ІГОР ВІТИК

НА ОЛТАР БОРОТЬБИ

БОРОТЬБА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЗА СТВОРЕННЯ СВОЄЇ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОЇ САМОСТІЙНОЇ ДЕРЖАВИ

з 1944 року по наш час

КИЇВ
Вадим Карпенко
2021

Ця робота присвячується всім Українцям, які у ХХ ст. боролись за створення незалежної Української держави і продовжують цю боротьбу вже у прийдешньому ХХІ столітті. Книга призначена для широкого кола читачів, викладачів вузів, шкіл, гімназій, вчених-істориків, які цікавляться історією боротьби українського народу за створення Української соборної, самостійної держави.

Видання проілюстровано світлинами політичних діячів, провідників ОУН, бійців і командирів УПА, та копіями документів.

ВІТИК Ігор Романович. На олтар боротьби. Боротьба українського народу за створення своєї Української соборної самостійної держави. З 1944 року по наш час. К.: Видавець Карпенко В. М., 2021. 528 с.

Редагування та коректура:
Вадим КАРПЕНКО

Художнє оформлення,
верстка та макет обкладинки:
Вадим КАРПЕНКО
Олексій КАРПЕНКО

Випуск у світ:
Олена ПОДРУЧНА

© Карпенко Вадим Миколайович, 2021 р.

ISBN 978-617-7071-84-5

«Якби я мав таку армію, яку має ОУН, німецький чобіт ніколи не топтав би французьку землю»

Шарль де Голль

Президент Франції, лідер антинацистського французького націо-нального руху в роки Другої світової війни, 1944 р.

Історія національно–визвольної боротьби у світі не раз засвідчувала те, що нації, які у жорстокій боротьбі за незалежність програвали, незабаром відроджувались, а ті нації, які у цій боротьбі погоджувалися на компроміс із супротивником і відступали від своїх цілей, були приреченими.

Від Автора

Ми, українці, протягом тривалого періоду вивчали власну історію, написану і подану нам очима російських, польських, німецьких, французьких та інших, аж ніяк не українських, дослідників. Звичайно, всі вони писали і тлумачили нашу історію на свій лад, як це було вигідно їм та політичним системам, яким вони служили або прислуговували.

Моя попередня книга закінчується відступом у 1944 р. німецької армії з теренів України.

Нова дійсність поставила перед ОУН та УПА нові вимоги щодо боротьби з новим агресором – більшовицьким СРСР. ОУН і УПА, застосувавши нову тактику, протрималась у цій безкомпромісній та жорстокій боротьбі до середини 50-х років.

Далі була боротьба дисидентів.

І омріяна багатьма поколіннями українців НЕЗАЛЕЖНІСТЬ.

Історія завжди є проекцією майбутнього. Ми є частиною свого середовища, свого національного світогляду, культури, мови, історії, звичаїв, моралі, права тощо. Історія – це частково відповіді на запитання: хто Ти є ?, куди Ти йдеш ?, ким Ти будеш ?

Тому нації, які знають собі ціну, завжди виборюють свою історію. Історії крадуть нації, які її не мають, історію фальсифікують нації-окупанти. Свою історію забувають, не знають, не шанують нації-раби.

В історії формується наша самооцінка і національна ідентичність. Історія нації, причому історія правдива, навіть з поразками, історія власна, а не чужа чи «общая», історія самостійна, а не редагована у чужих столицях, історія повна, а не в «білих» плямах це колосальне джерело національної єдності. Правдива історія єднає нашу націю, робить нас сильнішими, так само, як єднає націю єдина державна мова, культура, церква, мораль, звичай, право.

Історія допомагає нам усвідомити причини наших змарнованих можливостей. **Ми ще не винесли найголовнішого уроку зі свого минулого: Україні та українцям немає долі без незалежності і свободи. Все, що поза ними, заводить українську справу у глухий кут.**

Ми – молода політична нація з Великою історією державотворення, яка тільки тепер вибудовує сталий та демократичний спосіб організації свого життя та розвитку. Нація формує відповіді на теперішні запитання через свою історію. Історію цілісну і єдину. Без цього не зрозуміти наш національний інтерес, віднайти успішний шлях до його реалізації.

У кожної країни своя історія, своя історія і в нашої Батьківщини.

Україна не імперська окраїна, а повноцінний суб'єкт європейського розвитку.

Наша істрія – це тривале героїчне змагання за волю і незалежність. Ми відтворюємо у нашій пам'яті безперервність традиції української справи – від Володимира Великого, Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Тараса Шевченка, через Івана Франка, Михайла Грушевського, Українську Народну Республіку, «розстріляне відродження», вояків Української Повстанської Армії і Організації Українських Націоналістів, дисидентський опір.

Українці, не розчинилися в потоках історії, зберегли свою самобутність, образи минулих борців і часів боротьби будять нашу національну гордість.

Сьогодні настав час нової боротьби, з імперською московією.

ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

(з листівки «Хто такі бандерівці?» за 1946 рік)

Хто такі бандерівці та за що вони борються.

Більшовицькі гнобителі бояться, щоб народні маси СРСР знали правду про бандерівців.

На всій Україні, а, можливо і в СРСР немає, мабуть, жодної людини, яка нічого не чула б про бандерівців, про ту визвольну проти більшовицьку боротьбу, що її ось уже впродовж шести років веде український народ. Героїчної боротьби не вдалося сховати перед народними масами СРСР. Інформація про цю боротьбу різними шляхами облетіла всі простори СРСР, і сьогодні про неї знають майже усі совєтські люди.

Проте вони не завжди знають про нас правду.

Багато хто думає, вірячи совєтській пропаганді, що ми, бандерівці, – «українсько-німецькі націоналісти», тобто гітлерівські чи англо-американські агенти, куркулі, буржуї, бандити, і тільки тому й сидимо у лісі та перебуваємо у підпіллі, що ми боїмося народного правосуддя.

Усе те, що говорить про нас більшовицька пропаганда – найбезсоромніша брехня. Ця брехня поширюється більшовиками з метою закрити перед народними масами СРСР справній національно-визвольний характер нашої боротьби. Це робиться з метою щоб народи СРСР зрозумівши справжній характер нашої боротьби самі не піднялись на боротьбу з російським імперіалізмом, а це означало б кінець більшовицькій системі.

З цієї метою більшовики, щоб і надалі гнобити і економічно та фізично визискувати ресурси поневолених більшовиками народів, докладають усіх зусиль, щоб фізично знищити наш рух та організацію та наклепами знеславити його, скомпрометувати ідею національно-визвольної боротьби, зробити її неприйнятною для народів СРСР.

Та цього не станеться, як і не сталося закрити інформацію перед народами СРСР про нашу проти більшовицьку боротьбу, їм не вдасться закрити правду про нашу боротьбу, яких би заходів більшовики не вживали.

Бандерівці послідовні борці за визволення українського народу.

Бандерівці – це, в останній час загально вживана, популярна назва всіх учасників повстанської і підпільної визвольної боротьби, що її в період гітлерівської окупації підняв український народ проти німців і що її з 1944 року він продовжує вести проти більшовицьких загарбників. Ця назва утворилася від прізвища славного сина українського народу, довгорічного революційного борця за волю і державну незалежність України, керівника революційної Організації Українських Націоналістів (ОУН) Степана Бандери.

ОУН, керована Степаном Бандерою, є, на українському грунті єдиним послідовним реалізатором ідеї революційної, безкомпромісної боротьби українського народу проти усіх окупантів за його національну волю та незалежність. ОУН завжди вела найрадикальнішу протиокупантську боротьбу в період до 1939 року. Єдині ми, бандерівці, організували активну боротьбу проти більшовицьких загарбників у 1939-1941 рр. У червні 1941 р., після відступу з частини України більшовицької армії, ОУН, керована С.Бандерою створила уряд і проголосила незалежність Української держави (30 червня 1941 року). Коли ж німці зайняли вороже становище до цього акту, коли вони заарештували керівника ОУН – С.Бандеру, уряд на чолі із прем'єр-міністром Я.Стецьком, та багатьох інших провідних українських революціонерів, ОУН зразу ж повела проти гітлерівців активну, спочатку підпільну, а з осені 1942

року – повстанську боротьбу. З 1944 року, тобто від чергової окупації всіх українських земель московсько-більшовицькими імперіалістами, ОУН, керована С.Бандерою є на українських землях єдиною організованою самостійницькою політичною силою. Єдина вона у важких умовах більшовицької окупації залишилася з українським народом на полі бою і, йдучи в авангарді визвольної боротьби проти більшовицьких загарбників, ось уже впродовж шести років віддано служить справі визволення України з-під панування окупантів. У завзятій боротьбі ОУН, ось уже впродовж шести років не тільки витримує скажені атаки ворога, а й на багатьох ділянках нашого революційного фронту розгортає успішний наступ.

Ідейно-політичне обличчя бандерівців єдине.

За своєю організаційно-партійною приналежністю бандерівці – це або члени ОУН, керованої С.Бандерою, або безпартійні українські патріоти, які борються за волю і державну незалежність України як в Українській Повстанчій Армії (УПА), та і в революційному підпіллі. УПА виникла в 1942 році в порядку розгортання українським народом масової всенародної боротьби проти гітлерівських окупантів. ОУН, керована С.Бандерою, була ініціатором, першим організатором і керівником УПА. Цією армією командує один з найвизначніших українських революціонерів, довгорічний підпільний борець за волю українського народу – генерал Тарас Чупринка.

Найвище керівництво всією визвольно-революційною боротьбою українського народу здійснює Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) – революційний парламент і уряд українського народу на час його визвольної боротьби. УГВР утворилась в липні 1944 року в умовах проти гітлерівської боротьби УПА. Вона складається з представників різних українських самостійницьких партій і середовищ українських самостійницьких партій і середовищ з усіх українських земель. УГВР підпорядковується УПА, все українське революційне підпілля, в її склад входить ОУН, керована С.Бандерою, її підтримує весь український народ, який веде активну проти більшовицьку боротьбу.

Чому ми, бандерівці, називаємо себе націоналістами?

Ми, бандерівці, називаємо себе націоналістами тому, що центральне місце в нашій ідеології займає вчення про націю. Згідно з цим вченням, ми націоналісти, в протилежність марксистам і більшовикам, вважаємо, що:

• народ, нація є найвищий і найміцніший тип людської спільноти – вищий і міцніший, ніж суспільний клас;

• в міжнародному розрізі суб'єктом історії є народи, нації, а не суспільні класи;

• народи, нації, не є явищем перехідним, а властиве усім суспільно-економічним формаціям;

• найкращі умови для всебічного розвитку народу забезпечує тільки національна держава;

• найкращою міжнародною системою, яка одинаково відповідає інтересам окремих народів, так і інтересам міжнародного співробітництва та встановленню справжньої дружби між народами, є система вільних національних держав усіх народів світу;

• передумовою покращання долі працюючих класів поневоленого народу є національно-політичне визволення всього народу;

• в протилежність українським більшовикам, які своїм найвищим наказом мають волю своїх кремлівських господарів, ми, українські націоналісти, за наш найвищий наказ маємо добро і щастя українського народу. Найвищим, найважливішим завданням українського народу у сучасний момент ми вважаємо боротьбу проти московсько-більшовицьких окупантів та їх українських агентів – українських більшовиків, за національне і соціальне визволення українського народу, за побудову української, справді незалежної, національної держави.

Українські націоналісти не є ні шовіністи.

Ми, українські націоналісти, не є шовіністи. Борючись за незалежну українську державу, ми боремося тільки за здійснення українським народом тих прав, якими вже давно користується величезна більшість народів світу, і які вже давно визнані природними правами кожного народу. До речі, наша боротьба є законною боротьбою навіть з точки зору більшовицьких законів: конституція СРСР забезпечує за кожним народом право на вільний вихід зі складу СРСР. До усіх народів світу ми плекаємо щирі симпатії. З усіма народами світу, в тому числі і з російським народом, який побудує свою власну національну державу на своїх етнографічних землях, ми хочемо жити в дружбі і співпраці. Ми не боремося проти сусідніх нам народів в цілому, а тільки проти тих імперіалістичних сил, які нас поневолюють.

Ми, українські націоналісти, не є також імперіалісти.

Незалежну українську державу ми хочемо будувати тільки на етнографічних землях, тобто на землях, на яких у більшості живе український народ. Ми не зазіхаємо на шматок чужої території. Ми є проти всякого імперіалізму – проти поневолення в будь-якій формі одного народу другим, проти імперіалістичних воєн і загарбань, проти багатонаціональних імперій. Ми є за якнайповніше здійснення ідеї вільних національних держав усіх народів світу.

Ми, Бандерівці, не були, не є і не будемо нічиєю агентурою.

Ми, бандерівці, ніколи не були, не є і не будемо нічиєю агентурою. В нашій боротьбі за національну і державну незалежність України ми орієнтуємось тільки на власні сили українського народу.

Ми, бандерівці, ніколи не співпрацювали з німцями, як про це брешуть більшовики. У нашій підпільній літературі ми не раз відповідали на цей підлий наклеп. З перших днів окупації України гітлерівцями ОУН, керована С.Бандерою повела проти них підпільну боротьбу. З кінця 1942 р. для боротьби з гітлерівцями ОУН почала творити збройні групи. Ці збройні групи поклали початок УПАрмії. Впродовж 1942-1943 років багатотисячна УПА і революційне підпілля ОУН своєю збройною боротьбою завдали німцям значних втрат у людях, майні, транспорті. У 1943-1944 роках під виключним контролем УПА перебували цілі райони Полісся, Волині, Карпат, окремі лісові масиви Галичини. Ця боротьба проходила на очах і за участю всього українського народу. Про цю боротьбу свідчить той факт, що в німецьких тюрмах і концтаборах опинилися тисячі українських революціонерів на чолі із С.Бандерою, Я.Стецьком та багатьма іншими керівними членами нашого руху. Від рук нацистів загинули такі керівні бандерівці, як Іван Климів-Легенда, Дмитро Мирон-Орлик, Микола Лемик, Пантелеймон Сак-Могила, Сергій Шерстюк та сотні інших. Багато серед них є вихідцями зі східних теренів України.

За нами, бандерівцями, три роки підпільної і повстанчої боротьби проти гітлерівських окупантів. Ми з ними воювали, а не співробітничали. Про це знає не тільки увесь український народ, а й увесь світ.

Ми, бандерівці, – борці за інтереси працюючих мас, а не оборонці експлуататорських класів.

Більшовицька пропаганда намагається представити нас перед совєтськими масами як оборонців інтересів куркулів чи буржуїв. Це також підла брехня. Ми не маємо нічого спільного з цими класами ні з погляду цілей нашої боротьби, ні з погляду соціального походження і класової приналежності учасників нашого руху. Ми, бандерівці, боремося за побудову безкласового суспільства. Ми є проти повороту в Україну поміщиків і капіталістів. Ми є за знищення в Україні нового експлуататорського класу – класу більшовицьких вельмож, складеного з керівників більшовицької партії, МВС і МДБ, адміністрації, армії. Ми є за суспільну власність на знаряддя і засоби виробництва. Проти колгоспів, бо вони є знаряддям нещадної експлуатації українського селянства більшовицькою правлячою клікою. Вони є основною причи-

ною нужди і смерті українського села. Ми хочемо, щоб у незалежній українській державі про форму землекористування вільно вирішувало саме українське селянство. Тому, які з нас можуть бути оборонці куркулів, чи буржуазії ?

Так само стоїть справа, коли йдеться про соціальне походження учасників нашого руху. Буржуа серед нас немає. Загал західноукраїнського селянства – це, в основному малоземельне, або середняцьке селянство. Малоземельні і безземельні селяни, наймити, середняки, робітники, студенти, учні середніх шкіл, інженери, лікарі, юристи, учителі ось хто такі учасники нашого руху за своїм соціальним походженням. А тому, хіба ми можемо боротися за інтереси експлуататорських класів?

Хіба ж підтримували б нас широкі українські працюючі маси, коли б ми боролися за ворожі їм цілі ?

Цілком ясно, що ні.

Кілька слів про наше минуле.

Як теперішнє, так і минуле бандерівців – складне, героїчне. Багато з нас, – це довгорічні політв'язні колишніх польських, румунських, гітлерівських, більшовицьких тюрем і концтаборів, нерідко засуджені до довічного ув'язнення. Багато з нас стало на шлях революційної, підпільної боротьби, маючи всього 14-16 років від народження. У підпільних гуртках, на підпільній роботі проходили наші найкращі роки. З підпіллям, з революційною боротьбою, пов'язані наші найпалкіші мрії, найшляхетніші юнацькі поривання. Переслідуваний поліцією, завжди переслідуваний тюрмою, концтабором, поліцейською кулею, часто не забезпечений матеріально, український революціонер завжди мужньо, з посвятою та найвищою відданістю справі героїчно виконував свої революційні обов'язки передового бійця революції, організатора і керівника українського народу в його боротьбі проти окупантів. Не зважаючи на труднощі, перешкоди, ми, бандерівці, завжди були серед народу, несли йому революційне слово правди, нашою сміливою, революційною дією, – підтримувала моральний дух народу перед терором окупантів. Для українських народних мас український революціонер завжди був зразком найвищого патріотизму, мужності, витривалості, героїзму, найвищих громадянських і революційних чеснот. Саме тому сьогодні народ так любить і всіляко підтримує нас.

Чому ми, українські революціонери і повстанці, боремося проти більшовицьких гнобителів і експлуататорів?

Для багатьох совєтських людей може бути незрозумілим, чому ми, бандерівці, боремося проти більшовиків, проти совєтської влади ? Адже так може думати дехто з обдурених більшовицькою пропагандою совєтських людей: більшовики «найкраще у світі розвязали національне питання», «побудували соціалізм», «народну демократію».

Усе те, що говорить більшовицька пропаганда про політику більшовицької партії і здобутки совєтської влади підступна неправда. Правда про Совєтський Союз цілком протилежна.

Ми, бандерівці, боремося протии більшовиків тому, що вони як щодо України, так і щодо усіх інших неросійських народів СССР провадять політику жорстокого національного гноблення й економічної експлуатації.

Український народ, як і кожний інший совєтський неросійський народ, немає в СССР ніяких національно-політичних прав і перебуває в стані повного політичного поневолення, так звана Українська ССР, як і кожна союзна республіка, є не незалежною державою українського народу, про що брешуть більшовики, а звичайною адміністративною одиницею, безправною губернією більшовицької імперії. Ні «верховна рада» УССР, ні її «уряд», не мають тих прав, що ними звичайно користуються ці інституції у справді незалежних державах. Так звана суверенність союзних республік це тільки фікція, пуста фраза, призначена більшовиками для обдурювання працюючих масс Совєтського Союзу і всього світу. Ні «верховна рада» УССР, ні її уряд не можуть нічого зробити самостійно, без згоди на це московського центру. Українськи

йнарод, як і кожний інший неросійський совєтський народ у системі більшовицького СССР, фактично позбавлений будь-яких можливостей вільного волевиявлення, незалежного керування своїми справами.

Більшовики жахливо експуатують Україну, як і кожну іншу так звану союзну республіку в економічному відношенні. Кремлівські імперіалісти використовують Україну в першу чергу як сировинну базу для промисловості центральних регіонів Росії. До промислових районів Росії з України вивозять вугілля, чавун, сталь, хліб, м'ясо, овочі, а завозять звідти складні машини., складне фабричне і заводське устаткування, текстильні вироби. В Україні взагалі не розбудовується складного машинобудування, новітньої хімічної промисловості, текстильних фабрик. В Україні, наприклад, перший автомобільний завод заплапнували побудувати лише у четвертій п'ятирічці. Це є підтвердженням того, що Україна перебуває у СССР на правах колонії.

Є неправдою те, що більшовики збудували в Україні високорозвинену індустрію.

Більшовики розбудували лише ті галузі, які сприяють «викачуванню» з України промислової і сільськогосподарської сировини (наприклад, видобувну промисловість, сільськогосподарське машинобудування, заводи, що випускають устаткування для вугледобувної і залізнорудної промисловості, паровозобудування тощо).

В Україні, як і в кожній іншій так званій союзній республіці, більшовики проводять політику жорстокого культурного гноблення. За роки більшовицької влади в Україні ЧК, ГПУ, НКВД, МВС, МДБ знищили сотні українських учених, істориків, мовознавців, літературознавців, економістів, знищили сотні письменників, поетів, митців. Діячам української культури забороняється творити в національному, патріотичному дусі. Через це цілковито загальмовано усякий розвиток української культури. Все життя в Україні русифікується. У всіх адміністративних, культурних та економічних інституціях фактично панує російська мова. Неподільно панує російська мова в армії. Вона накидається українському народові методами тиску. Всюди насаджується російсько-шовіністична, імперіалістична ідеологія. Переслідується кожна українська патріотичнв думка.

Тому ми піднялися на боротьбу.

ЧАСТИНА ПЕРША

УКРАЇНЦІ І УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

У кожної нації немає більшого обов'язку, ніж збереження своєї країни

1. Український хід у відповідь

(Незабутні хвилини, український рахунок у німецько-радянському протистоянні на українських землях, спомини маршала І. Баграмяна, «визволення України», насильна мобілізація українців Західної України до лав Червоної армії, сакральний Львів, до німецько-радянських відносин восени 1939 р., таємна зустріч у Львові, листопадовий 1940 р. візит у Берлін, «пропозиції радянської сторони німецькій стороні під час німецько-радянської війни», події в Україні в ході радянського наступу, УПА готується до боїв з новим супротивником, злочини більшовицького режиму проти мирного українського населення, відповідь українських повстанців новим окупантам українських земель)

Йшла друга половина літа 1944 р. Вже закінчився місяць липень, починався серпень.

Під ударами українських повстанців та Червоної армії німецька армія та армії союзників нацистської Німеччини відкочувалися з України на Захід. У той час лише західні регіони України перебували під німецькою окупацією та окупацією армій її союзників.

Невдовзі відділи УПА та підпілля ОУН мали зіткнутися з новим, вже знайомим раніше, ворогом військами НКВС.

З писань УПА:

«...На підгір'ї Високого Бескиду, на затишній галявині під лісом, у суботу 5 серпня 1944 року – незвичайне свято.

Між деревами – ступениця, поверх неї розстелений килим, на ньому китайкою прикритий Тризуб. Над ним вишиті рушники, по боках галузки червоної калини, внизу два схрещені кріси й шолом. Спереду – польовий вівтар, на ньому хрест, євангелія, свічки. Обабіч високо підняті блакитно-жовті прапори.

Під прапорами – представники: два члени Президії Української Головної Визвольної Ради з Генеральним Секретарем Внутрішніх Справ і Шеф Головного військового штабу зі штабними старшинами.

По боках і навпроти великим чотирикутником, стоять у повному бойовому спорядженні сотні: «Булава», «Льви», «Різуна» та дві самостійні охоронні чоти. На краях гармати, важкі гранатомети і легкі та важкі кулемети. Три захоплених у німців танкетки стоять в охороні неподалік.

Перед сотнями сотенні, всередині чотирикутника – Командир Воєнної Округи.

Ось він звітує Шефові Головного військового штабу: – «Друже командире! Оголошую: три сотні і дві охоронні чоти, зі своїми підстаршинами і старшинами, разом 520 вояків УПА, до присяги готові!».

Шеф Головного військового штабу з членами Президії Української Головної Визвольної Ради і командиром Воєнної Округи проходять перед фронтом виструнчених вояків:

«Слава Україні!», – вітає вояків Шеф Головного військового штабу.

«Героям Слава!», – грімко вдаряє в зелене верховіття лісу...

Бійці співають свої щоденні молитви.

Духовник править молебень і благословляє українських воїнів на святу боротьбу за «Силу і Славу, Волю і Владу України».

Промовляють представники Української Головної Визвольної Ради і Головного військового штабу, де зазначають на великій історичній ролі УПА у всенародній збройній боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу.

Подають одна за одною команди Шефа Головного військового штабу:

«Струнко!

На плече кріс!

Тризуб до присяги відкрий!

Почесть дай!

На Тризуб глянь!

Прямо глянь!

На плече кріс!

До стопи кріс!

Спочинь!

До присяги!».

Знімається угору 520 рук.

Очі повстанців іскряться блиском.

І могутнім хором пливуть слова Військової присяги – як натхненна молитва.

«Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю, перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротись за повне визволення всіх українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу.

В цій боротьбі не пожалію ні крови, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів Землі Української. Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому життю всім своїм товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде зневага Українського Народу.

Україно!

Будь горда і славна!

Бо це Сини Твої урочисто клянуться.

Тобі на вірність аж до смерті.

Звучить Національний Гімн «Ще не вмерла Україна…».

Національним гімном припечатується акт вояцької присяги.

І тут уперше в Україні прочитується Перший універсал Української Головної Визвольної Ради до Українського Народу.

Всі, що склали присягу, підписують її, як історичний документ.

Концертом історичних, бойових і народних пісень при бандурному супроводженні закінчилось те незвичайне свято.

Була це перша збірна присяга за новим текстом, ухваленим Українською Головною Визвольною Радою.

А друга – з таким самим порядком пройшла на другий день, у неділю 6 серпня 1944 року. Її склали на майдані одного з українських сіл: сотня «Месники» й одна чота, всього 230 вояків УПА!

Ось які незабутні хвилини пережили ці вояки України.

Україно! Це Твої вояки-захисники клянуться у вірності до Тебе. – Будь горда за них, готових віддати життя за Твою Волю і Свободу».

Історична довідка

У ході Другої світової війни загинуло 5,5 млн. українців, або кожен шостий, 2,3 млн. наших співвітчизників було вивезено нацистами на примусові роботи до Німеччини. Було зруйно-

вано 700 великих і малих міст та 28 тис. сіл, унаслідок безпритульними залишилось близько 10 млн. чол., цілком було знищено 16 тис. підприємств, що сягало 40% економічного потенціалу України.

Українці гинули у 230 концтаборах і гетто, а також в інших місцях масового знищення. Близько 2,5 млн. полягло на фронтах. Втрати українського народу у війні становлять 44 відсотки від загальних втрат СРСР.

Еріх Кох (1996-1986 рр.) – воєнний злочинець, німецький державний діяч, вищий партійний функціонер. Працюючи з 1919 по 1926 рр. на залізниці в управлінні Імперських залізниць в Ельберфельді на посаді асистента залізничної служби відчував гостру потребу у грошах. Цим моментом скористалися радянські спецслужби й завербували тоді ще дрібного німецького службовця, який, однак, подавав великі сподівання на майбутнє.

У 1922 р. він вступив до НСДАП (партійний квиток № 90). Зважаючи на свою активність в НСДАП був звільнений з державної служби і став, у 1927 р. заступником гауляйтера Рура. У 1926 р. вперше зустрівся з А. Гітлером: майбутній близький співробітник Альфреда Розенберга, був низьким, щільно збитим, відчував комплекс неповноцінності щодо своєї зовнішності. Відомий своєю жорстокістю і брутальністю, мав серед керівництва НСДАП та німецьких військових славу «другого Сталіна». А. Розенберг рекомендував Коха на посаду райхскомісара Росії, де окупаційний режим мав бути жорсткішим, ніж на іншій території СРСР, але за прямим розпорядженням Гітлера він був призначений на цю посаду саме в Україні.

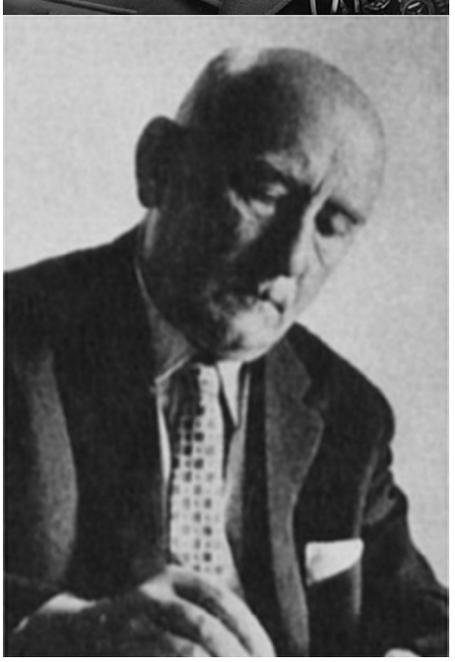

Еріх Кох

З травня 1942 р. по 10 листопада 1944 р. Кох обіймав посаду райхскомісара України. Його правління на окупованій території відзначалася винятковою жорстокістю. Він вважав Україну не національним, а територіальним поняттям, вважав українців «недолюдьми». За його безпосередньою вказівкою в Україні було вбито більше 4-х млн. людей, включаючи і єврейське населення, ще 2,5 млн. за час його правління були депортовані до Німеччини на примусові роботи. Під його керівництвом нещадно експлуатувалися природні багатства України, було пограбовано і вивезено до Німеччини величезну кількість пам'яток культури.

Після поразки Німеччини Кох перебував під чужим імя'м у британській зоні окупації: займався сільським господарством і жив від врожаю своєї невеликої ділянки саду, яку він обробляв особисто, а після грошової реформи 1948 року отримував допомогу з безробіття в розмірі 18 марок.

У тому, що його впізнали, він був винен сам, коли не втримався, виступив на зборах біженців, був висунутий на пост керівника цих зборів, і при цьому, був впізнаний. Того ж дня за ним прийшов британський офіцер у супроводі співробітника німецької кримінальної поліції. У травні 1949 р. його було розконспіровано британською контррозвідкою та передано радянській окупаційній адміністрації. Але уряд СРСР не судив Коха за злочини, вчинені ним в Україні, а передав його польській комуністичній владі для «суду за злочини, які він вчинив як гауляйтер Східної Прусії».

Довгий час це було таємницею. Як виявилось, Е. Кох, будучи агентом Москви, ці злочини та звірства проти мирного населення в Україні вчиняв з прямої вказівки радянських спецслужб, щоби відвернути українське мирне населення окупованих під час Другої світової війни територій від німців, налаштувавши його таким чином на боротьбу проти німців під керівництвом більшовиків, не дивлячись на довоєнні звірства тих самих більшовиків в Україні.

Під час судових слухань, Е. Кох заявляв про свої симпатії до СРСР, ставив собі за заслугу, що протидіяв планам А. Розенберга утвердити на окупованій німцями українській території українську державу.

Після десятилітнього зволікання Е. Кох був засуджений до страти 9 травня 1959 р., але вирок не було виконано з огляду на нібито його слабке здоров'я.

За інформацією польських дисидентських джерел, він утримувався у польській в'язниці Барчево у винятково гуманних умовах – користувався телевізором, одержував журнали і медикаменти з Заходу тощо. Уряди УРСР та СРСР ніколи не домагалися його видачі для суду за злочини, які він організував та вчинив як райхскомісар в Україні…

Сталінський режим не відставав від німецького у своїй сваволі. За період Другої світової війни він знищив і депортував у райони Крайньої Півночі та Сибіру 1,5 млн. невинних людей, головним чином жителів західноукраїнських земель. Було депортовано сотні тисяч українських родин, багато з яких знайшли свою смерть далеко від рідної землі. **Тому й не дивно, що у 1945 р. в Україні залишилося лише 27,4 млн. людей із 41,7 млн., які проживали у 1941 р.**

Таким чином, етнодемографічний вакуум, який виник у республіці, почали заповнювати за рахунок жителів інших регіонів СРСР, що також слід вважати одним з методів сталінської репресивної політики в Україні.

Було виснажене війною і сталінською централізованою системою управління українське село, з якого, незважаючи на страшну посуху, що сталася у 1946 р. знову стали викачувати усі продовольчі ресурси.

Почався голод, який охопив 18 областей України. Примусово вилучений в Україні хліб режим вивозив до Східної і Західної Європи. Тільки у 1946 р. експорт українського зерна у ці країни становив 1,7 млн. тон, а в Україні у цей час померло з голоду близько 800 тис. людей. Траплялися часті випадки, коли служителі більшовицького режиму, «викачуючи» хліб в українців, заходячи у їх помешкання, як і в 1932-1933 роках знищували усю їх пісну їжу, що у цей час була приготовлена або готувалася ними, провокуючи їх голодну смерть.

Про втрати: за підрахунками вчених-істориків, **загальна кількість людських втрат СРСР (цивільних та військових) у Другій світовій війні становить 46 млн.,** тобто, чверть населення усієї країни, з них 22 млн. – солдатів. **Німеччина ж втратила за усю Другу світову війну близько 6 млн. населення.** Із них військових – 3 млн. **Військові втрати усіх союзників Німеччини склали 600 тис.**

На Східному фронті (проти Польщі і СРСР) німці втратили 1,5 млн. солдатів, тобто на кожного вбитого німця – 14-ть наших хлопців. Таким є підсумок мистецтва полководця «всіх часів і народів».

Нині незаперечно встановлено, що український народ зробив вагомий внесок у розгром нацистської Німеччини. Для населення УРСР Друга світова війна фактично розпочалась у березні 1939 р., коли союзниця Німеччини Угорщина окупувала українське Закарпаття. У такий спосіб було ліквідовано автономну Карпатську Україну, що постала волею українського населення краю восени 1938 р. Відстоюючи своє право жити вільним незалежним життям, українці Закарпаття зі зброєю в руках виступили на захист своєї держави.

Під час нападу Німеччини на Польщу українці, які перебували у польських збройних силах, брали участь у запеклих боях з нацистськими загарбниками. Багато з них загинуло або потрапило в полон.

З перших днів нападу Німеччини на СРСР територія України перетворилася на місце гігантського двобою між радянськими і німецькими військами. Червона Армія зазнавала жахливих поразок, втрачала бойову техніку та особовий склад, мільйони воїнів-українців потрапили у полон, загинули, зникли безвісти.

Саме з території України почало надходити поповнення до поріділих частин Червоної армії. За твердженням дослідника історії Другої світової війни І.Муковського, протягом перших місяців війни з 16 областей України (за неповними даними) військкоматами було мобілізовано близько 2,5 млн. осіб. На боротьбу з німцями стали також 1 млн. 300 тис. бійців народного ополчення з лівобережних та південних областей України. А всього в 1941 р. до Червоної армії та ВМФ було направлено більше 3 млн. громадян УРСР. Поповнюючи здебільшого з'єднання Південного й Південно-Західного фронтів, мешканці України складали основу 37, 38, 40-ї армій, 13-ї та 17-ї стрілецьких бригад. Завдяки мобілізаційним заходам питома вага українців у частинах, що воювали на південно-західному напрямі, сягнула більше 50 відсотків. Це значно перевищувало відсоток вихідців з України цілому по діючій армії.

Олександр Довженко, відомий кінорежисер і письменник записав у своєму щоденнику 5 квітня 1942 р. «…На українських ланах і селах у вогні і полум'ї вирішується доля людства, вирішується велетенська проблема світової гегемонії, вирішується доля людства, на нашій недолі».

Після трагічних поразок на фронтах 1941-1942 рр., захоплення у полон мільйонів радянських воїнів і повної окупації України, кількість українців у Червоній армії значно зменшилася і на початок 1943 р. становила 11-12 відсотків – другу за чисельністю після росіян національну групу.

Переломним моментом німецько-радянської війни була Сталінградська битва (серпень 1942 р. – лютий 1943 р.). Втративши у цій битві 25 відсотків свого війська і військової техніки, які перебували на Східному фронті Німеччина почала відступати. Поступово заволодівши стратегічною ініціативою СРСР нарощував наступ: Червона армія звільнила північний Кавказ, прорвала блокаду Ленінграда, почала громити німців на центральній ділянці німецько-радянського фронту. На це німці зуміли відповісти лише одним, хоча і відчутним контрударом під Харковом.

У цей час серед бездарного радянського військового керівництва та командування почались поширюватися думки про народи-зрадники, які опинилися під німецькою окупацією, за що вони мали суворо відповісти.

Помста сталінської влади не примусила себе чекати – з початком визволення України від німецьких загарбників українське населення знову стало джерелом поповнення Червоної армії.

У жовтні 1943 р. радянське командування навіть видало спеціальну директиву «Про порядок призову військовозобов'язаних на звільнених від німецької окупації територіях», в якій вказувалося на необхідність ширше використовувати таке джерело поповнення військ, як мобілізація військовозобов'язаних із визволених районів. Армія практично одержувала карт-бланш на «використання» людських ресурсів.

Жителів України насильно мобілізовували до складу усіх чотирьох українських фронтів, і цей процес тривав до кінця 1944 р. Як зазначає кандидат історичних наук В.Гриневич, улітку 1943 р. в Сталінській (нині Донецька) області передовими частинами було призвано і мобілізовано 12 860 осіб, у Сумській – 24 031 особу.

Залучення діючої армії до процесу мобілізації давало можливість прискорити введення у бій нових людських резервів. Тим часом, у визволених від німців районах налагоджували свою роботу військкомати. Така система діяла як здвоєне лезо бритви – хто уникав мобілізації армією, того мобілізовували військкомати.

На додаток до тих, що були мобілізовані влітку 1943 р. у вересні того ж року тільки з районів Донбасу до з'єднань Південного фронту влилося 120 тис. осіб. Війська 2-го Українського фронту за період з 1 по 23 січня і в березні-квітні 1944 р. отримали поповнення чисельністю 330 тис. осіб з колишніх окупованих територій. На кінець березня 1944 р. по Рівненській, Волинській, Тернопільській областях усього було мобілізовано 75709 осіб, кількість мобілізованих щоденно збільшувалась до 3 тис.

Значних масштабів сягнула і мобілізація жінок. Армія потребувала великої кількості друкарок, телефоністок, стенографісток, медсестер тощо. Багато жінок брали безпосередню участь у бойових діях. Жіноча мобілізація в Україні охопила десятки тис. жінок.

Загалом сьогодні вважається, що кількість українців, які пройшли війну у складі збройних сил СРСР, – не менше 7 млн. чол. (всього у Червону армію з 22 червня 1941 р. по 2 вересня 1945 р. було мобілізовано 30 млн. чол.) Це значно перевищує цифру у 4,5 млн., що часто наводиться у дослідженнях зарубіжних учених, зокрема російських.

Загалом у другій половині 1944 р. у загальновійськових арміях 1-го Українського фронту мешканці України становили від 60 до 70 відсотків, а в окремих арміях 2-го та 3-го українських фронтів – перевищували 50 відсотків. Як зазначають дослідники, впродовж 1943-1945 рр. червоноармійцями стали близько 4,5 наших земляків.

За мужність і хоробрість, виявлені у боротьбі з гітлерівськими загарбниками 2,5 млн. жителів України були нагороджені орденами і медалями, понад 2 тис. удостоєні звання Героя Радянського Союзу, зокрема 32 – двічі і один – тричі.

Буде справедливим стверджувати, що воюючи у складі Червоної армії українці обстоювали інтереси сталінського режиму, але навряд чи хто заперечить, що ті самі українські воїни захищали також і свою українську землю від поневолення та колонізації німецькими завойовниками.

Як воювала радянська армія, можна побачити з роботи польових військкоматів, що діяли в тилу наступаючих радянських військ. Вступаючи до населених пунктів, вони мобілізовували усіх цивільних чоловіків від 16 до 55-ти років, яких просто у цивільному одязі, не навчених військовій справі і неозброєних кидали у бій, щоб вони своєю кров'ю спокутували ганьбу перебування на окупованій території, адже сталінський режим вважав їх ворогами народу і зрадниками. У ЧА навіть сформувався стереотип про «українське зрадництво». М. Хрущов згадував у своїх мемуарах, що генерал К. Москаленко, незважаючи на своє українське походження, був вкрай озлоблений проти земляків, називав їх зрадниками і закликав усіх вислати до Сибіру.

Зразу ж після перемоги під Курським радянське командування у серпні 1943 р. розпочало контрнаступ, головне завдання якого полягало у відвоюванні Лівобережної України. Масовий удар радянських військ здійснили на України близько 40 % піхотинців Червоної Армії та 80 тис. танків. За даними західних істориків Червона Армія по чисельності людей переважала німців утроє, а завдяки американським поставкам – п'ятикратно у техніці. Радянський «бульдозер» безупинно повз, захоплюючи одну область за іншою, виснажуючи противника методичними ударами.

Протягом кінця літа й осені 1943 р. радянські війська під командуванням І. Конєва, М. Ватутіна та Р. Малиновського зайняли Лівобережжя і Донбас, 23 серпня німці вдруге втратили Харків.

15 вересня 1943 р. Гітлер віддав наказ відступати на лінію Дніпра. Людей виганяли з обжитих територій на 30 км. – заборонну зону від лінії фронту. Німці закріпились на правому березі Дніпра.

Стримували фронт дві групи німецьких військ, групи армій південь під командуванням Манштейна та група армій «А» на чолі з фон Клейстом. Протистояли їм 4 радянські фронти. Тут було зосереджено 40 відсотків піхоти, яка була в усій радянській армії та більше половини танків. На Лівобережній Україні поспіхом проводили мобілізацію від 16 до 55 років, забрали 1 млн. чол. Ніякого навчання не проводилось, підбирали всіх, хто на той час залишився живий. У цивільному одязі, без зброї їх одразу кидали в атаку.

Наприкінці вересня 1943 р. ЧА підійшла до Дніпра. Арміями командували Черняхівський, Москаленко, Рибалко – кращі генерали українці. Лінія фронту простяглася на 750 км. Першим Українським фронтом командував М. Ватутін. Верховний пообіцяв, хто перший ступить на інший берег Дніпра отримає зірку героя. Командування вирішило форсувати Дніпро у дуже несприятливому місці, на півдні від

Букрина та Ржищева. Спочатку вирішили кинути десант, та ці спроби закінчилися трагічно. Німці кинули проти частин ЧА всі свої сили. Лише біля Канева німцями було знищено 5 тис. десантників. За 5 днів боїв вони відбили 259 німецьких атак. Згодом, протягом місяця боїв на Букринському плацдармі полягло 300 тис. солдат, мобілізованих з України. На правому березі Дніпра скупчилося 5 армій, які не могли й кроку ступити.

Й. Сталін вимагав форсувати Дніпро, захопити плацдарм і визволити Київ не пізніше 7 листопада 1943 року, тобто до 26-ї річниці жовтневого перевороту. Диктатор та очолювана ним Ставка Верховного Головнокомандування звикли визволяти міста і села до «червоних дат», приносячи у жерву мільйони людських життів. Не уникли прорахунків і помилок при плануванні Київської операції. Війська 1-го Українського фронту зосередили на Букринському плацдармі, де був дуже високий стрімкий правий берег Дніпра, добре укріплений ворогом. Перед ними ставилось завдання: без відповідної підготовки, без переправних засобів з маршу форсувати річку, захопити плацдарм і визволити Київ, Під нищівним вогнем німців бійці переправлялися хто як міг – трималися за колоди, діжки, ящики, і не діставшись берега, массово тонули. Кількаразові спроби подолати Дніпро в районі Букринського плацдарму не мали успіху.

Вночі 2 листопада на Лютіж вирушили танки 3-ї гвардійської танкової армії, які мали подолати відстань у 300 км., залишивши у районі Букрина хибні позиції танків та літаків. Перегрупування військ німці не побачили.

Маршал Г. Жуков на засіданні військової ради 1-го Українського фронту в жовтні 1943 р. перед форсуванням Дніпра, коли постало питання, у що вдягти 300 тис. не обмундированих призовників, яких мобілізували військові частини, відрізав: «Как во что? В чем пришли, в том и воевать будут!».

Коли зайшла мова про можливе озброєння призовників автоматами, то відвертість заступника Верховного Головнокомандувача перейшла всі межі: «Автоматическим оружием этих людей не вооружать! У них же за спинами заградотряды! Дай им 300 тысяч автоматов – из заградотрядов ничего не останется. Они всех перекосят и уйдут в тыл. Трехлинейку им образца 1891 года!».

Але заступник командувача 1-го Українського фронту по тилу генерал Кулешов доповів, що на складах є тільки 100 тис. гвинтівок. Тому командувач Білоруським фронтом генерал К. Рокоссовський запропонував послати до Москви у Ставку кур'єра, який би доповів обставини і попросив допомоги із озброєнням та обмундируванням. І тут прозвучала чергова цинічна фраза Жукова: «Зачем мы, друзья, здесь головы морочим. На хрена обмундировывать и вооружать этих хохлов. Все они – предатели! Чем больше в Днепре потопим, тем меньше придется в Сибирь после войны ссылать».

І топили. Як приклад можна навести осінь 1943 р., коли, як пише у своїй повісті «Батальйон не обмундированих» Д.Міщенко, «цілий батальйон щойно мобілізованих українських чоловіків, не обмундированих і неозброєних, кинули на форсування Дніпра й витопили всіх до одного».

І таких випадків було безліч.

У цьому контексті я не можу не згадати про подію, яка відбулася у жовтні 2016 р.: у той час я перебував на реабілітації у санаторії «Трускавець» у м. Трускавець, що на Львівщині. Під час відвідування бібліотеки зазначеного санаторію мені випадково потрапила в руки одна книга, видана на початку 90-х років минулого століття, назви якої я, на жаль, сьогодні не пам'ятаю. У цій книзі йшлося про зустріч на початку 1970-х років військового кореспондента газети «Красная звезда», що була популярною у Збройних силах колишнього СРСР з маршалом Радянського Союзу І. Багрямяном, який тоді лікувався у санаторії Цетрального військового клінічного госпіталю Міністерства оборони колишнього СРСР, що був призначений для лікування генералів і маршалів. Маршал, уже далеко не молода людина, будучи за національністю вірменином дуже зрадів, побачивши, що цим військовим кореспондентом є його співвітчизник, вірменин, а тому запросив його до себе у кімнату поговорити.

Військовий кореспондент повністю записав цю розмову.

Як здалося кореспонденту, маршал, будучи серйозно хворим, і розуміючи, що час його перебування на цьому світі може закінчитись у будь-який момент, хотів розповісти про події з недалекої історії СРСР, про які ніде раніше не згадувала радянська історіографія, а саме про те, що відбувалося безпосередньо перед початком німецько-радянської війни 1941 р.

У ході цієї розмови маршал розповів про події, які відбулися у Москві на початку 1941 р., свідком і учасником яких він був, і відомості про які раніше ніде не публікувалися.

У грудні 1940 р., тобто за півроку до нападу нацистської Німеччини на СРСР полковника І. Баграмяна, командуючим Київського Особливого Війського Округу Г. Жуковим було призначено на посаду начальника оперативного відділу штабу КОВО.

Подаю зміст цієї розмови з окремими скороченнями, І. Баграмян, зокрема, згадував: *«…за то, что я до декабря 1920 г. был в Белой армии меня понизили до ком-взвода, Жуков откуда-то об этом узнал… в 1938 г. меня уволили из армии… только вмешательство министра обороны Ворошилова позволило мне восстановиться… Жуков знал и то, что я хорошо закончил две академии, и то, что я был в числе первых выпускников Академии Генштаба, и то, что для учебы меня рекомендовал великий профессор Шапошников… потому-то мне он и поручил дать научное обоснование в докладе для того декабрьского, 1940 года совещания в Москве… мне совершенно не хочется иметь дело с нашими горе-историками…*

Летом 1940 г., как известно, в Европе произошли серьезные изменения в расстановке политических сил. Гитлеровский вермахт разгромил французскую армию и окупировал Францию, Бельгию, Голландию, Люксембург. А Советский Союз отхва-тил существенный кусок Финляндии, присоединил к себе Бессарабию, Северную Буковину, Западную Украину, Западную Белоруссию, Эстонию, Латвию, Литву.

Таким образом, на европейском театре возможных военных действий дислоцировались две свехмощные армии – советская и германская.

Сложившуюся политическую обстановку и расклад вооруженных сил руководителям Совесткого государства необходимо было осмыслить, прежде чем принять определенное решение. В связи с этим в сентябре 1940 г. по распоряжению наркома обороны в Москве собрались командующие войсками округов, армий, начальники их штабов. Здесь им было предложено подготовиться к будущему совещанию выс-шего командного состава, которое и состоялось в декабре. Естественно, такое значи-мое событие могло состояться только с санкции Сталина.

Предусматривалось, что присутствовать будет не только Генсек, но и все члены Политбюро ЦК ВКП (б), предстояло заслушать и обсудить ряд докладов военачальников. Основной доклад «Характер современной наступательной операции» обязан был подготовить командующий войсками Киевского особого военного округа генерал армии Г. Жуков.

Часть военных историков считает, что этот доклад являлся вершиной военного теоретического исследования, однако Г. Жуков в своей жизни никаких научных исследований не проводил. Автором же этого доклада был я, полковник Баграмян, поскольку Жуков перепоручил мне его подготовку.

В докладе для Жукова я писал о том, что главная цель – это продолжение и завершение мировой революции, и методом для достижения этой цели являются внезапные сокрушительные наступательные стратегические операции… Я в докладе Жукову писал о завершении мировой революции путем агресивной войны. А что же написали историки? Что они говорят слушателям военных академий? Они утверждают, что Жуков в том докладе на совещании планировал одним взмахом отразить агресию немцев и тут же перейти в решительное наступление. Но этого не могло быть в тексте моего доклада, потому что я об этом не писал…

Далі І. Баграмян згадував: *«… Но если историки такие умные и говорят, что в моем декабрьском 1940 г. докладе было написано об отражение агрессии, тогда я хочу спросить наших военных историков и заодно Жукова: почему же генерал армии*

Жуков не отразил агрессию в 1941 году? Отвечу на этот вопрос так, потому что историки высказали дурацкое мнение, которое подхватил Жуков… тогда, в декабре, 1940-го, и вплоть до начала боевых действий никто никогда не думал и не говорил, что агрессия Германии против СССР возможна. Поэтому стратегическая оборона нашей армии не предусматривалась и не планировалась…

Я хорошо помню лекции Бориса Михайловича Шапошникова в Академии Генштаба. Я участвовал во многих закрытых секретных совещиниях, и ни от одного из военачальников не слышал о планах обороны. Только и была речь о том, что мы разгромим врага на его территории. Да что там говорить, об этом свидетельствует и стенограмма декабрьсконо совещания… Как-то я спросил Георгия Константиновича: «Почему ты тему совещания назвал в своих воспоминаниях, а текст совещания не опубликовал?» …

Все, что я писал в том докладе, он предложил Сталину, и Сталин решил воспользоваться этими предложениями… о стратегических запасах, о господстве авиации в воздухе, о дислокации аэродромов… все это было принято, но не все было сделано…

Это совещание высшего командного состава Красной армии завершилось поздно вечером 31 декабря. На совещании присутствовали руководство Наркомата обороны и Генштаба, начальники центральных и главных управлений, командующие и начальники штабов военных округов и армий, командующие родов войск, началь-ники военных академий и много других генералов. Всего 276 человек маршалитета, генералитета и адмиралов Военно-морских сил. Руководил совещанием лично Сталин, присутствовали все члены Политбюро; обстановка была строжайше секретная. Генералы и адмирады с периферии прибывали в Москву тайно, их скрытно доставляли во внутренний двор гостинницы «Москва». Выход в город им был категорически запрещен. Военные газеты дальних округов и флотов на своих страницах в те дни публиковали репортажи об их повседневной деятельности на местах, словно они никуда не выехали… В гостиннице, кроме военачальников, никого не было, и она находилась под жесткой охраной сотрудников НКВД… С тех пор прошло много лет, но об этом до сих пор нельзя не то что писать, а даже говорить. Говорить о том, что обсуждали почти десять дней руководители страны и первые лица Вооруженных Сил. Нельзя, потому, что они готовились не к обороне, не к вторжению агрессора, а готовились к скорому нашествию против Европы… Удивительно, что никому не разрешено говорить об этом совещании, ни одному руководителю ЦК, ни одному участнику того совещания, из оставшихся в живых… А Жукову ЦК почему-то разрешил. Знаешь, почему? Потому что он самый большой из военных фальстфикаторов. Он сказал о том, что было, но не сказал, как было… то, что он написал в своих мемуарах все вранье… он даже написал в своей книге то, чего не было, вот например, «Все принявшие участие в прениях и выступивший с заключительным словом нарком обороны были единодушны в том, что если в ближайшее время война против Советского Союза будет развязана, то она будет развязане фашистской Германией»…

После завершения совещания большая часть генералитета была немедленно и скрыто отправлена к местам своей военной службы, но еще до окончания совещания, около полудня 31 декабря, сорока девяти генералам были вручены приказы на оперативно-стратегическую игру. Предстояли учения между «Восточными» и «Западными». По важности и охвату территорий эта игра была своеобразной репетицией перед боевыми действиями. Войска «Восточных» (подразумевалось – советские войска) возглавил командующий Западным Особым военным округом генерал полковник танковых войск Д. Павлов. «Западные» войска (подразумеваем – германские) возглавил командующий Киевским особым военным округом, генерал армии Г. Жуков. Штаб генерала Павлова состоял из 28-ми генералов и адмиралов, среди них – начальник штаба, генерал-майор В. Климовских, генералы Н. Галич, В. Григорьев, С. Клыч, командующий ВВС округа, генерал-лейтенант И. Кобец и др. руководители управлений и отделов штаба. А также все командующие армиями с началь-никами штабов, командующий Балтийским флотом, вице-адмирал В. Трибуц, командиры механизированных корпусов.

Штаб генерала армии Жукова в составе 21-го генерала – с теми же должностными единицами руководителей.

Обоим военачальникам на изучение обстановки было выделено немногим более двух часов.

Затем состоялось заключительное заседание совещания. После него, когда прозвучал бой кремлевских курантов, известивших о наступлении Нового 1941 года, участникам игры было выделено еще три часа на составление директив в соответствии с занимаемыми в игре должностями. Затем директивы были изъяты, и на осмысление дальнейших действий генералам армии Павлову и Жукову отвели почти двое суток.

Военная игра началась утром 2 января 1941 г. в Генштабе РККА. Руководитель игры – нарком обороны СССР, маршал Советского Союза С. Тимошенко. В руководстве игрой участвовали двенадцать высших военачальников РККА, в их числе пять маршалов Советского Союза: С. Тимошенко, Б. Шапошников, К. Ворошилов, С. Бу-денный, Г. Кулик. Наблюдали за игрой Генеральный секретарь ЦК ВКП (б) И. Сталин, и все чле ны Политбюро ЦК ВКП (б).

И вот на генштабовских картах развернулось гигантское сражение, сутки напролет, без сна и отдыха генералы и командиры различных рангов отдавали приказы, распоряжения, принимали решения… пока еще на бумаге вводили в сражение части и соединения Красной армии…

А знаешь, почему Жуков хорошо помнит первую игру, вплоть до нюансов, а про вторую игру не помнит… И знаешь, что он забыл? – название темы. А официально игра называлась: «Наступательная операция фронта с прорывом укрепленных районов – УР»… на нашей территории этих уров нет… зато они есть на территории противника, еще недавно входившей в состав Польши Румынии… И это говорит о том, что рвать мы будем укрепрайоны на территории врага… Мы много говорили о том, что будем воевать на территории противника, мы готовились. Имелась в виду «глубокая операция», но всегда при этом говорилось: если враг навяжет нам войну… В Полевом уставе Красной армии так об этом и говорилось… и получалось, что враг на нас нападет именно тогда, когда у нас все будет готово для захвата его страны...

Сразу после первой игры на картах Генштаба началась вторая, более серьезная… «Сражения» 8-11 января шли на территории Восточной Пруссии и в Белоруссии, при этом Павлов (командующий Западным Особым Военным Округом, в первой игре наступал) – оборонялся, а Жуков (командующий КОВО, в первой игре оборонялся) – наступал.

Известно, что Тимошенко по окончании первой игры считал, что у обеих сторон особого перевеса не было, хотя признал положение Жукова несколько лучшим. Но не потому, что Жуков был способнее Павлова, а в силу определенных обстоятельств.

Во-первых, Жуков был в обороне, а это намного легче, чем наступать в этой местности, где происходило «сражение». Во-вторых, войска Павлова, нанося удар по Восточной Пруссии, форсировали ряд полноводных рек в нижнем течении. Для генерала Павлова это препятствие, а для Жукова – рубеж обороны. Сама Восточная Пруссия имеет множество каналов, рвов, что является естественным препятствием для наступающих танков. И еще, этот регион укреплялся на протяжении столетий, имеет множество крепостей, насыпей, валов, замков.

Согласно поставленным задачам вторая игра предусматривала вторжение войск Германии на советскую территорию.

В каждой группе играющих прозошли определенные изменения, часть генералов от Павлова перебросили к Жукову и наоборот. Некоторые военачальники не участвовали в игре, вместо них уже были другие. Теперь Жуков командовал не «синими», а «красными», т.е. «советскими» войсками, а Павлов – «немецкими», пытаясь советское наступление отразить. Но в процессе игры произошли и другие изменения. Ответные действия «Красной армии» отражал не один фронт, а два. Условными «войсками Германии и Венгрии» командовали генералы Павлов, а «войсками Румынии» – генерал Кузнецов… С какой целью войсками Румынии поставили командовать Кузнецова, ведь он на границе с Румынией никогда не служил, да и после будет коман-

довать войсками Прибалтийского фронта? На первый взгляд это странно. Но только на первый взгляд – уточнює Баграмян, – *ибо ввод в игру «войск Румынии» и назначение на пост командующего, не знавшего региона, генерала Кузнецова демонстрирует хитрость Сталина, его способность мыслить неординарно.*

Сталин провел не одну, а две игры. Почему же он не позволил руководить учебно-боевыми операциями руководству Наркомата Обороны, а возложил это на Жукова и Павлова? Сталинская загадка кроется в том, что одному из участников учений отводилась особая роль, а именно командующему войсками Прибалтийского Особого военного округа, генерал-полковнику Кузнецову.

Сталин считал, что в пространстве между Балтийским и Черным морем находится Полесье. А это самый болотистый район в Европе, что весьма невыгодно для передислокации войск и ведения боевых действий. Эта территория разделяет театр военных действий на два стратегических направления. Если мы будем стремиться быть сильными одновременно севернее и южнее Полесья, то раздробим свою мощь, а это недопустимо. Поэтому на одном стратегическом направлении мы должны сосредоточить основные силы и нанести мощный удар, а на другом организовать удар вспомогательный. Но проблема: какое направление является главным, а какое второстепенным?

Если сражение начать севернее Полесья – это идти ближайшим путем для нанесения удара по Берлину, но при этом преодолевая препятствия – сверхмощные укрепления Восточной Пруссии. А если удар наносить южнее Полесья – значит идти обходным путем, но зато это даст возможность отрезать нефть Румынии от Германии. Поэтому Сталиным было принято единственно верное решение…

Во время первой игры главный удар в Европу Сталин наносил севернее Полесья, с территории Белоруссии и Прибалтики. И очень внимательно следил за развитием событий на этих учениях.

Затем он приказал начать вторую игру.

Теперь наши войска вторгаются в Европу с территории Украины и Молдавии. Замысел сталинского решения был уникален… в Германии получили информацию об этих учениях и поняли, что этот удар по Европе будет для Германии смертельным (сьогодні достеменно відомо, що в Генштабі Червоної армії діяв німецький агент, але хто ним був досі невідомо).

Сталин видел, что настало время сокрушить Германию. Она уже оккупировала Европу, а уничтожив вермахт, Красная армия откроет себе дорогу к Атлантическому океану.

…Если наносить удары севернее Полесья – из Белоруссии и Прибалтики, то тогда командующий Западным Особым округом, генерал Павлов наверняка наденет на себя лавры победителя, и его имя навсегда войдет в военную историю Совесткого Союза. Не меньшая слава, осуществись подобная ситуация, ждала и генерала Кузнецова, командующего войсками Прибалтийского Особого военного округа. Но в таком случае роль командующего войсками КОВО генерала Жукова окажется второстепенной. Еще меньшей будет роль командующего войсками Одесского военного округа генерала Черевиченко.

…Если удар наносить южнее Полесья – с территории Украины и Молдавии, тогда все лавры достанутся Жукову и Черевиченко. А генералы Павлов и Кузнецов окажутся в забвении.

И хитрый Сталин принял решение столкнуть их. Столкнуть, посмотреть их в действии, выбить из них спесь, заставить их думать, действовать вопреки и наперекор обстоятельствам, играть на нервах друг друга, выдумывать, импровизировать… они должны были стремиться обыграть друг друга, потому что заинтересованы: Павлов – должен был атаковать севернее Полесья, Жуков – южнее Полесья… в игре на стороне «синих» (западных) участвовали 3515 танков, 3340 самолетов. На стороне «красных» (восточных) 8810 танков, 5700 самолетов.

Во второй игре Жуков, командуя советскими войсками, нанес удар по Румынии и Венгрии. Здесь нет рвов и укреплений, как в Восточной Пруссии. Он имел подавляющее превосходство в авиации, танках и десантных войсках. Нарком обороны и Ген-

штаб считали, что у Жукова в этой игре преобладающее в сравнении с Павловым количество войск, более того, значительную часть у генерала Павлова забрали, поставив над ними генерала Кузнецова. А по условиям учений эти выделенные Кузнецову войска Павлову уже не подчинялись. Таким образом, мощной группировке под командованием Жукова противостояли две ослабленные группировки, которые разделены между собой и находятся под командованием Павлова и Кузнецова. Маршалы советского Союза Тимошенко, Шапошников, Буденный и Кулик специально поставили Павлова и Кузнецова в чрезвычайно сложную ситуацию. Исходя из этого, все четверо маршалов тем самым выразили мнение, что вторжение Красной Армии в Европу будет происходить южнее Полесья.

К такому же выводу пришел и Сталин.

Итак, четыре маршала умышленно создали для генерала Жукова ситуацию, в которой он не мог проиграть. Сталин на второй игре не присутствовал, разбора учений не проводил, ибо он уже сделал свой выбор о нанесении стратегического удара по Европе южнее Полесья. Потому руководители учений и подыгрывали Жукову, лишив этим самым Павлова возможной победы.

Но, как известно, события, начавшиеся 22 июня 1941 года, произошли по иному сценарию. Немецкие войска разгромили войска генерала армии Павлова, а он и ряд других генерало были арестованы и расстреляны…

Ведь, что касается Украины, то государственная граница, протяженность которой в пределах КОВО достигала 940 километров, прикрывалась силами 5, 6, 26 и 12-й армий. Кроме того на удалении 170-200 километров от границые размещалось четыре механизированных корпуса, то есть по одному на армию, и еще четыре механизированных корпуса размещалось во втором эшелоне. В каждом таком корпусе было больше тысячи танков.

5-у армию возглавлял генерал-майор танковых войск Михаил Иванович Потапов. Один из наиболее способных и энергичных командиров округа, 39-ти лет, окончил Военную академию механизации и моторизации РККА.

6-й армией командовал Иван Николаевич Музыченко, образование – два класса учительской семинарии, военная подготовка – кавалерийские курсы.

26-й армией командовал генерал-лейтенант Федор Яковлевич Костенко, образование – сельская школа и кавалерийские курсы.

12-й армией командовал генерал-майор Павел Григорьевич Понеделин, военный теоретик, руководил кафедрой тактики в Военной академии имени М.В. Фрунзе.

Основным направлением для армий вторжения Советского Союза согласно разработанному маршалом Советского Союза Шапошниковым плану «Гроза» была выбрана территория южнее Полесья. И апробирована в результате учений (цей мобілізаційний план був затверджений Сталіним у лютому 1941 р., а в березні ним було прийнято новий план стратегічного розгортання військових частин Червоної Армії на Заході. Цей план у квітні ще доопрацьовувався Генштабом Червоної Армії і згодом на ньому заступник начальника Генштабу Ватутін власноруч напише: «Напад Радянського Союзу на Німеччину розпочати 12 червня 1941 року через Польщу». Згодом, 15 травня 1941 року з ініціативи наркома оборони СРСР Тимошенка і начальника Генштабу Червоної Армії Жукова, заступник начальника оперативного управління Василевський підготував новий проект директиви про напад СРСР на Німеччину, що був затверджений Сталіним 24 травня 1941 р. Новою датою нападу було визначено 15 липня 1941 р.: головний удар мав бути нанесений на південному заході. У результаті цього удару німецькі війська мали бути відрізані від Балкан, від румунської нафти, далі – заволодіння територією Польщі і Східної Прусії з наступним взяттям Берліна. На думку Сталіна, вся операція мала зайняти не більше одного місяця).

Решающая роль в наступательной стратегической операции отводилась Первому стратегическому эшелону, основой которого являлись войска Киевского Особого Военного Округа под командованием генерала Жукова, при начале наступления они преобразовывались в Юго-Западный фронт. При благоприятном развитии запланированных событий логичным было назначение Жукова начальником Генерального

штаба РККА, чтобы на этой должности подготовить план вторжения (це і було зроблено на початку 1941 р.). Над этим-то планом я и работал в феврале – марте – апреле. В конце апреля он был доложен Сталину под названием «Соображение по плану мобилизационной готовности» ... Если бы основным направлением для армий втор-жения была выбрана территория севернее Полесья, то начальником Генштаба мог бы стать генерал Павлов...

В послевоенных документах и исследованиях много высказываний, что это маршал Советского Союза Жуков является единственным творцом побед всех грандиозных сражений Великой Отечественной войны. Однако реальные картины минувших сражений в совершенстве ... искажены. Начать хотя бы с того, что ни один полководец – ни у нас, ни за рубежом – не имел таких грандиозных поражений, какие были у Жукова...

В Красной армии была выработана и отлично отлажена система управления боевыми действиями в ходе захватнической войны на чужой территории, и еще раз повторю, что планы оборонительной войны в системе управления боевыми действиями в Красной армии отсутствовали: буквально в первой половине 1941 г. войска приграничных военных округов, которыми командовали генералы Павлов, Кирпонос, Кузнецов, Черевиченко, были скрытно выдвинуты к самой границе и попали под внезапный удар, не успев даже добежать до своих танков и орудий. И случилось это не потому, что командующие фронтами оказались не готовыми к войне.

Главный удар вермахт нанес севернее Полесья по войскам генерала Павлова, а основный силы Красной армии дислоцировались южнее Полесья.

То, что произошло 23–27 июня 1941 г. в районе городов Луцк, Ровно, Дубно, не идет ни в какое сравнение с танковым сражением под Прохоровкой 1943 г. На этой линии столкнулись 6 советских механизированных корпусов с 1 й танковой группой вермахта. Преимущество Жукова было подавляющим. У вермахта 800 танков, при этом, полное отсутствие тяжелых танков, плавающих, с длинноствольными пушками калибра 75 мм.

Против них Жуков выставил 8069 танков, в десять раз больше только по количеству. В одном только 4-м мехкорпусе было 892 танка, среди которых 414 новых «Т-34» и «КВ». В 8-м корпусе было 858 танков из которых 171 «Т – 34» и «КВ». В 15-м – 131 «КВ» и «Т – 34». В 22-м мехкорпусебыло 647 танков, из них 31 «КВ» и «Т – 34».

По суммарной мощности артиллерийского вооружения эти корпуса можно сравнить с танковой армией, причем – каждый в отдельности.

В состав этих же мехкорпусов входили танки: «Т – 28» – 215 шт., «БТ – 7М» – 370 шт., «Т -37» – 669 шт., «Т -38» – 123 шт., «Т -40» – 84 танка, «Т – 35» – 51 шт.

Существует версия, что будучи в канун нашествия Гитлера начальником Генштаба РККА, Жуков все же не был допущен в святая святых – в тайно разработанные планы об освободительном походе в Европу. Из военных в это были посвящены лишь три человека: Шапошников, как непосредственный разработчик этого плана, Тимошенко и Ватутин.

Но я считаю, что у Жукова было достаточно информации, чтобы понять, что готовится что-то поистине грандиозное. Занимая высокий пост в армии, он поручил одному из своих офицеров-операторов, который по видимому работал на германскую разведку, подготовить соображения по поводу ведения войны с Германией. Эти его «Соображения» оказались в Берлине, где прекрасно поняли, о чем их предупреждает начальник Генштаба СССР. Это явилось последним аргументом для принятия Гитлером решения об устранении большевистской угрозы, исходящей из СССР.

В первые месяцы войны Красная армия и ее кадровый состав были полностью разромлены. Большего позора не имела ни одна армия мира!

А всю оставшуюся войну воевали наскоро призванные и поверхностно обученные резервисты из гражданского населения... отсюда и такие тяжелые потери...

Чего только стоят наши три директивы от 22 июня 1941 года, которые фактически уничтожили нашу армию:

Директива № 1 ЗапОВО командующим войсками 3-й, 4-й И 10-й армий 22 июня 1941 г.

авторы: Тимошенко, Жуков, Павлов, Фоминых, Климовских

Передаю приказ Наркомата обороны для немедленного исполнения:

1. В течение 22–23 июня 1941 г. возможно внезапное нападение немцев на фронтах ЛВО, ПрибОВО, ЗапОВО, КОВО, ОдВО. Нападение может начаться с провокационных действий.

2. Задача наших войск – не поддаваться ни на какие провокационные действия, могущие вызвать крупные осложнения.

Одновременно войскам Ленинградского, Прибалтийского, Западного, Киевского и Одесского военных округов быть в полной боевой готовности, встретить возможный внезапный удар немцев или их союзников.

ПРИКАЗЫВАЮ:

а) в течение ночи на 22 июня 1941 г. скрытно занять огневые точки укрепленных районов на государственной границе;

б) перед рассветом 22 июня 1941 г. рассредоточить по полевым аэродромам всю авиацию, в том числе и войсковую, тщательно ее замаскировать;

в) все части привести в боевую готовность. Войска держать рассредоточенно и замаскированно;

г) противовоздушную оборону привести в боевую готовность без дополнительного подъема приписного состава. Подготовить все мероприятия по затемнению городов и объектов;

д) никаких других мероприятий без особого распоряжения не проводить.

ДИРЕКТИВА ВОЕННЫМ СОВЕТАМ ЛВО, ПРИБОВО, ЗАПОВО, КОВО, ОДВО, КОПИЯ НАРОДНОМУ КОМИССАРУ ВОЕННО-МОРСКОГО ФЛОТА (СССР)

№2

22 июня 1941 г. 7 ч. 15 мин.

22 июня 1941 г. 04 часа утра немецкая авиация без всякого повода совершила налеты на наши аэродромы и города вдоль западной границы и подвергла их бомбардировке.

Одновременно в разных местах германские войска открыли артиллерийский огонь и перешли нашу границу.

В связи с неслыханным по наглости нападением со стороны Германии на Советский Союз

ПРИКАЗЫВАЮ:

1. Войскам всеми силами и средствами обрушиться на вражеские силы и уничтожить их в районах, где они нарушили советскую границу.

2. Разведывательной и боевой авиацией установить места сосредоточения авиации противника и группировку его наземных войск.

Мощными ударами бомбардировочной и штурмовой авиации уничтожить авиацию на аэродромах противника и разбомбить группировки его наземных войск.

Удары авиацией наносить на глубину германской территории до 100-150 км.

Разбомбить Кенигсберг и Мемель.

На территорию Финляндии и Румынии до особых указаний налетов не делать.

ТИМОШЕНКО
МАЛЕНКОВ
ЖУКОВ.

ДИРЕКТИВА НАРОДНОГО КОМИССАРА ОБОРОНЫ СОЮЗА ССР

№ 3 22 июня 1941 года

1. Противник, нанеся удары из сувалкинского выступа на Олита и из района Замостье на фронте Владимир-Волынский, Радзехов, вспомогательные удары в направлениях Тильзит, Шауляй и Седлец, Волковыск, в течение 22.6, понеся большие потери, достиг небольших успехов на указанных направлениях. На остальных участках госграницы с Германией и на всей госгранице с Румынией атаки противника отбиты с большими для него потерями.

2. Ближайшей задачей на 23-24.6 ставлю:

а) концентрическими сосредоточенными ударами войск Северо-Западного и Западного фронтов окружить и уничтожить сувалкинскую группировку противника и к исходу 24.6 овладеть районом Сувалки;

б) мощными концентрическими ударами механизированных корпусов, всей авиацией Юго-Западного фронта и других войск 5 и 6А окружить и уничтожить группировку против-

ника, наступающую в направлении Владимир-Волынский, Броды. К исходу 24.6 овладеть районом Люблин.

3. ПРИКАЗЫВАЮ:

а) Армиям Северного фронта продолжать прочное прикрытие госграницы.

Граница слева прежняя.

б) Армиям Северо-Западного фронта, прочно удерживая побережье Балтийского моря, нанести мощный контрудар из района Каунас во фланг и тыл сувалкинской группировке противника, уничтожить ее во взаимодействии с Западным фронтом и к исходу 24.6 овладеть районом Сувалки.

Граница слева прежняя.

в) Армиям Западного фронта, сдерживая противника на варшавском направлении, нанести мощный контрудар силами не менее двух мехкорпусов и авиации во фланг и тыл сувалкинской группировки противника, уничтожить ее совместно с Северо-Западным фронтом и к исходу 24.6 овладеть районом Сувалки. Граница слева прежняя.

г) Армиям Юго-Западного фронта, прочно удерживая границу с Венгрией, концентрическими ударами в общем направлении на Люблин силами 5 и 6А, не менее пяти мехкорпусов и всей авиации фронта, окружить и уничтожить группировку противника, наступающую на фронте Владимир-Волынский, Крыстынополь, к исходу 26.6 овладеть районом Люблин. Прочно обеспечить себя с краковского направления.

д) Армиям Южного фронта не допустить вторжения противника на нашу территорию. При попытке противника нанести удар в черновицком направлении или форсировать рр. Прут и Дунай мощными фланговыми ударами наземных войск во взаимодействии с авиацией уничтожить его; двумя мехкорпусами в ночь на 23.6 сосредоточиться в районе Кишинев и лесов северо-западнее Кишинева.

4. На фронте от Балтийского моря до границы с Венгрией разрешаю переход госграницы и действия, не считаясь с госграницей.

5. Авиации Главного Командования:

а) поддержать Северо-Западный фронт одним вылетом 1-го ав. корп. ДД и Западный фронт одним вылетом 3-го ав. корп. ДД на период выполнения ими задачи по разгрому сувалкинской группировки противника;

б) включить в состав Юго-Западного фронта 18-ю авиадивизию ДД и поддержать Юго-Западный фронт одним вылетом 2-го ав. корпуса ДД на период выполнения им задачи по разгрому люблинской группировки противника;

в) 4-й ав. корпус ДД оставить в моем распоряжении в готовности содействовать главной группировке Юго-Западного фронта и частью сил Черноморскому флоту.

Народный комиссар обороны СССР, маршал Советского Союза С. Тимошенко

Член Главного Военного Совета Маленков

Начальник Генерального штаба РККА, генерал армии Жуков.

Самая непонятная для войск Директива № 1… поэтому Павлов дал команду своим войскам в случае немецкого нападения действовать по боевому… к концу 22 июня он привел свои войска в порядок, наладил между ними связь и взаимодействие, но тут в конце дня 22 июня поступила Директива № 3… выполняя ее, с намерением разгромить сувалкинскую немецкую танковую группу он бросил войска Западного фронта в наступление прямо в клещи немецких двух танковых групп… ведь вторая немецкая танковая группа шла на Минск из района Бреста… и весь Западный фронт потерпел крупное поражение, и виновен в этом Жуков…

Итак, в 1941 году почти 6-милионная Красная армия была уничтожена. Часть военнослужащих оказалась в плену. И это не считая раненых в боях. Более того, в результате почти мгновенной оккупации… мы оставили на этой территории 5,5 млн. военнообязанных. Большая их часть оказалась вывезенной в Германию на работы. За этот же период Красная армия потеряла около 7 млн. единиц стрелкового оружия этого оружия вполне было достаточно, чтобы перевооружить весь вермахт. За этот же период было утрачено более 20 тысяч танков – этим количеством можно было бы вооружить пять таких армий, как вермахт. И в придачу, – армии США, Великобритании, Италии.

В 1941 году было потеряно более 10 тысяч самолетов: «Ил-2», «Пе-2», «Як-4», «Як-2», «ДБ-3Ф», «Пе-8», «ЕР-2». У Гитлера ничего подобного ни по количеству, ни по качеству на тот момент не было.

Было утрачено 102 тысячи орудий и минометов, что многократно превышает артиллерию всех вооруженных стран мира, вместе взятых.

Непосредственно у самой границы было оставлено более 1,5 млн. т. боеприпасов.

Знал ли новый начальник Генштаба Красной армии Жуков о таком количестве вооружений? Он был в этой должности уже около полугода. Безусловно, знал. Хотя после войны он неоднократно оправдывался, что на протяжении пяти месяцев 1941 года, он никак не мог освоиться в новой должности. Зато в своей книге все время подчеркивает, что, мол «я предвидел, что Гитлер на нас нападет, я неоднократно предупреждал Сталина, но он не внял моим советам».

Уместно спросить, что же тогда второй человек в Красной армии предпринял, чтобы с мощнейшей армией в мире не случилось то, что случилось? Почему же бездействовал? И кто ответит за чудовищную катастрофу Красной армии, произошедшую в 1941 году?

Жуков – истинный виновник – нашел крайних, ими оказались… расстрелянный генерал армии Павлов Д.Г., начальник его штаба, генерал-майор Климовских, начальник войск связи, генерал майор Галич, начальник тыла войск округа, генерал-майор Григорьев, командующие объединениями войск Белорусского Особого Военного Округа, ставшего с первого дня войны Западным фронтом.

Можно спросить и другое – если Павлов со своими генералами оказался таким бездарным и бестолковым, что на шестой день войны сдал Минск врагу, то почему начальник Генерального штаба не настоял перед Сталиным на том, чтобы самому выехать на Западный фронт и отстранить Павлова от командования фронтом, занять его должность и нанести сокрушительное поражение врагу?»…

Далее, Иван Христофорович порылся в своих записях… достал исписанный старый блокнот и углубился в него… немного помолчав, продолжил свой рассказ…

«Я уверен, что у Кирпоноса была реальная возможность вывести из окружения Военный совет и штаб Юго-Западного фронта. Я очень хорошо помню те события, когда мы в сентябре 1941 года покидали Киев… Ведь в распоряжении Кирпоноса была почти миллионная группировка войск частью которых в августе 1941 года можно было нанести удар в южный фланг немецкой группы армий Центр, тогды бы изменился весь ход войны, но Жуков и Кирпонос за почти два месяца ничего не сделали, а заняли пасивную оборону…

После окружения немцами войск Юго-Западного фронта, которое произошло 15 сентября 1941 года Военный совет и штаб фронта тронулись в путь из Киева в ночь на 18 сентября в общем направлении на Лохвицу. Штабную колонну защищал полк НКВД, п'ять-сем бронемашин и три грузовика в кузовах которых были установлены счетверенные зенитные пулеметы. Было решено пробиваться на восток через Лохвицу. Для большей маневренности управленние фронта разделялось на два эшелона. Я следовал в первом эшелоне в который входил Военный совет, основная часть штаба, политуправление, начальники родов войск и служб. Из деревни Верхояровка взяли курс на Пирятин, где был мост через реку Удай. Во второй половине ночи подошли к реке. В это время вражеская авиация бомбила нашу переправу, потребовалось много труда, чтобы поддержать порядок.

Георгій Жуков

Дмитро Павлов

Преодолев реку, колонна штаба догнала части 289-й стрелковой дивизии, миновала Пирятин и направилась к населеному пункту Чернухи, но перед рассветом была атакована немецкими танками с севера и отсечена от стрелковых подразделений дивизии и полка охранения НКВД. Из этих частей осталась только рота НКВД. Пришлось менять направление: свернули на проселочную дорогу, пролегавшую вдоль левого берега реки Удай. Двигались под бомбами и артиллерийским обстрелом. Мы потеряли много машин. Среди людей потери были небольшими.

Утром 19 сентября колонна добралась до с. Городищи, расположенного при слиянии рек Удай и Многа. Командующий фронтом приказал сделать остановку, чтобы привести колонну в порядок, выяснить обстановку и наметить дальнейший план действий. В этом селе к нам присоединилась колонна штаба 5-й армии. Она следовала под прикрытием остатков 31-го стрелкового корпуса.

В Городищах подсчитали свои силы, осталось около трех тысяч человек, шесть бронемашин и несколько пулеметных зенитных установок. Вражеская авиация не оставляла нас в покое… взрывом бомбы была разбита наша радиостанция, а потому порвалась последняя ниточка, связывающая нас с армиями, которые шли на прорыв и штабами этих армий. С этого момента каждый командующий армией действовал на свой страх и риск.

В одной из хат Кирпонос собрал руководящий состав, оказавшийся в Городищах. Генерал Тупиков доложил обстановку: враг – со всех сторон: по южному берегу реки Удай, у устья которой мы находимся, немцы укрепляют оборону фронтом на север, восточный берег реки Многа занимают танковые и моторизованные части Гудериана, к северу и северо-западу от нас все крупне населенные пункты также захвачены противником. После этой информации Кирпонос задумался, а потом сказал, что надо прорываться, но надо уточнить направление прорыва.

Было предложено вечером форсировать реку Многа у Городищ и за ночь выйти к Лохвице, где он намеревался встретить советские части, ошибочно считая, что немецкое кольцо окружения на тот момент еще не прочно. Однако Лохвица на тот момент уже была захвачена немецкими танковыми и моторизованными подразделениями. Помню, что против этого решительно выступил генерал Тупиков, по его мнению, немцы от нас этого и ждут и наверняка подготовили засаду у моста. По его мнению, нам надо подняться выше по течению и форсировать реку у Чернух в двенадцати километрах к северо-западу отсюда. В этом его поддержал генерал Потапов: он сказал, что немцы не оставляют без внимания ни одного моста через реки. Прорыв у Чернух выгоден тем, что он окажется внезапным для противника. К тому же, там имеются броды, потому мост нам не понадобится.

Остановились на этом. Решено было создать три боевые группы: головную, которая должна была расчищать дорогу колонне штаба фронта, и две на флангах. Головной группой должен был командовать генерал Потапов. Мне же приказали взять под. свою команду роту НКВД с задачей прикрывать всю нашу колонну от противника с тыла. Построил свое войско, сто пятьдесят молодцов: все подтянутые… в моем распоряжении был настояний боеспособный отряд… я взял с собой и большинство офицеров нашого оперативного отдела из которых организовал отделение управления… немного спустя меня вызвал командующий… и я поспешил в центр села… Кирпонос, Бурмистенко, Рыков и Тупиков стояли в кругу генералов и офицеров и тихо что-то обсуждали.

Доложил командующему о своем прибытии, тот с несвойственной ему поспешностью сказал, что из Мелехи выступил крупный отряд немецких мотоциклистов. Форсировав реку Многа, он сбил наши подразделения, занимавшие вот те высоты, – командующий показал на резко выделявшуюся в километре к востоку холмистую гряду, – и вот-вот может прорваться сюда. А потому мне следует немедленно развернуть свой отряд и атаковать противника. Он сказал, что нашей задачей есть овладение грядой этих высот, захват моста через реку и двигаться на Сенчу… А потому все изменилось, теперь мой отряд был в первом эшелоне. Я доложил о том, что нельзя допустить вчерайшей ситуации, когда немцы оттеснили колонну штаба

Іван Баграмян

Михайло Кирпонос

фронта от следовавших впереди нас частей 289-й стрелковой дивизии. Опасаясь, чтобы эта ситуация не повторилась, я сказал, что если атака моего отряда будет успешной, главным силам лучше держаться поближе к нам. В ответ, командующий нетерпеливо махнул мне рукой, чтобы я уходил. Я заметил его усталость и нервозность.

Разъяснив боевую задачу своему отряду, быстрым шагом вывел их за околицу. За селом мы развернулись в боевую цепь. Немцы, засевшие на холмах, открыли по нам огонь. Но мы продолжали наступать. Увидев нас бойцы других наших поразделений, вытесненных с холмов влились в наши цепи. Начальник снабжения горючими и смазочными материалами фронта генерал Алексеев и начальник охраны тыла фронта полковник Рогатин привели с собой группу пограничников… Отряд наш вырос… мы на вершине холма, немцы отброшены… мы захватили 40 пленных, несколько минометов и мотоциклов. Все это отправили в Городищи, а сами поспешили к реке. Немцы не успели взорвать мост, и мы его захватили… кругом горели стога сена и это было хорошим ориентиром для наших главных сил, но они что-то медлят. Я послал офицера доложить командующему о результатах боя, и о том, что мы следуем на Сенчу.

Тем временем к нам все прибывало и прибывало пополнение из солдат и офицеров других подразделений, но колонны штаба все не было.

Поздной ночью мы приблизились к селу Исковцы-Сенчанское (Юсковцы)… остановились чтобы привести в порядок наш отряд… возвратился один из командиров оперативного отдела, посланный мною для связи со штабом фронта. Он сказал, что за нами никто не следует. Ему встретились бойцы, прорвавшиеся сквозь вражеский заслон из Городищ. Они в один голос заявили, что никого из наших там не осталось, а все машины ушли на северо-запад… я ничего не понял, но нам было приказано двигаться на Сенчу, и мы пойдем туда. Я подумал, что возможно, штаб фронта движется туда другой дорогой. Миновать Сенчу он не может, там мост через Сулу. На этой речке с широкой заболоченной поймой мосты только в Сенче и Лохвице.

Перед рассветом наш отряд с ходу ворвался в Сенчу. Немцев там не было. Но как только мы подошли к мосту, с того берега ударил сильный пулеметный, артиллерийский и минометный огонь. Пришлось залечь. Решили атаковать, надо захватить переправу и удерживать ее до подхода колонны штаба фронта… но тут появились немецкие танки, которые стреляя устремились на наш берег… пришлось отойти.

Вместе с Алексеевым и Рогатиным разбиваем наш отряд на две части. Генерал Алексеев повел свою группу на север, а я на юг, к небольшому селу Лучка.

Обе группы должны были подготовить подручные средства для переправы и до утра будут ждать подхода колонны штаба.

Перед рассветом, потеряв всякую надежду на встречу со штабом фронта, мы переплыли на лодках реку. Местный житель провел нас по путанным и топким тропам через заболоченную пойму. Благополучно пересекли шоссе и укрылись в копнах пшеницы… вечером мы направились к селу Камышня, надеясь встретить там передовые части, но там были немцы, а потому мы обошли это село и пошли дальше. Когда светало мы подошли к селу Мелешки, раскинувшемуся на берегу реки Хорол.

Немцев в селе не было. Местный житель показал нам брод. Переправились через реку уже засветло. Дальше идти было опасно – кругом открытое поле. Решили провести день в прибрежных зарослях неподалеку от хутора Червоный Кут… один из колхозников взялся нас проводить к селу Рашивка, где, по слухам, вчера видели красноармейцев. Рассвет застал нас у хутора Саранчова Долина. Укрылись в лесу. В полдень дозорные доложили, что с севера движется небольшая колонна автомашин. Я приказал готовиться к бою… Передняя машина, не дойдя до хутора, остановилась. В кузове сидели красноармейцы. С радостными возгласами мы бросились к ним… я связался по телефону с командиром саперного батальона, дислоцировавшегося в Гадяче. Он выслал за нами машины… Гадяч был передним краем нашей обороны, когда немцы рассекли войска нашего фронта.

Разведгруппы, регулярно высылаемые из Гадяча на Лохвицу имели постоянные стычки с отдельными подразделениями 3-й танковой дивизии немцев, преграждавшей пути отхода наших окруженных войск.

Первые дни после того, как на тылы войск Юго-Западного фронта вышли немецкие танковые группировки, гарнизон города Гадяч являлся единственной частью, которая на участке в несколько десятков километров преграждала пути продвижения противника на восток.

В Гадяче мы пытались узнать о судьбе штабной колонны Юго-Западного фронта. Уже позднее, когда мы встретились с моим заместителем подполковником Глебовым и другими товарищами по штабу фронта, стали известны печальные подробности. Я прежде всего спросил Глебова, почему колонна штаба фронта замешкалась в Городищах и не последовала за нишим отрядом. Глебов тогда удивленно посмотрел на меня и ответил: «А разве генерал Кирпонос не предупредил вас?» Дальше он сказал, что Кирпонос рассчитывал демонстративной атакой моего отряда в направлении Сенчи лишь отвлечь внимание противника. Колонна же, тем временем, должна была двинуться на север и форсировать Многу у деревни Вороньки…

Вот теперь я понял в чем дело. Нет, я не мог обижаться на Кирпоноса за то, что он скрыл от меня свой замысел. Это право командующего – не раскрывать перед подчиненными всех своих замыслов, тем более, что ему поручается демонстративная атака – пусть старается изо всех сил и верит в то, что дейсвует на направлении глав-ного удара.

Далее, Глебов рассказал мне, что начало было удачным. Скрытно прошли вдоль берега Многи, захватили село Вороньки и переправились через реку. На рассвете 20 сентября оказались у хутора Дрюковщина – километров в пятнадцати юго-западнее Лохвицы. Здесь, в роще Шумейково, остановились на дневку.

В колонне штаба фронта насчитывалось более тысячи человек, из них, 800 офицеров. С ними по-прежнему находились генерал-полковник Кирпонос, члены Военного совета фронта Бурмистенко, генерал-майор Тупиков, командующий 5-й армией генерал-майор Потапов… С колонной следовали 6 бронемашин, 2 противотан-ковых орудия, 5 счетверенных зенитных пулеметных установок.

Рощу рассекал овраг. Транспорт и люди рассредоточились по его кромке. Боевые машины заняли позиции на опушке. К сожалению, давала о себе знать недостаточная организованность отряда. Оборону заняла лишь охрана Военного совета фронта, которую возглявлял подполковник Глебов и охрана штаба 5-й армии во главе с майором Владимирским. В то же время, многие офицеры разбрелись по хатам хутора, чтобы умыться, раздобыть продуктов и немного отдохнуть.

А немцы, тем временем, уже обнаружили исчезнувший ночью штаб фронта. Немецкая разведка уже его искала. И обнаружила. Когда утренний туман рассеялся, разведчики доложили, что с востока и северо-востока идут немецкие танки. Прибывшие с юго-запада отставшие бойцы сообщили, что и с этого направления приближаются вражеские мотоциклисты и танки.

Минут через двадцать немцы атаковали рощу с трех сторон. Танки вели огонь из пушек и пулеметов, за ними шли автоматчики. В этот гром и треск боя вплетались редкие выстрелы наших пушек. Танки прорвались к восточной опушке рощи. С ними вступили в схватку офицеры, вооруженные гранатами и бутылками с бензином. Два танка загорелось, остальные отошли назад.

Командующий Кирпонос, члены Военного совета фронта, генералы Тупиков и Потапов стали совещаться, как быть дальше: сидеть в роще до вечера или прорываться сейчас же. Но тут началась новая атака немцев. Подъехавшая на машинах немецкая пехота с ходу развернулась в цепь и двинулась в рощу под прикрытием огня из танков. Когда немцы достигли опушки, окруженные во главе с Кирпоносом, Бурмистенко, Тупиковым, Потаповым бросились в контратаку. Немцы не выдержали рукопашного боя и отступили. В этой контратаке генерал Кирпонос был ранен в ногу. Его на руках перенесли на дно оврага, к роднику. Сюда же доставили раненого и контуженного командарма Потапова. Его боевой начальник штаба генерал Писаревский погиб на поле боя.

Дивизионный комиссар Рыков и генерал Тупиков вместе с подполковником Глебовым обошли опушку.

Примерно в половине седьмого вечера Кирпонос, Бурмистенко и Тупиков в кругу командиров обсуждали варианты прорыва, который намечали осуществить с наступлением темноты. В это время немцы начали вести интенсивный минометный обстрел. Одна из мин разорвалась возле командующего. Генерал был ранен в грудь и голову. Через две минуты он скончался.

(Існує й інша точка зору. За інформацією генералів Добикіна, Банного, майора Глєбова, які були поряд з Кирпоносом, перед самим мінометним обстрілом Кирпонос по дну урочища з його південно-західної частини пішов на північний схід. Саме з цієї частини урочища бійці та офіцери, які згодом пішли на прорив, вирвались з німецького оточення. За свідченнями очевидців тих подій, серед них був і командуючий фронтом Кирпонос. В подальшому, під час прориву він загинув у бою в чистому полі, що біля хутора Овдіївка: за свідченням прикордонника 91-го полку Качаліна, він у рапорті на ім'я начальника військ НКВС та охорони тилу Південно-Західного фронту полковника Рогатіна повідомив таке: 21 вересня 1941 року Качалін, вирвавшись з німецького оточення блукав по полю біля хутора Овдіївка з надією зустріти своїх бойових товаришів, щоб далі прямувати на схід. Йому вдалося зустріти декількох червоноармійців і лейтенанта, які також виходили з оточення, але вже з іншої військової частини. Особисто він їх не знав. Прямуючи групою на схід, вони, вночі того ж дня випадково наштовхнулись на тіло високопоставленого військового. Лейтанант, обшукавши загиблого, знайшов в одній з кишень документи на ім'я Кирпоноса. Він зрізав з його шинелі генеральські знаки розрізнення та зняв із загиблого Золоту Зірку Героя Радянського Союзу та інші ордени, які він згодом передав вищому військовому начальству 21-ї армії після виходу з оточення.

Ця версія заслуговує на увагу через призму того, що у вермахті була традиція – ховати вище командування свого супротивника, якщо воно загинуло у бою: так німці поховали генералів Смірнова, Єфремова, Петровського та багатьох інших, при цьому, усі їх нагороди та особисті речі німцями не забирались. Тому, у разі, якщо Кирпоніс насправді загинув в урочищі, то він був би похований самими німцями з усіма військовими почестями).

Ночью Тупиков повел людей в атаку. Внезапно, без выстрелов, они ринулись на врага… многие из них пробили себе дорогу и после долгих мытарств вышли из окружения многие бойцы и командиры, среди которых: генералы Добыкин, Данилов, Панюхов, подполковник Глебов и др. Генерала Тупикова с ними не оказалось – он погиб в перестрелке у хутора Овдиевка, в двух километрах от рощи Шумейково. Тяжело раненого генерала Потапова немцы захватили в плен (за іншою версією він сам здався, вийшовши назустріч німецькій колоні, не будучи пораненим). В конце войны он был освобожден из немецкого концлагеря и вернулся в наши ряды…»

Аналізуючи наведену інформацію, а також користуючись загальновідомими історичними фактами, що Київ обороняло мільйонне радянське угруповання у складі 5-ти повноцінних армій, серед яких тільки 668 тис. було взято у полон (німці також захопили 800 танків, 3 тис. гармат) складається враження, що лише неграмотне керування Кирпоносом військами Південно-Західного фронту не дало змоги їм прорватися (німецьке оточення на сході котла забезпечувала лише одна 3-тя танкова дивізя).

Більш того, такою, що потребує додаткового історичного дослідження є думка про те, що радянський командувач покинув свої війська під час прориву з ні-

мецького оточення і не керував ними; проривався на схід у складі штабної колони майже без належного захисту та управління, замість того, щоб спрямувати удар усіх оточених армій в одному напрямку, наприклад, на той же Гадяч (більшість радянських частин станом на середину вересня вже були відрізаними від своїх тилів та забезпечення). Мабуть це не боягузтво, зважаючи на те, що Кирпонос був Героєм Радянського Союзу, а також нагороджений іншими орденами СРСР. Тим більше, що за свідченням офіцерів свого штабу, які вийшли з німецького оточення він відмовився покинути свої війська на літаку ЕР-2, чотири з яких, ще залишалась у розпорядженні командування фронту і вирішив розділити свою долю з військами Південно-Західного фронту: або прорватися, або ж загинути. На мою думку, він просто не витримав того навантаження за відсутністю досвіду керівництва великими військовими з'єднаннями, яке, за своєю посадою, мав нести командувач його рівня (лише рік тому Кирпонос командував дивізією, а тут цілий Південно-західний фронт, мабуть не вистачило досвіду).

Червоним арміям, що обороняли Київ, штабом Південно-Західного фронту і його командувачам були поставлені такі завдання: 21-й до ранку 18 вересня вийти на рубіж Брагинці, Гнідинці, що південно-східніше Прилук і головними силами нанести удар на Ромни, назустріч 2-му кавалерійському корпусу; 5-й армії частиною своїх сил прикрити відхід 21-ї армії із заходу, а іншими силами нанести удар на Лохвицю; 26-й – створивши ударний кулак з двох дивізій, наступати на Лубни; 37-й – вивести свої війська з Київського укріпрайону на лівий берег Дніпра, створити з них ударну групу і в подальшому прориватись на Пирятин і далі на схід, створюючи ар'єргард сил фронту; 40-й армії і 38-й армії – вдарити зі сходу назустріч головним силам фронту у напрямку на Ромни і Лубни. Генерал Тупіков накидав на карті план відходу військ і наказав Баграмяну внести необхідні зміни у раніше підготовлені штабом бойові розпорядження арміям.

Це були розрізнені удари, замість того, щоб спрямувати військові зусилля в одне місце, наприклад, на Лохвицю: зі зведень командирів передових частин вермахту, радянське командування проявило повну інертність та пасивність у справі прориву оточення, а окремі спроби виявились досить не активними.

На мою думку, весь удар оточених слід було нанести на північний схід через позиції військ Гудеріана, де німецькі позиції не були такими сильними. Тоді був шанс прорватись. Або ж всім оточеним слід було «притиснутись» до Києва і тут тримати оборону, без спроб вирватися з оточення. Німці не змогли б швидко розгромити мільйонне угруповання радянських військ, а радянське командування, тим часом, мало б організувати постачання оточеним.

Війська Південно-Західного фронту мали бути виведені на новий оборонний рубіж, що на річці Псьол. Однак слід зазначити, що жодне з цих завдань не було виконано. Всі армії були знищені, лише 22-м тисячам червоноармійцям з різних військових частин та армій вдалося вирватись з німецького оточення самостійно, без будь-якого керування ними «згори»… Фактично п'ять армій вищим радянським командуванням були покинуті напризволяще і зникли як військові одиниці вже до кінця вересня 1941 року.

Повертаючись до теми осінніх боїв 1943 року в Україні слід зазначити таке:

Як до ворогів народу і зрадників радянський режим ставився до тих військових, які потрапили у 1941 році в оточення і, до полону, жили на окупованій території: усіх мобілізованих, особливо юнаків, яких назбиралось на Лівобережній Україні майже 250 тис., одягнутих у цивільне, не навчених військовій справі, навіть без складання присяги кидали в бій, щоб вони своєю кров'ю спокутували ганьбу перебування на окупованій території. Про це писали найвідоміші українські письменники О. Гончар, О. Довженко, Ю. Яновський, В. Захарченко та інші, а також ветерани війни.

Учасник форсування Дніпра майбутній російський письменник Віктор Астаф'єв згадував: «Двадцять п'ять тисяч воїнів входять у воду, а виходить на тому березі три тисячі, максимум п'ять». Через п'ять-шість днів усе це спливає, Уявляєте?».

Через злочинні прорахунки Сталіна та командуючого фронтом М. Ватутіна на Букринському плацдармі радянські війська втратили 240 тис. бійців і командирів. Про причини цих величезних втрат писав один з активних учасників війни генерал армії С. Штеменко у книзі «Генеральний штаб у роки війни»: «Форсування Дніпра і подальший розвиток наступу намічалися зі сходу на південь від Києва в крутому звороті річки, що був звернений у наш бік. Старанно проаналізувавши обстановку, що склалася, ми у Генеральному штабі зійшлися на тому, що наступ з букринського плацдарму навряд чи може розраховувати на успіх».

Отже, потрібно було марно згубити кілька сотень тисяч людей, щоб прийняти рішення про інший варіант форсування Дніпра. Цілий місяць, до 25 жовтня, Сталін не дозволяв перекидати війська з Букринського плацдарму північніше Києва в район Лютіжа. Врешті він зрозумів, що втрати будуть ще більшими й дозволив передислокацію частин сил 1-го Українського фронту.

Німецьке командування передбачало варіант форсування Дніпра радянськими військами у цьому районі. Ворог тут збудував міцну оборону глибиною до 14 км. Долаючи у жорстоких боях опір ворога на Лютізькому плацдармі, підрозділи Червоної армії 6 листопада 1943 р. звільнили Київ від ворога.

Місто було майже порожнє.

За форсування Дніпра і визволення столиці України 2,5 тисячі військових було удостоєно високого звання Героя Радянського Союзу. Але це була піррова перемога.

У щоденнику О. Довженка натрапляємо на нотатки від 28.12.1943 року: «Сьогодні В. Шкловський розповів мені, що у боях гине багато мобілізованих в Україні цивільних громадян. Їх звуть, здається, чорносвитниками. Вони воюють у домашній одежі, без жодної підготовки, як штрафні, з однією гвинтівкою на трьох чоловік. На них дивляться як на винуватих. Один генерал дивився на них у бою і плакав, – розповідав мені Віктор».

Ось як розповідає про армійсько-призовну м'ясорубку відомий український письменник-фронтовик А. Дімаров: «Ніяких медкомісій не було. На фронт забирали навіть калік і хворих… І погнали нас на німецькі кулемети… з половинками цеглинок! То другий геноцид проти українців був. Ми були не обмундировані, не озброєні. Нас гнали цілий день по лютому морозу, й пригнали у містечко, зруйноване дощенту. Видали ті половинки цеглин, показали велетенську водойму, скуту кригою, і сказали чекати сигналу ракети. А коли вона злетить, дружно висипати на кригу й бігти на ворога, який засів на протилежному боці за міцною огорожею й …вибивати його звідти напівцеглинами. А він нехай думає, що то … гранати. Назад повернути ніхто не міг, бо нам показали добре обладнані шанці, у яких через кожні три кроки сиділи смершівці з націленими нам у спини кулеметами. Мене врятувало лише те, що я вже порох нюхав і біг не в першому ряду, а у п'ятому. Ми добігли за метрів сто від тієї огорожі, німці нас підпустили… І як сипонули з кулеметів кинджальним вогнем! Хлопці переді мною падали, як підкошені, я теж впав і лежав… Мене санітари так і підібрали: з намертво затиснутою цеглиною у руках…»

Подібним діям влади немає виправдання.

Німецькі кулемети МГ-34 та МГ-42 скорострільність яких досягала 1200-1400 пострілів за хвилину викошували штурмуючі групи десятками тисяч, оскільки вони у домашній одежі були добрими мішенями. Були випадки, коли у декого з німецьких кулеметників не витримували нерви від такого вбивства і вони божеволіли.

Втрати з радянського боку у битві за Київ становили 417 тис. воїнів. Німці втратили 124 тис. бійців і офіцерів. Очевидці свідчать, що води Дніпра були червоними від крові, а тілами загиблих червоноармійців було перекрито русло ріки, похоронні команди не встигали ховати загиблих на довколишніх територіях. Незліченні воронки від вибухів бомб і снарядів були заповнені кров'ю бійців, що масово гинули через безглузді накази командирів, які за всяку ціну намагалися задовольнити тирана. Це одна з найтрагічніших сторінок у житті українського народу, злочин тоталітарної системи проти людяності і гуманізму.

Бої за Дніпро були дуже кривавими. Дніпро, ще довго виносив трупи радянських бійців на свій берег, а окремі з трупи радянських бійців навіть прибивали на береги Туреччини.

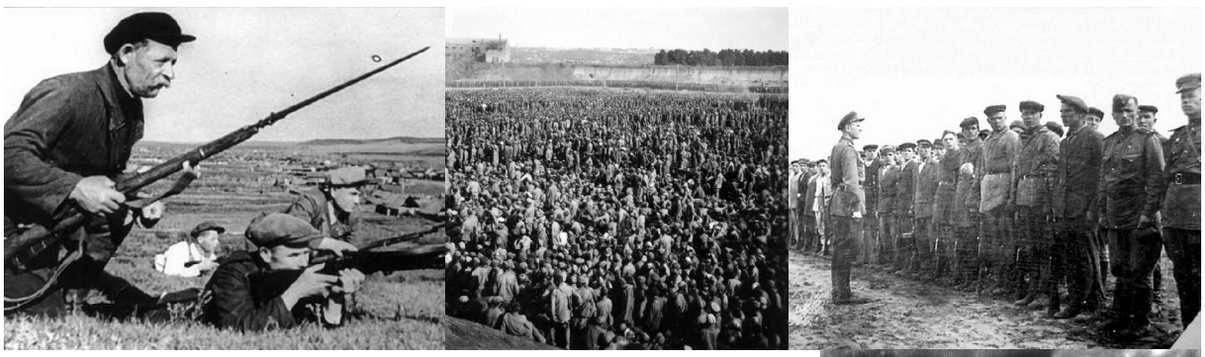

Чорна піхота ("Чорносвитники")

Навіть нацисти не розуміли такого ставлення радянського командування до «своїх» людей. Німецькі військові джерела повідомляли, що після першого взяття Харкова навесні 1943 р. у Червону армію було мобілізовано до 15 тис. осіб віком від 15 до 45 років, яких без підготовки направили на фронт. Ці чоловіки були одягнені у цивільний одяг і практично не мали зброї (1 гвинтівка на 5-10 осіб). Невипадково цих людей, насильно загнаних до червоної армії, німці називали трофейними солдатами. Провівши у 1943 р. дослідження серед полонених червоноармійців, німці дійшли парадоксального висновку: «Совіти остаточно вичерпали свої людські ресурси і тепер кидають у бій підлітків та людей похилого віку, мобілізованих з-поміж місцевого населення».

Коли Червона Армія увійшла в Західну Україну, радянському режиму стало зрозуміло, що УПА та ОУН це не поодинокі банди, а масовий повстанський рух, що спирається на підтримку українського населення. Тоді ж «Москва» зажадала швидкого знищення українських націоналістів ще до закінчення війни з Німеччиною. З цією метою у березні 1944 р. М. Хрущов запропонував кремлівським керівникам з метою знищення мобілізаційного ресурсу УПА, «мобілізувати все чоловіче населення призовного віку до Червоної армії». У підготовленому ним проекті постанови Державного комітету оборони СРСР, яку у той же місяць було прийнято як актом до дії «Про спеціальні заходи західних областей України» наголошувалося: «З метою ліквідації діючих банд і наведення належного державного порядку в західних областях України Державний комітет України ухвалює: 1. Зобов'язати Народний комісаріат України (тов. Смородинова) відмобілізувати до 20.03.1944р. все чоловіче населення призовного віку визволених районів Рівненської і Волинської областей, причому в першу чергу – до 30-річного віку, і надалі в міру визволення районів західних областей відразу ж відмобілізовувати призовні контингенти… відмобілізувати кращих людей з числа партизанів і створити у кожному районі загони НКВС чисельністю 50-60 бійців; зобов'язати НКВС додатково до тих військ, що вже перебувають на Україні перекинути ще п'ять бригад; передати НКВС України 250 автомашин, 100 танків Т-60 та Т-50 і 50 бронемашин; передати в УРСР опер працівників НКВС-НКДБ, що раніше працювали на Україні чи знають українську мову; зобов'язати НКВС УРСР виселяти родини учасників ОУН, УПА, УНРА у віддалені області СРСР…».

Бої УПА з Червоною армією розгорілись на Волині й Галичині:

«Зі зведення 9-ї стрілецької дивізії НКВС, м. Луцьк, 12 липня 1944 р.

Висока рухливість у поєднанні з добрим знанням місцевості, а також наявність широкої мережі зв'язківців серед населення, дозволяє бандитам УПА вести активні дії і при веденні великих операцій виходити з-під ударів наших частин…»

«Цілком таємно. ЦК КП(б) У тов. Коротченко, 6 вересня 1944 р.

Останнім часом у багатьох районах Тернопільської області помітна різка активізація бандформувань. Якщо протягом березня-червня 1944 року було лише декілька терактів, то

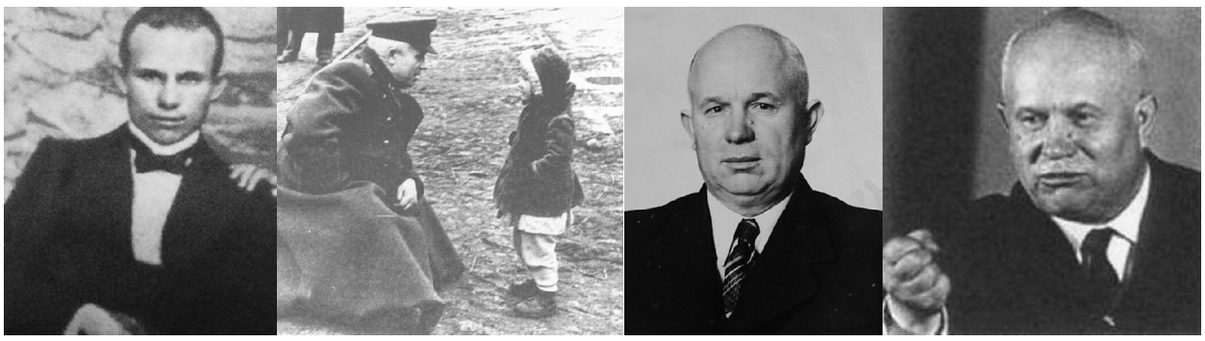

Микита Хрущов

вже у липні-серпні не минало жодного дня без вбивств районних працівників, наших активістів. Причому, банд групами і більшими формуваннями охоплені всі райони області…

Секретар Тернопільського обкому КП(б) У Компанієць».

Основний тягар при проведенні мобілізації покладався на армію. На 27 березня 1944 р. війська 1-го Українського і 2-го Білоруського фронтів мобілізували у західних областях України, відповідно 64 269 та 8 614, а військоматами – тільки 2826 осіб. При цьому, основними методами мобілізації були насильницькі. Наприклад, на 20 квітня 1944 р. із 69 110 призовників у Рівненській області добровільно з'явились у військкомати тільки 2 620 осіб (не враховуючи міст Рівне, Здолбунів, Сарни), решту взяли шляхом проведення облав у селах і лісах.

До призовників західних областей України червоне командування ставилося упереджено, як до злочинців. Так, начальник політуправління 1-го Українського фронту генерал С. Шатілов писав М. Хрущову, що по шосейних дорогах на Рахів рухаються групи поповнення, набраного у прикордонних з Польщею районах. Це поповнення складається переважно з українців, частково – з поляків. Колони рухаються під конвоєм 8-10 автоматників, які йдуть у голові, у хвості та із боків колони. Ця картина справляє негативне враження на цивільне населення, яке вважає, що українців та поляків насильно примушують служити у ЧА. Озброєне конвоювання призовників широко практикувалося і в східній Україні.

Історична довідка

У першій половині 1944 р. радянське командування перегрупувавши свою армію, поповнивши її живою силою, технікою, націлило головний удар на німецьку групу військ Північна Україна, штаб якої розміщувався у Львові. Радянськими військами командував маршал Конєв: під його керівництвом було величезне військове угруповання: 1 млн. 200 тис. солдатів та офіцерів, 2 тис. танків і самохідних гармат, декілька сотень «катюш». Німецьке командування виставило 900 тис. солдатів та офіцерів, 900 танків і самохідних гармат, декілька сотень літаків не брали участі у битві через брак пального.

23 червня 1944 р. за участю членів Політбюро ЦК ККП (б) Й.Сталін поставив перед Конєвим завдання якнайшвидше спланувати військову операцію та звільнити Західну Україну від німецької окупації. Згодом, у підручних історії цю військову операцію назвуть Львівсько-Сандомирську.

Генеральна битва розгорілась під Бродами. Маючи велику перевагу у живій силі та техніці Червона армія оточила німецьке угруповання під Львовом, зокрема 13-й армійський корпус. Станом на 22 липня 1944 р. це угруповання припинило своє існування.

У другій половині 1944 р. усі західноукраїнські землі захопила Червона Армія. Першим кроком «визволителів» став примусовий загальний набір до червоного війська. Мобілізованих навіть не навчали військові справі, їм не давали військового обмундирування (за це їх називали «чорножупанниками»), а одразу посилали на фронт. В їх атаках на німецькі позиції лише перші лави наступаючих мали гвинтівки, а друга і третя повинні були забирати зброю у тих, що загинули. Це призвело до того, що із 700 тис. мобілізованих в Україні половина загинула у перших боях. Це, без сумніву, було запланованим винищенням українського народу. Ця цифра була б ще більшою, якби не діяльність УПА, до лав якої, рятуючись від призову, вступали десятки тисяч людей. По завершенні мобілізації усі вони за бажанням були звільнені і повернулись до своїх домівок.

Таким чином, за підрахунками українських істориків упродовж 1943-1944 рр. ЧА залучила у свої ряди понад 3 млн. осіб або 10 відсотків усього населення тодішньої України (у Волинській області цей показник склав 16 відсотків). У військах першого – четвертого українських фронтів (переважно у піхотних частинах і з'єднаннях) українці склали 60-80 відсотків. Під маркою визволення від німецьких окупантів сотням тисяч наших співвітчизників ЧА просто влаштувала страту.

Саме на території України у жорстоких кровопролитних боях зазнали поразки десятки відбірних з'єднань гітлерівської армії та її союзників, знищена значна кількість озброєння і бойової техніки ворога.

З Україною пов'язані основні вирішальні бої на всьому 4500 км. радянсько-німецького фронту. Тут було розгромлено 60,6 відсотків військових сил Німеччини. Саме на території України вирішувалась доля війни в Європі: з 22 червня 1941 р. по 28 жовтня 1944 р. воюючі сторони провели на території України 29 з усіх 76 стратегічних фронтових наступальних і оборонних операцій.

Десятки тис. українців воювали в інших арміях антигітлерівської коаліції, а саме США, Канади, Франції, Англії, Польщі, Чехословаччини та ін. країн.

Перемога СРСР і країн антигітлерівської коаліції над Німеччиною та її союзниками була здобута ціною неймовірних зусиль і величезних жертв.

Неабияка роль мешканців України та її промислового потенціалу у створенні матеріально-технічних передумов розгрому гітлерівської Німеччини. Напередодні війни в республіці було створено могутнє промислове виробництво. Тут виробллялися танки, літаки, зброя, матеріально-технічне устаткування для збройних сил. Центром тракторної промисловості України до війни був Харків. Перебазувавшись з початком війни в тилові райони, українські трудівники разом з працівниками місцевих заводів розгорнули виробництво необхідної для фронту військової техніки. Неабияка роль у зміцненні воєнного потенціалу СРСР належить підприємствам, евакуйованих з України до Сибіру, Уралу, Середньої Азії. Завдяки зусиллям українських робітників з прифронтових районів було демонтовано і перебазовано понад 550 великих підприємств, майно, колгоспів, радгоспів, машинно-тракторних станцій, евакуйовано 3,5 млн. жителів республіки, які включилися у промислове та сільськогосподарське виробництво в тилових районах СРСР.

Американський журналіст Едгар Сноу, відвідавши країну після визволення, такими словами оцінив заподіяні війною руйнування: «Вся ця титанічна боротьба, яку деякі схильні скинути з рахунку, ніби якусь славу Росії, була насправді – і в багатьох аспектах – насамперед боротьбою, запеклою війною України, яка їй коштувала багатьох болючих втрат. Звичайно, найбільшими втратами були людські життя. Не менше, ніж 10 млн. людей… загинуло в Україні з початку війни … Жодна інша країна Європи не зазнала такого руйнування міст, промисловості, сільськогосподарських угідь, загибелі стількох людей».

СРСР не приєднався до Женевської конвенції щодо військовополонених (у двох її параграфах йшлося про обмін списками військовополонених і участь Червоного Хреста щодо покращання становища військовополонених). Це Гітлеру розв'язало руки, він їх безкарно міг знищувати. Наслідок, – 4 мільйони радянських військовополонених не дожили до кінця війни.

На території України окупанти спалили разом із мешканцями 250 сіл. Рідне село українського поета П.Г. Тичини «Майдан», якому він раніше присвятив свій вірш «На Майдані коло церкви революція іде…» у 1943 р. було знищене німецькими нацистами разом з усіма його жителями.

Третій етап відвоювання України розпочався у липні 1944 року. Радянські війська оточили й розбили вісім німецьких дивізій чисельністю близько 60 тис. чоловік (серед яких була й «галицька» дивізія, дві тис. вояків якої згодом, після розгрому дивізії під м. Броди, приєдналися до УПА).

Після цього радянські війська пройшли Галичину, зайняли Львів, Перемишль та Станіслав. У Львові з нагоди його зайняття Червоною армією був проведений мітинг біля оперного театру, про який радянська хроніка того часу писала так:

«... на трибуне глава правительства Украинской Советской Социалистической Республики тов. Хрущев среди освобожденного народа... они приветствуют народ, пришедших их приветствовать в этот счастливый день освобождения...».

У вересні вони перетнули Карпати, й до жовтня вся етнічна українська територія опинилася в радянських руках: для Сталіна м. Львів було було сакральним містом... літом 1920 р. він був членом Реввійськради Південно-Західного фронту, під командуванням Олександра Єгорова, який тоді у складі 12-ї армії під командуванням Гаспара Восканова, 14-ї армії під командуванням Михайла Молкочанова і 1-ї Кінної армії під командуванням Семена Будьонного наступав на Львів, який обороняли три піхотні дивізії (11-та, 12-та і 13-та) польської шостої армії і українська армія під командуванням Михайла Омеляновича-Павленка. У ході важких кровопролитних боїв обидві сторони понесли важкі втрати, однак місто червоними взяти не вдалося.

Це було у той час, коли червоний Західний фронт під командуванням Михайла Тухачевського, у складі 3-го кавалерійського корпусу, 3-ї, 4-ї, 15-ї, 16-ї армій та Мозирської групи, наступав на Варшаву. Падіння Варшави відкривало червоним арміям подальший шлях у Західну Європу, Німеччина, яка програла Першу світову війну і лежала у розрусі й безладі, взагалі розглядалася більшовиками як легка здобич, а далі – Париж, Мадрид, Лісабон... здавалося, що світова революція, про яку так мріяли більшовики і побудова «світлого майбутнього» без поміщиків та капіталістів зовсім близько.

Слід було захопити лише Варшаву:

Наказ № 1423 командуючого Західним фрон-том Михайла Тухачевського від 2 липня 1920 р.:

«Бойцы рабочей революции. Устремите свои взоры на Запад. На Западе решаются судьбы мировой революции. Через труп белой Польши лежит путь к мировому пожару. На штыках понесем счастье и мир трудящемуся человечеству. На Запад! К решительным битвам, к громозвучным победам! ... Пробил час наступления. На Вильну, Минск, Варшаву – марш!»

При наступі на Варшаву південний фланг Західного фронту мав прикрити Південно-Західний фронт, незважаючи на те, у чиїх руках буде Львів. Відповідні накази про це були віддані. Але Й. Сталін горів бажанням захопити Львів.

У той час, коли Західний фронт, використовуючи усі свої сили та резерви наступав на Варшаву, розтягнувши свої тили та комунікації, Південно-Західний фронт тупцював на місці під Львовом.

Враховуючи особливу важливість Варшавського напрямку, 11 серпня 1920 р. головнокомандуючий збройними силами червоної республіки Сергій Каменєв наказав передати 12-ту і 1-шу Кінну армію до складу Західного фронту з метою його суттєвого посилення. Однак, за наполяганням Й. Сталіна (зачекати декілька днів та захопити Львів), О. Єгоров погодився затримати ці війська. Відтак, південний фланг Західного фронту виявився незахищеним. Туди ж вдарили польські резерви (ударна група із складу 4-ї армії: 4-та, 16-та, 21-ша піхотні дивізії і ударна група із складу 30-ї армії: 1-ша і 3-тя піхотні дивізії), і Західний фронт стрімко покотився назад, зазнаючи жахливих втрат, а ті сили, які мали прийти йому на допомогу, були вже знекровлені у боях за Львів, який тримався.

Накінець, під жорским тиском з Москви 20 серпня 1-ша Кінна армія приступила до передислокації на північ, але час було втрачено, Західний фронт зазнав жорстокої поразки і врятувати його вже не могло ніщо: за найзаниженішими оцінками в ході битви загинуло 25 тис. червоноармійців, 60 їх тис. потрапили у польський полон, 45 тис. були інтерновані німцями, декілька тисяч пропали безвісти. Крім людських втрат фронт втратив: 231 гармату, 1023 кулемета, тисячі коней...

Європу від «червоної» чуми було врятовано...

М. Тухачевський вже у кінці 20-х і 30-х років минулого століття у застольних розмовах постійно говорив, що якби не вперта поведінка Сталіна, то він би захопив Варшаву, а можливо б і всю Європу. Сталін йому цього не вибачив...

Інша можливість червоного походу у Європу для радянського режиму з'явилася лише через 20 років...

Михайло Тухачевський

Сергій Каменєв

У жовтні 1939 р. відбулися таємні переговори між Й.Сталіним і А.Гітлером – господарями двох найсильніших країн Європи, кордони яких почались швидко розширюватися. Пройшло менше одного місяця після розгрому Польщі, а тому необхідно було з'ясувати реакцію «союзника» на найближчі плани кожного з них і отримати максимально можливу підтримку, або ж навіть, допомогу.

Гітлер перебував у більш складній зовнішньополітичній ситуації, оскільки його країна перебувала у стані війни Францією та Великобританією. Тому, ініціатива у проведенні такої зустрічі була саме його.

Пройшов всього місяць, протягом якого Німеччиною була розгромлена Польща, і Й. Ріббентроп знову звернувся до В. Молотова з проханням про спільну зустріч під приводом спільного вирішення, в інтересах Німеччини та СРСР, питань що стосуються Польщі: увечері 27 вересня 1939 р. Ріббентроп прибув у Москву і відразу був прийнятий Молотовим і говорив з ним з 10 год. вечора до 3-х год. 30 хв. ранку наступного дня. Протягом 2-х год. при цих бесідах був присутній Сталін. Зранку 28 вересня ці переговори, зміст яких до цих пір тримається у таємниці, продовжились. Повернувшись у Берлін 29 вересня, Ріббентроп відразу ж попрямував до Гітлера й мав з ним довгу бесіду наодинці: схоже, що рейсміністр обговорював з радянським керівництвом кінцеві «деталі» особистої зустрічі Гітлера і Сталіна. На те, що така зустріч повинна була відбутися, вказують багато джерел, називалися і різні дати цієї зустрічі. Сьогодні можна дати точні відповіді на ці запитання, оскільки в архівах знайдена переписка Сталіна з послом Німеччини в СРСР графом Шуленбургом:

«Послу Германии в СССР графу Вернеру фон дер Шуленбургу
Исх. № 960 от 3 сентября 1939 г.

Я принципиально согласен встретиться с господиням Адольфом Гитлером. Неизменно буду рад этой встрече. Организацию встречи я поручил своему наркому внутренних дел тов. Берия.

С уважением И.Сталин».

Шуленбург повідомив Гітлера про згоду Сталіна зустрітися. Про це на копії листа зберігся запис: *«В 17 ч. 10 мин. по моск. времени 9 сентября 1939 г. звонил 2-й секретарь посольства Германии в СССР и просил передать тов. Молотову, что господин рейсканцлер Адольф Гитлер послание тов. Сталина получил»*.

Після цього був ще один лист.

«Послу Германии в СССР графу Вернеру фон дер Шуленбургу
Исх. № 1001 от 20 сентября 1939 г.

Сообщите рейхсканцлеру Германии Адольфу Гитлеру, что я готов буду встреться с ним лично 17, 18 и 19 ноября 1939 г. во Львове. Полагал бы прибыть специальным поездом и провести встречу в моем вагоне».

На полях копії, що збереглася міститься запис співробітника НКВС, який, скоріше за все, тримав зв'язок з посольством Німеччини в СРСР. Він і записав відповідь німецького посла: *«Не ноябрь, лучше октябрь, так как у господина Адольфа Гитлера свободная неделя может быть в октябре, а числа можно оставить те же. Прошу передать тов. Молотову, 26 сентября 1939 г.»*

Приїзд наступного дня в Москву Ріббентропа був пов'язаний з обговоренням усіх «подробиць» майбутньої зустрічі.

Після цього Гітлеру було надіслано третій лист Сталіним:

«Послу Германии в СССР графу Вернеру фон дер Шуленбургу

Исх. № 1037 от 11 октября 1939 г.

Прошу Вас окончательно считать временем встречи 17, 18 и 19 октября 1939 г., а не 17-19 ноября, как это планировалось ранее. Мой поезд прибудет к месту встречи в 15 ч. 30 мин. 17 октября 1939 г. Органами НКВД будут предприняты все меры для безопасности планируемого мероприятия.

С уважением И.Сталин».

Нижче міститься підтвердження, отримане з посольства Німеччини в СРСР: *«Для Молотова. Информация не менялась. Все остается в силе без изменения».*

А відтак, перешкод для зустрічі лідерів двох «великих» держав не було.

Місяць, що пройшов після капітуляції Польщі, вимагав від Гітлера важливих рішень. І хоча Франція і Англія, які оголосили війну Німеччині відразу ж після її нападу на Польщу, активних бойових дій проти Німеччини не вели, Гітлера турбувало те, що ці країни перебувають з ним у стані війни: 6 жовтня 1939 р. виступаючи в рейхстазі, він дав світу зрозуміти, що готовий укласти з ними мир, однак Даладьє і Чемберлен відхилили його мирні пропозиції відповідно 7 і 12 жовтня.

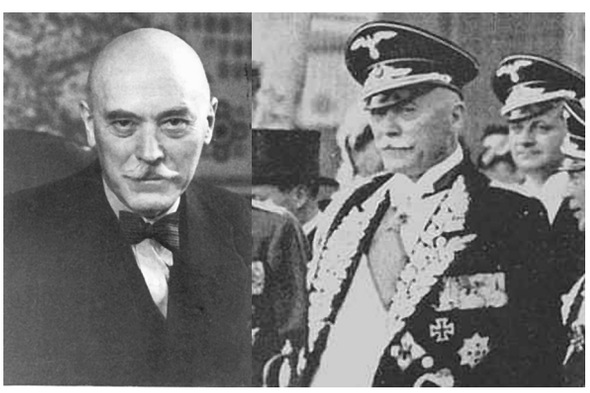

Граф Вернер фон дер Шуленбург

Логічно, передбачаючи цю відмову Гітлер 10 жовтня ознайомив своїх генералів з Директивою № 6 щодо продовження війни на Заході.

Гітлер, при цьому, блефував, оскільки на той час у Німеччини не було необхідних економічних ресурсів для ведення такої великої війни. А отримати їх було можливо лише у СРСР, який був готовий їх поставляти в обмін на технології, спеціальне устаткування і зразки новітньої зброї. Про те, що домовленість зі Сталіним було досягнуто свідчить цікаве співпадіння: 27 жовтня 1939 р. Гітлер наказав своїм генералам бути готовими розпочати бойові дії на Заході 12 листопада. І у той же день 27 жовтня в Берлін прибула економічна місія І. Тевосяна, до складу якої увійшли ряд фахівців оборонних та економічних наркоматів СРСР:

Історична довідка

С 26 октября в Германии находилась советская делегация для выяснения возможностей размещения заказов на германских предприятиях в составе 48 человек. Возглавлял делегацию нарком судостроения Тавосян И.Ф. Его заместителем был генерал Савченко Г.К., занимавшийся заказами на военную технику. Члены её посетили многие германские предприятия, ознакомились с интересовавшим СССР заводским оборудованием, производствен-

В'ячеслав Молотов *Йоахім фон Ріббентроп*

ными процессами, технологией. Особое внимание уделялось ознакомлению с новинками немецкой военной техники, размещению на эти новинки заказов для всех родов войск. Современные сложные станки заказывались также прежде всего для производства военных материалов.

Риттер в беседе с Тевосяном в Берлине 27 октября снова предложил по возможности скорее заключить соглашение, а уже затем уточнить германские поставки. Но советские представители отклонили это предложение. Тевосян заявил в беседе с Риттером: «Нашей задачей является получить от Германии новейшие усовершенствованные образцы вооружения и оборудования. Старые типы вооружений покупать не будем. Германское правительство должно показать нам все новое, что есть в области вооружения, и пока мы не убедимся в этом, мы не сможем дать согласие на эти поставки. Для этого требуется время на поездки на заводы, военные корабли и воинские части»

«Нескромность» в требованиях и желаниях советской делегации отмечалась руководителями всех родов войск нацистской Германии – Герингом (ВВС), Кейтелем (Сухопутные силы) и Редером (ВМС).

Советская делегация во главе с Тевосяном через несколько недель работы пришла к заключению, что итоги неудовлетворительны, так как, по их мнению, самую новую военную технику немцы не показали. Это тормозило подписание торгового соглашения. В результате твердой и настойчивой позиции советских представителей немцы пошли на уступку. Советским представителям удалось добиться того, что им стали показывать новую технику более полно. Наиболее сложные вопросы решались Гитлером и Герингом. Был составлен и передан немецкой стороне предварительный список возможных заказов на германскую военную технику. Однако было получено согласие на поставку лишь менее половины перечисленных наименований. Кроме того, немцы запросили заведомо завышенные цены. Микоян в беседе с германским послом в СССР Ф.Шуленбургом 15 декабря констатировал, что немцы хотят драть с русских «три шкуры», но такие попытки безуспешны.

Риттер 19 декабря, снова прибыв в Москву, продолжил переговоры с Микояном. Нарком сказал, что советская сторона готова поставлять «высококачественные товары и хотела бы получить за них эквивалентные товары, и в первую очередь предметы вооружения». Если германская сторона готова поставить интересующие советскую сторону военные материалы, то будет нетрудно решить все вопросы. В ином случае, «он не знает, как кончатся переговоры».

22 декабря наркома иностранных дел СССР В. М. Молотова посетил посол Шуленбург, который заметил, что в ходе торговых переговоров имеются «большие разногласия», в частности по вопросу о советских военных заказах «программа военных заказов, сказал он, слишком велика». Германия, находясь в войне, не в состоянии выполнить часть заказов. Ответив, что СССР может пойти на сокращение программы военных заказов, Молотов вместе с тем заявил, что германские представители «заламывали» такие цены, что это является «худшей формой отказа».

По просьбе Шуленбурга на следующий день Риттера принимали вместе Молотов и Микоян. Нарком внешней торговли констатировал в ходе беседы, что немецкие подсчёты о стоимости намеченных советских военных заказов несостоятельны. В беседе с Риттером 25 декабря Микоян, возвращаясь к вопросу о ценах, снова отметил, что заказ на самолеты по мировым ценам стоит только 19,4 млн германских марок, а немцы запрашивают 300 млн, то есть в 15 раз больше. На другие заказы цены завышены в два, в три, в четыре раза. Нарком внешней торговли передал Риттеру программу советских закупок в Германии, составленную с учетом результатов работы делегации Тевосяна.

Одна из наиболее сложных проблем в ходе переговоров заключалась в том, насколько месяцев германские поставки заводского оборудования и военной техники будут отставать по своему объёму от советских поставок сырья и продовольствия. Этому вопросу были посвящены многие дни переговоров. Он был урегулирован лишь после того, как к ведению переговоров подключился И. В. Сталин. Он согласился на сокращение количества поставляемой военной техники, с тем чтобы были сокращены и сроки поставок и они могли быть осуществлены в основном в течение года. Сталин выразил согласие, что советские поставки начнутся раньше немецких, но решительно настаивал на том, что по истечении полугода баланс стоимости поставок должен быть выравнен. «Сколько Германия даст, столько и получит», заявил он в ходе переговоров с Риттером и Шуленбургом в новогоднюю ночь.

Після огляду німецьких заводів і нових зразків бойової техніки між СРСР і Німеччиною 11 лютого 1940 р і 10 січня 1941 р. були укладені дві нові угоди, за якими

Радянський Союз, крім всього іншого, отримав креслення і зразки новітніх німецьких бойових літаків, артилерійських гармат, танків, тягачів і навіть цілий важкий кресер «Лютцов». Хоча начальник Генерального штабу Сухопутних військ Німеччини Ф. Гальдер записав у своєму щоденнику, що в конструкції крейсера «Лютцов» були виявлені суттєві конструктивні помилки. В СРСР його було перейменовано спочатку в «Петропавлоськ», а згодом, в 1944 р., в «Таллін».

Як виявилось, спецслужби США також не гаяли часу: «… 19 липня 1940 року. Особисто і конфіденційно … Берлокку – помічнику Державного секретаря… За щойно отриманими даними з конфіденційного джерела інформації, після німецького і російського вторгнення у Польщу і її розподілу Гітлер і Сталін таємно зустрілись у Львові 17 жовтня 1939 року. На цих таємних переговорах Гітлер і Сталін підписали військову угоду замість пакта, що вичерпав себе…Дж.Едгар Гувер». Документ був підписаний багаторічним директором ФБР і на даний час знаходиться у фонді Державного департаменту США, що зберігається в Національному архіві цієї держави.

А ось що написав Едвард Радзінський у своїй знаменитій книзі «Сталін». Глава 20: «…В 1972 р. у Львові похилого віку залізничник розповів мені про поїзд, який прибув у місто в жовтні 1939 року, про охорону, яка нікого не пропускала на площу біля вокзалу, про зупинку руху поїздів. Він, навіть, пам'ятав дату – 16 жовтня».

Далі він пише, що добре розумів те, що всі згадки і документи про цю зустріч було ґрунтовно знищено, а тому він вирішив звернутися до особливого джерела, «Журналу реєстрації відвідувачів Сталіна», саме його сторінкам за жовтень 1939 р. З цього журналу виходило, що 16 жовтня Сталін був у своєму кабінеті, 17 жовтня у нього довгий список відвідувачів. Далі, він подивився на 18 жовтня. У цей день Сталін нікого не приймав. Сталіна у Кремлі не було, а це був звичайний робочий день – четвер. Знаючи те, що Сталін був роботоголіком, це могло бути лише у двох випадках, або він був хворий, або його в Москві не було.

Сталін був відсутній і весь день 19 жовтня і тільки пізно увечері о 20 год. 25 хв. він повернувся у свій робочий кабінет і почав приймати відвідувачів: разом з членами Політбюро до нього прийшли Ворошилов, Жуков, Кулик, Кузнєцов, Ісаков – усі керівники армії і флоту. Але найдовше в його кабінеті у той день був нарком закордонних справ Молотов.

У ці дні Сталін не хворів. Скоріше за все, за час його відсутності відбулося щось дуже важливе, оскільки відповідно до журналу відвідувачів за 19 жовтня, коли він знову з'явився у Кремлі, до пізньої ночі йшла нарада з другою по важливості людиною у державі – Молотовим. При цьому, під час їх розмови у його кабінет викликався Жуков і функціонер номер три – Каганович…

…Чутки про те, що «Коба» працював на «царську охранку» з'явились відразу ж від початку його революційної діяльності… свого часу на Кутузовському проспекті, що у Москві в одній з квартир проживала член більшовицької партії з 1916 р. Ольга Шатуновська – особистий секретар голови Бакинської комуни, Степана Шаумяна. У 30-х роках вона, звичайно, була репресована, згодом реабілітована і в часи М.Хрущова займала високу посаду члена Комісії Партконтролю. Шатуновська багато разів публічно заявляла, що Шаумян був повністю впевнений у тому, що Сталін був провокатором і зрадником. Шаумян розповідав про свій арешт на конспіративній квартирі у 1905 р., про яку знала лише одна людина – «Коба». Крім того, у передмісті Тифлісу три роки діяла підпільна більшовицька типографія. Навесні 1906 р. її розгромила поліція. І знову з'явились неспростовні докази про те, що це знову була робота «Коби».

Виходить, що радянською імперією з 1922 р. по 1953 р. керував зрадник більшовизму і провокатор…

…Особистий поїзд Й.Сталіна прибув у Львів на пів години раніше особистого поїзда Гітлера, замаскованого під синій угорський експрес. Сталін вийшов зі свого вагону і поволі пройшовся по пустому перону Львівського вокзалу. Вокзал було ото-

чено трьома сотнями працівників НКВС з управління охорони залізничних доріг. За першим кільцем охорони з енкавеесників було організовано друге, в якому було задіяно біля тисячі червоноармійців. 6-ї армії (2 серпня 1941 р. в ході боїв під Уманню 6-та армія у складі 7-го, 36-го, 37-го, 49 стрілецьких корпусів та 4-го і 15-го механізованих корпусів, разом з 12-ю армією попала в оточення з якого вирвалось лише близько 11 тис. бійців і командирів Червоної армії. Усе командування армії, включаючи генерал-лейтенанта Музиченко І.М. потрапило в полон, а це 110 тис. чол. Німці розмістили полонених у так званій Уманській ямі. А.Гітлер на початку серпня відвідав це місце, і навіть декілька годин мав розмову з радянським офіцером-українцем, який перебував на посаді лікаря в одній з військових частин. Після цієї розмови Гітлер розпорядився звільнити з цього концтабору усіх полонених українців, які зможуть підтвердити свою українську національність).

Командири військових отримали накази не пропустити у зону відчуження жодної людини, навіть, якщо у нього будуть документи, підписані самим наркомом внутрішніх справ. Про те, хто має прибути на Львівський вокзал вони могли лише здогадуватися.

Коли на горизонті почали вимальовуватися обриси залізничного експресу, що наближався, Сталін підійшов до свого вагону і відштовхнувши офіцера охорони, який стояв біля дверей його вагона. швидко піднявся по металевій драбинці і увійшов до вагона… А.Гітлер з'явився в його вагоні через п'ятнадцять хвилин, енергійний, дуже рухливий, він виглядав помітно молодшим своїх років. Зелена уніформа вермахта сиділа на ньому, наче влита. Гітлер швидкими кроками підійшов до Сталіна і протягнув для привітання руку: «Комрад Сталін, я щасливий від того, що ми накінець зустрілись».

За спиною фюрера стояли двоє осіб, – невисокий худий чоловік в окулярах і красива блондинка з нордичними голубими очима. Чоловік, прекладач, був у цивільному, а блондинка – у чорній уніформі СС. Попередньо було домовлено, що зустріч і переговори наодинці відбудуться у салон-вагоні Сталіна, а перекладач і один супроводжуючий – особа жіночо статі будуть з німецької сторони. З іншого боку, перекладач з радянської сторони був і непотрібний, оскільки працівниками НКВС, за особистою вказівкою Сталіна, вівся запис усієї розмови декількома записуючими пристроями.

«Геноссе Гітлер! – сказав Сталін, відповідно до раніше підготовленого його помічниками повідомлення, – Радий вітати Вас на радянській землі! Це старе австрійське місто нагадує про те, що нам є, що ділити у Європі. Я вірю в те, що ми можемо вирішити всі спірні питання у дусі миру і взаєморозуміння так, як ми розділили Польщу».

Прозвучало це двозначно, оскільки Сталіну спецслужби доповідали про те, що під час боїв за Львів, частини Червоної армії декілька разів входили у вогневий контакт з військовими частинами вермахту, і Гітлер, безумовно, також знав про це. Але, якщо фюрер німецького народу збирався спровокувати Сталіна, то він просто не знав, з ким має справу: – «Прошу Вас, геноссе», – Сталін широким жестом руки вказав на накритий вглибині вагон-салона стіл: біло-голубий фарфор, накрохмалені серветки з гострими краями, срібні відерця з чорною і червоною ікрою, свіжа осетрина, балик, ніжна шинка і майже прозора буженина… малосольні огірки та рожеві кримські помідори…, а в кришталевих бокалах іскрилось рожеве вино. Сталін сподівався, що йому вдасться вмовити «високого» гостя випити хоча б один келих: «Ви вірогідно втомилися в дорозі, тож нехай цей скромний стіл зменшить втому Вашої подорожі».

Блондинка з холодними очима постійно посміхалась, розглядаючи розкішний салон-вагон Сталіна. Гітлер швидко підійшов до столу, охопив його захоплюючим поглядом, розвів руками і сказав: «Я вражений Вашою гостинністю». Сталін посміхнувся і відповів: «Почувайте себе як удома, геноссе Адольф. Нашу першу зустріч необхідно добре відзначити…».

Гітлер був вегетаріанцем і взагалі не вживав спиртного.

До справ перейшли лише тоді, коли покінчили з закусками.

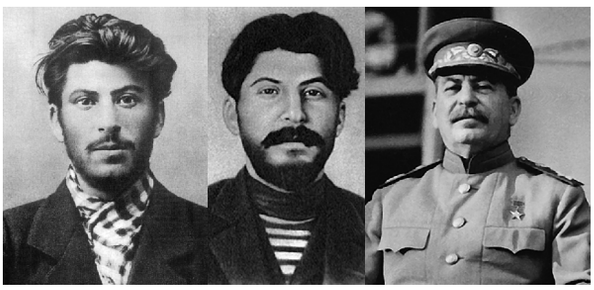

Йосип Сталін

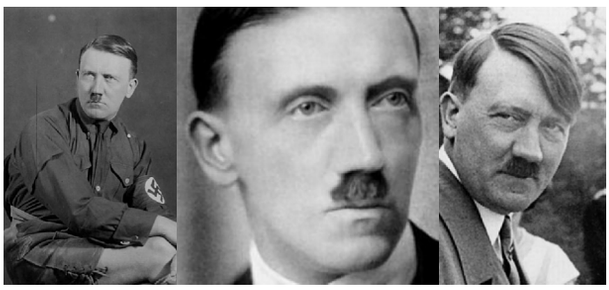

Адольф Гітлер

Потім Гітлеру подали фаршированний зелений перець з гранатовим соусом: «Я хочу повідомити Вам дещо важливе, а тому продемонструю всю ступінь моєї довіри до Вас», мовив Гітлер. Почувши ці слова, Сталін відразу ж став серйозним. Він готувався до цієї зустрічі та розмови декілька тижнів, продумував кожну свою фразу, але тепер відчув суттєве хвилювання. Гітлер сказав: – «Весною наступного року я маю намір оголосити війну Франції. Це буде не тільки реванш за нав'язаний нам несправедливий мир плутократами Заходу. Це буде природній прорив молодої німецької раси в новий життєвий простір». – «А що Ви збираєтесь робити з Англією?», – запитав Сталін. Перекладач швидко переклав це запитання Сталіна. Гітлер посміхнувся і відповів: «Якщо Англія не попросить миру, вслід за Францією прийде і її черга». На це Сталін відповів, що досить ризиковано вести війну з двома потужними європейськими державами.

«Англії немає сенсу воювати у Європі, оскільки у неї 16 млрд. внутрішнього боргу ще з попередньої війни, а тому вони не готові витрачати нові гроші для захисту своїх європейських союзників», – заперечив Гітлер. Далі Гітлер сказав: «В Англії залишиться лише дві можливості вийти з Європи і втримати Схід, тобто, Індію. Втримати і Європу, і Схід Англії не вдасться. Уряд Чемберлена обов'язково піде у відставку, а ті, хто прийдуть йому на заміну… що ж в Англії є люди, які захочуть використати ситуацію, щоб позбавитись своєї залежності від США. І як тільки це станеться, Англія стане нашим другом. Коли я кажу нашим, то маю на увазі не лише Німеччину, а й Радянський Союз» (тут Гітлер блефував, оскільки сьогодні з історичних джерел відомо, що у кінці серпня 1939 р. він збирався розіграти безпрограшну партію, яка ґрунтувалась на тому, що якби візити Ріббентропа – міністра закордонних справ Німеччини у Москву влітку 1939 р. були б невдалими, і пакт між Німеччиною та СРСР укласти не вдалося б, то 25 серпня 1939 р. Ріббентроп мав летіти до Англії і вже з нею підписати відповідний пакт про ненапад).

Сталін сказав, що СРСР був і залишається надійним союзником Німеччини: – «Ми готові допомагати Вам дипломатичними засобами та економічно, але давайте говорити відкрито, геноссе Гітлер, німецька армія розпочала військові дії не у Франції, а біля західних кордонів СРСР. Це є причиною стурбованості у наших військовоначальників, до того ж є сфери, де наші стратегічні інтереси збігаються, наприклад, Балкани».

Гітлер сказав, що два найбільших правителя у Європі повинні бути чесними один перед одним і додав, що: «Німеччина ніколи не нападе на Радянський Союз, за жодних обставин, Німеччина завжди буде великим другом Радянського Союзу».

Сталін вимушено посміхнувся, відпив зі свого келиха ковток вина і сказав, що у такому разі дружба між нашими народами буде розвиватися і скріплюватися кожного дня все більше і більше (слід зазначити, що пройде лише трохи більше року і Гітлер затвердить план нападу на СРСР під назвою «Барбаросса», а Сталін, у квітні 1941 р. погодиться з планом нападу СРСР на Німеччину під назвою «Соображения о плане стратегического развертывания Красной Армии». Про деталі плану нападу на СРСР Сталін дізнається у квітні 1941 р., – і в нього не повірить, бо вважатимеце провокацією німецьких генералів, а деталі запланованого нападу на Німеччину, Гітлер дізнається у травні 1941 р. В істориків склалася тверда позиція стосовно того, що в самому Генеральному штабі Червоної армії діяв німецький агент, хто це був, невідомо й досьогодні).

За десертом обидва диктатори обговорили питання поставки в Німеччину з СРСР лісу, нафти, зерна в обмін на німецьке устаткування для нових радянських заводів. Домовились також про поставки в СРСР нових суден для ВМФ. Гітлер до військово-морських сил ставився без особливого захоплення, оскільки головними у війні вважав танки і авіацію та з ряду інших питань: на переговорах було досягнуто домовленість про передачу в листопаді 1939 р. німцям у користування радянської військово-морської бази, розташованої на захід від Мурманська (в бухті Західна Ліца) під назвою «Nord». Згодом, з цієї бази німецькі війська організували захоплення норвезького порту Тронгейм. Після окупації Норвегії базу було передислоковано в бухту Оканга, що на схід від Мурманська.

Коли подали морозиво, Гітлеру воно дуже сподобалось, і він, навіть, порушивши дипломатичний етикет попросив другу порцію.

Вловивши паузу у розмові блондинка раптом нахилилась до Гітлера і щось швидко сказала. «очкарик» цю фразу не переклав. І Сталін незадоволено насупився, оскільки він не любив, коли в його присутності відбувалось щось для нього незрозуміле.

Побачивши це, Гітлер, привітно посміхнувшись сказав: «Ви повинні пробачити мою прекрасну помічнику фрау фон Бєлофф, вона нагадала мені про своє прохання, про яке я зовсім забув під час наших переговорів, вона співпрацює з одним з наших інститутів в Берліні, і її сфера інтересів – історія. Вона просить Вас дозволити провести наукову експедицію в районі вашого озера Ріца. Це здається на Кавказі».

Сталін постарався не показати свого здивування, і сказав, що з такими проханнями слід звертатися до Академії наук Радянського Союзу. Після цього він розкурив люльку і сказав: «Однак Ваша помічниця настільки прекрасна, що їй неможливо відмовити. Я обіцяю, що звернення її інституту щодо експедиції буде розглянуто у найкоротший термін і буде сзвалене президією Академії».

У відповідь, блондинка подякувала німецькою, пильно дивлячись Сталіну в очі.

Сталін запитав, чим це озеро її зацікавило, крім того, що це найкрасивіше озеро в Грузії.

Блондинка відповіла, що її інститут шукає прабатьківщину аріїв, і багато німецьких легенд пов'язують з Кавказом…

Повернувшись у Москву зі Львова Сталін видав негласний наказ запровадити жорстку цензуру на всі згадки про німецьку воєнну загрозу.

Тут виникає логічне запитання, чому досі не віднайдені оригінали документів про цю зустріч? Відповідь проста, живих її свідків вже давно на цьому світі немає. Крім того, зі сторони німців ця зустріч не документувалася, а архіви РФ, як і свого часу СРСР закриті для дослідників з історії, зокрема, новітньої.

…сьогодні в історичній літературі про поїздку глави радянського уряду і наркома закордонних справ В. Молотова в столицю нацистської Німеччини, Берлін 12-14 листопада 1940 р. мало згадується у порівнянні з укладеним роком і двома місяцями раніше радянсько-німецького пакта від 23 серпня 1939 р., оскільки у цей раз ніякої угоди між Німеччиною і СРСР не було підписано.

Радянські джерела згадували про цей візит досить «глухо», присв'ячуючи його звичайній «звірці» годинників і протокольній відповіді на візити Ріббентропа в Москву у серпні та вересні 1939 р.

Між тим, німці тоді офіційно запропонували СРСР приєнатися до «Пакту трьох» та взяти участь «у розподілі британської спадщини».

Ріббентроп під великою таємницею повідомив гостю про рішення фюрера найближчим часом здійснити висадку німецьких військ в Англію і вручив йому проект нового німецько-радянського договору з трьох статтей. Відповідно до тексту однієї з статтей: «Німеччина, Італія, Японія і Радянський Союз зобов'язуючись поважати природні сфери впливу одного на іншого»… Як і пакт Молотова-Ріббентропа, зазначений договір мав супроводжуватися секретним протоколом про розподіл сфер впливу. «сферою інтересів СРСР», на думку німців, повинен бути спрямований «у

напрямку Індійського океану», «всі країни пакту трьох повинні припинити всі наявні розбіжності між ними і направити свої зусилля на розподіл Британської імперії», яка, на думку німців, має ось-ось впасти.

На прийомі у радянському посольстві 12 листопада Герінг підійшов до радянського посла в Німеччині Деканозова і «довірливо» повідомив, що оскільки, основний вклад у війну з Англією вносять люфтваффе, командувати військовим парадом німецьких військ доручено саме йому, а тому попросив залишити день 15 липня 1941 р. вільним від усіляких справ.

Радянські громадяни дізнались про цей візит лише в 1975 р. зі сторінок історичного роману «Блокада», який написав кандидат в члени ЦК КПРС і секретар правління Спілки письменників О. Чаковський. Він писав, що Молотов з ходу відкинув цю маячню: перекладач В. Молотова, В.Бережков в опублікованих у 1982 р. мемуарах написав, що В.Молотов навіть не вислухав А. Гітлера до кінця і перебив його, заявивши, що він не хоче обговорювати ці «фантастичні плани».

Саме під час цих переговорів, що проходили у щойно збудованій імперській канцелярії (англійська розвідка знала про місце і час цих переговорів) англійська авіація якраз бомбила Берлін, на що В. Молотов саркастично зауважив, що, якщо Англія розбита, то чиї ж літаки бомблять Берлін.

Наспраді ж над німецькими пропозиціями у Москві роздумували досить серйозно: 25 листопада 1940 р. Молотов передав німецькому послу в Москві радянську відповідь:

«СССР согласен принять в основном проект пакта четырех держав об их политическом сотрудничестве и экономической взаимопомощи [...] при следующих условиях:

1. Если германские войска будут теперь же выведены из Финляндии, представляющей сферу влияния СССР, согласно советско-германского соглашения 1939 года [...]

2. Если в ближайшие месяцы будет обеспечена безопасность СССР в Проливах путем заключения пакта взаимопомощи между СССР и Болгарией и организации военной и военно-морской базы СССР в районе Босфора и Дарданелл на началах долгосрочной аренды;

3. Если центром тяжести аспирации СССР будет признан район к югу от Батума и Баку в общем направлении к Персидскому заливу;

4. Если Япония откажется от своих концессионных прав по углю и нефти на Северном Сахалине на условиях справедливой компенсации.

Сообразно с изложенным должен быть изменен проект протокола к Договору 4-х держав, представленный г. Риббентропом о разграничении сфер влияния, в духе определения центра тяжести СССР на юге от Батума и Баку в общем направлении к Персидскому заливу».

Замінюючи Індійський океан на Перську затоку Сталін і Молотов дали німецькому керівництву зрозуміти, що радянську сторону цікавить не індійський чай, а нафта Близького сходу. Для «західних» дослідників зміст цього документа не був таємницею .оскільки ще у 1948 р., після того, як архіви німецького МЗС потрапили в руки американців, його було опубліковано у збірнику Держдепартаменту «Nazi Soviet Relations».

В СРСР цей документ назвали «антирадянською фальшивкою», однак у 90-х роках в Москві в одному з архівів було знайдено машинописну копію цього документа з особистою поміткою Молотова: «Передано п. Шуленбургу мною 25 листопада 1940 р.»

Молотов у звіті Сталіну про ці переговори писав, що Гітлер, вітаючи його при першій зустрічі, був дуже люб'язним. Йому було дуже важливо викликати у нього прихильність, як у діловому, так і в людському плані. Однак, вже на другий день переговорів, протиставлення мети обох сторін проявилось настільки чітко, що про якісь домовленості вже не могло бути й мови.

Москва і Берлін до цього питання більше не повертались. Ніякої німецької офіційної реакції на ці пропозиції СРСР здавалося не відбулося, аж до затвердження у грудні 1940 р. плану «Барбаросса».

Ця пропозиція для СРСР не була несподіванкою, виходячи з тих директив, які отримав на ці переговори Молотов від Сталіна.

Молотову було доручено дати згоду на приєднання СРСР до «Пакту трьох» у випадку, якщо німці визнають «серйозні інтереси СРСР щодо Фінляндії, Болгарії, Туреччини та Ірану».

Передбачалось, що у разі, якщо згоду буде досягнуто, нові союзники разом звернуться до Великобританії з «мирними пропозиціями», які передбачатимуть вихід англійців з Гібралтару і Єгипту, а також повернення Німеччині її минулих країн-колоній, які вона втратила у 1918 р. після закінчення Першої світової війни.

Питання, чи вступить СРСР у війну на стороні Німеччини, якщо Лондон відхилить ультиматум, розвитку у документі не отримало.

Як написав Молотов у звіті Сталіну, «левова» частка часу на переговори з Гітлером було витрачено на фінське питання.

Глава радянського уряду наполягав на праві СРСР відповідно до секретного протоколу 1939 р. довести до кінця справу, розпочату під час Зимової війни з Фінляндією (листопад 1939 р. лютий 1940 р.) і повністю її окупувати. Німці відповіли, що не заперечують, але просять зачекати до закінчення війни з Англією, оскільки у цей час будь-який затяжний конфлікт на Балтиці є не бажаним для німецької сторони. У відповідь, Молотов заявив, що ніякого затяжного конфлікту не буде, й Червона армія розгромить Фінляндію за два тижні. Гітлер же нагадав, що рік тому справи у Червоної армії пішли не так, як планувалось.

Наступним важливим питанням стали Балкани.

У вересні 1940 р. Німеччина гарантувала недоторканність кордонів Румунії і ввела на її територію свої війська. Молотов заявив, що такі дії Німеччини СРСР розглядає як порушення умов радянсько-німецького пакту, оскільки Москва, приєднавши до себе Північну Буковину, претендує і на Південну її частину, а тому не вважає, що питання кордонів з Румунією є вирішеним.

Німці ж зіслались на свою виключну зацікавленість у нафтових родовищах Плоєшті, а також на те, що в секретному протоколі до пакту Молотова-Ріббентропа мова йшла лише про Бесарабію, а Буковнина не згадувалась взагалі.

Тоді, радянський представник повідомив, що, коли так, то Москва хотіла б отримати Болгарію, уклавши з нею договір про гарантії безпеки, аналогічний до тих, що були укладені восени 1939 р. з Литвою, Латвією і Естонією (на момент цих переговорів ці самостійні держави уже стали радянськими республіками), і створити військово-морську базу в районі Босфору і Дарналелл.

На це Гітлер та Ріббентроп заявили, що обговорювати це питання немає жодного сенсу, оскільки Болгарія й Туреччина, на відміну від Румунії, нікого не просили про гарантії безпеки та введення на їх території військ якихось інших країн.

Молотов дав зрозуміти, що у разі, якщо Москва, Берлін і Рим проявлять спільну волю, то Софія і Анкара довго опиратися не будуть.

У цьому зв'язку Гітлер сказав, що Радянський Союз хоче отримати дуже багато, на що Молотов відповів, що Німеччині не слід скаржитися, бо вона за останні місяці отримала в Європі набагато більше, ніж хоче СРСР. На що Гітлер закричав, що Німеччина воює, оплачуючи усі здобуті країни і території життями своїх солдат, а СРСР, – не воює (ще влітку 1939 р. аналітики британської розвідки передбачили, що, коли СРСР і Німеччина не досягнуть якої-небудь політичної, а тим більше військової угоди, війна між ними стане неминучою).

Таким чином, виходячи зі змісту переговорів в Берліні і радянської відповіді на німецькі пропозиції, Сталін і Молотов не вбачали у союзі з нацизмом проти західних демократій нічого суперечливого з людської точки зору. Сторони просто не зійшлися у ціні. Радянське керівництво чітко розуміло, що доля світу вирішується у Європі, а Індію, в результаті краху Англії, вони «візьмуть голими руками» (у серпні 1939 р. Гітлер настільки залежав від позиції СРСР для вторгнення в Польщу, що по його особистому визнанню, ночами не міг спати, очікуючи відповідь СРСР). Через рік він відчув себе господарем становища у Європі, і відвів СРСР у своїх планах роль молодшого і залежного від нього партнера. Платити Сталіну серйозними терито-

ріальними подарунками, тим більше, миритися із замахом СРСР на Балкани, Скандинавію разом з румунською нафтою, шведською залізною рудою, фінським нікелем, і фактично, оточенням Німеччини, у Берліні більше не збиралися.

Два цілковито антилюдські режими, перебуваючи у полоні відчуттів своєї величезної політичної та військової могутності, не хотіли укладати з ким-небудь рівноправного союзу. Вони думали лише про одне, – про взаємне знищення свого «союзника», або ж перетворити його на свого «нікчемного союзника».

Відтак, саме після візиту Молотова в Берлін і в Москві, і Берліні зрозуміли, що війна між ними є неминучою вже у найближчому майбутньому.

Вже через місяць Гітлер розглянув перший варіант плану «Барбаросса». Через півтора місяці Сталін провів нараду з вищим командуванням Червоної армії і Велику гру на картах, в ході якої розглядались різні варіанти радянсько-німецького конфлікту.

Слід зазначити, що навіть, якби СРСР приєднався до «Пакту трьох», між СРСР та Німеччиною обов'язково стався б військовий конфлікт і тоді одна з диктатур запанувала б над Європою.

Згадуючи про війну, слід зауважити, що коли німецькі війська окупували Прибалтику, Україну, Білорусію, Молдову, значну частину Росії, Сталін 3 жовтня 1941 р. через дипломатів та розвідку намагався розпочати з німцями переговори і укласти з ними перемир'я: 7 жовтня 1941 р. у вузькому колі (Сталін, Жуков, Берія) вождь народів сказав, що Червона Армія не має достатньо сил, щоб протистояти наступу німців під Москвою, а тому настав час піти за ленінським прикладом, який у березні 1918 р., підписав з Німеччиною ганебний Брест-Литовський мир. Звертаючись до Берії, Сталін доручив йому знайти шляхи укладення нового «Брестського миру» з Німеччиною, нехай навіть ціною окупації нею прибалтійських республік, Білорусії, України. Відібрані Берією агенти НКВС звернулись до посла Болгарії в Москві І. Стаменова з проханням бути посередником у цих переговорах. Стаменов погодився і передав радянські пропозиції «німецькій стороні», але відповіді від німців не було.

Після цього пріоритет був відданий радянській розвідці. У лютому 1942 р. Сталін наказав Берії «знайти підходи» до гітлерівського командування і від його імені внести пропозиції про перемир'я, і навіть більше – корінний поворот у війні: виконуючи це завдання радянські розвідки зв'язались зі своїми «німецькими колегами». Переговори відбулись в окупованому німцями Мценську упродовж 20-27 лютого 1942 року. Сталін особисто написав «Пропозиції німецькому командуванню». Ці переговори тривали протягом тижня, але позитивних результатів не дали і не могли дати, оскільки «німецька сторона» постійно висувала все нові і нові економічно-територіальні вимоги до СРСР. Результати цих переговорів Сталіну доповів рапортом перший заступник народного комісара внутрішніх справ СРСР, Меркулов від 27 лютого 1942 р. № 1/2428:

«В ходе переговоров в Мценске 20-27 февраля 1942 года с представителем германского командования и начальником персонального штаба рейхсфюрера СС группенфюрером СС Вольфом германское командование не сочло возможным удовлетворить наши требования. Нашей стороне было предложено оставить границы до конца 1942 года по линии фронта как есть, прекратив боевые действия. Правительство СССР должно незамедлительно покончить с еврейством. Для этого полагалось бы первоначально отселить всех евреев в район дальнего севера, изолировать, а затем полностью уничтожить. При этом власти будут осуществлять охрану внешнего периметра и жесткий комендантский режим на территории группы лагерей. Вопросами уничтожения (умерщвления) и утилизации трупов еврейского населения будут заниматься сами евреи.

Германское командование не исключает, что мы можем создать единый фронт против Англии и США.

После консультаций с Берлином Вольф заявил, что при переустройстве мира, если руководство СССР примет требования германской стороны, возможно, Германия потеснит свои границы на востоке в пользу СССР.

Германское командование в знак таких перемен готово будет поменять цвет свастики на государственном знамени с черного на красный.

При обсуждении позиций ... возникли следующие расхождения:

1. Латинская Америка. Должна принадлежать Германии.

2. Сложное отношение к пониманию «китайской цивилизации». По мнению германского командования, Китай должен стать оккупированной территорией и протекторатом Японской империи.

3. Арабский мир должен быть германским протекторатом на севере Африки.

Таким образом, в результате переговоров следует отметить полное расхождение взглядов и позиций. Представитель германского командования Вольф категорически отрицает возможность разгрома германских вооруженных сил и поражения в войне. По его мнению, война с Россией затянется еще на несколько лет и окончится полной победой Германии. Основной расчет делается на то, что, по их мнению, Россия, утратив силы и ресурсы в войне, вынуждена будет вернуться к переговорам о перемирии, но на более жестких условиях, спустя 2-3 года».

Незважаючи на безрезультативність переговорів, керівництво СРСР наполегливо продовжувало шукати шляхи до встановлення перемир'я з нацистською Німеччиною. Влітку 1942 р. через представників німецького командування до А. Гітлера було доведено побажання радянської сторони продовжити переговори вже на вищому рівні. Фюрер німецької нації дав на це згоду.

З цією метою вже у вересні 1942 р. В. Молотов відвідав польову ставку А. Гітлера «Вервольф», що під Вінницею, де відбулась його зустріч з А. Гітлером:

«Предложения германському командованию:

1. С 5 ... 1942 года начиная с 6 часов по всей линии фронта прератить военные действия. Объявить перемирие до 1 ... 1942 года до 18 часов.

2. Начиная с 1 ... 1942 года и до 22 декабря 1942 года германские войска должны отойти на рубежи, обозначенные на схеме №1. Предлагается установить границы между Германией и СССР по протяженности, обозначенной на схеме №1.

3. После передислокации вооруженные силы СССР к концу 1943 г. готовы будут начать военные действия совместно с германскими вооруженными силами против Англии и США.

4. СССР готов будет рассмотреть условия об объявлении мира между нашими странами и обвинить в разжигании войны международное еврейство в лице Англии и США, в течение последующих 1943-1944 годов вести совместные боевые наступательные действия в целях переустройства мирового пространства (схема №2).

Примечание: В случае отказа выполнить вышеуказанные требования в п.п. 1 или 2, германские войска будут разгромлены, а германское государство прекратит свое существование на политической карте как таковое.

Предупредить германское командование об ответственности.

Верховный Главнокомандующий
Союза ССР *И.Сталин*
Москва, Кремль
19 февраля 1942 г.»

Слід зазначити, що ці радянські пропозиції німецькою стороною не були прийняті. Водночас, під час цієї зустрічі був погоджений протокол про наміри обох «сторін» і були відпрацьовані проекти відповідних дипломатичних документів. Однак і в цьому разі ці переговори ні до чого не призвели.

Відзначимо, що це було у той час, коли вже склалась світова антигітлерівська коаліція, і СРСР, разом з США та Великобританією були її активними членами.

Керівництво обох держав усе зробило для того, щоб про ці переговори не дізналося світове співтовариство, оскільки це б компрометувало обидві сторони. Крім того, для СРСР розголошення цих переговорів загрожувало вкрай негативними наслідками у подальших відносинах з країнами антигітлерівської коаліції.

Заглиблюючись у Європейську історію слід зазначити, що А. Гітлер та Й. Сталін були продуктами результатів Першої світової війни з її несправедливою Версальською системою, сторіччя закінчення якої європейці відзначили пам'ятними за-

ходами 11 листопада 2018 р. Війна породила фашизм, нацизм і комунізм. У цій війні загинуло майже 20 млн. людей і вона стала передвісницею Другої світової, що відбулася вже через 20 років. У Першій світовій широко застосовувались кулемети, літаки, вогнемети, хімічна зброя. Під час цієї війни народилася пропагандистська преса, перші листівки, а також дві російські революції. Чотири європейські імперії не витримали її напруги і розвалилися, натомість з'явився пояс нових держав, від Фінляндії до Угорщини, у тому числі й Українська держава.

В результаті війни був започаткований світ у якому ми зараз живемо. Історики й досьогодні вважають, що Російська імперія стала жертвою Німецької імперії, яка 2 серпня 1914 р. оголосила війну Росії, але це не зовсім так.

Саме Росія спровокувала початок Першої світової війни: 11 липня 1905 р. (у цей період Російська імперія, яку підтримувала Німецька імперія вела невдалу війну з Японською імперією) російський Імператор Микола ІІ запросив німецького Імператора Вільгельма на борт імператорської яхти «Полярная Звезда», що тоді стояла у Б'єрку. Кузен Віллі вирішив поєднати приємне з корисним і захопив із собою проект російсько-німецького союзу, що передбачав:

«Их императорские величества – император всероссийский, с одной стороны, и император германский, с другой, – в целях упрочения мира в Европе пришли к соглашению по следующим пунктам договора, нижеизложенного и определяющего оборонительный союз:

Статья I. Если какое-либо из европейских государств нападет на одну из империй, другая договаривающаяся сторона обязуется помочь своему союзнику всеми имеющимися в ее распоряжении силами на суше и на море.

Статья II. Высокие договаривающиеся стороны обязуются не заключать сепаратного мира с какой-либо из враждебных стран.

Статья III. Настоящий договор входит в силу с момента заключения мира между Россией и Японией и может быть расторгнут только после предварительного предупреждения за год.

Статья IV. Когда настоящий договор войдет в силу, Россия предпринимает необходимые шаги, чтобы осведомить о его содержании Францию и пригласить ее как союзника подписаться под ним».

Головним чином, цей договір був спрямований проти Великобританії.

На той час Російська імперія була членом Антанти – військово-політичного угруповання, основними членами якого були Велика Британія, Французька республіка і Російська імперія, створеного в 1904 – 1907 роках, а Німецька імперія була членом Троїстого союзу – військово-політичного блоку до якого, окрім Німецької імперії входили Австро-Угорська імперія та Королівство Італія, що склався упродовж 1878 – 1882 років і був спрямований проти Французької республіки, Російської імперії та Великої Британії.

У ході розмови двох імператорів, Німецький імператор висловив думку, що укладення цієї угоди принесе велику користь не лише двом народам, але й усьому світові. Микола ІІ погодився, що це дуже хороший проект і він готовий його підписати, порадившись перед цим з міністром закордонних справ графом Ламздорфом, однак після запевнень Вільгельма про величезну користь цієї угоди для майбутніх поколінь двох імперій, Микола ІІ її підписав (Російський імператор був упевнений у тому, що через недотримання відповідних правових процедур він анулює цю угоду, як тільки повернеться у Царське Село, тобто, він вирішив обдурити Вільгельма).

Згодом у Берлін була надіслана нота у якій йшлося, що в силу угод, укладених до цього часу з Францією, Росія не може вступати у які небудь нові договірні відносини з Німеччиною.

У зв'язку з цією нотою Імператор Вільгельм рвав і метав на адресу віроломства російського Царя і поклявся не вірити йому в подальшому.

У цьому сенсі можна у усією впевненістю сказати, що своєчасний обмін телеграмами між обома царями-кузенами у липні 1914 р. не допустив би початок війни, що згодом переросла у світову, якби у Вільгельма ІІ не було в душі того розпачу, що накопичився у ньому за ці десять років після останньої його зустрічі з Миколою ІІ.

Кайзер Вільгельм II

Цар Микола II

28 червня 1914 р. у Сараєво були вбиті нащадок Австро-Угорського престолу Ф. Фердинанд і його дружина. 23 липня Австо-Угорщина пред'явила Сербії ультиматум з вимогою покарати винних у цьому вбивстві і допустити австрійських представників до ходу розслідування вбивства. У відповідь, уряд Сербії зробив офіційний запит до Миколи II із запитанням, чи захищатиме Російська імперія Сербію у випадку її війни з Австро-Угорщиною. Російський цар відповів позитивно.

Сербія відповіла на австрійський ультиматум, але не погодилась з тим, щоб австрійці вели розслідування у Сербії. На це, 25 липня Австро-Угорщина і Росія оголосили про часткову мобілізацію.

А вже 28 липня у Російській імперії було оголошено загальну мобілізацію. Призову в армію підлягали 15 млн. чол.

Вільгельм намагався відмовити Миколу II від загальної мобілізації і надіслав йому особисто декілька телеграм з проханням про це.

Для прикладу, наведу декілька витягів з цих телеграм, на які Російський цар не відповів:

Вільгельм II – Миколі II, 16/29 липня 1914 р.

«...Австрия на собственном опыте знает, что сербским обещаниям на бумаге нельзя верить... По моему мнению действия Австрии должны рассматриваться как преследующие цель добиться полной гаранти, что сербские обещания претворятся в реальные факты. Это мое мнение основывается на заявлении австрийского кабинета, что Австрия не стремится к каким-либо территориальным завоеваниям за счет Сербии. Поэтому я считаю вполне возможным для России остаться зрителем австро-сербского конфликта, не вовлекая Европу в самую ужасную войну, какую ей когда либо приходилось видеть.

Вилли».

Інша телеграма.

Вільгельм II – Миколі II, 17/30 липня 1914 р.

«...Если теперь, как видно из сообщения твоего и моего правительства, Россия мобилизуется против Австрии, то моя роль посредника, которую Ты мне любезно доверил и которую я принял на себя по твоей специальной просьбе, подвергнется опасности, если не станет совершенно невозможной... Вся тяжесть решения ложится теперь исключительно на Тебя и Ты несешь ответственность за мир или войну.

Вилли».

Наступні телеграми.

Вільгельм II – Миколі II, 18/31 липня 1914 р.

«В ответ на Твое обращение к моей дружбе и на Твою просьбу о содействии я приступил к посредническим действиям между твоим и австро-венгерским правительствами. В то время как эти действия еще продолжались, Твои войска были мобилизованы против Австро – Венгрии, моей союзницы, благодаря чему, как я уже тебе указал, мое посредничество почти потеряло реальное значение. Тем не менее я продолжал действовать. Сейчас я получил достоверные известия о серьезных военных приготовлениях на моей восточной границе. Ответственность за безо-

пасность моей империи вынуждает меня принять предупредительные меры защиты. В моих усилиях сохранить всеобщий мир я дошел до крайних пределов. Ответственность за бедствие, угрожающее всему цивилизованному миру падает не на меня. В настоящий момент все еще в твоей власти предотвратить его. Никто не угрожает могуществу и чести России, и она свободно может выждать результатов моего посредничества. Моя дружба к Тебе и твоему государству, завещанная мне дедом на смертном одре, всегда была для меня священна, и я не раз честно поддерживал Россию в моменты серьезных для нее затруднений, в особенности во время посдедней войны (тут, очевидно, мається на увазі війна Росії з Японією 1904–1905 рр.). Европейский мир все еще может быть сохранен Тобой, если Россия согласится приостановить военные мероприятия, угрожающие Германии и Австро-Венгрии».

Крім того, у цей час, посол Німецької імперії в С.-Петербурзі вручив Російському уряду дипломатичну ноту з попередженням про те, що у разі продовження загальної мобілізації Німеччина оголосить Росії війну.

Микола II – Вільгельму II 19 липня/1 серпня 1914 р.

«Спасибо за Твою примирительную и дружественную телеграмму…Было бы правильным поручить решение австро-сербской проблемы Гаагской конференции…

Твой любящий Ники»

Вільгельм II Миколі II, 19 липня/1 серпня 1914 р.

«Благодарю за Твою телеграмму. Вчера я указал Твоему правительству единственный путь, которым можно избежать войны. Несмотря на то, что я требовал ответа сегодня к полудню, я до сих пор не получил от моего посла телеграммы, содержащей ответ Твоего правительства. Ввиду этого я был вынужден мобилизовать свою армию. Немедленный, утвердительный, ясный и недвусмысленный ответ Твоего правительства – единственный путь, которым можно избежать неисчислимых бедствий. Пока я не получу этого ответа, я, увы, не могу обсуждать Твоей телеграммы по существу. Во всяком случае, я должен просить Тебя немедленно отдать приказ Твоим войскам безусловно воздержаться от малейшего нарушения наших границ».

«…25 июля… Столичные вокзалы уже трещали, масса офицеров, загорелых и восторженных, скрипя новенькими портупеями, осаждали поезда дальнего следования, их провожали сородичи – с цветами, веселые, нервно-возбужденные. Никто ничего не знал, а пресса крупно выделила слова Сазонова: «АВСТРО-СЕРБСКИЙ КОНФЛИКТ НЕ МОЖЕТ ОСТАВИТЬ РОССИЮ БЕЗУЧАСТНОЙ…» В Царском Селе уже знали, что Германия проводит скрытую общую мобилизацию.

Девятнадцать армейских корпусов против Австрии, а вскоре и против Германии были подняты по тревоге. Киевский, Одесский, Казанский, Минский, Петербургский и Московский военные округа вставали под ружье; по России катились грохочущие эшелоны…до начала мировой войны оставалось меньше недели…еще все можно было бы повернуть назад…».

2 серпня 1914 р. Вільгельм II оголосив Росії війну.

Трагедія XX століття почалась.

Миколі II необхідна була нова війна, оскільки під час війни населення країн, як правило, згуртовується навколо своїх національних урядів і революційні ідеї, як мінімум, вважаються непатріотичними.

Відступаючи з України, німці, як і більшовики у 1941 році, вдалися до тактики «спаленої» землі. У наказі своїм військам Гітлер наголошував: «Не можна допустити, щоб при відступі з України ми залишили після себе хоч одну людину, хоч одну голову худоби чи мірку зерна ... Ворогові повинна дістатися цілковито спалена й винищена земля». В результаті у 300-кілометровій смузі вздовж лівого берега Дніпра насильної евакуації зі своїх країв зазнали цілі маси людей, а значні частини міст Полтави, Дніпропетровська, Кременчука було повністю спалено. Правобережжя завдяки УПА не потерпіло від широкомасштабних руйнувань, хоч не могло уникнути масової евакуації.

Щоб справити враження суверенності Української Радянської республіки, було створено додаткові українські міністерства – закордонних справ та оборони. Україна отримала право (але не реальну можливість) вступати у зовнішні зносини. Міністром закордонних справ став драматург Олександр Корнійчук, а Сидора Ковпака було призначено міністром оборони. Були навіть ознаки того, що Україна матиме власні збройні частини. Було перейменовано на Український фронт південну ділянку радянсько-німецького фронту і введено престижну урядову нагороду – Орден Богдана Хмельницького. Послабився контроль за культурною діяльністю українців. Радянський режим примирився з Російською православною церквою на радянській території. Православна церква віддячила, закликавши свою паству до боротьби з німцями.

Водночас, незалежна українська греко-католицька церква більшовиками була знищена.

Комуністична влада як до зрадників ставилась до тих, хто був на окупованій німцями території, включаючи колишніх військовослужбовців, у тому числі, офіцерів Червоної Армії: *«Командуючому військами Харківського військового округу від 12 березня 1944 року: «В целях предоставления командно-начальствующему составу, находившимся длительное время на территории, оккупированной противником и не принимавшему участия в партизанских отрядах, возможности с оружием в руках доказать свою преданность Родине…ПРИКАЗЫВАЮ:*

1. Сформировать к 25 апреля 1944 года из спецконтингента, находящегося в Петровском и Харьковском спецлагерях НКВД, два отдельных штурмовых стрелковых батальона… без пулеметного взвода, численностью 929 чел. каждый».

З початком відступу німецьких військ з території Західно-українських земель ОУН та УПА почали підготовку своїх збройних формувань для диверсійної, терористичної та повстанської діяльності, створення баз для зберігання продуктів харчування, одягу, зброї і боєприпасів, знищення партійних і радянських органів, командного складу Червоної Армії, працівників НКВС і міліції, ліквідації колгоспів і протидії мобілізації до лав Червоної Армії.

Історична довідка

Всупереч настановам зверхників, окремі загони УПА атакували невеликі групи радянських солдатів, продовольчі загони та автоколони. Слід зазначити, що і місцеве українське населення зустрічало радянські війська не так як у 1939 р., а щонайменше – з насторогою. Іноді самі червоноармійці своєю поведінкою у селах провокували націоналістів до нападів, але більшість нападів повстанців спрямовувалась на здобуття зброї та боєприпасів. Саме під час такої операції у лютому 1944 р. було смертельно поранено командуючого Першим українським фронтом М. Ватутіна. Трапилося це випадково. Однак подальша смерть генерала стала приводом для удару по націоналістах.

Загалом пропагандивна робота націоналістів серед червоноармійців не дала бажаного результату, хоча окремі успіхи були, особливо серед фронтовиків, які не бажали гинути від повстанських куль.

Були часті випадки, коли повстанці міняли в червоноармійців на продукти зброю та боєприпаси.

Червоноармійці робили облави не так, як енкаведисти, які йшли розстрільною та тихо, вони йшли по головних шляхах з шумом, піснями, давали час повстанцям, щоб вони могли відійти.

Але за фронтовими частинами йшли частини НКВС та НКДБ з яким домовитись було неможливо.

У січні 1944 року майже 3-мільйонна радянська армія розпочала очищення від німців Правобережжя і Криму. До березня в руках німців лишалася лише Західна Україна.

У другій половині 1944 р. вже усі українські землі опинилися знову під більшовицькою окупацією.

Звичайно, і УПА, і Червона армія воювали за Україну, але за різну Україну.

Радянська історіографія описувала повну ідилію визволення українських земель від німецьких окупантів. Хоча це було далеко не так. Грабунки і насилля червоно-

армійців над цивільним українським населенням були звичним явищем: з історії відомо, що лише в одній Німеччині озвірілі червоноармійці зґвалтували більше 2 млн. жінок, з них 100 тис. в одному лише Берліні (точної цифри не знає ніхто, дані взято в різкого зростання абортів, що росли з геометричною прогресією після вступу в Німеччину Червоної армії).

Якщо про такі випадки широко говорили у Європі, то в Україні про такі випадки радянські історики мовчали, хоча у цьому сенсі Україна не була винятком.

Про такі випадки свідчать не лише потерпілі від таких злочинів, це випливає з внутрішніх документів радянських чиновників та працівників спеціальних служб. Зокрема, у секретній довідці від 13.11.45 р. майор міліції Козачук доповідав 2-му секретареві Дрогобицького обкому партії УРСР: «… 14 вересня цього року військовослужбовці – сержант Колчін та рядові Кустов, Запорожець, Биков скоїли збройне пограбування громадян Пастернак Дарії і Качури Дмитра, мешканців села Братковець, Стрийського району, Дрогобицької області. Вони забрали речі особистого вжитку на суму 20 тис. руб. При пограбуванні були зґвалтовані чотирнадцятилітні дівчатка: Пастернак Юлія та Качур Степанида…»

«16 жовтня цього ж року лейтенант 441 стрілецького полку, 116 дивізії Соболєв із групою бійців, у кількості семи осіб, вдерлися до квартири інваліда війни Кузм'яка Станіслава, вибили вікна і двері, побили громадянина Кузм'яка і всю його сім'ю. При цьому, одна група накинулася на квартирантку – вчительку Белінську Емілію, 1925 р.н., побили її, відвели в іншу кімнату і зґвалтували…»

«Затем также хочу сказать, что все военные постоянно грабят местное население, забирают при этом продукты питания… С другой стороны – мы четыре года внушали бойцу и офицеру – иди, бей, гони врага с нашей земли и сейчас очень трудно искоренять эти искривления – не только бойцы, но и большие начальники вплоть до генералов оправдывают такие действия своих подчиненных…»

У цьому сенсі від військових не відставали і цивільні чиновники, які посіли ключові посади в місцевих органах влади. Так, у доповідній записці зав. Військовим відділом Золочівського міського комітету компартії УРСР Ніколаєнка, яку він підготував секретарю міського комітету Золочівського комітету компартії УРСР тов. Криволапову йдеться: «… Довожу до Вашего сведения о фактах безобразний и преступной деятельности работников Золочевского военкомата, в том числе и военкома – тов. Гуряева, а именно – среди работников военкомата процветают систематические пьянки. Такие работники, как лейтенанты Тарасов и Голиков не редко выходят на работу в пьяном виде, оскорбляя при этом военных и гражданских… Начальник 4-й части военкомата старший лейтенант Одинцов изнасиловал бывшую работницу ЛКСМУ тов. Садыкову и местную жительницу Ясинецкую…»

Згадує Ганна Плотця, жителька села Сквирява, Золочівського району, Тернопільської області: «…мене, ще неповнолітньою дівчиною енкаведисти роздягли й голою посадили на шило. Відразу потекла кров… при німецькій окупації німці так не знущалися з нами як це робило НКВС…»

Радянський режим жорстоко обходився й з колишніми військовослужбовцями Червоної Армії, які потрапили у полон до німців. Їх силоміць з німецьких концтаборів відправляли у радянські концтабори. Про це свідчить **постанова Державного Комітету Оборони СРСР від 18.08.1945 р. № 9871 т «О направлении на работу в промышленность военнослужащих Красной Армии, освобожденных из немецкого плена и репатриантов призывного возраста»…**

«1. Разрешить НКО СССР … направить для работы на предприятия угольной промышленности, черной металлургии и на лесозаготовки… в районах Камского бассейна военнослужащих Красной Армии, освобожденных из немецкого плена, прошедших предварительную регистрацию…

2. Поручить комиссиям в составе председателя НКВД, НКГБ и «Смерш» НКО в местах работы организовать проверку бывших военнопленных…По окончании проверки все проверенные, за исключением лиц, подлежащих направлению в лагеря НКВД или для расселения в отдаленных районах, передаются в постоянные кадры предприятий, на которых они работают…»

Оскільки Західна Україна перебувала під радянською владою лише короткий період часу, повернення Червоної Армії мало тут інші наслідки, ніж на радянізованому сході. Зайнявши Західну Україну в 1944 році, більшовики були сповнені рішучості швидко й безкомпромісно насадити свою владу. Вони тут не лише мобілізовували всіх чоловіків віком від 16 до 55 років і без належної підготовки та озброєння послали їх на фронт, а й чинили інші звірства: через два дні після салюту Перемоги, 11 траня 1945 р. Й. Сталін підписав спеціальну директиву № 11086, яку було направлено командуючим військам 1, 2 Білоруських, 1, 2, 3,4 Українських фронтів. У ній, зокрема, йшлося: «військовим радам фронтів сформувати у тилових районах табори для розміщення і утримання в них колишніх військовополонених і репатрійованих радянських громадян на 10 тис. чол. кожний. Всього сформувати у 2-му Білоруському фронті – 15, у 1-му Білоруському фронті – 30, в 1-му Українському фронті – 30, у 2-му Українському фронті – 10, у 3-му Українському фронті – 10 таборів.

Перевірку покласти: колишніх військовослужбовців ЧА на органи контррозвідки «СМЕРШ», а цивільного населення на комісію НКВС, НКДБ, «СМЕРШ».

Полонені розглядались Особливою нарадою як зрадники батьківщини, як потенційний ворог. Тому у кінці війни, а також зразу ж після її закінчення в ГУЛаг потягнулись ешелони з тими, хто волею обставин, часто не по своїй вині, опинились у таборах військовополонених, зрадниками радянська влада вважала навіть тих, хто опинившись у нацистському полоні втік з нього і зі зброєю в руках боровся у Русі опору проти нацистів інших держав.

У цьому сенсі правду писала німецька газета «Ді фронте» ще у 1942 р. у статті «Військовополонені вороги. Як Сталін поводиться зі своїми солдатами»…

«Советы рассматривают всех военнопленных как изменников… Они взяли под подозрение всех избежавших или другими путями вернувшихся из плена своих же военнослужащих… все вернувшиеся из плена рассматриваются как бывшие военнослужащие и у всех без суда и следствия отнимается воинское звание.

Для них устраиваются лагеря, подчиненные НКО… Время пребывания в таких сборных и испытательных лагерях 5-7 дней. По истечение этого срока здоровые переводятся в особые лагеря НКВД, а больные и раненые – в лазареты. Отправка происходит под охраной отрядов НКВД…»

Відтак, лихоліття Другої світової війни принесло українському народові величезні втрати – демографічні, матеріальні, культурні, а ті, хто врятувався, пережили страшні фізичні й духовні тортури. Але саме у той час у широких українських масах зростало й міцніло почуття національної самобутності. Це почуття було великою мірою стимульоване членами ОУН, відданість і жертовність яких стали взірцем патріотизму.

Водночас, на західноукраїнських землях боротьба українців проти радянського режиму не вщухала. Тільки у 1944 р. проти УПА було проведено 6,5 тис. чекістсько-військових операцій: втрати українського підпілля ОУН та вояків УПА тільки з лютого 1944 р. по 1 липня 1945 р. становили приблизно 147,8 – тис. вбитими, 95,5 захопленими. Лише близько 16 тис. здалися самі.

Навіть при тому, що радянські каратели часто вбивали селян, представників інших верств українців, наведені цифри дають ясне уявлення про надзвичайно великий розмах і запеклість національно-визвольної боротьби в Україні. За свідченням останнього головного командира УПА, полковника Василя Кука: «Українська Повстанська Армія в дні своєї найбільшої сили налічувала близько півмільйона чоловік, якщо рахувати не лише вояків, але й усі допоміжні служби та структури. Історія не знала національно-визвольної війни подібного розмаху, тривалості й напруги в умовах величезної нерівності сил і повної відсутності будь-якої допомоги з боку зовнішнього світу».

Під стіни Краснянського (Тернопільщина) районного відділу НКВС вночі повстанці привезли більше десятка побитих енкавеесників і поскладали їх якраз навпроти вікна службового кабінету їх начальника, майора НКВС, Глузда. Глузд побачивши це, мало не збожеволів, бо з його слів це були кращі в його відділі...

У с. Сквирява (Золочівщина, Тернопільська обл.) Глузд завербував місцевого жителя на прізвище Бечко (дав йому псевдо «Степан Посполіта») із завданням виявляти криївки УПА. Весною 1946 р. Бечко виявив поблизу свого села проживання криївку повстанців… був великий бій, в результаті якого були вбиті декілька енкавеесників, але й усі повстанці також загинули. Місцеві жителі потайки викрали їх тіла, яких каратели завезли до будинку Краснянського НКВС і так само потайки поховали на сільському цвинтарі. Настя Плотниця, сестра бійця УПА, одного з тих, який загинув у тій криївці, заманила більшовицького агента у відповідне місце, яке їй завчасно вказали повстанці, і там, після допиту працівниками Служби безпеки українського підпілля його було знищено. При відході цей відділ УПА був виявлений карателями Золочівського райвідділу НКВС, який почав його переслідувати. Удаючи відступ цей відділ УПА заманив більшовиків у с. Княже, де інші повстанці улаштували засідку… енкавеесники якраз потрапили під повстанські кулемети і усі були знищені…

Відтак, ситуація, яку створила УПА для представників радянських каральних органів була загрозливою. Ось, наприклад, наказ від 14.05.1944 р. начальника штабу 258-го Хабаровського охоронного полку майора Варламова:

«Ніхто не повинен ходити поодинці або без зброї, вантажні машини мають їздити щонайменше по п'ять, із хат, що розташовані поблизу штабу, бажано виселяти мешканців…»

2. Українська дивізія «Галичина»

(Передумови створення української дивізії «Галичина», роль Українського Центрального Комітету у створенні дивізії, «українські» умови створення дивізії, УПА і дивізія, створення дивізії та її структура, дивізія у боях з більшовиками, в оточенні, бої за межами українських земель, останні надії щодо зміни політичного становища у Європі, епілог дивізії)

Історична довідка

Упродовж всього часу радянська, а сьогодні й російська історіографія ілюструє на прикладі дивізії «Галичина» – збройну частину при СС («вафен СС Дивізія»), яка воювала на боці вермахту, – «зрадницьку суть українського націоналізму».

Історія виникнення та діяльності різних військових з'єднань, що формувалися з народів які зазнали сталінського рабства і воювали проти Радянського Союзу на боці нацистської Німеччини надзвичайно складна.

Так, серед майже мільйона колишніх радянських громадян, які носили у 1944 р. німецьку форму, українців було близько 220 тис., росіян близько 750 тис. Щоб осмислити ці цифри у широкому контесті, слід взяти до уваги, що майже 2 млн. українців воювали по радянський бік, а багато з них перебували у польській, румунській, угорській, чеській, американській, канадській, австралійській та інших арміях.

Такою була доля Нації без Держави.

Першою такою бойовою одиницею у складі вермахту був п'ятий полк Донських козаків (як і 436-й батальйон піхоти Червоної Армії), що нараховував 77 офіцерів і 1799 сержантів і рядових перейшов на сторону німців у серпні 1941р. на чолі з своїм командиром І. Кононовим.

Найчисельнішою була «Русская освободительная Армия» (РОА), яка нараховувала близько 800 тис. осіб. Нею командував колишній радянський генерал А. Власов.

Друга за чисельністю «Русская освободительная армия» під проводом генерала М.Камінського, що нараховувала 20 тис. бійців була створена наприкінці 1941 – на початку 1942 р. Пізніше, вона отримала назву СС «Штурмбригада» і прославилась жорстоким придушенням Варшавського повстання восени 1944 р.

Всього німці сформували 30 армійських дивізій «СС» (латиська, литовська, фламандська, французька, російська, білоруська, хорватська) та ін.

Приклади вже були, український підрозділ «Січових стрільців» під час Першої світової війни воював у складі Австро-Угорської армії.

Більшість, хто записались у цю дивізію, були українськими студентами.

Українці також воювали і проти царської Росії.

Саме українська дивізія «Галичина» опинилася на вістрі атак Першого українського фронту 13 липня 1944 р., коли радянським командуванням проводилась

Львівсько-Сандомирська військова операція: «українці воювали краще за німців… німці здавалися у полон, а українці не здавалися…», – згадував один з радянських ветеранів.

«Як катюша рявкала, то живого місця на землі не було… їх артилерія, літаки і катюші прасували безбожно… », – у свою чергу згадував один з «дивізійників».

16 липня 1944 р. дві танкові армії Рибалка і Лелюшенка прорвали німецьку оборону і замкнули кільце навколо 13-го корпусу. Лише третина солдат і офіцерів вирвалися з цього оточення.

У той час, у жорстоких боях кожної доби гинуло майже 70 тис. радянських солдат і офіцерів.

До висвітлення теми

Наприкінці 1943 р. радянську владу було встановлено в усій Україні за виключенням її західних земель.

Після поразки під Сталінградом, Німеччина потребувала нових людських ресурсів до своєї армії, а відтак політика Німеччини щодо можливості служби у німецькій армії не німецьких народів була переглянута.

У лютому 1943 р. німецьким губернатором Галичини став Отто Густав Вехтер, син австрійського генерала часів Першої світової війни. На його думку, Галичині відводилась особлива роль у німецькій окупаційній політиці з огляду на те, що Галичина 150 років перебувала у складі Австрійської імперії. Це значно вплинуло на менталітет місцевого українського населення. Вехтер вважав, що в Галичині слід відновити австрійський вплив, що походить ще з другої половини XVIII століття. На його думку, в Галичині слід активно залучати українців до роботи в німецьких адміністративних органах. На його думку, створення української військової формації у складі німецької армії припинить або ж зменшить антинімецькі акції українського підпілля.

Це був час, коли українська молодь масово вступала до УПА, яка вже на той час успішно боролася проти німецького окупаційного режиму.

У березні 1943 р. О. Вехтер звернувся до рейхсфюрера СС Гімлера з пропозицією обговорити можливість створення добровольчого підрозділу «Галичина» під командуванням українських командирів. Вже 28 березня Вехтер отримав згоду здійснити перші кроки у справі створення такого підрозділу з галицьких українців.

Одночасно, незалежно від Вехтера, професор Кубійович, як голова Українського Центрального Комітету, що представляв інтереси українців на окупованих німцями західноукраїнських землях, 8 березня 1943 р. (вже вдруге, після 7 липня 1942 р.) надіслав генеральному губернатору генеральної губернії Г.Франку листа з аналогічною пропозицією.

З українського боку, мотивацією створення такого підрозділу було те, що Німеччина була єдиною силою, що боролася з більшовизмом, а тому ця країна розглядалась як союзник українців у боротьбі проти більшовизму.

Великий вплив на рішення керівництва УЦК спричинили також уроки подій 1917-1920 років, оскільки Кубійович зі своїми колегами (а також сам митрополит А. Шептицький людина колосальної популярності і авторитету у вузькому колі своїх колег сказав, що майже немає ціни, яку можна дати за створення власної української армії) були переконані у тому, що саме відсутність добре вишколеної армії не дала змоги українцям створити після першої світової війни власну державу.

Усвідомлюючи можливість поразки Німеччини, вони твердо вирішили цього разу не допустити, щоб у хаосі подій українці зненацька опинилися без регулярних збройних сил.

Український центральний комітет висунув низку вимог щодо майбутнього формування, які було подано О.Вехтеру, а саме: український характер дивізії, її українську назву, символіку, український командирський склад, попереднє її входження до вермахту з майбутнім створенням на її основі української армії, антибільшовицький вектор боротьби, релігійну опіку над вояками, тобто українських капеланів, матеріальну підтримку родини «дивізійників», звільнення з німецьких тюрем полів'язнів, амністію втікачам з примусових робіт.

Провідники ОУН та УПА спершу були проти формування такої дивізії, бо вважали, що українці не повинні воювати за чужі інтереси. Однак, згодом було прийнято інше рішення, щоб використати дивізію для користі української справи.

З цією метою у передмісті Львова у жовтні 1943 р. Р. Шухевич зустрівся з офіцером цієї дивізії, членом військової управи Р. Крохмалюком. Шухевич запропонував, щоб до дивізії вступили окремі бійці УПА та підпільної ОУН (б), а також симпатики українського визвольного руху, щоб вони отримали належний військовий вишкіл, здобули якомога більше ін-

формації, зброї та спорядження, а після цього перейшли до УПА. За короткий час слід було взяти у дивізії все найкраще, щоб згодом використати набутий досвід для військової підготовки бійців УПА.

Р. Крохмалюк погодився на це, однак подальші арешти Гестапо (німецької таємної поліції) призвели до того, що у лавах дивізії залишились тільки глибоко законспіровані члени українського національно-визвольного руху, щоб контролювати ситуацію.

Зі свого боку, шляхом створення дивізії німці хотіли послабити український національно-визвольний рух.

Відтак, 28 квітня 1943 р. було оголошено про створення дивізії «Галичина». Сформовану Військову Управу очолив галицький німець полковник А. Бізанц, людина, відома в Західній Україні, колишній підполковник Української Галицької Армії. Було також призначено уповноважених по окружних і повітових містах Галичини та розпочато набір добровольців.

На подальших переговорах у ході створення дивізії УЦК наполягав, щоб ця частина боролася проти радянських військ. За вказівкою Гітлера, Вехтер зажадав, щоб усе вище командування дивізії складалося з німців, а сама вона, щоб не дратувати Гітлера, називалася не українською, а галицькою.

Оскільки німецьким законодавством іноземцям було заборонено служити у підрозділах Вермахту, всі бойові іноземні дивізії створювались у складі СС і не мали прямого відношення до цієї суто нацистської структури.

Коли у червні 1943 р. УЦК оголосив набір добровольців, на заклик зголосилися понад 82 тис. чоловік, і 13 тис. з них згодом стали солдатами добровольчої дивізії Січових Стрільців «Галичина».

Дивізія була сформована німцями 28 квітня 1944 р. на окупованій ними Західній Україні у складі німецької армії. Хоча, на момент створення дивізії було було зрозуміло, що поразка Німеччини у війні є неминучою.

Українська молодь вороже ставилася до німців та активно підтримувала боротьбу УПА. Водночас, українська молодь вважала за потрібне, навіть при допомозі окупантів створити військову одиницю, щоб навчитися володіти зброєю для справи визволення України.

У липні 1943 р. військовики дивізії розпочали військовий вишкіл у Польщі, де вирувало культурне життя: «ми співали українських повстанських пісень», згадував один з «дивізійників».

Вишкіл у навчальних таборах був підпорядкований відповідному розпорядку дня: підйом о 7.00, на ранковій збірці прискіпливо перевіряли зовнішній вигляд, чистоту тіла, одягу, зброї та амуніції. Після цього рекрути виконували фізичні вправи, що були розписані у розкладі занять. Навчали рекрутів всього, від того, як вітатися, до поводження зі зброєю, до нічних маневрів, до тонкощів виживання на війні.

Головним місцем комплектування дивізії став Нойгаммер, що у Польщі. Тут дивізію було сформовано як фронтову одиницю. Понад 13 тис. українських юнаків пройшли тут військовий вишкіл.

З 20 жовтня 1943 р. командиром дивізії було призначено бригаденфюрера Ф. Фрайтага, який замінив на цій посаді генерал-майора Шамана. Це був типовий бюрократ, переконаний нацист, якого не поважали ні німецькі, ні українські офіцери дивізії.

Головна проблема полягала у розбіжностях командира нациста і українським командуванням дивізії, оскільки українці прагнули використати дивізію для майбутньої боротьби за Українську державу. Крім того, вибір Фрайтага для українців був фатальним ще й тому, що у разі виникнення небезпеки він залишав «корабель» першим, а потім повертався, наче б то нічого й не було (наприклад, коли у липні 1944 р. дивізія потрапила в оточення, він відмовився нею командувати, втік, а згодом, коли дивізія вирвалася з оточення, наздогнав її рештки і повернувся до обов'язків командира).

Українці, крім Нойгаммера, також проходили військовий вишкіл в інших військових таборах, розміщених у Польщі, Німеччині та Франції.

Німці погодились на присутність у дивізії греко-католицьких та православних священників. Керівником капеланів у дивізії був Василь Лаба, колишній начальник

духівників в колишній Українській галицькій армії періоду національно-визвольної війни 1918–1920 рр. Св'ященники також пройшли військовий вишкіл і отримали командирські звання. Їх розподілили між бойовими частинами, і там вони здійснювали пасторську справу, маючи великий моральний вплив на українських бійців.

Ця піхотна дивізія стала міцною та самодостатньою бойовою одиницею, оскільки навчання у таборах проводили елітні офіцери Вермахту та «СС». Тому, якість бойового вишколу українців була навіть вищою, ніж у вермахту.

Дивізія у своєму складі мала такі частини: три піхотних полки з протитанковою артилерією, курінь фюзілерів (передова елітна частина із завданням проведення розвідки), полк польової артилерії з батареями легких і важких польових гаубиць, дивізіон зенітної артилерії, дивізіон зв'язку, курінь саперів, протитанкова артилерія.

Уніформа «дивізійників» відрізнялася від уніформи інших іноземних формувань «СС» символікою, розміщеною на правій петлиці, та на лівому рукаві, дивізійні капелани носили стандартну форму, відмовившись від кашкетів із зображенням черепу та кісток. На офіційних заходах, вони носили кашкети Люфтвафе. Також було створено бойову групу «Байєрсдорфа», чисельністю 2 тис. бійців. Їх бойовим завданням була участь у бойових операціях проти червоних партизанів під командуванням С. Ковпака. Головна мета – не пустити ковпаківців у Карпати, оскільки ковпаківці грабували місцеве українське населення. Це завдання було успішно виконано.

Дивізія нараховувала 346 офіцерів, 1131 унтер-офіцера і 13822 рядових.

16 травня 1944 р. відбувся дводенний інспекційни візит рейхсфюрера СС Гімлера та О. Вехтера у Нойгаммер, за результатами якого дивізію було рекомендовано відправити на Східний фронт.

У ході цього інспекційного візиту під час промови Гімлера перед командуванням дивізії стався курйозний випадок, коли радник командира дивізії Дмитро Паліїв несподівано перебив промовця і самовільно взявши слово, засудив німецьку політику у Східній Європі, зокрема, нацьковування українців та поляків один на одного. Цей акт не залишився без наслідків. Невдовзі Гімлер видав наказ уникати застосування терміну «есесівець» щодо іноземців, які належать до бойових підрозділів «СС».

Німці помстились українцеві. Є дані, що Д. Паліїв загинув від рук охоронця Фрайтага під час прориву з оточення під Бродами.

Спочатку дивізію німецьке командування хотіло послати у Францію проти союзників СРСР, але українці запротестували, і у червні 1944 р. розпочалось транспортування дивізії на Східний фронт.

За початковим планом дивізію мали відрядити на спокійну ділянку фронту під Станіславом, проте вже у дорозі командування отримало наказ про передислокацію дивізії на небезпечну ділянку під Броди, де було зосереджено багато радянського війська. З моменту, коли дивізія зайняла другу лінію оборони розвідка УПА попередила деяких командирів дивізії про можливість їх оточення. Командири відділів УПА пообіцяли допомогу у разі виникнення потреби.

Дивізія «Галичина» влітку 1944 року

Одночасно з розташуванням біля сіл Монастирок, Станіславчик куренів 30-го полку дивізії «Галичина», відділи УПА, що діяли у цьому регіоні налагодили зв'язок з членами Проводу, які за його наказом проходили вишкіл у дивізії. Незабаром відбулась зустріч, під час якої українським повстанцям «дивізійниками» було передано велику кількість зброї, боєприпасів, одягу, взуття та іншого військового спорядження. На цій зустрічі було досягнуто домовленість, що най-

ближчим часом, кілька підрозділів «Галичини» з повним бойовим спорядженням перейдуть в УПА. Нажаль, миттєвий початок бойових дій став на заваді цій домовленості.

Дивізійники не приховували своїх симпатій до УПА, що суперечило політиці штабу дивізії, а тому часто доходило до арештів.

У кінці червня 1944 р. галицький регіон став місцем дислокації німецької групи армій Північна Україна, а лінія фронту проходила за 80 км. Дивізія стала частиною 13-го армійського корпусу 4-ї армії вермахту, якою командував фельдмаршал В. Модель («пожежник фюрера») як його тоді називали.

Червона армія переважала німців більш як удвічі, а тому командування першого українського фронту планувало завдати удару по 13-му армійському корпусу 4-ї танкової армії генерала Артура Гауфе. Корпус захищав ділянку Броди-Зборів. До складу зазначеного корпусу входили: 454-та, 361-ша піхотні дивізії, корпусний підрозділ «СС» та 349-та піхотна дивізія.

Другу лінію оборони складала Українська дивізія Січових Стрільців «Галичина», яка на відміну від німецьких підрозділів була повністю укомплектована.

Наступ Червоної Армії 13 липня у напрямі Львова проти військ «Північна Україна» змусив німецьке командування кинути дивізію в район Бродів, де вона укріпилася в другій оборонній лінії, зайнявши 60-кілометорову ділянку фронту (всього тут було три лінії оборони). Основою оборонної системи на території Західної України був трикутник: Броди – Томатів – Львів. Метою наступу радянських військ під командуванням маршала І. Конєва було оволодіння Львовом і Сандомиром.

Співвідношення сил було на користь Червоної Армії. Дивізію «Галичина», що складалася з 29-го, 30-го, та 31-го полків та різних допоміжних військових підрозділів ввели до перших же бойових дій: «…Німці розпочали масово втікати через наші позиції, а нам була дана команда спокійно сидіти і не показуватись …німці нас також закликали відступати… а далі ми побачили червоних… Хто на конях, а хто пішки бігли на нас, вони нас не бачили, а ми як вдарили з рушниць і кулеметів, і червоні відступили» – згадував «дивізійник».

Ідейно-психологічний стан бійців дивізії був високий. Українських вояків на-дихав перший бойовий досвід в обороні Батьківщини після тривалих вишколів.

Фріц Фрайтаг

Проте це був відволікаючий маневр. Вирішальними стали атаки на північному та південному флангах. Головні ударні сили червоні зосередили проти правого крила 13-го корпусу. Тут «дивізійники» розбудували нові полкові позиції.

Командування ЧА поставило перед собою мету затиснути 13-й корпус у кліщі. Однак, коли 15 липня, коли наступаючі червоні частини підкріпила 3-тя танкова армія генерал-полковника Рибалка, дивізію перемістили з другого ешелону на передову лінію фронту. Вздовж цієї лінії оборону було розтягнуто на 35 км. Реально така військова частина мала б обороняти до 12 км. фронту.

Генріх Гімлер

Отже, таке розміщення не відповідало жодним військовим канонам, до того ж більшовики задумали оточити 13-й корпус. Того ж 15 липня 3-тя повітряна армія здійснила більш як 2 тис. бойових вильотів.

«Ми тримали оборону за селом Підгірці, нам на допомо-

гу підійшов 31-й полк, і ми відбили дві атаки більшовицької піхоти. Згодом до більшовиків надійшло підкріплення – танки, і ми відступили під прикриттям протитанкових гармат», – згадував один з дивізійників.

19 липня 13-й армійський корпус повністю оточило радянське військо в районі Буська, Ожинова, Олеська, Гути-Пиняцької, Майдану, Опакова, Красного.

Фрайтаг втік і покинув дивізію напризволяще.

У зв'язку з цим, командування дивізією перебрав на себе генерал Ліндеман.

Українці обороняли ділянку на схід від Золочева. В силу військових обставин це була найнебезпечніша лінія оборони 13-го корпусу.

Перед українською дивізією також стояло завдання «замкнути» долини Сасова і Ясенева на південному сході, щоб перешкодити проникненню ворога у лісові терени. Це важко було виконати під час загального відступу, без підтримки танків та літаків. Як пізніше згадував один з бійців української дивізії: «…під час перестрілки ми почули рідну мову… як згодом з'ясувалось, це були упівці, які порадили нам пробиватись на Білий Камінь…»

20-21 липня залишки німецького корпусу та української дивізії, використовуючи лісові та польові дороги через с. Гавереччина, містечко Олесько, минаючи села Ожидів та Підлісся, скупчилися на єдиній лісовій дорозі, що вела через с. Білий Камінь на Почапи. Дорога ця постійно обстрілювалась більшовиками. В ніч на 21 липня після важких боїв біля с. Білий Камінь та Почапи «дивізійники» наблизились до с. Княже з метою подальшого наступу у напрямку сіл Яценівка та Червоне, щоб прорвати оточення радянських військ.

На світанку 21 липня зібравши останні сили українці пішли на пробій. Найбільшою перепоною для «дивізійників» був високий залізничний насип, що розтягнувся на декілька кілометрів, від Сваляви до Золочева. На відкритій місцевості, що була укріплена танками і кулеметами «дивізійники» пішли у наступ. Ціною неймовірних зусиль 22 липня за підтримки 1-ї та 8-ї танкових дивізій між селами Княже та Почапи у напрямі на південний захід на Самбір-Стрий-Ужгород-Ярослав-Краків вдалося прорвати вороже кільце, і усі, хто залишився живими, а це близько 3 тис. вояків і частина німецьких військ, – вийшли з оточення. 13-й корпус було повністю знищено як бойову одиницю.

Українська дивізія зазнала чисельних втрат. Багато українських солдатів та офіцерів полягло у цих боях, багатьох було поранено, багато пропали безвісти: «…Перейшовши р. Золотівку ми побачили багато возів на яких сиділи солдати РОА – узбеки, голодні ми попросили в них поїсти, а вони дуже привітно поставились до нас, українців, і на наше запитання, «де росіяни?», повідомили, що вночі перейшли до своїх… дали нам хліба, консервів і патронів, ми підійшли до дороги, залягли і під прикриттям вогню перейшли дорогу», – згадував дивізійник, який прорвався з ворожого оточення.

Перед початком боїв дивізія нараховувала близько 15 тис. вояків. Після п'ятиденних боїв сім тисяч українців було вбито або ж взято у полон, втрачено усе важке озброєння і техніка, частина приєдналися до УПА.

Внаслідок такого розгрому 27 липня 1944 р. радянські війська увійшли до Львова.

Бої під Бродами затримали окупацію Львова на декілька днів, що дало змогу тисячам українців, у тому числі інтелігенції, емігруючи на Захід врятуватися від сталінської репресивної машини.

У середині вересня 1944 р. у Нойгаммері до 3 тис. вцілілих вояків приєдналися ще 8 тис. нових рекрутів.

14 березня 1944 р. Словаччина проголосила незалежність від Чехії. Президентом нової держави став св'ященник Йосип Тісо – лідер грінківської народної партії. Однак, Словаччина потрапила під сильний вплив Німеччини, а СРСР мав свої плани, а саме – посилити вплив на словацьке населення та організувати загальне антинімецьке повстання. Для цього на територію Словаччини було перекинуто 8 тис. радянських партизанів і 30 серпня 1944 р. повстання було розпочато. Воно охопило центральну Словаччину з осередком в районі Банської Бистриці, що була важливим плацдармом

для просування Червоної армії у Європу. В той самий час, тисячі галицьких українців емігрували на Захід. Ці втікачі опинились у центрі подій, оскільки на табори і села, де тимчасово квартирували українці накинулись радянські диверсанти. У ході цих подій багато українців загинули.

Щоб запобігти подальшим безчинствам червоних партизан та врятувати цивільних українців з-поміж вцілілих бійців української дивізії було створено бойову групу «Віднера», чисельністю 2 тис. бійців. Наприкінці вересня 1944 р. відбулась висадка бійців цієї групи в південно-західній Словаччині на станції Осляни. До середини жовтня відбулась передислокація сил дивізії у район Желіни. Одночасно з цим, було створено ще одну бойову групу під командуванням гауптштурмфюрера Ф. Віттенмайєра, завданням якої було розблокувати залізничні та автошляхи Словаччини, блоковані червоними партизанами. Ця група відтіснила партизан у високі Татри і почала наступати з північного сходу у напрямі Брезно, Банська Бистриця.

Одночасно з нею, з півдня, кільце оточення червоних партизанів замикала група «Віднера», якій було поставлено завдання захопити столицю словацьких партизан Банську Бистрицю. 28 жовтня місто було взято. Партизанські бригади втекли у гірські масиви.

Після закінчення боїв у Банській Бистриці було влаштовано парад, українців радо вітало місцеве населення, яке було врятованих від червоних, серед якого було багато українців, які пробиралися на Захід. Дивізія здобула велику військову перемогу, а головне – визволено тисячі українців, яких згодом через Братиславу було переправлено на Захід.

Станом на 1 березня 1945 р. дивізія розмістилась по обидва боки Австро-Югославського кордону, головною масою, на території Словенії.

Ця територія перебувала під контролем югославських партизан-комуністів. Їх командиром був маршал Броз Тіто. Тут дивізія приступила до боротьби з новим ворогом. Її завданням було забезпечити надійну роботу зв'язку і транспорту та гідне протистояння червоним югославським партизанам. Дивізія перебувала у важкому становищі, оскільки югослави-комуністи краще орієнтувалися на місцевості і вміло маневрували. Крім того, складні гірські умови не давали можливість сповна використовувати військові можливості дивізії.

Згідно з наказом німецької групи армій «Південь» Перша українська дивізія отримала завдання закрити прорив фронту між 2-ю та 6-ю арміями в районі Гляйхенберга та Фельдбаха, що у південній Австрії. Метою цих дій було стримати прорив радянської армії. 1 квітня 1945 р. для виконання цього завдання у контрнаступ пішло два полки 29-й та 30-й, а 31-й полк залишився у резерві. «Дивізійники» проявили високу бойову активність. Після важких боїв було здобуто стратегічно важливі вершини Штрайденкогер та Гляйхенгеркогель із замком Гляйхенберг. Поставлене завдання було повністю виконано, фронтовий прорив між двома німецькими арміями було закрито. Станом на 7 квітня також вдалося відвоювати містечко Гляйхенкерберг.

Українці відзначились тим, що були сильними у контрнаступах, але були вразливі в обороні супроти сильного наступу ворога. Тому командування розробило відповідну тактику використання дивізії: її головні резерви кидали у контрнаступ, і лише її слабші частини ставили в оборону. Головним завданням було утримувати здобуті території, а тому головні сили дивізії було переведено на праве крило оборони для протистояння ударам радянських військ.

У середині квітня дивізію було підпорядковано 6-й німецькій армії під командуванням генерала танкових військ Г. Балька, а згодом її було підпорядковано 4-му танковому корпусу СС під командуванням генерала Г. Гіллера. Дивізія отримала лінію оборони біля містечка Фельбах. Фронт було стабілізовано, постачання поступало нормально, проблем з харчуванням не виникало аж до останнього дня війни.

У ході подальших боїв здобуті українцями висоти та замок по кілька разів переходили з рук в руки. Чисельність радянських солдатів була більшою у п'ять разів, до того ж їх підтримували танки та сильний артилерійський вогонь. Висоти було втра-

чено, проте замок вдалося втримати. Він розривав лінію наступу радянської армії, і був головним пунктом опору української дивізії. Замок був розташований на горі, підніжжя якої вкривав густий ліс, що було дуже важливим під час спостереження за боєм. Цей відтинок дивізія вдало та уміло обороняла у ході всіх подальших боїв. Зокрема, дуже добре показала себе сотня під командуванням поручника Козака. Саме під його керівництвом було двічі відбито цей об'єкт у супротивника і вдало його утримувати… Супротивником дивізії були радянські частини, що належали до 3-го Українського фронту, у складі якого було багато українців.

На початку березня 1945 р. розпочалися переговори між німецьким керівництвом і представниками українських політичних угруповань про створення політичного органу – Українського національного комітету (УНК), завданням якого було б об'єднати усіх українців на території Німеччини та в підвладних їй країнах.

Після тривалих переговорів 12 березня 1945 р. було утворено УНК на чолі з українським генералом П. Шандруком. Він же став головнокомандувачем нової української армії. До складу цієї армії було включено декілька українських національних формувань. У тому ж березні Шандрук отримав повідомлення від рейхс-міністра А. Розенберга про визнання німецьким урядом Українського Національного Комітету як єдиного представника українського уряду.

На цьому справа з утворенням української армії фактично закінчилась. Німеччина, яка вже перебувала на порозі повного краху, не могла вже впливати на розв'язання «українського» питання.

Створення української національної армії було започатковано на той випадок, коли виникне збройний конфлікт між СРСР і західними державами, за допомогою яких мала б утворитись незалежна українська держава. Цим сподіванням не судилося здійснитись. Політичні кола західних держав з прихильністю ставились до антикомуністичної спрямованості українського національно-визвольного руху, однак лише заради цього вони не були готовими до прямої конфронтації з СРСР.

За декілька днів до закінчення війни дивізія дислокувалась в Австрії біля м. Грацу. Усі німецькі відзнаки були замінені українськими, головним було прийняти присягу на вірність Україні.

У цьому контексті слід зазначити, що військово-політична ситуація для українців змінилася, коли вже було запізно. Німці були поза межами українських земель. УНК на чолі з П. Шандруком проголосив створення Української Національної Армії з дивізією «Галичина», як її першою бойовою одиницею.

29 квітня 1945 р. «дивізійники» прийняли військову присягу на вірність українському народові та Українській державі.

Бої в Австрії, що їх провела дивізія проти регулярних радянських військ були успішними, дивізія показала свою повну боєздатність, втративши у цих боях півтори тисячі бійців. У кінці квітня командир дивізії Фрайтаг зустрів генерала П. Шандрука як свого начальника і виконав всі вказівки, пов'язані зі зміною назви дивізії. Отже, нова назва дивізії «Перша українська дивізія». Також Фрайтаг на вимогу Шандрука видав відповідне розпорядження у якому йшлося, що у разі, офіційної капітуляції Німеччини, дивізія негайно має пробиватися в тил до англійських та американських військ.

Павло Шандрук

Вже 9 травня 1945 р. в Австрії, на марші до Юденбурга, радянська військова частина легких

танків роз'єднала дивізію надвоє. Більша її частина, пішла у напрямі Філі і там була інтернована англійцями, а друга, попрямувала до Тансвега, де була інтернована американцями.

Згодом, у 1947 р. колишнім бійцям дивізії було дозволено виїхати на постійне місце проживання до США, Великобританії, або до будь-якої іншої країни вільного світу, чим вони й скористалися.

На відміну від військових армії генерала Власова, які були видані СРСР, оскільки були його громадянами, американська та англійська влада колишніх бійців дивізії (незважаючи на наполегливі вимоги) СРСР не видали, посилаючись на те, що вони були призвані з території Західної України, що формально СРСР не належала, бо була окупована ним у 1939 р., а тому ці люди не були громадянами СРСР.

Безсумнівно, з точки зору німців та суто організаційно, дивізія формувалася у складі військ «СС», але українці вкладали у це свої, власні поняття і мали на меті власні цілі, а не інтереси нацистської Німеччини, чи будь-якої іншої іноземної держави. Оскільки Вермахт за законодавством міг складатися виключно з громадян Німеччини, всі національні іноземні підрозділи у німецькій армії – а таких було немало – формувалися у складі СС, що первинно була створена як внутрішньопартійна «служба безпеки» (звідси й абревіатура), і являли собою виключно бойові підрозділи, що підпорядковувалися відповідному вищому командуванню. Для українців, зокрема, абревіатура СС асоціювалася зі словосполученням «січові стрільці», що означало українські підрозділи у складі австрійської армії часів Першої світової, які так само бачилися українцями як основа майбутньої професійної української армії, де українці могли пройти професійний вишкіл та відпрацювати бойове злагодження. В дивізії «Галичина» на усій техніці був «наш» дивізійний знак – синьо-жовті кольори і золотий лев на синьому тлі, на однострійних відзнаках вояків був зображений галицький лев та тризуб (на петлицях, де німці носили блискавки (руна «Зіґ» – символ перемоги) – «дивізійники» мали срібного лева, а на рукаві – синій щиток із золотим левом). Після створення дивізії її німецьким командуванням було наказано особовому складу носити знаки «СС», але їх ніхто не носив, бо вояки дивізії не були членами нацистської партії. Достеменно відомо, що дивізія жодного разу не брала участі у каральних операціях, і, як зазначено вище, навіть на думку Гімлера, не була типовою німецькою есесівською частиною.

Дивізію слід сприймати як одну з ланок українського національно-визвольного руху, головною метою якого було здобуття Україною незалежності. Дивізію «Галичина» слід однозначно трактувати як українське військове формування, що вело військові дії проти одного з окупанта українських земель. І те, що дивізія воювала під чужими прапорами, лише підкреслює трагедію українського народу, який на той час не мав своєї національної держави, і в такій військово-політичній ситуації був змушений боротися за незалежність своєї Батьківщини.

На Нюрнберзькому суді, на якому розглядалися злочини нацизму проти людства, українську дивізію «Галичина» не було звинувачено у вчиненні військових злочинів та злочинів проти людства.

У 1985 р. у Канаді працювала Комісія судді Жюль Дешена, завданням якої було проаналізувати усі звинувачення щодо дивізії «Галичина» та її «дивізійників». Зазначена Комісія дійшла таких висновків:

а) дивізію «Галичина» не слід засуджувати як групу;

б) обвинувачення у воєнних злочинах членів дивізії «Галичина» ніколи не було доведено;

в) немає підстав позбавляти «дивізійників» дивізії «Галичина» громадянства Канади.

ЧАСТИНА ДРУГА

ДО БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНУ ВСТАВАЙ!

1. У боротьбі з новим окупантом

(Совєтський виклик Україні, радянізація України, Західна і Східна Україна під більшовицькою окупацією, стратегічна мета українських націоналістів, історична ретроспектива: до питання організації діяльності УПА; криївки, до структури груп та відділів УПА, ріст сил УПА на рубежі 1943-1944 рр., командири та командування УПА, західні і східні українці у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу, до бойової тактики УПА, короткі дані про командирів УПА та визначних діячів українського національно-визвольного руху, з історії життя і боротьби одного з українських націоналістів)

З кінця 1943 – на початку 1944 рр. на українські землі почали повертатися більшовики з позою визволителя. Про свою допомогу «братньому українському народові» в його боротьбі проти німецьких окупантів трубили більшовики при кожній нагоді: на мітингах, улаштовуваних у кожному селі, по радіо, в пресі, підкріплюючи свою пропаганду обіцянками господарських та політичних полегшень та інших благ.

Але дійсність була жорстока: повернення каторжної праці, нужда, голод, насильницька русифікація, винищування всього самостійницького елементу.

Не дивлячись на велике воєнне спустошення українських земель, більшовики наклали на українське село великі контррибуції хліба і м'яса, і стягали їх з жорстокістю та безоглядністю.

Про розміри грабунку українського населення свідчить той факт, що протягом одного року з дванадцяти районів Львівської області (Лопатин, Радехів, Сокаль, Мости Великі, Рава Руська, Немирів, Магерів, Жовкла, Куликів, Кам'янка, Буська, Яричів, Ново-Милятин) було стягнуто 83, 655 цт. зерна, 153. 413 цт. картоплі, 44 500 цт. паші, 18. 496 цт. м'яса.

На східноукраїнських землях ці контррибуції були ще дошкульніші із-за недостачі робочих рук та тяглової сили. Було оброблено малий відсоток землі знову повернених колгоспів. Більшовики стягнули з села майже увесь врожай так, що колгоспникам навіть не залишилося на посівний фонд. Унаслідок цього вже зимою 1944-1945 рр., й головне весною 1945 р. у східних та осередніх українських землях лютував голод, що зібрав велику кількість жертв.

Здавалося, що поверталися давні кріпацькі часи. Недаремно абревіатуру ВКП (б) українці іронічно розшифровували як «второе крепостное право большевиков».

В Західній Україні більшовики організовували колгоспи набагато обережніше, оскільки знали ненависть тутешнього селянина до колгоспу. Крім того, їх перебування у Західній Україні впродовж 1939-1940 рр. було недовгим, на відміну від того, як це було в 30-х роках у Східній Україні.

Замість колгоспів у Західній Україні більшовики стали насаджувати громадські господарства, метою яких була спільна праця кількох чи кільканадцяти окремих одноосібних селянських господарств. Це був перший крок до створення колгоспів.

Кинувши клич: «Від зорі до зорі на колгоспнім лані», більшовики змушували усе сільське населення працювати по 17-18 год. щоденно. До роботи примушували навіть людей похилого віку і дітей. Через брак тяглової сили партійно-колгоспне керівництво дуже часто примушувало жінок та дітей впрягатись замість коней до плугів та жниварок.

Про зарплату за цю роботу годі було й говорити.

На східноукраїнських землях на місцеве населення було накладено «норми» при відбудові міст, фабрик, шляхів.

Медичне обслуговування було на дуже низькому рівні, що спричинило поширення різних пошестей як то черевного тифу та інших недуг.

У важкому становищі також були й робітники, яких примушували працювати по 12 годин на добу.

У політичній площині проводився гострий курс русифікації.

Адміністративний апарат не тільки Східної, але й Західної України, де між автохтонним українським населенням не було досі жодного росіянина, обсаджено спровадженими зі сходу росіянами. Це видно було насамперед у Львові, де російська мова стала панівною: у цей час Західну Україну заполонили понад 30 тис. партійних працівників і 3500 спеціально навчених пропагандистів, які знову почали процес радянізації краю. Найбільш національно свідому верству населення складала інтелігенція, тому радянські власті робили активні спроби протиставити їй селянство та робітників. Оскільки радянська влада обіцяла звернути «особливу» увагу на людей, що не мали радянської освіти, а навчалися у «буржуазних» закладах, то з районів, ще не зайнятих Червоною Армією, разом з відступаючими німцями втекла більша частина західноукраїнської інтелігенції.

Росіянами було обсаджено керівні пости також в інших містах і містечках заходу України: наприклад, в Радехівському районі Львівської області на 118 урядовців у 1945 р. було: 79 росіян, 2 євреї, кілька поляків, – при чому, усі керівні посади займали росіяни.

На жодні відповідальні посади місцеві українці не призначалися. Російську мову було запроваджено як мову навчання у вищій школі. В українські університети було направлено велику кількість російських та російськомовних студентів. Театр, кіно, стали засобами пропаганди російського патріотизму, звеличуючи історичне минуле Росії. Обов'язковим репертуаром стали художні фільми «Петро Перший», «Суворов», «Цар Іван Грозний» та ін.

Російську мову було введено як викладацьку в університетах та вищих школах у Львові, Станіславі, Чернівцях.

Незавидним було становище й української інтелігенції. Більшовицька влада вимагала від кожного інтелігента не тільки фахової праці, а й особливого вияву «совєтського патріотизму» у вигляді участі у різноманітних мітингах, доповідей, пропагандистських промов та різних агітпраць. Західноукраїнську інтелігенцію більшовики залучали до роз'яснювальної роботи проти УПА, ОУН, УГВР, метою яких було зображення цих українських формацій підпілля як німецької агентури.

Українські підпільники Іван Міран та Дмитро Верхоляк відповідно згадували: «… радянських вчителів влада часто використовувала як агентів… наша історичка говорила, щоб я вступав в комсомол. На це я відповідав, що вірую в Бога, а мені вона відповідала, «ничево», я тоді ж різко відповів, що вірую в Бога і в комсомол вступати не буду»… «… у нас вчителька одна була, яка любила гратися ножицями і так ними махала, наче обороняючись від того, хто на неї напав…».

Згадує Катерина Гаврилів, медична сестра Українського Червоного Хреста: «… у нашій школі деякі вчителі питали, чи не бачили ми бандерівців?… ».

Також, у квітні-травні 1945 р. була організована підписка на нову «Четверту Воєнну Позику». Кожен селянин повинен був «добровільно» підписати позику щонайменше на 100 руб. Тих, що відмовлялися, заарештовували і звільняли лише після підписання позики.

Крім того, у Львові у грудні 1944 р. більшовики організували з'їзд інтелігенції, на яких виступали такі партійні функціонери, як Хрущов, Тичина, Рильський, Вишня, Мануїльський та ін.

Головною доповіддю на учительському з'їзді (відбувся у Львові у січні 1945 р.) була доповідь Мануїльського на тему «Українсько-німецькі націоналісти – пси Гітлера». З доповіддями проти УПА, ОУН, УГВР під загрозою смерті або виселення червона влада примушувала виступати на тих з'їздах й представників західноукраїнської інтелігенції – проф. Барвінського, академіка Возняка, проф. Колессу, проф. Крип'якевича.

Усі ділянки культурного життя переміщено у засіб політики. У школах введено як основний предмет марксизм-ленінізм, історія ВКП (б), російську мову.

Крім цих засобів винищення української культури і українського народу, МДБ-МВС продовжували використовувати свої старі випробувані методи терору: постійні обшуки, грабунки, вбивства. Так, у 12-ти районах Львівської області з 17.07.1944 р. по 17.07.1945 р. було заслано до Сибіру 2123 особи, в тому числі 624 осіб похилого віку, 898 жінок, 601 дитину, вивезено на примусові роботи в Донбас 649 осіб; убито 1817 осіб, в тому числі 120 осіб похилого віку, 68 дітей, заарештовано 3479 осіб, спалено 2706 господарств, пограбовано 2650 господарств, знищено 40 церков.

Складною була також політична ситуація й у наддніпрянській Україні. Тут також постійно зростав політико-ідеологічний тиск на українців. Для зміцнення партійного керівництва в Україну з Москви у 1947 р. було відряджено Л. Кагановича. Він став першим секретарем ЦК КП(б) У: як і в 30-ті роки, він усі біди в Україні звів до націоналістичних проявів, з якими слід було нещадно боротися. Так, у серпні 1947 р. ЦК КП(б) У прийняв постанову «Про політичні помилки і незадовільну роботу Інституту історії Академії Наук УРСР». Виконуючи приписи цієї постанови гострій критиці було піддано праці багатьох українських вчених, а у наступні роки в українському буржуазному націоналізмі були звинувачені численні українські кіномитці, письменники, поети. Будь-які вияви українського патріотизму, любові до української мови, давніх українських звичаїв, традицій, української історії, зокрема, козаччини, прирівнювались до українського буржуазного націоналізму.

Більш того, 7 жовтня 1947 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову «Про перевірку виконання Спілкою письменників України постанови ЦК ВКП(б)У про журнали «Звезда» і «Ленінград». Розпочалася шалена кампанія проти українських діячів літератури, мистецтва, науки.

Влітку 1951 р. нищівної критики від українського компартійного керівництва зазнав вірш українського поета В. Сосюри «Любіть Україну», яким сьогодні пишається весь український народ.

Окрім того, з 1946 р. по 1951 р. було прийнято 13-ть компартійних постанов, спрямованих на боротьбу з українським націоналізмом. Це було справжнє «полювання на відьом».

Уся ця вакханалія була припинена лише після смерті Й. Сталіна (5 березня 1953 р.). У вересні того ж року, Першим секретарем ЦК КПРС було обрано М.Хрущова.

Проти відділів УПА, що пройшовши фронти опинилися у тилу Червоної Армії, більшовики кинули спецвідділи МВС-МДБ. Ці відділи були призначені для тероризування цивільного населення, грабунку та погромів. Бої з цими карателями УПА вважала своїм першочерговим завданням.

У відповідь, УПА організовувала засідки, наскоки, відплатні акції проти МВС-МДБ і цим підривала бажання більшовицьких банд до сваволі та знущань з мирних українців.

У цьому сенсі УПА мала відповідати вже на новий, радянський виклик. Відтак, стратегічною метою українських націоналістів у повоєнний період було повалення влади радянського режиму в Україні шляхом загальної «національної революції» та побудова Української Самостійної Соборної Держави на засадах демократії та соціальної справедливості, визначених III Надзвичайним Великим Збором ОУН у серпні 1943 року. В основу тактики підпілля було покладено настанову «про збереження політичної й військової революційної Організації, що у визвольний період творить хребет народу і його провід, … розбудову революційно-підпільних клітин у всіх середовищах багатогранного життя СРСР, … без такої сили, опертої на народі», – йшлося в Декларації Проводу ОУН з нагоди закінчення Другої світової війни, – «годі говорити про національну й політичну зрілість Нації та вірити в успішність її змагань до власної незалежності».

Розуміючи, що повернення радянської влади в Україну є неминучим, а також те, що українським повстанцям невдовзі доведеться схрестити зброю з новим супротивником, керівництвом УПА та ОУН у другій половині 1943 р. дається відповідна вказівка щодо масового спорудження криївок.

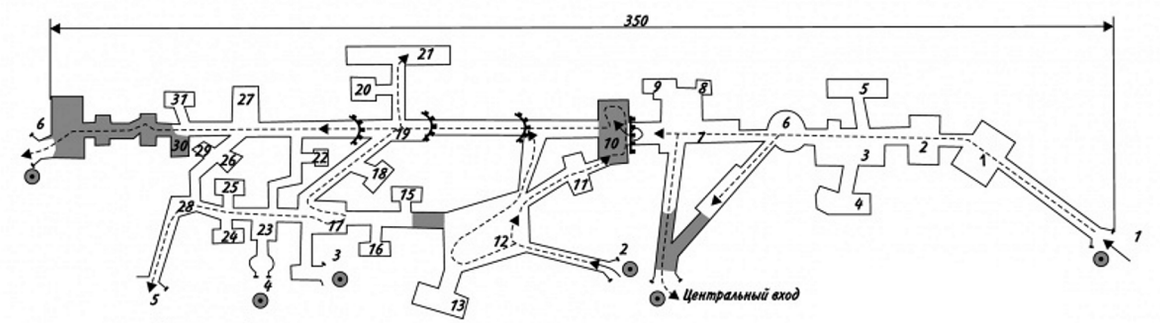

Криївка довжиною 350 м, виявлена у старій копальні біля села Дермань на Рівненщині

Криївки споруджувалися на українських землях, які ще не були захоплені радянським режимом. Винахідливість у їх створенні, розміщенні та маскуванні не тільки свого часу завдавала чимало труднощів ворогам, а й відтепер викликає захоплення та подив спеціалістів: не рідко, димоходи у них спрямовували усередину сухих або напівсухих дерев і виводили у їх верховіття.

Наприкінці 1943 р. на Волині, а з 1944 р. га Галичині починається новий етап спорудження криївок: спершу їх використовували для зберігання потрібних повстанцям речей, а також продуктів. Згодом їх функції розширились: у них розміщували підпільні друкарні, шпиталі для поранених. Із переходом від повстанських до підпільних форм боротьби криївки, передусім, слугували схованками для підпільників. Криївки повстанцями широко застосовувались ще за часів німецької окупації України, однак найбільш широко вони почали застосовуватись повстанцями після повернення радянського режиму в Україну, особливо з кінця 40-х років, коли відповідними наказами УГВР та УПА були розформовані великі повстанські відділи. Ці спеціальні схованки виявилися справжнім порятунком для українського національно-визвольного руху в часи зимових блокад лісів військами НКВС.

При їх спорудженні обов'язково дотримувались правил конспірації. Криївку будували ті підпільники, які в подальшому мали у ній перебувати, тож про місце її розташування знали лише вони: щоб приховати викопану землю, її викидали у річку, що була неподалік, або виносили у свіжозоране поле. Критеріями відбору місця для криївки були непомітність, недоступність для ворога, добра можливість для відступу. Це міг бути і ліс, і населений пункт.

Водночас, потреба у величезній кількості підземних сховок у 1943 -1944 рр. дуже часто позначалася на якості будівництва.

Криївки нерідко виходили примітивними, недозамаскованими, що призводило до пізнішого викриття їх енкаведистами та смершівцями. За своїм функціональним призначенням це були здебільшого склади. Однак вражають неймовірна кількість, а часто-густо й чималі розміри цих об'єктів.

На Волині у 1944 р. діяли більше тисячі криївок. З них точно відомо: 135 – зі зброєю, 369 – з продовольством, 26 – з військовим майном. У цих сховищах було майже 170 т. зерна, 17 т. солі, 29 т. ін. продуктів. Повстанці збудували криївки, в яких розмістили 4 автомобілі, 12 гармат, 35 мінометів, тисячі одиниць стрілецької зброї, сотні тисяч патронів, тисячі гранат, мін, ін. військового майна та спорядження.

Більшість криївок були під землею, вхід до них вів із діючих або покинутих господарських приміщень (стодоли, клуні, хліви). Криївки влаштовували зазвичай у селах та хуторах, розташованих неподалік лісових масивів.

Намагання боротися проти сталінського СРСР партизанськими методами впродовж 1944-1945 рр. призвело до великих втрат у повстанських відділах і структурах підпілля (за радянськими даними загальні повстанські втрати у цей період склали 230 тис.). З огляду на це, керівництво ОУН та командування УПА змушені були перейти до підпільно-диверсійних методів роботи, що передбачало дроблення більших військових відділів, обмеження бойових операцій, посилену увагу до агітації та

пропаганди. Перед підпіллям постало питання розміщення в криївках людей (особливо взимку) і технічних засобів. Тож з 1945-1946 рр. криївки помітно вдосконалюються. Вони облаштовуються під шпиталі, казарми, штаби, зв'язкові пункти, схованки тощо.

До відносно нескладних з інженерного погляду конструкцій належали криївки га горищах житлових будинків, господарських споруд або церков. Вони здебільшого вміщували одну чи кілька осіб і слугували тимчасовими схованками.

Найскладнішими були криївки, влаштовані з землі й розраховані на доволі велику кількість людей, які мали жити й працювати без виходу назовні впродовж чотирьох-п'яти місяців (шпиталі, підпільні друкарсько-видавничі осередки, штаби тощо). Вони мали кілька виходів, вентиляційну систему, пічне опалення й дрова, автономні криниці, склади з провіантом та медикаментами, запаси нафти або гасу, достатню кількість зброї, технічні засоби для тиражування пропагандистської літератури, туалетні приміщення, житлові кімнати, дво або триповерхові нари для спання, радіоприймачі з автономним живленням, ручні динамомашини тощо.

Будівництво таких криївок могло тривати декілька тижнів. Найскладнішим завданням було замаскувати десятки кубометрів викинутого ґрунту (якщо криївку будували в селі чи на хуторі, то викопану землю виносили на городи й зверху маскували рідною, а якщо у лісі, то її скидали у річки, рови та балки і прикривали дерном або сухим листям). Крім того, належним чином маскувалися вхід і отвори для віддушин та димарів.

Так, штабна криївка керівника Карпатського крайового проводу ОУН Ярослава Мельника («Роберта») складалася із двох добре обладнаних кімнат основного приміщення й тунелю, який вів до окремого таємного виходу в балку.

Криївка Головного осередку пропаганди (ГОСП), у якій аж до кінця 1940-х років працював Петро Федун («Полтава») була майже цілковити схована під землею: стеля похила, задня стінка вища за передню, в якій було вставлене вікно. Перед вікном залишали велику квадратну яму. Денне світло падало у яму і крізь вікно всередину бункера. Мати денне світло було дуже важливо для збереження очей. Такі бункери будувалися у лісах неприступних гір.

Їх завжди охороняла варта. Бункер ГОСПу був набагато просторішим за пересічні бункери підпільників. Він складався із двох великих кімнат, сполучених довгим коридором, у стінках якого були видовбані харчовий магазин (склад), а подалі туалет. У кожній кімнаті було радіо, по два двоповерхових ліжка, довгий стіл, за яким могло одночасно працювати п'ять осіб. У кутку був столик з друкарською машинкою. В одній кімнаті була кухня з плитою нормальної величини.

Сам Петро Федун в одній зі своїх статей описував свою криївку так: «Глибока осіння ніч. Партизанська землянка в одному з лісових масивів Західної України. Субота. В куті землянки, за заслонкою з плащ-палатки, повстанці закінчують свою щотижневу лазню. Ясно горить столова лампа. На одній зі стін поблискує розвішана зброя. На полицях при другій стіні – бібліотека, пакети підпільних листівок, політично-пропагандистських плакатів, підпільної преси. Зразу біля столу – радіоприймач. У цьому всьому нічого особливого. Так виглядають сотні, коли не тисячі землянок на величезній частині української території».

Хоча не в усіх повстанських криївках панувала така ідилія. Дуже часто підземні схованки були тісними, вогкими, з поганою циркуляцією повітря. Та найгіршим випробуванням було перевантаження нервів, відчуття постійної смертельної небезпеки. Єдиними ліками від нервового виснаження, фізичної втоми під час багатомісячного перебування під землею була постійна, чітко розпланована праця.

Для багатьох повстанців криївка стала останнім місцем їхнього спочинку: відшукавши криївку енкаведисти негайно її оточували. Спочатку каратели пропонували підпільникам здатися. Після відмови починався бій. Криївку обстрілювали, закидали гранатами. Іноді, для того, щоб взяти повстанців живими, карателями використовувався спеціальний сонний газ. Здебільшого для повстанців, бій закінчувався останньою кулею, яку повстанці залишали для себе. Були випадки, коли повстанцям

вдавалося вирватися крізь вороже оточення. Та незважаючи на великі втрати, криївки, безперечно, допомогли вижити багатьом підпільникам і сприяли продовженню їх тривалої боротьби з радянським окупаційним режимом.

Переважну більшість криївок виявили і знешкодили органи радянської держбезпеки. Лише деяким зразкам підпільної архітектури вдалося дожити до відновлення Україною незалежності.

Проте ідея криївок не зникла: радянські інструктори, які вивчали методи і способи боротьби з українським підпіллям, ділилися інформацією про будівництво бункерів із комуністичними партизанами В'єтнаму, які використовуючи ці знання споруджували у джунглях цілі підземні міста.

Як зазначенно вище, стратегічною метою руху українських націоналістів було повалення радянської влади в Україні шляхом «національної революції» та побудова Української Самостійної Соборної Держави на засадах демократії й соціальної справедливості, визначених III Надзвичайним великим збором ОУН у серпні 1943 р.

З цією метою, в основу тактики підпілля було покладено настанову про збереження «політичної й військової революційної організації, що у визвольний період творить хребет народу і його провід», розбудову «революційно-підпільних клітин у всіх середовищах багатогранного життя СРСР. «Без такої сили, опертої на народі, – йшлося в Декларації Проводу ОУН з нагоди закінчення Другої світової війни, – ... годі говорити про національну й політичну зрілість нації та вірити в успішність її змагань до власної незалежності».

У 1942-1944 роках структура та теренова діяльність УПА були такими.

1. УПА-Північ, її терен дії обіймав Волинь і Полісся;
2. УПА-Захід, її терен дії обіймав Галичину, Буковину, Закарпаття, Закерзоння;
3. УПА-Південь, її терен обіймав області: Кам'янець-Подільську, Житомирську, Вінницьку, Київську (її південна частина);
4. УПА-Схід, її терен обіймав північні смуги Житомирської області, північної частини Київської області, Чернігівської області.

Кожна із цих груп поділялась на воєнні округи (ВО), а воєнні округи – на тактичні відтинки.

УПА-Північ мала три воєнні округи: 1) ВО «Турів» охоплював Луччину, Володимирщину, Ковельщину, 2) ВО «Заграва» – райони: Сарни, Костопіль, Березно, Людвіполь, Степань, Клесів, Рокітно, Дубровиця, Володимирець, Рафалівка, Морочно, Висоцьк, Столин, Давидгородок, Лунинець, Пінськ, 3) ВО «Волинь-Південь» – райони: Рівне, Клевань, Тучин, Межиріч, Корець, Гоша, Олександрія, Дубно, Островець, Демидівка, Млинів, Козин, Верба, Радивилів, Крем'янець, Шумськ, Дедеркали, Почаїв, Ланівці.

УПА-Захід мала шість воєнних округів: 1) ВО «Лисоня»- терен Тернопільщини по Дністер, 2) ВО «Говерла» – Гуцульщина і Буковина, 3) ВО «Чорний Ліс» – Станіславщина, 4) ВО «Маківка» – Стрийщина, Дрогобиччина, Самбірщина, Турчанщина, 5) ВО «Буг» – Львівщина, 6) ВО «Сян» – Закерзоння.

УПА-Південь мала три воєнні округи: 1) ВО «Холодний Яр», 2) ВО «Умань», 3) ВО «Вінниця».

Тактичною військовою одиницею був курінь УПА, який мав три-чотири бойові сотні та необхідні технічні частини. Кожна сотня складалася з трьох стрілецьких чот і однієї кулеметної, а чота з трьох роїв. Бойова сотня складалась із 136 бійців. Сотні УПА мали по 130-200 бійців.

В групах УПА-Південь та УПА-Захід курінь становив найвищу самостійну одиницю і лише при потребі для проведення відповідних необхідних боїв курені об'єднувались у окрему оперативну групу.

В УПА-Північ найвищою оперативною одиницею був загін, що складався з трьох-чотирьох куренів.

Широко вживані терміни «відділ» і «підвідділ» не визначали величини частини, а були функціональним окресленням самостійності, чи несамостійності діяння. Само-

стійна структурно і на даному терені бойова одиниця називається «відділом», а її частина «підвідділом». У 1942 р. у відділі УПА нараховувалось від 10 до 150 бійців, у 1943-1945 рр., а також до 1947 р., головним чином в Карпатах, відділом називався курінь, а підвідділом – сотня, з 1945 і 1947 р.р. відділ УПА становили 1-2 сотні, а то й неповна сотня, а підвідділ – чота, з 1948 р. відділ УПА числить вже лише 50-100 бійців, а підвідділ – від 10 до 30 бійців.

Командували частинами командири: ройовий, чотовий, сотенний, курінний, командир відділу, командир підвідділу. Все це окреслення виконуваних функцій, а не старшинські ступені.

Справа старшинських ступенів стала предметом розгляду Головного Командування УПА з другої половини 1943 р., а остаточно була розв'язана з моменту створення Української Головної Визвольної Ради, якій було надано право призначати та надавати старшинські ступені. Функційні окреслення залишились, наприклад «сотенний» – командир сотні, якою міг командувати сотник, майор, полковник.

Поодинокі курені, загалом відділи, були в діловодстві командування УПА зашифровані цифрою, наприклад: Г4/24/ІІІ. Кожний відділ і підвідділ, тобто курені та сотні, а в УПА-Північ також загони мали свої окремі назви. В УПА-Північ, УПА-Захід і частково на Закерзонні відділи називали іменем, чи псевдо їх командира, наприклад курінь «Голубенка», сотня «Залізняка», загін «Енея».

В УПА-Захід курені й сотні обирали собі окремі назви, наприклад, курінь Буковинський, сотня «Авангард», сотня «Сірі Вовки», сотня «Бояри».

Кожен член УПА при вступі приймав (як колись, за козацьких часів), видумане прізвище, тобто псевдо. Це було необхідним, щоб не наражати на небезпеку і переслідування з боку окупантів членів родини. Зрозуміло, що багато псевдо повторювалося (наприклад, – в УПА-Північ у 1942 р. було три «Остапи». «Остап» – військовий референт Краєвого Проводу ОУН ПЗУЗ і командир першого відділу УПА; «Остап» – господарський референт Командування ВО «Заграва» і «Остап» – культосвітній референт ВО «Турів»).

Важливою справою для УПА було запілля, що несло на своїх плечах основний тягар прохарчування УПА, розвідки й безпеки та набір бажаючих вступити до УПА. Запіллям також була поширена сітка ОУН, що мала у кожній українській місцевості, селі свою організацію. ОУН мала свою окрему сітку й окрему організаційну структуру.

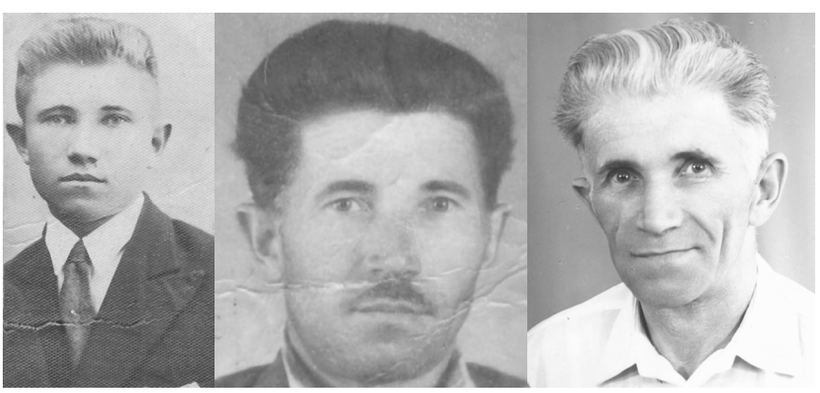

Іван Козоровський, (1916-1998) – громадсько-політичний референт станичної організації ОУН с. Студінки, Калуського району, Івано-Франківської області, псевдо «Зубан»

Українські землі, у проводі яких стояв Провід ОУН на Рідних Землях, поділявся на Краї з Краєвими Проводами (наприклад: Львівський Край). Край ділився на округи, округи на надрайони, надрайони на райони, райони на станиці й кущі.

Господарський референт кожної частини УПА мав бути у безпосередньому організаційному контакті з господарським референтом ОУН відповідної «клітини», тобто відповідного структурного підрозділу.

Служба безпеки ОУН була одночасно Службою безпеки УПА.

Організаційно мобілізаційний відділ Штабу УПА мав свою мережу в усіх «клітинах» ОУН, згори до низу. Подібне також було з іншими референтурами: для кращої взаємодії обох формацій широко практикувалася персональна сполука відповідних постів ОУН та УПА: Головний Командир УПА був весь час одночасно Головою Про-

воду ОУН на Українських Землях; Командир УПА-Захід – одночасно був Краєвим Провідником ОУН. Однак, це не було правилом, оскільки в УПА були й не члени ОУН, і навпаки.

Особливо тісна співпраця між ОУН та УПА відбувалася з моменту повернення більшовиків та переходу до нових форм боротьби. Перед розгорненням широкої збройної боротьби УПА, діяли бойові групи ОУН, що розростались і приєднували до себе під час боротьби й не членів ОУН, наприклад, відділи Української Народної Самооборони. Основною прикметою бойових груп ОУН та відділів УНС, що відрізнялася від відділів УПА, було те, що їх члени жили та працювали як звичайні цивільні і тільки на поклик свого командування брали до рук заховану зброю, щоб виконати бойове завдання та розійтися по домівках. До таких форм боротьби було перейдено при поверненні більшовиків, творяться Самооборонні Кущові Відділи (СКВ).

СКВ створювалися і прикріплювалися до відповідної місцевості, коли можливо, то як легальні мешканці, а якщо це неможливо, то як підпільники, які постійно жили нелегально. Бойове ядро СКВ становила боївка СКВ. Кожен СКВ нараховував 30-50 чоловік, що мав своє керівництво: кущовий, який керує боротьбою на даному терені; військовик, який є командиром СКВ і заступником кущового, завідує всіма військовими справами терену дій СКВ і командує СКВ під час бойових дій; господарник; Референт Служби безпеки; Референт Українського Червоного Хреста. Збройні акції СКВ проводили самостійно, або разом з іншими СКВ, або з відділом чи підвідділом УПА, під командуванням командира даного відділу УПА.

Стосовно відділів УПА, СКВ дбав про забезпечення їх продуктами, одягом, виконував функції зв'язку, приймав під свою опіку поранених і хворих бійців УПА. Пораненими і хворими опікувалися безпосередньо станиці УЧХ, які, крім цього, піклувалися про вдів і сиріт полеглих бійців УПА.

Після приходу більшовиків СКВ вкривається все Полісся, далі – Волинь, Галичина, Буковина, Закерзоння. Таким чином, було розв'язано складне питання щодо забезпечення УПА продуктами, тут у них була своя влада, що утруднювало більшовикам здійснювати колоніальну політику. Завдяки СКВ стало можливим організувати майже у кожній місцевості швидкі оборонні збройні акції та наносити ворогові несподівані болючі удари. При організаційній дієвості підпілля, невеликий відділ, чи підвідділ УПА, з'явившись в якійсь околиці, спираючись на СКВ, у разі потреби, розростається за одну ніч у сильну бойову частину і здійснивши бойову акцію знову стає малим, що є зручним для обходу ворожих застав.

Всією діяльністю УПА керувало Головне командування УПА, тобто Головний командир УПА, заступник Головного командира УПА і Головний військовий штаб, яким керував Шеф Головного військового штабу УПА (Шеф Штабу УПА).

ГВШ складався з таких відділів:

1) Організаційно-мобілізаційний (оперативний);
2) Господарчий;
3) Розвідувальний;
4) Вишкільний;
5) Пропагандистський;
6) Політвиховний.

Групами командували командири груп.

Отже: Командири УПА-Північ; УПА-Південь; УПА-Захід; УПА-Схід, здійнювали свою діяльність у тісному зв'язку із заступником командиром і Краєвим Військового Штабу.

Структура КВШ була тотожною структурі ГВШ. Паралельну структуру мали й воєнні округи.

Штаб куреня становили: командир куреня, його заступник, ад'ютант курінного командира, виховник, медичний персонал (лікарі, медсестри). Таку структуру мали й сотні.

УПА-Північ

Першою почала організовуватися УПА-Північ. У жовтні 1942 р. постало два відділи УПА – «Остапа» (Сергія Качинського) і «Довбенка-Коробки» (Перегійняка), що швидко сягнули сотень. В листопаді й грудні організовуються наступні три сотні: «Дороша», «Крука», «Гонти». У лютому 1943 р. це вже були курені. Військовими діями й організаційною розбудовою керував уповноважений делегат КВШ при проводі ОУН полковник «Шелест», відомий також під псевдами «Конрад» і «Зов» (справжнє прізвище – Василь Сидор), як перший Шеф Штабу УПА (Північ). Великий ріст УПА відбувався між 20 і 30 березня 1943 р., коли волинські та поліські допоміжні частини української поліції масово перейшли у ліс до УПА.

Першим командиром УПА-Північ став Провідник ОУН на Північно-Західних Українських Землях «Охрім» (полковник Роман Клячківський). У нього було псевдо «Клим Савур». На цій посаді він був затверджений Головним Командуванням УПА аж до своєї смерті 12 лютого 1945 р.

Весною 1943 р. в УПА вступає колишній полковник УНР, один із учасників Зимового Походу, Леонід Ступницький. Він займає посаду Шефа Штабу УПА-Північ. Пізніше постановою УГВР йому було присвоєно звання генерала.

Коли УПА почала широко діяти на Волині й Поліссі, Головне командування УПА прийняло рішення про створення воєнних округ. Так, було утворено три ВО, в яких пости командирів зайняли: ВО «Турів» – командир «Рудий», ВО «Заграва» – командир «Пташка», ВО «Волинь»-Південь – командир «Береза».

У серпні 1943 р. разом з «Поліською Січчю» Т. Бульби до УПА переходить три полковники: «Кульжинський», «Литвиненко», «Н.....», які входять до Волинського КВШ як Штабу УПА-Північ. Кульжинський перебрав на себе організацію та навчання кавалеристів, Литвиненко організацію та навчання артилеристів.

Членом Штабу УПА-Північ також став майор «Поль-Польовий» (член групи полковника Мельника), що вступив до УПА разом зі своїм відділом. Він займався веденням старшинських шкіл УПА.

У вересні 1943 р. ВО «Турів» і ВО «Заграва» було об'єднано в одну оперативну групу «Лісова Пісня». Її командиром став сотник «Дубовий», його заступником по адміністративних справах було призначено «Юрка», заступником по військових справах «Стаєра». У лютому 1944 р. повернулись до попередньої структури.

Навесні 1944 р. відділи УПА різних військових груп опинилися по різні боки радянсько-німецького фронту.

УПА-Південь, використовуючи гармати, міномети бронебійні гвинтівки (ПТР), важкі та легкі кулемети вела важкі бої з військами НКВС, яких підтримували армійські частини, танки, авіація, артилерія.

УПА-Захід у цей період, чисельність лише вишколених бійців якої перевищувала 20 тис. бійців, вела важкі бої з німцями в районі Карпат. Лише у цих боях німці втратили сотні вбитими.

Згодом, УПА-Захід зайняла фронт проти частини Першої угорської армії між містами Долина – Товмач.

Всього у 1942-1944 рр. УПА провела понад 2500 антинімецьких акцій, у яких 12 000 німців та їх союзників загинуло.

У боях з нацистами та їх союзниками загинуло понад 2000 воїнів УПА та членів ОУН.

В результаті великих втрат, на початку 1945 р. вищим командуванням УПА були розформовані УПА-Південь, а на початку 1946 р. – УПА-Північ. Їх відділи були включені до УПА-Захід, яка активно продовжувала діяти великими військовими відділами у Карпатах у складі ВО «Говерла» та ВО «Сян».

У 1944 р. під час переходу радянсько-німецького фронту стан УПА-Північ такий:

Командир УПА-Північ полковник «Клим Савур» (Роман Клячківський), заступник командира полковник «Карпович-Крем'янецький» (Михайло Медвідь), Шеф Штабу генерал «Гончаренко» (Л. Ступницький).

ВО «Турів»: командир – майор «Рудий»; заступник командира «Вовчак», шеф штабу майор «Богун».

1) Загін ім. Богуна, командир – полковник «Острівський».

Курені: «Щуки», «Назара-Криги», «Ярока», «Ливара»;

2) Загін «Помста Полісся», командир Верховинець.

Курені: «Голобенка», «Яреми», «Юрка».

3) Загін ім. Наливайка, командир «Н……..»

Курені: «Орли», «Мухи», «Грома», «Кубіка».

Крім цього, було три курені окремих доручень:

«Базаренка», «Березі», «Сокола».

ВО «Заграва». Командир «Пташка» (Сильвестр Затовканюк), після його смерті (25.02.44 р.) «Дубовий», Шеф Штабу майор «Макаренко».

1) Загін ім. Коновальця, командир «Ярема».

Курені: «Кори», «Лайдаки», «Богуна».

2) Загін Енея, командир «Еней».

Курені: «Дороша», «Кватеренка-Польового», «Гонти», «Верещаки».

3) Загін Дубового, командир «Дубовий».

Курені: «Шакали», «Шавули», «Гострого».

4) Загін Олега, командир «Олег».

Курені: «Чутки», «Цигани», «Євгена».

ВО «Волинь-Південь», командир «Береза», Шеф Штабу «Черник».

1) Загін Крука, командир «Крук».

Курені: «Буревія», «Докса», «Дика», «Бистрого».

2) Загін «Н…….».

Курені: «Гордієнка», «Меча», «Дуная».

Після смерті полковника «Клима Савура», командиром УПА-Північ став полковник «Карпович-Крем'янецький» (Михайло Медвідь), який загинув 04.06.1945 р., а після нього майор «Дубовий», підпис якого зустрічаємо на «Зверненні Воюючої України», 1949 року.

УПА-Південь

Починoм до створення УПА-Південь стала похідна група ОУН-Південь, що у складі більше 1000 членів вирушила у червні 1941 р. на терени південної України.

На південних теренах члени похідної групи зустрілися з повномасштабним переслідуванням німцями та розумінням справи зі сторони українського населення. В таких містах як Одеса, Кривий Ріг, Дніпропетровськ, Маріуполь, Сталіно, Краматорськ, Краснодон та інших досить швидко утворились сильні центри українського самостійницького підпілля, керівництво якими здійснювали місцеві українські націоналісти.

Слід зазначити, що Фадєєв у своєму знаменитому романі «Молода гвардія» описав реальні дії українських націоналістів проти німецьких нацистів у м. Краснодон, які він приписав комуністичному підпіллю. Матеріали для написання книги він взяв з матеріалів… НКВС. Він не міг писати про комуністичне підпілля у цьому місті, бо його на українському Донбасі фактично не було. Там реально діяло лише українське націоналістичне підпілля.

Одеса поступово стала центром друку підпільної літератури для всієї України, зокрема, тут друкувалися всі відозви на мовах східних, окупованих більшовиками народів.

Колоніальна практика німців викликала повне розчарування й обурення всього українського населення і тому на цих теренах також зароджується бажання вступити у збройну боротьбу з німцями, створивши для цього українські повстанські загони.

Ця думка утверджується після звісток про боротьбу УПА на Поліссі та Волині, й весною 1943 р. з ініціативи націоналіста, 60-річного «Діда-Тараса», колишнього члена повстанських загонів в Холодному Ярі, організовуються,у тому ж Холодному Ярі, пер-

ший наддніпрянський курінь УПА під командуванням командира «Кості». Згодом, створюється другий відділ УПА на Уманщині під командуванням командира «Остапа», далі курінь під командуванням командира «Саблюка», що прославився своїми боями з німцями та більшовицькими партизанами на Уманщині, Вінниччині та Кам'янець-Подільщині.

Літом 1943 р. Головне командування УПА призначає командиром УПА-Південь полковника «Батька» (Омеляна Грабця), який до цього займав пост командира ГВО Головного Військового осередка.

В час переходу радянсько-німецького фронту стан УПА-Південь був такий:

Командир УПА-Південь полковник «Батько» (Омелян Грабець), заступник командира «Антон» (загинув 24.12.1943 р.), Шеф Штабу: «Кропива» (загинув 13.06.1944 р.);

1) ВО «Холодний Яр», командир «Костя», Шеф Штабу – «Дід Тарас».

Курені: «Саблюка», «Довбуша».

2) ВО «Умань», командир «Остап», Шеф Штабу – «Нюра».

Курені: «Довбенка», «Бувалого», «Андрія-Шума».

3) ВО «Вінниця», командир «Ясень».

Курені: «Сторчана», «Мамая», «Буревія».

Під час переходу радянсько-німецького фронту курені ВО «Вінниця» і ВО «Умань», відступаючи на Волинь, вступили у відкриті бої із загороджувальними загонами НКВС та більшовицьких фронтових військ (особливо великі бої були в Гурбенських лісах) і в важких тримісячних боях понесли дуже важкі втрати. Важкі втрати понесли й курені ВО «Холодний Яр» і тому після смерті командира полковника «Батька» (загинув 10.06.1944 р.) групу УПА-Південь постановою Головного командування УПА було розформовано. На теренах, де діяла УПА-Південь, залишились в районах великих лісів лише невеликі відділи УПА, а решту уцілілих частин УПА-Південь було включено в УПА-Північ та в УПА-Захід.

УПА-Схід

Основи для повстанських відділів УПА-Схід повинні були покласти члени Середньої та Північної похідних груп ОУН. Та члени цих груп лише в невеликій кількості добралися до місць свого призначення. Зрештою, багато з них було німцями заарештовано і розстріляно гестапо.

Крім цього, цей терен був дуже близьким до фронту. Тому УПА-Схід так і не встигла набрати таких остаточних форм, як три інші групи. Окремого командування для УПА-Схід створено не було. На цьому терені діяли лише поодинокі повстанські частини, про які майже нічого невідомо. Вони складались переважно з націоналістів уцілілих цих похідних груп та місцевого націоналістично налаштованого населення. На жаль, про число цих груп та їх «бойову» роботу також нічого невідомо.

Історична довідка

Тільки упродовж жовтня листопада 1943 р. УПА провела 47 боїв з німцями. Німці у цих боях втратили півтори тисячі солдатів і офіцерів убитими та пораненими, а УПА – 414. Загалом же в боях з німцями УПА та ОУН втратили вбитими, пораненими і полоненими кілька десятків тисяч вояків.

На Волині під контролем УПА була проголошена Колківська республіка. Від річки Прип'ять на заході і до річки Горинь на сході, де була ліквідована німецька адміністрація, встановлена українська цивільна та військова влада. Повстанською столицею стало містечко Колки.

Літом 1943 р. вирушив з Пустомитівських лісів в рейд на північно-східні українські землі з частиною свого загону командир «Еней». (УПА-Північ, ВО «Заграва»). Він пройшов через Коростень до Малинських лісів і затримався в них до пізньої осені. Згодом, після вказівки УПА-Північ повернувся на Волинь.

Деякі відділи загону «Енея» перейшли Дніпро й осіли в Чернігівських лісах. Після повороту «Енея», на просторі Коростень-Чернігів залишились частини куренів «Верещаки» та «Євгена».

Весною 1944 р. вирушив на схід, перейшовши в північну Житомирщину, курінь «Дороша» із загону «Енея».

У повідомленнях командирів загону «Енея» з рейду літом 1943 р. йдеться, що на теренах північної Київщини та на Чернігівщині вони зустрілись з діючими вже там місцевими відділами українських повстанців «… їх загальна кількість становила від 5 до 7 тисяч і складені вони були переважно з місцевих селян або військових частин Червоної армії, що попали в німецьке оточення у 1941 р., але воювали за самостійну Україну …командували ними місцеві націоналісти і були озброєні здебільшого легкою зброєю… Ми були здивовані побачивши цих людей, у яких разом із нами була спільна мета – визволення з під більшовизму і нацизму…ними було проведено на нашу користь розвідку, і ми пішли, сподіваючись налагодити з ними якнайскоріше контакт… Більш точної інформації про ці загони немає.

УПА-Захід

На терені Галичини вже у 1942 р. розрослись бойові групи ОУН в Українську Народну Самооборону (УНС).

Під кінець 1943 р., на початку 1944 р. назва УНС зникає, вони перебрали назву УПА-Захід.

Те саме сталось і зі збройним підпіллям на Буковині, що теж до кінця 1943 р. носило свою назву Буковинська Українська Самооборонна Армія. БУСА, ставши після цього частиною УПА-Захід. Командиром БУСА був Луговий.

Організацією УНС та переходом її на УПА-Захід керували члени ГВШ Головного Військового Штабу УПА полковник «Лицар» (Олекса Гасин) на терені Карпат, а на терені Львівщини й Тернопільщини полковник «Шелест» (Василь Сидор), який став також командиром УПА-Захід.

Під час переходу радянсько-німецького фронту стан УПА-Захід був такий:

Командир УПА-Захід полковник «Шелест-Вишитий» (Василь Сидор), Шеф Штабу сотник «В. Хмель».

1) ВО «Лисоня», командир майор «Грім».

Курені: «Холодноярівці»– командир «Град», «Бурлаки», «Лісовики», «Рубачі» – командир «Чугайстир», «Буйні», «Голки».

2) ВО «Говерла», командир Степовий, з березня 1945 р. «Хмара».

Курені: «Буковинський» – командир «Лісовий»; сотні: «Авангард» – командир «Павленко», «Сірі Вовки» – командир «Бистрий», «Бояри» – командир «Боярин», «Перемога» – командир «Недобитий», командири сотень: «Підгірський», «Дорошенко», «Хмара»; «Гайдамаки» – командир «Рен», сотні: «Сурма», «Богуна», «Гонти»; «Гуцульський» – командир «Тиса», сотні: «Черемош», «Чорногора», «Говерла»; «Карпатський» – командир «Козак», сотні: «Березівка», «Трембіта», «Колодзінського».

3) ВО «Чорний Ліс», командир полковник «Різун-Грегіт» (Микола Андрусяк).

Курені: «Смертоносці» – командир «Чорний», «Підкарпатський», командир «Прут», «Дзвони» – командир «Хмара», «Сивуля» – командир «Іскра», «Довбуш» – командир «Гамалія», «Бескид» – командир «Довбуш», «Месники» – командир «Благий».

4) ВО «Маківка», командир майор «Козак».

Курені: «Льви», командир «Н …», «Булава» – командир «К…», «Зубри» – командир «Прут», «Летуни» – командир «Летун», «Журавлі» – командир «Г…», «Бойки», ім. Хмельницького» – командир «Грузин», «Басейн», – командир «Тараско».

5) ВО «Буг», командир полковник «Вороний».

Курені: «Дружинники», командир «Черник», «Галайди» – командир «Ем», «Кочовики» – командир «Штиль», «Переяслави» – командир «Бриль», «Тигри» – командир «Ромко», «Перебийніс» – командир «Шумський».

6) ВО «Сян», командир «Орест».

Курені: «Вовки», командир «Ягода-Черник». Сотні: «Вовки 1» – командир «Карпо», «Вовки 2» – командир «Дуда», «Вовки 3» – командир «Багряний»; «Месники» – командир «Залізняк», сотні: «Месники 1» – командир «Шум», «Месники 2» – командир

«Біс», «Месники 3» – командир «Ярий», «Месники 4» – командир «Туча», «Месники 5» – командир «Калинович»; «Рена», командир «Рен», сотні: «Бурлаки», «Веселого», «Іскри»; «Євгена», командир «Євген».

7) Курені окремого призначення:

«Сіроманці» – командир «Яструб», «Полтавці» – командир «Максим», «Чорноморці» – командир «Сич».

Після переходу фронтів, зокрема під час великих боїв на Закерзонні 1946-1947 рр. в ВО «Сян» діяли відділи УПА величиною 130-180 бійців:

1) Територіальний відтинок «Лемко», командир майор «Рен».

Відділи: «Бурлаки», «Громенка», «Хріна» (120 бійців), «Мирона» (120 бійців), «Ластівки», «Стаха», «Бурого», «Біра», «Дідика», «Бродича», «Семена», «Крилача», «Орського».

2) Територіальний відтинок «Бастіон» (Перемишльщина), командир майор «Залізняк» (був курінним на Ярославщині).

Відділи: «Хоми», «Байди», «Чорного», «Осипа», «Черника», «Нечая», «Зруба».

3) Територіальний відділ «Данилів» (Холмщина), командир сотник «Б».

Відділи: «Вовки 1», «Вовки 2», «Вовки 3», «Галайда 2», «Кочовики».

Після реорганізації на відділи УПА в районі Карпат і Підкарпаття у 1947-1948 рр. діють відділи: «Авангард», «Басейн», «Березинський», «Березівський», «Бистрі», «Бистриця», «ім. Богуна», «Булава», «Вершники», «ім. Вітовського», «Гуцули», «ім. Гонти», «Дзвони», «Дністер», «Довбуш», «Донського», «Дружинники», «Зубри», «Журавлі», «Заграва», «Залізні», «ім. Колодзінського», «Крути», «Летуни», «Лели», «Наддніпрянці», «Непоборні», «Опришки», «Рисі», «Сивуля», «Сірі», «Сірі Вовки», «Сіроманці», «Смертоносці», «Спартак», «Сурма», «Сурмачі», «Трембіта», «ім. Хмельницького», «Хорти», «Черемош», «Чорні Чорти», «Чорнота», «Чорногора».

Про величину та склад куренів і сотень УПА, до переформування їх у відділи величиною 1-2 сотні, пише у своїх спогадах один із викладачів старшинської школи УПА (спомин «До зброї» за червень 1946 р.):

«…При столі … зібрався увесь штаб куреня «Орли» з курінним К…, колишнім старшиною легіону. На чолі сотень два колишні старші командири Червоної Армії, – два інші – колишні легіонери Першої світової. Крім цього до штабу вхадили: виховник, ад'ютант, три медсестри – з кадрів ОУН. Всі вони одягнуті в одинакові однострої з відзнаками військових ступенів на рукавах (курінний – один широкий пасок, сотенний три вузькі, чотові – два вузьких, ройові – один срібний пасок). У всіх вояків емблема Орла на горішній частині лівого рукава. Довідуюсь, що курінь «Орли» входить до складу Н-ї групи, складається з чотирьох сотень по 200 бійців, кожна сотня у складі трьох стрілецьких і одної кулеметної чоти. У стрілецькій чоті по чотири рої й гранатометна ланка. Разом на озброєнні куреня 48 кулеметів «Дегтярьова», 16 максимів, 12 легких і 4 важких гранатомети. Усі старшини й підстаршини озброєні автоматами. Поза куренем в селах є ще бійці «самооборони», у складі біля 500 чоловік резерву з 14 кулеметами й 1 гранатометом. Разом у селах є біля 1 300 чоловік боєздатного чоловічого населення з озброєнням, що рівняється силі дивізії. Курінь входить до складу Н-ї групи, що складається з 4 х українських і 1-го азербайджанського куренів, однієї кінної сотні та сотні польової жандармерії. Продовольчий стан цієї групи (тут йдеться про загін ім. Наливайка з ВО «Турів», УПА-Північ), біля 4500 чоловік, але у випадку небезпеки або загрози кількість за результатами мобілізації збільшувалась до 8000 чоловік».

Це ж стосувалося й інших куренів УПА.

Набір бійців до УПА відбувався добровільно. Спочатку були думки здійснити загальну мобілізацію всього українського чоловічого населення до УПА, що проживають на теренах Західної України. Благо, зброї вистачало.

Та практично сам характер цього суперечив би принципу добровільності вступу до УПА. Примусова участь у боях можлива, коли б'ються регулярні армії, але це було неможливим при партизанській тактиці боротьби.

Відтак, структурно УПА була організована так, що кожен курінь прикріплювався до окремої місцевості, де проживало українське населення.

Курінь – це було основне бойове ядро, але у разі потреби, він за лічені дні, за рахунок чоловічого та жіночого населення (медсестри, зв'язківці, господарська робота та ін.) з урахуванням захованої та складової ним зброї, блискавично перетворювався у повнокровну за чисельністю та озброєнням українську дивізію. Це усе відбувалося за рахунок бійців місцевої кущової оборони, що постійно удосконалювала свій вишкіл.

Таким чином, проводилось навчання всього українського населення та теренах Волині, Галичини, Карпатському регіоні, та інших регіонах України, включаючи Хмельниччину, Житомирщину, Київщину, Чернігівщину, інші регіони України. З огляду на це, можна зробити висновок, що у разі потреби за короткий час десятки українських дивізій могли бути сформовані та стати до бою з більшовицьким режимом.

За задумом Головного Командування УПА така потреба негайно виникла б у разі нової війни більшовиків з об'єднаною Європою, а до цього слід було покращувати вишкіл місцевої кущової самооборони та ведення бойових дій з більшовиками загартованими у попередніх боях бійцями УПА.

Про недоречність без потреби загальної мобілізації повчально говорить єдиний в історії УПА випадок примусового набору до УПА, здійснений організаційним відділом «Юрченка» на власну руку на Грубешівщині восени 1944 р., коли мобілізований ним курінь УПА у першому ж бою з більшовиками був повністю розбитий, а сам «Юрченко» попавши у полон перейшов на службу до більшовиків, допоки УПА його не знищила, оскільки він виказав більшовикам деякі криївки та підпільні зв'язки, чим завдав велику шкоду українському підпільному рухові. Партизанська боротьба вимагає великої мужності та відваги, готовності віддати своє життя за Батьківщину тому успішна така боротьба може бути лише за умови добровільності.

Ініціатором створення чужонаціональних відділів УПА був молодий наднiпрянський письменник Йосип Позичанок, що під псевлом «Шугай-Шаблюк» був політичним референтом Головного Командування УПА, після – УГВР. Організатором цих відділів був наддніпрянець майор «Яструб» (Дмитро Карпенко), недавній старшина Червоної Армії.

Чужонаціональні частини УПА були організовані на національному принципі в сотні і курені. Такі сотні входили до складу куренів, а курені – загонів УПА. Перший національний курінь УПА створили у середині 1943 р. узбеки, під командуванням колишнього майора Червоної Армії «Ташкента», який у березні 1944 р., важко поранений, потрапив у полон до більшовиків і був ними розстріляний. Згодом, у цьому ж ВО «Заграва» організується курінь грузинів та ашотів на Рівненщині, а також сотня кубанців. У ВО «Турів» першим організовується курінь азербайджанців. Кількість чужонаціональних частин в УПА на час переходу радянсько-німецького фронту дійшла до 15 куренів. Австрійці, бельгійці, французи, німці, югослави, євреї своїх окремих частин не створили, а входили поодиноко, а той й цілими групами до складу інших військових частин УПА, або ж працювали в адміністрації УПА, як то австрійці, бельгійці, євреї.

Невдачею закінчилась спроба організації російської військової частини. Сотня росіян була організована з колишніх офіцерів і сержантів Червоної Армії у 1943 р. в ВО «Заграва». Сотня брала участь у боях з німцями і відзначилась надзвичайною хоробрістю. Однак, через часті конфлікти з іншими частинами та бійцями УПА командування УПА прийняло рішення про розпуск цієї сотні, а її бійців перевели до інших бойових частин УПА.

Командування УПА

Основою Головного Командування УПА став Головний Військовий Штаб ОУН (ГВШ), що спочатку перебрав назву Крайовий Військовий Штаб (КВШ), що був створений напередодні німецько-більшовицької війни на виконання відповідних Військових Постанов II Великого Збору ОУН, що відбувся у квітні 1941 р. в яких, зокрема, йдеться:

«… Для здійснення своїх цілей ОУН організує й вишколює власну військову силу. Завданням такої військової сили ОУН є:

а) організувати й перевести збройну боротьбу ОУН за перемогу української Національної революції й здобуття Української Незалежної Держави;

б) бути пробивною силою й опорою ОУН у цій боротьбі;

в) бути ядром Української армії в Українській Державі.

В часі політичного поневолення українського народу, ОУН організовує при допомозі Військового Штабу ОУН на всіх українських землях і за кордоном військові осередки, виховує й готує військових провідників-організаторів та військових фахівців, організує й виховує військові кадри, керує й координує цілістю військової боротьби та опрацьовує воєнні плани, узгоджуючи політичне становище.

При допомозі тих же осередків і кадрів впливає на українську суспільну думку, пропагує серед неї військову справу, організовує самонавчальні військові курси і т.п.

Завданням Військового Штабу й військових осередків ОУН є при настанні відповідного часу є зорганізувати збройну силу Українського народу та керувати військовими акціями на Українських землях.

У збройній боротьбі ОУН організовує й веде до боротьби усіх українців, без огляду на їх політичні переконання.

Українська Армія змагатиме до виховання вояка-громадянина. Прищіплюватиме йому за час усієї військової служби й позавійськового виховання почуття соборності, великого призначення, відповідальності, героїзму, дотримання залізної дисципліни, твердого вояцького вишколу, – злучить українців усіх земель в один національний моноліт.

Українська воєнна доктрина, опираючись на аналіз духовних прикмет українця, історичній традиції, геополітичні умови України та з огляду на модерні військові засоби, має дати Українській Армії своєрідну стратегію й організацію, які у свою чергу дадуть змогу якнайшвидше та якнайдійовіше використати всю силову потугу Української Нації.

Весь порив великих ідей українського націоналізму та вся сила динаміки Української революції знайде своє втілення в українській революційній армії, яка повстане у боротьбі цілого озброєного народу, дасть йому силу й перемогу та понесе ідеї Української революції, – свободи народів, – поза межі Рідної Землі… ».

На виконання цих постанов було створено Крайовий Військовий Штаб (КВШ) ОУН під керівництвом майора «Перебийноса» (Дмитра Грицая), військового референта Проводу ОУН. Після його арешту весною 1943 р. керівництво КВШ переймає майор «Тур» (Роман Шухевич), що саме тоді утік з німецької тюрми.

Членами КВШ й керівниками його окремих відділів були:

- Організаційно-мобілізаційний відділ, майор «Лицар» (О.Гасин);
- Розвідувальний – «Вейс»;
- Господарський – «Чорнота»;
- Вишкільний – майор «Вадим» (Степан Новицький); сотник «Вишитий-Шелест» (Василь Сидор); полковник В. Євтимович; поручник М.Д.;
- Пропагандистський – «Стояр» (Ярослав Старух); «Шаблюк-Шугай» (Йосип Позиначок);
- Політвиховний – «Батько» (О.Грабець); В.Коваль; професор Омельченко Л.Ш.

У зв'язку з організацією УПА на Поліссі й Волині й Української національної самооборони (УНС) в Галичині, восени 1942 р. КВШ перейменовується на ГВШ (Головний Військовий Штаб) і організується ще два КВШ: Карпатський КВШ для керівництва боротьби галицької УНС і Волинський КВШ для УПА-Північ.

У вересні 1943 р. прийнято рішення про відділення Головного Командування УПА від Проводу ОУН. ГВШ ОУН перейменовується у ГВШ УПА і створюється пост Головного Командира УПА, що його у чині підполковника і під новим псевдо «Тарас Чупринка» обійняв Роман Шухевич, підвищений постановою Української Головної Визвольної Ради з 9 лютого 1946 р. до ступеня генерала. З 22 січня 1946 р. Волинський

КВШ ОУН стає Штабом УПА-Північ, який очолює генерал «Гончаренко» (Леонід Ступницький), а Карпатський КВШ ОУН у січні 1944 р. стає Штабом УПА-Захід, під керівництвом майора «Вадима».

Усе це було формальною легалізацією того стану, що вже фактично існував з весни 1943 р.

Фактичне керівництво усією УПА з весни 1943 р. здійснювалось: Головним Командиром УПА, підполковником «Тарасом Чупринкою», Командиром Запілля «Павленком» (Ростиславом Волошином), Політичним керівником УПА «Шабликом-Шугаєм» (Йосипом Позичанком – наддніпрянцем).

Шефом Штабу УПА був, від часу перейменування ГВШ ОУН на ГВШ УПА та створення посту Головного Командира УПА – керівник ГВШ, майор «Перебийніс», свого часу визволений боївкою ОУН з німецької тюрми.

Пост Шефа Штабу УПА уведений на початку 1945 р. після смерті генерала «Перебийноса» (у чині генерала від 1 листопада 1945 р.) обійняв на початку 1946 р. майор «Лицар» (Олександр Гасин). Після смерті полковника «Лицаря» у 1949 р. виконуючим обов'язки Шефа Штабу УПА став майор «Сокіл».

Несподіваний швидкий ріст УПА загострив питання необхідності старшинських кадрів вже у перші місяці організації УПА. Військова підготовка, проведена ОУН давала загальне, елементарне військове знання, якого не вистачало для повноцінної збройної боротьби. Тієї кількості старшин, що прийшли з Українського Легіону, колишніх частин Червоної Армії, польської армії зовсім не вистачало.

Тому вже у 1943 р. на Волині і в Карпатах організовуються Старшинські Школи УПА.

Командиром першої Старшинської Школи УПА на Волині був майор «Поль-Польовий», командиром старшинської школи УПА-Захід – майор «Хміль». Волинська Старшинська Школа УПА-Північ випустила до весни 1944 р. два старшинські та три підстаршинські випуски. Разом до весни 1944 р. випустили біля 2000 старшин і біля 3000 підстаршин.

Весною 1944 р. обидві старшинські школи об'єднано в одну Старшинську Школу УПА «Олені» в Карпатах. Командиром її став майор «Поль-Польовий». Школа «Олені» здійснила навчання двох старшинських курсів, – перший з 1 березня до 18 липня 1944 р. і другий з 20 липня до листопада 1944 р. На обох курсах пройшли вишкіл біля 500 курсантів, у тому числі біля 225 кандидатів на старшин і 275 кандидатів на підстаршин.

Майор «Поль-Польовий», належав до партійно-політичного середовища полковника А. Мельника. За його пропозицією та згодою Головного Командування УПА, було прийнято рішення щодо навчання у старшинській школі «Олені» активних членів групи А.Мельника. Його активно підтримав один із керівників групи А. Мельника Ольжич-Кандиба, провідний діяч Проводу Українських Націоналістів, який і прислав кільканадцять осіб з цієї групи на навчання. Однак, його рішення ПУН не схвалив. Згодом Ольжича-Кандибу було заарештовано гестапо «за зв'язок з бандерівцями» і закатовано у концтаборі Заксенхаузен.

Викладачами в Старшинській школі УПА-Північ були: сотник «Босий» (галичанин, старшина Українського Легіону), майор «Лісовий» (наддніпрянець, колишній старшина-старший офіцер ЧА), майор «Степовий» (наддніпрянець, … старшина ЧА), майор «Кацо» (осетин, … старшина ЧА), майор «Гамалія» (наддніпрянець, … старшина ЧА). Духовником школи був отець «Рафаїл».

Викладачами об'єднаної Старшинської Школи УПА «Олені» були: сотник «Береза», – наддніпрянець, викладач старшинської школи ЧА, автор знаменитого підручника основ партизанської боротьби, майори «Степовий» і «Кацо», які перейшли зі старшинської школи УПА-Північ, поручник «Крутий», – наддніпрянець, старшина технічних частин ЧА, сотник «Ярема» (Остап Линда), – старшина Українського Легіону, політвиховник «Руслан» і керівник розвідки «Ждан». Ад'ютантами командира школи були поручник «Зміюка» (Вітовський) і поручник «Ткачук».

Лікарями школи «Олені» були «Максимович» і «Кум», – євреї.

На курсах викладалось: основи партизанської боротьби, тактика, теренознавство, наука про зброю, військова організація, дисциплінарний правильник, внутрішня служба, військове господарство й рахівництво, маскування, санітарна служба, танкова справа, протилітакова оборона, ідеологія українського визвольного руху, основи служби безпеки.

Крім теоретичних викладів увесь час відбувались практичні заняття, досить часто у реальних боях.

Таким чином, ОУН на відміну від інших організацій українців стала найпотужнішою зброєю українців у боротьбі за власну державу. Її керівники добре розуміли, що здобути волю можна лише силою та вмілою політичною грою. Вони шукали союзників у Німеччині, Англії, Франції, Фінляндії, Італії, Туреччині, Югославії та навіть у Японії. За зв'язки з Німеччиною радянська пропаганда назвала їх згодом українсько-німецькими буржуазними націоналістами, «забуваючи» про власну тривалу дружбу з нацистським Рейхом.

Факт перебування у складі викладачів великої кількості наддніпрянців, недавніх старшин ЧА, не випадковий і відповідав реальному стану речей всього старшинського складу УПА. Наддніпрянці складали близько 80 відсотків від усіх старшин УПА! (дійсно, Схід і Захід разом).

Історична довідка

Бойова тактика УПА – це партизанська боротьба, що відрізняється від тактики бойових дій, які ведуться регулярними військами. Бо, коли основою бойових дій регулярних армій є пересування фронтових позицій, прорив фронту супротивника, окупація території за допомогою пересування фронтів і забезпечення свого порядку на них, то тактика партизанської війни опирається на ініціативу, рухливість, планування і вступ до вигідних боїв та блискавичний і правильний вихід з тих боїв, що не можуть принести перемогу, а також несподіваний напад на ворога, маневрування, створення собі свободи удару та відступу, вступ у короткі бої зі швидким відступом (у випадку переслідування ворогом).

Тобто діяв принцип: відступати, коли ворог атакує; непокоїти його та вдаряти по ньому, коли він відпочиває; переслідувати ворога, коли він відступає.

Про причини вибору партизанської тактики УПА та про її суть пише один з визначних інструкторів старшинських шкіл УПА: «Щодо питання співвідношення сил, то сили ворожої регулярної армії, дуже часто десятикратно, а той більше переважають сили повстанських відділів. Вони (ворожі сили) теж краще вишколені, озброєні та мають добре вишколений командний склад. Партизанські відділи, звичайно, малі, слабше вишколені, різно озброєні, та не мають таких фахових вишколених старшинських кадрів.

Ці недоліки партизанських відділів урівноважують кращий моральний стан (відвага, завзяття, ризик, посвята) повстанців та ідея, за яку вони борються (знають, за що борються), загартованість щодо холоду, голоду, а також партизанська винахідливість. Вишкіл поодиноких повстанців переводиться і поповнюється досвідом, Здобутим на полі бою та вирівнюється спритністю і воєнними хитрощами партизанського командування.

Крім величезної чисельної переваги, ворог має над повстанськими відділами ще й велику технічну перевагу, а саме: важку зброю піхоти (важкі кулемети), артилерію, танки, літаки. Щоб зрівноважити можливості повстанці діють малими відділами в закритому важко доступному терені, використовуючи при цьому природні перешкоди та широко використовуючи маневри та рух. Таким чином, більшовики не можуть використовувати проти УПА такої великої технічної переваги. Вони стараються представляти собою надто малі для ворожої техніки цілі (шляхом роздроблення), що легко губляться на терені, швидко зникають, і до яких не можна добратися важкою зброєю.

Зрештою, партизани стараються нищити усі ці технічні засоби ворога, не допускаючи їх на поле бою шляхом знищення мостів, складів пального, гаражів та ін.

Дуже велику перевагу над партизанськими відділами дає ворогові політично-адміністративна організація терену та засоби транспорту і зв'язку. Тому це треба мати командирам УПА на увазі і старатися ці засоби нищити, або так вести бойові дії (конспірація. блискавична поява, заздалегідь підготовлені шляхи відходу тощо), щоб ворог не зміг ці засоби застосувати.

Партизанські відділи мусять діяти серед ворога, не маючи ані сильного оперативного тилу, ані зовсім спокійного місця відпочинку. Полем бою українського повстанця є окупований терен, фронт на всі сторони. Партизан має бути постійно на сторожі і готовим до бою з ворогом. Мусить уміти чатувати навіть у сні».

(Ратник: «Основні елементи партизанської тактики УПА», «Повстанець», 1946 р.).

Ці основні риси партизанської тактики боротьби відносяться до усього періоду боротьби УПА. Та розглядаючи її детальніше ми бачимо два, дещо відмінні періоди боротьби УПА: перший – до 1947 р., і другий – з 1947 р. На Волині до нової тактики приступили вже у 1945 р., а на Галичині – восени 1948 р.

Перший тактичний період боротьби УПА характеризується намаганням діяти великими відділами, прочищати від ворожої адміністрації цілі терени й закріплюватись на опанованому терені. Ця тактика набула назву «організації та оборони упівських республік». У зв'язку з цим, УПА організовує та одержує цілі курені і загони, що мають у своєму складі кавалерійські та артилерійські частини з важкою зброєю включно. Все це відбувалось під час переходу від суто партизанських методів боротьби до загально повстанських форм боротьби.

Нова політична ситуація, що з'явилась після закінчення Другої світової війни, змушує УПА повернутись до суто партизанських методів боротьби, основною прикметою якої є оперування малими відділами та принципове уникнення фронтальних боїв.

Форми партизанської тактики це: засідка, наскок, атентат, саботаж, рейд, прорив, конспірація.

Засідка – одна з найбільш ефективних форм партизанської боротьби. Вона наносить ворогу відчутних втрат та зводить до мінімуму власні втрати, залякує і деморалізує цілий окупаційний апарат, піднімає моральний дух населення. Несподіваність та раптовість удару при використанні автоматичної зброї дають змогу навіть невеликому партизанському відділові громити набагато чисельнішого ворога. Тут велике значення мають підготовка, розвідка, вдалий час та місце засідки, розстановка у ній бійців.

Наскок – як правило проводиться на центри ворожого окупаційного правління, вимагає значних сил та підготовки, має велике морально-психологічне значення для населення та бійців.

Атентат – вбивство окремого представника окупаційної влади. Можливий за досить невеликої кількості повстанців. Проводиться на терені, де неможливо діяти і малими відділами.

Саботаж – зривання мостів, нищення комунікацій, шляхів сполучення, засобів зв'язку – дезорганізують окупаційний апарат і не дають змоги закріпитись на терені. Не потребує людських жертв повстанців, тому УПА використовував його досить широко.

Рейд – завжди пов'язаний з великими труднощами й небезпекою. Відділ відривається під час рейду від своїх баз, що ускладнює питання забезпечення продуктами харчування, постачання зброєю та амуніцією, відсилки поранених до підпільних лікарень, але дає великі політично-пропагандистські успіхи. Рейди відділів УПА, як по українській, так і по чужих територіях, практикувалися в обох тактичних періодах боротьби УПА.

Прорив з оточення – є мистецтвом партизанської тактики. Відділи УПА зуміли багато разів прориватися з більшовицького оточення, в якому більшовики замикали даний ліс тісним кільцем, що вдесятеро і більше переважали сили повстанців, як це було під час великих облав 1945-1946 рр. в Карпатах або у 1947 р. на Закерзонні.

Конспірація – заховування перед ворогом організаційних таємниць, місця фізичного перебування членів УПА. Після розчленування відділів УПА, повстанцям доводилося разом із членами підпілля перебувати зиму в укритті. Для цього будувалися спеціальні бункери (де могли переховуватись 10-15 чоловік) та криївки (на 2-5 осіб), причому, вони мусили бути так замасковані, щоб ворог під час обшуку не міг їх викрити. Вони мали бути просторі, забезпечені свіжим повітрям, водою, продуктами харчування. Доводилося придумувати різні способи маскування криївки, входів, вентиляційних отворів, підходів та ін. Найдрібніший недолік міг коштувати життя цілої залоги криївки, оскільки виключалася будь-яка можливість прориву з неї. Загалом ворог щороку викривав біля ста бункерів та криївок УПА і збройного українського підпілля. Все ж десяткам тисяч українських повстанців та підпільників вдавалося безпечно перезимувати у бункерах та криївках і продовжити боротьбу.

Озброєння та господарське постачання УПА

УПА від самого початку озброювалася зброєю здобутою у ворогів. А тому озброєння УПА було дуже різноманітним.

Найгіршою ця справа була на самому початку, при організації відділу, бо слід було розпочинати з нічого. В пригоді тут стала, насамперед, зброя та амуніція, здобута українським підпіллям під час німецько-польської війни при роззброєнні відступаючих частин польської армії. Цю зброю тоді було закопано в лісових криївках і тепер витягнено. Не рідко перші бійці УПА приходили зі зброєю, яку переховували під стріхою ще з часів Першої світової війни.

Також при відступі Червоної Армії вдалось призбирати деяку кількість зброї й амуніції з припасів Червоної Армії.

За гроші та продукти вдавалось купувати угорську, італійську, словацьку зброю у вояків частин, що служили при німецькій армії, головне, після проведення відповідної пропагандистської роботи серед них.

Всю цю зброю треба було перевірити, у разі потреби відремонтувати, удосконалити. Тому, при кожній частині УПА організовуються під керівництвом техніків-фахівців відповідні зброярні. Зі старих гвинтівок виготовлялися пістолети для стрільби патронами з німецьких автоматів, а з артилерійських снарядів виготовлялися міни та гранати.

Маючи таке озброєння, відділ УПА здійснював наскок на станицю німецької «шуцманшафт» – допоміжної поліції, або робив засідку на німецький транспорт зброї і так здобував сучасне німецьке озброєння та амуніцію. Про цей спосіб добування зброї згадує один із завзятих супротивників УПА, «євангельський провідник» П. Хуртовина: «До менших міст німці довозили різне постачання для своєї поліції вантажними автомобілями. Але таке постачання було дуже ризиковане. Одного разу до нашого міста також їхало декілька автомобілів, навантажених зброєю та продуктами у супроводі кількох панцерників. Дорога була висаджена старими липами та тополями. А біля дороги – ліс. Повстанці зробили там засідку. Одні засіли за кущами, інші повилазили на липи біля дороги. Коли німецькі автомобілі над'їхали, повстанці відкрили вогонь, а ті, що були високо на липах, кидали на землю гранати. Жоден автомобіль не доїхав до міста, а все, що було у тих автомобілях дісталося повстанцям…»

Більші відділи УПА організовували засідки на транспорти зброї й амуніції, що перевозились поїздами до німецьких фронтових частин. Але й ця зброя, опинившись у руках УПА йшла до зброярень для виготовлення відповідних деталей, бо німці доставляли замки до зброї окремо, літаками.

Особливо багато німецької зброї попало в руки УПА під час німецького відступу з України. УПА провело тоді спеціальну акцію, спрямовану на роззброєння розбитих німецьких частин. Члени ж українського підпілля, і навіть цивільне населення з власної ініціативи, після боїв визбирували покинуту зброю й амуніцію, тобто бойові припаси до неї та передавали їх до УПА, або ховали її.

Під час переходу радянсько-німецького фронту до рук УПА надходить велика кількість більшовицької зброї й амуніції. Виявилось, що серед червоноармійців та їх командирів є велика кількість українських патріотів-самостійників. Багато з них перейшло до УПА, щоб разом боротися з більшовицькими окупантами. Деякі ж з них не маючи змоги перейти до УПА, залишали на місцях свого постою зброю та амуніцію. Пізніше організовувались засідки й на більшовицькі транспорти зі зброєю та боєприпасами. При цьому проводилась широка пропагандистська робота серед червоноармійців, суть якої полягала у тому, що УПА не воює проти Червоної Армії, а бореться проти НКВД та партії. У результаті цього, червоноармійці, що охороняли транспорти, часто не давали збройного відпору при нападі УПА на транспорти, а то й самі повідомляли УПА про перевіз транспорту зброї та амуніції.

Здобуту зброю та амуніцію УПА розподіляла рівномірно на терен і складувала в лісових криївках. Завдяки цьому УПА ще декілька років після закінчення війни не відчувала нестачі у зброї та амуніції.

Кількісне та якісне озброєння відділів УПА було різним у різні періоди боротьби. Під час боїв великими відділами, 1943-1947 рр., – УПА використовувала всі види зброї сухопутної армії, аж до застосування здобутих у ворога танків. При переході до рухливої та маневреної тактики після закінчення Другої світової війни, використання важкої піхотної зброї було виключено. І навіть важка протитанкова зброя застосовувалась тоді, коли проводились великі військові операції проти ворожих центрів, а після цього зберігалась у лісових схованках. Проти ворожих танків у цей період застосовують в'язки гранат та пляшки із протитанковою запальною речовиною.

В загальному сотня УПА за своїм озброєнням дорівнювала, а то й перевищувала сотню регулярної армії. Так, наприклад, в описі наступу УПА на Фотинію 5 листопада 1945 р. знаходимо дані, що курінь мав таке озброєння: 40 кулеметів, 100 автоматів, 110 гвинтівок. Курінь «Орли» в липні 1944 р. мав: 48 кулеметів «дегтярьова», 16 кулеметів «максима», 12 легких і 4 важких гранатомети, всі старшини і підстаршини були озброєні автоматами, решта – гвинтівками. Е. Зоряний у своїй статті про озброєння УПА «До зброї» пише про стан у 1945-1947 рр.: «сотня складається з 4-х чот, по три рої кожна. Озброєння стрілецького роя було таким: 2 кулемети, 2-4 напівавтоматичних гвинтівки, 1-2 автомати і гвинтівки. Тобто сотня була озброєна 24-ма кулеметами, 40-ка напіавтоматичними гвинтівками, решта – автоматами та гвинтівками. До цього була ще протитанкова гвинтівка, деколи гранатомет».

Обмундирування УПА було дуже різноманітним, оскільки його доводилося здобувати від різних ворогів. Трофеями після боїв з німцями була німецька уніформа, тому, наприклад, загін командира Острівського був увесь у формі німецької поліції. Деякі частини УПА мали угорську форму, інші – словацьку, ще інші самі собі шили уніформу, або були одягнені у цивільне, відзначаючись тільки тризубом на кашкеті. Після 1944 р. на заміну цій уніформі приходить радянська.

Бойовим постачанням відділів УПА завідував «організаційний відділ» командування УПА. Йому підпорядковувались усі склади зброї та зброярні. На бойові операції відділи УПА брали відповідну зброю та амуніцію для довгих боїв: по 200-300 набоїв на гвинтівку, 4000-5000 набоїв на кулемет «дегтярьова» і 5000-7000 – на німецький кулемет «МГ», – решта амуніції переховувалась в збройових та амуніційних пунктах, тобто відповідних лісових складах. Збройово-амуніційні пункти розміщені по терені так, щоб після кожного бою відділ у якнайкоротший час міг добратися до них.

Бойове постачання організовувалось у рамках Воєнної Округи, а з 1945 р. Тактичного Відтинку. Якщо відділ УПА опинився на терені іншого ВО чи ТВ, його командування мало негайно зв'язатися з організаційним відділом командування даного ВО чи ТВ, щоб скористатись їхніми пунктами озброєння.

Постачання продуктами та одягом належало до «господарника УПА» (хоча реально цю функцію здійснював господарник ОУН), а з 1944 р. – Самооборонного Кущового Відділу. Продукти для УПА також готував господарчий ОУН – для тих підрозділів УПА, що квартирували та діяли на відповідному терені. У такому разі продукти брались при заході відділу УПА до сіл, чи їх приносило у ліс місцеве населення. При більшовицькій окупації кожний член відділу УПА одержував чітко визначену порцію, при рейдах – подвійну чітку порцію, що їх вживали лише у крайніх випадках, за дозволом відповідного командира.

Господарник УПА також завідував всіма господарськими підприємствами, веденими безпосередньо УПА: миловарнями, швацькими, кравецькими майстернями тощо. Подібними підприємствами на терені сіл завідував також господарник підпілля.

Про зразкове функціонування господарського постачання УПА згадує П.Хуртовина: «…аж тепер я побачив, що УПА була сильно організована … УПА мала у селах великі продуктові сховища, мала вже багато зброї. Наприклад, одного разу наш земельний відділ одержав від однієї бойової частини запит на 75 пудів ковбаси, кільканадцять пар чобіт, кожухів, светрів, рукавиць і другого дня підводи селян вже везли це туди, де треба…»

До підпільної сітки була прикріплена також сітка Українського Червоного Хреста, що мав три відділи: медичний, – опіка над пораненими і хворими бійцями УПА, фармацевтичний, – заготівля ліків, та відділ суспільної опіки. Своїх працівників УЧХ мав безпосередньо в рядах УПА. Велика кількість працівників УЧХ, – українських дівчат, – загинули геройською смертю зі зброєю в руках, захищаючи поранених бійців УПА.

Короткі дані про командирів УПА та визначних діячів українського національно-визвольного руху:

Головний Командир УПА генерал «Тарас Чупринка»

Справжнє ім'я – Роман Шухевич. Народився 1907 р. у містечку Краковець, Яворівського повіту, що на Галичині. Середню освіту здобув у філії Української Академічної Гімназії у Львові, після чого став студентом львівської Політехніки.

Роман Шухевич

У 1923 р., тобто у 16 років, вступає в ряди Української Військової Організації (УВО). У 1925-1929 рр. організовує і здійснює керівництво окремими бойовими акціями проти польських окупантів, беручи в них особисту участь. Так, за його участі, 1926 р. здійснено вдалий замах на польського куратора Собінського.

У 1929 р. вступає в ОУН як один з перших її членів довгий час займає пост Бойового Референта в Крайовій Екзекутивні ОУН. Одночасно, бере активну участь у житті пласту, є визначним членом пластового куреня «Лісові Чорти» та куреня старших пластунів «Чорноморці». В Запорізьких іграх 1923 р. займає два перших місця та встановлює два українські рекорди у бігу з перешкодами на 400 м. і в плаванні на 100 м., а в 1933 р. – перше місце в лещетарському бігу сенсорів.

Призваний до польського війська, навчався у старшинській школі, з якої його згодом усувають як політично ненадійного, і останні місяці своєї дворічної служби він добуває звичайним артилеристом в одному з польських військових гарнізонів на Волині. Своє військове навчання Р. Шухевич доповнює на різних військових курсах за кордоном, куди від'їжджає декілька разів за дорученням Проводу ОУН. У 1930 р. там закінчує курси для вищих старшин.

У 1932 р. керував нападом боївки ОУН на Голодку Ягайлонським, у зв'язку з чим, був заарештований, але за результатами слідства, що не дало ніяких результатів для суду був звільнений. У 1933 р. як бойовий референт Крайової Екзекутиви ОУН організовує атентат на більшовицького консула у Львові, виконаний М. Лемиком.

У 1934 р. брав участь в організації замаху на польського міністра Перацького. У зв'язку з чим, його було заарештовано й відправлено до концтабору в Березі Картузькій. Згодом, його переправлено до тюрми і засуджено до 6 років ув'язнення. У 1938 р. завдяки амністії звільнений з тюрми і переправляється у Карпатську Україну, де під прізвищем чотаря Щуки займає у Штабі Карпатської Січі пост старшини для окремих доручень.

У 1939-1940 рр. працював у Проводі ОУН як Референт зв'язку з Українськими землями в СРСР. Член Революційного Проводу ОУН. Займає пост Крайового Провідника українських земель в Галичині та стає одночасно найактивнішим членом Головного Військового Штабу ОУН.

У 1941 р. він як майор Тур-Шухевич очолює Український Легіон «Нахтігаль», який 30 червня 1941 р. входить до Львова. Того ж дня ОУН (б) проголосила Акт відновлення Української Держави та створила Українське державне правління – український уряд. Відмовившись – на знак протесту проти арешту українського Тимчасового державного правління – підпорядковуватись німецькій військовій владі, Шухевич був заарештований і засуджений до смерті, але того присуду німці не виконали. Опинившись на свободі як комендант допоміжної поліцейської частини для боротьби з бі-

льшовицькими партизанами на білоруському Поліссі, Шухевич, за домовленістю із Шелестом – В. Сидором, організовує перехід відділів української допоміжної поліції на Поліссі й Волині до УПА, у зв'язку з чим, німці – цим разом Гестапо – вдруге заарештовують його на початку 1943 р. і засуджують до смерті. Та Шухевич, таємно одержавши у тюрмі зброю, виривається на волю, рятуючись перед самою його стратою. Безпосередньо після втечі з тюрми він стає членом Проводу ОУН як Військовий Референт.

У серпні 1943 р. III Надзвичайний Великий Збір ОУН обирає Шухевича-Тура Головою Бюро Проводу ОУН. У вересні 1943 р. зі створенням посту Головного Командира УПА, Шухевич, згідно з рішенням ГВШ УПА як головного Командування УПА, обіймає цей пост як підполковник Тарас Чупринка. Як Головний Командир УПА і Голова Бюро Проводу ОУН він бере керівну участь у підготовці на Волині І Конференції Поневолених Народів та у роботі самої конференції, що успішно проходить.

Постановою УГВР від 9 лютого 1946 р. Т. Чупринка був підвищений до ступеня генерала.

У липні 1944 р. брав участь у І Великому Зборі УГВР, де був обраний Головою Генерального Секретаріату УГВР, займаючи пост Головного Секретаря Військових Справ, під псевдо Роман Лозовський.

На постах Голови Генерального Секретаріату УГВР, Генерального Секретаря Військових Справ, Головного Командира УПА та Голови Проводу ОУН на Українських Землях Роман Шухевич («Лозовський», «Т. Чупринка-Тур») у 1944-1950 рр. керує визвольно-революційною боротьбою багатотисячної УПА, широкого збройного підпілля, підпільної ОУН та мільйонних мас українського народу проти німецьких та більшовицьких окупантів.

5 березня 1950 р. Р. Шухевич геройськи загинув у бою з більшовиками в с. Білогорща, що біля Львова, оточений спецвідділами МВС-МДБ у своїй підпільній квартирі. Його дружину, яка відмовилася виїхати за кордон і нелегально жила в Україні, більшовики заслали ще перед смертю командира у Сибір, а двох дітей забрали до «дому безпритульних».

Шеф Штабу УПА генерал «Перебийніс» (Д. Грицай)

Дмитро Грицай народився у 1907 р. в селянській сім'ї в с. Дорожів Самбірського повіту, на Львівщині. Після закінчення гімназії, у 1928 р. в Дрогобичі вступив на фізично-матеріальний факультет Львівського університету. Призваний до військової служби в польській армії закінчує з відзнакою польську старшинську школу.

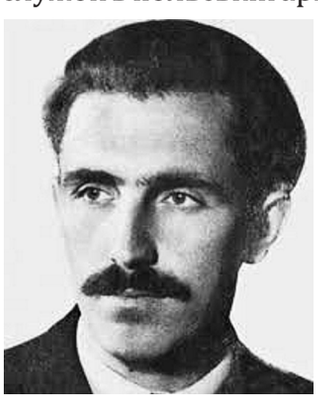

Дмитро Грицай

Вже у гімназії Грицай став членом УВО, з якої переходить до ОУН, де переймає у 1933 р. керівництво Військовою Референтурою Крайової Екзекутиви ОУН. У 1934 р. попадає одним з першиз до концтабору Береза Картузька і перебуває там повних два роки. Після звільнення з концтабору Грицай закінчує університет. У 1039 р. його знову заарештовує польська поліція й вдруге засилає до концтабору Береза Картузька, звідки він вийшов після поразки Польщі у німецько-польській війні 1939 р. У 1940-1941 рр. – член Революційного Проводу ОУН і учасник II Великого Збору ОУН, Грицай стає членом новообраного Проводу ОУН як Військовий Референт та як керівник створеного на виконання постанов II Великого Збору КВШ – Крайового Військового Штабу ОУН. На цих постах він залишається до свого арешту у 1943 р. Визволений з тюрми бойовим відділом ОУН він стає після III Надзвичайного Збору ОУН знову членом Проводу ОУН як Військовий Референт та переймає керівництво ГВШ ОУН, що перейменовано на ГВШ УПА, ставши фактично Шефом Штабу УПА, а з січня 1945 р. як Перебийніс.

Восени 1945 р. Грицай отримує від УГВР та від Головного командування УПА доручення виконати важливу місію за кордоном. Переходячи разом з членом Проводу ОУН Маївським «Тарасом» через Чехословаччину, попадає недалеко від чесько-ба-

варського кордону в засідку чеської поліції. В рукопашній боротьбі Маївський – «Тарас» стріляється, а генерала «Перебийноса» чеській поліції вдалося заарештувати. Підданий жахливим тортурам в тюрмі «Перебийніс» закінчує життя самогубством нікого і нічого не зрадивши.

Шеф Штабу УПА 1946-1949 рр. полковник «Лицар» (О. Гасин)

Олександр Гасин народився у 1910 р. в селянській сім'ї в Конюхові, біля Стрия. Після закінчення стрийської гімназії навчався у львівській політехніці. Вказаний заклад він не закінчив, оскільки після заключення його в концтабір Береза Картузька, польська влада не дозволила йому його закінчити. Під час служби в польській армії закінчує як найздібніший курсант польську старшинську школу.

Олександр Гасин

Член УВО та таємних націоналістичних гуртків від гімназійної лави і член ОУН з перших днів її існування, найближчий співробітник Степана Охрімовича, Олекса Гасин був талановитим організатором націоналістичного руху на Стрийщині. Кількакратно ув'язнений польською поліцією попадає у 1934 р. першим транспортом до Берези Картузької. Звільнений з концтабору через рік, О.Гасин ще з більшим завзяттям береться до праці, обіймаючи в 1935 р. керівництво Організаційної та Військової Референтури Крайової Екзекутиви ОУН.

У 1938 р. будучи змушеним виїхати за кордон, стає працівником Військової Референтури Проводу ОУН, як найближчий соратник у військовій справі Євгена Коновальця. У цей час він закінчує спеціальний курс, досягнувши кваліфікації сотника для штабної роботи. О. Гасин стає співавтором виданого Українською громадою в Канаді «Військового Підручника», першої такої праці після Визвольних Змагань початку XX століття.

У 1940 р. Він стає членом Проводу ОУН, Бере участь у II Великому Зборі ОУН і стає керівником організаційно-мобілізаційного відділу ГВШ. У 1941 р. попадає до німецької тюрми, однак, визволений боївкою СБ повертається до роботи в ОУН.

Як співробітник ГВШ О. Гасин стає організатором в Карпатському Краю (південна, Карпатська частина Галичини) Української Народної Самооборони і перейменування її в УПА-Захід, та бере участь у розбудові Карпатського КВШ, що згодом став називатися Штабом УПА-Захід.

У січні 1946 р. після смерті генерала «Перебийноса», О.Гасина – майора Лицаря призначено на пост Шефа Штабу УПА. Постановою УГВР з 6 червня 1948 р. майора «Лицаря» було підвищено до звання полковника. Будучи Шефом Штабу УПА полковник Лицар-Гасин переводить надзвичайно складне завдання щодо переведення УПА на нові форми боротьби.

У січні 1949 р. полковник «Лицар» загинув геройською смертю у Львові, відстрілюючись з револьвера від емгебістів, що його переслідували.

Командир УПА-Захід полковник «Шелест-Вишитий» (В. Сидор)

Василь Сидор

Василь Сидор народився у 1911 р. на Сокальщині. Після закінчення середньої школи вступив у Львівський університет та переслідування польської поліції не дали його закінчити. Після призову до польської армії він навчається у старшинській школі, звідки він був виключений за політичні переконання. Член ОУН з гімназійної лави. Віддається повністю революційній праці, широко та міцно розбудовує організаційну сітку ОУН та націоналістичний рух на Сокальщині, а згодом на Волині та Холмщині. У 1936 р. стає членом Проводу ОУН на Північно-Західних Українських Землях. Під час ув'язнення у 1938–1939 рр. був провідником українських політичних в'язнів у Львівській тюрмі «Бригідки». Під час першої більшовицької окупації залишається на Рід-

них землях як Військовий Референт Крайової Екзекутиви ОУН. Учасник II Великого Збору ОУН. З літа 1941 р. стає членом Головного Військового Штабу ОУН. Восени 1942 р. виїжджає за дорученням Штабу на Полісся для з'ясування політичної ситуації на цих теренах і для контакту з майором Шухевичем-Туром, керує організацією перших відділів УПА на Поліссі та Волині та переходом до УПА відділів української міліції. Він також організовує Волинський КВШ, що після перебрав назву Штаб УПА-Північ, та був Шефом цього штабу. У 1943 р. III Надзвичайний Великий Збір ОУН обирає його заочно членом Головної Ради ОУН. У 1943 р. керує роботою з перетворення УНС на УПА-Захід у Львівському краю (північній частині Галичини) і обіймає після цього пост Командира УПА-Захід. З 1947 р. – Генеральний суддя ОУН та Крайовий Провідник ОУН в Карпатському Краю. Загинув Василь Сидор – полковник «Шелест» 17 квітня 1949 р. в бою з більшовиками в Перегінському районі (Станіславська область) в долині ріки Лімниці під час наскоку військ МДБ на зимове приміщення Командира.

Командир УПА-Північ полковник «Клим Савур» (Клячківський)

Дмитро-Роман Клячківський народився у м. Збараж, що на Тернопільщині. Зростав у Станіславі, де по закінченні середньої освіти, як син незаможних селян, не зміг далі продовжити навчання і працював у «Народній торгівлі». До лав ОУН вступив ще юнаком і все своє життя віддав революційній діяльності. В період першої більшовицької окупації залишається на Рідних землях, як один з ке-рівників революційного протибільшовицького підпілля. У 1941 р. за революційну діяльність його було заарештовано більшовиками у Львові і засуджено до розстрілу. Та вибух німецько-радянської війни й панічна втеча більшовиків не дала змоги НКВС виконати цей присуд. Вийшовши на волю з Бердичівської тюрми Клячківський зразу ж повертається до революційної діяльності.

Зимою 1941-1942 рр. Д.-Р. Клячківський обіймає пост Провідника ОУН на північно-Західних Українських землях. На цьому посту він відіграв важливу роль при організації перших відділів УПА та розбудові УПА на Поліссі та Волині і став першим командиром УПА-Північ як полковник «Клим Савур».

12 листопада 1944 р. Д.-Р. Клячківський, – Командир УПА-Північ полковник «Клим Савур» геройськи загинув в бою з переважаючими силами більшовиків під час наступу військ НКВД на його укріплену квартиру в лісництві біля Оржівських хуторів, Клеванського району, Рівненської області.

Командир УПА-Південь полковник «Батько» (О. Грабець)

Омелян Грабець народився у 1909 р. в Чеканові, на галицько-холмському пограниччі. Пластун, член УВО від гімназійної лавки й ОУН від перших місяців її існування.

Омелян Грабець

Він був загальновідом у колах націоналістичної студентської молоді, хоча і керівних постів не займав. Організатор і керівник багатьох українських антипольських демонстрацій у Львові в 1938-1939 рр., які за своїми розмірами та розмахом викликали враження революційних вуличних боїв з польськими окупантами. У 1939 р. попадає у тюрму, звідки його звільняють після поразки Польщі у війні з Німеччиною у вересні 1939 р. Повертається на Черкащину. Тут на німецько-більшовицькому кордоні, стає керівником підпільного зв'язку з українцями, що перебували за межами рідної землі. У період 1939-1941 рр. розбудовує ОУН на Холмщині.

У 1941 р. стає членом Головного військового Штабу ОУН та Командиром Головного Військового Осередку, займаючи одночасно пост Провідника Центральної Округи ОУН на Східно-Українських Землях.

У 1943 р. з моменту організації УПА-Південь стає її командиром як полковник «Батько». Загинув у бою з фронтовими частинами загороджувальних відділів НКВС 10 червня 1944 р. на Вінниччині.

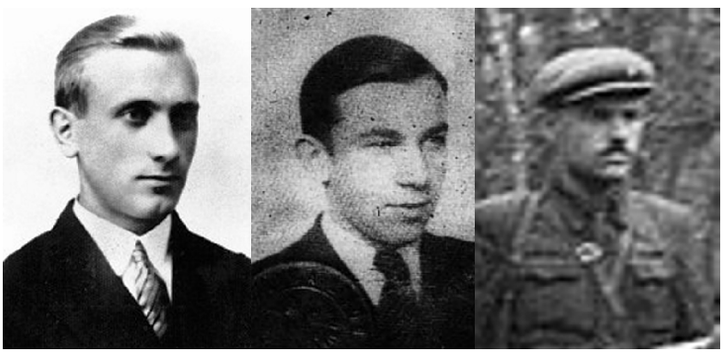

Петро Олійник *Д.-Р. Клячківський* *Микола Козак* *Іван Литвинчук*

Петро Олійник – «Еней», «Роман», «Сергій», «Старий» (1909-1946 рр.) У 1944 р. командир групи «Богун», командир УПА-Південь, провідник ПСК (1944-1945 рр.) 1945-1946 рр. – організаційний та військовий референт ПЗК («Москва»), командир УПА-Північ. Майор УПА з 17.02.1946 р.

Микола Козак – «Вівчар», «Кучма», «Лука», «Смок», «Чорненко» (1914-1949 рр.) У 1944 р. – референт СБ ВО «Богун» («Січ»), референт СБ ПСУЗ (ОСУЗ). 1945-1946 рр. – референт СБ ПЗУЗ, крайовий провідник ОУН ПЗУЗ (1945-1948 рр.), виконуючий обов'язки командира УПА-Північ. Майор СБ з 06.06.1948 р.

Анатолій Татура – «Архип», «Третій» (1912-1945 рр.) У 1944 р. співробітник СБ ВО «Заграва» політичонго відділу групи «Тютюнник». Співробітник, політичний референт ПСК «Одеса» (1944-1945 рр.).

Іван Литвинчук – «Давид», «Максим», «Максим Дубовий» (1917-1951 рр.). У 1944 р. командир ВО «Заграва», комендант ВО «Тютюнник», командир ЗГ «33» («Завихост»), провідник північно-західного ГО НВРО. 1945-1946 рр. – провідник ПЗК («Захід», «Хмельницький», «Москва», «Ліс»). Полковник УПА з 19.01.1951 р.

Степан Янишевський – «Далекий», «Погорілий», «Семен», «Сидоренко Семен» (1914-1950 рр.) У 1944 р. референт СБ ВО, командир групи «Заграва»; 1944-1945 рр. – референт СБ, організаційний референт північно-східної ГО НВРО, ПСК («Одеса», «Схід»). Провідник невизнаного Проводом ОУН краю «Одеса» (1945-1946 рр.)

Яків Бусел – «Галина», «Дніпровий», «Заславський», «Київський» (1910-1945 рр.) У 1944 р. керівник політвиховного відділу КВШ УПА-Північ, заступник провідника ОУН ПЗУЗ та командира УПА-Північ, член Центрального керівництва НВРО. Керівник політвиховного відділу ГВШ УПА, член Проводу ОУН (1944-1945 рр.) Підполковник політвиховник УПА з 15.09.1945 р.

Федір Воробець – «Верещака», «Денис», «Олекса» (1922-1959). У 1944-1945 рр. командир групи «Тютюнник», ЗГ «44», провідник ПСК «Одеса» (1945-1946 рр.). Майор УПА від 24.04.45 р.

Петро Гудзоватий – «Вечеря», «Василь», «Очеретенко» (1912-1946 рр.) У 1944-1946 рр. – ШВШ групи «Тютюнник», ЗГ «44». Сотник УПА від 24.04.45 р.

Микола Мельник – «Головко», «Дмитро», «Онищенко» (1918-1952 рр.) У 1944-1945 рр. командир з'єднання «Базар», провідник Житомирської округи НВРО («Б», «4444»). Член самопроголошеного проводу краю «Одеса», відповідальний за дії у східних районах (1946 р.)

Богдан Логінський – «Гречуха», «Ігор», «Тихон». У 1944 р. провідник Сарненської округи («А») НВРО.

Степан Бандера (01.01.1909, с. Старий Угрипів Калуського району, Станіславська обл., – 15.10.1959 р. м. Мюнхен, Німеччина). Навчався на агрономічному факультеті Львівської політехніки (1933 р.) Член Пласту, УВО, ОУН, провідник ОУН (б) – 1940-1959рр. В'язень польських тюрем.

Назва організації кілька разів змінювалася. Із 1929 р. до 1940 р. – ОУН. Після розколу в 1940 р. – ОУН (р) – революційна. У лютому 1943 р організація черговий раз змінила назву на ОУН СД – самостійників-державників. У серпні 1943 р. організації

повернуто стару назву – ОУН. В українській історіографії для означення організації під керуванням С.Бандери після розколу та без урахування подальших змін назви введено історіографічну назву – ОУН (б) – бандерівців.

Лебедь Микола (11.01.1909, смт. Нові Стрілища Жидачівськог району, львівської області – 19.07.1998р., м. Пітсбург, США). Член Пласту, ОУН, заступник бойового референта КЕ ОУН ЗУЗ (1932 р.), керівник розвідки ОУН у Кракові (1940 р.). Фундатор та перший керівник СБ ОУН (б) – 1940-1941 р., міністр УДБ (липень 1941 р.) урядуючий провідник ОУН (б) – 1941-1943рр. В'язень польських тюрем.

Микола Климишин – «Недобитий», «Непоборний» (25.02.1909 с. Мостище Калуський район, Станіславська область – 04.10.2003 р. м. Детройт, США). Закінчив філософський факультет Краківського університету, здобув науковий ступінь доктора УВУ Член ОУН з 1931 р. Керівник ОУН м. Кракова (1934 р.), фінансово-господарчий референт (1940-1941 рр), організатор похідних груп ОУН, керівник проводу ОУН в Німеччині (1945-1949 рр.), фінансовий референт ЗЧ ОУН. В'язень польських тюрем.

Богдан Підгайний – «Аскольд», «Доктор», «Бик» (02.01.1906, с. Полонична Кам'янка-Бузького, Львівської області. – 01.09.1980 р. м. Торонто, Канада). Закінчив Львівську Академічну гімназію (1925 р.), Данцизьку політехніку (1932 р.). Член Пласту, УВО, ОУН, ОУН (з) з 1954 р., Політради ОУН (з). Бойовий референт КЕ ОУН ЗУЗ. З кінця 1940-х років – в еміграції. Керівник референтури зв'язку ЗЧ ОУН. В'язень польських тюрем.

Ярослав Хомів – «Лімницький» – (1915, Городенківський, Станіславська область – 08.1942 р.). Навчався в Городенківській гімназії, на юридичному факультеті Львівського університету, член ОУН, КЕ ОУН ПСУЗ у м. Києві (1941-1942 рр.) Провідник Годоненківської повітової екзекутиви ОУН (1937 р.), організаційний референт КЕ ОУН ЗУЗ у Кракові (весна-літо 1941 р.), учасник похідних груп ОУН (1941 р.), в.о. крайового провідника ОУН ПСУЗ (липень 1942 р.) В'язень польських і німецьких тюрем. Арештований і розстріляний гестапо у Києві.

Богдан Рибчук – «Оса» (30.12.1913 р. м. Горденка Станіславська область – 20.08.1989 р., Нью-Йорк, США). Навчався на юридичному факультеті Львівського університету, працівник КЕ ОУН ЗУЗ, тереновий провідник ОУН в Чехословаччині, заступник обласного провідника ОУН Станіславщини (1941 р.). В'язень німецьких тюрем. Після війни – в Німеччині, США, провідний діяч ОУН.

Борис Левицький – «Сікора» (19.05.1915 – 28.10.1984 рр., Мюнхен). Закінчив філософський факультет Львівського університету, магістр філософії, учасник повітової екзекутиви ОУН Бережанщини, відійшов від ОУН з так званою групою Мітинги (1941 р.) В еміграції з 1941 р.

Ярослав Старух – «Дід», «Вольт», «Стяг» – (17.11.1910 р. Золота Слобода – 17.09.1947 р., м. Монастир). Закінчив Бережанську гімназію, юридичний факультет Львівського університету. Член Пласту, УВО, ОУН, Бережанського повітового проводу ОУН, КЕ ОУН ЗУЗ та КЕ ОУН ПЗУЗ (1935-1937 рр.), УНК в Кракові (1941 р.). Крайовий провідник Закерзоння (1945-1947рр.). В'язень польських і німецьких тюрем. Відзначений Золотим Хрестом заслуги УПА (07.10.1946 р.), полковник-політвиховник УПА (посмертно). Підірвав себе гранатою в криївці, оточений силами МДБ.

Василь Івахів – «Сонар», народився 18 квітня 1908 р. в с. Подусільна, Перемишлянського району на Львівщині. Навчався на Галичині в Рогатинській гімназії їм. Володимира Великого. Був активним пластуном, належав до таємного гуртка національної ідеї. У 1930 р. пройшов старшинський вишкіл у польському війську, що пригодилось в організації УПА. Член підпільної ОУН. У Бережанській окрузі організовував у підпіллі військові вишколи. Його кілька разів заарештовувала польська поліція, йог обуло ув 'язнено у тюрмах Бережан, Золочева, Львова, Березі Картузькій. Після приходу в 1939 р. червоних «визволителів» почалися масові арешти та вивози до Сибіру. Родину Іванових нова влада визнала куркульською і навесні 1941 р. вивезла в Сибір. У часи німецької окупації Василь Івахів очолює під старшинську школу

в м. Поморянах, в якій навчалось 300 хлопців. Німці всіх заарештували, курсантів відступили, а інструкторів ув 'язнили у Львові. Івахів перейшов у повне підпілля. На військовій конференції проводу ОУН в 1942 р. у Львові у своїй промові нагадав, що на Волині польські озброєні загони нападають на українські села, а німці створили спеціальні каральні відділи, тому є нагальна потреба стати на захист українського населення. На конференції прийняли «Маніфест», де записано, що «ОУН вважає за необхідне політичну долю українського народу взяти в свої руки і проголошує, що буде вести збройну боротьбу за повну самостійність України». На теренах Волині й Полісся повстанські загони та самооборонні кущові відділи були реорганізовані в сотні під назвою Українська Повстанча Армія, що підпорядковувалися Крайовому і військовому референту, поручнику Іванові. Загинув від німецької кулі 13 травня 1943 року неподалік с. Черниш, Маневщького повіту, коли з невеликою охороною наткнувся на німецьку засідку. У тому бою разом з ним загинуло ще дев'ять повстанців, їх поховано у с. Печаль, Костопільського району, Рівненської області.

Василь Івахів

Василь Бурковський – «Павло», «Петрович», «Пухир» – (23.01.1909, с. Вікно Густинський район, Тернопільська область 01.11.1944 р. біля с. Грабівка, Калуський район, Станіславська область). Навчався на юридичному факультеті Львівського університету. Окружний провідник ОУН Тернопільщини (1929 р.), Головної ради ОУН, референт пропаганди КЕ ОУН ЗУЗ (1936-1939рр.). Загинув у бою з військами НКВС.

Герман Левицький – «Германик», нар. у 1913 р., Львівська область. Навчався у Львівській політехніці. У 1939 р. виїхав до Кракова, де приєднася до краківського осередку ОУН. Як учасник ОУН неодноразово нелегально переходив німецько-радянський кордон на територію ЗУЗ для проведення організаційних нарад і передавання інструкційних вказівок оунівському підпіллю. В'язень польських тюрем.

Йосип Кладосний (1906, м. Львів – 1994 р. м. Львів). Закінчив Львівську духовну академію (1928 р.), Варшавський університет. Капелан українських політв'язнів у тюрмах і концтаборі «Береза Картузька (1932-1939рр.). за дорученням А. Шептицького виїжджав з Варшави до Києва (1941-1942 рр.) з місією священника УГКЦ. В'язень польських і радянських таборів і тюрем. Помер 14 вересня 1994 р. у Львові.

Володимир Янів – «Янкель» – (27.11.1908, Львів – 19.11.1991, Мюнхен, Німеччина). Навчався у Львівській академічні гімназії (1927р.), студент філологічного факультету Львівського університету, доктор психології і філософії. Член Пласту (1921 р.), УВО (1927 р., ОУН (1929 р.) В'язень польських і німецьких тюрем та концтаборів. З 1942 р. в еміграції.

Михайло Головінський (1910 р. с. Чернелиця Городенківський район, Станіславська область). Навчався на юридичному факультеті Львівського університету. Працював редактором газети «Комар» (1934-1938 рр.). У 1939 нелегально переїздить до Кракова і приєднується до Краківського осередку ОУН, працює у відділі пропаганди РП ОУН (б).

Євген Врецьона – «Беран», «Волинський», «Турчин» – (01.10.1905 м. Винники Львівської, області – 04.02.1975 р. м. Базель, Швейцарія). Член Пласту, УВО, ОУН, УГВР (1944 р.). Референт військового вишколу КЕ ОУН ЗУЗ (1930 р.), керівник II (розвідувального) відділу Штабу Карпатської Січі, учасник референтури зовнішніх зв'язків ОУН (1943-1944рр.), в.о. голови ЗП УГВР (1948-1950 рр.). В'язень польських тюрем та концтаборів.

Іван Равлик (15.06.1909 с. Коровщя Стара Любачівського повіту (Польща) – 1942 р., Львів). Член Пласту, ОУН, РП ОУН (б) (1940-1941 рр.). Обласний провідник ОУН (1933 р.), заступник референта СБ ОУН, УНК в Кракові (1941 р.), організатор та керівник УНМ у Львові (1941 р.) В'язень польських і німецьких тюрем. Розстріляний гестапо.

Осип Мащак – «Мак» (22.12.1908, с. Смільниця Старосамбірського району, Львівської області – 1970 р., СІЛА). Навчався у Львівській політехніці. Член ОУН, РП ОУН (б). Крайовий провідник ОУН (1934 р.), керівник референтури Крайових зв 'язків РП ОУН (б) у Кракові (1940р.). В'язень польських тюрем. Після 1945р. в еміграції.

Ярослав Гайвас – «Андрух», «Бистрий», «Камінь», «Рудий» (08.01.1912 с. Соснівка Золочівського району, Львівської області – 15.06.2004 р. м. Мінерал Спрінгс, СІЛА). Навчався у Львівській академічній гімназії. Член Пласту, ОУН (1931 р.), ПУН (1945-1949 рр.). Працівник бойової референтури, учасник нападу на радянське консульство у Львові, організаційний і бойовий референт КЕ ОУН ЗУЗ (1937-1938 рр.), провідник КЕ ОУН (м) у 1941 р., другий заступник голови ПУН (1943-1944 рр.). В'язень польських тюрем. В еміграції з 1945 р.

Осип Карачевсткий – «Свобода», «Юзик» (06.03.1905 с. Держів Миколаївського району, Львівської області – 1944 р. Гіссен). Член Пласту, ОУН. Поручник польської армії, командир «Карпатської Січі», командир сотні Українського легіону (1939 р.), керівник відділу військового навчання повстанського штабу ОУН (1940 р.), керівник старшинської школи ОУН в Турко вичах на Холмщині (1940 р.), організатор і викладач старшинських курсів ОУН у Кракові (1940-1941 рр.), працівник військової референтури. В'язень німецьких концтаборів, де й загинув.

Олександр Луцький – «Довбня», «Богун», «Беркут», «Богдан» (16.10.1913 с. Боднарів Калуського району, Станіславщина – 11.1946 р. м. Київ). Навчався на юридичному факультеті Львівського університету, слухач краківських старшинських військових курсів (1940 р.). Член Пласту, ОУН (1930 р.), КЕ ОУН ЗУЗ, ГВШ УПА (1944-1945 рр.). Проходив військову службу у польській армії (1932-1933 рр.), керівник організаційної референтури Станіславської окружної екзекутиви ОУН (1933 р.), окружний провідник (1937-1939 рр.), обласний провідник Станіславщини і керівник обласного повстанського штабу (1940 р.), організатор української частини «Нахтігаль», керівник мобілізаційного відділу Проводу ОУН (б), заступник військового референта ОУН, відповідальний за створення УПА на Волині, організатор і командир УНС (1943 р.), командир УПА-Захід (1943 -1944 рр.). В'язень польських, німецьких і радянських тюрем. 22.01.1945 р. заарештований спецвідділом НКВС. Вироком трибуналу військ МВС Українського округу від 10 серпня 1946 р. засуджений до найвищої міри покарання. Страчений. Не реабілітований.

Андрій Мельник – «Євген» (12.12.1890 с. Воля Якубова Дрогобицького району, Львівської області – 01.11.1964 р. м. Клерво, Люксембург). Член УВО (1921 р.), Сенату ОУН (1934 р.), ПУН (1938-1964 рр.). Військовик УСС (1914-1919 рр.), начальник Штабу армії УНР (1919 р.), інспектор військових місій УНР у Празі (1920-1921 рр.), працівник правління видавничої спілки «Діло» (1932-1938 рр.). В'язень польських і німецьких тюрем та концтаборів. З 1945р. в еміграції.

Євген Коновалець – керівник ОУН. Загинув у результаті вибуху спеціальної «коробки цукерок», яка була елементом чітко спланованої спецоперації органів НКВС СРСР. Терористичний акт виконав співробітник НКВС Павло Судоплатов. (пізніше –керівник розвідувально-диверсійного управління НКВС СРСР, генерал МДБ).

Судоплатов зумів увійти в довіру до Коновальця, який повірив в існування в СРСР міцного націоналістичного підпілля. Це «нелегальне угруповання» він буцімто й представляв, згідно з вигаданою в НКВС легендою. Про хід операції інформували особисто Й. Сталіна. У листопаді 1937 р. Й.Сталін прийняв П. Судоплатова й поставив йому завдання розробити план «нейтралізації» керівництва ОУН. Через тиждень у Кремлі Судоплатов доповів план Сталінові, керівникові НКВС Єжову та Голові ЦК УРСР Петровському. 23 травня 1938 р. Судоплатов передав у роттердамській кав-'ярні вибухівку, закамуфльовану під коробку цукерок з українським орнаментом, як «подарунок від друзів». Після того як коробку перевернуто у горизонтальне положення, вона вибухнула.

Мирослав Тураш – «Грабовський», «Шелест» (26.02.1910 р. м. Нижанковичі, Старосамбірський район, Львівська область – 06.1939 р.). Навчався в Дрогобицькій гімназії, студіював у Краківському університеті (1935 р.), здобув учений ступінь

магістр права. Член Пласту, УВО, ОУН (1929 р.). Повітовий провідник Дрогобиччини (1931-1936 рр.), заступник організаційного референта КЕ ОУН (1938 р.), організаційний референт КЕ ОУН ЗУЗ (1938-1939 рр.). Крайовий провідник ОУН. В'язень польських тюрем. Влітку 1939р. пішов за кордон на зустріч із представником ПУН Повертаючись через чесько-польський кордон, пропав безвісти в районі м. Закопане (Польща).

Григорій Пришляк – «Вайс», «Вільховий», «Маріям» (20.04.1913 с. Новосілки Буського району, Львівської області – 22.09.2002 р. м. Львів). Навчався у Львівській гімназії, служив у польській армії. Слухач спеціальної школи Абверу для членів ОУН (1939 р.). Член Пласту, «Просвіти», УВО, ОУН (1929 р.), повітового проводу ОУН, референт СБ ОУН у Кракові (1940-1941 рр.), Крайовий референт СБ ОУН в Німеччині (1941 р.), Крайовий референт СБ ОУН ЗУЗ (1941-1944 рр.), керівник інформаційно-розвідувалдьного відділу крайової референтури СБ ОУН ЗУЗ («Галичина») у 1944-1945 рр., провідник особливої групи ОУН у Львові (1945-1946 рр.) В'язень польських і радянських тюрем.

Василь Кук

Василь Кук (11.01.1913 р. смт. Красне Буського району, Львівської області –09.09.2007 р. м. Київ). Навчався у Золочівській гімназії (1923-1932 рр.), студіював право в Люблінському католицькому університеті. Член Пласту, ОУН (1929 р.), Золочівської повітової екзекутиви ОУН (1930р.), РП ОУН (б), БП ОУН (б), ОУН (б) на УЗ (1941-1954 рр.), УГВР. Зв'язковий до КЕ ОУН на ЗУЗ (1933 р.), повітовий провідник ОУН Золочівщини (1936-1937 рр.), організаційний референт РП ОУН (б)(1940-1941 рр.), організатор і керівник похідних груп ОУН (1941 р.). Крайовий провідник ОУН на Дніпропетровщині (1942-1943 рр.), ОСУЗ (1943 р.), організаційний референт ПЗУЗ (1945-1947рр.), ініціатор створення НВРО, заступник Голови проводу ОУН (1947р.), голова проводу ОУН (б)на УЗ (1950-1954 рр.). Керівник друкарні КЕ ОУН «Магдоліна», викладач Краківських старшинських курсів (1940-1941 рр.), упорядник конспіративних підручників та пропагандистської літератури. Командир УПА-Південь (1944 р.), Головнокомандувач УПА (1950-1954 рр.), полковник УПА (1950 р.), генерал-хорунжий УПА від 14.10 1952 р. (згідно з постановоюУГВР від 20.10.1952 р.). Нагороджений Золотим Хрестом заслуги УПА (15.10.1949 р.). В'язень польських, німецьких та радянських тюрем.

Альфред Бізанц (1890 р., с. Тернопілля Миколаївського району, Львівської області). За походженням німець. У роки першої світової війни – офіцер австрійської армії. З листопада 1918 р. – командир Львівської (Сьомої) бригади УГА, групи військ «Південь». У березні 1919 р. бригада Бізанца відзначилась в ході Вочухівської операції. 7 червня 1919 р. Львівська бригада УГА розпочала успішний Чортківський наступ. За дії бригади під час цієї операції Бізанцу було присвоєно військове звання підполковника. У серпні 1919 р. його частина успішно діяла під час наступу об'єднаних українських армій на Київ. У січні 1920 р. підрозділ Бізанца у складі частин Української Галицької Армії внаслідок епідемії тифу і повної відсутності боєприпасів потрапив у скрутне становище. 24 квітня 1920 р. група військ під командуванням Бізанца прорвала польську лінію фронту в районі с. Михнівка, вирушила на з'єднання з частинами УНР. На початку 1940-х років Бізанц – референт українських справ в Управлінні Генерального Губернаторства. У 1943-1944 рр. очолював Військову управу Дивізії «Галичина». У 1945 р. заарештований радянськими спецслужбами і засланий. Подальша доля невідома.

Ярослав Гордовий – «Буй», м. Долина, Станіславська область. Навчався в Стрийській гімназії. Член ОУН. Співробітник Повстанського Штабу ОУН у Кракові (від 10.03.1940 р.), керівник відділу військового вишколу крайового повстанського штабу ОУН у Львові (від 24.03.1940 р.). В'язень польських, радянських, німецьких тюрем. Загинув у концтаборі «Аушвіц».

Петро Федорів – «Дальнич», «Косич», «Сівко» (21.11.1910 р.) с. Криве Бережанського району, Тернопільська область – 11.04.1947 р. м. Варшава. Навчався у Бережанській гімназії (1929 р.), студент юридичного факультету Львівського університету. Член ОУН з 1929 р. Провідник Бережанського окружного проводу (1939 р.), учасник похідних груп ОУН (1941 р.), співробітник референтури СБ РП ОУН (б) -1942-1944 рр., заступник головного референта. Крайовий референт СБ ЗУЗ (1945 р.) та ЗОУЗ (1945 -1947 рр.) В'язень польських, німецьких, радянських тюрем. Заарештований МОБ Польщі, за вироком суду страчений.

Ярослав Стецько – «Зиновій Карбович», «Лука», «Орач» (19.01.1912 м. Тернопіль – 06.07.1986 р. м. Мюнхен, Німеччина). Закінчив Тернопільську гімназію у 1929 р., навчався на юридичному факультеті Краківського університету (1929-1930 рр.), гуманітарному факультеті Львівського університету (1930-1934 рр.). Член УВО, ОУН, ЗЧ ОУН (1945 – 1968 рр.), АБН. Окружний провідник Тернопільщини (1930 р.), ідеологічний і ви шкільний референт Проводу «Юнацтва» ОУН ЗУЗ (1932-1934 рр.), перший заступник С. Бандери, голова уряду ОУН (1941 р.), провідник ОУН (1968 -1986 рр.). В'язень польських і німецьких тюрем та концтаборів. Відзначений Золотим Хрестом заслуги УПА (20.10.1951 р.)

Ростислав Волошин – «Березюк», «Горбенко», «Левченко», «Павленко», «Чепіга» (03.11.1911 р. с. Озерни, Дубенський район, Рівненська область – 22.08.1944 р. біля с. Гаї Нижні Дрогобицького району Львівської області). Навчався у Рівненській гімназії, студент юридичного факультету Львівського університету (1932- 1936 рр.) Член Пласту, куреня Січових Стрільців, Президії ЦЕ СУС, ОУН з 1929 р., СУСОП (1932 – 1933 рр.), Бюро Проводу ОУН (1943 р.), УГВР. Повітовий провідник ОУН Дубенщини (1933 р.), провідник Рівненської округи ОУН (1933-1935 рр.), ідеологічний референт КЕ ОУН ПЗУЗ (1935-1937 рр.), Крайовий провідник ОУН на ПЗУЗ (1941 р.), Генеральний Секретар ВС УГВР. В'язень польських, радянських, німецьких тюрем. Посмертно відзначений Золотим Хрестом Заслуги УПА. Полковник-виховник УПА.

Дмитро Маївський – «Дума», «Зруб», «Косар» (08.11.1914 р. с. Реклинець Сокальський район, Львівська область – 19.12.1945 р. Чехія). Навчався в Сокальській гімназії, учительській семінарії. Член ОУН, БП ОУН (б) (1942-1945 рр.). Повітовий провідник ОУН Жовківщини (1939 р.), організатор повстанських загонів на Жовківщині, обласний провідник Холмщини (1939-1940 рр.), окружний провідник ОУН Сокальщини (1940-1941 рр.), учасник похідних груп на СУЗ, заступник КП ОУН СУЗ у Києві (1941-1942 рр.), референт пропаганди (1943 р.), політичний референт (1943-1945 рр.). В'язень польських тюрем. Загинув на території Чехословаччини.

Дмитро Маївський

Кирило Осьмак, народився 09.05.1890 р. на Полтавщині. Вищу освіту здобув у Московському сільськогосподарському інституті. У березні 1917 р. створював Центральну Раду. З 1917 р. працював у Генеральному секретаріаті земельних справ. У 1925 р. працював в Інституті української наукової мови Всеукраїнської академії наук, створив сільськогосподарський термінологічний словник. У 1928 р. заарештований за участь у контрреволюційній організації правих українських націоналістів. Як соціально небезпечний елемент висланий з України на три роки. У 1930 р. знову заарештований, присудили знову три роки концтабору на Півночі СРСР, де він будував залізницю до м. Сиктивкар. Звільнений у лютому 1940 р. У березні 1940 р. повернувся до м. Києва. У жовтні 1941 р.в м. Києві було створено Українську національну раду, у якій очолив відділ земельних справ. Допомагав продовольством українським підпільникам і членам похідних груп ОУН. Постійно підтримував контакти з

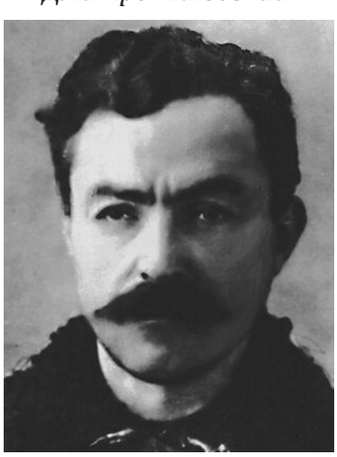

Кирило Осьмак

українським національним підпіллям. Наприкінці вересня 1943 р. переїхав до м. Львова, де зустрічається з діячами ОУН та командуванням УПА. 11-15 липня 1944 р. відбувся Великий збір УГВР, де були обрані Президія та Генеральний секретаріат – підпільний парламент та підпільний уряд воюючої України. Головою Президії та Президентом УГВР був обраний Кирило Осьмак, а Головою уряду – Роман Шухевич. 23 серпня 1944 р. в результаті бою між відділами УПА та частитанами ЧА був поранений, але зумів уникнути полону. 12 вересня 1944 р. під час облави, влаштованої НКВС був заарештований. Помер у тюрмі на півночі Росії у 1960 р.

Роман Кравчук – «Гончаренко», «Лісовий», «Максим», «Петро», «Степовий» (06.10.1910 р. м. Кам'янка-Бузька Львівська область – 22.12.1951 р. біля с. Григорів Рогатинського району, Івано-Франківська область). Закінчив Золочівську гімназію. Член Пласту, Золочівської повітової екзекутиви ОУН, КП ОУН ЗУЗ (1940-1941 рр.), Головної Команди, УГВР. Виконувач обов'язків керівника КП ОУН (б) ЗУЗ (1941 р.), організаційний референт Проводу ОУН (б) (1942-1951 р.). Крайовий провідник ЗУЗ (1943-1951 р.), заступник Голови ОУН (б) на УЗ (1950-1951 рр.). Голова Президіальної колегії УГВР (1950-1951 рр.). В'язень польських (1932, 1933, 1934-1937, 1938-1939 рр.) тюрем.

Роман Різняк – «Макомацький», 1921-1948 рр., розвідник, командир спецбоївки Служби безпеки Дрогобицького районного проводу ОУН (б) та УПА.

Петро Дужий – «Аркадій», «Арсен», «Віталій», «Дорош», «Орест», «Павлович», «Панасенко» (07.06.1916 на Сокальщині, Львівської обл. – 24.10.19997 р. м. Львів). Закінчив Львівську гімназію, Львівську академію зовнішньої торгівлі. Член ОУН з 1932 р., повітового проводу Томашівщини (1939-1941 рр.), Бюро Проводу ОУН. Учасник похідних груп, працівник організаційної референтури (1941-1942 рр.), організаційний референт і заступник провідника ОУН Південно-східних українських земель у Дніпропетровську (1942-1943 рр.), референт пропаганди та організаційний референт Крайового проводу ОУН ЗУЗ (1944 р.), референт пропаганди Проводу ОУН (1944-1945 рр.). В'язень польських (1934, 1938, 1939 рр.), німецьких (1941, 1943 рр.), радянських (1945-1960 рр.) тюрем.

Осип Дяків – «Горновий», «Левадний», «Цьвочок» (21.06.1921 р. с. Олесин Сокальського району Львівської обл. – 28.11.1950 р. с. Великополе Яворівського району, Львівської обл.). Член ОУН на УЗ (1949-1951 рр.). Організаційний референт ОУН Львівського краю (1948 р.). Крайовий провідник ОУН Львівського краю і командир ВО «Буг» (1948-1950 рр.), заступник голови генерального секретаріату УГВР (1950 р.)

Спецбоївка, до обов'язків якої входило охороняти керівників Центрального проводу ОУН (б), забезпечувати їм зв'язок і здобувати провіант. Кількість бійців становила від 15 до 20 осіб, і мала назву «двадцятка».

Едмунд Мартинець – «Крук» (1922-1923 рр.). Перебував в УПА. Пройшов тримісячний військовий вишкіл у старшинській школі УПА – «Олені» (1944 р.). Комендант БСБ (боївки служби безпеки) керівного проводу ОУН, – скерований до М .Арсенича. Заарештований органами МДБ у 1945 р.

Михайло Шепета – «Юлько» (1914, с. Лісники Бережанського району, Тернопільської обл. – 1947р.). Учасник ОУН та УПА.

Любов Щапанська – «Зена», «Тетяна». Підрайонна провідниця жіночої сітки ОУН. Заарештована органами МДБ у 1945 р.

Ярослав Дякун – «Дмитро», «Мирон» (02.02.1913 р., с. Дев'ятки Жидачівського району Львівської обл. – 09.11.1948 р., біля с. Шпильчина Перемишлянського району Львівської області). Навчався у Львівській учительській семінарії. Член Пласту, ОУН (1939 р.), Львівського окружного проводу ОУН (1938-1941 рр.). Організатор ОУН на Бібреччині, повітовий провідник, окружний провідник, голова Бібрецького району (1941 р.), референт СБ Львівської обл. і Львівського Краю. (1942-1948 рр.), референт СБ Проводу ОУН на УЗ (1947-1948 рр.) В'язень польських (1937-1938 рр.) тюрем. Майор СБ. Лицар Срібного хреста заслуги (1947 р.).

Іван Климів – «Арідник», «Куліба», «Легенда», «Марпман» (29.10.1909, с. Сілець Сокальського району Львівської обл.) – (04.12.1942 р. м. Львів). Навчався у Сокальській гімназії (1921-1929 рр.) на факультеті права Львівського університету. Член

Пласту, ОУН. Один з організаторів ОУН на Сокальщині окружний провідник. Крайовий провідник ОУН ПЗУЗ (1940 р.). Крайовий провідник ОУН всіх українських земель у складі СРСР. Організатор повстанського руху як комендант Української національної революційної армії (літо 1941 р.), організатор української адміністрації, міністр політичної координації УДП, організаційний референт проводу ОУН (1941 р.), відтак керівник організаційного відділу військової референтури. Політв'язень польських (1932, 193-1939 рр.) та німецьких (1942 р.) тюрем. Посмертно підвищений до ступеня генерал-політвиховника. Відзначений Золотим Хрестом заслуги УПА.

Костянтин Цмоць – «Вовченко», «Град», «Модест», «Стрілець», «Юра» (10.02.1914 на Сокальщині Львівської обл. – 21.12.1944 р. с. Юшківці, Жидачівського району, Львівської обл.) Закінчив Стрийську гімназію. Член Пласту, ОУН. Окружний (обласний) провідник ОУН Стрийщини (1939-1941 рр.), співробітник референтури СБ КП ОУН ЗУЗ. Керівник охорони підпільної радіостанції «ВАільна Україна» б. с. Ямельниці Сколівського району Львівської обл. В'язень польських та радянських тюрем.

Осип Карачевський – «Свобода», «Юзик» (06.03.1905, с. Держів Миколаївського району Львівської обл. – 1944 р. м. Гіссен). Член Пласту, ОУН. Поручник польської армії, один з командирів «Карпатської Січі», командир сотні Українського легіону (1939 р.), керівник відділу військового навчання повстанського штабу ОУН (від 10.03.1940 р.), керівник старшинської школи ОУН в Турковичах на Холмщині (осінь 1940 р.). Викладач старшинських курсів ОУН у Кракові (1940-1941 рр.), працівник військової референтури ОУН. В'язень німецького концтабору «Аушвіц», де й загинув.

Олександр Кузьмінський – «Горн», «Єрн» (17.08.1910 – м. Броди 1943 р.). Навчався у Львівській академічній гімназії (1930 р.). Член Пласту. Керівник сітки проводу ОУН у Львівській академічній гімназії (1929-1930 рр.). Старшина польської армії. Викладач старшинських курсів ОУН у Кракові (1940-1941 рр.). Автор підручників «Стрілець» і «Впоряд». Працівник військової референтури ОУН у ранзі сотника. (1941-1942 рр.). Загинув у 1944 р.

Маївський Дмитро («Дума», «Зруб», «Косар», «Курган», «Майченко», «Ом», «Тарас») – (08.11.1914 р., с. Реклинець Сокальського району Львівської обл. – 19.12.1945 р., Чехія). Закінчив Сокальську гімназію та учительську семінарію. Член ОУН, Проводу ОУН (1942-1945 рр.), Бюро Проводу ОУН (1943-1945 рр.). Повітовий провідник та організатор повстанських загонів Жовківщини (1939 р.). Обласний провідник ОУН Холмщини (1939-1940 рр.), окружний провідник ОУН Сокальщини (1940-1941 рр.). Учасник похідних груп ОУН (1941 р.), заступник крайового провідника ОУН СУЗ у Києві (1941-1942 рр.). Референт пропаганди і редактор журналу «Ідея і Чин» (1942 р.), політичний референт (1943-1945 рр.) В'язень польських тюрем (1938 р.). Відзначений Золотим Хрестом заслуги УПА посмертно.

Василь Макар – «Безрідний», «Будженко», «Каруспун», «Сіроманець», «Черник» (23.09.1908, с. Поториця Сокальського району Львівської обл. – 23.04.1944, Броневицький ліс Березненського району Рівненської обл.). Організаційний і фінансовий референт Сокальського повітового проводу (1936-1937 рр.), керівник переходу кордону членів ОУН (1939-1941 рр.). Крайовий референт СБ ПЗУЗ (1942-1944 рр.) В'язень польських тюрем та концентраційних таборів (1932-1936 рр., 1938-1939 рр.). Нагороджений Золотим Хрестом заслуги УПА, полковник контррозвідки.

Михайло Середа – «Шворний» (1922 р., м. Костопіль Рівненської обл. – 07.1945 р., с. Градиське Маневицького району Волинської обл.). Закінчив гімназію, здобув середню освіту. Член ОУН. Організаційно-мобілізаційний референт Костопільського повіту (1943 р.). Референт СБ. Комендант запілля ВО «Заграва» (1944 р.), керівник ВСБ ЗГ «33» («Завихвост»). Референт СБ Ковельської округи ОУН ВО «Славута». Поручник СБ з 22.01.1944 р. В'язень польських тюрем (1935-1939 рр.). Нагороджений Срібним Хрестом заслуги.

Василь Шеванюк – «Залізний», «Сатурн» (1918 р., Пилявка Таврочівського району Вінницької обл. – 03.04.1950 р.). Закінчив гірничо-мехінічний інститут м. Донецька – інженер-теплотехнік. Слідчий кримінальної поліції міст Запоріжжя (1941-1942 рр.), Вінниці (1942-1943 рр.). У підпіллі ОУН з 1943 р. Слідчий референт Стані-

славського Окружного проводу, згодом слідчий з особливо важливих справ при референтурі СБ Карпатського Крайового проводу. Референт СБ Дрогобицького Крайового проводу з 1948 р. Вишкільник (травень-липень 1947 р.) та автор праць: «Агентура НКДБ в дії», «Що має знати працівник СБ у боротьбі з агентурою органів МДБ», окремих брошур про структуру органів МВС-МДБ. Регулярно проводив семінари з працівниками СБ.

Григорій Семенюк – «Мручко», «Микола» – рік народження невідомий. Загинув 24.11.1949 р. у Будніському районі Рівненської обл. Політ референт Рівненського окружного проводу.

Степан Янишевський – «Далекий», «Тома» (17.09.1914 р., с. Витвиця Волинського району Станіславської обл. – 29.11.1951 р. м. Рівне). Закінчив Перемишлянську гімназію (1935 р.), Станіславську духовну семінарію, вчительські курси. Викладав історію у школах. Член ОУН з 1941 р. За дорученням Проводу ОУН перебував на службі у німецькій поліції, заступник начальника української поліції у Вінниці (1941-1943 рр.). Референт СБ округи УПА-«Північ» з березня 1943 р. Т.в.о. командира округи «Заграва» (квітень-серпень 1943 р.). Референт СБ Крайового проводу ОУН на ПСУЗ «Одеса» (1944-1946 рр.). Поручник УПА. На знак протесту проти масових «чисток» у лавах підпілля 05.12.1945 р. створив опозиційний Крайовий провід. 25.08.1948 р. судом ОУН засуджений до смертної кари без права реабілітації. 13.08.1948 р. тричі поранений під час військово-чекістської операції МДБ, потрапив у полон. 28.08.1951 р. військовим трибуналом Прикарпатського військового округу засуджений до розстрілу. Вирок виконано, не реабілітований.

Никон Семенюк – «Стальний», «Ярема» (1918-1946 рр.) У 1944-1945 рр. командир куреня ім. Богуна округи «Заграва», з'єднання «Петлюра» («Дорош»), групи «Тютюнник» («Хвильовий»), загону «Дорош» ЗГ «44». Майор УПА від 24.11.1944 р.

Яків Яковлєв – «Кватиренко», «Юрко» (1918-1946 рр.). У 1944 р. командир з'єднання «Хмельницький» (командир групи «Тютюнник», ЗГ «44»). У 1944 р. референт тимчасового проводу ПСК «Степ», «Схід». Поручник УПА з 24.04.1945 р.

Степан Костецький – «Зимний», «Терешко» (1919-1945 рр.). У 1944-1945 рр. політвиховник групи «Заграва». Співробітник політичної референтури ПСК «Одеса». Член самопроголошеного проводу Краю «Одеса» (1945 р.).

Петро Трофимчук – «Тарас» (1916-1946 рр.). У 1944 р. організаційно-мобілізаційний референт ВО «Заграва». Член самопроголошеного проводу краю «Одеса» (1945-1946 рр.).

Лев Ребет, народився 3 березня 1912 р. у м. Стрий на Львівщині. Був членом «Пласту», у 15-ть років став членом УВО, у 17-ть років – ОУН. Закінчив юридичний факультет Львівського університету. 3 роки провів у польських в 'язницях. У 1934-1938 – провідник КЕ ОУН у Західній Україні. У 1940 р. виступив за багатопартійність визвольного руху, ОУН мала стати понадпартійною, бо була організацією, а не партією, яка повинна обєднати усіх українців у боротьбі за створення Української Соборної Самостійної Держави. Згодом, ця ідея була реалізована на практиці, коли була створена Українська Головна Визвольна Рада. З червня 1941 р. заступник Голови Українського державного правління. З осені 1941 р. до грудня 1944 р. в'язень концтабору «Освенцім». Один з найпотужніших інтелектуалів ОУН, антирадянський публіцист, який викликав у Москви особливу ненависть. У 1945-1948 рр. головний суддя закордонних частин ОУН. У 1949 р. захистив докторську дисертацію на тему «Держава і нація». Автор праць «Світла й тіні в ОУН», «Теорія нації», «Держава і нація», «Формування української нації», «Походження українців, росіян та білорусів у світлі сучасних совєтських теорій». У 1950 р. викладав державне право в Українському вільному університеті у Мюнхені професор права. 12 жовтня 1957 р.

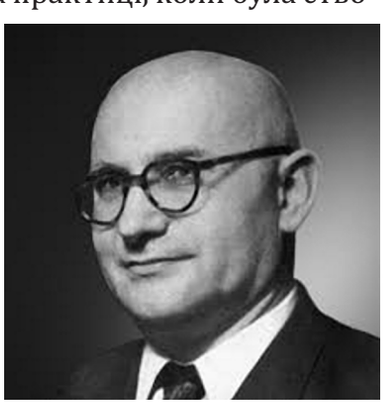

Лев Ребет

убитий агентом КДБ Б. Сташинським. У жовтні 2010 р. прах Лева Ребета перепохований на Личаківському кладовищі у Львові. Теоретик націоналізму, один з ініціаторів проголошення Акту відновлення Української держави, свого часу чи не найбільше посприяв поширенню визвольної ідеї серед молоді Західної України й Волині. Коли у 1934 р. майже все керівництво ОУН було ув'язнене польською владою, очолив КЕ ОУН. Він перенацілив ОУН з бойової діяльності на пропагандистську і на розповсюдження мережі ОУН на територію Волині й Полісся, чим врятував ОУН, вливши у неї молоді нові кадри: «Український народ, будучи у Східній Європі народом із найстаршою культурою, має дані бути також: речником передових думок людства на тих просторах. Україна може й повинна стати зразком політичної культури для всього оточення і на місці тиранії, яку сторіччями на Сході репрезентувала російська – біла і червона імперія, показати зразок модерної демократичної держави».

Ярослав Мельник – «Роберт», Крайовий провідник Карпатського краю керівник служби безпеки Карпатського краю.

Стефанія Прошак-Костюк – «Марта», керівник зв'язку Карпатського краю «Марта» (сотня «Білого» Карпатського краю.

З історії життя і боротьби одного з українських націоналістів:

«…У 20- ті та 30-ті роки ХХ ст. східні та західні українці боролись за відновлення Української держави…

У 30-х роках ХХ ст. одним з керівників повстанського руху у Лопатинському повіті (нині Радехівський район, Львівської області) став Антін Горбач, 1913 р.н. У 1936 р. його було призвано на військову службу до польської армії. Там він отримав відповідний військовий вишкіл, який згодом він використає при організації і здійсненні антипольського повстання. У 1938 р. А.Горбач став членом ОУН (б), метою діяльності якої є збройне українське повстання проти польської влади, і створення Самостійної Соборної Української Держави.

У 1939 р. Горбач був арештований польською владою за антипольську діяльність, але вже у вересні 1939 р. його було звільнено у зв'язку з приходом у Західну Україну Червоної Армії, а згодом і радянської влади: на місця поверталися з окупованої німцями Польщі підпільники Лопатинщини. Антін Горбач провідниками Організації був призначений комендантом міст Монастирок та Станіславчик. У листопаді 1941 р. у м. Радехові було створено національний комітет, за розпорядженням якого, коменданти навколишніх сіл збирали продукти для їх розподілу серед червоних військовополонених, які масово гинули з голоду у німецьких концтаборах.

З початку 1942 р. німецькі нацисти розпочали боротьбу проти ОУН (б). Розшукуваний німецькою таємною поліцією А. Горбач (псевдо «Зуб») рятуючись від переслідувань у складі похідної групи українських націоналістів ОУН (б) пішов на Волинь, де сформував один із загонів місцевої української самооборони, майбутньої основи УПА. Українці поставили масовий спротив німцям на Волині.

Антін Горбач

У 1943 р. від червоних партизан постраждали українські села Нивці, Радванці, Струбиці, Станіславчик. У відповідь, на такі дії червоних вояки сотень «Зуба», «Довбуша» та самооборонних кущових відділів біля с. Радвинці оточили і повністю розгромили червоні більшовицькі банди.

Навесні 1944 р., у зв'язку з наближенням радянсько-німецького фронту УПА було проведено мобілізацію чоловічого населення.

У другій половині 1944 р. у Західну Україну вступила Червона Армія. До лав УПА зголошується все більше чоловіків і дівчат: у великих лісових масивах розташовуються військові табо-

ри українських повстанців. Після військових вишколів молоде вояцтво розподілялося серед бойових сотень Лопатинського, Бродівського, Сокальського районів, що на Львівщині.

У середині жовтня 1944 р. сотня під командуванням А.Горбача здійснила напад на приміщення загону НКВС у рідному селі Топорів. В результаті вдало спланованої та проведеної військової операції цей відділ більшовиків був повністю знищений.

Не маючи змоги зламати опір українських повстанців, більшовики розпочали боротьбу проти мирного українського населення, що допомагало повстанцям.

У березні 1945 р. боївки УПА сіл Грицеволя, Щуровичі, Кустин, Хмільно, Миколаїв, Роденко, Лопатинського районного проводу біля с. Завиче влаштували засідку на конвой НКВС, який перевозив арештованих жителів села Сморжева до в'язниці, що у Лопатині: повстанці, розділившись на дві групи вдалим маневром відсікли в'язнів від охорони і за лічені хвилини бою знищили усіх енкаведистів.

Наприкінці весни 1945 р. повстанці за наказом надрайонного проводу ОУН (б) провели успішну бойову операцію із знищення районного відділу НКВС у м. Радехів: близько двох сотень упівців, залишивши засідки на дорогах Радехів-Кам'янка-Буська, Радехів-Лопатин, Радехів-Горохів, з різних боків підійшли до міста. Завданням засідок було знищити допомогу, яку буде надіслано із сусідніх райвідділів НКВС. Повстанці блискавично ліквідували більшовицькі застави, що були біля міста і в самому місті та захопили місця розташування червоних формувань. Далі, головний удар було спрямовано на центральну частину міста Радехів. Заставши ворога зненацька українські відділи розпочали шалений бій в приміщеннях НКВС, в'язниці, для звільнення заручників та ув'язнених та здобуття складів радянських установ. Вдалим маневром упівці під прикриттям десятків кулеметів захипили усі приміщення ворога, у тому числі, районне управління НКВС. По дорозі до Радехова також була знищена і допомога, надіслана з інших відділів НКВС, які попали у повстанські засідки. Використовуючи кулемети МГ-34 і МГ-42 повстанці знищили усіх ворогів. З невеликими втратами, виявивши велику мужність та військову майстерність українські повстанці здобули районний центр Радехів, у якому їх радісно вітало місцеве українське населення. Вже пізно ввечері українські вояки залишили місто і повернулись до місць свого розташування та таборів.

Своєю збройною боротьбою УПА показувало, що українська нація сприймала більшовиків як нових окупантів українських земель.

Ось, що пише у своїх звітах за квітень-травень 1945 р. один із Львівських комуністів про ситуацію в Лопатинському районі: *«...в последнее время во многих селах усилилась деятельность оуновцев по пути усиления пропаганды. Изменилось их отношение к школам. Ночью, бывая у учителей, требуют от них преподавания в школах по нашим советским программам, мотивируя это тем, что для самостийной Украины необходимы ученые и культурные работники. Свои террористические действия ОУН и УПА направляют против советского актива, в первую очередь против председателей и секретарей сельсветов, которые не помогают им... Наиболее поражены села района Грицеволя, Щуровичи, Стреминше, Завидше, Сморжив, кульков, Николаев, Оглядов.*

Бандами УПА в районе руководит «Зуб», Горбач Антон Панькович, урожееиц с. Топорив, 1913 г.р...., член ОУН (б), характер волевой, руководит сотней. Руководство ОУН (б) района осуществляет Мандрыка Роман Осипович, по кличке «Креминь», до этого имел кличку «Максим Перебыйнис». В подрайон входят Лопатинский и частично Радеховский районы. Надрайон имеет название «Альпы» и насчитывает восемь кущей. В Лопатинском районе ликвидировано восемь оуновских сеток. В самом Лопатине арестовано 41 участника ОУН, которые были на легальном положении и работали в партийно-советских учреждениях, в райкоме партии, райвоенкомате, райисполкоме, печати, пивзаводе и других. Арестованная уборщица райкома партии имела задание изымать разные бумаги, подслушивать разговоры работников райкома о проводимых мероприятиях в селах и передавать их райнному проводнику «Зубу».

В результате проводимых мной операций в с. Кусты арестовано 3-е связных, в с. Клесникив вскрыт схрон, арестовано 2 бандита и 3 убито. Две роты войск 25-й бригады НКВД действуют без увязки с районными отделениями НКВД и НКГБ».

Дружина українського провідника Дарина Горбач, яка також була учасником визвольної боротьби, не зрадила свого чоловіка, незважаючи на складні і жорстокі обставини боротьби, і як сотні тисяч жінок інших українських борців, вірили у свою перемогу, і ні загибель їхніх чоловіків, ні страждання, не зупинили їх.

Літо 1945 р. минуло для повстанців у важких боях.

26 вересня 1945 р. в бою проти військ НКВС біля с. Грицеволя загинув районний провідник ОУН (б), командир сотні УПА на Лопатинщині Антон Горбач («Зуб»).

Зі спогадів його дружини: «Ковальчук сказав, що вони на третій день свят з боївкою прийшли у те село, і заквартирували на його краю, а росіяни спеціально поховалися по хатах і поза ними засіли, повстанці те побачили і скоро почали відступати, тоді росіяни розпочали сильну стрілянину, і в Грицеволівському лісі був дуже сильний бій, повстанці змушено відступили, Антін був убитий просто в чоло… це було скраю лісу, повстанці то все бачили…усіх побитих повстанців руські поклали на воза, а чоловіка прив'язали за ноги до воза, і так притягнули до НКВС до Лопатина для того, щоб зігнати людей для впізнання. А Ковальчук організував 10 чоловік, і сказав, що ми маємо забрати тіло свого командира за всяку ціну… як не врятували його живого, то треба врятувати його мертвого. І його тіло було викрадено і таємно поховано з військовими почестями у селі. У голові у нього росте береза, і він похований під тою березою…Маріцю, ми все зробили як треба, те місце тобі показати не можемо, а прийде час наші люди скажуть, де він похований…».

Львівські Бригідки – м. Львів, монастир, заснований у 1614 р., де містився конвікт для дівчат зі шляхетних родин. У 1784 р. монастир закрито і перероблено на чоловічу в'язницю, яка існувала понад двісті років за всіх суспільних ладів.

Береза Картузька – концентраційний табір, створений за наказом президента І. Мосціцького 17.06.1934 р. після атестату на міністра Пєрацького для осіб, які становили політичну загрозу державі. Про відправлення людей до цього концтабору вирішували «чинники загальної адміністрації». Час перебування визначали до трьох місяців, але цей термін постійно продовжувався на три місяці. Це уможливлювало повну свободу поліції, старост і воєвод засилати до концтабору людей, проти яких не було доказів вини, а тільки припущення у їх політичній непевності.

Табір відкрили 05.07.1934 р. у порожніх будинках колишнього російського монастиря, а потім російських казарм у малій місцевості Береза Картузька. У перші дні існування табору з тюрем було відправлено у табір приблизно 120 українських націоналістів. У таборі було впроваджено режим жорстокого поліційного терору: 8-10 год. робочий день під наглядом поліції, навмисне знущання над в'язнями, безпідставне биття тощо. Напередодні Другої світової війни до Берези Карт узької заслано понад 2 тис. українців.

2. Повсякденне життя і бої відділів УПА

(До військово-політичної ситуації на українських землях на початку 1944 р., щодо організаційної роботи УПА, Народно-Визвольна Революційна Організація і її документи, запілля УПА, ГВО на північно-західних українських Землях, директивні документи ВО «Заграва», підпільні структури ОУН (б) на північно-східних українських Землях, щоденна діяльність УПА, організаційні документи, бої повстанських відділів з військами НКВС під Гурбами, бої і звіти, болючі втрати повстанців, боротьба за УССД продовжується набуваючи нових форм)

Український національно-визвольний рух УПА і запілля в усіх проявах намагався грати власну роль. Наближення наприкінці 1943 р. німецько-радянського фронту до охоплених повстанським рухом регіонів Правобережної України позначилося посиленою підготовкою повстанців до боротьби з радянською владою. Ця боротьба велася як серед військових руху, так і серед цивільного населення.

У лютому 1944 р. було очевидним, що німецька армія не в силі зупинити Червону Армію, яка ось-ось увійде в Західну Україну й перекотиться через Карпати. Тож ко-

мандування УПА, розуміючи важкість майбутніх боїв з військовими відділами НКВС-МДБ, головним завданням бачить накопичення зброї, амуніції, продовольства, будівництво спеціальних сховищ-криївок, покращення організації своєї подальшої діяльності.

«**Розпорядження про здавання зброї цивільним населенням**
1 березня 1944 р.

1. На підставі розпорядження Головної Команди Української Повстанчої Армії, вся зброя, що знаходиться в руках цивільного населення України, мусить бути до 1 квітня 1944 року здана до Української Повстанчої Армії (УПА)…

Командир УПА-Північ Панас Мосур»

«**Наказ командирові «Олексі» про організаційні призначення**
18 вересня 1944 р.

Затверджую:
1) Командира Очеретинкана шефа штабу «ЗГ» УПА.
2) Провідникові Онищенка і Ігоря на провідників НВРО округ.
18.09.44
Охрім»

З метою придбання цих запасів відділи УПА організовують засідки й роззброюють німецькі, угорські, та інші чужонаціональні частини німецької армії. Такі акції вже проходили без боїв, бо бельгійці, французи, голандці, іспанці, які служили у німецькій армії розуміли, що Німеччина війну програла й не мали бажання воювати ще й з українськими партизанами.

Однак, з німецькими частинами і досить часто з угорцями доводилось зводити важкі бої.

Джерелом для добування продовольчих запасів були переважно організовані німцями селянські кооперативні господарства «лігеншафти» розкидані переважно по Підгір'ю, та німецькі магазини.

Нова зустріч національно-визвольного руху на початку 1944 р. з радянською – «східною» – дійсністю спонукала частину його активу на ПЗУЗ і ПСУЗ до переосмислення потреб і засобів визвольної боротьби в Україні і СРСР, викликала необхідність внесення змін в ідейно-політичні засади, організаційні форми і тактику боротьби.

Реалізацією цього стало утворення на І Установчому з'їзді, що пройшов 17-18 липня 1944 р. в районі с. Дермань, Мізоцького району, Рівненської області, Народно-Визвольної Революційної Організації (НВРО): учасники з'їзду обрали Центральне керівництво НВРО у складі «Леміша» (Василь Кук – керівник), «Заславського» (Яків Бусел) та «Сергія» (Михайло Степаняк), згодом, 30 липня 1944 р. був поранений та заарештований органами НКВД. У серпні 1944 р. до керівництва також був включений «Охрім» («Клим Савур», Дмитро Клячківський). На цьому з'їзді були прийняті керівні документи – резолюції і статут НВРО. Текст резолюцій тимчасово заступав програму організації, яка мала бути прийнята на майбутньому конгресі. Керівником НВРО визначався Провід ОУН.

Згідно з керівними документами зміни в ідейно-політичних засадах полягали у декларуванні – на рівні з національними – боротьби за соціальне визволення, за новий соціальний та економічний лад, демократизацію всього державного і суспільного життя в СРСР. Зміни у тактиці боротьби виявилися у тому, що НВРО брала на себе обов'язки керівної політичної організації всіх проти імперіалістичних сил в Україні. Основою її діяльності визначалася як «боротьба проти диктатури Сталіна і його партійно-більшовицької кліки » за повалення «сталінсько-більшовицького режиму в СРСР і встановлення народно-революційної влади через утворення народно-революційних урядів».

НВРО боролась за новий тип народної держави, за побудову незалежних національних держав, для чого слід підняти на боротьбу трудящі маси, всі народи і проти-імперіалістичні сили.

Боротьба мала проводитися «шляхом революції» – загального збройного повстання.

До тактичних змін також відноситься запровадження нової назви для національно-визвольного руху. Це мотивувалося потребою нових форм і тактики боротьби, передусім для дій на «Сході», а також те, що військово-повстанської форми УПА не вистачало для повстанської роботи.

Практичне проведення змін по впровадженню НВРО на ПЗУЗ і ПСУЗ розпочалося у вересні 1944 р. Керівники генеральних округ та відповідні нижчі структури були повідомлені про «створення нової організації, як об'єднання революційних сил», та отримали до опрацювання і виконання керівні документи. Ріст (поширення) НВРО полягав у зміні існуючих структур ОУН (зміна назви ті інші). В організаційній діяльності цей процес виявився, зокрема, у переході до «внутрішньо-організаційної демократії ». Засади особистої диктатури відкидалися.

«**Резолюції І установчого з'їзду Народно-Визвольної Революційної Органі-зації (НВРО)**

18 липня 1944 р.

Пануючою системою в світі сьогодні є система імперіалістична, що в основу міжнародних і внутрішніх відносин поклала право сили.

Основою цієї системи є неправильне розв'язання пануючими верхівками економічних і соціальних питань та їх змагання вийти з кризи шляхом пограбування сусідніх народів. Взаємне змагання імперіалістичних сил призвело до намагання ними опанування теренів без господарських потреб, з причини стратегічних, чи щоб позбавити конкурента економічних ресурсів.

Наслідками імперіалістичної системи в світі є:

Поневолення народів;

Імперіалістичні війни;

Соціальний гніт…

Сучасна війна – це типова імперіалістична війна за переділ світу… Запропонована розв'язка національного питання обома воюючими сторонами передбачає включення слабших народів в одну з імперіалістичних систем та до повного їх національного і соціального поневолення.

Німецька система так званої «нової Європи» – це реакційна, типово імперіалістична система, що прагне до фізичного винищення або нечувано жорстокого поневолення народів…

Демократична система, пропагована західними державами в так званій Анлантійській карті є спробою використати революційний потенціал поневолених народів для цілей власного імперіалізму та звести боротьбу слабших народів за їх самостійність і рівноправність на нуль. Визнавці Атлантійської карти США, Англія та СССР – помимо декларативного визнання права кожного народу на самовизначення, не визнають цього права за народами СССР, Прибалтики, Середньої Європи та Балкан. США, СССР, Англія, що взяли на себе зобов'язання гарантувати мир у всьому світі фактично заперечує право на суверенність всіх інших народів, крім цих країн-гарантів, які практично розділили цілий світ між собою на сфери впливу.

Так звана «вітчизняна війна СССР» є війною імперіалістичною, що має на меті просування СССР у Європу, та ще більше поневолення народів СССР…

Єдино правильний шлях визволення всіх народів від імперіалістичного ярма – це шлях безкомпромісної революційної боротьби проти усіх імперіалістів, за рівність усіх народів, за право кожного народу мати свою незалежну державу, за дружню співпрацю всіх народів на принципі добровільності.

Революційно-повстанчі рухи Європи і Азії – це стихійне шукання масами народів правильної протиімперіалістичної розв'язки національного та соціального питань. Об'єктивно вони є боротьбою за новий лад у світі, лад, що гарантував би вільне життя кожному народу, що виключав би визиск одного народу іншим.

Історія доказала, що всі спроби офіційних представників деяких народів вибороти або забезпечити національну і соціальну волю, опираючись на одного з імперіалістів, призводять до неминучого поневолення, як це видно на прикладах Фінляндії, Польщі, балканських та інших народів…

В СССР ідею рівності народів замінено теорією опіки «старшого» брата над всіма іншими народами, теорією першості і вищості російського народу…

Право на самовизначення і державне життя народів спотворено створенням так званих «союзних республік», парламенти яких не мають права приймати закони для республіки, а уряди не мають ніякого впливу на вирішення не тільки зовнішніх питань, а й внутрішніх. Всі закордонні, внутрішні, військові питання вирішуються в Москві, не враховуючи національні потреби народів…

Народно-Визвольна Революційна Організація (НВРО), визнає, що… лише побудова системи самостійних національних держав призведе до впорядкування міжнародних відносин, усуне загрозу імперіалістичних воєн і забезпечить народам тривалий і справедливий мир та створить умови для встановлення дружніх відносин та співпраці між народами.

НВРО поборює імперіалізм як протинародну і реакційну силу. Імперіалізм створює систему гноблення і експлуатації народів і людини та є джерелом постійних воєн між народами…

НВРО проти існуючих соціально-економічних систем:

капіталістичної з її принципом приватної власності на засоби виробництва, соціальними протиріччями і боротьбою, визиском трудящих і зосередженням багатств в руках невеликого класу капіталістів, поміщиків та зубожінням народу;

більшовицької, в якій ліквідація старих соціальних суперечностей… призводить до встановлення нових, ще гостріших соціальних протиріч і нових, ще ширших і глибших форм соціального гніту і економічного визиску, у якій формально все багатство зосереджується формально в руках держави, а на ділі розпоряджається ним клас більшовицьких вельмож, заставляючи народи жити у злиднях і нужді.

Обидві системи у своєму розвитку доводять до виникнення імперіалізму.

НВРО проти державно-політичних систем:

буржуазно-демократичної, в якій вся влада в державі формально з народом, а фактично перебуває в руках панівних класів – капіталістів і поміщиків;

буржуазно-фашистських, в яких народ позбавлений усякого впливу на керівництво державою і всім суспільним життям… це система диктаторсько-фашистських партій, за якими ховається диктатура панівних експлуататорських класів.

Ці системи поневолюють народи і людину, гальмують культурний і суспільний розвиток та охороняють жорстокий визиск трудящих панівними класами;

більшовицької, яка віддає все керівництво державного і суспільного життя в руки більшовицької партії (126 стаття Конституції СССР) і, тим самим, встановлює диктатуру панівного класу більшовицьких вельмож над народами. Це система постійного масового терору, яка забезпечує панівному класові необмежений визиск трудящих та поневолення і всебічну експлуатацію народів.

Ця система означає повну ліквідацію так званих демократичних прав (слова, преси, товариств і організацій, зібрань, маніфестацій), що їх має в обмежених формах буржуазно-демократична система.

Всі ці системи сприяють розвитку імперіалізму і стають його знаряддям.

НВРО, змагаючи до знищення імперіалізмів і перебудови світу за принципом дружньої співпраці народів у незалежних національних державах, що може наступити в умовах безкласових суспільств у всьому світі ставить своєю першою метою підняти на протиімперіалістичну боротьбу всі протиімперіалістичні елементи, за повну рівність народів, за побудову незалежних національних держав.

НВРО бореться за новий тип держави, держави народної, що утворює всі умови для його всебічного росту. Тому НВРО є:

проти класової, партійної, особистої диктатури в державі;

за виборність керівних органів державного управління всіх ступенів шляхом вільного всенародного голосування;

відмежування законодавчої влади від виконавчої;

за повну незалежність суддівства.

НВРО бореться за новий соціальний і економічний лад, який найкраще забезпечуватиме усім громадянам добробут, усі їх матеріальні і духовні вимоги, тому НВРО виступає за:

планову організацію і гармонійний розвиток всього народного господарства;

знищення більшовицької експлуататорсько-кріпосницької системи в організації діяльності сільського господарства. НВРО обстоює індивідуальне і колективне (проти накидування народові народної форми) користування землею, в залежності від волі селян…;

за безоплатну і негайну передачу селянам усіх поміщицьких, монастирських і церковних земель, сільськогосподарських машин та знарядь;

за те, щоб велика промисловість була національно-державною, а дрібна громадсько-кооперативною;

за участь робітників у керівництві заводами, за фаховий, а не комісарсько-партійний принцип у керівництві;

за справедливу оплату праці… за вільну працю, вільний вибір професії, місця праці;

за волю профспілок, за загальний 8-годинний робочий день, за знищення закритих форм і методів експлуатації робітника шляхом так званих підвищення норм, соцзмагань і т.п.;

за національно-державну організацію великої торгівлі, за громадсько-кооперативну дрібну торгівлю, за дрібну приватну торгівлю, за вільні базари;

щоб банки були національно-державними;

за повну рівність жінки з чоловіком в усіх громадських правах і обов'язках, за вільний доступ жінки до усіх шкіл, до всіх професій, за право жінки на фізично легшу працю, щоб жінка не шукала заробітку на шахтах, рудниках, іншому тяжкому виробництві і, внаслідок цього, не руйнувала свого здоров'я. За державну охорону материнства… щоб батько сім'ї, крім плати за свою працю отримував додаткову платню на утримання жінки і неповнолітніх дітей. Лише в таких умовах жінка матиме змогу виконувати свій важливий, почесний і відповідальний обов'язок матері і вихователь ки молодого покоління…

за поширення вищого і фахового шкільництва, за невпинний ріст висококваліфікованих кадрів на всіх ділянках життя…;

за всебічний гармонійний розвиток молодого покоління – моральний, розумовий, фізичний. За вільний доступ до всіх наукових, культурних надбань людства;

за пошану праці інтелігенції; за створення таких умов, щоб інтелігент був спокійний про завтрашній день, про долю сім'ї, міг віддатися культурно-творчій праці, мав необхідні умови роботи над собою, постійно збагачував свої знання, підвищував свій культурний рівень;

за повне забезпечення всіх працюючих на старість та на випадок хвороби чи каліцтва, за право працюючих на безплатне користування усіма закладами здоров'я, за особливу державну опіку над дітьми й молоддю, за охоплення всієї дітвори та молоді державними закладами опіки та виховання;

за свободу друку, слова, думки, переконань, віри, світогляду, проти офіційного накидання суспільству світоглядних доктрин і догм;

за вільне визнання і виконання культів, які не суперечать громадській моралі;

за відокремлення церковних організацій від держави;

за культурні взаємини з іншими народами, за право виїзду громадян за кордон для навчання, лікування, пізнання життя і культурних надбань інших народів;

за повне право національних меншостей плекати свою власну по формі і змісту національну культуру, за скасування класових, партійних і національних привілеїв, за рівність усіх громадян держави незалежно від їх національності державних та громадських правах і обов'язках, за рівне право на працю, заробіток і відпочинок;

за вільну культуру, за героїчну духовність, за високу мораль, за громадську солідарність, дружбу та дисципліну.

Народна влада уважатиме за найвищий свій обов'язок інтереси народу, не маючи загарбницьких цілей та поневолення країн і гноблення народів у своїй державі. Народна влада не витрачатиме часу і енергії та коштів на творення апаратів гноблення. Народна влада, спираючись на усуспільнення засобів виробництва, всі економічні ресурси та всю людську енергію спрямовує на побудову справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни та культурне піднесення народу.

Найближчим своїм завданням НВРО ставить боротьбу за повну демократизацію всього державного суспільного життя в усьому СССР і негайне припинення нинішньої імперіалістичної війни, що наступить, коли буде повалена диктатура Сталіна і його партійно-більшовицької кліки та весь реакційний сталінсько-більшовицький режим.

НВРО ставить основою боротьби, боротьбу за організацію і негайне припинення війни…

Тільки народно-революційні уряди СССР після того як буде повалена влада Сталіна і його партійно-більшовицької кліки, зможуть:

припинити війну і заключити справедливий мир;

ліквідувати залишки гнобительської диктатури;

установити дійсно народно-демократичну волю.

Забезпечити таким чином поневоленим нині народам СССР виявлення їх дійсної волі щодо їх національно-політичного самовизначення та форми міждержавних взаємовідносин і співпраці…

Повалення нинішнього реакційного, гнобительського сталінсько-більшовицького режиму може бути здійснено лише силами експлуатованих трудящих всіх поневолених СССР народів шляхом революції (загального збройного постання).

Перед НВРО стоять завдання:

розкрити повністю перед трудящими й всіма народами СССР всю реакційність сталінсько-більшовицького режиму і його імперіалістичний характер… закріпити трудящим і всім народам СССР революційні ідеї, що їх проповідує НВРО;

підняти трудящі маси і всі народи СССР на боротьбу проти диктатури Сталіна і його партійно-більшовицької кліки, вказуючи народам, що повалення цих клік шляхом революції, тобто загального збройного повстання та встановлення народно-революційної влади – це єдиний шлях, що веде до припинення війни та здобуття національної та соціальної волі;

скерувати існуюче і наростаюче на невдоволенні широких трудящих мас і поневолених народів всі прояви стихійного прояву і активні виступи мас, революційні настрої в Червоній Армії та боротьбу поневолених народів у русло єдиного фронту і революційної боротьби та за повалення диктатури Сталіна і його партійно-більшовицької кліки СССР і встановлення народно-революційної влади.

НВРО активно підтримує всі форми боротьби народів Європи, а зокрема Прибалтики, Середньої Європи та Балкан та за їх незалежні держави проти імперіалістів.

НВРО тісно співпрацює з усіма існуючими созвучними НВРО, антиімперіалістичними революційними організаціями всіх народів, що стоять на ґрунті непримиримої революційної боротьби з імперіалістичними системами за рівність народів, за незалежні держави в етнографічних територіях».

«**Статут Народно-Визвольної Революційної Організації**

Липень 1944 р.

Текст неповний з конспіративних причин.

НВРО є керівною політичною організацією усіх антиімперіалістичних сил в Україні.

НВРО очолює, керує і здійснює народно-визвольну боротьбу як політичного так і військового збройного характеру.

НВРО це бойова революційна організація передових сил народних мас, побудована на засадах: внутрішньо-організаційної революційної демократії, яка запевнює єдність рішень; суворій революційній дисципліні, однаково зобов'язуючій усіх членів організації, що запевнює єдність і справність виконання всіх рішень і наказів організації.

НВРО дружньо співпрацює з існуючими созвучними антиімперіалістичними революційними організаціями інших народів в цілях координації боротьби проти спільних імперіалістичних ворогів. Там, де таких організацій немає, НВРО ініціює їх створення, виходячи з того, що спільного ворога треба нищити спільними революційними силами усіх поневолених і експлуатованих народів…

НВРО»

Згодом, створення за ініціативою Проводу ОУН і ГК УПА на Великому зборі (відбувався 11-15 липня 1944 р. На Самбірщині в Карпатах) загальнонаціонального керівного центру визвольної боротьби – Української Головної Визвольної Ради (УГВР) призвело до формальної ліквідації НВРО наприкінці 1944 р.

Серед істориків побутує думка, що НВРО була політичною опозицією до УПА та УГВР, оскільки восени 1944 р. член УГВР, видатний діяч ОУН, який користувався беззаперечним авторитетом у бійців УПА «Павленко» (Ростислав Волошин), керівник великих відділів УПА «Босота» (Матвій Токар) та «Ломиніс» (Андрій Трачук) оголосили, що вони розпускають ОУН і створюють Народно-Визвольну Революційну Організацію.

Істориками доведено, що НВРО заявила про свою готовність іти на компроміс з радянською владою. У відповідь на це, Головна команда УПА повела з опозиціонерами рішучу боротьбу.

«Босота», «Козуб», «Гамалія» та ряд інших вождів НВРО були у листопаді 1944 р. страчені за наказом командуючого «УПА-Північ» Клима Савура. Розгром опозиції дозволив сконсолідувати всі сили УПА.

Організаційно-територіальна побудова запілля УПА (підпілля ОУН) на ПЗУЗ у 1944 р. у порівнянні з 1943 р. за деякими невеликими винятками залишилася незмінною. Низовою клітиною організації була станиця (в залежності від кількості членів станиця могла додатково ділитися на осередки – ланки з 3-5 осіб), декілька станиць об'єднувалися у кущі (2-5 станиць). З причини організаційної не охопленості всіх населених пунктів кущова ланка могла бути відсутня і станиці підлягали підрайону.

Декілька кущів (2-5) об'єднувалися в підрайон, декілька підрайонів складали район, декілька районів (3-6) – військовий надрайон, декілька надрайонів – військову округу (ВО), декілька округ – генеральну військову округу (ГВО), або край-земля (ПЗУЗ, ПСУЗ).

До невеликих підрозділів УПА місцевого значення організаційно також відносилися проміжні структури між військом і запіллям – відділи особливого призначення (ВОП). У кожному підпільному районі, як правило, мав діяти один ВОП у форматі чоти (20-40 осіб). В оперативному відношенні ВОПи підпорядковувалися військовій референтурі і Службі безпеки (СБ), однак на відміну від боївок СБ (10-20 осіб) не мали слідчо-каральних функцій, а здійснювали диверсійно-бойові акції. – Місцеві підрозділи мали слабшу військову підготовку, а тому під час бойових сутичок з ВВ НКВС ВОПи й боївки вели як правило оборонні бої.

«**Наказ керівникам УПА та запілля у справах організаційної діяльності та матеріального забезпечення 25 вересня 1944 р. УПА «ЗГ»**

Командирам загонів УПА, провідникам теренів, військовим комендантам і комендантам СБ та ВОПів

Завданням революційно-політичної організації є боротьба з московсько-більшовицьким режимом, а тому весь революційний актив мусить бути озброєний. Темп нашої революційно-визвольної боротьби має збільшуватися, а тому НАКАЗУЮ:

1. Тягнути всі сили до революційної боротьби. Весь терен вкрити відділами і боївками. Не має бути жодного терену без нашої озброєної сили.

2. Провести облік зброї та вибухових матеріалів та подати ці дані нагору.

3. Перечистити всю змагазиновану зброю та амуніцію.

4. Стягнути з терену всі військові приладдя, як мапи, компаси, далеко види, сумки, сідла, і інше. Все передати до штабу «ЗГ».

5. В зв'язку з наближенням зими всі відділи, боївки і зв'язок мають приготувати для себе лещата і білі маскувальні халати.

6. Всі відділи і боївки мають забезпечитись на зиму змащувальними матеріалами для зброї як олива, бензин, макова олія і інше.

Командир «ЗГ» «Шигунич Денис»

На початку 1944 р. радянське керівництво явно недооцінило масштабів українського національно-визвольного руху, і це незважаючи на розвідувальні дані червоних так званих партизан та «смершу».

Тільки коли ЧА увійшла в Західну Україні стало зрозумілим, що ОУН та УПА це не поодинокі банди, а масовий рух, що спирається на підтримку місцевого населення. Тоді Москва зажадала швидкого знищення українських націоналістів ще до закінчення війни з Німеччиною.

«**З постанови ГКО СРСР березень 1944 р.**

…З метою знищення діючих банд та наведення державного порядку в Західних областях УРСР необхідно:

до 23 березня 1944 р. відмобілізувати все чоловіче населення звільнених районів особливо до 30 років, та терміново відправити їх у тилові райони;

відібрати кращих людей з числа партизанів і створити у кожному районі загони НКВС чисельністю до 50-60 бійців;

зобов'язати НКВС додатково до тих військ, що вже перебувають на Україні перекинути ще 5 бригад;

передати НКВС УРСР 250 автомашин, 100 танків Т-60 та Т-50 і 50 бронемашин;

перевести в УРСР оперпрацівників НКВС-НКДБ, що раніше працювали на Україні чи знають українську мову;

зобов'язати НКВС УРСР виселяти родини учасників ОУН, УПА, УНРА у віддалені області СРСР».

У 1944 р. загони УПА та оунівського підпілля зустрілися з наступаючими радянськими військами.

Через фронтові лінії повстанці проривалися з боями, іноді переходи їх під виглядом селян, радянських партизан, перечікували в криївках чи важкодоступних для ворога місцевостях. Завершився він у жовтні 1944 р., коли німецько-радянський фронт відійшов за межі українських земель.Тоді ж УПА та ОУН отримали можливість поступово привести до ладу свої керівні та місцеві структури та посилити інтенсивність протидії радянському режиму.

Найсуперечливішим питанням є питання, чи воювали українські повстанці проти ЧА. Керівництво УПА добре усвідомлювало безглуздість боротьби проти багато-

мільйонної ЧА, але і усвідомлювало те, що ця армія є ворожою, що насаджує ненависний українцям радянський режим. Головною зброєю проти неї було обрано пропагандивно-розкладну роботу.

Зі звернення Головної команди УПА до братів червоноармійців 1944 р.:

«Бийте ж німецьку потвору Гітлера, і разом з нами кремлівського людожера Сталіна і його банди. Не виступайте проти національно-визвольного руху українського народу».

З тактичної інструкції Головної команди УПА 18 грудня 1943 р.:

«Особливо наголошується, відділи УПА не повинні вдаватися до боїв з Червоною Армією, навіть заради здобуття зброї».

На початку 1944 р. територія ГВО на ПЗУЗ розподілялася на чотири ВО:

1. «Заграва» (включала Луччину, Костопільщину, Сарненщину в Україні, Столинщину, Пінщину в Білорусі);

2. «Богун» (включала Рівненщину, Здолбунівщину, Дубнівщину, Кременеччину);

3. «Турів» (включала Володимир-Волинщину, Горохівщину, Ковельщину в Україні, Берестейщину, Кобринщину в Білорусі та Холмщину, Підляшшя в Польщі);

4. «Тютюнник» (включала Кореччину, Гощанщину, Рівненської області, Житомирську, західну частину Київської області та південні райони Поліської області в Білорусі).

Командуванням груп видавались обов'язкові до виконання відділам УПА, що входили до цієї групи і оперували на певній місцевості відповідні інструктивні та директивні документи.

Це яскраво видно на прикладі командування ВО «Заграва».

«Командування групи
4 березня – 16 травня 1944 р.

Наказ командирам УПА та керівникам запілля у справі контррозвідки
4 березня 1944 р.
№ 3/44
Таємно

Референтам СБ, командантам надрайонів і районів, командирам загонів

На основі достовірних даних і фактів інформую: останнім часом НКВС порозсилало у наші терени з Рівного біля 200 сексотів на розвідку. На кожне село, хутір, призначено по одному чи по кілька сексотів НКВС. Між ними є багато місцевих запроданців, ляхів, бувших червоних партизан. Їм дано завдання: «нав'язатися з місцевими сексотами, організувати сітку сексотів за роботою і нашим рухом, вникати у середину нашої організаційної сітки, проводити розкладову роботу серед нас і про все доносити органам НКВС.

Особливо широко НКВС використовує як сексотів різні національні меншини (туркменів, узбеків, білорусів та ін.), які під виглядом дезертирів приходитимуть до нас. Тому на них треба звернути особливу увагу.

Виходячи з цього наказую:

1. Посилити контррозвідку у цих напрямках, обережність і більшу увагу у праці всім станицям СБ, відділам і підвідділам загонів (їх командирам), адміністративним робітникам запілля, боївкам самооборони по селах і хуторах.

2. Звернути більшу увагу на родини тих, що перебували або перебувають зараз у червоній партизанці та на родини сексотів.

3. Контролювати всіх названих людей, що під різними марками (як дезертири з Червоної Армії, втікачі та інші) проходитимуть чи залишаться у нашому терені. Підозрілих передавати на станиці СБ.

«Слава Україні!»

«Героям Слава!»

Командир групи «Заграва» «Дубовий»

«**Наказ командирам загонів в організаційних справах**
№ 22–7 березня 1944 р.
УПА Група «Заграва»
ШВШ
Командирам загонів

1. Скорий зріст наших бойових відділів викликає потребу упорядкувати та пов'язати в одне ціле «на скору руку», нові відділи, чи групки новобранців.

Командирам загонів провести реорганізацію своїх відділів згідно з залучником до цього наказу. Кінноти організувати якомога більше.

2. Одним з основних завдань сьогодні є господарча підготовка.

При переході фронту ворог, не маючи можливості знищити нашої бойової сили, намагається знищити наші продуктові бази, думаючи, що голодом зможе здеморалізувати наш Рух та боєготовність наших відділів…, але наші відділи відтоді зросли, і відбувається їх ріст надалі, а тим самим являється потреба у найближчі місяці створити нові продуктові бази, без яких тяжко думати про дальший ріст та розвиток загонів і довільне проведення оперативних дій.

Належить приступити до заготівлі будівельного матеріалу, копання землянок, а за тим швидке магазинування харчів. Магазинувати краще на одну землянку 1-2 т. різноманітних харчів…щоб відділ у такій землянці міг знайти все (сухарі, сало, крупу, сіль, овес). Прошу зробити собі висновки з дотеперішньої ситуації при переході фронту для виправлення похибок та удосконалення теперішньої роботи. Треба використати момент, де народ, бачучи грабіжницьку політику більшовиків, дуже радо дає.

3. Особливу увагу треба звернути на вишкіл.

При загонах постворювати підстаршинські школи. Для цього направляються до Вас відповідні люди, яким треба уможливити та допомогти такі вишколи провадити. Найменше в числі чоти – 40 чол. Дібрати кращих наших козаків, чи підстаршин, мобілізувати з терену всіх підстаршин польської чи совєтської армій, й наглядати, щоб вишколи відбувалися без зайвих перешкод – послідовно. Це мають бути командні і інструкторські кадри, бо перед Вами стоїть ще завдання – вишколити у своєму терені до 31.05.44 р. 400-500 чол., якими поповнюватимуться загони, чи створювати нові відділи. Час вишколу в підстаршинській школі триватиме півтора місяця.

4. Політичне виховання найбільше в нас кульгає. Мірилом політичного вироблення по різних теренах може бути число сексотів, що появились з приходом фронту… Кожний козак має знати: Для чого він живее; За що він бореться; Що таке УПА, Які цілі стоять перед УПА, Що є для нас Україна, Хто є нашим ворогом.

Командир загону відповідає за цілість життя загону, а тим самим, за належне поставлене виховання. На це звертаю увагу. Виховник являється заступником командира по політичній лінії, а тому є найбільшим співробітником у справах виховання (входить до складу почоту командира) й має відповідні права командира.

5. В звязку з поширенням епідемії тифу, належить побудувати дезинсектори та лазнички, постаратись про заміну білизни, щоб не дати можливості хворобам поширюватися.

6. Командири мають подбати, щоб поранені, приналежні до їх загонів, а які часто-густо залишилися без найменшої лікарської та санітарної опіки, належно були забезпечені як продуктами, так і під оглядом санітарної опіки. За це роблю відповідальними командирів.

Командир «Гриць»

Примітка:

Димтро Корнієць – «Бористен», «Гриць» (1913-1944). У 1944 р. – ШВШ груп «Заграва», «Тютюнник» – майор УПА від 29.07.1944 р.

Наказ командирам бригад у справах організаційно-вишкільних, гігієни та звітності

№ 1 22 грудня 1944 р.

УПА «33»

… Подаю до відома командирів бригад, що санітарні справи по ЗГ… лагодитиме подруга «Долина»…

Накази її та розпорядження відносно санітарної служби по бригадах приймати до відома та виконання…

До 20.01.45 р. організувати вишкіл санітарів.

Командирам «Верховинцеві», «Ромбові», «Ігорові», «Яркові», «Ткачеві», «Галайді»: кандидатів в числі по 8 осіб виділити до санітарного вишколу, як прийде вишкільна сила под. «Єва»…

Щоб запобігти частим захворюванням і ширенню епідемій по відділах, часто контролювати стан гігієни в бригадах. В тій цілі проводити лікарські перегляди. Перегляди виконує фельдшер по бригаді два рази на місяць.

До 10 числа кожного місяця висилати звіти про санітарну роботу по бригадах. Звіти виготовляти у 3-х примірниках: висалати командирові ЗГ, под. «Долині», один примірник залучати до актів при бригаді.

«Слава Україні!»

«Героям Слава!»

Ком. ЗГ «Кайдаш»

«**Наказ командирам і керівникам УПА та запілля у справі вшанування загиблих та відновлення їх могил**

25 вересня 1944 р.

УПА «ЗГ»

Командирам загонів УПА, провідникам теренів, війським комендантам, комендантам СБ, комендантам боївок і диверсійних груп

Вже другий рік найкращі сини українського народу в лавах Української Повстанчої Армії ведуть жорстоку боротьбу з варварськими наїзниками – окупантами московськими і німецькими – за Українську Самостійну Соборну Державу.

Український свободолюби вий народ вміє цінити волю – він боровся, бореться і надальше буде боротись з ворогами, які хочуть його поневолити, пограбувати і знищити. У цій жорстокій боротьбі ... УПА знищила багато ворожих банд – московських і німецьких. Наша революційна боротьба дала низку велетнів, лицарів, героїв українського народу, які борються за визволення українського народу з-під імперіалістичного ярма. Це ті неустрашимі борці, найкращі сини українського народу – повстанці, командири, провідники, революціонери, яких історики нашої революційно-визвольної боротьби запишуть золотими буквами на сторінках української історії.

Боротьба не закінчена, вона продовжується, а діла героїв будуть незабутні.

НАКАЗУЮ:

1. Відновити всі стрілецькі могили та упорядкувати їх (прикрасити їх вінцями та квітами; зробити написи, хто спочиває, коли і де загинув, як прислужився Батьківщині;могили виложити дерниною, зробити стежки, обнести частоколом, поставити Хреста).

2. Могили мають бути добре видними. На вчинках загиблих виховувати молодь, юнацтво і цілий народ.

3. Шанувати стрільців і командирів-героїв, широко оповідати в народі про їх життя, їх вчинки, вивчати і наслідувати їх великі лицарські прикмети.

4. Наказ передати своїм командирам і провідникам до найнижчих організаційних клітин та негайно виконувати.

«Слава Україні! – Героям Слава!»

Командир «ЗГ» «Шигунич Денис»

«**Наказ керівникам УПА та запілля у справах організаційної діяльності та матеріального забезпечення**

25 вересня 1944 р.

УПА «ЗГ»

Командирам загонів УПА, провідникам теренів, війським комендантам, комендантам СБ та ВОПів

Завданням революційно-політичної організації є боротьба з московсько-більшовицьким режимом, а тому весь революційний актив мусить бути озброєний. Темп нашої революційно-визвольної боротьби має збільшуватися, а тому НАКАЗУЮ:

1. Тягнути всі сили до революційної боротьби. Весь терен вкрити відділами і боївками. Не має бути жодного терену без нашої озброєної сили.

2. Провести облік зброї та вибухових матеріалів та подати ці дані нагору.

3. Перечистити всю змагазиновану зброю та амуніцію.

4. Стягнути з терену всі військові приладдя, як мапи, компаси, далековиди, сумки, сідла, і інше. Все передати до штабу «ЗГ».

5. В зв'язку з наближенням зими всі відділи, боївки і зв'язок мають приготувати для себе лещата і білі маскувальні халати.

6. Всі відділи і боївки мають забезпечитись на зиму змащувальними матеріалами для зброї як олива, бензин, макова олія і інше.

Командир «ЗГ» «Шигунич Денис»

За вдалі проведені бої з окупантами українських земель та успіхи в них (малі втрати повстанців, захоплення зброї тощо) повстанських командирів заохочували, а за неуспішні бої, як-то великі втрати, невиконання наказів командирів, погане ставлення до своїх обов'язків – карали, наприклад «**Наказ в справі деградації з посади командира «Велеса»**

24 листопада 1944 р.

УПА

За легковаження наказів командування «ЗГ», що призвело до великих втрат в людях в бою з більшовиками 08.09.44 р. караю підхорунжого «Велеса»:

1. Звільняю зі становища командира відділу
2. Понижую у званні до старшого вістуна.
Командир «ЗГ» «Вечеря»

«**Наказ в справі деградації з посади командира «Лиса»**
2 грудня 1944 р.
УПА «ЗГ»
Прочитати в усіх частинах
Командирам загонів і відділів
НАКАЗ
1. За невиконання наказу і поставленого завдання, за невідповідне відношення до своїх зверхників, за внесення анархії у військові лави та підрив військової дисципліни і авторитету командира, деградую (понижую) командира булавного «Лиса» до рядового стрільця.
2. Стрільця «Лиса» приділяє до командира «Левадного».
Командир «ЗГ» «Шигунич Денис»

«**Наказ-повідомлення командирам загонів і сотень про покарання командира «Мороза»**
№ 25 – 21 березня 1944 р.
УПА
Група «Заграва»
ШВШ
До відома загінним і сотенним командирам
За невиконання наказу, за самовільний відхід під час бою та за від'ємно-моральний стан відділів, покарано 20.03.44 р. карою смерті бувшого курінного «Мороза».
Командир «Гриць»

Примітка:
Григорій Кузьма – «Мороз» (1944 р.). У 1944 р. командир куреня «Погром» групи «Заграва».

«**Наказ про повернення звання і функції**
10 травня 1945 р.
УПА «ЗГ»
НАКАЗ
Солідною і відданою працею в боротьбі з окупантом, з постановкою оправдати попередні помилки, старший вістун «Велес» заслужив на повернення йому попередньої функції і попереднього звання. З днем 1 травня 1945 р. привертається старшому вістунові «Велесові» звання хорунжого. Хорунжого «Велеса» назначаю командиром бувшого відділу «Сівача»
Командир «ЗГ» «Вечеря»

«**Наказ командирові «Олексі» про організаційні призначення**
18 вересня 1944 р.
Затверджую:
1) Командира «Очеретикана» шефа штабу «ЗГ» УПА.
2) Провідникові «Онищенка» і «Ігоря» на провідників НВРО округ.
«Охрім»

Примітка:
«Олекса» – Федір Воробець – «Верещака», «Денис», «Олекса» (1922-1959). У 1944-1945 рр. командир групи «Тютюнник», ЗГ «44», провідник ПСК «Одеса» (1945-1946 рр.). Майор УПА від 24.04.45 р.
«Очеретенко» – Петро Гудзоватий «Вечеря», «Василь», «Очеретенко» (1912-1946 рр.). У 1944-1946 рр. – ШВШ групи «Тютюнник», ЗГ «44». Сотник УПА від 24.04.45 р.
«Онищенко» – Микола Мельник – «Головко», «Дмитро», «Онищенко» (1918-1952 рр.). У 1944-1945 рр. командир з'єднання «Базар», провідник Житомирської округи НВРО («Б», «44»). Член самопроголошеного краю «Одеса», відповідальний за дії у східних районах (1946 р.)
«Ігор» – Богдан Логінський – «Гречуха», «Ігор», «Тихон». У 1944 р. провідник Сарненської округи («А») НВРО.

«**Залучник до наказу № 22 в організаційних справах**
7 березня 1944 р.
Нова схема організації загонів і менших бойових одиниць:
1. Командир загону;

2. 1-ий помічник заступник командира загону полагоджує справи:
оперативні, розвідчі, персональні, зв'язку (радіовузол), канцерярії (начальник, писар).
3. 2-й помічник:
господарка загону, вишкіл, організаційно-мобілізаційна робота.
4. Відділ кінного зв'язку 7 чол.
5. Чота саперів (вишкільна).
6. 10 верхівців (командир загону, 1-й, 2-й помічник і рій звязку);
7. 6 таборових коней, 2 коня (канцелярія і віз з саперним приладдям), 1 кухня;
8. Одну або дві машинки для писання;
9. Загін: від 5 до 6 сотень.
Сотня:
1. Командир сотні ...старшина;
2. Чотовий першої чоти заступник командира сотні старшина;
3. Решта чотові, ройові, господарчі і бунчужний – підстаршини;
Командир сотні,
Зв'язковий на коні,
Три чоти – по 31 або 41 чол.

Чота по 31 Чота по 41
1 командир сотні 1
1 зв'язковий на коні 1
93 три чоти 123
2 бунчужний і господарчий підстаршина 2
1 фельдшер (підстаршина) 1
2 кухарі 2
3 візники 3
1 помічник господарчого 1
3 гранатометна ланка 3
107 чол. 137 чол.
2 старшин 2
14 підстаршин 17
91 козак 118.

До сотні входить 2 верхівців, 6 таборових коней, 2 вози й кухня.

Сотня є адміністративною одиницею. Тоді, коли загін робить запас харчів на два місяці, сотня запас харчів має на два тижні.

Кожна сотня може мати 107 чол. або 137 чол. (137 чол. має тоді, коли одна чота начислює 41 чол.). Чота по 41 чол. вважається бойовою самостійною одиницею і створюється тоді, коли такі чоти мають діяти самостійно».

«**Наказ командирам загонів у тактичних справах**
№ 23 – 9 березня 1944 р. Таємно
УПА
Група «Заграва»
ШВШ
Командирам загонів

Знаходимось в новій дійсності. З переходом фронту зробили ми великий крок вперед, організувавши і організовуючи нові відділи до боротьби з новим окупантом.

Зміну цю приймаємо радо, бо вона має дати нашій боротьбі живий імпульс в здійсненні наших соборницько-визвольних задумів.

В тактиці нічого не міняється. Ідемо, як і дотепер проти всіх, хто стоїть нам на шляху до реалізації наших завдань... Вчора ми боролись проти німецького та більшовицького імперіалізму, їх вислужників ляхів, червоних партизанських банд...

Сьогодні на одного ворога менше. Боремось проти більшовицько-московського імперіалізму, сталінського режиму, більшовицької партії, НКВС та їх вислужників.

НКВС, що самостійно бореться з нами, намагається спровокувати на цю боротьбу з нами Червону Армію...

Проти ЧА ми не виступаємо. Своїм прихильним ставленням і пропагандою маємо прихилити її до наших політичних змагань, яка сьогодні у боротьбі з гітлерівським імперіалізмом, завтра має стати революційною силою, що повалить сталінський режим.

1. Щоб могти розгорнути свої сили, треба найперше опанувати терен. Тому треба вести й надалі боротьбу з НКВС та його роботи в терені, проти партії, яка є апаратом сексотів, адміністрації, грабіжницьких груп партизан...»

У структурах українського національно-визвольного руху існував чіткий розподіл обов'язків серед його учасників:

«**Наказ про організацію почотів командирів куренів та сотень**
18 квітня 1944 р.
УПА, Група «Богун»
Таємно
До почоту командира куреня, крім помічників по бойовій ділянці, включити політвиховника і працівника СБ.
Політвиховник і працівник СБ є найближчі помічники командира по політичній ділянці та його найбільш довірені революціонери-друзі, з якими командир повинен якнайчастіше співпрацювати.
Політвиховник:
допомагає командирові по виховній і політичній ділянках, несе відповідальність за політично-виховну роботу у відділі;
підпорядкований безпосередньо командирові частини;
вказівки по фаховій частині отримує від політвиховника, при безпосередньо вищій одиниці – безпосередньо, або через командира частини (куреня, сотні);
за виконання праці звітує перед командиром частини і політвиховником при безпосередньо вищій одиниці;
користується усіма правами, що і в бойового старшини почоту командира;
місце політвиховника у бою, марші, постою і на збірці визначає командир частини.
Працівник СБ:
допомагає командирові по боротьбі з ворожою розвідкою;
підпорядкований безпосередньо командирові частини;
свої обов'язки виконує по вказівкам СБ при безпосередньо вищій одиниці;
за працю відповідає і звітує перед командиром частини і СБ безпосередньо вищої одиниці;
діють на правах старшини і користуються усіма правами, що і бойові старшини почоту командира;
місце працівника СБ у бою, постою і на збірці визначає командир частини.
Командирам частини не вільно:
без згоди безпосередньо вищого командира звільнити чи замінити політвиховника, чи працівника СБ;
вмішуватися до фахового виконання праці політвиховника чи СБ;
змінити доручення і накази по роботі політвиховній чи СБ безпосередньо вищих органів.
Наказ зобов'язує до виконання з хвилиною отримання.
Наказ отримують: командири частин, політвиховники і працівники СБ до сотні включно.
Командир групи «Богун», «Роман»

«**Наказ командирам ВО «Заграва» про організаційні призначення**
19 березня 1944 р.
Командирам загонів воєнної округи «Заграва»
Наказ
З днем 19.03.44 р. командир Максим перестає виконувати функцію командуючого округи «Заграва».
Командування воєнною округою «Заграва» обіймає командир Далекий.
Причиною не виконування функцій командиром Максимом є стан його здоров'я.
Командир УПА Північ в заступстві (Заславський)».

«**Великоднє привітання воїнам групи «Заграва»**
16 квітня 1944 р.
УПА
Група «Заграва»
ШВШ
Старшинам, підстаршинам, козакам
Христос Воскрес!
З нагоди цьогорічних Свят Воскресення Христового шлю Вам, друзі, найщиріші побажання здійснити Нашу Святу Мету, щоб як Христос воскрес воскресла наша Батьківщина.
Хай дух вічної стихії веде нас до світлої перемоги над займанцями, щоб 50-мільйонна Нація на грані двох світів ожила вільним, від нікого не залежним державницьким життям, а Українська Повстанча Армія нехай росте й бореться на славу Україні і на загибель ворогам.

Дух боротьби хай зміцнює завзяття й міць наших загонів, а жертви упавших Героїв будуть прикладом, як по лицарськи жити і по геройськи вмирати за визвольну ідею.

Ми піднесли високо наш прапор боротьби за визволення від гніту Нашого Великого Народу.

Ми залишили дім і родини – пішли, щоб здобути їм право на життя у вільній власній Державі. Вони ждуть з дня на день цього щастя, а непохитна віра в нього віра в краще завтрашнє, держить їх на дусі й полегшує тяжкі переживання сьогоднішнього дня.

Недалекий вже час і день кривавої розправи… коли встане Україна і розвіє тьму неволі. На звільненій Українській Землі заграють нові воскресові дзвони.

Христос Воскрес!

Командир «Дмитречко»

«**Наказ командирам загонів в організаційних справах**

№ 27 – 18 квітня 1944 р.

УПА

Група «Заграва»

ШВШ інтендатура

Командирам загонів

1. Всі кожухи, кожушні безрукавки, шаліки, рукавиці, які є по загонах до 1 травня зібрати, пересушити, пересипати нафталіном або тютюном, пов'язати в невеликі тюки й змагазинувати.

2. До 15 травня 1944 р. одержати від господарчих чинників запілля запотребувану для Вашого загону кількість літнього одягу, натомість зимовий одяг, як фуфайки, светри, теплі штани й зимові шапки зібрати, пересушити і змагазинувати.

«Слава Україні!»

Інтендант «Карий»

Командир «Дмитречко»

Примітка:

Володимир Гаскевич – «Карий». У 1944 р. – керівник інтендантського відділу групи «Заграва»; ЗГ «33» («Завихост»).

«**Наказ у вишкільних справах**

№ 28 21 квітня 1944 р.

УПА

Група «Заграва»

ШВШ – вишкільний осередок

Школення – необхідність для війська, щоб воно могло успішно вести бої. Дотепер ми вели бої коротко триваючі й малими одиницями (партизанські бої). В короткому часі ми вступимо у війну організовану, фронтову. До цього треба підготуватися. Командири мають навчитися керувати боєм довготривалим, великими військовими одиницями та досягати цілі не дивлячись на труднощі та обставини. Ми вступили до боротьби з ворогами, які роками готувалися… як совітський, так і німецький вояки… мають за собою два роки школи боротьби. Їх командири вчилися в різних старшинських школах та у військових академіях. Ми не навчаючись як вони, бо не мали таких шкіл, мусимо їм дорівнювати, а то й перевершити їх.

Наші козаки й командири є досить здібні… треба тільки попрацювати над собою… треба заставити себе навіть у найважчих умовах вивчити основи військових дій, за програмою, яку буде надіслано. Ця програма є мінімальна, але вона містить основні засади військового вишколу. Проробляння цієї програми полегшить дальшу роботу над підвищенням своїх військових знань.

Отже наказую всім командирам загонів, сотень, ВОП і т.д. приступити до основного перевишколу своїх відділів. Ці командири є повністю відповідальними за вишкіл своїх відділів.

Командирам загонів та ВОП

НАКАЗУЮ:

До 01.05.44 р. призначити командирів вишколу при загонах і подати їх до затвердження до вишкільного осередку при ШВШ. Ви шкільними призначити командирів, що мають відповідну військову та загальну освіту. Де існують підстаршинські школи, вишкільним є комендант школи.

Забезпечити працю вишкільним згідно відповідних вказівок вишкільному.

Видати відповідні накази командирам, підпорядкованим собі.

Вишкільні матеріали, що будуть надходити до загонів, поширювати у якнайбільшій кількості серед своїх командирів… перевіряти проведення вишколів, підписувати звіти.

Командирів, затверджених на становищі вишкільного, командир не має права звільнити, або змінити, а може тільки подати відповідний внесок до вишкільного осередку при ШВШ…

Вишкільний є зверхником усіх козаків та командирів загонів, ВОП в справах вишколу… він мусить допильнувати працю над школенням своїх відділів та доповнювати свої власні знання…

«Слава Україні!»

Командир вишкільного осередку «Корбан»

«**Пересторога командирам підрозділів у справі конспірації зв'язку**

16 травня 1944 р.

УПА

Група «Заграва»

ШВШ

Пересторога

Ще раз перестерігається командирів, що поза загінними й сотенними ніхто не сміє мати ані друку з кличками, ані відпису з кличок.

Клички розшифровані давати тільки на один день нижчим командирам, як рівно ж можна давати організаційним людям з запілля, яких організаційно знається, але тільки на цей день, в якому дана кличка зобов'язує…

Згідно наказу ШВШ КВО гр. «Заграва» ділиться на чотири станиці жандармерії: західно-північної округи (комендант «Химера»), східно-південної округи (комендант «Ампутатор»), північно-східної округи («Морозенко»), південно-західної округи (комендант «Мовчан»).

По станицях провести доповнення станиць до числа 20.

Назначаю «Деркача» шефом слідчого апарату при команді окружної жандармерії.

Станицям забороняється: більше жандармів тримати на станицях як 10 (решта у терені), стояти на квартирах (лише в лісі), відпускати стрільців на відпустки, стояти довше 5-6 днів на одному місці, по станицях завести військову дисципліну і карність…

«Слава Україні!»

Командир «Дмитречко»

«**Звіт про стан у радянському запіллі**

18 червня 1944 р.

…Відділи УПА в лісовій полосі перейшли фронт на лінії Случ і Горинь в кінці місяця січня і на початку лютого 1944 р. У той час більшовицька армія перебувала у наступі, що сприяло переходу фронту.

Після скріплення адміністрації та підтягнення військ НКВД, більшовики почали генеральний наступ на відділи УПА з початку квітня 1944 р. Акція проти УПА триває дотепер і не слабшає на силі.

Більші бої відділів УПА з військами НКВД:

06.03.44 р. в с. Золоте, округи Сарни, курінний «Лайдака» розбив відділ червоно-армійців. Вбито 50, взято у полон 16, в т. ч. ст. лейтенанта. Зі сторони УПА вбито 4-х повстанців і 7 поранено;

11.03. в околицях с. Дубров'я, округи Сарни, курінний «Лайдака» розбив сотню енкаведистів…їх загинуло понад 40…в тому бою загинув курінний «Лайдака» і 2-є козаків;

10.04.44 р. війська НКВД здійснили наступ на наш курінь «Острого», що стояв між селами Жилька і Берестовець (район Костопіль). У наступі брало участь понад 2 тис. енкаведистів. Бій тривав кілька днів. Їх загинуло понад 100. З нашого боку загинуло понад 200 стрільців. Серед них курінний «Острий», провідник СБ «Безрідний», сотник «Вихор», поранено провідника СБ ВО «Дубового»;

На початку квітня сотня Гамалії з куреня «Острого» біля с. Яполоть (округа Костопіль) оточили і розбили 200 енкаведистів. З того бою втекло їх тільки 20. Зі сторони УПА загинуло 12 повстанців. Здобуто багато зброї та амуніції;

25.04. біля с. Городець (округа Сарни) курінь «Кори» мав бій з відділом НКВД. Бій тривав 9 год. Вбито понад 100 енкаведистів. Зі сторони УПА вбито 4-х повстанців і 12 поранено;

26.04. в с. Ленчин (округа Костопіль) зав'язався бій між куренем «Дубового» й військами НКВД, що тривав 10 год. Більшовики втратили понад 300 чол. вбитими. З нашої сторони вбито 7 повстанців і 14 поранено. Здобуто багато зброї.

Відділи «Енея» в Пустомитівських лісах (округа Рівне) мали бій з танковими від-ділами НКВД. Розбили їх та захопили кілька танків;

Наприкінці квітня відділи «Енея» перейшли за Случ в терен «Дубового», де були 2 тижні, провівши 5 великих боїв з військами НКВД;

Загін «Кватиренка» з групи «Енея» мав 22.04.44 р. біля с. Витковичі (округа Костопіль) бій з відділами НКВД. Вбито понад 100 енкаведистів. Власні втрати: 8 вбитих і 14 поранених;

27.04. в Ленчинському лісі (округа Костопіль) курінь «Шакала» мав бій з військами НКВД. Вбито понад 300 енкаведистів, поранено 150. З нашого боку вбито 40 повстанців, в тому числі сотенного «Бура». Також проводимо агітацію серед вчителів та робітників, присланих на роботу на наші терени зі східної України, говоримо їм про цілі УПА та за що і з ким вона бореться.

Крім того, відділи «Енея» мали сутички з військами НКВД під м. Березне, на Битківських хуторах і в лісі біля Ленчин.

Про дії відділів УПА на Сході:

там діють відділи «Дороша», «Верещаки», «Яреми». «Верещака» на початку квітня приходив в терен «Дубового», а потім повернувся назад. З ним відійшов на схід курінь «Яреми». З куреня «Острого» на початку квітня відійшли на схід три повні сотні. Населення на сході …виразно симпатизує відділам УПА й включається в їх ряди.

Загальне становище відділів в підбільшовицькій дійсності є тяжким. Постійні бої, вбиті і поранені, яким важко створити відповідні умови для лікування. Відчувається нестача медикаментів і перев'язочного матеріалу. Шириться тиф. Тяжко є також з продуктами на сході. Голодно на сході.

Багато криївок знищено, а одночасно більшовицька адміністрація свідомо руйнує запілля…Морально відділи тримаються дуже добре.

Поляки в більшовицькому запіллі:

Частина польської партизанки, що входила в склад групи Ковпака, не пішла разом з ним в німецьке запілля, а залишилась за Случе в Людвіпольському і Бережанському районі. Група ця активно виступала проти відділів УПА й українського населення.

На початку квітня ця група повкопувала прикордонні стовпи з польськими орлами на старому польсько-радянському кордоні. Відділи НКВД у відповідь, знищили цю групу… все чоловіче населення польських колоній більшовики мобілізували і відправили до Рівного до легіону В. Васілєвської (так їх офіційно називають)…

«Косар-Вороний»

Примітка:

Микита Скуба – «Лайдака» (1917-1944 рр.). У 1944 р. командир загону ім. Колодзінського. Сотник УПА від 11.03.44 р.

Вирішуючи свої організаційні справи українські повстанці не залишали поза увагою й своїх співвітчизників, які служили в Червоній армії. З цього питання видавались відповідні звернення до українців-червоноармійців:

«Брати червоноармійці!

Українські повстанці вітають Вас як своїх рідних братів по зброї. Ми з Вами одного народу і однієї землі. Нас з вами однаково вішали і стріляли гітлерівські та сталінські кати.

Ми не впали на коліна перед ворогами і почали з ними криваву боротьбу.

Ви на фронті, а ми в тилу знищували німецьких загарбників. Бийте ж німецького гада – Гітлера, а після цього разом з усім народом вдаримо на кремлівського людожера Сталіна і його банду.

Брати! Не виступайте проти самостійницького руху українського народу. Не стріляйте українських повстанців. Допомагайте українським повстанцям на кожному в їх священній боротьбі, передавайте їм зброю».

«Звіт про бої підрозділів групи «Заграва»

4 серпня 1944 р.

УПА

Група «Заграва»

ШВШ

…06.04.44 р. зранку чота у складі 22 стрільці після довгого перемаршу зупинилась в лісі біля с. Вовчиць, Маневичського району. Чота змучена довгим маршем спала. До місця постою підвів сексот червоних в силі 200 чол. Їм вдалося чоту оточити… після короткого бою чота вирвалась з оточення, залишивши 7 вбитих («Хвастівський загін»)…

07.04.44 р. сутичка з червоними коло Персина, Степанського району під час маршу. Наш загін відступив, втрат не було…червоних було два курені («Корсунський загін».

08.04.44 р. червоні наскочили в силі 160 чол. на нашу чоту, що відпочивала… ми відступили.

10.04.44 р. до місця постою під с. Теляча, Стапанського району, підійшла більшовицька розвідка в силі 30 чол. Наша застава їх обстріляла. Розвідка втекла. В нас заряджено від-

марш. Нова сила червоних, що недалеко стояла, встигла застати останніх відмаршеровуючих з місця постою стрільців. Червоні відкрили вогонь по відступаючих. Ми відступили в другий ліс. Погоні не було. З нашої сторони – 1 поранений («Корсунський загін»).

11.04.44 р. наш загін повідомила розвідка, що з с. Суська і Верівка іде НКВД в силі 300 чол. в нашому напрямі в с. Корчин, Костопільського району. Наш загін прийняв бій. По ворогові, який насувався розстрільною відкрито вогонь. Бій тривав пів години. Більшовики втекли, залишивши 8 вбитих і біля 20 поранених. З нашої сторони 1 поранений («Прилуцький загін»).

12.04.44 р. червоні в силі 600 чол. наскочили на загін, розквартирований в лісі під «Чорними лозами» (Костопільщина). В бій вступила Перша сотня «Прилуцького загону». Після півгодинного запеклого бою поранено командира сотні, двох ройових, одного стрільця вбито. Сотня відступила. Її становища зайняла Друга сотня того ж загону. Бій тривав до вечора. Червоні втекли… Втрати ворога: дві автомашини вбитих, дві фіри поранених. Наші втрати: 9 вбитих і 7 поранених. Участь брав «Прилуцький» загін в силі 250 чол. Відзначилися в бою: кулеметник «Заєць», чотовий «Ольха», жандарм «Чорний», чотовий «Ревуха», який по-геройськи загинув... Завзято командував сотенний Другої сотні «Хасан» – нацмен.

19.04.44 р. бій з червоними біля с. Жилява, Деражненського району. Червоних було 250 чол., а з нашої сторони 100 повстанців. Червоних розігнано, здобувши: 4 кріси, гранати, багато іншого військового майна. На полі бою більшовики залишили 32 вбитих і 11 поранених. З нашої сторони 1 вбитий і 5 поранених.

«Слава Україні»

За згідність, писар «Юрба»

«Командування з'єднання груп «33»

Наказ про призначення начальника Штабу з'єднання груп

21 жовтня 1944 р.

УПА

З днем 21.10.44 р. покликую командира «Остріжського» на начальника штабу з'єднання груп.

З днем призначення командирові «Остріжському» підпорядковую командирів груп і загонів. Всі накази його беззастережно виконувати!

«Слава Україні!»

«Героям Слава!»

«Дубовий»

«**Наказ командирам та співробітникам штабів у справі організаційних призначень**

№ 1 – 1 листопада 1944 р.

УПА

ЗГ «33»

Членам штабу ЗГ, командирам групп і загонів та членам їх штабів

Згідно наказу ГК УПА з дня 01.08.44 р. перебираю командування над групами «Заграва» та «Турів».

До військового штабу при ЗГ «33» призначую командирів:

Начальника штабу ЗГ «33» – командира «Остріжського»

Начальника оперативного відділу командира «Яворенка»

Начальника вишкільного відділу – командира «Чутку»

Начальника політкерівника – командира «Погідного»

Начальника персонального відділу – командира «Бурлаку»

Коменданта по тилу командира «Віталію»

Коменданта Червонного Хреста – подругу «Білу»

Коменданта господарчого – командира «Карого».

Першим своїм заступником призначую командира «Остріжського»,

Другим – «Яворенка»

Наказ важний з днем отримання

«Слава Україні!»

«Героям Слава!»

КЗГ «Дубовий»

Примітка:

Микола Павлович – «Леонід Яворенко» (1914-1946 рр.). У 1944 р. начальник оперативного відділу, ШВШ групи «Турів», начальник оперативного відділу ЗГ «33» («Завихост»). У 1945 р. – ШВШ ЗГ «33» («Завихост», ім. Хмельницького). Поручник УПА від 01.11.43 р.

Люба Гнатюк – «Біла», «Квітка» (1922-1945 рр.). У 1944-1945 рр. – референтка жіноцтва, керівник УЧХ ВО «Турів», північно-західної ГО НВРО, начальник відділу ЧХ штабу ЗГ «33», провідниця жіноцтва ПЗК «Москва» (1945 р.).

Підпільні структури ОУН (б) на ПСУЗ будувалися за загальними організаційними зразками і поділялися на округи і надрайони.

Нижчі клітини, з причини організаційної не охопленості регіону, були розвинуті фрагментарно.

Орієнтовна чисельність активних учасників запілля (членів і кандидатів ОУН (б), юнацтва ОУН (б)) і на ПЗУЗ і ПСУЗ становила до 20 тис. осіб, а кількість симпатиків руху обраховувалася десятками тисяч осіб.

Організаційна будова УПА на ПЗУЗ і ПСУЗ з 1943 р. була такою: найнижча бойова ланка – рій (в середньому 10 осіб, еквівалент відділення регулярної армії), 3 – 4 рої складали чоту (підвідділ, взвод); 2-3 чоти – сотню (відділ, рота); 2-5 сотень – курінь (батальйон); 2-3 курені – загін (полк); 1-5 загонів – групу (дивізія). У 1944 р. сталою залишалася будова від рою до сотні, а вищі ланки, пристосовуючись до обставин боротьби, постійно реорганізовувалися і мали індивідуальні особливості та назви.

Зокрема, у 1944-1945 рр. діяли великі з'єднання різночисельних підрозділів УПА (загони, бригади, з'єднання), наприклад, з'єднання «Базар», що об'єднувало групу «Тютюнник», УПА-Північ і «Холодний Яр» (УПА-Південь) нараховували у квітні 1944 р. відповідно 148 і біля 2 тис. осіб.

Найвищими структурними формаціями УПА на ПЗУЗ і ПСУЗ були відповідно УПА-Північ та УПА-Південь.

У першій половині 1944 р. вищі підрозділи УПА мали таку структуру і командний склад:

УПА-Північ: командир «Панас Мосур» (Дмитро Клячківський) Від лютого до серпня 1944 р. Д. Клячківський перебував по німецьку сторону німецько-радянського фронту, а обов'язки командира УПА-Північ тимчасово виконував Я. Бусел. Шефи військового штабу (ШВШ) «Карпович» (Микола Крем'янецький, Михайло Медвідь), «Клим» – політвиховник «Заславський» («Галина», Яків Бусел).

Група «Заграва»: командири «Дубовий», «Максим» (Іван Литвинчук), «Далекий» (Степан Янишевський); ШВШ «Д. Дмитренко» («Бористен», Дмитро Корінець), «Святославович» (Володимир Рудаков), політвиховник «Зимний» (Степан Костецький). Загони групи: «Батуринський» – командири «Шакал» («Шаула», Адам Рудик), «Лебедин»; «Корсунський» – командири «Лайдака» (Микола Скуба), «Ярок» (Дмитро Калинюк); «Прилуцький» – у березні 1944 р. цей загін було передано до групи «Тютюнник» – командири «Острий» (Ярослав Ждан), «Гамалія» (Анатолій Монь); «Стародубський» – командир «Кузьма» («Макар Мельник»); «Хвастівський» – командири «Юрій» («Рубашенко», Степан Коваль), «В. Чорнота».

Група «Богун»: командир «Роман» («Еней», Петро Олійник), ШВШ «Гриць» («Черник», Дмитро Казван). Після поранення у травні 1944 р. Д.Казвана, обов'язки ШВШ виконував «Гармаш» (Адрій Загоруйко), політвиховник «Середа». Курені (з'єднання) групи під командуванням: «Балабана», «Бувалого» (Андрій Трачук), «Кожуха» («Вир», «Докс», Семен Котик), «Довбенка» (Іван Золотнюк), «Кирея» (Степан Трохимчук). У квітні 1944 р. цей курінь передано до групи «Тютюнник», «Лиха» (Олександр Кайдаш), «Мамая» (Іван Сало), «Непитайла», «Рова» («Стрчан», Олександр Степчук), «Хмари» (Олександр Калиновський), «Юрка» (Юрій Чуйковський), «Ясена» («Ярбей», Микола Свистун) та інші. У квітні 1944 р. курені (з'єднання) групи «Богун» зведені у з'єднання «Донбас» і «Холодний Яр». Перше, під командуванням «Балабана», у складі куренів (з'єднань) «Довбенка» і «Бувалого» після боїв під Гурбами брало участь у рейді за р. Случ. З'єднання «Холодний Яр» під командуванням «Ясена» (Микола Свистун) 23 квітня 1944 р. передано до складу УПА-Південь. Частина формувань групи діяла окремими підрозділами.

«Короткі описи боїв підрозділів УПА

Бойові дії командира Ясеня

Дня 22.01.44 р. відбулася перша зустріч з Червоною Армією в с. Межиріччя, район Острог, Рівненська обл. Відділ ЧА наступав на село. Застава з відділу командира «Партизана» відкрила по них вогонь. Після півгодинної перестрілки ворог відступив з втратами 5-х чоловік. Власних втрат не було.

Дня 08.02.44 р. і 12.02.44 р. відділ командира «Міші» звів бій з червоними в околиці Сураж-Садки. Ворог втратив 22 вбитими і пораненими. Власні втрати: 2 вбитих і 5 поранених стрільців. Здобуто три ручних кулемети і кріси.

Дня 22.02.44 р. батальйон ЧА наступав на Дерманський ліс, район Мізоч, Рівненська обл., де перебували наші відділи. Наші застави після перестрілки відступили в глибину лісу, де відділи зайняли оборонні становища. Участь в бою брала сотня командира «Сторчана» і дві чоти командира «Тура». Командував командир «Ясень». Червоноармійці наступали три рази, однак всі їх наступи були відбиті. Бій тривав цілий день. Увечері наші відділи почали контрнаступ, внаслідок чого ворог панічно відступив. З нашого боку втрат не було.

Дня 19.03.44 р. біля 2 тис. червоних партизан наступало на Германський ліс. Наші війська в силі куреня (відділи командирів «Сторчана», «Веселого», «Тихого», «Булки») звели з ворогом бій, після якого ворог панічно втік, залишаючи багато трупів. Здобуто два станкових кулемети та коні з сідлами. З нашої сторони вбито сотника «Тихого» і одного стрільця.

Дня 03.04.44 р. відділ командира «Партизана» звів бій з відділом НКВД. З ворожої сторони були жертви. Власні втрати: загинули сотник «Повстанець» і 8 стрільців.

Дня 07.04.44 р. командир «Сторчан» з сотнями «Веселого» і «Лютого» провів акцію на Новомалин, район Острога, Рівненська обл., де стояло 300 енкаведистів. Зовсім знищити енкаведистів не вдалося, але ворог зазнав поважних втрат. З нашої сторони загинув сотник «Веселий».

Дня 03.04.44 р. командир «Міша» взяв участь зі своїм відділом в бою під Мощаницею. Тут більшовики втратили понад 150 чол. вбитими.

Дня 14.04.44 р. відбувся бій в с. Ляшівці, район Острог, Рівненська обл., де більшовики оточили командира «Лютого». Йому на допомогу прибув командир «Сторчан» з сотнями «Короленка» і «Булки». Розбито дві сотні НКВД. Наприкінці бою на допомогу більшовикам прийшла допомога... свіжі більшовицькі сили вдарили на наші відділи зі сторони лісу. Відділи відступили, забравши 4-х вбитих і 15-ть поранених. Ворог втратив понад 100 вбитими. Такі ж самі бої велися в околицях Обгова і майданських лісах в районі Мізоча, Рівненська обл.

Дня 29.04.44 р. три відділи командира «Ясена» атакували штаб Рівненського НКВД в с. Залізниці, на Людвипільщині. Перший наступ повела чота «Кори» (сформована з стрільців східних областей України) і відділи національних меншин. Сотня «Яструба», курінь «Докса» – оточили село зі сходу, а сотня «Чумака» наступала з південно-західної сторони. Курінь командира «Докса» зав'язав бій, в результаті чого знищено штаб НКВД. Частину з них вбито, 3-х захоплено в полон, решта згоріла в хатах. Здобуто документи і карти.

З заходу і півночі на допомогу штабу НКВД наступали три сотні більшовиків. З північно-східної сторони лісу вдарив по них і викинув з лісу курінний командир «Гірчиця». З південно-східної сторони курінь командира «Міші» («Великана») тримав застави і в разі потреби мав забезпечити відхід повстанських сил. Бій тривав 8 год. З південно-східної сторони приїхало 4 авто повні більшовиків. Їх було підпущено на близьку відстань і по них було відкрито вогонь. Тільки одній машині вдалося втекти. Біля полудня більшовиків вдалося вибити з лісу на чисте поле. Бракувало ще пі вгодини, щоб бій закінчився нашою повною перемогою. Та з півдня приїхало 20 автомашин більшовиків. Наші відділи відступили в ліс. Тут загородили їм дорогу ворожі танки, які відтяли курінь «Міші», що прикривав відступ. В бою, що зав'язався, ми втратили 9 чоловік вбитими. Між ними, командир «Яструб», сотник «Ярошенко», кул. «Володя», 6 важко пораненими і 20 легко пораненими (сотники «Зірка» та «Чу-

мак»). Здобуто нами 2 кулемети, автомати і кріси. Ворог втратив 40 старшин і біля 200 бійців вбитими, велику кількість пораненими, взято у полон декілька старшин.

Дня 13.05.44 р. в славутському лісі за с. Фетишів (північ Кам'янець-Подільщини) більшовики оточили курінь «Докса», який контратакою прорвався у глибину лісу. Наші втрати – 30 вбитих стрільців. Загинув сотник «Чумак», який, хоч і поранений в руку не покидав сотні. Втрати ворога невідомі.

Дня 15.05.44 р. на відтинку Славута-Шепетівка, між р. Горинь і шосе, більшовики оточили курінь командира «Міші». Відділ перейшов у контрнаступ, перейшовши залізницю і шосе та прорвався у ліс. Тоді більшовики кинули у бій танки, розбивши відділ на декілька груп. Наші втрати вбитими склали 45 стрільців (між ними: сотник «Гулич», референт курінної СБ «Місяць», політвиховник і заступник курінного «Смерека»).

Дня 09.08.44 р. біля с. Хорів, район Острог, командира «Ясена» і курінного «Довбенка» з почотом заскочили більшовики, що відтягли дорогу до лісу. Командирові «Ясенові» вдалося крізь кулі втекти. Курінний «Довбенко», 6 повстанців і санітарка загинули. Сотник «Ярошенко» з відділом командира «Ясена» кинулися в контратаку і витіснили більшовиків з лісу. З нашої сторони загинули сотник «Ярошенко», його заступник «Блакитний», поранені сотник «Веремія» і ройовий «Яструб». Більшовики втратили 15 чол. вбитими і пораненими.

Як загинув командир «Ясен»

Дня 08.12.44 р. більшовики, чисельністю 300 осіб повели акцію на постій командира «Ясена» в Обгівському лісі, район Мізоч, Рівненська обл. Більшовиків на постій скрито підвели сексоти під виглядом повстанців. Зтиха зняли стійкового «Прокопа», якого закололи багнетами і підійшли під самі шатра повстанців та відкрили по них вогонь.

Повстанці з місця відповіли вогнем і почали відступати. Більшовики намагалися оточити повстанців. Наступ був несподіваний, раптовий, бій короткий, але дуже нагальний.

У висліді наскоку загинув командир «Ясен», який по-геройськи бився до останніх набоїв, а важко поранений в ноги розірвав себе гранатою.

На полі бою ще загинули друзі «Новий» і «Чудак». Поранено підстаршину «Гармаша», козаків «Нетягу», «Чигерина», «Вишню».

Із боїв відділів командира «Вира»

Дня 30.12.44 р. відділ командира «Вира» зробив засідку в с. Дермань, район Мізоч, Рівненська обл. на приїжджаючих туди енкаведистів грабувати селян та вивозити у Сибір людей. Зранку наша стежа донесла, що з напрямку Мізоч до нас посувається 15 підвод червоних. Відділ підстустив більшовиків під свої становища і на умовний знак командира відкрив по ворогу сильний прицільний вогонь. Панічно тікаючи, ворог залишив на полі бою 15 вбитих, в тому числі лейтенанта, та 20 поранено. Здобуто 13 крісів, 2 автомати… біля 3 тис. шт. амуніції та уніформу.

Власні втрати: один легко поранений…

Дня 04.01.45 р. один відділ зробив акцію на держгосп в Білокриниці біля Кременця. В держгоспі була залога біля 20 осіб, в тому числі 4 енкаведисти. Енкаведистів, які пробували оборонятись, закидано гранатами, решта здалась…

Дня 09.01.45 р. більшовики силою 3-х сотень заскочили в с. Стара Мощаниця, район Мізоч відділ командира «Вира». Розпочався завзятий бій, після якого ворог відступив, залишаючи на полі бою своїх вбитих. Червоним на допомогу під час бою прийшла сотня кавалерії і вона розпочала новий наступ при підтримці гармат і мінометів. Повстанці мужньо б'ючись, відкинули ворога на його вихідні позиції, а інший відділ відчайдушним ударом з правого крила змусив більшовиків панічно відступити. Бій тривав від 8 год. ранку до 3 год. дня. Ворог втратив 20 чол. вбитими. Власні втрати: 4 вбитих, 3 легко поранених. Здобуто 2 автомати, 2 кріси… 12 коней з сідлами.

Дня 17.01.45 р. згаданий відділ квартирував в с. Олесюки, район Березці, Кременеччина. Надвечір червоні в силі 50 осіб атакували відділ зі сторони лісу. Наступ

ворога відбито. Через невигідність оборони, відділ відступив, маючи одного пораненого.

Дня 22.01.45 р. більшовики зробили наскок на цей самий відділ, що квартирував у с. Кізя, район Броди…у селі зав'язався завзятий бій… відділи, не знаючи сили ворога, відступили, втративши двох вбитих повстанців. Відступили також і червоні, поніс-ши втрати.

24.01.45 р. та 25.01.45 р. відділ зловив у полон лейтенанта (командира роти зеніт-чиків) та 2 сержанта, під час засідки цього ж відділу в с. Кунин, район Мізоч, на шляху Мізоч-Рівне зловлено ст. лейтенанта та третього секретаря райкому КП (б) Мізоч, другого секретеря цього ж райкому… здобуто автомат, кріс… амуніцію…

Бої командира «Ворона»

Дня 06.10.44 р. на Піщатинських хуторах, район Дедеркальський, Тернопільська обл. зранку заскочили більшовики відділ командира «Вира». Зав'язався бій у якому вбито 8 стрільців та 5 поранено. Серед поранених – сотник «Бурлаченко». Ворог та-кож поніс втрати вбитими і пораненими, але їх кількість невідома.

Дня 25.10.44 р. два рої з відділу командира «Ворона» забрали із сільради с. Лепе-сівка, район Ямполь, кулемета, автомата і сім крісів. Із кооперативу населенню роз-дано сіль та інші продукти.

Дня 03.11.44 р. стрільці з цього відділу зірвали залізничну лінію Дубно-Верба і висадили у повітря 4 вагони. Знищено стратегічний міст на автостраді біля с. Птича, район Верба, Рівненська обл…

Дня 18.11.44 р. стрільці цього ж відділу роззброїли в с. Боголятині, район Бере-стечко 10 «стрибків». Здобуто 10 крісів… здобуто «цілком таємну» пошту до Рівнен-ського обласного НКВС і НКДБ. Знищено 4-х енкаведистів… здобуто 3 автомати, кріс… іншу зброю та амуніцію.

Бої відділу командира «Бистрого»

Дня 22.10.44 р. відділ командира «Бистрого» квартирував на хуторах Заболота, район Гусятин, Тернопільська обл. Пополудні стійки зауважили більшовицькі стежі, які просувалися у напрямку хутора. За ними йшла розстрільна. Відділи приготу-валися до оборони. Більшовицькі стежі знищено вогнем з близької відстані, а їх роз-стрільна панічно втекла. З нашої сторони втрат не було…здобуто 2 автомати, 4 кріси… набої… Увечері більшовики знову пробували атакувати повстанські відділи, але після короткої перестрілки вони відступили.

Дня 25.10.44 р. квартирував цей відділ в с. Сереха, район Копичинці, Тернопіль-ська обл. Зранку більшовики почали оточувати село. Відділи негайно зайняли обо-ронні становища. За наказом командира відділи пішли на прорив у південній сто-роні села. Розпочався завзятий бій. Наступ відділу паралізував, передусім, ворожий важкий кулемет. Від його вогню вбито чотового «Сурмача», дострілюється пора-нений командир «Вознесенко», поранено сотника командира «Спартака». Більшо-вицькі снайпери, як виявилось, у першу чергу вбивали повстанських командирів.

У цей час під село приїхало ще 7 автомашин більшовиків. У відповідь, командир дає наказ приспішити наступ. Нашим кулеметним вогнем знищено обслугу воро-жого кулемета, що не давав повстанцям прорватися. У результаті прорвано вороже кільце і зайнято ворожі становища… але декілька наших вбито.

Ворог панічно тікає, залишаючи на полі бою більше 30 вбитих. Зайнявши вигідні становища за селом, командир «Бистрий» висилає розвідку у найближчий ліс, гото-ючи до нього наступ. Зразу ж появляються ворожі літаки, які починають сильний обстріл села. У селі починається пожежа. Сотник «Кравченко» зі своїм відділом за-йняв становища на горбі за селом, відділ «Яструба» зайшов у ліс… з села відступив відділ «Голуба». Таким чином всі відділи вийшли з села. Літаки, не знаючи розта-шування наших відділів, далі продовжували обстрілювати село, де вже були енкаве-дисти.

Стрілянина почали стихати…надвечір стягнено у ліс всі відділи, де зайнято нові становища. Літаки постійно бомбили та обстрілювали ліс. У лісі поховано вбитих

повстанців та перев'язано поранених. У ліс більшовики не пішли. Вони окопалися біля лісу…в селі енкаведисти палили хати, забирали худобу… мордували людей… ворог мав понад 50 вбитих та багато поранених.

Власні втрати: вбиті «Сурмач», «Вознесенко», «Смерть», «Нечай» та ще 5-ть повстанців. Кільканадцять важко та легко поранені. Здобуто важкий кулемет «Максим» та 3 снайперських кріси, також кільканадцять крісів та автоматів… амуніцію та уніформу.

Дня 25.10.44 р. частина повстанців з відділу «Бистрого» квартирувала в с. Крутилів, що на Тернопільщині. Після обіду появився ворожий літак і почав обстрілювати село з кулеметів. Від цього зайнялося кілька господарств. Відділи відступили в ліс, залишаючи у селі табір. Із-за Збруча у цей момент почали наступати більшовики, Командир «Бистрий» зайняв становища з невеликою групою повстанців біля села, які відкрили вогонь по ворогові, який наступав. Втративши декількох вбитими, решта більшовиків втекла. Увечері з села забрано наші табори. Більша частина села згоріла. Вночі літаки ще бомбардували, повністю знищивши село. При бомбардуванні сіл Крутилів та Кологарівки були жертви серед цивільного населення. Від бомбардувань і денного бою відділ не мав жодних втрат.

Бій відділу командира «Олега»

Дня 09.09.44 р. відділ командира «Олега» квартирував в с. Малів, район Демидів. Пополудні застава зауважила відділ більшовиків чисельністю 40 осіб, що просувався у напрямі села. Підпустивши більшовиків на віддаль 50 м. відкрито вогонь. Більшовики відступили… ворог складався з призовників 1927 р.н. і НКВД, що гнало їх у бій. Ворог втратив 3 вбитими і 2-х полоненими. – Власні втрати: один поранений. В бою відзначився стрілець «Веселий», якого поранено.

Бої відділу командира Острожського

Дня 19.06.44 р. увечері під час відпочинку відділ командира «Острожського» в лісі біля с. Саграні, район Гребушів (Холмщина) наскочили на відділ німці в силі однієї сотні. Бій тривав три години. Ворог втратив до десяти вбитими і 7 пораненими. Власні втрати: один поранений.

Дня 17.08.44 р. вдень чота цього відділу попала в засідку НКВД в лісі біля с. Городок, Район Малевичі, Луцька обл. Ворог втратив одного вбитим. Власні втрати: один вбитий і 2-х поранено.

Дня 04.09.44 р. зранку при участі підвідділу командира «Боза» цей підвідділ звів бій в с. Грани, що біля Кухоцької Волі (Луцьк), де в будинку школи перебували 72 енкаведиста. Зав'язався бій від якого загорівся дах школи. У висліді знищено 20 енкаведистів і 40 поранено. Незабаром більшовикам надійшла підмога чисельністю 18 осіб, яку повністю знищено, а автомашину спалено.

Дня 23.09.44 р. цей же відділ звів бій з двома сотнями НКВД на урочищі Моторняк, що біля Кухоцької Волі, Район Малевичі, Луцька обл. В затяжному бою, який тривав декілька годин ворога повністю знищено. Втрати ворога склали 30 вбитими і 40 пораненими. Власні втрати: 7 вбитих і 4 поранених, один стрілець пропав безвісти.

Дня 06.10.44 р. увечері під час постою чоти відділу командира «Острожського» на хуторах Кримко, Камінь-Каширського району, Луцька обл. наскочили енкаведисти чисельністю 50 осіб. Наступ ворога відбито й примушено його відступити. Відділ мав одного легко пораненого повстанця.

Описи боїв УПА з'єднання «Базар». Рейд відділів командира «Ворона» і командира «Лисогора» у східні області України

Дня 21.03.44 р. відділ командира «Ворона» в числі 55 чол. проходив біля с. Малин, район Поповичі (Житомирщина). Несподівано на них наскочив відділ НКВД чисельністю 125 чол. Після півгодинного бою червоних повністю розбито. Вони панічно втекли через р. Іржу в напрямі с. Малин. Ворог залишив на полі бою 17 вбитих. Власні втрати: вбитий чотовий «Чупринка», важко поранено стрільця «Голуба», який сам дострілився, щоб не попасти у полон до більшовиків. Також у нас один легко поранений.

Через декілька днів на цей же відділ біля с. Кодра наскочив відділ комуністів-активістів під командуванням голови сільради с. Біла Криниця, район Радомишль бувшого червоного партизана. Після короткого бою червоні розбиті і втікають панічно. Здобуто 6 крісів, автомат, забрано 5 поранених.

Дня 26.03.44 р. відділ під командуванням командира «Лисогори» звів бій з «істрєбітєльним батальйоном» в с. Юстинівці, район Поповичі. Вбито 3-х більшовиків. Власні втрати: один легко поранений стрілець «Шпак». – Відділ успішно переправився через р. Тетерів і знову прийняв бій з переслідуючим його «істрєбітєльним батальйоном» в силі до 200 чол. Цей загін нашвидкуруч був організований з пожежників, частин НКВД і комуністичного активу. Швидким наступом відділ розбив ворога, який панічно втікаючи, кидав зброю і вплав переходить р. Тетерів. Червоні втратили 20 вбитими, 8 попало в полон.

Власні втрати: вбитий ворожим снайпером командир «Зварич-Сергій», який автоматним вогнем в першій лінії переслідував ворога. Геройською смертю загинув тоді також стрілець «Мороз», який, важко поранений, вів перестрілку з ворожою розвідкою, чим дав можливість відділові зайняти ворожі становища. Здобуто декілька кулеметів та ПТР… амуніцію та уніформу.

Дня 28.03.44 р. більшовицькі поліційні відділи, разом з частинами ЧА, наскочили на постій з'єднаних відділів командирів «Ворона» та «Лісогора» в лісі біля с. В'язанкою, Бородянського району. Ворог, щоб нас спровокувати висилає розстрільну з 20-30 чол. на наші застави., щоб виманити нас з наших становищ. Відділи своїх становищ не покидали… зав'язався важкий бій, що тривав 8 год. Декілька разів більшовики намагалися наступати, але вогонь повстанських кулеметів змушував їх повернути назад, залишаючи на полі бою вбитих і поранених. Повстанці підпускали ворога на відстань до 20 м. і тоді відкривали ураганний вогонь. В бою брало участь всього 60 повстанців. Червоні відступили, лишаючи на полі бою 40 вбитих (у тому числі 8 офіцерів) і багатьох поранених.

Відділи під охороною ночі подаються прямо на північ з наміром переправитись через залізничну колію Коростень-Київ в Іванівські ліси. Однак ворог заздалегідь пустив по цій лінії бронепоїзд…Рух відділу також паралізував сніг, який впав до 1 м. висоти. Повстанці, перетомлені довгою та тяжкою дорогою, частими боями, виснажені з браку продуктів, погано одягнені, цілий день стоять біля залізничного полотна, щоб вночі переправитись за залізницю. Однак, сильним вогнем зі станкових кулеметів із бронепоїзда ворог змушує наші відділи повернути з обраної дороги.

Відділи пішли в напрямі села Жигалки, щоб там перейти р. Тетерів і на лівому березі перейти залізничну колію і знову через р. Тетерів перейти в Іванівські ліси. Ворог слідом за відділом йде цілу ніч. Час-від-часу відділи роблять засідки, стримуючи ворога. Однак ворог, незважаючи на втрати, постійно поповнює свої сили свіжими силами й переслідує дальше повстанців. На ранок відділи проходять с. Мигалки. Моста на річці немає. Проходячи біля села, декілька повстанців заскочило в найближчі хати, щоб дістати продуктів. В селі багато війська… зав'язується коротка перестрілка, після якої повстанці відступають до більшого лісу…

Далі відділ розділяється на три групи. Одна з командиром «Вороном», друга з командиром «Яром», третя з командиром «Лисогором».

Ворог на короткий час припиняє погоню, висилаючи лише розвідку. Після полудня відділ знову об'єднується.

Увесь час падає сніг.

Повстанці виснажені й голодні, не мають більше сил для дальшого маршу.

Прийнято рішення затриматись, зварити обід й після цього вирушити далі в дорогу.

У цей час ворог зі свіжими силами знову наскакує на відділ. Нами прийнято бій, бо відступати вже не було сили… величезний сніг загрожує цілковитому знищенню повстанців. Бій тривав від вечора до пізньої ночі. Ворог постійно атакує. З початку бою поранений командир «Яр», а далі важкопоранений командир «Лисогор» розриває себе гранатою. Ворог підтягує і кидає нові сили у бій не дивлячись на великі його жертви, намагаючись повністю знищити відділ. Це йому не вдається…

Після важкого бою з переважаючим ворогом, відділ відступив під охороною ночі. Як виявилось пізніше, ворог для знищення відділу кинув одну дивізію спеціальних військ НКВД.

Бій відбувся…недалеко села Кодра, Кадомського району. Ворог втратив у бою понад 120 вбитих бійців і офіцерів, велику кількість більшовиків поранено… двоє більшовиків попали у полон.

Після бою під прикриттям ночі відділ направляється до р. Тетерів. Втома, поранені й сніг постійно стримують марш, так що на ранок відділ ледве дістася до с. Біла Криниця, де ворог зустрічає їх кулеметним і мінометним вогнем.

Відділ розділяється на три групи й завертає у ліс… місцем збірки визначає с. Межирічка. Ворог того дня більше не переслідує відділ. На місце збірки у визначений час прибули не всі. Тому було залишено зв'язок і переправившись через р. Тетерів, відділ подався на західному напрямку. В с. Межирічка вночі знову нас обстріляли червоні… Відділ повернув у напрямку с. Королівка, малинського району, далі передирається через с. Канівська Буда під с. Юстинівку. Тут знову перетинає ліс відділ НКВД.

Відділ ділиться на дві групи. Одна група, під командуванням «Ярого» подається на захід, друга, під командуванням «Онищенка» (командир «Ворон» відстав під с. Миголин і сам подався у західному напрямку) повертає на північ. Група «Онищенка» бродячи по снігу й воді, намагається дістатись на другу сторону р. Тростяниця в Миринівський ліс. Річка набрала багато води. Повстанці декілька разів стараються перебрести річку, але, замочені по шию, повертаються на той самий берег. Після полудня на них наскакує відділ НКВД… в бою, що зав'язався поранено командира «Онищенка» та поніс інші значні втрати… з великими труднощами вдалося вирватись…

Бій сотні сотні «Левадного» літом 1944 р.

Сотня командира «Левадного» звела бій з більшовиками в с. Максиміліянівці, район Людвиполь. Здобуто станковий кулемет «Максим». Та сама сотня звела бій з більшовиками в с. Мала Совпа, район Межиріччя. Здобуто один ручний кулемет. Власних втрат не було.

В с. Матиївка, район Тульчин відбувся бій між згаданою сотнею і червоними. Власних втрат не було.

Бої сотні командира «Чоронти» літом 1944 р.

Сотня командира «Чоронти» звела бій з більшовиками в с. Копитові, район Корець. Здобуто один ручний кулемет.

Другий бій звела ця сама сотня в с. Ганівка, район Корець, де здобуто ручний кулемет.

Третій бій відбувся в с. Кобильце, район Корець, без жодних власних втрат.

Четвертий бій був в с. Морозівка, район Корець, де здобуто один ручний кулемет та два автомати.

П'ятий бій відбувся біля с. Корчик, район Корець. Здобуто п'ять автоматів.

Сьомий бій звела сотня в с. Зореному Гаї, район Баранів. Втрат не було.

Бої сотні командира «Лиса»

В бою в с. Залізниці, район Межиріччя з більшовиками здобуто два кулемети й чотири автомати.

Під час бою в с. Мала Совпа, район Межиріччя здобуто два кулемети.

Сотня командира «Коса» звела бій з більшовиками в с. Велика Совпа, район Людвиполь. Здобуто чотири кулемети.

Сотня командира «Остюка» звела бій в с. Матієва, район Тульчин з більшовиками. Здобуто міномет.

Боївка командира «Юренка» під час бою в Ярунському районі здобула кулемет…

З боїв командира Пащенка

Дня 29.07.44 р. відділ командира «Пащенка» оточив пункт «ВНОСу» в с. Віри, район Клюсів, який охороняло 20 осіб. Більшовики окопалися… тоді два стрільці «Зимовик» і «Писаренко» підсунулися під окопи й закидали ворога гранатами вбивши

декілька ворогів, включаючи всіх офіцерів… залишившись без командирів решта більшовиків панічно втекла. Ворог втратив вбитими 11. Власні втрати: 3 вбитих (стрільці «Мороз», «Букс», «Ялівець»). Здобуто 3 автомати, 9 крісів, радіоапарат.

Бої командира «Бористена»

Дня 17.07.44 р. відділ під командуванням командира «Бористена» (склад: сотня командирів «Бористена», «Стального» і відділ командира «Сірого») звів бій біля с. Малин (Людвипільщина) з групою більшовиків чисельністю 25 чоловік, які їхали з с. Яблонне до станції Малин. Відділ наступом розігнав ворога, переслідуючи його до колонії Крашево. У всіх навколишніх селах квартирувала велика кількість більшовиків.

Командир «Бористен» дав наказ відступити на північ за с. Казимирівну в більші ліси. Слід за відділом гналися більшовики…Командир «Стальний» дав наказ командирові «Пащенкові» зав'язати бій з ворогом і з боєм відступати за відділом. Решта відділу у цей час відійшла до лісу і утворила оборонну лінію. У цей час від рук більшовицького агента важко поранений в голову командир «Бористен». Командування перебрав командир «Стальний». Більшовики у цей час наступали з усіх сторін. В напрямі відступу відділу до лісу провадив завзятий бій командир «Іщенко». Після недовгого бою відділи відірвалися від ворога й відійшли у глибину лісу, забираючи з собою пораненого командира «Бористена», який опісля заквартирував на хуторах Казимирівни, де він 29.07.44 р. помер.

Ворог великими силами перетнув усі шляхи і напрямки можливого відступу відділів, намагаючись їх оточити й знищити. Звівши ще один бій з наступаючим ворогом, відділам вдалося прорватись в південному напрямі і вийти з оточення.

Засідка відділів командира «Негуса» і «Рубайла»

Під час рейду відділи ім. Коробки під командуванням командирів «Негуса» і «Рубайла» зорбили засідку 11.09.44 р. між с. Вілія-Храпунь, район Рокітно, на яку попала підвода більшовиків. Знищено усіх більшовиків. Власних втрат не було. Здобуто 2 ав-томати… Пораненим червоноармійцям зроблено перев'язку і відпущено.

Бої відділу командира «Пащенка»

Дня 03.09.44 р. чота командира «Синього» з відділу командира «Пащенка» зробили засідку на шляху Тинне-Зносичі, район Сарни на автомашину більшовиків. Більшовики втратили 4-х, в тому числі у полон попав ст. лейтенант. Відділ не мав жодних втрат. Здобуто автоматичну зброю, амуніцію та уніформу. Пораненому офіцеру зроблено перев'язку і відпущено.

Дня 15.09.44 р. на постій відділу в лісі біля с. Жади, район Висоцьк наскочили більшовики… швидко зайнявши становище, відділ провів короткий бій й без жодних втрат відступив. Втрати більшовиків у цьому бою невідомі.

Дня 20.09.44 р. командир «Пащенко» з двома чотами зробив засідку на більшовиків біля с. Лядо на хуторі Перестанець, район Рокітно. Після запеклого короткого бою вбито 9 червоних та 2 поранено, 4 здалися у полон. Власних втрат не було. Здобуто 9 крісів, автомат…

Дня 21.09.44 р. рій під командуванням командира «Пащенка» і 9-ть стрільців з боївки командира «Зібеля» зробили засідку на більшовиків, які приїхали у с. Тинне забирати людей до Сибіру. Засідку зроблено на шляху Тинне-Зносичі, район Сарни. У висліді бою вбито 17 більшовиків та 4 поранено. Власних втрат не було.

Дня 22.09.44 р. чота під командуванням «Кузьми» з відділу командира «Пащенка» зробила засідку на шляху Шахи-Біла, район Висоцьк на більшовицький поліційний відділ. В короткому бою більшовики втратили 4 вбитими. Відділ не мав жодних втрат.

Бій відділу командира «Негуса»

Дня 08.09.44 р. відділ командира «Негуса» і боївка командира «Гамалії» мали постій в лісі біля с. Залав'я. На нах наскочили більшовики. Боївка розгубилась і без наказу почала відступати. Чота командира «Чупринки» вмілим контрнаступом відбила наступ ворога. Ворог, забравши своїх вбитих і поранених, відступив.

Бій відділу «Мисливця»

Дня 08.09.44 р. несподівано наскочили біля с. Витковичі-Ленчин-Князь-Село, район Березне війська НКВД. Зав'язався гарячий бій. Всі чоти крізь ворожі лінії прорвались в іншому напрямі. Власні втрати: 12 вбитих, 3 поранених. Ворог також мав значні втрати, але про них невідомо, бо ми проривалися, а поле бою залишилось за ворогом.

Бої відділу командира «Кузьми»

Дня 02.09.44 р. відділ командира «Кузьми» зробив засідку на шляху Рудки-Березниця, в яку попала автомашина з більшовиками. Після короткого бою більшовиків (5 чол.) знищено. Більшовикам на допомогу прийшла сотня… повстанці відступили втративши 5 вбитими й 6 пораненими. Ворог також поніс втрати, але нам невідомі.

У цей же день відділ звільнив місцеве населення, яке більшовики гнали у м. Володимирець для подальшої відправки до Сибіру… Власних втрат при цій акції не було…

Дня 29.08.44 р. відділ командира «Бистрика» зробив засідку на шляху Розважів-Іванків, в яку попали автомашини з більшовиками. 2-х вбито і 4-х ворогів взято у полон. Здобуто зброю, амуніцію, уніформу та інше військове майно.

Дня 09.09.44 р. повстанці згаданого відділу зробили засідку на шосе району Поповичі, в яку попала фіра енкаведистів. Вбито начальника НКВД, уповноваженого НКВД і ще одного бійця. Пораненому бійцеві-фірманові зроблено перев'язку і відпущено.

Рейд відділу командира «Чорненка» у східні області України

Відділ вирушив в рейд 22.04.44 р. і був у рейді 66 днів, подолавши відстань у 900 км. і пройшов 17 районів. За цей час відділ мав 11 збройних сутичок з більшовиками, з них три великі бої. Рейдуючий відділ постійно переслідував батальйон військ НКВД. З переходом відділу за р. Тетерів на боротьбу з ним виїхала спеціальна група НКВД з Києва, на чолі з полковником міліції (Пухальським)… До боротьби також було залучено школу НКВД і навколишні відділи НКВД.

17.05.44 р. відділ весь час маневрував… ворог виявив відділ біля с. Дев'ятки, Чорнобильського району, де після завзятого бою ворог втратив 17 вбитими, серед яких 4 офіцери. Вбито начальника міліції і НКВД Іванівського району. Ворог панічно відступив, залишаючи вбитих і поранених. Крім того, відділ зводив бої з ворожими засідками. За весь час рейду ворог втратив 28 вбитими і невідому кількість пораненими. Втрати відділу: 6 вбитих, 4 легко поранених. Здобуто кулемет, 10 автоматів… 8 тис. шт. набоїв.

Бій куреня під командуванням командира «Кватиренка» під с. Боровим, район Рокітно

Дня 15.04.44 р. перед полуднем більшовики в силі куреня атакували під с. Боровим курінь під командуванням командира «Кватиренка», до якого долучилась сотня командира «Однорога» і сотня командира «Пащенка». Сотня «Однорога», зайнявши становища в окопах, відбила несподіваний наступ ворога, а одночасно чота «Вітра» атакувала праве крило ворога. Сотня «Однорога», скріплена боївкою «Ігоря», вдаривши зліва на ворога, змусила його до відступу.

Біля полудня ворог підтягнув свіжі сили поновив наступ на відтинку «Пащенка», «Хмари», «П'яного». Атакуючого ворога атакувала збоку сотня командира «Лиса», змушуючи його хаотично відступати. Тоді сотні «Пащенка» і «П'яного» перейшли у наступ, переслідуючи ворога, який, кидаючи зброю, панічно втікав. Ворог втратив понад 100 вбитими, в тому числі полковника, майора… Власні втрати: 14 вбитих і кільканадцять поранених.

Бої відділів УПА

Дня 24.11.44 р. відділ УПА зробив засідку на більшовиків, які везли награбоване майно в с. Хотень, район Людвиполь. Під сильним вогнем банда більшовиків розбіглася, перепливши р. Случ.

Дня 14.11.44 р. малий відділ УПА наскочив на м. Олександрія, знищуючи деякі будинки, де оборонялись енкаведисти.

Дня 01.12.44 р. відділом УПА зроблено засідку на більшовиків в числі 100 чол. – на шляху Яблонне-Голубне, район Березне. У висліді бою ворог втратив 24 вбитими й більше число пораненими. Власні втрати: 2 стрільці легко поранено.

У ніч з 14 на 15 01.45 р. підвідділ УПА командира «Лиса» й командира «Морозенка» розбили більшовицьку станицю в с. Золотолині (Костопільщина)… здобуто кулемет, автомат, 14 крісів, 1500 шт. амуніції… 14 більшовиків вбито, 3 взято у полон.

Дня 12.01.45 р. в районі Бережно зробив засідку на більшовиків біля шляху Ставок-Деражно. На засідку натрапили 10 більшовиків, які поверталися з навколишніх сіл з награбованим у селян майном. 4 з них вбито, решта втекла. Здобуто зброю та майно…Власних втрат не було.

У січні з с. Межиріччя до с. Воробіївка йшло 50 більшовиків. В одній хаті вони застали 2-х повстанців. Повстанці вбили лейтенанта і втекли до свого відділу. Під лісом повстанці зробили засідку на більшовиків. Врятувалося лише 16 з них, решта – вбито. Власних втрат не було.

Дня 01.12.44 р. більшовики заскочили на хуторах біля Копитовського лісу квартируючий підвідділ УПА. Зав'язався завзятий бій, який тривав 2 години. Оточені повстанці, геройськи відбиваючи наступ ворога, прорвали вороже кільце і вийшли з оточення. Ворог втратив 9 вбитими і 7 пораненими. Власні втрати: 5 вбитих і 4 легко поранених…

Дня 01.11.44 р. група повстанців в районі Березне зробила засідку на роздоріжжі Млодянівка-Замостищзе та Яблонне-Голубне на сотню добре озброєних більшовиків, що йшли на грабунок на сусідні села. В завзятому бою вбито 24 більшовика та кільканадцять поранено. Власні втрати: 2 легко поранених стрільця.

Бої теренових груп

Теренова бойова група зробила засідку в Сарненському районі… знищено більшовицький актив.

Дня 10.11.44 р. теренова бойова група зробила засідку між с. Залав'ям і м. Рокітно на 120 більшовиків, які поверталися з награбованим майном… Розпочався завзятий бій, який тривав три години. Тільки 15 більшовиків втекли, а решту – 105 знищено. Здобуто гранатомет, станковий кулемет… 25 тис. шт. амуніції і легку зброю побитих більшовиків. Забрано весь їх табір. Власних втрат не було жодних.

Дня 09.10.44 р. в с. Пітулкові, район Острог наскочили енкаведисти на хату, де квартирувало двоє повстанців. Повстанці вбили 3-х енкаведистів, та важко поранили прокурора. Одного повстанця легко поранено.

Дня 10.10.44 р. під час облави в с. Жави, район Сеньковичі 15 «друзів» теренової боївки зустрілись з відділом більшовиків Після запеклого двогодинного бою більшовики втратили 12 вбитими та 6 пораненими і відступили.

Дня 12.10.44 р. більшовики заскочили в с. Вігуричах, район Сеньковичі 3-х повстанців. Повстанці, знищивши 5 енкаведистів (серед них начальника НКДБ Сеньковицького району) вдало добрались до свого відділу не маючи жодних втрат.

У січні та лютому 1945 р. в Луцькій обл. пущено під укіс 10 поїздів, де знищено багато енкаведистського персоналу. Відділ УПА разом з тереновими боївками зробив наскок на райцентр Городницю, знищивши деякі установи та декількох енкаведистів.

Відділ УПА знищив під с. Топчею, Корецький район дуже активний відділ НКВД: 12 їх – знищено, 19 зловлено живими. Боєм керував командир «Левадний». Здобуто зброю і амуніцію.

При кінці листопада 1944 р. відділ УПА зробив засідку в с. Залав'я, район Рокітно на батальйон спецвідділу НКВД. В бою знищено 117 енкаведистів, решта втекла. Здобуто зброю та інше військове майно. Власні втрати незначні.

В січні 1945 р. відділ УПА командира «Стального» під час бою в с. Камінне, район Клесів знищив 15 енкаведистів, в т.ч. майора та 6 молодших офіцерів…

У квітні 1945 р. відділ командира «Левадного» зробив засідку під с. Клецькою, де знищено 15 енкаведистів.

Дня 05.08.44 р. відділ УПА звів бій з більшовиками в с. Перескали (Кухоцька Воля)… Ворог поніс втрати вбитими і пораненими… Здобуто зброю та амуніцію. Власних втрат не було.

Дня 16.08.44 р. відділ УПА знищив біля с. Селищ (Любишівщина) 4-х більшовиків і 5 попали у полон. Здобуто автомат, кілька крісів, більшовицьку кореспонденцію. Власні втрати: один стрілець вбитий.

Дня 17.08.44 р. відділ УПА під командуванням командира «Соловія» звів зустрічний бій з військом НКВД біля с. Ольбухе Руське, район Камінь-Каширськ. Червоні відступили, лишаючи на полі бою 7 вбитих. Власні втрати: декілька стрільців поранено.

Дня 08.10.44 р. відділ УПА під командою командира «Чардаша» зробив наскок на відділ НКВД біля с. Щедрогоша на хут. Голин, район Ратно. В бою червоні втратили 4 вбитими, між ними, – начальник районного НКВД… Власних втрат не було. Здобуто кулемет, автомат та іншу зброю.

Дня 08.10.44 р. відділ командира «Яра» звів наступальний бій з більшовиками в с. Блоти Великі, район Кобринь…Ворог втратив декілька вбитими та 8 полоненими. Власних втрат не було. Здобуто 10 крісів та автомат.

Дня 12.10.44 р. відділ УПА командира «Верховинця» зробив наскок на станицю міліції в с. Самари, район Ратно. В бою знищено ворожу станицю. Допомога, яка надійшла з м. Ратне включилась у бій… Ворог втратив 16 вбитими. Власні втрати: 3 стрільців вбито і одного легко поранено. Здобуто станковий кулемет «Максим» та іншу зброю.

Дня 14.10.44 р. відділ УПА командира «Боза» звів бій з червоними в с. Черняки, Луцька обл., в якому вбито 2, а 5 взято у полон, в тому числі одного офіцера. Здобуто 2 автомати, 6 крісів…

Дня 24.10.44 р. відділ УПА командира «Чардаша» звів зустрічний бій з червоними на схід від Білого Бору (Луччина). Ворог панічно втік, лишаючи на полі бою 4 вбитими, та багатьох поранених…4 більшовики попали у полон. Власні втрати: один вбитий, один поранений. Здобуто міномет, автомати, 9 крісів, диски до кулемета.

Дня 26.10.44 р. відділ УПА звів бій з більшовиками в с. Новосілки, район Дивень. Ворог відступив, втративши 7 вбитими…

Дня 25.11.44 р. відділ УПА звів бій з більшовиками в с. Новосілки під командуванням командира «Граба», що на Дрогобиччині. В бою взято у полон 5 енкаведистів…

Дня 01.11.44 р. відділ УПА командира «Боза» у зустрічному бою з більшовиками в с. Антоново. Район Малорита знищив декілька енкаведистів, офіцер попав у полон. Власних втрат не було. Здобуто зброю, у т.ч. автомат.

Дня 02.11.44 р. відділ УПА командира «Бойового» знищив в с. Осса, район Дивень 5 енкаведистів.

Дня 10.08.44 р. відділ УПА роззброїв в с. Ясно, район Камінь-Каширський офіцера й декількох більшовиків…Здобуто автомат та кріси.

Дня 24.08.44 р. відділ УПА зробив наскок на аеродром. Здобуто кулемет, 15 крісів, автомат, 3 далековиди…50 тис. шт. амуніції крісової, 20 тис. шт. амуніції до скорострілів… уніформу.

Дня 25.08.44 р. підвідділ УПА командира «Пурхала» зробив наскок на станицю військ НКВД в с. Кричевиці над Сто ходом. Станицю розбито. Здобуто уніформу та взуття.

Дня 01.09.44 р. підвідділ УПА зробив наскок на м. Несухоїжи, де містилося місцеве НКВД. Містечко здобуто…

Дня 08.09.44 р. частина УПА зробила наскок на м. Городище, район Ковель, де містилася станиця НКВД. Здобуто 4 автомати і кріс і 1000 шт. амуніції до автомата, 1000 шт. американської амуніції…гранати, взуття…

Дня 25.09.44 р. два підвідділи УПА під командуванням сотника «Хмари» зробили наскок на більшовиків (40 осіб) в с. Зелимче, район Ратно. В бою, що зав'язався, ворог

втратив 15 вбитими (між ними два районних секретарі партії, районний прокурор, голова району, кілька лейтенантів НКВС), одного офіцера НКДБ полонено. Власні втрати: один вбитий і один поранений. Здобуто 2 кулемети, 20 крісів, 5 автоматів.

Дня 10.10.44 р. повстанці з відділу УПА роззброїли в с. Доротище, район Ковель двох лейтенантів ЧА.

Дня 11.10.44 р. більшовики в силі 60 осіб наскочили біля Іванової Долини, що над р. Горинь на 20 повстанців. Повстанці у контрнаступі знищили 12 більшовиків. Власні втрати: один стрілець легко поранений.

В днях 01.09.44 р. до 14.09.44 р. під час акції в районах Стидень, Деражне, Цумань більшовики наскочили на місцеву групу УПА. В бою з ворогом геройською смертю загинув козак «Артем», який відбиваючись до останнього набоя, сам застрілився, щоб не попасти у полон. Козак «Шарлота», бачучи безвихідне становище, сам розірвав себе гранатою. В бою загинули ще двоє козаків. Ворог втратив 3 вбитими.

Дня 18.09. – 28.09.44 р. більшовики наскочили на Уманський ліс, де квартирував відділ УПА. В бою, що зав'язався, ворог втратив 18 вбитими. Власні втрати: 3 стрільців вбито з відділу «Галайди». Здобуто кулемет.

Дня 09.10.44 р. «БСБ» району Степань зробив засідку біля с. Вербне (Колки). Вбито 3 енкаведиста, 2 поранено. Власних втрат не було жодних.

Дня 14.10.44 р. більшовики, їдучи з району Деражне до с. Стидень, попали у засідку відділу УПА, лишаючи на полі бою 7 вбитих.

Дня 16-20.10.44 р. відділ УПА району Деражне, зробив засідку на більшовиків біля с. Майдан, в якій вбито 3 більшовиків. Власних втрат не було. Здобуто автомат та іншу зброю.

Група УПА зробила в місяці жовтні засідку, в якій вбито 7 енкаведистів, а 16 поранено, здобуто зброю.

Дня 24/25.10.44 р. червоні у силі 100 осіб наскочили на с. Бутейки, район Степань на групу УПА. В завзятому бою ворог втратив 6 вбитими та багато пораненими. Власні втрати: загинув районний провідник «Богдан» та одного козака поранено.

Дня 10.11.44 р. більшовики в силі 200 осіб провели акцію на ліс Майдан-Гутвин, район Деражне, де квартирувало дві чоти відділу командира «Галайди» та групи командира «Ударного». Оточені повстанці боролися від полудня до глибокої ночі рвали вороже оточення і вирвались. Ворог втратив 26 вбитими та багатьох пораненими. Власні втрати: 12 вбитих.

В днях 16-23.11.44 р. група УПА Уманського району роззброїла в с. Берестяни 15 «стрибків» та зловлено двох енкаведистів. Здобуто зброю та уніформу. Ця сама група зробила засідку біля р. Стир на проїжджаючих більшовиків. В бою ворог втратив 20 осіб. Власних втрат не було жодних. Здобуто зброю та інше військове майно.

В другій половині листопада відділ УПА зробив засідку на більшовиків біля с. Іваничі (біля м. Рафаїловка). В бою ворог втратив 5 вбитими. На допомогу їм прийшли більшовики з м. Рафаїловки. Більшовики втратили ще 6. Власні втрати: 2 стрільців вбито, 4-х легко поранено.

В днях 20-29.11.44 р. чота УПА командира «Ярка» і ще одна група зорбила наскок на більшовиків на хуторі Злазьмо. В бою ворог втратив кілька вбитими, понад 10 пораненими, 6 взято у полон. Решта більшовиків панічно розбіглась. Власні втрати: загинув командир «Чапаєв» та ще один козак, 2 поранено.

При кінці вересня 1944 р. бойовий відділ УПА Рафаїловського району роззброїв 20 «стрибків» в с. Жилуцьку… Здобуто 27 крісів та один кулемет.

Дня 18.09.44 р. відділ УПА командира «Сіромахи» зробив засідку біля с. Улиця, район Володимирець, в якій знищено 19 більшовиків. Більшовикам надійшла ще допомога, змусивши відділ відступити. В бою загинуло 6 повстанців та 3 х поранено.

Дня 23.09.44 р. відділ УПА району Володимирець зробив засідку біля с. Кідор. Червоні відступили, залишаючи на полі бою вбитих і поранених. Власних втрат не було. Здобуто зброю…

Дня 07.09.44 р. відділ УПА району Висоцьк зловив в с. Заморочені 10 більшовицьких розвідників. Здобуто 9 крісів…

Дня 24.10.44 р. група УПА роззброїла в с. Озерок, район Висоцьк 10 «стрибків». Здобуто 10 крісів.

В кінці жовтня 1944 р. відділ УПА району Володимирець в кількох сутичках з більшовиками знищив 5 енкаведистів та 5 поранив. Власні втрати: один поранений та один вбитий.

Дня 08.11.44 р. відділ УПА зробив засідку на більшовиків біля с. Пузя, район Висоцьк, де ворог втратив 5 вбитими. Власних втрат не було.

Дня 12.11.44 р. більшовики в силі 100 осіб наскочили на боївку в с. Собіщицях, район Рафаїлів. Після короткої перестрілки боївка відступила, маючи одного вбитого. Ворог мав 3-х вбитих і 4-х поранених.

Дня 22.11.44 р. відділ УПА знищив в с. Пановиті станицю «стрибків»... Власних втрат не було. Здобуто зброю.

У вересні 1944 р. відділ УПА звів бій біля с. Моно цього ж району, після якого ворог панічно відступив, лишаючи на полі бою кількох вбитих.

Дня 05.10.44 р. відділ УПА роззброїв в с. Любомирці (Рівненщина) 10 більшовиків. Здобуто 10 крісів та інше майно...

Дня 22.10.44 р. більшовики силою 5 сотень робили акцію на Путоркський ліс (Рівненщина), де оточили боївку в силі 12 чол. В нерівному бою ворог втратив 4 вбитими і 7 пораненими. Власні втрати: 5 вбитих.

Дня 23.10.44 р. чота УПА зробила наскок на станицю «стрибків» в Анові (Рівненщина). У висліді бою 8 «стрибків» здалося...Здобуто кулемет, автомат, 6 крісів.

Дня 27.10.44 р. віддід УПА району Костопіль зробив наскок на більшовиків в с. Головина, які квартирували у будинку школи. Бій тривав три години. У висліді бою вбито 12 партійних, 25 рядових бійців (між вбитими начальник НКДБ Костополя та його заступник, секретар райкому), понад 25 поранених... Власні втрати: один стрілець вбитий і 4-х поранено. Здобуто кулемет, автомат... два ящики амуніції.

Дня 29.10.44 р. відділ УПА зробив засідку на автостраді Київ-Рівне. Знищено автомашину...

Дня 30.12.44 р. відділ УПА зробив засідку під с. Дермань, в якій знищено 17 енкаведистів. Здобуто зброю.

Бій відділу УПА під командою чотового «Карпа» (Холмщина)

Дня 20.12.44 р. відділ УПА під командою чотового «Карпа» звів бій з більшовицьким поліційним відділом. Під час боротьби більшовикам на допомогу прибули польські штурмовики з Грубешова й два панцерних авта із Замостя. Бій відбувся біля с. Модриня в районі Грубешова (Холмщина). В запеклому бою ворог втратив біля 30 осіб вбитими, в тому числі, 8 поляків. Власні втрати: геройською смертю загинув командир відділу «Карпо», який був одним з перших партизан Холмщини, ім'я якого, наводило страх на польські терористичні відділи й міліцію.

Бої відділів УПА на Кременеччині

Дня 01.09.44 р. відділ УПА зробив засідку біля с. Жолобки, район Шумськ, Тернопільська обл. На засідку попали працівники совєтської адміністрації. У висліді бою вбито 2-є більшовиків. Власних втрат не було.

Дня 15.09.44 р. частина відділу УПА квартирувала в с. Коханівці, район Вишівець, в приміщенні сільради. До села приїхала автомашина з більшовиками, спинившись біля будинку сільради.Повстанці побачили, що це енкаведисти і хотіли їх роззброїти... ті почали втікати. Влучними пострілами повстанці вбили двох з них, а 6 взяли у полон, решта – панічно втекла. Поміж вбитими більшовиками були: заступник начальника і начальник другого відділу НКДБ по Тернопільській області, прокурор Вишнівецького району, військовий суддя... Здобуто ручний кулемет автомати, іншу зброю та цінні документи району Вишівець.

Дня 15.09.44 р. до с. Воложівка, район Шумськ приїхало дванадцять більшовиків, серед яких були місцевий прокурор, кілька старшин, енкаведисти та «стрибки-поляки». За селом зробили засідку на них повстанці. В бою знищено всіх червоних, одному вдалося втекти до Шумська. Зі сторони повстанців одного поранено. Здобуто зброю.

Дня 17.09.44 р. кілька повстанців зробили засідку на шляху Вишівець-Збараж. Без жодного пострілу більшовиків взяли у полон дві автомашини, де було 10 більшовиків. Серед них були партієць, капітан НКВД… полонених та їх зброю забрано до відділу.

Дня 19.09.44 р. до с. Телятка, район Шумськ вночі прибули більшовики, де зловили кілька людей. В цей час до села їхали повстанці під виглядом більшовиків. Під селом натрапили на більшовицьку заставу. Повстанці роззброїли більшовиків, забрали документи, арештованих людей відпустили…

Дня 06.10.44 р. теренова бойова група знищила в м. Дубно кількох визначних більшовиків.

Дня 19.10.44 р. повстанчий відділ квартирував у с. Коханівці, район Вишівець. За доносом місцевого сексота більшовики оточили село. Повстанці у завзятому бою прорвали вороже оточення і відступили в сторону Видави і Майданець, втративши 12 стрільців. Ворог також мав вбитих і поранених, але їх число невідоме.

Дня 20.10.44 р. відділ командира «Ваньки» перепинили три автомашини більшовиків. Під обстрілом більшовики втекли, залишивши автомашини, які з трофеями забрали повстанці.

Дня 24.10.44 р. відділ командира «Бистрого» звів бій з військом НКВД, Лановецького району в с. Мизуринцях (район Дедеркаль). Ворог втратив 2-х вбитих і велику кількість поранених. Власні втрати: 4 поранених.

Дня 20.11.44 р. в с. Биківцях, район Дедеркаль, відділ командира «Бистрого» звів бій з військом НКВД із Шумська, Кременця і Дедеркаль. В запеклому бою ворог втратив велику кількість війська вбитими і пораненими. Власні втрати: 3-є стрільців вбито і 7 поранено.

Дня 05.10.44 р. відділи командирів «Соми» й «Гармаша» оточили більшовики силою 800 осіб в с. Королівка, район Почаїв. Одному відділові без великих втрат вдалося прорватися з оточення в напрямі с. Куниця. Другий відділ звів важкий бій, втративши 9 повстанців вбитими і 5 пораненими. Втрати ворога: 30 вбитими.

Дня 06.10.44 р. в с. Чеснівському Раківці, район Вишівець квартирували відділи командирів «Сокола» й «Наливайка». Із с. Гніздичне приїхала машина з більшовиками, по якій повстанці відкрили вогонь. Кількох більшовиків таким чином було вбито, а решта, зіскочивши з машини, зайняла оборонні становища. За автомашиною у село йшло 150 більшовиків, які, зачувши постріли, поспішили на допомогу. Не бачучи доцільності далі продовжувати бій, повстанці відійшли у сторону лісу, маючи двох вбитих і трьох легко поранених стрільців. З ворожої сторони вбито майора, двох капітанів й 8 бійців.

Дня 07.11.44 р. відділ УПА, в якому більшість була новобранців, квартирував на хуторі Котячин, район Шумськ. Зранку більшовики силою сотні оточили хутір. Одна група повстанців, геройськи відбиваючи наступ більшовиків, пробилася крізь ворожу лінію, втративши при цьому одного вбитим та двох поранених повстанців. Втрати ворога: кільканадцять вбитих (точно не встановлені). Друга група повстанців бій прийняла зовсім не готовою. В нерівному завзятому бою вбито 10 повстанців та 10 їх поранено (між ними командир відділу). Втрати ворога: 40 вбитими і невідома кількість пораненими.

Дня 09.11.44 р. відділ командира «Сокола», який квартирував у с. Снігурці, район Вишівець оточили більшовики. Оцінивши важке становище, командир відділу дав наказ відступати на с. Передміри (Лановеччина), а звідти через греблю переправитись у с. Загоринь та перейти до Віклинського лісу. Переправа не вдалась, бо ворог почав сильно обстрілювати греблю з гарматок, мінометів та кулеметів. Лиш одна чота (32 стрільці) встигла перейти у с. Загоринь, маючи намір прорватись у ліс, однак ворог, який йшов розстрільною на село з півночі й сходу, обстрілюючи повстанців, змусив їх прийняти бій і з боєм відступати до р. Горинь. Відступаючих знову обстріляли більшовики. Після довгих зусиль повстанцям вдалося відірватися від ворога.

Друга частина (150 стрільців), не маючи змоги переправитись через греблю, відступила до с. Борсуки, однак і там напоролась на більшовиків. Біля с. Синовець повстанці звели коротку перестрілку з ворогом і повернули на один з найближчих хуторів, відірвавшись від ворога. На полі бою геройською смертю загинуло 12 повстанців. Ворог також мав великі втрати, які нам невідомі.

Дня 15.11.44 р. відділ командира «Панька» квартирував в с. Грицьках, район Лановець. Більшовики, довідавшись про постій відділу, стягнули з районів велику силу в кількості 400 осіб та оточили відділ. Бій був недалеко від залізниці, а тому участь у бою також брав бронепоїзд, який обстрілював відділ з гармат. У запеклому бою загинув геройською смертю командир «Панько», який, будучи тричі пораненим, сам дострілився.

Відділ вмілим маневром ввів ворога у непорозуміння, який сам по собі стріляв. Ворог втратив 100 вбитими і невідому кількість пораненими. Власні втрати: 12 вбитих і 7 поранених.

Дня 26.11.44 р. відділ командира «Дуная» зробив наскок на енкаведистівв с. Загір'я, район Заложці, які приїхали забирати українські родини до Сибіру. Повстанці знищили ворожу заставу, здобувши міномет, два кулемети і кілька крісів. Решта енкаведистів втекла до Заложець. Відділ не мав жодних втрат.

Дня 27.11.44 р. об'єднані сили військ НКВД з районів Заложець, Під камінь, Почаїв, Кременець, Вишівець чисельністю понад 300 осіб з двома танкетками оточили відділи командирів «Меча» і «Сокола» в с. Панасівні. Повстанці швидким наступом вщент розбили відділ ворожої кавалерії, який наступав зі сторони с. Загір'я. В цей час ворог, що прибув з Вишнівця і Кременця на 10 автомашинах із двома танкетками, оточив відділ командира «Меча». Повстанці, героїчно б'ючись, відбили всі наступи ворога, що наступав 8 разів переважаючими силами при підтримці 6 танків та іншої важкої зброї. На полі бою ворог втратив 160 вбитими й 200 пораненими. Власні втрати: 20 вбитих, в тому числі командири «Меч» і «Голуб».

Дня 30.11.44 р. чота відділу командира «Чернця» зробила засідку на шляху Почаїв-Радивилів на проїжджаючих більшовиків. Після короткого бою більшовикам надійшла допомога з Кременця, Радивилова і Бродів з трьома танками. Під натиском танків і переважаючих сил ворога повстанці змушені були відступити. У висліді бою ворог втратив 150 більшовиків вбитими й пораненими.

Дня 04.12.44 р. повстанці з відділу «Чернця» зробили засідку на хуторі біля с. Крилів, район Почаїв на більшовиків, які приїхали грабувати українське сільське населення. В бою більшовики втрати трьох. Власних втрат не було. Здобуто кулемет, два автомати та іншу зброю.

Дня 09.12.44 р. до с. Янківці, район Ланівець приїхали більшовики грабувати місцеве населення. В селі квартирувала чота з відділу УПА. В бою, що зав'язався, вбито 9 більшовиків. Власних втрат не було.

Дня 18.12.44 р. на терені сіл Сошиці, Залісці, Забара, район Шумськ були розташовані відділи УПА. Більшовики чисельністю 500 чол. здійснювали оточувальний наступ на ці терени. В нерівному бою, що зав'язався геройською смертю загинуло 15 повстанців, а кількох – поранено. Ворог втратив понад 30 вбитими і невідомо скільки пораненими.

Дня 19.12.44 р. теренова бойова група зупинила в с. Почаєві машину. Майно, що було в автомашині забрано, а машину знищено. Шоферові-фронтовику дано білизну, продукти і відпущено.

Дня 26.12.44 р. теренова бойова група під командою «Морозенка» звела бій з Лановецьким НКВД в с. Білозерна. Після цього, як ворогові надійшла допомога на двох автомашинах, група відступила. У висліді бою ворог втратив понад 15 чол. вбитими і двох пораненими.

Дня 04.01.45 р. теренова бойова група зробила наскок на станицю «стрибків» в с. Лози, район Вишівець, з метою звільнити арештованого. Під час перестрілки арештований втік…

Дня 15.03.45 р. більшовики натрапили на слід повстанського відділу командира «М» біля с. Стіжок, район Шумськ. В лісі повстанці зуміли замаскувати напрям свого маршу і зробили засідку на горі, кудою повинні були проходити червоні. Повстанці зловили 3-х ворожих розвідників-кіннотників, а після цього підпустили основні сили ворога на віддаль 30 м. і вдарили сильним вогнем. Спанікований ворог кинув зброю та панічно втік. Скріплений й реорганізований новими силами, при підтримці вогню з міномета, ворог поновив свій наступ. Повстанці, не знаючи точних ворожих сил, щоб не попасти в оточення відступили з боєм. У висліді бою ворог втратив 30 вбитими, у тому числі 6 офіцерів і невідому кількість пораненими. Власні втрати: один вбитий повстанець.

Дня 10.03.45 р. кілька повстанців зробило засідку в с. Вишнівка, район Вишнівеуь, куди приїхало 10 енкаведистів. В бою 7 їх знищено… Власних втрат не було. Здобуто автомат, 7 крісів, амуніцію.

Дня 13.03.45 р. до с. Котюжани, район Вишівець приїхало 6 енкаведистів… кілька повстанців зробило засідку, в якій одного енкаведиста вбито, а інші здалися… Здобуто кулемет, автомат, 4 кріси.

Дня 19.03.45 р. відділ командира «Г» роззброїв в с. Бережці, район Кременець 15 «стрибків». Здобуто їх зброю.

Дня 22.03.45 р. теренова бойова група командира «С» зробила наскок на станицю більшовиків (10 енкаведистів і 15 «стрибків») в с. Лосятки, район Почаїв. Ворога, що був в будинку сільради, закидано гранатами, внаслідок чого 10 енкаведистів і одного «стрибка» вбито… Забрано всю зброю. Власних втрат не було.

Дня 23.03.45 р. відділ командира «Г» звів бій з більшовиками в Крутенських Галасях, район Почаїв. В бою ворог втратив понад 40 чоловік вбитими, а 60 пораненими. У них забрано всю зброю. Власні втрати: чотири вбиті повстанці.

Дня 26.03.45 р. застава того ж відділу на автостраді Кременець-Шумськ біля с. Цицанівки, район Дедеркаль зловила командира «істрєбітєльного» батальйону.

Дня 28.03.45 р. повстанці з відділу командира «Сокола» зробили засідку в с. Передмірці, район Ланівець, в якій вбито 5 енкаведистів, в тому числі заступника начальника НКВД Ланівецького району. У них забрано всю зброю.

Дня 30.03.45 р. в с. Борщівці, район Почаїв, більшовики при будівництві моста виявили бойову теренову групу, яка недалеко від них квартирувала. Під час перестрілки вбито 2-х більшовиків. Власних втрат не було.

Дня 27.03.45 р. в с. Коростів, район Ланівець, більшовики зауважили двох повстанців, що ховались в каменоломнях. Під час перестрілки один повстанець загинув прикриваючи відхід іншого.

Дня 04.04.45 р. невелика група повстанців зробила наскок на районний центр Ланівці. Повстанці знищили кілька сексотів… розбили кооперативну базу і відступили…

Дня 06.04.45 р. зранку більшовики силою 3-х сотень заскочили на Рашковецькому хуторі на відділ командира «Гордієнка». Зав'язався завзятий бій, в якому повстанці відбили ворожий наступ. Новий наступ свіжоприбулих сил змусив повстанців відступити. В бою ворог втратив 8 вбитими та кількох пораненими. Власні втрати: двоє стрільців вбито та чотири поранено.

Дня 07.04.45 р. теренова бойова група зробила наскок на станицю більшовиків в с. Гимдові, район Вишівець. Після короткого бою вбито їх 10 і офіцера НКВД. Здобуто їх зброю. Власних втрат не було.

Дня 11.04.45 р. більшовики оточили біля с. Підгайці, район Дедеркаль теренову бойову групу. Зав'язався запеклий бій із значно переважаючими силами ворога. Повстанців було 18, а більшовиків 250. Під час бою поранений друг «Гриць», геройськи відбиваючись, ... щоб не здатись в полон та бачучи безвихідне положення, коли ворог наблизився зі словами «Слава Україні!» власним пострілом застрілив себе. Смертю героя загинув також провідник друг «Сумний» (підрайоновий), який вмираючи, заохочував повстанців до дальшої боротьби. Він загинув зі словами: «Гину за Україну!» Ворог поніс в бою великі втрати вбитими й пораненими. Власні втрати: 7 вбитих і один поранений.

Дня 21.04.45 р. в с. Гаї, район Кременець, на донос сексота більшовики оточили відділ командира «Боруна». Повстанці, геройсько б'ючись, прорвалися з ворожого оточення, маючи 15 вбитих і поранених. З ворожої сторони було понад 80 вбитих і поранених.

Примітка:

Павло Пилипчик – «Карпо» (1914-1944 рр.). У 1944 р. командир сотні «Вовки». Поручник УПА від 21.12.1944 р.

Група «Турів»: командир «Кайдаш» («Рудий», Юрій Стельмащук), ШВШ «Вовчак» (Олексій Шум), політвиховник «Хмурий». Загони групи: ім. І. Богуна («Богун») – командири «Сосенко» («Кліщ», Порфирій Антонюк), «Остріжський» («Голобенко», Олексій Громадюк); «Пилявці» – командир «Лисий» («Павлюк», Іван Климчак); «Полтавський» – командир «Назар Крига» (Климчук). Частина формувань групи діяла окремими підрозділами.

Група «Тютюнник»: командир Олекса Глід («Верещака», Федір Воробець), ШВШ «Василь Вечера» (Петро Гудзоватий), політвиховник «Петро Степанченко» («Орел», Єфрем Мовчан). З'єднання групи: «Базар» – командир «Ощищенко» («Павло», Микола Мельник); «Крути» – командир «Онищенко» («Павло», Микола Мельник); «Крути» – командир «Чорненко» («Жук»); «Хмельницький» – командир «Кватиренко» («Юрко», Яків Яковлів). У східних регіонах ВО діяли окремі підрозділи групи. Зокрема, у південних районах Житомирської області діяв загін у складі 7 груп під командуванням члена проводу ВО «Тютюнник» «Дороша» (Петро Кухарчук).

На початку 1944 р. територію ПСУЗ трансформовано у ГВО, а діючі в ній підрозділи групи «Кодак» (була сформована восени 1943 р. з підрозділів групи «Богун» для діяльності на території ОСУЗ і Трансністрії) та інші військові формування реорганізовано в УПА-Південь (розподільник наказу ч.2/44 ГВШ УПА від 26 січня 1944 р. виокремлює УПА-Південь як окремого адресата), командир «Леміш» («Ле», Василь Кук); ШВШ «Полтавченко» («Данько», «Павчук», Олександр Даниленко), «Микола» («Кропива», Василь Процюк), «Гончаренко» (Леонід Ступницький); політичний виховник «Сергій» («Богдан», Михайло Степаняк).

Складалася УПА-Південь з куренів під командуванням «Саблюка» (Остап Качан), «Крука» (Іван Климишин), «Бистрого» (Ярослав Білинський), «Наливайка» (Степан Савчук), «Макса» (Максим Скорупський), а також окремих груп і підвідділів. У квітні 1944 р. до неї перейшло з групи «Богун» з'єднання «Холодний Яр» у складі куренів під командуванням «Рова» («Сторчан»), «Кожуха» («Вир») і «Мамая».

З повстанських звітів:

«…ціла Україна перебуває сьогодні під важкою більшовицькою окупацією. Самооборонні відділи УПА ведуть постійну боротьбу з більшовиками-окупантами. Кожного дня на нашій рідній Землі відбуваються жорстокі бої з більшовиками – грабіжниками й катами.

З 05.02. по 05.04.1944 запеклі, але успішні бої звела УПа на Костопільщині, Дубенщині, Кременеччині, у лісах Житомирщини та Бердичівщини. У цих боях загинуло біля 850 енкаведистів та завдано цілий ряд сильних ударів по внутрішніх військах НКВД. Є поважні здобутки зброї.

26.03.1944 в с. Яполоть, на Рівненщині загін УПА розбив батальйон чисельністю 206 чол. внутрішніх військ НКВД. Убито 100 сталінських гайдуків, стількиж приблизно поранено. Здобуто 4 кулемети, багато іншої зброї. Наші втрати: 6 убитих і 8 поранених.

На Волині повстанці збили кулеметами кілька кружляючих над лісом більшовицьких літаків. Один з них захоплено неушкодженим. З протитанкових крісів підбили також декілька танків.

12.04.1944 відбулися бої УПА з загонами НКВД на Рівненщині: 80 енкаведистів загинуло, 150 поранено. Наші втрати 9 убитими.

15.04.1944 в районі Людвиполя (Полісся) загін УПа вступив у бій з більшовицьким прикордонним полком. Бій тривав цілий день. Повстанці проломили 4 лінії оборони ворога. Більшовики понесли втрати у 147 чол. убитими.

З нашого боку – 6 убитих і 13 поранених повстанців. Здобуто 1 важкий кулемет, 4 легких кулемети, 1 гранетомет, кілька тисяч амуніції, велика кількість іншої зброї.

У середині квітня 1944 р. в с. Огризківці (Лановеччина, Тернопільщина) 3 тис. сталінських бандитів-енкаведистів, готових до нападу, оточено трьома сотнями повстанців. Червоні у паніці розбіглись, залишивши 30 убитими.

23.-24. 1944 р. великі бої звела УПА з червоними на Гурбах (Кременеччина). На стороні окупантів було задіяно 30 тис. більшовицьких карателів з НКВС при допомозі усіх родів зброї. Нами відбито дванадцять атак ворога. Втрати червоних у цих боях – 120 осіб, а УПА 80 повстанців.

29.04.1944 одне із з'єднань відділів УПА прийняло бій із спецвідділами військ НКВД кількістю близько 2 тис. окупантів під час їх підготовки до акцій з облав українського населення. У бою більшовики використовували танкові частини. Убито – 203 енкаведиста, загинув їх цілий штаб Рівненського спецвідділу. Нами здобуто зброю та важливі документи. Наші втрати 9 убитих і 6 важко поранених повстанців.

Від 23.04. по 22.05.1944 одне із з'єднань УПА на Поліссі звело 7 боїв з військами НКВД. В боях убито 465 і поранено 195 енкаведистів. Ми втратили 85 убитими і 80 пораненими бійців.

05.06.1944 біля с. Сандраки, Хмільницького району (Вінничина) 500 більшовиків атакували нашу сотню. Бій тривав 2 години. Більшовики втратили 75 убитими і 50 пораненими. Наші втрати 9 убитих і 11 поранено повстанців.

Відділи самооборони с. Первятичі (Сокальщина) та с. Таврів (Тернопільщина) знищили 35 енкаведистів та один автомобіль.

12.08.1944 відділ УПА розбив більшовицький загін із 200 осіб і звільнив людей, зловлених більшовиками в облаві і яких більшовики готувались заслати до Сибіру.

17.08.1944 дві сотні більшовиків при допомозі танкеток і мінометів оточили ліс біля с. Підгороддя (Рогатинщина), де було 80 чоловік самооборони. Після цілоденного бою більшовики відступили, втративши 3 автомобіля і 20 чоловік. Наші втрати 5 убитих і 3-х поранено повстанців.

23.08.1944 в околиці с. Жовчів (Рогатинщина) відбила самооборона 150 зловлених більшовиками людей, яких вони готувалися відправити до Сибіру».

За успішно проведені бойові операції командування УПА надавало заохочення частинам УПА, які проявили себе з кращої сторони.

«Командування та окремі підрозділи групи «Богун»
16 квітня – 1 червня 1944 р.
№ 57

Додаток до наказу № 34 про висловлення признання повстанцям з'єднання № «225»

За геройське виконання бойового завдання 09.04.1944 р. проти наступами відбито наступ двох батальйонів військ НКВД на с. Обгів, втрати ворога: вбитими і пораненими – 115 осіб, здобуто зброю та амуніцію.

Командування групи «Богун» виносить признання повстанцям з'єднання ч. «225» – командирові Довженкові надається похвалу.

Прочитати перед фронтом відділів.

Шеф штабу «Гриць»

Командир групи «Богун», «Роман»

У цей час загальна чисельність УПА на ПЗУЗ і ПСУЗ на початку 1944 р. нараховувала 5-7 тис. бійців, а з урахуванням місцевих військових структур (боївки, сільські самооборони) – 15-20 тис., також зберігаючи у резерві великий мобілізаційний потенціал.

Керівництво визвольного руху, передбачаючи перспективу втрати в скорому майбутньому чоловічих резервів для поповнення повстанських підрозділів, на початку березня 1944 р. розпочало контрмобілізацію до УПА. Зокрема, на Мізоччині (Рівненська область) вона розпочалася в ніч на 3 березня 1944 р.

Лише навесні 1944 р. після проведення мобілізації, чисельність УПА на ПСУЗ і ПСУЗ сягнула 10 тис. бійців.

Однією з причин призову до УПА також були оперативні плани широкого розгортання повстанської діяльності у центральних, південних та східних регіонах України. Внаслідок мобілізації повстанські підрозділи швидко зросли чисельно. Приблизне співвідношення колишніх учасників УПА до новобранців нерідко складало співвідношення 1 до 5.

Слабка військова підготовка та недостатнє забезпечення таких підрозділів стали причиною значних великих людських втрат, яких згодом вони зазнавали.

Історична довідка

На кілька місяців УПА розділилася на дві частини, ті які перейшли фронт, і ті які не перейшли його. А відтак командування УПА довгий час не мало відомостей про окремі групи повстанців, а відповідно його накази не доходили до підлеглих. Сили УПА багато у чому виявилися розпорошеними. Частина загонів відходили на Захід до Карпат, інші – невеликими загонами пробивалися на схід. Між тим, переважна більшість сотень вдало перейшли радянсько-німецький фронт.

Були випадки, коли в одному селі перебували і частини ЧА і перевдягнені повстанці.

Під час проходження лінії фронту повстанці, виконуючи інструкції керівництва, намагалися різними способами отримати якомога більшу кількість озброєння та всяких інших військових матеріалів. За різними свідченнями, повстанцями було захоплено велику кількість легкого і важкого стрілецького озброєння, засобів пересування і зв'язку, багато гармат, і навіть танків, реактивну міномету систему БМ-13 («Катюша ») та літак «У-2».

Акції по здобуванню озброєння та матеріалів часто набували характеру збройних сутичок. Зокрема, у Рівненській області у січні-лютому 1944 р. зафіксовано 154 таких сутички («нальотів»), в яких загинуло 439 військовослужбовців ЧА.

Важких ударів довелося зазнати й південній частині УПА-Південь. У великому бою з більшовиками на Кам'янець-Подільщині на початку червня 1944 р. загинув з великою кількістю повстанців курінний командир «Довбуш», а пізніше, на Вінничині, – командир УПА-Південь полковник «Батько» (Омелян Грабець).

Двомісячні великі бої частин УПА-Південь у яких більшовики наступали цілими дивізіями з усіма родами зброї: до важких гармат, танків і літаків, забрали надзвичайно багато жертв.

Втрати у людях повстанських відділів були такі великі, що Головне командування вирішило розформувати УПА-Південь, включаючи уцілілі частини до УПА-Захід, та до УПА-Північ.

На Житомирщині, Вінниччині, Кам'янець-Подільщині залишилося лиш кілька окремих відділів у лісистих околицях, як то Холодний Яр, Турчинецький та Сатанівський ліси тощо.

Трагічна доля групи УПА-Південь заставила Головне Командування УПА змінити тактику переходу фронтів, оскільки великі бої з Червоною Армією, силами кількох чи кільканадцяти куренів, забирали дуже багато жертв.

Тому літом 1944 р. усі частини УПА отримали наказ від командування УПА розчленуватись на відділи, не більше як по дві сотні і перейти в Карпати, або в більші масиви лісів, розчленуватися на чоти, а то й рої.

Ця тактика повністю виправдала себе. Не зустрічаючи на своєму шляху великих скупчень повстанських сил, Червона Армія не входила в бої з малими відділами, бо головним завданням її було швидкий наступ на німців, щоб не дати їм зупинитись, перегрупуватись та організувати оборону. Завдяки цьому, наприклад в районі Коломия-Косів-Надвірна аж до весни 1945 р. Проіснувала так звана упівська республіка.

В бої з Червонною Армією попали лише сотні «Вовки», «Громового» і «Голуба» з військової Округи «Буг» УПА-Захід.

Ці сотні у липні 1944 р. біля с. Набруж звели великий бій з німцями, втративши у ньому тільки вбитими понад 50 повстанців, а наступного дня сотня Громового біля с. Щеп'ятин вже вела бій з більшовиками і втратила понад 30 бійців вбитими.

Решта частин УПА-Захід, як і УПА-Північ проходили фронти розчленовано, уникаючи боїв з німецькою та Червоною арміями.

Зміна тактики дозволила військовим частинам УПА-Захід та УПА-Північ без великих втрат перейти фронти та опинитися у тилу Червоної армії, де повстанські сили зустрілись з власне органами більшовицького поневолення – спецпідрозділами НКВС- МДБ.

Особливий характер мали прифронтові дії та перехід через фронти південних частин УПА-Захід. Це характеризувалось великою придатністю терену для партизанських дій (Карпатські гори з масивами лісів) та гнучкістю фронтів на цьому відтинку.

Завдяки цьому, великі бої відділів УПА з німецькою та Червоною армією, які довели УПА-Південь до катастрофи і в зв'язку з цим були передані УПА-Північ та північним частинам УПА-Захід Головним Командуванням УПА для південних частин УПА-Захід, що діяли в районі Карпат були заборонені.

Історична довідка

Зберігаючи повну незалежність своєї діяльності УПА відкидає пропозиції як з німецького, так і більшовицького військових командувань включитись у фронтові дії проти супротивників. Лист більшовицького командира фронтових частин Червоної армії, що у квітні 1944 р. наблизились до Чорного лісу, був адресований командуванню УПА, крім великих похвал та визнань її заслуг у протинімецькій боротьбі, пропонувалось вислати до його штабу в Лисці 11 квітня 1944 р. відповідного офіцера для обговорення координації спільних дій проти німців, залишився без відповіді, як і лист німецького командування з пропозицією доставки достатньої зброї для УПА, якщо УПА стане фактичним та декларативним німецьким союзником у боротьбі проти більшовиків.

Дієвою відповіддю УПА на ці пропозиції були: для більшовиків – висилка з Чорного лісу через фронт у більшовицький тил одного куреня УПА, який у Ветькові, Надвірянського району, розгромив загін НКВД та місцевої польської червоної міліції, що вже з перших днів більшовицької окупації почала дошкуляти українському населенню цього регіону; а для німців – розгром в останні дні березня 1944 р. на Коломийщині німецької грабіжницької групи, складеної з частин Гестапо, німецької польової та окупаційної жандармерії чисельністю 1 500 чоловік і розброєння угорського куреня в Товмаччині та трьох угорських сотень на Коломийщині.

Боротьбу в обороні українського населення в районі Карпат на захід від фронтової лінії вели частини УПА з квітня 1944 р. не лише проти німців та угорців, але й проти більшовицьких «грабіжницьких банд».

На початку квітня 1944 р. більшовики вийшли на лінію Станіслав-Лисець-Богородчани-Росільна, вбиваючи клином з Коломиї на Ворохту та Осіння. Контрнаступ німецьких та угорських військ відкинув війська Червоної армії на схід і на північ до лінії Східної Товчаччини й через Коломию на Кути. Та своє перше висунення на захід більшовики використави для висилки у Карпати великих загонів червоних партизанів. Відділ Щукаєва силою понад 2 тис. прориває́ться з Коломийщини аж у Майданські ліси між Сокалем і Туркою, ще більші сили більшовиків прориваються аж до Чорного лісу.

До Чорного лісу прориваються більшовицькі загони саме у той момент, коли одна частина бойових відділів УПА перейшла з Чорного лісу у тил більшовикам, а друга – рушила у погоню за загоном Щукаєва. Невелика залога УПА в Чорному лісі увійшла в перші бої з червоними 23 квітня 1944 р., та перед переважаючими силами ворога відступила у район сіл Грабівка та Майдан. Особливо криваві бої відбуваються 27 та 29 квітня в с. Грабівка і 1 та 7 травня в с. Майдан. В усіх чотирьох боях відділи УПА витримали більшовицький наступ і відкинули ворога до Чорного лісу. Тим часом повернулися резервні відділи УПА і згідно з раніше продуманим планом взяли більшовиків у кільце у Чорномі лісі, відтинаючи їм відступ до сіл.

У ході тієї акції один курінь УПА знищив у перші дні травня у с. Мислові сотню німецької шуцполіції, що прибула туди для мобілізації українського чоловічого населення у допоміжні німецькі поліційні підрозділи.

У цей час, замкнені у лісі більшовики, пробують прорватися у різних напрямках, та усі ці спроби були зірвані.

В останні дні травня командування УПА довідалось про заплановану німцями однотижневу акцію 7-ї моторизованої дивізії для прочищення Чорного лісу. З огляду на це, командування УПА стягує свої відділи з тієї частини оточення більшовицьких партизан, що лежала на шляху наступу німців, евакуюючи також цивільне населення сіл, яким загрожувала небезпека. 31 травня німецький наступ почався, після дводенних боїв з німцями більшовики кинулися у наступ на становища УПА на відтинку Грабівка-Гринівка, щоб тут прорвати оточення і втекти у гори. Та атаковані частини УПА, зайнявши вигідні для себе позиції, у короткому, але запеклому бою розтрощили більшовиків. Червоні, залишивши на полі бою велике число убитих та поранених, увесь свій табір з боєприпасами, по одному розбіглись по лісі.

Акція прочищення терену від більшовицьких недобитків тривала ще кілька тижнів. У середині червня 1944 р. Чорний ліс був уже знову виключним тереном побуту відділів УПА. На Коломийщині попали в руки УПА й ті недобитки червоних партизан, що прорвалися з Чорного лісу через німецькі становища.

Тим часом, німці заохочені розгромом більшовицьких партизанів, вирушили на села для примусового набору молоді до війська. Не дивлячись на те, що ліквідація червоних партизанів була ще не закінчена, командування УПА кидає частину повстанських відділів у бої проти німців. До боїв доходить 5 травня в с. Болехів. Німці, зазнавши болючого удару, полишають свої грабіжницькі плани.

Після ліквідації червоних партизанів у Чорному лісі, кілька куренів УПА вирушає в погоню за кількатисячним відділом Щукаєва, що, одержавши підкріплення став тероризувати й грабувати місцеве населення Скільщини, Турчанщини, Самбірщини. Маршрутом Грабівка-Цинява-Лоп'янка-Велдіж-Мізунь-Кальна-Слобода-Болехівка-Бряза-Кам'янка перейшли бойові частини УПА Долинщину і Скільщину, маршируючи вдень для підкріплення настроїв населення і в середині липня зустрілись з більшовицьким загоном на Турчанщині. В районі сіл Риків-Завадка-Росохач рішучим ударом було розтрощено осередок більшовицьких банд. Громлені удень та вночі у постійних беззупинних боях, більшовицькі партизани кинулися в паніці на Захід, залишаючи на полі бою велику кількість убитих та поранених, зброю й табори. У погоні за ними відділи УПА зіткнулись з угорською фронтовою частиною, яку було оточено 24 липня в с. Туря і роззброєно, а пізніше вийшли на німців. З німцями стався великий бій 27 липня в районі с. Жданна з використанням обома сторонами важкої зброї. Несподіваним союзником УПА в цьому бою стала червона авіація, яка вважаючи, мабуть, відділи УПА загоном Щукаєва, розбомбила й обстріляла вогнем німців. Німецьку частину було розбито повністю. Рештки загону Щукаєва було замкнено у кільце сіл Смільна-Заколоть-Сторонна й знищено майже зовсім. Ліквідація більшовицьких партизанів та повне опанування Чорного лісу, Майданських лісів та ще ряду лісистів масивів Карпат дало змогу південним частинам УПА-Захід без великих втрат опинитися у більшовицькому тилу.

9 березня 1944 року бійці УПА вислідили біля с. Верба (між Бродами і Дубно) і знищили радянського розвідника-диверсанта Миколу Кузнєцова. При ньому контррозвідка УПА знайшла донесення для НКВС з повідомленням про замах у Львові на заступника губернатора Галичини Отто Бауера. – М. Кузнєцов довгий час діяв на території Рівненської, Львівської та ін. областей під іменем німецького офіцера Пауля Зіберта, здійснював замахи на високопоставлених німецьких військових чинів. Після кожної операції він залишав докази того, що акція – справа рук українських націоналістів. У відповідь німці проводили жорстокі каральні операції, у т.ч. й проти цивільного населення. Цей факт визнав навіть командир партизанського з'єднання М. Медвєдєв у своїй книзі «Сильні духом». Він писав, що, після чергового замаху Кузнєцова на німецького генерала в Рівному, партизани в Уманському лісі дуже веселились, коли дізнались, що у відповідь німці вбили 36 націоналістів.

Першою у березні 1944 р. зустрілась з більшовицькою армією частина УПА-Південь із загону «Енея».

Під час нападу на штабну колону більшовицьких військ було смертельно поранено командуючого 1-им Українським фронтом генерала армії М. Ватутіна. Це сталося 29 лютого 1944 р. у с. Милятин Острозького району, що біля м. Славута.

Цей напад здійснили вояки УПА:

Василь Галаса – крайовий провідник УПА, полковник УПА, псевдо «Орлан».

Мирослав Симчич – сотенний УПА, псевдо «Грім».

Дмитро Верхоляк – ветеран УПА, псевдо «Дуб».

Микола Сорич – ветеран УПА, псевдо «Крук».

Василь Галаса – крайовий провідник ОУН-УПА, полковник УПА, псевдо «Орлан».

Марія Галаса-Савчин – надрайонова Українського Червоного Хреста, член ОУН (б), псевдо «Марічка».

Ірина Строцька – член ОУН (б), псевдо «Маківка».

Як це не парадоксально, але під час поховання М. Ватутіна у Києві, в почесній варті, за свідченням учасника, серед інших, стояли й мобілізовані до лав ЧА з Рівненської області колишні бійці УПА.

Далі цим частинам довелося прийняти бій із загороджувальними частинами НКВС, що як складова частина військ Червоної Армії ішли позаду військ. Загороджувальні загони НКВС, як і німецькі есесівці, складалися з добірного, найзавзятішого та найжорстокішого більшовицького елементу.

Зростання чисельності та бойової активності УПА в тилу ЧА спричинили проведення декількох великих оперативно-військових операцій ВВ НКВД із застосуванням усіх видів зброї. Так, 21-27 квітня 1944 р. проведено операцію по оточенню та прочісуванню великого масиву кременецьких лісів. До проведення такої операції було залучено «найбільшу кількість військових сил і оперативних працівників», зокрема, чотири стрілецькі бригади (дві бригади перед тим прибули з Північного Кавказу, де брали участь у виселенні місцевих народів, звинувачених у співпраці з німецько-нацистськими окупантами), кавалерійський полк, танковий підрозділ (15 танків), авіацію. Загальна чисельність використаних радянською владою військ складала понад 15 тис. осіб (за повстанськими звітами в операції також брали участь підрозділи ЧА другої фронтової лінії, а загальна чисельність військ обчислювалася у 30-35 тис. осіб). В їх оточенні опинилися підрозділи з'єднання УПА-Північ та УПА-Південь чисельністю близько 4 тис. вояків і новомобілізованих, а також 1 тис. осіб цивільного населення, яке з різних причин залишило свої домівки і переховувалося у лісах.

До операцій проти УПА та ОУН широко залучались прикордонники та частини ЧА. Ситуація для УПА ускладнювалась і певною дезорганізацією, спричиненою переходом фронтів, а також великою концентрацією радянських військ у прифронтовій смузі. Відтак у лісових масивах скупчилися великі з'єднання повстанців, які були ідеальною мішенню для ворога. Бої розгорнулися на Рівненщині, Волині, Тернопільщині. Саме тут, у лісі біля с. Гурби 24-28 квітня 1944 р. стався найбільший за всю історію бій УПА з ЧА, де 5 тис. повстанців протистояли майже 30 тисячам радянських солдатів. У спогадах учасників цього бою відзначається, що коли німці боялися йти у ліс, то більшовики посилали людей лаву за лавою, не рахуючи втрат.

У квітні 1944 р. більшовики зібрали на відтинку Шепетівка-Рівне-Збараж великі сили своїх військ і в постійних боях з відділами УПА замкнули у кільце Гурбенських лісів більшість відділів північної частини УПА-Північ під командуванням командира Ясеня, а саме: курінь Сторчана, курінь Мамая, курінь Докса, курінь Довбенка, курінь Бувалого, Курінь Андрія-Шума, курінь Залізняка, сотні Ваньки, разом біля 5 тис. бійців УПА. У наступ проти них більшовики кинули 5 бригад НКВД. Чисельністю 30 тис. з гарматами, танками й літаками.

22 та 23 квітня 1944 р. розгорнулись бої у селах: Антонівка, Забари, Андрушівка та інші. Перед переважаючими силами ворога, відділи УПА відступили в ліс по лінії Майданські гори-Гурби-Мости-Святе-Мощаниця-Обігів. У цей час більшовицькі частини з'явились також з іншого боку, у результаті чого повстанські відділи в Гурб енських лісах опинилися в «мішку».

Вечірнє повідомлення штабу групи «Богун»:

«За день 23.04.44 ворог втратив біля 250 чоловік убитими – на відтинках: Антонівці біля 50, Кирилівка-Обгів біля 80, Обгів-Ступно – 40, Москалівка біля 30, в засідці на ворога біля 50 та біля 300 пораненими.

Наші втрати складають 39 осіб убитими: біля Антоновець 15, Одгова – 21, Москалівки – 3 та 30 пораненими. Здобуто зброю: 5 кулеметів, 19 фінок, 2 міномети, 37 рушниць, багато амуніції… ми втратили 2 кулемети, 5 фінок, 13 крісів.

Ворог майже на всіх відтинках переважав нас в 10-15 разів».

Під час операції повстанські підрозділи вели важкі фронтальні оборонні бої, що проходили з перемінним успіхом (загалом відбулося 26 боїв, причому деякі з них тривали по 8-11 годин).

Кульмінацією стали бої 24 квітня в районі с. Гурби. Внутрішнім військам, не дивлячись на застосування кавалерії, танків, артилерії, не вдалося збити повстанців з займаних ними позицій і видавити їх з лісового масиву на відкритий простір, тобто, на тили фронтових військ ЧА в районі м. Кременця. Вранці 25 квітня 1944 р. підрозділи УПА, залишаючи обози і госпіталі, провівши один великий бій в с. Буща, змогли трьома колонами вийти з оточення. Основну частину людських втрат в Кременецькій операції з боку УПА складали новозмобілізовані, поранені та цивільне населення (загальні втрати повстанців убитими становили 2018 убитими, 1570 заарештованими; серед трофеїв були: літак, 7 гармат, 15 мінометів, 42 ручних кулемети, 120 возів, 129 коней).

Звіти з різних джерел про Гурбенські бої:

Звіт про обставини бою в районі с. Гурби

Травень 1944 р.

Гурбинський бій 24.04.1944 р.

Вже за тиждень до Гурбинського бою з відомостей про ворога відомо, що більшовики готуються до великої акції проти УПА. У зв'язку з тим, командування УПА вирішило розкинути відділи на найширшій території, зокрема, за всяку ціну перекинути відділи на східноукраїнські землі, північну Кам'янець-Подільщину (славутсько-шепетівські ліси, Віниччину, південну Київщину і Холодноярщину).

Східними відділами командував безпосередньо «Ясен». Майже всі відділи, що вирушили в рейд, були змушені повернути назад, бо на всіх напрямках маршу зустрілись з сильними частинами більшовицьких військ. Однак, в районі обгівсько-гурбинських лісів (район Мізоч, Рівненська область) було підозріло тихо. У ті ліси ворог мав намір зігнати всі відділи і разом їх там повністю знищити. Поволі вороже кільце почало звужуватись.

22.04.44 командир «Залізняк», що йшов на чолі двох сотень повстанців в славутські ліси, звів бій на річці Вілія і повернув. 23.04.44 він звів ще один бій й остаточно відступив у Гурбинський ліс. Того ж дня більшовики наступом на дермансько-точевицькі ліси змусили до відступу в сторону Гурб також курінь «Лиха». В суражському лісі сотенний командир «Панько» 23.04.44 звів бій і також відступив в Гурбинський ліс.

23.04.44 ворог почав займати становища вже у всіх підлісних селах великого комплексу кременецьких лісів. У тих лісах, крім повстанських відділів, було багато новомобілізованих, що не пішли у Червону Армію і зголосилися у ряди УПА, різних теренових лоївок, організаційні сітки СБ, там зібралося багато й цивільного населення з возами й худобою… до того ж ще й Червоний Хрест позвозив у ліс поранених, бо по селах було повно більшовицьких військ.

Вночі з 23 на 24.04.44 командир «Ясен» підготував прорив ворожого кільця. Прорив не вдався. Очевидним ставало те, що 24.04.44 треба буде вести оборонний бій. Вночі 1.20 24.04.44 командир «Ясен» розіслав накази по куреням зайняти становища оборони, копати окопи для бійців, вкопувати гармати. Наступ ворога очікувався зі східно-південної сторони лісу, на відтинку сіл Мости, Будки, Гурби. Цей відтинок зайняв курінний «Сторчан». Відтинок Гурби-Майдан зайняв курінний «Мамай», відтинок Обгів-Мощаниця-Святе зайняв курінний «Докс». Відтинок, що сполучав відділи командирів «Сторчана» і « Докса» зайняв сотник «Яструб» з куреня командира «Лиха». Дві сотні командира «Романа» зайняли другу лінію на відтинку командира «Сторчана». В резерві перебували курені командирів «Гриця-Довбенка», «Бувалого», курінь «Балабана».

Сотня «Андрія» зі зв'язкових відділів командира «Шума», сотня «Панька» та чота «Чорного» зайняли становища в західній частині лісу та тримали зв'язок з командирами «Доксом» і «Мамаєм». З півдня лісу біля Гурб зайняв становища охоронний відділ командира «Романа». Ново змобілізованих, цивільне населення і табори відіслано в західну сторону в глибину лісу. Одну чоту з куреня командира «Мамая» під командуванням «Ярошенка» вислано в засідку на майданські болота, щоб вдарити по ворогу з тилу.

Біля 4 год. ранку ворог гарматним і мінометним вогнем почав обстрілювати відтинок командира «Сторчана». Наші мовчали до того часу, допоки ворог не наблизився на віддаль 100-200 м. Тоді вдарили наші кулемети, гранатомети й 4 гармати.

Перший наступ відбито. Ворог панічно втік. Мало кому ворогів пощастило вийти живими з цієї лінії… Другий наступ, підсилений танками, розпочав ворог вже на всіх відтинках. Відтинок командира «Яструба» не витримав і відступив не повідомивши про це сторчанівців. Відступили відділи також командира «Залізняка», на запасну лінію командира «Сторчана».

Ворог оточив курінь «Сторчана», але наступ цей відбито й проведено контрнаступ. В оточення попали 60 повстанців з командиром «Сторчаном», які боролися від 10 до 14 год. і всі

загинули геройською смертю… поранені самі дострілювалися, щоб не попасти у полон. Загинули курінний командир «Сторчан», сотник «Булка», заступник сотника «Ігор», чотові «Шраменко», «Корнієць» та інші. Ніхто не здався живим. Коли один падав, другий брав кулемет і стріляв. Кількаразові спроби наступу більшовиків були відбиті, та вкінці закінчилися набої. Своєю запеклою обороною і геройською смертю врятував командир «Сторчан» цілісність оборони і не дозволив ворогу прорватися у ліс, та в міжчасі дав змогу командирові «Ясенові» організувати на цьому відтинку другу оборонну лінію, яку вж ене зломили навіть ворожі танки. Для скріплення південного відтинку командир «Ясен» перекинув ще сотню «Андрія» з командиром «Шумом», яка зайняла позиції на Гурбинській горі і по геройськи билась до кінця дня, однак змушена була відступити під натиском ворожих танків на край лісу. Цей відтинок терміново було укріплено куренями «Довбенка», «Бувалого», «Балабана».

Бій безперервно тривав цілий день. Ворогові, не дивлячись на усі його зусилля не вдалося увійти в ліс. Протягом дня було підготовлено усе необхідне для прориву ворожого кільця. Відіслано розвідку, відділи упорядковано, частину новомобілізованих відіслано з відділами на захід, які під прикриттям ночі мали вийти на тили ворога. Важкопоранених заховано у густих чагарниках лісового масиву, бо дальше їх транспортування було неможливе.

Зранку 25.05.44 відділи швидкою атакою в різних напрямках прорвали вороже кільце. Основні сили направились у північному напрямі в точевицько-дерманські ліси. Заглибившись у тили ворога біля с. Бущі, знову дійшло до цілоденного бою. Повстанці зайняли становища у ворожих окопах. Боротьба була дуже завзята. Ворог пішов у наступ при підтримці танків, однак всі відділи з невеликими втратами знову прорвалися з ворожого кільця.

Великої шкоди нанесла ворожа агентура всередині відділів. Більшовицькі агенти підступно вбили командира «Мамая», сотника командира «Грома»… вони вносили в повстанські ряди розлад, дезорієнтацію і паніку…

Втрати власні у боях 24.04.-25.04.44 біля 200 убитих повстанців, 200 убитих ново мобілізованих та більш як 300 їх попало у полон (усі ново мобілізовані та цивільні).

Ворожі втрати: 800 чоловік убитими, невідома кількість поранених, пошкоджено 3 танки.

В боях відзначилися: сотник «Бурлаченко», який в'язкою гранат знищив ворожий танк, сотник «Байда», сотник «Ворон», курінні «Довбуш», «Міша», «Балабан», «Гірчиця», «Компанієць», які вміло керували відділами і по-геройськи боролися.

Примітка:

«Мамай», Іван Сало (1944 р.). У 1944 р. командир сотні, куреня з'єднання «Холодний Яр» (УПА-Південь), сотник УПА від 24.04.1944 р.

«Докс», Семен Котик – «Вир», «Кожух» (1915-1945 рр.). У 1944-1945 рр. командир куреня групи «Богун» (УПА-Північ), командир з'єднання «Холодний Яр» (УПА-Південь). Командир УПА-Південь (1945 р.), сотник УПА від 24.04.1945 р.

«Міша», Михайло Кондрас – «Великан» (1912-1948 рр.). У 1944-1945 рр. командир сотні групи «Богун» (УПА-Північ), командир куреня з'єднання «Холодний Яр» (УПА-Південь), поручник УПА від 24.04.1945 р.

Ці бої мають велике значення з питання новітньої історії України та в дусі патріотичного виховання української молоді, а тому подаю інші варіанти звітів про бій під Гурбами.

У ніч з 23 на 24 квітня 1944 р. повстанцям не вдалося прорватися « …24 квітня о 3-ій год. ночі наші відділи почали готуватися до бою, копали окопи, вкопували гармати. Курінь Сторчана зайняв північно-східний відтинок оборони Мости-Будки-Хнівка-Гурби, на якому очікували основного удару. Відтинок Гурби-Майдан зайняв відділ командира Мамая. Відтинок Обгін-Мощаниця-Свято зайняв відділ командира Дока. Відтинок, що зближував Сторчана і Дока зайняв відділ командира Яструба з куреня Дика. Відділ командира Залізняка зайняв другу запасну лінію відтинка Сторчана. Крім цих відділів у лісі були ще курені Довбенка і Бувалого, що відпочивали після минулих боїв, сотні Андрія Ваньки, чота Чорногорки. Ці відділи було розміщено з західних частинах лісу для зв'язку між відділами Докса і Мамая.

В лісі зібралась велика кількість свіжо оголошених до УПА чоловіків, а також населення довколишніх сіл, що прибули шукати захисту від більшовиків. Їх усіх відправили вглиб лісу.

О 4-й год. більшовики почали обстрілювати відтинок Сторчана з гармат і мінометів. Після цього вони розпочали атаку.

Коли більшовики наблизились до 200 метрів затріскотіли повстанські кулемети, затахкали міномети, загриміли наші чотири гармати. Більшовики не витримали і втекли.

Після короткої перерви більшовики за допомогою танків пішли в наступну атаку вже на всіх відтинках повстанської оборони. Відділ Яструба не витримав тиску ворога і відступив. За ним відступив відділ Залізняка і таким чином курінь Сторчана попав в оточення. Більшо-

вики почали безперервно атакувати оточений курінь. Але усі ці атака повстанці відбили і самі перейшли у контрнаступ. Три сотні з гарматами прорвалися з оточення, а біля 60 повстанців зі Сторчаном більшовики оточили.

Розгорілась страшна нерівна боротьба між 60-ма повстанцями ба без чисельними більшовиками. Геройськи повстанці оборонялись до 11 год. Врешті закінчилися патрони, хто не загинув, той стрілявся сам. Ніхто не здався живим. Усі загинули по-геройськи. Загинули: Сторчан, сотенний Булка, Заступник сотенного Ігор, чотовий Хмеленко, чотовий Корнієць та інші.

За цей час збудовано другу лінію оборони. На південний відтинок перекинуто відділ Андрія Шума, який зайняв Гурбенську гору і по-геройськи тримав її довечора. Аж увечері більшовикам вдалося при допомозі танків викинути Андрія Шума з позицій на горі. Інші відтинки скріплено куренями Довбенка і Бувалого.

Завзятий бій на усіх відтинках тривав до ночі. Усі більшовицькі атаки були відбиті. Під прикриттям ночі, після кількох зустрічних боїв з більшовицькими заставами, наші відділи вирвалися з ворожого оточення. В боях під Гурбами загинуло 80 повстанців, у тому числі 60 безсмертних сторчанівців. Більшовицькі втрати становили понад 800 вбитими і багато пораненими.

Біля 100 поранених бійців УПА та понад 200 ще не озброєних новозголошених до УПА, які попали в більшовицький полон, були по- варварськи закатовані.

Та на цьому наступ більшовиків на відділи УПА не закінчився. Вже чергового дня, 25 квітня 1944 р. частина відділів, що прорвалися з оточення під Гурбами вступає у бій з переслідуючими більшовиками, у якому загинув командир куреня Мамай, родом з Полтавщини, відомий боями з більшовицькими партизанськими загонами на східних, осередніх та північних українських землях.

Вирвавшись з котла Гурбенських лісів частина відділів УПА відступила на Суражські ліси, а головні сили взяли напрям на Полісся. У Бущі прийшло знову до великого бою з сильними більшовицькими заставами, в якому повстанським відділам вдалось розбити більшовиків і вийти на шосе Рівне-Київ.

29 квітня стався знову великий бій біля села Залізниця на Крем'янеччині, у якому загинуло 240 більшовиків. Тоді ж в бою біля с. Березина загинув популярний командир УПА Буревій, уродженець Вінничини.

Два тижні пізніше 13 травня 1944 р. в бою біля с. Кордишеві на Остріжчені загинув командир Кропива, начальник штабу групи УПА-Південь, член Кураєвого Проводу ОУН, відомий з боїв проти гітлерівських і сталінських окупантів.

Звіт про бойову діяльність Н. з'єднання

Жовтень 1944 р.

Перша зустріч відбулася 22.01.44 р. в с. Межиріччя, Островського р-ну. ЧА наступала на село. Застава з відділу «Партизана» відкрила вогонь. Після півгодинного бою червоноармійці відступили з втратами… З нашого боку втрат не було.

08.02.44 р., 12.02. і 27.02.44 р. відділ командира «Міші» вів бої з червоними в околицях Сураж-Садки. Ворог втратив 22 убитими і пораненими. З нашої сторони 2 убитих і 5 поранених. Здобуто 3 ручні кулемети і кріси.

22.02.44 батальйон ЧА наступав на Дерманський ліс зі сторони Точивики-Буща. Наші застави після перестрілки відступили вглибину лісу, де відділи зайняли оборонні становища, Участь в бою брала сотня командира «Сторчана» та дві сотні командира «Тура». Командував нашими частинами командир «Ясень». Червоноармійці наступали три рази. Всі наступити відбито. Бій тривав цілий день. Увечері наш відділ контратакував, внаслідок чого ворог панічно відступив…Взято полонених, з нашої сторони втрат не було…Ворог розквартирувався у селах Дермань, Верхів, Ново малин, Буща чисельність до полку.

19.03.44 р. біля 2 тис. червоних партизан розпочали наступ на Германський ліс зі сторони Точивики-Буща. Наші війська в силі куреня (відділи командирів «Сторчана», «Веселого», «Тихого», «Булки») звели з ворогом півгодинний бій, після його червоні панічно втекли, залишився багатьох убитими. Здобуто 2 станкові кулемети «Максим», 15 пар коней з сідлами. З нашої сторони убито сотника «Тихого» і одного стрільця. Наші відділи після бою впорядковано відступи на інші підготовлені позиції та терени. 20.03. стягнув у цей терен понад 4 тис. вояків з ціллю провести акцію, але застав терен пустим.

03.04.44 р. відбувся бій відділу «Партизана» з військом НКВД. З ворожої сторони були жертви. З нашої сторони убито сотника «Повстанця» і 8 стрільців. Біля 20.04. цей же відділ обстріляв генерала Ватутіна з охороною. Здобуто автомобіль, кулемет, 2 автомати і багато

документів. Після цього випадку, на цей відтинок (шосе Корець-залізниця Славута – р. Горинь) кинуто три батальйони спецвідділу з метою за всяку ціну знищити там повстанський рух. Цілий місяць боролися з цими відділами наші відділи командирів «Волинця», «Костенка», «Партизана» і в середині квітня змушені були відступити на лівий берег р. Горинь і перейти в Гурбенський ліс.

03.04.44 р. командир «Міша» взяв участь зі своїм відділом в бою під Мощаницею. Тут більшовики втратили понад 150 чол. убитими.

07.04.44 р. командир «Сторчан» з сотнею «Веселого» і «Лютого»провели акцію на Новомалин, де квартирувало 300 енкаведистів. Повністю знищити ворога не вдалося, але він зазнав важких втрат. Цього дня ми відступили, відступили також і недобиті енкаведисти. З нашої сторони убито сотника «Веселого».

14.04.44 р. вібувся бій у Ляшівці, де ворог оточив командира «Лютого». Йому на допомогу прийшов «Сторчан» з сотн. «Короленком» і «Булкою». Розбито дві сотні НКВД. Під кінець операції нова сила енкаведистів вдарила по наших зі сторони лісу. Відділ відступив, забираючи убитих і поранених. Бої велися в околицях Обгова і Майдану.

22.04. з наказу командира «Романа» («Енея») я зкурренем «Сторчана» перейшов у розпорядження провідника «Леміша».

23.04. пров. «Леміш» передав мене командиру «Миколі» («Кропива»), а цей передав мені ще два курені «Мамая» і «Докса». Я з трьома куренями мав перейти на східні терени, для чого вже було зроблено відповідну підготовку.

З розвідувальних даних було відомо, що акція на Обгів-Гурбенський ліс неминуча. Вже 23.04.44 р. більшовики оточили Германський, Точевицький ліси і змісили курінь «Лиха» відступити в сторону Гурбів. В Суражському лісі командир «Панько» з сотнею повстанців вів бій, а увечері відступив в Гурбенський ліс. Командир «Залізняк» мав з двома сотнями перейти у Славутський ліс. 22.04. після сутички на р. Вілія звернув, 23.04. провівши бій біля Батьківців, відступив у Гурбенський ліс.

Вночі 24.04. я підготував прорив ворожого кільця позаду ворожого розташування, але він не вдався. Треба було приймати бій. 24.04. вночі о 1 год. я розіслав накази командирам куренів. О 3-ій год. ночі ми почали займати становища, копати окопи, окопувати гармати.

Першого і найважчого удару я сподівався отримати з східно-південної сторони, на відтинку Мости-Будки-Хінівка-Гурби, який зайняв командир «Сторчан»; відтинок Гурби-Май-

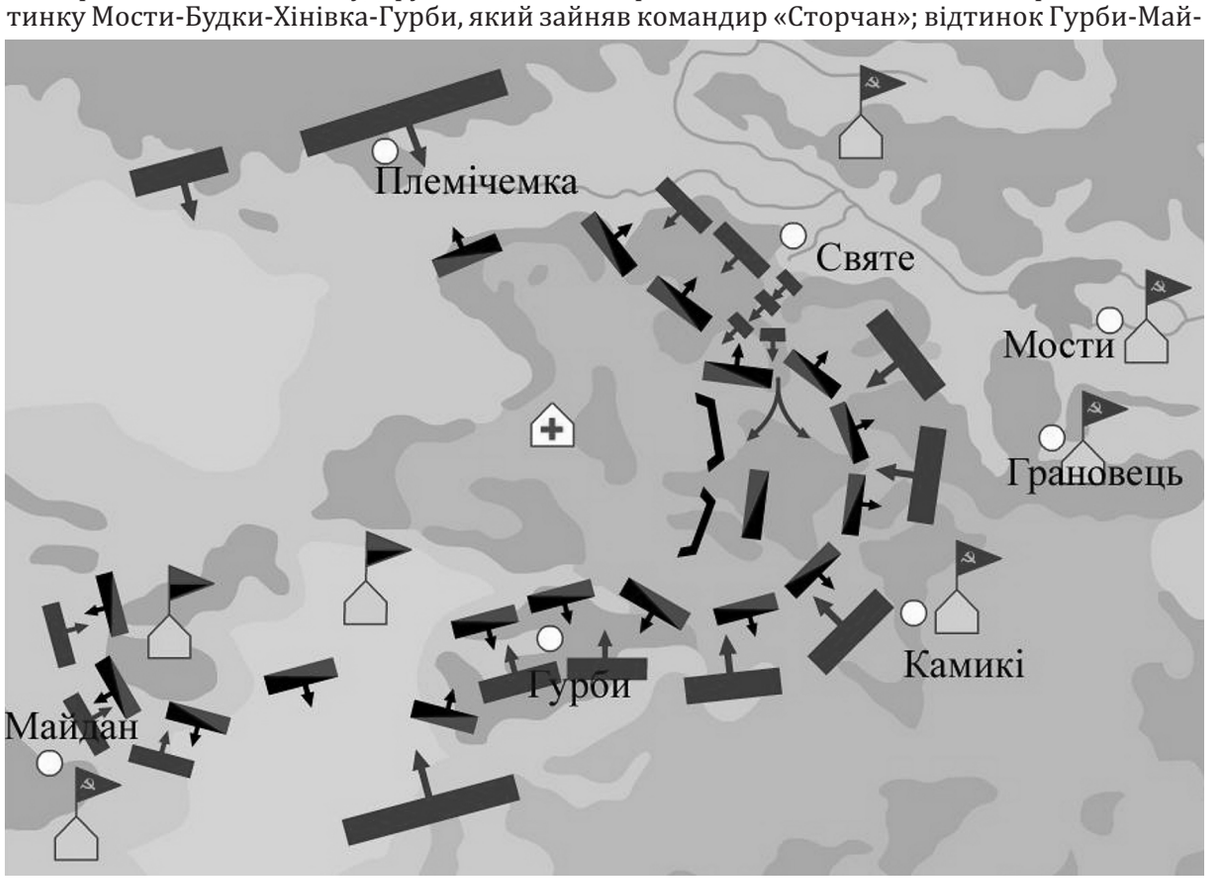

Битва під Гурбами

дан зайняв «Мамай»; відтиновк Обгів-Мощаниця-Святе зайняв командир «Докс»; відтинок, що сполучав «Сторчана» і «Докса», зайняв командир «Яструб» з куреня командира «Лиха». Командир «Залізняк» з двома сотнями зайняв другу лінію нашої оборони на відтинку «Сторчана».

О 3-й год. пішов я перевіряти бойові становища і зустрів командира «Романа» («Енея») і «Черника» та поінформував їх про ситуацію та розташування наших становищ. Від них я довідався, що спроба пройти за ворожі розташування ново змобілізованим без зброї не вдалася. Їх було 1500 чол. плюс 200-300 чол. цивільного населення з худобою і підводами, які шукали тут захисту. Медсестри чомусь зі всіх сторін позвозили поранених (всього до 100 чол.), що потребувало спеціальної охорони.

Крім моїх відділів було ще 2 бойові курені командира «Гриця» («Черника») – курінь «Довбенка» і «Бувалого», які відпочивали після учорашніх боїв.

Переглядаючи бойові становища я зустрів командира «Кропиву», зголосив йому про розположення, він передав мені сотні «Андрія», «Панька» та чоту «Чорногори», яких я розмістив з західної сторони лісу та доручив їх утримувати зв'язок між командиром «Доксом» і командиром «Мамаєм».

З півдня біля Гурб і тартаку розташувався почет командира «Романа» («Енея») командир «Гармаш».

Всіх ново змобілізованих і цивільне населення я відіслав на захід, у глибину лісу, куди відтягнув і табори. Одну чоту з куреня «Мамая» під проводом «Ярошенка» вислав я на засідку в Майданські болота з ціллю вдарити у тил ворогу, що і було зроблено.

Біля 4-ї год. ранку ворог розпочав обстріл відтинку «Сторчана» з гармат і мінометів. Наші мовчали до того часу, допоки ворог наблизився на віддаль 100-200 м.

Тоді ударили наші кулемети, гранатомети і 4 гармати.

Перший наступ було відбито.

Ворог панічно втік, кому пощастило вирватися цілим з цієї лінії. Загинув тут один полковник, герой фінського фронту. Другий наступ ворог розпочав після короткої перерви і уже на всіх відтинках, підсилений танками. Відтинок командира «Яструба» заломився і без команди відступив, не повідомивши про це «сторчанівців». За «яструбцями» відступили відділи «Залізняка» на запасну лінію «Сторчана». Таким чином ворог оточив курінь «Сторчана», але наступ цей було відбито і проведено контрнаступ.

Три сотні забравши гармати командира «Вира» («Докс» і «Кожух») прорвалися, а біля 60 повстанців командира «Сторчана» було оточено (біля 10 год. ранку). Оточені боролися до 14 год., після чого усі загинули по-геройськи. Ті, у кого не попала ворожа куля, чи граната дострілювалися самі.

Тут загинув курінний «Сторчан», сотник «Булка», заступник сотника «Ігор», чотовий «Шраменко», чотовий «Корнієць».

Ніхто не здався живим.

Коли падав один, інший брав кулемет і стріляв. Кількаразові спроби ворожого наступу були відбиті, та вкінці забракло набоїв (про це розповідав один місцевий житель, якому чудом вдалося втекти).

За цей час я поставив другу лінію оборони, якої вже не зломили навіть ворожі танки. Щоб забезпечити південну сторону, я перекинув сотню «Андрія» з північно-західної сторони на південь, на Гурб енську гору (11 год.), які геройськи трималися до 18 год., коли більшовикам за допомогою танків вдалося видавити їх зі свого становища.

Тут оборону скріпили командири «Довбенко», «Бувалий», «Балабан». У цей час, коли оточені «сторчанівці» боролися, я підготував контрнаступ з півночі, що мав виконати курінь «Докса», але на цей контрнаступ командиром «Доксом» не було кого дати, своїх відділів я не міг зірвати зі становища, бо ворог наступав з усіх сторін, а командира «Гриця» («Черника») не міг відшукати у пилюці бою. Саме йому підпорядковувались «Довбенко», «Бувалий», «Балабан»…

Вже за дня рішили командири «Леміш», «Кропива», «Роман» («Еней») і я прориватися у Дерманський ліс. Це було доручено мені. Прорив мав робити курінь «Докса».

Під прикриттям ночі я упорядкував відділи. Новозмобілізовані і цивільні ходили з місця та місце і скрізь наражалися на небезпеку. Організаційні провідники чи призначені ними заступники втекли у терен і залишили людей напризволяще.

Табір – біля 50 фір з пораненими, чекав на напрям прориву, але прорватися з ними та з цивільними небоєздатними людьми було неможливо.

Я подав наказ від командира «Романа» залишити їх у лісі, скерував беззбройних людей в його західну частину. Медсестри, почувши, що відділи йдуть у протилежний бік, залишили хворих і поранених і, крім двох-трьох, втекли. Цим трьом медсестрам вдалося врятувати

кілька поранених повстанців, поклавши їх на вози цивільних осіб, яким згодом вдалося вийти з лісу, оминувши більшовиків. Ті поранені, що залишилися, наступного дня загинули від більшовиків…

Це найбільш болюча картина…

24.04. в боях загинуло понад 60 «сторчанівців», 20 повстанців з інших відділів. Ворог втратив 800 чол. з полковником-орденоносцем (як самі подали більшовики). Командири «Панько», Чотовий «Ярошенко», чотовий «Чорногора» прорвалися на південь у Суразький ліс. Маршем керував уже командир «Черник». Під час маршу утворився хаос (працювали сексоти), надранок відділи розбилися та розбрелися. Командир «Черник» («Гриць») десь відбився від відділів.

25.04 зранку добрався я з відділом «Мамая» і «Довбенка» під Бущу, яку вирішив оминути і перейти у більший ліс. Курінь «Довбенка», оминаючи Бущу пішов. У цей час курінь «Мамая» мав бути черговим. В між часі донесла мені розвідка, що за річкою знаходиться більше двох куренів війська, що їм танки перегородили дорогу. Курінь «Мамая» і відділ «Балабана» зайняли становища в окопах більшовиків, що пригодилися. Я прийняв бій, щоб вирвати наші відділи з-за річки, а командирові «Довбенкові» пересилаю наказ наступати зі східної сторони Бущі. Наказ він виконав. Почалася боротьба з танками. Знищено три.

Сотник «Бурлаченко» кинув в'язку гнанат, далі строчив з «фінки».

Відділи з малими втратами прорвалися. Тут заслуговують на похвалу сотник «Бурлаченко», сотник «Байда», сотник «Ворон», які вміло керували відділами і по-геройськи билися, а також курінний «Довбуш», командир «Міша», командир «Балабан», курінний «Гурчиця» та ще двоє.

Підсумки бою на Гурбах у дні 24-25.04.44 р.:

Наші втрати – 80 повстанців убитими, 100 – поранених наступного дня помордували більшовики, 200 убитих новозмобілізованих, біля 400 убитих цивільних, що ховалися, 300 зловлених живими.

Більшовики втратили 800 чол. убитими.

29.04. зранку о 3-й год. мої відділи в с. Залізниця атакували штаб Рівненського НКВД по боротьбі з повстанцями. Перший наступ повели чота «Кори» (східняка) і національні меншини сотні «Яструба» куреня «Докса», оточуючи село від східної частини, а з південного заходу – сотник «Чумак». Курінь «Докса» зав'язав півгодинний бій, після якого було ліквідовано штаб НКВД, частину убито, трьох узято в полон. Здобуто документи…

З заходу і півночі на допомогу штабу НКВД наступали три сотні більшовиків. З північно-східної сторони лісу дорогу їм загородив курінний «Гірчиця», а з південно-східної сторони курінь «Міші» («Великана») держав застави та провів розвідку глибоко у ліс, щоб у разі потреби забезпечити відворот. Бій тривав біля 8-ми год. З південно-східонї сторони виїхало 4 автомашини, повні бійців, Їх було підпущено на близьку відстань і відкрито вогонь. Тільки одній машині вдалося завернути та втекти. Біля 11 год. вдалося викинути більшовиків із села і лісу на поле.

Бракувало ще півгодини, щоб бій закінчився нашою повною перемогою, та з півдня наїхало біля 20 машин більшовиків. Вони під'їхали між на гору між селом і залізницею, розсипались і залягли. Ми відступили у ліс біля 12 год., де загородили нам дорогу танки і відтягли курінь «Міші», що прикривав наш відступ. У висліді бою, що зав'язався, ми втратили 9 убитими (сотник «Яструб», Сотник «Ярошенко», Курінний «Володя»), 6 важко поранено і 20 легко (Сотник «Зірка», сотник «Чумак»). Здобуто 2 кулемети, автомати, кріси.

Полонений старший лейтенант показав, що у цей день мала відбутися облава на ці ліси, більшовиків було біля 3 тис., про що стверджували захоплені нами документи. Ворог втратив у цих боях 40 старшин і біля 200 бійців убитими, а кількість поранених невідома.

13.05. в Славутському лісі в с. Нетишів більшовики оточили курінь «Докса», який, контратакуючи прорвався у глибину лісу. Ми втратили 30 повстанців загиблими і важкопораненими, більшість з них більшовики добили. Загинув сотник «Чумак», якого було поранено в руку біля залізниці, однак сотні не покидав. Організованим порядком повернулося 150 чол., доля решти невідома.

15.05. на відтинку Славута-Шепетівка, між р. Горинь і шосе, більшовики оточили курінь «Міші». Повстанці у контрнаступі перейшли залізницю і шосе та увійшли в ліс. Тоді більшовики кинули у бій танки і розбили наших на декілька груп. Наші втрати – біля 25 повстанців, між ними сотник «Гутич» (із Закарпаття, перейшов від мадяр), референт курінний СБ «Місяць», політвиховник і заступник курінного «Смерека». 60 повстанців вернулося організованим порядком. Інші розбіглися по терені.

09.08. біля с. Хорів мене і курінного «Довбенка» з почотом заскочили більшовики й відтяли дорогу від лісу. Мені вдалося крізь кулі втекти, а курінний «Довбенко», 6 повстанців і санітарка загинули.

Сотник «Ярошенко» з моїм відділом кинулися в контратаку і виперли більшовиків з лісу. З нашої сторони впали сотник «Ярошенко», його заступник «Блакитний», поранено сотника «Веремія» і сотеного «Яструба». Більшовики втратили 16 чол. убитими. Число поранених невідоме.

Жовтень 1944 р.

«Ясень».

Примітка:

Василь Процюк – «Кропива», «Микола» (1914-1944). У 1944 р. – контрольно-вишкільний старшина групи «Богун», керівник оперативного відділу КВШ УПА-Південь, ШВШ УПА-Південь. Майор УПА від 24.04.1944 р.

Володимир Семенюк – «Місяць» (1923-1944). У 1944 р. організаційно-мобілізаційний референт надрайону, референт СБ куреня «Міші» («Великан»).

Битва біля Гурбів

В битві біля Гурбів брали участь війська з групи «Богун» під командуванням командира «Романа» з групи «Холодний Яр» під командуванням командира «Ясена».

Під час бою під Гурбами військами обох групп командував командир «Роман». Шефом штабів обох групп на час бою був командир «Гриць». Оперативним командиром був командир «Ясен».

За наказом командира «Романа» вночі з 23 на 24 квітня зайто такі позиції: під Гурбами скраю лісу, під річками Понурою і Замишівка, на захід від Медвежої гори, далі краєм лісу під Мощаницею, Чернявою, Святим, Грабівцем до Гурбів.

Першу лінію фронту зайняли з'єднання командирів «Мамая» (р. Понура і Замишівка), «Докса» (Мощаниця-Чернява-Святе), «Яструба» (один загін), «Рова-Сторчана», «Балабана» (один загін), загін ім. «Ярошенка» та декілька відділів окремого призначення (Святе-Мости-Грабовець-Гурби).

Другу лінію зайняли з'єднання «Довбенка», «Бувалого», «Непитайла» (один загін). У резерві біли з'єднання командира «Панька» та загони командирів «Чорноти», «Залізняка», «Андрія». Табір і біля 1000 осіб цивільного населення, яке ховалося в лісі від більшовицької мобілізації і терору радянської влади, були спроваджені в глибину лісу.

О 3.30 оперативний командир повідомив, що стан задовільний – бійці окопалися і знаходяться на становищах, а о 6 год. ранку ураганний вогонь гармат, що були окопані в Кудрині і Будках, а також вогонь важких мінометів з табору ворога засвідчив, що наступ червоних розпочався. Зав'язався нерівний бій з більшовиками. Перші атаки ворога були відбиті, але повстанці зрозуміли, що бій буде гарячий…

Атаки червоних усе частіші, але наші бійці також стоять на місці. Втрати більшовиків збільшуються щохвилини, усі поля і узлісся вкриті їх трупами.

Енкаведисти скаженіють і лютують, женучи все нові й нові лави фронтовиків до бою, вони кричать «ура», «за родіну», «за Сталіна», але їх не підхоплює військо, їх крики одиноко лунають у лісі. Військо розуміє, що це не ворог, не німець, що це такіж самі українці, як і вони, але повернути зброю проти підганячів-енкаведистів, не осмілюється. Бій іде далі.

З'єднання капітана полтавця «Мамая» гідно боронить свої позиції, відбиває ворога, який особливо тисне з лівого і правого боку моста через р. Замишівку з метою здобути цей міст (цей міст неприступна фортеця). Вилазка у тил ворога, яку зробив «Мамай» форсувавши річку, остаточно відбиває у ворога охоту здобути міст.

Інші українські з'єднання також не відстають від мамаївців. Але увага усіх спрямована туди, де клекотить немов у котлі: на схід на Гурби. Тут з'єднання командира «Сторчана» відбиває хмари ворога., що підійшли до наших позицій на віддаль 300 м. З одних тільки Мостів і Тинівки сунули відділи ворога в 500 і 600 чоловік разом з полковим штабом і «героєм» фінської війни полковником Б… Згодом бій трохи стихає…Перший великий ворожий наступ повстанцями відбито.

Другий великий наступ був на північ від Гурбів, на відтинку «Яструба». Піхота ворога під прикриттям танків тисне. Кавалерія заходить з флангу. Командир «Яструб» уважно пильнує усі рухи ворога і відповідно перебудовує бойові лави ново змобілізованих бійців. Та раптом з правого крила ворог вклинюється у нашу оборону, нависла загроза прориву більшовиків. Резервний загін «Залізняка» спішить на допомогу…ворог прориває нашу лінію оборони. «Яструб» з ново змобілізованими бійцями відступає на захід, не маючи змоги повідомити про це з'єднання «Сторчана». Ворог, упершись у другу лінію нашої оборони, пішов на оточення сторчанівців. Сторчанівці, відбивши чергову атаку, кинулись у контрнаступ, щоб не дати ворогу прорватись. Падають повстанці…життя кожного бійця у небезпеці, Але ніхто

про своє життя не думає і з презирством дивиться смерті у вічі, кожний думає про одне «не дати ворогу оточити себе, за всяку ціну ліквідувати прорив ворога». Бій стає все жорстокішим, переходить у рукопашну… Українські повстанці борються як Леви. В рукопашній різанині гинее командир «Ігор» і 20 найкращих бійців. Командир «Сторчан» важко поранений. В останню мить його підхоплюють улюбленці-бійці і наші прориваються з ворожого кільця.

Але ворог підсунувши великі резерви знову замикає кільце оточення навколо сторчанівців, яке вже жодні зусилля наших бійців не дають можливості прорватися. Командир «Булка» і 40 бійців в оточенні. Вони, сторчанівці, бачать, що прорватись вже неможливо, вирішують якнайдовше відтягнути сили ворога на себе, щоб друга лінія мала час зайняти становища і стати до бою…вони вирішують битися до загибелі і своєю кров'ю перегородити шлях ворогові до наших позицій.

І почалась нерівна боротьба… На крики ворога «сдавайся, Бандера» сторчанівці відкрили ще сильнішиий вогонь по ворогові, що з кожною хвилиною кладе усе нові й нові покоси ворогів. Ворог кидається то в один бік, то в другий, Але вогонь сторчанівців не дає можливості прорвати їх становища. Вслухаючись у «музику» наших важких кулеметів командир «Булка» помітив, що один наш кулемет раптом замовк. Він кидається рятувати положення, Але ворожа куля влучає йому у груди… він падає мертвий. За ним падають бійці «Бляха», «Богун», кулементин «Груша», «Морозенко». На місце «Булки» стає чотовий «Шраменко». Він керує боєм переміщаючись з правило крила на ліве… число наших жертв росте… На лівому крилі падає славна трійка чернігівців. Кулементик «Десна» покотився у рів, його замінив амуніційний «Смілий». Незабаром і він падає убитим… У цей момент кулеметник «Кубанець» мститься за друзів рясно поливаючи вогнем більшовиків… Незабаром постріли стихають… кулемети замовкають… сторчанівцям не хватає набоїв. Але живими наші бійці не здаються, з криком «Слава!», вони розривають себе гранатами.

І тільки час від часу «Кольт» в руках чотаря «Шраменка» ще стріляє, Але у нього також закінчилися набої. «Шраменко» дістає пістолет… вбиває з нього двох ворогів, а потім наставляє собі його до голови і з криком «Слава!», стріляється.

Ще чути крики «Слава!», вибухи гранат сторчанівці прощаються з життям, Але потім і їх не чути… І тільки покоси ворожого трупу і понівечені гранатами або ворожим мордуванням тіла наших героїв говорили, що боротьба закінчена…

Так своїми життями славні сторчанівці перегородили ворогові дорогу, не відступивши ні кроку назад. Загинули як Герої, повні посв'яті Справі… Другий великий наступ ворога закінчився…

Третій, останній великий наступ ворога був безпосередньо на Гурбах. Тут ворог вирішив за всякі ціну прорватися в середину наших позицій.

Сконцентрувавши велику силу війська, опівдні ворог лавами посунув на наші позиції. Знялась страшна стрілянина… кулемети грають… наші і ворожі міномети швидко посилають в обидва табори міни. Жертви вже є по обох сторонах. Але наші бійці повні помсти за сторчанівців сіють в таборі ворога смерть, не підпускаючи його ближче 300 м.

Ворог посилює свою атаку танками…сиплються на наших бійців кулі і снаряди з танків… забили наші гармати, ПТР-и... Раптом один танк замовк, його підбив командир артилерії «Береза» з гармати. Це підбадьорило бійців… Згодом з ПТР-а було пошкоджено ще одного танка.

Вилазка одного відділу в тил ворожого лівого крила на південь від Гурбів, остаточно відбили ворогові бажання до наступу. Ще довго після цього була стрілянина та було ясно… ворогові сьогодні не вдасться здобути наші становища.

Зведення штабу від 24 квітня: «Втрати ворога за день 24 квітня 1944 р. склали близько 600 осіб убитими, головна кількість жертв припадає на відтинок Грабовець-Гурби, та біля 500 пораненими. З одного тільки Грабовця було вивезено 37 фір поранених, що складає близько 200 осіб… виведено з ладу два танки».

Наші втрати складають коло 80 осіб, 60 повстанців загинуло на відтинку Грабовець та коло 40 пораненими. Втрачено на відтинку Грабовець-Гурби 1 ПТР, 6 кулеметів, 41 рушницю…

Так скінчився день славних боїв біля Гурбів. Так великою ціною… сторчанівців… було здобуто нашу перемогу…

День 25 квітня обіцяв ще запекліші бої. Командир «Роман», щоб уникнути їх, вирішив прориватися з оточення. Як тільки смерклось, командири почали стягувати свої відділи і готуватись до бойового маршу. Прорив мав відбутись трьома напрямами, де за даними нашої розвідки було найменше скупчення ворожого війська, і де ворог найменше чекав нашого нападу.

Шпиталь мав бути ліквідований. Легко поранені мали долучитись до відділів, а тяжко пораненими мали опікуватись шеф шпиталю «Полтавка»… медсестри. Цивільне населення було поділено на цілий ряд групп, до яких було долучено добрих провідників. Ці групи мали різними шляхами прориватись з оточення. До війська їх було неможливо долучити, бо тоді воно втратило б боєздатність, а майбутнє обіцяло важкі бої…

Табір мав бути ліквідований, усе, що не бралось в дорогу, мало бути поховане. Коли все було готово, військо рушило у дорогу.

Перша група військ пішла просікою попід Понурою на суражські ліси і спокійно дійшла до місця призначення.

Друга і третя групи, які спочатку інли разом, потім розійшлися, кожна своєю дорогою, мусили з боями прориватися з оточення…

Бущанський прорив

Першою до Бущі дійшла група, що йшла правим боком лісу. Командир цієї групи військ, що в Бущі є застава ворога в силі 80-100 осіб і танки, доручив ударній групі з'єднання командира «Бувалого» прочистили шлях для війська».

Історія цього бою така:

« – Друже Кузьмич! В Бущі є 80-100 більшовиків в заставі і танки. Маєте прочистити шлях.

– Так, є! Маю прочистити шлях відділам, – повторив наказ командир ударної групи з'єднання «Бувалого» старший лейтенант Кузьмич.

Ударна группа «Кузьмича» була організована не так давно, Але слава про неї у наших бійців і цивільного населення розходилась дуже широко. Складалась вона з бійців Чернігівської і Сумської областей. Бойові якості її були високими… майже усі були учасниками совітсько-німецької війни, старі вояки УПА. Командир «Кузьмич» дуже добре освоїв військове мистецтво і, незважаючи на свої 45 років, ніде не уступав молоді, завжди вів уперед.

– Друзі! За мною! – Скомандував старший лейтенант «Кузьмич». Перша группа повстанців, перейшовши міст, розстрільоню почала оточувати село.

Почулись перші постріли, а далі серія з кулеметів… зав'язався бій… бій вуличний, що вимагає особливого уміння… Але «Кузьмич» майстер такого бою… будинок за будинком переходить до наших рук… ворог відступає…

Раптом посунули на допомогу ворогові танки. «Кузьмич»на хвилину зупинився, почав готуватися до бою з танками… В цей час від другої групи, що йшла іншим шляхом і також досягла Бущі, вступили у бій загони «Лютого» із з'єднання славних сторчанівців, «Міші» із з'єднання «Мамая» та один загін із з'єднання «Довбенка», який знищивши ворожу заставу, зайшов ворогові у тил і вдарив по ньому.

Ось один танк сторчанівець, командир «Веремія» прикував з ПТР-а до землі. Бійці «Кузьмича» кидаються на стальну потвору і закидують її гранатами. Другого танка пошкодили бійці загону з'єднання «Довбенка». Їх удар з тилу був дуже вдалим і дошкульним… Ворог відступив. Шлях звільнено… Відділи пішли по призначенню.

Спроби знищити повстанців у кременецьких лісах закінчились повною поразкою ворога.

У вечірньому повідомленні штабу групи від 25.04.1944 йшлося, що втрати ворога у Кременецькій операції склали біля 900 чол. убитими та стільки ж пораненими. Нами було здобуто 6 кулеметів… 2 міномети… багато амуніції та мін… знищено 4 танки…

Наші втрати складають 136 бійців убитими, у тому числі 15 важко поранених бійців, яких наші санчастини не встигли евакуювати і яких у жахливий спосіб 25 квітня помордували енкаведисти та біля 75 поранених. Енкаведистами вимордовано біля 100 осіб цивільного населення, яке ховалося від терору і мобілізації ворога. Нами втрачено 8 кулеметів… 1 ПТР…

Гурби – це наша перемога над ворогом, що переважав нас у багато разів. Перемога не тільки політична, а й військова… і звірства більшовиків їм не допоможуть… мордуваннями поранених і цивільного населення ворог збудив ненависть українського населення, бажання боротися і перемагати.

13 травня 1944 р.

Учасник гурбенських боїв майор «Косенко»

Примітки:

Капітан «Мамай» – родом з Полтавщини. Колишній боєць Червоної Армії. В 1943 р. відомий командир УПА у Вінницькій та Рівненській областях. Активний учасник гурбенських боїв 24.04.1944, 25.04.1944 був підступно убитий посланцем НКВД. Похований в Чорному лісі Мізоцького району. Населення у знак пошани до командира висипало йому високу могилу з хрестом і написом: «Вічна пам'ять героям. Спіть спокійно любий друже».

Командир «Сторчан» – родом з Острізчини. Старий та працьовитий революціонер. З 1939

р. в еміграції, у 1942 р. ув'язнений німцями за влаштування друзям втечі з в'язниці, з осені 1943 р. старшина УПА, в лютому 1944 р. з військом без втрат переходить радянсько-німецький фронт. Улюбленець бійців і командирів. Добрий вояка, мав за собою низку вдалих боїв.

Наприклад: 22.02.1944 р., попавши в оточення, виривається з нього, здобувши полонених; 19.03.1944 р. відбиває напад загону НКВД чисельністю 500 осіб, перейшовши до контрнаступу, здобуває 3 «Максими», 15 коней, та багато іншої зброї; 05.04.1944 р. силою двох загонів робить напад на загін НКВД чисельністю 300 чол., що стояли в Новомалині, розбиває їх і здобуває зброю. 25.04.1944 р. герой боїв біля Гурбів.

Командир «Булка» – родом з Полісся. Це другий після «Сторчана» улюбленець сторчанівців. Завжди спокійний, мовчазний, але рішучий командир. Не раз дивився смерті у вічі і кожного разу не зважав на неї. Сміливістю і відвагою відзначився біля Гурбів. Родину командира «Булки» замордували совітські партизани в 1943 р.

Хома Литвинюк «Луговий» (1902-1944). У 1944 р. командир сотні, відділу УПА-Південь.

«**Опис Бущанського прориву підрозділів УПА**

28 квітня 1944 р.

…Вихід залишався тільки один: прорив.

Більшовики стягнули до чотирьох районних пунктів велику силу свого війська, оточили з усіх боків наші відділи і вирішили таким чином знищити нас.

На ліс, що лежить між Майданом і Буде ражем, посунулись більшовицькі частини, озброєні танками, гарматами, різного калібру мінометами, великою кількістю кулеметів та іншою автоматичною зброєю.

Наші бійці уперто стримували червону навалу. В цей час командир «Береза» протитанковою рушницею (ПТР) вивів з ладу один більшовицький танк. Увечері, вибравши місце, де ворог нас найменше сподівався, а тому сконцентрував там найменші сили, наші відділи прорвались крізь перше вороже кільце і пішли вперед до нового місця призначення. За ніч щасливо добрались до Бущі. Перед селом розвідка донесла, що в селі знаходиться більшовицьке військо. Обійти Бущу іншим шляхом було неможливо… Вдень діяти було важче, бо в навколишніх селах розташовані ворожі військові частини: в Мостах, в Будеражі, в Мізочі, в Батьківцях та в Дермані. Помітивши нас, вони б негайно посунули на наші відділи з усіх сторін.

Було вирішено прориватись біля Бущі. Прорив мав бути блискавичний. Затяжний бій підняв би на ноги ворога, який перебував довкола нас і переважав нас у кільканадцять разів і який мав на озброєнні панцерну зброю.

Наша розвідка донесла, що ворог, який знаходиться у Бущі і перетинає нам шлях до нового місця призначення, має у своєму розпорядженні, крім скорострільної зброї, чотири танки.

Перед початком бою наші відділи зайняли такі становища: командир «Ворон» перший зайняв становище на пагорбі біля фільварку, командир «Довбенко» з частиною своїх бійців пішов на Бущу з боку Мостів, «Бувалий» – з боку Бортівки, «Докс» і «Великан» – із заходу. Решта бійців як бойовий резерв стояла на гірці в ліску.

О 6 год. 30 хв. ми відкрили по ворогові вогонь. Червоні відповіли довгими кулеметними серіями. Після короткої перестрілки із-за гірки з шумом і гуркотом показалась зелена потвора совєтського танка. Він вилетів у балку, зорієнтувався у ситуації і відкрив вогонь по наших становищах… На хвилину притихли наші бійці. Вони підпускали танк ближче до себе. А в цей час командир «Береза» направив жерло гармати на зелену потвору. Три ПТР також були готові відкрити по танкові вогонь. Танк підходив до наших бійців все ближче і ближче. Скоро показався другий танк. А перший, тим часом, наблизився до самих наших вогневих гнізд. Підпустивши його зовсім близько до себе, міткий стрілець з сотні друга «Ворона» друг «Петро» відкрив по ньому вогонь. Потвора, яка ще хвилину назад, скаженно розвертаючись на всі боки, люто метала вогонь по наших вояках, враз стихла, зупинившись, як укопана.

Це видно, негативно вплинуло на молодцюватий настрій екіпажу другого танка, а тому він далі до наших становищ не наближався, а зупинившись почав обстрілювати становища повстанців.

До підбитого танка підсувались бойовий командир «Мамай», смільчак «Щиголь» і завжди врівноважений і спокійний в будь-яких умовах «Уманець», політвиховник «Юрко».

Екіпаж другого танка здогадуючись з якою метою наші вояки підсовуються до підбитого танка, намагався відсікти повстанців від підбитого танка вогнем зі станкового кулемета і гармати, але наші були нестримні в досягненні наміченої цілі: вони розуміли, що мусять зробити прорив, і були готовими на життя і на смерть для цілості своїх відділів.

Ось вони вже біля виведеного з ладу першого танка. Друг «Юрко-Кубар» гукає, щоб екіпаж здавався без бою, але, коли той не захотів, друг «Щиголь» кидає на корпус танка пляшку із запальною сумішшю. Пляшка, вдарившись у танк, розбилась і танк охопило жовте полум'я, суміш потекла крізь щілини усередину танка. Загорівся горючий матеріал, Танк горів із середини і знадвору.

Другий танк не довго обстрілював сміливців. Боєць «Щасливий» непомітно підповз до нього. Зв'язав шість гранат… спритним рухом метнув їх під гусеницю машини. Страшно ревнув вибух шести гранат одночасно. Масивне тіло танка… здригнулось і стало на місці.

Екіпаж – керманич танка, стрілець гармати і радист пробували втекти… але жоден з них не втік.

Після цього інші два танки, що стояли на вихідному становищі до бою, розвернулись і втекли геть на другий край села.

Шлях повстанцям був відкритий!

Відділи, обігнувши ліву частину села, пішли вперед. Велика акція більшовиків провалилася.

Під час інших операцій ВВ НКВС за участю частин ЧА навесні-влітку 1944 р. були повністю або частково розбиті курені та сотні «Бистрого» (Ярослав Білинський), «Богуна» (Анатолій Костецький), «Буревія» (Петро Базелицький), «Кирея» (Степан Трохимчук), «Лиха» (Олександр Поліщук), «Мазепи» (Іван Кобиць), поручника «Острого» (Ярослав Ждан), «Хмари» (Олександр Калиновський), «Чорноти», «Шакала» (Адам Рудик), хорунжого «Юрка» (Юрій Чуйковський) та інші.

Великих втрат зазнали також рейдуючі на схід підрозділи групи «Тютюнник» (з'єднання «Базар») та з'єднання «Холодний Яр» (курені «Вира», «Міші»).

Це змусило командування УПА провести часткову демобілізацію та реорганізацію великих підрозділів, пристосувавши їх до нових умов боротьби на території ПЗУЗ і ПСУЗ. Реорганізовані також були запілля та ОУН, які перетворились на проти радянське підпілля.

Стосовно невеликих підрозділів УПА, то вони, дотримуючись засад конспірації, постійно маневрували і, уникаючи нав'язаних супротивником фронтальних боїв, завдавали ударів по місцевих радянських адміністративних органах, нападали на місцеві підрозділи НКВС та НКДБ та знищували їх, а також транспортному сполученню та зв'язку.

Визвольний рух на ПЗУЗ, не припиняючи свою діяльність, намагався якнайшвидше підготуватися до роботи в новій дійсності «сильного тиску».

Водночас, вже у травні – на початку червня, внаслідок масштабних операцій з боку внутрішніх військ (ВВ) НКВД та підрозділів Червоної Армії (ЧА) чисельність відділів УПА значно зменшилася.

Тільки у 1944 р. проти УПА було проведено 6,5 тис. чекістсько-військових операцій, в яких за даними радянської сторони загинуло більш як 57 тис. націоналістів, і близько 50 тис. було захоплено у полон. Власні втрати: 1,5 загиблих. За цією статистикою, лише у боях під Гурбами загинуло близько 3 тис. повстанців, натомість загинуло 2 військовослужбовця з радянської сторони.

Звичайно, ці дані є необ'єктивними, зважаючи на те, що тоді бойова чисельність УПА не враховуючи оунівського підпілля не перевищувала 40 тис. бійців.

Між тим, тоді український націоналістичний рух зазнав відчутних втрат, особливо на Волині, де зосередилися головні сили УПА-Північ, що вела бої як з німецькими військами, так і з більшовиками. Ряд цих боїв були успішними для УПА: З повстанських звітів:

«… 28.07.1944 у Бистриці (Дрогобицька обл.) сотня УПА під командуванням хорунжого «Р.» звела бій з німцями, у якому загинуло 150 гітлерівців. Здобуто 35 підвід зі зброєю, амуніцією, продуктами.

06.09.1944 ця ж сотня УПА звела бій у Ясінні Масьовій (Турчинщина), де вбито 15 і взято в полон 120 гітлерівців, здобуто 20 кулеметів, багато іншої зброї та набоїв.

09.11.1944 біля с. Головська (Дрогобицька обл.) ця сама сотня у боях з більшовицькою групою знищила декілька десятків більшовиків.

У середині серпня 1944 р. відділ УПА під командуванням «Х.» звів бій з енваведистами у Стінці, біля Колодівки. Ворог втратив біля пів сотні убитими.

16.08.1944 відділ УПА під командуванням «Г.» відбив від більшовицьких посіпак 250 арештованих українців.

19.08.1944 після бою самооборонний відділ захопив в'язницю у Комарні (Городеччина) і визволив 25 в'язнів.

28.08.1944 біля с. Дідилова (Сокальщина) відділ «С.» звів бій з енкаведистами. Ворог втратив кілька десятків убитими.

09.09.1944 біля с. Стоки (Бібреччина) відділ УПа від командуванням «Г.» звів бій з великими відділами енкаведистів, яких підтримували танки і артилерія. Убито більше 300 енкаведистів.

12.09.1944 відділ УПА під командуванням «Р.» зробив наскок на м. Лисець і м. Богородчани (Станіславщина), де стояли більшовики у кількості 1300 більшовиків. Убито 170 більшовиків, знищено будинок військкомату й інші урядові установи.

12.11.1944 біля Урманя і Вульки (Бережанщина) відділи УПА під командуванням «О.» і «Б.» в бою з трьома сотнями більшовиків вбили 100 ворогів, здобули 3 міномети, багато зброї, набоїв, амуніції.

23.09.1944 біля с. Трійця (Сокальщина) самооборонний відділ звів тригодинний бій з тисячним загоном більшовиків, які втративши багатьох убитими і пораненими, відступили.

23.09.1944 в с. Фібриців (Рогатинщина) відділ «С.» звів бій з сотнею більшовиків. Ворог втратив 50 убитими. Здобуто 3 кулемети.

24.09.1944 сотня УПА під командуванням «Ш.» разом з самооборонним відділом числом у сотню цілий день вели бій в Олеші (над Дністром), витримавши 14 атак. Ворог втратив біля 150 чоловік убитими.

27.11.1944 біля Боложенова (Золочівщина) відділ УПА знищив 15 більшовиків.

30.11.1944 біля сіл Унів та Пнятин (Перемишлянщина) 700 більшовиків напали на відділ УПА. Українці відбили 26 атак!

Більшовицькі окупанти втратили 3 танки, біля двох сотень убитими та 120 пораненими».

Наказ з приводу переможного бою загону командира «Стального» з гарнізоном військ НКВД

7 грудня 1944 р.

УПА «ЗГ»

Прочитати по всіх загонах і відділах

НАКАЗ

11.11.44 р. загін УПА під командуванням командира «Стального» звів бій з гарнізоном військ НКВД м. Рокітно, гарнізон якого того дня виїхав грабувати населення с. Залав'я, Рокитнянського району. В результаті бою ворожий гарнізон був знищений. На полі бою ворог залишив 117 вбитими, в тому числі 11 офіцерів. Здобуто зброю та амуніцію.

Майстерним керуванням бою відзначився командир загону «Стальний». Вмілим командуванням відділами і особистою відвагою під час бою відзначилися командири «Сівач» і «Негус». Також вояцьку мужність проявили козаки загону, а особливо «Дранко», «Гайдамака», «Стрибунець».

За проявлену військову майстерність і відвагу висловлюю командиру «Стальному», командирам відділів «Сівачову», «Негусові», козакам загону, а саме «Дранці», «Гайдамаці» і «Стрибунцеві» признання.

Бій під селом Залав'я доказав, що український повстанець здібний перемагати краще озброєного і більш чисельного ворога. Запорукою перемоги є факти, що український повстанець воює за святу справу, справу визволення свого народу від імперіалістичних загарбників.

Військовий чин загону командира «Стального» і вищезгаданих командирів та козаків, зокрема, повинен бути взірцем наслідування для інших повстанців.

Нехай ворог кидає проти нас дальші свіжі банди посіпак, український народ руками своїх повстанців змете їх з лиця своєї землі і ворожою кров'ю запише своє право до незалежності.

Командир УПА «ЗГ» «Шигунич Денис».

«**Опис бойових дій під селом Боровим (район Рокітно)**

Квітень 1944 р.

01.04. – 12.04.44 р. ворог був розташований в терені Рокітно, Малевичі, Кісоричі, Дерть, Вири, Тинне, Князь-Село, Чабель, Камінне, Березно, Зносичі, Білашівка, Карпилівка, Борове, які мали завданням заблокувати ліс, щоб унеможливити постачання відділів УПА продуктами, та боротьби з ними.

Ворог провадив агентурну розвідку відділами від 30 до 60 осіб, та одночасно відділи рейдували по лісах в силі 50-200 чоловік, маючи завданням нищити повстанчі відділи на місцях їх постою.

Переважно такі відділи відходили зі своїх місць розташування вночі, відповідно маневруючи, щоб заховати в таємниці напрямок маршу. В лісі вони зупинялися в різних місцях, заслуховуючи, і в цей спосіб виявляли місця постою відділів УПА. Ними використовувався також сніг, на якому залишалися сліди, що вели до місць постою відділів УПА.

12-13 і 14.04.44 р. ворог підтягнув свої сили в район сіл Борове та Карпилівка з Робітного, Малевич, Кисорич, Дерті, Вирів, Тинного, Князь-Села, Чабля, Кам'яного, Бережного, Зносичі, Білашівки. Розвідка донесла, що 13.04.44 р. ворог обсадив вузькоторову залізницю від Урочища до р. Хвойниці на північ від Кари плівки.

Ворожі сили складались з прикордонних військ НКВД, внутрішніх військ. Ці сили були свіжими, що прибули з глибокого тилу і тому моральний стан у них був дуже войовничий.

Вузько товарна залізниця була обсаджена кількістю 500-600 військових. Наступали 900-1000. Ворог мав завданням вибити групу з місця розташування, нагнати на застави вузькоторової залізниці і знищити.

01.04. 12.04.44 р. курінь, у складі якого були сотні «Чорноти», «П'яного», «Лиса», разом 320 стрільців, розташований був в Рочищах-Кут, за 7 км. на схід від місця розташування куреня була розташована сотня «Однорога» (140 чол.).

09.04.44 р. у віддалі 4 км. від куреня в напряму с. Ленчина стояв постоєм відділ «Хмари-Пащенка» (100 чол.). Зранку 14.04.44 р. виявлено ворожі стежі в напрямі с. Ленчина в 2 км. від місця розташування куреня. Курінь зайняв становища в приготованих перед тим окопах. Одночасно повідомлено «Однорога» і «Хмару-Пащенка». Зв'язок з сотнею «Однорога» був постійний. В напрямку, де був розташований відділ «Хмари-Пащенка» виявлено ворожу розвідку. Вислано чоту сотні «П'яного» (35 чол.) з трьома кулеметами, яка мала завданням розвідати силу ворога, зв'язатися з «Хмарою-Пащенком» і повідомити про ворога. Через півгодини по відході чоти почулася стрілянина зі сторони, де був розташований відділ «Хмари-Пащенка», що продовжувалася 20 хв.

Коли допоміжна чота прибула на місце бою, бій вже закінчився: 2 стрільці з відділу «Пащенка» були вбиті, стрільцями стверджено, що ворог наступав у кількості 100 чол. при кулеметах та гранатометах… Зв'язок з відділом «Хмари-Пащенка» поновлено увечері того ж дня.

Увечері було прийнято рішення змінити місце розташування куреня та сотні «Однорога», знайти відповідне місце для оборони, бо мобільність куреня зв'язували табір хворих на тиф (33 чол.). До куреня приєднався відділ «Хмари-Пащенка» і боївка Ігоря (40 чол.) і зранку 12.04.44 р. перейшли в Урочище до Машиці, де розташувалися на горбах у віддалі 4 км. на північ від Рудні Боровської та 6 км. на захід від с. Борового в такому порядку: сотня «Однорога» була розташована на 500-600 м. на північ від головних сил в напрямку Урочища Родзевичі. Курінь розташований вздовж горба, що простягався з заходу на схід так, що сотня «Лиса» мала можливість оборони зі сходу.

На південь від розташування куреня розташовано відділ «Хмари-Пащенка» у віддалі 500-600 м. Разом налічувалось 650 чол. при 60 кулеметах і одному сотенному мінометі. 12. – 14. 04.44 р. виявлено, що ворог підтягнув свої сили в район сіл: Боронне, Карпилівка, Чабель, Ленчин, та обсадив вузькоторову залізницю від Урочища Завалля до р. Хвойниця на північ від с. Карпилівка.

Щоб уникнути накинутого ворогом бою, зранку 15.04.44 р. вирішено ліквідувати табір, передати його разом з хворими на тиф місцевому УЧХ, що мало наступити увечері цього ж дня.

15.04.44 р. ворог в силі куреня несподівано атакував сотню «Однорога» з заходу і півночі. Під час нападу командир сотні «Одноріг» був відсутній, бо був на нараді командирів. Ворог блискавичним ударом у кількості однієї сотні зняв нашу заставу, ударивши в ліве крило і одночасно два сотнями повів наступ з півночі. Під кулеметним, крісовим, мінометним вогнем сотня змушена була вискакувати з балаганів і займати бойові становища в окопах. Сотня під вогнем ворога зайняла становища і відбила наступ. У цей час були виділені до 1-ї чоти сотні «Чорноти» і «Пащенка» під командуванням командира «Вітра» атакували ворога у праве крило. Одночасно сотня «Однорога» своїм правим крилом, підсиленим боївкою «Ігоря» атакували ліве крило ворога, загрожуючи тим самим, тилу ворога.

Ворог почав викарабкуватись і одночасно обходити ліве крило «Вітра». Щою уникнути оточення «Вітер» відступив на вихідне становище, а сотня «Однорога» з боївкою «Ігоря» відійшла на північ до місця розташування головних сил, де залишені як резерв.

О 13 год. того ж дня ворог повів наступ на відтинок сотні «Чорноти» і «Хмари-Пащенка» з ходу комбінованим ударом-наступом з фронту і обхватом лівого крила підсиленими свіжи-

ми силами. Наступ ворога відбито вогнем і глибоким обхватом з тилу, з лівого крила (правого крила ворога), одночасним обходом лівого крила ворога сотнею «Однорога». Цим було осягнуто частинне роположення ворожих сил.

Згодом 0 15 год. ворог знову повів наступ на відтинку сотень «Хмари-Пащенка» і «П'яного» з фронту і одночасно обходити ліве крило та кинули в тил кінноту (60 чол.) при 2-х кулеметах. Атакуючого ворога контратаковано сотнею «Лиса» з півдня, з тилу ворожої кінноти і праве крило наступаючого ворога. Цим ударом ворога відбито. Ворог почав хаотично відступати. У відповідь, сотні «Пащанка» і «П'яного» перейшли в наступ і разом з сотнею «Лиса» погнали та розпорошили ворога. Бій закінчився о 17.30.

Здобутого поля бою не можна було як слід не можна було дослідити, бо наступала ніч… поховано загиблих, відправлено хворих та поранених, згорнуто табір, після чого группа була виведена через села Ленчин, Рудня, Ленчинська до Михайлівського лісу. Наші втрати: 14 загиблих, в тому числі один командир чоти «Щука», та 28 поранених.

Втрати ворога: понад 100 загиблих, у тому числі один полковник, один майор, 2 капітани, понад 10 лейтенантів та понад 200 поранених. Решту більшовицького війська було розпорошено та поверталась до своїх місць постою группами у 3, 5, 7, 12 чол., частинно без зброї.

Активність та відвагу в бою проявили командири «Одноріг», «Вітер», «Пащенко», «Щука», «Сагайдачний», стрільці «Штахета» та «Манджура».

На нараді командирів 15.04.44 р. обговорено положення групи у зв'язку з концентрацією ворожих сил та вирішено:

згорнути табір і передати хворих місцевому УЧХ;

командування відділами перебрав на себе на себе командир «Кватиренко», як командир найбільшого з'єднання;

на випадок бою керівництво цілісними відділами приймає на себе командир «Кватиренко», а командири «Лига» і «Польовий» мають йому допомагати.

Моральний стан стрілецтва не був дуже добрий, бо більшість стрільців з південних теренів не звикла до лісу та болота, до того ж ще й постачання було утруднене тим, що в селах стояли ворожі війська, які мали завданням заблокувати постачання повстанців продуктами з сіл. Приходилось завозити продукти з сіл, розташованих за 20 км. і більше. Найбільшим був брак хліба, не хватало й інших продуктів. Сотня «Однорога» їла вже крупу. Останніми днями, коли ворог обсадив вузькоторову залізницю, постачання стало ще більш утрудненим.

Після бою ціла группа була виведена до Михайлівського лісу, до якого прибули вдень 16.04 44 р. (перший День Великодня). Харчування тут було поганим, цілий день їли юшку без хліба, і тільки вночі привезено хліб і м'ясо з села Віткович.

Не дивлячись на те, що люди були дуже втомленими цілоденним боєм і нічним маршем при недостатньому харчуванні, настрій стрілецтва був дуже піднесеним. Стрілецтво збиралося в групи та з запалом оповідали про окремі епізоди бою, незважаючи на те, що всі були дуже голодними. До піднесення настрою послужили також розповіді в с. Ленчині, через яке проходили вночі, про те, як втікали більшовики без зброї, без шинель, ховаючись навіть від селян.

Наслідки бою зробили повну зміну настрою серед населення: всі говорили тільки про те, як більшовики втікали, вивозили та ховали вбитих і як вивозили поранених потягами вузькоторовою залізницею до м. Рокітно. Чим далі, Тим більше ті розповіді набирали форму легенд.

Наслідки бою негативно відобразилися на настроях червоних. Їх моральний стан був підірваний. Червоні бійці почали боятися кожного куща, а до лісу виходили на акції у 2-3 сотні, не менше. Червоні бійці говорили: «Казали, що їх мало, а оказалось, що бандитів повний ліс і з-за кожного корча стріляють». Про моральний стан ворога після бою може бути показником випадок, який стався на другий день (16.04.44 р.) на полі бою, куди прибули червоні в кількості 700-800 чол., було зловлено 3-х бойовиків Ленчинської боївки СБ, які підбирали зброю. В цей час по дереві заторохкотів дятел в дерево. Більшовики прийняли це за бій кулемета і розпочали хаотичну стрілянину та почали розбігатися в різні сторонни. З цього скористалися працівники СБ і втекли.

Після бою розпорошені червоні бійці группами стягувались до місць своїх розташувань, що були визначені перед боєм, багато здезертирували… головна частина ворога відійшла до с. Карпилівка.

Удар по ворогу був настільки сильний, що ворог після цього почав виходити на акції до лісу великими частинами, а на місцях розташувань трималися великих скупчень.

Під час бою ворог застосовував комбінований наступ, одночасно наступаючи з фронту, обхоплюючи крила та намагаючись завдати удару з тилу; або клин з переду, обхоплення з крила та обхід у тил.

16.04.44 р. критично проаналізовано бій з усіма командирами групи. З стрільцями бій не пророблявся».

Наказ-повідомлення про бій з підрозділом НКВД

5 червня 1945 р.

УПА «ЗГ»

НАКАЗ

03.06.45 р. об'єднані відділи УПА звели бій з бандою НКВД, яка намагалася напасти на постій відділів. Всі атаки ворога відбито і власною контратакою розбито і розпорошено ворога, який рятувався панічною втечею, залишаючи на полі бою вбитих і поранених.

В бою з більшовиками загинули: вістун «Чайка» з почоту командира «Василя», вістун «Бурчин» з почоту командира «Далекого». Впавши друзям, що загинули в бою геройською смертю, віддаймо честь хвилиною мовчання.

Командирам і вояцтву об'єднаних відділів, що своєю геройською поставою і сильною волею перемогти доказали незрівнянні зразки героїзму і посвяти складаю признання. Зокрема, висловлюю подяку і признання за вміле командування об'єднаними відділами УПА командиру «Сівачеві», а також командирам відділів: «Морозенкові», «Боєвому», «Мисливцеві», «Бороді», «Шепелеві» і «Ліщунові»... кулеметнику «Чайці» (загинув у бою), ройовому «Ятрубові»... стрільцям «Горошкові», «Філатові», «Загірному»...

Ми ще раз доказали сталінським душогубам, що в рядах УПА згуртувались найкращі сини українського народу, що УПА не дивлячись на важкі для неї умови боротьби з переважаючими милами червоних банд може і прийматиме кожний бій... і вийде з нього переможцем, бо українського повстанця ведуть у бій не звірячі інстинкти наживи, а пекуча жадоба помсти ворогові, чиста і свята ідея здобути Українську Державу...

Командування висловлює подяку всім старшинам, під старшинам і стрільцям, які брали участь у боях 03.06.45 р.

У цей період організаційна робота командирів військових відділі УПА полягала у перегрупуванні сил, децентралізації і конспірації, зокрема, відділів УПА, побутово-господарському забезпеченні, (будуванні та підготовці криївок, бункерів, господарських складів – магазинів) і т.д. Суспільно-політична підготовка здійснювалася за допомогою інструкцій, виховно-підготовчих курсів (відправ), зборів населення, роз'яснювальної роботи та інші.

З цих питань видавались відповідні директивні документи.

Оперативна інструкція командирам загонів та відділів

7 вересня 1944 р.

УПА «ЗГ»

1. Збереження військової тайни.

Заборонити стрільцям, командирам звертатися до своїх зверхників по псевдах при виконанні функцій, а лише по військовому званні – «Друже хорунжий», «Друже сотник» і т.п., особливо на це зважати при присутності цивільного населення.

Заборонити обговорювати бої, внутрішнє життя відділу, характеризувати командирів перед цивільним населенням. Прибувши в село чи хутір, не говорити населенню – де ми були, якими селами проходили, куди маємо йти.

Не говорити з вояками других відділів про те, що діється в його відділі і яке завдання має відділ.

Не залишати при собі письмових документів, котрі свідчили б про наші рухи, не писати грипсів, коли цього не вимагає служба.

Військову справу обговорювати лише з тими, кому це потрібно по службі.

Про своє завдання можна сказати старшому командирові, коли він цього вимагає і коли це його особисто стосується.

Пам'ятати, що ворог хоче нас знищити. Необережним говорінням можна розголосити військову таємницю, а тим самим, допомогти ворогові.

Пам'ятати, що ворог намагається на кожному кроці підслуховувати нас.

2. Постій та його забезпечення.

Наказ на забезпечення постою видає найстарший командир.

Безпосередньо виконує наказ по забезпеченню командир нижчий на один ступінь, маючи на допомогу службового старшину чи під старшину. Виконання наказу контролює командир, що його видав.

Ми не сміємо бути заскочені зненацька. Але в разі несподіваного нападу ворога не втікати з поля бою. Приймаємо бій, даємо рішучу відсіч, і лише при відкиненні ворога маємо право відходити.

Не допускати відходу без наказу.

3. Марш і його забезпечення.

Вирушаючи з місця постою, знімаємо варту тоді, коли відділ уже витягнений до маршу. Під час маршу діють головне, бічне забезпечення і тилове, маючи стислий зв'язок, зоренням, з маршеруючою колоною. В разі замічення чогось підозрілого, зупиняти колону для проведення розвідки.

Переднє забезпечення висилати у полі до 600 м., в лісі – до 300 м., вночі віддалі мають бути зменшені. Прибуваючи до місця постою, відділ затримується в похідному порядку, допоки переднє забезпечення проведе контроль місця постою і виставить варту.

Пам'ятати, що ворог робить засідки.

Інструкцію вивчити з усіма командирами і стрільцями.

«Слава Україні!»

Командир «Сірий».

«**Інструкція про місячний звіт контррозвідки**

Таємно

12 грудня 1944 р.

Виключно для службового вжитку

Місячний звіт: організаційні справи; робота у відділах УПА; моральний стан відділів УПА; співпраця в ВСБ; співпраця з СБ; робота у терені; повідомлення; ділово-оперативні справи; звіт політичної роботи; звіт пропагандивної роботи; загальна частина; характеристика роботи; листи вбитих працівників за час звіту; листи відзначених та поданих до відзначення за геройства та заслуги; різне; замітки.

Організаційні справи

1. Ділова ланка (центр «У»)

А) заступник, писар, технічна ланка,

Б) боївка, зв'язок.

2. Озброєння, рід зброї, амуніція.

3. Стан сітки у війську.

А) шефи по загонах, відділах, спеціальних відділах, ВОПах,

Б) скільки організовано (заангажовано) нових людей.

4. Переміщення (керівного складу, стрільців).

5. Втрати, здобутки.

6. Загальна характеристика командного складу та працівників (активність, завваги, злі сторони).

Робота у відділах УПА:

1. Стан фаховості людей: скільки зроблено відправ, гутірок, ділових зустрічей з шефами загонів, відділів, спеціальних відділів; які надано інструкції людям; які труднощі зустрічаються у роботі.

2. Контроль роботи по загонах і відділах: який контроль і де проведено; випадки розконспірування роботи і чому… відношення військових командирів до контролю…

Моральний стан відділів УПА (по кожному відділі)

1. Бойовий стан відділів: зацікавлення стрілецтва боями, засідками; бажання стрільців до активності; бойовий стан командирів (вищих та нижчих).

2. Вишкільні справи у війську: стан вишколу стрільців та командирів; що здійснюється для підвищення вишколу (польова служба, стрілецький вишкіл, партизанські дії, організація відділів та ін.); як використовується стрілецтвом вільний від служби час; розпорядок дня (заняття, польові вправи і т.і.).

3. Справи виховно-політичні: чи командири і стрілецтво ознайомлені з політичною обстановкою; про діяльність УГВР; як проходить виховна робота; зацікавленість стрілецтва і командирів дискусіями; зацікавленість стрілецтва міжнародними подіями; чи відзначаються державні дати: Базар, Крути, День Зброї; чи політвиховник готується до політичних занять, чи використовує він на своїх заняттях мапи і т.і…

4. Політично-виховна робота війська з населенням: скільки проведено гутірок, сходів, мітингів, хто промовляв; чи було багато людей: зацікавлення населення, які були запитання та відповіді на них; які має питання населення відносно успіхів нашої боротьби; участь виховників у цьому; як ставиться військо до населення і навпаки.

5. Справи господарчі: господарче забезпечення війська (одяг, взуття, продукти); подати причини недомагань та браків; як харчується військо; спосіб організації харчів для війська; як виглядає праця війська з господарчими чинниками підпілля; чи є інтендатура та як вона працює; як проходить заготівля продуктів на запас.

6. Санітарні справи: скільки санітарів та фельдшерів; як вони працюють та чи роблять

вони гутірки; аптечки та можливості діставання ліків; венеричні хвороби та інші пошесті; причини недомагань, завваги та побажання; як реагує стрілецтво на санітарні справи; інфекційні хвороби у терені та війську; венеричні хвороби в терені.

7. Відношення війська до Організації Українських Націоналістів: як виглядає теперішня залежність війська від Організації і навпаки; як це впливає на військо; причини недомагань, завваги, спостереження; хто саме спричинює до розладу між військом і Організацією; чи зауважується діяльність інших політичних угруповань (у війську та терені), їх відношення до НВРО та УПА.

8. Справи загальні: кількість дезертирів за звітній період (скільки пішло додому, до більшовиків, пропали безвісти, розбіглося) – до цього подавати тільки перевірені дані; скільки стрільців вибуло з строю по хворобі, скільки поранених; чи зустрічаються побої, лайки, зі сторони командирів на стрільців і навпаки; чи розповсюджена у відділах пиятика і наскільки; у які ігри грає стрілецтво і командири (шахи, карти, доміно); скільки нових стрільців і командирів зголосились до УПА (добровольці, ВОП, організаційна сітка).

Співпраця з ВСБ: скільки і які справи передано до СБ; характеристика роботи СБ (завваги, побажання); як відноситься ВСБ до війська; як проходить співпраця з ВСБ, які труднощі у співпраці.

Співпраця з СБ: скільки і які справи передані до СБ; як відносяться органи СБ до війська і навпаки; характеристика роботи СБ в терені (активність, злі сторони, завваги).

Робота в терені: стан сітки Організації в терені; чи сітка Організації працює задовільно; які дано вказівки людям; скільки і яких одержано інформацій (ділових); скільки разів військо контрактувалось з Організацією в терені; характеристика роботи НВРО в терені (активність, добрі сторони, спостереження); які думки висловлює населення відносно нашого руху; відношення населення до сексотів і зрадників; стан самооборони населення проти сексотів, агентів, зрадників; в який спосіб та яку розкладову роботу ведуть таємні агенти НКВД серед населення (духовенство всіх віросповідань, шептуни, спекулянти); моральний стан населення.

Повідомлення: скільки отримано повідомлень за звітній час; якого роду були ці матеріали; як їх оформлено та використано; до кого висилаються повідомлення.

Ділово-оперативні справи: скільки і які справи розроблено після поданих матеріалів; подати рід справ (політичні, дезертири, сексоти, злодії, різні); скільки і які справи перебувають в розробці (продовжується збирання матеріалів); скільки людей є під наглядом; які подано інструкції та вказівки людям по розробці справ та нагляду за людьми.

Звіт політичної роботи

1. Політичний огляд терену: настрої мас і відношення до нас та нашої роботи; відношення до більшовиків та їх пропаганди; більшовицька адміністрація та її відношення до нас (хто шкодить, хто сприяє); учителі, духовенство, лікарі, їх відношення до нашої роботи.

2. Моральний стан населення: скільки пішло на мобілізацію, зловлено на роботу, арештовано, втекло додому (загально); відношення населення до УПА.

3. Політична робота з населенням: скільки проведено гутірок, мітингів; яке було зацікавлення населення; які питання і відповіді; ворожі часописи, брошури, летючки; форми ворожої пропаганди (подати дослівно ворожі кличі).

Звіт пропагандивної роботи.

1. Форми нашої пропаганди:

часописи, брошури, летючки; скільки і яких розписано кличів; скільки і яких розклеєно кличів і летючок.

2. Наслідки нашої роботи: подати факти успіхів, що ми добились через пропагандивну роботу; з кількома громадянами говорив сам; завваги, побажання, плани; звернути увагу на способи ведення нашої пропаганди в війську і терені; що говорять люди (подати дослівно).

Загальна частина

1. Ворожі сили в терені: коли і в яких місцях були війська НКВД та їх сили; що вони робили і які мали завідання.

2. Тактика ворога і методи його роботи проти нас: ведення розвідки (через сексотів, червоних партизан, таємних агентів, дизертири, духовенство та ін.); рейдування в терені; концентрація сил (зокрема ударних частин);

3. Моральний стан ворога: скільки бійців оперують проти нас, добровільно перейшли на нашу сторону; скільки здалося нам в боях; чи ворожі частини воюють з примусом чи з охотою; скільки дезертирів з ЧА перейшло на наш бік (з яких областей).

4. Дії своїх військ (загальна характеристика): бої, місце, час, як довго, з яким ворогом, його сили, свої сили; втрати наші і ворога; засідки на ворога.

5. Диверсійна робота: скільки знищено опорних пунктів НКВД в районах, селах, інших місцях; скільки знищено зв'язку, яким послуговується ворог; мостів, залізниць, шосе і т.п.

6. Опис бою, засідки, сутички: обстановка до бою; під час бою; після бою; схема бою (докладно і виразно); активність командирів і стрільців; розробка бою, пояснення обстановки, оперативне доповнення до описів боїв…

Про командирів і бійців подавати таку інформацію: скільки прочитав фахової літератури; скільки провів фахових розмов з відповідними людьми; чи вишколювався фахово; плани і свої рішення; листи впавши працівників за час звіту; де і коли, подати точно обставини, бій чи засідка; листи відзначених та поданих до відзначення за геройство та заслуги; подавати де і як відзначився чи заслужився…

Звіт писати ясно, речення стилізувати… Важливі речі шифрувати та кодувати. Подавати факти дослівно і правдиво…

Оцінку людей та роботи добре продумати, а потім писати… форму звіту докладно вивчити…

Ворог в боротьбі з нами не перебирає методів боротьби, він допускає найбільш ганебні провокації. Тому наша чуйність та обережність мусить бути скріплена ззовні та внутрі…

Командир «М.Чагар»

Примітка:

«М.Чагар». У 1944-1945 рр. керівник контррозвідувального відділу ЗГ «33», поліційно-виконавчого відділу СБ ПСК, працівник СБ ПЗУЗ.

Також були підготовлені кадри до пропагандивних акцій серед бійців наступаючої Червоної Армії, виготовлено велику кількість звернень-листівок, у населених пунктах запроваджено масове писання на стінах національно-визвольних, антирадянських та антинімецьких гасел і кличів.

У свою чергу, з радянської сторони для боротьби з українським визвольним рухом на початку 1944 р. на території ПЗУЗ були задіяні великі з'єднання червоних партизан, загальною чисельністю до 10 тис. осіб.

Партизани заходили у кожне село, вступали в бої з виявленими підрозділами УПА, знищували учасників визвольного руху, викривали і забирали господарські склади (магазини).

Сутички і великі бої між УПА та червоними партизанами відбувалися у більшості районів ПЗУЗ. Серед таких боїв слід відмітити такі: бої куреня «Кори» з підрозділами Рівненського з'єднання № 1(командир Василь Бегма), куренів «Криги» і «Лисого» з підрозділами Чернігівського з'єднання (командир Олексій Федоров), загону ім. І. Богуна (командир «Сосенко»), з 1-ю Українською партизанською дивізією ім. С.А. Ковпака (командир Петро Вершигора).

Наслідком цього бою була втрати наприкінці січня 1944 р. повстанської бази загону ім. І. Богуна «Січ» у лісах на Володимир-Волинщині.

У січні 1944 р. підрозділи ЧА увійшли на опановану УПА та її запіллям територію ПЗУЗ, а вся територія ПСУЗ опинилася по радянську сторону. Взимку-на початку весни 1944 р. лінія радянсько-німецького фронту стабілізувалася і пролягла територією районів: Ратно-Ковель-Торчин-Кременець-Тернопіль. По німецьку сторону залишилася тільки західна частина Волинської області.

Також визвольний рух в багатьох місцевостях намагався активно протидіяти встановленню радянської влади та мобілізації до ЧА: здійснювалися напади на райцентри і населені пункти (у січні-лютому 1944 р. у Рівненській області зафіксовано 7 нападів на райцентри і 67 нападів на населені пункти, в ході яких загинуло відповідно 112 і 553 особи), ліквідовувалися заклади різних органів, у сільрадах знищувалися списки перепису населення і військовозобов'язаних, проводилась активна антипризивна агітаційна кампанія та напади з відбиванням колон новобранців на дорогах до збірних пунктів. У той період УПА було проведено ряд активних боїв з відділами ЧА та НКВД. Пропагандивна діяльність УПА у цей період характеризується написанням та розклеюванням відозв та звернень до супротивника.

«**Відозва до червоноармійців**

Березень 1944 р.

За самостійні держави народів Європи й Азії

Воля народам! Воля людині!

Червоноармійці!

Сталінські комісари й офіцери кинули Вас у тили на боротьбу з населенням новозайнятих теренів. Вони Вас заставляють нападати на села, забирати селян, їх майно, а людей ловити й передавати в руки НКВД, яке частину їх розстрілює, а частину засилає на Урал на каторжні роботи. По втвкачах старих, жінок, дітей Вам наказують стріляти… подумайте, що Ви робите, адже у Ваших рідних сторонах, ті ж комісари кидають таких же як Ви бійців на грабунок і вбивство Ваших рідних… Ми не вороги Вас, а братии… у нас спільний ворог – більшовицька Москва та НКВД… покидайте ганебну службу у каральних відділах, переходьте зі зброєю до нас, у ряди Української Повстанчої Армії… Підіймаймо спільну боротьбу за вільні держави всіх народів, за волю кожної людини в державі!...».

«Слава Україні!»

«**Листівка-звернення до росіян, червоноармійців і командирів**

1944 р.

Товарищи русские красноармейцы и командиры!

Мы, украинские повстанцы, признаем Ваш героизм в борьбе с немецкими оккупантами. Украинская Повстанческая Армия в оккупированных частях Украины также вела жестокие бои с немецкими бандами, защищала народ от гитлеровского террора, отстаивала право Украины на свободную жизнь. Теперь на смену гитлеровского режима на Украину пришел большевистско-сталинский режим.

Украинский народ считает большевиков не освободителями, а обыкновенными захватчиками…

Весь мир знает, что миллионы украинцев большевики расстреляли, бросили в тюрьмы и концлагеря, выселили с родной земли на чужбину. Ведь фактически Украиной управляют не украинцы, а кремлевско-сталинские сатрапы Хрущовы и Кагановичи. Всем известно, что богатства Украины поглощает всесоюзный большевизм, а украинский народ обречен на голодное прозябание… большевики на Украине насильственно насаждали русификацию, а всякое проявление подлинной национальной культуры жестоко искореняли…».

«Слава Украине!»

Загалом, на ПЗУЗ і ПСУЗ перебувао понад 500 тис. солдат ворожих УПА армій. Для українського визвольного руху розпочався новий етап, підрадянський період діяльності.

З огляду це, порядок діяльності у цих, нових умовах, регулювали такі інструктивні документи УПА.

«**Інструкція-повідомлення про діяльність в радянській дійсності**

11 лютого 1944 р.

Під більшовиками

Думки і завваги зібрані на терені округи в час фронтових дій. В терені перебували тільки фронтові частини і партизани.

Червона Армія

…Перше, що кидається в очі, це велика різниця віку бійців. В армії є люди в роках від 15 до 50, а то й 55.

По національному складу найбільше росіян. Є також багато українців. Інші національності представлені слабо. Бійці-українці, це люди мобілізовані в східних областях і то, здебільшого, в лівобережних (Харківська, Сумська області).

Бійці одягнуті дуже погано частина в більшовицькій, інші в трофейній уніформі (німецькій, мадярській, італійській). Багато новомобілізованих носять власний цивільний одяг.

Харчування армії погане. Частини, що стоять у селах як правило не отримують продуктів від інтендатури. Вони живуть за рахунок селян і виїдать все, мов сарана.

Озброєння добре, багато автоматичної зброї і важкої артилерії. Є багато легких гармат. Дії авіації не помічено.

Ставлення до нашого руху спочатку було пасивним, але поступово стає ворожим. Ця зміна наступила під натиском згори. У військових частинах є загони автоматників, – що складаються з молодих росіян, які настроєні вороже не тільки до національного руху, але й до українського народу взагалі. Вони діють за наказами та інструкціями згори.

Саме ці автоматники тероризують і грабують населення. Їх активність зростає, мабуть за наказом згори. Наша пасивна постава і тактика не вдаватись в конфлікт тільки осмілює їх та доводить до нахабства…

Як окремий метод боротьби з націоналістичним рухом, застосовується терор, що розрахований на психічний ефект…

Терор направлений вже не тільки проти військових, але й проти політичних, господарських і адміністративних робітників. Є випадки, що розстрілюють родини членів УПА. Розстрілюють родини визначних діячів УПА і ОУН… В одному селі на Кременеччині розстріляли 13 дівчат за те, що в'язали рукавиці й шили білизну для повстанців…

Наші недомагання… незважаючи на короткий час деякі наші частини мали вже не малі жертви і втрати. Всі жертви і втрати походять з власної вини терену. У нас одна велика проблема – брак обережності і чуйності… відсутність варти… відсутність розвідки… тут наші найбільші втрати.

Мобілізація… народ на мобілізацію не йде. Насильно мобілізованих відправляють в тил…

Настрій серед народу добрий, на мобілізацію не йде… Загально дотримуються всі лінії мовчати, не говорити… не знаю, не розумію, не бачив…

Російський шовінізм представлений дуже сильно. Його ніхто не помічає і не закриває… Один комісар кричав: «Никакой Украины не было, нет и быть не может». Інший, показуючи пальцем на Сибір сказав, що: «Украинцев всех выселим в Сибирь…».

З незначними втратами фронт перейшла більшість підрозділів УПА. Переходили здебільшого окремими невеликими відділами – чотами, рідше сотнями, рейдуючи у лісовій місцевості. В інших випадках, у місцевостях, де не було лісу, відділи перебували в селах під виглядом членів родин, або у завчасно підготовлених сховищах (криївках, бункерах). Нерідко практикувався перехід фронту під виглядом червоних партизан. Найгірші наслідки при переході фронту мала тимчасова демобілізація підрозділів, оскільки з УПА на радянську сторону перейшли окремі інтернаціональні відділи, як правило, складені з росіян. Як стало відомо з історичних джерел усі бійці цих підрозділів радянським режимом або були відразу знищені, або ж депортовані до Сибіру.

«*За даними військової розвідки УПА*

Про прихід радянської адміністрації у райони північних та західних областей України

УПА-Північ

15 червня 1944 р.

З початком січня 1944 р. перші бойові патрулі РККА перейшли старий більшовицько-польський кордон. Більшовики просувалися по залізничній лінії Київ-Сарни. Від Коростеня до Сарн не зустріли ніде великого німецького опору, за виключенням деяких розбитих німецьких частин з Коростеня… ці частини не встигли відступити, а тому приймали короткі бої…

При завзятих п'ятиденних боях ЧА 10.01.44 р. взяла м. Сарни. Армійські частини просувалися великими масивами лісів, але загально ліс не контролювали, бо йшли просіками і доріжками…Перед вступом частин ЧА на Західноукраїнські землі парторги інформували командирів і бійців, що на Західній Україні вони зустрінуть у лісах «бандьоровських бандітов», які ріжуть і мордують усе живе. Попереджали, щоб червоноармійці наодинці не залишалися у лісі, бо «бандіти» їх швидко знайдуть. Політруки розмальовували нас для червоноармійців у темних красках. Однак при зустрічі червоноармійців з повстанцями, перші розчарувались, бо замість «жорстоких бандитів», вони побачили в повстанцях щирих приятелів, які зловивши когось з них, нагодують, та випускають давши літературу. Багато зловлених червоноармійців виявили бажання залишитись в УПА.

У першій фронтовій лінії йшло багато українців, які воювали з примусу, були сильно стероризовані більшовиками, пішли в ЧА, бо боялися, що більшовики знищать або відправлять у Сибір їх родини. З тих сірих людей-бійців била якась байдужість і деякі говорили: «Все одно загину, як не на фронті, то від заградотрядів чи НКВД, коли втечу». Бійці були слабо прохарчовані, наприклад, деякі з них у своїх речових мішках мали сиру картоплю та жито, щоб під час довгого перебування в окопах, їсти сиру картоплю та жито.

Комсостав час від часу доставав американські консерви…

Загально бійці передової лінії мали сильно зношений верхній одяг та взуття… багато було в подертому…

Соціальна несправедливість викликала серед бійців нарікання на існуючий режим. Всі червоноармійці від найнижчого до найвищого впиваються до безтями алкоголем. З браку алкоголю, починають у селян міняти взуття, одяг, щоб отримати горілки. Вояки з моторизованих частин часто міняли всю оливу та бензин за горілку так, що танки місяцями стояли бездіяльно.

Санітарна справа не була як слід наладнана. Наприклад, в бою під Сарнами багато поранених було спрямовано у село, де не було жодної лікарської опіки. Командирами опікувалися санбатальйони. Керівні армійські лікарі видали наказ, щоб забирати всі здобуті медикаменти від військових частин.

В ЧА звертають більшу увагу на політичне виховання, ніж військове. Стараються прищепити в бійців пошану до геройства, тому у своїх політ викладах беруть геройську поставу поодиноких бійців… Старшини більш підготовлені політично, ніж військово. Старшинські кадри майже усі партійні (80 відсотків).

Загально на фронті є великий балаган. Транспорт не налагоджено, брак доброго зв'язку і т.п. До боротьби їх жене велика ненависть до німців і це єдине, що їх тримає в організованій формі і наказує перемагати чисельно меншого, але технічно сильнішого ворога. Відношення червоноармійців до народу не було ворожим. Входячи в село вони просять їсти, розповідають про свою біду і т.п…

Після вступу більшовиків на північно-західні області України у великій мірі збільшилась червона партизанка, якою керувало НКВД. Такі партизани найбільше в'їлися в печінки людям. Спочатку НКВД планувало знищити УПА силами червоної партизанки. В Сарненщині залучено до цього з'єднання Ковпака. Червона партизанка відзначилась від армії великим грабіжництвом, начальством, вульгарністю і т.п. Народ найбільше не любив червоних партизан. Партизан більшовики використовували для охорони районних осередків, стягування поставок, виловлювання людей, охорони арештованих і т.п. З часом, коли виявилось, що партизанка нездатна ліквідувати УПА, її було перекинуто за фронт. Але деякі невеликі частини партизанки залишились.

Тільки фронт посунувся на кілька десятків кілометрів на захід, більшовики почали організовувати місцеву адміністрацію. Керівні пости старалися обсадити тими більшовиками, які працювали в адміністрації до 1941 року… головну увагу було звернено на стягнення поставки (норми ставили 120-180 кг. збіжжя на га.). Селяни добровільно поставки не здавали, робили це під терором НКВД… Для такого стягування призначалися спеціальні відділи. Деяких сільських голів приходилось насильно наставляти. Почали більшовики зразу організовувати молочарні, кооперативи, профспілки.

Народ увесь час ставив сильний опір…

…З перемаршем фронту більшовики зразу ж приступили до налагодження адміністрації. Адміністрація ця здебільшого складається з місцевого населення, крім керівних становищ, які очолюють люди зі сходу. Серед них багато жінок. Адміністрація ніяк не дає собі ради у терені. Хаос в терені цивільної адміністрації збільшують військові чинники, що у формі численних комісій адмініструють в терені. Це: летючі воєнкоми, спеціальні господарчі комісії, НКВД і т.п. Всюди створені поліційні пункти. Є спроби розширення сітки сексотів. Поліція рекрутується з колишніх полонених, місцевих комуністів, поляків… Проголошено мобілізацію всього чоловічого населення від 17 до 60 років.

В основному, в лісовій полосі Столінщини, Сарненщини, Костопільщини чоловіче населення у своїй більшості не зголосилось на мобілізаційні пункти. Частина розбіглась по лісах і зголосилась до відділів УПА, частинна переховується на околицях своїх сіл. У зв'язку з тим, створено спеціальні ловецькі відділи НКВД, що проводять облави по лісах. Зловлених людей висилають до штрафних таборів, частину розстрілюють, чи вішають. Так, в м. Висоцьку побудовано шибениці, де повішено понад 100 людей цивільного населення… Родини тих, що не зголошуються до мобілізації вивозять на схід. Хати розбивають…

Всіх мобілізованих везуть до Києва. Тут їх агітують і кидають на західний фронт (новозмобілізовані вже брали участь в боях на Луцькому і Ковельському відтинках фронту). В запіллі УПА є дизертири з тих відтинків фронту, з мобілізаційних таборів з Києва.

На відтинку фронтової полоси шириною 20-30 км вислано все цивільне населення, їх будинки знищують… повністю знищено 35 сіл. Евакуйоване населення з районів Висоцьк, Столін, Володимирець перекинуто в Дубровський і Сарненський район. Опіки над евакуйованим населенням немає ніякої. Шириться тиф…

Більшовики оподаткували цивільне населення контингентами збіжжя і худоби. Хто не здає, в того насильно відбирають усе. В зв'язку з цим можливо стверджувати, що протибільшовицькі настрої населення в підбільшовицькій дійсності є дуже виразними...»

У перші дні встановлення радянської адміністрації найбільших втрат зазнала господарська ділянка УПА, а саме належне забезпечення озброєнням, продовольством, амуніцією та іншим матеріально-технічним забезпеченням: УПА від самого початку озброювалася зброєю здобутою у ворогів. А тому, як вже згадувалося вище, озброєння УПА було дуже різноманітним.

З 1944 року бойовим постачанням відділів УПА, як і раніше завідував «Організаційний від-діл» командування УПА. Згодом, недостатня конспірація, активна діяльність агентури радянських органів держбезпеки призвели до ліквідації близько 75 відсотків організаційно-військових складів (підземних сховищ, магазинів).

Виконуючи оперативні інструкції командування, підрозділи УПА намагалися не вступати в бої з наступаючою Червоною Армією. Однак, частини ЧА та ВВ НКВС, інформовані про антирадянський характер діяльності визвольного руху, відразу приступили до боротьби з ним (про інформативність радянських військ щодо «ворожої антирадянської діяльності українсько-німецьких націоналістів» свідчить доповідна начальника політуправління 1-го Українського фронту генерал-майора С. Шатілова секретареві ЦК КП (б) У М. Хрущову).

За радянською звітністю, одні з перших великих боїв між УПА і ЧА відбулися на Сарненщині 12 і 18 січня 1944 р. У тих боях підрозділи загонів «Лайдаки» і «Яреми», зазнали незначних втрат. За повстанською звітністю, 18 січня 1944 р. сотня із загону «Яреми» під командуванням «Ворона» (Василь Борозенко) мала в Броненському лісі на Сарненщині переможний бій з радянським військовим підрозділом.

Згодом, протягом 1944 року УПА вела постійні бої з німецькими карателями, військами НКВС та підрозділами Червоної Армії, які радянська влада кидала проти українських відділів:

«**Звіт діяльності групи командира «Саблюка»**

1 лютого 1944 р.

1. Село Лисогірка, Вінницької обл. від 9 січня 1944 р.

Бойовий звіт.

Німці їхали з наміром спалити село Лис огірку, в якому був розташований наш відділ. Кількість німців – 7 автомашин, біля 150 чоловік. Німців розбито, здобуто 4 автомашини, 8 кулеметів «Кольт», 2 полкові міномети, понад 1000 гранат, кілька сот мін, понад 35 тис. амуніції…

Німці втратили кільканадцять військових… з нашої сторони один легко поранений.

Опис бою такий:

Розвідка донесла, що до села наближається 7 важких автомашин. Їдуть вони прямо на нашу заставу, що тримала чота сотні «Боруна». Побачивши німців один з повстанців відложив зброю і вийшов їм назустріч. Попросив одного без зброї з іншої сторони і почалися «переговори». «Ми», – сказав український повстанець вас до села не пустимо. Німець почувши, що ми є українські повстанці чимдуж побіг до своїх. За ним посипались постріли. З німецької сторони озвались скорострільні. Почався бій. На допомогу нашій чоті поспішали з одної сторони сотня «Боруна», з другої – сотня «Довбуша». Сотня «Сокола» поробила застави, забезпечуючи наш тил. Наші обидві сотні розтягнулись на віддаль більшу як два км. і почали оточувати німців з усіх сторін.Наступали як мурашки. Понад усім тим, чути лише одну гостру команду сотенних «Вперед!».

Серед німців розпочалась паніка і почали відступати, підбираючи своїх вбитих і поранених та відстрілюючись.

2. Село Петрашів, Віньковецького району, Кам'янець-Подільської області 20 січня 1944 року.

Німці у числі 180 чоловік їхали з Проскурова для знищення партизан. Помітивши їх, повстанці ударили першими. В запеклому бою німців було розбито. Здобуто: автомобіль, 2 кулемети, 2 тис. шт. амуніції… Німці втратили кільканадцять убитими і 30 пораненими. Одного пораненого взято у полон і після санітарного огляду відправлено до німців. Наші втрати 2 загиблих, 1 легко поранений. Бій тривав з 9 год. 30 хв. до 13 год.

Опис бою такий:

Ми стояли у тому селі постоєм. Був другий день свят Богоявлення. Десь біля 9 год. ранку в сусідньому селі Пирогівка, віддаленому на 1 км. від нашого почулися постріли. Туди зразу ж поїхала розвідка сотні «Довбуша». Сотенний, почувши стріли забрав свої дві чоти і пішов у напрямку пострілів. Розвідка донесла, що в селі перебувають німці, біля 200 чоловік. Приїхали вони автомобілями і фірманками. «Довбуш» почав наступати. Німці зайняли село і колгоспні муровані будинки. Розпочався завзятий бій. Німці мали досить вигідні позиції. «Довбуш» наступав із заходу. На допомогу йому прийшла чота сотні «Сокола» на чолі з чотовим Грінченком, і почала обходити німців з півдня. Таким чином, наші наступали підковою. Повстанці стріляли мало, але впевнено рухались вперед. За короткий час наші зайняли майже все село, залишаючи за німцями лише колгоспні і прилеглі до них сільські будинки.

Німці запалили кілька будинків і під прикриттям диму розпочали виходити з села. Спершу відправили фірманки і кілька автомашин, інші у будинках завзято відбивались. Повстанці закидали їх гранатами… Бачучи, що кулеметний вогонь не може спинити наступу повстанців, німці у паніці залишили село і вибігли у чисте поле… Усіх їх було знищено.

Полеглих повстанців святково поховано на місцевому кладовищі. Після цього населення радо зустрічало повертаючи з бою повстанців. Було зазначено, що 80 наших перемогло дві сотні добре озброєних німців.

3. Село Канівка, Кам'янець-Подільської області, біля Волочиська над Збручем, 24 січня 1944 р.

Не маючи змоги перебратись на Волинь з огляду на велике скупчення німецьких військ, зранку 24 січня я затримався у с. Канівка. Довідавшись про нас, в 10.20 прибуло 4 автомашини німців, які почали наступ. Перший наступ відбито. Тоді німці підтягнули більшу силу біля 800 чоловік, оточили нас та почали другий наступ. Їх підтримували 2 танкетки і гармати. Я змушений був відступити. Німці втратили убитими 102 і невідомо скільки пораненими. Наші втрати 4 убитих повстанців і 2 поранених. Бій тривав з 10.20 до 16.30. год…

Просуваючись у напрямку Збруча, ми мали на меті перейти його і через Галичину дістатись на Волинь. Однак, це не було так легко зробити, як здавалося на перший погляд. Ніде не було моста, треба було шукати броду. На це не було часу. Нас застав день і ми, не дійшовши до свого кінцевого пункту призначення, опинились в оточенні німців. Відділи німців зайняли всі села понад Збручем як з одного, так і з другого боку. Не бачучи кращого виходу, «Саблюк» дає наказ затриматись в с. Канівка. Він був певний, що прийдеться приймати бій, але просуватися в інший терен серед білого дня, де всюди були німці було ще більше небезпечно. Ми поробили у селі добрі застави.

Ніхто з повстанців не відпочивав, хоча всі добре втомились. Кожний думав про важке становище. Все ж таки не було помітно, щоб зник добрий настрій серед повстанців, скрізь можна було почути дотепні жарти та суперечки…

Заграли скорострільці зі сторони Волочиська. Прибуло 4 автомашини німців, розсипались і почали наступати…частина німців увірвались у село.

Назустріч німцям пішов сотник «Сокіл» зі своєю чотою, решта війська з наказу командира «Саблюка» зайняла становища на горбі. Наш табір витягнуто на гору. Частина війська сотника «Довбуша» почала обходити німців з лівого крила. Зчинилась страшна тріскотня скорострілів, а час від часу понад усім тим лунало бойове «Слава!» повстанців.

По іншому боці Збруча (Галичина) німці у числі 200 чоловік копали окопи. Зорієнтувавшись у ситуації залягли і відкрили скорострільний вогонь. Сюди командир послав одну чоту «Сокола». Сотник «Довбуш» бере у свої руки міномет і посилає гостинці німоті. Міни падали влучно…німці затихли. На відтинку «Сокола» німці під сильним натиском повстанців почали тікати. Наші вийшли на край села і зайняли становища, а німці залягли в окопах від сторони с. Голохвасти. На допомогу їм зо всіх сторін поспішали автами нові сили і оточували нас кільцем. Щохвилини прибігають посланці від чотових і сотенних з повідомленнями, що ворог атакує з усіх сторін. Курінний реагує на це блискавично. Стягує військо з менш загрожених дільниць і кидає у більш загрожений відтинок.

Повстанці завзяти тримали свої становища і почували себе як під час гри. Кулеметник «Пряжа» (узбек), побачивши низько літака, скерував вогонь по ньому, а цей випустив смугу диму і пішов до землі…

Німці натискають щораз сильніше, але наші тримаються… від сторони «Сокола» прибігає гінець і доповідає, що від с. Голохвасти наступають три танки…гострий наказ курінного «Саблюка» «На становища!» пришпилює всіх до землі. «Приготувати гранати!» – лунає інша команда і сам курінний витягує свою стару французьку репанку. Щоб забезпечити відступ «Соколові» назустріч танкам він посилає 6 повтанців з двома скорострілами. Танки під впливом кулеметного вогню зупиняються і починають артилерійську стрільбу.

Командир дає наказ відступати. Відстрілюючись на всі боки, повільно відходимо від своїх становищ. Німецькі гармати стріляють попереду нас, щоб не дати нам відійти… Ми відступаємо. Навпроти відступаючої задньої нашої лінії йдуть порожні фіри, забирають поранених і змучених повстанців…

В той час між німцями сталося непорозуміння. Німців, що стріляли по нас із-за Збруча, танкісти сприйняли за повстанців, що встигли перейти на ту сторону і почали садити туди з гармат. За той час ми встигли відійти далі та сховатись за горбок. Надійшла Ніч…

«Слава Україні!».

Примітка:

Остап Качан – «Саблюк», «Косар» (1910-1945 рр.). У 1944 р. командир куреня, групи. Сотник УПА від 24.04.44 р.

Ілля Ткачук – «Гас», «Олег» (1915 р.н.). У 1944 р. – командир відділу (УПА-Південь). Поранений у бою з ВВ НКВС, попав у полон 10.06.1944 р.

Повідомлення про відбиття підрозділами УПА атак супротивника

16 квітня 1944 р.

Безуспішні спроби ворога

Розвідка донесла, що на ранок 16 квітня більшовики готують на нас акцію. Командир друг «Ярошенко» вночі виставив посилені застави в тих напрямках, з яких повинні появитись більшовики. Командира друга «Кравченка» посилає в сторону с. Жолобки, «Павленка» – в напрямі Угорська, а «Білявого» – в напрямку Забари.

Застави, зайнявши вигідні становища, окопались і чекали ворога з твердим рішенням: не допустити грабіжників до села.

О 7 год. ранку друг «Павленко» повідомив свого командира, що з боку Угорська цепом сунуться на нього 60 більшовиків. Командир «Ярошенко» послав туди підкріплення.

Через кілька хвилин на віддалі 150 м. появилось 5 більшовицьких розвідників. Підпустивши їх ближче, досвідчений кулеметник друг «Перебийніс» відкрив по них з кулемета вогонь… усі вони були скошені…

З напряму с. Жолобок знову поповзли 6 червоних. Вибравши зручні становища три снайпери і три автоматники пробували паралізувати дії застави. Але сміливці «Перебийніс» і «Олень» та інші стрільці не зважали на снайперський вогонь: вони, уміло маскуючись, вели з ними перестрілку, допоки чотирьох більшовиків не поранили…

Коло 7 год. вечора більшовики відступили на Жолобки Але друг «Герасим» погнав їх аж до «Тилявки». В цей час тут перебувала їх група. Командир «Герасим» так несподівано налетів на них, що багато червоних, як були роздягнуті і роззуті, так і вилетіли із села. Босі і роздягнені, кидаючи в паніці своїх поранених і убитих бігли більшовики аж до Шумська. Нашими трофеями стали ворожа зброя, багато амуніції, шинелі, взуття.

Результат бою: 33 червоних убито і 17 поранено, наших убито – 1, поранених немає.

Повідомлення про бій у селі Обгові

Квітень 1944 р.

Відділ командира «Довбенка» за квартирував у с. Обгові. Увечері, напередодні Вербної неділі 08.04.44 р. багато людей пішло до церкви, а частина спокійно спала. Не спали тільки вартові, які пильно стежили, щоб більшовицькі грабіжники не вдерлись до села.

Біля 4 год. ранку застава, яка знаходилась біля церкви, підпустила на близьку віддаль більшовицьких енкаведистів. Почалась стрільба. Всі зірвались на ноги. Більшовики, вдершись у село, запалили кілька будинків і почали захоплювати хату за хатою. Від нашого вогню ворог відступив на край села… Ворог відступив на край села і заліг у мурованому будинку, у кузні, ворог почував себе як у фортеці… але повстанці вирішили вибити більшовиків звідти.

Друг «Довбенко» дав команду: «Штурмом взяти будинки, Вперед!», і сам за хвилину опинився під хатою. За ним нестримною лавою ринули усі. Довго більшовики не здавались. Коли від запальних куль загорівся будинок, енкаведисти висипали на голий беріг…Тоді заграли наші скорострільці. Беріг вкрився трупами енкаведистів. В дикій паніці, в повному безпорядку ворог тікав геть, а командир, переслідуючи ворога закликав повстанців: «Вперед!».

Через короткий час повстанці із заслуженою гордістю переможців ходили селом і підбирали трофеї, здобуті у ворога. В цім бою ми здобули 7 кулеметів, 10 фінок, 37 крісів, багато амуніції.

Увечері з південної сторони села інша група ворога розпочала з нашим відділом бій.

Одна чота бійців із Східних українських земель на чолі з командиром «Орленком», наступаючи на ворога почала співати бойову пісню: «Попід лісом, темним бором…».

Бадьорі слова бойової пісні, зливаючись з клекотом скорострілів, творили чудну симфонію бою…Більшовики не витримали нашого наступу і почали тікати… Ринувши у наступ наші бійці очистили село від червоної нечисті…

Наш стрілець, бойовий житомирець друг «Холодний», наткнувся на більшовицького кулеметника…

Одним спритним скачком він повалив енкаведиста, схопив кулемет і направив з нього вогонь по більшовиках. Вони, залишивши 20 трупів розбіглись…

Результат бою: 60 енкаведистів убитих і набагато більше поранених… втрати повстанців 5 убитих і 4 поранених.

Тіла героїв поховано на кладовищі в с. Ступні.

Політвиховник «Безталанний»

Опис бою на відтинку Грабовець-Вільхава-Камінці

14 травня 1944 р.

«Ворог розпочав наступ біля 7-ї год. з Грабовця в силі 3-х сотень. Бив сильно з мінометів і кулеметів, спрямовуючи весь свій вогонь на курінь «Яструба». На відтинку куреня «Рова» ворог почав наступ, але під нашим вогнем не витримав і змушений був відступити в напрямі хутора Вільхова, звідки розпочав наступ.

Після цього ворожі частини, що наступали на курінь «Яструба» отримали підмогу. Це дало змогу прорвати оборонні позиції куреня «Яструба», частини якого відступили без наказу, не повідомивши про це курінного «Рова», через що ворогові вдалося вдертися у ліс і атакувати з тилу сотні «Корнієнка» і «Булки». Їх було оточено… Сотня «Лютого» відступила вузьким коридором в напрямку Гурбів. Під густим ворожим вогнем.

Про докладні втрати в цих двох сотнях «Булки» і «Корнієнка» невідомо, бо частина стрільців поодиноко або малими групами продерлася крізь вороже кільце… долучившись до різних наших відділів, так що багато з тих, хто вважається убитим є живими і борються в інших частинах. Про долю курінного «Рова» нічого невідомо. Сотник «Булка» поліг, а «Корнієнку» з трьома стрільцями вдалося прорватися крізь вороже кільце. Він живий.

Примітка:

«Гірчиця» (1944 р.). У 1944 р. командир сотні, куреня, загону. Сотник УПА від 24.04.44 р.

Повідомлення про бій під селом Репіще

23 травня 1944 р.

12.05.44 р. відбувся бій між українськими повстанцями та НКВД. Бій тривав з 5 год. ранку до 9 год. ранку. Совіти використовували танки і тяжку зброю, а також міномети. Втрати ворога невідомі.

Наші відділи підходили під с. Репіще, Славутського району. Перейшовши залізницю, шосейну дорогу, ми зупинилися в одному селі, щоб розпитати людей, де краще перейти р. Горинь. Командири «Докс» і «Великан», довідавшись, що через річку є міст, що знаходиться недалеко від лісу, ми вирушили прямо до моста, не витрачаючи часу, бо відділи було вже видно на декілька кілометрів. Прискореним темпом перейшли міст, вийшли на шлях, який проходив через с. Репіще і скрилися в густому лісі зеленої соснини.

У той час почулись крісові стріли. Ми йшли далі, маючи метою відійти на кілька кілометрів вглиб лісу. З кожною хвилиною стрілянина посилювалась… було чути автоматичну стрільбу…кулі свистіли над головами повстанців… падали на землю збиті кулями гілки дерев…

Командир «Докс» дав наказ зайняти оборону, бо ворог наступав на п'яти. Бій посилювався… Забили кулемети, заграли фінки… загули і почали розриватись міни…

До с. Репіще приїхав ворожий броневик з військом… Командир «Великан» бачучи, що збирається на великий бій відступив з своїм відділом. Командир «Докс» з своїм відділом тримав напір цілого більшовицького війська сам… більшовики у кількадцять разів числом перевищували наших, а тому більшовики почали його оточувати.

Після оточення розпочалась нерівна боротьба. Совіти стріляли з гармат і били з мінометів. Повстанці оборонялись до останнього набоя… потім повстанці самі підривали себе гранатами або стрілялися, щоб не здатися більшовикам…

Біля 12 год. дня бій було закінчено… Командиру «Доксу» з стрільцями, які залишились вдалося прорвати вороже оточення… Він з живими бійцями, що залишились долучив до «Великана» і пішов у даному напрямку…

«Дик»

Звіт про прихід радянської адміністрації та діяльність УПА

15 червня 1944 р.

УПА-Північ

Група «Заграва»

Прихід совітів

Бої

З початком січня 1944 р. НКВД почало проводити проти УПА акції. До цього задіяли червоних партизан, «заградотряди» та окремі війська НКВД.

Перша така акція була проведена 18.0.44 р. на Броненський ліс, на сотню «Ворона» та загін «Яреми». В акції брало участь 500 більшовиків…акція більшовиків відбулась на донос сексота. Відділ «Ворона» був розташований на хуторі «Острівок». Більшовики хотіли оточити хутір і вибити усіх. Патруль повстанців помітив ворога і відкрив по ньому вогонь. Попереджений відділ відступив у ліс, залишаючи за собою слід на снігу. Більшовики пішли

слідом і напоролись на наш вогонь. Бій тривав 2 год. Більшовики втративши убитими 10 чол. відступили. Наші втрати 3 повстанці… Перший бій з НКВД повстанці провели досить врівноважено…

06.03.44 р. в с. Карпилівка сотня «Ворона» звела бій з охороною ген. Ватутіна. Більшовики були заквартировані в мурованому будинку. Наші хотіли взяти будинок штурмом. Штурм почався вночі. Повстанці оточили і обстріляли будинок… більшовики відповіли сильним автоматичним вогнем. Бій тривав півтори год. Командира «Ворона» було поранено в голову. Інші 12 повстанців також були поранені. Не маючи важкої зброї наші відступили…

10.03.44 р. на постою у лісі під Вітковицькими хуторами налізли на відділ «Олекси» та «Максима» більшовики силою 50 чол. Це був погранотряд… підвів їх поляк-сексот. Підійшовши на близьку відстань вони обстріляли новомобілізованих повстанців, що в цей час проходили вишкіл. Одного нашого вбили…у відповідь, інші повстанці сміливо вступили у бій, що тривав пів години. Більшовиків розбито: втративши біля 10 чоловік, вони відступили…

07.04.44 р. в рейді на Кореччину переходив друг «Максим» з чотою через село Камінна Гора (район Олександрія). Під селом зустріли на двох фірах 7-х енкаведистів… ліквідовано всіх енкаведистів… з нашої сторони жертв не було.

05.04.44 р. біля с. Глажевої в лісі на постою зведено бій з сотнею НКВД, на налізли на табір «Острого»… 6 більшовиків убито… з нашої сторони втрат не було.

Населення

Зближення фронту спричинювало у людей страх перед більшовиками. Всі боялися їх терору, їх господарюючої системи, колгоспів і т.д. Вступивши на Сарненщину, більшовики пригнітили людей своєю масовістю. Люди, скоро звиклися з існуючою дійсністю та маючи зв'язок з УПА, почали ставити спротив всім наказам, що їх видавала влада совітів, натомість, вони виконували усі накази, що видавали ОУН та УПА. Спочатку совіти мали труднощі в організації сільрад. Ніхто не хотів йти на послуги до більшовиків… Так, на Сарненщині було організовано до 15.03.44 р. 50 відсотків сільрад від запланованого.

Зірвано мобілізацію. Більшовикам вдалося стягнути до 15.03.44 р. 25 відсотків воєннозобов'язаних, решта ховалась по лісах і криївках. По салах організовано самооборону, яка почала ліквідовувати менші відділи НКВД та господарчих. Що появилися у селі. Селянство самочинно почали виступати проти більшовиків зі зброєю в руках. Малі перемоги над ворогом морально скріплювали сили народу. Поставки добровільно ніхто не здавав, за виключенням підміських сіл. До нас населення ставилось дуже прихильно. Усі ті, що дали кожуха, свиню чи корову, були дуже задоволені з того, що дали для УПА, а не для більшовиків. Ряди УПА постійно збільшувалися за рахунок добровольців. Усі частини УПА Групи «Заграва» під час світської дійсності збільшились щонайменше на 50 відсотків. Технічне оснащення також покращилось.

«Максим»

Огляд подій та повстанської діяльності у січні-липні 1944 р.

15 серпня 1944 р.

Начерк огляду подій, життя і боротьби під світською окупацією від січня 1944 року до липня 1944 року.

Передфронтові події

З наближенням фронту позначилась зусильна підготовка усіх революційних сил до боротьби з новим окупантом більшовикаим. Підготовка провадилась серед кадрів, УПА і населення у двох напрямках: на час фронту і боротьби у світському запіллі як моральною, так і конкретною роботою (інструкції, відправи, збори населення, роз'яснювальна робота тощо), зокрема, перегрупування сил, децентралізація, деконцентрація відділів УПА (господарське забезпечення, криївки). Рівнозначно підготовлено кадри, відділи УПА, листівки та відозви до червоноармійців, кличів…

Посилено підготовку агентури… агенти рекрутувались передусім з українців зі східних областей як правило, полонених червоноармійців, шуцманів, перевербованих енкаведешників… представників національних меншин…

Черговий удар мала нанести світська партизанка, її з наближенням фронту більшовики переорганізували на військовий лад… насильно мобілізували до неї українців зі східних областей та відповідним чином озброїли. Кілька великих загонів чисельністю від 500 до 1500 чол. вирушили зі славутських лісів на Острiжчену, Кременеччину, Дубенщину, Збаражчину. Рухливістю та своїми розвідками (біля 30 чол.), висланими у різні сторони, вона перейшла майже через кожне село. Боїв з німцями та УПА уникала. Головною її метою була розвідка, поширення паніки, ліквідація активних українських революціонерів, а саме головне, неймовірний грабунок населення…

Червона партизанка залишила серед населення славу найгіршої банди грабіжників, яких досі ще не було… це був символ більшовицького визволення…

Відділи у підготовці до переходу фронту роздріблені на малі частини… почали громити розвідку світських партизан, чим не раз боронили населення від грабунку. Це ще більше збільшило симпатії населення до УПА…

Німці відступали дуже скоро, а до того, вдержуючи фронт малими силами, не мали можливості знищити та вивезти те, що планували. Головним чином, у великих містах вони знищили фабрики та технічні споруди. На Кам'янець-Подільщині не тільки не мали часу позривати заводи, мости, але й залишили великі склади збіжжя та продуктів. Поза районами, де відбувалися великі бої – Збараж, Тернопіль, Кременець, Дубно, населення зазнало мало матеріальних втрат… Було кілька боїв відділів УПА з німцями (на Дубенщині, Кам'янець-Подільщині, Кременеччині). Німецькі фронтові частини старалися уникати боїв з УПА.

Мадяри перед фронтом поводились добре, не грабували населення, а старалися «легально», через старостів сіл здобути продукти. Люди усюди заявляли про співпрацю з УПА…

Фронт

Після деякого застою фронтових дій на лінії Дніпра більшовики прорвали німецьку оборону на відтинку Київ-Кременчук і швидко пішли у наступ… у середині січня 1944 р. вони здобули Рівне, Здолбунів, дійшли до Дубно. Лінія фронту проходила: Дубно-Кременець-Проскурів-Вінниця. У кінці лютого більшовики здобувають Кременеччину, прориваються на відтику Проскурів-Тернопіль та в першій половині березня займають південно-східні райони Галичини аж до Дністра. Другим проривом від Вінниці більшовики оточують 7 німецьких дивізій, що пробились на захід аж під Бучачем. У середині квітня лінія фронту пробігає біля Яс-через Дністер-Стрипу-Залізці-Броди-Луцьк-Ковель, і на цій лінії фронт установився аж до середини липня 1944 р.

Червоноармійці, вступаючи у здобуті села, виказували велику зацікавленість «бандеровцами», масово понаписуваними кличами, літературою і взагалі революційно-визвольною боротьбою… вони мали страх перед нами… НКВД і заградотряди після вступу у нові місцевості наказували нищити написані наші кличі, починали розшуки повстанців, шукали фронтові наші магазини (склади). Фронтові частини переходячи перешукували усі села, навіть ті місця, де німці ні разу там не показувались. Агенти і замасковані симпатики більшовиків почали діяти явно, викузували наших людей, криївки, магазини… Жінки, старці, діти-підростки, з-під рук червоноармійців підхоплювали зброю, амуніцію, заховували їх, а після цього передавали повстанцям… населення переховували повстанців під виглядом братів, чоловіків, ін. членів родин.

Наші кадри і повстанці діяли поодиноко, або малими диверсійними групами, здобували зброю та проводили пропагандивну роботу. Так було здобуто і заховано декілька гармат, різного військового приладдя, не говорячи вже про кріси, кулемети, амуніцію. Пропагандивну роботу проваджено усно, розкидуванням літератури, відновлюванням написаних кличів… Червоноармійці, що спочатку з острахом ставились до нас, оскільки у більшовицькій пресі «бандероцы» показувались бандитами під впливом нашої пропаганди і реальних подій змінили своє ставлення й після кількох тижнів було знане, що «бандеровцы» червоноармійців не стріляють. Настрої червоноармійців почали змінюватись у позитивному для нас напрямі й переходити у симпатії. В східних українських областях серед цивільного населення більшовики проводили агітацію, що бандерівці вбивають ваших синів, чоловіків та труять їх. Це насторожило частину населення проти нашого революційно-визвольного руху.

Перехід фронту

Підготовлено фізично та морально усі, від провідників низового рівня до стрільця… Добра підготовка дала добрі результати. З дуже незначними втратами фронт перейшли усі відділи УПА. Невеликими відділами-чотами, маневруючи, продирались одні. Другі відділи, заховавши зброю, у цивільному перебули у селах першу лінію фронту… треті – фронт перейшли під маскою частин червоної партизанки (мимо перевірок НКВД), ще інші перебули фронт у криївках. Намагання більшовиків знищити збройну силу УПА під час фронту потерпіли повний крах.

Перші дні нової дійсності

Перші дні нової дійсності позначились великими змінами настроїв в залежності від того, чи наступив якийсь удар чи перемога. З цього хаосу щораз більше почали готуватись до боїв дві сили: революційно-визвольна і НКВД з заград-отрядами і більшовицькими партизанами. З Червоної Армії лише партійні і НКВД були силою, з якою революційно-визвольні сили ударились у збройній площині, а вся маса червоноармійців, зорема українців, була

охоплена пропагандивно. Однак, у деяких околицях НКВД брало собі на допомогу ЧА, проводило мобілізацію воєннозобов'язаних у самій фронтовій полосі (околиці Кременця), здійснюючи облави за допомогою фронтових частин ЧА. З перших днів більшовицькі намагання організувати адміністрацію не вдалися, крім міст. Найскоріше почали діяти воєнкомати, що негайно, після здобуття якогось району почали діяти. На мобілізацію добровільно йшло дуже мало людей, її провадили за допомогою заград-отрядів і ЧА, що мало характер облав, здійснюваних часто з боями. Насильна мобілізація, активний і пасивний спротив населення, був причиною великого зростання в короткому часі відділів УПА, – а в зв'язку з тим, стихійної збройної боротьби, великих успіхів, що в наслідку дали величезний зріст, революційних настроїв мас, що цілковито почало паралізовувати ці намагання більшовицької влади.

Господарчий грабунок

Найбільшого удару і втрат з перших днів приходу більшовиків зазнав український революційний рух у господарській ділянці. Внаслідок невідповідного за конспірування організаційно-військових магазинів, на доноси сексотів більшовики почали розкривати і забирати магазини з продуктами («бандеровская колбаса» славна зараз в цілому СССР), збіжжям, шкірою, медикаментами.

Організаційних магазинів впало в деяких районах до 85 відсотків, в підміських селах менше (краще були законспіровані). Загальні втрати: 75 відсотків магазинів, тоді, коли селянських магазинів, що їх собі робив кожен селянин більшовиками викрито від 5 до 7 відсотків… Селянство терпіло від грабежів партизанки, потім частин ЧА, що проходячи селами харчувалось коштом населення, а вкінці, по встановленні адміністрації наяложено на нього контингент, який воно примушене було здати.

Мобілізація до ЧА

Мобілізація воєннозобов'язаних чоловіків (від 18 до 50 рр.) проголошувалась в тиждень після приходу совєтів, або й скоріше. Добровільно на мобілізацію пішло дуже мало людей, по декілька на село, а в деяких селах ніхто. Проводяться облави, а зловлених доставляють до воєнкоматів. Нерідко, перед мобілізацією, проводяться облави на бандерівців, стріляють людей, палять хати. Робилось це з метою тероризувати населення. Грозили, що хто не піде до воєнкомату, то спалять його хату, а родину вивезуть до Сибіру. Не дивлячись на такі погрози, тривав загальний спротив. Облави розпочинались оточенням села, населення ховалось у криївках, утікало в другі села, а також у ліс. Під час таких облав часто доходило до сутичок з відділами УПА, більшовики несли великі втрати. В степових районах виловлено до ЧА більше чоловіків (до 85 відсотків), а в лісових – до 50 відсотків. Є села, у яких жоден чоловік добровільно не пішов на мобілізацію, та й більшовики не зловили, але є й такі села, де чоловіків залишились одиниці. На мобілізацію пішла добровільно деяка частина членів Організації, розраховуючи розкладати ЧА, а у відповідний момент зі зброєю і більшим відділом долучитись до УПА.

У збройному наступі

Перші дні під більшовиками призвели до дрібних сутичок з ударами, з сексотами і НКВД, відбувався стихійний ріст революційних настроїв населення. Коли ЧА відійшла вперед, легалізувалися відділи УПА, що перейшли фронт, ненависть до совєтського режиму, бажання активно йому протиставитись, жадоба здобути зброю, а вкінці, загальна мобілізація в ЧА ставило питання руба: або у ЧА, або в УПА. І розпочався масовий вступ населення до УПА. Бажання здобути зброю будь-якою ціною було у кожного молодого українця.

Початкові дії малих диверсійних груп, що призводило до роззброєння ЧА й сутичок з НКВС та заград-отрядами, що блукали селами невеликими групами (по 5-20 чол.) перейшли у складніше: у спинювання машин і роззброєння та ліквідацію як вночі, так і вдень. Тоді більшовики розпочали діяти більшими групами (чота, а то й більше). Тоді вже диверсійні відділи збільшують свою чисельність й провадять бої вже у цілому терені, навіть тоді, коли райони Збаража, Кременця, Дубна були переповнені фронтовиками. Збройна боротьба й створення нових відділів набули небувалого росту. В одній із засідок на шосе між Рівним і Гущею розбито валку машин, в яких їхав генерал Ватутін. Він, поранений, устиг утекти, залишивши свою шинель, документи, які забрали повстанці.

До боротьби з повстанським рухом більшовики організують і розміщують у терені спеціальні з колишніх партизани відділи в кількості від 200 до 300 чол. Головно вони обсаджували лісові терени (Новомалин, Дермань, Обич і т.д.). Повстанчі курені починають діяти з'єднаннями. Доходить до великих боїв у Міщанці (бій тривав цілий день з наступаючими 600 більшовиками на наших 200 чоловік, у висліді якого більшовики відступили втративши 150 убитими).

В Обгові вбито 50 червоних. Решта відступила.

Повстанці наступають на укріплені пункти більшовиків у Новомалині, допоки їх не знищено цілком, нанесено більшовикам великі втрати та здобуто зброю.

Менші відділи діють у селах на відкритих теренах.

Під самим м. Здолбуновим успішно діють декілька чот. Одну з них оточив ворог, що нараховував декілька сотень. Відділ бився до останнього з переважаючим у 12 разів ворогом. Геройськи полягли усі. Поранені й останні, що вистріляли набої, постріляли себе.

В Огризківцях (Лановеччина), в Вайжулові в середині квітня 3 сотні повстанців оточили 3 тис. більшовицьких партизан. Повстанці не стали чекати акції червоних, а самі перші атакували… червоні у паніці покинули свій табір… підпалили село і втративши 30 убитими розбіглись… в критичних моментах повстанці проявили індивідуальний і масовий героїзм, билися до кінця, а в безвихідному становищі стрілялися, щоб не попасти живцем у руки ворога. Спаралізовано роботу сексотів, що їх більшовики масово звербували в перших днях після свого приходу.

Головні повстанчі сили зосередились у підлісних околицях. У селах стояли відділи, встановлено свою адміністрацію. Про страх більшовиків перед лісом свідчить той факт, що 200 червоноармійців із Шумська мали йти до Дубна. Дійшли вони до с. Літовищ, розпитували по селах, як дійти до Дубно, не проходячи лісом, а коли довідались, що не можна, переночували за селом у старих, ще з попередньої війни окопах, побули день, і повернулись до Шумська. Над лісом кружляли лише літаки, а в боях у підлісних районах більшовики використовували навіть танки. Повстанці у відповідь, збили з кулеметів кілька літаків, одного захопили непошкодженим, який сів під лісом, з ПТР-ів підбили кілька танків. Революційні настрої щораз більше підносились, збройна боротьба щораз більше набирала сили, вершиною якої був бій на Гурбах (Кременеччина) під час великої так званої Кременецької акції.

Перші акції

Перші акції у вигляді облав і розшуків криївок відбувалися з перших днів приходу більшовиків. Це були спеціальні відділи від 150 до 200 людей, що оточували село і робили облави на воєннозобов'язаних і доставляли їх до воєнкоматів. Там їх допитували, а після цього одних доправляли до тюрем, інших випускали, зробивши з них сексотів, останні попадали в армію. Населення, у відповідь, ховалось у криївках, переходило в інші села, де в той час не було облави, або прямували у більші ліси, куди ще не наважувались доходити більшовики з метою розшуків. При кожній облаві відбувались сильні розшуки харчових магазинів. Під час облав гинула частина населення від загальної стрілянини більшовиків. Наприклад, у с. Кутні (район Мізоча) під час більшовицької акції на початку квітня спалено кільканадцять хат та вбито біля 30 осіб цивільного населення.

Велика Кременецька акція Гурби

Розпочалась у середині квітня 1944 р. До акції залучено 30 тис. армії та НКВД, учасників заград-отрядів, фронтовиків.

Початкове розміщення сил було таким: з заходу фронтова лінія від Бродів до Збаража, Волочиська, Острога, Рівного, Дубно. Це коло почало звужуватись і дня 23.04.44 війська НКВД опанували всі місцевості навкруги кременецьких лісів та лінії Обгів-Остріг та Шумськ-Кременець. Цього ж дня відбулися запеклі бої в прилісних селах (Антонівці, Забара, Андрушівка, Обгів і т.д.), з яких перед переважаючими силами ворога, відділи УПА відступили в ліс.

До часу великої акції більшовикам вдалося створити адміністрацію тільки по містах та в великих підміських селах… проводиться акцію сипання могил полеглим героям, упорядкування їх. На це більшовики відповіли зрізуванням хрестів і розкопуванням могил… Серед населення проведено акцію проти поставок… найбільшим досягненням у пропаганді на час фронту було масове поширення й писання майже у кожній другій хаті, в містах і селах, на парканах визвольно-революційних кличів, звернень до червоноармійців, що мало великий вплив на них.

Відділи УПА (в силі 2-х сотень), що перебували фронт по цей бік Збруча, теж перебули фронт майже без втрат. Перед самим приходом більшовиків розквартирувались роями по терені двох районів, заховали зброю, перевдягнулись у цивільний одяг та розподілились по хатах як «сини» і «брати».

Згодом сотні перейшли Збруч… нема ніде ніякого війська, не зустрілись з мужчинами, вони вже у 90 відсотках від 18-ти до 65-ти років, були мобілізовані в Червону Армію.

Мобілізація проводилась звичайно до 7 днів по приході ЧА.

Перші враження на Сході

Фронтові дії тут проходили так, що матеріальна шкода та спустошення невеликі. Відступаючі німці забирали з собою тільки колгоспне добро. Місцями потерпіло населення. За-

гальної евакуації населення не проводилось. Подекуди були випадки розстрілів чоловіків, часто зовсім не виправдані.

Крім того, що з населенням погано поводились німці, воно було розчароване й Червоною Армією. Місцями червоноармійці гірше поводились з населенням як німці. Українців називали «ізмєнніками родіни» та німецькими вислужниками. Погано вплинуло на населення поворот колгоспів, мобілізація до ЧА та передусім, великі безглузді жертви ЧА. Зневіра та пригноблення – перші настрої населення у відповідь на більшовицьке визволення.

До нас ставились з страхом та співчуттям. Дуже сердечно нас вітали в теренах, в яких діяли наші підрозділи за німецької окупації. Пригощали нас, чим могли. В нових теренах до нас відносились з недовір'ям, це наслідок більшовицької агітації. Цивільна влада щойно почала організовуватись.

В кожній сільраді організовано замість поліції так звані «істрєбітєльниє отряди». По селах їх було по 10 чоловік. Це молоді хлопці з 1927 р. народження. Їм видано кріси… В райцентрах стрибків було від 50 до 150 чол. На села виїжджали у міру потреби.

Крім цього, в кожному районі було від 4 до 8 енкаведистів. Арештів багато не проводять… арештовують тільки «яскравих» німецьких вислужників і знаних «загально» бандерівців. Всіх інших мобілізовано. НКВД брало на списки та вело слідство навіть у справах вивезених до Німеччини на роботу. Майже кожній родині робили закид про добровільність виїзду. Репресій, однак не було.

На Донбас примусово було мобілізовано дівчат від 16 років.Багато з них вже повернулось каліками. Для вивозу на Донбас робляться спеціальні облави.

Звільнення (так звані броні) від роботи на Донбасі та мобілізації від армії мали тільки необхідні спеціалісти: трактористи, лісники, кваліфіковані робітники заводів.

Наприкінці серпня почались вивози на Урал на роботу… населення на виїзди на Донбас і Урал ставилось вкрай вороже. Добровільно ніхто не їхав, а тільки під конвоєм…

Всіх, починаючи від 10-х дітей, до немічних старців притягнуто до роботи на полях… Селянин живе дуже бідно, голодує, оскільки по приході совєтської влади забрано усе зерно… по хатах шукали не тільки хліб, а кращі речі нажиті за німців, все конфісковували. Крім того, кожний мусів підписатись на позичку та заплатити воєнний налог. Кожна дівчина, якій виповнилось 20 років і не має дитини, платить податок 100 крб. на рік… крім того на селян накладено здачу молока, яєць, ін. продуктів.

В магазинах брак товарів першої необхідності… колгоспи переважно порожні… сільськогосподарські роботи переважно проводяться жінками, машин дуже мало.

Церква існує тільки «славянська». Вона також стала засобом совєтської пропаганди…

У селах можна зустріти «відпочиваючу» російську інтелігенцію, що приїхала «покушать» українського хліба. Вони перебувають на утриманні наших селян. З українцями вони поводяться як з невільниками. Внаслідок цього дуже сильно помітно сьогодні в Україні ненависть до росіян.

Наша робота

Дії наших відділів мали подвійний характер: пропагандивний та диверсійний.

Сама наша присутність чи поява робить велике враження на прихильників та ворогів. Тим більше, що як одні, так і інші були попереджені совєтською пропагандою. Надзвичайно позитивне враження ми робили на людей у тих місцевостях, де ми діяли під час німецької окупації. Населення виказувало нам свої жалі, видавали совєтських сексотів, хоч дуже мало вірило у наш успіх. Наші акції: палення документів, ліквідація сексотів, роззброєння «стрибків» викликали велике вдоволення населення. В одному з сіл «стрибки» перейшли на нашу сторону.

Наші пропагандивні акції відбувались переважно в полудневих годинах. Закінчувалися мітингом. Однак, більше користі давала індивідуальна розмова з селянами. У порівнянні з попередньою совєтською дійсністю населення розполітикувалось. Вони говорили про речі зовсім проти совєтів. Ще більшого визнання набули наші диверсійні акції. Нищення сексотів, диверсії, мітинги, призвели до того, що совєтська влада існувала тільки вдень, вночі жоден комуніст чи голова сільради (якими призначалися колишні партизани або росіяни) не показувалися у селі, або не ночували вдома. Совєтські проти акції були дуже слабкими. Збирали актив та «стрибків» і стріляли по тих (виключно малих) лісах, і то лише тоді, коли були упевнені, що нас там немає. У більшовиків не було ще збройної сили, щоб знищити наші невеликі, але рухливі по терені відділи.

Щоб бути усюди і неохватними, наші відділи були розбиті на чоти (по 30 чол.). Чотовий одночасно був комендантом надрайону. Таких надрайонів було 4. Крім цього штаб 6-ї округи (області) мав при собі чоту і рухався по цілому терені. Раз на місяць всі відділи мали збира-

тись в одному з великих лісів і сполучившись в одну частину (сотню) зробити рейд по цілому терені для показу нашої сили. Один такий рейд зробила ще перед розділом на чоти сотня, яка вже після проходження фронту прибула у терен.

Одного разу дійшло до бою сотні з полком НКВС, що склався з неукраїнців. Не дивлячись на те, що ворог через своїх сексотів знав місце розташування нашого табору, нас йому знищити не вдалося… втративши багато своїх ворог відступив… ми втратили чотирьох бійців і майстерно відступили з бруслинівсько-калинівського лісу. Ворог оточив цей ліс і цілий місяць гамселив його.

Прохарчування наших військ відбувалося так. Якщо у колгоспі були телята або вівці, то бралося звідти. Конфісковувався живий інвентар та продукти у сексотів та голів сільрад. Хліб, молоко збирали добровільно між населенням.

Гірше було з одягом та взуттям.

Поранених тримали у лісі або законспіровано у селах. Добрих людей не бракувало, так, що постійно можна було дозволити собі на одноденний побут у селі.

Організаційні сітки не творились… контакт наших людей з людьми із сіл був індивідуальний. Для нас і для них такий спосіб зв'язку був кращий. З огляду на те, що в терені невеликі ліси, неможливо створити запас продуктів, а також забезпечити пораненим відпочинок.

На Сході добре організована сітка НКВС, а тому найкраще діяти малими групами по 10-30 чол., і, по можливості, кіннотою, що будуть робити рейди з західних баз. Зимою такі групи мають нараховувати до сотні повстанців, щоб можна було заставами обсадити село і спокійно бути у ньому якийсь період. Систематична робота в одному терені неможлива, важка і недоцільна… кращий результат і пропаганду дадуть рейди, – а тому не буде арештів серед місцевого населення за співпрацю з нами.

17 жовтня 1944 р.

«Перебийніс»

Огляд бойової діяльності УПА-Південь у січні-серпні 1944 р. на території «22 а»

15 вересня 1944 р.

УПА-Південь «22 а» – ГО

Січень

Відділи УПА командира «Ясена» зайняли Острiг, який утримували півтори доби. Здобуто зброю і господарчі запаси.

Лютий

Відділ командира «Крука» прийняв бій з більшовиками в Старій Мощаниці, де вбито 9 совітів і здобуто їх зброю. Наші втрати 2 убитих і 1 поранений повстанці.

На автостраді Корець-Рівне розбито 3 машини колони ген. Ватутіна.

Тереновий бойовий відділ напав на воєнкомат в Мізочі, де знищив усі документи. Здобуто 2 кулемети.

В Михалківцях роззброєно 15 енкаведистів, в Івачкові роззброєно 16 енкаведистів.

Березень

Відділ УПА «Шелеста» мав бій біля Верхова, убито 4 більшовики.

Відділ УПА «Ясена» мав бій біля Залужжя (Дермань), убито 40 більшовиків і 50 поранено. Здобуто 2 «Максими», 2 легких кулемети, 40 крісів, здобуто 2 фури амуніції. Наші втрати 1 убитий.

В Бондарах місцевий бойовий відділ відбив у більшовиків насильно змобілізованих людей, вбито 2 червоних, здобуто 2 автомати.

Відділ УПА на шляху Дермань-Буща перепинив 300 чол. змобілізованих зі сходу. З полоненими проведено пропагандивний мітинг, роздано літературу і відправлено додому.

Відділи УПА «Докса», командира «Великана», «Буревія» мали бій з 2-ма батальйонами більшовиків в новій Міщаниці. Убито понад 120 більшовиків і біля 30 поранено. Здобуто 1 міномет, 6 автоматів, 23 коні. Наші втрати 4 убитими і 17 поранено.

Відділ УПА «Докса» мав бій в Бондарах, убито 4 більшовики та 3 поранено. Наші втрати 1 убитий і 2 поранено.

Відділ УПА «Бувалого» мав бій в Повчі, де вбито 6 червоних…

Біля Бережець роззброєно 8 литовців. Після пропагандивної бесіди їх відпущено…

Тереновий бойовий відділ командира «Коржана» відбив в Обгові 200 змобілізованих. Вбито 5 червоних, їх зброю забрано.

Відділ УПА командира «Довбенка» мав бій в Старій Мощаниці, де вбито 18 більшовиків… зброю їх забрано… здобуто 8 фір навантажених салом і м'ясом награбованими у селян…

Жіночий бойовий відділ викрав у Здолбунові 2 друкарських машинки…

Тереновий бойовий відділ командира «Кожана» зловив у Нагорнах 3 розвідників НКВД. Здобуто 1 кулемет і 2 автомати.

Квітень

Відділ УПА командира «Бувалого» розбив у Градках одну частину контррозвідки НКВД. Вбито 3 більшовики, 6 взято в полон. Здобуто 5 автоматів та амуніцію.

На початку квітня УПА провела мобілізацію воєнно-здібних мужчин серед українського населення. Мобілізація була проведена в загрожених теренах (прифронтова полоса і підрайонні центри), внаслідок цього наші відділи чисельно значно зросли.

Відділ УПА «Довбенка» в Обгові розбив 2 батальйони більшовиків. Вбито 115 червоних, поранено невідомо скільки, полонено 16. Всю їх зброю та амуніцію забрано.

Відділ УПА командира «Журби» мав бій в Переростлі…

Відділ УПА командира «Лютого» розбив в Андрушівцях біля 100 червоних. Здобуто зброю та амуніцію…

Підготовлено кілька куренів для рейду на Схід.

22-27 відбувся великий бій під Гурбами… чисельність більшовиків була понад 35 тис… в тих боях вбито понад 900 більшовиків і понад 900 поранено. Здобуто багато зброї та амуніції. Наші втрати 150 вбитих і 60 поранених.

Рейд на північ від 16.04. до 20.05.44

Під час рейду відділи мали такі бої:

Травень

З'єднання командира «Ясена» мало бій в Залізниці, де вбито 150 більшовиків і багато поранено. Розгромлено штаб НКВД (знищено їх біля 30 старшин)… Наші втрати – 40 і 26 поранених повстанців.

Відділ УПА командира «Великана» мав бій біля Медвідки. Вбито 12 більшовиків. Наші втрати 2 вбитих, 3 поранених повстанців.

Відділи «Донбас» мали бій в Білці…здобуто 4 тис. патронів до крісів і 60 дисків до автоматів.

Відділ УПА командира «Довбенка» розбив 60 більшовиків, які зробили засідку на наші відділи в Каленика…

Відділи командирів «Довбенка», «Бувалого», «Балабана» звели бій біля Яцкович і Поташні. Розбито 300 більшовиків. Здобуто зброю і амуніцію. Наші втрати – 10 вбитих і 28 поранених повстанців.

З'єднання «Донбас» мали бій під Михаликом. Розбито 1500 більшовиків, з них 300 вбито. Частину зброї підібрано. Наші втрати 35 вбитих і 20 поранених.

Відділ УПА командира «Ярошенка» відправлено на Схід.

Червень

Велика акція більшовиків на ліси і на села спаралізувала до певної міри роботу в терені… більшовики всюди насадили своїх сексотів… настав час конспірації… відділи й організаційна сітка понесли втрати… зловлено або вбито за місяць понад 200 наших людей.

Були випадки, коли в криївках повстанці дострілювалися, багатьох витягували живцем… Це був час, коли ми пізнавали методи боротьби більшовиків з нашим рухом.

Треба було виробити нові методи боротьби з ворогом як збройно, так і політично, щоб перемагати. Досвід з минулого і потреби майбутнього вимагали від нас певних змін в нашій роботі.

Липень

У цьому місяці проведено великі зміни в наших політичних настановах і тактичних діяннях… Робота в терені ожила. Відділи почали зростати.

Не оминати ворога, а безпощадно бити його на кожному кроці, при кожній зустрічі стало кличем у нашій боротьбі.

Впорядковано відділи, налагоджено між ними зв'язки і підготовлено їх до боротьби з ворогом. Організовано школу, яка підготувала 23-х підстаршин. Відправлено відділ командира «Компанійця» на Схід.

Дії відділів скріпили стан стрільців, привернули їм бойову якість і піднесли дух населення.

Відділ УПА у липні чисельністю 205 кіннотників зробив пропагандивний рейд у 45 км. В селах проведено бесіди з кличем «Не дати більшовикам зерна».

Відділи зробили наскок на більшовиків під Майданом. Здобуто 1 кулемет… 10 фір награбованого у селян збіжжя. Збіжжя розділено між селянами…

УПА-відділ розігнав в лісі біля Точивик біля 150 червоних.

Серпень

Відділи УПА командирів «Ясена», «Вихра», «Меча», командира куреня «Панька» відійшли на Схід.

Відділи УПА командирів «Бистрого» і «Кравченка» відправлено в іншу військову округу.

Відділи протягом місяця відбули рейди по терені.

Важливим був рейд відділів по Дубенщині, Острозькому та Здолбунівському районах… зроблено 48 засідок та зведено кілька відкритих боїв, в яких знищено понад 300 енкаведистів. Здобуто 13 кулеметів, 23 автомати, 18 півавтоматів, 48 крісів…Знищено 500 сексотів… Зірвано або спалено понад 100 мостів… спалено або забрано 16 автомашин…

Розвідувальний звіт про дії радянських збройних сил на території ГО

25 жовтня 1944 р.

Скупчення і дії ворожих сил на терені

Коли рушив фронт на захід, відійшли всі фронтові частини на фронт, по районних і обласних центрах залишилось від 40 до 170 чол. Крім цих відділів залишилися в областях маневруючі полки ВВ НКВС з спеціальними завданнями «по борьбє с бандітізмом»…

З віддаленням фронту на захід пожвавилась наша робота. На південній частини ГО пов'язано скрізь зв'язки і творено нові відділи УПА. На північній частині ГО до того часу відділи, які були пасивними перейшли до активних дій.

В середині серпня на південній частині ГО появилась партизанка під командою Ковпака в силі біля 2 тис. осіб, почала паралізовувати наш рух. Вони проводили акції на відділи УПА і організацію в терені, це супроводжувалось сильним пограбуванням населення. Рухалась вона з заходу на схід, з терену Горохівського і Володимирецького в напрямі Луччини, через райони: Сенкевичівський, Луцький, Острожецький…Рівненщини, Дубенщини. В цей самий час в районах: Цумань, Деражне, Степань, Стидень, Колки проводяться постійно акції місцевими районними силами при допомозі маневрую чого 8-го полку ВВ НКВС. Відділи від тих акцій не зазнали великих втрат., натомість організація в терені, а зокрема зв'язки, зазнали великих ударів…

В перші дні вересня на станції в Коверцях висадилась дивізія РККА з румунського фронту на відпочинок. До постою зайняли села і ліси вздовж залізниці від м. Рівного до м. Ковеля. НКВС використовуючи ці війська, робило постійні облави. Частина військ цієї дивізії вже виїхала на західний фронт.

У перші дні вересня з-за Бугу прибула 2-га танкова армія на відпочинок, розмістившись терені Ковельщини по селах і лісах вздовж залізниці: Володимир-Ковель, Ковель-Береcть. НКВС також використовує ці війська до облав проти нас. Тими силами вони робили акцію між р. Вижовкою та Стоходом 24.09.44 р. до 07.10.44 р. За розвідувальними даними всього брало участь 24 тис. червоноармійців, з використанням танків, літаків і гармат…

На загал усі акції більшовиків на відділи УПА не понесли великих втрат, натомість дуже пограбували населення… також виловлено багато населення, вивозячи його на фронт і роботи на заводах.

Від 10.10.44 р. червоні робили акції між р. Горинем та Стоходом (всього 2 тис.). Акцію закінчено 18.10.44 р. Для УПА вона не принесла ніяких втрат.

Від 12.10.44 р. почала від'їжджати на фронт і ця танкова армія…

«Слава Україні!»

«Героям Слава!»

«Юрій»

Опис бою підрозділів УПА в Хрінницькому лісі

Листопад 1944 р.

Було 11.30 ночі… моросив дрібний дощ… командир вийшов оглянути пункт зорення для зірця… В той час інший алярмовий повідомив про гуркіт машин зі сторони шосе, яке було на віддалі 1 км. від нашого місця постою. Під час розмови командира з алярмовим, в напрямку шосе вибухло кілька стрілів і серія з кулемета на досить близькій відстані. Після цього почалися зриви мін та густі гарматні стріли.

Всі відділи піднято по тривозі…ми почали готуватись до контрнаступу. Швидко повискакували х хат, одна частина зайняла оборону, а друга почала відходити в ліс. Прийняти всім оборону було невигідно, бо ворог наступав з трьох сторін лісу, а перед нами було чисте поле.

Після деякого часу ми були всі в лісі і зайняли спільну оборону проти більшовицьких бандитів. Енкаведисти в той час підступали все ближче до хат, де були заквартировані відділи. Почався грабунок: ловили худобу, коні, свині, грабували хатнє майно, забирали все, що попадало в руки більшовикам… після цього почали палити всі хати, навіть ті, де не були

наші відділи. Від 11 год. до 14 год. гуляли червоні… знущаючись над мирним населенням… з грубими лайками били людей… Сексоти, які були з ними, показували на всіх підозрілих осіб. З однієї хати, злякавшись почали тікати троє дітей… більшовики почали стріляти по них з кулемета і всіх убили… Мати цих дітей, незважаючи на кулі, вибігла з хати і, побачивши жахливу смерть дітей, побігла повідомити повстанців про терор НКВД. Вона розповіла як діти злякавшись, вибігли з хати, що горіла і їх розстріляли енкаведисти… потім вона побігла до своїх постріляних дітей, але не добігла до них… її схопили енкаведисти… довго мучили… били, щоб вона сказала, що знає про лісових «бандитів», але вона мовчала. За кілька годин в муках, вона померла…

Ми відповіли… рівно 0 13 год. 30 хв. наша застава почала обстрілювати ворожі застави і після кількох хвилин ми знищили їх. Влучним пострілом з гранатомета ми знищили 8 більшовиків і невідомо скільки поранили. Ця застава знаходилась від нас на відстані 120-150 м.

Другу заставу прицільно обстріляли з кулемета. Більшовики почали наступати з протилежної сторони, вважаючи, що наші сили сконцентровані в іншому лісі, який граничив з тим, де були зосереджені наші сили. Наша розвідка, яка діяла по всьому лісі побачила запримітила ворога і швидко донесла командирові.

Командир «Ломоніс» дав наказ «Черкесові» і «Меткому», щоб негайно приготувалися до контрнаступу. «Черкес» враз з «Ягуаром» розташували свої війська проти ворожих наступаючих військ. Більшовики підійшли близько до нашої лінії, не сподіваючись контрнаступу. В ту мить наші відкрили раптовий вогонь з усієї автоматичної зброї. Між червоними зчинилось замішання, лава їх впала як підкошена. Удар був сильний не тільки вогневий, а й моральний, бо ворог недооцінив наші сили.

Почулось наше грізне «Слава!» і одночасно заграли усі кулемети… червоні відступили допоки не підтягнули більші сили, а потім з криками «Ура!» пішли у наступ… ще довго червоні намагалися увірватися на наші становища, але усе було марно. Ворог був розташований на віддалі 30-40 м. від нашої лінії. Вогонь з двох сторін зливалися в одну звукову хвилю…не було чути найближчої розмови своїх товаришів… Повстанці билися гордо і завзято, ні на крок не відступаючи назад. Кожний знав, що вдержання позицій хоч і при найбільшому вогню, стане запорукою збереження власних сил, а ворога зломить.

Бій тривав 3 години без перестанку… усе кипіло наче в пеклі… повстанці закидали ворога гранатами, а він у замішанні відступав, а згодом знову наступав. Ми витримали усі атаки не зломившись… Почало смеркати. Стріли втихли, лише час від часу було видно ворожі ракети, що освітлювали поле бою і ті жертви, які залишив ворог, як стократну плату за спалені селянські хати і ті невинні мертві діти враз зі своєю мамою українкою, патріоткою свого народу.

О 5 год. вечора ми зробили збірку усіх відділів і побачили, що між нами немає одного друга-кулеметника з відділу «Ягуара», який постійно косив ворогів зі свого кулемета… ворожа куля пробила гарячі груди повстанця, героя-борця за свій народ, які не жалів ні крові, ні свого життя…

Бій був нерівний. В декілька разів чисельно сильніший ворог увесь час намагався оточити нас, українських повстанців, які стоять в обороні свого і всіх інших поневолених народів. Але всі ворожі заходи і плани були перекреслені геройською поставою українських бійців. Більшовикам не помогла їх сучасна зброя…

Ворог залишив вбитими біля 50 своїх і невідомо скільки поранених. На другий день більшовики ховали прилюдно 12 старшин і підстаршин, а бійців, яких гнали перед собою на передову, закопали скритно в трьох ямах.

З нашої сторони був 1 вбитий і 6 легко поранених та 1 важко поранений…

Вже з початку 1944 р. набули нової гостроти на ПЗУЗ українсько-польські взаємини. Значною мірою це було пов'язане зі створенням і діяльністю на Володимир Волинщині, Ковельщині, Холмщині та Гребушівщині (Польща) польських військово-партизанських підрозділів. Їх основою були відновлена 27-ма Волинська дивізія АК та «Батальйони хлопські». Намагання 27-ї дивізії здобути на Волині «оперативний простір» зустріло збройний спротив УПА та запілля. На Гребушівщині весною-літом 1944 р. бої між УПА та польськими підрозділами набрали фронтового характеру. З українського боку в цих боях участь брав загін групи «Турів» ім. І. Богуна.

Після відходу з ПЗУЗ радянсько-німецького фронту українсько-польське збройне протистояння на Волині почало швидко зникати. На противагу цьому на українських етнографічних землях Холмщини та Гребушівщині в Польщі ця боротьба продовжувалася (навесні 1945 р. діюча там Холмська округа була передана до складу Закерзонського краю).

З приходом на територію ПЗУЗ Червоної армії там розпочалася організація радянських адміністративно-партійних і репресивних органів (НКВС, НКДБ) на місцях. Військова контррозвідка «Смєрш» і ВВ НКВС в запіллі 1-го Українського та 1-го Білоруського фронтів активно зайнялися боротьбою з УПА та її запіллям.

У деяких районах прифронтової смуги практично відразу розпочалася спонтанна мобілізація чоловічого населення до ЧА: на середину лютого 1944 р. у Рівненській області було мобілізовано 10676 осіб українського населення.

Загалом у перші місяці року у Рівненській і Волинській областях було мобілізовано понад 100 тис. осіб. Мобілізація супроводжувалася неявкою на збірні пункти частини новобранців, тому для її забезпечення залучалися підрозділи ВВ НКВС і ЧА, дії яких в цілому набули характеру облав. На 15 квітня 1944 р. у Рівненській області з 57677 мобілізованих 10500 осіб, тобто кожного п'ятого, було мобілізовано у примусовому порядку. Насильницька мобілізація та спротив населення у березні-квітні 1944 р. стали однією з причин значного зростання чисельності відділів УПА.

Чисельне збільшення УПА на початку весни 1944 р. супроводжувалося нарощуванням зусиль радянських органів, спрямованих на її ліквідацію. Так, до Рівненської і Волинської областей було направлено дві бригади ВВ НКВС і НКДБ та оперативні групи НКВС і НКДБ, а місцеві органи НКВС і НКДБ розпочали організовувати агентурну сітку.

Планувалося також створити у кожному районі з радянських партизан ряд загонів НКВД (на 13 березня 1944 р. було створено 19 таких загонів загальною чисельністю 1581 особа). Всього прибуло 5 бригад ВВ НКВС для виселення сімей повстанців у віддалені райони СРСР.

Командуванню УПА слід було негайно реагувати на ці дії радянського режиму, підвищувати бойовий, теоретичний і практичний вишкіл повстанців:

Звіт діяльності вишкільної референтури УПА-Південь у липні-серпні 1944 р.

15 вересня 1944 р.

УПА-Південь

«22»-ГО

В липні організовано першу підстаршинську школу за совітської дійсності. Поборюючи надзвичайно трудні перешкоди, удалося провести вишкіл і випущено 23 підстаршин.

В серпні розпочався другий вишкіл підстаршин. Програма передбачена на 360 год.

Крім школи підстаршин організовувались саперні та санітарні курси, які розпочали свою роботу 1.09.44. Програма на каперських курсах передбачена на 150 год., санітарних 210 год.

Всі вишколи мають закінчитися у кінці вересня.

«Слава Україні!»

Звіт про політвиховну роботу у з'єднанні «Богуна»

11 березня 1944 р.

...увага звертається, щоб стрільці вміли добре пояснювати «Постанови III ВЗ ОУН». Проведено по загонах по дві лекції по дві години. Проведено також лекції на теми: «конспірація», «нова жорстка дійсність», «совіти»...

Звіт про політвиховну роботу у підрозділі «Ярошенка»

10 квітня 1944 р.

01.04.44 р. «Від чого буде залежати дальший успіх нашої боротьби?»;

02.04.44 р. «Поводження на квартирах»;

03.04.44 р. «Ганебний вчинок друга «Залізняка»;

«Необхідність додержання дисципліни»;

06.04.44 р. «Ярослав Мудрий» (Історія України).

«Слава Україні!».

Також УПА з бандитизмом боролася дуже рішуче (нема права нічого самому брати в українського населення, а лише те, що населення віддасть добровільно).

Інструкція ідейно-політичного виховання кадрів ОУН

31 липня 1945 р.

Основним завданням Організації сьогодні, це підготовити свої революційні кадри до затяжної безпощадної боротьби зі сталінсько-більшовицьким імперіалізмом на всіх відтинках суспільонго життя, в першій мірі ідейно-політичній площині.

Ідейно-політична підготовка революційних кадрів Організації полягає у вивченні обставин міжнародного і внутрішнього відтинку наших дій.

Революційні кадри Організації, в основонму провідний актив, мусить вивчати:

Власні ідейно-політичні заложення, реальні сили всіх поневолених народів, стратегію і тактику визвольної боротьби.

Ворожі ідейно-політичні заложення, його цілі і методи боротьби. В боротьбі зі сталінсько-більшовицьким імперіалізмом вивчати: економічну політику СССР; політику соціального визиску – експлуатації широких народних масс – классом сталінських вельмож; політику національного гніту народів СССР, методи панування і гноблення масс.

Ідейно-політичну підготовку кадрів осягнемо наполегливою і систематичоню працею над кадраим. Кадри треба вишколювати індивідуально і гуртовно (придержуючись засад конспірації)через відвідування постійних сходин і відправ…

Слід вивчати: Постаонви ІІІ НВЗ ОУН… За що бореться УПА; Платформу УГВР… описи боїв… шлях нашого визволення…

Провідники і керівники вишколів відповідальні за переведення цієї інструкції в життя організують вишколи, провіряють і звітують своїм зверхникам про стан вишколів».

«Слава Україні!»

Провід ОУН ПЗУЗ

ЧАСТИНА ТРЕТЯ
СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ

1. До питання створення Служби безпеки ОУН (б)

(Нагальна необхідність створення СБ ОУН (б), український генерал Микола Арсенич, на шляху боротьби за самостійність України, підготовка та вишколи есбістів, напрями підготовки есбістів, завдання Служби безпеки на поточний момент, діяльність СБ у перший період німецько-радянської війни, діяльність ОУН (б) та СБ в умовах зради Німеччини, переформатування діяльності СБ в умовах німецької окупації України, перші успіхи СБ, організаційні документи з питань діяльності СБ, союзники українського національно-визвольного руху, діяльність СБ у підрадянський період, у підготовці до боротьби в нових умовах, боротьба з новим супротивником, непідвладні компромісам, організація розвідувальної роботи в ОУН (жіноча сітка ОУН і молодіжні організації ОУН), тактика і стратегія подальшої боротьби)

Організація українських націоналістів була провідною силою, стрижнем українського національно-визвольного руху. Розкол в ОУН не послабив оунівського потенціалу боротьби за незалежність України. Навіть більше: бандерівське крило ОУН стало інтенсивніше шукати форми активізації національно-визвольного руху. На кульмінаційному, збройному етапі боротьби, який розпочала ОУН (б) з моменту нападу нацистської Німеччини на СРСР, важливу роль у консолідації українських націоналістичних сил було відведено Службі безпеки ОУН (б).

У неймовірно складній і заплутаній військово-політичній ситуації СБ ОУН (б) мала своїми завданнями забезпечити організаційну цілісність ОУН (б), чистоту її рядів, залучити до підпілля віддані справі кадри. СБ ОУН (б) перебувала у протиборстві зі спеціальними службами Польщі, СРСР, Німеччини та країнами її союзників. Протистояння таким серйозним супротивникам вимагало, зокрема, відповідної структурної організації СБ та організації її діяльності. Головним у цій роботі були кадри.

З відновленням Української державності СБ ОУН (б) мала стати національною службою безпеки, тому її почали створювати з нуля, старанно підбиравши кадри для спецслужби українського національно-визвольного руху. В основному це були люди з повною, або неповною університетською освітою. При підборі кадрів також зверталася велика увага на психологічний стан кандидата та підпільний стаж його роботи. Також вивчалися стосунки кандидата у його сім'ї, ставлення до рідних. Тобто, до майбутніх працівників СБ ставилися досить високі вимоги.

Інформацію про методи розвідки, контррозвідки, маскування, конспірації, ведення допитів збирали по крихтах. Наприклад, один з перших підручників з конспірації, виданий у 1937 р. ховався під назвою «Пашні буряки». Ефективно також запозичувався досвід інших спеціальних служб.

Розробив стратегію і тактику національного захисту генерал Микола Арсенич. Він був одним з найкращих фахівців, без надмірних амбіцій, досить розсудливий, ніколи не гарячкував. А це є важливим для діяльності будь-якої спецслужби.

Правник за фахом, він був надзвичайно працьовитим, досконало володів кількома іноземними мовами, мав ерудицію вченого, логічне мислення й миттєву реакцію. Помножені на вроджену скромність, крицевий дух і глибокий патріотизм, ці риси робили референта підпільної СБ не просто добрим розвідником і контррозвідником, а й бездоганним керівником спеціальної служби ОУН (б): спочатку за дорученням С. Бандери, М. Арсенич у 1940 р. створив військову розвідку ОУН (б).

СБ ОУН (б) стала нагальною після того, як червоний терорист Павло Судоплатов у 1938 р. здійснив замах на Євгена Коновальця. Після створення, ця структура працювала, за словами Василя Кука «як годинниковий механізм».

Спершу СБ ОУН (б) очолював Микола Лебідь. У 1941 р., коли німцями був арештований Степан Бандера за відмову відкликати АКТ відновлення Української держави, М. Лебідь перебрав на себе керівництво ОУН (б).

Відтоді, й до січня 1947 р. українською спецслужбою керував М. Арсенич. Він організував її роботу за зразком провідних спеціальних служб різних держав. ОУН (б) на той час вже стала масовою організацією, а тому потрібна була жорстка дисципліна. Завдяки жорстким методам український рух став потужною силою, яка могла досить тривалий час чинити гідний опір більшовицькій системі.

СБ мала забезпечувати охорону провідників українського підпілля; контроль за дотриманням конспірації, підтримку внутрішньої безпеки; розвідку і контррозвідку; розслідування кримінальних злочинів, вчинених членами ОУН (б).

За два десятиліття роботи в підпіллі М. Арсенич став чи не найкращим конспіратором серед керівників національно-визвольного руху. Його притчею стали слова: «Про справу не говори з тим, з ким можна, а з тим, з ким треба».

При творенні структури Служби безпеки Організації українських націоналістів він спирався на досвід спецслужб країн Європи. Згодом, створена ним Служба безпеки охопила підпілля визвольного руху майже на всіх теренах України. А чекісти після окупації українських земель змушені були ретельно вивчати особливості феномену української спецслужби і роками вистежувати її керівника. Енкаведисти були переконані, що знищивши керовану М. Арсеничем СБ, вони, нарешті, здолають потужне українське підпілля самостійників.

Микола Арсенич народився 27вересня 1910 р. в бідній родині у с. Нижній Березів, що на Прикарпатті. Навчався у Коломийській гімназії (з 8-го класу (1928 р.) був відрахований за акції непокори польській владі). Далі навчався у Львівській гімназії, закінчив юридичний факультет Львівського університету. Виховувався у Пласті, 15-річним вступив до Української Визвольної Організації. Аналітик з миттєвою реакцією. Кілька разів був ув'язнений у польських тюрмах. Був старостою українських політв'язнів у тюрмі «Бригідки» та концтаборі «Береза Картузька». У 1939 р. поселився у Кракові, де діяв Провід ОУН (б). У 1942 р. одружився з Г. Гунькою, львів'янкою, випускницею приватної гімназії.

М. Арсенич – керівник СБ природно виглядав і впевнено почувався у формі німецького гауптмана, коли визволяв із катівень гестапо українських підпільників на Дніпропетровщині, та у формі майора радянської армії, коли у 1946 р. здійснював операцію власної розробки під назвою «Тінь» у Тернопільській, Станіславській та Кам'янець Подільській областях. Він усе детально прораховував і мудро передбачав, виконавців добирав надійних, тому його надзвичайно ризиковані операції увінчувалися успіхом.

Загалом, кінець 20-х початок 30-х років ХХ ст. позначився численними акціями непокори української гімназійної і студентської молоді на Західноукраїнських землях проти польської влади. Найбільш резонансні з таких акцій української молоді на той час проходили в Кременці, Луцьку, Бережанах, Перемишлі та інших містах Західної України. На ці акції польська влада відповіла репресіями:відрахуваннями української молоді з навчальних закладів, вироки виносилися за антипольську політичну діяльність, український націоналізм, належність до українських нелегальних організацій.

Члена Стрийського Пласту, його приймають до лав Української військової організації (УВО), а далі автоматично у 1929 р. до ОУН.

Згодом, він стає коломийським повітовим провідником ОУН.

Навчаючись у Львівській гімназії, а згодом у Львівському університеті М. Арсенич продовжив свій шлях активної і небезпечної націоналістичної боротьби. У Львові він показав себе як вправний конспіратор, він чітко розумів, що публічність діяльності ОУН не принесе користі українській революційній справі.

15 червня 1934 р. надзвичайні видання польських газет подали коротке повідомлення про те, що у Варшаві убито польського міністра внутрішніх справ Б. Пєрацького. У відповідь, польська поліція масово арештовувала усіх підозрілих, які мали відношення до ОУН.

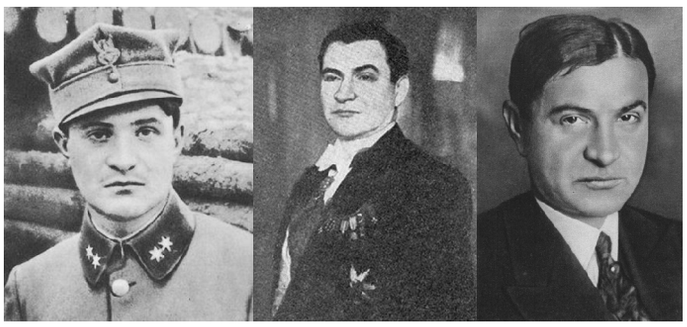

Броніслав Вільгельм Пєратський

Похорон Б. Пєратського

Епілогом став голосний на весь світ «Варшавський політичний процес», який тривав з 18.11.35 р. по 13.01.36 р. протии 12-ти провідних членів ОУН. На лаві підсудних тоді посадили С. Бандеру, М. Лебедя, Д. Гнатківську, Я. Карпинця, М. Климишина, Б. Підгайного та ін. Акт звинувачення інкримінував С. Бандері, як Крайовому провідникові ОУН, керування цією акцією. М. Лебедю – технічну підготовку для виконання замаху.

Побоючись рішучих виступів українців проти польської влади, поліція вирішила хоча б на короткий час знешкодити найактивнішу частину українського студентства.

У ті часи провідною силою, до якої належав М. Арсенич, був Союз Українських Студентських Організацій у Польщі (СУСОП). Він постав як легальне об'єднання всіх українських студентських товариств і організацій у Польщі, зареєстрований на підставі законів Польщі. Польська влада декілька разів то припиняла, то дозволяла діяльність СУСОП.

Розгром КЕ ОУН (б) на Західноукраїнських землях, арешт С. Бандери та ін. провідних членів ОУН (б) не послабив Організацію, а навпаки, згуртував і дав можливість іншим молодим націоналістичним кадрам, переважно з членів СУСОП перебрати на себе керівництво Організацією. Серед них були: Я. Хомів, Б. Рибчук, Б. Левицький, Я. Старух, А. Романюк, М. Г оловінський та ін.

Ефективному розвитку підпільної роботи нового складу КЕ ОУН (б) на Західноукраїнських землях завадив арешт у 1937 р. М. Арсенича та інших членів Організації.

Прецедентом став візит у цей час румунського монарха Кароля II до Польщі. Його маршрут пролягав через Львів. Польська влада, побоючись нових терактів, доручила поліції провести обшуки на квартирах членів СУСОП. У помешканні М. Арсенича було виявлено чимало націоналістичної літератури та листівок. 20 січня 1938 р. Львівський окружний суд засудив М.Арсенича до 3-х років тюрми та 6-ти років обмеження громадянських прав.

М. Арсенич відбував покарання у різних тюрмах декілька термінів. Він був в'язнем і старостою українських політв'язнів польських концтаборів «Бригідки» і «Берези Картузької».

23 березня 1939 р. М. Арсенича вкотре арештували за участь у Конгресі українського студентства.

Микола Арсенич

У «Бригідках» М. Арсенич залишався аж до поразки Польщі у війні з Німеччиною й капітуляції Львова, а саме, до 21 вересня 1941 р.

Зовсім інші часи настали після розподілу Польщі між Німеччиною та СРСР. Волинь та Галичина увійшли до сфери інтересів СРСР.

Радянське партійне керівництво, спираючись на силовий аппарат НКВС, з 17 вересня 1939 р. швидкими темпами розпочало полювання за «неблагонадійними українськими буржуазними націоналістами». Їм активно допомагала агентура, а допоміж-

ним аппаратом були архів польської поліції та арештовані польські поліцейські. Крім того, у польських в'язницях залишились особові справи на українських націоналістів.

М. Арсенич, відчуваючи, як у спину дихає нова влада та аппарат НКВС, щоб не бути схопленим, нелегально перейшов радянсько-німецький кордон і зупинився у м. Краків.

Після розпаду Польської держави С. Бандера, М. Лебедь та інші вищі керівники ОУН (б), осівши у Кракові, відразу ж почали працювати над виробленням нової тактики і методів роботи ОУН (б) на Західній Україні. Перше, що вони зробили – провели кадровий перегляд тих, хто міг бути придатним для подальшої підпільної роботи.

Відтак, розпочали підготовку до боротьби з новим, ще недостатньо вивченим ворогом – радянською владою.

Для усвідомлення й аналізу нової реальності ОУН (б) створило окрему спеціальну структуру під керівництвом Є. Врецьони, який раніше очолював розвідку ОУН (б) в Україні. До неї увійшли І. Равлик, О. Мащак, Я. Гайвас, Б. Рибчук, Г. Пришляк, М. Лебедь (Голова), М. Арсенич (перший заступник). З конспіративних міркувань їх називали «сімкою».

Керівники ОУН (б)добре розуміли, що без професійних працівників спецслужби різних напрямків (розвідки, контррозвідки, слідчих, СБ не може ефективно працювати: «…працівник СБ мусить сам дуже багато вчитися і здобувати досвід на підставі власної практики і знань. Ні єдина інша професія не вимагає від нього стільки здібностей як професія Служби безпеки…»).

Яскравим прикладом далекоглядності оунівського керівництва є навчально-виховний етап 1940-1941рр. Тому, наприкінці 1939 р. не маючи змоги власними силами опанувати основи військової, розвідувальної та контррозвідувальної роботи, М. Арсенич, поряд з іншими лідерами ОУН (б), скористався допомогою «політичного» союзника та прослухав низку розвідувально-контррозвідувальних дисциплін у німецьких абверівських спеціальних школах.

З моменту такого ситуативного союзу, а також завдяки збігові інтересів ОУН (б) і Німеччини, німецькі спецслужби (військова розвідка – Абвер та Служба безпеки СД) розгорнули для оунівців на території Німеччини та Польщі численні вишкільні осередки, а саме, школи та курси. Так, у м. Нойгаммер було організовано військову школу з набором 128 осіб, яка проіснувала до травня 1941 р. На околицях м. Бранденбург з травня по червень 1941 р. під виглядом табору трудової повинності діяла диверсійно-розвідувальна школа у кількості 25-ть слухачів. Такі ж військово-розвідувальні школи діяли у польських містах Дукля і Барвінок. У Польському Генеральному Губернаторстві під патронатом СД діяли школи-курси в містах Команчі та Закопане. Керівництво ОУН (б) саме підбирало курсантів для цих вишколів і гарантувало німецькому військовому командуванню надійність і дисциплінованість курсантів.

ОУН (б) також використовувала нагоди, щоб заповнити своїми членами військові, озброєні відділи за таких умов, з яких не випливали жодні політичні чи військові зобов'язання, але які давали змогу провадити повноцінні військові вишколи.

Отримавши від Німеччини достатню навчально-методичну базу та підготувавши відповідний лекторський склад з числа провідних оунівців. У 1940 р. ОУН (б) розпочала організацію власних вишкільних осередків. Провідним у цьому відношенні став Краківський вишкільний центр. У цьому центрі у 1940 р. М. Арсенич та ще 20-ть провідних членів ОУН (б) (С. Бандера, М. Лебедь та ін.) пройшли перепідготовку на базі старшинської школи під керівництвом поручника О. Карачевського. Метою вишколу було підготувати керівні й командні кадри для створення майбутньої армії незалежної Української держави. Курси тривали до березня 1940 р., після чого, «курсанти» отримали різні організаційні призначення.

Для загального членства ОУН (б) у Кракові також були організовані 4-місячні офіцерські курси та штабні курси для оунівців, які мали військові звання. Методика таких вишколів будувалася за зразком підготовки офіцерів у німецькій та польській арміях.

Тому, М.Арсенич, пройшовши такі вишколи, отримав достатню базу знань щодо роботи спецслужб, щоб створити власну українську спецслужбу, одночасно обіймаючи посади і керівника і лектора (основні дисципліни були з питань розвідки і контрозвідки, М.Арсенич також досить ґрунтовно вивчав систему державного управління СРСР, структуру радянських органів безпеки та Червоної Армії).

У березні 1941 р. С. Бандера, перед проведенням II Великого Збору ОУН (б) провів кадрову перестановку – М. Лебедя було звільнено з посади керівника СБ і введено до керівного складу РП ОУН (б), а М. Арсенича було призначено на його місце.

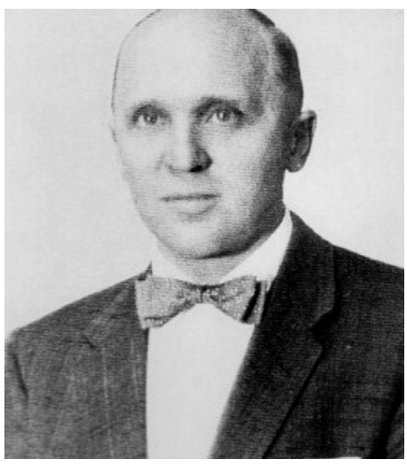

Микола Лебедь

У квітні 1941 р.ОУН (б) провела II Великий збір, одним з учасників якого був і М. Арсенич. На засіданні підбили підсумки організаційної роботи та затвердили плани приготування до повстання в Україні на випадок радянсько-німецької війни. Відзначили й М. Арсенича та його колег за проведення організаційної і вишкільної роботи. Як підсумок, усі думки, плани, рішення щодо подальшої діяльності СБ перенесли на папір, видавши у травні всеохоплюючу Інструкцію «Боротьба й діяльність ОУН під час війни» з окремим параграфом, присв'яченому участі СБ у процесі створення УССД: «Служба безпеки – це другий важливий державний сектор, що його ОУН мусить, по змозі, якнайсильніше опанувати».

М. Арсеничу доручили створити розвідку ОУН (б), як військову, так і закордонну, а після II Великого Збору ОУН (б) С. Бандера особистим розпорядженням призначив його на посаду керівника військової розвідки ОУН (б). Своїми заступниками М. Арсенич залишив провідних і перевірених фахівців СБ – І. Равлика, П. Федоріва та В. Турковського.

Згодом, один з визначних розвідників, – Я.Гайвас, відійшов до групи А. Мельника, інші ж залишилися з С. Бандерою. «Сімку» було перебудовано в Службу безпеки ОУН (б).

Вже починаючи з березня 1941 р. під керівництвом М.Арсенича розпочався процес створення мережі територіальних органів СБ. Цей процесс проходив за відпрацьованими формами і методами розвідувальної і контррозвідувальної діяльності. Територіальні органи СБ не були підконтрольними регіональним керівникам ОУН (б), а лише своїм структурам по вертикалі. За словами провідного діяча СБ Мудрика-Мечника, М. Арсенич опрацював схему побудови референтури СБ і плани її роботи за зразком провідних державних спецслужб інших країн, пристосованих до вимог націоналістичної підпільної роботи. Центральною фігурою СБ був референт на рівні куща, району, області. До складу кожної районної СБ входила боївка із семи – восьми осіб (саме боївки СБ у післявоєнний період стануть справнім бичем НКВС).

Офіційною датою остаточного оформлення СБ можна вважати Крупківську конференцію, яка проходила 10 лютого 1940 р.

Історична довідка

Вишкільна система в СБ ОУН (б) сформувалась на основі симбіозу військових, розвідувальних, контррозвідувальних практик багатьох країн світу, адаптованих до реалій бездержавної, підпільної роботи. Розгортання боротьби ОУН (б) протии радянської каральнорепресивної системи змусило керівництво СБ придяляти особливу увагу підготовці власних кадрів розвідки і контррозвідки.

Курси-вишколи були груповою формою навчально-виховного процессу і тривали до червня 1945 р. Їх ефективність забезпечувало те, що вони тривали безперервно від кількох днів до трьох місяців. Виклад матеріалу був цілісний і перед великою аудиторією. У період навчання есбісти були повністю відірвані від щоденного життя та роботи, звертали усю свою увагу на опанування нових знань.

Згодом, після 1945 р. відмова від централізованих вишкільних осередків була пов'язана з посиленням репресій радянських спецслужб та необхідністю глибокої конспірації у підпіллі. З часом, стали домінувати вишкільні сходини.

Сходини поділялись на «загальні» або організаційні, «вишкільні», «святочні», «при контролі», «тижневі».

На початковому етапі сходини як навчально-методична практика у вишкільному процесі відігравали допоміжну роль. Їхню виховну мету чітко окреслено в Інструкції «Організаційний і політичний вишкіл» – за всяку ціну не дати кандидатові дармувати, бо це його здеморалізує. Необхідно обтяжити його працею, в першу чергу вишколом, щоб він відчував, що в його житті наступили зміни».

Під кінець діяльності СБ вишкільна практика звелася до нечисленних (збірних та індивідуальних) форм навчання. У кожній формі навчання СБ намагалася компенсувати брак загально-середньої освіти есбістів.

Як окремий орган референтура СБ була сформована в лютому 1939 р. на базі бойової та розвідувальної референтури Крайової Екзекутиви ОУН (б) на Західноукраїнських (ЗУЗ) землях. Її створили як необхідний контррозвідувальний орган для захисту лідерів націоналістичного підпілля від репресивної політики польських спецслужб та радянських терористів.

Ініціатором створення спецорганів при КЕ ОУН на ЗУЗ був М. Тураш, а її першим керівником став Б. Рибчук. Однак, ефективному розвиткові оунівської розвідки завадив арешт 20 березня 1939 р. учасників Конгресу українського студентства, які в переважній більшості належали до КЕ ОУН на ЗУЗ та гучний судовий процесс над ними. Польський суд засудив їх за спробу створити СБ, на різні терміни ув'язнення. На цьому процес розвитку СБ дещо призупинився.

Відновлення почалось після розпаду Польщі у вересні 1939 р., коли на волю вийшли десятки провідних діячів ОУН.

Іншим фактором розвитку СБ став розкол ОУН на дві фракції. До формування бандерівської СБ приєдналися фахові працівники спеціальних структур колишньої єдиної ОУН, яких називали «сімкою».

Провід ОУН (б) поставив перед СБ низку завдань:

- протидія діяльності агентури НКВС і Гестапо;
- охорона провідних членів ОУН (б);
- контроль за дотриманням конспірації;
- підтримка внутрішньої безпеки;
- розвідка і контррозвідка;
- організація диверсій;
- розслідування кримінальних злочинів, які скоїли члени ОУН (б).

Щоб запобігти вербуванню членів ОУН (б) іншими спеціальними службами СБ вдавалася до періодичних перевірок та контролю (стеження) за кожним націоналістом, який перебував на керівній посаді.

Іншим пріоритетним напрямом роботи СБ у 1940-1941 рр. стала її участь у міжфракційній боротьбі з ОУН (м). Г. Пришляк згадуючи ті часи говорив: «Головною ділянкою роботи в Кракові була розробка мельниківців та інших українських націоналістичних формувань…»

Усі націоналістичні угруповання українців СБ взяла під пильне око через агентурне спостереження. Запорукою успіху став фактор відкритості, оскільки деякі з них легально проводили свої збори, на які допускалися усі охочі, то ж СБ давала відповідні доручення своїй агентурі відвідувати ці збори, все записувати та інформувати СБ про прийняті рішення.

У разі, якщо на збори сторонніх осіб не допускали, СБ намагалася віднайти агентуру з числа учасників політичних груп або скерувати своїх людей із завданням вступити до організації і працювати на СБ.

Крім націоналістичних угруповань, СБ стежила й за німцями та німецьким командуванням. Особливо це стосується німецького полковника А. Бізанца, який був посередником між німцями й українськими еміграційними колами. Через агентуру СБ в його секретаріаті керівництво ОУН (б) було інформоване, хто з українців звертається до Бізанца і про його рішення та діяльність.

У цей час на допитах СБ ОУН (б) радянських агентів Організація та М. Арсенич зокрема, особливо ретельно вивчали тактику роботи радянської розвідки на НКВС.

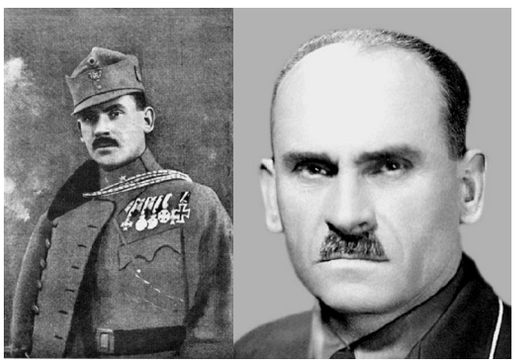

Альфред Бізанц

Під час відступу ЧА влітку 1941 р. СБ ОУН (б) вдалося заволодіти архівом НКВС у Луцьку та документацією Львівської в'язниці. Оунівці захопили особові справи агентів, директивні документи московського центру боротьби з націоналістичним підпіллям, звіти закордонних джерел НКВС. Ця інформація згодом допомогла у подальшій боротьбі з ворожою агентурою, дозволила вдосконалити власні контррозвідувальні методи.

М. Арсенич наказав шукати і вилучати усі наявні та старі підручники зі слідства, карного розшуку, щоб на їх основі створювати власні методичні посібники для вишколу вищих кадрів СБ.

З інструкції СБ «… вивчати психологію і логіку з не більшовицьких підручників. Якщо таких немає, то можна вивчати з більшовицьких підручників, але критично ставитись до матеріалістичного підходу авторів. Глибше вивчати розділи про відчуття, пам'ять, темперамент, характер, інтереси, волю тощо. Докладно зупинитись на справах зовнішніх ознак психологічних переживань».

За рецензуванням М. Арсенича було складено і розмножено реферат про історію радянських спецслужб і методи їх роботи. У цьому рефераті СБ давали підпільникам відповідні вказівки бути обережними під час розкриття пакетів, під час відвідування господарств симпатиків українського національно-визвольного руху, під час прийняття їжі тощо.

Основою методичних посібників, брошур, рефератів був переклад відповідної літератури польських, радянських, німецьких авторів з питань теорії та історії діяльності спецслужб і військової справи. Адаптований матеріал доповнювався власною проаналізоваоною оперативною інформацією, здобутою розвідувальною референтурою, або з матеріалів слідства. Посібники, реферати, статті проходили цензуру й апробацію на місцевому рівні. Після рецензування їх розсилали від обласних до надрайонних осередків. Низовим відділам інформацію доводили лише в усній формі. Для рядових членів ОУН (б) СБ розробляла відповідні повідомлення та інструкції про діяльність основних супротивників – радянських, польських, німецьких правоохоронних органів та їхнього агентурного аппарату, принципів, форм і методів їхньої провокаційної діяльності.

Можна припустити, що саме аналіз отриманої оперативно-слідчої інформації лягав в основу інструктивних планів побудови СБ ОУН (б), побудови лекційних рефератів, у яких було детально проаналізоваон загальну картину діяльності радянської агентури, що дозволяло виробити власну методику і тактику боротьби з нею. Таким чином, старі інструкції удосконалювались, до них додавались нові положення щодо методики проведення слідства, допитів, збирання інформації, зберігання таємних документів.

З початком німецько-радянської війни М. Арсенич підготував необхідні кадри, які взялися розбудовувати місцеві осередки СБ та створювати нові спеціальні школи. У звіті Управління державної безпеки (УДБ) ОУН (б) від 12 серпня 1941 р. зазначено, що «… виховати і вишколити відповідно підібрані кадри провідного елементу Безпеки є першим і найважливішим завданням. Другим завданням є використання усіх людей, що для УДБ можуть щось зробити, їх слід належно вести. По областях вишколи провести у найближчі місяці,… відповідним чином підібрати і перевірити людей перед вишколами…»

З початком радянсько-німецької війни та просуванням Вермахту на Схід провідники націоналістичного руху, серед яких був і М. Арсенич, повернулися в Західну Україну. Осівши у Львові М. Арсенич розпочав роботу з виконання поставлених організаційних завдань, затверджених на II ВЗ ОУН (б) щодо становлення і розбудови СБ в УССД.

Після декларування Акту відновлення Української Держави у Львові, що його здійснив Я. Стецько 30 червня 1941 р. СБ продовжила розпочатий ще у Польщі процес залучення до похідних груп есбістів-організаторів, які за німецькими похідними частинами просувалися територією України і в зайнятих німцями містах і селах України створювали власні органи СБ. Суть цього процесу полягала в організації окремого від загальної збройної сили органу безпеки, що перейме на себе організацію у Державі ладу і безпеки.

Фахівці з оперативно-слідчих дисциплін просувалися з похідними групами ОУН (б) за частинами Вермахту і втілювали у життя настанови керівництва ОУН (б) та затверджені на II Великому Зборі ОУН (б) плани навчально-виховного процесу.

Українське націоналістичне підпілля виділяло цілі бригади своїх представників та посилало їх за фронтом з агітаційним завданням взяти під свій вплив та контроль націоналістичний елемент на окупованій німцями території, в тому числі й у Східних областях України.

Широкий розмах державотворчих дій зумовив і той фактор, що в перші дні війни, німецька влада з прихильністю ставилася до українських націоналістів.

Тому деякі районні провідники ОУН (б) легалізувалися, а обласні референтури до певної міри послабили конспірацію. Згодом, німці використали це послаблення проти бандерівського керівного активу.

Шефові СБ Провід ОУН (б) доручив забезпечити порядок у ситуації військового хаосу в новоствореній державі.

Першим його кроком стала структуризація СБ і створення Української Народної Міліції (УНМ). Для більш активної діяльності планувалось створити розгалужену систему відділів: розвідувально-слідчий, кримінальний, порядковий (завданням останнього було контроль за вуличним рухом, ринками, роботою пожежних і санітарних служб). Чисельність кожного з них не перевищувала сто міліціонерів у місті, області, повіті й тридцять-сорок у районі.

На це відразу ж звернули увагу німці, вони обурилися такими діями, бо не хотіли мати неконтрольовану озброєну військову силу у своєму тилу в якій вони вбачали УНМ. Тому, німцями зразу ж були проведені арешти працівників УНМ та керівників ОУН (б).

1 серпня 1941 р. офіційним наказом німецька окупаційна влада приєднала українську Галичину до Генерального Губернаторства, тим самим закінчивши гру з українцями в будівництво «Самостійної Української Держави».

Наступив новий період боротьби. Після арешту С. Бандери керівником ОУН (б) став М. Лебедь, а повноцінні функції керівника СБ перебрав на себе М. Арсенич.

Першим репресивним кроком щодо націоналістів став німецький наказ про негайний арешт і передачу Абверу членів «групи Бандери».

Другим – заборона пропускати бандерівські похідні групи на Схід від р. Збруч, щоб вони там не проводили української самостійної пропаганди.

Третім кроком став арешт керівників РП ОУН (б) та «полювання» за активістами низових ланок ОУН (б) на усій окупованій території України.

Далі – знищення українських воєнізованих формувань, розпуск Української народної міліції, арешт Гестапо відомих йому керівників СБ та УНМ, ліквідація есбістських вишкільних осередків (німецька окупаційна влада протягом вересня-листопада 1941 р. закрила Рівненську та Дубенську школи СБ. У відповідь, Провід ОУН (б), не відступаючи від генеральної політичної лінії Організації, відкрив підпільну школу у замку м. Клевані (Рівненська область). Її першим керівником було призначено С. Качинського – «Остапа», який сформував власний вишкільний осередок).

Однак, розуміючи, що своїми власними силами німці не зможуть утримувати порядок на окупованих українських територіях, вони створюють підконтрольні собі для підтримання порядку органи поліції – «Шуцманшафт» та «Гільфе Вахманшафт».

Наприкінці вересня – початку жовтня 1941 р. у с. Сорока, що біля Львова відбулася Перша конференція керівного складу ОУН (б), на яку прибули чотирнадцять провідників ОУН (б), серед яких був і шеф СБ М. Арсенич. Конференція дійшла згоди, що відмова німців від своїх політичних обіцянок про допомогу українським націоналістам створити Самостійну Україну є зрадою.

На зазначеній конференції було затверджено тезу про те, що нацистська Німеччина є таким самим ворогом України, як більшовицька Росія.

Однак, з огляду на незавершеність розбудови міцності СБ та українських самостійницьких осередків на місцях вирішили на даний час не проводити ніяких заходів і виступів проти німців. На Конференції було ухвалено рішення щодо переведення більшої частини кадрів ОУН (б) та СБ у глибоке підпілля, ліквідації всіх легально утворених допоміжних організацій, натомість, скерувати нерозконспірованих підготовлених підпільників в мережу адміністративних, громадських і культурно-освітніх підконтрольних Німеччині установ і проводити антинімецьку пропаганду серед українського населення, тим самим, об'єднуючись навколо ОУН (б), готувати військові кадри та збирати зброю, готувати військові кадри. Це мало метою зберегти сили для подальшої політичної боротьби за УССД.

Однак, незважаючи на прийняті рішення Проводу ОУН (б), кількість антинімецьких акцій ОУН (б) зростала. Це було пов'язано з репресіями, які чинили німці проти українського населення, і природним бажанням як ОУН (б), так і українського населення дати їм відсіч.

М. Арсенич повернувся до нелегальних, конспіративно-підпільних методів роботи не відступаючи від генеральної політичної лінії ОУН (б). Він здійснив такі нові кроки: розставив відданих СБ і ОУН (б) людей у багатьох відділах німецької поліції та адміністрації й отримав повний контроль над їх діяльністю; зосередив увагу на навчанні своїх підлеглих методик роботи розвідки та контррозвідки в умовах нелегальної роботи.

Також СБ у той час займалася організацією, підбором відповідних кадрів та їхнім вишколом, що дозволило вже наприкінці 1941 р. створити два обласні СБ й укомплектувати майже кожне регіональне СБ (надрайонні та районні).

У грудні 1941 р. М.Арсенича, як шефа референтури СБ, ввели до складу Проводу ОУН (б) та Головної ради ОУН (б). Тоді ж завдяки організаційним здібностям і наполегливій роботі М.Арсенича поступово розширився та вдосконалився контррозвідувальний апарат обласних, надрайонних, районних референту СБ. Для продуктивної діяльності М. Арсенич запропонував таку їх структуру (за відділами):

- Розвідувальний;
- Оперативно-слідчий.

Цю роботу було виконано, і СБ запрацювала як годинниковий механізм.

СБ мала чітку структуру: на чолі – шеф СБ, йому підпорядковувались крайові, окружні, надрайонні, районні та кущові референти.

До штату кожної з референтур входять: відповідний референт, декілька слідчих, архіваріус і боївка – збройна сила осередку СБ. Боївка нараховувала від двох-трьох, до десятка бойовиків. Це були добірні, ретельно перевірені бійці, озброєні одним-двома кулеметами, автоматами, пістолетами, гранатами. При кожному були мотузки для зв'язування бранців. Бойовикам заборонялося потрапляти до рук ворога живими. Вони охороняли керівництво ОУН (б), конвоювали арештованих, здійснювали диверсії та теракти. Бойовик СБ мав бути дисциплінованим, повинен був вміти користуватися усіма видами зброї, чітко виконувати накази. Для роботи у референтурі СБ на посаді референта чи слідчого, треба було мати аналітичний склад розуму.

ОУН (б) запровадила широку мережу інформаторів. Вони діяли у поліції, допоміжних батальйонах, інших установах німецької окупаційної влади. Наприклад, агент СБ І. Білик «Кость» працював перекладачем у штабі елітної дивізії СС «Адольф Гітлер». Була своя агентура у канцеляріях окупаційних установ. Були частими приклади, що про зміст розпоряджень раніше дізнавалась СБ, ніж ті, кому вони були адресовані.

Інформацію отримували та передавали через зв'язкових, якими були тисячі жінок, підлітків, чоловіків, які рухались дорогами, переносячи підпільну літературу, чи зашифровані мініатюрні записки – грипси, які були написані на папірусному папері, надійно сховані, і мали бути обов'язково знищені при арешті зв'язкового.

Інформацію передавали через так звані живі або мертві пункти зв'язку. У першому випадку, відбувався контакт зв'язкового з людиною-адресатом, у другому послання залишалося в умовленому місці.

СБ вдається проводити й складні операції. Так, наприкінці 1942 р. у результаті вдало проведеної операції СБ Львівського Крайового проводу з Львівського Гестапо було звільнено двоє провідників ОУН (б) – Дмитра Грицая та Ярослава Старуха.

За даними німецьких спецслужб за увесь період окупації України німцям не вдалося глибоко впровадити свою агентуру у середовище ОУН (б).

На початку 1942 р. запрацював і оперативно-слідчий апарат, оскільки активізувалась ворожа агентура. Чудово розуміючи наслідки агентурного проникнення й розкладу зсередини ОУН (б), Провід Організації поставив перед М.Арсеничем і СБ зокрема, чіткіші напрями оперативно-розшукової роботи: виявлення агентури радянських спеціальних служб, що залишилася на окупованій території; контррозвідувальна протидія репресіям німецької окупаційної влади проти націоналістичного підпілля; робота з нейтралізації осередків ОУН (м); стеження за польським націоналістичним підпіллям; контроль за середовищем ОУН (б).

Відповідно до цих завдань М.Арсенич доручив низовим керівникам СБ займатися розслідуванням справ, заведених на членів ОУН (б), виявлених агентів з числа оунівців, а керівникам Крайових та обласних референтур періодично виїжджати на периферію для контролю за роботою їх підлеглих.

Є велика різниця між радянським поняттям «мирне населення» і загальноприйнятим розумінням цього терміну «мирне населення» в історичній науці. Мирним населенням є лише те населення, яке не причетне до військових дій, ніяким чином не є суб'єктом боротьби. Виходячи з цього вважається, що СБ не нищила мирного населення, а агентуру, прорадянський актив. Так званий радянський «невидимий фронт» до категорії мирного населення відносити не можна, оскільки його члени вели боротьбу проти українських повстанців на боці радянських каральних органів та радянсько-більшовицької політичної системи.

У середині 1942 р. СБ розпочала й пропагандистську роботу, саботуючи мобілізацію української молоді на службу в німецьку армію та примусове вивезення на роботу до Німеччини. Такі дії виходили з політичних намірів ОУН (б), що ґрунтувалися на тому, що головним завданням у цьому процесі є збереження «українських» кадрів на місцях, особливо молодь. У той час це можна було робити, бо репресії зі сторони німців проти українського населення послабилися, оскільки німці у 1942 р. просунулися далеко на схід і деякий період часу приділяли мало уваги боротьби з українським націоналістичним підпіллям.

Німецькі репресії щодо бандерівців повною мірою відновилися наприкінці 1942 р., коли були заарештовані член Проводу ОУН (б) Я. Старух, керівник Організаційного відділу військової референтури Проводу ОУН (б) І. Климів, якого через два дні було страчено, а також інший провідник ОУН (б) Д. Грицай. Відтак, перед СБ Львівського Крайового проводу керівництво ОУН (б) поставило завдання вирвати з Львівської в'язниці на Лонцького Я. Старуха і Д. Грицая. Визволення, згідно з розробленим планом під керівництвом М. Арсенича, доручили боївці референта СБ Дрогобиччини К. Цмося («Модест»). Зазначена операція пройшла успішно (з цією метою СБ було завербовано кількох українців зі служби охорони в'язниці, в'язням, були виготовлені фальшиві документи, за якими арештованих оунівців було виведено за межі тюрми, начебто на допит у Гестапо).

З другої половини 1942 р. провідникам ОУН (б) стало зрозуміло, що німці перебувають на території України тимчасово, тому слід вже зараз перебудовувати роботу Проводу Організації та СБ. Відтак, уся подальша робота СБ і УПА була спрямована не лише по лінії боротьби з німцями, але й у напрямку майбутньої боротьби з радянською владою, що знову насувалася в Україну.

Також, з середини 1943 р. на території України пожвавилась діяльність радянської агентури та партизанського руху. У такій ситуації Провід ОУН (б) поставив перед СБ завдання виробити нову тактику подальшої боротьби. І М. Арсенич цю тактику виробив, подавши пропозицію збільшити особовий склад боївок СБ (БСБ), які після затвердження пропозицій, крім охоронної і поліційної роботи, почали виконувати бойові й терористичні акції. Причиною цього стало рішення Проводу ОУН (б) про перехід від масштабних бойових дій (наступального характеру) до менших і ло-

кальних (оборонних). У цій складній ситуації акцент робився на створенні при кожній референтурі СБ дві-три БСБ, які за висловом А. Кентія мали б зайняти останній рубіж оборони українського визвольного руху.

Встановивши вже у 1942 р. чіткий порядок звітування, він забезпечив СБ свіжою розвідувальною інформацією про всю роботу німецьких комендантів і поліції. Суть такого звітування зводилась до того, що кожний референт СБ три рази на місяць подавав звіт вищому референтові про зібрані розвідувально-контррозвідувальні дані, інформацію про роботу підлеглих, політичні настрої оунівців, їх зв'язки. Згодом коло інформації, яку слід було подавати розширилось.

Наказ референтам про поділ структури СБ на два відділи та про їхні функції
№ 1 від 10 вересня 1943 р.

«…СБ ділиться на два відділи:
1. Відділ розвідчо-інформаційний
2. Відділ поліційно-виконавчий.

На чолі обох відділів стоїть референт СБ. Йому безпосередньо підпорядковуються шефи обох відділів, які одночасно входять у склад справової ланки референтури СБ. Для виконання тих завдань кожний референт СБ покликує собі на допомогу заступника та технічну ланку (машиністку, гінців, канцелярський персонал).

1. Відділ розвідчо-інформаційний референти СБ ВН мають у своєму терені розбудовувати до кінця вересня 1943 р. Шеф розвідчо-інформаційного відділу, який одночасно являється членом справової ланки референтури СБ, покликує собі на допомогу апарат розвідчо-інформаційного відділу.

До складу справової ланки розвідчо-інформаційного відділу ВН і ВР мусить увійти щонайменше одна жінка. Жінка може стати також шефом розвідчо-інформаційного відділу, якщо своєю діяльністю і спритністю в праці цього поста заслуговує. До СЗ розвідчо-інформаційного відділу покликати щонайменше трьох осіб, плюс гінці і кур'єри. Сітку інформаційно-розвідчого відділу розбудовувати аж до станиць. До цієї праці залучати чоловіків і жінок. Великі резерви кадрів для цієї праці знаходяться між юнацтвом, тому на юнацтво звертати особливу увагу. Розвідником розвідчо-інформаційного відділу мусить бути кожний член ОУНСД та чесний українець, не дивлячись на те, яку працю він виконує.

Не має бути жодного місця, де не діяв би наш розвідник. При розбудові розвідчо-інформаційної сітки звернути пильну увагу на міста, міські управи, міські управи, уряди, сільські управи, кооперації, школи, церкви, теренові сотні УПА, санітарні станиці, шпиталі. Розвідчо-інформаційний відділ при допомозі своїх розвідників і інформаторів слідкує за кожним рухом і подіями в терені, та мусить мати всю інформацію про стан справ у терені.

Інформацію з терену висилає розвідчо-інформаційний відділ референтури СБ ВН до розвідчо-інформаційного відділу референтури СБ ВО раз на тиждень, а у важливих справах безпосередньо при одержанні інформації. Інформації подавати коротко, але ясно, даючи на кожну інформацію відповідь на п'ять основних запитань:Коли, Де,Хто, Що, Як?

Розвідчо-інформаційний відділ подає інформації про:
1. Ворожі підпільні організації в терені
2. Провідників тих організацій
3. Вплив тих організацій на населення
4. Моральну і бойову вартість тих організацій;
5. Спосіб ведення пропаганди тих організацій серед населення
6. Збройну ворожу силу в терені та її озброєння
7. Проведені акції тих сил проти українського населення
8. Тактику тих сил в поборюванні українського повстанського руху
9. Моральну і бойову вартість тих сил
10. Стале місце перебування тих сил
11. Німецькі адміністрацій ні приписи і розпорядження
12. Зміну документів і проїзних перепусток
13. Рух по залізниці та побитих комунікаційних шляхах
14. Дії щодо стягнення контингентів
15. Способи ведення пропаганди німецького уряду серед населення
16. Ворожу розвідку в терені
17. Сексотів і ворожих ви служників (складати їх конкретні списки)
18. Непевних одиниць, які можуть шкодити УПА

19. Політичні українські партії в терені
20. Провідну верхівку тих партій
21. Діяння українських диких груп в терені
22. Місце перебування, озброєння, моральну і бойову вартість тих груп
23. Кожночасні арешти чи розстріли українців німецькою поліцією
24. Настрої і домагання населення
25. Вплив УПА на населення
26. Організація населення
27. Недомагання нашої праці в терені
28. Причини тих недомагань
29 Розтрата і розбазарення організаційного майна
30. Питання самогону і моральний занепад в терені
31. Непорозуміння між провідним активом і населенням
32. Про осіб з провідного активу, які ведуть себе нетактовно та створили негативний авторитет серед українського населення
33. Непевних осіб, які попали в ряди УПА.

Завданням розвідчо-інформаційного відділу є збирання в терені різних летючок, як німецьких, так і комуністичних, висилати їх разом з інформаціями. Всі інформації шеф розвідчо-інформаційного відділу референтури СБ ВН висилає до інформаційно-розвідчого відділу референтури СБ ВО, передаючи одночасно копії тих інформацій референтові СБ ВН. Розвідники і інформатори в терені діють непомітно, маскуючись у терені та не носять довгої зброї.

Референт СБ ВН по перегляду інформацій витягає з них матеріали про осіб, супроти яких треба провести слідство, і передає ті матеріали поліційно-виконавчому відділові. Схема сітки поліційно-виконавчого відділу залишається та сама, яка була розбудована, як референтура СБ. До поліційно-воконавчого відділу втягати лише чоловіків та підібрати добре розвинених людей до справової сітки, які до кожної справи зуміють застосувати національно-революційний підхід і справедливість.

Шеф поліційно-виконавчого відділу референтури СБ ВН покличе собі на допомогу до справової сітки щонайменше трьох людей. До кожної справової сітки має увійти людина, яка займе пост слідчого і буде у цій ділянці себе вишколювати. На допомогу справовій ланці поліційно-виконавчого відділу СБ ВН має 6-8 озброєних жандармів (боївка). Справова сітка поліційно-виконавчого відділу референтури СБ ВР від 3 до 5 жандармів (боївка), а справова сітка ВП від 2 до 5 жандармів (боївка) плюс гінці і кур'єри.

По станицях має діяти лише шеф і заступник поліційно-виконавчого відділу. Всі важніші справи по станицях розглядає поліційно-виконавчий відділ підрайону.

Компетенції поліційно-виконавчого відділу лишаються ті самі, які до цього часу мала референт ура СБ.

Звіти поліційно-виконавчий відділ референтури СБ ВН висилає до поліційно-виконавчого відділу референтури СБ ВО на друга Смока, три рази на місяць, а саме:10, 20 і 30 числа кожного місяця.

Форма звіту.
1. Які справи розглянув поліційно-виконавчий відділ.
2. Кого, як і за що арештовано.
3. Кого, як і за що покарано.
4. Які справи розпочато і ще не закінчено.
5. Які конфіскати зброї і військових речей провів поліційно-виконавчий відділ, та де здав речі.
6. Які акції провела жандармерія поліційно-виконавчого відділу відносно чистки терену від ляхів.

Всі запитання відносно праці обох відділів писати на окремих записках та не змішувати разом з інформаціями у звіті».

«Слава Україні!»
«Героям Слава!»
РСБВО Смок».

Отримана інформація надходила до обласних референтів СБ, вони щомісяця упорядковували її і звітували перед Крайовим референтом, він, у свою чергу, надсилав інформацію до М.Арсенича й одночасно інструктував низових референтів на підставі отриманих від них звітів. Зустрічі референтів СБ нижчих ланок з М. Арсеничем проходили на вулицях Львова або на конспіративних львівських квартирах. Г. При-

шляк так описував такі міні-наради: «… кожного місяця під час зустрічей я передавав М. Арсеничу зведені місячні звіти за всю роботу СБ Львівського Крайового проводу ОУН (б) і отримував від нього подальші інструкції і вказівки».

Про необхідність покращити роботу СБ через співпрацю з політичним проводом ОУН (б), і, таким чином, уникнути можливих зловживань в роботі СБ, ізоляції та сумніву українського національного підпілля в роботі своїх колег в СБ йдеться у **Звіті про роботу референтури за період від 15 вересня до 15 жовтня 1943 р.**

«**Організаційні справи**

Сітки СБ досі немає в надрайоні Пінськ. В надрайоні Столин охоплено сіткою СБ 2 райони, і ця праця дуже недомагає.

Терен загрожений комуністами, бракує людей до праці, передусім місцевих. В інших надрайонах СБ існує по всіх районах за винятком окраїн, як північна частина Клесівського і Рокитнянського районів, західна частина Рафалівського району, східна частина Людвипольського району та Городницького району. У згаданих вище теренах або цілком немає органів СБ, або існуючі органи не проявляють задовільної діяльності.

Ці терени або безпосередньо опановані більшовиками чи польськими бандами, або ті банди мають там сильні впливи.

Праця безпеки навіть у цілком охоплених теренах має багато недомагань. Брак людей політично і фахово вишколених, проблеми в організаційній схемі, ізольованості СБ, слабкій структурі органів СБ від низу догори, перевантаження працею низових клітин СБ.

Адміністративний район 1

Основною адміністративною одиницею, в якій діє Безпека, є район. Районний СБ сам вирішує, хто в його терені ворог чи шкідник. Рішення районного СБ про те, кого і як покарати (до смерті включно) є у більшості випадків безконтрольне.

Надрайонний СБ не в стані вести особисто важніші справи по районах чи хоч ознайомитись з тими справами перед остаточним рішенням про вину і кару…

Немає поділу компетенції районного і надрайонного СБ, тому часто надрайонний займається слідством у дрібних справах, а навіть полагоджує дрібні справи з цивільним населенням, а районний вирішує важливі політичні справи.

Адміністративний район 2

Районний СБ ділово не підлягає районному коменданту запілля і практично може закривати всі справи. Це саме стосується і надрайону.

Співпраця між комендантами запілля і референтами СБ району і надрайону зумовлюється взаємним довір'ям цих двох людей.

Комендант запілля районів і надрайонів, які відповідають за терен, не знають, що робиться у Безпеці.

Праця безпеки має суто політичний характер, а політичні чинники знають про діяльність Безпеки ще менше, ніж коменданти запілля.

Політичні чинники повинні давати політичний тон, тобто давати вказівки щодо праці СБ, контролювати під політичним оглядом діяльність СБ, а цього політичні органи не можуть зробити, будучи ізольованим від СБ.

Досі не відбулося жодної відправи чи конференції з метою устійнити відношення політичних чинників і СБ.

Політичний провід повинен орудувати Безпекою…

Адміністративний район 3

Районний СБ, ізольований від інших провідників у терені і покладається на власні сили, дуже часто звертається за вказівками до свого зверхника…

Дуже часто рішення районного і надрайонного СБ повне сумніву. Ті люди повинні спертися на політичну лінію, а тієї лінії вони не бачать.

Районний референт СБ веде роботу самочинно, неподільно і безконтрольно.

Надрайоновий референт робить це у важливіших справах.

Адміністративний район 4

Зорганізована розвідча сітка дає великі послуги. Розвідча справа належить до обов'язків районного СБ, забираючи від нього багато часу і людей, що невід'ємно впливає на його основну роботу викривання і карання злочинців.

Тому, вважаю необхідним:

1. Щоб СБ зайняла властиве їй місце, тобто, щоб вона була інструментом в руках політичного проводу, а для цього треба:

а) щоб комендант запілля району і надрайону були можливо найчастіше інформовані про працю СБ;

б) щоб районний СБ сам не рішав про вину і кару;

в) збільшити контроль зі сторони політичних чинників над працею СБ;

г) щоб політичні чинники мали змогу і обов'язок надавати політичний тон роботі СБ;

д) щоб право рішати про вину і кару в запіллі належало без винятків до одного стисло окресленого органу.

Для того, районний і надрайонний референти СБ були вільні від сумнівів щодо правильності їх поступків, щоб політичні чинники мали погляд до праці СБ і щоб збільшити контроль над СБ слід створити районний суд, зложений з представників політичного проводу і СБ для розгляду і виконання присудів у всіх політичних справах.

Слід також створити такий суд і в надрайоні. При наявності такого суду, праця СБ зводилася б до приготування матеріалів для суду. СБ діяло б безпосередньо без суду у відношенні до шпіонів, емісарів ворожих збройних сил.

Необхідно опрацювати нову схему організації СБ, у якій були б розподілена компетенція районного і надрайонного СБ, а також при котрій люди, відповідальні за цілісність роботи в терені від надрайонного вгору були завжди і вичерпно інформовані про працю Безпеки, що б дало можливість давати правильні вказівки органам СБ.

Необхідно часто скликати політичні конференції у надрайоні і окрузі за участю представників СБ для викривання недотягнень у роботі.

Необхідно провести вишколи низових працівників СБ (до районного включно) особливо на відкритих теренах Столинщина, Пінщина, загрожені частини Сарненщини і Костопільщини.

Необхідно, по можливості часто, відбувати відправи з активом СБ надрайону і підрайону.

Районний і надрайонний СБ повинні мати окремого чоловіка, що відповідав би виключно за розвідку.

Більший зв'язок СБ з політичним проводом і звільнення органів СБ від виношення вироків:

1) збільшила б спів відповідальність активу в районі і надрайоні за цілісність праці;

2) збільшила б можливість контролю не тільки Безпеки, але й інших структур;

3) дала б можливість органам СБ зайнятися більше викриванням злочинів.

Стан збройної ворожої сили в терені:

німці 3500 чол., поляки на німецькій службі 1500 чол., азіати 360, грузин 85, українців 50. Разом 5400.

Більшовики:

у загонах північно-східної частини Сарненщини біля 400 … інших прийдешніх і місцевих загонів … біля 4900 …

Обрахування зроблено при марші червоних відділів через опановані нами терени. У подані цифри не враховано червоні відділи в Уманському лісі…

Сили ворогів та їх тактика в поборюванні нашого руху:

Німці представляють небезпеку тільки як фізична сила, вони не мають іншого впливу на маси.

Необхідно вжити всіх заходів, щоб населення в селах, що біля опорних пунктів німців, поховало, чи вивезло хліб і худобу…

Більшовики: від жовтня червоні почали застосовувати стосовно українського населення безоглядний терор. Це можна пояснити:

участю в червоних бандах великого числа поляків;

співпрацю з бандами місцевих комуністів, які ведуть розвідку, показують червоним наших людей …

браком продуктів, одягу і фуражу у червоних відділах.

Червоні мобілізували велике число українського населення до своїх банд. Мобілізацію провели частинно добровільно і під примусом…

Належить ствердити, що з нашого боку не було досі поважних спроб розложити червоних зсередини. Слід підготувати швидко законспірованих місцевих людей, котрі б не лишали терену в разі нападу червоних. В теренах, загрожених червоними, необхідно втягнути до боротьби з більшовиками також і не українців.

В загрожених теренах (Столинщина, Пинщина) повинні стало перебувати відділи, зложених з місцевих людей.

За час від 1 до 15 жовтня червоні зробили в надрайоні Сарни і Костопіль 8 нападів на наші села. Вбили 62 людей, забрали 500 шт. худоби, багато продуктів … Були грабіжницькі акції червоних, що квартирують в Уманському лісі.

Поляки виступають як німецькі вислужники, червоні партизани – незалежна збройна сила.

Фактом є те, що ці групи мають між собою спільну мову. Досі не було великих виступів поляків проти червоних, а також відповідно, польських шуцманів проти польських банд чи проти червоних. Тому, можна стверджувати, що німці і більшовики використовують поляків як знаряддя проти нас…

Акція нищення поляків нічого не принесла. Польський активний елемент в основному зберігся і з одного боку – використовує німецько-більшовицьку окупацію України, щоб помститися на українцях, а з другого – готується до самостійного виступу в слушний час.

Вважаю політично доцільним …повести ревізію нашого відношення до поляків з тим, щоб відірвати їх від німців і більшовиків, що позбавило б поляків підтримки. Сьогоднішнє становище поляків дає підстави думати про наш успіх цієї справи.

Моральний стан ворожої сили

Німці не скривають думку, що їм прийдеться покинути Україну. З УПА і запілля до червоних втікають поодинокі люди, що свідчить про покращання їх ситуації.

Внутрішні справи (недопрацювання в наших рядах)

В низових організаційних клітинах (станиці, кущі) помітна розхлябаність. Трапляється, що станичні і кущеві полагоджують різні, не свої справи, а навіть арештовують людей і ведуть слідство. За різні ділові послуги вимагають заплати у формі сала, горілки і т.п. Неодноразово стверджено, що рядове членство по селах п'є горілку.

Терен цілком розконспірований. Необхідно перевести основну чистку і скріпити дисципліну серед членства…

Загальні справи

Села, загрожені німцями, або більшовиками чекають на УПА. Досі забагато обіцялося зі сторони УПА для таких загрожених теренів. Дуже часто при нападі наших ворогів на села, УПА не могла поставити спротиву, в результаті скривджені люди зневірилися, сумніваються в існуванні більшої нашої збройної сили взагалі. Таке ставлення має й ту погану сторону, що населення почувши, що УПА їх захистить, нічого не робить для свого самозахисту від ворогів.

Краще населенню нічого не обіцяти, особливо того, що не можна зробити, а навпаки, вказувати всюди, що населення само повинно себе обороняти і своє майно.

Скільки і яких справ залагодила СБ:

Покарано смертю 110 чол. Серед них: 50 – українців і сексотів, 18 комуністів, 5 німецьких вислужників, 33 поляки, 2 німців, 1 голандця, 1 жида…»

Керівництвом СБ видавалися й інструктивні документи щодо необхідності покращення роботи низових структур СБ.

Інструкція надрайоновим і районовим референтам СБ у справі розвідки від 9 вересня 1943 р.

«…Ви мусите наладнати справу так, щоб в найменшій закутні був наш розвідник-інформатор. Помітне в терені те, що СБ дуже часто ходить тільки до однієї боївки і в руки СБ попадають лишень випадково якісь «невдачники», що своєю поведінкою звернули увагу на себе.

СБ дуже часто не провадить докладного обшуку, і трапляються випадки, що чоловіка пускають в трубу тоді, коли після смерті в його одязі знаходять дорогоцінні записки-шифри.

Трапляється й таке, що вбивають чоловіка, а навіть не доглянуть, що в його кишені залишився портмонет – збігом обставин той портмонет достається в руки простого дядька, а в ньому важливі папери.

СБ Мусить поставити розвідку так, що зорганізує селянство, яке сьогодні йде за нами.

Завдання СБ використати самооборону, залучаючи її до розвідчої роботи. Поставити справу так, щоб різні чагарники, що є довкола села, були контрольовані рано і ввечері – це має робити селянство, очолене детективами СБ.

Втягати жіноцтво до роботи,давати їм напрями в роботі. Безперервно наставляти селянство на дорогу, яка принесе Вам полегшення у розвідці».

«Слава Україні!»

Комендант запілля «Пташка»

Заходи, впроваджувані керівництвом СБ щодо новацій у діяльності української спецслужби дозволяла не тільки проникати усередину німецької окупаційної влади, а й протидіяти проведенню німцями репресивно-каральних заходів.

Відомо, що через власну агентуру СБ отримала список 50 активістів ОУН (б), яких розшукували німців, щоб арештувати, і вивела їх на периферію.

Примітка:

Данило Шумук – «Боремський», «Борис» (1914-2004). У 1944 р. командир підпільної групи Білоцерківщини (Житомирська округа).

Микола Криворучко – «Лисозуб», «Радченко». У 1944–1945 рр. – командир підпільної групи Андрушівщини (Житомирська округа).

Володимир Кудра – «Роман» (1922- 1955 рр.). У 1944–1946 рр. командир загону (з'єднання «Базар»; 1944 р.), підпільної групи, провідник Коростенської надрайонної округи «Схід», 1945 р.

Наприкінці 1943 р. у м. Бережани, Тернопільської області М.Арсенич скликав організаційну нараду, на яку прибули референти СБ: Тернопільщини – «Максим», Станіславщини – В.Лівий «Митар», Перемишлянщини – «Соловій», Дрогобиччини – Т. Охримович – «Шишка». Прослухавши їх звіти, М.Арсенич видав нові розпорядження щодо подальшої роботи СБ у новій підрядянській дійсності (нажаль, сьогодні не віднайдено документів, які могли б розкрити суть цієї наради).

ОУН (б) головний мобілізаційний потенціал вбачався у Волинській і Рівненській областях. Саме тому, в лютому 1943 р. з Галичини у район Завидівських лісів передислокувався Головний Штаб ОУН (б) на чолі з урядуючим провідником М. Лебелем і керівником СБ М. Арсеничем. Згодом, одна частина штабу під керівництвом М. Арсенича переїхала в с. Великий Стидин, що на Костопільщині (Рівненська обл.), а інша – під керуванням Р. Волошина – передислокувалася у с. Вовчак, Гурійського району, що на Волині.

Тому, на території Волинської і Рівненської областей зосередилась значна частина керівних кадрів, які організували роботу ОУН (б) і УПА.

З 21 по 25 серпня 1943 р. у с. Слобода Золота, Козівського району, Тернопільської області проходив ІІІ Надзвичайний великий збір (НВЗ) ОУН (б). У його роботі серед інших провідних членів Організації взяв участь і М.Арсенич.

Результатом цього зібрання стало затвердження Р.Шухевича Головою Бюро Проводу ОУН (б) та прийняття низки нових програмних і партійних настанов.

Необхідність таких змін була зумовлена новими політичними реаліями. ОУН (б) на той час перетворилася на масову політичну організацію. До українського визвольного руху було залучено десятки тисяч людей, погляди багатьох з яких не збігалися з ідеями інтегрального націоналізму, і ці настрої треба було враховувати.

Збір підтвердив, що головною метою ОУН (б) є створення УССД з політичним устроєм, побудованим на демократичних засадах, спираючись на соціальну справедливість. Земля мала стати власністю селян. Важку промисловість і транспорт планувалося націоналізувати. За робітниками визнавалося право брати участь в управлінні заводами і фабриками. Гарантувалося право на 8-ний робочий день, справедливу оплату праці, вільний вибір професії, свободу профспілок, слова, думки. Переконань, рівність у правах усіх громадян, у тому числі національних меншин.

Це була програми революційно-демократичних перетворень. Через референтури пропаганди, ОУН (б) розгорнула широку роз'яснювальну роботу серед населення, щоб довести до його відома зміст програмних документів подальшої діяльності ОУН (б).

У відповідь, Організація здобула широку підтримку населення тих регіонів України, де діяв український визвольних рух, а також там, де був його вплив.

М. Арсенич довго на одному місці не затримувався. Провівши інспекцію на Волині в 1943 р., він на початку 1944 р. перейшов до ревізії Львівського Крайового проводу, згодом переїздить на Станіславщину, потім – Тернопільщину (с. Бишки, Козівського району).

Чисельність збройних відділів УПА швидко зростала, вдосконалилась і їх структура. Саме завдяки широкій та ефективній підпільній мережі ОУН (б), УПА розрослась у велику, добре організовану партизанську армію. Наприкінці 1943 р. першій половині 1944 р. УПА досягла свого апогею і сили.

Одночасно з розвитком УПА і ОУН (б) під керівництвом М. Арсенича розширилась і мережа територіальних органів СБ. За словами члена Проводу ОУН (б) та командира УПА-Захід О.Луцького, референтури СБ були непідконтрольні регіональним провідникам і перебували лише у безпосередньому підпорядкуванні лише референтів СБ ОУН (б).

Наказ комендантам надрайонів про перепідпорядкування Служби безпеки
№ 2 від 30 вересня 1943 р. УПА. Група «Заграва КЗВО

До всіх комендантів надрайонів запілля в окрузі

«…Референти Служби безпеки відтепер не є службово підпорядковані комендантам запілля, а тільки з ними співпрацюють.

Референти СБ є підпорядковані тільки своїм діловим зверхникам.

«Слава Україні!»

КЗВО «Юрко»

Працівник СБ Мудрик-Мечник говорив про те, що завдяки наполегливій роботі М. Арсенича до кінця 1943 р. було вироблено дієву схему структури референтур СБ і план їх роботи у боротьбі з Німеччиною та СРСР, який не поступався планам і структурам спеціальних служб інших провідних держав світу, пристосованих до підпільної боротьби.

Так, наприкінці 1943 – 1944 рр. до кожної референтури СБ входили: референт, два-три слідчі, 10-20 бойовиків та архіваріус, що здійснював облік документів референтури.

Референтури СБ ОУН (б) діяли у складі крайових, окружних, надрайонних і районних проводів ОУН (б). Нижче від районного, у кожній кущовій ОУН (б), був інформатор, який виконував функції нижчої ланки референтури СБ в системі ОУН (б).

Керівництво і координацію діяльності крайових референтур СБ здійснювала референтура СБ ОУН (б), а нижчі ланки СБ керували діяльністю по своїй лінії на території, де діяла крайова ОУН (б).

«…На мій погляд, у найближчому майбутньому часі ми повинні всю нашу політику, усю нашу роботу, якнайшвидше перебудувати відповідно до вимог ведення затяжної боротьби в мирний час» – з листа М.Арсенича до Р.Шухевича від 11 січня 1947 р.

Особисте життя підпільників, а особливо працівників СБ ретельно контролювалось. Дозвіл на одруження надавав їх старший (окружний) провідник лише після перевірки нареченої. Вони не могли ходити до жінок у власних справах, а лише у службових, беручи з собою обов'язкового свідка.

Такі правила диктувало життя.

Проведена попередня організаційна робота дозволяла М. Арсеничу бути обізнаним в усіх справах і бачити недоліки і прогалини у роботі СБ. Г. Пришляк, згадуючи ситуацію в СБ у зв'язку з поверненням радянської влади свідчив, що у структурах Організації на місцях повною мірою готувалися до роботи в умовах радянської дійсності, у зв'язку з чим, було складено плани переформування проводів ОУН (б), збільшено кількісний склад відділів УПА, а по лінії СБ проведено роботу з виявлення і ліквідації осіб, які очікували приходу радянської влади й могли видати вже новому окупанту українських земель легальних членів ОУН (б). Німці відступають, а українські націоналісти накопичують зброю перед новими боями, збирають зброю та навчають нових бійців.

СБ стала серйозним супротивником німецьких спецслужб. Останні самі визнавали, що до кінця 1943 р. рішення, прийняті в Берліні, уже через двадцять годин ставали відомими бандерівцям. Допомагали їм у цьому розвідка та агентура у німецьких військово-політичних структурах.

Показовим прикладом успішної діяльності СБ у той період можуть слугувати слова С. Мудрика-Мечника, який стверджував, що в 1941 – 1944 рр. німецькі спеціальні служби не мали успіху в українському націоналістичному підпіллі. Агентуру, яку вони вербували, СБ дуже швидко викривала й ліквідовувала. Зважаючи на це, слід зазначити, що у 1941-1944 рр. своє основне завдання – уберегти кадри ОУН (б) від розконспірації та знищення німецькими каральними органами вона виконала.

Наслідком такої проведеної роботи стало те, що після Другої світової війни, не маючи змоги знищити український національно-визвольний рух, радянський режим мобілізував проти українських повстанців величезні сили. Ця боротьба стала для радянського режиму фактично третім фронтом, війною після війни. У цей час на Західній Україні режимом було розміщено півмільйонне збройне формування: у

кожному містечку було розміщено гарнізон, у кожному селі також були відділи військових, а в постійній бойовій готовності перебували відповідні оперативно-чекістські групи.

Керівництво СБ вели й роботу щодо об'єднання сил партизан Тараса Бульби-Боровця й військових сил УПА ОУН (б). З цього питання велася активна робота, оскільки Бульба-Боровець був одним з тих, хто мав великий вплив на тодішню ситуацію в Україні. Він народився на Волині у 1908 р. Перед початком Другої світової війни був пов'язаний з петлюрівським рухом. Декілька разів нелегально, з розвідницькою місією виїжджав до СРСР. В'язень польського концтабору «Береза Картузька». Після початку Другої світової війни опинився в Генеральному Губернаторстві (територія Польщі). У 1940 р. перебрався через кордон на Полісся. Мав повноваження уряду УНР в екзилі на формування підпілля в Україні, а в разі початку німецько-радянської війни – на формування партизанського руху.

Цей рух мав ґрунтуватися на традиціях Української Повстанської Армії, підпорядкованого УНР антирадянського партизанського руху 1919 р.

Після початку німецько-радянської війни Боровець з групою своїх однодумців роззброїв відділи совєтської міліції у м. Сарни і встановив свій контроль над містом.

Після вступу у місто 213-ї німецької дивізії був призначений комендантом поліції Сарненського округу.

8 серпня отримав згоду німців на формування загону чисельністю близько тисячі осіб для боротьби з рештками розбитих радянських військ, які переховувалися в болотах Полісся. Наприкінці серпня 1941 р. Боровець взяв Олевськ і переніс сюди свій військовий штаб. З серпня до середини листопада 1941 р. Олевськ був столицею держави на зразок УНР.

У цей час, за завданням уряду УНР, що тоді перебував в еміграції встановив низку контактів з українцями, які підтримували український самостійницький рух. З цією метою від'їжджав у різні міста Західної України. З ним, зокрема, зв'язалася група офіцерів УНР, а також група бандерівських дисидентів під керівництвом Івана Мітринги, згодом, стосунки між ними стали досить напруженими. У співпраці також були зацікавлені мельниківці. Боровець мав у своєму розпорядженні близько 3 тис. вояків.

Ситуацію в регіоні змінило створення рейхскомісаріату України і поступове перебрання адміністрації з рук військових, німецькими цивільними органами влади. Між 9 і 16 листопада відбулися переговори з німцями, після яких, у зв'язку з невиконанням українських вимог, Боровець розпустив своє військове формування.

Водночас, розпустивши свої військові відділи, Боровець не припинив боротьби, а приступив до створення підпільних партизанських структур для боротьби з німцями. У грудні 1941 р. Боровець назвав свої новостворені загони – Українською Повстанською Армією. Він не був прихильником негайного початку збройної боротьби, а тому намагався відстрочити момент військової конфронтації з німцями та совітами, проводячи, широкі пропагандистські кампанії. Завдяки широкій пропагандивній роботі партизанський рух Боровця і назва УПА швидко стали популярними, що було несумірне із силою та масштабом дій його військових відділів.

У квітні 1942 р. партизанський рух Боровця приступив до активних дій проти німців, що на практиці полягали у здобуванні військового спорядження та зброї, наприклад, 19 серпня 1942 р. військовими відділами Боровця було захоплено чотири німецьких поїзди із військовим спорядженням і зброєю. Інші два поїзди, в яких німці насильно вивозили до Німеччини український люд на примусові роботи були зупинені, а людей відпущено по домівках. Протягом 2-3 грудня 1942 р. у Тучині після перестрілки з місцевим відділком поліції, було захоплено друкарню.

Одночасно, Боровець вів переговори з німцями та червоними партизанами: 16 вересня 1942 р. делегація УПА на чолі з Т.Бульбою вперше зустрілася в одному з присілків Старої Гути з партизанами із загону Медвєдєва, зокрема, з О. Лукіним. Ці переговори були продовжені 28 жовтня. УПА вбачала можливість спільних дій проти німців, лише у випадку визнання СРСР уряду УНР. Ця умова для червоних була неприйнятною, а тому вдалося домовитися лише про перемир'я та про принципи подальших взаємних контактів.

23 листопада 1942 р. делегація УПА, у свою чергу, зустрілася також з німецькою військовою делегацією, у складі якої був керівник СД і поліції комісаріату Волинь-Поділля, Рутзом. Німецькі нацисти запропонували українцям перейти до них на військову службу. Зі свого боку, Боровець вимагав від німців визнання незалежності України, припинення репресій проти українців, звільнення в'язнів. Згоди не дійшли.

У грудні 1942 р. Боровець запропонував бандерівцям і мельниківцям створити спільне керівництво УПА під його головуванням (як головнокомандувача). Бандерівці на таку пропозицію не погодились, а мельниківці, які також почали створювати військові відділи для ведення партизанської війни проти німців і червоних, погодилися, їх представником при штабі Бульби став О. Яценюк («Волинець»).

22 лютого 1943 р. до штабу Бульби прибув Яків Бусол («Галина»), який запропонував йому співпрацю з ОУН (б). У результаті було досягнуто згоди про координацію подальших спільних дій.

9 квітня 1943 р. відбулася зустріч, на якій Івахів («Сонар») передав Бульбі чергові пропозиції бандерівців про об'єднання.

В обмін на підпорядкування політичному керівництву ОУН (б) Боровець запропонував зберегти за собою командування УПА, до якої були б включені військові загони ОУН (б). В УПА мав бути введений інститут референтів з питань пропаганди та працівників Служби безпеки, яка мала бути підпорядкована ОУН (б). Згоди не дійшли.

19 лютого 1943 р. від перемир'я з Боровцем відмовилися червоні партизани. Цього дня червоні схопили і розстріляли начальника військового штабу Бульби – Леоніда Щербатюка-Зубатого (не дивлячись на кілька ран, йому вдалося врятуватися) і сім інших партизанів, розпочавши, таким чином, взаємні військові операції один проти іншого.

Лист Тараса Бульби-Боровця до шефа СБ Волині і Полісся в Рівному Пюца від 12 травня 1943 року:

«...Ваша пропозиція залишити мені нелегальне існування і перейти до Вас разом зі своїми партизанами настільки реальна, якби я запропонував Вам перейти до мене в партизани...»

Командування УПА ОУН (б) і керівництво СБ ОУН (б) вичекало декілька місяців, після звернулось з Вимогою шефа військового штабу групи «Заграва»-УПА «Славути» – Макаренка, до відділів Тараса Бульби-Боровця перейти зі зброєю в руках у підпорядкування бандерівцям:

«...УПА «Заграва»

Від імені Української Повстанчої Армії наказую:

До 09.09.1943 год. перейти зі зброєю у відділи УПА. По цім терміні уважатиму відділи Бульби за ворожі та буду змушений силою підпорядкувати наказом Головного командира УПА...»

Прийняття бандерівцями назви УПА спричинило зміну назви його військових формувань. Свої відділи Боровевець назвав УНРА – Українська народно-революційна армія.

19 серпня 1943 р. на хуторі поблизу с. Хмелівка, Костопільського повіту, бандерівці напали на штаб Боровця, взявши у полон частину його людей. Згодом, його військові відділи, які силою, а які добровільно, були приєднані до УПА.

5 жовтня 1943 р. Бульба розформував свої військові відділи і виїхав до Варшави, де 5 грудня був заарештований та відправлений до концтабору Заксенхаузен. Був звільнений з концтабору у 1944 р. Після війни жив в еміграції.

В історичних документах відсутні підтверджені випадки того, щоб підпорядковані Боровцю військові відділи брали участь у знищенні мирного цивільного населення.

Мельниківці

Німецька окупаційна політика призвела до того, що в 1942 р. в ОУН (м) стався внутрішній розкол з питання ставлення до Німеччини. А. Мельник й надалі висловлювався за співпрацю з Німеччиною і слав у Берлін меморандуми про подальшу співпрацю, але частина діячів ОУН (м) була зовсім іншої думки: 24-25 травня 1942 р. у

Почаєві відбулася конференція ОУН (м), за результатами якої заступником Мельника було обрано О. Кандибу-Ольжича і було вирішено приступити до формування партизанських загонів, що мали воювати з німцями.

Влітку 1943 р. мельниківці мали у своєму розпорядженні кілька партизанських загонів: по одному у Костопільському, Кременецькому, Дубненському та Луцькому повітах.

Найсильнішим загоном була спочатку сотня, а пізніше курінь «Хріна», що складався з чотирьох сотень.

13 травня 1943 р. сталася координація військових дій бандерівського та мельниківського партизанського рухів у боротьбі з німцями: мельниківці, зокрема, організували ряд засідок на дорогах на невеликі німецькі відділи.

Проте ідеологічні розбіжності між бандерівцями, які покладалися лише на українські сили і розглядали Німеччину, як і СРСР своїми супротивником та мельниківцями, які й надалі у своїх планах покладалися на Німеччину, були принциповими.

7 липня 1943 р. бандерівськими військовими відділами було роззброєно курінь «Хріна», який згодом, було включено до УПА.

Це була чергова поразка мельниківських кіл. Крім того, участь частини мельниківських діячів у створенні дивізії СС «Галичина» не принесла бажаних для них політичних результатів.

У першій половині 1944 р. А. Мельник у кількох виступах у Берліні гостро критикував німецьку окупаційну політику в Україні. У відповідь на це, був змушений виїхати до Відня. Невдовзі діячі ОУН (м) спробували встановити контакти з союзниками СРСР у війні, США та Великобританією: єдиним їх результатом було те, що на мельниківців посипалися німецькі репресії. Були заарештовані А. Мельник, Д. Андрієвський, В. Мартинець, Д. Квітковський та інші. Керівництво Організацією перейшло до Ольжича-Кандиби. Він провів відповідну організаційну роботу на випадок повернення в Україну радянської влади, видав наказ про поділ Організації на «одиницю» і «двійку», суть якого полягала у тому, що особи, яких було відібрано до «одиниці», мали залишатися в Україні у глибокій конспірації, проникаючи у радянські господарські й адміністративні структури, в армію, компартію, комсомол й чекати на оголошення часу «Х» – моменту вибуху антикомуністичного повстання в Україні. До «двійки» були зараховані ті мельниківці, діяльність і позиція яких були відомими, а отже їх легко могли заарештувати радянські спецслужби, а тому вони мали виїхати в еміграцію за кордон.

15 травня 1944 р., перед лицем нового ворога – комуністичної влади, що поверталася в Україну, Р. Шухевич запропонував Кандибі, щоб ОУН(м) увійшла до складу УПА і до українського парламенту та уряду – УГВР, що об'єднувала усі антикомуністичні сили в Україні. Ольжич на таку пропозицію погодився, однак провід ОУН(м) при голосуванні на неї не пристав. В результаті в УПА вступили лише мельниківці з тих військових загонів, які були приєднані до УПА.

25 травня 1944 р. Ольжича-Кандибу було заарештовано гестапо у Львові і було ув'язнено до концтабору Заксенхаузен, в якому він 10 червня був знайдений повішеним у камері.

Після арешту Ольжича-Кандиби на чолі ОУН(м) став Ярослав Гайвас. Наприкінці травня провід ОУН(м) зібрався у Турці. Там було прийнято рішення про створення партизанського загону для боротьби з комуністами і заодно військової бази, яка б допомагала українським біженцям до Європи. База отримала назву «Загін імені П. Полуботка». Загін було створено у Бескидах, що у районі Устрик Горішних. У серпні 1944 р. цей загін був включений до куреня УПА Василя Мізерного «Рена».

Пізньої осені 1944 р. мельниківці зустрілися у Братиславі. На зборах були присутні Я. Гайвас, Т. Бак-Бойчук, Р. Зичачанський, Ж. Городиський: було прийнято директиву, яка за місцем зустрічі була названа братиславською. У ній підкреслювалося, що збройна боротьба у даній ситуації немає шансів на успіх, а тому будь-яку організаційну діяльність слід перенести у сфери політики і культури.

Історична довідка

Влітку-восени 1943 р. вишколи в СБ набули апогею. Це відбувалося у рамках під-готовки до протистояння радянській владі та розбудови систем референтури самої СБ. За вказівкою референта СБ на ПЗУЗ на початку серпня 1943 р. відкрили короткочасні курси районних референтів СБ. Восени 1943 р. на хуторі Хвоїнка, Сосновського району, що на Рівненщині, працювало два вишколи розвідників СБ під керівництвом колишнього полковника Армії УНР І. Трейка – «Немо». Такі ж курси функціонували у Дудровицькому районі під патронатом референта СБ Сарненського надрайонного проводу М.Середи.

Наприклад, працівники референтури СБ Карпатського Крайового проводу отримували таку спеціальну підготовку: майже половина з них (10 осіб) пройшли десятиденні курси. Інші есбісти відвідували курси від одного до трьох тижнів. Вісім осіб зовсім не проходило навчання. Із 4-х есбістів лише один мав вищу освіту, двоє неповну середню освіту. Проте в переважній більшості всі мали за плечима організаційний стаж в СБ від п'яти до десяти років, чим компенсували брак спеціальної підготовки. Цікавим є той факт, що три співробітника зазначених у цьому списку, відбули тритижневі курси, де заняття організовува шеф СБ М. Арсенич.

Надолужити брак загальноосвітньої підготовки допомогли закріплені за кожною територіальною одиницею «вишкільні трійки». Так, згідно зі звітом ВО «Заграва» від 18 вересня 1943 р. за кожною округою, надрайоном і районом закріплювали трьох викладачів, які проводили гуманітарно-ідеологічні вишколи. Кожен з них читав лекції різної ідеологічної спрямованості: ідеологічної, політичної, організаційної.

Організація, контроль і відповідальність (дисциплінарну, кримінальну) за належність проведення курсів покладалися на керівників відповідних теренових референтур.

Посилена увага до вишколів була підготовкою СБ до боротьби з агентурою НКВС-НКДБ. Фронт наближався, а тому радянська агентура та партизанські загони все більше активізовувалися. Однак, оперативна ситуація дозволяла на той час проводити СБ масові та індивідуальні вишколи з усіх напрямків підготовки есбістів, оскільки на Галичині і особливо на Волині ОУН (б) та УПА були повноцінними господарями.

Отже, наприкінці 1943 р. на початку 1944 р. М.Арсенич, докорінно змінивши в СБ навчально-виховну систему, доклав максимум зусиль для продовження прогресивного розвитку та підвищення професійного вишколу есбістських кадрів референтур СБ. Причина такого радикалізму полягала у тверезому розумінні того, що повернення радянської влади на територію Західної України поставить ОУН (б) у важкі умови боротьби. Тому керівники Бюро Проводу ОУН (б) намагалися якнайкраще поповнити і вишколити кадровий аппарат СБ.

З поверненням радянської влади Бюро Проводу ОУН (б) розпочало пошук нових вишкільних методик. На нарадах вищих провідників ОУН (б), крім організаційно-тактичних питань, постійно наголошувалось на необхідності пристосовувати усталені форми роботи до суспільно-політичних умов, що склалися, щоб виробити нові методики навчально-виховного процессу. Наприклад, на нараді керівників ПЗУЗ (червень 1945 р.), що відбулась у Катівському лісі, що на Волині Р. Шухевич заявив, що в умовах неможливості з конспіративних міркувань охопити особовий склад регулярним навчанням, необхідно відмовитись від вишколів-курсів, а перейти до сходин, гутірок, зустрічей малими группами (дві три особи). Основну причину цього слід вбачати в ситуації переходу до глибокого підпілля, посилення конспірації, а також тактики «бункерної» війни.

Рішення й накази після таких нарад доводилися до низових структур через організаційні інструкції.

У 1945 р. з переходом УПА у глибоке підпілля, Р. Шухевич розпорядився не організовувати вишкільних курсів, а перейти до зустрічей малими группами. Для цього у низових оперативно-бойових умовах підпілля широко використовувало будівництво законспірованих сховищ («бункерів», «криївок»). Тільки у Львівській області у 1946 р. їх діяло понад три тисячі: в інструктивних документах СБ у післявоєнний період прямо зазначалось на необхідності побудови криївок для проведення вишколів, розрахованих щонайменше на десять осіб.

Серед вишколів перших повоєнних років, можна назвати семінари з функціонерами референтур СБ Стрийського, Дрогобицького, Самбірського надрайонних

проводів (травень-червень 1947 р.), п'ятиденний вишкіл районних референтів СБ Карпатського краю (1949 р.), чотириденний вишкіл есбістів (п'ять слухачів) на Коломийщині.

За рішенням Центрального проводу ОУН (б) здійснювалося навчання по лінії контррозвідки всього керівного складу проводів. До програми входило вивчення методів агентурно-оперативної роботи супротивника, конспірації. На практиці функціонери СБ вчилися вести допити й оформляти протоколи.

Наказ керівникам СБ в організаційно-інформативних справах та форма звіту слідчо-оперативного відділу (провідникам СБ ВО, ВН, ВР)

від 17 жовтня 1944 р.

НАКАЗ

Для налагодження систематичної праці і вишколу кадрів органів СБ по лінії оперативно-слідчої роботи належить увести таке:

1. Всім керівникам слідчо-оперативних відділів починаючи від районів і вгору, складати місячні плани праці.

2. Плани праці представляти своїм безпосереднім зверхникам, а ті, на підставі отриманих планів, складають план праці цілого терену і окремо свій план висилають вгору.

3. Школити нові кадри як фахово, так і політично. Не має бути члена СБ політично неграмотного.

4. Через щоденний вишкіл есбістів впровадити військову і робочу дисципліну, підтягнути боївки СБ до рівня військових відділів.

5. Командирам боївок СБ складають план вишколу і щомісяця звітують вгору про військовий і політичний вишкіл боївки.

6. Дотримуватися суворо засад конспірації, за кожного необачно загинувшого члена СБ несе відповідальність командир боївки.

7. Впровадити декадні звітування з проведеної роботи. У звіті мусить бути подана вся інформація про роботу, зроблену за 10 днів. Не має бути стрічено жодного дня на бездіяльність.

8. Розвідувально-інформаційний відділ виробляє лист підозрілих осіб в терені і передає його провіднику СБ. Провідник СБ переглянувши лист, передає його до слідчо-оперативного відділу для використання. Лист має бути весь час доповнюватися матеріалами по даним розвідки.

Окрім того, подаються відомості: про всіх арештованих більшовиками людей, зазначивши обставини, при яких проведено арешт і причини арешту; звільнення з арешту людей, їх характеристика; поведінка під час слідства в НКВД, а також поведінка в терені після звільнення; всі прояви ворожої агентурної роботи, коли навіть людей не виявлено, а видно тільки прояви чи наслідки цієї роботи.

Про цю роботу висилається звіт, а також матеріали уважніших справ. Справи. В яких є матеріали, що можна використати в інших теренах, або якщо ці справи торкаються діяльності всієї організації, висилати негайно вгору.

Звіти з проведеної роботи складати в 3-х примірниках. Один з них лишається в архівах, другий передається провіднику СБ і відсилається до безпосереднього зверхника, третій не пізніше 30 числа кожного місяця безпосередньо висилати на адресу: Вороніж Слобода.

Звіт про стан господарки СБ, зазначивши в ньому все майно в станиці, а також цінності і гроші, слати на Вороніж Гнат.

«Слава Україні!»

«Пилип Орлик».

На початку 1944 р. за активної участі Р. Шухевича та згідно з рішеннями III НВЗ ОУН (б) остаточно сформувалась організаційна структура ОУН (б) та УПА. До складу Бюро Проводу ОУН (б) входили: Р. Шухевич (голова), Д. Маївський (політреферент), Р. Волошин (політреферент КП ПЗУЗ), М. Арсенич (референт СБ), Д. Грицай (військовий референт), Р. Кравчук (крайовий провідник), Д. Клячківський (крайовий провідник ПЗУЗ), В. Кук (організаційний референт), П. Дужий (референт пропаганди).

Членство М. Арсенича в Бюро Проводу мало для СБ й інший бік медалі. Саме у цей час Р. Шухевич намагався обмежити вплив СБ цілковито підпорядкувавши її референтури територіальним проводам ОУН (б). Натомість, шеф СБ вбачав СБ як «організацію в організації», яка б продовжувала підпорядковуватися лише власній вертикалі та йому особисто.

Проте Р. Шухевичу вдалося таки вмовити шефа СБ піти на деякі поступки й віддати контроль за діями СБ керівникам територіальних проводів ОУН (б).

Ці домовленості були усними і діяли лише на «верхах». Від обласних референтур СБ і нижче М. Арсенич продовжував здійснювати політику жорсткої централізації есбістської діяльності. А відтак, низові місцеві референти МБ опинились у лещатах постійних організаційних розбіжностей та конфліктів з керівниками проводів ОУН (б).

У другій половині 1944 р. конфлікт дійшов до найвищої точки протистояння між М. Арсеничем і Р. Шухевичем. Р. Шухевич вважав, що СБ надто захопилася чистками рядів ОУН (б) та УПА, від яких вже постраждало і продовжує страждати багато невинних людей, що у свою чергу, підриває авторитет простих людей у справі визвольної боротьби. М. Арсенич вважав Р. Шухевича нетвердим, нестійким керівником, який не вміє швидко й добре орієнтуватися в оперативній ситуації.

Інколи цей конфлікт відігравав і позитивну роль. Свого часу це допомогло позитивно вирішити долю військового референта ОУН (б) О. Гасина, який, всупереч наказам Р. Шухевича не контактувати з німцями, тривалий час проводив переговори з окремими військовими частинами Вермахту (літо – осінь 1944 р.) щодо забезпечення УПА зброєю. Шеф СБ, розслідуючи обставини висунутих йому звинувачень і провівши особисто детальне слідство звільнив О. Гасина від відповідальності, незважаючи на те, що особиста позиція М. Арсенича стосовно контактів з німцями, була тотожною наказові Р. Шухевича.

Зі слідства М. Арсенич встановив, що причиною цих контактів були не політичні, а суто тактичні рішення. Розуміючи, що німці ось-ось відійдуть на Захід, і готуючись до приходу сталінських опричників, О. Гасин вжив заходів для збереження власних сил ОУН (б) та УПА і підвищення боєздатності карпатських повстанців. В обмін на повстанський нейтралітет німці передали їм 40 кулеметів, 3 гармати, 20 автоматів, 400 гвинтівок і багато боєприпасів. Цією зброєю повстанці озброїли сотні «Славка», «Благого», «Яструба». Коли про це дізнався Р. Шухевич, то наказав шефові СБ провести детальне слідство й піддіти О. Гасина революційному суду.

Очевидно, було б краще, якби територіальні органи СБ також частково, з окремих питань, підпорядковувалися місцевим проводам ОУН (б) і УПА. Це б налагодило співпрацю між ними, кращу їх роботу, можливо нові оперативні комбінації СБ, і як результат, збільшило б взаємне довір'я між повстанцями та підпільниками, а головне завадило б повальним несправедливим «чисткам» СБ повстанців та оунівців.

У 1944 р. Бюро Проводу ОУН (б) запропонувало М. Арсеничу виїхати за кордон, але він відмовився, бо вважав, що в німецьких концтаборах перебуває велика кількість українських націоналістів, яких невдовзі звільнять, і які будуть працювати на благо здобуття незалежності України. А тому, на українських землях мають залишитися люди, які добре володіють політичною і воєнною ситуацією в Краї.

Залишившись в Україні та проаналізувавши стан підпілля СБ, М. Арсенич провів кардинальні кадрові зміни. У січні 1944 р. за виявлення низки німецьких агентів серед працівників СБ і незадовільне виконання своїх обов'язків М. Арсенич усунув Г. Пришляка від керівництва референтурою СБ ЗУЗ. З іншого боку, як згодом він пояснив свої дії, це було тактичним ходом переформатування Проводу, введення до його складу нових осіб, оскільки в результаті довготривалої діяльності Львівського Крайового Проводу ОУН (б) його керівники розконспірувалися і могли бути в будь-який момент арештовані органами НКДБ. На думку М.Арсенича з наближенням радянських військ нове керівництво СБ необхідно як слід законспірувати навіть від членів ОУН (б).

Наказ керівникам УПА, запілля та референтам СБ про надання СБ більших повноважень

№ 27 від 14 січня 1944 р.

Командирам груп, командирам воєнних округ, референтам СБ зв'язку з сьогоднішнім нашим положенням

НАКАЗУЮ

1. Дати найбільші можливості в роботі апаратові СБ.
2. Апарат СБ має вільну руку в справах фахових.

3. На розв'язку всіх справ безпеки має уповноваження виключно апарат СБ.
4. Апарат СБ диспонує в цілості своїми кадрами і чергою справ.
5. Інструкції осередку СБ для УПА мають зобов'язуючий характер.
6. Зобовязую всіх, що працюють в рядах УПА, співробітничати з СБ.

Командир УПА «Північ» Панас М.

Щодо роботи органів безпеки українського опору:

«..для покарання смертю не члена Організації треба, щоб був протокол слідства – постанова революційного суду, підписаного комендантом станиці, слідчим і одним членом справ очного звена.

Справу ліквідації члена ОУН чи взагалі покарання, вирішує організаційний суд ВН, на якому слідчий СБ виступає як прокурор з матеріалами і доказами вини підсудного.

Підрайонові станиці СБ вважаються органами виконавчими, розвідки і контррозвідки, і ні в якому разі не можуть вирішувати справу ліквідації особи.

Для кращого проведення й поставлення роботи потрібно, щоб районова станиця побувала деякий час в кожному підрайоні й проводила там слідчо-оперативну роботу, а підрайонова станиця може зайнятися після цього роботою виконавчого характеру.

Не видавати на свою руку наказів, виконання яких зараз є неможливим (наприклад, не в стані зараз проводити у життя накази про заборону не членам ОУН чи УПА ходити до міста, чи працювати в адміністрації, хоча ми свідомі того, шо від них НКВД посередньо чи безпосередньо може черпати інформацію).

З нашої сторони треба використати цих людей для наших розвідувальних цілей. Це не значить, що до таких людей не треба придивлятися, бо серед них є важливі агенти НКВД. Ці обставини полегшують нам вислати нашу спецрозвідку в місто і це треба стовідсотково використати.

Сьогодні обставини заставляють нас застосувати у себе всі засади конспірації.

Працю треба вести вночі. Ходити по терені, або в селі зі зброєю або без зброї забороняється. Слід триматися засади, що коли неможливо знищити усіх сексотів і агентів, то старатися вести роботу і заховуватися так, що вони не могли про вас нічого довідатися.

Всякі зачіпки в селах на червоних поки що припинити.

Всіх дезертирів з Червоної Армії пропускати не лакомившись на зброю.

Якнайскоріше стягувати всіх радистів, радіостанції вислати вгору.

Стягувати до ВН всі гроші, золото та дорогоцінності.

Всі ворожі документи, папери, пошту, комплекти військової та світської одежи стягувати до ВН.

Уникати непорозумінь з діловою сіткою, а співпрацювати з нею.

Постійно вести вишкіл слідчих кадрів.

Всі політичні інформації здобуті при допитах, висилати вгору.

«Слава Україні!»

«Героям Слава!»

«Осика»

Отже, у період 1943-1944 рр. в умовах повернення радянської влади діяльність СБ була орієнтована на: 1) збір даних стосовно працівників радянських і партійних органів, особливо співробітників НКВС-НКДБ і міліції (виявлення їх агентів, оточення, способу життя, місця проживання, час відходу й приходу на роботу, характер роботи й особисті якості); 2) збір відомостей щодо можливих шляхів впровадження в польське підпілля власної агентури для вивчення планів їхньої діяльності й виявлення їх керівників; 3) впорядкування своєї фахової діяльності.

СБ здобула інформацію навіть про вищий керівний склад радянських правоохоронних органів. Так, восени 1944 р. вдалося захопити досьє на заступника наркома внутрішніх справ УРСР, генерала Тимофія Строкача. Там були зазначені його особливі звички, план робочого кабінету, маршрути пересуваня, а також інформація про його підлеглих.

Незважаючи на попереджувальні заходи чекістів, підпіллю в багатьох випадках вдавалося запровадити своїх інформаторів до радянських правоохоронних органів. Відомо, наприклад, що до грудня 1945 р. у Меденицькому райвідділі НКВС у Дрогобицькій області працювала інформатор СБ «Марійка».

Свідченням підвищення контррозвідувальної майстерності СБ стали вивчення

досвіду боротьби НКВС і НКДБ проти українських сил та поширення його серед повстанців, а також доволі складні оперативні ігри, які здійснювалися з радянськими органами держбезпеки з метою їх дезінформування та підведення її кваліфікованої агентури під удар повстанської спеціальної служби.

Прикладом цього, є оперативна гра, яку провів у 1945 р. колишній референт СБ та керівник Крайового проводу ОУН (б) на Північно-західних українських землях Б. Козак: на початку 1945 р. заступник начальника одного з управлінь НКДБ УРСР С. Карін-Даниленко висунув ідею створення легендованого (фальшивого) «Проводу ОУН (б) на Східноукраїнських землях» у складі Білоцерківського, Конотопського, Дніпропетровського, Криворізького, Миколаївського окружних проводів». Одним з головних завдань «проводу» мало бути встановлення контактів з підпіллям Західної України, просування до його керівництва агентури для подальшого його розкладу зсередини. «Провід» мав очолити агент органів держбезпеки з 1924 р. М. Захаржевський («Тарас»).

Посланцями «проводу» на Західноукраїнські землі стали досвідчені агенти «Ірина» та «Євгенія» (остання співпрацювала з органами держбезпеки з 1927 р. по лінії розробки української інтелігенції, брала участь в агентурній справі «Карпати» у 1944 р., за якою арештували 75 членів ОУН (б). До них долучили Л. Фою, члена ОУН (б) з 1942 р., заарештовану у січні 1944 р. і завербовану під псевдо «Квітнева», що походила з родини сотника армії УНР, мала високу національну свідомість, брала участь у антинімецькому підпіллі часів окупації, виховувалась у націоналістичному дусі.

Група «зв'язкових проводу» отримала виготовлені чекістами «підпільні документи», у тому числі сфабрикований «лист українських націоналістів» з критикою і погрозами на адресу письменника М. Рильського. 2 травня 1945 р. вони прибули на Волинь і потрапили під спостереження Служби безпеки. 3 червня 1945 р. на допиті у співробітника Служби безпеки «Михася» Л. Фоя розшифрувала себе і повідомила про плани «полковника Данилова» (С.Каріна-Даниленка). СБ було затримано і «Ірину».

Перевербуванням Л. Фої, згодом оголошеної у всесоюзний розшук, займався особисто М. Козак, який вирішив повести контргру з НКДБ.

19 червня 1945 р. Служба безпеки відрядила Л. Фою « з листами» до «Тараса». У них повідомлялося, що «Ірина» направлена до Центрального проводу, імітувалася довіра до «проводу на Східноукраїнських землях» і висувалася пропозиція направити на Волинь його керівника для обговорення «організаційної роботи» на Сході України. Л. Фоя отримала і підпільну літературу для передачі «колегам». 22 червня вона прибула до Києва, де на зустрічах зі співробітниками Центрального апарату НКДБ доповіла про «успіх» своєї місії.

Сфабриковані есбістами документи та поведінка Л. Фої переконали чекістів, і назад вона повернулася з «Тарасом». На допитах у Службі безпеки він дотримувався відпрацьованої легенди, однак, на очній ставці був викритий «Квітневою» і дав свідчення про плани створення легендованого проводу й оперативну гру від його імені. Тоді ж Служба безпеки затримала і «Євгенію», яку разом з «Тарасом» незабаром було ліквідовано. Від імені М. Захаржевського співробітники Служби безпеки підготували листа до НКДБ, розраховуючи вивести до них інших учасників гри з числа співробітників органів НКДБ та їх агентури. Л. Фоя вдруге відвідала Київ і повернулася до Б. Козака невикритою чекістами.

Таким чином, СБ було зірвано глибоку оперативну гру зі створення далекосяжних позицій чекістів у керівництві ОУН (б), знешкоджено двох кваліфікованих, досвідчених агентів. М. Козака було нагороджено Золотим хрестом заслуги. Л. Фоя співпрацювала в підпільних виданнях і загинула у липні 1950 р. у Рівненській області у сутичці з пошуковою групою внутрішніх військ. У 1952 р. її посмертно було нагороджено Срібним хрестом бойової заслуги 2-го класу.

Примітка:

Микола Козак – «Вівчар», «Кучма», «Лука», «Смок», «Чорненко» (1914–1949 рр.). У 1944 р. – референт СБ ВО «Богун» («Січ»), референт СБ ПСУЗ (ОСУЗ). 1945–1946 рр. – референт СБ ПЗУЗ, крайовий провідник оУН ПЗУЗ (1945–1948 рр.), виконуючий обов'язки командира «УПА – Північ». Майор СБ з 06.06.1948 р.

Анатолій Татура – «Архип», «Третій» (1912-1945 рр.). У 1944 р. співробітник СБ ВО «Заграва» політичного відділу групи «Тютюнник». Співробітник, політичний референт ПСК «Одеса» (1944 –1945 рр.).

Офіційне листування між провідниками ОУН (б) з кінця 1945 р. відігравало роль наказової, інструкційної та звітної документації. Влітку 1946 р. М. Арсенич отримав низку звітних листів від референта СБ й одночасно провідника ОУН (б) на Північно-західних українських землях М. Козака. М. Козак разом зі звітами писав про поточні есбістські справи: «по зимовому нажимі 1945–1946 рр. подано великі кадрові втрати та посилення агентурної діяльності органів НКДБ, де Організація на ПЗУЗ понесла великі втрати провідних людей і як дотепер знову потерпіла найбільше референтура СБ. Я не роблю великих надій, що зможу з тими кадрами, що залишилися, успішно повести боротьбу з агентурою, яка в терені «Одеса» набрала великих розмірів…»

У відповідь, М. Арсенич висловив низку зауважень та подав вказівки для покращення організаційної роботи. Для контролю за територією ПЗУЗ М. Арсенич наказав М. Козакові підготувати й вислати новий перелік територіально-адміністративного поділу, склад МВС та МДБ Волинської і Рівненської областей.

За перше півріччя 1945 р. УПА та ОУН (б) було здійснено 2207 збройних акцій, 11 нападів на районні центри, 236 нападів на державні установи. Водночас, НКВС та МДБ провели проти учасників українського національно-визвольного руху 9238 операцій, унаслідок чого ОУН (б) та УПА втратили 34210 бійців убитими, 46059 полоненими, 5717 осіб було арештовано.

Із Козівського району в другій половині лютого 1945 р. М. Арсенич відійшов у підготовлену криївку біля с. Рай, Бережанського району для участі в іншій нараді біля с. Потік, Бережанського району. У цій нараді також брали участь Д. Грицай, П. Дужий, В. Кук.

Саме на Бережанщині в ніч з 28 лютого на 1 березня 1945 р. відбулася зустріч членів Проводу ОУН (б) Д. Маївського та Я. Бусела з представниками радянської влади С. Каріним-Даниленком та Хорошуном. Результати цієї зустрічі були безрезультатними для обох сторін.

У цей час М. Арсенич посилив конспірацію. Між селами Лапшин і Ротмістрів, Бережанського району для шефа СБ і його охорони спорудили декілька криївок, розрахованих на дві-три особи. Кожну з них будували з таким розрахунком, що одна група бійців не знала, де розташована інша.

За словами колишнього коменданта охоронної «двадцятки» М. Арсенича, Є. Мартинця, до обов'язків БСБ входило: гарантування повної безпеки під час постою доручених Проводом осіб; під час маршів виставляти вартових; здійснення охорони та проведення розвідки на території; забезпечення продуктами доручених провідників Бюро Проводу ОУН (б).

Процедура господарського забезпечення М. Арсенича виглядала так: мешканці с. Лісники. Бережанського району Я. Яцишин – «Кущ», і С. Храповський – «Степ», збирали необхідні продукти та відносили їх в с. Лапшин до селянина на ім'я Сидор, який мешкав у будинку під лісом. Сидор вночі віддавав зібране бійцям «двадцятки», не знаючи, звідки повстанці приходили і куди пішли.

У серпні 1945 р. М. Арсенич виїжджав на нараду керівників Бюро Проводу ОУН (б) в Рогатинські ліси Станіславської області, на якій було ухвалено рішення розформувати відділи УПА рівня група-курінь і перепідпорядкувати «лісову армію» територіальним проводам ОУН (б).

Крім цього, СБ була об'єднана з військовою розвідкою УПА й отримала назву – «Розвідочна референтура». З цього часу вона стала складовою частиною УПА. Нову структуру очолив С. Мудрик-Мечник.

Разом з Р. Шухевичем, В. Куком та іншими членами Бюро Проводу ОУН (б) М. Арсенич брав участь у розробленні тактичних схем діяльності українського підпілля під назвами «Дажбог» (збереження провідних кадрів ОУН (б)), «Орлик» (створення позицій ОУН (б) на Східній Україні), «Олег» (програма виховання молодих кадрів для поповнення підпілля).

У жовтні 1945 р. М. Арсенич виїжджав з інспекційною перевіркою на територію Скалатського надрайону, де насамперед, провів кадрову ротацію в СБ: надрайонним

референтом М. Арсенич призначив «Олексу», а «Баяна», який до цього часу виконував обов'язки над районного референта СБ, перевів у заступники «Олекси». До обов'язків «Олекси», крім поточної есбісткої роботи, входило також гарантування цілковитої безпеки й охорони місця перебування М. Арсенича.

Наприкінці 1945 р. припинилася боротьба між ОУН (б) і ОУН (м). Загалом, жертвами цієї ворожнечі стали близько 4 тис. мельниківців, з яких майже 1,5 тис. – у 1941 р.

Упродовж зими 1945-1946 рр. М. Арсенич двічі змінював місце постою, перебуваючи в Бережанському районі Тернопільщини. Такі постійні зміни місць постою не впливали на роботу СБ. Зв'язок з підлеглими М. Арсенич тримав через особисте листування.

У квітні 1946 р. на Буковині М. Арсенич бере участь у проведенні операції «Тінь».

З протоколу допиту МДБ В. Дьячука-Чижевського, члена Проводу ОУН (б) у 1946 р.: «М.Арсенич – людина вперта, грамотна і мстива».

З протоколу допиту МДБ О. Луцького, члена Проводу ОУН (б), командира «УПА-Захід», у 1946 р.: «Він є найкращим конспіратором і в цьому зумів організувати всю роботу СБ згори до низу… Добре поставлена і організована розвідка в ОУН і особливо в СБ… все це є справою рук Арсенича…»

Ще одним свідченням відмінної роботи розвідки СБ є те, що їй вдалося здобути інформацію про час і маршрут відвідання окремих регіонів Волині на той час Головою ради міністрів УРСР М. Хрущовим: у 1946 р. М. Хрущов відвідував з інспекційною поїздкою деякі Волинські села. В одному з них, його кортеж потрапив у засідку, влаштовану повстанцями. З двох боків по колоні ударили кулемети. Хрущов упав на дно машини, і його закрив своїм тілом охоронець, який отримав кілька поранень, а з Хрущовим нічого не сталося.

Щоб знищити в Україні повстанський рух, радянські спеціальні органи не гребували нічим, навіть залучали дітей. Саме діти й підлітки надавали найсвіжішу інформацію про появу нових людей у селі, про те, до кого з односельчан вночі ходять незнайомці, хто забагато, як для родини, пече хліба. З документів СБ: «…у 1945 р. відбувся у Кам'янець-Подільському по вул. Леніна, 23 (будинок НКВД), 15-денний розвідувальний вишкіл для бездоглядних дітей з совєтського елементу. Курсантів було 30 осіб. Викладало 5 енкаведистів. Розвідгрупа мала діяти серед пасажирів поїздів як жебраки і на селах, як наймити. У роботі на селах вони були пов'язані з місцевою агентурою…»

У другій половині травня 1946 р. М. Арсенич провів нараду керівників ОУН (б) у лісовому масиві між селами Стратиню (Рогатинський район, Станіславської області) і Нарiїв (Бережанський район, Тернопільської області). Під час цієї наради обговорювались питання щодо протидії агентурному проникненню органів МДБ у повстанське середовище (у 1946 р. за вагомий внесок у розвиток СБ і боротьбу за створення УССД рішенням УГВР М. Арсенича було нагороджено «Золотим Хрестом заслуги»).

СБ вдало використовувала численні факти порушення конспірації в агентурній роботі радянських правоохоронних органів. У зв'язку з цим, 9 серпня 1946 р. оргбюро ЦК КП (б) У змушене було ухвалити спеціальну постанову, де визнавалося, що «недотримання правил конспірації призводить до того, що методи агентурно-оперативної роботи органів МДБ та заходи з боротьби з бандами (читай ОУН (б), УПА) в окремих випадках стають надбанням ворога, призводять до провалу операцій, даремної загибелі наших людей й ускладнюють проведення подальших заходів з боротьби з рештками підпілля ОУН-УПА».

У цьому документі також наводилися факти, коли проблеми оперативної практики (конкретні заходи, прізвища агентів) відкрито обговорювалися на засіданнях райкомів партії, у присутності сторонніх осіб, копіювалися звіти органів МДБ друкарками, які не мали доступу до секретних матеріалів.

У перші післявоєнні роки одним з головних завдань СБ було забезпечити конспіративність діяльності українського підпілля. У зв'язку з цим, надавалася велика увага зміні псевдонімів, криптонімів місцевостей проводів тощо. Для оперування у конкретній місцевості підпільником обирався певний псевдонім або ж кілька псе-

вдонімів. У документації назви округів кодувалися цифрами, надрайонів у них – буквами, районів – знову цифрами. Відповідні зашифровані назви застосовувалися для позначення територій, наприклад, «Замок» – «УПА – Захід», «Степ» – Тернопільська область, «Басейн» – Словаччина тощо.

Під криптонімами фігурували важливі заходи й тактичні прийоми підпілля: «Троя» – творення підпільних позицій у містах, «Сад» – робота у навчальних закладах, «Фенікс» – збереження націоналістичних кадрів, «Комаха» – підготовка до війни, «Піонер» – повстанські кадри для Сходу, «Нечай» – конспірація, «Інститут» – легальні осередки ОУН (б) тощо.

Діяльності референтури СБ приділялася велика увага, адже, як зазначалося в інструктивному документі ОУН (б) у післявоєнний період, робота Служби в підпільних умовах має першочергове значення, без революційної безпеки Організація довго не вдержалася б.

У післявоєнний період, як і за часів Другої світової війни, у роботі СБ ОУН (б) завдання розвідки і контррозвідки тісно переплiталися. Збір розвідувальної інформації слугував основною передумовою вироблення тактики протидії політиці офіційного режиму та протидіям його силових структур.

Провідними напрямами розвідувальної роботи у цей час були:

• збір відомостей про заходи радянської влади з метою організації акцій з їх зриву, а також забезпечення життєдіяльності підпілля;

• здобуття інформації про організацію, сили і засоби, дії органів і військ органів внутрішніх справ та органів державної безпеки, інших радянських військових та воєнізованих формувань;

• накопичення інформації про адміністративно-політичний устрій, військовий та економічний потенціал СРСР.

Головним організатором розвідувально-інформаційної роботи виступала СБ, на що, зокрема, вказували функціонери підпілля різного рівня. За свідченням районного референта СБ І.Кривуцького: «Служба безпеки займалася збором інформації по всіх без виключення питаннях на території району своїх дій. Інформація збиралася про війська, про діяльність місцевої влади, про настрої серед населення, про поточні події і по всіх інших питаннях…»

Головною передумовою ефективності розвідки було створення розгалуженої мережі інформаторів за територіальними та об'єктивними ознаками:

«…Всім комендантам СБ приступити негайно до творення якнайширших ліній агентури по станицях.

Законспірувати сильно роботу СБ…як правило роботу вести вночі…

Не пізніше 10.01.45 р. разом зі звітом подати докладні записки про праівників СБ, які загинули і сітки по формі: псевдо, рід заняття, коли загинув, коротка характеристика обставин загибелі. Також описати героїчні подвиги. Якщо такі були…

Нагадую ще раз, що за неточність, спізнення звітів буду притягати до відповідальності.

За невиконання наказів про подання звітів оголошую догану другу «Підкові» та другу «Марку». Нагадую, що за повторення такого, буду притягати до суворішої відповідальності.

Надрайони мусять вимагати від районів звітів до 20 числа…

Подавати та висилати спеціальними гінцями на мій пункт кожні 10 днів інформацію з терену. Інформація має бути точною і широкою, тобто, подавати про все, що сталося у ці дні в терені. Інформацію (копії) надавати також командирам загонів УПА, якщо такі оперують в терені…

«Слава Україні!»

«Шворний»

Активізацію саме цієї діяльності СБ помітив і супротивник. В орієнтуванні НКВС УРСР начальникам начальникам УНКВС на Західноукраїнських землях від липня 1945 р. зверталася увага «на посилення розвідувальних позицій ОУН у містах та районних центрах районних радянських закладах, військових комісаріатах, винищувальних батальйонах, на об'єктах зв'язку. Насиченість території розвідувально-інформаційною мережею СБ підкреслювалася і при аналізі оперативної обстановки наприкінці 1940-х років».

Характерним прикладом бойової акції повстанців, успіх якої багато в чому обумовлювався попередньою розвідкою СБ із залученням джерел з місцевого населення є випадок, що стався 5 січня 1946 р. в селі Буряківці, Тлустянського району, Тернопільської області, де до засідки УПА за участю вісімнадцяти повстанців підрозділу «Савви» під командуванням районного референта СБ «Гонти» потрапила оперативно-військова група місцевого райвідділу НКВС у складі двадцяти п'яти осіб.

НКВС-сників закидали гранатами й розстріляли з кулеметів зі заздалегідь обраної вигідної позиції. П'ятеро, у тому числі начальник райвідділу майор Слєпцов, потрапили у полон. Жоден з місцевих мешканців не повідомив про інцидент та не допоміг більшовикам у розслідуванні цієї події.

У цьому селі розвідувальну роботу на користь СБ вели голова сільради «Д….», розвідниця «Калина», ще дванадцять сільчанок входили до «жіночої» сітки підпілля, дев'ять підлітків входили до «молодіжної» сітки ОУН.

Фехтування між СБ та чекістами нерідко набирало рис детективу. Так, начальник обласного МДБ у м. Дрогобич, Сабуров заочно заводить ледь не приятельські стосунки з надрайоновим СБ «Зимним». У хатах господарів, яких підозрювали у зв'язках з українськими повстанцями Сабуров залишає записки для «Зимного» у яких, наприклад, зазначає, що даремно вважає такого-то селянина сексотом. Повідомляє про відомі йому явки повстанців, інші зв'язки повстанців, просить підкинути йому свіжу націоналістичну літературу. «Зимній» відповідає не менш зухвало і надсилає «колезі» повстанську пресу.

У 1944-1946 рр. рух українського опору зазнав відчутних втрат. За цей період було вбито 130 тис. його учасників (у т.ч. 2 тис. керівників і командирів) і 40 тис. взято у полон.

В інструктивних документах перших повоєнних місяців перед боївками СБ ставилося завдання спільно з підрозділами УПА нападати на невеликі підрозділи радянських військ, на співробітників НКВС-НКДБ, винищувальні батальйони, районні центри з метою розгрому радянських установ, визволення арештованих, захоплення зброї й матеріальних засобів, на сільські ради, колгоспи, машинно-тракторні станції, підприємства, знищувати представників радянської адміністрації, активу, агентуру, захоплення «язиків»: напади боївок на СБ на прикордонні застави тривали до кінця 1945 р. Так, 10 листопада 1945 р. боївка СБ чисельністю до 35-ти чоловік здійснила напад на прикордонну заставу Українського округу. На Закерзонні боївки СБ брали участь у бойових діях проти урядових сил разом з УПА до літа 1947 р.

Тобто, головними мішенями терактів українського підпілля у цей час стали цивільні особи – учасники радянізації Західної України, а також підпільники, викриті або звинувачені в агентурних стосунках з радянськими правоохоронними органами. Це відбувалось у зв'язку з відповідними інструктивними документами підпілля у яких було звернуто увагу на необхідність «…фізичного знищення найбільш докучливих вислужників та агентів сталінських вельмож…» Водночас, слід зазначити, що базові інструктивні документи СБ не вимагали беззастережного фізичного знищення підозрюваних у причетності до агентури супротивника: «…внутрішню агентуру», – зазначалося у«Дорученнях по роботі Служби безпеки від 26 грудня 1946 року слід розробляти дуже обережно (щоб жертвами не падали невинні люди), дуже конспіративно і дуже ретельно. Проконтролювати компрометуючі матеріали по кілька разів. Краще людину, яку ми підозрюємо, а не маємо конкретних даних, випробувати в роботі або ізолювати, чим знищити…»

На території лише однієї Станіславської області у 1945-1946 рр. було проведено 252 теракти та 66 диверсій, у яких загинуло 132 радянських і партійних парцівників, 122 бійці винищувальних батальйонів, 230 військовослужбовців.

У той же час за радянськими даними за цей період в області було знищено 20 177 учасників українського руху опору (думаю, що ці дані радянською стороною значно перевищені).

У цьому сенсі саме СБ виступала основним знаряддям терористичних дій. Вже у вересні 1946 р. Карпатський крайовий провід ухвалив директиву про відкриті (показові) індивідуальні теракти проти представників радянської адміністрації.

Стосовно силової протидії політичним акціям радянської влади, то найбільш характерним проявом у цьому є спроби зриву виборів депутатів рад різних рівнів та «народних» суддів. Українське підпілля, у цьому відношенні, повело широку антинародну виборчу пропаганду серед населення Західної України, спрямовану на те, щоб українське населення не брало ніякої участі у цих виборах. Так, у довідці Станіславського обкому партії про заходи ОУН зі зриву виборів до Верховної Ради УРСР (січень 1946 р.) наводилася заява референта СБ Богородчанського районного проводу «Пластуна» за грудень 1945 р. у якій від селян вимагалося не вивчати Конституції СРСР та УРСР, у день виборів сховатися в лісі й не брати участі у голосуванні.

Проте вибори, які проходили під прикриттям тисяч військовослужбовців радянської армії, внутрішніх військ, прикордонних військ та правоохоронних органів режиму відбувалися, хоч факти свідчать про серйозну фальсифікацію владою їх реальних результатів. У січні 1949 р. у Дрогобицькій області для охорони 688 виборчих дільниць лише тільки МДБ виставило 273 офіцери та 1463 солдати.

Найбільш масовими були жертви серед партійного та радянського активу у сільській місцевості, де українське підпілля зберігало особливо сильні позиції. Масовані удари підпіллям та СБ наносились у різних населених пунктах різними підпільними структурами. Так, наприклад, вночі на 1 січня 1947 р. боївки СБ у двох районах Львівщини ліквідували 22 радянських активіста.

Особливе значення надавалося діям СБ зі зриву колективізації сільського господарства, оскільки суцільна колективізація означала втрату контролю над сільською місцевістю як основною базою підпілля та джерелом матеріального забезпечення.

Як зазначав Рівненський окружний провідник «Ульян» референту СБ «Кайдашу» у вересні 1948 р.: «…колективізація є питанням політичним. Необхідно знищувати колгоспних активістів, примушувати селян забирати з колгоспів худобу і реманент, знищувати МТС…»

Районний провідник Велико-Борківського району, Тернопільської області у березні 1949 р. вимагав від есбістів відвідати всіх голів і бригадирів колгоспів, примусити їх припинити роботу, непокірних активістів знищувати, розганяти колгоспи.

Водночас слід зазначити, що репресивні заходи СБ не взмозі були конкурувати з радянською системою офіційного примусу, а тому кількість колгоспів у Західній Україні дуже повільно, але збільшувалася.

У вказівках «Короткі зауваження по відношенню нашої роботи на ділянках» (березень, 1949 р., Тернопільська область) йшлося про необхідність не менше трьох разів попереджати партійних і радянських активістів про неприпустимість співпраці з новою окупаційною владою.

СБ та підпіллям не рекомендувалося вчиняти насильство над працівниками кооперативних і медичних закладів, натомість слід було «взяти їх під контроль».

Формою зриву індустріалізації та соціальних заходів у регіоні був терор проти прибулих з інших регіонів УРСР та СРСР. Референтура СБ Карпатського краю 15 березня 1947 р. поширила листівку, у якій, зокрема, йшлося: «…Всім цивільним особам без огляду на вік і національність, що приїхали в Західну Україну зі східних кордонів у 1939-1947 роках, наказується негайно повернутися до місця попереднього мешкання. Особи, які не виконають цього наказу і до 15 квітня не виїдуть звідси, наражаються на втрату свого життя і майна…»

Стосовно ліквідації ліквідації «силових структур», то у цьому разі такі правила не застосовувалися.

Одним з основних об'єктів терактів виступали дільничі інспектори міліції – лише протягом 1948 р. їх було знищено 97 чоловік.

Боївки СБ нерідко проводили свої бойові акції у формі радянських військовослужбовців, вдаючись до зухвалих військових акцій: так у 1951 р. боївка СБ «Довбуша» Надвірнянського районного проводу у формі офіцерів МДБ проникла до лікарні, в якій після поранення перебувала підпільниця Г.Попович з оточення референта СБ Карпатського краю «Грома», вбила охорону і викрала підпільницю.

Результативним способом протидії політиці радянської влади українським під-

піллям розглядалися диверсійні акції: лише у Станіславській області з 30 грудня 1945 р. по 4 січня 1946 р. було підірвано три потяги. Крім цього, за січень-лютий 1946 р. українське підпілля вчинило тридцять диверсій на залізницях і двадцять на промислових об'єктах. Одним з головниз об'єктів диверсій стали нафто і газопромисли, трубопроводи, підприємства нафтопереробної промисловості. У відповідній постанові Політбюро ЦК КП (б) від 12 квітня 1747 р. щодо необхідності посилення охорони цих об'єктів зазначалося, що 2 квітня на нафтопромислі Рипне спалено сім діючих та дві розвідувальні нафтові споруди.

Відтак, оскільки боївки ОУН загрожували і будівництву першого в СРСР магістрального газопроводу Дашава-Київ, його було вирішено взяти під посилену охорону 32-ї дивізії внутрішніх військ, а також інші, більш як 20-ть об'єктів нафтової галузі.

З 11 січня до 10 квітня 1946 р. НКВС та МДБ була проведена операція під назвою «Велика блокада». У рамках цієї операції всі населені пункти зайняли військові гарнізони, а відповідні мобільні групи проводили прочісування гірської та лісистої місцевості.

Так, наприклад, лише у Станіславській (нині Івано-Франківській) області 616 гарнізонів прикрили всі селища. Відтак, втрати підпілля лише у цьому регіоні становили 1836 вбитими, 3030 схопленими, 643 здалися.

За історичними оцінками сили українського руху опору за цей період скоротилися на 40-60 відсотків.

Тому наголос УПА та ОУН (б) робить на мінімізації сутичок із «силовими» структурами супротивника, збереження власної організаційно-кадрової структури, натомість вістря боротьби повертається проти цивільної радянської адміністрації та колгоспного будівництва.

У цей період у програмних документах ОУН (б), наприклад, «До тактики революційної боротьби», за червень 1946 р. йдеться про необхідність переходу до «...глибокої підпільної тактики. Існуюча політична ситація в умовах тотального більшовицького терору та мирної міжнародної обстановки для наступальних повстанських дій є виразно не пригожа, необхідна оборонно-підпільна тактика, спрямована на те, щоб оминати відверті, широкі, масові акції, а зокрема відверті збройні виступи більших масштабів...»

З того часу ОУН (б) здійснює перехід від масової організації до низових ланок «район-боївка».

Були внесені зміни й до організаційної побудови підпілля: у травні 1945 -1946 рр. скасовані обласні, повітові ланки (їх функції передані кущовим організаціям, що охоплювали декілька населених пунктів).

Також були розпущені ряд галузевих референтур – військова, жіноча, Українського Червоного Хреста, юнацтва, господарська.

Натомість, було запроваджено спеціальну референтуру зв'язку в складі Центрального, окружних і надрайонних проводів. Першочергова увага приділялась збереженню і діяльності СБ.

Основоню силою підпілля у здійсненні бойових, диверсійних та терористичних акцій виступали боївки СБ. При цьому, в рамках тактики дій малими групами чисельність бійців у них постійно зменшувалася. Якщо в 1946 р. середня кількість учасників боївок становила 10-15 багнетів, то згодом не перевищувала й кількох осіб. Так, у березні 1947 р. на Станіславщині в тринадцяти ліквідованих радянськими спецслужбами районних боївках СБ був двадцять один учасник. А тому боївки швидко відновлювали свою діяльність.

Різновидом боївок СБ стали міські спецбоївки з проведення терористичних актів над керівним та оперативним складом так званих правоохоронних органів, представниками міської адміністрації, партійним активом.

Наприклад, спецбоївка Дрогобицького окружного референта СБ Р. Реняка («Макомацького») знищила в 1947-1948 рр. 15 військових, 20 партійно-радянських функціонерів та 17 партійних активістів.

Із посиленням активності підпілля в містах чекісти отримали вказівку партійних органів спрямувати частину сил на ліквідацію підпілля ОУН у містах та районних центрах Західної України.

На цей час *організаційна мережа українського підпілля* набула такого вигляду:

Провід ОУН в Україні на чолі з Р. Шухевичем (до 5 березня 1950 р.) та В. Куком (до 23 травня 1954 р.);

«Великі» крайові проводи:

• «Галичина» у складі «малих» крайових проводів «Захід-Карпати» – Станіславська обл., «Буковина», «Закарпаття»;

• «Буг» – Львівська і Дрогобицька обл.;

• «Північно-західні українські землі» – «малі» крайові проводи «Москва» – Волинська і частково Рівненська обл., південні райони Білорусі;

• «Одеса» – Рівненська і частково Тернопільська обл., та «Поділля»).

Ланка «великих» проводів згодом була скасована Проводом ОУН в Україні.

Окружні проводи (10-15 районів).

Надрайонні проводи (по 3-6 в окружному).

Районні проводи (районні проводи вважалися провідною ланкою, своєрідною «основою» нелегальної мережі).

Кущові проводи (по 2-4 в районному), що складалия зі «станичних» організацій (населений пункт).

Окремий статус мав **крайовий провід «Закерзоння»**, що підпорядковувався Центральному проводові.

Крім підпілля запроваджувалася і «легальна сітка» з членів ОУН (б) та «симпатиків», які мешкали відкрито й виконували різноманітні функції із забезпечення боротьби нелегалів.

Станом на 1 грудня 1946 р. діяло 5 крайових, 17 окружних, 38 надрайонних, 117 районних проводів, підпорядкованих проводу ОУН (б) в Україні. Усі вони системно діяли аж до 1950 р. Нерідко розгромлені проводи відновлювалися. Так, провід «Захід-Карпати» відновлювався шість разів, «Поділля» – п'ять разів, «Буг-2» – три рази.

Якщо до 1946 р. наголос здійснювався на масовості учасників розвідувально-інформаційної мережі, то надалі, внаслідок численного викриття агентури підпілля радянськими органами від цієї роботи відмовилися, роблячи ставку на відданість, кваліфікованість та реальні розвідувальні можливості інформаторів (наприклад, передбачалося у кожному селі мати одного надійного, перевіреного в роботі агента, який би організовував роботу низових інформаторів).

Інформаторів надрайонних референтур СБ рекомендувалося знаходити серед службовців, інженерно-технічних кадрів, викладачів і студентів вищих навчальних закладів, священників з метою здобуття відомостей про заходи обласних і районних партійно-радянських та правоохоронних органів, про стан військово-промислових і транспортних об'єктів.

Разом зі «штатними» інформаторами, ведення розвідки вважалося справою кожного без виключення учасника руху опору. На це, зокрема, вказувалося в Інструкції Карпатського Крайового провідника «Роберта» (1946 р.) нижчим проводам: «…кожного підпільника необхідно зобов'язати вивчати хід демобілізації Радянської армії, дислокацію військ на Західноукраїнських землях, стан військових перевезень, політичне й економічне становище регіону тощо».

В іншому інструктивному документі ОУН у відношенні до кадрів ОУН йшлося: «Інформаторами можуть і повинні бути всі члени районних і вищих проводів». Їх рекомендувалося навчати методам збору, зберігання та передачі інформації за належністю.

СБ розрізняла два основні типи *інформаторів*:

«принагідні», тобто особи, які випадково мали змогу спостерігати певні події або дізнатися про щось важливе від учасників підпілля чи інших осіб. До них відносили кущових та рядових членів ОУН, бойовиків БСБ;

«вишколені», тобто спеціально підготовлені особи чи підпільники, які отримали цілеспрямовані вказівки щодо збору інформації.

Керівництво ОУН постійно закликало місцевих мешканців до активної співпраці з підпіллям у розвідувальній сфері: «Перший найважливіший обов'язок українського селянства і всіх українських патріотів…» – йшлося у відповідній листівці – Зверненні ОУН до українських селян-колгоспників від вересня 1950 р.: «…дати якнайширшу підтримку революційному підпіллю, це значить підтримати підпілля людьми, квартирами, інформацією. При такій підтримці підпілля зможе цілком успішно розгортати свою роботу…»

Оскільки основною базою руху опору була сільська місцевість, то основу розвідувальної мережі становили інформатори в «кущах». В інструкції для кущової інформаційної мережі в Станіславській області від травня 1946 р. зазначалося, що вона складається з кущового інформатора (фактично – резидента), його заступника та двох трьох інформаторів. Рекомендована щільність інформаторів – по одному на 100 сільських мешканців. Інформатори зобов'язувалися постачати правдиві, точні відомості не рідше двох разів на тиждень та суворо дотримуватися конспірації.

У восьми районах Волинської області за 21 січня – 21 березня 1947 р. для роботи на користь СБ було завербовано тринадцять осіб. Вся мережа складалася з 60-ти «інформаційний пунктів», з яких на ідейному грунті співпрацювало сорок три, а на основі залежності від компрометуючих матеріалів – сімнадцять.

Загальна кількість інформаторів порівняно з 25 листопада 1946 р. практично не змінилася (тоді їх нараховувалось 59, а завербовано було 10 осіб). Це свідчить про ефективну роботу з відновлення розвідувальних позицій, навіть за умов масових оперативно-військових ударів більшовицької каральної системи.

Курс на творення організаційних позицій підпілля у містах безпосередньо позначився і на розвідувальній роботі. Факти існування міських розвідувальних осередків підпілля наводилися, зокрема, на нараді керівників обкомів партії, УМВС, УМДБ областей Західної України та командувачів військових округів з питань боротьби з українськими націоналістами, що відбулась 1 квітня 1946 р.

Наприклад, у Луцьку, зазначав начальник Волинського УМДБ, Служба безпеки створила розвідувально-терористичну групу, учасники якої намагалися перлюструвати кореспонденцію обкомів партії і комсомолу, правоохоронних органів, здобувати чекістські документи щодо боротьби з ОУН.

У Ковелі подібний осередок збирав інформацію для інших підпільних організацій, через агентуру в міськвиконкомі здобував бланки для відряджень.

Ефективну розвідувальну мережу серед інтелігенції Львова створив крайовий провідник Зиновій Тершаковець.

Робота в містах створювала можливості для вилучення інформації й технічним шляхом. Так, у 1947 р. зв'язковий СБ надрайонного проводу М.Чайка працюючи наглядачем телефонної лінії контори зв'язку, прослуховував розмови по лініях міського та районного відділів МДБ, обласних радянських органів.

Інструкція Рогатинського надрайонного провідника «Марка» від 2 квітня 1949 р. орієнтувала на придбання джерел інформації у містах, навчання їх методам розвідки і конспірації з метою збору відомостей про офіційні заклади.

Про важливість насадження інформаторів на вузлових залізничних станціях йшлося у нотатках до «Дажбогу» й тактичній інструкції на 1946 р. Коломийського окружного провідника Р.Качуровського («Бориса»).

Була видана спеціальна інструкція щодо методики ведення розвідки в умовах міста «Ігумен», розроблена Р. Шухевичем. Вона передбачала збір та узагальнення відомостей за такими рубриками:

• загальна характеристика міста (кількість населення, його національний склад, наявність військових частин, промислових об'єктів, правоохоронних органів, промислових підприємств, стан шляхів сполучень);

• ставлення населення до влади, національних меншин, міжнародних подій, ідей націоналістичного руху;

• військові частини, їх озброєння, рівень підготовки, настрої вояків;
• правоохоронні органи;
• партійні та комсомольські органи;
• стан промисловості, транспорту, соціальні умови життя робітників;
• культура, побут, релігійна сфера; становище окремих груп (жінок, молоді тощо).

Важливе місце в розвідувальній діяльності СБ відводилася молодіжним організаціям.

Так, у відповідній програмі підготовки юнака до вступу в ОУН серйозне місце посідало навчання методам конспірації, розвідки, порядку складання письмових звітів про діяльність органів радянської влади, функціонування правоохоронних органів, складання списків: «східняків», бійців винищувальних батальйонів, «явних вислужників» більшовицького режиму, при цьому 70 відсотків часу відводилось практичним заняттям.

Вже наприкінці травня 1947 р. у Львові та селах області діяла низка молодіжних організацій, учасники яких виконували функції розвідників і зв'язкових. Наприклад, одна з десятикласниць м. Яворова, вела спостереження за районними відділами МВС і МДБ, військомматом, військовими частинами, а розвідувальні звіти направляла до підпілля.

Молодіжна «Організація бійців за волю України» на чолі з А. Олейником («Юльком») маючи розвідувально-терористичну референтуру, вела розвідку по більшовицьких військах.

Збір інформації для молодіжного резерву ОУН був, водночас, і школою перевірки на відданість, підготовки до більш складних завдань.

Для ведення розвідки використовувалася робота на Сході та з вихідцями зі східних областей України, інших регіонів СРСР. Серед них рекомендувалося встановлювати агентурні відносини з військовослужбовцями строкової служби, інженерно-технічними працівниками, співробітниками пошт і телеграфів, вчителями.

Розроблялися спеціальні питальники («квестіонари») щодо становища у східних областях України, інших регіонах України. В одному з таких квестіонарів, що належав Рогатинському надрайонному провіднику О. Демському («Шувар») передбачалося з'ясувати дислокацію військових частин, засобів ППО, аеродромів, портів, стратегічних шляхів тощо.

За відомостями, зібраними окружними й надрайонними проводами, планувалося підготувати спеціальний довідник щодо східних і південних областей УРСР. За змістом він повинен був містити розділи з історії, географії, етнографії, соціально-економічної ситуації, ментальності місцевого населення, а також про міста з населенням понад 50 тис. чол.

Осередки підпілля проявили значну активність у справі розвідки на Сході.

Так, 26 грудня 1949 р. у с. П'ятричани, Оринінського району, Кам'янець-Подільської області при обшуку бункера співробітниками МДБ місцевого окружного проводу ОУН були вилучені надбані його розвідниками відомості про економічне і суспільне життя Ворошиловградської та Запорізької областей, окремих місцевостей РФ та Казахстану. Інформація призначалася для Проводу ОУН.

Окремо слід зазначити про творення розвідувальних позицій СБ у середовищі радянських силових структур. Джерела набувалися або використовували «втемну» серед молодшого командного складу армії, співробітників міліції.

Відомо, наприклад, про вербування есбістами Калуського окружного проводу молодшого офіцеру військкомату, армійського капітана та ін. військових.

Про інтереси підпілля щодо Збройних сил (1948 р.) свідчать питання до офіцера-танкіста (брата підпільника), що стосуються: організаційно-штатної структури дивізії, морального стану солдатів строкової служби, діяльності партійно-політичних органів та особливих відділів.

Збиралися відомості і про вищий командний склад армії.

Відомо, наприклад, що референт СБ Тлумацького районного проводу «Шугай» докладав великих зусиль для встановлення адреси у Станіславі командувача 38-ї армії генерал-полковника К.Москаленка для організації комунікату проти нього (з істо-

ричних джерел відомо, що К.Москаленко українець за національністю, вкрай жорстоко ставився до українців під час Другої світової війни, особливо не жалів солдат-українців, а надто мирне українське населення, яке перебувало під окупацією нацистської Німеччини. Він причетний до злочинів радянського режиму (ген. Жукова), що вилилось у знищенні майже пів мільйона людей, яких не навчених, не обмундированих і не озброєних кидали на німецькі позиції восени 1943 р.)

Стосовно співробітників правоохоронних органів, то тут оперативні джерела намагалися знайти, насамперед, серед дільничих міліціонерів з місцевих уродженців. Їм давались завдання інформувати про чисельність, дислокацію, озброєння, плани операцій військ, порядок охорони промислових об'єктів, особовий склад правоохоронних органів, їх агентуру, дезінформації супротивника.

Відомо, наприклад, про вербування референтом СБ Надвірнянського надрайонного проводу «Довбушем» двох міліціонерів.

Збиралася інформація й про радянський оборонний потенціал. У цьому контексті вичалися питання:

• хід демобілізації радянської армії, дислокація і озброєння військ у Західній Україні;

• стан комунікацій, шляхів західного напрямку;

• будівництво авіабаз;

• мобілізаційна система, військова підготовка населення, його моральний стан;

• промисловість (насамперед, стратегічна), стратегічні запаси тощо.

Відповідна інструкція зі збору відомостей про боєготовність СРСР скеровувала збір даних про бойову техніку і озброєння, мобілізаційну систему, військову промисловість, шляхи сполучення. На Теронпільщині органами МДБ було вилучено «Інформаційний звіт про війська Радянської армії», складений на основі розвідувальних даних ОУН про маневри військ влітку 1949 р.

У 1950 р. СБ було створено «Інформаційну службу». Відповідні вказівки щодо механізму ведення розвідувальної роботи містилися в інструкціях «Оса» та «Муха». Згідно з їх приписами передбачалося, що кожен референт СБ від районного включно повинен насадити широку інформаційну мережу в населених пунктах, державних закладах, підприємствах, збирати дані про політичний, економічний стан, військовий потенціал, правоохоронні органи.

Ця «Інформаційна служба» працювала досить ефективно. Про це свідчить велика кількість здобутих розвідувальних зведень щодо обороноздатності СРСР, причому, чимало даних не стосувалося безпосередньо України. Наприклад, у референта СБ «Мартина» зберігалися відомості про військові частини СРСР у Карело-Фінській РСР. У боївці «Дубка», що на Львівщині, зберігалася розвідувальна інформація про кавалерійську дивізію Забайкальського військового округу. У 1952 р. у Рогатинського окружного провідника «Вишні» були дані про самохідно-артилерійський полк 7-ї механізованої дивізії в Порт-Артурі.

Занепад розвідувально-інформаційонї роботи припадає на припинення існування підпілля як широкої організованої сили. Розвідка у цей час вже не могла спиратися на розгалужену мережу осередків руху опору та СБ.

За повідомленням Тлумацького районного провідника «Козака», у квітні 1951 р. на його терені з тридцяти сіл, у двадцяти трьох представники підпілля припинили повністю свою роботу й не підтримували зв'язки з Проводом.

Слід окремо зазначити, що розвідувальна робота супроводжувалася підготовкою відповідної інформаційно-аналітичної документації. Така документація була досить різноманітною. Наприклад, у керівника Львіського крайового проводу (колишнього референта СБ) у 1952 р. Є. Пришляка були: книга обліку агентури, інструкції з навчання агентів СБ, збору розвідувальної інформації в східних областях України, вказівки зі збереження таємної документації тощо.

Загалом, у післявоєнний період з конспіративних міркувань обсяг службового діловодства обмежується.

Так, в положеннях Інструкції «Бджола» за 1948 р. вимагалось обмежити подання звітів з надрайонних до окружних проводів одним на квартал.

За інформацією колишнього референта СБ Коломийського надрайонного проводу М. Бейчика за 1948 р., до укладання звітів висувалися такі вимоги: вони повинні бути всебічними, із обов'язковим розвідувальним навантаженням. Остаточно звіти формували організаційні референти проводів. Після чого вони зосереджувалися у Центральному проводі.

Однією з основних форм розвідувальних зведень були «військово-інформаційні звіти» («військові звіти», «формуляри військового звіту»). Районні, надрайонні та окружні провідники повинні були надсилати їх щомісячно до вищих проводів.

Формуляр «військового звіту» містив такі рубрики:

• військо (місця дислокації. Маневри, навчання, нове озброєння, забезпечення, настрої вояків);
• військові об'єкти (фортифікаційні споруди, полігони, склади тощо);
• кордон (організація його охорони, спеціальна техніка на кордоні);
• летовища (аеродромна мережа);
• комунікації і зв'язок;
• транспорт і боєприпаси;
• вивчення військовослужбовців, звільнених у запас.

Здобута СБ розвідувальна інформація реалізовувалася, як правило, в процесі протидії агентурно-оперативній роботі радянських правоохоронних органів.

У перші післявоєнні роки референтура будувалася згідно з відповідним рішенням УГВР від 6 червня 1948 р. «як окремий організаційний апарат». Референтури мали окремі лінії зв'язку та плани роботи.

З цього часу значно зросла серед підпільників частка співробітників референтур та боївок СБ. Так, у березні 1946 р. у Волинській області з 287 зареєстрованих озброєних учасників підпілля, 96 перебувало у боївках СБ. Станом на 1 серпня 1948 р. у Станіславській області із 246 підпільників есбістами були 116.

На особливе місцем СБ у системі підпілля вказував Р. Шухевич на нараді керівників ОУН у червні 1947 р. у Дрогобицькій області.

У цей час підпілля широко вдалося до будівництва законспірованих, замаскованих сховищ (бункерів, криївок). Лише за січень-квітень 1946 р. лише у Львівській області в ході проведених енкаведистами та емгебістами операцій було зруйновано 2517 бункерів.

Цьому сприяло те, що 65 відсотків території Станіславської області припадало на гірсько-лісисту місцевість, 80 відсотків північних районів Волинської та Рівненської охоплювали лісисто-болотисті масиви.

Після «чисток» СБ і виведення з підпілля ненадійних учасників, залишились найбільш обізнані у нелегальній роботі націоналісти.

У цьому контексті тривалість і масштаб опору спричинили такі фактори:

• розгалуженість підпільної мережі, що діяла за підтримки «легальної сітки;
• широке сприяння населення, в тому числі допомога розвідувальною інформацією, постійне поповнення повстанських рух молоддю;
• наявність досвідчених кадрів зі стажем підпільної роботи ще з польських часів;
• конспіративність і висока дисциплінованість підпільників;
• ефективність роботи СБ з контррозвідувального захисту підпілля, детальна обізнаність про форми і методи діяльності спецслужб супротивника.

Як правило, всі комплексні інструктивні документи містили розділи щодо діяльності СБ або ж детальніше торкалися проблем спеціальної (наприклад, розвідки, протидії агентурі, терористично-підривної діяльності).

Відомі зокрема, комплексні інструкції Проводу ОУН в Україні «Мурашка» (1946 р.), «Оса», «Бджола» (1947 р.), «Мурашка-2» (1950 р.).

Проте в 1950-1950 рр. у зв'язку із загибеллю Р. Шухевича, знищення підпілля як організованої регіональної сили, та майже всіх розробників основних інструктивних документів, творення нових інструктивних документів майже прининилося. Проте специфіка стратегії й тактики антирадянського руху опору в післявоєнний період, зумовила особливу роль структур СБ в забезпечення впровадження в життя основних схем діяльності підпілля ОУН.

На нараді членів Проводу ОУН (б) в Іллівському лісі, що проходила з 1 по 15 липня 1948 р. підкреслювалося, що загальна відповідальність за ділянки роботи Служби безпеки покладається на теренового провідника. До рефенентури повинні добиратися кращі підпільники, переміщення кваліфікованих працівників із них можуть здійснюватися лише за дозволом вищих проводів і лише на посади територіальних провідників. У свою чергу, есбісти мали тісно взаємодіяти з територіальними керівниками, своєчасно інформувати їх щодо підступів органів держбезпеки та їх агентури, ознайомлювати підпільників із методами роботи радянських спецслужб.

Референтури СБ входили до складу територіальних проводів до районного включно.

У перші роки протистояння з радянським режимом були неодноразові спроби керівництва українського національно-визвольного руху забезпечити уніфіковану структуру референтур, але через важкі умови боротьби та втрати у повстанському середовищі це було зробити важко.

У складі багатьох референтур були створені підреферентури функціональної спрямованості – слідчої, бойової (керівництво боївками, заготівля матеріальних засобів), технічної (зв'язок, діловодство), навчальної.

Так, характерними рисами структури референтури СБ Коломийського надрайонного проводу (керівник «Олесь»), були такими:

• референт, який керував підрозділом і відповідав за протидію агентурі супротивника;

• заступник референта, до компетенції якого входили розстановка співробітників СБ у нижчих проводах, організація навчання есбістів, відповідальність за слідчу роботу та ведення архіву;

• бойовий субреферент, відповідав за комплектування, навчання особового складу та керівництво поточною діяльністю боївок СБ нижчих проводів;

• технічний субреферент або керівник канцелярії, відповідав за упорядкування звітів, інші види службового діловодства, тиражування навчальної літератури. Йому підпорядковувалася «технічна ланка»;

• слідчий (слідчі), які проводили допити, узагалюнювали компрометуючий матеріал.

У складі референтури перебували оперативний й технічний референт, бойовий референт з 8-12 бойовиками.

До складу районної референтури (як основної ланки) структури СБ включали, як правило, референта, його заступника, технічного референта, зв'язкового для контактів з вищими проводами, 3-х слідчих та боївку.

Референтури спиралися на мережу ОУН (б) у населених пунктах та власну агентурно-інформаційну. Вважалося, що заступник кущового проводу ОУН (б) обов'язково має бути інформатором Служби безпеки, здійснювати догляд за членами Організації. Опорою СБ вважався і станичний – «око, вухо, вуста» підпілля, від якого залежить «сила руху».

Система референтур служби безпеки проіснувала до кінця 1951 року. Тоді, через великі втрати в керівному складі та розгром переважної кількості проводів, лідер українського національного підпілля в Західній Україні В. Кук віддав розпорядження про перехід референтів Служби безпеки на посади керівників територіальних ланок підпілля.

Та підпільна контррозвідка продовжила свою діяльність. За таких умов референтури існували не у всіх проводах або мали частковий склад (наприклад, не мали технічного рефернета, слідчих, боївки, тощо).

Так, станом на 1 січня 1952 р. на 111 підпільників Дрогобицької області припадало 6 районних референтів СБ, слідчий і технічний референти, 4 бойовики. Тоді ж у Львівській області на 169 підпільників було 7 референтів СБ. Спецпідрозділам в останні роки відводилась серйозна роль. Наприклад, у червні 1951 р. референт пропаганди крайового проводу «Захід-Карпати» «Гомін» на нараді керівних кадрів Станіславського й Коломийського окружних проводів постановив у рамках зміцнення «легальної мережі» завдання ретельно перевіряти новачків через Службу безпеки, що свідчить про її оперативну боєздатність навіть у той час.

Особлива увага приділялась кадровому забезпеченню референтур, оскільки від «моральної сили» референта Служби безпеки, йшлося у відповідній інструкції для надрайонних провідників від 12 листопада 1945 року залежить сила і безпека Організації в цілому.

Тільки там, де есбісти чесні й принципові, відсутні зловживання.

Ставилося завдання зміцнення кадрів підпільного спеціального органу, щоб референт СБ за своїми діловими якостями дорівнював начальнику відповідного органу радянської держбезпеки.

Особливий підбір та відданість співробітників СБ відзначали її супротивники. На думку начальника Управління НКВС УРСР у Дрогобицькій області генерал-майора О. Сабурова (грудень 1945 р.), знешкодження співробітників Служби безпеки є першочерговим завданням, оскільки вони найінтелігентніші, найспритніші й найбільш фанатичні націоналісти.

Есбісти, зазаначалося у доповідній записці заступника начальника Управління № 2-Н УРСР майора С.Пастильняка (вересень 1947 р.), «рекрутуються з найбільш перевірених учасників ОУН (б), Служба безпеки вміло перевіряє свої ряди та відшуковує непевних членів Організації».

Система Служби безпеки, як і підпілля в цілому зазнавала значних втрат в основному загиблими. Переважна більшість есбістів не здавалася живими, чинила відчайдушний опір при затриманні.

Референт Служби безпеки проводу «Захід – Карпати» В. Лівий («Йордан») у 1947 р. – травні 1948 р. у своєму зошиті занотував, що «провід втратив з-поміж есбістів 2 окружних, 4 надрайонних, 19 районних референтів, 2 окружних, 4 надрайонних, 7 районних субреферентів, 14 комендантів боївок СБ, 20 кущових інформаторів, 116 бойовиків, тобто з убитих за цей період – 225 підпільників – 109 були співробітниками Служби безпеки».

Особливо непокоїли провідників ОУН (б) значні втрати керівного складу СБ. Узимку 1945-1946 рр. загинуло 15 керівних працівників референтур (взимку бункери підпілля ставали особливо уразливими через демаскуючі фактори). Тоді загинули відомі керівники СБ крайового рівня: М. Козак, А. Ковальчук, Я. Дякун, М. Андрощук, І. Синенко, В. Лівий.

23 січня 1947 р., реалізуючи агентурні дані оперативно-військова группа натрапила на бункер М. Арсенича, що розташовувався поблизу с. Жуків, Бережанського району, Тернопільської області. Шеф Служби безпеки застрелив свою дружину, Г. Гунько («Віру», жіночого референта Львівського міського проводу), спалив усі документи та застрілився сам.

Про авторитет М. Арсенича свідчила вказівка, що в річницю його загибелі слід провести «світочні сходини», кожному есбісту взяти участь у бойових акціях, розкрити по одній справі.

Практично жоден із високих керівників СБ не здавався живим, перебуваючи при свідомості.

Після цього випадку референт Служби безпеки Проводу в Україні довгий час не призначався. Його обов'язки виконував референт Служби безпеки крайового проводу «Буг-2» Я.Дякон, а після його загибелі 9 листопада 1948 р. керівництво спеціальними підрозділами українського підпілля здійснювалося з крайового рівня.

У післявоєнний період професійна підготовка функціонерів ділянки СБ тривала, як і набуття ними спеціальних знань. На необхідності постійного підвищення їхньої кваліфікації наголошувалося на нарадах вищих провідників ОУН (б). Особливості професійного навчання есбістів у зазначений період полягали у неможливості охопити особовий склад регулярним навчанням та зменшенням кількості слухачів та вишколів.

Основну причину цього слід вбачати в обстановці глибокого підпілля та посилення конспірації.

Один з проектів «Інструкції виховно-вишкільної праці в Службі безпеки» (1946 р.) наголошував на необхідності підготовки з тактики, історії, розвідки, топографії, стрілецької справи, оволодіння засобами технічного зв'язку, шифрами, тайнописом, географії, іноземних мов тощо, а також програмних документів націоналістичного руху.

Принаймні до весни 1950 р.тривала розробка навчальних матеріалів та проведення вишколів. У програмних навчаннях здійснювався наголос на вивченні структури, форм і методів агентурно-оперативної роботи радянських правоохоронних органів, опануванні інструктивними документами з розвідувальної, контррозвідувальної, слідчої роботи.

Як уже зазначалось, серед вишколів цього періоду можна назвати семінари з функціонерами референтур СБ Стрийського, Дрогобицького, Самбірського надрайонних проводів (травень-червень 1947 р.), п'ятиденний вишкіл районних референтів СБ проводу «Захід-Карпати» (весна 1949 р.), вишкіл референтів СБ Карпатського краю (1948 р.) та ін.

Тому, підвищена увага керівництва підпілля до підтримки дієздатності органів СБ, комплектування та професійної підготовки їх співробітників зумовили тривалість та інтенсивність роботи спеціальної служби антирадянського руху опору в специфічних умовах післявоєнного періоду.

Особливим є те, що осередки розвідки та Служби безпеки створювалися не тільки в підпіллі у Західній Україні, а й місцях позбавлення волі. Служба безпеки вивчала організацію радянської пенітенціарної системи, поширювала знання про неї серед учасників українського руху опору, підтримувала контакти з ними у місцях позбавлення волі. У зв'язку з чим, було видано чимало відповідних навчально-інструктивних матеріалів. Так, вийшов посібник, де розглядалася структура табірної системи СРСР, її адміністрації, оперативна робота в таборах, табірний режим та побут, методика організації втечі з таборів СРСР тощо.

2. До питання чисток у повстанському русі

(Загальна військово-політична ситуація в Україні у 1942-1944 рр., причини «чисток» у повстанському русі, організація роботи СБ у післявоєнний період, до історії радянських спеціальних служб, наслідки «чисток», подальша боротьба і інструктивні документи СБ, інструктивні вказівки М.Арсенича щодо подальшої боротьби СБ та ОУН проти більшовицького режиму, успішні бої відділів УПА ПСК «Одеса» проти більшовиків, нова тактика перевірок учасників повстанського руху, з листа М. Арсенича до Р. Шухевича, заклики більшовицького режиму до українських повстанців здаватися, більшовицьке полювання на керівника української спецслужби розпочалось)

До 30 травня 1942 р. поточне керівництво партизанськими силами в Україні здійснювалось 4-им Управлінням НКВС УРСР, відколи постановою Держкомітету оборони при Ставці Верховного головнокомандувача створили Центральний штаб партизанського руху, а при військовій раді Південно-Західного напрямку – Український штаб партизанського руху. Після створення у липні 1942 р. Управління штабу партизанського руху 4-те Управління НКВС передало йому 1017 партизанських загонів (чисельністю 25 тис. осіб). У складі Українського штабу партизанського руху було створено інформаційно-розвідувальний відділ.

Відтоді, основними завданнями 4-х підрозділів НКВС-НКДБ стали винятково оперативна робота, у тому числі на допомогу партизанам у розгортанні розвідувально-диверсійної роботи та налагодження контррозвідувального захисту партизанських формувань.

Представництва Українського штабу партизанського руху із власними розвідувальними відділеннями (оперативні групи) згодом відкрили при військових радах Першого, Другого, Третього та Четвертого Українських фронтів.

Цим оперативним групам та обласним штабам партизанського руху підпорядковувалися диверсійні та розвідувальні групи партизанських загонів.

Відповідно до наказу народного комісара оборони СРСР від 5 березня 1942 р. запроваджувалися посади заступників командирів партизанських загонів з розвідки. З цією метою для їх зміцнення за лінію фронту було направлено 367 осіб, переважно оперативних працівників НКВС. Перед оперативниками ставилося завдання відби-

рати людей, здатних вести приховану розвідувальну роботу і, впроваджувати їх на службу в місцеві органи управління, установи, створені німцями, в депо, на аеродроми, у гестапо і його школи. Заступники командирів з розвідки водночас керували й агентурним апаратом з контррозвідувального захисту (на початок 1944 р. у партизанських загонах України внутрішня мережа безпеки сягнула 2-х тис. негласних помічників контррозвідки).

У великих партизанських з'єднаннях заступник командира з розвідки мав у своєму розпорядженні оперативну частину, до якої входила агентурна розвідка, контррозвідувальна агентура, польова розвідка. Так само заступник з розвідки командира партизанського загону мав розвідників-агентуристів, контррозвідувальну агентуру та військових радників.

У партизанському з'єднанні С. Малікова оперативна частина, наприклад, охоплювала контррозвідувальний сектор (з агентурою у полках та підрозділах), сектор близької агентурної розвідки (агентура у селах зони дислокації), сектор далекої агентурної розвідки (агентура в окупованих Києві, містах Рівненської та Житомирської областей). Як правило, партизанські загони чисельністю до батальйону мали заступників командира з розвідки (з розвідувальним взводом) та з диверсійної роботи (диверсійний взвод).

Враховуючи великий досвід партизан у боротьбі з українськими повстанцями, 18 серпня 1944 р. Політбюро ЦК КП (б) У ухвалило постанову «Про Українську партизанську дивізію імені Героя Радянського Союзу С.А. Ковпака № 44/17-оп» у якій, зокрема, йшлося: «...партизанскую дивизию им. Дважды Героя Советского Союза Ковпака С.А. выполнившую боевые задачи,поставленные перд ней Центральным Комитетом КП (б) Украины по борьбе с немецкими оккупантами в глубоком тылу противника, передать в полном составе со всем вооружением, средствами связи и имуществом Народному Комиссариату Внутренних Дел УССР для прохождения дальнейшей службы, использовав ее в первую очередь для скорейшей ликвидации националистических банд...»

Це було логічним наслідком іншої постанови Політбюро ЦК КП (б) У від 15 липня 1943 р. № 32/33-оп «Про стан і подальший розвиток партизанського руху в Україні» у якій містився припис: «...17) Всем партизанским отрядам более активно вести борьбу с национастистическими организациями. В листовках и устной агитации разоблачать сущность украинско-немецких национастив, как агентов Гитлера. Засылать в националистические формирования и организации специально подготовленных людей для разложения националистических банд...»

Одночасно створювалися підрозділи, які спеціалізувалися на розвідувально-підривній діяльності проти українських повстанців, наприклад, 7-й та 12-й батальйони з'єднання О. Сабурова, які відзначилися брутальним і цинічним поводженням до цивільного українського населення.

З документів УПА: «... червоні партизани – це банди грабіжників і бездомних світових бурлак. Більшовицькі партизани не проявляють великої військової активності. Бувають серед них частини дуже погано забезпечені зброєю та харчами, до того ж багато їх викошує тиф. Уникають боїв з УПА і, щоб підлабузнитись до нас, нерідко використовують наші національні кличі. Їхні частини подають себе як «оборонці народу», окупованого німцями, але ці «оборонці» грабують населення ще краще, як самі німці...

...безумовно, УПА ні на хвилину не забуває, що московський імперіаліст, чи то він виступає в ролі кровожадного енкаведиста, чи буцім то дружнього червоного партизана, є і буде завжди непримиренним ворогом усіх поневолених народів, в тому числі нашому. І УПА б'є його при кожній нагоді.

І так на Людвипільщині (Костопільська округа) розбито дві банди більшовицьких партизан.

Знищено центр більшовицької розвідки в Плотничому (Костопільщзина). Зловлено та знищено всіх більшовицьких агентів. Так само зроблено на Сарненщині, де повбивано більшовицьких агентів, що містилися у польських колоніях. Така сама

доля чекає всіх поляків на українських землях, що служать більшовицькому, німецькому чи польському імперіалізмові. Будувати Польщу хай їдуть на польські корінні землі, бо тут зможуть тільки пришвидшити свою ганебну смерть…»

Крім того, перед початком радянсько-німецької війни більшовицьким режимом було підготовлено до 3 тис. «спеціалістів» партизанської війни. У західних регіонах СРСР, в тому числі й України, осіли на проживання організатори підпільних груп, які для свого прикриття опанували цивільні ремесла. У перші місяці війни в областях СРСР поспіхом було сформовано 4700 партизанських загонів і різних підпільних груп, які нараховували понад 100 тис. учасників. Майже усі вони до кінця 1941 р. були ліквідовані німцями та ОУН.

Водночас, у радянської сторони були й успіхи.

Так, наприкінці 1942 р. начальник розвідувального управління Центрального штабу партизанського руху генерал-майор Аргунов висунув серед основних завдань партизанської розвідки на зиму 1942-1943 рр. – насадження агентури у середовищі «націоналістичних формувань».

11 січня 1943 р. начальник Центрального штабу партизанського руху П. Пономаренко затвердив план посилення партизанського руху в Україні шляхом передислокації туди ряду партизанських з'єднань, у тому числі «для проведення низки заходів із розкладу поліції і націоналістичних формувань супротивника».

3 листопада 1943 р. партизанам була розіслана відповідна директива, яка зобов'язувала виявляти та брати на облік «націоналістичні формування», створювати в них агентурні позиції, через агентурні можливості з'ясовувати їх чисельність, структуру,склад повстанських формувань, їх ідеологічні настанови, дані про керівний склад, методи роботи. У цьому сенсі були й окремі успіхи.

За допомогою перевербованих партизанським командиром П. Брайком вояків УПА у с. Пустинка, Волинської обл. виявили склад зброї з 5-ма батальйонними мінометами, 15-ма станковими кулеметами, великою кількістю боєприпасів.

Радянський агент «Польовий» увійшов до штабу групи УПА «Південь», та опанував там відповідальну посаду з планування бойових операцій.

У січні 1944 р. розвідка партизанської бригади «Мисливці» М. Прокоп'юка встановила за агентурними даними місце переховування повстанцями боєприпасів, медикаментів, продовольства. Це майно було захоплено, при цьому загинуло 70 повстанців.

Від своїх інформаторів та через агентуру ОУН (б) М. Арсенич знав, що радянська влада відступаючи перед німцями, залишила в Україні, а особливо у її Західних областях, широку сітку добре вишколених і організованих радянських агентів, а також із завербованого місцевого населення. Ця сітка при німецькій окупації вела себе дуже конспіративно, а з наближенням Радянської армії в 1943 р. значно пожвавила свою антинімецьку й антинаціоналістичну дільність.

Відтак, основною причиною проведення «чисток» у повстанському середовищі стало пожвавлення роботи НКВС-НКДБ, які з кожним днем кінця 1943 р. – початку 1944 р. зміцнювали і нарощували власні оперативні позиції в українському націоналістичному підпіллі. У цей час також активізувалася чекістська агентура, яка була залишена в 1941 р., головним методом роботи якої була провокація.

Тому, провокативну роботу з розкладу підпілля, яку проводили радянські органи держбезпеки, багато у чому було спрямовано на ініціювання атмосфери підозри у повстанському середовищі, а також на посилення репресій всередині самої ОУН (б).

Відтак, наближення німецько-радянського фронту і неминучість повернення радянської влади на територію Західної України наприкінці 1943 р. призвели до рішення керівництва ОУН (б) щодо перевірки членів Організації, бійців УПА та допоміжного легального сектора (симпатиків). Головною метою «чисток» була ліквідація агентури супротивника в лавах ОУН (б) та усунення недисциплінованих учасників руху.

Перевірені члени ОУН мали стати «професійниим» бійцями-підпільниками, ні з чим не пов'язаними, у тому числі й місцями перебування родин. Кожний мав пройти основний перевишкіл в СБ, щоб вміти боротися з органами НКВС і НКДБ та їх агентурою, та максимально повно підготуватися до політичної роботи.

У підпіллі було зменшено до мінімуму всі керівні центри, ліквідовано вищі господарські, організаційні референтури, УЧХ. Від організаційної мережі відокремлено майже всіх жінок. За рахунок працівників керівних центрів посилено низові ланки як найбільш життєздатні при «тиску» і здібні працювати в найважчих умовах (нижня організаційна клітина-ланка, районний провід для виконання своїх функцій мав орієнтовно нараховувати 10 членів; в нижчих, від районної клітинах при відсутності відповідних кадрів посади не займалися). Всі звільнені («виведені з підпілля») учасники руху, а також всі співпрацюючі з ним переводилися в ранг «симпатиків», що діяли поза організаційною мережею.

В УПА було розформовано «нежиттєздатні одиниці» (штаби, військова розвідка), скасовано низку вищих командних посад (курінний, сотенний), призначено командирів до існуючих бойових одиниць. Вільні кадри підпілля ОУН та збройні підрозділи УПА розміщено (відправлено у військово-пропагандивні рейди) якнайдалі від регіонів очікуваного «радянського натиску» (на Полісся, інші регіони України, Білорусі, Польщі). Підготовлено нові, законспіровані, незалежні від населення, криївки, склади продуктів, зброї, медикаментів.

Взявши за мету знищити українське підпілля його ж руками, радянські оперативні працівники підкидали провокаційні фіктивні списки агентів держбезпеки, робили фотомонтаж повстанських світлин з працівниками НКВС-НКДБ та ін. У результаті таких дій, за словами керівника СБ Південносхідного Краю (ПСК) «Одеса» Я. Янишевського, виник «психоз страху», керівництво ОУН (б) заявляло, що в кожному місті, в кожному селі є масова радянська агентура: арешт підпільника – це привід для серйозної перевірки, допитували, як правило, у лісі, чи на конспіративних квартирах.

Наприкінці 1943 р. М. Арсенич видав відповідне розпорядження референтам СБ провести «чистку» в лавах ОУН (б) і УПА.

«Чистки», як явище ініціювало вище керівництво ОУН(б), яке на початку 1944 р. виробило своєрідну концепцію і тактику внутрішнього терору в середовищі ОУН(б). Доказом цього можуть бути слова лідера українського національно-визвольного руху С. Бандери про завдання ОУН(б) за умови відновлення радянської влади: «При новій ситуації – писав він, – складаються нові способи боротьби з більшовиками. Під впливом більшовицької дійсності менш стійкі елементи, безумовно, в абсолютній більшості перейдуть на сторону більшовиків. А тому потрібно негайно і якнайбільш таємно, …вищезгаданий елемент нейтралізувати… »

Крім очільників СБ «чисткою» займались усі середні й низові референти СБ Волині та Рівненщини. Допомагали їм відділи БСБ (5-10 чол.), які заздалегідь були прикріплені до референтур СБ або відділів УПА. Слід ще раз наголосити на тому, що працівники СБ, які були прикріплені до відділів УПА не підпорядковувалися командирам УПА, були виведені з-під їхнього контролю і перед ними не звітували.

Як інколи проходило есбістське слідство над дійсними або умовними агентами радянських спеціальних служб розповів агент «Садко»: «…для цієї роботи опорожнювали самітній якийсь дім з не менш як трьома кімнатами і сіньми. В одній кімнаті були під ескортом ті, яких допитували. Через сіни – вільний простір, де сидів озброєний есбіст. В наступній кімнаті допитували підозрюваного у такий спосіб. За столом сидів допитуючий, а перед ним допитуваний, якому заздалегідь був накинутий на шию короткий шнурок з дерев'яним зашморгом, якого тримав у руці есбіст. Після допиту за знаком допитуючого есбіст, що тримав шнурок, моментально його закручував, перериваючи горло допитуваного…» Добавити нічого.

М. Арсенич був проти застосування фізичного насильства під час допитів.

«Чистки» безумовно послабили підпілля. М. Арсенич і В. Кук неодноразово намагалися привести до тями «активістів» СБ у регіонах. М. Арсенич наполягав не на фізичному знищенні, а на перевірці членів легального сектору та діючого підпілля. Згодом, осіб, запідозрених у пасивній співпраці з окупаційними спецслужбами, виключали з ОУН (б).

Водночас, про нову тактику НКВС йдеться у Звіті про діяльність референтури СБ, жовтень 1945 р.: «...Агентура зовнішня – ліквідація ворожого елементу, що діють

ззовні …при цій ліквідації брали участь усі кадри, включаючи навіть станичних, а радше тими, хто відчував за собою владу, не дивлячись на те, чи стосується це його повноважень…

…Ліквідацією агентури внутрішньої (розуміється ліквідація ворога внутрі – не враховуючи війська) займались лиш провідні референтури СБ та командири.

Найефективніше діяла ця агентура на терені Колківського надрайону. І це лише тому, що там були насаджені старі агенти НКВД, які в нас допхалися до «великих постів».

Першим таким діячем на такому терені була надрайонова провідник жіноцтва «Марта», яка організувала агентурну сітку і за собою її закріпила. Всі підлеглі їй жінки були агентами, що вже підтверджено, а тому вже не є живими.

Другими такими крупними агентами були: «Вернигора», «Іскра», «Тарас» та інші, менші, які вже завербовані ними…

Завербованих до роботи в СБ фактично мало з тих причин, що маємо мало сил, по-друге, людей, які б могли це добре поставити…

Нове в тактиці НКВД.

У вересні та жовтні більшовики проводили менше великих акцій, а більше готували засідки. Дуже часто застосовують рейди під нашою маркою: говорять усі українською мовою, співають українські революційні пісні, називають один іншого по псевдах. Під час такого рейду стараються всіма способами довідатися від селян щось про повстанців. Але це їм не вдається, бо ми населення попередили і, коли воно не побачить когось із знайомих, ніхто лишнього говорити не буде.

Для проведення розвідки в терені енкаведисти перевдягались у жіночий одяг і під таким оглядом слідкували за рухами повстанців (це зустрічалось у Ковельському та Любешівському районах).

В Ківерецькому районі НКВД дало для деяких жінок отруту та говорили, щоб вони затруювали продукти і передавали для повстанців. Жінки цього не робили, а негайно повідомляли про це своїх знайомих повстанців. У Маневицькому районі один чоловік-агент доповідав, що мав доручення від НКВД передавати затруєні ліки повстанцям. Спочатку він мав поставляти ліки не затруєні, щоб ми нічого не помітили, а пізніше – давати затруєні.

В районах Морочанському, Володимирецькому, Ківерецькому, Колківському НКВД мовляв губить провокативні листки на наших людей. Пишуть, що такий-то отримав таке-то завдання …тобто спеціально роблять наклепи, щоб посіяти розбрат між нами.

Останнім часом «стрибки» копають для себе зимовники і на ніч переховуються у них. Були випадки, коли в Колківському, Володимирецькому районах наші боївки проходять селами і нікого не можуть там застати. Видно, це спеціальний наказ НКВД.

Приходять з Німеччини з робіт різні мужчини і жінки, які мають формальні документи від НКВД, що ця людина працювала на роботі у Німеччині і тепер звільнені додому. НКВД цих людей спеціально використовує, висилають їх до нас…

Також прибувають люди, цілі родини з Сибіру, які вже були вивезені у 1942-1943 рр… Одні говорять, що повтікали, інші мають документи про звільнення. Це ж рівно НКВД робота.

Знають більшовики, що це наші родини, які мають у нас найкраще довір'я, тому повертають деякі родини з Сибіру назад додому тому, щоб мати своїх співробітників серед нас.

НКВД останнім часом, коли хочуть якусь людину завербувати до своєї роботи, приїжджають вночі, арештовують і тримають його в районі до тих пір, поки ця людина на співпрацю не погодиться. Тоді з першим інструктажем його відпускають додому також вночі».

Розуміючи всю складність поставлених завдань і щоб уникнути неправомірних слідчих дій, М. Арсенич прийняв рішення відряджжати у місця «чисток» найбільш кваліфікованих і підготовлених співробітників СБ, наділених великими повноваженнями щодо виявлення «ворожого» елементу у повстанському середовищі. У цьому контексті місцеві осередки СБ зобов'язувалися надавати перевіряючим СБ необ-

хідну інформацію про підпільників та інших осіб і всіляко сприяти виконанняю їхньої місії. Основну мету «чисток» М. Арсенич вбачав, як вже згадувалося, не у фізичній ліквідації ворожої агентури, а в перевірці членів легального сектору та діючого підпілля.

Виявивши розконспірованих осіб легального сектора перед місцевою громадою, запідозрених у пасивній співпраці з радянськими спецслужбами, або таких, що не являли великої цінності для підпілля, М. Арсенич наказував референтам СБ відправляти їх в УПА, виключати з членства в ОУН (б) або ж переводити їх у симпатики.

Наприкінці 1943 р. М. Арсенич у Бережанському районі зібрав провідних обласних есбістів та підбив підсумки проведених «чисток». Він висловив незадоволення проведеною роботою, тому була дана вказівка повторити «чистки» рядів ОУН (б) там, де вони вже були проведені, й докладно провести їх там, де їх ще не розпочинали. Референти СБ мали представляти матеріали у розпорядження керівників боївок із зазначенням, яку міру покарання треба застосувати до того чи іншого учасника ОУН (б) або радянського агента.

Про всю проведену роботу слід було звітувати безпосередньо керівникам боївок.

Поведінку М. Арсенича під час «чисток» складно оцінити. Можна лише констатувати, що шеф СБ ОУН (б) був націоналістом до фанатизму, непримиренний до ворогів ОУН (б) та зрадників.

Наймасовіша кампанія радикальних «чисток» проходила у вересні 1944 р. в УПА-Північ, яку ініціював її командир Д. Клячківський, котрий видав наказ знищувати або арештовувати підозрілих, ненадійних учасників руху опору на Волині. Цьому сприяла й провокаційна інформація, яку майстерно поширювали співробітники радянських спеціальних служб. У зв'язку з цим, доволі резонансною є версія щодо знищення члена БП ОУН (б) Р. Волошина, який виступав за демократизацію внутрішнього ладу в ОУН (б) та якого скомпрометували чекісти.

Такі «чистки» дуже сильно послабили національне підпілля, а головне – підірвали моральний дух рядових націоналістів. Лише взимку – навесні 1945 р. у низці районних референту ОУН (б) було знищено від 200 до 300 підпільників. Керівництво СБ насаджувало безпідставну думку про численність агентів у середовищі підпілля: «…Без особливого слідства проводилася ліквідація людей, як серед організованих, так само і серед самого населення» – йшлося в одному із звітів про роботу СБ на території Рівненської області.

Дійшло до того, що близько 50 відсотків у Корецькому та Костопільському районах і майже 85 відсотків підпільників у Сарненському районі СБ підозрювалися в таємній співпраці з чекістами.

Надзвичайно високою була й частка смертних вироків під час розслідування причетності підпільників до агентурного апарату супротивника.

Із січня до жовтня 1945 р. згідно зі звітом М. Козака – «Смока», СБ ліквідувала на Волині за такими звинуваченнями 889 осіб з 938-ми, які потрапили під слідство, причому, в деяких районах, кількість страчених становила 100 відсотків від підозрюваних. Жертвами «чисток» ставали і самі есбісти, яких також суворо карали. Наприклад, за крадіжку приватних речей осіб присуджувався розстріл без суду і слідства. Така боротьба зі своїми знекровлювала Організацію, призводила до великих жертв українських повстанців, не давала можливості СБ зосередитися виключно на протидії реальним агентурним ударам НКВС-НКДБ.

М. Козаку, схильному до шпигуноманії, чекісти підставили агента, який засвідчив, що в керівних ланках підпілля перебуває значна частина сексотів. «Смок» провів поверхневе слідство і дав вказівку знищити близько 50 -ти функціонерів ОУН (б).

Внутрішню атмосферу підпілля у пік «чисток» найкраще змалював С. Янишевський, який про причини глибинних чисток відповів: «…психоз страху, викликаного керівництвом ОУН, які заявляли, що на кожному місці, у кожному селі є велика кількість радянської агентури… вперше про це я почув від «Клима Савура» і більш докладно від «Смока», яким я повірив, і сам вимагав від своїх підлеглих рішучої боротьби з радянською агентурою… Особи, запідозрені у співробітництві з органами… після застосування до них різноманітних тортур, не витримували… зізнавалися, що

вони були агентами… називали багатьох інших начебто відомих їм агентів… Есбісти вірили…, що вони просто оточені агентами… і безжалісно винищували один одного… »

З наближенням німецько-радянського фронту до західноукраїнських земель керівники ОУН підготували для СБ документ для подальшої організації її роботи: «Інструкцію до виконання», видану у січні 1944 р., у якій, зокрема, йшлося: «… у відношенні до німців … не допускати забирання українського населення з його території… ліквідовувати ворожі елементи… членів більшовицького підпілля… партизанські загони… активних симпатиків більшовиків... польський провідний боєздатний елемент, що стане прислужником совітської окупації…»

Згодом, «В Інструкції 1», виданій 11 липня 1944 р. під грифом «Цілком таємно» Організацією також даються конкретні рекомендації для СБ, яку роботу необхідно здійснювати на території, звільненій від фронтових дій, що залишилась у більшовицькому пеклі: «…ліквідовувати сексотів усіма допустимими методами… вести боротьбу проти мобілізації українців до Червоної Армії… до поляків установки залишаються тіж самі. Їх слід вважати співучасниками з червоними…»

Історична довідка

У лютому 1941 р. з НКВС було виділено НКДБ – Наркомат державної безпеки. В липні 1941 р. їх об'єднали в НКВС, а в 1943 р. знову створили НКДБ, який у 1946 р. перейменували на МДБ – Міністерство державної безпеки. З 1946 р. НКВС було перейменовано на Міністерство внутрішніх справ.

Управління боротьби з бандитизмом НКВС УРСР створено 17 березня 1942 р. за наказом НКВС СРСР №0022. До 1944 р. підрозділ був відділом, а з 1 грудня 1944 р. одержав статус Управління. В Україні діяв регіональний відділ УББ НКДБ УРСР. У березні 1950 р. Управління ББ МВС УРСР було ліквідовано. Для перемоги над підпіллям за всяку ціну, відповідно до вказівки ЦК ВКП (б) та Ради Міністрів СРСР наказом №0074.0029 від 21.01.47 р. (протидія ОУН і УПА) переходить до компетенції МДБ. МДБ підпорядковувались внутрішні війська МВС та МДБ, прикордонні війська, винищувальні батальйони, органи міліції. В Україні під патронатом Управління 2-Н діяло понад 1600 оперативників, майже 1800 агентів, 25000 бійців ВВ МВС, 35000 бійців винищувальних батальйонів. У 2-му Головному управління МДБ СРСР, що керував справами розвідки, було створено відділ 2-Н як головний підрозділ по боротьбі з «українським буржуазним націоналізмом».

В Україні ці функції почало виконувати Управління 2-Н МДБ. Його головними завданнями були: агентурне проникнення в середовище ОУН і УПА, їх керівних ланок; захоплення та знищення керівників підпілля, їх оперативна розробка; виявлення та ліквідація каналів постачання та зв'язку підпілля; моральне розкладання підпілля діяльністю агентури та провокацій, що включало діяльність спец груп під виглядом УПА.

19.03.47 р. на основі наказу МДБ УРСР №15/2/9876 було створено відділли 2-Н обласних управлінь Західної України. З березня 1954 р. функції відділу 2-Н для боротьби з націоналізмом було покладено на 4-те Управління КДБ. Його створили згідно з наказом МДБ від 12.06.46 р. №0024. Одночасно були сформовані й 4-ті управління – відділи-відділення в МДБ-УМДБ союзних республік. Головним їх завданням в Україні була боротьба з антирадянським підпіллям ОУН.

Унаслідок реорганізацій 4-те Управління перетворено із розшукового в секретно-політичне. У березні 1954 р. за постановою Президії Верховної Ради СРСР було утворено Комітет державної безпеки при Раді Міністрів СРСР, до складу якого увійшло й 4-те Управління. Згідно з функціональними обов'язками на 4-те Управління КДБ УРСР і 4-ті відділи обласних управлінь КДБ покладалось: боротьба з ОУН та її збройними формуваннями на території України та із закордонними оунівськими центрами; розроблення колишніх учасників опозиційних партій та організацій; ведення радіоігр із закордонними центрами ОУН. На його рахунку ліквідація С. Бандери. Наказом КДБ СРСР від 09.03.60 р. №0084 4-те Управління було розформовано, а його підрозділи об'єднано в одну структуру – 2 ге (контррозвідувальне) Упарвління КДБ УРСР.

З 1967 р. до 1991 р. функції з виявлення антирадянськи налаштованих осіб було покладено на 5-те Управління КДБ.

Радянським правоохоронним органам у 1943-1944 рр. дещо вдалося створити агентурну мережу, яка розширювалася зі зміцненням влади та набуттям досвіду оперативно-розшукової роботи в українських регіонах, однак налагодити агентурну роботу системно, не вийшло.

Окружний СБ Коломийщини на псевдо «Кіров» – агент НКВС – Роман Туркач завдав великої шкоди українському націоналістичному руху. Із звіту референта СБ «Модеста» 4 грудня 1945 р.: «Далекий пише, що коли цей тип зажадає, то ви віддасте йому «Стального», «Левадного», «Юрка», навіть «Ганю» – жінку командира Василя Гудзуватого, східняка, була арештована НКДБ у Житомирі, де підписала угоду на співпрацю – це надзвичайно вразлива струна для друга Василя ... завдяки чому НКДБ ... вдалося ...наставити його проти роботи СБ ».

Повідомлення про агентурну діяльність НКВС і НКДБ від 24 грудня 1944 р.

«Ми, учасники збройно-революційної боротьби великого народу є свідками підлих методів роботи червоної Москви, стосовно фізичного знищення українського народу. Безоглядний терор, насильство, грабіж, палення господарств, вимордовування мирного населення, поголовна мобілізація воєннозобов'язаних, вивіз на каторжні роботи в Донбас, вивіз родин на Сибір, звірства і знущання, арешти – ось чим воює Москва. Та видно, малі результати осягають з того більшовики, бо широко застосовують інші засоби: агентурна робота, провокація, підкуп, нацьковування одних проти інших, брехлива пропаганда.

Слідча робота, ще раз показала наскільки серйозно, планово, послідовно прямує НКДБ до повної ліквідації збройного руху УПА і політично-революційної роботу ОУН. Для сталінського режиму наш політичний і збройний рух являється аж надто небезпечним.

НКДБ дає собі ясну справу, що великий розмах і широкий масштаб нашої програми, правильне розуміння і оцінка міжнародного положення, вірна розв'язка національних і соціальних проблем нашої революційної боротьби, дає нам великі перспективи в роботі на її успішне для нас закінчення.

Органи НКДБ прийшли до переконання, що жодні збройні акції не зломлять опір українського народу ...а тому ворог перейшов на агентурне розроблення відділів УПА та Організації.

До цієї підлої роботи НКВД використовує:

1. Бувших комуністів і симпатиків, засліплених більшовицькою пропагандою ще за польської окупації Західноукраїнських земель.
2. Комуністів, комсомольців та завербованих до агентурної роботи з часів першої окупації Західноукраїнських земель більшовиками у 1939-1941 рр.
3. Продажний елемент (кар'єристи, спекулянти, проститутки і т.п.)
4. Морально слабкий елемент, що не видержує морального та фізичного терору (наприклад, арештовані НКВД до яких підходять просто: або співпраця, або розстріл).
5. Працівників адміністрації, голів і секретарів сільрад, учителів.
6. Священників та церковну адміністрацію.
7. Немісцевий елемент завербований в агентуру.

Завданням агентів є:

1. Влізти в ряди Організації та здобути довір'я, щоби там зайняти керівні пости.
2. Вести розкладову роботу серед членів народу, ширити зневіру, поширювати недовір'я низових членів і народу до проводу Організації при помочі наклепів і брехні.
3. Узнати місця постоїв, квартири, криївки вартісних членів Організації і командирів, та негайно повідомляти їх органи НКВД для схоплення чи ліквідування тих людей.
4. Узнавати про господарчі магазини і їх видавати в руки НКВД.
5. Виготовляти списки усіх людей, що не пішли на мобілізацію в ЧА та узнати, де вони переховуються.
6. Виготовляти списки родин з котрись хтось є членом Організації чи УПА для переселення їх в Сибір на каторжні роботи.
7. Вистрілювати командирів УПА під час боїв чи інших погідних моментів.

Кандидатів в агентуру вивчають дуже докладно. Вивчають минуле людини, середовище з якого походить... Твердість і стійкість агента це основна запорука його успішної роботи.

Правильно розбудована агентурна сітка старається охопити всі клітини Організації, війська і справно пов'язати між собою.

Найнижчою клітиною вважається роздріблений підвідділ з 5-6 людей. Запорукою їх успішної роботи є твердий наказ…

Розкладову роботу в УПА мають проводити всі агенти, однак найбільшу вагу кладеться на тих, що безпосередньо стикаються з массами… ніколи не вести ясної пропаганди проти УПА і совєтської влади. Використовувати найменші можливості негативного характеру: невдалі бої, сутички, невідповідну поведінку командирів тощо…

Основна увага звертається на розкладову пропаганду … про безвиглядність боротьби, її недоцільність, поширенню пліток про УПА… Агенти мають старатися, щоб відділи УПА вступали лиш тоді у бій, коли немає жодних виглядів на його виграш, коли їм може грозити лише цілковите знищення.

Широку мобілізацію до УПА використовувати агентам, щоб пропхати туди своїх агентів і звернути увагу на нацменів та східняків …агенти мають нічим не виділятись від загалу стрільців УПА та членів ОУН, застосовувати всі способи їх конспірації…»

Керівники ОУН (б) усвідомлювали, яку небезпеку несе запровадження у середовищі підпілля оперативних позицій радянської сторони: «…База і опора більшовицького режиму, держави, комуністичної доктрини і устрою, – писав у 1948 році С. Бандера у статті «Плановість революційної боротьби в Краю», удосконалена система жорстокого, всебічного терору та сексотства. Ця система охоплює і проникає цілий СССР, всіх людей і все життя. Сексотство пронизує цілу державну систему, виробництва, військо, школу, родину, Церкву, вдирається до сповідальниці. Це є найсутніша природа большевизму, його єдина сатанічна сила. Визвольна революція мусить передусім з нею боротися, її подолати. Всі інші силові фактори большевизму – це тільки слуги і засоби, похідні продукти і відгалуження системи терору і сексотивізму, що на неї спираються та з нею падуть».

З метою протистояння таким діям НКВС-НКДБ, СБ наполегливо працювало над власними помилками, більшої уваги надавалося кропіткій слідчій роботі. На кожний ворожий крок СБ старалася відповідати своїми контрзаходами. Відтак, фехтування між НКВС-НКДБ було схоже на велику шахову партію, яка тривала багато років, тільки радянські спецслужби мали усе, включно з невичерпними матеріальними засобами, людськими та фінансовими і ресурсами тощо.

Тому, дії антирадянського руху опору на контрольованій режимом території перебуваючи «під прицілом» потужної системи органів і військ внутрішніх справ та державної безпеки полягала у прагненні зберегти кадри і свою боєздатність на довгу перспективу у післявоєнний період, захисту підпілля від агентурно-оперативної та оперативно-бойової діяльності супротивника контррозвідувальними та слідчими заходами.

З підходом більшовицьких військ М. Арсенич наказав законспірувати оновлене керівництво СБ від членів ОУН (б). Поза тим, тільки у січні-квітні 1946 р. енкаведисти виявили і знищили 2517 повстанських бункерів.

Думки М. Арсенича про агентурне засмічення націоналістичного руху є не безпідставними. За підрахунками сучасних дослідників українського національно-визвольного руху станом на 1 листопада 1946 р. агентурний апарат МДБ у Західній Україні нараховував 644 резиденти, 2249 агентів та 18165 інформаторів. На додаток до цього, були створені агентурно-бойові групи під виглядом УПА. У липні 1945 р. у Західних областях України діяли 156 спецгруп НКВС чисельністю 1783 особи, а також фальшиві «районні проводи ОУН», до яких чекісти залучали сотні людей, які вірили, що належать до справжнього національного підпілля.

Їх діяльності активно протидіяла СБ. Так, лише у Тернопільській області протягом 1946 р. СБ, за даними МДБ, знищила 111 радянських агентів і резидентів.

Окрім того, активно боролися проти підпілля агентурно-бойові групи, створені радянськими спецслужбами, які діяли під виглядом підпільників ОУН (б) і УПА. Саме боротьба проти них була одним з основних завдань, яке вирішувалось СБ ОУН (б).

Також у ряді документів УГВР за 1946 р. зазначалось, що радянська сторона «основним засобом боротьби проти українського революційно-визвольного руху зробила агентурну зраду». Наводилася її класифікація з розподілом на внутрішню «дуже добре законспіровану, що може діяти згубно, знищувати рух зсередини» та зовнішню «у середовищі, що оточує підпілля». Це свідчить про чітке уявлення ОУН завдань агентурної мережі супротивника, що полягали у зборі інструктивних документів підпілля, відомостей про його лідерів, знищенні та компрометації учасників ОУН та УПА, внесенні розколу в їх лави тощо.

У документі ОУН під назвою «Друже Зов» від імені «Богуна», датованому вереснем 1946 р., даються чіткі установки для боротьби боївок СБ: «…необхідно уже зараз приступити до солідної перевірки усіх членів Організації… прочистити підрайонні проводи, боївки… перевіряйте навіть тих людей, які користуються довір'ям, бойових і відважних… До зими знищити головних керівників більшовицьких партійних банд… розігнати усяку іншу сталінську галайстру…»

Інструктивні вказівки СБ за листопад 1946 р. докладніше диференціювали характерні типи оперативних джерел супротивника. Так, «внутрішні» агенти поділялися на завербовані із членів ОУН та осіб, що мешкали легально, але вдавали із себе антирадянськи налаштованих, що давало їм змогу ввійти в довіру до підпільників.

Як підкреслювалося у вказівках для обласних референтів СБ від 28 липня 1946 р., необхідно активно поборювати агентуру супротивника, «…оскільки через неї втрачаємо кращі сили. Основними завданнями Служби безпеки в рядах ОУН» – відзначалося в інструктивному документі Служби безпеки «Інформаційна робота» «є захист від агентури».

Про це також писав у липні 1947 р. у своєму робочому зошиті референт СБ Городенківського над районного проводу «Сталевий» і добавляв, що це зараз є головним на ділянці безпеки.

У цей період контррозвідувальна робота українського підпілля була зосереджена на:

• створенні власних оперативних позицій у радянських правоохоронних та інших державних структурах;

• виявленні оперативних джеред супротивника в середовищі руху опору;

• вивченні форм і методів роботи радянських правоохоронних органів та органів державної безпеки, навчання підпільників засобам протидії їм;

• організації заходів із конспірації та контролю за її дотриманням у повсякденній діяльності підпілля.

Контррозвідувальні заходи здійснювали оперативні співробітники референту СБ (інколи БСБ), використовуючи інформацію розвідувальної мережі, слідчих, інших учасників підпілля, населення.

Для виявлення агентури супротивника широко залучалася молодь. Як зазначалось у відповідних вказівках для молоді, яка мешкала легально (червень 1946 р., Львівська область), «…допомагайте виявляти сексотів, агентів-окупантів. Слідкуйте, хто на доручення НКВС хоче посіяти недовір'я до ОУН і УПА, хто поширює неправдиві вістки про них, за тими, хто збирає інформацію про підпільників… »

Передбачалося мати слідчих та відповідальних за боротьбу проти ворожої агентури.

Особливістю контррозвідувальної роботи СБ після 1945 р. стали активні спроби введення своєї агентури до «силових» структур радянської сторони та до їх апарату негласних помічників.

Широке впровадження оперативних джерел СБ, що тривало до 1951-1952 рр., визнавала і радянська сторона. Так, частина агентури органів МВС і МДБ, як зазначалось в одному з документів ЦК КП (б) У з аналізу боротьби з націоналістами в областях Галичини «нерідко працює на користь оунівського підпілля або йде у банди».

Також СБ широко вдавалася до перевербування агентури райапаратів МВС-МДБ.

Під час перевірки у квітні-травні 1951 р. по 28 райвідділах МДБ на західноукраїнських землях було виявлено 65 агентів-дворушників. У відповідній довідці МДБ УРСР

«Про стан і заходи по посиленню боротьби з залишками бандооунівського підпілля у західних областях УРСР» від 23 квітня 1952 р. йшлося, що у багатьох чекістських органах агентурна мережа засмічена дворушниками і зрадниками, що занурилися за завданням підпілля, і заходи до їх викриття і знешкодження застосовуються ще недостатньо.

Наприклад, 15 січня 1946 р. до УНКДБ по Волинській області прибула громадянка з довідкою на ім'я Г. Федорчук й попросила про зустріч з оперативним співробітником. У розмові зі співробітником УНКДБ вона повідомила своє справжнє ім'я – Надія Кудрик, що вона є друкаркою референта Служби безпеки обласного проводу «Микити» на псевдо «Зірка». На допиті Н. Кудрик розповіла про свою роботу в ОУН (б) з 1941 р., і заявила про своє бажання вийти з повинною через безперспективність боротьби проти радянської влади. Для спокутування провини вона висловила бажання допомогти у ліквідації підпілля, виконати будь-яке завдання органів НКДБ.

Н. Кудрик отримала завдання від СБ прибути до НКДБ з надією, що нею зацікавляться і залучать до агентурної мережі.

Під час її вербування «Микита» дав «Зірці» доручення, які промовисто характеризують контррозвідувальні спрямування Служби безпеки:

• встановити, які завдання дає НКДБ своїм агентам;

• виявити канали запровадження агентури до підпілля, легенди, що при цьому використовуються;

• виявити запроваджену агентуру НКДБ, а також ту, що готується до запровадження у підпілля, добиватися переведення її зв'язок до себе, тобто перевербувати її;

• з'ясувати, як здійснюється зв'язок з оперативними джерелами у середовищі ОУН (б) та серед селян;

• дезінформувати органи держбезпеки.

Значна увага надавалася перевірці особового складу підпілля. Як зазначалося у «Керівних вказівках» референту СБ крайового проводу «Поділля» «Ковалю» (червень 1947 р.), прийом поповнення до підпілля може здійснюватися тільки після ретельної перевірки і за узгодженням із окружним референтом Служби безпеки. Необхідно уважно перевіряти переселенців і репатріантів, відсторонити від нелегальної роботи колишніх «яструбків», міліціонерів, переселенців, звільнених у запас з війська.

Нові методи і прийоми, що застосовувало НКВД, часто нерозуміння суті дій працівників каральних органів радянських спецслужб, негативно вплинули на успішність боротьби з ними.

Це проявилося під час весняної «чистки» 1945 р. в ОУН і УПА, коли подекуди фігурувала нереальна кількість ворожого елементу (агентури) в їх лавах. Так, згідно зі звітом від 14 травня 1945 р. провідника Північно-східного краю «Романа» (П. Олійник) у Корецькому та Костопільському надрайонах виявлено 50, а в Сарненському до 80 відсотків кадрів, що були на службі у НКВД. Після цього в Сарненському надрайоні працівниками СБ «проведено рубку».

Реорганізація визвольного руху та дії СБ («чистка», від 1 січня до 1 жовтня 1945 р. у ПЗК «Москва» СБ покарано смертю 889 осіб, підозрюваних у зв'язках з НКВД; у з'єднанні «Хмельницький» на 1 грудня 1945 р. з цієї причини було ліквідовано 248 чоловік) призвели до «виключення» (відсепарування, виходу, ліквідації) з його лав багатьох учасників та тих, що долучилися до нього з метою самозбереження (небажаючі служити в ЧА, працювати на Донбасі та інші).

Це призвело до того, що частина виключених стала «переховуватись» самостійно або об'єднуватись в різні непідконтрольні керівництву угруповання («дикі групи»), інші скористалися закликом керівництва УРСР до учасників «українсько-німецьких націоналістичних банд» про «явку з повинною» до 20 липня 1945 р.

Наслідком «чисток» та свавілля СБ ставали розколи в організаційних ланках ОУН (б). Чи не найбільшим з них було створення у грудні 1945 р. на знак протесту проти безглуздого терору альтернативного Крайового проводу ОУН (б) «Одеса». Ініціатором його створення став С. Янишевський. М. Арсенич взяв справу під свій особистий кон-

троль і наполягав на тому, що для ліквідації члена Організації за приналежність до агентури, необхідні докази: «не вважаю доказами змушені визнання «на станку», якщо вони необґрунтовані, логічно не зв'язані, суперечливі у співставленні з фактами. «Станок» – це найдурніша процедура в слідстві, і чим більше порожнечі в голові слідчого, тим більше він працює руками».

Про це також говорив й В. Кук.

Відтак, на території ПСК «Одеса» цей процес вилився в організоване відокремлення та об'єднання «репресованих» навколо організованого референта «Далекого» (С. Янишевський), який виступив проти дій проводу ПЗУЗ («чистки»). Наприкінці 1945 р. разом із своїми прибічниками і підлеглими у Костопільському та Корецькому надрайонах (300-400 осіб) він виділився в окрему структуру повстанського руху (край «Одеса») і розпочав діяти автономно. Повстанські групи, що оперували на Сході здійснили 16 акцій, у тому числі 7 засідок, 8 разів підірвано залізницю. З'єднання втратило 218 бійців вбитими і 74 пораненими. Ворог втратив понад 540 осіб убитими, у тому числі 20 офіцерів, 72 особи взято у полон. Як трофеї захоплено 60 гвинтівок, 15 кулеметів, 20 автоматів та інше.

Інструкція для керівництва терену «Одеса»

Серпень 1945 р.

По відбутих відправах з поодинокими членами проводу Вашого терену стверджую:

1) Невиконання надаваних Вам інструкцій і наказів в цілості організаційної роботи, а зокрема в роботі СБ;

2) Брак плановості, системності в проведенні організаційної роботи;

3) Відсутність рішучих заходів для застосування організаційної роботи до нової дійсності згідно з виданими інструкціями на час перемир'я;

4) За велике скупчення організаційних кадрів на малому відтинку Вашого терену, браку наполегливості в розміщенні організаційних кадрів по цілому терені;

5) Не проведення як слід перевірки організаційних та революційних кадрів і не виключення з рядів Організації і відділів УПА елементу політичного не певного (переловленого більшовиками і звільненого) безідейного, нечесного, та незастосування в організаційній роботі суто підпільно-конспіративних методів;

6) Замала інтенсивність в боротьбі з агентурою НКВД в рядах нашого революційного руху, недооцінювання ворога по відношенню по боротьбі з нами, недобачення загрози внутрішнього нашого розкладу агентурою та легковажне ставлення до питання збереження організації і організаційно-революційних кадрів;

7) Замале завзяття у вивченні методів НКВД у боротьбі з нашим революційним рухом, що дає можливість ворогу влазити в ряди нашого революційного руху, вкорінюватися, розкладати і деморалізувати чесний елемент в наших рядах і населення;

8) Брак узгодження в методах боротьби з агентурою серед працівників СБ, що спричинює нездорові, шкідливі умови роботи;

9) Брак належної організації в слідчій роботі СБ цілого керівного активу, що спричинює розбіжності в поглядах між референтом СБ з слідчими, що в боротьбі з агентурою притримуються власної думки, не придержуються інструкцій, тактики і методів наданих згори;

10) Запоблажливе відношення і виправдовування людей переловлених НКВД – легковірність та включення їх у ряди революційного руху, всупереч виданих наказів в справі переловлених арештованих втікачів з робіт, Червоної Армії і т.д. – Проводу Організації, що не підлягає жодним дискусіям…

11) Замале приділення уваги пропагандивній роботі серед мас, помимо наказу переставити цілу організацію на СБ і пропаганду;

…

14) Брак звітності;

15) Слабка робота в ідейно-політичному напрямку, брак росту нових кадрів, які б прийшли на зміну впавши в боротьбі провідним одиницям.

В зв'язку з вищеподаними недосягненнями ще раз подаю зарядження та жадаю негайного переведення їх в життя. Відповідальність за переведення в життя інструкцій несе кожний член проводу.

Організаційний відділ.

1) Політично певні, працьовиті, ідейні, активні, готові до боротьби на смерть кадри розмістити по цілому терені для організаційно-підпільної роботи і розбудови організаційної сітки, для охоплення організаційною роботою цілого терену, станиць, районів;

2) Пересічно чесні, які під керівництвом провідників Організації будучи відсепарованими від підпільної організаційної сітки, будуть боротися і виконувати політичні завдання в терені свого народу;

3) Безпощадного знищення агентів НКВД... Рівномірно розмістити організаційні кадри по терені та в жодному випадку не дозволити їх скупчення;

5) В організаційній роботі перейти на суто конспіративні підпільні методи, відділити всі організаційні осередки від загалу членства, чи козаків диверсійних лоївок чи УПА;

6) Піднести авторитет усіх членів Проводу стосовно підлеглих;

7) Вести постійно ідейно-політичний вишкіл організаційних кадрів, дбати про їх постійний інтелектуальний ріст, виховати їх на катехизмі українського націоналізму, особливу увагу звернути на націоналістичну мораль і етику як у відношенні членів до себе і населення;

8) Здобування для Організації все нові кадри, з елементу найкращого, характерного, чесного, духовно сильного, вольового, працьовитого:

9) В розбудові організаційної сітки основну увагу звернути на молодь;

10) Завести дисципліну, почуття обов'язку в рядах Організації та строго поборювати і карати розхлябаність, лінивство, інертність;

11) Відношення зверхника до підлеглого мусить бути вимагаюче, але батьківське, виховуюче, справедливе, а ніколи не жорстоке, не брутальне, зарозуміле;

12) Жадати звітів з проведеної роботи, характеристики терену в суспільно-політичному висвітленні;

13) Постійно контролювати і перевіряти подані доручення, щоб мати інформацію про їх виконання. За невиконання виданих доручень строго карати;

14) Не вільно підпільним організаційним людям перебувати одинцем, бо кожний підпільник мусить бути готовий на бій...ніхто живим не має попастися в руки ворога...;

15) зобов'язати провідний актив Організації докладно вивчати військову літературу та військово перешкодити змілітаризувати всіх членів та кандидатів Організації.

Військові відділи УПА.

Перевести негайно перегляд всіх відділів УПА під кутом:

1) Вилучення з відділів УПА політично-певних, бойово-здатних, морально-стійких, чесних, ідейних, свідомих для того, щоб включити їх в подальшу організаційну політично-збройну, підпільно-конспіративну боротьбу. Тих людей треба виховати на катехизмі українського націоналізму та включити в члени чи кандидати Організації;

2) Безпощадного знищення старих ідейних агентів, всього ворожого елементу, який перебуваючи в наших рядах веде роботу на знищення нашої Організації;

3) Забрати зброю та всі військові речі, відділяючи від нашого революційного життя тих, які зберігаючи своє життя піддалися на шантаж агентури НКВД, чи своє перебування у відділах УПА розуміють і використовують для наживи...;

5) У диверсійних організаційних боївках вести постійний вишкіл і виховання, завести строгу військову та організаційну дисципліну, виробляти високу бойову вартість, відвагу, постійно контролювати та вишколювати.

Пропаганда.

1) Підготовити всіх членів Організації та бойовиків диверсійних організаційних груп до поширення та закріплення наших ідей серед мас. Кожний член Організації чи бойовик на постою, при зустрічі всюди має поширювати нашу ідею говорінням та читанням нашої літератури;

2) Розгорнути широку масову пропагандивну роботу серед народу, щоб він повірив в перемогу української революції і неминучу поразку ворога;

3) Протиставити скрізь «совєтському патріотизму» нашу минулу і сучасну героїку...;

5) За всяку ціну створити в терені технічне звено для поширення наших пропагандивних видань.

СБ.

1) Посилити слідчу роботу та вишколення нових слідчих кадрів, включаючи до цієї роботи найкращі інтелігентні, здібні кадри;

2) Посилити якнайбільше інтенсивну роботу у викритті агентури, що діє в наших рядах;

3) З агентами у наших рядах вести безпощадну боротьбу... поборювати легковаження, самозаспокоєння, зарозуміле ставлення до безпеки кадрів і підступних намірів ворога. Виробити у кадрів чуйність і настороженість по відношенню до ворога і його агентури;

4) Вести інтенсивну роботу... шукати агентуру ворога... кожний член проводу Організації, а зокрема референт СБ мусить сам проводити слідство та присилати портоколи своєму зверхникові...

6) Негайно знищити серед населення тих агентів, які відверто виступають проти нашого руху;

7) Легковажне ставлення та поблажливість у боротьбі з агентами будемо трактувати як саботаж;

8) Постійно звертати увагу та вчити кадри засад конспірації, щоб через невміння у зберіганні таємниць не стати помічником ворогові у знищенні Організації;

9) Перевірку організаційних і військових кадрів та застосування революційної боротьби з військово-збройної на підпільно-політично-збройну остаточно закінчити до 1 листопада 1945 року».

«Слава Україні!»

Примітка:

«Панас Мосур», «Клим Савур», «Охрім» – Дмитро Клячківський, 1911-1945. У 1944-1945 рр. – провідник ОУН ПЗУЗ, член Центрального керівництва НВРО, командир УПА-Північ, член ГВШ УПА, полковник УПА від 12.02.1945 р.

Іван Литвинчук – «Давид», «Максим», «Максим Дудовий» (1917-1951 рр.). У 1944 р. командир ВО «Заграва», комендант ВО «Тютюнник», командир ЗГ «33» («Завихост»), провідник північно-західного ГО НВРО. 1945-1946 рр. – провідник ПЗК («Захід», «Хмельницький», «Москва», «Ліс»). Полковник УПА з 19.01.1951 р.

Степан Янишевський – «Далекий», «Погорілий», «Семен», «Сидоренко Семен» (1914-1950 рр.). У 1944 р. референт СБ ВО, командир групи «Заграва», 1944-1945 рр. – референт СБ, організаційний референт північно-східної ГО НВРО, ПСК («Одеса», «Схід»). Провідник невизнаного Проводом ОУН краю «Одеса» (1945-1946 рр.).

Яків Бусел – «Галина», «Дніпровий», «Заславський», «Київський» (1910-1945 рр.). У 1944 р. керівник політвиховного відділу КВШ УПА-Північ, заступник провідника ОУН ПЗУЗ та командира УПА-Північ, член Центрального керівництва НВРО. Керівник політвиховного відділу ГВШ УПА, член Проводу ОУН (1944-1945 рр.). Підполковник, політвиховник УПА з 15.09.1945 р.

Петро Олійник – «Еней», «Роман», «Сергій», «Старий» (1909-1946 рр.). У 1944 р. командир групи «Богун», командир УПА-Південь, провідник ПСК (1944-1945 рр.). У 1945-1946 рр. організаційний та військовий референт ПЗК («Москва»), командир УПА-Північ. Майор УПА з 17.02.1946 р.

Микола Козак – «Вівчар», «Кучма», «Лука», «Смок», «Чорненко» (1914-1949 рр.). У 1944 р. референт СБ ВО «Богун» («Січ»), референт СБ ПСУЗ (ОСУЗ), 1945-1946 рр. референт СБ ПЗУЗ, крайовий провідник ОУН ПЗУЗ (1945-1948 рр.), в.о. командира УПА-Північ. Майор СБ з 06.06.1948 р.

Анатолій Татура – «Архип», «Третій» (1912-1945 рр.). У 1944 р. співробітник СБ ВО «Заграва» політичного відділу групи «Тютюнник». Співробітник, політичний референт ПСК «Одеса» (1944-1945 рр.).

Про успішні бої відділів УПА ПСК «Одеса» йдеться у звітах «про бої підрозділів УПА ПСК «Одеса»

Жовтень 1945 р.

В другій половині місяця лютого 1944 р. відділ командира «Лиса» в числі 120 чол. був заквартирований на хуторах Сухий Ріг, Межирицького району, Рівненської області. В 12 год. мене повідомив зв'язків від 1-ї чоти «Щуки», що від сторони с. Щикічина просувається в нашу сторону великий ворожий відділ. Більшовики, запримітивши наш відділ, відкрили вогонь з важкого кулемета.

Я даю наказ наступати одній чоті прямо по шляху в чоло ворога, а свого заступника з чотою війська посилаю обійти поза лісом і вдарити у самий центр ворога. Після 3-го бою ми мали успіхи і вже здобули деякі трофеї. Після того, як більшовики зорієнтувались, що нас, у порівнянні з ними є чисельно менше, бій ставав щораз важчий. Стягаю третю чоту і кидаю на допомогу першій і бій тягнеться далі, але у нас є вже вбиті і поранені. О 7-й вечора мені приходить на допомогу командир «Левадний» з двома чотами, одну з яких я кидаю в бій, де більшовики вклинилися, і ми вдалою атакою ліквідуємо це вклинення. Бій закінчився о 10-й вечора.

Вслід бою: здобуто одну тачанку з амуніцією, один кулемет, 19 крісів… Втрати ворога: 30 вбитих, між ними 5 офіцерів, 5 сержантів.

Наші втрати: 5 вбитих і 4 поранених. В бою відзначились: стр. «Довбня», чотовий «Щука», ройовий «Петелька», ройовий «Василько», кулеметник «Запорожець». Моральний стан після бою нашого відділу був добрий і стрільці раділи перемогою над переважаючим чисельно ворогом.

Командир «Лис»

Опис бою в с. Топча, район Межиріч

Неділя 11.02.45 р. Морозний ранок, сходяче сонце сипало свої золоті проміння на снігом покриту землю. Повівав легкий східний вітер. Ми їхали в напрямку на північний схід. Наша колона розтягнулася на 2 км. Ген далеко перед нами маячіла наша кінна розвідка. З кутків хат та вікон визирали на нас з подивом селяни.

О год. 9-й ми затримались на хуторі Топча, Межирицького району, щоб заквартирувати. Відділам вже були призначені квартири і вони розходилися по них, але розвідка наша, яка поїхала в село, повідомила, що в селі є якесь військо, котре помітивши нас на хуторі, розстріною пішла проти нас. Наші піші відділи «Вихра» і «Сірка» зайняли оборону. За декілька хвилин перед нами було видно розстрільну, яка наблизилась до нас на 150-200 м. Наші командири і козаки почали кричати голосно «ходи сюда, нє бойся, ето сваи».

З лівого крила вийшов один з противників, насадив шапку на кріс і почав нею махати. Один наш козак зробив те саме, після чого встали і почали до нас наближатися… до нас наблизилось троє супротивників, які здалися. В наших руках був ст. лейтенант НКДБ і двоє «стрибків». Тепер ми довідались, що це були совіти і біла їх одна чота. Вони приїхали в с. Топчу для переведення арештів населення та його грабувати. Їм на допомогу мали приїхати ще дві групи. За одну таку групу вони прийняли нас, але вдаючи відважних залягли проти нас.

За той час, коли козаки вели голосну розмову з совітами, наша кіннота заїхала в село за спину ворога. Коло хат бігали перелякані селяни та діти. Вони пакували на Фіри домашнє майно, щоб воно не згоріло, бо якщо б совіти виграли бій, то почали б палити хутір.

На короткий сигнал, поданий командиром «Вихром», наша лінія відкрила вогонь по ворогові. Червоні заметушилися, а згодом почали стріляти по нас з міномета. Стрілянина тривала з півгодини. На наказ командира «Вихра» вперед рушили стрільці з словами «Слава!», «Вперед!».

Червоні не витримавши наступ, і почали відступати. Один «стрибок» кинув кріса і піднявши руки побіг до нас. Наблизившись до командира «Вихра», він вихопив з кишені гранату «Ф-1», шарпнув за кільце, якого не вирвав, бо зі страху забув вирвати дроти і кинув під ноги командирові «Вихру». «Вихор» зараз підхопив гранату і побачивши, що вона не запалена, заховав до кишені, а «стрибка» почастував прикладом в потилицю і погнав назад до відділу, звідки його направили до нашого відділу.

Червоні відступали дальше, все ближче до села. Врешті з села відкрила вогонь по відступаючих більшовиках наша кіннота, яка спішилась в селі і поза будинками зайняла становища. «Стрибки», побачивши своє безвихідне становище, почали групами і з піднятими руками проклинали «Сталіна» і здаватися нам в полон. Лише 6 найвірніших «п'ятилозів» почало втікати виминаючи село. Кілька кіннотників пустилося в погоню, 2-х втікаючих зловлено, 1-го вбито, 3-м пораненим вдалося втекти до району.

В полон попало 18 «стрибків», а 10 їх загинуло. Нами здобуто міномет, кулемети, амуніцію…

Власні втрати: 1 вбитий, 2 поранених. За кілька хвилин всі «стрибки» були пов'язані. Майже усі вони були місцеві. На запитання командирів, скільки хто видав криївок чи людей більшовикам, кожний скдав провину на іншого. Докладну роботу про діяльність кожного «стрибка» мав лейтенант, якого допитано окремо.

Замічено одну жінку, яка товпилась поміж козаками і когось шукала. Вона шукала командира, а коли його знайшла, то повідомила, що «стрибки» її сьогодні пограбували. Забрали светра, чоботи та інше майно. Вона почала приглядатися до кожного з них, а потім сказала: «Всі вони добрі собаки, але добре, що попались». В очах цієї жінки горіла ненависть до зрадників свого народу. Довкруги нас зібралося багато селян, жінок, дівчат, які з радістю дивилися на нас, радіючи нашій перемозі.

Грабіжницьку банду знищено. Ми від'їжджаємо в ліс… під час переїзду ми в'їхали в одне село, де селяни впізнали сидячих на санях пов'язаних «стрибків», що їх грабували… Винних покарала сувора, але спарведлива рука революціонера.

Командир «Шрам»

29.05.45 р. відділ «Буйного» квартирував на віддалі 9 км. від с. Нетреба, де перебувало 20 «стрибків». 30.05.45 р. зранку наш відділ вирушив з постою в напрямі с. Нетреба. Застави розіслані від с. Борове, с. Довгань, від Майдану, а решту розташував в лісі з протилежного боку, щоб у разі, коли «стрибки» вискочать з хат перекрити їм дорогу до відступу. Сам командир «Павленко» з трьома роями пішов на хату, де квартирували «стрибки». «Стрибків» знищено, здобуто кулемет, кріси, амуніцію. Власних втрат не було жодних. З нашого боку відзначились кулеметники «Різдвяний» і «Галуза», ройовий «Чижик», виконавець СБ «Втікач».

Командир відділу «Павленко»

25.02.45 р. в с. Городець, Володимирецького району на постій відділу командира «Негуса» і командира «Молота» наскочила банда НКВД чисельністю 300 чол. Підвів сексот перед сходом сонця. Підступом знято нашого вартового без пострілу і атаковано наш відділ з двох сторін, Командир «Негус» прийняв на себе командування відділами і прийняв бій. Перші атаки більшовиків відбито, наші почали плановий відступ. Більшовики кинулися в погоню. Ще було відбито 7 атак. Більшовикам надійшла допомога з Городця, Кречильська, Степаня, Малих Німович. Відділ оточили, а ле він пішов на пробій. Приперли наш відділ до села Гало, яке було заставлене ворожим військом.

Якраз у той момент над'їхав командир «Кузьма» і кіннотою вдарив у тил ворога і на невелику віддаль – до 200 м. пробив коридор, чим відвернув увагу більшовиків від нашого пішого відділу і потягнув за собою погоню. Таким чином наш відділ зумів пробитись у більший ліс… Наші втрати: 10 вбито, в тому числі булавний «Чуприна» та 5 поранено.

Командир «Кузьма».

03.02.45 р. загін ім. «Дороша» квартирував в с. Чудель, район Клесів. Відділи були розташовані на краю села. По головних шляхах стояли застави з кулеметами, крім того стояли стійки і ходили стежі.

Зранку прибув інспекційний по цілісності командир «Денис» з повідомленням про те, що невідома кількість ворога появилась на хуторі Мурашинці і мабуть будуть заходити в село. Видав наказ відділові ім. «Тетяви» зайняти оборону на городах скраю села та розпочати бій. Відділові «Чорні Гайдамаки» даю наказ долучитись на праве крило до відділу ім. «Тетяви» з тим, щоб коли розпочнеться бій, вдарити по ворогу з тилу і виперти його на чисте поле. Відділ ім. «Ворона» залишаю у резерві в селі. Кінноту висилаю на ліве крило відділу «Тетяви» з завданням, коли «Чорні Гайдамаки» випруть ворога на чисте поле, атакувати ворога зліва і знищити його.

Протягом 15 хв. Всі відділи були на становищах, однак ворог не показувався. Я вислав розвідку на с. Мурашинці, яка встановила, що сили ворога лише 16 чоловік і то усі офіцери. Тоді віддав наказ відділові «Чорні Гайдамаки» розділитися на дві групи і атакувати ворога. Групу командира «Карпенка» висилаю лісом, щоб атакувати хутір з північної сторонни. Група командира ..... має атакувати зі сходу, а кавалерія має ловити більшовиків у полі.

Обидві групи підійшли під Мурашинці і ствердили, що ворога на хуторі немає. Люди розповіли, що більшовики пішли у ліс. Відділ розстрільною рушив по слідах ворога. Зіткнувшись з ворогом розпочався кількахвилинний бій, в якому вбито 13 більшовиків і 3-х взято у полон. Як потім з'ясувалось, це була група залізничного НКВД… За результатами бою власних втрат не було… Здобуто … 12 крісів… одяг… амуніцію…

Командир загону «Тиміш».

Загін ім. «Дороша» квартирував в лісі за 7 км. від с. Залав'є та 4 км. на південь від хутора Гать. 20.02.45 р. по полудні розвідка доповіла, що на хуторі Гать є більшовики. Вже за 10 хв. з північної сторони наша застава почала стріляти по ворогу. Я віддав наказ зайняти оборону, Але це мені не вдалося, бо агенти НКВД, які були у відділі почали стріляти по командирах та по кращих стрільцях. Після кількахвилинного бою розпочався відступ, а ворог почав переслідувати нас великими силами. Відділ розбився на кілька групп і почав у різних напрямках відступати. Ворог нас переслідував до 4 км. Як виявилось після бою, ми втратили 26 вбитими і 8 пораненими. Втрачено також 1 кулемет та кріси. Втрати ворога невідомі.

Командир загону «Тиміш».

Загін ім. «Дороша» під командуванням «Тимоша» прийняв ініційований більшовиками бій в с. Броне, район Березне 06.02.45 р. о 7.00 год. Ворога було понад 100 осіб, 2 танкетки, та 2 літаки. Наші втрати: 1 вбитий, 1 поранений, зі зброї втрачено 1 кулемет. Розбито 1 ворожу автомашину, людські втрати ворога невідомі. Маневром загін відірвався від ворога.

08.06.45 р. загін командира «Сівача» прийняв ініційований більшовиками бій біля с. Боровне, район Рокітно. Ворог втратив за даними нашої теренової розвідки 12 вбитими, між ними, командир гарнізону. Наші втрати: 2 вбитих, 5 поранених.

28.06.45 р. загін командира «Сівача» вступив в ініційований більшовиками бій в Совпенському лісі, район Людвиполь. Ворог втратив 10 вбитими, з нашого боку 2 вбитих. Манев-ром відділ відірвався від переслідування ворога.

30.06.45 р. загін командира «Сівача» ліквідував військовий телефонічний звязок в с. Малі Селища, район Костопіль. Втрати ворога: 5 вбитими. З нашого боку втрат не було. Здобуто трофеї.

26.07.45 р. відділ командира «Ольхи» з загону «Сівача» розбив ворожий стратегічний пункт «стрибків» в с. Золотин, район Степань. Власних втрат не було. Здобуто 2 кулемети, кріси, амуніцію, і інше майно.

07.07.45 р. загін «Сівача» звів бій в лісі біля с. Медведівка. Ворог втратив 16 вбитими. Наші втрати: 2 вбитих. Маневром відділ відірвався від ворога.

09.08.45 р. загін командира «Сівача» зробив невдалий наступ на енкаведистів у с. Жилька, район Костопіль. Ворог втратив 10 вбитих. Наші втрати: 2 вбитих і 3 поранених.

14.08.45 р. загін командира «Сівача» зробив наскок на більшовиків в с. Вулька, район Деражне. Ворога розігнано. Вбито: 12 більшовиків, 7 поранено. Наші втрати: 3 вбито, в тому числі командира, що був командиром відділу. Здобуто трофеї.

Оперативно-бойові звіти командира «Деркача»

04.05.45 р. кіннота «Деркача» квартирувала в с. Угольці. О 21.00 год. зробили наскок на с. Бугрин, де стояли «стрибки». – Вбито 8 «стрибків», зруйновано їх «гніздо». У нас втрат не було. Здобуто зброю та амуніцію.

06.05.45 р. кіннота «Деркача» квартирувала на хуторі «Сіянці», Острожського району. З села на нас почали наступати більшовики. Ми вивели свої коні у долину, а самі приготувались до бою. Втрати ворога: 4 вбитими. Ми втрат не мали.

15.05.45 р. кіннота «Деркача» квартирувала на Завізовських хуторах, де попали в оточення більшовиків під час їх акції. Більшовиків було біля 2-х сотень. В бою вбито 11 більшовиків. Власні втрати 3 поранених.

29.05.45 р. кіннота «Деркача» квартирувала на Жаврівських хуторах. Селяни с. Заваізова донесли, що на Башині є три фіри «стрибків». Ми вирішили їх оточити, Але нас побачили і почали втікати. – Двох вбито, одного зловлено живого, якого прив'язали до коней і возили по с. Завізові, а населення кидало каміння… Здобуто 3 кріси і амуніцію. Наших втрат не було.

01.06.45 р. кіннота «Деркача» іздила на Схід з відділом командира «Левадного» зробити акцію на «стрибків». В с. Дідова Гора оточили село і зловили 9 «стрибків» зі зброєю. Зброю забрали, «стрибків» відпустили, самі повернули на місце постою.

15.07.45 р. кіннота «Деркача» наскочила на три Фіри НКВД-стів в с. Михалкові, Островського району, які забирали у селян фірманки. Злодії побачивши нас почали панічно втікати, кидаючи на ходу зброю. Прибігли до р. Горинь і всі кинулись її перепливати. З переплило, а 15 втопилось. Здобуто кулемет. У нас втрат не було.

26.07.45 р. кіннотники «Деркача» і «Левадного» відпочивали в лісі біля с. Матієва, Межирицького району. На нас наскочили 20 фірманок більшовиків і піхоти, а також біля 30 кіннотників. Ми дали відсіч і відступили. Вбито 3-х більшовиків. З нашої сторони вбито стрільця «Залізніка»…

27.08.45 р. кіннота «Деркача» оточила більшовиків в с. Бухареві, Островського району, які стягали з селян поставку. В бою вбито 4 більшовики. З нашої сторони 2 легко поранених.

01.09.45 р. кіннота «Деркача» квартирувала на Завізовських хуторах, Островського району, де взято в полон 3 х більшовиків, 7 більшовиків вскочили в яму і почали відстрілюватись. Їх оточено і гранатами побито. Після цього кіннота відійшла в с. Угольці, Гощанського району, де заквартирувала.

8 машин більшовиків приїхало на Башину і хотіли переправитись до нас на Угольці, взявши з собою дві фірманки. Ми зробили над Горинем засідку і під час переправи більшовиків відкрили по них вогонь. Вбито і потоплено в Горині 16 більшовиків, в тому числі начальника НКВД Гощанського району. У розпал бою з с. Бугрина приїхало ще 3 машини більшовиків. Ми відкрили по машинах вогонь знищивши 3-х більшовиків і відступили. За результатами бою з нашої сторони було поранено командира «Деркача» і 3-х стрільців.

02.10.45 р. квартирував відділ «Левадного» в числі 30 кіннотників в с. Велика Клецька, Корецького району. Після полудня розвідка донесла, що в напрямі на Людвиполь наступають більшовики. В бою з більшовиками знищено їх 8 і здобуто табір – 10 фір з військовим майном. Один ст. лейтенант здався у полон. Наші втрати – 1 вбитий».

Про методи роботи СБ із розшуку агентури супротивника у власному середовищі можливо скласти уявлення за документом «Інформативна робота» (серпень 1949 р. крайовий провід «Одеса»).

Як сказано у цьому документі, протидія радянській агентурі має носити попереджувальний, наступальний характер. Районні референти зобов'язувалися ініціативно надавати відповідні матеріали «з агентурною закваскою», залучати до збору відомостей як інформаторів, так і «всіх членів проводу своєї організаційної клітини». Кожний організаційний осередок підпілля повинен ретельно перевіряти учасників, виявляти осіб, поведінка яких може вказувати на причетність до агентури супротивника. Спостереження за такими особами повинно вестися доти, допоки не будуть виявлені підстави для арешту або допоки підозра відпаде.

Поштовх до розробки об'єкта, що підпав під підозру, надавали надходження в ході перевірки або від інформаторів сигнальної інформації. Далі здійснювався збір первинної інформації як негативної, так і позитивної. Відомості про об'єкт отримувалися від інформаторів, зверхників підпільника, випадкових свідків його вчинків, місцевого населення. При цьому, зібрані дані зіставлялися з відомими Службі безпеки методами роботи МДБ й обставинами, що траплялися з підозрюваним і, вважалися зручними для притягнення його до негласної співпраці з радянськими спецслужбами. Такими можуть бути, наприклад, відвідування міст, втеча з-під арешту, контакти з непевними особами, арешт рідних, рятування за умов, коли інші учасники підпільної групи загинули тощо.

Рекомендувалося виявляти у розповідях об'єкта критичні ситуації, розбіжності й перекручення, які могли свідчити про відпрацьовану легенду.

Інструкція особливу увагу звертала на ретельність збору відповідних відомостей:

«прямо можна сказати, що від того, як буде поставлена робота по збиранню інформації, залежить, які успіхи буде мати Служба безпеки у винищення агентури».

Щоб переконатися у правдивості інформації, необхідно проаналізувати її джерела: чи справді інформатор мав доступ до таких відомостей, чи не керувався він особистими інтересами стосовно об'єкта розробки тощо. Необхідно також звертати увагу на особу свідка: чи не є він дезінформатором, які у нього стосунки з об'єктом, який рівень інтелекту, пам'яті, психічний стан.

Відповідні завдання слід було ставити інформаторам «докладно простудіювати ... людину, зібрати про неї всі, які тільки можливо, негативні й позитивні інформації, треба докладно простудіювати всі так звані підозрілі місця і скоро виясниться, чи маємо до діла з агентом, чи з чесною людиною».

Зазначалося, що збір інформації переслідує не тільки мету виявлення емгебешних агентів, а й ведеться з профілактичною метою, для впевненості у підпільниках.

Основними джерелами для інформаторів були інформаційні звіти, щоденники праці, які повинні вести всі підпільники, їх автобіографії, особисті розмови з об'єктом, бесіди його з провідниками (не нижче районного рівня).

Інформатор зобов'язувався занотувати найбільш важливі дані, які передавались згодом референту СБ ним особисто, а не через інших підпільників. На таких повідомленнях необхідно було зазначати, від якого джерела отримані відомості.

Інформаторів та співробітників СБ застерігали від окремих помилок у веденні розслідування. Вважалося, що не можна перевіряти особу лише на підставах позитивної характеристики керівників, вести розшукову справу дуже повільно, звертаючи увагу лише на компрометуючі матеріали, без належної перевірки отриманих відомостей або з безоглядною довірою до оточення. Необхідно було вести постійну роботу з навколишнім оточенням, бути в курсі настроїв підпільників, залучати по можливості широке коло джерел, дбати, щоб зібрані матеріали не потрапили до рук супротивника. Попереджалося про неприпустимість створення атмосфери підозри *«всім референтурам Служби безпеки і зверхникам треба пам'ятати про те, що справи кадрів, а зокрема обговорення певності людей – це справа, яка не може бути обговорювана ані з низовими кадрами, ані навіть в їхній присутності»*.

За вказівкою окружного провідника «Богуна» (вересень 1946 р.) «гострій» перевірці СБ підлягали ті, хто певний час перебував під арештом, залишав свій терен, мав засуджених рідних.

Наголошувалося на необхідності перевірки та виведенні непевних підпільників перед переходом до бункерів на зимовий період: «Бажаючи забезпечити собі безпечні умови для зимівлі у населених пунктах» йшлося у партійних радянських документах, підпільники «звернули особливу увагу на виявлення і знищення агентури органів НКВС і НККД. Ними береться під підозру, а у ряді випадків знищується кожний, хто має яке-небудь відношення до співробітників ... НКВС і НКДБ».

Велике значення надавалося вивченню форм і методів роботи радянських правоохоронних органів, оскільки саме ця інформація бралася за основу при розробці за-

собів контррозвідувальної протидії та виховання пильності. За повідомленням секретаря ЦК КПУ О.Кириченка (1953 р.) із Львівської школи МВС було викрадено лекцію про методи чекістської роботи у Західній Україні.

Відомості про чекістські тактику і методи здобувалися через захоплені у вбитих співробітників або викрадені документи, навчально-методичну літературу, аналіз свідчень викритих агентів або дворушників.

Це дозволяло СБ постійно удосконалювати методи своєї роботи, що на практиці давало позитивний результат: перевербована референтом СБ на Північно-західних українських землях агент Затурцевського райвідділу МДБ «Метелик» передала багато даних про агентурно-оперативну роботу радянських спецслужб і врешті-решт перейшла на нелегальний стан.

27 квітня 1952 р. до підпілля повернулося шість спецагентів автономної бойової групи «Хмара», які випустили «комунікати» щодо методів роботи МДБ та з установчими даними інших агентів. У звіті агента УМВС у Станіславській області, підпільника «Шварно», підготовлений ним після повернення на нелегальний стан для референта пропаганди проводу «Захід-Карпати», «Гоміна». У цьому звіті докладно йдеться про психологічні методи схиляння до співпраці з радянським режимом, що застосовувались керівними співробітниками УМВС та більшовицькими агентами-бойовиками, про подальше використання агентів, видану ними інформацію про підпілля тощо.

Отримана інформація узагальнювалася, поширювалася серед підпільників, доводилася на вишколах. Як приклад, можна навести інформаційний лист Дрогобицького окружного провідника «Нечая» (10 жовтня 1947 р.), в якому повідомлялося про прибуття на західноукраїнські землі численних розвідників, що закінчили спеціальні школи у Києві та Дрогобичі, добре знають специфіку українського регіону, побут місцевого населення, його культуру, молитви. Тому «Екзекутивному відділу» було поставлено завдання з метою гідної протидії ретельно вивчити цю категорію супротивника.

За свідченням В.Кука, «Служба безпеки ОУН ОУН (б) займалася збором інформації про діяльність і методи роботи органів МДБ, про діяльність агентури органів МДБ, про застосування органами МДБ снодійних і вибухових речовин проти учасників націоналістичного підпілля. Всі ці дані, що надходили з різних референту Служби безпеки, узагальнювалися далі в референтурі Служби безпеки центрального проводу ОУН (б), де з цією метою укладалися, розмножувалися і надалі поширювалися серед учасників націоналістичного підпілля відповідні реферати про діяльність та методи роботи органів МДБ з конкретними пропозиціями про застосування необхідних заходів задля збереження націоналістичних кадрів».

Замість висновку

На різних нарадах і в особистому спілкуванні з іншими керівниками СБ М. Арсенич намагався пояснити причини таких масштабних «чисток». У січні 1947 р. шеф СБ розпорядився негайно реорганізувати підпілля і легалізувати багатьох повстанців. Це було наслідком листа, що його М. Арсенич писав до Р. Шухевича від 11 січня 1947 р. (за 12 днів до своєї загибелі) в якому висловлював свою позицію щодо проведених «чисток» і стратегії подальшої роботи українського підпілля.

Зокрема, М. Арсенич писав:

«…у найближчий час ми повинні всю нашу політику та роботу якнайшвидше змінити відповідно до вимог ведення затяжної боротьби в мирний час. У боротьбі з більшовицькими загарбниками з 1944 р. ми увесь час перебуваємо у відступі. Для того, щоб думати про наступ, ми повинні якомога швидше реорганізувати свої думки, пристосовуючи свою тактику проти наступаючого противника.

Найбільш сильно ворог наступає на нас конспіративною армією – агентурою, й на цій ділянці у нас найбільше невдач.

В окремих незначних сутичках гине велика кількість рядового й низового керівного складу Організації, так що ми незабаром відчуємо недостачу цих кадрів, якщо й надалі буде продовжуватися таке становище.

Нічого не зуміє зробити купка збережених керівників, якщо буде не вистачати ідейних і інтелігентних виконавців.

По-моєму, ми тепер не в силах наступати й це тепер недоцільно.

Що з того, що ми своєю пропагандою тепер піднімаємо народи Сходу, якщо ми не маємо сил піти й там формувати народи в ряди революції. Це використовує тільки ворог, щоб ще сильніше агентурою прибрати всіх і все у свої руки.

Схід можна завоювати двома способами:

• більшим зрушенням;

• спокійним невидимим просочуванням.

Для першого немає можливості. На другий – можна знайти можливості, якщо відповідним чином організуємося. На перший спосіб не потрібно шукати можливостей, які б сприятливими вони не були ...

Поляки тепер підсилюють темп відкритої революційної боротьби і платять у цій боротьбі ліквідацією цілих керівних центрів і незліченною кількістю керівного і рядового складу.

Ми також до останнього часу не перевели свої низи на конспіративну боротьбу, тому також платимо великою кількістю життів.

Генеральне питання для нас сьогодні – утриматися на Заході України. Якщо ми тут не втримаємося, то провалимося на нашій головній базі. З іншого боку, якщи ми не підніземо Схід, то в нас не знайдеться гідних наступників нашої боротьби. Щоб вони могли стати до нашої спільної боротьби, їм потрібне дуже багато, що в них відсутнє головно їм не вистачає революційно-підпільної практики. Вони в умовах більшовицької дійсності ніколи нею не опанують.

Але на найближчий час перспектив немає...

Слід організуватися, що означає:

Якомога швидше перемкнути низи на підпільну роботу, бо партизанка великими групами вже давно закінчилася, але ще не скрізь (мається на увазі Прикарпатський край). Низова «братія» продовжує завзято партизанити, в результаті чого ми несемо втрати ...необхідно зупинити партизанку.

Наступне, правильно керувати людьми. Діяльність УПА перекинула багатьох інтелігентних людей в інші райони. Найбільше їх сьогодні перебуває в Прикарпатському краї. Деякі поки що партизанять, а інші, є середніми й низовими провідниками.

Тим часом, в інших районах уже не діють організації, в окремих референтурах робота зведена до нуля або до формального призначення референта. Візьмемо Чортківський округ – там на території східних районів більше року не діє СБ і немає кого призначити, а формально призначені референти один за одним провалюються.

Також це стосується Бучацького і Борівського районів.

Я пропоную в цілому реорганізувати оргреферентуру в персональну й нехай вона займеться збором матеріалів про положення людей, взявши до уваги таке:

Хто на чужій території й чи потрібний він у своєму районі;

Класифікувати керівних людей навіть середнього, низового складу й перерозподілити по території й референтурам відповідно із завданням нашої роботи.

Тоді будемо знати, які є резерви для подальшої нашої роботи.

Наступне, політичне виховання кадрів – це пропаганда з нутра.

Дії УПА дали можливість провести більшу переоцінку наших кадрів. Багато хто із симпатиків виявилися більш підготовленими для сучасної ситуації... Їх можна було б призначити на місця...

Захід будемо втримувати своєю присутністю. Бо тут потрібна певна пропаганда серед селян у формі доручень для протиставлення балаканини більшовицької преси...

Коли ми пошлемо своїх членів Організації на Схід, то їм там необхідна ясна політична грамотність...

...Головним завданням сьогодні є перевірка кадрів і закриття відомих нам проникнень ...в деяких районах Подільського краю й Галичини викрита цією осінню внутрішня агентура серед рядових членів Організації. У числі агентів зустрічаються кущові провідники й станичні. Вся трагедія у тім, що жоден з них не завербований таким спо-

собом, яким не зуміла б викрити його нормальна людина. Кожний з них був арештований, більша частина з них, під час цієї окупації, а деякі в період першої окупації. Вони у важкому положенні не застрелилися, а підняли руки вгору… немає члена, який не знав би цієї самої примітивної основи роботи більшовиків – вербування агентури більшовики проводять шляхом арешту, а потім звільняють завербованих агентів. Лихо у тім, що в низах багато людей були арештовані… якщо був арештований не він, то його близький товариш… таких людей тисячі… зрозуміло, що не кожний, котрий був арештований і випущений, є агентом і хоче працювати з більшовиками на це маємо багато аргументів. Можна було б експериментувати, якби для цього були б зручні умови й більш інтелігентні люди з нашого середовища… Мені доводилося багато разів дискутувати з цього питання з працівниками СБ, але вони висувають свої аргументи …повідомляю, що в деяких районах, де розкрита агентура, їх число коливається від 5 до 7 осіб. Якщо взяти до уваги, що всіх підпільників не більше 20-25 осіб на район, то така кількість агентів – внутрішників є страшною. Всі ці агенти-внутрішники належать органам МДБ, які ніякої роботи не ведуть, якщо тільки не представиться… нас усіх грубо дезорієнтує робота МВС …я сказав би, що МВС працює час від часу …цим вони компрометують свою агентуру й тому ми більшу її частину викриваємо.

У зв'язку з цим, нам часто здається, що знаємо як працюють органи МВС. Однак чисто з такої міркою до них підходити не можна, бо вона увесь час покращується.

…робота МВС не така гарна, але все-таки вона краща, ніж наша обережність і наші контрміри. Мені здається, що на цій ділянці ми будемо так часто провалюватися, допоки не проведемо суворого ізолювання осіб, що мають на собі плями агентурного порядку. Я не хочу винищувати людей. Їх можна було б, наприклад, зібрати у групи 2-3 особи, вказати окреме село, що не грає видної ролі в нашій роботі, і давати їм дрібні завдання, наприклад: збір грошей у цьому селі, час від часу організувати і провести теракт проти більшовиків… якщо вони проявлять себе кілька разів, або тільки один раз, знищать якогось більшовицького керівника, то можна залишити цих людей у нашому середовищі…»

Позиція М. Арсенича була далекоглядною. Процес легалізації учасників українського націоналістичного підпілля пришвидшив наказ міністра державної безпеки УРСР М. Ковальчука від 30 грудня 1949 р. «Про не притягнення до кримінальної відповідальності учасників розгромлених банд з західних областей України, які добровільно з'явилися до органів радянської влади з повинною». Це дало можливість оунівцям проникати на підприємства, у колгоспи, установи радянського режиму, займаючи там керівні посади. Легалізовані підпільники, пристосовуючись до існуючих реалій, мали можливість у майбутньому боротися за створення самостійної Української держави.

У свою чергу, радянська влада намагалася розкласти повстанський рух зсередини, посіяти серед українського населення недовіру до ОУН та УПА. Перше звернення «До учасників так званих «УПА» та «УНРА» від імені Президії Верховної Ради УРСР і Ради Народних Комісарів УРСР було затверджено постановою Політбюро ЦК у лютому 1944 р. У цьому і наступних зверненнях воякам УПА було обіцяно «цілковите прощення їхньої тяжкої помилки, їхніх минулих провин перед Батьківщиною», якщо вони добровільно перейдуть на бік влади, «зречуться всякої боротьби та ворожих виступів проти Червоної Армії…» Однак насправді, ті, хто повірив цим закликам, все одно потрапляли до таборів, а ті, хто погоджувався співпрацювати з владою, використовувалися як провокатори.

Звернення до населення західних областей України приймалися ще декілька разів, в кінці листопада 1944 р. з нагоди звільнення від нацистів усіх українських земель, у травні 1945 р. з приводу перемоги над нацистською Німеччиною, і у лютому 1946 р. – після виборів до Верховної Ради УРСР. Ці звернення друкувалися в усіх газетах західноукраїнських областей, а текст транслювали по радіо. Місцеві партійні комітети отримали завдання ознайомити із цими зверненнями усе українське населення. І в кожному з цих звернень містилася обіцянка від радянського режиму,

що він помилує усіх тих учасників визвольної боротьби, хто «щиросердечно покається в своїх злочинах» і буде чесно працювати:

Звернення Президії Верховної Ради та Ради народних комісарів УРСР «До учасників так званих «УПА» та «УНРА»

від 14 лютого 1944 р.

Наближається день остаточного розгрому гітлерівської Німеччини. Народ України разом зі всіма братніми радянськими народами нещадно винищує гітлерівські орди, що хотіли уярмити нашу Батьківщину. Українці, росіяни, білоруси, грузини, казахи ідуть в лавах героїчної Червоної Армії далі й далі на захід, визволяючи всю українську землю з німецької неволі… могутні удари Червоної Армії зі сходу зіллються з ударами наших союзників – Англії та Америки з півдня та заходу гітлерівської Німеччини. Гітлеру немає рятунку…

Щоб розхитати силу і єдність українського народу в його героїчній боротьбі з німецькими загарбниками, щоб запалити в Україні міжусобну, братовбивчу війну, німецькі загарбники почали плести хитрі тенета обману і провокації в західних областях України, намагаючись затягти в них і декого з українців, нацькувати українців на українців, українців на росіян, українців на поляків.

В цих підступних намаганнях їм допомагають їхні підлі прислужники, українсько-німецькі націоналісти… Під гаслом боротьби за звільнення України від ворогів українського народу вони створюють озброєні загони, так звану «українську повстанську армію» і «українську народно-революційну армію»…

Учасники так званої «Української повстанської армії» та «УНРА», ваші ватажки примушують вас нападати на… партизанів… вбивати беззахисних мирних українських людей… примушують нападати на польське населення…

Ми знаємо, що на гачок оунівсько-німецької провокації попалися і чесні люди, серед яких найбільше звичайних трудящих селян…

Кидайте оунівські банди! Виходьте з лісів. Здавайте червоній Армії свою зброю. Вертайтесь до рідних осель, до чесної, мирної праці на користь нашої радянської батьківщини…

Вас чекають рідні – ваші матері, дружини, діти, батьки. Замість ганебної загибелі в оунівських бандах ви вдома одержите змогу мирної праці, щасливого життя, здобудете всі права вільного радянського громадянина.

Коли ж хтось із вас… наважиться на дальшу боротьбу з Червоною Армією і владою Радянської України, то народ буде поводитись з такими, як зі своїми запеклими ворогами… Той, хто буде з гітлерівцями-оунівцями боротися проти Радянського Союзу, проти українського народу, проти органів його влади, зазнає суворого народного суду. Червона Армія… легко знищить мізерні, розпорошені й погано озброєні банди німецько-українських націоналістів…

Уряд Радянської України не хоче марного пролиття ані краплини народної крові. Тому радянський уряд відкриває дорогу до життя, до мирної праці, щасливого майбутнього перед всіма учасниками так званої «УПА» й «УНРА», які порвуть всякі зв'язки з ворогами народу…

Іменем Уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки ми гарантуємо всім учасникам так званої «УПА» чи «УНРА», які перейдуть на бік радянської влади, які чесно і повно порвуть зв'язки з гітлерівцями-оунівцями, які щиро і повністю зречуться всякої боротьби та ворожих виступів проти Червоної Армії і Радянської Влади, цілковите прощення їхньої тяжкої помилки, їхніх минулих провин перед Батьківщиною…

Голова Президії Верховної Ради Української РСР М. Гречуха

Голова Ради народних комісарів Української РСР М. Хрущов

13 лютого 1944 р.

м. Київ

Постанова Політбюро ЦК КП (б) У «Про звернення до учасників так званих «УПА» та «УНРА»

від 14 лютого 1944 р. № 35/57-оп

1. Затвердити текст звернення Президії Верховної Ради Української РСР та Ради Народних Комісарів Української РСР «До учасників так званих «УПА» та «УНРА».

2. Зобов'язати Ровенський, Волинський і Житомирський, а також Волинський і Кам'янець-Подільський обкоми КП (б) У:

а) надрукувати текст звернення в обласних на районних газетах;

б) надрукувати масовим тиражем листівкою-плакатом текст звернення і вивісити на видних місцях по всіх населених пунктах;

…забезпечити в п'ятиденний строк видання звернення спеціальною листівкою, тиражем 300000 примірників для розповсюдження літаками на території Волинської, Тернопільської, Львівської, Дрогобичської, Станіславської, Чернівецької, Вінницької та Кам'янець-Подільської областей…

Зобов'язати секретарів Ровенського, Волинського і Житомирського обкомів КП (б) У організувати кількаразову передачу текста звернення по місцевому радіомовленню.

Зобов'язати вищезгадані обкоми надіслати до ЦК КП (б) У в найближчий час докладні політичні інформації про виконання цієї постанови».

Постанова Політбюро КП (б) У «Про звернення Президії Верховної Ради, Ради Народних Комісарів УРСР та ЦК КП (б) У «До населення Західних областей України» від 27 листопада 1944 р. № 50а/1-оп: «Затвердити текст звернення Президії верховної Ради, ради Народних Комісарів та ЦК КП (б) У «До населення Західних областей України»…

… Більшість учасників банд хотіли б повернутись додому, але вони обдурені і залякані своїми верховодами. Не вірте оцим запроданцям українсько-німецьким націоналістичним верховодам. Використайте право, надане вам відомим зверненням Уряду Української РСР до учасників так званих УПА і УНРА…Виходьте з лісів… Не слухайте ваших головорізів, бандитів, які нацьковують вас на радянську владу… Ці люди підіслані німцями…Ми говоримо і верховодам націоналістичних банд…Кидайте свою протинародну справу, приходьте та віддавайте себе до рук радянської влади…

Уряд Радянської України подає амністію і верховодам націонастичних банд, якщо вони чесно покаються перед народом… Ім'ям Уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки ми гарантуємо всім тим, хто покине націонастичні банди і повернеться до мирної праці – цілковите прощення їхньої тяжкої помилки, їхніх колишніх злочинів перед Батьківщиною…Ми звертаємося до батьків, матерів, дружин, сестер, до всіх близьких людей учасників націоналістичних банд: допоможіть їм вийти з лісів і покинути їх бандитські справи… бо інакше їх чекає ганебна смерть, а вас – вічна ганьба як співучасників протинародної справи. Уряд Української Радянської Соціалістичної Республіки застерігає, що всі громадяни, які подають допомогу бандитам харчами, одягом, дають їм нічліг, виконують їхні доручення, розглядатимуться, як посібники бандитів і будуть покарані з усією суворістю радянських законів…

Голова Президії Верховної Ради УРСР М.Гречуха

Голова Ради Народних Комісарів УРСР М.Хрущов

Секретар Центрального Комітету Комініcтичної партії (більшовиків) України

Д.-Коротченко

Постанова Політбюро ЦК КП (б) У «Про звернення до робітників, селян і інтелігенції західних областей України» та текст звернення

№ 63/3-оп від 18 травня 1945 р.:

«1. Затвердити текст звернення до робітників, селян і інтелігенції західних областей України…

…Президія Верховної Ради Української Радянської Соціалістичної Республіки, Рада народних комісарів Української Радянської Соціалістичної Республіки, і Центральний Комітет Комуністичної партії (більшовиків) України оголошують усім учасникам українсько-німецьких націоналістичних банд термін для явки з повинною до 20 липня 1945 року. До цього дня вони мусять передати себе разом зі зброєю, боєприпасами в руки органів радянської влади. Уряд Радянської України простить їм їх участь у бандитських групах. Вони зможуть виправдати себе чесною працею на радянську державу, на свій народ, для своєї родини.

Це останній термін і останнє попередження. Після зазначеного терміну до всіх учасників банд будуть застосовані найсуворіші заходи, як до зрадників Батьківщини і ворогів радянського народу, а їх посібники і родини будуть покарані з усією суворістю радянських законів…»

Траплялись випадки, коли окремі учасники руху вірили таким актам влади і здавалися їй, що для багатьох не проходило безболісно. Повідомлення «Павука» від 02.04.1946 р.: «Федорик Марія, псевдо «Уляна», родом з с. Калинівці, Вашківського району, Чернівецької області була в підпіллі, і зимою, у лютому, зголосилась з повинною. Тепер часто ходить на НКДБ в Вашківці і в Чернівці. У березні говорила, що мусить повишукувати всіх бандитів, бо так каже НКДБ. Всі сусідні хати в селі вважають її сексоткою і бояться… ».

Інший випадок: у 1947 р. у м. Сокаль у повному спорядженні увійшла сотня під командуванням Назарука. Ця сотня вийшла з повинною, дійшла до приміщення місцевого МДБ і здалася радянській владі.

Українським революційним судом Назаруку було присуджено смертний вирок, який виконала місцева боївка УПА.

Відтак, СБ мала контролювати стійкість повстанських рядів.

Варто зазначити, що зазначених актів більшовицька влада дотримувалась далеко не завжди і, згодом, співробітники МДБ – КДБ не давали спокою й тим підпільникам, які прийшли з повинною.

У квітні 1944 р. під час бою повстанського відділу з підрозділом НКВС у полон потрапила зв'язкова Ганна Дзьобас. Чекісти під час допитів схилили її до співпарці. На волі в СБ вона розповіла про своє вербування співробітниками НКВС і продовжила воювати ще шість років, до своєї загибелі на Житомирщині.

Українських підпільників радянські спецслужби, як правило, намагалися захопити живими, щоб через тортури, обман, чи шантаж, змусити їх видати керівників підпілля, паролі, явки, структуру Організації, методи боротьби.

В період встановлення в Україні радянської влади відразу ж сталось відчувати нестача кваліфікованих кадрів, оскільки лише з 1943 по 1945 рр. і лише на північно-західних українських землях в сутичках з НКВС загинуло понад сто кваліфікованих співробітників СБ, одних вбили у боях, інші, розуміючи безвихідь ситуації, самі заподіювали собі смерть. Так, під час облави, ослаблений хворобою працівник СБ Гощанського району «Терновий», щоб не потрапити у полон, перерізав собі горло ножем.

Тому молодь вчили швидко, і теорію відразу ж закріплювали на практиці.

Головне навантаження з контррозвідувальної роботи по лінії СБ у післявоєнні роки припадало на знешкодження агентури супротивника у власному середовищі. Тут слід враховувати, що двобій підпільної спецслужби з радянськими правоохоронними органами та спецслужбами був далеко не рівний, оскільки «совіти» мали величезний оперативний апарат; спеціальні навчальні заклади для підготовки спецслужбовців та агентів, в т.ч. агентів-бойовиків; на їх користь працювала уся система примусу тоталітарного режиму; накопичувався і досвід оперативної розробки ОУН.

Проте на користь підпільної контррозвідки свідчить тривалість опору, стійкість нелегальної мережі ОУН (б) та ступінь її захисту від створення оперативних позицій органів державної безпеки. Як констатувало у квітні 1952 р. МДБ СРСР, «…слід визнати, що все ще не вдалося запровадити надійну агентуру у так званий центральний провід і в ті, що залишилися, крайові і окружні проводи ОУН, і через те до останнього часу не маємо прямих агентурних підходів до ватажків цих проводів…»

Також у цей період багато військово-чекістських операцій МДБ, спрямованих на знищення українського національно-визвольного руху, продовжували провалюватись.

Постанова Політбюро ЦК КП (б) У «Про деякі факти провалу чекістсько-військових операцій, що проводяться органами МДБ»

№ 78/9 від 24 серпня 1951 р.

«…ЦК КП (б) У отмечает, что Министерство госбезопасности УССР и его органы на местах плохо организуют подготовку многих чекистско-войсковых операций и проваливают их.

Отдельные чекистско-войсковые операции, проводимые даже некоторыми работниками МГБ УССР и начальниками областных управлений МГБ не дали положительных результатов и были провалены.

Операция по захвату бандита, проведенная в феврале с.г. в Винницком районе группой работников в 22 человека… была провалена, а бандит, ранив четырех человек, скрылся.

В Корнинском районе, Житомирской области в мае с.г. начальник областного управления МГБ т. Марковский К.М., возглавлял оперативную группу в колличестве 18 человек, допустил растерянность и не обеспечил проведение операции по задержанию двух бандитов, находящихся в доме, окруженном оперативной группой, в результате чего бандиты подожгли дом колхозника, убили начальника Радомышльского райотдела МГБ… и один из бандитов скрылся.

Начальником Киевского областного Управления МГБ тов. Бондаренко в июле с.г. неграмотно была организована и проведена операция в Ставищанском и Володарском районах по задержанию двух бандитов, которые убили четырех оперативных работников и одного ранили.

В с. Судобичи, Вербского района, Ровенской области днем 9 июня с.г. оперативная группа в количестве 12 человек, почучив сообщение о находящихся в сарае колхозника спящих бандитах, плохо организовала захват их и в результате проявленной трусости три бандита, убив начальника райотдела МГБ т. Кутцына, тяжело ранив заместителя т. Милова и сержанта Соколова, скрылась…

Подобные факты провала операций не единичны.

Отдельные областные управления и райотделы МГБ оперативные мероприятия по ликвидации бандгрупп и задержанию бандитов часто проводят без необходимой подготовки и оперативно неграмотно, некоторые работники органов МГБ и милиции при проведении оперативных мероприятий по изъятию бандитов… вместо решительных действий проявляют беспечность и часто трусость…

ЦК КП (б) У постановляет:

…

5. Обязать Министерство госбезопасности УССР и начальников областных управлений МГБ принять решительные меры, предотвращающие провалы чекистских операций…

6. Обязать обкомы, горкомы и райкомы КП (б) У оказывать органам МГБ повседневную и всемерную помощь, а также установить такой порядок, при котором были бы полностью исключены случаи провала чекистских операций…»

Ще 12 листопада 1944 р. нарком держбезпеки УРСР затвердив план заходів для ліквідації Проводу ОУН (б).

У звязку з цим, Львів перенаситили агентурою. НКВС завів централізоване досьє «Барліг», де збирав інформацію про керівників ОУН.

На кавалера «Золотого Хреста Заслуги УПА» М.Арсенича було заведено ще й окремий «формуляр». Місцевий НКВС двічі рапотував нагору про його успішну ліквідацію, тим часом талановитий конспіратор продовжував жити і діяти…

3. До перспектив подальшої боротьби

(Щодо перспектив подальшої боротьби, демократичний світ і СРСР, дискусія щодо вироблення стратегії і тактики подальшої боротьби, примарна дійсність)

Після закінчення Другої світової війни нестримні апетити Москви, яка намагалася використати момент для поширення своїх впливів не лише на Східну і Центральну, але й Західну Європу та Азію, викликали спротив США та Великобританії. Таке протистояння виливалося не тільки у жваві дипломатичні суперечки, а й локальні військові конфлікти.

Усі ці події не залишилися поза увагою керівництва національно-визвольного руху. Наприкінці 1945 р. у своєму огляді міжнародної ситуації український провідник і публіцист ОУН (б) В.Галас у своїх працях наголошував: «…ще не пригасли (і не пригаснуть) вогнища ворожнечі між двома таборами англо-американцями і СССР в Європі, по упадку Німеччини, а вже наросли такі ж, навіть більші, вогнища ворожнечі в Азії, що останнім часом зачинають розгортатися до розмірів воєнної пожежі. В Китаї ведеться війна між комуністами й армією Чай-Кай-Шека, така ж сама боротьба розгортається в Ірані…англійці, голандці, французи воюють з народами Індокитаю та Індонезії…араби воюють з євреями … страйки в США та Англії… криза урядів Греції та Італії…Коли додамо до цього ще й завзяту протибільшовицьку боротьбу поневолених народів, то матимемо загальний образ світових відносин.

Таке напруження, врешті переросло у так звану «холодну війну» між колишніми союзниками і, здавалося, готове ось-ось перерости у Третю світову війну. Український визвольний рух, опинившись у нових геополітичних умовах, змушений був реагувати на таку зміну…»

Уперше про можливість початку Третьої світової війни керівники ОУН (б) обго-

ворили під час наради і прочитання трьох листів – від С. Бандери, Я. Стецька, М. Лебедя. Ці листи надійшли із Західної Європи підпільною зв'язковою лінією до Бюро Проводу ОУН (б) і дійшли до адресата у кінці 1944 р. – на початку 1945 р.

Як згадував з цього приводу П. Дужий, Бюро Проводу ОУН (б) скликало засідання і, прочитавши кореспонденцію, розпочало обговорення. Спочатку було зачитано лист від М. Лебедя, у якому він сповіщав про політичну ситуацію у міжнародному житті.

Слід зважити, що не тільки політичні діячі, а й широкий громадський загал пильно стежили за подіями у світі. Дехто з провідників Організації допускав, що ще до закінчення Другої світової війни, може вибухнути Третя світова війна, маючи на увазі, що «вільний демократичний світ», у вигляді США, Великобританію та їх союзників, покінчивши з Німеччиною, ще до закінчення військового протистояння з Японією, ударить по імперії Сталіна – СССР.

Водночас, М. Лебедь писав, що «…немає натяків на Третю світову війну, а якщо така війна й вибухне, то це станеться не раніше, як за десять років…»

Після прочитання листа М. Лебедя слово взяв референт Служби безпеки М. Арсенич – «Михайло». Він висловився стосовно того, що «…Третьої світової війни не буде і за двадцять років, а це означає, що нашу антиімперську боротьбу треба розраховувати на довгий термін… якщо на Європейському континенті дійде до нової війни, то це може статися при обов'язковій участі Німеччини, що розташована у центрі Європи… те покоління німців, яке зазнало поразки, позбавлене духу військової агресивності, яка має у війні велику роль… Німеччина могла б брати участь у Третій світовій війні лише тоді, коли виросте нове покоління, у пам'яті якого не буде військової поразки, але спалахне прагнення до відплати за втрачене, появиться якась нова військова теорія, доводитиме необхідність силовим способом вирішувати свої політичні питання… »

А відтак, вже тоді планувалося вести підготовку Організації другого (запасного) Проводу ОУН (б) у Краї, який мав очолити Р. Кравчук – «Петро».

Дискусія на цю тему велась довго.

Аргументи М. Арсенича були дуже сильними. Та й сам М. Арсенич був реалістом.

З позиції сьогоднішнього дня ми бачимо, що шеф СБ був правий. Втративши велику частину східних та північних територій (частину Сілезії та Тюрінгії, наприклад польське м. Вроцлав – колишнє німецьке Бреслау, а також східну Прусію, а на півночі Данциг (нині польський Гданськ) та ін.) німці пішли іншим шляхом, а саме мирним завоюванням шляхом економічної та політичної експансії, що вже зараз дала Німеччині позитивний результат.

Чільники Організації Третю світові війну не розглядали як стратегічну орієнтацію українського національно-визвольного руху.

Є й інший доказ листування керівників ОУН (б) на українських землях і їх бачення цього процесу.

Так, у листі М. Арсенича до Р. Шухевича від 11 січня 1947 р. йшлося, що у дійсності всі аргументи політичного реалізму бажають від багатьох держав відсунути збройний конфлікт, що наближається, на час, достатній для заліковування ран, нанесених минулою світовою війною, збиранням свіжих сил, остаточної й вигідної для себе кристалізації військово-політичного блоку: «…для СССР зараз війна є невигідною… для СССР вигідно саме дипломатичним шляхом закріпити існуюче післявоєнне становище, закріпити отриману перемогу… домогтися перепочинку й загального розброєння, виключити можливість застосування у майбутньому атомної зброї… У цьому випадку СССР треба виграти час, щоб підготувати воєнну промисловість і також озброїтитисю атомною зброєю… Якщо СССР досягне загальної військової демобілізації й скорочення озброєння до рівня нормального мирного часу, тільки тоді відкриються для цього можливості колосальних розмірів ви кристалізувати на свою користь співвідношення сил у Європі та Азії шляхом низки зіткнень всередині у парламентських державах і в «домашніх» війнах, забезпечивши їх локалізацію з тим, щоб інші «військові» партнери будуть обеззброєні й демобілізовані, тобто, не підготовлені у цей конкретний момент війни.

Якби не присутність англо-американських військ на території Західної Європи, то більшовики давно б захопили правління у таких великих та важливих державах, як Франція, Греція та підготували б для цього відповідний грунт у Китаї, Італії, Іспанії та інших.

Реалізовуючи свої наміри сьогодні, більшовики можуть тільки руками окремих народів. Ці народи у зручний для більшовиків час можуть порушити питання про їх формальне приєднання до СССР.

Тобто, добре продумана і проведена дипломатична політика СССР є самою цілеспрямованою політикою більшовиків на найближчий час, хоча СССР посилено готується до військового конфлікту…»

Подальші політичні події у світі лише підтвердили це передбачення, а саме: у Німеччині 1949 р., в Угорщині 1956 р., в Чехословаччині 1968 р., а також чисельні локальні війни, які вів СРСР в Кореї, В'єтнамі, Анголі, Афганістані та в інших державах.

Отже, питання перспектив початку Третьої світової війни керівники ОУН (б), командири УПА та керівництво СБ розцінювало як примарну дійсність, а не стратегічну мету. На їх думку, у разі початку цієї війни слід було б використати з другої спроби реалізації головної мети побудови Української Самостійної Соборної Держави.

4. Специфіка боротьби радянських каральних органів у післявоєнний період з метою розшуку і знищення керівників українського підпілля

(До висвітлення теми: загальна характеристика військово-політичної ситуації в Україні у післявоєнний період, протистояння з більшовицькою спецслужбою, діяльність комуністичного режиму щодо знищення українського підпілля (реформування радянських спецслужб, акти ЦК КП (б) У, спрямовані на знищення української спецслужби та українського національно-визвольного руху), полювання більшовицьких спецслужб на М.Арсенича продовжується набуваючи нових форм, агентурно-бойові групи, їх створення та діяльність, злочинна робота АБГ, акти компартійного режиму, фехтування між АБГ і українським підпіллям, Комітет державної безпеки, боротьба не згасає, список полеглих працівників СБ)

До висвітлення теми: в процесі боротьби з УПА та ОУН органами внутрішніх справ і держбезпеки західних областей України широко використовувались спеціальні групи. Такі групи, як правило, створювалися із числа колишніх учасників ОУН та УПА, які проявили себе у збройній боротьбі з радянським режимом і досконало знали тактику і поведінку в підпіллі, методи допитів в СБ УПА з тим, щоб спецгрупа під час виконання оперативних завдань могла видавати себе за один із керівних центрів ОУН чи УПА. В кожному випадку до складу таких спеціальних груп вводився оперативний працівник радянських спецслужб, який здійснював практичне керівництво виконанням завдань цієї спецгрупи і відповідав за дисципліну всередині цієї групи. Такі спецгрупи являли собою бойові одиниці, до їх складу входили, як правило, від 3 до 50 чол. Основне їхнє завдання полягало у дискредитації та дезорганізації ОУН та УПА. Їхні члени, видаючи себе за українських повстанців, вчиняли насильство і свавілля стосовно українців Західної України. У серпні 1944 р. для організації таких підрозділів у підпорядкування НКВС було передано партизанську дивізію Сидора Ковпака (ідея створення таких спеціальних загонів належала тодішньому наркомові внутрішніх справ УРСР В. Рясному. Ідею схвалили секретар ЦК КП(б) У Д. Коротченко та «Москва»; перші такі спецгрупи складалися з працівників НКВС та колишніх партизанів з'єднання С. Ковпака, які добре знали місцеві умови та «партизанське життя»).

Із повідомлення Наркома внутрішніх справ УРСР Рясного «Про організацію та результати роботи спеціальних груп для боротьби з оунівцями в західних областях України» від 26 липня 1945 р. надісланого ним у НКВС СРСР:

«Цілком таємно. У зв'язку з організованим поступовим розгромом банд УПА і ліквідацією політичної мережі ОУН у поєднанні з партійно-політичною роботою у західних областях

України, з початком весни 1944 року помітно посилилась явка з повинною в органи НКВС бандитів УПА, оунівських підпільників… [це є правдою, оскільки лише у період з 1944 р. по 1945 р. вийшло з повинною 76 742 учасників ОУН та УПА, а також їх помічників. Водночас, слід зазначити, що багато з них отримали таке завдання від керівництва українського національно-визвольного руху з тим, щоб вступати у легальні більшовицькі державні органи, підприємства, установи, військові частини для розвідки у них про плани радянської влади щодо подальшої боротьби з українським рухом спротиву, радянізації Західної України, розкладу їх зсередини].

Беручи до уваги, що частина тих, хто з'явився з повинною, мала широкі зв'язки з керівниками оунівського підпілля і УПА, а також добре ознайомлений з конспіративними порядками антирадянського підпілля, частину цих людей ми почали використовувати спочатку як окремих агентів-бойовиків, а пізніше у бойових групах особливого призначення…

У тих випадках, коли агент-бойовик, який влився в банду або підпілля ОУН, не мав можливості фізичного знищення або захоплення керівника-ватажка, його завданням було компрометація ватажка банди або місцевого підпілля для посилення активізації внутрішнього розкладу банди або місцевої організації ОУН…

Спецгрупи, як звичайно, складалися з тих бандитів ОУН та УПА, які з'явилися з повинною…

За своїм зовнішнім виглядом і озброєнням, знанням місцевих побутових особливостей, мови і конспіративних способів дій, особовий склад таких спеціальних груп нічим не відрізнявся від козаків УПА, що вводило в оману ватажків УПА й оунівського підпілля, давало можливість учасникам спецгруп вступати з ними в безпосередній контакт…»

Спеціальні групи виконували завдання щодо: перевірки оперативних даних стосовно осіб, які були причетними до оунівського підпілля та їх захоплення; одержання свідчень від арештованих керівників ОУН та УПА, шляхом їх допиту від імені СБ УПА, боївки або керівних центрів ОУН; переконання нестійких членів ОУН та їх схилення до явки з повинною. До кінця 1945 р. органами внутрішніх справ і державної безпеки УРСР використовувалось 150 таких груп, до складу яких входило 1800 добре перевірених і вишколених енкаведистів-бандитів, а на період до 20 лютого 1950 р. залишилось 19 таких груп загальною чисельністю 130 чол.: за особистим наказом Л. Берії під Новосибірськом (РФ) було створено лжебандерівську школу, куди в основному набирали українців із східних областей УРСР, після чого, ці групи перекидались на територію Західної України і в подальшому творили злочини задля компрометації УПА та ОУН.

Узагальнюючих даних щодо діяльності цих спецгруп в українських архівах немає. В архівних матеріалах є лише окремі відомості щодо цього питання. Зокрема, станом на 1 липня 1945 р. спецгрупами було вбито 1980 учасників українського підпілля, були захоплені живими – 1142. Було вилучено понад 1000 одиниць зброї.

Про злочинну діяльність таких спецгруп знаходимо свідчення у низці архівних документів, а саме:

учасники спецгрупи Острозького райвідділу МДБ Рівненської області, а також Хустського відділу МДБ Закарпатської області протягом зими 1947-1948 рр. грабували місцевих жителів, забирали в них продукти, особисті речі та гроші;

у с. Дермач, що на Тернопільщині, «загін УПА» раптом знищив усіх націоналістично налаштованих жителів, у тому числі й членів ОУН;

27 лютого 1944 р. спецзагін чисельністю до 50 чол. здійснив напад на с. Мохча, Сарненського району, Рівненської області, під час якого було вбито голову сільради Рибачика, його дружину та вісьмох дітей начебто за те, що вони у селі вели роботу по виконанню держпоставок та призову в Радянську армію;

28 квітня 1949 р. у с. Слобідка, Тернопільської області було вбито сім'ю колгоспника Коріняка начебто за те, що він розповів односельчанам про упівця, який прибув з Поль-щі в Україну.

Радянські каральні органи у 1944-1945 рр. у боротьбі проти українського національно-визвольного руху широко використовували й агентурну мережу. Створення останньої було пріоритетним завданням НКВС. Для збирання інформації НКВС вербував секретних співробітників у кожному населеному пункті.

Також агентурна мережа радянськими спецорганами насаджувалась й у самому

повстанському середовищі. НКВС намагалася мати своїх агентів у керівництві ОУН та УПА. Вже починаючи з 1945 р. робота цієї агентурної сітки була дещо налагоджена і в подальшому, у період 1946 1950 рр. відігравала ключову роль у боротьбі з українським національно-визвольним рухом.

Зміна тактики ОУН і УПА вже у другій половині 1945 р., а саме, діяльність малими групами-боївками, дала змогу зберегти кадри.

У зв'язку з цим, перебудувала свою діяльність й радянська каральна система: першочерговими заходами режиму стали систематичне проведення військово-чекістських операцій, наприклад, лише за період від грудня 1945 р. до лютого 1946 р. під час так званої «Великої блокади» повстанських територій було здійснено 15 562 таких операцій в ході яких було вбито 4200 повстанців та захоплено їх 9400, 130 збройних формувань повністю були знищені (водночас, слід зазначити, що згодом, більшість з них відновили свою діяльність); (всього у 1944-1945 рр. у Західних областях України було сконцентровано 50 тис. військ НКВС і МВС, у цей час проти УПА було проведено 16,6 тис. бойових операцій, в яких загинуло 40% повстанського бойового складу, а 170 тис. членів ОУН та УПА було засуджено і відправлено у концтабори).

У цьому аспекті необхідно зазначити, що масові каральні акції та увесь комплекс заходів радянського режиму не дав йому очікуваного ефекту, яким мав бути повна ліквідація українського національно-визвольного руху. Відтак, усі подальші заходи, які проводили органи НКДБ-МДБ і МВС, спрямовувалися на «остаточну ліквідацію залишків українського підпілля».

Український визвольний рух пристосувався до нових умов боротьби, а починаючи з 1947 р. повністю перейшов на методи підпільної діяльності.

Щоб докорінно «переломити» ситуацію на свою користь, радянським режимом було видано низку компартійних вказівок та документів щодо негайного вжиття «на місцях» ряду негайних та жорстоких заходів, спрямованих на посилення боротьби з українським націоналістичним підпіллям, серед яких: «Лист наркома внутрішніх справ СРСР Л. Берії Секретареві ЦК КП (б) У М.Хрущову про посилення боротьби з націоналістичними підпіллям у Західних областях УРСР» № 1302/б від 2 грудня 1944 р.:

«… для улучшения работы органов НКГБ по борьбе с оуновским подпольем в городах Львов и Дрогобыч… организовать в этих городах самостоятельные вторые отделы УНКГБ… наладить специальную агентурно-осведомительную работу по предотвращению террористических актов со стороны оуновцев…

Для ускорения рассмотрения дел на арестованных оуновцев в Западные области УССР направляются две выезные сессии Военной Коллегии Верховного Суда СССР…

Одна из этих сессий будет рассматривать дела УНКВД-УНКГБ Львовской, Станиславкой, Дрогобычской и Черновицкой областей, а другая – Ровенской, Волынской и Тернопольской областей. Входим с ходатайством о предоставлении этим сессиям прав военно-полевых судов, предусмотренных Указом Президиума Верховного Совета Союза ССР от 19 апреля 1943 года № 160/32…

Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР Л.Берия».

Пізніше було прийнято Постанову Політбюро ЦК КП (б) У «Про проведення відкритих судових процесів у західних областях Української РСР над окремими учасниками бандитсько-терористичних груп» № 14/6 від 5 вересня 1949 р.:

«…в целях усиления работы по дальнейшему разоблачению остатков оуновского подполья, показа населению его предательской, бандитской деятельности и мобилизации населения на активную борьбу с украинско-немецкими националстами ЦК КП (б) У постановляет:

провести открытые судебные процессы над отдельными участниками бандитско-террористических групп;

Установить, что в дальнейшем в каждом отдельном случае решение о проведении открытых судебных процессов принимают обкомы КП (б) У по докладу Военных прокуроров войск МВД и начальников областных управлений МГБ или МВД;

Поручить проведение открытых судебных процессов Трибуналу войск МВД Львовского округа… »

Відповідно до директиви НКДБ УРСР від 28 липня 1944 р. було створено 1-ше Управління наркомату (зовнішня розвідка): це були спеціально підготовлені групи офіцерів «смершу» (військової контррозвідки, що була армійською частиною НКВС-МДБ). Його основним завданням було агентурне проникнення до націоналістичних центрів ОУН за кордоном для збирання відповідної інформації про українських націоналістів, які перебувають за кордоном, ведення провокаційної роботи щодо них та внесення у їхні ряди розколу.

Працівниками цієї спецслужби було влаштовано справжнє полювання за діячами української національної державності, які перебували в еміграції.

Так, наприклад, маючи вільний проїзд до Західного Берліна як представники однієї з армій, що окупували Німеччину, «чекісти» серед білого дня силою забирали з домівок українських націоналістів, які на той час проживали у цьому секторі Берліна та силоміць вивозили їх до східного сектору міста, що був окупований Червоною армією.

26 травня 1945 р. Л. Берія санкціонував відправлення до Праги оперативної групи генерал-майора Горкова для «вилучення активних українських націоналістів».

У зв'язку з цим, було захоплено і насильницьки вивезено до СРСР низку діячів Української революції 1917-1926 рр., національної науки і культури. Серед них: Президента Карпатської України А. Волошина, багатьох дипломатів, громадських діячів, військових а саме: М. Славинського, М. Галагана, О. Грекова та ін. Доля усіх їх склалася трагічно – їх чекали або смерть під слідством або довгі терміни заслання.

Це свого роду був чистий тероризм, який «перша держава світу робітників і селян» впроваджувала у Світі з перших днів свого існування. Люди зникали, але, на жаль, серед західних окупаційних властей це мало кого цікавило. Так само ніхто з відповідальних політиків Заходу не цікавився політичними подіями, що тоді розвивались і в самій Україні.

У квітні 1943 р. контррозвідувальні армійські структури ЧА були реорганізовані в Управління «СМЕРШ» в системі ДКО і наркомату ВМФ (тобто, військова контррозвідка з того часу отримала назву «СМЕРШ»). Нарком внутрішніх справ Л. Берія 15 травня 1943 р. наказом № 00856 (з грифом секретності «цілком таємно») замість 6-го відділу НКВС зініціював створення Відділу контррозвідки, тобто «СМЕРШ» НКВС СРСР. При цьому Й. Сталін в процесі його створення висунув дві необхідні умови: дотримання чистоти рядів НКВС, і обов'язкова необхідність постійних контактів «СМЕРШ НКВС» з армійськими та флотськими колегами, а також координація їх спільних дій у боротьбі з українським підпіллям.

Майбутня діяльність показала, що відділи контррозвідки «СМЕРШ» Наркомату внутрішніх справ пильно слідкували за діяльністю своїх колег-чекістів з різних військових формувань ЧА та ВМФ (лише за період Другої світової війни у внутрішніх округах СРСР загинуло біля 100 тис. чекістів, лише у червні-листопаді 1944 р. УПА здійснили більше 800 нападів на гарнізони НКВС).

З ряду об'єктивних та суб'єктивних причин, обумовлених відставанням між прискореним комплектуванням органів держбезпеки та військової контррозвідки «СМЕРШ» і можливостями підготовки кадрів, втратами і плинністю кадрів, рівень освіченості та фахової підготовки співробітників НКВС-НКДБ УРСР був дуже низьким. Так, у липні 1944 р. в УНКВС та УНКДБ по Рівненській області лише 8 відсотків їх співробітників мали вищу освіту, 29 відсотків – незакінчену середню, 63 відсотки мали нижчу освіту (серед керівних кадрів нижчу освіту мало 20 відсотків, середню – 35). Лише 6 відсотків чекістів республіки отримали спеціальну оперативну підготовку.

Відтак, зазначалося у відповідній доповідній записці НКВС УРСР, адресованій ЦК КП (б) у 1944 р. молоді оперативні працівники демонструють нездатність створити агентурну мережу, працювати з кваліфікованою агентурою, вести слідство по серйозних кримінальних справах.

Відтак, за відповідним наказом НКВС від 22 березня 1944 р. у Києві було засновано Всеукраїнську школу НКВС (з 1946 р. – Київська офіцерська школа МВС СРСР). Станом на квітень 1944 р. у ній діяли відділення з підготовки оперативного складу з терміном навчання 1 рік та удосконалення оперативних кадрів зі строком навчання

5 місяців. Перший набір до цієї школи було зроблено у червні 1944 р. і становив відповідно 137 і 74 слухача. Основною спеціалізацією цієї школи була підготовка до оперативно-розшукових заходів проти українського підпілля ОУН.

Стан освіти працівників радянських спецслужб виразно відрізнявся від рівня освіти есбістів та керівництва ОУН та УПА, керівники яких у своїй більшості, як правило, мало вищу освіту.

Згодом, підрозділи контррозвідки «СМЕРШ» НКВС у квітні 1946 р. після реорганізації Наркомату внутрішніх справ, були переформатовані в органи контррозвідки МВС СРСР.

У березні 1953 р., коли МВС і МДБ об'єднались в одне ціле – Міністерство внутрішніх справ, відділ контррозвідки МВС увійшов до складу 3-го Управління МВС СРСР, на який було покладено завдання щодо проведення контррозвідувальної роботи в Радянській Армії, Військово-морському флоті СРСР і в військах МВС.

Постанова Оргбюро ЦК КП (б) У «Про додатковий добір працівників НКВС і НКДБ для роботи у Західних областях України № 40/79-оп від 27 грудня 1944 р.

…Зобов'язати Народного Комісара Внутрішніх Справ УРСР т. Рясного, Народного Комісара Державної Безпеки УРСР т. Савченка і обкоми КП (б) У: Вінницький, Ворошиловградський, Дніпропетровський, Житомирський, Запорізький, Камянець-Подільський, Київський, Кіровоградський, Миколаївський, Одеський, Полтавський, Сталінський, Сумський, Харківський, Херсонський і Чернігівський до 15 січня 1945 року додатково добрати і відрядити для постійної роботи в західних областях України 1586 чоловік оперативного і технічного складу органів НКВС, НКДБ і міліції з числа кращих працівників, переважно чоловіків, фізично здорових і володіючих українською мовою…».

Постанова Політбюро ЦК КП (б) від 10 січня 1945 р. № 53/9-оп «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у Західних областях України» у якій, зокрема, зазначено:

«… ЦК КП (б) У считает, что обкомы КП (б) У, органы НКВД и НКГБ имеют еще много серьезных недостатков в деле борьбы с украинско-немецкими националстами. Основными из них являются:

Еще недостаточно развернута партийно-политическая и культурная работа среди населения. Партийные организации проводят политическую работу, главным образом в райцентрах и в близлежавших селах, а отдельные населенные пункты не охватывают своим влиянием…

Слабо поставлена агентурная работа органов НКГБ и НКВД… агентурная сеть по борьбе с оуновским подпольем и бандфомированиями малочисленна… особенно малочисленна агентура, умеющая глубоко приникать в националистическое подполье… При проведении чекистко-войсковых операций органы НКВД часто действуют по шаблону… операции плохо планирутся и готовятся… не обеспечивается строгая секретность… Войска НКВД не всегда используются рационально. Бывают случаи, когда войсковые подразделения бездействуют, а некоторые из них… придерживаются тактики пассивной обороны и отсиживаются в населенных пунктах…

…отдельные бойцы и офицеры органов НКВД и НКГБ… применяют репрессии жгут хаты и убивают без суда отдельных граждан, которые совершенно непричастны к бандитам…

…некоторые руководители партийных организаций… самоустраняются от руководства делом вооруженной борьбы, которую ведут органы НКВД и НКГБ…

ЦК КП (б) У постановляет:

Обязать Львовский, Волынский, Станиславский, Тернопольский, Дрогобычский, Ровенский и Черновицкий обкомы КП (б) У, наркомов НКВД и НКГБ, начальников внутренних и пограничных войск НКВД, начальников областных управлений НКВД и НКГБ всемерно и решительно борьбу с украинско-немецкими националистами с тем, чтобы использовать зимний период для окончательного разгрома и ликвидации банд подполья…

… коренным образом усилить политическую работу среди населения… чтобы партийно-политической работой были охвачены все села, предприятия и учреждения…

… обязать начальников облуправленй НКВД и НКГБ и секретарей обкомов КП (б) У решительно улучшить работу по созданию и расширению сети нашей агентуры. Добиться, чтобы в каждом населенном пункте была наша агентура.

…Широко привлекать к агентурной работе местных жителей, проверенных и преданных советской власти, а также из числа бывших участников оуновских организаций. Внимание агентуры направить прежде всего на выявление организующих оуновских центров, местонахождения банд, их замыслов… провести в сельских местностях западных областей УССР учет жителей в возрасте от 15 лет и выше…

….При проведении учета населения точно установить, где находится тот или иной гражданин или гражданка. Родственников тех лиц, которых не будет установлено точное местонахождение, предупредить под расписку, что если эти лица не явятся в органы советской власти, то они будут считаться участниками банд и к их родственникам будут применены репрессии, вплоть до ареста и выселения.

В приказах указать, что гражданин, знающий где укрываются бандитские группы или отдельные бандиты, или знающий, что у кого либо из граждан ночевал или скрывался бандит, обязан сообщить об этом органам советской власти, в противном случаи он будет считаться соучастником бандитов, с вытекающими отсюда последствиями.

Установить в селе такой порядок, котрый бы закрыл для бандитов каждое село и каждый дом.

Назначить в селах и поселках уполномоченных участков и десятихатских, которым вменить в обязанность следить за соблюдением установленного порядка и принимать необходимые меры к нарушителям, а также сообщать органам советской власти, кто из населения куда отлучается, кто предоставляет ночлег бандитам, снабжает их продовольствием и оказывает другие услуги.

Установить, что население может предоставлять право ночлега только по разрешению сельсовета.

…добиться такого положения, чтобы все подготавливаемые и проводимые мероприятия и операции по борьбе с бандами держались в строгом секрете… Тщательно разрабатывать календарные планы операций, хорошо и продумано их готовить… не пропускать ни одного случая бандпроявлений без ответных репрессий, усилить высылку семей бандитов и кулаков, оказывающих какую бы то ни было помощь бандитам… Создать истребительные батальоны из местного населения в каждом райцентре и крупных селах…

…Командующему войсками Львовского военного округа генералу Смирнову дать указание войскам округа о том, что все воинские части, дислоцирующиеся в населенных пунктах, оказывали всемерную помощь местным властям в борьбе с украинско-немецкими националистами…

…Секретарям обкомов, горкомов, райкомов КП (б) У, начальникам облуправлений и райотделов НКВД и НКГБ не пропускать ни одного случая нарушения советской законности без расследования и привлечения виновных к строжайшей ответственности… усилить партийно-массовую работу…

….ЦК КП (б) У подчеркивает, что борьба с украинско-немецкими национастами в настоящее время является главнейшим и первостеренным делом большевиков западных областей Украины…»

Якщо весь зміст цієї постанови пронизаний низкою положень, спрямованих на грубе порушення прав і свобод людини, то до чого тут «розслідування випадків порушень соцзаконності»? Абсурд.

Постанова Політбюро ЦК КП (б) У від 22 січня 1945 р. № 545/5-оп «Про встановлення щоденної звітності обкомів КП (б) У західних областей України про хід боротьби з бандитизмом»:

«…С целью установления контроля и для усиления борьбы с бандитизмом ЦК КП (б) У постановляет:

Обязать обкомы КП (б) У западных областей Украины, начиная с 25 января 1945 года ежедневно докладывать в ЦК КП (б) У о ходе борьбы с бандитизмом и предоставлять сводку… »

Протокол засідання Політбюро ЦК КП (б) У «Про закритий лист секретарям обкомів і райкомів КП (б), начальникам обласних НКВД і НКВД західних областей УРСР» від 3 лютого 1945 р.:

«Секретарям обкомов и райкомов КП (б) У, начальникам областных управлений НКВД и НКГБ западных областей Украины»: «ЦК КП (б) 10 января с.г. принял решение об усилении борьбы с украинско-немецкими национастами, в котором потребовал от руководства партийных организаций, органов НКВД, НКГБ западных областей УССР в течение зимнего периода ликвидировать националистические банды и оуновское подполье. ЦК КП (б) У подчеркнул, что секретари обкомов и райкомов КП (б) У несут партийную и государственную ответственность за выполнение этой задачи…

За последнее время партийные организации, органы НКВД и НКГБ некоторых районов западных областей, особенно Львовской, Дрогобычской и Станиславской, добились положительных результатов в борьбе с украинско-немецкими националистами.

В Львовской области за период с 10 по 31 января с.г. при проведении операций было убито 771 бандита и захвачено в пленит 4732. За этот же период явилось с повинной 4335 человек.

В Дрогобычской области за этот срок убито при проведении операций 876 бандитов и захвачено в плен 1729, явилось с повиннгой 3677 человек.

В Станислаской области с 10 по 31 января при проведении операций убито 944 бандита, захвачено в плен 1323, явилось с повинной 1105 бандитов…

Однако общее состояние борьбы с националистами в западных областях остается пока неудовлетворительным. Неплохие результаты в борьбе с бандами и оуновским подпольем имеют только отдельные районы. В большинстве районов, особенно Тернопольской, Волынской и Черновицкой областей плохо выполняется решение ЦК КП (б) У от 10 января с.г.

В Тернопольской области с 10 по 31 января взято в плен бандитов 461, в Волынской взято в плен 400, в Черновицкой взято в плен 198.

О неудовлетворительной работе партийных организаций, органов НКВД и НКГБ в этих областях свидетельствует небольшое количество явившихся с повинной бандитов… руководители парторганизаций, органов НКВД и НКГБ до сих пор проводят операции только в небольшом количестве районов, а в районах только в отдельных населенных пунктах…не координируется проведение операций между районами. Так, например, в Черновицкой области с 25 по 30 января с.г. операции проводились только в 4 районах, а в остальных 10 районах, где имеются бандиты, за это время операции не проводились и не было захвачено ни одного бандита. В Волынской области из 30 районов с 25 по 30 января операции проводились только в 19 районах, в Ровенской области только в 12 районах.

Такая практика дает возможность бандитам легко уходить от преследований. Из районов, где проводятся операции,бандиты уходят в те места, где в настоящее время не ведет борьбы с бандами и выжидают пока закончатся операции, после чего снова возвращаются в «прочесанные» районы и села.

Секретари обкомов и райкомов КП (б) У как следует не изучают положения в районах, плохо знают о количестве банд и их численности…

По данным Тернопольского обкома КП (б) У в области насчитывается 5620 бандитов…

В ряде районов до сих пор не организовали борьбы с бандами, не выявлено ни одного схрона, не выселено ни одной семьи. Такое положение в Любашевском районе Волынской области…

В ряде районов Ровенской области политическую работу продолжают вести в райцентрах и в ближних селах, а в дальние села партийные и советские работники не выезжают… не подобраны все председатели сельсоветов… не проводилась работа по созданию в селах актива… не проводятся собрания крестьян… создание истребитеных батальйонов проходит медленно… проведение учета сельских граждан зачастую проводится людьми малоопытными и неподготовленными, заполняют списки на основании устных заявлений, не проверяя их документами…

ЦК КП (б) У требует от обкомов и райкомов КП (б) У, от органов НКВД и НКГБ, от всех коммунистов западных областей Украины в ближайшее время устранить указанные недостатки…

3 февраля 1945 года».

Це ще раз говорить про масштаб боротьби українців за свою свободу, і те, з яким завзяттям режим намагався покінчити у українським національно-визвольним рухом.

Одним з найбільш принципових завдань радянських каральних органів було виявити та знешкодити керівників ОУН, – та особливо СБ, у першу чергу, М. Арсенича. Хоча й інших керівників ОУН і УПА більшовики розшукували не менш активно, але щодо М. Арсенича вважалося, що це питання є елементом професійної гордості радянської каральної системи. М. Арсенич був фігурантом агентурної справи «Берлога» на Провід ОУН (б) в Україні, окрім того, його розшукували за окремою справою-формуляром.

20 серпня 1944 р. нарком внутрішніх справ УРСР В. Рясний направив листа секретарю ЦК КП (б)У Д. Коротченко з обґрунтуванням необхідності розпуску партизанської дивізії С. Ковпака, якою тоді командував генерал-майор П. Вершигора, і створення з її особового складу оперативно-бойових груп для боротьби з українським національним підпіллям. Ця пропозиція була прийнята. Було прийнято рішення про широке застосування таких груп проти українських борців.

З осені 1946 р. такі спеціальні групи, які вже масово діяли у Західній Україні, стали називатися «агентурно-бойовими» і «легендованими боївками».

У 1944 – 1953 рр. групи спеціального призначення НКВС-МДБ діяли під виглядом загонів УПА і боївок СБ ОУН. Їх завданнями були: ведення розвідувальної роботи з виявлення керівників ОУН і командирів УПА з метою їх фізичного знищення; компрометація українського національно-визвольного руху (для чого широко застосовувалися вбивства і грабежі, які начебто проводились ОУН та УПА); проникнення у структуру Проводу ОУН, у тому числі й за кордоном; дезорганізація роботи Організації і її розклад зсередини, а також проведення політичних провокацій, метою яких було створення ворожого ставлення між різними верствами населення Західної України; підведення повстанських відділів під удари внутрішніх військ.

Як правило, значна кількість агентурно-бойових груп НКВС-МДБ (АБГ) складалися з колишніх перевербованих бандерівців. У їх складі обов'язково було декілька офіцерів МДБ. Щоб колишні повстанці не втекли, їх пов'язували кров'ю, змушуючи вбивати своїх: «…приходили вночі у село, вбивали селян, залишаючи, наприклад, дітей щоб вони могли розповісти, що приходили якісь дядьки зі зброєю і розмовляли українською мовою… »

У Новосибірську та у Східній Україні діяли дві спеціальні школи для підготовки бойовиків АБГ.

У лютому 1945 р. АБГ захопила у полон Й. Кравчука, провідника ОУН (б) Горохівського надрайону. В НКВС його перевербовують і дають псевдо «Твердий». Він очолив чергову АБГ, яка через рік влаштувала засідку на шляху кінного підрозділу під командуванням «Верещаки» та «Василя Вечері». За рік злочинної діяльності ця група провела 52 бойові операції, вбивши 80 повстанців та близько 90 захопивши у полон: з листа начальника Головного управління НКВС СРСР по боротьбі з бандитизмом генерал-лейтенанта О. Леонтьєва від 30.01.1947 р. «… со своей стороны поддерживаю ходатайство тов. Строкач о награждении орденами Союза ССР наиболее отличившихся при проведении боевых операций участников спецгруппы «Твердого»…»

У липні 1947 р. Й. Кравчука вистежила СБ і ліквідувала.

Про такі способи боротьби псевдо повстанців розповів останній Головнокомадувач УПА Василь Кук-Коваль: «…увійдуть у село, розкриють нашу Організацію, захоплять чи знищать її членів та ще й під виглядом повстанців переб'ють мирних жителів села…» Так діяла, наприклад, спеціальна група «Бистрого», під командуванням начальника відділення по боротьбі з бандитизмом майора А. Соколова, створена у березні 1945 р. управлінням НКВС по Тернопільській області. Подібні злочини АБГ були, наприклад, у с. Борисовичі, Горохівського району, у складі якої перебував Палига («Вишня»), якого було завербовано МДБ ще у середині 1940-х років: (архівних документів про діяльність АБГ майже не залишилось, після розпаду СРСР вони дивним чином зникли. До нас дійшло лише декілька. Це, зокрема, доповідь командира АБГ майора НКВС Соколова у 1946 р. та Доповідна записка військового прокурора військ МВС Українського округу полковника юстиції Г. Кошарського першому секретарю ЦК КП (б) У М. Хрущову від 15.02.1949 р.)

Цей підрозділ бандитів, набраних з НКВС нараховував 60 осіб. Він діяв майже рік під виглядом відділу СБ. Цією групою були застосовані масові знущання і звірства над мирним українським населенням під виглядом бійців СБ. За такі злочини майор Соколов був представлений до звання Героя Радянського Союзу.

З доповіді майора НКВС Соколова від 03.01.1946 р.:

«Спецгруппой ночью мы под видом банды вошли в село, арестовали председателя сельсовета… Мы делали вид, что хотим его повесить, но потом простили, дали ему 30 палок и ушли… бывает много случаев, когда группа сталкивается во время своей работы с бандитами, вступает с ними в перестрелку, и в ходе перестрелки, проваливает свою работу… В УПА быстро узнали эту методику, ввели пароли по станичным, который передают всем организованным людям в селе, и как только спецгруппа входит в село не имея такого пароля ее сразу же обстреливают или уничтожают. Наша группа, которая работала в Мельниковском районе имела несколько перестрелок с бандитами в то время, когда она входила в села под видом банды… »

Одна з цілей, яка ставилася більшовицьким режимом, це зіштовхнути українців між собою.

З доповідної Г. Кошарського:

«…в марте 1948 г. спецгруппа, возглавляемая агентом МГБ «Крылатым», дважды посещала дом жителя села Грицки, Паламарчука Гордея Сергеевича, 62 лет и, выдавая себя за бандитов УПА, жестоко истязала Паламарчука Г.С. и его дочерей, обвиняя их в том, что они якобы «выдавали органам МГБ украинских людей…»

Історія створення легендованого підпілля ОУН (б) і УПА чекістами має кілька етапів. На першому з них – з 1944 р. радянські спеціальні органи ще не мали достатнього досвіду, «набивали руку», переважно створювали окремі АБГ, не дуже чисельні (від кількох до 50 осіб), які мали конкретні завдання щодо знищення або виявлення підпілля ОУН (б) або відділів особливого призначення, що дозволяло допитувати будь-кого з місцевих мешканців і навіть підпільників. Такий метод дав чекістам добрі результати: у кількох випадках було встановлено структуру та склад підпілля, його прихильників, матеріальну базу.

Побачивши, що діяльність АБГ дають позитивні результати, працівники НКВС, а згодом МДБ та НКДБ активізували свою роботу.

Також спеціальні школи для підготовки АБГ були створені недалеко від Харкова та Кемерова (РФ).

Керівництво радянських каральних органів усвідомлювало, що створення легендованих структур вищого рівня – підпільних проводів, які б могли підпорядковувати своєму впливу десятки або й сотні підпільників – мало б дати ще більший результат та пришвидшило б остаточне знищення українського визвольного руху. Тому, з середини 40-х років минулого століття розпочинається наступний етап в діяльності легендованого підпілля – створення окремих проводів ОУН (б), рівнем від районного й вище. Достатньо було ввести кількох людей на керівні посади в підпілля, і вони могли посприяти розгрому організаційної структури ОУН (б), виявити її прихильників. Одним з перших у 1944 р. було створено легендований Київський Крайовий провід ОУН (б), до складу якого чекістам вдалося залучити сотні людей, більшість з яких згодом арештували та засудили. Цей провід спробував встановити зв'язок з керівниками Проводу ОУН (б), однак пильність останніх не дозволила чекістам вийти на місця перебування керівництва ОУН (б) і УПА.

АБГ створювали не лише обласні управління НКДБ-МДБ, а й райвідділи, тобто їх використання набуло масового характеру. Створювали групи, які виконували різні завдання: діяли або в містах або в селах; проти визначеного керівника підпілля або ж БСБ і т. п. Деякі групи були малорухливі, інші – безперервно шукали зв'язку і пересувались по місцевості. Такі заходи часто збивали з пантелику підпільників та дозволяли чекістам проводити військові операції практично на усій території діяльності ОУН (б) і УПА.

Яскравим прикладом, є діяльність упродовж 1944-1945 рр. агентурно-бойових груп «Хмари», «Остапа», рейдуючої спецгрупи №2 УМДБ по Тернопільській області у 1946 р., рейдуючої спецгрупи «Карпатці» УМДБ по Чернівецькій області у 1952 р.

Історична довідка

Однією з перших була створена в 1944 р. спецгруппа «Хмари». Керівництво НКВС-НКДБ УРСР передбачало, що ця группа, яку очолив колишній сотенний Ю. Романчук з завданням провести розвідку щодо становища ОУН (б) і УПА на території Волині й Галичини. Ця інформація була необхідною радянському режиму для ведення системної боротьби проти українського національно-визвольного руху.

У подальшому, на рубежі 1944 – 1954 рр. чекісти надавали великого значення використанню АБГ в розшуку керівників Проводу ОУН та керівників ОУН (б) і УПА різного рівня, зокрема, членів Проводу ОУН (б) Р. Шухевича, В. Кука, Р. Кравчука, В. Охримовича, В. Галаси, П. Федуна, М. Арсенича, а також керівників крайових, окружних, надрайонних, районних проводів ОУН (б). Особливістю таких АБГ було те, що їх використовували протии конкретного Проводу або навіть керівника підпілля. Головним принципом їх діяльності було не допустити розконспірації перед підпіллям та населенням.

Варто виокремити епізод з використанням АБГ для допиту дружини Р. Шухевича – Наталії Шухевич, з метою дізнатися, де він перебуває. У цьому випадку, АБГ, замаскована під спеціальну боївку СБ ОУН (б), інсценізувала напад на конвой, який віз арештовану Н. Шухевич з однієї в'язниці до іншої, – «відбила» її, інсценізувала спалення автомашини УМДБ, а потім кілька днів допитувала затриману в підземному бункері, намагаючись вивідати про місцеперебування Р. Шухевича. Такі операції чекісти називали поміж собою – «катушка». Їх застосовували проти особливо впертих повстанців, які нізащо не бажали йти на співпарцю з радянським режимом. Однак, задум чекістів не вдався. Н. Шухевич нічого не розповіла про свого чоловіка. Саме такі «лжедопити» під виглядом боївок СБ ОУН (б) були типовим явищем у діяльності АБГ.

Такі методи зазвичай давали добрі результати. Зокрема. Завдяки «лжедопитам» оперативникам у 1948 р. вдалося дізнатися про місцеперебування керівника Львівського Крайового проводу ОУН (б) З. Тершаківця та багатьох інших керівників ОУН (б) і УПА, як от у 1945 р. радянськими спецслужбами було арештовано керівника ОУН (б) на Волині Артемізію Галицьку. Під час арешту вона намагалась застрелитись, однак, лише важко поранила себе. Перебуваючи на лікуванні у тюремному госпіталі вона вдруге спробувала покінчити життя самогубством, але її врятували. Вона вижила, але співпрацювати з режимом не хотіла. Тоді проти неї застосували метод «бочки», зімітувавши напад на конвой БСБ, що її охороняв під час її перевезення буцім то з одного місця в інше (використавши фальшиву кров, холості постріли та вибухи). Після «чудесного» звільнення Галицьку розпочала перевіряти фальшива СБ.

Підслідна, намагаючись довести свою відданість рухові, розповідає все, що їй відомо, а потім їй розповідають усе. І це морально зламало арештовану. Вона назвала більше двохсот своїх соратників, які одразу ж були арештовані НКВС.

Водночас, у чекістів були й окремі проблеми з колишніми повстанцями, яких вони намагалися перевербувати на свій бік. Так, насильно залучений до співпраці з МДБ М. Матвієнко 16 червня 1952 року втік з конспіративного особняка МДБ, що у Львові й розкидав листи з інформацією про його підконтрольність радянською спецслужбою.

Довідка Міністерства державної безпеки УРСР «Про стан і заходи по посиленню боротьби з залишками бандооунівського підпілля у західних областях УРСР» від 23 квітня 1952 р.:

«К моменту издания закрытого письма ЦК ВКП (б) «О неблагополучном положении в МГБ СССР», органами МГБ западных областей, по далеко неполным данным, были учтены и разыскивались 1514 вооруженных бандитов…

Выполняя указания ЦК ВКП (б) У, органы МГБ западных областей с помощью партийных организаций, за время с 1 августа 1951 года по 17 апреля 1952 года разыскали и ликвидировали 949 вооруженных оуновских бандитов…

Кроме того, за это же время в западных областях из числа участников ОУН и активных бандпособников арестовано 86 человек…

В порядке ответных мер… выселено 649 семей общей численностью 2470 человек.

У ликвидированных бандитов захвачено 1690 единиц оружия и большое количество боеприпасов.

В ходе проводимых мероприятий. Основное внимание органов МГБ было направлено на ликвидацию оуновских главарей, организующих и направляющих… деятельность оуновского подполья в западных областях.

За время с 1 августа 1951 года по 17 апреля с. г. ликвидировано 171 руководителя и члена оуновских проводов. 113 главарей бандгрупп, 14 руководителей оуновских организаций… а также ликвидировано 67 функционеров оуновских проводов.

В числе ликвидированных главарей:

член УГВР («Лисовой»);

членов Центрального провода 2;

руководителей и членов краевых проводов 9;

руководителей и членов окружных проводов 16;

руководителей и членов надрайонных проводов 42;

руководителей и членов районных проводов 102.

В результате проведенных чекистко-войсковых мероприятий за это время полностью ликвидировано 72 оуновских провода, в том числе:

Краевой провод ОУН «Подилля» –- действовавший на территории Тернопольской области;

7 окружных проводов ОУН – Львовский, Жолковский, Станиславский, Калушский, Коломыйский, Чортковский и Дрогобычский;

12 надрайонных проводов ОУН в Станиславской 4, в Тернопольской 2, в Ровенской 2, во львовской 2 и в Дрогобыской 2;

52 районных провода – в Станиславской – 13, в Тернопольской – 9, в Ровенской – 8, в Дрогобычской – 8, в Волынской – 8, во Львовской – 6.

Кроме того, полностью ликвидировано:

92 бандитские группы;

22 оуновских организаций и групп, участники которых проживали легально.

Остальные, состоящие на учете оуновские провода также частично ликвидированы…

Ликвидация оуновских бандитов в Каменец-Подольской, Житомирской и Винницкой областях;

Выполняя указания ЦК КП (б) У, МГБ УССР были приняты решительные меры к быстрейшей ликвидации главарей ОУН и вооруженных бандитов, прибывших из западных областей для организации и проведения националистической деятельности, а также создания оуновских групп и пособнической базы в Каменец-Подольской, Житомирской и Винницкой областях.

За время с 1 августа 1951 года по 17 апреля с.г. всего ликвидировано 50 оуновских бандитов…

… органами МГБ выявлена значительная пособническая база…

За время с 1 августа по 17 апреля 1952 г. на территории западных областей Украины было совершено 76 бандпроявлений…

В настоящее время в западных и Закарпатской областях действуют 71 оуновский провод, 84 бандгруппы…

Приведенные данные свидетельствуют о том, что мероприятия органов МГБ по ликвидации остатков вооруженного оуновского бандитизма проводятся неудовлетворительно и поэтому обстановка в западных областях продолжает оставаться напряженной.

І це, підкреслюю, у 1952 році!

В результате понесенных потерь, уцелевшие главари ОУН еще более усилили конспирацию и проводят вражескую работу очень скрытно.

Подрывная деятельность оуновского подполья в настоящее время проводится в следующих направлениях:

усиления распростанения националистической идеологии среди местного населения, особенно среди сельской и учащейся молодежи;

насаждение оуновкой агентуры в селах и колхозах, не связанной между собой, но проводящей активную подрывную работу;

подрыв политического и организационно-хозяйственного управления колхозов;

подготовка оуновских кадров к активным антисоветским действиям на случай возникновения войны…

В работе органов МГБ западных областей по окончательной ликвидации оставшихся главарей и вооруженных бандитов имеют место серьезные недостатки, главным из которых являются:

1. Органы МГБ западных областей еще не полностью мобилизировали чекистский аппарат на быстрейшую ликвидацию остатков вооруженного бандитизма…

…в областных управлениях и райотделах МГБ состояние агентурной работы продолжает оставаться неудовлетворительным…

Следует признать, что нам еще не удалось внедрить надежную агентуру в центральный провод и в оставшиеся краевые и окружные провода ОУН… до настоящего времени не располагаем прямыми агентурными подходами к главарям этих проводов…

…проводимые операции не достигают цели или же нередко проваливаются…

…во многих чекистских органах агентурная сеть засорена двурушниками и предателями, проникшими по заданию националистического подполья, и меры к их выявлению и разоблачению принимаются… недостаточно.

2. В практике работы органов МГБ до сих пор продолжают иметь место факты, когда некоторые чекисты несвоевременно реагируют на сигналы агентуры о появлении в селах бандитов, о местах их укрытия или о подготаливаемых… актах.

3. Многие начальники городских и районных отделов МГБ недооценивают чекистскую работу по всрытию и ликвидации оуновских организаций, участники которых проживают легально, поддерживают связь с главарями ОУН и по их указанию проводят активную националистическую деятельность… подготавливают террористические акты.

Такие начальники органов МГБ не придают должного значения тому факту, что участники этих организаций являются основным резервом вооруженных бандитских групп.

4. Слабо ведется работа по разложению оуновского подполья…

5. Имеют место случаи, когда серьезные оперативные мероприятия проводятся без тщательной подготовки… Это приводит к тому, что наши мероприятия по розыску и ликвидации бандитов остаются безрезультативными, так как бандитам удается безнаказанно скрыться.

6. Слабо используются возможности органов милиции и групп охраны общественного порядка…

8. За последнее время отдельные обкомы и райкомы КП (б) У западных областей ослабили требовательность к органам МГБ… ликвидация оуновского бандитизма в ряде районов проходит медленно и неудовлетворительно.

Отдельные руководящие партийные работники на местах неправильно считают, что окончательная ликвидация остатков банд оуновского подполья должна проводиться только карательными методами, недооценивая первостепенного значения… идеологиченской работы в борьбе с националистическими проявлениями.

Именно этим можно объяснить то, что во многих районах западных областей идеологическая работа среди населения, особенно среди молодежи, проводится слабо…

Наши мероприятия.

В целях окончательной ликвидации вооруженного бандитизма в западных и Закарпатской областях… проводятся следующие мероприятия:

1. Разработан план мероприятий, которым предусматривается:

принятие решительных мер к розыску и ликвидации в ближайшее время членов т. н. Центрального провода ОУН Кука, Галаса и Охримовича. Для этой цели созданы из числа лучших и опытных чекистов специальные оперативные группы… Эти группы обеспечены транспортом, войсками и техническими средствами;

укрепление оперативно-чекистких групп, созданных для ликвидации оставшихся оуновских проводов и бандгрупп, наиболее опытными квалифицированными работниками, имеющими опыт борьбы с националистическим подпольем.

Все усилия оперативно-чекистских групп направлены к тому, чтобы приобрести необходимую агентуру и внедрить ее в остатки Центрального, краевых, окружных, надрайонных и районных проводов ОУН, поставив перед этой агентурой задачу подвести участников проводов под оперативный удар.

Активное использование захваченных бандитских главарей по розыску их соучастников, разложению оуновского подполья…

Усиление агентурно-оперативных мероприятий по всрытию и ликвидации националистических организаций, участники которых проживают легально, поддерживают связь с бандитами и проводят вражескую работу. Выявление среди них лиц, высказывающих намерение перейти на нелегальное положение, и своевременное предотвращение их ухода в банды.

Разработка явившихся с повинной бандитов и участников ОУН с целью выявления среди бандитов, явившихся с повинной по заданию подполья и продолжающих преступную деятельность.

Усиление чекисткой работы… активное использование войск внутренней охраны МГБ, милиции и групп охраны общественного порядка в деле розыска и ликвидации бандитов.

Улучшение чекистской работы в районах Тернопольской, Ровенской, Каменец-Подольской и Житомирской областей, расположенных вдоль бывшей госграницы, с целью своевременного выявления и ликвидации бандитов, направляемых в восточные области Украины с вражескими заданиями главарей ОУН.

Совместно с обкомами КП (б) У организиция и проведение выступлений перед населением захваченных оуновских главарей с разоблачением их антинародной деятельности украинских националистов.

Учитывая имеющиеся материалы, каждым управлением МГБ разработаны контрольные планы мероприятий по ликвидации вооруженного бандитизма на территории западных и Закарпатской областей…»

Постанова Політбюро ЦК КП (б) У «Про подальше посилення боротьби по остаточній ліквідації залишків банд українських буржуазних націоналістів у західних областях УРСР» № 102/1 від 9 травня 1952 р.

«… Несмотря на постоянное пребывание в гор. Львове руководящих работников Министерства госбезопасности УССР и оказанную помощь в подборке кадров… Во Львовской области и особенно в г. Львове работа по вскрытию и ликвидации оуновского подполья находится в запущенном состоянии. В этой области до настоящего времени скрываются, действуют остатки краевого, окружного, четырех надрайонных и десяти районных оуновских проводов, не ликвидированы двенадцать бандитских групп…

В Станславской области действуют двадцать восемь бандитских групп, остатки краевого, окружного, трех надрайонных и десяти районных оуновских проводов. На территории Ровенской и Волынской области продолжает скрываться член т. н. центрального оуновского провода и действуют одиннадцать оуновских проводов и четырнадцать бандитских групп.

Многие оперативные мероприятия органов МГБ по ликвидации бандгрупп и захвату бандитов проводятся без тщательной подготовки… часто работники МГБ не увязывают своих действий с местными органами, не умеют сочетать агентурно-осведомительную работу с боевыми операциями… часто проявляют нераспорядительность, беспечность, а в отдельных случаях трусость, что приводит к провалам операций…. В течении 1951 года и января-марта с. г. провалено свыше 90 операций с уходом многих бандитов. Особенно много провалов… во Львовской, Тернопольской, Станиславской и Ровенской областях…

Провалы операций с уходом бандитов в отдельных случаях привели к расконспированию методов работы органов МГБ, в результате в ряде районовСтанславской, Тернопольской и Львовской областей на протяжении последних 3-4 месяцев почти никаких результатов по ликвидации оуновских банд нет…

В борьбе с бандами слабо используются органы милиции, особенно участковые уполномоченные и группы охраны общественного порядка, которые в ряде сел и колхозов не приведеды еще в боевое состояние и не очищены от проникшей в них оуновской агентуры.

Руководство Министерства госбезопасности УССР и областных управлений МГБ еще неудовлетворительно ведут борьбу с аморальными проступками среди личного состава… недооценивает того, что оуновское бандитское подполье стремится проникнуть и в восточные области и, как свыдетельствуют факты, особенно Каменец-Подольскую, Житомирскую, Винницкую и Киевскую области, распространить там свое влияние и создать пособническую базу…

ЦК КП (б) У считает неправильным, когда во многих селах и колхозах не проводится повседневная массово-политическая работа, особенно в селах и колхозах, где нет партийных организаций. Лекции и доклады читают только по праздникам… часто слабо подготовленные… Мало выступлений ученых, деятелей культуры, искусства, литературы по вопросам ленинско-сталинской дружбы народов и советского патриотизма.

Многие партийные организации не сумели организовать политическую работу в массах, чтобы она охватывала всех трудящихся и велась целеустремленно, с учетом особенностей и запросов различных слоев населения…

Обкомы, горкомы, райкомы КП (б) У западных областей и ЦК ЛКСМУ недооценивают того, что в своей подрывной деятельности украинские буржуазные национасты делают ставку, прежде всего, на молодежь. Между тем, работа среди молодежи, особенно учащейся и сельской молодежи проводится еще неудовлетворительно…

Во многих колхозах не созданы комсомольские организации. Более 35 процентов комсомольских организаций западных областей малочисленны, 25 процентов комсомольских колхозных организаций во втором полугодии 1951 года и более 30 процентов комсомольских колхозных организаций в январе-марте этого года не приняли в комсомол ни одного человека…

ЦК КП (б) У постановляет:

…

2. Министерству государственной безопасности УССР и начальникам областных управлений МГБ пересмотреть намеченные практические мероприятия по вскрытию и ликвидации т. н. центрального, оставшихся краевых, окружных и районных проводов ОУН и каждой бандитской группировки, сделать эти мероприятия действенными, выделив для осуществления их опытных оперативных работников, лучших агентуристов…

Развернуть глубокую агентурно-осведомительную работу не только в районах, засоренных бандитами и оуновским подпольем, но и в соседних с ними районах, с тем, чтобы в течение весенне-летнего периода 1952 года окончательно ликвидировать оуновское подполье и уничтожить бандитов.

3. Обязать Министерство государственной безопасности УССР, начальников областных управлений и районных отделов МГБ, командиров подразделений внутренней охраны и пограничных войск коренным образом улучшить подготовку и проведение чекистско-войсковых операций…

4. Создать обстановку невозможности проникновения ни одного бандита в восточные области (Каменец-Подольская, Винницкая, Житомирская, Киевская)… принять все необходимые меры к их ликвидации и разоблачению их пособников…

5. Учитывая применение бандитским подпольем разнообразных методов конспирации, обратить внимание органов МГБ УССР на необходимость больше проявлять инициативы и изобретательности в изыскании новых, наиболее совершенных методов работы с украинскими буржуазными националистами. Принимать меры к полному раскрытию всех банд-проявлений и предотвращать диверсионно-террористические акты оуновцев в процессе их подготовки.

6. … принять необходимые меры по укреплению групп общественного порядка, полностью очистить их от враждебных элементов…

8. Обкомам, горкомам, райкомам КП (б) У западных областей, Черновицкой и Закарпатской областей коренным образом улучшить идейно-политическое воспитание личного состава органов МГБ и милиции. Повести решительную борьбу с нарушениями советской законности, дисциплины и аморальными проступками… коренным образом улучшить партийно-политическую работу среди населения…

Важнейшей задачей массово-политической работы считать систематическую пропаганду советской идеологии…

12. Учитывая, что оуновское подполье делает ставку на молодежь и, прежде всего, на учеников старших классов и студентов. ЦК КП (б) У обязывает обкомы, горкомы партии и ЦК ЛКСМУ принять решительные меры к улучшению работы комсомольских и пионерских организаций в школах, усилению идейно-воспитательной работы среди учеников средних школ и студентов техникумов и вузов…

Считать главной задачей партийных организаций и всех работников органов МГБ выполнение указаний товарища Сталина о полной ликвидации в кратчайший срок всех банд и подполья украинских буржуазных националистов…»

З доповідної записки Адміністративного відділу «Про перевірку роботи партійного комітету Київського обласного Управління МДБ» від 2 липня 1952 р.

«…Чекистская работа слабо увязывается с практическими задачами, стоящими перед управлением МГБ. Это приводит к тому, что ряд оперативных мероприятий проводится неудовлетворительно, а отдельные из них, в том числе организованные агентурно-боевыми группами, заканчиваются провалами и жертвами со стороны оперативного состава…

До настоящего времени не раскрыто 40 террористических актов…»

Інші випадки використання АБГ:

Завдяки АБГ у 1948 р. вдалося дізнатися про місцеперебування керівника Львівського Крайового проводу ОУН (б) З. Тершаківця.

У 1952 р. завдяки діяльності АБГ, які використовували колишніх керівників українського підпілля, які з різних причин попали у полон до супротивника, і стали агентами радянських спецслужб, вдалося захопити члена Проводу ОУН (б) в Україні В. Охримовича та багатьох інших провідників ОУН (б) і УПА.

Ця історія є показовою. АБГ УМДБ по Станіславській області легендувала зв'язок до нього керівника Калуського надрайонного проводу ОУН (б) Романа Стельмаха, який на той час вже був агентом МДБ «Іваном Гавриловичем». Усі «листи» були написані настільки майстерно, що підпільники повірили лжепідпільній боївці. Повіривши чекістам, В. Охримович та три його охоронці вийшли назустріч з представниками Р. Стельмаха. 6 жовтня 1952 р. вони зустрілись в Калуському районі, Івано-Франківської області. Дочекавшись зручної нагоди, члени АБГ вогнем з автоматів вбили охоронців «Дем'яна» та «Байду», а В. Охримовича схопили. Пощастило лише охоронцю «Петру», який саме у той час пішов по воду до джерела і зумів втекти.

Так само за допомогою АБГ чекісти 11 липня 1953 р. захопили живими в Лепесівському лісі Білогірського району, Хмельницької області члена Проводу ОУН (б) в Україні та керівника Проводу ОУН (б) на ПЗУЗ В.Галасу і його дружину М. Савчич.

Операція радянських спецслужб із захоплення Головного командира УПА В. Кука готувалася чекістами протягом тривалого часу. Для проведення цієї операції були підібрані досвідчені агенти – «Жаров» – колишній учасник Кам'янець-Подільського окружного проводу ОУН (б), захоплений живим у 1951 р., після чого дав згоду на співпрацю з органами НКВД і тривалий час був членом АБГ; «Карпо» – колишній охоронець керівника ОУН (б) на ПЗУЗ В. Галаси, затриманий 11 липня 1953 р., після чого дав згоду на співпрацю з радянськими спецслужбами; агент «Богун» – керівник однієї з ланок зв'язку В. Кука, якого схопили живим у 1953 р., і погодився взяти участь у чекістських заходах щодо затримання В. Кука за умови, що останнього візьмуть у полон живим. Цією операцією керували досвідчені оперативні співробітники КДБ – Г. Клименко, В. Агєєв, В. Кирилюк. Контроль за операцією здійснювався 4-им управлінням КДБ УРСР та особисто Т. Строкачем. Чекісти продумали найменші подробиці: заздалегідь належно обладнали бункер для спеціальної групи в лісі біля с. Кругів, Золочівського району, Львівської області; проінструктували кожного агента як себе поводити у разі появи В. Кука.

Саме завдяки такій добре продуманій організації роботи, В. Кука та його дружину У. Крюченко та двох їхніх охоронців захопили живими 23 травня 1954 р.

Керівників національно-визвольного руху України радянський режим безжально знищував. Свідченням цього є спецповідомлення «В военном трибунале Киевского военного округа»:

«На днях Военный Трибунал Киевского военного округа рассмотрел дело по обвинению захваченного органами государственной безопасности УССР … буржуазного националиста Охримовича Василия Остаповича.

Охримович является одним из главарей… ОУН…

Военный трибунал Киевского военного округа приговорил Охримовича Василия Остаповича к высщей мере наказания – расстрелу.

Приговор приведен в исполнение».

На заключному етапі боротьби українського національно-визвольного руху з радянським режимом на терені Західної України діяли три псевдоокружних проводи, чотири районні проводи і шість підпільних окремих груп з єдиним завданням – захопити чи ліквідувати останніх досвідчених діячів українського руху спротиву. Так було схоплено й останнього головнокомандуючого УПА Василя Кука.

Слід констатувати, що АБГ брали участь у розшуку та захопленні практично усіх провідників підпілля.

Проте, не завжди АБГ були у виграшному становищі. Прикладом цього є ситуація зі створення спеціальної АБГ під назвою «Форт» для розшуку конкретного керівника підпілля – члена проводу ОУН (б) в Україні і керівника ОУН (б) на ЗУЗ Р. Кравчука. Головною фігурою в цій АБГ став З. Благий, досвідчений підпільник ОУН (б) з 1930-х років. Керівник Рогатинського окружного проводу ОУН (б), який тривалий час забезпечував укриття членів Проводу ОУН (б) на території Рогатинщини. Він добре знав усіх керівників свого регіону, користувався їх довірою і повагою. У серпні 1948 р. будучи пораненим в ногу потрапив у полон до радянських спецорганів, і з лютого 1949 р. погодився співпрацювати з чекістами. АБГ «Форт» керував досвідчений оперативний співробітник МДБ УРСР Г. Клименко, якого повстанці характеризували як одного з найбільш хитрих та здібних чекістів. «Форт» було замасковано як боївку З. Благого, і він спробував встановити контакт з Р. Кравчуком. Однак, Р. Кравчук перехитрив чекістів, проаналізувавши численні факти і події він запідозрив підставу і відмовився зустрічатись з З. Благим. Згодом, АБГ «Форт» розшифрувала себе неконспіративними діями, і підпільники встановили, хто є хто.

Інші приклади, підпілля нерідко під різними легендами впроваджувало своїх представників до агентурно-бойових групп та винищувальних батальйонів з метою знищення їх командного складу та здобуття зброї:

28 березня 1946 р. у с. Молотково, Солотвинського району, Станіславської області за завданням провідника «Іскри» четверо осіб записалися до винищувального батальйону. Згодом, вичекавши слушний момент, вони вбили трьох співробітників

МВС, командира батальйону, дільничого міліціонера. Захопили три кулемети, чотири автомати, двадцять сім гвинтівок. Бачивши усе це бійці винищувального батальйону розбіглися;

у травні 1951 р. під час агентурної комбінації радянських спецслужб були затримані керівники Чортківського окружного проводу «Клим», «Крига», «Косач». «Клим» погодився на співпрацю з МДБ й пообіцяв упродовж кількох днів особисто знищити відомих йому озброєних нелегалів. Йому без достатньої перевірки МДБ повірили та надали у допомогу трьох найкращих агентів-нелегалів. Наступного дня «Клим» під час зустрічі з підпільниками перебив агентів МДБ, повернувся на нелегальний стан і повідомив про перебування своїх коллег у руках органів державної безпеки та про можливі способи їх оперативного використання радянськими спецслужбами.

Основна маса легендованих боївок діяла у Волинській, Рівненській, Тернопільській областях. За виглядом і озброєнням, знанням місцевих побутових звичаїв, мови, конспіративним способам, діям, особовий склад таких спеціальних груп нічим не відрізнявся від бійців УПА, чим вводилось в оману апарат живого зв'язку, а також керівників УПА і ОУН.

Тобто, саме методи агентурного проникнення в українське підпілля та лави УПА, поширення інформаторів та провокацій, провокування внутрішніх суперечностей в українському суспільстві, що широко використовува радянська влада з другої половини 40-х років минулого століття були найбільш ефективними.

Це був серйозний супротивник для СБ і українських підпільників.

Лише станом на кінець 1945 – початок 1946 рр. у Західних областях України вже діяло 156 спеціальних групп МДБ, які нараховували 1783 чол.

У зв'язку з цим, навіть виникло оперативне непорозуміння між МВС та МДБ, оскільки органи внутрішніх справ вели боротьбу з кримінальним елементом, а дії спеціальних боївок, які, як правило, займались відкритим бандитизмом та розбоєм дезорієнтували органи міліції. З цього приводу 9 червня 1949 р. міністр внутрішніх справ УРСР Т. Строкач навіть направив доповідну записку міністру МВС С. Круглову, в якій вказував на безпрецедентні, злочинні дії спеціальних підрозділів МДБ, які діяли як злочинці.

Типовим прикладом злочинів, вчинених АБГ є випадки, коли порушував законність колишній командир з'єднання УПА Євген Басюк, який після затримання чекістами, з 1944 по 1949 рр. очолював АБГ під псевдонімом «Кармелюк». АБГ під його керівництвом неодноразово грабувала мирне українське населення під час проведення спецоперацій МДБ.

Члени АБГ не дуже й боялися покарань за вчинені ними злочини, оскільки їх діяльність регламентувалася не радянськими законами, а внутрішніми наказами, інструкціями та вказівками МДБ, і, маючи усні запевнення керівництва радянських каральних органів, що, у разі, якщо вони допоможуть ліквідувати підпілля ОУН(б) та УПА, їм будуть прощені усі кримінальні проступки.

Також про злочинну діяльність таких груп і НКВС зокрема, свідчать, наприклад, Повідомлення прокурора УРСР Р. Руденка ЦК КП (б) «Про факти порушення радянської законності в західних областях Української РСР № 00/693 від 24 лютого 1945 р.:

... В Коропецком районе Тернопольской области недалеко от села Красиево в ноябре 1944 года имел место обстрел группы нашего актива со стороны националистической банды, в результате чего были убитые. Через три дня после этого, 17 ноября в село выехала оперативная группа работников НКВД и районного актива. Сначала они заехали в с. Задоров, где был задержан один неизвестный гражданин и оставлен на квартире гражданина Кришталь под охраной бойцов истребительного батальйона. Задержанному удалось скрыться; ушли оттуда и лица его охранявшие... Заведующий Райземотдела Коропецкого района узнав об этом факте, расстрелял владельца дома Кришталь – 63 лет и поджег его дом… в том же селе были подожжены еще три дома. Причем, никаких данных о том, что владельцы этих домов являются бандеровцами не было.

В этот же день оперативная группа во главе с начальником милиции Белаш прибыла в с. Красиево и без достаточных на то оснований открыла в селе стрельбу и начали в разных концах села поджигать дома. В результате этого уничтожено было 117 крестьянских хо-

зяйств, в том числе 14 хозяйств семей военнослужащих. Участники оперативной группы убили 6 человек, в том числе гражданина Грон Михаила, 1871 года рождения, сын которого находится в рядах РККА.

Этой оперативной группой было изъято у населения более 60 голов скота… значительная часть участников оперативной группы была в нетрезвом состоянии… Несмотря на то, что в момент пожара туда прибыл секретарь райкома КП (б) тов. Поддубный, последний должных мер к предотвращению вышеуказанных действий не принял…

Работники военкомата Коропецкого района под руководством капитана Киреева, проводя работу по выявлению лиц, уклонившихся от призыва в РККА, производили незаконные обыски, изъятия имущества и т.д…

В декабре 1944 года работники подсобного хозяйства Станиславского НКГБ Щербаков Д.В., Долгополов П.Н., Примаков Г.А., выехали в с. Русово, Снятинского района с целью выплаты крестьянам заработной платы за работу в подсобном хозяйстве. Вместо выполнения порученной работы, эти лица начали производить незаконные обыски, изъятие вещей, вымогать водку. Мирным гражданам, которые оказывали им в этос сопротивление, они наносили побои и даже расстреливали. Так было убито 7 человек, среди которых оказалась гражданка Луцик Е.Н., муж ее в Красной Армии. Додух М.А. – мать двух сыновей, находящихся в Красной Армии.

Во время изъятия вещей у Луцик Е., Долгополов арестовал ее дочь Ирину за то, что она оказала сопротивление в изъятии вещей, расстрелял ее в сарае….

18 декабря 44 г. заместитель председателя Заболотского райисполкома Станиславской области Голубцов и второй секретарь Райкома КП (б) У Нарыжной выехали в с. Ганковцы… идя по дороге к сельсовету, они увидели снятый с могилы погибших бойцов Красной Армии памятник. В это время мимо них проходили две девушки, которым Голубцов и Нарыжной предложили поставить памятник на место. Однако Ворощук Мария и Губшити Анна отказались выполнить распоряжение послених. Тогда Голубцов дал очередь из автомата и расстрелял обоих…

В селе Бордино, Острожецкого района, Ровенской области войсками НКВД… была задержана Устимчук Маврония и доставлена в районный центр. Начальник РО НКВД Пиканов дал приказание младшему лейтенанту Логвиненко вывести задержанную Устимчук на площадь местечка и там ее расстрелять…

Это приказание было выполнено… Устимчук являлась матерью 3-х сыновей, находящихся в рядах РККА, муж ее работает в оборонной промышленности.

Подобные факты имеют место и в других областях.

Такие нарушения наносят серьезный ущерб делу установления советского правопорядка, подрывают авторитет советской власти и вредят интересам беспощадной борьбы с украинско-немецкими национастами…

Прокурор УССР,
Государственный Советник Юстиции 2 класса
Р. Руденко»,

та Доповідна записка військового прокурора військ МВС Українського округу Г. Кошарського «Про факти брутального порушення радянської законності у діяльності т.зв. спецгруп МДБ» № 4/001345 від 15 лютого 1949 р.

Першому секретарю ЦК КП (б) У
тов. Хрущову М.С.:

«Министерством Госбезопасности Украинской ССР и его Управлениями в западных областях Украины, в целях выявления вражеского, украинско-националистического подполья, широко применяются т.н. спецгруппы, действующие под видом бандитов «УПА».

Этот весьма острый метод оперативной работы, если бы он применялся умно, по-настоящему конспиративно и чекистски подготовленными людьми, несомненно, способствовал бы скорейшему выкорчевыванию бандитского подполья.

Однако, как показывают факты, грубо-провокационная и не умная работа ряда спецгрупп и допускаемые их участниками произвол и насилия над местным населением, не только не облегчают борьбу с бандитизмом, но наоборот, усложняют ее, подрывают авторитет советской законности и бесспорно наносят вред делу социалистического строительства в западных областях Украины.

Например:

1. В марте 1948 года спецгруппа, возглавляемая агентом МГБ «Крылатым», дважды посещала дом жителя с. Грицки, Дубровицкого района, Ровенской области Паламарчук Гордея

Сергеевича, 62 лет, и, выдавая себя за бандитов «УПА», жестоко истязала Паламарчука Г.С. и его дочерей, Паламарчук А.Г. и Паламарчук З.Г., обвиняя их в том, что, якобы они «выдавали органам МГБ украинских людей».

«Крылатый» и его участники группы подвергли пыткам Паламарчук А.Г. и Паламарчук З.Г., подвешивали их, вливали им в нос воду и, тяжко избивая, заставили … дать показания, что они с органами МГБ связаны не были, а наоборот, были связаны с участниками украинского националистического подполья.

Участники спецбоевки предупредили членов семьи Паламарчука о том, что если они посмеют заявить органам Советской власти о посещении их дома бандитами, то над ними будет учинена расправа.

На основании полученных таким провокационным путем «материалов», 18 июля 1948 года Дубровицким РО МГБ Паламарчук З.Г. и Паламарчук А.Г. были арестованы, причем, как заявили арестованные, сотрудники райотдела МГБ, во время допросов, их также избивали, заставляли продолжительное время стоять на ногах и требовали, чтобы они дали показания о связи с бандитами.

В результате вмешательства Военной Прокуратуры провокационный характер обвинения Паламарчук З.Г. и Паламарчук А.Г. был установлен и постановлением УМГБ от 24 сентября 1948 г. дело по обвинению указанных лиц было прекращено.

2. В ночь на 22 июля спецгруппой МГБ из с. Подвысокое, Козинского района, Ровенской области был уведен в лес местный житель Котловский Федор Леонтьевич, которого участники спецгруппы подвергли пыткам, обвиняя его в том, что у него в доме часто останавливаются работники из числа совпартактива и в том, что, якобы, он выдавал органам советской власти бандитов.

Это провокационные действия преследовали цель, путем истязаний и угрозы лишения жизни, заставить Котловского дать показания, что он является врагом советской власти.

В результате истязаний Котловский находился на излечении в больнице с 27 июля по 27 августа 1948 года.

По заключению больницы Котловскому Ф.Л. были нанесены тяжелые телесные повреждения с сотрясением мозга и омертвлением мягких тканей тела.

3. В ночь на 22 июля 1948 г. той же спецгруппой, был уведен в лес житель с. Ридкив, Михальчук С.В. – инвалид Отечественной войны.

В лесу Михальчук был подвергнут допросу, во время которого его связывали, подвешивали и тяжело избивали, добиваясь таким путем показаний о связях с бандитами.

Продержав Михальчука в течение 2 суток в лесу, участники спецгруппы его отпустили, причем, в результате избиений он в течение 7 дней находился на стационарном изличении в больнице.

4. В ночь на 23 июля 1948 г. этой же спецгруппой из с. Подвысокое была уведена в лес гражданка Репницкая Нина Яковлевна, 1931 года рождения.

В лесу Репницкая была подвергнута пыткам.

Допрашивая Репницкую, участники спецгруппы тяжело ее избивали, подвешивая вверх ногами, вводили в половой орган палку, а затем поочередно изнасиловали.

В беспомощном состоянии Репницкая была брошена в лесу, где ее нашел муж и доставил в больницу, в которой Репницкая находилась продолжительное время на излечении.

Из приведенных выше примеров видно, что действия т.н. спецгрупп МГБ носят ярко выраженный бандитский, антисоветский характер и, разумеется, не могут быть оправданы никакими оперативными соображениями.

Не располагая достаточными материалами, т. н. спецгруппы МГБ действуют вслепую, в результате чего жертвами их произвола часто являются лица, не причастные к украинско-бандитскому националистическому подполью.

Наряду с этим следует указать, что этот метод работы органов МГБ хорошо известен оуновскому подполью, которое о нем предупреждало и предупреждает своих участников. В частности, об этом свидетельствует акт обнаружения у убитого бандита «Гонты» полного отчета о провокационных действиях спецгруппы МГБ в отношении гражданина Котловского.

Не является также секретом подобные «оперативные комбинации» и для тех лиц, над которыми участники спецгрупп чинили насилия, например: в августе 1948 г. Военной Прокуратурой было прекращено дело арестованных Львовским областным Управлением МГБ Стоцкого Степана Петровича и Дмитрук Екатерины Григорьевны.

Указанные лица в сентябре 1947 года были незаконно арестованы и поскольку никаких материалов об их антисоветской деятельности не было, они были пропущены через спец-

боевку МГБ, где в результате применения незаконных методов допроса, вынуждены были оговорить себя…

В процессе следствия выяснилось, что Стоцкому стало известно, что его избивали не бандиты, а лица, имеющее отношение к органам МГБ.

В связи с отсутствием материалов для предания суду, Стоцкий и Дмитрук, почти год спустя после их ареста, из под стражи были освобождены.

В апреле 1948 года Львовским облуправлением МГБ была освобождена из под стражи Зацерковная Мария, 1927 г.р., арестованная Заболотецким РО МГБ Львовской области.

В процессе расследования дела было установлено, что Зпацерковная была пропущена через спецбоевку, где будучи избитой и под угрозой повешивания, вынуждена была оговорить себя, что состоит в ОУН…

…После ареста Дембицкого в Военную Прокуратуру явилась его жена, которая среди посетительниц вела разговоры о том, что под видом бандитов действовали сотрудники МГБ, запугавшие и спровоцировавшие ее мужа…

Подобные факты из деятельности спецгрупп МГБ, к сожалению, далеко не единичны, и, как показывает следственная практика, если в отдельных случаях спецгруппам, путем насилия и запугивания все же удается получить «признательные показания» от отдельных лиц о связи их с бандитским подпольем, то добросовестное и проведенное в соответствии с требованиями закона расследование, неизбежно вскрывает провокационную природу этих «признательных показаний». А освобождение из тюрьмы арестованных по материалах спецгрупп влечет за собой дискредитацию советской законности, возможность использования каждого такого случая во вражеских, антисоветских целях украинскими националистами.

Выступая в роли бандитов «УПА», участники спецбоевок МГБ занимаются антисоветской пропагнадой и агитацией.

Однако, серьезная опасность подобной деятельности заключается не только в этом.

Выступая в роли украинских националистов, участники спецбоевок идут дальше по линии искусственного создания антисоветского националстического подполья…

…спецгруппа Ровенского Областного Управления в составе «Степового», «Верхового» и других, дейсвуя провокационным путем, проводила среди граждан Козинского района, Ровенской области антисоветскую агитацию, обрабатывала граждан в националистическом духе, создала из местного населения антисоветскую националистическую группу в составе 9 человек, через которую проводила сбор денежных средств и продуктов питания, якобы, для нужд «УПА».

Подобная «деятельность», которую кое-кто пытается оправдать соображениями оперативного характера, прямо направлена против мероприятий партии и правительства, проводимых в западных областях Украины.

Кто может поручиться за то, что «обработанные» таким провокационным путем лица, не уйдут из под контроля органов МГБ и не совершат террористический акт, диверсию или иное злодеяние.

Ведь имеют же место факты, когда в результате беспечности … отдельных работников МГБ, даже агентура МГБ выходила из под контроля органов государственной безопасности и занималась антисоветской деятельностью.

Например, в ночь на 13 сентября 1948 года а с. Ставки, Ровенского района, Ровенской области участниками антисоветской националистической организации был разоружен боец самоохраны Ковалишин и совершен террористический акт над жительницей с. Ставки, Кучинец Лидией Фадеевной, являющейся секретным сотрудником органов МГБ.

Как установлено предварительным и судебным следствием, организаторами данной националистической группы и инициаторами убийства гражданки Кучинец Л.Ф. являлись секретные сотрудники Ровенского РО МГБ…

… В июле 1948 года на территории Козинского района были ограблены Швейда Иосиф, Грабовский Иван и другие. Подобные факты имели место и в других областях и районах. Эти грабежи, как и другие нарушения советской законности, оправдываются оперативными соображениями не только рядовыми работниками МГБ, но и самим Министром тов. Савченко, который в беседе со мной заявил:

«Нельзя боевки посылать в лес с консервами. Их сразу же расшифруют».

Оуновкие бандиты терроризуют граждан, желающих вступить в колхозы, но если в селе появляется не оуновская банда, а действующая под видом банды спецбоевка, от этого положение не меняется.

Для этого характерен следующий случай: 23 сентября 1948 года в Каменец-Подольский горотдел МГБ колхозники с. Завалье сообщили по телефону, что в селе появилась воору-

женная банда в составе 12 человек, которая подошла к кооперативу и колхозному амбару, проверила замки, а затем проследовала в направлении с. Слободка-Рихтецкая.

Фактически это была не оуновская банда, а спецбоевка Тернопольского областного управления МГБ. Характерно, что эту спецбоевку приняли за банду не только колхозники, но и работники Каменец-Подольского горотдела МГБ, откуда для ликвидации «банды» на грузовой автомашине была направлена группа сотрудников и офицеров Каменец-Подольского военного училища МВД.

Эта «операция» закончилась тем, что, в результате аварии автомашины, были убиты офицеры – ст. лейтенант Харченко И.П. и лейтенант Кирпачев В.М., а 16 офицеров и шофер получили телесные повреждения…

Военный прокурор войск МВД Украинского округа,
полковник юстиции Кошарский»

Є велика кількість компартійних документів щодо боротьби з порушеннями соціалістичної законності у західних областях України. Так, у липні 1946 р. ЦК КП (б) У прийняв спеціальну постанову «Про недоліки в роботі органів МВС, МДБ, суду і прокуратури по боротьбі з порушниками радянської законності у західних областях УРСР», в якій, зокрема, зазначалось, що тільки за 5-ть місяців 1946 р. було встановлено 965 – ть порушень соціалістичної законності, у 462 – ох випадках винуватці були віддані до суду. Так, в першому кварталі 1946 р. у райвідділах МВС Станіславської області перебувало 3092 арештованих, з яких у камерах попереднього ув'язнення незаконно утримувались 2032 чоловіка.

Начальник Яблунівського райвідділу МДБ Станіславської області Віденко у листопаді 1945 р. арештував 89 молодих людей 1928-1931 рр. народження і сфабрикував так звану запасну молодіжну сітку УПА.

Були також побиття та самочинні розстріли затриманих. Так, оперуповноважений райвідділу МВС Винниківського району, Львівської області Харитонов у березні 1946 р. після жорстокого побиття самочинно застрелив 2-х дівчат і працівника сільпо, Муцака.

У лютому 1945 р. за вказівкою начальника УМВС по Чернівецькій області Рудака, начальник Чернівецького райвідділу МВС Насонов, разом із співробітником вказаного райвідділу Майоровим самочинно розстріляли 5 ть колишніх учасників УПА, які з'явились з повинною після звернення уряду УРСР.

Протягом 1946-1953 рр. ЦК КП (б) У неодноразово повертався до питання про порушення законності у західних областях України. Так, у серпні 1951 р. було прийнято чергову постанову «Про факти найгрубіших порушень соцзаконності окремими працівниками Болехівського районного та Коломийського міського відділів МДБ Станіславської області». У цій області були необгрунтовані арешти громадян, допити арештованих без ведення протоколів, застосування недозволених методів слідства. У цьому документі зазначалось, що порушення законів позбавляє наші органи активної підтримки населення, без якої немислима ліквідація залишків банд оунівського підпілля.

У січні 1953 р. було прийнято нову постанову ЦК компартії України «Про факти порушень соціалістичної законності деякими працівниками органів МДБ Дрогобицької та Львівської області», у якій, зокрема, зазначалось, що у квітні 1952 р. заступники начальника Дрогобицького обласного управління МДБ П. Колос і В. Логвиненко, незаконно арештували мешканців с. Сихів, Ф. Гадяка та Т. Гадяка і недозволеними методами слідства добилися від них зізнання у тому, що вони здійснили терористичний акт. У результаті цього, Ф. Гадяка засудили до розстрілу, а його сина, Т. Гадяка – до 25 ти років позбавлення волі.

Заява Голови Підгаєцького райвиконкому Тернопільської області Рибальченка від 2 лютого 1946 р.

«Председателю Совнаркома УССР тов. Хрущеву Н.С.

В городе Подгайцы, Тернопольской области дислоцируются войсковые подразделения войск НКВД, призванные на борьбу с украинско-немецкими националистами. Бойцы и командиры этих подразделений… терроризируют местное население, занимаются грабежами, мародерством… разрушают дома, пьянство и хулиганство как система…

Бойцы этого подразделения убили демобилизированного красноармейца… они же сожгли в с. Загойцах по пьянке две семьи переселенцев из Польши… они же ограбили инвалида Отечественной войны в с. Голендра, днем на улице, пришедшего с фронта без обеих рук… бойцы и командиры занимаются систематическими грабежами… другая войсковая часть №9562 … убили в с. Завлов малолетнего ребенка без всяких на то причин… разорили 30 домов…

Вышеизложенное является только небольшой частицей фактов проявлений…»

Не буде помилкою погодитись з висновками, наведеними у цих документах з приводу того, що «Примеры из деятельности спецгрупп и НКВД, повлекшие преступные результаты, можно было бы продолжить, но материалы, которыми располагает Военная Прокуратура, конечно, не исчерпывает всех случаев нарушения советской законности, допускаемых спецгруппами…

Мне кажется, что большинство преступных фактов не расследуются…».

Цей висновок підтверджується Постановою Бюро ЦК КПУ «Про факти порушень соціалістичної законності деякими парцівниками органів МДБ Дрогобицької і Львівської областей» № 13/1-з від 17 січня 1953 р.

«… Проверкой поступающих в ЦК КП украины материалов установлены факты нарушений социалистической законности со стороны отдельных работников органов МГБ Дрогобычской и Львовской областей…

12. Обязать прокуратуру УССР (т. Руденко) и военную прокуратуру войск МГБ Украинского округа (т. Кошарского) устранить имеющиеся серьезные недостатки в организации прокурорского надзора за расследованием дел о государственных преступлениях, повысив ответственность прокурора за точное выполнение постановления СНК СССР и ЦК ВКП (б) от 17 ноября 1938 года.

13. Обязать обкомы, горкомы, райкомы партии Дрогобыской и Львовской областей улучшить работу первичных партийных организаций органов МГБ, повысить уровень организационно-партийной и партийно-политической работы…»

З цього видно, що радянська влада вела себе на українських територіях як справжній завойовник, каратель, злочини якої подекуди перевершували самих німецьких нацистів, і аж ніяк як визволителька українців.

Про справедливість такого висновку свідчить і зрежисована радянська так звана судова система, як от Постанова Політбюро ЦК КП (б) У «Про проведення відкритих судових процесів над учасниками українських буржуазно-націоналістичних банд» № 83/61 від 5 жовтня 1951 р.

«В соответствии с постановлением ЦК ВКП (б) провести открытые судебные процессы над учасниками украинских буржуазно-националстических банд в гор. Львове по делу…, в гор. Дрогобыче по делу…, в гор. Николаеве по делу…,в гор. Черткове по делу…

Утвердить состав военных трибуналов и государственных обвинителей…

Судебные процессы провести на украинском языке.

Проекты обвинительных заключений, обвинительных речей прокуроров и приговоров представить ЦК КП (б) У…

Подбор адвокатов и рассмотрение тезисов их речей поручить обкомам КП (б) У…

Обязать Львовский, Дрогобычский и Тернопольский обкомы КП (б) У обеспечить должную подготовку и проведение открытых судебных процессов и организацию среди населения широкой массово-политической работы по разоблачению украинско-буржуазных националстов, как злейших врагов украинского народа, используя маитериалы судебного разбирательства.

Отчеты о судебных процессах, выдержки из речей государственных обвинителей и приговоров опубликовать в областных и районных газетах…

Придавая политическое значение умело проведенным открытым судебным процессам в деле борьбы с остатками банд буржуазно-украинского националистического подполья, ЦК КП (б) У обращает внимание обкомов партии, министра Госбезопасности УССР, прокурора войск МГБ Украинского округа и председателя военного трибунала войск МГБ Львовского округа на необходимость тщательной подготовительной работы к проведению открытых судебных процессов и проведение самих процессов…»

Постанова Оргбюро ЦК КП (б) У «Про недоліки у роботі органів МВС, МДБ, суду і прокуратури по боротьбі з порушинаками радянської законності у західних областях УРСР» № 79/46-оп від 24 липня 1946 р.

«…Только за 5 месяцев 1946 года, по всем западным областям УССР было установлено 965 нарушений социалистической законности…

Обязать начальников областных управлений и райотделов МВД, МГБ и органы прокуратуры:

при производстве арестов строго руководствоваться постановлением СНК СССР и ЦК ВКП (б) от 17 ноября 1938 года «Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия»…

передавать дела на арестованных в судебные органы полностью законченными предварительным следствием…

при проведении военно-чекистских операций, предварительно их разрабатывать по агентурным данным и запретитть проведение массовых прочесок сел, обходов всех домов, проведение незаконных обысков и массовых задержаний…

Предложить военным прокурорам войск МВД, прокуратуре республики, областным и районным прокуратурам:

систематически проверять, как в тюрьмах, так и особенно в КПЗ, обоснованность и законность задержаний и арестов…

значительно усилить надзор за следствием в органах МВД и МГБ, оказывая им надлежащую помощь в расследовании дел…»

Використання АБГ для розшуку керівників підпілля ОУН (б) і УПА радянські спецслужби довели до ідеалу, тонко і вишукано, адже кожна окупаційна влада передусім намагається знищити провідників національно-визвольного руху, щоб дезорієнтувати та обезголовити визвольний рух.

Також з середини 40-х років минулого століття для захоплення повстанців чекісти почали широко використовувати технічні засоби, снодійний препарат «Нептун – 47» та газ «Нептун – 22». Газ використовували при захопленні криївок, а снодійне підсипали у їжу повстанців.

«Нептун – 47» також використовували разом із системою «Тривога» – спеціальний технічний аппарат обладнаний кнопкою зв'язку з відділом МДБ. До вересня 1949 р. по селах Західної України було встановлено близько 600 таких апаратів.

Створення чекістських легендованих проводів ОУН (б) стало найбільшим досягненням і логічним продовженням діяльності АБГ. Розмах чекістської роботи з легендування підпілля ОУН (б) і УПА в кінці 1940-х – на початку 50-х рр. вражав: було створено легендовані крайові (Львівський, Карпатський) окружні (Калуський, Коломийський, Кам'янець-Подільський), надрайонні та районні проводи ОУН (б). Десятки, а подекуди сотні підпільників, які вірили своїм провідникам, опинилися в пастці спеціальних служб, їх систематично і планомірно винищували. До цієї злочинної роботи було залучено сотні, а то й тисячі чекістів та військовослужбовців.

Типовим прикладом може бути поступове знищення у 1951-1953 рр. Коломийської округи ОУН (б), одного з найміцніших осередків підпілля, коли з понад 200 підпільників (станом на 1951 р.) живим не залишився майже ніхто. Це стало можливим завдяки «майстерній роботі» колишнього керівника СБ Коломийського окружного проводу ОУН (б) Романа Тукача, який став агентом радянських спецслужб під псевдом «Тарас Степанович».

Радянський режим зробив усе, щоб спровокувати в Україні, зокрема, в її західних регіонах громадянську війну, метою якої було б те, щоб українці вбивали українців. Прикладом цього є створення чисельних так званих винищувальних батальйонів та набір місцевого населення в органи МДБ: Постанова Секретаріату ЦК КП (б) У «Про відбір комуністів і комсомольців з місцевого населення західних областей УРСР в органи Міністерства держбезпеки Української РСР» № 155/46 від 30 січня 1952 р.:

«Придавая важное значение привлечению местных кадров западных областей УССР в органы министерства госбезопасности УССР для усиления борьбы с оуновским подпольем, обязать Волынский, Львовский, Дрогобычский, Ровенский, Тернопольский, Станиславский, Черновицкий, Закарпатский обкомы КП (б) ЛКСМУ совместно с областными управлениями МГБ к 15 апреля 1952 г. отобрать на оперативную работу в органы МГБ – 200 человек коммунистов и комсомольцев из местного населения…

Отбор коммунистов и комсомоцьцев провести из числа партийно-советского и комсомольского актива, проверенных и политически подкованных, активно проявивших себя в борьбе по ликвидации оуновских банд и показавших свою преданность большевистской партии и Советской власти.

Контроль за отбором коммунистов и комсомольцев из местного населения в органы МГБ возложить лично на первых секретарей обкомов КП (б) У и начальников облуправлений МГБ…»

Це була тотальна війна із десятками тисяч жертв. Проте це була війна за своє, і на своїй землі, і СБ у цій боротьбі інтелекту (розвідки, контррозвідки, захисту керівного Проводу Організації) зіграла вирішальну роль.

Причинами, що призвели до створення чекістських АБГ, були:

1) нездатність каральних органів СРСР та УРСР власними силами розгроимти організовану структуру українського національно-визвольного руху;

2) усвідомлення керівництвом СРСР та УРСР того, що населення Західної України активно підтримує український національно-визвольний рух і тому військових сил для придушення цього руху замало;

3) необхідність застосування радянською системою «хитрих» методів боротьби з метою: розколоти український національно-визвольний рух зсередини; змусити частину українців до співпраці з режимом у цій боротьбі – це завдання комуністичним режимом було успішно виконано, оскільки у переважній більшості бійцями АБГ були українці зі східних областей України та колишні члени ОУН (б) або колишні вояки УПА.

У результаті діяльності АБГ та використання ними методів щодо компрометації учасників визвольного руху серед підпільників посилилася недовіра один до одного, а у відповідь, СБ ОУН (б) вимушена була максимально жорстими методами наводити дисципліну у повстанському середовищі.

Ряд істориків – дослідників українського національно-визвольного руху, вважають, що використання радянським режимом колишніх підпільників проти самого ж підпілля стало переломним моментом у багаторічному протистоянні українського національно-визвольного руху з радянським режимом. Незважаючи на те, що підпільники старалися бути максимально уважними, їм так і не вдалося віднайти досконалого рецепту протидії радянським спеціальним группам, адже їхні бійці так само добре знали методи підпільної роботи. Про це свідчить те, що у 1944 – 1955 рр. за допомогою агентури та спеціальних групп «чекісти» зуміли наладнати свою діяльність у боротьбі з повстанцями, отримали у цій боротьбі перевагу й поступово знищували їх. Саме АБГ відіграли головну роль у розгромі організаційної струтури ОУН (б) і УПА.

Основними акціями НКВС проти українського руху спротиву були такими:

1) творення випадкових баз (розпочато весною 1945 р., закладалися близько осель з залогою 100-200 енкаведистів під виглядом робітників-лісорубів, їх завданням було ведення обслідування лісу та довколишніх сіл, контроль шляхів з сіл до лісу й не допускати довіз харчів до повстанських відділів, непокоїти малими акціями повстанців у лісі, облавами й наскоками тероризувати населення);

2) перепис населення (проведено у січні-лютому 1945 р. як засіб виловлювання українського підпілля);

3) блокада (активно проводилась у 1945-1946 рр. територій, де діяли повстанці, в період 10-20 січня 1946 р. по усіх селах Західної України квартирували гарнізони НКВС від 25 до 100 бійців на село і 2000-5000 на район, у кожному районному центрі створено «оперативні відділи НКВС» чисельністю від 100 до 300 чоловік). Цілковито було заблоковано області: Станіславську, Дрогобицьку, Львівську, Тернопільську, Рівненську, Волинську, Чернівецьку, частково Закарпатську та Кам'янець-Подільську. Населенню було заборонено виходити вночі зі своїх хат без окремого письмового дозволу. Хто порушував цю вимогу заарештовували, або розстрілювали;

4) родинна відповідальність (суть полягає у тому, що родичі членів УПА заарештовували і вивозили до Сибіру, а майно конфісковували, масовий вивіз українського населення, що планувався на 1945 рік було відмінено, його було проведено у 1947 р. і то не в таких розмірах як це було проведено у Литві, Латвії, Естонії, Білорусі). Зі зловленими членами УПА більшовики поводились по-варварськи, навіть важко хворих і поранених бійців УПА, а також медсестер Українського Червоного Хреста більшовики по-звірськи закатовували, а трупів вішали на придорожніх стовпах, або кидали на вулицю, забороняючи населенню по кілька днів їх хоронити;

5) прилюдне катування (на приготовану площу з підвищенням НКВС зганяє населення даної місцевості, оточивши її заставами НКВС, приводять зловлених, звичайно важко поранених бійців УПА і на очах усіх проводять варварське катування. Були випадки, коли люди, яких примушувано дивитись на ці нелюдські оргії московських звірів божеволіли);

6) агентура й провокація (використовувалась для деморалізації населення, застосовуючи терором, шантаж, підкуп. З найгіршого місцевого елементу, зі звільнених від судової відповідальності кримінальних злочинців, а також морально зламаних колишніх бійців УПА НКВС організовує так звані «винищувальні батальйони», що стали небезпекою для УПА і українського підпілля та для українського населення взагалі, оскільки вони знали мову місцевого населення, місцеві відносини, псевдо, зв'язки, криївки, а тому часто проводили різноманітні провокації). Вони також знущалися над місцевим населенням, розстрілювали беззбройних людей, грабували своїх сусідів. Особливо болючі удари наносили українським повстанцям морально зломлені колишні бійці УПА та підпілля, які здались і перейшли на службу до більшовиків. На щастя таких було мало.

Улюбленим методом НКВС стає провокація, що застосовувалась у різних формах.

Однією з таких підлих форм більшовицької провокації було підроблення заяв. Якщо в їхні руки потрапляв хтось із чільних командирів УПА, НКВС його таємно закатовувало й публікувало нібито підписану ним «покаянну» заяву із закликом до біців УПА здаватися у полон. Так було вчинено з командирами УПА «Рудим» та «Зміюкою», – сином полковника Вітовського, та ще з деякими, які отруєні газами були захоплені у полон.

Іншим видом провокації було перевдягання енкаведистів у форму бійців УПА, коли вони входять до села, щоб встановити зв'язок з місцевим підпіллям, довідатись від населення про сусідній відділ УПА, зібрати продукти для УПА, а тоді вимордовують усіх, хто виявляв хоча б найменші симпатії до УПА, або, вдаючи відділ УПА, енкаведисти грабують і знущаються над людьми, щоб викликати ненависть населення до УПА.

Не менш ганебним способом була організація скритого мору. У липні 1946 р. на Волині енкаведистами було роздано сексотам отруту з дорученням труїти продукти, що їх збирала УПА. Весною 1946 р. в Станіславській області, довідавшись про те, що УПА скуповує на чорному ринку медикаменти, НКВС кинув на чорний ринок потруєні ліки. Лікарі УПА швидко викрили такий підступний захід НКВС, але декілька десятків повстанців загинули.

У боях з відділами УПА, НКВС широко застосовувало розривні кулі, заборонені міжнародними документами.

Такі методи боротьби, безсумнівно, були дуже болючими для УПА й українського підпілля. Тому, пристосовуючись до нових обставин УПА у 1946 р. приходить до розчленування куренів на відділи й підвідділи.

Це були фактори, які підірвали повстанський рух зсередини.

СБ поступово слабшала, оскільки вбитим та арештованим співробітникам все важче було знайти заміну. Проте підпілля жило.

У 1951 р. Службу безпеки відповідним приписом Проводу ОУН було розпущено, а її керівні кадри переведено на інші організаційні посади в референтурах ОУН, переважно вищого керівного складу.

Але українське підпілля і в таких важких умовах жило і боролося. Свідченням цього є Постанова Політбюро ЦК КП (б) У «Про факти політичної байдужості і злочинного ставлення до виконання службових обов'язків з боку деяких працівників МДБ західних областей Української РСР» № 74/67 від 27 липня 1951 р.

«…в западных областях УССР…имели место наглые террористические акты оуновских бандитов над работниками партийно-советского актива и сотрудников МГБ.

В Надворнянском районе Станиславской области 10 июля 1951 г.... оуновцами убиты солдаты вооруженной охраны МГБ и уведена из-под стражи… машинистка надрайонного провода ОУН…

Ночью 16 июля в райцентре Заложцы, Тернопольской области в помещение райотдела милиции через окно брошена граната, взрывом которой ранен офицер…

13 июля с.г. в с. Новицы, Немировского района, Львовской области… убили старшего группы охраны общественного порядка…., а затем инструктора райкома КП (б) У и в сельсовете – участкового уполномоченного милиции…

Эти и другие подобные факты являются следствием слабой воинской дисциплины в деятельности МГБ…, плохо поставленной агентурно-осведомительной работы, несоблюдение оперативно-чекистких правил в борьбе с оуновцами.

ЦК КП (б) У постановляет:

…принять немедленно меры по ликвидации бандитов, допустивших террористические акты в Надворнянском, Немировском и Заложцевском районах… повысить политическую бдительность и политико-воспитательную работу и воинскую дисциплину в воинских подразделениях и райотделах…»

Постанова Політбюро ЦК КП (б) У «Про факти найбрутальніших порушень соцзаконності окремими працівниками Болехівського районного і Коломиського міського відділів Станіславської області» № 76/2-з від 14 серпня 1951 р.

«… установлены в Болеховском и Коломыйском районах Станиславской области случаи грубейшего нарушения соцзаконности, невыполнение постановления СНК СССР и ЦК ВКП (б) от 17.09.1938 года «Об арестах, прокурорском надзоре и ведении следствия»…

….установил, что действительно в Коломыйском городском и особенно Болеховском районном отделах МГБ допускаются необоснованные аресты граждан, допросы арестованных без ведения протоколов и применение недозволенных методов следствия.

ЦК КП (б) У считает, что наличие подобного рода нарушений законности является следствием плохого ведения некоторыми сотрудниками органов МГБ агентурно- осведомительной работы, в результате чего эти сотрудники действуют часто вслепую, арестовывают иногда случайно попавших под подозрение невинных граждан, а затем применяя незаконные методы следствия, пытаются добиться от них признательных показаний, не понимая, что для окончательного разгрома остатков украинских буржуазных националистов требуется умело поставленная чекисткая работа, исключающая нарушения советской законности, т.к. нарушение законов лишает наши органы активной помощи населения, без которой немыслима ликвидация остатков банд оуновского подполья.

…следует решительно усилить борьбу с остатками украинско-буржуазными националистами, для чего требуется особое напряжение сил работников МГБ, партийных организаций, правильная расстановка кадров, высокая дисциплина, повышение уровня агентурно-оперативной работы, хорошая организация и проведение чекистко-войсковых операций, понимание каждым сотрудником МГБ своей ответственности перед Советским государством и большевистской партией за порученное дело.

Болеховский райком КП (б) У и Коломыйский горком партии проглядели серьезные недостатки в работе отделов МГБ и милиции, работой этих органов занимаются от случая к случаю, в результате чего партийно-политическая и воспитательная работа среди личного состава подменена администрированием.

Отдельные работники пьянствуют, недостойно ведут себя в быту и нарушают служебную дисциплину…

Факты нарушений соцзаконности и дисциплины среди работников МГБ и милиции имеют место и в других районах области, однако, областное управление МГБ не всегда реагирует…

ЦК КП (б) У постановляет:

…Обратить внимание бюро Станиславского обкома КП (б) У и первого секретаря тов. Слоня М.В. на неудовлетворительное руководство органами МГБ и милиции, непринятие мер к укреплению наиболее пораженных остатками банд оуновского подполья районов проверенными кадрами…

принять необходимые меры к ликвидации нарушений соцзаконности и аморальных проявлений среди отдельных работников МГБ и милиции;

укрепить кадрами Станиславское областное Управление МГБ, Болеховский районный и Коломыйский городской отделы МГБ;

укрепить отделы МГБ районов западных областей УССР наиболее подготовленными партийно-выдержанными большевиками-чекистами, способными организовать разгром остатков банд украинских буржуазных националистов.

Обязать Станиславский обком, горкомы и райкомы КП (б) У улучшить партийное руководство органами МГБ и милиции. Уделить особое внимание воспитанию работников этих

органов в духе строжайшего соблюдения советских законов и непримиримости к предателям нашей Родины – украинско-буржуазным националистам…»

Довідка Міністерства Державної безпеки УРСР про викриття націоналістич-них молодіжних організацій» від 23 квітня 1952 р.

«За время с 1 июля 1951 года по 20 апреля 1952 года органами МГБ УССР в результате проведенных агентурных мероприятий всрыты 42 молодежных украинских националистических групп и организаций…

в западных областях – 35 организаций и групп…

в восточных областях – 7 организаций…

…49 участников этих организаций и групп до ареста являлись членами ВЛКСМ, отдельные из них работали на руководящей комсомольской работе…

Министр Государственной безопасности УССР Н.Ковальчук»

Доповідна записка завідуючого Адміністративним відділом ЦК КПУ М. Куз-нєцова «Про стан та заходи поліпшення роботи органів Комітету державної безпеки в західних областях УРСР» від 17 березня 1955 р.

Центральному Комітету КП України

Органи державної безпеки в західних областях Української РСР під керівництвом українських організацій… провели значну роботу по ліквідацію озброєних банд та підпілля українських буржуазних націоналістів… ліквідовані… центральний, крайові, окружні та інші проводи ОУН.

Разом з тим, проведеною перевіркою роботи Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР та органів КДБ Львівської, Ровенської, Дрогобицької, Станіславської областей встановлено, що … не вжито всіх необхідних заходів щодо остаточної ліквідації залишків озброєних оунівських бандитів і націоналістичного підпілля…

На території західних областей республіки по даним КДБ при Раді Міністрів УРСР продовжують діяти 11 … банд…

Органами КДБ західних областей розшукується понад 500 оунівських нелегалів, серед яких є такі, що займали керівні пости в націоналістичному підпіллі та його озброєних бандах.

В 1954 році в західних областях мали місце 13 бандитських проявів, в тому числі 7 терористичних актів, жоден з яких не розкритий… До цього часу не розкрито 15 бандитських проявів і 44 випадки розповсюдження антирадянських листівок, що мали місце в 1952-1953 роках.

Дані, які є в Комітеті державної безпеки при Раді Міністрів УРСР свідчать, що за вказівками главарів бандитського підпілля, низовими оунівськими ланками … створювалась запасна мережа оунівського підпілля. Зокрема, у Львівській області … Мають сигнали, що такі запасні оунівські сітки створені і в інших західних областях, проте Комітет і обласні управління КДБ дійових практичних заходів щодо викриття цієї запасної мережі та її учасників, не вживають.

Органи КДБ західних областей з числа 11173 оунівських бандитів, що вийшли з повинною, взяли на оперативний облік 3155 чоловік, проте ще зовсім погано ведуть роботу по їх агентурно-оперативному вивченню та розробці, викриттю серед них активно-діючих осіб… відомо, що частини з цих бувших бандитів виходила з повинною за завданням оунівського підпілля, переховує зброю, а деякі з них пролізли на відповідальні посади в установах, на підприємствах, в колгоспах і проводять ворожу роботу…

Основною причиною серйозних недоліків в роботі органів КДБ західних областей по остаточній ліквідації залишків банд оунівського підпілля та незадовільного стану контррозвідувальної роботи є низький рівень агентурно-оперативної роботи, яка часто ведеться не цілеспрямовано і примітивно, у відриві від конкретної оперативної обстановки. Мало вербується нової потрібної кваліфікованої агентури, здібної подати практичну допомогу в роботі КДБ.

Керівні працівники органів КДБ самі з агентурою працюють мало… Особливо незадовільно організована агентурна робота в органах КДБ Волинської, Ровенської, Львівської, Станіславської областей. Так, у Львівському обласному Управлінні КДБ є 11 агентів з числа докторів та кандидатів наук, всі вони використовуються недостатньо і невміло, знаходяться на зв'язку у рядових оперативних співробітників Управління. Жоден з цих агентів протягом 1954 року не був прийнятий ніким з керівництва Управління.

Продовжують мати місце факти безвідповідального ставлення до підготовки і проведення оперативних заходів по розшуку залишків бандитів, внаслідок чого в 1954 році працівниками органів КДБ Львівської, Ровенської і Станіславської областей допущено три провали операцій з втечею 7 бандитів.

КДБ при Раді Міністрів УРСР маючи сигнали про… ворожі наміри з боку учасників оунівського підпілля, які проникли в східні області України, незадовільно організовують роботу по викриттю їх та присіканню ворожої діяльності. Особливо погано проводиться ця робота Управлінням КДБ Житомирської, Київської, Чернігівської, Харківської, Сталінської та Одеської областей.

КДБ при Раді Міністрів УРСР та Міністерство внутрішніх справ УРСР не мають необхідного контакту щодо залучення органів міліції до роботи по ліквідації залишків українського буржуазно-націоналістичного підпілля…

Повільно усуваються недоліки в слідчій роботі органів КДБ. Слідство по багатьох кримінальних справах ведеться неякісно, поверхово, з грубим порушенням встановлених для розслідування строків…

…обкоми, міськкоми і райкоми КП України західних областей ще не здійснюють постійного контролю і керівництва роботою КДБ, не завжди глибоко вникають в зміст їх роботи та недостатньо надають їм необхідну практичну допомогу.

… без повсюдного поліпшення партійної, масово-політичної роботи і серйозного покращання роботи органів державної безпеки, повне викорінення решток банд оунівського підпілля та їх пособницької бази буде серйозно забруднюватись…

Зав. Адміністративним відділом КП України – М.Кузнєцов

17 березня 1955 р.»

У зв'язку з цим, компартійним режимом УРСР було видано Постанову ЦК КПУ «Про стан та заходи подальшого поліпшення роботи органів Комітету державної безпеки в західних областях УРСР» № 50/22 від 11 квітня 1955 р.

«… органи державної безпеки, під керівництвом партійних організацій… провели значну роботу по ліквідації керівних центрів ОУН, озброєних банд українських буржуазних націоналістів та оунівського підпілля.

Разом з тим, ЦК КП України відзначає, що Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР, обласні управління і районні органи КДБ західних областей повільно перебудовують свою роботу відповідно до вимог ЦК КПРС і ЦК КП України, не вжили всіх заходів до рішучого посилення контррозвідувальної роботи по … остаточній ліквідації решток оунівських бандитів і підпілля та викриттю інших ворогів українського народу.

Своєчасно не врахували зміненої тактики ворожої діяльності недобитих решток підпілля українських буржуазних націоналістів, які … перейшли до глибоко замаскованої підривної діяльності і останнім часом намагаються створювати нові націоналістичні організації та групи.

Особливо незадовільно ведеться робота по розшуку і викриттю активних учасників оунівського підпілля, які переховуються під фіктивними документами і в ряді випадків пролізли на роботу до радянських та господарських установ….

В західних, Чернівецькій та Закарпатській областях останнім часом помітно пожвавили ворожу діяльність… Але органи КДБ незадовільно ведуть роботу по викриттю керівників цього підпілля і знешкодженню їх підривної діяльності.

Серйозним недоліком в роботі органів КДБ західних областей є те, що агентурна робота все ще лишається на низькому рівні і в ряді випадків будується примітивно… проводячи роботу по очищенню агентурної мережі від осіб, що не виправдовують себе на роботі, не вжито належних заходів для придбання агентури, здатної виконувати поставлені перед нею завдання…

Дуже повільно усуваються недоліки в слідчій роботі органів КДБ. По окремих кримінальних справах слідство ведеться неякісно, поверхово, з порушенням встановлених для розслідування строків…

Обкоми і райкоми КП України західних областей не завжди глибоко вникають в зміст роботи органів КДБ, не представляють достатньої вимогливості до керівників цих органів, особливо в справі перебудови та корінного поліпшення всіх ділянок оперативної роботи…

ЦК КП України постановляє:

1. Зобов'язати Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР (т. Нікітченко), начальників Волинського, Дрогобицького, Львівського, Ровенського, Станіславського, Тернопільського, Чернівецького та Закарпатського обласних управлінь КДБ усунути недоліки в роботі органів КДБ, відмічені у цій постанові, і вжити рішучих заходів до перебудови і докорінного поліпшення всіх ділянок роботи КДБ відповідно до постанови ЦК КПРС від 12 березня 1954 року про завдання органів державної безпеки.

Вважати головним завданням органів Комітету державної безпеки в західних областях Української РСР – посилення роботи проти…. Націоналістичних центрів, повну ліквідацію в найкоротший строк решток українського буржуазно-націоналістичного підпілля і своєчасне пресікання будь-яких спроб… створювати нові націоналістичні та інші антирадянські групи.

2. Зобов'язати Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР та управління КДБ західних областей, вжити рішучих заходів до поліпшення агентурної та слідчої роботи, забезпечити активну участь у цій роботі керівного складу органів КДБ…

4. …забезпечити проведення активних заходів по розшуку та викриттю всіх учасників оунівських банд і підпілля, що замаскувалися і переховуються під фіктивними документами, які вийшли з повинною за завданням оунівського підпілля для продовження ворожої роботи, а також учасників… запасної оунівської мережі, націоналістичного мельниківського підпілля…

5. Поліпшити роботу органів КДБ в східних областях по викриттю і пресіканню ворожої діяльності українських буржуазних націоналістів.

6. Зобов'язати КДБ при Раді Міністрів УРСР і начальників управлінь КДБ західних областей докорінно поліпшити керівництво роботою районних органів КДБ… зміцнити склад працівників цих органів, організувати постійну роботу по підвищенню їх кваліфікації.

7. Запропонувати МВС УРСР (т. Строкачу) вжити заходів до залучення органів міліції до активної участі в ліквідації решток озброєних бандитів та підпілля українських буржуазних націоналістів…

8. Зобов'язати обкоми КП України Волинської, Дрогобицької, Львівської, Ровенської, Станіславської, Тернопільської, Закарпатської та Чернівецької областей докорінно поліпшити керівництво обласними управліннями і районними органами КДБ, систематично здійснювати контроль за їх діяльністю… підвищити вимогливість до працівників цих органів за виконання завдань, поставлених ЦК КПРС перед органами державної безпеки.

9. Обкомам, міськкомам і райкомам КП України західних областей поліпшити керівництво партійними організаціями органів КДБ, пожвавити їх роботу та піднести активність комуністів в службово-оперативній і політико-виховній роботі.

10. ЦК КП України зобов'язати обкоми, міськкоми і райкоми партії західних областей рішуче поліпшити масово-політичну та ідейно-виховну роботу серед трудящих, добитися охоплення політичним впливом найширших мас робітників, колгоспників, інтелігенції, виховувати трудящих західних областей в дусі дружби народів … непримиренності до українських буржуазних націоналістів та їх ворожої ідеології».

Постанова Політбюро ЦК КПУ «Про перегляд справ деяких осіб, звільнених з ув'язнення і заслання» № 38/3-з від 30 листопада 1956 р.

«… доручити комісії у складі… розглянути питання про деяких осіб, звільнених з ув'язнення і заслання і розробити пропозиції про заходи по припиненню антипартійної і підривної роботи цих осіб…»

Доповідна записка відділу адміністративних органів ЦК КПУ «Про стан роботи органів державної безпеки Української РСР» від 18 вересня 1959 р.

Центральному Комітету КП України

«…Комітет державної при Раді Міністрів УРСР має такі органи в республіці: 25 обласних управлінь КДБ, 178 апаратів КДБ в містах і районах, 6 управлінь на залізницях та відділ КДБ на Дніпровському басейні.

Управління КДБ на Чорноморському басейні безпосередньо підпорядковане Комітету державної безпеки при Раді Міністрів Союзу РСР…

Центральним Комітетом та обкомами КП України в органи КДБ республіки направлено понад 170 тис. партійних, радянських і комсомольських працівників.

Виконуючи вказівки партії, органи державної безпеки республіки під керівництвом партійних органів… на початку 1956 року закінчили ліквідацію збройних банд і організованого підпілля українських буржуазних націоналістів…

Переглянуті справи більше, ніж на 64000 чол., що притягувались до кримінальної відповідальності у 1937-1938 роках…

За період з 1954 року органами державної безпеки республіки ліквідовано 183 націоналістичних та інших антирадянських організацій і груп… За антирадянську діяльність притягнуто до кримінальної відповідальності 1879 осіб. Запобігнуто ряд спроб до створення різних антирадянських організацій та намагань розповсюдження ворожих листівок…

У Ровенській, Львівській, Станіславській і Тернопільській областях проведено 14 відкри-

тих судових процесів над 51 чол. колишніх оунівців, з них 24 чол. засуджені до вищої міри покарання…

… припинена нелегальна діяльність 150 церков…

Разом з тим, перевіркою встановлено, що в цілому робота органів державної безпеки республіки ще не відповідає вимогам ЦК КПРС.

Незадовільною виконується поставлене ЦК КПРС перед органами державної безпеки найголовніше завдання – всемірне посилення розвідки проти капіталістичних держав, виявлення та викриття шпигунів, диверсантів і терористів, що засилаються до СРСР іноземними розвідками. За останні роки не викрито жодного діючого агента імперіалістичних розвідок.

КДБ при Раді міністрів повільно вирішується завдання по створенню нелегальних резидентур в ряді капіталістичних країн, з метою впровадження агентури в закордонні центри українських буржуазних націоналістів, а саме «закордонні частини ОУН» … «главарі Бандера. Стецько, Чайківський», Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради (Лебідь, Гриньох), Провід українських націоналістів (Мельник, Бойдуник), ОУН за кордоном (Матла, Ребет Дарка, Стахів), Українську національну раду (Левицький), Українську робітничо-демократичну партію (Багряний) та інші.

Не вживаються дійові заходи по компрометації главарів і активу цих центрів, а також розкладанню української національної еміграції. З розвідувальною метою мало використовуються легальні можливості – поїздки за кордон радянських делегацій, моряків, туристів тощо.

На низькому рівні знаходиться робота по попередженню, викриттю та присіканню ворожої діяльності антирадянських елементів, насамперед українських … буржуазних націоналістів.

За останні 5 років ворожими елементами в республіці вчинено 156 терористичних актів і замахів, 94 підпали колгоспних будівель…, понад 5500 випадків виготовлення і розповсюдження антирадянських документів.

Розслідування вчинених терористичних актів та інших ворожих проявів в багатьох органах, особливо Львівської, Станіславської, Тернопільської, Сумської, Чернігівської, Черкаської та Київської областей, ведеться поверхово і дуже повільно, тому ці злочини довгий час не розкриваються, а особливо небезпечні злочинці залишаються не покараними.

Станом на 15 вересня ц. р. на території республіки залишаються не розкритими: 12 терористичних актів, …250 випадків розповсюдження антирадянських листівок…

Органи КДБ вкрай недостатньо займаються профілактичною роботою, часто не присікають у самому зародку спроб до створення ворожими елементами різних антирадянських угруповань, припускають їх зростання… особливо з числа молоді. За 5 років в республіці припущено створення 46 антирадянських груп з числа інтелігенції та молоді… Київське, Харківське, Одеське і Вінницьке обласні управління КДБ, маючи в своєму розпорядженні дані про виникнення в Києві, Харкові, Одесі, Вінниці антигромадських груп, так званих стиляг, не вжили своєчасних заходів до припинення їх існування…

Мало перевіреної агентури, здібної проникати у вороже середовище українських буржуазних націоналістів, особливо в середовищі колишніх главарів ОУН…

…не викорінені факти аморальних проявів, грубих порушень службової дисципліни та безвідповідального ставлення до справи. У 1957 році по республіці за такі ганебні факти було притягнуто до відповідальності 478 працівників… Ганебні факти пияцтва, зловживань службовим станом та інші порушення не викорінені і в самому апараті Комітету…

Заст. зав. відділом адміністративних
органів ЦК КП України Дегтярьов»

Постанова Політбюро ЦК КПУ «Про стан та заходи посилення роботи органів державної безпеки Української РСР» № 140/1-з від 24 листопада 1959 р.

«… ЦК КП України відмічає, що в роботі органів державної безпеки республіки мають місце серйозні недоліки.

Найголовніше завдання всемірне посилення роботи проти розвідок капіталістичних держав та закордонних центрів українських буржуазних націоналістів, – органами КДБ республіки виконується ще незадовільно. Слабо викривається діюча агентура імперіалістичних розвідок. Не створені необхідні оперативні умови за кордоном та недостатньо використовуються легальні можливості для розкладання націоналістичної еміграції. Погано вивчається і аналізується тактика і методи підривної діяльності іноземних розвідок та закордонних антирадянських організацій, внаслідок чого не виробляються більш ефективні

прийоми боротьби проти них. Оперативні та технічні засоби недостатньо концентруються на основних напрямках проникнення агентури противника.

Органи КДБ республіки не завжди своєчасно присікають в зародку спроби українських буржуазних націоналістів…

Істотні недоліки допускаються в проведенні профілактичної роботи. Не завжди своєчасно попереджуються ворожі прояви, недостатньо вживаються заходи виховного характеру до окремих осіб, особливо з числа молоді…

Повільно виконується вимога ЦК КПРС про значне поліпшення якісного складу агентури та роботи з нею.

…до таємного співробітництва залучаються особи без їх глибокого вивчення, а інколи без конкретної оперативної мети…що приводить до великої плинності агентурного апарату…

Допускаються також недоліки в слідчій роботі. Розслідування по окремих справах ведеться на низькому рівні, затягуються строки розслідування…

ЦК КП України вважає також недопустимим, що в багатьох партійних організаціях органів державної безпеки республіки не приділяється належної уваги марксистсько-ленінській підготовці та ідейному вихованню комуністів…

Обкоми, міськкоми і райкоми КП України … недостатньо здійснюють керівництво і контроль за їх роботою.

ЦК КП України постановляє:

1. Зобов'язати Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР (т. Нікітченка) вжити рішучих заходів по докорінному поліпшенню всіх ділянок чекістської роботи відповідно до вимог XXI з'їзду КПРС, рішень ЦК КПРС та Положень про органи державної безпеки.

2 Комітету державної безпеки при Раді міністрів УРСР, обласним управлінням та транспортним органам КДБ рішуче посилити роботу по викриттю і присіканню злочинної діяльності агентури імперіалістичних розвідок. Значно покращити роботу проти закордонних центрів українських буржуазних націоналістів по ідейному та організаційному розкладанню української націоналістичної еміграції і компрометації її главарів, ширше використовувати для цього поряд з оперативними і легальні можливості.

3 Зобов'язати Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР та його органи на місцях посилити роботу по попередженню, викриттю і присіканню ворожих дій націоналістичних та інших антирадянських елементів на території республіки…

4. …сміливіше застосовувати профілактичні заходи по запобіганню злочинів та заходи виховного характеру до людей… ширше використовувати … вплив громадськості…

5…. посилити контроль за збереженням державної таємниці в міністерствах, відомствах, установах і на підприємствах, ретельно розслідувати кожний випадок розголошення таємних даних і про наслідки доповідати партійним органам.

6. Комітету, обласним управлінням та транспортним органам державної безпеки докорінно поліпшити роботу з агентурою, постійно дбати про покращання якісного складу агентури…

8. ЦК КП України вимагає від Комітету, обласних і транспортних органів державної безпеки поліпшити стиль роботи, забезпечити постійне наполегливе вивчення оперативними працівниками форм і методів підривної діяльності зовнішніх і внутрішніх ворогів, основних даних про капіталістичні країни, що представляють оперативний інтерес…

9. ЦК КП України підкреслює, що велика роль у виконанні поставлених партією завдань перед органами КДБ належить первинним партійним організаціям Комітету, управлінь, відділів та апаратів КДБ в містах і районах.

Основне завдання первинних партійних організацій полягає в тому, щоб всіма засобами політико-виховної і організаторської роботи мобілізувати комуністів на сумлінне виконання службових обов'язків…

10. Зобов'язати обкоми, міськкоми, райкоми КП України посилити керівництво, контроль та надання допомоги в діяльності органів державної безпеки, постійно проявляти турботу по зміцненню їх кадрами.

Забезпечити підвищення рівня роботи первинних партійних організацій органів КДБ, звернути особливу увагу на ідейне загартування комуністів, оволодіння ними марксистсько-ленінською теорією…

11. … ЦК КП України виражає впевненість, що працівники органів державної безпеки республіки, оточені повсякденною турботою Комуністичної партії… докладають всіх зусиль, щоб з честю виправдати високе довір'я партії по охороні завоювань радянського народу від посягань його ворогів».

До кінця 50-х років КДБ вже не показувало трупи повстанців місцевим жителям, не водили селами полонених, залякуючи їх родичів, щоби люди були впевнені, що українського опору радянській владі більше немає, і відтепер, вони поза всяким сумнівом радянські громадяни: і лише при зачинених дверях і тьмяному світлі, дорослі, потай від дітей, стихлим голосом говорили про постріли у лісі, про тіні незнайомців у вечірніх сутінках на лісових стежках, і про те, що уповноважений, який приїхав у село з району завжди має при собі заряджений пістолет…

Список полеглих працівників Служби безпеки на Північно-Західних українських землях у 1943-1945 рр. (перелік не повний).

Праця робітників СБ на ПЗУЗ в 1943-1945 рр. позначилася важкою боротьбою з різного роду зовнішньою, а в основному внутрішньою агентурою НКВД в рядах УПА і ОУН.

У революційно-визвольній боротьбі з ворогами працівники СБ виявили велику ідейність, посвяту і революційну працьовитість. У цій бороьтбі віддали своє життя як рядові, так і керівні революціонери – працівники СБ:

«Безрідний» – референт СБ при проводі ПЗУЗ, галичанин, загинув у бою з більшовиками весною 1944 р., підполковник контррозвідки УПА, будучи поранений застрілився, щоб не попасти у полон;

«Мітла» – Василь Макар – референт СБ при проводі ПЗУЗ, родом з Луччини, загинув у бою з більшовиками у березні 1945 р.;

«Золотар» – працівник СБ, галичанин, загинув у бою з більшовиками у березні 1945 р.;

«Яр» – працівник СБ, галичанин, загинув у бою з більшовиками у березні 1945 р.;

«Стефко» – слідчий СБ з осередку «Мітли», галичанин, загинув у бою з більшовиками у березні 1945 р.;

«Володимир» – референт СБ ГО, загинув у бою з більшовиками у червні 1945 р.;

«Коля» – слідчий осередку СБ при проводі ПЗУЗ, загинув у бою з більшовиками у лютому 1945 р.;

«Стародуб» – «Омелько» – слідчий осередку СБ при Крайовому проводі, загинув у бою з більшовиками у лютому 1945 р.;

«Шворний» – референт СБ при окрузі, загинув у бою з більшовиками у лютому 1945 р.;

«Дуб» – слідчий СБ при окрузі, загинув у бою з більшовиками у лютому 1945 р.;

«Остап» – канцелярський працівник СБ осередку ГО «Південь, загинув у квітні 1944 р. переходячи фронт з поштою;

«Шершень» – референт СБ при штабі кокомандира «Енея», загинув у криївці у листопаді 1944 р.;

«Залізо» – референт СБ при штабі командире «Енея», загинув у криївці у листопаді 1944 р.;

«Дубчак» – командно ВОП СБ, загинув у бою з більшовиками у червні 1944 р.;

«Лев» – станичний СБ, загинув від тортур НКВД у липні 1944 р.;

«Осип» – референт СБ надрайону, загинув літом 1945 р.;

«Юрко» – референт СБ Луцького надрайону;

«Івась» – референт СБ Олицького району;

«Луговий» – референт СБ Олицького району;

«Граб» – референт СБ надрайону Дубно;

«Мамай» – референт СБ Дубенського надрайону;

«Палій» – референт СБ Кременецького надрайону;

«Терешко» – референт СБ Корецького надрайону;

«Сірко» – слідчий СБ, загинув у серпні 1945 р.;

«Готовий» – командир боївки СБ охорони полковника «Герасима»;

«Чорноморець» – референт СБ Здолбунівського надрайону;

«Місяць» – референт СБ при курені «Докса», загинув під Шепетівкою 29 квітня 1944 р.;

«Підкова» – референт СБ Колківського надрайону;

«Бек» – бойовик СБ групи «Південь»;

«Безрідний»

«Байка» – працівниця СБ, слідча, загинула весною 1945 р.;

«Грім» – референт СБ Корецького надрайону, попав у засідку більшовиків весною 1944 р.;

«Чорний» – референт СБ Клеванського району, загинув восени 1944 р.;

«Явір» – бойовик ВОП, загинув у лютому 1944 р. у бою з більшовиками;

а далі йдуть інші герої:

«Корній», «Кузьма», «Криврніс», «Медвідь», «Комар», «Чайка», «Тарас» – політвиховник

при боївці СБ, «Юрко», «Крук», «Відважний», «Чечель», «Чепчик», «Триліс», «Вишня», «Черетяний», «Гамалія», «Захар», «Коршун», «Боровик», «Рибалка», «Довбня», «Яничар», «Жур», «Загірний», «Бобер», «Шпак», «Тополя», «Вовчок», «Терновий», «Нечипор», «Лебідь», «Олекса», «Чорнота», «Софія», «Хмара», «Галайда», «Юрко», «Віра», «Синиця», «Став», «Ярошенко», «Чоронбиль», «Сизий», «Довгий», «Байда», «Довбня», «Муха», «Снігур», «Гарячий», «Шаруда», «Січовик», «Грім», «Дунаєць», «Бей», «Щербина», «Залізняк».

Подав «Смок» у 1946 р.

Холмська округа (лист впавших, 1945 р.)

«Всеволод» у січні замордований поляками у Гребушеві;

«Яцищин», загинув у лютому 1945 р.;

«Скупа» – Марія Мозола, у лютому 1945 р. замордована більшовиками;

«Ромко» – Володимир Друсь, «Граніт», «Ярополк», «Уляна», «Дарка», «Сирота», «Косар».

Перелік загиблих працівників підпілля та командирів УПА Північно-Східного Краю, 1945 р.

«Вершок» – надарйонний провідник на Овруччині, загинув у листопаді 1943 р.;

«Зенон» – заступник обласного Проводу ОУН Житомирської області, загинув у 1943 р.у бою з німцями;

«Незнаний» – Шиндак Олекса, надрайонний провідник ОУН на Фастівщині, командир відділу УПА, Загинув у бою з червоними партизанами;

«Орлик» – крайовий референт юнацтва ОУН на ПЗУЗ;

«Дорош» – член обласного проводу ОУН на ПЗУЗ;

«Марко», «Сковорода», «Тятива», «Ворон», «Матрос», «Ігор», «Карпо», «Іскра», «Кринічний», «Антон», «Карпо», «Керч», «Чубарик», «Степан».

5. М.Арсенич, продовження боротьби («небесний пантеон українських героїв»), до концепції подальшої боротьби

(Нова тактика радянських каральних органів у боротьбі з українським підпіллям, спеціальні групи МДБ-НКДБ, полювання на М.Арсенича, загибель провідника української спецслужби)

Історична довідка

Протягом 1945 р. чекістам не вдалося виявити М. Арсенича. Тому, у 1946 р. ця робота значно активізувалася. Новим етапом розшуку керівництва українського національно-визвольного руху ОУН (б) та УПА стало створення у 1946 р. двох спецгруп, – одна з досвідчених співробітників радянських каральних органів, а інша – з агентів-бойовиків. У відповідному плані агентурно-оперативних заходів із розшуку і знищення членів Проводу ОУН (б) в Україні, затвердженим у липні 1946 р. міністром внутрішніх справ УРСР генерал-лейтенантом Строкачем йшлося, що незважаючи на значний відтік повстанських кадрів за кордон, підпілля ОУН (б) продовжило проводити активну антирадянську діяльність на території західних областей України. У цьому документі також перелічувались всі відомі чекістам основні члени Проводу ОУН (б). Так, місцями базування членів Проводу ОУН (б) чекісти на той час вважали Бережанський, Козівський, Підгаєцький райони Тернопільської області, Поморянський, Перемишлянський, Бібрський райони Львівської області, Рогатинський, Войнилівський райони Станіславської області, Сколівський та Стрийський райони Дрогобицької області. У цих районах українське національне підпілля активно підтримувало місцеве населення.

Українським підпіллям було застосовано нову тактику, що полягала у такому: керівники Проводу ОУН (б) переховувалися не всі разом, а окремо, переважно на хуторах або селах, по двоє-троє людей, під виглядом рядових підпільників. Вдень вони намагалися не з'являтися в населених пунктах, а виходили з укриття лише вночі. Продуктами та речами керівництво підпілля забезпечували, як правило, місцеві організаційні ланки (районні та інші проводи). Місцеві підпільники, які створювали умови для перебування провідників, зазвичай навіть не знали, з ким мають справу. Про місця перебування керівників підпілля часто знали лише керівники їхньої охорони, а інші бойовики переховувалися окремо. Звя'зкові також рідко знали про місця перебування керівництва, адже для зв'язку часто використовували

кількох зв'язкових, багатоетапне передавання пошти від одного з них до іншого, а крім того, – умовлені «мертві пункти», схованки та використовували інші конспіративні заходи.

Внаслідок таких витончених методів конспірації агентурно-розвідувальна діяльність секретного аппарату НКДБ-МВС не давала достатніх результатів для виявлення місць перебування підпільників і подальшого проведення чекістсько-військових операцій протии керівного ядра українського визвольного руху.

Зважаючи на це, Т.Строкач затвердив організаційні заходи, що мали на меті покращення роботи з розшуку керівництва ОУН (б) і УПА.

Враховуючи складну систему конспірації підпільників та їх підтримку місцевим населенням, керівництво МВС вирішило створити зі співробітників управління боротьби з бандитизмом МВС УРСР та відділів боротьби з бандитизмом УМВС оперативну группу у складі 5 осіб. До складу цієї групи увішли фахові працівники каральних органів СРСР. Цій групі було доручено провести агентурно-оперативні заходи з розшуку і ліквідації членів Проводу ОУН (б) на території західних областей України. Для практичного вирішення поставленного завдання оперативній групі було надано спецгруппу, укомплектовану кращими агентами-бойовиками зі спецгрупп МВС УРСР. Групу комплектували так, щоб у ній були колишні працівники СБ, пропаганди, господарчі, санітари, провідники, які добре знали місцевість. Основним ядром нової групи мала стати спецгрупа УМВС по Тернопільській області, яку планували поповнити іншими кваліфікованими агентами-бойовиками залежно від того, на якій території треба було діяти.

Ця спецгрупа проводила свою діяльність на території всіх областей Західної України, залежно від отриманих матеріалів про перебування керівників українського підпілля. Про результати своєї роботи группа постійно інформувала начальника місцевого управління МВС, зазначаючи район свого оперування.

Для проведення підготовчої роботи і виконання окремих завдань оперативонї групи при відділах боротьби з бандитизмом УМВС західних областей України було створено спеціальні групи з 3-х оперативних співробітників, які мали виконувати відповідні завдання з виявлення родичів та зв'язків керівників підпілля в межах своєї області. Такі оперативники мали дозвіл вербувати родичів керівників підпілля під будь-яким приводом, у суворій відповідності з обставинами, у яких діяла група.

Для забезпечення опергрупи продуктами та іншими необхідними речами в Золочівському, Винниковському районах Львівської області та Стрийському районі Дрогобицької області було заплановано організувати відповідні харчові бази.

Для зв'язку групи з керівництвом УББ МВС УРСР було виділено радіостанцію системи «Бєлка». Зв'язок було організовано цілодобовий (розроблено шифри зв'язку і схеми зв'язку).

Для уникнення бойових зіткнень між спецгрупою, яка мала бути екіпірована, як українські повстанці, та внутрішніми військами МВС чи підрозділами Червоної Армії були відпрацьовані спеціальні знаки та таблиця для взаєморозуміння (символи, умовні позначення тощо).

Планувалось, що зазначена група здійснюватиме свою діяльність із серпня по листопад 1946 р.

Особливу увагу було приділено методам та формам роботи спецгрупи: основою роботи з розшуку та ліквідації Проводу ОУН(б) в Україні було вирішено покласти глибоку агентурну розробку зв'язкових, кур'єрів, учасників охоронних боївок, прихильників підпілля, які проживали або перебували в місцях ймовірного укриття членів Проводу ОУН(б). Для цього планувалось перевірити усіх осіб, стосовно яких була інформація про їх зв'язки з керівництвом українського визвольного руху. На основі цих матеріалів планувалось провести спеціальні оперативні заходи перевірку громадян спецгрупою під виглядом допиту СБ ОУН(б), секретні зйомки, і. в міру можливості, вербування осіб.

Там, де дозволяли обставини, спецгрупа мала виступати під виглядом боївки Проводу ОУН (б). На основі отриманих під час оперативної роботи даних планувалось проводити секретні зйомки, допити осіб, пов'язаних з підпіллям, встановлювати утримувачів конспіративно-явочних квартир ОУН(б) і на місці вирішувати питання

щодо використання їхніх утримувачів як агентури НКДБ-МВС для розшуку та знищення керівників підпілля.

Щодо військових заходів, практикувалось виставлення засад та секретів біля діючих конспіративно-явочних квартир підпілля і на встановлених пунктах зв'язку з метою затримання кур'єрів, заохочувати вербувати бойовиків ОУН (б) та залишати їх у підпіллі, щоб вони фізично знищували керівників, які могли зайти на пункт зв'язку. Особливо велике значення надавалося вилученню документів у підпільників з метою подальшого аналізу та опрацювання.

Діяльність опергрупи мала відбуватися у суворій конспірації.

Більша частина заходів стосувалася розшуку Головного командира УПА Р. Шухевича, членів Проводу ОУН (б) М. Арсенича, О. Гасина, Р. Кравчука, В. Сидора, М. Твердохліба та ін. Всього планувалося опрацювати десятки населених пунктів.

Що стосується розшуку і затримання М. Арсенича, то знаючи, що Р. Шухевич і М. Арсенич тривалий час переховувалися на території Тернопільської області, зокрема на Бережанщині, було вирішено розшукати сестер особистої зв'язкової Р. Шухевича, Дидик Марію і Дидик Ольгу, яких збиралися взяти в активну агентурну розробку, щоб виявити місця перебування керівництва ОУН (б).

У с. Августівка, Зборівського району, Тернопільської області чекісти планували схопити утримувача бункера Р. Шухевича, Петра Когута, якого чекісти збиралися таємно допитати під виглядом СБ, з'ясувавши його можливості щодо використання в інтересах розшуку керівників підпілля, а в с. Лісники, Бережанського району, Тернопільської області планували виявити дружину співробітника референтури СБ «Юлька», наближеної до М. Арсенича, яка у квітні 1946 р. повернулася з Сибіру, та встановити за нею агентурне спостереження. Кінцевою метою чекістів було з'ясувати через неї, як краще вийти на місця перебування «Юлька», М. Арсенича та ін. співробітників СБ ОУН (б).

Інформацію про М. Арсенича чекісти планували отримати від інших підпільників, наближених до керівництва Проводу ОУН (б) в Україні при їх арешті, але це не завжди вдавалося. Так, 17 лютого 1945 р. УНКДБ по Львівській області був негласно затриманий керівник розвідувального відділу СБ ОУН (б) у м. Львові, Г. Пришляк. Чекісти схилили його до співпарці, завербувавши як агента під псевдонімом «Степан». Одним з головних його завдань було встановити контакт з керівниками Проводу ОУН (б) в Україні, щоб підвести їх під оперативний удар чекістів. Оскільки безпосереднім керівником Г. Пришляка був М. Арсенич, то чекісти вимагали від затриманого виходів на нього. Однак, подальші події показали, що Г. Пришляк вів свою гру, мав намір вивідати побільше про діяльність НКДБ і за час співпраці так і не повідомив чекістам інформації, що дозволила б затримати хоча б одного з керівників Проводу ОУН (б). Попри те, що ще в лютому 1945 р. його вважали чи не найціннішим та найперспективнішим агентом НКДБ. Навпаки, описуючи зовнішність М. Арсенича, Г. Пришляк характеризував його як людину середнього зросту, 30-35 років, блон дина.

Всього чекістами планувалось опрацювати понад 20 населених пунктів, де могли перебувати керівники ОУН (б). Після проведення операцій в кожному населеному пункті Т. Строкач наказував повідомляти отриману інформацію радіозв'язком в УББ МВС УРСР. Всі виявлені й вилучені підпільні документи, які становили оперативний інтерес, глибоко аналізувалися з метою виходу на місця перебування керівників підпілля.

Вже у 1945 р. було виявлено кілька бункерів Р. Шухевича, захоплено живим В. Чижевського та вбито Я. Бусела. Також чекісти добре вивчили, якими псевдо користувалися М. Арсенич: «Григір», «Михайло», «Максим», «Микола», «Дем'ян», цифрове псевдо «432».

Протягом 1944-1946 рр. НКДБ УРСР арештував кілька членів Проводу ОУН (б), які добре знали М. Арсенича. Серед них, М. Степаняка, Г. Пришляка, В. Дячука-Чижевського, О. Луцького. На допитах вони розповіли про діяльність СБ ОУН (б) та М. Арсенича. Зокрема, зі свідчень члена Проводу ОУН (б) та командира «УПА-Захід» О. Луцького, слідчі НКДБ УРСР дізналися, що М.Арсенич з усіх членів Проводу ОУН (б) був

найбільш вправним конспіратором та зумів організувати у цьому напрямі всю роботу СБ ОУН (б) зверху донизу. Уже наприкінці 1943 р. керівники СБ не підпорядковувалися керівникам відповідних проводів ОУН (б), а перебувала у безпосередній підзвітності СБ Проводу ОУН (б). Окрім того, О. Луцький підкреслив, що М. Арсенич у розмові з людьми був ввічливим і вмів здобувати їхню прихильність та довіру. При зустрічі з ним, важко було повірити, що він є керівником СБ, яка мала репутацію карального органу ОУН (б).

У свою чергу, В.Дячук-Чижевський зазначив, що хоча він і близько не стикався з М.Арсеничем, проте знав, що той був одним з організаторів СБ ОУН (б), ще з 1939 г. проводив чимало вишколів. В Організації його вважали одним з найкращих конспіраторів. Серед керівників ОУН (б) мав репутацію людини, яка ніколи не піде на сумнівні кроки не в інтересах підпілля.

Таким чином, радянські каральні органи мали більш-менш достовірну інформацію про М. Арсенича та орієнтовне місце його перебування.

Проте слід зазначити, що подробиці про місця перебування М. Арсенича чекістам ставали відомі зі значним запізненням, і за ними не можна було провести жодних заходів із розшуку М. Арсенича, який постійно змінював місця свого перебування. Саме тому, чекістам у 1944-1946 рр. не вдавалося виявити та ліквідувати його.

З 1945 р. агентура МДБ-НКДБ фіксувала появу М. Арсенича в різних населених пунктах Тернопільської області. З липня 1945 р. і весь 1946 р. М. Арсенич переховувався в районі сіл Лісники, Дрищів, Лапшин, Миновичі, Жуків, Бережанського району, Тернопільської області, де спирався на значну підтримку місцевого населення. М. Арсенича завжди супроводжувала його охоронна «двадцятка» з її командиром «Климом», а також заступник керівника СБ ОУН (б) «Ромко» (загинув під час чекістсько-військової операції у кінці 1946 р. в с. Гиновичі, не здавшись живим), референт зі слідства «Юлько» та інші підпільники.

Водночас, з часом, співробітники радянських спецслужб, які розшукували М. Арсенича, постійно систематизовували інформацію, що надходила, відзначаючи основні місця його пересування, та поступово наближалися до нього. Крок за кроком, пропрацювавши у цьому напрямку більше року, чекісти врешті-решт досягли свого. Цьому передували такі події.

На початку 1945 р. працівникам МВС вдалося захопити живою зв'язкову Р. Шухевича С. Галушку – «Наталку», «Марусю». На допитах вона вела себе мужньо, ні в чому не зізналася і свідчила лише про те, що вона була зв'язковою керівника Крайового проводу ОУН (б) «Поділля» Івана Шанайди – «Данила». Чекісти, які допитували зв'язкову відчули у її показах плутанину і вирішили, що вона щось приховує. Вирішили провести оперативну комбінацію: вони, чекісти, буцім-то її завербували, давши завдання вбити І. Шанайду, хоча були переконані, що при найменшій нагоді вона втече. Вирішили, що коли вона втече, її слід затримати спецбоївкою НКВС, яка діяла під виглядом боївки СБ ОУН (б) і допитати вже як співробітницю НКВС з метою вивідати інформацію, якою вона володіє.

Таким чином, нічого особливого не сказавши на слідстві, вона згодом стала жертвою хитро спланованих оперативних заходів.

За чекістським планом, у серпні 1946 р. її привезли до с. Бишки і звільнили з-під варти. Водночас, село було оточене військами, щоб вона не втекла. Через деякий час у селі з'явилася провокаційна спецбоївка НКВД, яка діяла під виглядом СБ ОУН (б), яка арештувала С. Галушку як сексота НКВД, забрала до спеціально приготованої криївки і допитала. С. Галушка, сподіваючись, що потрапила до своїх, ні про що не здогадалась і розповіла правду. Чекісти виявили, що насправді вона була зв'язковою не в І. Шанайди, а в Головного командира УПА Р. Шухевича і має з ним зв'язок через криївку в с. Августівка.

Відтак, більшовики зробили облаву на с. Августівка, у будинку П. Когута виявили криївку, у якій на той час перебували двоє охоронців Р. Шухевича – «Рибак», який загинув у перестрілці з енкаведистами та «Чад», якого захопили живим. У цій криївці знайшли бібліотеку, друкарську машинку, зброю, інші речі, якими користувався Р. Шухевич та його охорона.

Окрім цього, біля цієї криївки чекісти виявили ще одну криївку, у якій господарчий П. Когут тримав чоботи, костюми, цінні речі для потреб УПА.

Крім цих криївок чекісти виявили ще одну криївку Р. Шухевича у с. Рай, Бережанського району, Тернопільської області. Туди негайно було відправлено оперативну групу МВС, однак, і в цій криївці Р. Шухевича не було. На той час там були його ад'ютант «Артем» та окружна провідниця жіноцтва «Легата». Вони загинули у бою.

Коли С. Галушці розповіли усе це, вона була психологічно зламана. Тепер їй уже не можна було повертатися у підпілля, бо там її стратили б за зраду. Залишалося лише співпрацювати з МВС. Її ще раз перевербували і скерували назад у підпілля із завданням спробувати вивідати місця схованок керівників ОУН (б).

Проте й українське підпілля не дрімало.

Ліквідації двох криївок Р. Шухевича не пройшли непоміченими.

За розслідування взялася справжня СБ ОУН (б). Після встановлення контакту з підпіллям С. Галушка потрапила до керівництва СБ Проводу ОУН (б) на Українських землях М. Арсенича, який, скоріше за все, отримав від Р. Шухевича вказівку особисто розслідувати ліквідацію чекістами двох криївок. М. Арсенич взяв С. Галушку до себе в бункер, де і проводив слідство.

В період з серпня по грудень 1946 р. оперативна група проводила агентурно-розвідувальну діяльність за допомогою групи агентів-бойовиків. За час діяльності цієї групи було встановлено та вбито понад 30 функціонерів Проводу ОУН (б) на Українських землях, переважно зв'язкових, охоронців, технічних працівників Проводу Організації.

Таким чином, чекісти провели серйозну роботу з розшуку керівників українського визвольного руху, і в результаті їм вдалося таки дізнатися про приблизні місця перебування М. Арсенича: цією группою було встановлено, що в районі с. Лісники переховується референт СБ Центрального Проводу ОУН (б) – «Григір», він же «Михайло», – у районі с. Стригунці, переховується його заступник «Юлько», а у лісі між селами Бачів та Подульна, Поморянського району (тепер Перемишлянського району, Львівської області) переховується надрайонний провідник «Грек» і районний провідник «Грізний», які мали безпосередній зв'язок з «Михайлом».

Під час проведення операції із захоплення розвідників референта СБ Центрального Проводу ОУН (б) «Михайла» в с. Урмань, Бережанського району, Тернопільської області у ніч на 11 листопада 1946 р. спеціальною группою МВС було вбито районного референта СБ «Вільху».

У кінці 1946 р. знаючи, де приблизно переховується М. Арсенич, та те, що він надовго не затримується на одному місці, співробітники МДБ збиралися проводити активні операції з його розшуку.

Слід зазначити, що саме у той момент М. Арсенич допустився смертельної для нього помилки, бо надовше залишився у своїй криївці в добре відомому чекістам районі. Можливо, якби він змінив місце свого перебування, то міг би уникнути загибелі. Однак, залишившись на Бережанщині він, очевидно, сподівався на надійність свого укриття…

У січні 1947 р. шляхом комбінованих дій оперативної групи та спеціальних груп МВС було встановлено, що в лісі на схід від с. Жуків, Бережанського району, Тернопільської області, міститься схрон, в якому переховується з невеликою охороною референт Служби безпеки Проводу Організації українських націоналістів під проводом Степана Бандери, Микола Арсенич – «Михайло».

Після отримання цих даних у МВС УРСР було розроблено план чекістсько-військової операції з ліквідації або захоплення М. Арсенича і його охорони. Ліс біля с. Жуків, Бережанського району, Тернопільської області було вирішено заблокувати, щоб не допустити втечі підпільників.

21 січня 1947 р. в районі сіл Жуків та Миновичі розпочалась велика чекістсько-військова операція, в результаті якої 23 січня за 2 км. на схід від с. Жуків курсант полкової школи 290-го стрілецького полку внутрішніх військ МВС УРСР Тихомиров помітив на схилі урвища легку пару на трохи відталій землі. За цими ознаками було виявлено вентиляційну трубу бункеру. Курсант скерував в отвір труби довгий залізний щуп, внаслідок чого всередину криївки впала подушка, якою було закрито отвір.

Оперативники почули звук розбитого посуду, на який впала подушка, за яким встановили приблизне місце розташування схрону та входи до нього.

Бункер негайно заблокували, причому за метр від лісової дороги було виявлено добре замаскований вхід, який відкрили солдати.

Підпільникам ОУН (б), які перебували всередині бункеру, було запропоновано негайно здатись на виходити на поверхню.

У відповідь на це, з бункеру вискочив бойовик СБ і відразу ж відкрив вогонь з автомата по оперативній групі МВС. Вогнем у відповідь його було поранено, і він впав назад у бункер. Після цього він покінчив життя самогубством – підірвав себе гранатою.

Після цього, 37-річний керівник СБ М. Арсенич усвідомивши своє безвихідне становище, пострілами з пістолета вбив свою дружину «Віру» (Гунько Ганна – «Віра» – дружина М. Арсенича, колишня керівниця жіночої референтури Львівського міського проводу ОУН (б)) та зв'язкову Проводу ОУН (б) С. Галушку – «Наталку», яку саме допитував. Після чого, облив гасом усі документи, які були в бункері, підпалив їх і застрілився сам.

«Небесний пантеон українських героїв» поповнився ще однією яскравою зіркою. Наказом № 3/52 ГВШ-УПА за підписом Головного командира УПА В.Кука, і рішенням УГВР від 12 жовтня 1952 р. за великі заслуги в організації УПА, у військовому і політичному вишколі та вихованння кадрів УПА, Миколі Васильовичу Арсеничу-Березовському посмертно надано військовий ступінь генерала контррозвідки з датою старшинства 23 січня 1947 року (у день смерті). Запізнення з присвоєнням військового звання пов'язане з тим, що згідно з рішенням УГВР військові звання на есбістів почали поширюватися лише з 1948 р. і відповідали запровадженим в УПА, з додатком СБ.

Тіло головного «есбіста» ОУН (б) чекісти вірогідно спалили, а попіл розвіяли. Про його знищення каральні органи прозвітували компартії СРСР. Спецповідомлення про загибель М. Арсенича, підписане міністром МВС СРСР Кругловим, було надіслано В. Молотову і Л. Берії, а 8 квітня 1947 р. заступник міністра держбезпеки УРСР генерал-майор В. Дроздов надіслав в усі УМДБ усіх західних областей України вказівку №1481/д про те, що М. Арсенич ліквідований, а тому необхідно припинити його розшук.

Отже, після понад двох років розшуку співробітниками МВС-НКДБ-МДБ УРСР вдалося ліквідувати М.Арсенича.

Досі ні громадськості, ні дослідникам невідомо, де саме він похований.

Підпільники ОУН (б) також склали документи про загибель М. Арсенича. Зокрема, підпільник «Ігор» (справжнє ім'я залишилось невідомим) переховувався недалеко від криївки М. Арсенича і був детально обізнаний з обставинами його загибелі. Він вислав звіт про події 23 січня 1947 р. своєму провідникові В.Кукові.

Загибель М. Арсенича сильно занепокоїла підпілля ОУН (б). Після його загибелі роботою референтури СБ в Україні опікувався його заступник, референт СБ Крайового проводу «Буг-2» «Я.Дякон», а після його смерті 9 листопада 1948 р., керівництво спецпідрозділами підпілля ОУН (б) здійснювали лише крайові провідники.

Після загибелі М. Арсенича Провід ОУН (б) продовжив його справу як в організаційному, так і в навчально-виховному розвитку СБ,

За свідченням В. Кука, у 1950 р. керівництву ОУН (б) стало очевидно, що збройна боротьба, тим більше терористична діяльність є недоцільною у боротьбі проти радянської влади і не сприяє посиленню антирадянської підривної роботи, а навпаки, допомагає виявленню й ліквідації учасників антирадянського націоналістичного підпілля.

Саме тому, в 1950 р. В. Кук особисто заборонив терористичну діяльність націоналістичного підпілля, бо це загрожувало повному розконспіруванню Організації.

Однак, як свідчить лист М. Арсенича до М. Козака, датований кінцем 1946 р. до такого висновку шеф СБ прийшов ще в 1946 р.: «…не знищувати агентури, а обмежуватися лише її розконспіруванням. Повна ліквідація зовнішньої агентури сприяє вербуванню на її місце нової. Агентуру, з якою можна по доброму домовитись, перевербувати її проти ворога і тримати її, як наших інформаторів в агентурі супротивника. Насамперед, не знищувати зовнішню агентуру, що завербована з числа родин наших членів, з числа наших симпатиків, завербованих під примусом компрометуючих матеріалів…»

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

УКРАЇНСЬКА ГОЛОВНА ВИЗВОЛЬНА РАДА, ЯК ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У БОРОТЬБІ ЗА СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ САМОСТІЙНОЇ СОБОРНОЇ ДЕРЖАВИ

1. До питання створення Української Головної Визвольної Ради (УГВР)

(Необхідність створення УГВР, персональний склад УГВР, документи та нормативно-правові акти УГВР, спрямовані на створення ідеологічної основи для подальшої боротьби та розбудови Української Самостійної Соборної Держави)

Заглядаючи наперед…

Виступаючи на прийомі на честь командування Червоної Армії 24 травня 1945 р., Й. Сталін сказав: «Я хотів би підняти тост за здоров'я нашого Радянського народу і, насамперед, російського народу. Я п'ю, насамперед, за здоров'я російського народу тому, що він є найвидатнішою нацією з усіх націй, які входять до складу Радянського Союзу. Я піднімаю тост за здоров'я російського народу тому, що він заслужив у цій війні загальне визнання як керівної сили Радянського Союзу серед усіх народів нашої країни… не тільки тому, що він — керівний народ, але й тому, що у нього є ясний розум, стійкий характер і терпіння».

Швидке зростання УПА викликало необхідність розширення її політичної бази. Хоч керівництво УПА та ОУН (б) здійснювалось однією фракцією інтегральних націоналістів, провідники Організації все ясніше розуміли, що одна фракція не могла претендувати на роль представництва українців у цілому.

Крім того, станом на 1943 рік серед українських політичних сил, які вели боротьбу з окупантами українських земель не було ясного розуміння щодо стратегії і тактики подальшої боротьби. Намагання бандерівської ОУН очолити український національно-визвольний рух спричинило опір українських політиків не лише мельниківського та бульбівського орієнтування, а й усіх інших українських політичних партій, зокрема Уряду УНР в екзилі, який бачив лише себе лідером та правонаступником українських державницьких традицій.

На превеликий жаль, уже вкотре в українській історії, українці, замість того, щоб об'єднатися у таку скрутну хвилину, почали з'ясовувати, хто серед них головніший.

На рубежі 1943-1944 рр. постала гостра потреба у легальному політичному керівництві українського національно-визвольного руху, консолідації українських політичних сил, що визнавали необхідність збройної визвольної боротьби українського народу та зовнішньої репрезентації українського визвольного руху у світі.

Крім того, у 1944 р. стало очевидним, що Німеччина війну програла, і в подальшому за незалежність України УПА боротиметься виключно з більшовиками. Відтак, у травні 1944 р. лідерами ОУН (б) і УПА був створений ініціативний комітет, що виробив політичну платформу, яка мала стати основою для переговорів з представниками різних політичних сил в Україні.

Це спонукало лідерів ОУН (б) та УПА до зміни концепції подальшої боротьби з окупантами українських земель. З цією метою з ініціативи ОУН (б) 11 липня 1944 р. у Карпатах таємно зібралися делегати різних довоєнних політичних партій Західної України та представників східних українців (за винятком ОУН(м)) і утворили Українську Головну Визвольну Раду (УГВР). Таким чином відбувся Перший Великий збір УГВР, якій було визначено завдання:

«1. Об'єднати та координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної бо-

ротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема, проти московсько-більшовицького і німецько-гітлерівського імперіалізмів, за створення Української Самостійної Соборної Держави.

2. Визначити ідейно-програмові напрямки визвольної боротьби українського народу.

3. Керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття державності і створення органів незалежної державної влади в Україні.

4. Репрезентувати, як верховний всеукраїнський центр, сучасну політичну боротьбу українського народу в Краю і за кордоном.

5. Покликати до життя перший український державний уряд та скликати перше всенародне представництво».

Цей орган, на думку Проводу ОУН і УПА, мав бути продовженням Українського державного правління, створеного у Львові 30 червня 1941 р. Проводом ОУН (б), що було ліквідоване нацистами.

Перший Великий збір УГВР відбувся упродовж 11-15 липня 1944 р. поблизу с. Недільна, що на Самбірщині під охороною підрозділів УПА. Серед засновників УГВР було десять представників ОУН(б), решта представників представляли північно-західні українські землі та Наддніпрянщину.

Характерно, що політична платформа нової Організації відобразила зміни у поглядах інтегральних націоналістів, спричинені війною та контактами з Радянською Україною.

Деякі з цих ідеологічних змін уже проступали у 1943 р., коли Конгрес ОУН(б) оголосив: «ОУН(б) бореться проти імперіалізму та імперій… ОУН(б) бореться проти СРСР та німецької «Нової Європи». Вже тоді, наголошуючи на своїй підтримці антинацистських та антирадянських сил, УГВР, водночас, запропонувала ряд важливих доповнень до інтегрального націоналізму: вона закликала до більшої терпимості ідеологій, відмінних від інтегрального націоналізму, відкинула расову та етнічну винятковість, звернула більшу увагу на соціально-економічні питання, що серед радянських українців викликали величезний інтерес. Крім того, УГВР закликала неросійські народи СРСР об'єднатися проти Москви.

Присутні заслухали звіт Ініціативного комітету, доповіді про міжнародне й воєнне становище та Доповідь про відносини Головного командування УПА з іншими державами.

Учасники збору схвалили основні законодавчі документи УГВР: «Устрій», «Платформу», «Універсал», інші інструктивні документи та акти, а також було обрано керівні органи УГВР.

Було обрано бюро УГВР у складі:

Кирило Осьмак – президент (уродженець Полтавщини, діяч Української Центральної Ради 1917-1918 рр.);

відомий політичний діяч міжвоєнного періоду, віце-спікер польського Сейму **Василь Мудрий**, Отець доктор богослов'я **Іван Гриньох** та уродженець Харківщини **Іван Вовчук** стали першим, другим та третім віце-президентами відповідно;

професор **Ярослав Біленький** став генеральним суддею;

головнокомандувач УПА генерал **Роман Шухевич** став головою Генерального секретаріату та Генеральним секретарем військових справ, ;

Микола Лебедь став Генеральним секретарем закордонних справ;

Ростислав Волошин став Генеральним секретарем внутрішніх справ.

Всього до УГВР як керівного органу визвольної боротьби Українського народу входило двадцять п'ять осіб.

Відтак, Українська Головна Визвольна Рада створена з ініціативи ОУН (б) та Головної команди УПА. Серед її засновників були представники як Західної, так і Східної України. На думку її творців, УГВР мала стати керуючим центром національно-визвольних сил Українського народу, а також репрезентувати цей визвольний рух зовнішньому світові.

УГВР замість ОУН визначалась політичним зверхником УПА (згодом у Заяві від 25 вересня 1947 р. Головного Командування УПА зазначалось: «…деякі українські полі-

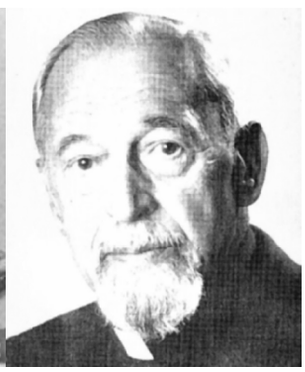

Іван Гриньох

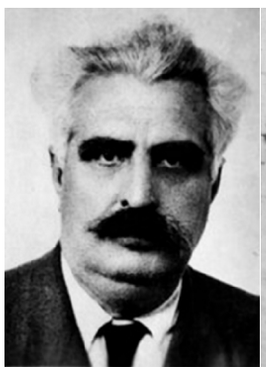
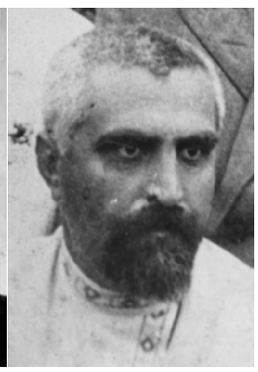

Іван Вовчук

Василь Мудрий

тичні групи піддають сумніву право УГВР репрезентувати УПА; заперечують право УГВР виступати як найвище Політичне Представництво і українського визвольного самостійницького руху… Ці еміграційні кола заперечують ту велику роль, що відіграла ОУН, в процесі творення УПА. У зв'язку з цим, Головне Командування УПА заявляє:

1. УПА постала з бойових груп ОУН у 1942 р. ... Вона виразно стала всенаціональною збройною силою. Вона стала найповнішим і загальним виявом самостійницької збройної боротьби всього Українського народу. У зв'язку з цим, виникла потреба створити всенаціональне політичне керівництво визвольної боротьби українського народу. Ініціативу у створенні такого органу взяла на себе УПА… у зв'язку з цим, у липні 1944 р. на підпільному з'їзді політичних діячів, що репрезентували увесь український визвольний рух, і постала Українська Головна Визвольна Рада…

2. З моменту створення УГВР, УПА підпорядковується лише їй, що керує УПА як політично, так і в організаційному плані. Виступати від імені УПА за кордоном уповноважене лише Закордонне Представництво УГВР.

Ярослав Біленький

3. УГВР визнає й підтримує весь український народ. Український народ на заклик УГВР суцільно бойкотував, незважаючи на жорстокий терор більшовиків т. з. виборів до верховної ради СССР. Російсько-більшовицькі окупанти не змогли добровільно зібрати й 10 відсотків голосів. Цим бойкотом та підтримкою УПА український народ заявив про повну підтримку УГВР як свій найвищий політичний провід.

4. УПА понадпартійна. У ній борються всі, кому дорога справа Самостійності Української Держави, без різниці поглядів, політичних переконань, партійної приналежності… ОУН поклала основи УПА, оскільки членів ОУН в УПА складає понад 50 відсотків…

УГВР сподівається, що ця заява принесе нашій еміграції повну ясність у висвітлених питаннях української визвольної боротьби, і вона, еміграція, гідно репрезентуватиме наш народ перед світом, що вона йтиме разом із УГВР до створення Української Самостійної Соборної Держави)».

Ростислав Волошин

Керуючим органом УГВР стала президія на чолі з К. Осьмаком. Виконавчим органом і одночасно тимчасовим урядом – Генеральний секретаріат на чолі з Р. Шухевичем. Згодом, було створено закордонне представництво УГВР. Така ідея створення єдиного центру мала величезний позитивний характер, однак виявилася запізнілою. Крім того, УГВР не визнали інші українські політичні сили, а деякі з них навіть поставилися до неї ворожо. Діяльність УГВР продовжувалась і після повної поразки українського національно-визвольного руху.

Так було утворено підпільний український парламент, який десять років, аж до захоплення Генерального секретаря УГВР Василя Кука, очолював визвольну боротьбу Українського народу.

УГВР поставила собі за мету побудувати в майбутній незалежній Українській державі такий політичний устрій, що був би заснований на народно-демократичних принципах, а також забезпечити розвиток української національної культури, свободу думки, релігії, реальний правовий захист та рівність усіх перед Законом, громадянські права всім національним меншинам, які проживають в Україні.

В Універсалі «До Українського народу» (червень 1944 р.) було викладено політичні завдання та цілі УГВР: «...об'єднати всі національно-визвольні сили українського народу, щоб з одного центру керувати його визвольною боротьбою, щоб перед зовнішнім світом репрезентувати його політичну волю, щоб протиставитися спробам ворогів Украї-нської держави розбивати єдиний самостійницький український фронт...»

В Універсалі УГВР йшлося:

«Український народе!

...Гряде доба Національних Визвольних Революцій. Поневолені народи Сходу і Заходу в своїй безперервній боротьбі ждуть хвилини, щоб на руїнах ворожих імперій побудувати свої вільні життя.

Український Народ входить у вирішальну стадію своєї визвольної боротьби. Зближається момент, на який ждали сторіччями українські покоління, момент, що в ньому вирішиться наша доля.

Сучасне українське покоління може бути горде, що саме йому доведеться в геройській боротьбі завершити побудову Української Держави і здійснити предківський заповіт.

В Українській Головній Визвольній раді зібрані всі представники активно діючих революційно-визвольних сил сучасної України та українських політичних середовищ, що в сучасний момент визнали незалежну платформу визвольної боротьби Українського Народу за Українську Самостійну Соборну Державу та будуть проводити її в життя.

Українська Головна Визвольна Рада є найвищим керівним органом Українського Народу на час революційної боротьби, аж до створення Уряду Української держави.

Наша мета – Українська Самостійна Соборна Держава на українських етнографічних землях.

Наш шлях – революційно-визвольна боротьба проти всіх найманців і гнобителів Українського Народу.

Боротись будемо за те, щоб Ти український народе, був володарем на своїй землі. На вівтарі цієї боротьби кладемо свою працю і своє життя.

Віримо, що не посоромиш землі своєї.

Віримо, що будеш гідним спадкоємцем княжих дружинників і козацької слави!

Героїчна боротьба твоїх предків за Українську Державу це для Тебе наказ.

Тому кличемо до Тебе.

Єднайсь у своїй боротьбі, кріпись у своїй вірі.

Слава Україні!

Всі національні меншини, що живуть на українських землях, закликаємо включитись в українську визвольну боротьбу. Їм забезпечимо повні громадські права в українській державі».

Із Платформи УГВР:

«...Упадок української держави внаслідок чужого завоювання, зумовленого недостатнім об'єднанням українських національних сил, полегшив чужинцям запанувати в Україні. Це панування позначилось небувалим гнітом, масовим пограбуванням українського народу, поверненням його робітництва і селянства у справжнє кріпацтво з винищенням мільйонів

мас голодом і терором. Це криваве лихоліття впродовж 25 років навчило українські народні маси, що ніякий чужий політичний устрій не піде їм на користь, і що тільки вдасна національна суверенна держава є єдиною запорукою нормального життя і розвитку нації.

Сучасна війна між двома тотальними силами, московсько-большевицьким та німецько-гітлерівським імперіалізмами, ведеться за володіння в першу чергу, українських земель, як вихідних позицій до панування у Східній Європі, а навітьу всій Європі. Обидві ці сили непримиренні вороги ідеї української державності.

Проте ця війна виснажує також наших ворогів і призводить їх до соціального та політичного розкладу. Це створює сприятливі передумови для визвольної боротьби поневолених народів та полегшить їм остаточну перемогу.

З уваги на це необхідно:

а) у вирі сучасної тотальної війни оборонити український народ та його провідні кадри перед фізичним винищенням;

б) повести його до боротьби за своє визволення, за власну суверенну державу.

Для здійснення цих завдань потрібний єдиний всеукраїнський національний фронт, організований на основі об'єднання всіх національних українських сил, які змагають до української суверенної держави, і єдиний керівний центр.

Тому за ініціативою УПА, що створилася в процесі збройної боротьби українського народу проти гнобителів і насильства окупантів над мирним українським населенням, зорганізувався із представників усіх українських земель та українських політичних середовищ провідний центр під назвою Українська Головна Визвольна Рада (УГВР).

Цілі й завдання УГВР:

1. Об'єднати та координувати дії всіх самостійницько-визвольних сил українського народу на всіх землях України та поза ними для національно-визвольної боротьби проти всіх ворогів українського народу, зокрема проти московсько-більшовицького і німецько-гітлерівського імперіалізмів, за створення Української Самостійної Соборної Держави.

2. Визначити ідейно-програмові напрямки визвольної боротьби українського народу.

3. Керувати всією національно-визвольною боротьбою українського народу аж до здобуття державності і створення органів незалежної державної влади в Україні.

4. Репрезентувати, як верховний всеукраїнський центр, сучасну політичну боротьбу українського народу в Краю і за кордоном.

5. Покликати до життя перший український державний уряд та скликати перше всенародне представництво.

Основні ідейно-програмові принципи діяльності УГВР є такими.

Збереження життя нації, національної єдності і культури це перша й найвища ціль всякого здорового національного організму. Національна суверенна держава є головоню запорукою життя і нормального розвитку нації та добробуту її громадян. Тому українська нація в цей час повинна віддати всі свої сили на здобуття й закріплення власної держави.

Всі політично активні чинники повинні сконсолідуватися в боротьбі за Самостійну Українську Державу, усунувши всякі суперечливі питання соціально-політичного порядку, які без здобуття власної держави не мають під собою реального грунту. Боротьба за незалежну державу може бути успішною лише при умові, що вона буде проводитися незалежно від політичних впливів сторонніх сил.

На цій підставі УГВР визнає такі принципи своєї діяльності:

УГВР прагне до відбудови УССД на всіх землях українського народу засобами революційної боротьби проти всіх ворогів державної самостійності українського народу;

УГВР твориться на принципі повної політичної незалежності своїх прагнень від впливів сторонніх національних сил і чинників;

УГВР об'єднує всі провідні політичні елементи, незалежно від їх політичного світогляду та політично-групової приналежності, що стоять на грунті політичної суверенності української держави;

УГВР приймає таку політично-соціальну платформу: забезпечення народно-демократичного способу визначення політичного устрою в Українській Державі шляхом загального народного представництва; забезпечення свободи думки, світогляду, віри; забезпечення розвитку української національної культури; забезпечення законності, рівності громадян перед законом; забезпечення справедливого соціального ладу без класового гноблення і визиску; забезпечення всіх громадянських прав усім національним меншостям в Україні; забезпечення рівних можливостей на освіту, вільної ініціативи, вільної форми землекористування, усуспільнення основних природних багатств, удержавлення важкої індустрії і важкого транспорту, передача кооперативним об'єднанням легкої і харчової індустрії, забезпечення вільної торгівлі, забезпечення права на вільну парцю;

УГВР проводитиме свою боротьбу за створення УССД в союзі з усіма поневоленими народами Європи й Азії, які борються за своє визволення і визнають право України на політичну незалежність;

УГВР змагає до порозуміння і прагне мирного співжиття з усіма сусідами України на принципі взаємного визнання права на власні держави на етнографічних землях кожного народу».

Одним з першочергових завдань, які поставила перед собою УГВР було повернути усіх українців, які перебували за межами Батьківщини на терени України задля залучення їх до боротьби за Українську державу на рідних Землях, а тих, які через різні обставини не можуть повернутися в Рідний Край, повернути до цієї боротьби на чужині.

З цією метою було підготовлено ряд звернень, а саме:

Звернення Президії Української Головної Визвольної Ради і Головної Команди Української Повстанської Армії до Всіх насильно вивезених з України, і Тих, що мусили покинути Рідні Землі Братів і Сестер наших, до всіх українців на чужині:

«Дорогі Браття й Сестри!

Українські селяни, робітники, трудова інтелігенціє!

Українці на чужині!

...Вас, Українці... жорстока війна вирвала з рідних земель та кинула на скитальщину в далекі чужі краї... До Вас звертаємось ми, Українська Головна Визвольна Рада і Українська Повстанська Армія. Шлемо Вам наш дружній бойовий привіт...Ми вітаємо Вас від міст і сіл України, від рідних братів і сестер Ваших...ми шлемо Вам гарячий привіт від усього Українського Народу, що під ярмом кривавого окупанта страждає, але не гнеться...живе і бореться...мир, що його оголосили переможні держави, настав для багатьох народів, але не для України...на землях нашої України наступив другий ворог українського народу, гнобитель наших селян, робітників та інтелігенції – московсько-більшовицький загарбник... Український народ, як і другі поневолені народи Сходу, відповіли на нове московсько-більшовицьке поневолення скріпленою революційно-визвольною боротьбою за повне політичне й соціальне визволення, за відбудову власних національних держав... В цій боротьбі, що сьогодні ведеться на Сході Європи... передове місце займає Український Народ... Український Народ не дав себе залякати німецькому терору... і не зігнув спину перед більшовиками... він став на становище оборони рідної землі, почав власними ударами відповідати на удари супротивника... в цій однодушній революційній поставі українські народні маси єдиною лавою стали за своїм самостійницько-революційним Політичним Проводом... і вкрились ліси і гори, балки і чагарники України повстанчими загонами новітніх українських козаків... борців за волю народу... з усієї України озвалась тверда мова кулеметів, що стала відповіддю українських народних мас на ворожі намагання закувати їх у кайдани... кличемо Вас схилити Ваші голови перед кращими синами українського народу, що впали у нерівній боротьбі, стати гідними Ваших братів і сесетер, батьків і матерів, знаних і незнаних борців, що в Українській Повстанській Армії захищають свій народ від ворожого насильства... звертаємось до Вас ... наші друзі в еміграції, кличемо Вас також там у далеких краях Європи і всього світу стати великим спільним фронтом за відбудову Української Самостійної Соборної Держави... А тих з поміж Вас, яких притягують до себе широкі лани України – ми ждемо Вас тут! Вас привітають наші рідні степи й ліси. Вас приймуть у свій гурт випробувані в боях українські повстанські загони...

Липень 1945 р.

Президія УГВР, Головна команда УПА»

Звернення Президії УГВР, Генерального Секретаріату Військових Справ УГВР і Головної Команди УПА до всіх українських вояків, що перебувають за межами Батьківщини:

«Українські вояки на чужині!

...Кров'ю найкращих синів спливає Українська земля та ніяка більшовицько-московська сила не сокрушить зброї українського повстанця! Бо крім зброї його серце горить ще полум'ям віри в невмирущість і непереможність Ідеї боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу. І це є найміцніша зброя повстанця. Нам відоме Ваше трудне положення, що Ви опустили зброю з рук, яку, яку не довелось вжити у вирішальний момент у боротьбу за Українську Державу. Та незважаючи на це, ми радіємо, що Ви збереглись у вирі боротьби, бо

віримо, що у Вас є сильніша зброя, якої Ви ніколи не злдожите перед ворогом. Ця зброя віра в ту саму Ідею, за яку сьогодні борються українські повстанці і постійна готовність стати до боротьби там, торохкотять кулемети, гудуть гармати, де ведеться боротьба за бути чи не бути Українському Народові чи Українській Державі!...

Хоч поділили нас кордони, – ми хочемо творити з Вами одну бойову дружину... Коли хто готовий боротись у важких умовах повстанського життя, тоді повертайтеся на Рідну Українську землю. Вона Вас привітає, як своїх синів і нових борців за її волю. Вертайтеся лише Вам відомими шляхами. Бережіться більшовицьких комісій і транспортів, бо ті поверталися з більшовицької допомоги, і ще дотепер свою Батьківщину ще не побачили. Вони попали у невільничі сибірські табори і заводи. Всі Ви, що залишаєтесь на чужині, пам'ятайте, що весь український народ веде затяжну боротьбу за єдину священну ідею – Українську Державу!.. Ми свідомі того, що перед нами важкий шлях боротьби, яка вимагає героїзму і кривавих жертв, та ми не сумніваємось, що Ви українські вояки, станете на шлях цієї боротьби і праці, щоб соромом не вкривши ім'я українського вояка і землі своєї... здобудемо волю українському народові, відбудуємо Українську Самостійну Соборну Державу і здійснимо наказ княжих дружинників, щоб шоломами своїми зачерпнути води з далекого українського Дону.

Липень 1945 р.

Президія УГВР, Головна команда УПА»

2. До організаційної структури діяльності Української Головної Визвольної Ради

(Основні організаційні документи з діяльності УГВР прийняті у 1944 р., УПА і український народ, роз'яснення Голови Генерального Секретаріату УГВР Р. Лозовського представнику Бюро Інформації УГВР щодо останніх акцій УПА та тогочасної військово-політичної ситуації на західноукраїнських землях, відзначення УПА, майор УПА «Яструб» (Дмитро Карпенко), заява Головного Командування УПА, День постання УПА, на фронтах війни поневолених народів з імперіалістами, Присяга УПА, пропагандивні та інші документи УГВР)

Тимчасовий устрій УГВР

Загальні основи УГВР

1. УГВР – це Верховний орган Українського народу в його революційно-визвольній боротьбі за УССД (Українську Самостійну Соборну Державу).

2. Джерелом влади УГВР є воля Українського народу, виявлена в самостійницьких змаганнях всіх діючих сил народу.

3. УГВР:

а) консолідує самостійницькі суспільно-політичні елементи;

б) координує діяння політично-активних середовищ;

в) очолює визвольну боротьбу, дає напрям українській державницькій політиці та керує нею;

г) репрезентує Український народ та його державницькі змагання перед зовнішнім світом.

Членом УГВР може бути національно-активний українець-державник з громадянським стажем, що визнає політичну платформу, прийняту Збором УГВР, та готовий реалізувати її програму.

УГВР складається з 25-ти членів.

УГВР діє через такі органи:

Великий Збір УГВР;

Президія УГВР (обирається за пропозицією Генерального Секретаріату) з Президентом на чолі;

Генеральний Секретаріат з головою на чолі;

Генеральний суд з Генеральним Суддею на чолі;

Контрольна Колегія з Генеральним Контрольним на чолі.

Діяння окремих органів УГВР унормоване внутрішніми правильниками, які затверджує Президент в порозумінні з Генеральним Суддею.

Для окремих справ можуть всі органи УГВР створювати окремі комісії, колегії і бюро.

УГВР перебуває на українських землях. За кордон може висилати своїх делегатів.

Великий збір УГВР

Найвищою українською законодавчою владою у час революційно-визвольної боротьби за УССД є Великий Збір УГВР.

Великий Збір УГВР:

ухвалює основні закони;

розглядає та вирішує основні політичні питання, визначає лінію визвольної політики, встановлює програму і тактику боротьби Українського народу;

приймає звіти з діяльності всіх органів УГВР;

встановлює основні напрями діяльності для всіх органів УГВР;

вибирає: Президента, 7-х членів Президії, Голову Генерального Секретаріату, Генерального Суддю і Генерального Контрольного.

Надзвичайний Великий Збір скликає Президент:

з власної ініціативи;

на пропозицію Генерального Секретаріату;

на пропозицію Генерального Контрольного;

на вимогу 1/3 членів УГВР.

Збір відкриває Президент. Проводить Збір вибраний Голова Великого Збору. Для законності прийняття рішень Великого Збору необхідна присутність не менше 1/2 членів УГВР.

Всі справи вирішуються звичайною більшістю голосів.

Президент і Президія УГВР

Президент стаїть на чолі УГВР і репрезентує її назовні.

Повноваження Президента:

скликає і відкликає Великий Збір УГВР;

проводить Президію УГВР і проводить конференцію УГВР;

затверджує Генеральних секретарів;

затверджує двох членів Генерального Суду;

затверджує двох членів Контрольної Колегії;

затверджує закордонних Делегатів УГВР, запропонованих Головою Генерального Секретаріату;

за пропозицією Голови Генерального Секретаріату знімає Генеральних секретарів з уряду;

має право помилування;

Президент скликає присягу Великому Зборові.

Президія з Президентом на чолі є органом УГВР, що діє між сесіями Великого Збору УГВР.

До складу Президії входять:

Президент;

три Віце-президенти;

чотири члени Президії.

Президія УГВР розглядає політичну лінію, тактику і практичну діяльність всіх органів УГВР та подає їм свою оцінку і пропозиції.

Компетенція Президії УГВР:

висловлює пропозиції скликання Збору;

обирає нових членів УГВР за пропозицією Генерального Секретаріату;

приймає звіти від Голови Генерального Секретаріату, від окремих Генеральних Секретаріатів, від Генерального Суду, від Контрольної Колегії. Час і спосіб звітування встановлює Президія.

Президія УГВР діє більшою половини її членів, крім Президента.

Коли Президія не діє, її повноваження переходять до Президента, до найближчого Великого Збору УГВР.

Президія виносить свої рішення звичайною більшістю. При рівній кількості голосів вирішальним є голос голови. У випадку політичного або конституційного конфлікту рішення приймаються за наявності 2/3 усіх членів Президії 3/4 голосами.

У разі смерті Президента його функції виконує один з членів Президії.

У разі, коли Президент довго не може виконувати свої обов'язки, його функції переходять до Президіальної Колегії, яка формується з трьох членів Президії УГВР.

Президіальна Колегія має тимчасовий характер і має обов'язком якнайскорішого скликання Великого Збору УГВР.

Президент і Президія УГВР відповідає перед Великим Збором УГВР.

Генеральний Секретаріат УГВР

Виконавчим органом УГВР є Генеральний Секретаріат, що складається з:

Голови Генерального Секретаріату,

Секретаря внутрішніх справ,

Секретаря закордонних справ,
Секретаря військових справ і Командарма Збройних сил,
Секретаря фінансово-господарських справ та інших секретарів.
Голову Генерального Секретаріату вибирає Великий Збір УГВР.
Генеральних секретарів призначає Голова Генерального Секретаріату і затверджує Президент УГВР.
Генеральний Секретаріат звітує про свою діяльність Президії УГВР.
Генеральний Секретаріат і окремі Генеральні Секретарі відповідальні перед Великим збром УГВР і йому звітують про свою діяльність.
Дисциплінарно Секретарі відповідають перед Головою Генерального Секретаріату і Президентом.
За пропозицією Голови Генерального секретаріату Президент знімає Секретарів з уряду.
Генеральний Секретаріат діє колегіально й примає рішення більшістю голосів.
Голова може доручити тимчасово виконувати його функції одному з Генеральних Секретарів.
У випадку смерті, чи іншої тривалої неможливості виконувати функції Голови Генерального Секретаріату Президент, Президія, Генеральний Суддя, Генеральний Контрольний, Генеральні Секретарі вибирають тимчасово Голову Генерального Секретаріату.
Державні акти мають правову силу, коли підписані Президентом і Головою Генерального Секретаріату.

Генеральний Суд

Судово-виконавчим органом УГВР для здійснення від її імені правопорядку є Генеральний Суд. Що складається з Генерального судді і двох членів Генерального Суду.
Генерального суддю вибирає Збір УГВР, двох членів Суду призначає Генеральний Суддя і затверджує Президент УГВР.
Генеральний Суд відповідає за виконання своїх завдань перед Великим Збром УГВР. У випадку смерті, чи іншої неможливості виконання функцій Генерального Судді, Президент з Президією, Генеральний Контрольний, Голова Генерального Секретаріату і члени Генерального Суду вибирають Генерального Суддю.
Генеральний Суддя тлумачить статутні питання діяльності УГВР, дає свої висновки Президентові при затвердженні внутрішніх статутів та правил діяльності органів УГВР.

Контрольна колегія

Контрольно-виконавчим органом УГВР є Контрольна Колегія, складена з Генерального Контрольного і двох членів Контрольної Колегії.
Генерального Контрольного вибирає Великий Збір, двох інших членів Контрольної Колегії вибирає Генеральний Контрольний і затверджує Президент УГВР.
Контрольна Колегія перевіряє фінансово-господарську діяльність всіх органів УГВР, зокрема, здійснює нагляд за фінансово-господарською діяльністю Генерального Секретаріату.
У випадку смерті, іншого тривалого часу невиконання функцій Генерального Контрольного, Президент спільно з Президією, Генеральним суддею, Головою Генерального Секретаріату і членами Контрольної Колегії вибирають Генерального Контрольного.

УПА і український народ

УПА це всенародна армія, зложена з найкращих представників всіх верств і всіх прошарків українського народу, які борються за загальнонаціональні інтереси, а тому пов'язана міцними моральними зв'язками з найкращими масами Української Нації. Більш як десятирічна її боротьба з більшовиками, а перед тим з німцями, доказує, що це є фактом. Партизанська війна без політичної мети приречена на поразку, подібно до того як її політична мета не відповідає інтересам української Нації. І, якщо б боротьба УПА не відповідала найглибшим бажанням найкращих українських мас, і якщо б не мала за собоб симпатій Українського народу, то в жорстоких більшовицьких умовах, УПА не проіснувала б і одного місяця. Тільки завдяки всесторонній підтримці українців (чоловіків, жінок, дітей, осіб похилого віку) УПА може успішно протиставлятись величезній перевазі окупантів.

Про це джерело сили УПА знали і окупанти українських земель. Тому з метою підірвання віри українців до УПА, більшовики влаштовували численні провокації. Український народ відкидав їх, бо відчував, хто їх здійснював. Вони не підірвали симпатії Українського народу до УПА, бо УПА жила і діяла серед українців. Українці бачили, що в Україні існує лише один поділ: поневолений Український народ, який за

ініціативою революційної ОУН, під бойовими прапорами УПА і під політичним керівництвом УГВР бореться за свої національні суверенні права, з однієї сторони, та більшовицько-московські окупанти та їх прислужники з іншої.

Будучи в липні 1948 р. у Голови Генерального Секретаріату УГВР Р. Лозовського на його партизанській квартирі, представник Бюро Інформації УГВР звернувся до нього з проханням дати роз'яснення деяких актуальних питань, що сьогодні особливо цікавлять легальну українську громадськість, з метою опублікувати там ці роз'яснення в українській підпільній та світовій пресі. Голова УГВР на це погодився і дав ряд вичерпних відповідей на багато актуальних питань. Нижче коротко даються окремі відповіді:

«1...На зауваження представника Бюро Інформації про те, що деяка частина легального українського громадянства неправильно розуміє факт переходу кількох відділів УПА із західних окраїн українських земель в західно-німецькі окупаційні зони, що стався літом-восени 1947р. Голова Генерального Секретаріату заявив:

Перехід деяких відділів УПА із західних окраїн українських земель у західно-німецькі окупаційних зони відбувся згідно з директивою УГВР та за наказом Головного Командування УПА. Це було спричинено тим, що весною 1947 р. польсько-більшовицькі окупанти насильно виселили із західно-українських окраїн рештки українського населення, яке там залишалося після акції з виселення, що відбулась у 1946 р. Цього разу українське населення виселялося не до УРСР, як це було раніше, а на Захід у Ольштинське воєводство (колишня частина території Південної Прусії, що відійшла до Польщі). Із значної частини сіл поляками та більшовиками також було виселено польське населення, яке допомагало українському визвольному рухові та УПА. Після цього на цю безлюдну територію польсько-більшовицькі злочинці кинули проти УПА й українського підпілля декілька відбірних дивізій військ з усіма видами зброї. Тому, у цих умовах вести боротьбу було неможливо. В цій ситуації деякі відділи УПА дістали завдання пройти бойовими рейдами через Чехословаччину в західно-німецькі окупаційні зони з метою налагодити там зв'язок із Закордонними представниками УГВР і через нього скласти перед народами світу протест щодо польських і більшовицьких злочинців перед українським народом; перейти за кордон інформацію про національно-визвольну боротьбу українського народу проти московсько-більшовицьких і польсько-більшовицьких окупантів. Проходячи рейдом через Чехословаччину, часто серед густих і завзятих сутичок їх чехословацькою армією та поліцейськими загонами, відділи УПА провели серед чеського та словацького населення політично-пропаганадистську роботу. Населення Чехословаччини скрізь радо зустрічало наші відділи. Про ці рейди повідомляли всі основні світові інформаційні агентства.

Основна частина відділів УПА літом 1947 р. з під лінії Керзона перейшла до т. зв. УРСР, щоб тут надалі продовжувати свою боротьбу.

Тому перехід деяких відділів УПА з західно-німецькі окупаційні зони є черговим політично-бойовим завданням, а не капітуляцією перед ворогом, як собі це пояснює деяка непоінформована частина українського легального громадянства».

2. У зв'язку з тим, що частина східно-українського громадянства приписує деякі революційні акції на українських землях «власівцям», Голова Генерального Секретаріату сказав:

«Всі звістки про дії «власівців» на українських землях є інспіровані МВС і МДБ. При цьому ними ставиться мета – дезорієнтувати українське населення, а також применшити розмах українського національно-визвольного руху. На українських землях підпільно діє тільки український національно-визвольний рух. Організованої підпільної боротьби «власівці» на українських землях не вели, і не ведуть. «Власівцям» – російській агентурі Гітлера на українських землях місця немає».

3. На запитання представника Бюро Інформації про те, чи вже підраховано, скільки українців із Західної України вивезено у Сибір під час останнього масового вивозу, тобто 19-21 жовтня 1947 року, та чи народи світу знають про цей факт, – Голова Генерального Секретаріату сказав:

«За неповними підрахунками із Західної України, тобто з Львівської, Станіславської, Тернопільської, Дрогобицької, Чернівецької, Рівненської та Волинської областей, тільки лише під час останнього насильницького вивозу, вивезено біля 150 тис. українців. Найбільше серед них – жінок, дітей і стариків. Над ними емведисти по-нелюдськи знущалися. Люди трималися мужньо і висловлювали впевненість у тому, що за них відомстять українські повстанці. Багато дітей і стариків померло зразу ж під час дороги. Багато вивезених померло у Сибіру у перші місяці каторжних робіт. Умови життя там були страхітливі. Ні в кого не може

бути сумніву, що більшовицькі злочинці застосовують вивіз українського населення «у віддалені райони СРСР» як засіб фізичного винищення українського народу... Український народ обурив той факт, що представників СРСР, як найбільш гнобительської, найзлочинніщої державної системи, системи, в якій не тільки не існує ніяких громадянських прав, а й знищуються цілі народи, допустили до ряду міжнародних організацій та їх інститутів, що опікуються правами людини. Наприклад, комісії ООН з прав людини, де представники СРСР з безприкладним цинізмом, заплямовані кров'ю своїх мільйонів невинно замучених жертв, виголошують довгі промови про права людини, маючи на своїй совісті сотні тисяч злодійськи вбитих українських патріотів, мільйонів людей замучених у Сибіру, знищення цілих народів, як то кримських татар, інгушів, – виступають нібито як найпослідовніші, найрішучіші противники геноциду.

Усе це не послабить спротиву Українського народу московсько-більшовицьким окупантам, не захитає нашу віру в перемогу української боротьби».

4. На зауваження, що багато хто з українських громадян, передусім зі східних областей, цілком схвалюючи ідеї українського національно-визвольного руху, водночас, скептично ставляться до пропагандованих цим рухом демократичних принципів, – Голова Генерального Секретаріату сказав:

«Гарантією демократичності майбутнього ладу в українській державі є, в першу чергу, широко народний характер українського національно-визвольного руху.

Цей рух визрів з надр самого народу, діє в інтересах народу, воля і щастя українського народу є його найвищою метою. Українські революціонери – сини українського народу, вихідці з найширших верств українського народу, які сьогодні масово гинуть за волю і щастя свого народу, – проти інтересів свого народу ніколи не підуть. Влада українського народу на українській землі – ось мета боротьби українського визвольно-революційного руху. Українські революціонери ОУН та повстанці УПА піднялися на боротьбу з окупантами, керуючись найчистішими мотивами – патріотизмом, любов'ю до свого народу, прагненню покласти кінець гнобленню й експлуатації українського народу, що терпів віками і терпить сьогодні український народ. До таких людей як українські революціонери і повстанці треба мати довір'я. Українські революційні організації завжди підкреслюють, що вони борються не за Україну для себе, а за Україну для українського народу. Це підтверджується тим, як українські революціонери борються і вмирають.

Далі, реальною гарантією демократичності майбутніх форм правління в Україні є саме існування УГВР. УГВР побудована на демократичних принципах. До її складу увійшли представники різних українських самостійницьких партій.

УГВР підпорядковується УПА.

Одне з найважливіших завдань УГВР – забезпечити проведення вільних і демократичних виборів до перших Українських Установчих Зборів у вільній Українській державі. У скликаних УГВР перших Установчих Зборах український народ матиме змогу вільно визначати подальші форми свого внутрішньо-державного устрою».

5. У зв'язку з посиленням більшовицької колективізації на західноукраїнських землях та прийняттям, у зв'язку з цим, цілого ряду протинародних постанов, представник бюро Інформації попросив Голову Генерального висловитися про ставлення УГВР у справі колгоспів. Голова Генерального Секретаріату сказав:

«УГВР виступає за повне знищення колгоспної системи в Україні, за повне визволення українського селянина з колгоспного ярма. УГВР виступає за забезпечення вільного трудового землекористування, з визначенням мінімальних розмірів для індивідуального землекористування. УГВР закликає українське селянство до боротьби з колгоспами як вже сколективізованих східно-українських областях, так і ще не цілком сколективізованих західних областях.

Український визвольно-революційний рух бореться проти більшовицької колгоспної системи, бо вона є знаряддям варварської економічної й фізичної експлуатації українського селянства з боку більшовиків і тому, що ця система є засобом політичного підкорення українських селянських мас більшовиками.

Селянство Західної України, як відомо, ставить більшовицькій колективізації рішучий спротив.

УПА і революційне підпілля широко підтримують західно-українське селянство в його боротьбі проти більшовицької колективізаційної акції.

Свою боротьбу проти колгоспної системи в Україні український визвольно-революційний рух веде під гаслом: «Геть колгоспи!», «Земля селянам!».

6. Зупиняючись над питанням про перспективи визвольно-революційної боротьби українського народу на українських землях, Голова Генерального Секретаріату сказав:

«В майбутнє я дивлюсь з оптимізмом. Я вірю у силу і завзяття українського народу. Я вірю у мужність українських повстанців і революціонерів, у їх підпільно-конспіративну та бойову майстерність. Московсько-більшовицькі окупанти не зуміли, ні розбити нашу підпільну Організацію, ні скільки-небудь підірвати її силу, не добилася значних результатів на ідейно-політичному фронті.

Український визвольний рух діє організовано. Велика частина українських земель покрита організованою підпільною мережею.

Український визвольний рух не звузився, коли йдеться про територію його дій, навпаки, на деяких теренах він значно поширив свої впливи. На багатьох ділянках боротьби він веде успішний наступ.

Революційні повстанські кадри у своїй сьогоднішній боротьбі спираються на величезний бойовий, конспіративний, організаційний і політичний досвід, що вони його здобули впродовж чотирьох років своєї боротьби з МВС і МДБ.

Український народ, втримавши чотири роки боротьби, переможно боротиметься й далі. Потрібно ще більш ширше та ґрунтовно розвивати свою боротьбу на всіх теренах України.

Сподіваюсь, що сприятливими для нас буде і розвиток міжнародний подій.

Слід ще більше згуртуватися довкола революційного руху, під керівництвом УГВР, і вести боротьбу за створення УКРАЇНСЬКОЇ Самостійної Соборної Держави.

Треба бути свідомим і відповідальним за майбутнє України.

Україна буде вільною!».

З точки зору політичного устрою УПА підпорядковувалося УГВР, як підпільному Урядові України. УГВР належало право призначення старшинських ступенів членам УПА, затвердження керівних старшинських постів та нагородження відзнаками бійців і командирів УПА за виявлену хоробрість у бойових діях з ворогами.

Щодо нагород, то в УПА існували такі відзначення:

Відмічення,
Похвала,
Бронзовий Хрест Бойової Заслуги,
Срібний Хрест Бойової Заслуги II класу,
Срібний Хрест Бойової Заслуги I класу,
Золотий Хрест Бойової Заслуги II класу,
Золотий Хрест Бойової Заслуги I класу.

Ці відзначення «за виявлені в боях мужність і героїзм, за видатні заслуги у керівництві боротьбою відділів УПА проти окупанта» призначалися тільки воякам УПА. Їх було введено наказом Головного Командування УПА з грудня 1943 р.

Крім цього, в УПА були відзначення, що надавались як воякам УПА, так і цивільним особам «За видатні заслуги для національно-визвольної боротьби українського народу»:

Срібний Хрест Заслуги,
Золотий Хрест Заслуги.

Медаль «За боротьбу в особливо важких умовах», введена постановою УГВР 6 червня 1948 р. «для відзначення особливої мужності революціонерів і повстанців та їх особливих заслуг для справи визволення України».

Постанова УГВР про заснування медалі «За боротьбу в особливо важливих умовах»

«Зважаючи, що в різних районах України багато учасників українського визвольно-революційного руху веде боротьбу проти московсько-більшовицьких окупантів в незвичайно складних умовах – в умовах, що вимагають від революціонерів і повстанців надлюдських фізичних і моральних зусиль – для відзначення особливої мужності таких революціонерів і повстанців та їхніх особливих заслуг для справи визволення України, встановити окрему медаль «За боротьбу в особливо важких умовах.

6 червня 1948 р.»

Першим старшиною УПА, відзначеним Золотим Хрестом Бойової Заслуги I класу, став майор УПА «Яструб» (Дмитро Карпенко), наддніпрянець з Чернігівщини, колишній майор Червоної армії, організатор чужонаціональних куренів УПА, командир куреня «Сіроманці», який загинув у бою з більшовиками 17 грудня 1944 р. при наступі повстанців на містечко Стрілиська Нові.

Для ілюстрації ситуації і пристосування до неї тактики відділів УПА наводжу опис переходів сотні, а опісля куреня «Сіроманці», що входила до складу групи УПА-Південь, а пізніше після боїв у Гурбенських лісах була прилучена до «УПА Захід».

З повстанських звітів:

«… В дуже важке становище потрапили «Сіроманці» біля Нового Яричева.

Вони були оточені більшовиками… Довкола ворог скупчував великі сили. Підходили танки і гармати, намагаючись знищити малу групу українських повстанців. Вийти з кільця не було можливості.

Дув різкий вітер і накрапував дощ. Надходив вечір. Вийти з більшовицького оточення не було кудою. Українське вояцтво напружено дивилося на свого командира «Яструба» Дивилось так, наче у нього був порятунок від смерті. – «Друже командир», не витримав якийсь стрілець, – «Що, будемо вмирати?»

«Яструб» мовчав. Довго мовчав, потім заклав руки в кишені і відповів легкою усмішкою… – «Вмерти легко, але жити важче… ми мусимо жити на зло ворогам і на добро Україні!»

Він скликав командирів і дав наказ заховати непотрібні речі і приготуватися до маршу. У нього вже був чіткий план подальших дій.

Як тільки на землю впали сутінки відділ тихцем подався за командиром. Під захистом ночі повстанці рушили до річки Полтви. Дув пронизливий вітер. Полтва дихала їдким холодом. Українські стрільці увійшли у воду й річкою пробиралися крізь вороже кільце. Дорога була важка, глибока вода часом доходила до шиї, а нерідко можна було сховатися й з головою. Попереду йшов командир «Яструб». Вода була пронизливо холодна.

Аж на ранок вивів командир своє вояцтво з оточення смерті. Але становище знову погіршилось. Недалеко були ворожі війська. Тоді «Яструб» серед білого дня вивів свій відділ на головне львівсько-золочівське шосе і прямував ним декілька кілометрів, а потім звернув у ліс… Після відпочинку відділ вирушив далі в рейд і розташувався в Учнівському лісі…

Був день 30 вересня 1944 р., «Яструб» уже не сотенний, а курінний. До куреня «Сіроманці» прилучилися ще два відділи українських повстанців на чолі з командирами «Вороном» і «Чорним». Ліс загомонів, зажив веселим повстанським життям, лунав сміх…

Була 10-та година дня. Над лісом, де розташувались повстанці купчились чорні хмари. Українська розвідка доповіла, що довкола підходять великі сили ворога. Повстанці займали бойові позиції. На лівому крилі повстанської оборони озвалися автомати і заклекотів кулемет…

«Починається війна», – якось спокійно і ніби байдуже промовив «Яструб» і посміхнувся, – «що ж будемо воювати».

«Яструб» проворною ходою пробрався до передових позицій повстанців і промовив: «Хлопці, триматись і мітко стріляти!».

Повстанці добре розуміли свого командира: триматись, значить перемогти. Над лісом просичала міна і тріснула недалеко від їхнього табору. За нею друга, третя… Ліс стрепенувся, заклекотів, загув божевільним тріском і стрілянино… Ворог ішов у наступ. Повстанці поставили твердий опір… Кільканадцять разів червоні кидалися в атаку й під сильним ударом відкочувалися назад, залишаючи десятки конаючих трупів. Десь серед білого дня ворог дістав нове підкріплення.

У цей час ліве крило оборони повстанців було під загрозою більшовицького прориву. У цей час там з'явився «Яструб». Бійці рвонули вперед, грудьми своїми захищаючи свого командира. І ворога знову було відкинуто від повстанських позицій, не давши йому прорватися. Раптом у середину лісу врізується більшовицький танк. «Яструб» бере фаустпатрон і стріляє по більшовицькому танку. Земля здригнулась, дерева захитались… Продірявлений більшовицький танк зупинився на місці…

У цей час до українського командира підбіг зв'язківець: – «Гранатометники поранені!»

«Яструб» сам став біля гранатомету. Його гранати б'ють по ворожих загрозливих танках… Бій не вщухав увесь день. Командир «Яструб» завжди з'являвся небезпечних і загрозливих для повстанців місцях.

Двадцять два рази ішов ворог у наступ і двадцять два рази зазнавав поразки. До пізньої ночі клекотів бій. Нарешті стрілянина вщухла. Ворог підбирав трупи. Понад триста сімдесят убитих і ще більше поранених підібрав ворог. Повстанці у цих боях втратили дев'ятнадцять убитими і кілька пораненими.

Розлючений невдачами ворог стягував нові сили й оточував ліс щільним кільцем. Але завдяки гнучкій тактиці командира «Яструба» повстанці, прикриваючись темною ніччю, вийшли з Учнівського лісу, забравши з собою убитих і поранених товаришів.

На ранок відділ розташувався у лісі біля с. П'ятин. Надвечір ворог знову стягнув свої сили навколо українських повстанців.

Командир «Яструб» посміхнувся і промовив сам до себе: – «Треба якусь штуку витворити». І витворив. Він вночі тихенько повів повстанців з лісу в далекий рейд. Вранці ворог почав наступ на те місце, де були оточені «Сіроманці». Зчинилась безсистемна стрілянина. Кілька годин більшовики воювали один проти одного…, а коли очунялись, схопились за голову, побачивши результат бою… десятки своїх убитих і поранених, а тим часом, «Сіроманці» були вже далеко…

Бігли дні за днями… Закінчувався 1944 рік… Московські орди в Україні шаленіли…то тут, то там, здіймалися червоні заграви і в небо били чорні стовпи диму… Чути брязкіт зброї і брудну лайку чужинців, які прийшли на українську землю, хрипкий крик жінок та плач дітей… Із станції відходили довгі ешелони, наповненими нашими людьми… у Сибір…

«Яструб» не знаходив собі місця. «Мушу воювати», говорив він. І в нього визрів план розгромити ще одне кубло червоних посіпак у м. Стрілиська Нові. І, як настала ніч, «Сіроманці» вирушили з лісу свого перебування.

… «Сіроманці» йшли тихо і обережно, з темних сутінків почали вимальовуватися силуети будівель. Біля Стрілиськ зупинилися. Скрізь перерізали телефонний зв'язок, крім того, що йшов зі Стрілиськ до Ходорова. В цьому «Яструб» мав свої розрахунки: зі Стрілиськ будуть просити допомоги з Ходорова, яку можна буде розбити у дорозі зі заздалегідь влаштованої повстанцями засідки. Тому він у цей напрям вислав одну чоту, а з рештою бійців пішов на штурм міста… За кілька хвилин тріснула тиша. Українське містечко заклекотіло шаленими звуками бою. Командир «Яструб» мчав уперед, тим самим кличучи своїх стрільців за ним. Стрільці не відставали від свого командира, вони намагалися своїми грудьми захистити командира від зливи ворожих куль, що сипалися на повстанців. Та він раптом зупинився, похитнувся та впав на землю.

До нього кинулися два стрільці. – «Друже командир, що з Вами?» – «Яструб» ворухнувся. Його очі запалали вогнем бою і врах згасли… Він уже не озвався. Лежав на грудях. Одна його рука спиралася на землю, а друга була простягнута вперед, наче кликала українське стрілецтво у бій…

І на той клич командира, як ще ніколи, бурхливим потоком «Сіроманці» рвонули вперед. Громове «СЛАВА!» переплелося з гуркотом невгамовного і жорстокого бою – помсти за свого командира і скривджених більшовиками українців.

І ніяка сила вже не могла стримати повстанців. Вони взяли місто…»

Командир куреня УПА «Сіроманців», «Яструб», Дмитро Карпенко з Чернігівщини, – колишній майор Червоної армії, 38 років; після героїчної загибелі постановою УГВР від 30 травня 1945 р. був нагороджений найвищим Орденом хоробрості – Золотим Хрестом Бойової Заслуги І класу.

УГВР через своє Бюро інформації здійснювало відповідні заяви, інформувало українців про ті чи інші важливі подіїі, пов'язані з національно-визвольною боротьбою українського народу, мобілізацію інших народів СРСР та світу проти червоного окупанта, а також про загибель визначних керівників українського національно – визвольного руху.

УГВР видано ряд організаційних актів з питань упорядкування національно-визвольної боротьби українського народу проти окупантів українських земель, як то:

Постанова Української Головної Визвольної Ради «Про визнання 14 жовтня 1942 року Днем постання Української Повстанчої Армії та про встановлення цього Дня святковим Днем УПА:

«У місяці жовтні 1942 року на Поліссі постали перші збройні відділи, що дали початок Українській Повстанчій Армії.

Для зафіксування цього історичного моменту визначається День 14 жовтня 1942 року Днем постання УПА.

Для вшанування цього моменту День 14 жовтня, що збігається з історичним козацьким святом Покрови, вводиться як святковий день УПА

30 травня 1947 р.

УГВР»

Присяга Української Повстанчої Армії

(затверджена УГВР і введена в дію наказом Головгого Військового Штабу УПА з 07.07.1944 р.)

«Я, воїн Української Повстанчої Армії, взявши в руки зброю, урочисто клянусь своєю честю і совістю перед Великим Народом Українським, перед Святою Землею Українською, перед пролитою кров'ю усіх Найкращих Синів України та перед Найвищим Політичним Проводом Народу Українського:

Боротися за повне визволення всіх Українських земель і українського народу від загарбників та здобути Українську Самостійну Соборну Державу. В цій боротьбі не пожалію ні крови, ні життя і буду битись до останнього віддиху і остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Буду мужнім, відважним і хоробрим у бою та нещадним до ворогів землі української.

Буду чесним, дисциплінованим і революційно-пильним воїном.

Буду виконувати всі накази зверхників.

Суворо зберігатиму військову і державну таємницю.

Буду гідним побратимом у бою та в бойовому життю всім товаришам по зброї.

Коли я порушу, або відступлю від цієї присяги, то хай мене покарає суворий закон Української Національної Революції і спаде зневага Українського Народу».

Заява Головного Командування Української Повстанської Армії від 25.09.1947 р.:

«…деякі українські політичні групи піддають сумніву право УГВР репрезентувати УПА; заперечують право УГВР виступати як найвище Політичне Представництво і українського визвольного самостійницького руху… Ці еміграційні кола заперечують ту велику роль, що відіграла ОУН, в процесі творення УПА. У зв'язку з цим Головне Командування УПА заявляє:

1. УПА постала з бойових груп ОУН у 1942 р… Вона виразно стала всенаціональною збройною силою. Вона стала найповнішим і загальним виявом самостійницької збройної боротьби всього українського народу. У зв'язку з цим виникла потреба створити всенаціональне політичне керівництво визвольної боротьби українського народу. Ініціативу у створенні такого органу взяла на себе УПА… у зв'язку з цим у липні 1944 р. на підпільному з'їзді політичних діячів, що репрезентували увесь український визвольний рух, і постала Українська Головна Визвольна Рада…

2. З моменту створення УГВР, УПА підпорядковується лише їй, що керує УПА як політично, так і в організаційному плані. Виступати від імені УПА за кордоном уповноважене лише Закордонне Представництво УГВР.

3. УГВР визнає й підтримує весь український народ. Український народ на заклик УГВР суцільно бойкотував, незважаючи на жорстокий терор більшовиків т.з. виборів до верховної ради СССР. Російсько-більшовицькі окупанти не змогли добровільно зібрати й 10 відсотків голосів. Цим бойкотом та підтримкою УПА український народ заявив про повну підтримку УГВР як свій найвищий політичний провід.

4. УПА понадпартійна. У ній борються всі, кому дорога справа Самостійності Української Держави, без різниці поглядів, політичних переконань, партійної приналежності… ОУН поклала основи УПА, оскільки членів ОУН в УПА складає понад 50 відсотків…

УГВР сподівається, що ця заява принесе нашій еміграції повну ясність у висвітлених питаннях української визвольної боротьби, і вона, еміграція гідно репрезентуватиме наш народ перед світом, що вона йтиме разом із УГВР до створення Української Самостійної Соборної Держави.

Генерал Тарас Чупринка
Головний Командир УПА
25 вересня 1947 р. »

На фронті поневолених народів з імперіалістами

…Більшовицькі загарбники на всіх окупованих ними землях поводяться так, як і в Україні. До нас доходять вісті про страшні переслідування, арешти, розстріли, грабіж, вивіз у Сибір людей з усіх «визволених» червоними країнах в Румунії, Болгарії, Югославії, Фінляндії, Прибалтійських державах. Народи цих країн ведеть з червоними наїзниками організовану збройну боротьбу.

Боротьбу румунського народу проти більшовицьких загарбників очолює націоналістичний уряд Румунії, на чолі якого стоїть провідник організації «Залізна Гвардія» – Хорія Сіма.

У Болгарії творяться легіони добровольців для боротьби з більшовиками. Болгарське селянство масово підтримує партизанський рух. Національна Болгарія не склала зброї і не покорилась московсько-більшовицьким імперіалістам.

Шведський часопис «Морген Тіднінген» повідомляє, що число фінських вояків, які стають у лави борців проти більшовизму, росте з кожним днем.

Швейцарська преса опублікувала протест балтійських держав (Естонія, Латвія, Литва) проти більшовицької окупації і поневолення цих країн. Протест зверненно до Рузвельта і Черчілля. У ньому Національний Союз Визволення Народів просить про допомогу проти червоного загарбника.

Шведські часописи приносять вістки, що в Естонії ведеться підпільна робота проти червоних окупантів. В Талліні убито 25 керівних енкаведистів, між ними, керівника компартії Естонії. Населення масово втікає в ліси, де творяться збройні відділи для боротьби з більшовиками.

В західній Болгарії розгорілася протибільшовицька партизанська боротьба. Виконано ряд замахів і саботажів.

В Сербії тривають протибільшовицькі дії сербських національних загонів «Четнікі», якими командує генерал Михайлович. За повідомленнями з Братислави «Четнікі» здійснили замах у Бєлграді на сталінського маршала Б.Тіто, якого поранено. Висаджено у повітря два радянських військових поїзди. Серед загиблих є один генерал. Протибільшовицькі настрої зростають і серед сербських партизан.

Протибільшовицькі настрої в Румунії набирають збройного вияву. Румунські повстанчі загони діють у горах Фагараш, околиці Серета, в Молдавії та ін. місцях. У пристані Ринь тривав кількагодинний бій між більшовиками і населенням міста.

На Кавказі діє протибільшовицька партизанська боротьба серед осетинців, карачаїв, азербайджанців.

До українців за кордоном

УГВР, що створено в Україні у середині 1944 року зразу ж видала свій Перший універсал, в якому перейнявши на себе керівництво всією визвольною боротьбою Українського народу за створення Української Самостійної Соборної Держави, закликає Український народ:

«Ставай до боротьби за свою волю і за свою Державу, єднайсь у своїй боротьбі, єднайсь у свій боротьбі, кріпись у своїй вірі».

І зразу ж УГВР створила єдине українське політичне представництво за кордоном, щоб для цієї боротьби на Рідних землях об'єднати усіх українців і на чужині та репрезентувати політичну волю всього українства перед зовнішнім світом.

Треба знати, що за кордном проживають 5 мільйонів українців. Півтора мільйона – в заокеанських країнах, а решта у Західній Європі.

Крім цих українців, ще 3 мільйони українців перебувають у Німеччині як військовополонені та насильно вивезені на примусові роботи.

Закордонне представництво УГВР видано Відозву «До всіх насильно вивезених з України земляків наших та тих, що були змушені покидати свої Рідні землі».

Відозва відзначає, що німецько-гетлерівський та московсько-сталінський імперіалізми у взаємній війні виснажили один другий. Проти них вже створено великий визвольно-революційний фронт поневолених народів.

«На Сході боротьбу веде український народ. Сотні тисяч його вірних синів і дочок наших братів і сестер відчайдушно борються проти окупантів об'єднані в дисципліновану й ідейно-могутню Українську Повстанську Армію. Вони борються під революційними парпорами за свою суверенну, справді вільну і ні від кого не залежну Українську Державу.

Політично та організаційно цієї боротьбою керує Українська Головна Визвольна Рада.

На шлях боротьби вступив увесь український народ. На всіх українських землях, від Кавказу до Карпат, від Прип'яті до Чорного моря йде сьогодні завзята боротьба українського народу проти сталінсько-більшовицьких загарбників, що знову поневолюють Україну. На сталінські намагання знищити нас як націю український народ відповів активною збройною боротьбою проти окупанта. В цій боротьбі осторонь не повинен стояти жоден українець!

Тому праця кожного українця, незалежно від того, де він зараз перебуває, мусить бути спрямована на службу великій визвольній справі на допомогу нашим Рідним землям. Ми мусимо прийняти активну участь у визвольній боротьбі свого українського народу.

Закликаємо всіх українців, що перебувають у Німеччині об'єднатися і виступити однією лавою як незалежний політичний чинник.

Після закінчення Другої світової війни відбулися істотні зміни в розстановці політичних сил на міжнародній арені. Й. Сталін і його оточення взяли курс на конфронтацію з демократичним Західним світом. Саме агресивна зовнішня політика СРСР призвела до «холодної війни». Великобританія, США, Франція, інші демократичні країни світу, які ставилися до сталінського режиму з пересторогою, підтримували опозиційні сталінському режиму сили всередині СРСР. На таку підтримку великі надії покладало керівництво ОУН і УПА. Зокрема, С. Бандера, М. Лебідь та інші діячі українського національно-визвольного руху, які перебували в емі-

грації докладали чимало зусиль для ознайомлення світової громадськості із жахливим становищем, у якому опинився український народ, прагнучи активізації дій Заходу стосовно «сталінізму». Однак, Великобританія і США, які хоча і надавали певну моральну підтримку і незначну матеріальну допомогу українському національно-визвольному рухові, все ж на відвертий конфлікт із сталінською імперією не наважувалися. Повстанці УПА і підпільники ОУН і надалі залишалися у нерівній боротьбі з могутнім ворогом.

Перейшовши на рубежі 1946-1947 рр. у глибоке підпілля, український національно-визвольний рух змінив характер своїх збройних сил. Це були вже не великі бої сотень і куренів УПА, а постійні сутички з ворогом розчленованих, але організаційно тісно пов'язаних між собою та керованих одним центром повстанських і підпільних груп: 30 травня 1947 р. Р.Шухевич, як Голова Генерального Секретаріату УГВР, видав для УПА і ОУН відповідну інструкцію, в якій зрівняв членів ОУН і УПА в підпільній системі. Ця інструкція була початком процесу об'єднання сил УПА і ОУН в одне ціле.

З того часу ОУН і УПА називалися «Збройним підпіллям». Члени ОУН, які були членами УПА інтегрувалися у сітці ОУН. А майже всі члени УПА, які не були членами ОУН, стали членами Організації. Формально ці дві організації існували, але невдовзі вони злилися в одну Організацію – Збройне підпілля ОУН-УПА. Своїми збройними акціями ОУН-УПА ускладнювала, а часто й унеможливлювала сталінсько-беріївським сатрапам реалізацію їх антиукраїнських злочинних планів.

В УГВР, УПА та ОУН були складними стосунками з провідниками української еміграції, які жили у Європі після Першої світової війни, і які не погоджувались з їх провідною роллю щодо організації протибільшовицької боротьби на сучасному етапі. Тому, з метою згуртування усіх українських визвольних сил у боротьбі за визволення України від більшовиків, українським Проводом на Рідних землях видавалися відповідні звернення та інші документи із закликами об'єднання усіх українських сил у подальшій боротьбі.

З політичної діяльності УПА, на увагу заслуговує загальновідоме в українській еміграції «Звернення Воюючої України до всієї Української Еміграції», яке разом з провідними членами УГВР та ОУН підписали представники УПА: Головний Командир УПА, генерал «Тарас Чуприна», Начальник Політвиховного відділу Головного Штабу УПА, сотник «Полтава», член Головного Штабу УПА, майор «Д. Сокіл», Командир УПА-Північ майор «Дубовий», член Штабу УПА-Захід, сотник «В.Хмель», командир Військового Округу УПА-Захід «Говерла», майор «В. Грім» і лікар УПА І. Фесенко.

Звернення було написане у жовтні 1949 р., переслане і опубліковане в усій українській «самостійницькій» пресі в еміграції.

Це звернення є великої ваги історичним документом, глибокого розуміння необхідності вирішення нагальних політичним проблем між провідниками українського самостійницького руху в еміграції та на Рідних українських землях, державницького підходу до них зі сторони діяльності українського національно-визвольного руху, керівних діячів українського визвольного руху, які у надважкій боротьбі не забували і про закордонний відтинок боротьби, накреслень завдань боротьби за відновлення Української держави за кордоном. Зі звернення Воюючої України до всієї української еміграції від жовтня 1949 р.:

«…Край обурений занепадом політичної і громадської моралі серед української еміграції, що завдає шкоди цілій визвольній справі, що в очах чужинців ганьбить цілий народ і формує фальшивий погляд боротьби на Рідних землях… Край з прикрістю стверджує, що серед еміграції знайшлись люди, що довгий час взагалі сумнівалися в Українській Повстанській Армії, Української Головної Визвольної Ради і підпільної Організації Українських Націоналістів. Треба було аж рейду відділів УПА, треба було повстанцям пройти з боями понад тисячу кілометрів, щоб ці люди переконались у тому, що УГВР, УПА та ОУН існують, що вони живуть на українських землях і борються за них… Край закликає усіх цих людей припинити шельмування українського визвольного руху і віддати усі свої сили інтересам воюючої України… »

Пліч – о- пліч

Залили за шкуру більшовики не лише українцям, але і всім поневоленим народам Сходу. І тепер плече-в-плече з УПА виступають усі поневолені народи Сходу та в боротьбі відпла-

чують кривавим окупантам за всі заподіяні їм кривди, гуртують сили для визволення своїх земель. У боях з більшовиками й німцями вони виявляють справжнє геройство, самопосвяту й високу ідейність.

В одному загоні УПА, що діє на Житомирщині, особливо відзначився повстанець татарин Арсен, що здобув від червоних гранатомет, перестріляв зі свого кулемета червоних гранатометників і безстрашно пішов у дальший наступ.

Кулеметник – кавказець Міша, відзначився у бою з більшовиками під Тереновим й біля Верхова на Волині. Молодий, веселий, відважний, винахідливий повстанець, – ніколи не втрачає бадьорого настрою, навіть у найбільшій небезпеці.

В одному бою Міша, побачивши червоного бандита, що обстрілював повстанців з кулемета, сидячи на дереві, збив його з дерева, здобув кулемет і пішов далі у бій.

Велику відвагу виявили три грузини, що в бою з червоними, не дивлячись на небезпеку, підбирали поранених повстанців.

Лави поневолених народів при УПА зростають з дня у день. Ідея визволення та спільна боротьба зі спільним ворогом єднає їх з українцями в одну міцну армію, яка не складає зброї перед жодною ворожою силою, і в кожній ситуації буде продовжувати боротьбу».

В архівному документі «Як проходили вибори до Верховної Ради СРСР в західних областях т.з. Української РСР», надрукованому в оунівському збірнику «Ідея і чин», що видавався під егідою УГВР зазначено: «…Революційна підпільна і повстанська боротьба на українських землях ведеться з початку захоплення цих земель більшовицькими арміями у 1944 році.

Розміри цієї боротьби, зокрема військової, ми постараємось проілюструвати деякими даними: так, наприклад, тільки у жовтні 1945 року на території Станіславської області УПА провела 18 великих боїв (за участю куренів і сотень), 41 малий бій, провела три напади на райцентри і один напад на обласний центр Станіслав. У цих боях знищено 564 більшовицьких окупанта, у т.ч. 26 офіцерів і 538 рядових, знищено першого секретаря з пропаганди, направленого республіканським центром в Західну Україну. Крім цього, вбито районного прокурора, секретаря РК ЛКСМУ, знищено 30 нафтопромислів, дві залізниці, одна військова казарма, приміщення усіх більшовицьких установ у райцентрі Делятин, пущено під укіс три товарних поїзда, знищено 17 автомобілів, захоплено багато зброї та ін. майна…»

28 серпня 1949 р. УГВР прийняла рішення про призупинення бойових дій УПА. На цій підставі Р.Шухевич видав відповідний наказ № 2 від 3 вересня 1949 р., згідно з яким, активні бойові дії УПА з радянським режимом були повністю призупинені: повстанські підрозділи було поступово злито з озброєним підпіллям під політичним керівництвом ОУН (б), що стала основною організаційною формою антирадянського руху опору в Україні кінця 1940-х середини 1950-х років.

Бої УПА з відділами МВС-МДБ наносили болючі удари окупантові, розбиваючи міф про неможливість ведення успішної збройної боротьби проти СРСР.

Водночас, у цій нерівній боротьбі УПА склала великі жертви. Так, у цьому першому періоді боротьби УПА зі спецвідділами НКВС, до закінчення Другої світової війни, загинули такі визначні командири УПА:

4 листопада 1948 р. в бою з більшовиками загинув командир «Федір» (Зиновій Тершаковець), провідний командир УПА-Захід Військового Округу «Буг» та Краєвий Провідник ОУН Львівського Краю;

9 листопад 1948 р. загинули в бою з НКВД «Дякон-Дмитро» в.о. референта СБ при Проводі ОУН та Прокопів-Степан, референт СБ при Краєвому проводі ОУН;

31 січня 1949 р. у Львові в бою з НКВД загинув Шеф Штабу УПА полковник «Лицар» (Олександр Гасин);

в лютому 1949 р. на Волині загинув командир УПА «Смок» (Петро Козак), Крайовий Провідник ОУН на Північно-Західних Українських Землях;

14 квітня 1949 р. загинув у бою командир УПА-Захід полковник «Шелест» (Василь Сидор), член Проводу ОУН;

9 вересня 1949 р. загинув у бою Федюша-Брюс, командир УПА і організаційний референт Проводу ОУН;

у жовтні 1949 р. загинув командир УПА Степан Хрін, широко відомий своєю боротьбою на Закерзонні, а від 1947 р. командир Територіального відділу УПА-Захід «Маківка 24», автор виданих в еміграції спогадів «Крізь сміх заліза» та «Зимою в бункері»;

в грудні 1949 р. загинув «Митар», референт СБ при Проводі ОУН Кримського Краю;

зимою 1950 р. загинув командир УПА «Залізний», інженер-гірник з Донбасу, Вишкільний Референт СБ при Краєвому Проводі Кримського Краю;

5 березня 1950 р. прийшов найболючіший удар для УПА і для всього українського визвольного руху, оточений спецвідділами МДБ загинув в бою разом з усіма членами особистої охорони, Головний Командир УПА генерал «Тарас Чупринка» (Роман Шухевич), що займаючи пост Голови Генерального Секретаріату УГВР (псевдо: «Р. Лозовський») та пост Голови Проводу ОУН (псевдо: «Тур») сім років був формальним і фактичним керівником всієї збройної боротьби українського народу;

зимою 1951-1952 рр. загинув командир УПА «Петро Полтава», визначний публіцист українського визвольного руху, член УГВР і провідний член ОУН.

Та не дивлячись на усі ці втрати, боротьба УПА та збройного підпілля продовжувалась. Прапор безкомпромісної боротьби з рук впавши на полі битви героїв переймають їхні друзі, загартовані в бою лицарі непереможного українського народу.

Пост Головного Командира УПА зайняв найближчий соратник Р. Шухевича його заступник полковник «Василь Коваль» (Василь Кук), переймаючи одночасно також пост Голови Генерального Секретаря УГВР, тобто пост прем'єр-міністра підпільного уряду України.

У жовтні 1952 р. всі уцілілі відділи і всі козаки УПА та члени українського підпілля відсв'яткували 10-річчя УПА. З цього приводу було видано навіть окрему книгу, а Головний Командир УПА, полковник Василь Коваль відзначив це десятиріччя окремим наказом, підкреслюючи в ньому тверде, незламне рішення кожного борця за волю України вести визвольну боротьбу за всяких умов, аж до «Перемоги Нашої Правди».

Німці, які спричинили в Україні нечувані жертви та спустошення у 1944 р. усіма способами намагалися зав'язати дійові відносини з УПА, обіцяючи українцям та іншим народам Східної Європи змінити свою політику відносно них.

Із цією метою начальник Головного бюро СС генерал Бергер мав 5 жовтня 1944 р. розмову зі Степаном Бандерою, якого якраз перед цим німці звільнили зі свого концтабору: «…Бандера – це незручний, упертий і фанатичний слов'янин… своїй ідеї він відданий до останнього… на даному етапі надзвичайно цінний для нас, опісля небезпечний… ненавидить так само росіян як і німців…» – написав генерал у рапорті своєму керівництву.

Відтак, спроби німців досягти порозуміння з УПА залишилися в основному, за рідкими виключеннями, безуспішними. З цього питання УПА видала окреме звернення «Так звана нова східна політика німців і наша постава до неї». Цей документ, що датований листопадом 1944 р. вбачає у цій політиці хитру спробу нацистів використати народи Східної Європи для реалізації своїх подальших імперіалістичних цілей.

Створення ж УПА як військової сили українського національно-визвольного руху і УГВР як єдиного політичного центру цієї боротьби виявили здібність Української нації до державотворчої праці, навіть за вкрай несприятливих обставин.

УГВР, Головне Командування УПА, Провід ОУН на українських землях повідомили:

«5 березня 1950 р. – в с. Білогрща, біля Львова на своїй підпільній квартирі в бою з московсько-більшовицькими окупантами смертю героя загинув Голова Генерального Секретаріату УГВР, Генеральний Секретар військових Справ УГВР, Головний Командир УПА та Голова Проводу ОУН на Українських землях, нагороджений Золотим хрестом Заслуги та Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1 класу, Генерал-хорунжий УПА, Роман Шухевич, Р. Лозовський Тарас Чупринка (нар. 1907 р.)

Протиокупантська визвольна боротьба, що її в 1943-1950 рр. повели УПА, підпільна ОУН і багатомільйонні маси українського народу під досвідченим і відважним керівництвом Р. Шухевича, що вирізнявся великими організаторськими та військовими здібностями, глибоким

політичним розумом, величезним досвідом революційної боротьби, з погляду масового героїзму й патріотизму, завзяття і жертовності всіх її учасників не має і не мала собі рівних в українській та світовій історії. Вона завжди становитиме одну з найславніших, найгероїчніших сторінок історії України. Внаслідок цієї боротьби з московсько-більшовицькими окупантами не вдалося знищити в Україні організований самостійницький рух, не вдалося поставити український народ на коліна. Сьогодні український національно-визвольний рух не розбитий, хоч і зі значними втратами в людях, далі веде свою нерівну боротьбу з більшовицькою тиранією, в ім'я незалежності України.

Роман Шухевич – це передусім політичний провідник. Українська боротьба може бути лише тоді успішною, коли політичні ідеї ОУН та Тараса Чупринки увійдуть у весь український народ. Революційна армія, якою є УПА – це передусім, політична армія. Її основними кадрами є члени політичної Організації, які є ідейним, направляючим ядром. Тією організацією на українських землях є ОУН. Тому, Тарас Чупринка – це передусім політичний провідник, бо стояв на чолі політичної організації ОУН, яка організовує в найвищій мірі політичну боротьбу Українського народу. Як Голова Генерального Секретаріату УГВР, тобто підпільного уряду України проявив себе як політик-революціонер. Йому були притаманні риси як військового стратега, так і політичного діяча. Коли б українська еміграція, замість вирішення своїх локальних потреб, користувалася б іменем генерала Тараса Чупринки, піднялася б до великої всесторонньої акції матеріального і духовного характеру, спрямовані на підтримку ОУН і УПА, УГВР, тобто воюючої України, то це було б гідним і великим вшануванням пам'яті Провідника унепокореної України. Якщо ворог не розкидав його кісток, спічуться вони в Київському пантеоні Невмирущих.

Білогорща буде колись місцем прощі Українських патріотів, бо там загинув Роман Шухевич».

«28 листопада 1950 р. біля с. Велике Поле, на Львівщині загинув геройською смертю у боротьбі проти російсько-більшовицьких окупантів, заступник Голови Генерального Секретаріату УГВР, член Проводу ОУН і Крайовий провідник ОУН Львівського Краю, сотник-політвиховник УПА, Осип Дяків – «Горновий» (А.Осипенко, О.Гончарук) – народився у 1921 р., на Тернопільщині. Його було нагороджено двома найвищими нагородами – Золотим Хрестом Заслуги і Срібним Хрестом Заслуги.

Особливу цінність для українського визвольного руху мають його ідеологічно-політичні праці і статті, що були могутньою зброєю в боротьбі з більшовизмом і які заслужено прославили його не тільки в Україні, але й за кордонами СРСР».

«Зимою 1951-1952 рр. на Українських землях у бою з російсько-більшовицькими окупантами загинув смертю героя Заступник Голови Генерального Секретаріату УГВР, Командир УПА, нагороджений Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1 класу і медаллю «За боротьбу в особливо важких умовах», майор Полтава, член УГВР, член Проводу ОУН на українських землях, довголітній підпільний вояк-революціонер, видатний публіцист українського визвольно-революційного підпілля, відомий своїми публіцистичними працями в Україні і за кордоном. В особі Заступника Голови Генерального Секретаріату УГВР, майора УПА П. Полтави український визвольно-революційний рух утратив одного з найвизначніших політичних керівників сучасної України».

У жовтні 1956 р. в Угорщині перемогла народна революція проти маріонеткового комуністичного режиму Горе-Ракоші. Із колишніх членів УПА в еміграції було створено кілька батальйонів добровольців, які відправились до Будапешту і взяли активну участь у боях проти радянських окупаційних військ. Вони обороняли мости через р. Дунай, що об'єднували дві частини угорської столиці – Буду і Пешт.

Більшість з них, наших співвітчизників, загинула у тих боях.

15 жовтня 1959 р. в Мюнхені (Західна Німеччина) агент КДБ Б. Сташинський вбив С. Бандеру. За це підступне вбивство радянський терорист отримав з рук тодішнього голови КДБ О. Шелепіна орден Бойового Червоного Прапора: Указ про нагородження підписав К. Ворошилов.

Зі смертю С. Бандери закінчилася славна і героїчна збройна боротьба Української нації за свою незалежність.

Надалі боротьба з радянським режимом набула інших форм і засобів.

Ці люди вірили у нашу перемогу і своєю вірою надихали інших українців до продовження безкомпромісної боротьби з більшовицьким окупантом. Як зараз нам усім не вистачає таких людей для розбудови України.

ЧАСТИНА П'ЯТА

БОРОТЬБА УКРАЇНЦІВ ЗА СВОЄ МАЙБУТНЄ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПОВСТАНСЬКОМУ РУХОВІ

1. Методи протидії радянському режиму.

(До політичного портрета червоного диктатора Й. Сталіна; коротка інформація щодо відділів УПА, жахливий терор більшовицького режиму проти українців, у важких боях зі спецслужбами більшовицького режиму, більшовики шаленіють, гідна відповідь більшовикам українських повстанців, до висвітлення теми, головне завдання витримати натиск режиму, особливий вид повстанської діяльності, з документів українського національно-визвольного руху, видавнича справа УПА, підступні методи боротьби радянського режиму проти українських повстанців, з документів УПА, інструктивно-директивні документи МВС і МДБ, спрямовані на боротьбу з українським повстанським рухом, зустріч супротивників, совітизація Західної України, вибори до Верховної Ради СРСР та УРСР, звірства радянських карателів, підсумки виборів, організованих радянським режимом, звіти обкомів компартії більшовиків УРСР про протиповстанські акції радянського режиму, В.Андрусяк («Грегіт», «Різун»), який побив німців на горі Лопата у липні 1944 р., компартійні документи спрямовані на знищення українського повстанського руху, боротьба української нації за незалежність продовжується з новою силою)

До політичного портрета червоного диктатора Й. Сталіна: восени 1942 р. військові кораблі США вперше з'явились у Середземному морі. Ці кораблі брали активну участь у висадці англо -американських військ у Північній Африці, після цього на о. Сицілія (Італія), а також на півдні Франції. Однак, після закінчення Другої світової війни США не вивели свої кораблі з Середземного моря, а замість цього, стали укріплювати свої пункти воєнно-морського базування, адже Середземне море являє собою могутній міжнародний економічний вузол (флот – це сила, а разом з авіацією – це подвійна сила). У червні 1948 р. США переформували свої військово-морські сили в Середземномор'ї в шостий флот. Й. Сталін розумів, що з Туреччини американці взмозі завдати воєнний удар по Болгарії та Румунії, а тому головне завдання полягає у тому, щоб перешкодити флоту США пройти через Босфор.

Й. Сталін не був повністю задовений результатами ні Тегеранської (1943 р.,), ні Ялтинської (1944 р.), ані Потсдамської (1945 р.) конференцій, оскільки усі завдання Другої світової війни, які він поставив перед собою не були виконані. Звичайно, «союзники» з багатьох питань пішли назустріч червоному диктатору і прийняли ряд заходів, щоб Японія у майбутньому не турбувала російський Далекий Схід.

Після Потсдамської конференції на Ближній дачі Сталіна в одній з кімнат була закріплена політична мапа СРСР в його нових кордонах. Якось у присутності міністра закордонних справ СРСР В. Молотова і першого секретаря ЦК компартії Грузії А. Мгеладзе розмірковуючи Й. Сталін підійшов до цієї карти і сказав: «Па-асмотрим, что у нас палучилось… На севере у нас все впарядке. С Финляндией все харашо… Прибалтика – эта исконно русская земля, снова наша… С нами опять живут украинцы, белорусы, молдаване, хотя должен сказать… на нашей западной границе очень неспокойно еще. Но Лаврэнтий гаварил, что скоро будэт все впарядке… А что у нас на Востоке? …Курильские астрава апять наши, Сахалин – наш, Порт-Артур – наш, Дальний Восток – наш». «Вождь» провів трубкою на мапі по Китаю, чітко додаючи: «И КВЖД наша… Китай, Манголия с нами. А вот здэсь мне наша граница нэ нравится». Сталін провів трубкою на південь від Кавказу: «Што скажешь, Молотов? Ми можем решить здэсь в порядке совместного владэния?». «Не дадут», – відповів на те Молотов. «А ты папробуй», – наполягав Сталін. «Тэм более, что у нас к туркам есть многа претензий, Нэ так ли Мгэладзе?». Той виструнчився, погодився зі Сталіним і додав, що ця проблема стояла на порядку денному ще під час царювання Олександра II:

7 липня 1946 р. уряд СРСР запропонував уряду Туреччини покласти в основу експлуатаційного режиму проток Босфор і Дарданели п'ять основоположних принципів, а саме:

1) протоки мають бути завжди відкриті для торговельних суден усіх держав;

2) це правило стосується і військових суден усіх Чорноморських держав;

3) прохід через протоки для військових суден нечорноморських держав не допускається, за виключенням особливо передбачених випадків;

4) встановлення режиму проток повинно бути компетенцією Туреччини та інших Чорноморських держав;

5) Радянський Союз, як держава, найбільш зацікавлена і здатна забезпечити свободу торгового мореплавання і безпеку проток та Туреччина разом організують оборону Босфорра і Дарданел для попередження їх використання іншими державами у ворожих Чорноморським державам цілях.

За цією нотою, після відповіді Туреччини, було надіслано іншу – від 24 вересня 1946 р. Однак добитись контролю над протоками СРСР не вдалося. Це вже була велика політика, що значно виходила за межі конкретного регіону.

Інший випадок: загальновідомо, що на останньому етапі Другої світової війни, неподалік від Сан-Франциско у серпні–жовтні 1944 р. пройшла, здавалося б, другорядна конференція, присвячна кінцевому етапу цієї війни, у якій брали участь також делегації СРСР та США. Негласно цієї конференціє керував Й. Сталін.

І щоб там не говорили чи писали історики, посилаючись на архівні документи МЗС СРСР і ЦК КПРС, є цілком зрозумілим, що Й. Сталін надавав цій конференції більше значення, ніж тим конференціям, що пройши у Тегерані, в Ялті, чи Потсдамі.

Конференція, що пройшла у Сан-Франциско, виконала забаганки радянського вождя через його владний «нажим» на фінансово-промислові кола США, зокрема ті, що вели свою ділову діяльність на Алясці, штаби яких знаходяться на Бродвеї, 120, що в м. Нью-Йорк. Відтак, в м. Думбартон, що поблизу Сан-Франциско було досягнуто чітку домовленість, про яку досі не написав жоден історик, а саме,протягом багатьох років ХХ століття Японія висловлювала територіальні претензії СРСР, а зараз РФ у тому, що їй належать Курильські острови, острів Сахалін, Камчатка і практично увесь далекий Схід. Тому, щоб втихомирити японців Сталін вирішив нагадати американцям про катастрофу американського флоту, розгромленого японською авіацією в Перл-Харборі у грудні 1941 р. (біль за загибель національної гордості – флоту у американців була ще свіжою. Однак не помста була головною у цій грі…)

Під час конференції Сталін наголосив на тому, що незважаючи на те, що термін угоди про експлуатацію та оренди Аляски, укладений між Російською імперією та США у середині ХІХ століття сплив, промислові компанії США продовжують експлуатувати Аляску (тут Сталін блефував, оскільки саме у 1867 р. Аляска, площа якої склала 1 518 800 кв. км. була продана США за 7,2 млн. дол. Американці чудово знали про це, однак вони не могли передбачити чергові експансіоністські дії червоного диктатора, якби американська делегація категорично це заперечувала). Для американців втратити Аляску було неприпустимо. І Сталін, скориставшись цим, поставив перед американськими діловими колами умову, загальний зміст якої зводився до такого: …Ви завершуєте розробку атомної зброї… після закінчення цих робіт умовою мого подальшого мовчання про Аляску є нанесення атомного удару по Японії, попереджуючи її експансійні інтереси…

Американський бізнес «надавив» на військових і 6 і 9 серпня відповідно 1945 р. американські військові літаки скинули дві атомних бомби на японські міста. Після цього бомбардування радянські військові з'єднання, що були націлені розпочати нову війну вже проти Туреччини за завоювання СРСР проток Босфор і Дарданелли, були терміново перекинуті проти Японії. Можна сказати, що Туреччині пощастило.

Тим часом Українці продовжували свою відчайдушну боротьбу з ненависним їм радянським режимом. З другої половини 1944 р. до липня 1945 р., тобто до реорганізації УПА, коли ставку було зроблено на невеликі мобільні загони, які постійно рухались, не вступаючи у серйозні бої, відбувалися численні наступи УПА на районні цент-

ри, зайняті більшовицькими військами та військами НКВС: у зв'язку з цим, М. Хрущов через багато років писав, що УПА завдала більше клопотів, ніж хто інший.

У кінці 1944 р. та у першій половині 1945 р. на ПЗУЗ продовжували діяти підрозділи УПА з таким командним складом:

з'єднання груп «33» («Завихост », ім. Хмельницького) – командири «Кайдаш» (Ю. Стельмащук), «Крилач» (Панас Матвійчук), «Максим Дубовий» (І. Литвинчук), ШВШ «Яворенко» (Микола Павлович), політвиховник «Погідний»;

з'єднання груп «44» («ЗГ», «444») – командир «Шигунич Денис» (Ф. Воробець), ШВШ «Василь Вечеря» (Петро Гудзоватий), політвиховник «Хмара», «Святославович» (В. Рудаков). Окремою структурою в регіоні продовжували діяти підрозділи УПА-Південь, ймовірно на чолі з командиром «Доксом» («Вир», «Кожух», Семен Котик);

ЗГ «33» («Завихост», ім. Хмельницького) складалося з 6 бригад та окремих підрозділів – охоронних, диверсійних, загальною чисельністю до 1 тис. вояків. Бригади: «Жовті Води» – командир «Галайда» (Григорій Решетин); «Пам'ять Крут» («0018») командири – «Ярок» (Дмитро Калинюк), «Аршин», «Кармелюк»; «Пилявці» – командир «Ігор» (Іван Кисіль); «Соборна Україна» – командир «Ромб» («Кубік», Тихін Зінчук); «Помства Базару» – командири «Верховинець» (Григорій Троцюк), «Хмара», «Тигр»; «Холмська» – командир «Ткач» (Дмитро Корейчук). Окремі підрозділ: відділ «Азіати» – командир «Бурлака» (Степан Коваль), відділ командира «Чорноморця» (Олексій Мельник), кінна група – командир «Вільний», кінна диверсійна група командир «Лебедь» (Дмитро Стародуб).

До складу ЗГ «44» («ЗГ», «444») входило три загони загальною чисельністю до 800 осіб: «Дорош» – командири «Стальний» (Никон Семенюк), «Пащенко» (Іван Гричан); «Прилуцький» – командир «Дяченко» («Гамалія», Анатолій Монь); «Стародубський» – командир «Кузьма» (Макар Мельник).

УПА-Південь, крім реорганізації ГО «22» на Рівненську округу зазнала інших організаційно-територіальних змін і скорочення. Так, після ліквідації з'єднання «Донбас» частину її підрозділів було передано до складу УПА-Північ та УПА-Захід. Зокрема, відділи «Вихра», «Морозенка» та «Чорні Гайдамаки» (загальною чисельністю 150-200 чол.) перейшли до ЗГ «44».

Основою УПА-Південь було з'єднання «Холодний Яр» чисельністю близько 500 вояків. Командиром з'єднання був «Докс» (С. Котик), а заступником «Міша» (Михайло Кондрас). До складу з'єднання входили підрозділи «Гамалії», «Герасима» (Анатолій Присяжнюк), «Голуба», «Гордієнка», «Карася», «Летуна» (Федір Олійник), «Лугового» (Хома Литвинюк), «Мамая», «Міші» (М. Кондрас), «Нечая», «Сокола», «Яструба» та інші.

Національно-визвольний рух на ПЗУЗ, не дивлячись на понесені втрати на межі 1944-1945 рр., продовжив протирадянську боротьбу. У першому півріччі 1945 р. у семи західних областях України здійснено 2207 збройних актів. Наприклад, документами ЗГ «44», зафіксовано у січні-серпні 1945 р. проведення 30 боїв (з них проведено бої у східних районах ГО, це Житомирщина і Київщина).

Структура і командний склад УПА-Південь були такими: командири «Леміш» (Василь Кук), «Роман» («Старий», Петро Олійник), ШВШ «Гончаренко» (Леонід Ступницький), «Ясен» (Микола Свистун); політвиховник «Козуб» (Сочинський). З'єднання: «Донбас» – командир «Босота»; «Холодний Яр» – командир «Ясен» (Микола Свистун), «Вир» (Семен Котик).

До складу з'єднань входили курені (бригади) під командуванням «Бистрого» (Ярослав Білинський), «Вира», «Довбенка» (Іван Золотник), «Міші» (Михайло Кондрас), «Коваленка» (Микола Мельник), «Шаркана» («Саблюк», Остап Качан), «Шума», «Чернеця», «Байди».

Сотні діяли під командуванням «Андрія», «Голоти», «Ваньки», «Вітра», «Володимира», «Ворона», «Вертуна», «Веремії», «Крука», «Криги», «Кума», «Меча», «Мухи», «Наливайка», «Панька», «Партизана», «Підхмарного», «Пограничного», «Смілого», «Сокола», «Сома», «Тернини», «Тополі», «Хмари», «Чорногори», «Шепила», «Шпали», «Щуки», «Щупака», «Ярошенка» та інші.

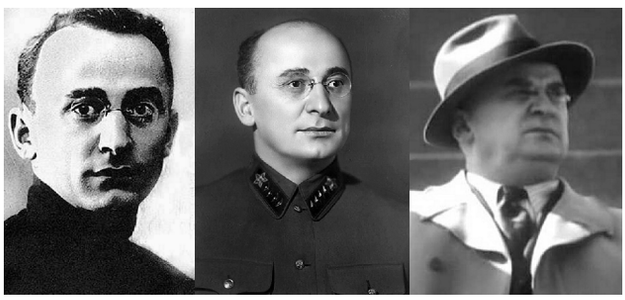

Лаврентій Берія

Частина підрозділів УПА-Південь діяла малочисельними групами (20-50 бійців) у південно-східних регіонах ГО (Кам'янець-Подільська, Вінницька, Київська області) та за її межами (Тернопільська, Львівська області). Чисельність УПА-Південь на початок осені 1944 р. становила до 1,5 тис. осіб. Загальна чисельність діючих на ПЗУЗ і ПСУЗ підрозділів УПА у другій половині 1944 р. нараховувала близько 4 тис. вояків, що разом з мережею підпілля складало до 8 тис учасників національно-визвольного руху.

Восени 1944 р. у Волинській і Рівненській областях та на Кременеччині (Тернопільська область) їм протистояли 9-та стрілецька дивізія, 16-та, 20-та, 21-ша і 22-га стрілецькі бригади ВВ НКВС чисельністю понад 15 тис. осіб. Крім того, у сільській місцевості діяли групи охорони громадського порядку, загони «совпартактиву», сільські винищувальні батальйони («стрибки»). Зокрема, у Волинській та Рівненській областях таких формувань було понад 800 загальною чисельністю 10-15 тис. осіб.

Окремі угруповання складали частини дислокованих на ПЗУЗ прикордонних військ НКВС (понад 5 тис.) та ЧА, які при потребі залучалися до проведення протиповстанських операцій. Загальна чисельність радянських військових структур на ПЗУЗ і ПСУЗ з урахуванням тих, що діяли у прилеглих до Волинської і Рівненської областей регіонах України і Білорусі, перевищувала 50 тис. осіб.

Кінець 1944 р. характеризувався пожвавленням, після літнього спаду, організаційно-військової діяльності УПА. Повстанський рух охоплював Рівненську, Волинську, Львівську, Тернопільську, Дрогобицьку, Станіславську, Чернівецьку області, а також частини Житомирської, Кам'янець-Подільської, Вінницької та Київської областей, прилеглих регіонів Білорусі та Польщі. Ця боротьба мала різні масштаби, в залежності від акцій, що проводились. Серед значних вдалих для УПА акцій того періоду слід назвати засідку 11 грудня 1944 р. на Рокітнівщині підрозділів ЗГ «44» командирів «Стального» і «Сівача» проти відділу ВВ НКВС, в результаті чого з радянської сторони тільки вбитими було 117 чоловік.

Розуміючи, що боротьба з УПА та ОУН це надовго, і щоб вдати із себе цивізованого керівника держави Й. Сталін вирішив дещо послабити свою «хижу хватку». Він вирішив провести «демократичні перетворення» в СРСР та в Україні у сферах зовнішньої політики та оборони. Відтак, у лютому 1944 р. Верховна Рада СРСР прийняла два закони «Про утворення військових формувань союзних республік» і «Про надання союзним республікам повноважень у галузі зовнішніх зносин».

Їх поява була спричинена складними реаліями міжнародної та внутрішньої політики: наявність двох республіканських міністерств – оборони і закордонних справ створювало вдалий інструмент, на думку посла США в СРСР Гаррімана за допомогою якого СРСР отримував додаткове членство в ООН, а «в українців і білорусів нічого не змінюється, оскільки вони об'єднуються знову ж таки з Українською та Білоруською радянськми республіками, що й надалі перебуватимуть під панування Москви…». Такий висновок підтвердили подальші події.

Й. Сталін таким пасажем обдурив західний світ, оскільки жодних реальних прав і свобод Україна не отримала. Військових національних українських формувань створено не було, а зовнішня українська політика і надалі повністю визначалася Москвою.

Українці, які були силоміць мобілізовані до лав Червоної армії намагалися з УПА не конфліктувати: вони чинили «тихий спротив» владі, коли їх направляли на каральні операції проти повстанців, не дотримувались конспіративності при плануванні та проведенні військових операцій проти своїх співвітчизників, бойові позиції займали із запізненням, при проведенні каральних операцій намагалися повстанців не помічати, навпаки, дозволяли їм проходити повз свої ряди.

Радянський режим зрозумів малоефективність використання одних українців проти інших, а тому кинув проти повстанців каральні війська НКВС: за особистою вказівкою Генерального комісара державної безпеки СРСР Л. Берії 02.02.44 р. у Львові та Дрогобичі були створені самостійні відділи УНКДБ, а 1 листопада 1945 р. для виконання спеціальних завдань до Львова на постійне місце перебування прибула 62-га стрілецька дивізія внутрішніх військ НКВС.

У цей період МДБ-МВС застосовували проти українського національно-визвольного руху весь наявний арсенал методів нищівного та безжального терору, основними методами якого були: створення випадкових баз, перепис українського населення, блокада, родинна і майнова відповідальність, публічні катування, агентурне проникнення у повстанські ряди, застосування провокацій.

Створення випадкових баз МВС розпочалось весною 1945 р. В різних місцевостях, в першу чергу біля лісових масивів, де могли перебувати відділи УПА «чекісти» закладали гарнізони чисельністю 100-200 чоловік: зброю та амуніцію туди доставляли вночі, вони ходили у цивільному одязі, вдаючи з себе фахівців, що ніби то досліджують ліси для вирубки.

Завданням випадкових баз було: ведення безперервного нагляду за лісовими масивами і навколишніми селами; контролювати шляхи з сіл до лісів і не допускати постачання харчів повстанським загонам; тримати у постійній напрузі повстанців у лісах; облавами і обшуками тероризувати українське населення.

У січні-лютому 1945 р. було здійснено перепис населення. Його використали «чекісти» як засіб полювання на членів українського підпілля, які у зв'язку з нелегальною діяльністю вимушені були перебувати час від часу не у своїй місцевості. Після використання цих двох форм боротьби взимку 1945 – 1946 рр. ними широко застосовується третій засіб: блокада повстанських територій. Суть його полягало у тому, що у всіх селах розташовувались постійні гарнізони військ МВС чисельністю від 10 до 100 бійців на село. І 2000-5000 на район. Наприклад, в Сколівському районі Дрогобицької області розмістилось: у Сколе – 700 чол. і танкова частина, Бубнище – 25, Воля Довголуцька – 20, Гірне – 15, Корчин – 30 і т.д. У такий спосіб було заблоковано Станіславську, Дрогобицьку, Львівську, Волинську, Чернівецьку, Закарпатську, Кам'янець-Подільську області. Одночасно, з приходом гарнізонів у кожній місцевості було запроваджено військовий стан. Усім мешканцям під загрозою смерті було заборонено виходити вночі зі своїх осель без спеціального дозволу. Ввечері та вночі не можна було закривати вікна фіранками, оскільки «чекісти» кидали до таких хат гранати. Кожне подвір'я і кожна хата піддавалися детальним обшукам. Головна мета блокади – не допустити з сіл до лісів ніяких продуктів і примусити голодуючих повстанців вийти з лісів. Крім цього, на всю родину членів УПА, МДБ накладало родинну і майнову відповідальність (кожну родину, член якої воював в УПА чи був членом ОУН, арештовували і вивозили до Сибіру, а її майно конфісковували. Всього із західних областей УРСР до Сибіру і на Далекий Схід у 1944-1951 рр. було насильницьки вивезено 65906 родин або ж 203661 особу).

З полоненими бійцями УПА більшовицькі каратели поводились надзвичайно жорстоко. Навіть важкопоранених бійців, а також медичних сестер Українського Червоного Хреста «чекісти» по звірячому закатовували. Їх трупи вішали на придорожніх стовпах або викидали на вулицю, забороняючи населенню їх ховати.

Пригадує колишній учасник УПА В. Максимович: «Знаю, як одну дівчину мучили. (це була станична – адміністративна посада ОУН на місцевості) жіночої сітки. Її взяли на допит, били, всіляко катували, а потім роздягли догола і посадили на розжарену піч. Вона не витримала таких катувань і померла…»

Дівчат-зв'язкових УПА «чекісти» садили босими ногами у киплячу воду і тримали так пів години, а потім вивозили у ліс і там кидали. Більшість з них вмирали у нелюдських муках…

«Одного націоналіста я повісив униз головою й палив на повільному вогні, вирізав з нього шматки м'яса… а він, гадюка, так і вмер вигукуючи «Слава Україні!» От гадюка. Скільки я їх перемучив…». Це – слова одного з слухачів московських Вищих

партійних курсів кінця 40-х років XX ст., записані Олександром Довженком у своєму щоденнику. Невідомий український патріот, що вмирав у нелюдських муках, мордований московськими катами, – це символ усієї Західної України в пазурах комуністичної імперії у 40-50-х роках. Один з героїв народної Української Повстанської Армії, яка понад десять років, без усякої допомоги ззовні й тільки тією зброєю, що її вона відбивала у ворогів, билася з силами обох могутніх тоталітарних монстрів гітлерівського рейху та ленінсько-сталінського колоніального «союзу».

Садизм МДБ не знав меж: з 1945 р. більшовики відновили середньовічну практику (прилюдне катування). На площу зганяли місцевих мешканців, приводили заарештованих, як правило, важкопоранених бійців УПА, і на очах усіх влаштовували варварське катування. Були випадки, коли люди, яких змушували це спостерігати божеволіли.

З метою деморалізації всього населення працівники МДБ застосовуючи терор, шантаж, підкуп, створили у кожній місцевості розгалужену мережу донощиків, так званих «сексотів».

З польських шовіністів, колишніх москвофілів, злочинців та заляканих, морально зламаних українців, МВС-МДБ організовували колаборайційні «винищувальні батальйони». Вони становили велику небезпеку для УПА, оскільки ті знали українську мову, психологію місцевих жителів. Однак, їх морально-психологічний стан був дуже низьким. Станом на 15 лютого 1945 р. у західних областях УРСР діяло 292 таких винищувальних батальйони, у складі яких нараховувалось 24 тис. осіб.

Керували ними офіцери МВС. Створенням таких підрозділів радянський режим переслідував далекоглядну мету щоб втягнути українське населення, особливо західних областей в активну боротьбу з ОУН та УПА: вони були укомплектовані за рахунок колишніх червоних партизан та як, правило, громадян які потерпіли від дій ОУН та УПА.

До середини 1945 р. винищувальні батальйони не становили структурно-оформлену бойову силу і використовувалися радянським режимом переважно для охорони сіл і райцентрів: за результатами аналізу архівних матеріалів випливає, що станом на 5 червня 1945 р. в Західній Україні було створено 212 винищувальних батальйонів (біля 29 тис. чол.). До кінця 1945 р. їх нараховувалось вже біля 1500 загальною чисельністю біля 36 тис. чол.

При створенні таких винищувальних батальйонів, як правило, принцип добровільності не дотримувався. Зігнані під тиском місцевої більшовицької влади у такі батальйони, люди охоче йшли на контакт із тими, хто вів боротьбу проти цієї влади. Внаслідок цього, наприклад, у 1946 р. у Куликівському районі, Львівської області вояками УПА було роззброєно шість винищувальних батальйонів.

Разом з тим, у звітних архівних матеріалах йдеться, що в 1944-1945 рр. бійцями винищувальних батальйонів було вбито до 10 тис. учасників підпілля ОУН. За 1949 р. та перше півріччя 1950 р. було вбито 265 учасників підпілля і затримано 261 чол. Втрати бійців винищувальних батальйонів з 1944 по 1953 рр. склали 1525 чол.

Є усі підстави вважати, що ці дані є викривленими, оскільки керівництвом українського національно-визвольного руху не підтверджуються такі великі його втрати від так званих винищувальних батальйонів, бойові та морально-політичні якості яких були дуже низькими.

У свою чергу, особливим видом повстанської діяльності в регіоні у другій половині 1944 р. час були військово-диверсійні акції на Ковельській, Львівській і Вінницькій залізницях, а саме підрив залізничного полотна, ешелонів, мостів, напади на залізничні станції, що розпочалися з приходом і почастішали з подальшим просуванням на Захід у серпні 1944 р. основної маси військ ЧА та НКВС.

Наприклад, 17 жовтня 1944 р. на відтинку залізниці Красносільці-Ланівці-Лепесівка знищено 6 залізничних мостів. Загалом, у серпні-грудні 1944 р. повстанці тільки на Ковельській залізниці здійснили 47 таких акцій, 11 з яких мали своїми наслідками катастрофи поїздів. У січні-лютому 1945 р. у Волинській області було підірвано 10 ешелонів, а 10 травня 1945 р. диверсійною групою бригади «Соборна Україна» на відтинку залізниці Ковель-Поворськ підірвано бронепоїзд.

Радянські органи для запобігання повстанським диверсіям на залізниці застосовували особисту відповідальність місцевого населення.

Поряд з пожвавленням в другому півріччі 1944 р. повстанської діяльності підрозділи УПА зазнали відчутних кількісних та персональних втрат: 30 липня 1944 р. на Остріжчені, оточений більшовиками, б'ючись до останнього патрона, загинув шеф штабу УПА-Північ генерал «Гончаренко» (Ступницький), колишній полковник армії УНР, визначний військовий і громадський діяч. Разом з ним загинув командир «Лемко», визнчний член ОУН, провідник генеральної Округи ОУН на Осередньо-Східних Українських землях;

8 серпня 1944 р. загинув майор «Макаренко», шеф штабу Воєнної Округи УПА-Північ;

у серпні 1944 р. біля Гаїв Вижних, на Дрогобиччині загинув у бою командир запілля УПА «Павленко» (Ростислав Волошин), визначний член ОУН, член УГВР;

24 вересня 1944 р. в бою з більшовиками над Дністром у Товмаччині загинув командир «Заревич», окружний провідник ОУН Товмаччини;

у вересні 1944 р.на Болехівщині загинув загинув лікар УПА-Захід командир «Дон»;

на початку жовтня 1944 р. загинув в бою з більшовиками в Равщині сотник «Вадим» (Степан Новицький), військовий інспектор Військового Штабу УПА-Захід, член ГВШ.

15 жовтня 1944 р. попали несподівано в більшовицьку засідку на Яворинках на Скільщині і загинули в бою майор «Поль-Польовий», командир старшинської школи УПА, поручник «Ткачук», командир розвідки Ждан, командир жандармерії «Вуйко» та духовник старшинської школи отець «Рафаїл».

1 листопада 1944 р. у боях у Чорному лісі та Станіславщині загинули провідні члени ОУН: «Павло» (Василь Турковський), «Скалюк» (Тимко Галів), «Чорнобіль» (Мирон Голояд), курінний куреня УПА поруччик «Гамалія».

У листопаді 1944 р. під час боїв у лісах біля Калуша загинули курінний командир сотник «Ярема» (Остап Линда), сотник Козак.

У грудні 1944 р. у запеклому бою з десятикратною більшовицькою перевагою загинув командир куреня «Сіроманців» «Максим», разом з 37-ма бійцями і підстаршинами УПА.

На Перемишльщині загинув курінний «Остап» (Микола Дудка), провідник ОУН.

23 грудня 1944 р. у бою з більшовиками в с. Юшковичі загинули провідні члени українського національного підпілля: член УГВР «Шугай» (Позичанок), «Орел» (Борис Вільшинський), «Модест» (Кость Цмоць).

29 грудня 1944 р. у бою з більшовиками в с. Васловінці загинув курінний «Боєві» (Кіндзірський Мирослав) Окружний керівник Чернівеччини, піонер самостійницького руху на Буковині.

У грудні 1944 р. на Золочівщині загинув командир 1-ої сотні старшинської школи поручник «Коник».

У великих боях зі спецвідділами МВС-МДБ, що розгорілись з початком 1945 р. загинули: у січні командир сотні «Полтавці» сотник «Максим», курінний Терешко, надрайовий провідник ОУН на Кореччині «Крилач» і «Борис» з 25 козаками, курінний командир Ярок з 20 козаками.

12 лютого 1945 р. у бою на Оржівськкому Хуторі, на Рівненщині загинув «Клим Савур» (Данило Клячківський), командир УПА-Північ та Провідник ОУН на Північно-Західних Українських Землях.

У березні 1945 р. загинули у бою командири УПА-Північ: «Мітла», член проводу ОУН, сотник «Степовий», командири куренів Благий та Вершник з 50-ма повстанцями.

7 квітня 1945 р. у бою біля с. Брині, Галицького району загинув командир тактичного відтинку УПА, хорунжий «Колчак».

На Тернопільщині у бою біля с. Вишки загинув «Борис» (Зенон Голубак), провідник ОУН на Кам'янець-Подільщині та «Сич», командир сотні «Чорноморці».

7 травня 1945 р. у бою біля с. Сосулівка, Чортківського району загинув курінний УПА «Крук».

На Буковині загинули у боях: «Роман» (Василинюк Микола), районний провідник ОУН, «Жук» (Гараміта Іван), районний провідник ОУН, «Аскольд» (Купченко Євген), надрайовий провідник ОУН.

Також серед загиблих повстанських командирів у цей час були: ШВШ генерал-хорунжий Гончаренко, майор «Ясен» (УПА-Південь), пор. «Острожський», курінні: сот. «Гірчиця», сот. «Довбенко», сот. «Шаркан» («Саблюк», О. Качан), хор. «Лисий» (І. Климчак), «Лихо» (О. Поліщук); сотенні: пор. «Андрій», пор. «Панько», пор. «Партизан» (Потапчук), «Філька», «Ярослав», пор. «Ярошенко» та інші.

Це далеко неповний перелік втрат командирів УПА в боях зі спецвідділами МВС-МДБ, що свідчить про те, що загальні втрати УПА були великими. Але УПА існувала і діяла, своєю боротьбою доводила світові, що український народ сприйняв більшовиків як і німців – окупантами.

«…Я иногда восхищался их мужеством, и думал, что если бы наши чекисты так умирали за свою родину, как они умирали за свое дело…» – спогади ветерана НКВС.

Великі втрати українського підпілля ОУН та повстанців УПА у цей період, поряд з іншими факторами, пояснюється й тим, що з літа 1944 р. до весни 1945 р. МВС та МДБ широко застосовували облави.

Тактика облав була такою: на кілька днів перед акцією на терен заходять малі загони МДБ, силою до сотні, щоб спровокувати сутичку з відділами УПА і визначивши місце перебування цих відділів відступають. Після цього більшовики підтягають артилерію, танки, літаки і розпочинають з усіх сторін концентрований наступ. В одному місці вони завжди створюють «мішок», наступаючи з його сторони малими силами, щоб заманити повстанські відділи відступати в приготовану на них пастку. Акція триває один тиждень, допоки частини МДБ не прочешуть крок за кроком весь окружний терен.

Малі облави проводили силами однієї сотні районне МДБ після чого, як околиця була прочесана великою облавою. Їх метою було переслідувати розпорошені частини УПА, вишукувати по селах поранених бійців УПА та підпільників, тероризувати цивільне мирне населення.

Великі акції НКВС-МДБ-МВС провело такі:

акція на Чорний ліс впродовж 1-7 листопада 1944 р. в Станіславщині і безпосередньо після неї на Болехівський ліс з 10 по 15 листопада 1944 р., у якій взяли участь дві повні дивізії НКВС;

акція в грудні 1944 р. на Миколаївщину, Бібреччину, Ходорівщину, Рогаччину. У ній взяли участь понад двадцять тис. бійців НКВС (у ході цієї акції було піддано тортурам цивільне мирне населення: старики, діти, дівчата, щоб вивідати інформацію про місце перебування повстанців);

у січні і лютому 1945 р. силами до 10 000 бійців НКВС провело велику облаву в районах: Бібрки на Львівщині, Галича, Войникова, Бурштину на Станіславщині, Підгаєць на Тернопільщині, та Медичі в Дрогобиччині;

у другій половині березня і в квітні 1945 р. проведено великі облави в районах Бережани, Підгайці, Козова, Перемишляни, Рогатин на Поділлі;

7 квітня 1945 р. почалася найбільша облава НКВС, у якій взяло участь 40 тис. енкаведистів під командуванням п'яти генералів. Тереном цієї акції було Підкарпаття і Карпати на відтинку від Стрия аж по річку Прут на Буковині. Акція тривала аж до кінця травня 1945 р. Більшовики застосували у ній усі прийоми партизанської війни, в облавах брали участь цілі відділи досвідчених більшовицьких партизан, спеціалісти по виявленню криївок, складів і бункерів. Усе це був елемент відважний і надзвичайно жорстокий;

подібні великі облави провело у той час НКВС й на терені Волині: в липні 1944 р. на Острізчині, в серпні 1944 р. на Пустомитські ліси (Рівненщина), в січні 1945 р. на Крем'янеччині та Рівненщині, а після цього в районі Коростеня та у Чернігівських лісах.

Водночас, і ворог зазнав відчутних витат. Так, за період війни тільки у внутрішніх округах СРСР загинуло біля 100 тис. енкаведистів: лише у червні-листопаді 1944 р.

УПА здійснили більше 800 нападів на гарнізони Червоної армії та НКВС. Також головним завданням УПА у цей період було обороняти українське населення від карателів НКВС: «Біля с. Андріївка бій був цілий день… Люди казали, що ми там їх набили три машини… їх на вантажівки наклали як оселедців і повезли…» – згадує ветеран УПА Євген Овсеюк.

«На Андріївну приїхали більшовики, і наш сотенний каже, вибираємось в ліс і оточимо село напівпідковою, і якщо вони не будуть чіпати село, то ми їх чіпати не будемо, а якщо вони будуть палити село, то ми їх там всіх закриємо, і там вони й залишаться разом з тим вогнем… більшовики дійшли до половини села і давай його палити… а ми їх закрили, і вони там всі й залишилися скільки їх увійшло…» – згадує ветеран УПА Євген Бевз.

З документів УПА:

«…разом з комендантом Лисенком було їх сімнадцять. Смертельно втомлені прибули вони на один з поліських хуторів.

Тепла червнева ніч огорнула своїм крилом поліську землю…

Повстанці миттєво заснули… Вартовий проходжав біля клуні, борючись зі сном та втомою і пильно прислухався довкруги. Навколо була глибока тиша…

Так минула ніч. Зійшло сонце. Вартовий «Розгром» пішов спати, збудивши на своє місце повстанця «Зірку».

Сонце вже піднялося над обрієм, коли до клуні швидко вбіг вартовий.

«Хлопці, вставайте!» – крикнув він. «Нас оточили червоні!».

Повстанці різко схопились на ноги.

«Друзі! За зброю!» Різко та швидко скомандував Лисенко, хапаючи зброю.

«Мусимо перемогти, або загинути по-геройськи».

«Хлопці!» – скомандував поважно Лисенко, – «частина з вас вибіжить надвір і обсипте червоних пострілами, інша частина полізе на дах і зверху стрілятиме по червоних, решта залишиться у клуні».

«До діла!»

Почувши це, повстанець «Вовк» схопив кулемет і швидко вибіг у двір.

За ним кинулося ще кілька повстанців з гвинтівками.

Червоні обсипали їх градом куль. «Вовк» встановив свій кулемет і обсипав червоних кулями. Червоні обкидали його гранатами. Геройський кулеметник цього не злякався, дві гранати він кинув назад. Та ворожа куля потрапила в кулемет і він замовк.

«Вовк» кинувся у клуню, щоб взяти інший кулемет. У цей момент у нього поцілило кілька ворожих куль і він упав біля клуні.

У цей час енкаведисти пострілами підпалили клуню. Положення повстанців ставало дуже загрозливим. Лисенко вирішив пробитись крізь вороже кільце.

«Друзі!» – гукнув він серед вогню і пострілів. – «Прорвемось! Вперед, за мною!»

Він схопив кулемет і вискочив з клуні. Та червоні тільки цього й чекали. Вони сипнули густим вогнем, і хоробрий командир, поцілений кількома кулями в груди упав мертвий на землю.

Повстанці розгублено затримались у клуні, але тільки на одну мить. Бо у ту хвилину повстанець «Розгром» крикнув:

«Друзі!»

«Вперед, за мною!»

Він вискочив надвір, стріляючи на ходу із свого танкового кулемета, і летів просто на становища червоних. За ним вискочили й інші повстанці.

Червоні, що вже були впевнені у своїй перемозі, раптом спантеличились відчайдушним вчинком геройського кулеметника і почали втікати.

Повстанці увесь час ішли вперед.

Молодий повстанець «Черемха» незважаючи на постріли відступаючих червоних схопив кулемет, що був при вбитому командирові і відкрив вогонь по червоних, що втікали у жито.

Більшовики не витримавши натиску повстанців розбіглися.

Через хвилину на хуторі стало тихо. Лежали убиті й поранені червоні.

У цей час прийшов у свідомість поранений у руки й ноги шістьма кулями повстанець «Вовк». Він з надлюдським зусиллям відповз від вогню, просунувся у жито і там знову втратив свідомість.

Повстанський відділ забрав його із собою… Так борються сини України за свою Землю».

«… Відділ сотенного Буревія 9 квітня 1944 року опинився у с. Березина.

Командир відділу виставив охорону.

Більшовики, дізнавшись, що ми у селі посунули на нас з усіх сторін. Більшовики у кількості 400 осіб, при підтримці кулеметів і мінометів розпочали на нас наступ. Вороже кільце змикалося навколо нас все вужче.

Коли більшовики підійшли до нас на близьку відстань, очі Буревія за ближчали, він кинув наказ: «По ворогові… Вогонь!»

Заклекотіло одинадцять наших кулеметів і вісімдесят вісім крісів.

Піднявся дикий і страшний зойк конаючих сталінських наймитів. Лави їх самітно поріджшали. Але вони залягли і відкрили вогонь по нас. З сусіднього села їм надійшла допомога.

Становище дедалі ставоло безвихідним. У цю грізну хвилину сотенний Буревій гукнув рішуче до бійців: «До пробою, Готовсь!». Скільки залізної волі і непорушності було в його наказі, яка рішучість до боротьби за свій Край і Народ.

Отримавши підмогу ворог посилив по нас вогонь. В ту ж хвилину ворожа куля влучила у нашого командира. Вмираючи він промовив: «Друзі!, На пробій, вперед…!».

Ворожі кулі градом сипалися на наших бійців. Упав енергійний чотовий Богун, далі Лановий, Сосна й інші…

Всі вони тримались як леви. Тримались міцно і хоробро.

Ніхто з українських повстанців не зламався…

В критичну хвилину політвиховник Квітка гукнув до стрільців: «За мною, Вперед!».

Ми взяли напрямок, де становище червоних було слабке. Сконцентрувавши всі сили в одному напрямку, силою кулеметного вогню і багнетів, ми пробились крізь ворожу лінію, розірвали вороже кільце і підібравши убитих і поранених, пішли вперед. Сотню, що нею командував Буревій, на прохання його бійців, командуванням УПА було названо сотнею Буревія».

«…винищуючи гітлерівських посіпак, повстанські загони безпощадно розправляються також з червоними бандитами, що позначають свій шлях грабунками, примусовою мобілізацією населення та мордуванням мирних українських людей. У вересні повстанці розігнали більшовицьку банду над Бугом. Втрати червоних – 250 убитими та близько 200 поранених. У цих боях повстанцями здобуто багато зброї.

На Берестейщині і Кобринщині грабіжницькі відділи червоних намагаються проводити мобілізацію людей, починаючи з 1905 року народження, але мирне населення втікає перед ними, а самооборона й повстанці розбивають їх при кожній нагоді.

Те ж саме відбувається на Сарненщині та Столинещині. Матеріальний і моральний стан більшовицьких загонів дуже незавидний: голі, босі, голодні, пиячать, грабують кожний на власну руку, б'ються між собою. Командний склад – парашутисти, прислані з Москви, а бійці – це різношерста наволоч та кримінальні злочинці. Ці банди поставили перед собою одну ціль – це грабунок і розбій. На Поліссі йдуть постійні бої повстанців з цими так званими «партизанами». У Коростенському, Андрусівському, Фастівському районах загони УПА розбили кілька більшовицьких відділів, здобули зброю, підводи з награбованим майном, багато амуніції. В боях червоні втратили кілька сотень убитими й пораненими. З українськими повстанчими загонами червоні не люблять зустрічатися, бояться. Була окрема інструкція у них, де було написано, що при зустрічі з українськими повстанцями «стріляй і тікай».

У Білоцерківських і Яруновецьких лісах УПА цілковито спаралізувало більшовицьку бандитську роботу, знищивши понад 40 провідників червоних банд.

На межі Галичини й Волині, біля Кунева, повстанці розбили в жовтні недобитки червоних партизан Ковпака, що поверталися з Галичини. В цьому ж терені знищено відділ червоних (понад 200 чол.) біля Верхова, що прибули з Славутських лісів».

Спроба швидко ліквідувати український національно-визвольний рух за допомогою фронтових частин виявилося марною. Тож, коли фронт пішов за терени України, території Західної України знову опанували повстанці. Радянський режим тримався лише у великих містах та населених пунктах, де перебували військові гарнізони. Так, каральні операції на сільські райони та лісові масиви продовжувалися, але це не змінювало загальної військово-політичної ситуації, тільки-но червоні відходили, ці райони знову опановували українські повстанці. Крім того, радянська влада зовсім не розуміла місцевих українських умов і зневажала місцеві традиції. Навіть звернення до повстанці були політичне не продуманими і мали політичний характер, зі звернення Президії Верховної Ради, Раднаркому УРСР і ЦК КП(б)У до

учасників так званих УПА та УНРА 13 лютого 1944 р.: «…Ваші ватажки-німецько-українські націоналісти ведуть вас дорогою зради, ганьби і загибелі. Вони готують разом з німцями ярмо на шию українського народу, вони загинуть разом зі своїм хазяїном – Гітлером… Кидайте оунівські банди! Виходьте з лісів, здавайте Червоній Армії свою зброю. Той, хто разом з гітлерівцями-оунівцями буде боротися проти Радянського Союзу, проти органів народної влади, зазнає суворого народного суду. Червона Армія легко знищить мізерні, розпорошені… банди німецько-українських націоналістів. Слава доблесній Червоній Армії! Слава великому другу українського народу – Маршалу Радянського Союзу, товаришу Сталіну».

Водночас, актуальною проблемою для УПА особливо з кінця у 1944 р. залишалося забезпечення озброєнням і амуніцією. У першій половині року постачання здійснювалося за рахунок створених раніше запасів та захоплено у радянських і німецьких супротивників. З другого півріччя основним джерелом надходження озброєння для УПА і запілля стають розбиті або роззброєні повстанцями групи охорони громадського порядку, загони «совпартактиву» та сільські винищувальні батальйони.

Прикладом озброєння повстанців за рахунок радянських місцевих мілітарних формувань є відібрання у «стрибків» 22 гвинтівок і відновлення у листопаді 1944 р. розбитого перед тим ВОПу Володимирецького району.

Розвиток міжнародних відносин на початку 1945 р. (військові поразки Німеччини, домовленості союзників на Кримській конференції), стабілізація становища в СРСР та намагання радянської влади до швидкої і повної ліквідації українського самостійницького руху («період тиску») призвели до усвідомлення його керівництвом настання критичної хвилини, а отже залежності подальшого існування визвольного руху від впровадження жорстких заходів самозбереження, основою яких було здійснення ряду контррозвідувальних та розвідувальних заходів, порядок здійснення яких регламентувалися рядом директивно-інструктивних документів, серед яких особливе місце займала **Інструкція розвідувально-контррозвідувальної служби** 1944 р.:

Вступ

Тверда дійсність Другої імперіалістичної війни, що витворилась на землях України, поставили на сторожі честі Українського Народу – Українську Повстанчу Армію.

УПА є одиноким чинником, що на її ґрунті організовуватимуться сили, які вирішать долю України та йтимуть шляхом в велику майбутність від перемог до перемог, – аж до повного винищення всіх її окупантів.

УПА в своїй боротьбі після ганебної втечі німців з України знайшлася серед нових обставин. Сьогодні УПА має проти себе на місці німецького гестапо і більшовицьких банд – так званих «партизан» НКВС, який постійно кидає проти неї регулярні фронтові частини армії.

УПА, незважаючи на перевагу ворога, приймає не тільки оборонну тактику, а маючи за собою невмирущі подвиги у визвольній повстанській боротьбі проти переважаючих сил німецьких окупантів і деякої сили червоних банд в німецькому запіллі, з кожним днем росте, та захоплює в свої руки ініціативу. Вона вихована в дусі агресії, відповідаючи цілям і завданням, які стали перед українським народом в обличчя сьогоднішніх подій, веде дії організованого характеру.

Перемогу вирішує не тільки збройна сила з усіма її досягненнями, а в великій мірі вирішує таємний вид війни. Відповідна група організує для ведення офензивно-розвідувальної роботи «Розвідчу службу».

Для боротьби зі шпигунством та для контролю внутрішнього порядку і втримання визначеної командуванням лінії в боротьбі організовує «контррозвідувальну службу».

Розвідча служба і контррозвідувальна служба мають відповідати таким умовам:

1. Конспірація. Всякі наміри, плани, кожний крок в роботі, хоч би вони були підготовлені чи розроблені найкращими силами, через брак конспірації, будуть обернені на неуспіх, цілковита таємниця у всіх справах це головна засад, вона в першу чергу гарантує успіх. За порушення правил збереження таємниці, винні мають відповідати по найсуворіших законах. Вміти мовчати найкраща чеснота (якість) агентурного працівника.

2. Патріотична відданість. Нею повинна характеризуватися праця кожного працівника. Любов'ю до Батьківщини і ненавистю до ворога повинні керуватися у виконанні складних, але почесних завдань. Нажива, як це в розвідчих органах державних народів, є виключена.

3. Спритність і хитрість. Невід'ємна прикмета кожного співпрацівника, агента і керівника. Спритність в розвідчій роботі, це означає знати ворога, вміти пристосовуватись до ворога, коли є у цьому потреба, не зрадитися перед ним, зуміти собі порадити при виконання всякого завдання, наданого зверхником у всяких умовах, а на додаток до цього хитрість, тобто вміти вжити способів вирвати у ворога його таємниці, що внаслідок їх втрати йому прийде неухильна загибель. Це вміти вжити способів завести ворога над пропасть, держати його над нею, це знати його наміри, це вміти зробити правильний висновок з кожного його кроку, це вміти не попастися в його сіти.

4. Безперервність і наполегливість. В агентурній роботі одна з основних важливих якостей розвідки. В незалежності від зовнішніх умов, від власного становища і зусиль ворога, розвідча робота повинна вестися постійно, наполегливо і без послаблення. Працівники повинні нагромаджувати все нові і нові дані про ворога, рівночасно вивчаючи його. Всі можливості мають бути використані для справи розвідки, навіть при найбільших труднощах. Всякий перерив і легковаження є найбільш караними та непрощеними, бо це є прогріхом у роботі.

5. Чуйність і дрібничковість не повинні позначатися постійно в роботі. Вміти звернути увагу на всяку, на перший погляд, дрібницю, вміти пов'язати декілька маловажливих фактів в один висновок, і на підставі цього висновку зробити правильне твердження в агентурній роботі. Всякі дрібнички ведуть до великого. В розвідчій роботі бути дрібничковим, значить бути чуйним, не бути зненацька заскоченими подіями, спрогнозувати майбутнє на підставі того, чого не вдасться ворогові вдержати і оповити стовідсотковою таємницею, це значить не допустити заскочення.

6. Безоглядність в методах роботи працівників при виконанні своїх обов'язків є необхідним. В агентурній роботі немає моралі ні релігійної, ні в поведінці. Тут є одна ціль, добитися успіхів в кінцевих інтересах справи, яку диктує боротьба і успіх. За ціну успіху доводиться жертвувати своєю честю, вживати такі засоби, як шантаж, обман, зрада, крадіж, брехня і т.п. Для добра справи і найганебніший вчинок є моральним і він себе виправдовує. Якщо конечність вимагає, тоді слід не вагатися, а боєм добути відомості. А деколи й зухвальством.

7. Безшаблоновість. Кожний замір, кожне завдання, кожний план при кожній розробці агентурної справи, повинен характеризуватися безшаблоновістю. Майстерність організації і виконання нею роботи заключається в оригінальності, яка виникає з того, що кожне завдання постає в інших умовах, а їх виконання потребує своїх методів і способів. Шаблоновість у роботі призведе до того, що заміри в кінці стануть для самих себе шкідливими, та не дасть ніяких позитивних наслідків. Врешті, шаблон в роботі дозволить ворогу натрапити на нашу роботу.

8. Активність. Тільки активна робота кожного співпрацівника, агента і керівника по розробці кожної справи положить розвідчу роботу на належний рівень. Застій і брак нових творчих ідей в роботі зводить роботу агентури чи агентурної організації до «дешевого бюро» – застарілих новинок. Штаби, які мали до послуг розвідчі органи, де був брак активності, постійно були у хвості подій, на них постійно нападали, ворог тут постійно тримав ініціативу, незважаючи на його меншовартість. Ініціатива працівників в роботі і активність у будь-яких умовах та будь-якому положенні поставить роботу на належний рівень.

9. Фаховість. Розвідча служба і контррозвідувальна служба, крім наполегливої роботи мають ще одне велике завдання: підготувати для майбутньої регулярної армії агентів і керівників, які вповні виконуватимуть завдання, покладеними на них штабами визвольної армії, згідно з її потребою. Сьогоднішня дійсність є періодом повстанчої боротьби, перевіркою сил, а одночасно і борців, їх спеціалізації та фаховості. Всі працівники повинні постійно підвищувати свою фаховість. Усе це набувається шляхом вмілого керування керівниками, у практичній роботі, читанні розвідчої літератури.

Згідно з часом, що гряде будуть покладені великі завдання на організаторів роботи, вони самі повинні не тільки давати роботу, але самі мають вивчати цю складну і відповідальну роботу за допомогою відповідних рефератів, консультацій, дискусій, на основі даваного чи виконуваного завдання і читання відповідної літератури.

Фаховість працівника розвідчої служби і контррозвідувальної служби визначається не тільки прикметами, які тут перераховані, а він ще мусить бути всебічно розвинений, мати освіту військову, технічну і загальну, щоб пізнати себе, краще пізнати ворога, починаючи від самих його основ. Тут головним слід пам'ятати, що вивчити і пізнати ворога, це перший крок до перемоги над ним, яку завершує збройний чин.

10. Централізація роботи. В результаті концентрації матеріалів і при їх постійній розробці вдається осягнути повний образ ворога, а рівночасно через збір відомостей перевіряється правдивість здобутого.

11. Розвідча служба і контррозвідувальна служба узгіднюють свою роботу з роботою органів СБ, в мірі взаємної співпраці на місцях, яка проявляється:

у володінні відомостями;

у володінні здобутими матеріалами та документами;

спільним використанням полонених, перебіжчиків, дезертирів, втікачів від ворога і т.д.;

спільних різних акціях і т.п.

Організація

Розвідчий відділ (далі – РВ)

При штабі групи створюється РВ, до складу якого входять: шеф, секретар, керівник зв'язку, агенти.

Шеф РВ діє по вказівках та за дорученнями командира групи, за його повній співпраці і постійному контролі з його сторони.

В обсяг роботи шефа РВ входить:

створення розвідчого відділу (далі – РВ) при штабі групи;

керування РВ;

особисте керування відділами;

організація і ведення сітки розвідчої служби проти ворога, який перебуває на оперативному терені групи, на сусідніх, не опанованих УПА теренах, які примикають до нього;

реорганізація ведення сітки контррозвідувальної служби у всіх відділах групи і на її оперативному терені;

організація і засилання розвідчих диверсійних груп;

постійний контроль роботи;

організація актів, які є необхідними для справи розвідки або контррозвідки;

переслуховування полонених і арештованих, які можуть дати важливі розвідчі або контррозвідчі дані;

налагодження з комендантами загонів через командира групи співпраці в справах ведення ним особистої розвідки і інструктаж;

звітування за вказівками командира групи.

Заступник шефа РВ являється першим його заступником і керує відділами РВ.

Секретар РВ відповідає за відділ РВ, а крім того являється технічною силою в роботі відділів.

Агенти і інший персональний склад включається до спеціальної агентури (далі – СА).

Агентурні станиці (АС).

АС на чолі з керівником являється відділом розвідки і контррозвідки при штабі загону.

Керівник АС підлягає шефові РВ ділово, а організаційно командирові штабу загону.

До складу АС входять: керівник, заступник, секретар.

Основним обов'язком АС являється: організація АС, організація роботи АС на оперативному терені загону.

З відходом на Захід радянсько-німецького фронту і певною мірою стабілізацією ситуації у західних областях України радянське партійно-державне керівництво посилило увагу до боротьби з українським визвольним рухом.

Вже восени 1943 р. було сформовано організаційні групи обкомів партії. У квітні 1944 р. відновили роботу Волинський, Рівненський, Тернопільській, Чернівецький, згодом Станіславський обласні комітети КП(б)України. Для їх «належної» роботи видавались відповідні інструктивні відповідні документи.

Резолюція Пленуму ЦК КП(б)У «Про хід виконання Постанови ЦК ВКП (б) від 27 вересня 1944 р. «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР» № 7/1 від 24 листопада 1944 р.

«…Зобов'язати Волинський, Станіславський і Чернівецький обкоми партії усунути недоліки в галузі організаційно-партійної роботи, добитися того, щоб кожна первинна партійна операція булла на ділі бойовим організатором мобілізації і згуртування широких трудящих масс навколо виконання заходів партії та радянської держави… залучити всіх комуністів до активної партійної роботи, щоб кожний комуніст був організатором і політичним керівником масс в справі відбудови народного господарства, допомоги фронтові, боротьби за остаточний розгром… українсько-німецьких націоналістів.

Пленум ЦК КП(б)У вимагає від Волинського, Чернівецького і Станіславського обкомів КП(б)У:

докорінно поліпшити агітаційно-масову роботу серед населення, повсякденно роз'яснюючи трудящим їх права і обов'язки, встановлені в Конституціях СРСР і УРСР, радянські закони і порядки, виховуючи в них почуття радянського патріотизму…

повсякденно керувати роботою агітколективів та агітаторів, організувати їх системний інструктаж…озброювати агітаторів майстерністю більшовицької агітації;

сміливіше залучати до агітаційної роботи з місцевого активу перевірених і відданих радянській владі людей, організовуючи для них семінари, консультації, курси…

…Пленум ЦК КП(б)У зобов'язує обкоми, міськоми, райкоми і первинні партійні організації різко поліпшити керівництво пресою, підвищити її організуючу роль в справі поліпшення політичної агітації і пропаганди…сміливіше висувати на керівну радянсько-господарську і профспілкову роботу з місцевого активу найбільш перевірених і відданих партії і радянській владі людей, на широке залучення місцевої інтелігенції до активного громадсько-політичного життя… Обкомам, міськкомам і райкомам КП(б)У західних областей України не пізніше 10 грудня ц. р. підібрати і укомплектувати керівними працівниками відділи виконкомів, районних і сільських Рад, будинки культури, клуби… особливу увагу комсомольських організацій спрямувати на необхідність поліпшення масово-політичної роботи серед сільської молоді, ширше залучати її до активної участі в усьому громадсько-політичному житті…Зобов'язати ЦК ЛКСМУ укомплектувати обкоми, міськкоми і райкоми ЛКСМУ керівними комсомольськими кадрами…»

З цього часу вводилася притаманна іншим господарським і суспільним акціям в СРСР плановість.

Історична довідка

Пленум ЦК КП(б)У, що відбувся 24 листопада 1944 р. після видання 27 вересня 1944 р. постанови ЦК ВКП(б)У «Про недоліки в політичній роботі серед населення західних областей УРСР», звернув увагу секретарів обкомів на необхідності «остаточного розгрому найлютіших ворогів українського народу – українсько-німецьких націоналістів».

Особливо наголошувалося на необхідності знищення керівних кадрів Служби безпеки, для чого рекомендувалося «гнучкіше і різноманітніше застосовувати всі заходи боротьби». У зв'язку з цим, у компартійних документах наголошувалось на необхідності посилення конспірації.

Зі свого боку, компартійні органи наголошували на неприпустимість порушення конспірації в роботі МВС і МДБ західних областей УРСР.

У 1946 р. більшовики у боротьбі з УПА широко застосовували випалювання лісів у тих теренах, де діяли повстанці, намагаючись позбавити партизан лісового середовища в якому ті почувалися господарями. Так, були спалені основні ліси Ковельщини, північно-східної частини Львівщини, в околицях Станіслава (Чорний ліс), інші лісові масиви.

При цьому, більшовицькі каратели не обмежувалися лише паленням лісів. У багатьох випадках, разом з лісами вони спалювали і прилеглі села. У такий спосіб було знищено села Велика Радванецька, Кути, Лісові, Добролівка, що на Львівщині та багато інших. Запалювали ліси або ж самі енкавеесники чи сексоти, або ж це робилося за допомогою спеціальних авіаційних бомб.

Також улюбленою формою роботи МВС-МДБ були різноманітні провокації. Це, наприклад, підробка заяв: так, якщо до рук «чекістів» потрапляв видатний командир УПА, вони таємно його вбивали, а потім публікували ніби-то написану ним, а насправді сфабриковану «покаянну» заяву. Так вони вчинили з поручником «Зміюкою», сином героя ЗУНР полковника Дмитра Вітовського.

Таке масове і цілеспрямоване застосування терору завдало болючих ударів українському національно-визвольному рухові. Чисельність його учасників різко зменшилась. Однак УПА і ОУН не капітулювали перед лютим і безжалісним ворогом, а знайшли нові форми боротьби, розформувавши свої великі військові відділи на більш менш самостійні оперативні одиниці, що нараховували від 3-5 до 10-20 бійців.

До висвітлення теми

Активну протидію ОУН і УПА починаючи з другої половини 1944 р. здійснювали й щодо колективізації в західних областях України. Так, в документі УПА «Вказівки в роботі під час жнив», датований 23.06.1944 р. містилилися конкретні вимоги щодо подальших дій у цьому контексті: «нищити більшовицький транспорт, дороги і мости, якими возять збіжжя до державних збірних пунктів, нищити державні елеватори… зерно роздаємо селянам… нищити партійних заправил… худобу і інше колгоспне майно роздавати селянам…»

Якщо в 1945 – 1946 рр. терористичні акції в основному здійснювалися проти радянсько-партійного активу (загинуло близько 2434 посіпак більшовиків), співробітників НКВС-НКДБ (загинуло 737 карателів) і військовослужбовців режиму (загинув 1675 військовик), то в 1947-1949 рр. проти голів сільських рад (ліквідовано 538 служителів більшовицького режиму) та голів колгоспів (знищено їх 233).

Збройна боротьба УПА завдавала великої шкоди міжнародному авторитету СРСР. Окупаційному режиму не вдалося ліквідувати український національно-визвольний рух силою. Тому комуністи розпочали підступну боротьбу та віроломну агітаційну кампанію, намагаючись, таким чином, позбавити УПА народної підтримки та розкладу її зсередини.

Так, наприклад, в інструкціях Волинського обкому КП(б) України від 3 жовтня 1944 р. сказано: «…вважати за основний напрямок масово-політичної роботи на селі в найближчому часі широке роз'яснення того, що суверенність нашої держави завойована українським народом тільки під керівництвом більшовицької партії, тільки за активною допомогою братнього російського народу…Потрібно невпинно роз'яснювати, що дійсно вільна і незалежна Україна є тепер і може бути лише у братній сім'ї народів могутнього Радянського Союзу».

У масово-політичній роботі «необхідно викривати провокаційність і брехливість гасла українсько-німецьких націоналістів «За вільну і незалежну Україну». Необхідно роз'яснювати Конституцію Радянської України, що український народ під керівництвом більшовицької партії вже завоював свою волю і суверенні права, а українсько-німецькі націоналісти: бандери, мельники, оунівці ведуть боротьбу з українським народом не за вільну і незалежну Україну, а за Україну куркулів і капіталістів, за поневолення України німецькими фашистами, за перетворення українського народу в німецьких рабів».

Пленум обкому КП(б) України звертає увагу партійних організацій на те, «що масово-політична боротьба серед населення повинна бути скерована на розклад націоналістичних банд, на вихованні у населення ненависті до німецько-українських бандитів і на залучення всього населення до активної і рішучої боротьби з бандитами».

Уряд УРСР вже у вересні 1944 р. видав офіційне звернення до бійців УПА з повною амністією для усіх, хто з'явиться з повинною і зголоситься служити в Червоній Армії. У випадку відмови всіх, хто бореться проти СРСР, чекає нещадна розправа. Така агітація дала певні результати.

У грудні 1944 р. радянським урядом видано нове звернення до повстанців, у якому повстанцям оголошено «останній» термін добровільного виходу з лісу. У травні 1945 р. з приводу закінчення Другої світової війни видано третє звернення, а в липні 1945 р. четверте. У третьому та четвертому зверненнях йшлося, що у разі, «якщо УПА не капітулює, то порти неї уряд СРСР кине усю військову машину, яка розгромила гітлерівську Німеччину».

П'яте звернення Нарком МВС УРСР видав у середині листопада 1945 р.

Названі документи розповсюджували масово, за допомогою преси, афіш, листівок, по радіо. Щоб довести свою «доброзичливість», більшовицькі вожді звільнили із заслання і дали можливість повернутися додому певній частині українців, вивезених із західних областей України у 1939-1941 рр. Прагнучи надати успіху своїм операціям, чекісти використовували такий спосіб: обравши який-небудь район, війська МДБ його оточували, зганяли на майдан чоловіче населення і примушували підписувати відповідно укладену заяву про вихід з УПА та засудження українського партизанського руху. Фото таких заяв з підписами публікувались у пресі, як доказ того, скільки «бандерівців» склали зброю.

Підпільниця Марія Бойко згадувала: «..в Сокаль увійшла сотня «Назарука» і вишикувалась перед будинком розташування міліці, поставили на землю ручні кулемети «МГ» і «Дегтярьова», іншу зброю склали поряд. Вся сотня вийшла з повинною. Згодом «Назарука» зробили командиром винищувального батальйону. У відповідь на такі дії, СБ йому оголосила смертний вирок, який згодом було виконано.

В Сокалі діяла так звана «маневрена група», складена з прикордонників, які добре знали українську мову, колишніх повстанців, яких було захоплено в полон, засуджено до страти, а потім дарували життя в обмін на співпрацю з НКВС.

Вдень хони ходили у формі радянських прикордонників, а вночі перевдягались у цивільний одяг і робили свою чорну справу під виглядом бандерівців… вишукували

українських активістів… під виглядом повстанців звинувачували їх у співпраці з НКВС, а коли люди це відкидали і говорили, що навпаки, вони допомагали повстанцям, то ті вимагали це підтвердити, що люди робили, бо вони не знали, що це не бандерівці, а перевдягнені енкавеесники…»

Однак, переважна кількість бійців УПА, серед яких було багато підпільників продовжувала боротьбу. Ось кілька прикладів: 10 червня 1945 р. сотня «Чорноти» вночі увійшла до райцентру Галич. Було обстріляно будинки МВС та МДБ, одного чекіста вбито, двох – поранено; в червні 1945 р. на шляху Козятин-Бердичів повстанські відділи протягом тижня тричі затримували поїзди і рятували людей, яких більшовики насильно вивозили до Сибіру; 12 липня 1945 р. сотня «Вихора» атакувала райцентр Солотвино, обстріляно будинки МВС та МДБ; 8 липня 1945 р. сотня ім. Богуна організувала засідку на радянських прикордонників на шляху Кривотули-Гостів, у яку потрапило 49 чекістів, після короткого бою 18 з них було знищено. 3 серпня 1945 р. відділ УПА зробив засідку між селами Верхнею і Гуменовим на відділ МДБ, який поїхав у сусіднє село виселяти селян до Сибіру. Кулеметним вогнем було вбито 10 чекістів, 9-ьох було взято у полон; 25 листопада 1945 р. курінь під командуванням «Чорного» зробив напад на райцентр Стинію біля Станіслава. У запеклому бою було знищено будинок МВС, тюрму, з якої звільнено усіх в'язнів, військкомат, залізничну станцію.

Анастасія Кузюк, зв'язкова підпілля: «…у нас була ціла система таємних знаків… бувало вийду я на двір, а повстанці знають, що все у селі спокійно, а бо ж хтось з односельців пройде, приклавши руку до кашкета, то я вже знаю, що пора повстанцям пекти хліб…»

Ярослав Дяків, підпільник: «…я був у підпіллі з 1944 року по 1950 рік і виконував його завдання, допоки мене не арештували…»

Радянські партійні документи містять конкретні дати до яких вимагалося «покінчити з бандитизмом». Це мало бути закінчено до 15 травня 1945 р., як того вимагав М. Хрущов. Згодом, для виправдання неспроможності знищити український повстанський рух, починаючи з 1946 р. у партійних документах почали вживати поняття «українсько-німецькі націоналісти», «залишки українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР».

Історична довідка

4 жовтня 1946 р. Політбюро ЦК КП(б)України ухвалює постанову «Про стан боротьби із залишками українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР». У цій постанові були піддані критиці дії органів МВС та МДБ. Зокрема, в цій постанові наголошується, що у серпні 1946 р. у всіх західних областях України було проведено 7009 операцій проти відділів УПА та підпілля ОУН, і лише 738 з них дали позитивні результати.

У наступному 1947 році Політбюро ЦК КП(б)України ухвалив у цього приводу ще дві постанови. У них використовується все більше загальних фраз на зразок «підвищити ефективність боротьби проти українсько-німецьких націоналістів».

«Про залишки банд українсько-німецьких націоналістів з західних областей УРСР» йдеться у постанові Політбюро ЦК КП(б)України «Про заходи по посиленню боротьби із залишками оунівського підпілля в західних областях УРСР», від 22 березня 1950 р., у постанові Політбюро ЦК КП(б)України «Про посилення боротьби по остаточній ліквідації залишків банд українських буржуазних націоналістів у західних областях УРСР» від 24 квітня 1952 р., у постанові Політбюро ЦК КП(б)України «Про подальше посилення боротьби по остаточній ліквідації залишків банд українських буржуазних націоналістів у західних областях УРСР» від 9 травня 1952 року, у постанові Президії ЦК КПУ «Про стан ліквідації решток банд українських буржуазних націоналістів в західних областях Української РСР» від 31 грудня 1953 року та ін.

Тут виникає логічне запитання, якщо це дійсно були «залишки» повстанського руху, то чому така потужна репресивно-каральна радянська система не могла такий довгий час їх подолати?

Очевидно, що все-таки йдеться про масовість українського повстанського руху та його підтримку українським населенням.

Постанова Оргбюро ЦК КП(б)У «Про факти порушення конспірації в роботі органів МВС і МДБ західних областей УРСР» № 81/312-оп від 9 серпня 1946 р.

ЦК КП(б)У располагает фактами, когда отдельные райкомы КП(б)У западных областей УССР, при проведении борьбы с бандами украинско-немецких националистов нарушают требования конспирации в оперативной и агентурной работе органов МГБ и МВД.

Эти нарушения выражаются в том, что оперативные мероприятия и работа райотделов МГБ и МВД с агентурой часто обсуждаются на открытых заседаниях бюро райкомов… партийных собраниях и активах. Принимаемые при этом решения нередко расконспирируют сущность агентурно-оперативной работы органов МГБ и МВД…

В Рудковском районе, Дрогобычской области (секретарь т. Аначко) все решения ЦК КП(б)У по борьбе с бандами ОУН-УПА и работе органов МВД-МГБ, как правило, дословно зачитываются и обсуждаются на общерайонных партийных собраниях…

Несоблюдение правил конспирации приводит к тому, что методы агентурно-оперативной работы органов МГБ и МВД и мероприятия по борьбе с бандами, в отдельных случаях, становятся достоянием врага, приводят к провалу операций, напрасной гибели наших людей и затрудняют эффективное проведение дальнейших мероприятий по борьбе с остатками подполья ОУН.

ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать секретарей обкомов, горкомов и райкомов …западных областей УССР устранить указанные недостатки в соблюдении конспирации в работе органов МГБ и МВД, для чего:

прекратить практику обсуждения докладов о работе органов МВД и МГБ, деятельности работников этих органов, связанной с оперативной работой, на открытых заседаниях бюро райкомов КП(б)У, партийных собраниях и совещаниях партийного актива;

запретить партийным органам разрабатывать различные памятки, инструкции и другие директивные документы по агентурно-оперативной работе…;

запретить вмешательство в агентурно-оперативную работу органов МГБ и МВД работников партийного советского аппарата. В случае необходимости дачи указаний по оперативной работе райотделам МГБ и МВД, то таковые должны даваться только первыми секретарями райкомов КП(б)У.

…обсуждать вопросы работы органов МГБ и МВД только на закрытых заседаниях бюро и оформлять эти материалы «особой папкой», строго соблюдая инструкцию о введении секретного делопроизводства, утвержденную ЦК КП(б)У от 21 января 1944 года.

…строго соблюдать конспирацию в повседневной работе по борьбе с бандами, не допуская случаев, которые могут привести к расшифровке методов агентурно-оперативной работы органов МГБ и МВД (неосторожные встречи с агентурой, передачи секретных сведений по телефону, небрежное отношение к черновикам секретных документов и т. д.)…»

Зміст «всіх заходів» випливає з наступної постанови Політбюро ЦК КП(б)У від 10 січня 1945 р. згідно з якою начальники облуправлінь НКДБ і НКВС, секретарі обкомів партії зобов'язувалися мати у кожному населеному пункті агентуру та «широко залучати до агентурної роботи місцевих жителів, перевірених і відданих радянській владі, а також з числа колишніх учасників оунівських організацій».

Логічним продовженням цих рішень стала також постанова Політбюро ЦК КП(б)У від 26 лютого 1945 р. відповідно до якої за кожним більшим повстанським підрозділом закріплювався рухливий бойовий загін, для ліквідації боївок виділялися невеликі військові групи, а для ліквідації керівників ОУН і СБ за прикладом Волинської області рекомендувалося створити «групи спеціального призначення з бандитів, які зголосилися з повинною і виявили бажання боротися з бандитизмом» (13 січня 1945 р. з колишніх повстанців була створена спецгрупа на чолі з керівником зв'язку Луцької (Волинської) округи Й. Кравчуком («Твьордий»); у січні 1946 р. члени групи за свою діяльність були висунуті на нагородження радянськими державними та військовими нагородами).

24 березня 1945 р. Політбюро ЦК КП(б)У ухвалив рішення «Про проведення обліку робітників і службовців на підприємствах промисловості, транспорту і в радянських установах західних областей УРСР», яке орієнтувало партійні організації, органи НКВД і НКГБ на те, щоб «вжити рішучих заходів по викорчовуванню ворожих елементів і закрити їм доступ на підприємства і до установ».

Постановою Політбюро ЦК КП(б)У від 10 січня 1945 р. «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях України», було запро-

ваджено контроль за точним місцезнаходженням кожного громадянина чи громадянки. У разі, якщо цього не вдавалося зробити, то такі особи автоматично зараховувались до учасників антирадянського руху спротиву і стосовно них застосовувались репресії арешт і виселення до Сибіру. Цією постановою також було прийнято відповідний план, що зобов'язував Львівський, Волинський, Станіславський, Тернопільський, Дрогобицький, Рівненський, Чернівецький обкоми КП(б)України, наркомів НКВС і НКДБ, начальників внутрішніх і прикордонних військ НКВС посилити боротьбу з «націоналістами» з тим, щоб використати зимовий період для остаточного розгрому і ліквідації загонів УПА і підпілля ОУН. Головне завдання полягало у тому, «щоб у кожному населеному пункті була наша агентура». Вимагалося широко залучати до агентурної роботи місцевих жителів, перевірених і відданих радянській владі, а також з числа колишніх учасників оунівських організацій. Увагу агентури скерувати перш за все «на виявлення оунівських центрів, що організуються, місцезнаходження банд і їх задумів».

Тут міститься заклик до посилення репресій: «…не оминати жодного випадку бандпроявів без репресій у відповідь, посилити виселення сімей бандитів і куркулів, які надають яку б то не було допомогу бандитам».

Згадана постанова вимагала підвищити активність й ініціативу підрозділів внутрішніх та прикордонних військ у боротьбі з повстанцями. Начальник внутрішніх військ НКВС Українського округу та начальники прикордонних військ зобов'язувалися «карати тих командирів, що відсиджуються в спокійних селах і дотримуються тактики пасивної оборони».

Командуючому військами Львівського військового округу було дано вказівку, щоб усі військові частини, що дислокуються по населених пунктах, надавали всіляку допомогу місцевій владі у боротьбі з українськими повстанцями.

Ставилось завдання протягом грудня 1945 р. очистити від повстанців населені пункти в радіусі не менше 15 км. від промислових підприємств і міст, а також в 10-кілометровій зоні від залізниць та автомобільних шляхів.

Загалом, початок 1945 р. приніс УПА на ПЗУЗ відчутні персональні втрати. Загинули: командир УПА-Північ полковник «Охрім» (Дмитро Клячківський), ШВШ «Клим», політивиховник «Вадим», референт СБ ПЗУЗ підполковник контррозвідки «Мітла» (Олександр Присяжнюк), потрапив у полон командир Загону «33» «Кайдаш» (Юрій Стельмащук).

Серед загиблих командирів підрозділів були: «Богун», пор. «Бурлаченко» (Роман Шушкевич), «Вовк», пор. «Воля», «Залізний» (Матвій Ісюк), «Запорожець», «Кость», «Кричевський», сот. «Кузьма» (Макар Мельник), «Нерозлучний» (Павло Микитюк), «Сорока», пор. «Сталевий» («Орел»), «Хмара», «Чорний», «Чорнота» («Остап»), сот. «Шахрай», пор. «Шум», «Ярок» (Дмитро Калинюк), «Яструб» та інші. Значних втрат зазнали низові структури підпілля.

«Звіт про суспільно-політичний і військовий стан на Волині і Поліссі в кінці 1944 р.

30 грудня 1944 р.

Короткий звіт за останні місяці 1944 р.

Агентура НКВД

…Ми мусимо народ перевиховати на наших національних засадах,ми сусимо дати народу знання про велич України у минулому, її спроможності сьогодні, вселити віру у Самостійну Українську Державу. Сьогодні ми втягнули народ у революційно-визвольну боротьбу, пов'язали його з УПА і ОУН. У цій революційон-визвольній боротьбі наш наорд уже пролив багато крові, окупанти карають його за цю боротьбу тюрмами, вивозом, грабують і розстрілюють його. Але тут мусить прийти нами виграна війна… має прийти зрозуміння народом нашої державницької ідеї, віри в Українську Самостійну Державу… програна нами війна кине народ у чужі кігті…

…В агентурі НКВД спеціально строга дисципліна. За малі провини в агентурній роботі карають побоями, тюрмами… смертю. Тому, хто підписав заяву співпраці з НКВД лишалось одно, щиро працювати. Ще сильніше розбудувало НКВД агентуру в час дій червоної партизанки. Червоні партизани натворили в теренах своїх сталих дій агентурні школи, де школили декілька сот агентів, яких після 3-х місяців навчання кидали в терен на роботу. Більші

агентурні школи діяли в уманських і червонобірських лісах… агентурну обробітку також вели в таборах полонених, в шуцманшафтах… Нововишколені агенти плюс старі агенти діючи в терені розбудовували увесь час агентурну сітку на деяких теренах Волині і Полісся краще як ми організацію. Про це говорять сьогодні здобуті агентурні матеріали. Для цього вони мали кращий, ніж ми ґрунт і довшу підготовку…

Спочатку більшовицька агентура старалась кинути все на протинімецький відтинок, до поборювання німців. Навіть ОУН вважали за протинімецьку силу і робили заходи зблизитись з ОУН, налагодити на протинімецькому відтинку співпрацю. Протягом 1941-1942 рр. замасковані агенти НКВД, які спритно увійшли в ряди ОУН, навіть щиро у ній працювали, бо ОУН у цей період в основонму з німцями боролась.

У другій половині 1942 р. наступила зміна. ОУН озброюється. Постають у лісовій місцевості перші збройні відділи самооборони… тоді червоні, не дійшовши порозуміння з ОУН, почали знищувати кращих членів ОУН і оргсітку, що загрожувало організації… ОУН зброєю почала боронитися перед ліквідацією. А коли озброєні революційні кадри прийняли форму УПА, тоді зі сторонни агентури НКВД на нас пішов сильний наступ…

У 1942-1943 рр., коли наш революційно-політичний Рух прийняв озброєні форми і коли ми вийшли на широку площину дій, повели широку масову роботу, більшовики кинули в ряди УПА массу агентів з метою розвалити УПА. При широко розгорнутій роботі агенти влазили в ряди УПА та в ряди робітників запілля. Труднощів більшовикам тут не було,бо ми розгортали широку роботу, опановуючи організацією нові терени, організовували до праці здається щирих, добрих, відданих нашій справі людей, але і поміж ними попали до нас замасковані агенти НКВД з відповідними завданнями… Крім цього тоді ми приймали на роботу до нас комсомольську молодь, уважаючи її кращою молоддю. Але та молодь ніколи нашою не була і нашою не стала. Бачимо ми це сьогодні, у 1944 р., коли більшовики поновлюють зв'язки з комсомольською молоддю, залучають її до співпраці з НКВД… сьогодні протии нас кинули всіх… агентів, які як агенти працювали… кинули проти нас всі сили з усіх відтинків.

Сьогодні до агентурної роботи більшовики залучають священників, церковну прислугу, вчителів, голів сільрад, урядовців. З поміж широких масс народу – селян-середняків, робітників… арештовують час від часу невинних людей, потримають деякий час у тюрмі, а після цього за ціну волі зобовязують їх підписувати заяви про співпарцю з НКВД.

Приходить багато втікачів з ЧА… вони за ціну повороту з армії додому, підписують заяви про співпрацю, ідуть у свої околиці, там переховуються, таємно контактують з НКВД, доносять про наш рух в селі, або зголошуються до УПА. Приходять втікачі з Донбасу. Багато з них співпрацюють з НКВД. Втечі з армії або з роботи організовує само НКВД. Приїздять люди з заслання з Казахстану. Поміж ними посилає агентів. А серед наших симпатиків чи кандидатів в ОУН, слабших волею людей, не вишколених ще у важкій революційній дійсності, арештованих при різних випадках, після репресій змушують їх підписати заяву про співпрацю, звільняють їх або організовують втечу з тюрми, дають завдання. Слабші волею погоджуються на це. Сильніші не піддаються. Їх засуджують або розстрілюють.

Однак НКВД …опирається на старих їх кадрах, на людях ідейно більшовицьких… їм довіряють… людям взятим під терором… недовіряють… використовують їх, роботу перевіряють… перевиховують.

В сучасній роботі з наваленою агентурою НКВД ми виловили майже всі старі агентурні кадри НКВД, засланих до нас ще за періоду Польщі, або у 1940-1941 рр., або остаточно у роки німецької окупації. Однак, нових агентів НКВД у наших рядах є ще багато, хоча вони особливо прислужитися НКВД не можуть.

У своїй роботі на нашому відтинку НКВД старається усіма силами насадити своїх людей на наші керівні пости (їх виловлюють підступно в акціях, при облавах, в боях, спеціально посланими терористами для знищення керівних людей організації) і при помочі цих людей взяти наш Рух у свої руки, щоб після цього ліквідувати його цілком і скомпрометувати в очах широких українських мас. Дуже важливим для більшовиків є взяти в руки українські маси через відвернення українського народу від ОУН і УПА, свого проводу і перетягнення на свій бік.

Більшовицька пропаганда

…«тепер іде нова українізація… ще з більшою силою, як попередня»… Це видно в пресі, в новій літературі, в театрі, кіно, на мітингах, що проводяться серед населення… Роздувають сильно український патріотизм, висувають в пропагнаді цілий ряд українських героїв, роздувають широко постать Б. Хмельницького, роль Переяславської ради, признають великий політичний та військовий його талант. Признають князя Святослава Завойовника украін-

ським князем. Конечна мета усього цього – доказати конечність співжиття двох «братніх» народів, великоруського і українського… стверджується, що український народ має завдячувати всьому у своєму житті великоруському народу… без помочі і сили великоруського народу український народ нічого не створить… не здібний до самостійного життя… німці поневолили український народ… армія в Україні була повністю знищена… завдяки щедрості і любові великоруського народу до українського народу Україну звільнено від німців… за це український народ повинен його величати, славити, поважати, кланятись… устами Тичин і Богомольців, Україна не здібна жити як самостійна, незалежна держава, що Україна як і раніше мусить обпертись на якусь велику сусідню державу, щоб не впасти. Тому український народ вибрав давно ту третю державу – Росію. Ту злуку провів ще Б. Хмельницький…

Ідейно-політична боротьба з нашим революційним та політичним рухом, з ОУН, УГВР, УПА, ухвалена ЦК ВКП(б)У у Москві ведеться дуже інтенсивно… важливо для нас те, що їм не вдається зіпхнути нас до ролі бандитів, як більшовики представляють нас українському народу, хоч ними й уживалися різні заходи… Вкінці вони мусіли признати нас публічно ідейно-політичним рухом, з яким не можна боротися лише методом грубої фізичної сили, а треба повести ідейно-політичну боротьбу з нами. Тому, майже у кожній газеті пишеться про нас як про «українсько-німецьких націоналістів»… До пропаганди проти нас більшовики залучили церкви і школи.

Церква

Сьогоднішня православна церква – так звана Патріархальна церква – повністю на послугах НКВД. Від гори, від архієреїв до священників, монахів, дяків, церковних старостів… залучає НКВД до співпаці, до агентурної роботи. Церва «государственная» – кажуть більшовики, а тому вона має для «государства» всеціло працювати. Основне – агентурна робота. Крім того, церва використовується як трибуна для простого люду. Вони використовують поворот народу до релігійності, який беззастережно вірить священникам…, а тому недостатня ще національна свідомість, політична невиробленість широких масс українського народу, може в майбутньому принести більшовикам перемогу над нами.

Церковна ієрархія сама нічого не вирішує. При єпископі сидить «уполномочений» по НКВД. Від нього все залежить. Він розділяє парафії, приймає кандидатів на священників, дяків. На церковних соборах постійно присутні члени партії. Церква уже працює на радянську систему.

Школа

Тут іде велика робота «взяти дітвору». Навчають молодь про СССР, про «великого Сталіна», про героїчну ЧА, про радянських героїв і т.д. …Опльовують перед молоддю наш революційний Рух. Дітвора і молодь мужньо борониться перед виливами на неї рад. Для української молоді УПА – наш визвольний Рух… в школах пишуть наші революційні кличі, співають наших визвольних пісень, знімають портрети Сталіна та інших так званих радянських героїв. Над душами молоді поки що панує мо ми.

Адміністрація

Наладнана всюди, Але слабка. В багатьох випадках адміністрацію виручає НКВД. Контингенти народ здав, хто не здав добровільно стягнули силою. Тепер здирають на літаки, танки, артилерію, на голодуючих, на інвалідів, на вдів і сиріт червоноармійців. Збірки проводить НКВД.Крім цього церква збирає на ці цілі.

Кооперація і торгівля

Це тільки для партійних, або робітників, присланих зі сходу. Корінному народові нема нічого. Навіть сірників і солі давно не продають. В містах іде велика спекуляція. Спекулюють всі, а найбільше радянські люди. Є базари. На нах селяни продають усе. Навіть вареники приносять, бо треба грошей на державну позику. Радянські голодні люди все «кушають» прямо на базарі і заливаються самогоном.

Мобілізація в армію

…Беруть вже 1928 і 1929 років народження, перешколюють або в стрибках або таки в містах в кошарах.

Акції на УПА

Проводять безпощадно. Загальні акції дрібні. Більше спираються на доноси. З вересня 1944 р. по сьогодні проведено більш великі акції на ліси кременецько-дубенські, в яких загинуди командир «Ясень» і друг «Славко», інші видатні революціонери. Акції проводило місцеве НКВД з грабіжницькою группою партизан двічі Героя Радянського Союзу …Ковпака.

У вересні-жовтні проведено великі акції на Берестейщині, Кобринщині, Дрогічинщині на УПА, а також ловлю людей до армії, бо багато до армії не пішло.

У вересні-жовтні 1944 р. провели більшовики великі акції між Бугом і Ковелем. Акцію проводила 5-та армія, загинув курінний «Лисий».

У вересні і листопаді більшовики провели дві акції в Червонному Борі. В акції загинули командир загону «Назар», командир загону «Буря», поручник «Чутка» (зі східних областей), медсестра «Галина».

В листопаді 1944 р. більшовики провели велику акцію за р. Случ. Крім цього боротьба ведеться за контроль лісів на Цуманщині і Червонобірщині. Тут стали постоєм великі сили більшовиків.

Акції на УПА приносять великі втрати у командному складі. Стрільці падають мало. На командний склад полює НКВД, проводять атентати, в акціях замасковані агенти НКВД стараються вбивати командирів. Дотеперішні втрати командирів були виключно від акцій НКВД, що проводились поза боями. Про це говорять матеріали здобуті при слідстві від агентів. Останнім часом НКВД б'є на індивідуальний терен.

Під час акцій більшовики сильно грабують населення, тероризують… навіть розстрілюють і старих і дітей. Господарства палять. Найбільше «прославились героїчні ковпаківці». У них немає міри насильствам і грабунку.

Останнім часом більшовики почали масово вивозити населення з підлісних сіл. В багатьох місцях вивезли цілі села… де народ, ніхто не знає.

Дії УПА

УПА діє увесь час оживлено. Діями обнятий цілий терен Волині, Полісся, Житомирської, Вінницької, Кам'янець-Подільської областей. У західних областях дії сильніші, на східних слабші. Слабші дії на сході спричинені труднощами терeннів та заготівлею продуктів.Оживились також дії УПА на Кобринщині та Пружанщині… Загально ми у наступі… проводимо дрібні бойові виступи, але часті, як правило це в обороні народу, або сутички під час пропагандивних рейдів. Таких дій замало. Народ хоче бачити наші дії протии НКВД, хоче бачити наші перемоги. Народ радіє таким перемогам саме над НКВД, за ті кривди, що вона йому заподіяла… слід згадати про великий переможний бій загону під командуванням в околиці Рокітно, де загін УПА замкнув у чотирикутнику відділ НКВД на болоті між лісами. В тому бою було знищено 110 енкаведистів. Більшовиків спочатку охопила паніка, бо повстанці першим вогнем серіями з кулеметів знищили командний склад більшовицького відділу, що спокійно їхали на фурманці. В сутичці більшовики вже не опанували себе…

Загальний моральний стан відділів УПА добрий. Де-не-де поважно мішає агентура НКВД, приміром сотня «Коваленка», який виявився агентом НКВД обсаджена роєвими агентами (10 агентів у сотні)… агентуру вкінці розшифровано і знищено. Але частина відділу таки пішла до більшовиків.

В листопаді і грудні 1944 р. повернулись відділи УПА з пропагандивної роботи зі східних областей.

Дуже важливим є те, що у відділах УПА відчувається брак доброї виховно-політичної роботи. Брак кадрів. Це по нас вдаряє.

Настрої мас

На західних областях України, як і на східних, народ за нами. Панують сильні протибільшовицькі настрої і ненависть. Навіть там, де ми майже ніколи не були. Нас сьогодні дуже радо вітають.

Більшовицькі партизани через насильства і грабіж населення, а тепер радянська влада докінчує грабувати контингентами спричинюють щораз більшу ненависть до більшовиків. Околиці Вигонівського озера, північної Житомирщини, терени над Припяттю від Камінь-Каширська по Дніпро сьогодні вже хліба не мають.

Сьогодні народ ми здобули… але треба цей здобуток закріпити. Треба народ національно виховати, виховати на нашій героїчній історії, на нашій культурі, вказати народові велич України в минулому… вказати на спроможність України, українського народу вибороти Самостійну Українську Державу, розпалити в народі український патріотизм, дати народові національну державну ідею, вселити віру у наші сили. Тоді народ переможе ворога.

…Сьогодні ми втягнули широкі верстви українського народу в революційно-визвольну боротьбу. Народ для цієї боротьби віддав кращих синів, дочок в УПА, ОУН, народ кров'ю кращих своїх синів і дочок – Героїв виписав свій клич, свою вільну ідею – здобути Українську Самостійну Державу і в ній вільно жити.

Це найбільша сполука нас, революціонерів, керівників народу у його змаганнях до Вільної Держави з широкими массами. Це кровний зв'язок. Народ нас чує, поважає, гордиться нами.

Ворог старається всіма силами нас, Провід народу, з народом роз'єднати, обезглавити наші ряди, а після цього взяти український народ у свої пута… але ворогу не вдається це зробити, не допомагає тут його пропаганда, ані реперсії. Ворожій брехні народ не вірить… народ вірить, що ми переможемо.

На областях східних України народ нас знає, нам сприяє, нам симпатизує, нас годує останнім. Однак тут народ розумом не вірить у свої власні сили, не вірить у наші (УПА) сили, в нашу перемогу, хоч нас благословляє на нашу боротьбу і надіється на нашу перемогу. Народ нас знає, але в нашу боротьбу ще не включається.

Більшовицька пропаганда східних українців не бере, народ знає, що це обман.

А тому у слушний час народ на нашу революційно-визвольну боротьбу піде за нами. Нам народ треба виховати і вишколити, втримати наші революційні кадри, поповнити їх, треба витримати найважчу переломну хвилину нашої боротьби.

А певно зможемо.

За останні місяці і за цілий рік 1944 р. ми понесли значні втрати в наших революційних кадрах. Наше життя вже входить в нормальні тори. Післяфронтове розлюднення проходить вже. Зима буде важка. Ворог готує на зиму нам смертельні удари. Найгірше агентура. На сході ворог сильно ізолює східняків від західняків. У навчальні заклади Сходу України західняків не приймають».

«Слава Україні».

Примітка:

Микола Свистун – «Ясень» (1912-1944 рр.). У 1944 р. командир з'єднання «Холодний Яр», провідник 1-ї Київської округи, ШВШ УПА-Південь. Майор УПА з 24.04.1945 р.

Іван Климчак – «Лисий» (1915-1944 рр.) У 1944 р. командир куреня «Буг», бригади «Пилявці». Хорунжий УПА з 31.08.1944 р.

Петро Максимчук – «Мамон», «Чутка» (1922-1944 рр.). У 1944 р. командир вишкільного відділу групи «Турів», ЗГ «33» («Завихост»). Поручник УПА з 26.01.1944 р.

Микола Мельник – «Веселий», «Коваленко». У 1944 р. організаційно-мобілізаційний референт Здолбунівського надрайону; командир сотні «Богун» (УПА-Північ), куреня з'єднання «Холодний Яр» (УПА-Південь). Хорунжий УПА з 24.04.1944 р.

У 1945-1946 рр. саме за рахунок «експропріації» українські повстанці поповнювали своє озброєння. Тільки у березні 1946 р. і тільки у Рівненській області було роззброєно 5 винищувальних батальйонів, а 4 таких батальйони розпалися.

Із змінами чисельного та особового складу повстанської армії вже у 1944 р. в УПА набула своєї актуальності потреба у підготовці командних кадрів. З цією метою у всіх групах (ЗГ) для підготовки молодшого командного складу періодично організовувалися короткотривалі (3-6 тижнів) малочисельні (1-3 чоти) підстаршинські школи (вишколи). Після закінчення таких шкіл випускникам присвоювалося звання (ступені) рядового та під старшинського складу (старший стрілець, вістун, старший вістун, булавний) і вони поверталися до своїх підрозділів. У першій половині 1944 р. підстаршинські вишколи базувалися при більших підрозділах (куренях, сотнях). Стосовно другого півріччя відомо про діяльність по одній підстаршинській школі у ЗГ «33», «44» та УПА-Південь, що здійснили по декілька випусків.

Крім підстаршинських шкіл, при групах ВО та ЗГ діяла низка саперних, санітарних, господарчих й інших вишколів та курсів для забезпечення кадрами відповідних служб УПА і запілля.

Для підвищення військово-фахового рівня діючих вищих командирів УПА проводилися короткотривалі (1-3 тижні) перевишколи. Спроба організації старшинської школи при групі «Тютюнник» у травні 1944 р. на Кореччині виявилася невдалою. Школа була ліквідована під час оперативно-військової операції ВВ НКВС. У подальшому окремі військові школи не організовувалися, однак проводилися вишколи та перевишколи членів і провідників повстанського руху в рамках діяльності військових референтур.

Оперативна діяльність УПА у другому півріччі 1944 р. – початку 1945 р. (на відміну від першої половини 1944 р.) на ПЗУЗ і ПСУЗ головним чином звелася до дій окремих підрозділів ЗГ (бригади, загони, з'єднання).

Оперативно-тактична діяльність повстанських підрозділів здійснювалася роями, чотами (підвідділами), сотнями (відділами), рідко куренями (загонами). Для охоп-

лення діяльністю закріпленої території, проводилися обстріли районних центрів (для стримування в них супротивника), ліквідації опорних пунктів НКВС, баз винищувальних батальйонів («стрибків»), а також руйнування засобів зв'язку і сполучень (мости, залізниці). З видів бойової діяльності найбільше застосовувалися засідки, наскоки, диверсії, рейди.

Політично-пропагандивна робота національно-визвольного руху на охоплених територіях проводилася шляхом поширення політичної літератури у вигляді відозв, листівок, періодичних і неперіодичних видань, а також іншими засобами. Література друкувалася технічними відділами (осередки, ланки 3-5 осіб) у підпільних друкарнях при вищих підпільно-адміністративних структурах (округ, край). Важлива підпільна друкарня була у бетонованих підземних приміщеннях в селах Звіздже і Яплоть Дережненського району. До найвідоміших на ПЗУЗ належала друкарня «Свобода народам», що діяла з 1944 р. У 1944-1945 рр. ця друкарня, крім іншого, друкувала пропагандивні матеріали для оперуючи на Сході підрозділів групи «Тютюнник», ЗГ «44» та ПСК. Серед її працівників був редактор пропагандивного осередку ПСК, колишній редактор газети «Волинь» Андрій Мисечко («Довжан», «Май»). Друкарню ліквідували ВВ НКВС під час операції у с. Річки, Корецького району 22-28 травня 1945 р.

«Описи боїв з'єднання груп «444»

Серпень 1945 р.

Короткі описи боїв відділів з'єднання груп «444» УПА-Північ

15.07.44 р. відбувся бій біля с. Казимирівна, район Степань з військами НКВД. Наші сили: відділ командира «Пащенка», почет командира «Бористена» і почет командира «Стального». Сили ворога: більші сили, що проводили акцію. Наші втрати незначні. Втрати ворога: біля 70 вбитих і невідоме число поранених. В цьому бою було поранено командира «Бористена» (ШВШ групи «Заграва»), який від отриманих поранень помер 29.07.44 р.

15.07.44 р. відбувся бій біля с. Тинне, район Сарни. Наші сили: відділи загону «Дорош» («Пащенка», «Моряка», «Велеса»), почет командира «Стального» і боївка командира «Гамалії» (політичного референту району Рокітно). Сили ворога: біля 500 чол. (полк 203 військ НКВД). Наші втрати 10 чоловік вбитих, втрати ворога: вбито біля 70 чоловік, в т.ч. майор, капітан, лейтенант, фельдшер.

20.06.44 р. відбувся бій в Князь-Селі, район Березне ліквідовано пункт НКВД. Наших втрат не було… здобуто зброю та амуніцію.

29.07.44 р. в с. Вирі, район Клесів ліквідовано пункт НКВД. Наші втрати: двоє вбитих. Ворог втратив вбитими 11. Здобуто зброю та амуніцію.

Загін «Дороша»

Рейди

з 04.09. до 17.09.44 р. відділ командира «Пащенка» відбув у розвідувально-пропагандивний рейд на північ залізниці Сарни-Рокітно в район Столин.

від 04.09. по 12.09.44 р. відділ командира «Морака» відбув у розвідувально-пропагандивний рейд в райони Рокітненський та Давид-Городок…

Бої і засідки

08.09.44 р. відділ «Пащенка» зробиво засідку на шляху Тинне-Зносичі, район Сарни… ворог поніс втрати;

03.09.44 р. відбувся бій під с. Залав'є, район Рокітно…;

08.09.44 р. відбувся бій біля с. Вітьковичі, де на відділ «Велеса» напало три сотні більшовиків. Ми понесли втрати 12 вбитими і 3 пораненими;

11.10.44 р. зроблено засідку біля с. Віля, район Рокітно. Ворог поніс втрати вбитими. Наших втрат не було. Нами здобуто зброю;

15.09.44 р. відбувся дій біля с. Жадень, район Висоцьк (відділ «Пащенка»). Наших втрат не було. Ворог поніс втрати вбитими. Нами здобуто зброю та амуніцію;

23.09.44 р. зроблено засідку (відділ командира «Пащенка») на шляху Тинне-Зносичі, район Сарни. Втрати ворога: 17 вбитих, у нас втрат не було;

23.09.44 р. зроблено засідку на шляху Біла-Шахи, район Висоцьк. Ворог поніс втрати вбитими, у нас втрат не було;

11.10.44 р. командир «Сівач» зробив засідку на хутір Обсіч, район Рокітно. Ворог поніс втрати вбитими. Наших втрат не було;

16.10.44 р. зроблено акцію на с. Біла, район Висоцьк (відділ командира «Пащенка»). Ворог поніс втрати вбитими…

Загін «Прилуцький»

Рейди

Командир загону «Дяченко-Гамалія» у жовтні відділи командира «Стріли» відбув у пропагандивний рейд по терені північної Житомирщини на протязі 15 днів. Під час рейду проведено акцію на пункт НКВД.

У жовтні відділ командира «Хасана» відбув у рейд по терені північної Житомирщини. Рейд тривав місяць.

Бої і засідки

У жовтні 1944 р. зірвано поїзд по лінії Рокітно-Мачулянка. Здобуто зброю і майно.

11.10.44 р. відбувся бій в районі Клесів. Наші сили: відділ командира «Стріли». Сили ворога пів сотні енкаведистів. По короткому бою більшовики панічно розбіглися, залишаючи на полі 12 чоловік вбитими і все награбоване у навколишніх селах майно. Наших втрат не було. Нами здобуто зброю та амуніцію…

Загін «Стародубський»

Командир загону «Кузьма-Кора» 02.09.44 р. зроблено засідку на шляху Рудня-Бережниця, район Дубровиця. Засідка вдалася …ворог поніс втрати вбитими…

Загін «Дорош»

Бойові дії

07.11.44 р. зірвано потяг по лінії Олевськ-Рокітно.

11.11.44 р. два відділи командира «Сівача» та командира «Морака» і сотня «Кантового» з загону «Прилуцький» під командуванням командира «Стального» зробили засідку …сили ворога: 130 енкаведистів, які переслідували загін, що поверталася з невдалої акції на потяг. Наші втрати: 4 вбитих і 12 поранених. Втрати ворога: 117 вбитими. Здобуто зброю, уніформу, амуніцію.

Відділ командира «Морака» ходив в рейд на північ до р. Прип'ять.

Загін «Прилуцький»

В листопаді відділ командира «Стріли» відбув в рейд в Корецький надрайон. Відділ мав завдання забезпечитись у змагазинованій криївці зимовим одягом і взуттям. У с. Річки відділ був заскочений більшовиками. У результаті несподіваного бою відділ поніс втрати вбитими 10 чол… Ворожі втрати невідомі…

Загін «Стародубський»

У листопаді загін розбився на малі групки, які відійшли в рейди на терени Білорусії, по лівий і правий берег Прип'яті.

Бої і засідки

11.12.44 р. з'єднані відділи загонів «Дорош» і «Прилуцького» під командуванням командира «Стального» провели акцію на паперову фабрику в Моквині, район Березне. Акція повністю не вдалася через роботу ворожої внутрішньої агентури. Акцію організував командир «Сірий»., оперативний при штабі «ЗГ». Як пізніше з'ясувалося, «Сірий» був агентом НКВД. Наші втрати: 6 чол. вбитими, 22 поранених, з них – 8 важко. Втрати ворога – 7 вбитих, 3 поранених…

Рейди

У листопаді 1944 р. дві групи по 10 чол. відбули в рейди по Білорусії…

Загін «Дорош»

Рейди

В грудні відділ командира «Сівача» відбув в рейд на схід (район Словечно) по заховану там весною зброю. Під час рейду відділ провів одну вдалу акцію на пункт НКВД в с. Бігунь, район Словечок. В час рейду відділ проводив пропагандивну роботу.

Бої і засідки

12.12.44 р. відділ командира «Сівача» провів акцію на робітничий батальйон в с. Будки Сочинський, район Олевськ, де здобуто одяг.

Загін «Прилуцький»

У кінці січня 1945 р. відділ командира «Стріли» зробив засідку на НКВД на хуторах в. Карпилівка, район Рокітно. Ворог поніс втрати вбитими.

Загін «Стародубський»

Рейди

10.01.45 р. командир «Петро» з роєм повернувся з рейду з лівого берега р. Прип'ять. Рейд тривав 33 дні.

За час рейду відділ «Чорні Гайдамаки» провів 5 боїв з ворогом, в тому числі вдалу акцію на районний центр Городницю. Наші втрати за весь рейд 6 вбито. Втрати ворога 145 вбитими. В Городнищі знищено всі воєнні будинки числом 13 шт.

Відділ «Дорош»

Бої

03.02.45 р. відділ «Чорні Гайдамаки» мав бій з НКВД на хуторі Мурашинець, район Клесів. Втрати ворога 13 чол. вбитими. Наших втрат не було. 3 здалося в полон, захоплено зброю, амуніцію та уніформу.

06.02.45 р. відбувся бій в с. Бронне, Район Березне. Наші сили: відділ «Чорні Гайдамаки» і відділ командира «Пащенка». Соли ворога: коло 150 чол. Наші втрати: 1 вбитий, 1 поранений. Втрати ворога: 10 вбито, 8 поранено. Здобуто зброю та амуніцію. Цього ж дня цими самими силами розбито ворожу машину на шляху Зносичі-Тинне. Ворог поніс втрати вбитими.

20.02.45 р. відбувся бій біля с. Залав'є, район Рокітно. Наші сили: відділ командира «Сівача», СБ командира «Омелька» і почет командира «Стального». Сили ворога – 140 чол. Бій був невдалим. Власні втрати: 46 вбитих, 9 поранених. Бій програно, бо більшовицькі агенти стріляли по командирах і кращих стрільцях.

20.02.45 р. відбувся бій на хуторі Гоменці, район Клесів. Наші сили: відділ командира «Пащенка» і відділ командира «Вихра». Сили ворога 150 чол. Наші втрати: 2 вбитих, 4 поранених. Втрати ворога: 30 вбитих і невідоме число поранених… бої і засідки 20.02.45 р., 24.02.45 р., 27.02.45 р…

05.03.45 р. на хутір Каменне, район Клесів був підступний наскок диверсійної групи НКВД «Короткого» на чоту командира «Дениса» з відділу «Пащенка». Наші втрати: 30 чол. вбитими… як потім з'ясувалось «Денис» був агентом НКВД і здав повстанську чоту.

25.03.45 р. наскочило НКВД в лісі біля с. Вири, район Клесів на відділ «Чорні Гайдамаки» і почот командира «Василя». При відділі «ЧГ» був командир «Хмара» з почотом як підпоручник штабу «ЗГ» і командир «Стецько» як політвиховник при відділі «ЧГ».

Наші втрати: вбито 23 чол., в тому числі командир «Хмара» і командир «Стецько» і 5 поранених.

Командири «Хмара» і «Стецько» загинули від рук агентів НКВД «ЧГ». Втрати ворога невідомі. В слідстві при розробці агентури вияснилось, що наскок підготовила агентура, яка діяла у відділі «ЧГ». Акція була спрямована на командира «Василя» і його почот та членів проводу, які були при ньому. Акція не вдалась. Під удар помилково попав відділ «ЧГ». Командир «Василь» квартирував в стороні і мав змогу «вицарапатись».

Командир відділу «Пащенко» у квітні 1945 р. диверсійними групками свого відділу зірвав три потяги по лінії Сарни-Рокітно і Столин-Рівне.

Загін «Прилуцький»

Бої і засідки

06.02.45 р. на хуторі с. Дерті, район Рокітно відбувся бій з ворогом. Наші сили: відділ командира «Стріли» і відділ командира «Кантового». Сили ворога: 75 чол. За результатами бою наші втрати: 1 вбитий, 4 поранені. Втрати ворога: 50 вбитими, 2 взято у полон. Здобуто багато зброї та амуніції, у тому числі 5 кулеметів…

Цього ж дня там же відбувся другий бій у результаті якого наших втрат не було, а ворог втратив декілька вбитими.

17.02.45 р. відбувся бій у лісі під с. Дерть, район Рокітно. Наші сили: відділи командирів «Стріли» та «Кантового». Ворог поніс втрати вбитими.

18.02.45 р. відбувся бій на хуторі Кисоричі, район Рокітно. Нані сили: відділи командирів «Стріли» і «Кантового». У результаті бою ми втратили вбитим одного, а ворог 12.

11.0345 р. відбувся бій в с. Борівка, район Деражне. Наші сили: відділи «Стріли» і «Кантового» з участю ВОП-у. Ворожі сили 30 чол. Ми втрати 2-х вбитих і 2-х поранених. Поранений командир відділу «Кантовий». Втрати ворога: 12 вбитих і 1 здався у полон.

16.02.45 р. відбувся бій в лісі біля с. Трубиць, район Костопіль. Наші сили: відділ командира «Стріли», яким командував його заступник «Ольха» і відділ «Кантового», яким командував його заступник «Яворів». Ворожі сили біля 150 чол. Наші втрати: 30 вбитих і 5 поранених. Втрати ворога: 70 вбитих і поранених.

У квітні 1945 р. відділи провели 4 акції на «стрибків» в с. Постійно, район Деражне, Золотин (2 акції), район Степань, Тростянець, район Степань…

Загін «Стародубський»

Бої і засідки

20.02.45 р. відбувся бій на хуторі Вербне, район Степань. Наші сили: командир «Кора» з почотом 15 чол. і теренове СБ 7 чол. Більшовиків було 120 чол. Наші втрати: вбито 3. Ворожі втрати: 2 вбито і 1 поранений.

25.02.45 р. відбувся бій в с. Городця, район Володимирець. Наші сили: відділи командирів «Морака» і «Молота». Ворожі сили: біля 300 чол. Наші втрати: 9 вбито, і 5 поранено. Про втрати ворога точних даних немає, ми відступили, бо нас підвів більшовицький сексот.

25.02.45 р. відбувся бій на хуторі Дроздин, район Рокітно. Наші сили: ВОП командира «Острого» в силі 20 чол. Сили ворога невідомі. Вислід бою точно невідомий. ВОП мав ще кілька боїв з ворогом, у результаті цих боїв майже всі наші загинули.

Відділ «Вихра»

11.02.45 р. відбувся бій в с. Топча, район Межиріч. Наші сили: відділ командира «Вихра». Ворожі сили: 30 «стрибків». Наші втрати: 1 вбитий, 2 поранені. Втрати ворога: 10 вбито, 19 взято у полон, в тому числі ст. лейтенанта НКВД. Здобуто 7 кулеметів, 1 гранатомет, амуніцію, майно та коні.

20.02.45 р. відбувся бій на хуторі Гуменця, район Клесів. Наші сили: відділи командирів «Вихра» та «Пащенка». Сили ворога біля 150 чол. Наші втрати: 2 вбитих і 4 поранених. Втрати ворога склали біля 30 вбитими і велике число поранених.

26.02.45 р. відбувся бій на хуторі Березина, район Людвиполь. Наші сили: відділи командира «Вихра». Сили ворога – 15. У нас втрат не було. Ворог втратив 7 вбитими і 7 взято у полон. Здобуто 1 кулемет, інша зброя та біля 1000 шт. амуніції.

29.02.45 р. відбувся бій в с. Велика Совпа, район Людвиполь. Наші сили: відділ командира «Вихра». Ворожі сили невідомі. Наші втрати: 2 вбито і 2 поранено. Втрати ворога: 45 чол. вбито, невідоме число поранених.

Загін «Дорош»

Бої і засідки

30.05.45 р. відділ командира «Велеса» ліквідував станицю «стрибків» в с. Нетреба, район Рокітно. У нас втрат не було. Ворог втратив вбитими 17. Здобуто одяг, зброю, продукти.

26.05.45 р. відділ командира «Велеса» зробив вдалу засідку на НКВД біля с. Сторожів, район Корець. Сили ворога: 25 чол. Наші втрати: 1 вбито і 3-х поранено. Втрати ворога: 10 вбито, 1 жінка здалась у полон, інших загнано у р. Корчик, де всі потонули. Здобуто зброю і підводи з кіньми. Награбоване майно повернуто населенню.

Рейди

Командир «Пащенко» відбув успішний двотижневий пропагандивний рейд по північних теренах Житомирщини. Під час рейду відділ провів успішні акції на воєнні магазини… Здобуто військову форму… рейд тривав цілий травень.

У травні відділ командира «Велеса» також відбув у пропагандивний рейд на Житомирщину.

У червні 1945 р. відділ командира «Пащенка» провів акцію на «стрибків» в с. Залужжя, район Дубровиця, яких розігнано.

13.06.45 р. відділ командира «Пащенка» зробив наскок на більшовиків, які відпочивали під час маршу біля с. Озері, район Висоцьк. Наших втрат не було. Ворог втратив 20 вбитих і 7 поранених

У червні 45 р. підривні групи з відділу командира «Пащенка» провели 4 акції на залізницю Рокітно-Сарни-Рівне з яких повністю вдалися 2 акції.

Загін командира «Сівача»

Бої і засідки

03.06.45 р. відділ командира «Стріли» провів акцію на «стрибків» в с. М.Селища, район Костопіль. Наші сили: 20 чол. Сили ворога: 12 чол. Ворог втратив 5 вбитими.

28.06.45 р. відбувся бій біля с. Медведівка, район Людвиполь. Наші сили: 89 чол. Сили ворога: 250 чол. Наші втрати: 1 вбитий і 1поранено (санітарка відділу «Катя» дістала поранення, після чого застрілилась з пістолета, щоб не попасти живою у руки ворога). Втрати ворога: 20 вбитих і 7 поранених.

03.06.45 р. об'єднані відділи (чота командира «Морозенка» і почати командирів «ЗГ») під командуванням командира «Сівача» звели бій з бандами НКВД в лісі біля с. Борове, район Рокітно. Наші сили:80 чол. Сили ворога: 70 чол. Наші втрати: 1 вбитий і 6 поранених. Втрати ворога: 12 вбитих, в т.ч. командир гарнізону с. Карпилівки, район Рокітно. Здобуто зброю.

Загін «Дорош»

Бої і засідки

01.07.45 р. відділ командира «Пащенка» і ВОПу району Сарни, провів акцію на «стрибків» і НКВД у с. Карпилівка, район Сарни. Вито 2-х, у нас втрат не було, ворог втікав кидаючи зброю.

11.07.45 р. відбувся бій біля с. Ленчин, район Березно. Наші сили: відділ командира «Велеса» і відділ командира «Сіромахи». Сили ворога невідомі. Наших втрат не було. Ворог втратив 3 вбитих і 3 пораненими.

27.07.45 р. відділ командира «Велеса» знищив станицю «стрибків» на хуторі Мошші, район Рокітно. Вбито 2, 3 взято у полон, інші розбіглись.

Рейди

Почот командира «Василя» і боївка командира «Ваньки» у силі разом 45 чол., у липні 1945 р. відбули у місячний пропагандивний рейд на північну Житомирщину.

Командир «Стальний» з відділом кінноти у липні 1945 р. також відбув у двотижневий пропагандивний рейд на Житомирщину.

Загін «Сівача»

Бої і засідки

04.07.45 р. відбувся бій з НКВД в лісі біля с. Медведівка, район Людвиполь. Наші сили: 86 чол. Сили ворога: 125 чол. Наші втрати: 3-х вбито і 4-х поранено. Втрати ворога: 16 вбитих, 12 поранених.

26.07.45 р. відділи командирів «Стріли» і «Ольхи» провели акцію на «стрибків» у с. Золотин, район Степань. Наші сили: 40 чол. Сили ворога: 35 чол. Наших втрат не було. Ворог втратив 5 вбитими.

18.07.45 р. відбувся бій біля с. Совпа, район Людвиполь. Наші втрати: 5 вбитих, в т.ч. пор. «Довженко» і командир «Східний», двох наших розвідників ворог захопив у полон.

18.07.45 р. відбувся бій в Городницькому лісі, біля с. Сторожів, район Корець. Наші сили: почот полковника «Дибова» – 40 чол. Сили ворога – 70 чол. Наші втрати: знищено почот і вбито самого полковника «Дибова».

Загін «Дорош»

Бої і засідки

13.08.45 р. відділ командира «Велеса» ліквідував станицю «стрибків» у с. Березові, район Ракітно. Взято в полон 8 «стрибків».

16.08.45 р. чотовий «Вавило» з відділу командира «Велеса» провів вдалу засідку на залізниці. Вбито 3-х і поранено 2-х енкаведистів.

26.08.45 р. відділи командирів «Велеса» і «Сіромахи» знищили станицю «стрибків» у с. Глинне, район Рокітно. Вбито 11, взято в полон 24-х. Здобуто 28 одиниць зброї, у т.ч. 2 кулемети. Наших втрат не було.

У серпні 1945 р. відділ командира «Пащенка» провів три акції на «стрибків» у селах Чудель, район Клесів, Зносичі, район Сарни, Тишиця, район Березне. Акції всі вдалі. «Стрибків» здеморалізовано і розігнано…їх відпустили за умови ховатись від більшовиків.

У серпні 45 р. підривна група «Пащенка» зірвала особливий потяг на лінії Сарни-Рівне.

У серпні 45 р. на шляху Сарни-Березно командир «Пащенко» замінував дорогу і зробив засідку. Зірвано легкову машину. Вбито капітана НКВД, здобуто багато награбованого німецького майна.

Загін командира «Сівача»

Бої і засідки

09.08.45 р. відділи «Стріли» і «Ольхи» провели акцію проти НКВД в районі Костополя. Наші сили: 40 чол. Сили ворога: 35 чол. Наші втрати: 2 вбитих, 3 поранених. Втрати ворога: 10 вбитих…

Оперативне зведення з боїв, засідок та акцій, зроблених відділами УПА «ЗГ» з січня по червень 1945 р. (неповні дані)

Проведено 30 великих і малих боїв, з яких 8 невдалих; зробили 16 акцій, з яких 3 невдалі; зробили 7 засідок, з яких 4 невдалі.

Підривні групи відділу командира «Пащенка» зірвали 8 разів залізничну дорогу на лініях Лунинець-Сарни-Рівне та Сарни-Рокітно.

У всіз боях, акціях та засідках відділи втратили разом 218 чоловік вбитими, з чого 6 командирів (відділів і вище), 74 х чоловік було поранено…

За цей же самий період ворог втратив 540 чоловік вбитими, з них: 20 офіцерів, 72 забрано в полон…414 ворогів – поранено…

Здобуто більше 60 крісів, 15 кулеметів, 1 гранатомет…військову форму…коні, продукти, всяке інше майно і реманент.

«НШ Вечеря Василь»

Місячний звіт за вересень 1945 р.

Організаційні справи

Розформовано загін «Прилуцький».

Розформовано загін «Стародубський».

Командир «Стальний» з кіннотою у 27 чол. рейдуюча група по терені «ЗГ» заходу і сходу.

Командир «Сіромаха» з чотою у 25 чол. призначений до політично-пропагандивної роботи на терени сходу.

Загін «Дорош» розформовано.

Командир «Пащенко» – приділено до командира «Василя».

Відділ командира «Велеса», біля 50 чол. підпорядковано надрайоновому провіднику Сарни.

Відділ командира «Моряка», біля 25 чол. підпорядковано надрайоновому провіднику надрайону Костопіль.

Загін командира «Сівача» розформовано. Командир «Сівач» з роєм відійшов в терен до організаційної роботи.

Відділ командира «Ольхи» у 73 чол.

10 жовтня 1945 р.

Командир «Вечеря Василь»

Втрата у першій половині 1944 р. частини друкарень та загибель кадрів призвели до зменшення або припинення видання більшості центральних періодичних видань на ПЗУЗ, як то «Вільна Україна», «Інформатор», «До зброї», «За самостійну Україну».

Одним з постійних періодичних видань УПА (Інформаційне бюро УПА) на ПЗУЗ у 1944 р. були редаговані працівником політвиховного відділу УПА-Північ «Апостолом» («Вік») «Інформації».

Продовження видання повстанських матеріалів у кінці 1944-1945 рр. на ПЗУЗ ознаменувалося перевидаванням декількома технічними ланками на наявній техніці (як правило друкарські машинки тощо) і рукописних закликів, гасел, відозв та видань керівних органів національно-визвольного руху (ОУН, НВРО, УГВР).

Як зазначено вище, особливо болючими були втрати досвідчених повстанських командирів:

15 жовтня 1944 р. потрапили несподівано у засідку і загинули у бою «Поль-Польовий», начальник старшинської школи УПА та його ад'ютант «Ткачук»;

12 лютого 1945 р. у збройній сутичці на Оржівському хуторі Клеванського району Рівненської області було вбито Клима Савура – командира «УПА-Північ» та провідника ОУН на Північно-Західних українських землях;

восени 1945 р. начальник штабу УПА, генерал «Перебийніс» отримав від УГВР завдання виконати важливу дипломатичну місію за кордоном. Разом з членом Крайового Проводу ОУН «Тарасом» (Д.Маївським) вони натрапили недалеко від чесько-німецького кордону на засідку чеської поліції. Тарас застрілився, «Перебийніс» був заарештований. Підданий жахливим тортурам у Празькій тюрмі генерал закінчив життя самогубством.

Певна стабілізація в діяльності підпілля в другій половині 1945 р. сприяла започаткуванню друкування видань проводу ОУН ПЗУЗ, УПА-Північ та іншої літератури. Видання проводу презентували інформаційні журнали «Шляхом боротьби» та «Інформатор», а УПА-Північ вишкільні матеріали з українознавства, землезнавства України та її географії.

Крім того, у 1945 р. згідно з інструкціями керівництва всі організаційні одиниці, починаючи від району і вище, для забезпечення себе потрібною кількістю пропагандивної та вишкільної літератури створювали власну технічну базу. Типографія Ковельської округи діяла до її ліквідації 10 березня 1946 р. ВВ НКВД на хуторі Мельці, Селищанського району Волинської області. Тоді загинули політ референт округи «Варнак» (М. Паньковець) і господарчий округи «Сивий Борис» (Ф. Клиновий). В типографії видавався журнал «До волі».

Наприкінці 1944 – початку 1945 рр. територія діючого на ПЗУЗ і ПСУЗ підпілля зазнала чергової реорганізації: на основі ГО створено Північно-західний (ПЗК «Хмельницький») і Північно-східний краї (ПСК), що межували по р. Горинь. Південна ГО «22» після реорганізації стала окремою Рівненською округою, що складалася з Рівненського і Здолбунівського надрайонів.

Південні райони Рівненщини відійшли до ПЗУЗ, а північні райони Тернопільщини (Кременеччина) та Кам'янець-Подільщина – до ЗУЗ (Подільський край). Декілька північних районів Кам'янець-Подільщини (до Шепетівських лісів) залишилися у складі ПСК.

Новостворені краї поділялися на округи. До складу ПЗК «Хмельницький» входили 4 округи.

У зв'язку із закінченням німецько-радянської війни Головний Командир УПА видав відозву до бійців та командирів УПА, у якій, зокрема, йшлося:

«Бійці й командири Української Повстанської Армії!

Гітлерівська Німеччина остаточно розгромлена й розбита…

Великий вклад у перемогу над Німеччиною внесли й Ви, Українські Повстанці. Ви не допускали, щоб німець вільно господарював на українській землі… Ви не дозволяли окупанту грабувати українські села… Ваша караюча рука гідно відплачувала за розстріли українців та знищення їхніх сіл… У боротьбі з Німеччиною наша Українська Повстанська Армія організувась та пройшла бойову школу.

Та з розвалом Німеччини повернувся та розгосподарився на Україні ще гірший окупант Росія. Невиданий в історії людства терор, провокації мають остаточно переломити в російському горнилі український народ, що має назавжди забути, що він є самостійним і погодився бути вічним наймитом «старшого брата» – новітньої Росії. Для свободолюбивих є сибірська тайга, Соловецькі острови, масові розстріли, палення сіл, штучні голодомори та інші «виховні засоби»… Та український народ не капітулював… він узяв в руки зброю, щоб боронити ідею української самостійності… З неперевершеною стійкістю і героїзмом, вірою і запалом Ви вже більше як два роки виконуєте цей наказ нації..

Українські повстанці!

У світі ще не заіснував мир. Революційні рухи поневолених народів та протиріччя між західними державами і СРСР, що несе із собою диктатуру пролетаріату зростають…

В боротьбі проти нього Ви сьогодні не самі. Завзяті серби, хорвати ведуть бої проти московського ставленика Тіто, піднімаються болгари… Гори Семигорода залюднилися тими румунами, що не піддалися Росії… Навіть мала Словаччина веде партизанку проти нового наїзника… Польські патріоти саботажами й збройною боротьбою відповідають на намагання Сталіна їх поневолити… Це все створює сприятливі умови для нашої подальшої боротьби і наближає момент розвалу СРСР.

Дотримати зброю в руках до тієї хвилини і стати на чолі воюючих проти Сталіна мас Ваше священне завдання…

Тарас Чупринка

Гол. Ком. УПА»

Зі спогадів Є.Добровольського, стрільця сотні «Ластівки»:

«…Сотня наша мала радіо, у радіопередачі повідомили, що німець капітулював, в честь того було проведено молебень, священник прочитав молитву за наших павших українців, після чого ми почали впорядковувати свої терени, готуючись до нових битв, вже з іншим супротивником…».

З безлічі боїв, що їх провели зі спецвідділами МВС-МДБ частини УПА в першому та другому роках більшовицької окупації найважливішими були такі:

в околиці сіл Весючин, Довге та Конюшки, Рогатинського району, відділи УПА у серпні 1944 р. провели бій з частинами МВС. Бій тривав цілу добу. Відділи зайняли добрі позиції і кулеметним вогнем скосили понад 200 наступаючих більшовиків;

у серпні 1944 р. відділ УПА здобув райцентр Букачівці біля Галича. В руки українських повстанців попали працівники більшовицької адміністрації та МВС;

в околиці сіл Гута, Пороги, Манява, район Надвірна, відділ УПА провів у жовтні декілька боїв з більшовицькими частинами, які нараховували до 1 200 чол.;

1-6 листопада 1944 р. в районі Підгаєць відділи УПА провели ряд боїв з більшовиками, що наступали силою двох дивізій. Два ворожі батальйони більшовиків у цих боях були знищені повністю. Українські бійці здобули багато зброї, у тому числі 15 кулеметів «Максима»;

у грудні 1944 р. більшовики оточили відділ українських повстанців недалеко від Рогатина. У великому бою, що тривав цілий день у лісах на північ від Рогатина більшовики наступали великими силами, вісім разів вони атакували позиції українських повстанців, але щоразу відступали з великими втратами. У тому бою було знищено 250 більшовиків. Коли було вбито генерала Федорова між більшовиками зчинилось замішання, яке повстанці використали і зручним маневром вирвались з оточення. Втрати УПА становили 37 бійців вбитими. Між ними курінний командир куреня «Сіроманці» командир Максим;

на третій день Різдвяних свят 1945 р. біля с. Горожанка Велика більшовики оточили одну сотню куреня «Зубри». Після запеклого цілоденного бою повстанцям вдалося прорватися з

оточення, причому повстанці втратили 20 чоловік убитими. Більшовики втратили 304 бійців вбитими і 30 пораненими; повстанцями також було знищено 11 автомобілів, одну танкетку і один танк;

6 січня 1945 р. Курінь командира Різуна ліквідував більшовиків у Рипниці біля Калуша, при цьому загинуло 120 енкаведистів;

на Різдво 1945 р. більшовики з трьох сторін атакували с. Сяніччині, де стояла на свята сотня «Сурма». Щоб не підставляти село під вогонь енкаведистів сотня відступила після короткої перестрілки у ліс, на гору Стрілець Великий. Більшовики почали атакувати гору, але після щільного кулеметного вогню повстанців, втративши 60 чоловік відступили;

21 січня 1945 р. Дві чоти УПА з відділу «Бурлаки» атакували райцентр Голубічок Великий біля Тернополя. Гранатами було знищено приміщення МДБ, військкомату, наросвіти. У бою загинуло 10 більшовиків, повстанці втратили одного вбитим;

20 січня 1945 р. «Березівська» сотня із куреня «Карпатський» під командуванням командира Юрка зробила засідку на дорозі Космач-Яблунів на більшовиків, що готувалися до наступу на Брустри. Повстанська сотня розтягнулась на 600 м., впустила в середину поміж себе 9 вантажних автомашин з енкаведистами і прицільним вогнем знищили п'ять автомашин. Понад 100 більшовиків разом із своїм командиром, майором МДБ було убито. Повстанці втратили трьох убитими;

сотня «Трембіта» з куреня «Карпатський» у той самий час зробила засідку на дорозі Космач-Прокурава. У кількагодинному бою більшовики втратили 38 чоловік;

під кінець січня 1945 р. сильні підрозділи енкаведистів почали наступ на Космач, де квартирували та навчались два курені УПА: «Гайдамаки» та «Гуцульський» під час яких було знищено 6 мостів на залізничних і шосейних шляхах Коломия. Під прикриттям ночі більшовики пішли у наступ. Сотня «Чорногора» з куреня «Гуцульський» під переважаючими силами більшовиків відступила в ліс. Сотня «Сурма» попала в оточення, але резервна сотня ім. Богуна прийшла їй на допомогу й допомогла оточеним вирватися із кільця. Бій тривав цілий день, вночі повстанці відступили на Кливу, а далі вглиб карпатських лісів. Більшовики у тому бою втратили 140 вбитими. В руки повстанців дісталось 3 кулемети;

3 лютого 1945 р. курінь «Гайдамаки» атакував квартири більшовицьких частин під Кливою, знищивши 30 енкаведистів. Третя сотня цього куреня ім. Гонти вела бій з більшовицькою групою, що йшла на допомогу атакованим;

16 лютого 1945 р. в с. Гербуртів, на Рогатинщині, відбувся великий бій відділів УПА із залогами НКВД трьох районів: Рогатинського, Бурштинського та Букачівецького. Більшовиків розгромлено повністю, зничивши 69 чоловік, здобуто багато зброї та амуніції. Власні втрати 6 чоловік убитими та 8 поранених;

20 лютого 1945 р. більшовики атакували курінь «Перемога», що нараховував 360 бійців під командуванням командира Недобитого, на кордоні Галиччини й Буковини. Протягом бою, що тривав цілий день українські повстанці відбили більше 10 атак більшовиків, які намагалися скинути повстанців з гір. Вночі, поховавши 8-х своїх убитих товаришів та забравши поранених повстанці перейшли в іншу околицю. Більшовики втратили 104 чоловіки вбитими та 90 пораненими;

21 березня 1945 р. сильний відділ більшовиків, що приїхав на 200 вантажних автомобілях з Тісної атакував біля с. Струбовицька (на Лемківшині) сотню Веселого. Сотня мала тоді лише 85 бійців, оскільки друга половина сотні хворіла тифом. Повстанці спробували зі своїх гірських становищ розбити більшовиків, які підпалили село і мордували населення, але втративши 14 чоловік убитими відступили. Більшовики втратили 86 бійців, та замордували 33 цивільні особи;

21 березня 1945 р. більшовики оточили в лісі біля с. Верини (Львівська обл.) сотню куреня «Галайда» під командуванням командира Перемоги. В сотні було 167 повстанців. В облаві взяла участь ціла дивізія НКВД чисельністю 6 тис. бійців. Після денного бою в якому загинуло 40 повстанців, а 17 було поранено повстанцям вдалося прорватися з оточення і вночі перейти за шоссе Камянка Бузька-Мости Великі. Більшовики втратили убитими декілька десятків чоловік, серед яких два полковники;

22 березня 1945 р. в с. Голинь (Калущина) сапери повстанської сотні «Летуни» замінували залізничний міст і підірвали великий дволокомотивний поїзд із 1500 енкаведешниками, яких було стягнуто для проведення великих облав проти УПА;

8 квітня 1945 р. більшовики оточили в лісі під Кам'янкою Струмиловою сотню «Пролом», що нею командував командир Черник. Зручно маневруючи сотня вийшла з оточення без великих втрат;

12 квітня 1945 р. сотня «Тигри» під командуванням командира Ромка наскочила на більшовицьку заставу в с, Барані Перетоки, що на північ від Сокаля, завдавши ворогові болючого удару;

14 квітня 1945 р. три батальйони більшовиків здійснювали облаву на села Братишів і Нижнів (Станіславська обл.). Відділи УПА повели з ними бій, в якому було вбито 60 більшовиків, між ними командир батальйону капітан НКВД;

протягом 5-20 квітня повстанські відділи з Холодного Яру провели акцію в районі Знам'янки протии продовольчих більшовицьких комісій. У трьох селах ці комісії було знищено, а награбований хліб повернуто колгоспникам;

вночі з 26 на 27 квітня 1945 р. сотні УПА: «Галайда 1», командир Перемога, «Перебийніс», командир Шумський, «Тигри», командир Ромко, «Пролом», командир Черник, «Кочовики», командир Шпиль та бойова группа СБ під проводом Клея «наскочили на місто Радехів, де більшовики організували концтабір для політв'язнів», призначених для вивозу у Сибір. Повстанці знищили гранатами будинки МВС-МДБ та захопили концтабір, знищивши більшовицьку охорону та звільнивши людей. Після цього повстанські відділи відступили з міста і окопались на горі між селами Тишиця і Воля Радвенська. 28 квітня більшовики великими силами пішли у наступ на повстанців. Повстанці усі атаки відбили, а коли стемніло, міцним ударом в одне місце прорвали оточення і відійшли далі у ліси. Більшовики втратили 200 чол. Убитими та понад 100 пораненими;

29 квітня 1945 р. відбувся бій між одним із з'єднань УПА та спецвідділами військ НКВД, які нараховуючи 2 тис. бійців готувалися до акцій протии українського населення Кремʼянеччини. В бою брали участь танкові частини НКВД. Більшовивки втратили понад 200 убитими;

на початку травня 1945 р. на шляху Черкаси-Київ відділи УПА з Холодного Яру розбили сотню більшовиків;

10 червня 1945 р. сотня Чорноти провела нічний наступ на районний центр Галич. Обстріляно будинки МВС та МДБ, одного енкаведиста вбито, а двох поранено ... «Тррах ... Тррах... Тррах...– грають грізно серії кулеметів, недалеко, а у місті ... ррах! – гахнула і стрясла усіма шибками граната... Серед енкаведистів паніка, переполох ... втікають... Це сотня під командуванням друга Мороза прийшла у гості у райцентр... підійшли під муровані будівлі НКВД і сипнули по тім лігві з кулеметів і гранат... звільнили своїх побратимів...»

наприкінці весни 1945 р. за наказом Лопатинського Надрайонного проводу ОУН (б) повстанці успішно провели велику бойову операцію по знищенню районного відділу НКВС у м. Радехів. Близько двох сотень повстанців, залишивши засідки на дорогах Радехів-Камінка-Буськ, Радехів-Лопатин, Радехів-Горохів, з різних боків підходили до міста. Вони блискавично ліквідували більшовицькі застави і почали по черзі захоплювати більшовицькі установи, поступово наближаючись до центра міста, куди було спрямовано головний удар. Заставши ворога зненацька повстанці почали шалений бій під прикриттям десяти кулеметів, райвідділ НКВС, в'язниця, склади, усе це було оточене і захоплене вояками УПА. Не допомогла і надіслана з сусідніх районів допомога. Із засідок повстанців уся ця допомога, відділ за відділом була знищена з кулеметів МГ-34 і МГ-42. З невеликими втратами, виявивши мужність, сміливість та вмілу військову майстерність, повстанці здобули районний центр Радехів і блискучу перемогу над ворогом. Пізно ввечері повстанці залишили місто і повернулись до місць свого постійного розквартирування. Селами, що найбільше підтримували повстанців були: Грицеволя, Щуровичі, Стремінше, Завідше, Сморжів, Кульків, Миколаїв, Оглядів. Повстанськими загонами в районі керує «Зубр», Горбач Антон Панькович, що керує сотнею. Керівництво УПА району здійснює Мандрика Степан Осипович («Кремінь» або «Перебийніс»). У Надрайон входять Лопатинський і частково Радехівсьткий райони. Цей надрайон називається «Альпи» і нараховує вісім кущів;

у червні 1945 р. на шляху Козятин-Бердичів повстанські відділи протягом одного тижня затримали три поїзди з репатріантами до Сибіру, більшовицьку охорону знищено.

12 липня 1945 р. перша чота сотні Вихра під командуванням Холодного напала на райцентр Солотвину. Обстріляно приміщення МВС та МДБ, кількох енкаведистів було поранено.

17 липня 1945 р. на шляху Бахмач-Конотоп повстанці затримали поїзд репатріантів з Німеччини. Людей звільнено, а охоронців знищено.

18 липня 1945 р. сотня Богуна організувала засідку на шляху Кровотули-Гостів, у яку попали 49 більшовиків.

21 липня 1945 р. відділ УПА напав на районний центр Глубічок Великий, на Тернопільщині. Знищено будинок військкомату, вбито 8 енкаведистів.

3 серпнгя 1945 р. відділ УПА зробив засідку між Верхнею і Семеновим на відділ НКВД, що прибув до с. Верхні з метою виселення до Сибіру місцевого населення. Кулеметним вогнем знищено 19 більшовиків.

22 жовтня 1945 р. великі з'єднання УПА під командуванням «Прута» провели успішний

наступ на м. Бірча, у якому квартирувало більше 500 більшовиків та поляків, озброєних легкою та важкою зброєю. Після чотиригодинного бою їх майже усіх було знищено. Здобуто 7 кулеметів, багато набоїв, а також обмундирування;

5 листопада 1945 р. курінь «Смертоносні» під командуванням хорунжого Чорного здійснив наскок на райцентр Отинію біля Станіслава. У бою розбито і знищено приміщення НКВД, тюрму, з якої звільнено усіх в'язнів, військкомат, залізничну станцію. У бою загинуло 40 більшовиків».

Крім бойових дій УПА у цей час брала активну участь в ідейно-виховній роботі. З цією метою продовжували видаватись повстанська література, проводились різноманітні збори, діяли відповідні гуртки.

УПА та підпілля всіляко підтримували українське населення у ці важкі часи.

Компартійні органи Західної України ні на хвилину не полишали свою увагу, направлену на боротьбу з українським повстанським рухом. Прикладом цього є **Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про стан боротьби з залишками українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» № 104/19 від 4 жовтня 1946 р.**

«… Стремясь сохранить свои кадры …ОУН-УПА перешли к действиям мелкими группами и в одиночку…

ЦК КП(б)У считает неправильным и вредным имеющиеся у отдельных руководителей взгляды о том, что банды, якобы, уже разгромлены, – а оставшиеся бандитские группы не представляют опасности, так как действуют разрозненно и не имеют руководящего центра. Такая недооценка сил врага, непонимание опасности… привели к ряду серьезных недостатков и ошибок в борьбе с украинско-немецкими националистами…

…территория Станиславской области в последнее время стала местом, куда бандиты собираются для того, чтобы отдохнуть и перегруппировать свои силы. Только этим можно объяснить то, что число бандформирований в области с каждым месяцем увеличивается. Если в июне их было – 39, в июле – 58, в августе – 93.

ЦК КП(б)У считает также крайне неудовлетворительным ход борьбы с бандами в Дрогобычской и Львовской областях.

…основным недостатком …является крайне неудовлетворительная постановка агентурно-оперативной работы в органах МГБ западных областей УССР. В связи с этим и чекистско-войсковые операции, которые проводятся, как правило, без тщательной оперативной подготовки, не всегда достигают необходимых результатов… серьезным недостатком является также и то, что наша агентура слабо проникает в руководящие центры бандитских отрядов и оуновского подполья. Только этим объясняется то, что до сих пор еще не разгромлены краевые проводы и не уничтожены члены центрального провода, которые продолжительное время руководят и направляют всю деятельность банд и оуновских организаций в западных областях…

Органы МГБ плохо руководят своей агентурой, слабо совершенствуют ее чекистскую подготовку, вследствие чего во многих случаях агентура не используется совершенно или не контролируется, а нередко работает на пользу оуновского подполья или уходит в банды…

Агентурно-оперативная работа …ведется неудовлетворительно, в результате чего из 7079 операций, проведенным по всем западным областям УССР в августе с. г. только 738 дали положительные результаты… органы МВД и МГБ проявляют самодовольство, не совершенствуют свою оперативную работу… не изыскивают новых методов борьбы с бандами. Основной метод борьбы с бандами – метод закрепления подвижных войсковых групп за бандгруппами до полного их уничтожения – на деле почти не применяется и бандиты даже из столкновений с войсковыми группами нередко уходят без преследования.

ЦК КП(б)У считает неправильным то, что органы МВД и МГБ прекратили производить вызов населения. Практикой доказано, что правильное применение этого метода, позволяет несколько компенсировать недостаток агентурной работы, находить бандитов и вскрывать оуновские организации, укреплять связь с местным населением и сохранять нашу агентуру от провалов.

Серьезным недостатком является и то, что планы ликвидации бандгрупп, составляемые райотделами МВД, не всегда продуманы, составлены формально, без определенной целеустремленности, выполнение их не проверяется… отсутствует согласованность действий… которая приводит к распылению наших сил и служит лишь на руку украинско-немецким националистам…

Украинско-немецкие националисты проводят агитацию среди населения… пытаясь сохранить и расширить свое влияние среди отдельных слоев населения, особенно среди мо-

лодежи… Этой вражеской агитации мы должны противопоставить нашу повседневную глубокую политическую работу в массах… Беседы с населением, доклады, лекции во многих селах проводятся крайне редко. Политическая агитация проводится без учета местных особенностей, отсутствует дифференцированный подход к отдельным группам населения, рабочим, крестьянам, интеллигенции, молодежи, женщинам…

ЦК КП(б)У считает …неправильной и недопустимой недооценку со стороны многих партийных организаций западных областей Украины значения истребительных батальонов, созданных из местного населения для борьбы с бандами…

ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать Министерство Внутренних Дел УССР (т. Строкача), Министерство Государственной Безопасности (т. Савченко), начальников областных управлений, районных отделов МВД и МГБ, секретарей обкомов и райкомов КП(б)У западных областей покончить с недооценкой и благодушием в борьбе с остатками банд ОУН-УПА…

…повести самую решительную борьбу с остатками украинско-немецких националистов и добиться в ближайшее время их полной ликвидации. Для осуществления этой задачи, не позже 20 октября с.г. составить планы ликвидации районных, окружных, краевых проводов, а также членов центрального провода и приступить к немедленной реализации этих планов…

В целях координации действий органов МВД и МГБ по разработке и ликвидации краевых оуновских проводов, создать совместные оперативные группы в 3-5 человек, из наиболее опытных чекистов МВД и МГБ УССР, на каждый краевой провод и направить эти группы в области для ликвидации проводов…

…коренным образом улучшить работу с агентурно-осведомительной сетью. Райотделам МВД, МГБ пересмотреть свою агентуру… создать ее из людей внушающих доверие. Направить работу агентуры на активную разработку руководящего оуновского подполья и банд-групп УПА, а также бывших бандитов, явившихся с повинной…

…Для обеспечения успешных результатов проведения операций, создать подвижные войсковые группы из отборных бойцов, включив в эти группы лучших бойцов истребительных батальонов, знающих местные условия и обычаи…закрепить такие группы за каждой бандой с целью ее преследования до полной ликвидации…

…пересмотреть дислокацию войск и расставить их с учетом пораженности районов бандитизмом…

Предложить Министерству Внутренних Дел УССР и Министерситву государственной безопасности УССР, начальникам УМВД и УМГБ Дрогобычской, Станиславской и Закарпатской областей, начальникам внутренних и пограничных войск МВД Украинского округа разработать и представить к 10.10.1946 г. в ЦК КП(б)У общий план ликвидации бандгрупп, находящихся в верховьях Карпат…

Предложить начальнику пограничных войск Украинского округа т. Никифорову вести активную борьбу с бандами в районах, прилегающих к границе, не ограничивая деятельность пограничных войск только охраной границ…

ЦК КП(б)У обращает внимание партийных и советских организаций на то, что украинско-немецкие националисты за последнее время усилили свою работу по засылке агентов со шпионско-диверсионной целью в областные и районные центры, предприятия, транспорт и учреждения… провести проверку работающих на предприятиях, транспорте и в учреждениях, с целью очищения их от враждебных элементов…»

Виходячи з того, що ліквідація невеликих повстанських формувань створила сприятливі умови для більш широкої і кращої організації агентурної роботи, яка була на той час «вирішальним фактором у боротьбі з ОУН». ЦК КП(б)У зобов'язував підлеглі партійні організації, НКВС і НКДБ ще більше розширити агентурну сітку та «ширше і сміливіше практикувати засилати агентури в оунівське підпілля і банд формування УПА».

Про стан агентурно-оперативної діяльності радянських спецорганів у Волинській і Рівненській областях на лютий-березень 1945 р. свідчать звіти обкомів КП(б)У.

За ними загальна кількість резидентів НКВД і НКГБ в областях становила 181, агентів – 1328, таємних співробітників («сексотів») – 9079. Окрему категорію становили спеціальні бойові групи «перевербованих» колишніх повстанців – всього 91 група загальною чисельністю 1481 особа.

Поза певними можливими похибками «партійної» звітності, наявність розгорнутої і численної агентурно-оперативної мережі радянських спецорганів становила

значну загрозу діяльності та самому існуванню національно-визвольного руху на ПЗУЗ. Вона дозволяла радянським органам ефективніше виявляти і більш точно обраховувати реальну чисельність учасників руху опору.

Так за їх даними на 20 лютого 1945 р. у Рівненській області діяло 40 великих підрозділів УПА загальною чисельністю 2608 вояків та 68 дрібних груп мережі ОУН і боївок СБ загальною чисельністю 1115 повстанців. Загалом в області приблизно нараховувалося 3169 учасників протирадянського руху. В той же час у Волинській області станом на 25 лютого 1945 р. «нараховувалося 28 банд по 25-150 членів загальною чисельністю до 1200 осіб».

Поряд зі створенням агентурно-оперативної мережі радянська влада до боротьби з українським повстанським рухом широко залучала й українське місцеве населення створюючи так звані винищувальні батальйони. Згодом, кількість переросла у якість: у 1944-1945 рр. лише бійцями винищувальних батальйонів було ліквідовано до 10 тис. повстанців і членів ОУН.

У березні 1945 р. до виконання обов'язків провідника ОУН на ПЗУЗ і командира УПА-Північ приступив «Чупринка» (М. Козак). Посади ШВШ та політвиховника УПА-Північ залишалися вакантними.

Закінчення війни в Європі, вивільнення великих військових сил дозволило радянській владі з новою силою приступити до боротьби з українським повстанським рухом.

Під контролем центральних московських органів відбувалася «совєтизація» західноукраїнських земель. По суті це було утвердження вже випробуваної більшовицьким режимом в 20-30-ті роки моделі соціалізму, насильницьку уніфікацію всіх сфер життя за стандартами тоталітарного суспільства. Кінцевий результат цієї соціально-економічної і культурної політики Москва пов'язувала із здатністю місцевих парторганізацій ефективно реалізувати настанови центральних органів.

«Лист «Луки» до друга «Олекси»

10 липня 1945 р.

Надсилаю Вам розпорядження, які необхідно якнайшвидше і рішуче провести в життя для оздоровлення і збереження організації у Вашому терені від провалу…

…не дайте добити організацію ворогу за допомогою агентури, яка так массово пролізла в наші ряди.

Рятуйте чесні кадри організації від знищення, для затяжної роботи в підпільно-політичній боротьбі, на яку переходимо.

Не жалійте гнилі і паразитів… прошу здійснити рішучі революційні дії…

Друг «Роман» перебуває на Півдні.

Морально відповідаєте в першу чергу Ви за організацію у тому терені, тому, рятуйте її.

Вас призначаю по організаційним і військовим справам як організаційного референта при краї.

Слава Україні!

«Лука»

Примітка:

Петро Олійник – «Еней», «Роман», «Сергій», «Старий» (1909 1946 рр.). У 1944 р. командир групи «Богун», командир «УПА-Південь», провідник ПСК (1944 – 1945 рр.). У 1945 – 1946 рр. – організаційний та військовий референт ПЗК («Москва»), командир «УПА – Північ». Майор УПА з 17.02.1946 р.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про встановлення щоденної звітності обкомів КП(б)У західних областей України про хід боротьби з бандитизмом» № 54/5-оп від 22 січня 1945 р.

«С целью установления контроля и для усиления борьбы с бандитизмом ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать обкомы КП(б)У западных областей Украины, начиная с 25 января 1945 года ежедневно докладывать в ЦК КП(б)У о ходе борьбы с бандитизмом и предоставлять сводку …»

До 1 серпня 1945 р. в кожному районі і області Західної України на основі агентурних розробок були були підготовлені плани ліквідації повстанських підрозділів з конкретним зазначенням їх складу, місць діяльності, прізвищ і псевдонімів учас-

ників та відповідальних за їх ліквідацію. Загалом, безпосереднім знищенням повстанських підрозділів мали займатися створені з внутрішніх і прикордонних військ НКВД спеціальні військові групи. Для виконання конкретних (персональних) завдань мали створюватися спецгрупи. Станом на 20 квітня 1945 р. тільки у Рівненській області діяло 49 спецгруп чисельністю 905 чол.

У 1945 р., коли УПА на Волині зазнала відчутних втрат, а велика частина її підрозділів була знищена військами НКВС. Відтоді, оплотом повстанського руху стала Галичина, а головоню її базою – Карпатські гори. Сюди ж невдовзі перебралося і командування УПА на чолі з Романом Шухевичем. Саме тут повстанці протрималися найдовший час. І якщо на рівнинній Україні НКВС вдалося виявити і знешкодити більшість повстанських відділів, баз і криївок, то в Карпатах вони майже усі вціліли, тому саме тут український опір радянському жему був найбільш упертим. Так, за даними радянської сторони на зламі 1944-1945 рр. лише на Станіславщині діяло більш як 20 тис. повстанців. Спроба НКВС розбити тут відділи УПА за короткий період не вдалася, насамперед через відсутність їх досвіду боротьби у горах. Саме у Карпатах, українські повстанці довгий час вели наступальні бої проти військ НКВС. Як згадував один з повстанців (як удавалося упіймати енкаведистів у мішок, спереду, ззаду, і по боках, то нікого з них вже живими не випускали).

Неефективність боротьби з українськими націоналістами дратувала компартійне керівництво УРСР. Взмку 1945 р. навіть відбулася зустріч представників радянської влади та інтелігенції з діячами ОУН та УПА (Буселом та Маївським). Однак, переконати повстанців скласти зброю не вдалося: Ідея про переговори з радянською владою щодо укладення угоди про перемир'я виникла восени 1944 року в політичного референта Проводу ОУН Дмитра Маївського («Тараса»). Командувач УПА Роман Шухевич був від неї не в захопленні, але все ж дав згоду на налагодження таких контактів. Українські націоналісти під час перемов мали намір довести до радянської влади свої позиції стосовно ситуації в Україні та запропонувати шляхи її вирішення. Провід ОУН/УПА не збирався повністю складати зброю перед більшовиками, а, зважаючи на значні втрати у своїх лавах, прагнув отримати хоча би тимчасове перемир'я з Кремлем.

Керівництво УРСР також шукало таких контактів, адже боротьба з повстанцями приносила значні втрати та заважала політичній роботі комуністів у регіоні. Саме тому київське керівництво й особисто Микита Хрущов прагнули будь-що переконати українських повстанців скласти зброю й вийти з підпілля.

Розраховуючи на перемови, сторони не уявляли, як вийти на взаємний контакт. Повстанці остерігалися ймовірних арештів, а їхні опоненти не могли виявити лінії зв'язку, які могли би вивести на провід ОУН/УПА. Все ж на контакт першими вийшли повстанці. Як свідчить звіт Сергія Каріна, 19 листопада 1944 року до заступника завідувача Львівського обласного відділу охорони здоров'я Юліяна Кордюка завітала його добра знайома – художниця Ярослава Музика. Вона розповіла, що до неї додому приходила зв'язкова УПА Богдана Світлик («Світлана») і запропонувала допомогти налагодити через місцевих партійних керівників контакти між Проводом ОУН і урядом УРСР. Кордюк запевнив жінку, що повідомить відповідні органи про наміри повстанців. За два дні після розмови з Музикою «Світлана» завітала безпосередньо до Кордюка з аналогічною пропозицією. У розмові вона наголосила, що провід УПА пропонує провести зустріч на контрольованій ними території у сільській місцевості. У такий спосіб вони намагалися убезпечитися від арешту чекістами.

Пропозиція зацікавила людей із Львівського управління НКДБ. Вони наказали Юліяну Кордюку повідомити Ярославу Музику про те, що радянська влада згодна на переговори. Це й сталося 24 листопада. Звичайно, львівські чекісти негайно доповіли про нову ситуацію до Києва, де інформація не залишилася без уваги. Її особисто взяв під свій контроль тодішній лідер КП(б)У Микита Хрущов. 30 листопада нарком держбезпеки радянської України Сергій Савченко дав вказівку готувати план заходів щодо зустрічі з проводом «українських-буржуазних націоналістів», і вже наступного дня затвердив його. Для накопичення відповідної інформації завели спеціальну справу під назвою «Щось». Згідно з планом, київські чекісти хотіли

чітко визначити, від кого конкретно йде ініціатива переговорів, які питання на них обговорювали би, де і коли вони мають відбутися, скільки посланців має бути з кожного боку. Якби на зустріч погодилися прибути представники Проводу ОУН, чекісти мали скерувати досвідченого співробітника НКДБ, який би виступив як представник уряду УРСР. У Києві чітко визначилися, що головним питанням для них на зустрічі буде вимога негайного роззброєння повстанської армії та припинення збройної боротьби. За це всім «винним» обіцялася амністія.

Налагоджувати контакти та проводити перемови призначили заступника начальника 4-го Управління НКДБ полковника Сергія Каріна. Він негайно виїхав до Львова як уповноважений у справах релігійних культів при Раднаркомі УРСР Сергій Даниленко. У Львові його напарником став завідувач відділу Львівського управління НКДБ, капітан Олександр Хорошун, за легендою, – нібито письменник Андрій Головко, працівник Раднаркому.

Після Нового року Сергій Карін взявся активно наводити контакти з упівцями. Спочатку зустрівся на квартирі Ярослави Музики зі зв'язковою «Світланою» та представився Сергієм Даниленком. Дівчина передала пропозицію повстанців зустрітися на одному з хуторів біля села Конюхи Тернопільської області. Спроби чекіста переконати її у необхідності такої зустрічі у Києві чи Львові не дали належних результатів. Дівчина сухо відповіла, що не уповноважена вирішувати такі питання, відтак «Даниленко» відступив.

Повстанці до найменших дрібниць продумали, як організувати все з максимальною безпекою для себе. Отож, згідно з планом керівництва УПА, місцем зустрічі визначили околиці шосе Львів-Тернопіль. Представникам радянської сторони запропонували виїхати зі Львова о 20.00 в напрямку Тернополя. Автомобіль мав рухатися зі швидкістю 30 км/год., для розпізнання машини повстанцями водій мав двічі на хвилину блимати фарами. Про свою присутність на дорозі підпільники повідомили би світловим колом із електричного ліхтарика, після чого водій мав зупинити машину на відстані 100 метрів, а представник «гостей» – вигукнути пароль: «Я є номер 9». У відповідь він почув би: «Я є номер 99». Також підпільники призначили три ймовірні дати зустрічі – 22, 24 та 28 лютого. Представникам радянської влади пропонувалося повідомити про обраний день до 18.00 17 лютого 1945 р. Про це рішення повстанці мали дізнатися, побачивши одне, два чи три крейдяні кола, намальовані на ліхтарному стовпі біля кам'яниці по вул. Коперніка, 5 у Львові. Це означало би, що для зустрічі обрано першу, другу чи третю дату.

17 лютого чекісти намалювали на вказаному стовпі два кола, запропонувавши таким чином зустрітися у ніч проти 25 лютого. У погоджений день вони двома автомобілями вирушили за вказаним маршрутом, але необхідного знаку від повстанців не отримали, що їх насторожило. Співробітнки НКДБ припустили, що повстанці в такий спосіб перевіряли чи не спробують захопити їх зв'язкових. Насправді того дня була сильна хурделиця, і повстанці просто не помітили світлових сигналів. Уже 27 лютого Сергій Карін прийшов на квартиру до Ярослави Музики за поясненнями, чому повстанці не з'явилися. Вона теж була здивована неявкою підпілля, але не могла нічого пояснити, лише зауважила, що зустріч все ж відбудеться. Під час розмови між ними розгорілася дискусія, в чому різниця між західними і східними українцями, чому триває вивезення української інтелігенції до Сибіру. Музика дорікнула Каріну тим, що НКВД 1941 року розстріляли багато невинних людей у львівських в'язницях. Той у виправдання зауважив, що оунівці того літа нападали на відступаючі частини Червоної армії. На завершення дискусії домовилися, що за появи зв'язкової Ярослава відразу повідомить Каріна.

З другої спроби чекістам усе ж вдалося зустрітися з упівціями. Домовилися на вечір 28 лютого. Зі звіту Сергія Каріна виходить, що машина з представниками радвлади (читай чекістами) рушила зі Львова ввечері 28 лютого, двома машинам. У першій їхав полковник Сергій Карін, у другій – Олександр Хорошун. Близько опівночі на виїзді зі Зборова водії помітили умовний знак повстанців і, вимкнувши фари, зупинилися. Після домовленості представників сторін про безпеку вирушили в обумовлене місце зустрічі. За 40 хвилин прибули до селянської хати, де їх уже чекали

представники Проводу Дмитро Маївський (псевдо «Тарас») і Яків Бусол («Галина»), які назвалися «Гайворонським» і «Будяком».

Упівці відразу зрозуміли, що перед ними чекісти, а не урядовці. Спочатку їх насторожили показані документи з підписом Сергія Савченка. А остаточно переконалися, що «урядовці» – підставні, коли Хорошун представився письменником Головком. Провідники мали фотокартку письменника (з його творів), тож відразу зрозуміли, що це не він. Але контактів не облишили й розпочали перемови о першій годині ночі. За час до 4-ї ранку представники сторін зуміли обговорити багато політичних і військових тем, погляди на які у них вкрай різнилися. Але головною ідеєю розмови все ж залишалася проблема як зупинити військове протистояння.

Дмитро Маївський одразу зазначив, що УПА бореться за Незалежну Соборну Україну і не має відношення до нацистів, як постійно заявляють у своїй пропаганді більшовики. Також зазначив, що такі набагато менші від України країни, як Нідерланди чи Греція мають свою державність, а Україна – ні. Карін парирував, сказавши, що українці вже 27 років мають свою державу – УРСР, яка перебуває у братньому союзі з Росією. Але Маївський заперечив, наголосивши, що Україна щодо Росії є в такому ж становищі, як Індія до Британської імперії. Потім зауважив: «Ми хочемо самі, відокремившись від росіян, визначати свої кордони, стати самостійною країною, а потім укласти угоду з Російською республікою. Ми бажаємо, щоб український народ працював на себе, був монолітним, щоби встановилася демократія, багатопартійна система, не було «казенних» виборів, щоби до управління країною залучалися всі здібні конструктивні елементи».

Розуміючи, куди хилять повстанці, Карін спробував перевести розмову в інший бік, говорячи про «українську радянську незалежність». А головне, почав говорити, що завдяки УРСР скоро відбудеться з'єднання з Україною Закарпаття, а потім, можливо, спробують долучити українську Перемищину, Холмщину, Грубешівщину та Лемківщину, які ввійшли до складу Польщі. Саме тому ні про яке відділення України від СРСР не варто говорити. Визнаючи, що возз'єднання українських земель є важливою справою, Маївський все ж зауважив, що це лише «собіраніє земель», а реальної незалежності немає.

Аби вивернутися з незручної розмови, чекіст почав звинувачувати упівців у співпраці з німцями. Мовляв, повстанці від самого початку війни допомагали німцям, а «совєтів» вважали за ворога №1. Закиди представники ОУН спростували словами, що боролись і з німцями, і з радянцями. «От ви говорите, що ми співпрацюємо з німцями, – мовив Дмитро Маївський. – Це неправда. Чи звернули ви увагу на те, що ваші ешелони зі зброєю та боєприпасами йдуть на Захід, а наші хлопці лежать біля рейок і ніякої шкоди їм не роблять. Між тим, якби ми працювали з німцями і на німців, то Ваші ешелони були би пущені під укіс».

Маївський поцікавився, чому більшовицька пропаганда постійно принижує українських підпільників, називаючи їх «українсько-німецькими буржуазними націоналістами», «запроданцями» та бреше, що Степан Бандера добровільно сів у німецьку в'язницю. На це Карін відповів, що бесіда перейшла у формат приватної дискусії, а вони приїхали до повстанців не за цим. Головна їх мета спробувати домовитися про примирення.

Але повстанці не заспокоїлися, вони хотіли багато чого довести своїм опонентам. Зокрема, Яків Бусол запитав, чому в УРСР зазнали переслідувань Олександр Шумський, Аркадій Любченко, Микола Скрипник, Микола Хвильовий. «Що було, то було. Їх знищила життєва сила народу, тому що вони намагалися разом з інтервентами відірвати український народ від російського і продати Україну» – відповів Сергій Карін.

Тему репресованої інтелігенції спробував розвинути Маївський: «Яка ж це українська держава, якщо такі письменники, як Максим Рильський, Павло Тичина й інші пишуть не про Україну, а про те, що потрібно росіянам? Я вже не кажу про Остапа Вишню».

Полковник у відповідь засміявся: мовляв, упівців, мабуть, роздратувало, як Остап Вишня зобразив діяльність українських націоналістів у творі «Українсько-німецька

націоналістична самостійна дірка». Маївський відповів, що не гоже так називати людей, які борються за свою ідею роками та гинуть за неї, і що так писати може тільки письменник, зламаний режимом у в'язниці. На це Карін іронічно зауважив, що Остап Вишня у в'язниці знайшов себе та пройшов шлях очищення від непотрібних ідей і розпочав працю на благо власного народу.

Далі чекісти наголосили, що за Збручем бандерівців нема і що це, мовляв, «продукт специфічних умов впливу та виховання». «Як немає? – заперечив Яків Бусол. – А як же арешти наших людей, проведені владою на Вінниччині, на Київщині, на Кіровоградщині, на Миколаївщині? Це свідчить, що наші люди є всюди».

Заскочений такою відповіддю, полковник відповів: «Не заперечую, що окремі ваші люди (а, може, і групи) можуть бути на Східній Україні. Ви в період німецької окупації багато сил доклали, щоби перенести і туди свою діяльність, ви вже тоді почали готуватися до боротьби з нами».

Дискусія припинилася о 4-й годині ранку. На дворі почало світати. Повстанці зауважили, що минуло вже багато часу, і їм потрібно збиратися. «Ваше положення одне, а наше – інше. Нам ще треба встигнути убезпечити себе від всіляких випадковостей. Адже за нами полюють НКВД, НКГБ» – зіронізував Маївський. Карін у боргу не залишився і з посмішкою парирував: «Сьогодні ми можемо взяти вас під свій захист».

На завершення офіційної розмови Дмитро Маївський запитав: «Що ж конкретно Ви можете нам запропонувати?». Відповідь Каріна була коротка: «Капітулювати, скласти зброю». «Як, голу капітуляцію? Але це неможливо, і ось чому. Якщо я або мій друг капітулюємо, складемо зброю – хіба після цього припиниться боротьба? Ми хочемо поставити питання ширше – ліквідувати ґрунт, який підживлює цю боротьбу, хочемо знайти спільну мову з вами на політичній базі, інакше за нами ніхто не піде, і боротьба продовжуватиметься. Невже ви хочете від нас такої голої капітуляції?» – розчаровано запитав Маївський. На це чекіст відповів так: «Ми, панове, не уповноважені вирішувати питання, яке вас цікавить, і тому я скажу вам свою власну думку, а мій колега скаже свою. Я припускаю, що урядові кола після нашої доповіді про зустріч з Вами можуть погодитись на те, щоб перед Вашою капітуляцією відбулись політичні переговори. Але такі політичні переговори… Але майте на увазі, що вести з Вами переговори в такому місці, як ми говоримо з Вами сьогодні – ніхто не буде. Хочете розмовляти з нами – приїжджайте у Київ». На це Маївський іронічно парирував: «У Київ я поїду, але як я з Києва повернусь?». «З Києва виїдете так само, як і приїдете. Це ми вам гарантуємо абсолютно. Але з ким Ви хочете говорити?» – запитав Сергій Карін. Повстанці зауважили, що хотіли би переговорити з академіком Олександром Богомольцем, оскільки він є славою української нації, і до нього мають довіру і радянська влада, і підпілля ОУН. Але оскільки він хворий, то можна провести розмову з Олександром Корнійчуком.

Після цього члени Проводу УПА запропонували чекістам разом перекусити. Представники НКДБ не відмовилися. Як виявилося і у тих, і в інших були для цієї справи заготовлені продукти й горілка. Підпільники дістали з печі двох запечених курей, а гості витягли ковбасу, сир, оселедця та горілку. Спільно накрили стіл і налили спиртного. Сергій Карін сказав тост: «За згоду, щоби не лилася братня кров!»

Почастувавшись, упівці заходилися збиратися. На завершення Маївський запитав: «То, що ж ми з Вами вирішимо?». Карін відповів, що чекає пропозиції. Тоді Маївський сказав, що повстанці хотіли би мати постійні канали зв'язку з НКДБ, які варто організувати у селах у кожній області Західної України. Не забули й про львівських зв'язкових. Представники Проводу ОУН закликали чекістів залишити у спокої Ярослава Музику та Юліана Кордюка, аби не наражати їх на небезпеку. Сергій Карін погодився визначити пункти зв'язку та попрохав, щоб і надалі залишався діючим пункт на квартирі у Ярослави Музики, через яку можна було би передавати пропозиції. Вирішили, що наступного разу на контакт вийдуть 5 березня. Сподіваючись вивідати справжні прізвища підпилих повстанців, полковник між іншим запитав, на кого адресувати листа. Бусол і Маївський запропонували писати на ім'я «Гайворонського» та «Будяка». Виходячи з хати, Карін і Маївський міцно потисли один одному руки.

Під час рукостискання чекіст промовив: «Я тисну вам руку в сподіванні на те, що наша зустріч і розмова покладуть початок згоді та припиненню пролиття братньої крові».

Відтак радянські перемовники повернулися на 96-й кілометр шосе Львів-Тернопіль і вже близько 10-ї ранку прибули до Львова, де зустрілися з наркомом держбезпеки УРСР Сергієм Савченком. Обговоривши деталі зустрічі, вирішили продовжити переговори. Савченко навіть написав листа М. Хрущову, в якому пропонував змусити представників УПА на вигідних для радянської влади умовах капітулювати та вивести з підпілля всю організаційну мережу.

Але повстанці більше на контакт не виходили. Карін через Ярославу Музику тричі намагався вийти з ними на зв'язок, але ті вперто мовчали. Історик Володимир Ковальчук припускає, що на таку поведінку представників УПА могло вплинути міжнародне становище, адже у травні радянські війська взяли Берлін, відповідно радянське керівництво відчуло себе сильнішим, тож повстанці вирішили затягнути процес і почекати на «кращі часи». Можливо, зауважує історик, відповідь не надійшла через смерть Якова Бусола та Дмитра Маївського, які загинули наприкінці 1945 року.

Нажаль, досі не є відомою справжня реакція Проводу на зустріч з представниками УРСР, адже відповідних повстанських документів наразі не знайдено. Відомо лишень, що Дмитро Маївський обговорив результати зустрічі з Романом Шухевичем та іншими керівниками підпілля.

Цікаво, що чекісти 1945 року не піддали репресіям львівську зв'язкову Ярославу Музику. «Своє» вона отримала щойно 1948 року, коли спробувала організувати чергові переговори між радянською владою та підпільниками. Під псевдонімом «Сова» художниця написала до спецорганів листа, в якому пропонувала перемир'я, але не капітуляцію ОУН. Також пропонувала призупинити бойові дії, звільнити деяких провідних діячів ОУН і дружину та дітей Шухевича. «Сова» зазначила у листі, що якщо радянська влада згідна на переговори, то про своє рішення має повідомити від 15 до 18 квітня (або з 20 до 23) квітня, побіливши половину кам'яного стовпа на перетині вулиць Кохановського та Пілсудського у Львові (нині – вул. К.Левицького та І. Франка). Отримавши лист, чекісти спочатку думали, що це писав сам Шухевич, але звіривши почерк зрозуміли, що – ні. Тоді вийшли на Ярославу Музику і через кілька місяців стеження заарештували під час відпочинку у Гурзуфі. Переговори не відбулися, бо, як припускають дослідники Дмитро Вєдєнєєв і Сергій Шевченко, «місцеве начальство зупинив грізний окрик із Кремля». Художницю засудили на 25 років таборів. Своє покарання вона відбувала у спецтаборі «Озерлаг» Тайшетського управління ГУЛАГу, але 1955 року її справу переглянули, і Я. Музику звільнили.

На завершення варто зазначити, що спроба проведення перемов свідчить про намагання обох сторін знайти наприкінці світової війни порозуміння, яке могло би врятувати десятки тисяч життів з обох боків. Але, як зауважують історики Олександр Іщук та Ігор Марчук, «не варто забувати, що і уряд УРСР, і НКДБ УРСР підпорядковувались керівникам у Москві, які ніяк не могли погодитись на пропозиції ОУН та УПА щодо відновлення незалежності України або на тимчасове припинення вогню без капітуляції з боку підпілля. Тому ці переговори з самого початку були приречені на невдачу».

У відповідь, у 1945 р. ЦК КП(б)У ухвалив низку компартійних документів про посилення боротьби з українськими патріотами-націоналістами: у них йшлося про посилення боротьби з українськими націоналістами, необхідність внести зміни у тактику дій радянських каральних органів та військ, які залучатимуться до військово-чекістських операцій проти УПА, удосконаленню ведення агентурної роботи – саме ця робота радянськими спецслужбами активувалася з 30-х років, відколи радянським спецслужбам вдалося заслати до ОУН кількох своїх агентів; друга хвиля розпочалася з 1942 р., коли червоні партизани отримали від Центрального штабу партизанського руху у Москві завдання активно просувати своїх людей до загонів УПА, або ж вербувати у них своїх агентів. У цьому ж напрямі діяли НКВС, НКДБ, «Смерш». Але саме з 1945 р. радянські каральні органи вдалися до створення масової аген-

турної мережі серед мирного українського населення. Слід зазначити, що багато таких сексотів не виконували завдань поставлених совітами, а розповідали про все повстанцям.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про хід виконання постанови ЦК КП(б)У від 10.01.1945 р. «Про посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях України» № 56/37-оп від 26 лютого 1945 р.

«…В борьбе с украинско-немецкими националистами партийные организации западных областей УССР показали организованность, сплоченность, дисциплину…

Если недавно в большинстве западных областей Украины были банды, насчитывающие по 400-500 человек, то в настоящее время, в результате согласованных действий местных партийных организаций, органов НКВД и НКГБ, внутренних и пограничных войск НКВД все крупные банды ликвидированы, а многие главари украинско-немецких националистов уничтожены или арестованы.

За время с 10.01.1945 по 23.11.1945 …убито свыше 11000 бандитов… захвачено 6164 винтовки, 773 пулемета, другое имущество и вооружение…

Наиболее успешно проходит борьба с украинско-немецкими националистами в Ровенской (секретерь обкома Бегма) и Волынской (секретарь обкома Профатилов) областях… Несколько слабее организована работа с бандитизмом во Львовской (секретарь обкома Грушецкий), Дрогобычской (секретарь обкома Олексеенко), Тернопольской (секретарь обкома Компанец), Станиславкой (секретарь Слонь) областях…

Основные недостатки в выполнении решений ЦК КП(б)У от 10.01.1945:

массово-политическая работа среди сельского населения и особенно среди молодежи организована еще слабо…Этим пользуются украинско-немецкие националисты и активно проводят вражескую работу в селах;

многие руководители партийных, советских, комсомольских и других организаций плохо выращивают актив из местного населения…недостаточно привлекают его к работе в советских учреждениях…активной борьбе с украинско-немецкими националистами;

некоторые обкомы и райкомы КП(б)У, облуправления и райотделы НКВД плохо организовали учет сельского населения и чрезмерно затянули его;

в многих селах до сих пор не созданы сельсоветы, (в Станиславской области в 31 селе, в Волынской области в 15 селах), а также не назначены участковые и уполномоченные милиции Аналогичное положение и в других областях;

в большинстве сел очень плохо организована самоохрана;

ЦК ЛКСМУ неудовлетворительно руководит созданием сельских комсомольских организаций, вовлечением местной молодежи в комсомол и не обеспечивает надлежащей помощи созданным комсомольским организациям западных областей Украины;

Качественный состав агентуры чрезвычайно низок, в результате чего имеется случаи провалов и предательств…

ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать обкомы и райкомы КП(б)У еще шире развернуть массово-политическую работу среди сельского населения, особенно среди молодежи, жен красноармейцев и интеллигенции…

В ближайшее время добиться такого положения, чтобы закрыть доступ бандитам в села и днем, и ночью…

Потерпев крупное поражение, украинско-немецкие националисты в последнее время меняют свою тактику и методы борьбы с советской властью и переходят главным образом к террору и диверсии. Действуют мелкими бандами, которые стараются маневрировать и не принимать открытых боев, а политическая сетка ОУН с целью сохранения своих кадров уходит в глубокое подполье…

Это требует коренным образом изменить нашу тактику и методы борьбы с украинско-немецкими националистами.

ЦК КП(б)У обязывает обкомы и райкомы КП(б)У, Наркома Внутренних Дел т. Рясного, Наркома Госбезопасности т. Савченко, начальников погранвойск НКВД тт. Бурмака и Демшина, начальника внутренних войск НКВД Украинского Округа т. Марченко, областные и районные органы НКВД и НКГБ:

а) для уничтожения мало-мальски крупной банды выделять специальный, подвижной боевой отряд с включением в него хорошо подготовленных разведчиков, оперативных, партийных и советских работников. Указанный отряд обеспечивать агентурными данными, средствами связи и не обременять тыловым хозяйством. Отряд должен, увязавшись за бандой, преследовать ее до полного уничтожения, независимо от того, в какой район или область эта банда будет уходить;

б) для уничтожения мелких банд (боевок) выделять небольшие войсковые группы, в которые включать бойцов истребительных батальонов из местного населения;

в) для уничтожения отдельных мелких бандитских групп, так называемой СБ и оуновских главарей создавать группы специального назначения сложенных из бандитов, явившихся с повинной и изъявивших желание бороться с бандитизмом;

г) решительно усилить ответные репрессии и высылку семей бандитов и их пособников (кулаков, торговцев и т.д.), оказывающих хотя бы незначительную помощь бандитам;

д) использовать опыт проведения ночных операций и засад, поручая это дело опытным бойцам и офицерам;

е) шире и смелее вовлекать в активную работу с украинско-немецкими националистами местный сельский актив из крестьян-бедняков и середняков, интеллигенции и жен красноармейцев;

ж) широко привлекать для борьбы с бандитизмом в селах рабочих, служащих и интеллигенцию предприятий и учреждений городов и районных центров области…

Исходя из того, что ликвидация крупных банд создала благоприятные условия для более широкой и лучшей постановки агентурной работы, являющейся сейчас решающим фактором в борьбе с ОУН, ЦК КП(б)У обязывает Наркома Внутренних Дел, Наркома Госбезопасности, начальников областных и районных органов НКВД и НКГБ, первых секретарей обкомов и райкомов КП(б)У … расширить сеть нашей агентуры, обратив особое внимание на улучшение ее качества…

Шире и смелее практиковать засылку агентуры в оуновское подполье и бандформирования УПА.

Усилить работу по воспитанию агентуры, обучая ее правилам конспирации и методам работы по выявлению и вскрытию участников и организаций ОУН…»

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про текст листа секретарям обкомів КП(б)У, начальникам обласних управлінь НКВД і НКГБ західних областей УРСР з питання виконання постанови ЦК КП(б)У від 26.11.1945 року» № 58/9-оп від 16 березня 1945 р.

«…По решению ЦК КП(б)У Вы обязаны были 15 марта 1945 года ликвидировать в своей области банды украинско-немецких националистов.

На совещании секретарей обкомов…Вы дали обещание закончить ликвидацию банд раньше этого срока.

Однако на 16 марта в Вашей области еще оперируют десятки банд и сотни бандитов.

Таким образом решение ЦК КП(б)У не выполнено. Вы не сдержали своего слова, данного Центральному Комитету КП(б)У.

ЦК КП(б)У считает, что Вы не сделали надлежащих выводов из решения ЦК КП(б)У и не использовали всех возможностей, которые Вы имели, для окончательного разгрома и уничтожения всех бандитских групп…

Секретарь ЦК КП(б)У Н.Хрущов»

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про ліквідацію залишків банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» № 68/55-оп від 24 липня 1945 р.

«…Основными недостатками в борьбе с украинско-немецкими националистами в настоящее время являются:

1. До сих пор со стороны некоторых начальников областных управлений и райотделов НКВД и НКГБ, начальников отдельных частей войск НКВД допускаются факты беспечности и расхлябанности в организации и проведении мероприятий по проведению борьбы с украинско-немецкими националистами.

2. Отдельные работники органов НКВД и НКГБ и некоторые командиры подразделений войск НКВД допускают медлительность при проведении операций, а иногда проявляют самоуспокоенность и зазнайство, игнорируют мелкие банды и боевки «СБ» и не принимают мер к их полной ликвидации.

3. Органы НКВД и НКГБ плохо выполняют указания ЦК КП(б)У о выделении специальных подвижных отрядов для преследования определенных банд до полного их уничтожения.

4. Недостаточно проводится борьба с пособниками бандитов.

5. Со стороны некоторых райкомов КП(б)У имеется недооценка политической работы среди населения. Митинги, собрания, беседы среди крестьян и интеллигенции проводятся редко…

ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать секретарей обкомов и райкомов КП(б)У, начальников областных управлений и

районных отделов НКВД и НКГБ принять меры к быстрому устранению отмеченных недостатков и окончательной ликвидации остатков банд и подполья украинско-немецких националистов, для чего:

а) до 1 августа разработать по каждому району и области конкретные планы полной ликвидации каждой бандитской группы в отдельности;

б) начальникам областных управлений НКВД, командующим пограничных и внутренних войск НКВД ... для уничтожения оставшихся банд, боевок и групп «СБ», создать специальные войсковые группы, во главе которых поставить лучших командиров и политработников. Перед каждой такой группой поставить конкретную задачу преследовать банду независимо от того, в какие районы и области она будет двигаться ... ликвидировать банду;

в) потребовать от командиров, чтобы они обеспечили оперативность и маневренность при преследовании банд, те командиры, которые проявят медлительность или трусость, будут привлечены к строгой ответственности, вплоть до предания суду;

г) не позже 1 августа представить ЦК КП(б)У планы ликвидации бандитских групп, указав состав банды или боевки, фамилии их главарей или клички, район действия, кому поручена ликвидация банды и в какой срок.

Обкомы КП(б)У через каждые две недели обязаны сообщать ЦК КП(б)У о результатах операций по каждой банде в отдельности...»

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про додаткові заходи боротьби з українсько-німецькими націоналістами у західних областях УРСР» № 77/39-оп від 27 листопада 1945 р.

«...установлено, что за последнее время бандиты...не вступают в открытый бой и, действуя из-за засад, усилили свою террористическую и диверсионную деятельность,... обратили особое внимание на выявление и уничтожение агентуры органов НКВД и НКГБ. Ими берется под подозрение, а в ряде случаев уничтожается каждый, имеющий какое-либо касательство к работникам органов НКВД и НКГБ.

Установлено, что в целях осуществления диверсий и террора, бандиты базируются, главным образом, на сельские населенные пункты, прилегающие к городам, промышленным объектам, железным и шоссейным дорогам...

В целях сохранения кадров нашей агентуры ...широко применять тактику вызова работниками органов НКВД и НКГБ для беседы большого количества жителей населенных пунктов. Для беседы вызывать одновременно (в течении 1-2 дней) до 50 и более человек... Вызывать преимущественно кулаков, торговцев и другие враждебные нам элементы...

Вызываемым в ходе беседы наедине предлагать сотрудничество по оказанию помощи органам НКВД и НКГБ в борьбе с бандитами и, в первую очередь тем, которые подозреваются в связях с бандитами.

Это сохранит нашу агентуру в органах НКВД и НКГБ, так как террористические акты дезориентированных бандитов будут теперь направлены против враждебных нам элементов, заподозренных после бесед в связях с органами НКВД и НКГБ.

Местное население, подвергшись террору со стороны бандитов, вынуждено будет оказать им активное сопротивление и обратиться за помощью к органам советской власти. Это даст нам возможность вовлечь в борьбу с остатками банд большое количество местных жителей, создать и укрепить в каждом селе группы самообороны.

Таким образом будет подорвана основная база существования бандитов.

...предложить НКВД и НКГБ искусственно создавать условия для вызова нападения бандитов с целью их уничтожения...

...В ряде случаев создавать видимость вынужденных остановок на дорогах и в селах, груженных продовольствием, медикаментами автомашин...

У местных жителей, узнавших о характере груза, должно сложиться мнение, что машина или районный работник следуют без охраны и только в силу необходимости остались на ночевку в селе.

В большинстве случаев бандиты будут извещены через свою агентуру и попытаются осуществить нападение...

Во всех перечисленных примерах, операции должны проводиться по заранее детально разработанным планам, с учетом конкретных условий и обстановки.

Выезд, ночевки районных работников, товары в кооперативах и автомашины, как средства приманки, должны быть хорошо замаскированными чекистско-войсковыми засадами.

В результате бандиты... будут уничтожены...

В течение декабря месяца произвести тщательную очистку от бандитского элемента населенных пунктов, прилегающих к промышленным объектам и городам в радиусе не менее 15 километров, а также к железным и автомобильным дорогам не менее как в 10-километровой зоне. Для этого произвести проверку всех проживающих в указанных населенных пунктах и подлежащих аресту, немедленно арестовать, а семьи бандитов вывезти в отдаленные местности Советского Союза. Всех лиц, поселившихся в указанных населенных пунктах после освобождения Западной Украины от немецких окупантов без разрешения райисполкомов, немедленно переселить за пределы 10-15 километровых зон…»

Довідка НКВД «Про виконання рішення ЦК КП (б) від 27 листопада 1945 р. Управлінням НКВД Львівської області» від 18 січня 1946 р.

«Секретарю Центрального Комитета КП (б)

Товарищу Н.С.Хрущеву

За время с 1 декабря 1945 года по 15 января 1946 года райотделами НКВД Львовской области проведено оперативных комбинаций с приманками 175, из них с положительніми результатами 44, без результатов 131…

Из 2311 сел и робочих поселков области массовыми вызовами были охвачены – 404, а всего было вызвано 9555 человек…завербовано 118 человек…взято на учет для оформления на выселение 366 бандитских семей или 1098 человек… организовано вновь сельских истребительных батальйонов – 256….всего имеется истребительных батальйонов – 285, в них командиров – 285, бойцов – 4927, всего – 5212…»

Постанова Оргбюро ЦК КП(б)У «Про посилення політичної роботи, підвищення більшовицької пильності і бойової виучки у винищувальних батальонах західних областей УРСР» № 69/158 оп від 18 квітня 1946 р.

«ЦК КП(б)У устанавливает, что несмотря на неоднократные указания обкомам, горкомам, и райкомам КП(б)У, органам МВД западных областей на необходимость решительного улучшения политической работы в истребительных батальонах и их организационного управления, во многих истребительных батальонах эта работа поставлена крайне неудовлетворительно…

Так, в селе Молодьково, Солотвинского района, Станиславской области, в истребительный батальон были приняты бойцами недавно явившиеся с повинной бандиты: Вовчук В., Вовчук М., Кисляк Б., Гренещак. Эти бандиты, использовав отсутствие политико-воспитательной работы в батальоне, большевистской бдительности и дисциплины, разложили его личный состав и …предательски убили командира истребительного батальона… захватили 2 пулемета… скрылись…

В селе Скрежинка, Цуманского района, Волынской области, 8 апреля стоявший на посту боец Черешкевич поднял ложную тревогу о нападении бандитов на расположение истребительного батальона…очередью из автомата убил командира батальона…Как оказалось, Черешкевич в июне 1945 года был завербован бандгруппой СБ «Розбышакы» и отпущен с заданием убить командира истребительного батальона…

ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать обкомы, горкомы, райкомы КП(б)У, органы МВД, МГБ западных областей УССР решительно улучшить политическую и боевую подготовку в каждом истребительном батальоне с тем, чтобы в кратчайший срок превратить их в морально-политически стойкие и организационно-сплоченные боевые подразделения, способные вести активную борьбу с остатками украинско-немецких националистов для полного их уничтожения.

Для этой цели:

Немедля произвести тщательную проверку всего состава каждого истребительного батальона, очистив их от вражеских элементов, а также лиц, ранее находившихся в бандах и не доказавших свою преданность советской власти… усилить негласное наблюдение за теми, кто нуждается в более длительной и всесторонней проверке;

в течении месяца завести личные дела каждого батальона;

обязать органы МВД и МГБ УССР коренным образом улучшить агентурную работу среди личного состава истребительных батальонов, установив, чтобы в каждом истребительном батальоне было не менее 2-3 секретных сотрудников, способных своевременно сообщать о фактах подрывной деятельности бандитов, проникших в состав истребительных батальонов…»

Щоби зіштовхнути українців між собою важливе місце радянська влада відволила так званим винищувальним батальйонам, що мали бути сформовані з місцевого українського населення чи не в кожному українському селі.

Постанова Оргбюро ЦК КП(б)У «Про додаткові заходи по поліпшенню діяльності винищувальних батальйонів» № 79/45-оп від 23 липня 1946 р.

Принять предложение Министерства внутренних дел УССР о доведении количества бойцов в истребительных батальонах до 35 тыс. человек с распределением по областям: Волынской 4000, Львовской 6000, Дрогобычской 5000, Станиславской 7000, Ровенской 4000, Тернопольской 7000, Черновицкой 2000…»

Відтак, з прихильного до радянського режиму українського населення влада створювала винищувальні батальйони, так звані «стрибки». На початку 1945 р. їхній склад сягнув 23 тис. бійців. Бойові якості та моральний склад таких батальйонів були досить невисокими. До того ж там перебувало багато людей з ОУН та з УПА, які вступили у ці так звані батальйони, щоб не допустити зростання їх чисельності та розкласти зсередини.

З наказу УПА до родин, члени яких перебувають у «стрибках», квітень 1945 р. «…Якщо ваш чоловік, брат, син не покине стрибків в триденний термін, або піде до Червоної Армії, то вся родина буде покарана як зрадники українського народу…»

Бої УПА із загонами МВС-МДБ завдали тяжких ударів радянським військам, викривали міф сталінської пропаганди про неможливість збройної партизанської війни в тилу Червоної Армії.

Перейшовши в глибоке підпілля, український визвольний рух, своїх збройних акцій не припинив, змінився тільки їхній характер. Це вже не великі бої сотень і куренів УПА, а постійні, дрібні сутички з ворогом розчленованих, але тісно організаційно пов'язаних та керованих одним центром повстанських і підпільних груп.

Саме у цей період проти УПА та ОУН радянською владою було розгорнуто цілу інформаційну війну. Саме тоді радянському режиму вдалося переконати значну частину українців, особливо східних, що українські повстанці – це «німецькі посіпаки» і «зграя вбивць». На підприємствах, в організаціях, в містах і селах України мало не щодня проводились відповідні збори та лекції, на яких добре підготовлені компартійні агітатори викривали «злочинну» сутність українських патріотів-націоналістів.Також у цей період відбувалися показові судові процеси над членами ОУН та бійцями УПА та привселюдна страта засуджених: «Мене після усіх допитів возили по селах, щоб з'ясувати, кого цей бандит вбив… привезуть у село, зженуть всіх жінок, бо в основному у селах були жінки, вони почнуть плакати, бо знали мене, і тоді їх проганяли …кричали, щоб вони забиралися, бо є такими самими бандитами, як і я… » – згадував ветеран УПА Ілля Булейко.

Проводячи каральні акції проти українських повстанців і підпільників каральні органи радянського режиму грубо порушували природні права людини і законодавство, вчиняючи злочини проти мирного українського населення та вбиваючи мирних українців, що нерідко доходило до садизму. Прикладом цього є

Довідка особливої інспекції відділлу кадрів МДБ УРСР «Про стан і причину злочинності і проступків серед особового складу співробітників управління МДБ західних областей у 1945-1946 рр. за станом на 1 вересня 1946 р.» від 5 вересня

«…В 1945 году сотрудниками УМГБ западнях областей Украины …было допущено 1027 проступков и нарушений по службе…, что составляет 70 процентов допущенных нарушений советской законности сотрудниками МГБ УССР… В связи с большой преступностью среди личного состава сотрудников УМГБ и УМВД западных областей УССР. ЦК КП(б)У в 1945-1946 годах издал 4 решения, которыми предупредил весь личный состав органов МГБ-МВД о строгой ответственности за допущенные в своей работе нарушений советской законности… »

Інформація прокуратури України заступнику Голови Раднаокому УРСР Л.Корнійцю «Про незадовільний стан дотримання радянської законності у західних областях України та наглядову роботу органів прокуратури щодо усунення існуючих порушень» № 06.469 від 07.02.1946 р.

«Совершенно секретно

… По некоторым данням органами прокуратуры западных областей вскрыта за 1945 год 1109 нарушений законов… Органами прокуратуры по пяти областям возбуждено 259 уго-

ловных дел и передано в прокуратуры НКВД и военные, а также инспекцию – 347 дел. По материалам прокуратуры привлечено к партийной ответственности 162 человека и к дисциплинарной ответственности – 233 человека.

По рассмотренным судами 259 уголовным делам, возбужденными органами прокуратуры, осуждены 344 человека. Данные эти собраны лишь по 5 областям… Наибольшее количество нарушений закона совершено работниками НКВД, НКГБ, истребительных отрядов и военнослужащих. Наиболее частые виды нарушений: незаконное изъятие имущества – 378 случаев и нанесение побоев – 213 случаев…

…12 декабря 1945 года в селе Артасово, Куликовского района, Львовской области 2-я рота 585 полка 213 стрелковой дивизии производила прочесывание села. Бойцы подняли беспорядочную стрельбу и убили ни в чем неповинных граждан: Михаила Вовчука – 54 лет, Екатерину Струк, жену инвалида Отечественной войны, Ивана Голяка – 52 лет. Они сожгли дом сельсовета, где проживали 3 семьи, дом и надворные постройки со всем имуществом инвалида Отечественной войны Николая Струка…

Командир бригады Герой Советского Союза полковник Бризгольд выслал в Женив группу бойцов, которые произвели облаву на местных граждан, арестовали всех мужчин в числе 26 человек, двух из них, Снятковского Михаила и Пристовского Василия на глазах у всех расстреляли и сожгли дом Снятковского. Самосуд этот был устроен по тем мотивам, что будто бы Снятковский и Пристовский, будучи бойцами истребительного отряда, сообщили бандитам, что у них лично красноармейцы изъяли сено…

Оперуполномоченный Вышковского района, Черновицкой области Аброскин А.Е. систематически злоупотреблял своим служебным положением, производил незаконные обыски и аресты, самовольно расстрелял несколько граждан…

Прокуратура УССР систематически инструктирует областных прокуроров о необходимости значительного усиления борьбы с преступностью в западных областях…

И.о. прокурора УССР

Государственный советник юстиции 3 класса С.Шагуров»

Спецповідомлення прокуратури Львівської області в.о. прокурора УРСР «Про факт грубого порушення радянської законності в ході боротьби з українськими націоналістами» № 08.115 від 20 березня 1946 р.

Секретно

«Наряду со значительными показателями проделанной работы органами НКВД по борьбе с украинско-немецкими националистами, все же в отдельных районах Львовской области со стороны оперативных работников НКВД, НКГБ и военнослужащих частей продолжают иметь место факты грубейших нарушений соцзаконности… Под видом борьбы и искоренения остатков бандитского подполья проводятся незаконные обыски, граничащие с грабежом и мародерством, насилия девушек, расстрелов ни в чем неповинных людей…

8 февраля 1946 года оперуполномоченный Олесского РО НКВД Ашмарин совместно с группой бойцов воинской части дислоцируемой в селе Подгорцы того же района Львовской области явились к жителю указанного села Муляве Василию, где закрыв Муляву В. вместе с его женой в отдельную комнату, учинили допрос их дочери Муляве Стефании, 1925 года рождения, работающей бухгалтером конторы «Заготскот», Муляву С., раздев догола, положили вниз лицом на два стула и избили шомполом от винтовки, а затем железным прутом нанесли побои до потери сознания; во время избиения вырвали клок волос из ее головы, требуя от последней признания в пособничестве бандитам… Лицами, производившими избиение Мулявы С. был произведен обыск в хозяйстве Мулявых, в процессе которого были забраны Ашмариным разные носильные вещи, принадлежащие Муляве Стефании, в том числе: одно шелковое платье, 2 наволочки, скатерть… женское нательное белье…

27 января 1946 года военнослужащими гарнизона, дислоцируемого в с. Разворьян, Глинянского района, была вызвана в сельсовет жительница указанного села Михальская Екатерина Григорьевна, 1927 года рождения, где ей объявили, что она арестована, и последняя 28 января 1946 года была направлена в Глинянский РО НКВД и водворена в КПЗ, где просидела без санкции прокурора более 15-ти дней… 14 февраля 1946 года начальником отделения Глинянского РО НКВД младшим лейтенантом Матюхиным задержанная Михальская была вызвана им в кабинет,…где ей было предложено иметь с ним половое сношение, взамен чего обещал Михальской освободить ее из-под стражи, после чего потребовал от задержанной раздеться догола и сесть к нему на колени… На другой день…Михальская снова была вызвана на допрос Матюхиным, где было предложено арестованной сожительство… Когда же арестованная Михальская отказала в половом сношении Матюхину, последний избил арестованную резиновой палкой, раздев догола, положив ее за косы на пол… и в половой орган… Михальской воткнул резиновую палку.

После оказанного сопротивления со стороны Михальской и заявления, что она сообщит о проделанном прокурору, Матюхин вторично избил Михальскую, предложив последней стать на колени, взять его половой орган в руки и положить в рот. После продолжительных издевательств, граничащих с садизмом…18 февраля с.г. задержанная Михальская была освобождена из-под стражи, как необоснованно задержанная…

Кроме того, с таким же садизмом начальник отделения Глинянского РО НКВД Матюхиным были изнасилованы задержанные девушки: Пастернак Ольга Михайловна, 1927 года рождения из с. Великий Полохов, Костив Мария Юрьевна, 1929 г. р. из того же села, Прокира Галина Николаевна, 1924 г. р. из села Женив и Степанова Эмилия Брониславовна, 1930 г. р. из села Задворье…Указанные девушки содержались в КПЗ с грубым нарушением статьи 93 УПК УССР без санкции прокурора от 15 до 20 дней и после учиненного насилия и издевательства были освобождены как необоснованно задержанные…

…Также подвергались избиению палкой задержанная Кушко Парасковья, имеющая 8-мимесячную беременность…

18 января с.г. группа бойцов из Новороссийского полка с участием оперативного работника Куликовского РО НКВД т. Куликова произвели в с. Выхопень операцию по изъятию бандитов… были забраны жители указанного села, Выхопень Алексей Лукьянович и инвалид войны Федор Милькович… после допроса Федора Мильковича расстреляли…

Прошу Вас информировать о положении ЦК КП(б)У для принятия соответствующих мер…

Зам. Прокурора Львовской области Коваленко»

Таким чином, радянська влада вела себе в Західній Україні як справжній окупант українських земель, як каратель.

З метою легалізації радянської влади в Україні, і вибити ідейно-організаційну основу з-під ніг українського національно-визвольного руху комуністи вирішили провести вибори до Верховної Ради УРСР.

Так, згідно з відповідним Указом Президії Верховної Ради УРСР від 26 листопада 1946 р. «Про проведення виборів до Верховної Ради УРСР», – такі вибори вирішено було провести 9 лютого 1947 р.

Ще раніше,10 лютого 1946 р. радянська влада вирішила провести вибори до Верховної Ради СРСР. Ці вибори проходили й на території Західної України.

Для належної організації та проведення таких виборів слід було вести наполегливу політично-пропагандивну роботу серед українців, а особливо західних регіонів республіки. З метою належної, з точки зору радянської влади, організації цієї роботи було видано цілий стос компартійно-директивних документів.

Постанови цілого ЦК КП(б)У з цього питання стосувалися окремих областей Західної України.

Для належної організації та проведення виборів радянський режим задіяв навіть армійські частини.

У цьому контексті українська підпільниця Марія Іванейко згадувала: «…Організація поставила переді мною завдання працювати у виборчій комісії і розповідати своїм керівникам, що там відбувається. Комісія зібрала всі списки жителів села і за день до голосування всі розійшлися по домах спати, а я ті списки забрала, винесла потайки за село і там непомітно спалила… а зранку прийшов начальник і сказав, «што это такое, как такое безобразие произошло?...»

Вказівки командування військ Прикарпатського військового округу політвідділу 38-ї армії щодо роз'яснення особовому складу військ особливості завдань, пов'язаних із проведенням виборів до Верховної Ради СРСР на території західних областей України та ліквідацією формувань УПА у Станіславській, Тернопільській та Чернівецькій областях № 076918 від 09.01.1946 р.

Совершенно секретно

«Войскам округа поставлена задача ликвидировать остатки оуновских банд на территории Станиславской, Тернопольской и Черновицкой областей… Войска округа, выполняя поставленню задачу, будут рассредоточены отдельными гарнизонами численностью взвод, рота по селам вышеуказанных областей… Для обеспечения этого важнейшего мероприятия проведите следующее:

…разъяснить всему личному составу, что бандеровцы являются немецко-фашистскими шпионами и террористами, убивают красноармейцев, офицеров, советский и партийный

актив… Строжайшим соблюдением всех уставных положений и повседневным воспитанием личного состава на деле обеспечить высокую бдительность всех гарнизонов…

Командующий войсками Прикарпатского военного округа генерал армии А.Еременко, Член военного совета Прикарпатского военного округа генерал-полковник Л.Мехлис, начальник Политуправления ПрикВО генерал-майор Брежнев»

Інформація Станіславського обкому партії КП (б) «Про здійснені заходи стосовно посилення боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН та підготовки виборів до Верховної Ради СРСР на території області» № 200/22 від 15.01.1946 р.

Совершенно секретно

«В целях усиления борьбы с украинско-немецкими националстами и обеспечения подготовки выборов в Верховный Совет СССР до 10.01.1946 года командованием 38-й Армии и внутренних войск НКВД были поставлены в 564 селах и райцентрах области воинские гарнизоны в 20-30 человек…Необходимо отметить, что за последнее время остатки банд украинско-немецких националистов, имея директивные указания краевого провода, в ряде районов области пытаются активизировать свою работу, направленную на срыв подготовки к выборам в Верховный Совет СССР… в Калушском районе в с. Бережница 8 января с. г. бандиты сожгли здание клуба, в котором находился избирательный участок… В районном центре Болехов в ночь на 9 января с. г. были расклеены враждебные листовки… Были пойманы три девушки-бандитки у которых были обнаружены враждебные листовки и клей. Девушки-бандитки арестованы…

Секретарь Станиславского обкома КП(б)У М.Слонь»

Українські повстанці ж поставили собі за мету зірвати цю роботу, а отже і плановані владою вибори. Повстанці і підпільники як правило, діяли вночі, нападали на сільради, знищували більшовицьких сексотів.

У багатьох селах та містах України, особливо Західної, встановилось двовладдя, вдень – радянська, а вночі – влада повстанців. Але сили були далеко не рівними і повстанці поступово здавали свої позиції.

Однак, у лісах і підпіллі залишилися люди, які були готовими, або загинути, або ж перемогти. Тому і билися вони з героїчною стійкістю, яка вражала навіть ворогів.

Війна тривала, і була у повному розпалі. Це була безкомпромісна війна, до повної перемоги однієї із сторін. Хоча траплялися і курйозні випадки, наприклад: одного разу у полон до повстанців потрапив командуючий Прикарпатським військовим округом генерал-армії Єременко, який перед тим, на нараді радянських керівників закликав їх до рішучих дій проти УПА. До нього повстанці поставились досить чемно. Вони його відпустили. Іншого разу, взяли у полон одного з воєнкомів, якого також відпустили.

У 1945 р. прохання С.Бандери щодо його повернення в Україну Проводом Організації було відхилено, бо за словами В.Кука він довгий час сидів у тюрмі, не знав усієї військово-політичної ситуації в Україні, а тут є Провід та Організація, що успішно діють, а С.Бандера є символом української боротьби.

Радянський режим серйозно ставився до боротьби з УПА: «Ми прийшли у село 32 чоловіки і зупинились у покинутій хаті, а на нас приїхало більш як тисяча більшовиків..нас оточили і ми прийняли бій… з того бою нас залишилось 11 чоловік… » – згадував ветеран УПА Гаврило Жданюк.

«На Андріївку приїхали більшовики, і наш сотенний каже, щоби ми вибирались у ліс і оточили село напівпідковою, і якщо вони не будуть чіпати село, то і ми їх чіпати не будемо, а якщо вони будуть палити село, то ми їх усіх там закриємо, і там вони всі і залишаться разом з тим вогнем…більшовики дійшли до половини села і почали його палити…а ми їх тоді всіх там закрили, і як шкварнули вогнем зі зброї, то вони й там усі й залишилися скільки їх увійшло…» – згадував ветеран УПА Євген Бевз.

Радянська влада не могла зрозуміти, чому ці люди взяли до рук зброю, і не дивлячись на важкі втрати продовжують боротьбу: у схронах, страждаючи від холоду і голоду, несучи великі втрати, більшість з них вперто не хотіли здаватися, вони знали, що якщо ми хочемо свою Державу, то за неї потрібно боротися.

«Біля села Андріївка бій був цілий день.. Люди казали, що ми їх там набили три машини…їх на вантажівки наклали як оселедців і повезли… » – згадував ветеран УПА Євген Овсеюк.

Свій коментар щодо подібних акцій дав М.Хрущов: «…Нас просто не будут уважать, что мы не принимаем мер, мало мальских участников надо арестовать, кого надо – судить, может быть повесить, остальных выслать.. Надо чтобы нашей мести боялись…»

З **Постанови Пленуму ЦК КП(б)У «Про політичну і агітаційно-масову роботу серед населення у зв'язку з підготовкою до виборів у Верховну Раду СРСР» від 14 грудня 1945 р.**

«…Пленум ЦК КП(б)У обращает особое внимание партийных организаций западных областей Украины на трудности, связанные не только с восстановлением народного хозяйства… но и на дополнительные трудности, связанные с попытками остатков украинско-немецких националистов помешать проведению предвыборной агитационно-массовой работы…

Пленум ЦК КП(б)У обязывает партийные организации, особенно западных областей, мобилизировать широкие массы трудящихся на активную борьбу против остатков украинско-немецких националистов, польских националистов и других враждебных элементов, которые будут вести антисоветскую агитацию и пытаться снизить участие избирателей в выборах, опорочить кандидатов в депутаты Верховного Совета СССР…»

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про хід підготовки до виборів у Верховну Раду СРСР у Львівській області» № 81/2» від 22 січня 1946 р.

«…в целом по области подготовка к выборам в Верховный Совет СССР проходит неудовлетворительно…

Львовский обком КП(б)У … не принял всех необходимых мер к окончательному разгрому украинско-немецких националистов….

В настоящее время во Львовской области насчитывается около 90 банд, в ряде населенных пунктов имеются подпольные националистические организации… украинско-немецкие националисты…. пытаются помешать подготовке и проведению выборов в Верховный Совет СССР…операции против украинско-немецких националистов проводятся редко…в отдельных случаях советские органы заняли тактику пассивной обороны…. »

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про хід підготовки до виборів у Верховну Раду Радянського Союзу в Станіславській області» № 81/1 від 22 січня 1946 р.

«…подготовка к выборам в Станиславской области проходит неудовлетворительно… В течении декабря 1945 года в первой половине 1946 года бандиты совершили ряд нападений на сельские советы и избирательные участки в Станиславском, Кутском, Гвоздецком, Солотвинском и некоторых других районах. В большинстве случаев бандпроявления не были до конца раскрыты, а бандиты не наказаны…

ЦК КП(б)У считает существенным недостатком то, что Станиславский обком и ряд райкомов КП(б)У рассматривает борьбу с украинско-немецкими националистами как обязанность только НКВД и НКГБ, а сами, по существу, устранились от руководства этой борьбой…

В отдельных районах работники НКВД и НКГБ проявляют медлительность и терпимое отношение к наличию банд украинско-немецких националстов…и ведут борьбу лишь тогда, когда бандиты совершают вооруженные нападения…

Пользуясь таким положением, бандиты имеют возможность… накапливать силы для дальнейших действий…

На 1 января 1946 года в области организовано только 234 истребительных батальйона, в которых насчитывается 4955 человек, многие из них бездействуют…

Обком КП(б)У слабо руководит комсомолом в деле создания и укрепления первичных комсомольских организаций, особенно на селе, недостаточно привлекаем комсомольцев для участия в операциях против банд и не воспитывает их в непосредственной борьбе с украинско-немецкими националистами…»

Звіт Станіславського обкому партії КП(б)У «Про виконання постанови ЦК КП (б) від 22 січня 1946 р. «Про хід підготовки до виборів у Верховну Раду Радянського Союзу у Станіславській області» та за результатами боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за 5-23 лютого 1946 р.

Секретарю ЦК КП(б)У тов. Хрущову М.С.

Совершенно секретно

«…Выполняя план мероприятий по усилению борьбы с бандитизмом, разработанным обкомом КП(б)У в соответствии с постановлением ЦК КП(б)У от 22 января 1946 года… борьба была направлена на обеспечение успешного проведения выборов в Верховный Совет

СССР, закрепление достигнутых результатов в ходе проведения выборов… партийными организациями, органами НКГБ-НКВД, войсковыми частями НКВД и Красной Армии за период с 5 по 23 февраля 1946 года… Организовано и проведено 733 чекистско-войсковых операций и 422 засады, в ходе которых полностью ликвидированы 10 бандгрупп… в том числе «Серого», «Волка», «Сурового»… Частично ликвидированы бандгруппы «Шугая», «Черноты», «Искры», «Пидгурского», «Белого», «Оршенко», «Шпака», «Безкрута», «Сироты», «Богуна», «Босса», «Черного», «Прута», «Аскольда», «Омелько», «Маера», «Игоря»…

Вновь вскрыто организаций и групп украинских националистов 11…

Ликвидировано ранее вскрытых организаций и групп украинских националисто 41, в т. ч. надрайонные проводы ОУН в Солотвинском и Войниловском районах, районных проводов в Рогатинском, Косовском и Коломыйском районах… В результате проведенных операций убито бандитов 275 человек, членов ОУН 61… В числе убитых главарей ОУН УПА опознаны:

«Евген» – референт пропаганды Станиславского провода ОУН;

«Гранит» – руководитель Лисецкого районного провода;

«Макар» – референт по пропаганде Косовского районного провода ОУН…;

«Морозенко» – руководитель сотни УПА…

За этот период изъято и доставлено на пересыльные пункты 457 семей бандитов… Суммируя проделанную работу… следует отметить, что органы НКВД-НКГБ и войсковые части добились улучшения постановки разведки, благодаря которой нанесен ущутимый удар по руководящему составу оуновского подполья…

Секретарь Станиславского обкома КП (б)У М. Слонь»

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про підвищення пильності і посилення боротьби з українсько-німецькими націоналістами в західних областях УРСР у звязку з виборами у Верховну Раду СРСР № 84/34-оп від 6 лютого 1946 р.

«…остатки разгромленных банд украинско-немецких националистов и оуновского подполья активно готовятся к тому, чтобы в дни, оставшиеся до 10 февраля и в самый день выборов, максимально помешать успешному проведению выборов в Верховный Совет СССР в западных областях УССР.

Бандиты ставят перед собой задачу не допустить местное население к участию в голосовании…заставить избирателей вычеркивать в бюллетенях фамилии выдвинутых кандидатов…

Для этих преступных целей украинско-немецкие националисты готовятся, примерно за три дня до выборов, и особенно в день выборов, в Верховный Совет СССР, широко распространить печатные прокламации и листовки с призывом к населению не принимать участия в выборах…

ЦК КП(б)У поставновляет:

…Обязать обкомы, горкомы и райкомы…органы НКВД и НКГБ западных областей УССР предпринять контр-меры против попыток украинско-немецких националистов помешать проведению выборов в Верховный Совет СССР. Для чего:

увеличить колличественно и улучшить организацию проведения засад с «приманками»…

усилить охрану линий связи, мостов, железных и шоссейных дорог, помещений избирательных участков и сельских советов, промышленных, транспортных… предприятий, выставив для этих целей охрану…бдительно следить и решительно пресекать все попытки бандитов и их пособников в распространении вражеской печатной и устной пропаганды…»

Щоб зірвати ці вибори УПА та ОУН закликали до їх ігнорування, проводячи відповідку пропагандивну кампанію: заходили до сіл, скликаючи усе їх населення на віче і пояснювали цілі і завдання українського національно-визвольного руху. Ця агітаційна кампанія УПА мала величезне пропагандивне значення. У переддень виборів у кожному українському селі були розміщені спеціальні підрозділи внутрішніх військ, наприклад, у Жидачівському районі Дрогобицької області – 5223, у Перемишлянському і Поморянському районах Львівської області – понад 3200, які примушували українців йти на виборні дільниці голосувати, щоб легалізувати, таким чином, радянський режим. Це було яскравою ілюстрацією сталінської «демократії».

Діяльність УПА дала свої результати, оскільки у цей день добровільно проголосували лише 3% українців, а 30% – під загрозою тетору, а більше половини українців взагалі не проголосували на цих виборах. Відтак, вибори в Україні були зірвані.

Наприкінці 1945 р. внутрішні війська Українського округу були реорганізовані в чотири дивізії: 62-гу, 65-ту, 81-шу, 82-гу внутрішніх військ НКВС. Особовий склад кожної дивізії нараховував 6 тис. бійців, полку – 1,5 тис. Окрім цих сил, у Західну Україну було додатково перекинуто внутрішні війська з інших регіонів СРСР: зокрема, тут із 1944 р. перебували Сухумська та Орджонікідзенська дивізії внутрішніх військ, 18-й кавалерійський полк і окремий танковий батальйон дивізії імені Дзержинського. Крім цього, до боротьби з повстанцями влада розпорядилася залучити війська Українського і Закарпатського прикордонних округів, провела додаткову мобілізацію до лав винищувальних батальйонів і груп сприяння, довівши їхню чисельність до 60 тис. осіб.

Історична довідка

На початку 1946 р. заходи комуністичного режиму були спрямовані на придушення українського самостійницького руху, тісно пов'язувалися з підготовкою виборів до Верховної Ради СРСР, у яких вперше мали взяти участь жителі регіонів, приєднаних до СРСР в 1939-1940 та 1945 рр., у тому числі західних, Ізмаїльської, Чернівецької, та Закарпатської областей. Цій кампанії більшовики надавали величезного політико-ідеологічного значення, бо її успішне завершення мало довести перед міжнародною спільнотою прихильність мешканців щойно приєднаних історичних українських територій до радянської влади, показати монолітність і непохитність блоку комуністів і безпартійних.

У січні 1946 р. органи НКВС-НКДБ перехопили декілька примірників інструкції ОУН «В питанні бойкоту так званих виборів до Верховної Ради СРСР», складену українськими повстанцями у грудні 1945 року. Вона була адресована окружним референтам пропаганди націоналістичних організацій. У цьому документі ставилось завдання розпочати з 1 лютого 1946 р. пропагандистську акцію, спрямовану проти участі українського населення у цих виборах та провести ряд військових операцій проти більшовиків.

Для протидії УПА та ОУН було вирішено залучити значні сили регулярних військ Радянської армії, дислокованих у Львівській області і Прикарпатському військовому окрузі.

31 грудня 1945 р. перший секретар ЦК КП(б)У М.Хрущов надіслав до Москви доповідну записку, у якій у зв'язку з підготовкою виборів до Верховної Ради СРСР і просив зміцнити війська дислоковані у Львівській області, а також у Прикарпатському військовому окрузі. Ознайомившись з надісланими матеріалами Й.Сталін зобов'язав наркомат оборони СРСР і Генеральний штаб Радянської армії здійснити усі необхідні заходи.

Відтак, вже на початку січня 1946 р. у відповідній директиві політуправління Прикарпатського військового округу, адресованій політичним відділам армій, зазначалося, що «військам округу поставлено завдання ліквідувати ОУН та УПА на території Станіславської, Тернопільської і Чернівецької областей».

Поряд з цим, Військова рада Прикарпатського військового округу 15 січня 1946 р. направила до Раднаркому України проект урядової постанови про введення на території цих областей воєнного стану. Цей проект був підтриманий Наркоматом оборони СРСР, однак генерал С.Штеменко вимагав його погодження з М. Хрущовим. Однак, Секретар ЦК КП(б)У і Голова Уряду УРСР не наважився на такий крок.

Напередодні виборів, а саме 8 лютого 1946 р. М. Хрущов, стурбований повідомленнями від партійних органів про активізацію українських націоналістичних сил, надіслав першим секретарям обкомів КП(б)У західних областей, начальникам обласних управлінь НКВС і НКДБ вказівки з вимогою «паралізувати дії бандитів і забезпечити нормальний хід виборчої кампанії».

Так розпочалась безпрецедентна за масштабами і залученими силами акція більшовиків проти формувань УПА і підпілля ОУН, що одержала назву «Велика блокада». Її результатами стали розміщення у січні-квітні 1946 р. на території Західних областей України понад 3500 гарнізонів регулярних частин Радянської армії, кожний силою не менше 20 солдат, не рахуючи військ НКВС.

Зокрема, 52-га армія генерал-полковника К.Коротєєва розквартирувала 1101 гарнізон на теренах Львівської, Дрогобицької, частково Кам'янець-Подільської областей, загальною чисельністю до 28 тис. бійців.

800 гарнізонів і 110 мобільних армійських груп, у яких нараховувалося 25 тис. бійців виставила 13-та армія генерал-полковника М.Пухова.

До цих сил також долучалися 3593 так званих винищувальних батальйонів, що були створені структурами радянської влади, і станом на 1 квітня 1946 р. нараховували 63 тис. осіб.

Перед частинами Радянської армії, військами НКВС та винищувальними батальйонами ставилося завдання не тільки захистити виборчі дільниці і забезпечити порядок у ході проведення виборів, але й спільними зусиллями виявити і розгромити формування УПА і підпілля ОУН.

Відтак, між ними та українськими повстанцями і підпільниками відбулося більш як 1500 боїв і зіткнень, в яких ОУН і УПА втратили 4 тис. 200 бійців та підпільників, а втрати більшовиків склали більш як 15 тис. чол.

Особливо сильного удару було завдано по формуваннях УПА і підпіллю ОУН на території Станіславської області, яка вже з кінця 1944 р. розглядалась більшовиками як твердиня українського визвольного руху.

За даними радянської сторони, в ході зимово-весняних операцій 1946 р. на теренах Станіславщини було розгромлено 68 формувань УПА і знищено 145 організацій ОУН. При цьому, вбито 1836 і захоплено в полон 3030 бійців УПА і членів ОУН.

Великі втрати зазнали УПА і ОУН на території Дрогобицької області. Упродовж січня-квітня 1946 р. органи НКВС-НКДБ спільно з військами Радянської армії провели проти українських повстанців і підпільників 4394 операції, в ході яких вдалося розбити 41 військовий відділ УПА і ліквідувати 112 осередків ОУН, при цьому, було вбито 1489 українських патріотів.

У своєму рішенні «Про недоліки у роботі органів МВС, МДБ, суду і прокуратури по боротьбі з порушниками радянської законності у західних областях УРСР» від 24.07.1946 р. Оргбюро ЦК КП(б)України констатувало: «якщо за 11 місяців 1945 року було зафіксовано 237 таких порушень, то за 5 місяців 1946 р. – 965».

Повертаючись до питання про беззаконня і свавілля, Політбюро ЦК КП(б)України у постанові «Про стан і заходи по зміцненню соціалістичної законності і радянського правопорядку в Українській РСР» від 28 січня 1948 року зазначало, що лише протягом листопада 1947 року у Закарпатській, Львівській, Тернопільській, Рівненській, Станіславській областях виявлено 200 випадків протиправних злочинних дій.

У вересні 1949 року Політбюро ЦК КП(б)У ухвалило постанову «Про проведення відкритих судових процесів у західних областях УРСР над окремими учасниками бандитсько-терористичних груп». Головна мета цих відкритих процесів – залякати українське населення.

Звіт Волинського обкому партії КП(б)У «Про виконання постанови ЦК КП (б) від 21 лютого 1946 р. «Підсумки виборів до Верховної ради СРСР у західних областях УРСР та заходи щодо посилення боротьби з українськими націоналістами на території області» № 201-54 від 5 квітня 1946 р.

«Секретарю ЦК КП (б) товарищу Хрущеву Н.С.

…В числе убитых и арестованных бандитов и участников подпольных организаций 83 человека руководящего состава. В том числе: первый заместитель крае-вого проводника ОУН северо-западного края, а до декабря 1945 года краевой про-водник ОУН востока «Эней», шеф связи краевого провода ОУН, он же бывший командир бригады УПА «Кубик», следователь СБ краевого провода ОУН «Гнатко», окружной шеф СБ «Федось», окружной референт по пропаганде ОУН «Варнака»… По нашим данным по состоянию на 1 апреля 1946 года в области еще осталась одна банда УПА…

Секретарь Волынского обкома КП(б)У И. Профатилов»

Інформація відділу ЦК КП(б)У з роботи західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей «Про хід боротьби з формуванями УПА і підпіллям ОУН у західних областях України та зростання бойової активності українських націоналістів у липні 1946 р.» від 8 серпня 1946 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У товарищу Коротченко Д.С.

… По состоянию на 1 августа 1946 года на территории западных областей УССР по учету

органов МВД действуют 14 окружных, 35 надрайонных проводов ОУН и 469 бандгрупп и подпольных антисоветских организаций, насчитывающих …3772 человека. На протяжении июля месяца в результате проведенных операций убито 414, арестовано 364 бандитов… Если в июне было 162 бандпроявления, то в июле они увеличились до 225. Значительно возросло количество бандпроявлений в Станиславской области, где в июне было 39 случаев, а в июле 58, в Тернопольской области и июне было 21, в июле – 39 случаев, в Ровенской области в июне было 19, а в июле 35 случаев. Диверсии и террористические акты против советско-партийного актива в июле месяце значительно увеличилось… В большинстве случаев нападения на советско-партийный актив бандиты производят из засад…

Стоянцев»

Звіт Станіславського обкому партії КП(б)У «Про результати боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН на території області за липень 1946 р.» № 00558 від 16 серпня 1946 р.

Совершенно секретно

«За отчетный период на территории области органами МВД и МГБ, партийно-советским активом…. Было проведено 841 чекистско-войсковую операцию в ходе которых… ликвидированы полностью бандгруппы… бандбоевки «Кирика» в Болеховском районе, «Зуба» – в Калушском, «Сокол» – в Букачевском районах.

Частично ликвидированы бандгруппы «Черного», «Черноты», «Прута».

Сотни: «Середнего» – в Войниловском, «Хмары» – в Лисецком, «Вихря» – в Яблуновском, «Явора» – в Богородчанском и Перегинском районах.

Бандбоевки: «Верхового», «Ветра», «Карася», «Стрела», «Лютого», «Грека», «Вия» – в Рогатинском, «Омелько» – в Калушском и «Довбуша» – в большевицком районах…

Частично ликвидированы антисоветские организации и группы: районные провода ОУН в Городенковском, Ланчинском, Отынянском районах.

Кущевые провода ОУН в Отынянском, Кутском, Коломыйском, Бурштынском, Солотвинском, Тлумачском районах и 20 станичных ОУН.

Секретарь Станиславского обкома КП(б)У Петрик»

Довідка відділу ЦК КП(б)У з роботи західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за станом на 1 вересня 1946 р.» від 14 вересня 1946 р.

«По состоянию на 1 сентября с.г. на территории западных областей УССР действуют 14 окружных и 35 надрайонных проводов ОУН, которые насчитывают 469 банд и групп, объединяющих 3779 бандитов… в Киевской области разгромлена банда, оказавшаяся заброшенной из Ровенской области. В Каменец-Подольской области ликвидированы 1 окружной и 4 надрайонных провода…»

Інформація Тернопільського обкому партії ЦК КП(б)У «Про результати боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН на території області за 1 липня 1 жовтня 1946 р.» № 1896/с від 29 жовтня 1946 р.

«…За период июль-сентябрь 1946 года в области проведено 1219 чекистско-войсковых операций… Убито бандитов и членов ОУН 309… Ликвидировано полностью: бандкущей и боевок – 15, ОУНовских организаций 10… За указаный период убиты и арестованы бандглавари: Тернопольский окружной референт «СБ» по кличке Карат, Струсовский,

районный референт «СБ» Дембицкий Василий по кличке «Гай»,

районный проводник ОУН Бойко Ефим по кличке «Буря»,

заместиитель районного проводника ОУН Нечестный Ефим по кличке «Херсон», два кущевых проводника ОУН «Бурлака» и «Андрей», Бучачский районный комендант «СБ» Паток Илья по кличке «Исай»…

Секретарь Тернопольского обкома КП(б)У Компанец»

Звіт Тернопільського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід виконання постанови ЦК КП (б) «Про хід виконання постанови ЦК КП (б)» від 4 жовтня 1946 р. «Про стан боротьби із залишками банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» № 2069/с від 1 грудня 1946 р.

«Во исполнение постановления ЦК КП(б)У от 04.10.1946 г. Обкомом КП(б)У были намечены и проведены практические мероприятия по усилению борьбы с ОУНовским бандитским подпольем. Бюро обкома КП (б) утвердило план проведения чекистско-войсковых мероприятий по ликвидации бандбоевок, а также был составлен план агентурно-опера-

тивных мероприятий по разработке и ликвидации действующих на территории области окружных и надрайонных проводов ОУН на период с 15 октября по 30 ноября 1946 года… За период с 1 октября 1946 г. в области проведено операций – 689, засад – 457, в результате которых:

Убито бандитов и членов ОУН – 217;

Пленено бандитов и членов ОУН – 280…

Ликвидировано полностью или частично следующие бандбоевки и ОУНовские организации:

Заложцевский район – Станичная ОУН «Хомяк», райбоевка ОУН «Игорь»… Залещицкий район – бандкущ «Воля»… Зборовский район боевка СБ «Топор»… Чортковский район райпровод ОУН «Тихий» и боевка «Рот»… Гусятинский район – подрайонный провод ОУН «Гонта»… Зборовский район – райпровод ОУН «Максим»… Залещицкий район – райпровод ОУН «Кныш»… Подгаецкий район – бандгруппа УПА «Язмин»…

В результате проведенных мероприятий из числа руководящего состава ОУН-УПА убиты:

Референт СБ Теребовлянского надрайонного провода ОУН – «Яр», следователь СБ Борщовского надрайонного провода ОУН – «Кит», представитель Бережанского окружного провода ОУН – «Когут»… районный проводник ОУН Зборовского района «Максим», районный пропагандист ОУН Чортковского района – «Игорь»…Чортковский районный проводник ОУН «Тихий»…

Массовым вывозами населения в ноябре занимались 88 оперативных работников. Проведенными мероприятиями по массовому вывозу населения охвачено 78 населенных пунктов… 1188 человек… За период с 1 октября по 1 декабря 1946 года в области было 18 бандпроявлений…

Секретарь Тернопольского обкома КП(б)У И.Компанец»

Огляд роботи військових прокурорів військ МВС західних областей України щодо боротьби з порушеннями радянської законності за період з 1 серпня по 1 грудня 1946 р. від 13 мгрудня 1946 р.

«Совершенно секретно

…Только в Черновицкой, Дрогобычской, Ровенской областях в августе-ноябре месяцах с. г. убито 395 бандитов, задержано – 700… Банды УПА продолжали совершать террористические акты… В ожесточенной борьбе работники МВД-МГБ и военнослужащие войск МВД, проявляя мужество и геройство, выполняли основные задачи в соответствии с требованиями советского законодательства. Наряду с этим … допускались случаи нарушения советской законности… Так, за август-ноябрь 1946 г. в западных областях Украины имели место 193 случая нарушения советской законности… В августе-ноябре 1946 г. самыми распространенными были противозаконные методы ведения следствия (38 процентов), незаконные обыски и изъятие имущества (17 процентов)…грабежи и изнасилования (5 процентов)…

Секретарь обкома КП(б)У В.Вовк»

Донесення відділу ЦК КП(б)У з роботи західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН та факти численних порушень радянської законності у західних областях за 1946 р.» від 31 грудня 1946 р.

«Органами МВД-МГБ, внутренними и пограничными войсками в течение 1946 года проведено 97903 оперативно-чекистских мероприятий, в результате которых разгромлено до 100 бандгрупп и ОУНовских организаций, при этом убито 10774, арестовано 9541 бандитов и членов ОУН…

Среди убитых и захваченных членов центрального провода 3 человека краевых проводников ОУН «Данило», «Роберт», «Арсен» и другие.

Бандитами за это время совершено 2598 бандпроявлений, из них:

в Тернопольской области – 912

Станиславской области – 457

Львовской области – 284

Волынской области – 277

Дрогобычской области – 265

Ровенской области – 250

Черновицкой области – 153.

Большим существенным недостатком в работе партийных организаций органов МВД и МГБ является то, что в западных областях УССР имело место большое количество нарушений советских законов…

Заведующий сектором отдела ЦК КП(б)У по западным областям Богомолов»

Інформація Львівського обкому партії ЦК КП(б)У «Про виконання постанови ЦККП(б)У від 5 жовтня 1946 р. «Про стан боротьби із залишками українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР на території області за жовтень-грудень 1946 р.» № 54/26 від 13 січня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Хрущову М.С.

…за сентябрь, ноябрь и декабрь 1946 г. по области убито участников ОУН и бандитов 168 и задержано 469… Из наиболее крупных операций по ликвидации банд …проведены следующие:

Вскрыт и ликвидирован Перемышлянский надрайонный провод ОУН… Вскрыта и ликвидирована Львовская районная боевка СБ…

В числе убитых бандитов имеются следующие:

Руководитель Сокальского окружного провода ОУН по кличке «Бурый»… член окружного провода ОУН Кунанец Владимир, по кличке «Ингул»… Руководитель Яворовского надрайонного провода ОУН Смук Евгений, по кличке «Клим»… Господарчий Яворовского надрайонного провода Тягнибок Федор, по кличке «Жук»… руководитель Городского надрайонного провода ОУН «Олесь»…

Наряду с этим в декабре месяце усилилась террористическая деятельность украинско-немецких националистов. Так, если в ноябре месяце было 22 бандпроявления в 15 районах области… то в ноябре было совершено 43 бандпроявления в 21 районе области…

Секретарь Львовского обкома КП(б)У И. Грушецкий»

Доповідна записка Тернопільського обкому партії ЦК КП(б)У «Про результати боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за 1 жовтня – 10 листопада 1946 р. та подальші заходи щодо посилення цієї боротьби на території області» № 1978/с від 13 листопада 1946 р.

«Совершенно секретно

… в октябре бюро обкома КП(б)У на своем заседании утвердило план проведения чекистско-войсковых мероприятий по ликвидации бандбоевок на октябрь 1946 г. Указанным планом каждая бандбоевка и оуновская организация были закреплены за определенными оперативными работниками и воинскими подразделениями. Кроме того, был составлен план агентурно-оперативных мероприятий по разработке и ликвидации действующих на территории области окружных и надрайонных проводов ОУН… За период с 1 октября по 10 ноября 1946 г. в области проведено операций – 443, засад – 307, в результате которых:

убито бандитов и членов ОУН 156… пленено – 145… Ликвидированы полностью следующие бандбоевки и оуновские организации: Заложцевский район – Станичная ОУН «Хомяк», Золотниковский район – Бандкущ «Жар», Залещицкий район – Бандкущ «Воля», райбоевка СБ «Крым», Скала-Подольский район Райбоевка ОУН «Арсен»… Зборовский район – Боевка СБ «Топор», Чортковский район – Станичная ОУН «Хотыня»…

Ликвидированы частично: Шумский район Бандкущ «Чумак», Чортковский район Райпровод ОУН «Тихий», боевка «Рот», Гусятинский район Подрайонный провод ОУН «Гонта», Зборовский район – Райпровод ОУН «Максим», Залещацкий район Райпровод ОУН «Кныш», Подгаецкий район – Бандгруппа УПА «Язмин», Пробижнянский район – Районный провод ОУН «Яг», Залещацкий район – Бандкущ «Шпак»…

В результате проведенных мероприятий из числа руководителей состава ОУН и УПА убиты:

Референт СБ Теребовлянского надрайонного провода ОУН «Яр», следователь СБ Борщевского надрайонного провода ОУН «Кит», представитель Бережанского окружного провода ОУН «Когут», районный проводник ОУН Подольского района «Арсен», Районный проводник ОУН Зборовского района «Максим», районный пропагандист ОУН Чортковского района «Игорь», Господарчий референт ОУН Копыченского района «Соловей»… кущевой проводник ОУН Зборовского района «Круг», подрайонный проводник ОУН Чортковского района «Рот», кущевой комендант СБ Копыченского района «Борис», кущевой пропагандист ОУН Лановецкого района «Цековый», кущевой проводник ОУН Шумского района «Демко»… сотник УПА «Гамалия», командир видтинка УПА Тернопольского округа ОУН Казаченко», политвыховнык видтынка УПА Тернопольского округа ОУН «Ерема»… Залещицкий районный референт СБ «Ворон», Залещицкий подрайонный комендант СБ «Вихорь», Зборовский главарь бандкуща ОУН «Богдан»…

До сих пор еще не полностью разгромлены окружные и надрайонные провода ОУН… Планы ликвидации бандгрупп, составляемые райотделами МВД, не всегда продуманные, в

большинстве составляются формально, без определенной целеустремленности, выполнение их почти не проверяется, а за срыв операций конкретные виновники в большинстве случаев не несут ответственности…

Разоружено 2 группы истребительных батальонов. При этом бандитами захвачено 3 автомата и 12 винтовок…

Обкомом КП(б)У совместно с облуправлениями МВД и МГБ намечены практические мероприятия:

По коренному улучшению работы с агентурно-осведомительной сетью, пересмотру сети агентуры, создание ее из людей, внушающих доверие;

по максимальному использованию войск СВД, дислоцирующихся в областях для борьбы с бандами;

по созданию подвижных войсковых групп из отборных бойцов… знающих местные условия и обычаи. Во главе этих групп поставить оперативных работников, за каждой такой группой закрепить отдельную банду, которую оперативная группа должна непрерывно преследовать до полной ее ликвидации;

по усилению практики вызовов населения по месту жительства граждан квалифицированными оперативными работниками;

по решительному улучшению боевой выучки и политической подготовки бойцов истребительных батальонов;

по очищению предприятий, транспорта и учреждений от враждебных элементов.

Обкомом и райкомами КП(б)У кроме этого проводятся мероприятия по улучшению работы среди молодежи и созданию комсомольских организаций в селах области, улучшению массово-политической, воспитательной работы среди населения, созданию актива в городах и селах, применению его к широкому участию в политической жизни и активной борьбе против банд и ОУНовского подполья…

Секретарь Тернопольского обкома КП(б)У И.Компанец»

Про важкий стан, у якому опинилися сили УПА і ОУН свідчать і документи українського визвольного руху.

Так, в інформаційному повідомленні «Становище ОУН у Карпатському краї» йдеться: «…найсильніший удар було нанесено ОУН і УПА в період з 11.01.1946 р. по 10.04.1946 р., коли загони МВС заблокували усі села західних областей України. У цей період УПА понесла основні втрати і з цього моменту перестала бути як цілісна бойова одиниця… критичне становище створювалося на багатьох теренах, де війська Червоної армії і НКВС атакували позиції ОУН і УПА… акції, особливо у лютому і березні проти нас були дуже сильні. Ми понесли дуже значні втрати в людях. Це було причиною того, що робота припинилася автоматично. Внаслідок цього перестало діяти багато зв'язків…»

24 лютого 1946 р. рейдово-пошукова група 215-го стрілецького полку військ НКВС у районі Чорного лісу (Станіславщина) атакувала групу повстанців чисельністю 10 чоловік, з яких 8 загинули в бою. Серед вбитих був командир Теренового відтинку № 22, групи «Чорний ліс» УПА-Захід Василь Андрясяк («Грегіт», «Різун», «Чорний», «Коваль»), один з найвідоміших командирів українських повстанців (народився 11 січня 1915 р., м. Снятин, нині Івано-Франківська обл. – загинув 24 лютого 1946 р. між селами Грабівка, Калуського р-ну та Глибока, Богородчанського р-ну, Івано-Франківська обл.) – командир сотні УНС «Змії» – 1943 р., курінний куреня «Скажені» – початок 1944 р., керівник бою на горі Лопата з німцями у липні 1944 р., командир Станіславського ТВ-22 «Чорний ліс» – з 24.04.1945 по 24.02.1946 рр., полковник УПА (посмертно). Лицар Золотого Хреста Бойової Заслуги 2-го класу та Золотого Хреста Бойової Заслуги 1-го класу (посмертно).

Він був одним з легендарних командирів УПА. З початку 1930-х років брав участь у діяльності українського «Пласту», «Просвіти», товариства «Сокіл». У 1936 р. став повітовим провідником ОУН (б). До 1939 р. неодноразово затримувався польською поліцією, а після приєднання Західної України до СРСР він 05.10.1939 р. був заарештований НКВС. Через три місяці він був звільнений з в'язниці, вступив на навчання до Коломийського педагогічного училища, почав відновлювати мережу ОУН (б) в Коломиї, а також вишколи та конспірацію.

Взимку 1940 р. був повторно затриманий чекістами, але зумів втекти. Остерігаючись чергового арешту В. Андрусяк у тому ж році нелегально перейшов радянсько-німецький кордон і опиняється спочатку у Польщі, а згодом в Австрії, навесні 1941 р. вступив в український легіон «Роланд». Після його розпуску в липні 1941 р. повернувся до Снятина, де очолив окружний провід ОУН (б) (псевдо «Різьбяр»).

Повітовий окружний керівник ОУН (б) (1941-1942 рр.), член обласного військового штабу, командир сотні УНС «Змії» (листопад 1943 р.), курінний куреня «Скажені» (початок 1944 р.), присвоєно звання хорунжого, керівник бою на горі Лопата з німцями та угорцями (9 липня 1944 р.), нагороджений Золотим Хрестом Бойової Заслуги 2-го класу (25.04.1945 р.), влітку 1945 р. одержав четверту Срібну зірку за поранення. Хорунжий (1944 р.), поручник (1945 р.), майор (1946 р.).

Галичина належала до Групи УПА-Захід, яка складалася з 8-ми воєнних округ: «Башта» (м. Львів і Розточчя), «Буг» (решта Львівської області), «Лисоня» (Тернопілля), «Говерла» (Станіслвіщина), «Сучава» (Буковина), «Срібна» (Закарпаття). Наступні дві воєнні округи повністю організовані не були і фактично входили до воєнної округи «Говерла».

До воєнної округи «Говерла», якою командував Микола Твердохліб («Грім») входив 22-й Станіславський тактичний відтинок «Чорний ліс» під командуванням Василя Андрусяка, до складу якого входили шість куренів УПА.

За свідченням військових побратимів, улюблений командир «Різун» був рішучий і врівноважений. У боях він завжди вирів у сили повстанців. Він своєї відвагою та відчайдушністю завжди був першим там, де був найзапекліший бій. Стрілецтво вірило, що хоч би ворог був тричі сильнішим, але коли з ними є командир «Різун» перемога буде за повстанцями. Він докладав усіх зусиль, щоб ввірені йому частини УПА були найкраще обмундировані, озброєні та вишколені. В найкритичніших обставинах не можна було побачити, що командир журиться. Завжди любив радитись, навіть з рядовими стрільцями.

У бою був рішучим, а в табірному житті вмів розважати стрілецтво своєю поведінкою, витривалістю та гумором. Був невибагливим в одязі та харчах. Були часи, коли маючи один сухар, чи шматочок хліба, ділився ними зі стрілецтвом. Коли йшов до бою, то завжди спереді, з жартами, чи піснею на устах, але вимагав від своїх підлеглих безоглядної дисципліни.

Провід «ТВ-22» у 1947–1950 рр. видавав підпільний журнал «Чорний ліс», редактором якого був член УГВР, поет і публіцист Марко Боєслав (Михайло Дяченко, 1910–1952 рр.). Він згадував про Андрусяка: «…підходимо ближче. Різун вийшов нам назустріч. Щиро звітаємося та міцно тиснемо один одному руки. Я перш за все звертаю увагу на його енергійний вигляд. Перед мною стояв середнього зросту мужвоїн. Його постать кремезна, бистрий зір, високе чоло, ніс трошки орлинний. Це правдивий тип жовніра-партизана. Рука в нього забандажована, бо недавно він був тяжко поранений. Він, як звичайно, веселий і усміхнений. Зачинаємо розмову. Говоримо на тему політики, вояцького життя, до наших підпільних видань. З розмови виношу для себе висновок, що це розумна й тактовна людина. Немає в ньому зарозумілості, добре орієнтується у політичних справах, але насамперед це був вояк. Вояк із крови і кости, вояк-практик, вояк-теоретик. Він показав нам свою книжечку – «Як вести боротьбу». Зі змісту було видно, що в нього і справді було багато військово-партизанського досвіду та знань».

Марко Боєслав мав на увазі військово-теоретичний нарис «Як перемагати», написаний В.Андрусяком. У цій книжечці, перевиданій у 2000 р. видавництвом «Лілея-НВ», було узагальнено досвід повстанської боротьби. Хоч В.Андрусяк не мав військової освіти, він зумів на практиці опанувати військову справу й успішно перемагати у боях переважаючі сили ворога. Його книжка фактично стала бойовим статутом УПА. Насамперед, командир має дбати, щоб у боях повстанці мали найменші втрати, не слід нападати на ворога вдень у селі, бо можуть бути жертви, навіть, якщо ворог має менші сили, вночі є певність перемоги, бо ворог незнає наших сил і боїться наших засад, як правило, допомога ворогу завжди прибуває надранок.

Вже перші бої «Грегота-Різуна» показали його військові здібності. 27 листопада 1943 року німці розпочали військову операцію з оточення куреня «Скажені», під командуванням Андрусяка між селами Посіч і Завій у Чорному лісі. Повстанців було 220, а німців – 600. Повстанці прорвали вороже кільце з втратами у три рази меншими, ніж німці.

У липні 1944 року відбувся найбільший бій з німцями в Карпатах на схилах гори Лопата поблизу м. Сколе. Зранку 8 липня 1944 р. сотні вийшли з села Кам'янки: о 7 год. Простягнувся серпентиною в напрямі Лопати довгий стрілецький ряд. До полудня сотні мали стати табором у лісі, а після полудня – наскочити на Сколе. З собою мали кільканадцять підвід, на яких везли мінометні міни й наплічники з набоями до кулеметів. Важкі кулемети й міномети були на тачанках.

Перша сотня йшла попереду, друга за нею. Коли перша колона повстанців зрівнялася з горою Лопата, як на пагорбі з протилежної гори показались постаті невідомих військових. Після кількахвилинного нашого огляду з далековидів цих військових, а їх нас, почулися перші, спрямовані у нашу сторону постріли. У цей час наша розвідка доповіла, що до с. Кам'янки прибула велика кількість вантажних автомобілів з німцями. Ми зрозуміли, що ці ворожі військові частини кинуто проти нас. Близько 10.00 год. німаки почали атакувати нас зі сходу і півдня. Наступали вони розсипною, без жодного порядку, зі свистами і криками, напевно з переконанням, що від самого крику ми відступимо. Ми підпустили їх до половини гори, а тоді відізвалися наші кулемети, а потім і міномети. І знову почулися ворожі крики й зойки, але вже поранених. Хто залишився живим, чи легко пораненим, тікали поза очі…

Тим часом, надійшли дані розвідки, що на станцію в Сколе приїхав військовий ешелон з військом для допомоги німцям.

Північно-західний схил гори Лопата був покритий лісом, кущами і дібровами. Німці почали наступ десь о 14.00 год. з цього боку. Повстанці цього й чекали. Також німці почали наступ з південно-східної сторони. Тут наша оборона була легка, бо тут наші позиції були догідні, крім того, тут кожний рух і спроби ворога можна було завчасно запримітити і на це завчасно відреагувати.

Та найважче довелося з нашою обороною від Заходу. Тут німці, разом з мадярами, непомітно підійшли зі Сколе лісом і ярами під самий верх і за допомогою гвинтівок і гранат атакували наше ліве крило, де був з чотою булавний «Чорнота». Дійшло до короткого рукопашного бою. За допомогою автоматів і багнетів ворога було остаточно відкинуто від наших позицій.

Геройська постава наших повстанців врятувала становища нашого лівого крила від зайняття його ворогом. Німецька зграя посунула назад донизу наче лавина, а кільканадцять мінометних стрілів, пущених на німців, супроводжували їх відступ. Ще більша поразка німецьких становищ була там, що намагалися зрушити наші становища на інших ділянках.

Почули всі довколишні бойківські села, що «Різун» на Лопаті побив німців. Ворог втратив там 150 убитими, а ще більше пораненими. При цьому, було знищено кілька німецьких авт.

Нині, на вершині гори Лопата встановлено високий металевий хрест на згадку про той переможний бій повстанців.

Бої з німцями під Сколем, Болеховим і Долиною тривали до 16 липня. А з початком наступу радянського І Українського фронту німці поспішно відвели свої війська з цього району.

Після цього, українські повстанці вели бої з червоними партизанами з'єднання Щукаєва.

У серпні 1944 р. повстанці «ТВ-22» перейшли німецько-радянський фронт і повернулися до Чорного лісу. Розпочалися жорстокі бої з військами НКВС, які намагалися оточити та знищити тут відділи УПА. Вони тривали протягом усього 1945 і середини 1946 років.

На Різдво 1945 р. в бою з чекістами курінний «Грегіт-Різун» був важко поранений. Його оперував талановитий хірург «Пастер» (Олексій Зеленюк). Через дванадцять

днів після поранення Василь Андрусяк уже керував боєм біля с. Глибоке, що у Богородчанському районі. Весною того ж року наказом Крайового повстанського штабу він був нагороджений Золотим Хрестом Бойової Заслуги 2-го класу і призначений командиром Станіславського ТВ-22 «Чорний ліс».

11 травня 1945 р. одружився з членом ОУН (б), розвідницею і зв'язковою повітового проводу, пізніше медсестрою, Євгенією Гуцуляк.

10 березня 1946 р. дружина народила сина, якого назвали іменем батька (вже з його сином Андрієм я познайомився у липні 1988 р., коли ми разом проходили строкову військову службу у Збройних Силах колишнього СРСР, тоді він мені багато розповідав про свого діда).

Загинув він 24 лютого 1946 року у Чорному лісі на Богородчанщині разом з політвиховником ТВ-22 поручником «Бояном» (Когуч Борис Федорович) та двома стрільцями у сутичці з енкаведистами – рейдовою групою 215-го стрілецького полку внутрішніх військ НКВС під командуванням старшого лейтенанта Євтухіна. Місце розташування «Різуна» та його охорони вороги оточили у п'ять рядів. «Боян» прорився до них з боєм, повстанці прорвали чотири кільця оточення, а на п'ятому загинув. Бій тривав довго, забрав багато життів повстанців і енкаведистів. Тіла хлопців два тижні возили селами, аж допоки їх не впізнали.

Посмертно був нагороджений УГВР Золотим Хрестом Бойової Заслуги 1-го класу та удостоєний звання полковника.

В с. Глибокому хтось із жителів зробив позначку на букові, під яким загинули українські герої. І коли Україна воскресла, тут висипали символічну могилу, оскільки фактичне місце захоронення українських героїв невідоме. Кожного року, на цій могилі українські священники відправляють молебен за українських героїв…

30 березня 1946 р. у Сколівському районі, Дрогобицької області органами МВС був затриманий командир тактичного відділу «Маківка» УПА-Захід Я. Вітовський («Андрієнко», «Зміюка»), син військового діяча ЗУНР Д.Вітовського. Намагаючись уникнути полону, «Андрієнко» важко поранив себе.

Значне послаблення сил визвольного руху внаслідок безперервного наступу «совітів» спонукало керівні центри ОУН і УПА до внесення необхідних коректив у тактику і форми подальшої збройної боротьби проти радянського режиму.

Узагальнюючи результати зимових боїв провідник ОУН Карпатського краю (Закарпаття, Дрогобицька, Станіславська і Чернівецька області) «Роберт» (Я.Мельник) у відповідній директиві від 22 квітня 1946 р. так сформулював найближчі завдання підпорядкованих йому відділів УПА та підпільних осередків ОУН: «Необхідно зайнятися довготривалим упорядкуванням нашої розладнаної і зруйнованої тут і там структури… ухилитися від фізичної війни на такий час, щоб зібрати сили… Збройні сили, які в результаті зимового натиску вийшли фізично і боєздатно ослабленими… привести в порядок, дати їм перепочинок і іншу відповідну допомогу… Враховуючи можливість подальших ударів окупантів, слід зберегти організаційні сили, що залишилися…»

У цей час на нараді партійних функціонерів, що проходила у Львові у лютому 1946 р. М.Хрущов заявив, що УПА, яка до того часу була «масовою повстанською організацією впала безнадійно і ніколи не підніметься… від УПА нічого не залишилось, крім окремих терористичних груп…»

У той же час головним завданням УПА та українського підпілля у 1946 р. були:

1) несподівані бойові напади на енкаведистські з'єднання;
2) наскоки на ворожі адміністративні центри;
3) бойові засідки на частини НКВС;
4) нищення ворожих комунікацій і засобів зв'язку (залізничних станцій, шляхів);
5) акції саботажу (нищення промислових підприємств, що працюють на армію, копалень, адміністративних установ);
6) безпосередня оборона українського населення від вивезення до Сибіру, звільнення заручників та заарештованих;
7) замахи на відомих партійних діячів та енкаведистів.

Відозва головного командира до УПА

Липень 1946 р.

«Бійці й командири УПА!

Від зими йде велетенський, майже безперервний натиск ворога на українське революційне підпілля та його збройні частини УПА. Ворог докладає усіх зусиль для знищення того руху, на який орієнтуються всі поневолені народи СССР. Через декілька місяців не було оселі на теренах, обнятих революційним рухом, де не стаціонував би гарнізон знеславлених внутрішніх військ НКВД, для боротьби з українським національним рухом. Самий міністр внутрішніх справ Круглов організував добірних старшин з цілої Росії на зимово-весняні місяці для подавлення Української революції. Ні вдень ні вночі, не переставали переслідувати Вас, українське населення, щоб тільки доповісти Сталіну про знищення українського повстанського руху.

…Міжнародна ситуація під кінець 1945 р. почала сильно загострюватись й давати надію на швидкий конфлікт між сталінським режимом та цілою Європою… а поки такого конфлікту немає, більшовики використовують цей час для нищення свого найгрізнішого внутрішнього ворога українського визвольного руху.

Весь період від зими по сьогоднішній день видержала УПА з честю… УПА надавала збройну допомогу народові, не дивлячись на те, що край був повністю заповнений військами НКВД. Опинившись у дуже важких умовах, деякі відділи втратили навіть половину свого складу, та жоден відділ не капітулював перед ворогом… УПА переповнила всі сподівання, які на неї поклав народ і революційний Провід Українська Головна Визвольна Рада. Я гордий з того, що мені довелося очолювати ту славну армію героїв, які рівної не знає історія України… Після поразки української державності 1918-1920 рр. відбулась переорганізація українського визвольного руху, коли форму широкої повстанської боротьби було замінено підпільно-революційними формами. Це був момент, коли народились нові революційні організації УВО, ОУН… Я певний, що Ви бійці УПА вміло засвоїте нові зразки боїв з ворогом, використовуючи партизанські методи боротьби… продовжуйте дальші славні традиції УПА, про яку ходять легенди по цілому світі, що ви, своїми геройськими вчинками й надалі виховуватиме підростаюче покоління, щоб його включити у боротьбу. Українську революцію знищити не можна, незабаром слід буде знову перейти до широких повстанських дій, що завершаться вже повною перемогою та створенням Української Самостійної Соборної Держави.

Т.Чупринка, Головний Командир УПА»

Не дивлячись на титанічні зусилля радянського режиму знищити український повстанський рух, сили визвольного руху не були зломлені і знищені, і в черговий раз продемонстрували свою здатність до швидкого відновлення своєї боєздатності.

Вибори до Верховної Ради СРСР на теренах Західної України відбулися, але далися вони більшовикам дуже і дуже важко. Ця обставина стала одним з аргументів для посилення боротьби з ОУН і УПА. Наступ на позиції і бази визвольного руху продовжувався і після цих виборів. Для цього керівництву ЦК КП(б)У вдалося добитися згоди Москви на продовження терміну використання військ Радянської армії проти українських повстанців і підпільників.

Для запобігання акціям ОУН і УПА у населених пунктах запроваджувалися репресії (арешти, виселення у віддалені місцевості СРСР) стосовно сприяючого визвольному рухові населення.

Їм радянська система прикріпила ярлик «бандпособнік».

Радянська система також визначала сприяюче населення українському визвольному рухові: «куркулі», «торговці», інші верстви населення. Це було продовженням наслідування практикованому у боротьбі з повстанським рухом на початку 20-х років ХХ ст. в Україні так званого інституту відповідачів, коли, наприклад, за повстанську акцію в селі чекістами розстрілювався кожен десятий його мешканець.

Для ілюстрації того, як українські народні маси глибоко ненавидять більшовицьких окупантів, так як вони активно, разом з УПА та українським національним підпіллям, борються проти них, свідчать такі, далеко не повні факти:

08.09.1946 р. в с. Унятичі (Дрогобицька обл.) селяни зловили участкового МВД, який прославився брутальною поведінкою серед українців та передали його в руки повстанців;

12.09.1946 р. в с. Довге (Дрогобицька обл.) місцеві селяни знищили участкого МВД;

22.09.1946 р. в с. Монастирець місцеві юнаки ліквідували комсомольця – більшовицького агента;

07.10.1946 р. в м. Розділ (Дрогобицька обл.) двоє хлопців наскочили на п'яного емведиста та забрали у нього зброю;

15.10.1946 р. в поїзді, що їхав зі Станіслава, переїжджаючи, селяни вбили начальника міліції з Єзуполя;

15.01.1947 р. в с. Нивочин (Станіславська обл.) одна жінка отруїла спиртом 3-х бандитів з місцевого гарнізону МВД;

18.02.1947 р. в с. Білина (Дрогобицька обл.) місцеві селяни з власної ініціативи знищила компартійного активіста;

21.04.1947 р. в с. Чорні Ослави (Станіславська обл.) місцеве українське населення з власної ініціативи знищило приміщення військового гарнізону;

02.04.1947 р. в с. Радловичі (Дрогобицька обл.) сільська молодь знищила всі документи в сільраді та два колгоспні трактори;

07.04.1947 р. в с. Верхня (Станіславська обл.) сільські цивільні хлопці з власної ініціативи вбили двох особливо завзятих приїжджих більшовиків;

20.04.1047 р. в с. Тороки (Чернівецька обл.) місцевий селянин вирвав гвинтівку з рук місцевого більшовика і застрілив його;

07.05.1947 р. в с. В'яцковичі (Дрогобицька обл.) місцеві селяни застрілили одного емведиста, а іншого – поранили;

12.05.1947 р. в с. Будяків (Львівська обл.) місцеві селяни вбили одного емведиста-розвідника;

упродовж квітня-травня 1947 р. селяни с. Романів (Станіславська обл.) вбили 9-ть емведистів.

Історична довідка

За даними радянської сторони, у квітні-серпні 1946 р. на території Західної України органами МВС та МДБ, внутрішніми і прикордонними військами було проведено 42175 військово-чекістських операцій, внаслідок яких було вбито 3277, заарештовано і захоплено в полон 3364 члена ОУН і УПА.

У цей період винищувальні батальйони здійснили 16907 операцій проти повстанців і підпільників, у результаті чого було вбито понад 1 тис. і затримано 5410 осіб, пов'язаних з українським національно-визвольним рухом.

Такі результати діяльності винищувальних батальйонів можна взяти під сумнів з огляду на **Постанову Оргбюро ЦК КП(б)У «Про посилення політичної роботи, підвищення більшовицької пильності і бойової виучки у винищувальних батальйонах західних областей УРСР» № 69/158 оп від 18 квітня 1946 р.**

«ЦК КП(б)У устанавливает, что несмотря на неоднократные указания обкомам, горкомам, и райкомам КП(б)У, органам МВД западных областей на необходимость решительного улучшения политической работы в истребительных батальйонах и их организационного управления, во многих истребительных батальонах эта работа поставлена крайне неудовлетворительно…

Так, в селе Молодьково, Солотвинского района, Станиславской области, в истребительный батальон были приняты бойцами недавно явившиеся с повинной бандиты: Вовчук В., Вовчук М., Кисляк Б., Гренещак. Эти бандиты использовав отсутствие политико-воспитательной работы в батальоне, большевистской бдительности и дисциплины, разложили его личный состав и …предательськи убили командира истребительного батальона… захватили 2 пулемета… скрылись…

В селе Скрежинка, Цуманского района, Волынской области, 8 апреля стоявший на посту боец Черешкевич поднял ложную тревогу о нападении бандитов на расположение истребительного батальона…очередью из автомата убил командира батальона… Как оказалось, Черешкевич в июне 1945 года был завербован бандгруппой СБ «Розбышакы» и отпущен с заданием убить командира истребилельного батальона…

ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать обкомы, горкомы, райкомы КП(б)У, органы МВД, МГБ западных областей УССР решительно улучшить политическую и боевую подготовку в каждом истребительном ба-

тальоне с тем, чтобы в кратчайший срок превратить их в морально-политические и организационно-сплоченные боевые подразделения, способные вести активную борьбу с остатками украинско-немецких националстов для полного их уничтожения.

Для этой цели:

Немедля произвести тщательную проверку всего состава каждого истребительного батальона, очистив их от вражеских элементов, а также лиц, ранее находившихся в бандах и не доказавших свою преданность советской власти… усилить негласное наблюдение за теми, кто нуждается в более длительной и всесторонней проверке;

в течении месяца завести личные дела каждого батальона;

обязать органы МВД и МГБ УССР коренным образом улучшить агентурную работу среди личного состава истребительных батальонов, чтобы в каждом истребительном батальоне было не менее 2-3 секретных сотрудников, способных своевременно сообщать о фактах подрывной деятельности бандитов, проникших в состав истребительных батальонов…»;

та **Постанову Оргбюро ЦК КП(б)У «Про додаткові заходи по поліпшенню діяльності винищувальних батальйонів» № 79/45-оп 23 липня 1946 р.**

«Принять предложение Министерства внутренних дел УССР о доведении количества бойцов истребительных батальонах до 35 тыс. человек с распределением по областям: Волынской – 4000, Львовской – 6000, Дрогобычской – 5000, Станиславской – 7000, Ровенской – 4000, Тернопольской – 7000, Черновицкой – 2000…»

Не дивлячись на масштабність збройних акцій проти ОУН і УПА, радянське керівництво у Москві висловлювало незадоволення низькими результатами каральних операцій режиму проти українського національно-визвольного руху, спрямованих на повне придушення спротиву козаків УПА і підпільників ОУН: за даними МВС СРСР, за період з 1 серпня по 15 вересня 1946 р. внутрішні війська МВС організували в західних областях України 27243 засідки проти членів ОУН і УПА, до участі у яких було задіяно понад 100 тис. бійців. Водночас, результати цих заходів виявилися жалюгідними – було захоплено або вбито 48 патріотів.

На думку міністра внутрішніх справ СРСР, такі невдачі внутрішніх військ МВС у боротьбі з українським визвольним рухом пояснювались, насамперед, незадовільним керівництвом діями військ з боку начальників обласних управлінь МВС, відсутністю перевірених агентурних даних про місце дислокації формувань УПА і осередків підпілля ОУН.

Слід зазначити, що провали радянської сторони в протиборстві з ОУН і УПА значною мірою обумовлювались не тільки прорахунками МВС-МДБ, але й були наслідком вмілих і фахових дій повстанців та підпільників.

За складних обставин, коли натиск радянської влади на визвольний рух набував все більших обертів і носив безперервний, системний характер, керівництво ОУН і УПА прагнуло забезпечити «відпорність» сил повстанців і підпільників комуністичному режиму.

Усвідомлюючи, що тривале перебування в обороні, негативно впливають на боєздатність формувань УПА, Провід ОУН 24 червня 1946 р. видав до виконання Інструкцію «Про належне поставлення вишкільної праці в усіх збройних силах УПА». У ній рішуче засуджувалось бездіяльність тих повстанських відділів, які перебуваючи в обороні «дармують цілими днями, бездіяльно сплять чи волочаться». Такий стан справ, як вказував Провід ОУН «сором нашій зброї і славі та небезпека цілого оточення. Такі збройні групи дармоїдів і лінюхів є джерелом розкладу у військових операціях…»

У зв'язку з цим, ставилось завдання «усім керівним організаціям і військовим чинникам» слід змінити ставлення до питань підвищення фахового рівня, бойової підготовки. Підкреслювалось, що усі частини УПА мають проходити належний військовий і політичний вишкіл, планування і проведення яких є одним з головним обов'язків усіх провідників і командирів.

У ході важких оборонних боїв періоду «Великої блокади», Головна команда УПА виголосила звернення до бійців і командирів повстанських відділів. У ньому, зокрема, зазначалось: «…від весни відбувається велетенський, майже безперервний натиск ворога на українське революційне підпілля та його збройні частини УПА. Ці

дії більшовиків призвели до того, що опинившись у дуже важких ситуаціях, деякі відділи втратили навіть половину свого особового складу. Однак, не дивлячись на це, УПА втрималася з честю і жодний з відділів не капітулював перед ворогом… на думку Головної Команди повстанської армії, щоб не вичерпати бойові ресурси УПА слід широку повстанську боротьбу замінити на підпільно-конспіративну діяльність …Тому необхідно освоїти нові форми боротьби з ворогом і завдати йому блискавичних ударів там, де він того не сподівається…»

Такі заходи Головної Команди УПА виявилися своєчасними. Вони не лише відіграли важливу роль у збереженні сил українського національно-визвольного руху, але й забезпечили тривалий характер їхньої боротьби з комуністичним режимом на західноукраїнських землях. Такий перехід на нові форми боротьби застав більшовиків зненацька і значно ускладнив їм подальшу боротьбу щодо остаточної ліквідації спротиву українських повстанців і підпільників.

Виконуючи вказівки Головної команди УПА, командування територіальних частин УПА і місцеві проводи ОУН розпочали перебудову своєї бойової діяльності. Показовими у цьому відношенні є вказівки Проводу ОУН Карпатського краю: «…Всім членам Організації і всім повстанцям до виконання… ворог мусить бути битий не тільки кількісно, бо такий метод зараз нерентабельний, але скрізь і вдень, і вночі шляхом засідок, атентатів, непокоєння…у цьому зв'язку слід діяти не сотнями, а чотами, роями, малими партизанськими ланками… Необхідно допомагати СБ і пропагандистському активу ОУН, виховувати себе до такого роду акцій…»

Згодом, радянський режим усвідомив зміни у тактиці, формах і методах боротьби ОУН і УПА. У довідці ЦК КП(б)У від 14 вересня 1946 р. відзначалося: «…зросла активізація сил бандитського руху, починаючи з середини літа 1946 р…»

У цьому сенсі найбільш успішно у цей час діяли повстанські відділи і боївки ОУН на Станіславщині (всього 279 акцій). Напрями і тактичні засоби боротьби ОУН і УПА у цей час були досить різноманітними: несподівані напади на гарнізони і пости МВС, турбуючі наскоки на центри перебування партійно-радянської адміністрації, засідки на шляхах і біля в'їзду в населенні пункти, нищення комунікаційних споруд і засобів зв'язку, саботажні акції, руйнування промислових об'єктів, адміністративних споруд, виробничих приміщень, клубів, оборона сільського населення від каральних акцій МВС, звільнення його від арештів та від збирання різноманітних податків, замахи на співробітників МВС, МДБ, представників партійних і радянських органів, на тих осіб з числа місцевого населення, які співпрацювали з радянським режимом тощо.

Особливо вдалими були дії повстанців і підпільників із засідок. Наприклад, 5 січня 1946 р. в яру, на виїзді з с. Буряківці, Тернопільської області (Товстенський район), у засідку потрапила оперативна група Товстенського райвідділу НКВС. Внаслідок тригодинного бою уся ця група чисельністю 23 особи була знищена.

Провід ОУН у своїй декларації з приводу першої річниці закінчення Другої світової війни проголосив:

«Впродовж останніх двох років (1945-1946) УПА провела з енкаведистськими частинами і кинутими проти неї частинами Червоної армії кілька сот великих боїв і незліченну кількість малих боїв і сутичок, провела цілу низку саботажних акцій, знищила кілька тисяч найзапекліших ворогів українського народу з поміж партії, НКВД, більшовицької адміністрації. Революційне підпілля провело величезну проти більшовицьку політико-виховну й організаторську роботу серед українських мас. Внаслідок цього більшовицькі окупанти фактично не панують на величезній території України і не можуть успішно здійснювати тут своїх терористичних і грабункових заходів».

У комуністичного режиму викликала стурбованість діяльність внутрішніх та прикордонних військ щодо придушення спротиву сил українського національно-визвольного руху: до останнього часу їм не вдалося ліквідувати крайові проводи ОУН і знищити членів Центрального проводу Організації, які керують і направляють дії повстанців і підпільників.

Відтак, ЦК КП (б) 4 жовтня 1946 р. ухвалив постанову «Про стан боротьби із залишками українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР». Згідно з цим документом, секретарі обкомів і райкомів, МВС і МДБ зобов'язувались покінчити з недооцінкою і самозаспокоєністю у боротьбі із формуваннями УПА і підпілля ОУН і в найближчий час домогтися їх повної ліквідації. Перед командуванням Прикарпатського військового округу ставилося завдання створити оперативні групи в тій місцевості, де помічені прояви діяльності повстанців і підпільників, активізувати боротьбу з ними.

Як відомо, виконання цієї постанови співпало з періодом підготовки виборів до Верховної Ради УРСР, які радянський режим вирішив провести 9 лютого 1947 р., щоб легалізувати свою злочинну владу. Це, зі свого боку, спонукало більшовиків вдатися до більш рішучих дій щодо боротьби з українським повстанським рухом.

Інформація МВС України ЦК КП(б)У «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпілля ОУН в західних областях у зв'язку з підготовкою виборів до Верховної ради УРСР» № 84/к від 1 лютого 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Хрущову М.С.

… В ходе реализации агентурных разработок на руководящие центры и кадры ОУН, органами МВД УССР за время с 20 по 31 января 1947 года ликвидировано 79 главарей ОУН-УПА. В том числе:

Член центрального провода ОУН, референт СБ «Михайло» он же «Григор».

Член центрального провода ОУН, военный референт «Лыцарь».

Работник центрального провода ОУН «Вера» (жена «Михайла»).

Межкраевой шеф связи ОУН «Наливайко».

Главарь конной бандгруппы «Нечай».

Всего в январе 1947 года убито бандитов – 504, арестовано 818… разрушено схронов 798… Наибольшее количество бандпроявлений в январе было в Станислаской области 23 и Львовской 22, в Тернопольской 18, Волынской и Дрогобычской – по 17, Ровенской – 15, Черновицкой – 2, закарпатской – 1… Из показаний задержанных главарей бандитов и по захваченным документам видно, что в подполье ОУН в настоящее время полная растерянность, потеря связей и управления низовыми организациями… По данным разведорганов пограничный войск Украинского округа, в польских пограничных районах против Львовской и Дрогобычской областей в настоящее время сосредоточились 27 крупных банд УПА общей численностью около 5 тыс. бандитов. В соответствии с планами обеспечения выборов все выделенные для этой цели гарнизоны войск МВД и Советской Армии 31 января вышли к месту назначения. К 13.00. 2 февраля все сельские избирательные участки будут закрыты нашими гарнизонами.

Министр внутренних дел Украинской ССР Строкач»

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про хід боротьби з залишками банд українсько-німецьких націоналістів у Станіславській області» № 112/38 від 21 грудня 1946 р.

«…Органами УМВД-УМГБ за октябрь и ноябрь месяцы с.г. уничтожены краевой провод ОУН «Карпаты» и несколько окружных, надрайонных и районных проводов. В числе убитых и захваченных – руководитель провода «Карпаты» Мельник, по кличке «Роберт», следователь СБ – Ребрик, куренные – «Искра», «Довбуш» и другие руководители оуновского подполья…

На территории области еще действуют 188 банд и организаций оуновского подполья…

Основным недостатком и слабостью в работе органов МВД-МГБ по прежнему остается неудовлетворительная работа с агентурой. За последние 3 месяца органами МВД-МГБ вновь приобретено 735 человек агентуры и осведомления, но за это же время потеряно или исключено 449 человек…

ЦК КП(б)У считает неправильным, что органы МВД-МГБ Станиславской области ограничиваются ликвидацией действующих проводов ОУН и не ведут качественной разработки запасных проводов, вследствие чего в области только в октябре-ноябре с.г. была создана 61 организация ОУН повторно созданная. Коломыйский районный провод полностью был ликвидирован, а в октябре вновь созданный. В Городненском и Калушском районах за последние полгода 2-3 раза сменялся руководящий состав оуновских проводов…

…решения об улучшении деятельности истребительных батальонов…улучшении работы с молодежью…руководство комсомола не выполнены. Количество комсомольцев в сельских местностях за последние два месяца не увеличилось, а из 695 сел комсомольские организации созданы только в 462…

...есть данные о том, что часть бандитов, по указанию центра ОУН, является с повинной без оружия с тем, чтобы перезимовать, сохранить свои силы, установить связи, а затем снова весной и летом начать свою деятельность против нас...

В целях дальнейшего усиления борьбы с бандами ОУН-УПА, обязать обком КП(б)У и областные управления МВД-МГБ провести следующие мероприятия:

используя благоприятные для нас зимние условия, активно применять в борьбе с бандами прочески, устройство засад...Парализовать связь между оуновскими организациями, бандами ...лишив их возможности контактировать между собой и избегать наших ударов;

при ликвидации проводов оуновского подполья, наряду с действующими проводами, активно разрабатывать и уничтожать запасные проводы, которые позволяют ОУН быстро восстанавливать свои организации;

...усилить работу по разложению среди бандгрупп, используя при этом родственников бандитов...

...предать нашей агитации наступательный характер ... расширять и укреплять связь партийных и советских органов с местным населением, увеличивая, при этом, круг верных людей, которые бы активно помогали нашей борьбе с украинско-немецкими националистами... усилить политическую работу среди населения...»

Саме завдяки мобілізаційним заходам, які згодом назвали «великою блокадою», з 1 грудня 1945 року до 10 лютого 1946 р. проти ОУН і УПА було проведено 15 562 операції, внаслідок чого було вбито біля 4,2 тис. повстанців і підпільників, захоплено у полон біля 9,4 тис., знищено 130 збройних формувань. Та ці тотальні дії, спрямовані на винищення українського повстанського руху не дали радянському режиму бажаних результатів.

За даними командування внутрішніх військ МВС СРСР, упродовж 1946 р. на території західних областей України було відмічено 1619 акцій, організованими і здійсненими ОУН і УПА.

Усе це свідчить про те, що всі намагання радянської влади покінчити в короткий час з українським національно-визвольним рухом, не дивлячись на тимчасові успіхи, виявилися марними.

На початку 1947 р. на території Західної України діяло близько 4 тис. парторганізацій, що об'єднували понад 60 тис. членів компартії радянського режиму.

Особливістю є те, що питома вага членів партії з місцевого українського населення була незначною. Кадровий потенціал нарощувався переважно за рахунок приїжджих з центральних і східних областей України, інших республік колишнього СРСР. Так, станом на червень 1946 р. до Західної України прибуло 86 тис. партійних, радянських, комсомольських працівників, спеціалістів промисловості, сільського господарства, системи освіти, охорони здоров'я, культурно-освітніх закладів. Як правило, у своїй більшості вони не лише не знали української мови, місцевих звичаїв, традицій, але й не намагались пристосуватись до місцевих умов, не бажали поважати місцевий український люд, але довгий час жили в інших соціально-політичних, культурних, побутових умовах. Силами саме цих людей і здійснювалося те, що офіційна радянська пропаганда називала «соціалістичною перебудовою краю».

На початку того ж року у населених пунктах західних областей України знову були розквартировані військові гарнізони у зв'язку з проведенням радянським режимом виборів до Верховної Ради СРСР.

В інформації по високочастотному зв'язку (ВЧ) від 1 лютого 1947 р. на ім'я секретаря ЦК КП(б)УРСР М.Хрущова, міністр внутрішніх справ УРСР Т.Строкач доповів, що частини військ МВС і Радянської армії вийшли до місць призначення, щоб 2 лютого всі сільські виборчі дільниці були прикриті військами.

Так розпочалась друга хвиля наступу більшовиків на сили українського національно-визвольного руху з метою їх паралізації на час виборів та наступної повної ліквідації: за період з 1 січня по 20 березня 1947 р. військові армійські частини і органи МВС і МДБ здійснили 12268 бойових і чекістських операцій, внаслідок яких ОУН і УПА втратили 966 бійців і підпільників вбитими і 1478 захопленими в полон. Органи МВС УРСР з 20 по 31 січня 1947 р. провели спеціальні операції, які головним чином, проводились на підставі агентурних розробок, завдавши ударів по керівних

центрах і кадрах українського визвольного руху. Так, тільки на Волині більшовикам вдалося вбити 79 відповідальних працівників ОУН і УПА. Серед вбитих був і референт СБ Проводу ОУН М.Арсенич («Михайло», «Григор», «Березовський»).

Власні втрати «совєти» обчислювали у 355 осіб вбитими, не рахуючи поранених.

Звіт Станіславського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН на території області за період з 20 жовтня по 21 листопада 1947 р.» № 00600 від 28 листопада 1947 р.

Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

«… Всего за отчетный период на территории области проведено 658 чекистско-войсковых операций и засад, в ходе которых убито и обезврежено 146 бандитов ОУН-УПА… В числе ликвидированных бандитов руководящего состава ОУН-УПА 38 человек, в том числе:

убито:

руководителей районных проводов ОУН 2 чел.,

сотрудников районных проводов ОУН 5 чел.,

руководителей кустовых проводов ОУН 4 чел…

Секретарь обкома КП(б)У Слонь».

Труднощі боротьби ОУН і УПА за умов, які створилися, знайшли своє відображення і в документах визвольного руху. Так, в одному з матеріалів, вилучених у вбитого в районі с. Нова Гута, що на Станіславщині в березні 1947 р. органами МВС референта СБ Проводу ОУН Карпатського краю І.Сеника зазначено: «…наші лави підпілля цієї зими понесли значно більше втрат, ніж минулого, пропорційно до цього періоду… у деяких районах залишилося по два-три чоловіки. Агентури в наших лавах збільшилося…»

Аналогічно до цього оцінювалось становище і в Чернівецькій області. Так, у листі окружного провідника «Сталь» до крайового проводу ОУН на західноукраїнських землях йшлося: «… якщо проаналізувати причини всіх втрат, які ми понесли в цьому році, то побачимо, що всі ці втрати є результатом роботи агентури… За кожним підпільником полює оперативний парцівник МДБ з 7-10 бійцями…»

Однак, оптимізм більшовиків стосовно їх успіхів в остаточному придушенні підпільно-повстанського українського руху знову виявився перебільшеним. ОУН і УПА, незважаючи на вкрай несприятливі умови своєї боротьби, знову продемонстрували свою високу життєдіяльність і конкретними діями підтвердили своє прагнення до продовження боротьби.

Так, вже у березні 1947 р. у відповідній доповідній записці компартійних чиновників на адресу першого секретаря ЦК КП (б) Л.Кагановича відмічалося, що дії українських повстанців «носять зухвалий характер і спрямовані, головним чином, проти господарсько-політичних заходів і нашого активу… Вони нападають на станиці винищувальних батальйонів, на колгоспи і промислові підприємства…»

Протягом січня – березня 1947 р. радянський режим відмітив 272 акції з боку ОУН УПА. При цьому підкреслювалося, що стан боротьби з українським революційним підпіллям погіршується, внаслідок чого посилюється його активність і зростають втрати радянської сторони.

З огляду на такий перебіг подій, активізацію сил визвольного руху та їх вплив на суспільно-політичне та господарське життя західного регіону, ЦК КП(б)У був змушений ухвалити 5 квітня 1947 постанову **«Про посилення боротьби із залишками банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР»**. У ній, зокрема, відзначалося слабке ведення боротьби з військовими формуваннями УПА і підпіллям ОУН з боку партійних організацій західних областей УРСР та МДБ, окремо підкреслювалось, що органи держбезпеки незадовільно готують і проводять військово-чекістські операції, значна частина яких закінчується безрезультатно, чи з втратами. У цій постанові йшлося:

«… За последнее время усилилась активность украинско-немецких националистов и бандпроявления…

…число бандпроявлений увеличивается, вследствие чего имеются значительные потери партийно-советского актива, а подавляющееся большинство бандитских проявлений остаются нераскрытыми и бандиты пордолжают действовать безнаказанно (Черновицкая, Станиславская, Дрогобычская области)…

...решение ЦК КП(б)У от 18 апреля 1946 года об усилении боевой и политической подготовки бойцов истребительных батальонов и решение ЦК КП(б)У от 4 октября 1946 года в части укрепления истребительных батальонов выполняется неудовлетворительно...

Обязать обкомы КП(б)У, МГБ УССР и начальников облуправлений МГБ разработать и провести в жизнь мероприятия, обеспечивающие в ближайшие полтора-два месяца ликвидацию уцелевших бандитских групп и руководящих центров ОУН снизу доверху...

Учитывая...что... первостепенное значение имеет агентурно-осведомительная работа ... принять меры к устранению в кратчайшие сроки серьезных недостатков в работе с агентурой...

...обеспечить такой разворот политико-массовой работы, чтобы в каждом селе сплотить вокруг партийных организаций и органов советской власти широкие слои бедняцко-середняцкого крестьянства и активизировать его на борьбу против кулацких элементов и вооруженных банд украинско-немецких националистов. Принять энергичные меры по усилению политической работы среди молодежи, женщин и сельской интеллигенции...»

Це було не більше, ніж ілюзією.

За даними українського визвольного руху, дії формувань УПА і підпілля ОУН у цей період, поряд із західними областями УРСР, охоплювали, частково й терени Житомирської, Закарпатської, Кам'янець-Подільської, Київської, Чернігівської областей.

Зокрема: в першій половині 1947 р. українські сили збройного підпілля здійснили 467 акцій, в тому числі 75 на території згаданих областей. За своїм характером бої і сутички ОУН і УПА з більшовиками носили, переважно понад 60 відсотків, зачіпні напади повстанців становили до 10 відсотків від загальної кількості здійснених акцій. Інші прояви це терористичні, саботажні і протиколгоспні дії.

Впертий характер боротьби ОУН і УПА з комуністичним режимом, про що свідчили події перших повоєнних років 1946-1947 рр. пояснювався не тільки свідомим ставленням учасників визвольного руху і тих верств українського населення, що їх підтримували, до ідеї української державності, а й можливості практичної реалізації цієї ідеї.

Про справжню війну радянського режиму з українським повстанським рухом на території Західної України свідчать ряд таких компартійних документів, у яких, з метою дискредитації українського руху опору, продовжується називати цей рух «українсько-німецькими націоналістами», «бандами», «українськими буржуазними націоналістами».

Звіт Станіславського обкому партії ЦК КП(б)У «Про ліквідацію формувань УПА і підпілля ОУН на території області за 1946 р.» № 0064 від 7 лютого 1947 р.

«Секретарю Центрального комітету КП (б) тов. Хрущову М.С.

Совершенно секретно

Борьба с бандитами и ОУНовским подпольем на протяжении всего 1946 года являлась из важнейших задач областной партийной организации, – была направлена на ликвидацию вооруженных банд украинско-немецких националистов... В начале 1946 года на территории области действовало 100 банд и 93 подпольных ОУНовских организаций, ликвидация которых была первостепенной задачей партийных организаций... В этот период рост количества бандгрупп шел не за счет создания новых банд, т. е. дальнейшего вовлечения новых слоев населения в банды, а за счет разокрупления существующих банд... Борьба с бандитизмом в отдельные периоды 1946 года велась неравномерно. Это объясняется:

Во-первых – имеют место специфические особенности (весна, лето, осень, зима);

Во-вторых – резко менялось количество наших сил и средств, участвовавших в борьбе;

В-третьих – вооруженная борьба с бандитизмом в условиях Станиславской области... усложняется тем, что она ведется в условиях горнолесистой местности, большой разбросанности и распыленности многих сельских населенных пунктов.

Зимне-весенний период (январь-апрель) характерен наибольшим ударом по националистическим бандам. Зимне-весенний период года – наиболее неблагоприятный для бандитов, а с нашей стороны в это время – период подготовки к выборам – был достигнут наибольший разворот политической борьбы и концентрации наибольшего количества войск.

В этот период мы имели:

616 войсковых гарнизонов Советской Армии и ВВ МВД численностью 10-15 бойцов каждый, которые прикрывали почти все села области;

2000 бойцов оперативного резерва, использовавшегося как поисково-рейдирующие группы;

120 человек опытных оперативных работников из органов МВД-МГБ восточных областей…

Бандитами нанесены следующие потери:

убито бандитов – 1836 чел.;

арестовано бандитов – 3030 чел.;

явилось с повинной – бандитов 634 чел.;

вывезено семей бандитов – 263…

В зимне-весенний период было полностью разгромлено 68 бандгрупп и 145 ОУНовских организаций…

Весенне-летний период (май-август)… Время, наиболее благоприятное для активизации бандитской деятельности… наличие больших лесных массивов повсеместно обеспечивают условия для жилья. Укрытия, маскировки. Однако, в этот ответственный и напряженный период резко уменьшились наши войсковые силы: были отозваны войска Советской Армии… пограничники и все прикомандированные оперативные работники. В нашем распоряжении остались неполных 3 полка 82-й СД ВВ МВД, которые способны были прикрыть гарнизонами только 68 сел, это в десять раз меньше того, что было зимой… в силу этого мы ослабили чекистско-войсковый нажим… уже в мае число бандпроявлений возросло до 67 случаев… несмотря на то, что силы бандитов не имели никакого сравнения с тем, чем они располагали зимой, когда размеры банд позволяли совершать налеты даже на райцентры, все же переменив тактику и начав действовать мелкими группами и в одиночку, главным образом на проезжих дорогах путем засад, бандитам удалось в летнее время увеличить количество бандпроявлений…

Осенне-зимний период (сентябрь-декабрь)

… период усиления борьбы… Совещания во Львове 19 сентября и постановление Политбюро ЦК КП(б)У от 4.10.1946 года… вскрыли допущенные нами недостатки… Мы должным образом оценили эти ошибки и по-большевистски начали их испарвлять… Областной комитет КП(б)У совместно с управлениями МВД и МГБ разработал и утвердил, исходя из решения ЦК КП(б)У, конкретные планы усиления борьбы с бандитизмом… Для успешного выполнения этих планов на местах, в районы была командирована большая группа областного партийно-советского актива и руководящих работников областных управлений МВД-МГБ. В соответствии с поставленной задачей вся проводимая чекистско-оперативная работа была нацелена на ликвидацию руководящих бандитских звеньев и бандитских главарей, на разгром действующих бандгрупп. Тактическое исполнение оперативных планов было напрвлено на перехват и парализацию связей подполья с бандглаварями, выявление и разгром руководящих бандитских звеньев ОУН-УПА, на преследование действующих бандпроявлений путем закрепления наших подвижных войсковых групп за определенной бандой до полного разгрома… несмотря на умелую изворотливость врага, нам удалось за осенне-зимний период 1946 г. наиболее успешно нанести удар по бандитским руководящим кадрам и бандглаварям.

В числе убитых и арестованных бандитов подполья ОУН-УПА оказались:

Из ОУН:

членов и сотрудников краевого провода ОУН «Карпаты» – 7 чел.

членов и сотрудников проводов ОУН – 15 чел.

членов и сотрудников надрайонных проводов ОУН – 23 чел.

руководителей районных проводов ОУН – 20 чел.

руководителей кустовых проводов ОУН – 21 чел.

станичный руководителей – 53 чел.

Комендантов СБ – 9 чел.

По УПА:

командиров «видтынков» – 2

командиров куреней – 3

сотенных и других – 4…

Боевая деятельность истребительных батальонов… в ходе проверки боевой деятельности, деловых и политических качеств личного состава расформировано 137 истребительных батальонов и отстранено с батальонов 4229 бойцов, из них 57 чел. арестовано как предателей и бандпособников…

В результате проведенной организаторской и политической работы и чекистско-войсковых мероприятий за истекший 1946 год нами нанесены следующие общие потери бандитам и ОУНовскому подполью.

Полностью разгромлено:

96 бандгрупп и 184 ОУНовских организаций. При этом убито и обезврежено 10038 бандитов… вывезено бандитских семей – 275…

Среди убитых и арестованных за прошедший год руководящего состава ОУН-УПА…

По ОУН:

членов и сотрудников краевого провода 17 чел.

членов и сотрудников окружных проводов 29 чел.

надрайонных руководителей и сотрудников 40 чел.

районных руководителей 106 чел…

По УПА:

командующий группой УГА «Черный лес» – 1

командиров «видтынков» – 2

членов штаба УПА «Говерла» – 1

куренных 9

начальников штабов кореней 3

сотенных 16

В числе этих бандитских главарей… «Роберт» – Мельник Ярослав Николаевич – член ОУН с 1932 г. проводник краевого провода ОУН «Карпаты», возглавлял националистическое движение на территории Станиславской, Дрогобычской, Черновицкой областей, убит 31.10.1946…

«Мыкола» – член краевого провода ОУН «Карпаты», возглавлял организационную деятельность подпольных организаций украинских националистов на территории Станиславской, Дрогобычской, Черновицкой областей… убит 31.10.1946 г. …

«Змиюка» – Витовский Ярослав Дмитриевич… бывший офицер советской армии… сын петлюровского министра полковника Витовского… главарь бандитского соединения «видтынка» «Макивка»… начальник оперативного отдела штаба УПА-Запад «Говерля»… задержан 26 марта 1946 г.…

«Резун» – он же «Грегит» – Андрусяк Василий… проводник Коломыйского окружного провода ОУН… с 1943 г. перешел в банды УПА… возглавил сотню «Резуна», а позже «видтынок» «Черный лес»… это был кумир бандитов, бандитский «генерал»… убит 25.02.1946 г.…

«Байрак» – главарь «видтынка» «Могура» … бывший офицер советской армии… убит 03.10.1946 г.…

«Кныш» – Горнякевич Дмитрий… главарь куреня «Скуба» … убит 31.10.1946 г…

«Искра»… бывший офицер советской армии… главарь бандкуреня «Сивуля»… возглавлял крупные банды УПА…

«Довбуш» … бывший офицер советской армии… главарь бандкуреня «Журавли»… занимал руководящие командные посты…

«Гонта» – Семак Макей Макеевич … бывший офицер советской армии…убит 13.05.1946 г.…

«Вихорь» – Андрейчук Иван… убит в октябре 1946 г.… и др.

Изъято вооружения:

минометов 10

станковых пулеметов 34

ручных пулеметов 338

автоматов 916

винтовок 2305…

К 1 января 1947 г. во все районы области командированы ответственные работники обкома КП(б)У по подготовке и проведению выборов…

Секретарь Станиславского обкома КП(б)У М. Слонь»

Звіт Станіславського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід ліквідації формувань УПА і підпілля ОУН на території області за 1947 р.» № 0063 від 7 лютого 1947 р.

«Секретарю Центрального комітету КП (б) тов. Хрущову М.С.

Совершенно секретно

… в отчетном месяце проведено 487 чекистских операций, в ходе которых полностью ликвидировано:

По УПА – 8 бандгрупп общей численностью 81 бандит… нанесены потери – 15 бандгруппам… нанесены потери 40 ОУНовским организациям… арестовано 106 бандитов…

Всего за отчетный период бандитам нанесены следующие потери: убито 111 бандитов, арестовано 201 бандит… ИЗ ОУН… политреферент краевого провода ОУН «Карпаты» «Запорожец» – Козак Лев Петрович (арестован)… политреферент Коломыйского окружного провода ОУН «Аркадий» – убит… руководитель УЧХ Коломыйского окружного провода ОУН

«Христя» – Кожак Мария (арестована)… руководитель Косовского надрайонного провода ОУН «Артем» – убит… руководитель Рогатинского надрайонного провода ОУН «Андрей» – убит… руководитель Долинского надрайонного провода ОУН «Бунтарь» (арестован)… сотрудников надрайонных проводов ОУН 3 чел. убито…

По УПА: политический руководитель УПА «видтынка» «Гуцульщина» – «Левада» – Виттоняк Роман Николаевич (арестован)… главари сотен «Павло» – Когуч Павел Михайлович убит, «Причепа» – убит…

В течение января месяца на территории области отмечено 21 бандпроявление, в том числе 3 случая нападения на избирательные участки… наши общие потери от таких бандпроявлений составляет 35 человек.

Для завершения всей подготовительной работы к выборам и обеспечения безопасности сельских избирательных участков со 2 февраля в селах области расставлено 700 войсковых гарнизонов Советской Армии и ВВ МВД… нами приняты все меры, чтобы использовать эту войсковую силу для нанесения максимального удара по остаткам бандитизма и обеспечить успешное проведение выборов в Верховный Совет УССР.

Секретарь Станиславского обкома КП(б)У М. Слонь»

Інформація Львівського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід виконання постанови ЦК КП(б)У від 4 жовтня 1946 р. «Про стан боротьби із залишками українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» на території області за січень 1947 р.» № 279/26 від 8 лютого 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Хрущову М.С.

Борьба с украинско-немецкими националистами в январе месяце 1947 года характеризуются тем, что главное внимание областной партийной организации было направлено на пресечение враждебной деятельности оуновского подполья, направленной против выборов в Верховный Совет УССР… Разработаны планы агентурно-оперативных и чекистско-войсковых операций на период подготовки и проведения выборов в Верховный Совет УССР, в которых предусмотрены комплекс мероприятий по предупреждению и пресечению враждебных действий со стороны подполья и банд в дни подготовки и проведения выборов, а также нанесения удара по бандитско-националистическому подполью… На 1 февраля 1947 года по области числятся: националистических организаций 38, бандгрупп 54…

Секретарь Львовского обкома КП(б)У Грушецкий»

Історична довідка

Українськими дослідниками встановлено, що М.Хрущов, бачучи як радянський режим знущається над населенням України знову організованим голодом, від якого загинуло від 500 тис. до півтора мільйона українців та масштабами каральних акцій влади на Заході України, на початку 1947 р. захворів. Відтак, на його місце партійного керівника республіки Й.Сталіним був призначений менш «сентиментальний», вже перевірений у каральних акціях керівник – Л.Каганович.

Звіт Станіславського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід ліквідації формувань УПА і підпілля ОУН на території області за лютий 1947 р.» № 00129 від 25 березня 1947 р.

«Секретарю Центрального комітету КП (б) тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

… За отчетный месяц на территории области органами МВД, МГБ и внутренними войсками МГБ с участием партийно-советского актива проведено 811 чекистких операций и засад, в ходе которых полностью ликвидированы остатки бандитского куреня «Прут» и бандбоевка «Гайворон»… нанесены потери 12 бандгруппам… В числе убитых и арестованных главарей ОУН-УПА убиты:

Член краевого провода ОУН «Запад-Карпаты» и военный референт края, он же командир военного округа УПА IV «Говерля», объединяющий видтынки «Гуцульщина», «Магура», «Черный лес» – Твердохлеб Николай Дмитриевич, по кличке «Грим»,

Проводник Надворнянского надрайонного провода ОУН Цоцко Алексей Николаевич, по кличке «Чмель»,

Комендант Рогатинской надрайонной боевки СБ Левкив Михаил Иванович, по кличке «Черник»…

Секретарь Станиславского обкома КП(б)У Слонь»

Звіт Тернопільського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід ліквідації формувань УПА і підпілля ОУН на території області у І кварталі 1947 р.» № 52/с від 14 квітня 1947 р.

«Секретарю Центрального комітету КП (б) тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

В целях усиления борьбы с остатками ОУНовского бандитизма и ликвидации его, обкомом КП(б)У совместно с облуправлениями МВД и МГБ… был разработан и утвержден на бюро обкома КП(б)У план ликвидации остатков бандгрупп и ОУНовского подполья в районах области на период с 1 января по 1 апреля 1947 года. Аналогичные планы были разработаны каждым райкомом КП(б)У совместно с райотделами МВД и МГБ. Кроме того, дополнительно были составлены конкретные планы активизации разработки и ликвидации действующих на территории области краевого, окружных, надрайонных, районных проводов ОУН и бандбоевок ОУН-УПА, по которым проведено закрепление за оперативным составом и подразделениями войск МГБ отдельных ОУНовских звеньев до полной их ликвидации…

За период с 1 января по 1 апреля 1947 года в области проведено операций – 1100, из них удачных 267, засад 647, из них удачных 14…

За указанное время из руководящего состава ОУН-УПА убиты:

референт СБ Центрального провода ОУН «Михайло»;

связная руководителя бюро Центрального провода ОУН «Шухевича» по кличке «Наталка»;

районный проводник ОУН Монастырисского района «Владко» – Лазунчик Николай;

районный проводник ОУН Копычинского района «Мирон» – Левицкий Михаил;

районный проводник ОУН Коропецкого района «Жар» – Цыбрий Петр;

референт СБ Коропецкого районного провода ОУН «Орел» – Букатинский Адам;

референт СБ Козовского районного провода ОУН «Сумный»;

референт СБ Белобожницкого районного провода ОУН «Черник» – Градовой Григорий;

референт СБ Товстенского районного провода ОУН «Гамалия» – Гашевский Юрий;

референт СБ Монастырисского районного провода ОУН «Жук» – Навостюк Степан…

Решение Политбюро ЦК КП(б)У от 5 апреля 1947 года «Об усилении борьбы с остатками банд украинско-немецких националистов в западных областях УССР» бюро обкома КП(б)У обсудило на своем заседании и наметило практические мероприятия во исполнение решения. Обкомом КП(б)У совместно с облуправлениями МГБ разработан и утвердженн план чекистско-войсковых операций на апрель-май 1947 года по ликвидации остатков банд украинско-немецких националистов. Обкомом КП(б)У также разработаны и утверждены мероприятия:

по усилению политической работы среди населения по разоблачению фашистской идеологии украинско-немецких националистов;

по усилению боевой и политической подготовки бойцов истребительных батальонов;

по улучшению политико-воспитательной работы среди комсомольцев и несоюзной молодежи и привлечению их к активной борьбе с остатками банд…

Секретарь Тернопольского обкома КП(б)У И.Компанец»

Інформація Рівненського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід виконання постанови ЦК КП (б) від 5 квітня 1947 р. «Про посилення боротьби із залишками банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» на території області за станом на 21 травня 1947 р.» № 447/30 від травня 1947 р.

«Цілком таємно

…Обком КП(б)У наметил мероприятия по усилению проведения массово-политической работы на селе…диференцировать массово-политическую работу на селе… проводить ее отдельно с батраками, бедняками, середняками… сделать ее наступательной, особенно по разоблачению кулаков и их вооруженных банд украинско-немецких националистов… пропагандистскую работу конкретизировать, доклады, лекции, бесседы строить на местном материале… разясняя трудовому крестьянству преимущества коллективного хозяйства перед индивидуальным… на территории области создано и восстановлено 16 колхозов… За период с 20 апреля по 21 мая с. г. в Ровенской области проведено 460 операций, 265 засад, 475 прочесок… убито бандитов – 59, членов ОУН – 48…

Из руководящего состава ОУН-УПА убиты:

районный комендант СБ Мизочского района «Верба»;

члены районного провода ОУН Мизочского района «Беркут», «Байда»,

подрайонный проводник ОУН этого же района «Юрко»;

шеф связи «организационного звена» краевого провода ОУН «Черногуз», «Кнопка», «Оксид»;

подрайонный проводник ОУН «Пшеничный»;

районный проводник ОУН Клеванского района «Богдан», «Волошка»…

За этот же период ликвидированы:
бандгруппа шефа связи Костопольского надрайонного провода ОУН «Марко»,
бандгруппа «Степового»,
боевка районного коменданта СБ «Кравченко»,
боевка подрайонного проводника ОУН «Лаймана…»

Інформація заступника секретаря ЦК (б) У з роботи західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей секретарю ЦК КП(б)У Л.Кагановичу «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за червень 1947 р.» від 5 липня 1947 р.

«…убито 8 человек руководящего состава краевых проводов ОУН «Подилля», «Карпаты», «Буг-2», 13 окружных и 10 надрайонных проводников ОУН, частично ликвидированы до 120 бандгрупп и оуновских организаций… в Тернопольской области убито 90 бандитов… прослеживается рост бандпроявлений по всей территории… в мае арестовано 1207 чел., в июне 2175… к числу недостатков следует отнести то, что нам не удалось значительно сбить бандитские проявления (в мае их было 159, в июне – 138)… неудовлетворительно проводится политическая работа… засоренность отдельных райотделов ОУНовскими элементами…»

Спецсообщение о ликвидации руководящих участников ОУН «Яр» и «Левко»

«…21 апреля… организованной засадой Станиславским транспортным отделением МГБ были убиты:
руководитель референтуры СБ Станиславского окружного провода ОУН, заместитель руководителя референтуры СБ краевого провода ОУН – «Запад-Карпаты» – Синенко Иван Павлович…;
заместитель руководителя референтуры пропаганды краевого провода ОУН «Запад-Карпаты» под кличкой «Левко» – Кочий Емельян…
Начальник ТО МГБ Львовской железной дороги Декушенко № Н/2245 29 апреля 1947 г.»

Звіт Тернопільського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід виконання постанови ЦК (б) У від 5 квітня 1947 р. «Про посилення боротьби із залишками банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» на території області за квітень-червень 1947 р.» № 988/с від 15 липня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.
Совершенно секретно
В основу всей борьбы с бандами и подпольем украинско-немецких националстов за отчетный период было положено решение Политбюро ЦК КП(б)У от 5 апреля 1947 года «Об усилении борьбы с остатками банд украинско-немецких националистов в западных областях УССР»…
За апрель, май, июнь месяцы 1947 года в области проведено 845 чекистско-войсковых операций и 7389 засад… убито 329 участников ОУН и бандитов, арестовано – 596… обнаружено и разрушено 218 бандитских схронов… ликвидировано 45 оуновских организаций и 28 бандбоевок и групп…
Ликвидировано:
референтур краевого провода ОУН – 2, окружных проводов – 1, надрайонных проводов – 3, районных проводов – 9, надрайонных проводов – 17…
Убито:
контролер линии связи Карпаты, Волынь, Киев – Центрального провода ОУН – «Береза», референт СБ «Ефим», зам. Референта СБ «Коваль»… политвоспитатель военной референтуры «Крига», руководитель Тернопольского округа ОУН «Шах», референт Тернопольского округа ОУН «Супрун», секретарь-машинистка Тернопольского округа ОУН «Оля»… информатор Тернопольского надрайона ОУН «Тамара»… роевой командир УПА «Зеленый»… убито из районных проводов 35 чел., подрайонных – 32…»

Звіт Станіславського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН на території області за липень і першу декаду серпня 1947 р.» № 00430 від 16 серпня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.
Совершенно секретно
…Органы МГБ и внутренние войска… провели 1266 чекистско-войсковых операций и засад, в ходе которых:
Полностью ликвидировано националистических организаций – 14, бандитских групп – 4…, низовых националистических организаций – 11… частично ликвидировано национа-

листических организаций – 40, бандитских групп – 16… нанесены потери руководящему составу ОУН-УПА в количестве 85 человек. В том числе: убиты военный руководитель Станиславского окружного провода ОУН – Бурдин С.И. по кличке «Шрам», информатор Станиславского надрайонного провода ОУН – Пяста М.Р. по кличке «Недоя», руководитель пропаганды Городенковского надрайонного провода ОУН по кличке «Верлей», руководитель пропаганды Рогатинского надрайонного провода ОУН – Голубко Я.Н., руководитель УЧХ районного провода ОУН в Войниловском районе Секунд П.А. по кличке «Галина», руководитель пропаганды провода ОУН в Чернелицком районе Куцевич Ф.С. по кличке «Орел»… руководитель бандбоевки в Солотвинском районе по кличке «Морской»… кустовых главарей ОУН 11… вскрыто и уничтожено 5 бандитских убежищ…

Секретарь Станиславского обкома КП(б)У М.Слонь»

Інформація Житомирського обкому партії ЦК КП(б)У «Про ліквідацію групи «Деркача» на території Барашевського району області» 2 вересня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

…Начиная с 1944 года на территории Коростенского, Володарско-Волынского и Барашевского районов Житомирской области оперировала бандитская группа ОУН-УПА, руководимая членом ОУН по кличке «Деркач»… Эта группа УПА совершала на территории упомянутых районов террористические акты… проводила антисоветскую националистическую работу на селах…

Секретарь обкома КП(б)У М.Спивак»

Звіт Дрогобичського обкому партії ЦК КП(б)У «Про виконання постанов ЦК КП(б)У від 20 червня та 17 серпня 1947 р. «Про хід боротьби із залишками банд і підпіллям українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР на території області за вересень 1947 р.» № 349/сс. від 2 жовтня 1947 р.

«Совершенно секретно

…Выполняя постановления… за сентябрь месяц в результате чекистско-войсковых операций, проведенных Управлением МГБ… ликвидировано 439 участников ОУН-УПА… Частично ликвидированы Журавновский и Самборский надрайонные провода ОУН, ликвидированы: боевка «Экзекутивного отдела» Стрийского надрайонного провода ОУН, Комарновский районный провод ОУН, 5 бандгрупп и 18 станичных сеток ОУН… В числе убитых и арестованных 45 человек руководящего состава ОУН-УПА… убиты: руководитель районного провода ОУН Тищак И.С. по кличке «Грозный», руководитель станичной сетки ОУН Бокало по кличке «Груша»… 11 сентября был установлен и арестован широко известный в Карпатах бандглаварь, куренной УПА «Евген» – Гуштак М.М. Он совершил большое количество диверсионно-террористических актов. В конце октября 1944 года его курень совершил нападение на райцентр Дрогобычской области г. Сколе…

Ликвидирован Журавновский надрайонный провод ОУН. В результате операции убиты 4 бандита, среди которых: руководитель Журавновского надрайонного провода ОУН Маркив по кличке «Олень», хозяйственный руководитель того же провода по кличке «Вихорь», руководитель Жедачевского районного провода ОУН «Верный»…

21 сентября оперативно-войсковая группа УМГБ совместно со Старо-Самборским РО МГБ провела операцию по ликвидации Самборского надрайонного провода ОУН, в результате которой убиты: руководитель пропаганды Самборского надрайонного провода ОУН «Верховинец» – Гаврилюк П.М., хозяйственный руководитель хозяйственного надрайонного провода ОУН «Лепко» – Гаврилюк И.М., руководитель охраны Самборского надрайонного провода ОУН «Олег» – Грушаник Ф.И., содержатель пункта связи надрайонного провода ОУН Шайда Г.В., руководитель бандгруппы (кущевой) «Орлик» – Минько П.В., хозяйственный руководитель банды «Дуба» – «Голуб» – Клит Г.Д…

По состоянию на 1 октября 1947 года на оперативном учете УМГБ числится 181 оуновская организация с количеством участников 1024 человека. Из них: окружных проводов ОУН – 1, надрайонных проводов ОУН – 1, районных проводов ОУН – 18, бандгрупп и кущей ОУН 74, станичных сеток ОУН – 78…

15 сентября 1947 года Подбужский райком КП(б)У на своем заседании рассмотрел вопрос о выполнении постановления ЦК КП(б)У и Совета министров от 20 июля 1947 года, на котором наметили конкретные мероприятия по уничтожению бандгруппы, действующей в ее районе и ее главаря по кличке «Медведь», он же «Роман», а также наметил мероприятия по улучшению работы отдела агитации и пропаганды…

Секретарь обкома КП(б)У И.Горобец»

У цей період озброєні відділи УПА активно діють у центральній Україні, агітуючи місцеве українське населення піднятись на боротьбу проти радянського режиму. Свідченням цього є **Інформація Кіровоградського обкому партії ЦК КП(б)У «Про дії озброєної групи учасників ОУН і УПА та території Каменського району області» № 0867/с від 9 жовтня 1947 р.**

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

… В с. Катериновка Каменского района Кировоградской области… появилась вооруженная банда, каждый участник банды имел при себе автомат ППШ, гранаты… все в военной форме, руководитель банды в звании майора… Руководитель банды заявил присутствующим: «Мы бандеровцы… мы ничего вам не сделаем.. Бандиты разговаривали с крестьянами на украинском языке… Принятыми мерами не удалось установить, куда бандиты ушли из села… были изъяты оставленные и разбросанные по улицам села националистические листовки и газеты…

Секретарь Кировоградского обкома КП(б)У Г.Петров»

Інформація Київського обкому партії ЦК КП (б)У «Про ліквідацію підпільного осередку ОУН і УПА на території Васильківського району області» № 1047 від 11 жовтня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Мельникову Л.Г.

… В июне 1947 года Управлением МГБ Киевской области в Васильковском районе была вскрыта … активно действовавшая организация украинских националистов… руководитель организации «Марко», оказавший вооруженное сопротивление, опергруппой УМГБ был убит…

Заведующий оргструкторским отделом Киевского обкома КП(б)У П.Ракин»

Інформація заступника секретаря ЦК КП(б)У А.Стоянцева «Про хід боротьби з бандами ОУН-УПА у західних областях УРСР за період від 1 до 25 травня» від 27 травня 1947 р.

Товарищу Кагановичу Л.М.

… За двадцать пять дней мая убито 362 и арестовано 819 бандитов, соответственно а апреле было убито 324 и арестовано 556 бандитов. Среди убитых и арестованных: 1 член краевого провода, 16 руководителей районных и надрайонных проводов, 18 главарей банд-групп и 23 референта районных проводов.

За истекшее время наиболее активно проводилась борьба с бандами в Тернопольской области, где за 25 дней мая было убито 110 и арестовано 85 бандитов. Улучшилась борьба с бандами во Львовской области, где уничтожено 38 и арестовано 170 бандитов…

Продолжают неудовлетворительно вести борьбу в Станиславской и Дрогобычской областях, значительно ухудшили борьбу в Волынской области, вследствии чего в этих областях имеет место увеличение бандпроявлений и рост наших потерь…»

Доповідна записка «Про роботу партійних організацій Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Рівненської, Волинської і Чернівецької областей про виконання ними постанови ЦК КП(б)У і Ради Міністрів УРСР від 20 червня 1947 року, зокрема з питання ліквідації бандитизму і про хід колективізації сільського господарства» від 4 листопада 1947 р.

Секретарю ЦК КП(б)У товарищу Кагановичу Л.М.

… За время с 20 июля по 20 октября 1947 года полностью или частично ликвидировано 367 подпольных оуновских организаций, 263 бандитских групп, уничтожено 750 руководителей бандитских групп и подполья.

Всего за указанный период ликвидировано 10660 бандитов и членов ОУН. – *виділено автором.*

Вместе с тем следует отметить, что требование ЦК КП(б)У и Совета Министров о ликвидации остатков банд и подполья в кратчайший срок еще не выполнено.

…в настоящее время в западных областях УССР насчитывается до 1000 колхозов, которые объединяют 52072 крестьянских хозяйств…

В Волынской области в текущем году организовано 225 колхозов, в Черновицкой 198 и Тернопольской 126…

Хуже проходит восстановление старых и организация новых колхозов в Станиславской, Дрогобычской, Ровенской областях…»

У «Святочному наказі Головного Командира Української Повстанчої Армії» Тараса Чупринки виданому у цей період, а саме, від 14 жовтня 1947 року зазначалося: «…На протибільшовицькому фронті УПА не допустила у 1943-першій половині 1944 рр. до заливу українських теренів більшовицькою партизанкою. Ніхто інший як саме УПА в цілому ряді переможних боїв розбила орди сталінських гунів ...» «... Караюча рука бійця УПА досягла навіть найчільніших представників окупантів, як от командуючого 1-им українським фронтом Ватутіна... Відділи УПА неодноразово здобували ворожі районні центри, вривалися в обласні центри...»

У середині червня 1947 р. відбулося засідання членів Головного військового штабу УПА. На ньому розглядався план дій на час можливого виникнення нової світової війни, що, на той час, неминуче насувалася. У цьому сенсі, основними військово-політичними завданнями ОУН і УПА за такого розвитку подій визнавалися: а) охорона етнографічних кордонів України, б) оволодіння політичною ситуацією на східноукраїнських землях, в) створення сприятливого для формувань УПА і осередків ОУН статусу-кво на всій території України.

Процес передачі функцій боротьби з визвольним рухом від МВС до МДБ, який розпочався ще в лютому 1947 р. дещо послабив тиск на ОУН і УПА, дав їм можливість активізувати свої дії, що особливо стало помітним у літні місяці 1947 р. Такий розвиток подій спонукав ЦК КП(б)У ухвалити 20 червня 1947 р. (спільно з Радою Міністрів УРСР) постанову «Про поліпшення політичної і господарської роботи у Львівській, Станіславській, Дрогобицькій, Тернопільській, Рівненській, Волинській і Чернівецькій областях УРСР», а 17 серпня 1947 р. затвердити на засіданні Політбюро ЦК ще й постанову «Про хід боротьби із залишками банд і підпілля українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР».

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про роботу партійних організацій Львівської, Станіславської, Дрогобицької, Тернопільської, Рівненської, Волинської і Чернівецької областей про виконання ними постанови ЦК КП(б)У і Ради Міністрів УРСР від 20 червня 1947 року, зокрема з питання ліквідації бандитизму і про хід колективізації сільського господарства» № 151/2 від 4 листопада 1947 р.

«…ЦК КП(б)У постановляет:

…Обкомам, райкомам КП (б)У, органам МГБ сосредоточить все внимание на окончательный разгром остатков банд и подполья украинско-немецких националистов в течении зимы 1947-1948 гг…

Министру государственной безопасности в 10-дневный срок разработать мероприятия по каждой области, а внутри области по каждому району по разгрому остатков банд и подполья украинско-немецких националистов, обратив внимание на очистку городов, предприятий, учреждений и учебных заведений от враждебных элементов…

…до 1 февраля 1948 года восстановить ранее существовавшие колхозы, для чего усилить политическую работу среди трудового крестьянства, направленную на популяризацию колхозного строя, на вовлечение бедняков и середняков в колхозы, не допуская при этом нарушения принципа добровольности.

В целях популяризации среди трудового крестьянства достижений передовых колхозов восточных областей, организовать в зимний период посылку колхозников, крестьян, бедняков и середняков западных областей в колхозы восточных областей…

…обязать обкомы КП(б)У и облисполкомы разработать по области мероприятия …по вопросам оказания технической, организационной и другой практической помощи колхозам и представить их в Политбюро КП(б)У к 20 ноября 1947 года…»

Доповідна записка Тернопільського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН на території області за листопад 1947 р.» № 2408/с від 3 грудня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

… В основном разгромлен краевой провод ОУН, возглавлявший руководство деятельностью подполья на территории Тернопольской и Каменец-Подольской областей… Полностью ликвидирован Тернопольский окружной провод ОУН, возглавлявшей руководство деятельностью подполья на территории 17-ти районов области. Частично ликвидирован

Чортковский окружной провод… Кроме этого, ликвидировано 3 надрайонных провода ОУН, 8 районных проводов, много отдельных участников ОУН из числа руководящего состава. Система ОУНовского руководства разрушена. Связь между низовыми звеньями ОУНовского подполья, надрайонными, окружными проводами и краевыми проводами порвана. Главной организующей силой в ОУНовском подполье в настоящее время являются районные провода, а так как и районные провода почти разгромлены, ОУНовские формирования представлены сами себе… За истекший месяц в результате мероприятий и всех проведенных операций по области убито бандитов и членов ОУН 41, захвачено и арестовано бандитов 35. В том числе из руководящего состава ОУН убиты:

кущевой проводник ОУН Золотниковского района по кличке «Кум»,

кущевой проводник ОУН Борщевского района «Буря» – Василенко Б.Ф.,

районный проводник ОУН Коропецкого района Шестак С.Я.,

кущевой проводник ОУН Коропецкого района Батик С.И.,

кущевой пропагандист ОУН Коропецкого района по кличке «Черный»,

господарчий районного провода ОУН Шумского района Кравчук А.Д. по кличке «Аркан»,

руководитель кущевого провода ОУН Лановецкого района Кутраль И.М. по кличке «Богдан»,

хозяйственный руководитель районного провода ОУН Пробежнянского района Дмитренко Михаил по кличке «Блакитный»,

кущевой проводник оУН Козовского района Баран В.И. по кличке «Жук»…

При проведении операции, арестов и обысков изъято:

ручных пулеметов – 3

автоматов – 18

винтовок – 25…

Наряду с положительными результатами в борьбе с остатками банд и подполья украинско-немецких националстов, органы и войска МГБ еще неудовлетворительно ведут борьбу за полную и окончательную ликвидацию вооруженных банд ОУНовского подполья на территории области.

Основным недостатком в работе органов МГБ является то, что личный состав городских и районных отделов МГБ еще недостаточно мобилизирован на борьбу с остатками банд и подполья украинско-немецких националистов. Оперативный состав в ряде райотделов МГБ плохо знает тактику врага, его ухищрения, методы его деятельности и изучению их не придает должного значения… За истекший месяц в области было 13 бандпроявлений… Деятельность подполья ОУН в последнее время в основном направлена против избирательной кампании по выборам в местные советы и проводимых мероприятий по коллективизации сельского хозяйства. Большинство бандпроявлений относятся к террористическим актам… 25.09.1947 года бюро обкома КП (б)У обсудило вопрос о мерах по выполнению решения ЦК КП(б)У от 4 ноября 1947 года «О работе партийных организаций западных областей по выполнению постановления ЦК КП(б)У и Совета Министров УССР от 20 июня 1947 года» в особенности по вопросу ликвидации бандитизма и коллективизации сельского хозяйства и приняло по этому вопросу практические мероприятия, а также утвердило план оперативно-войсковых мероприятий органов и войск МГБ области по разгрому остатков банд и подполья украинско-немецких националистов предусматривающий:

а) мобилизацию оперативного состава органов МГБ и подразделений войск МГБ на решительную ликвидацию в кратчайший срок руководящих ОУНовских проводов и активно действующих бандитских боевок, для чего закрепляются за этими проводами и бандбоевками наиболее опытные оперативные работники с подразделениями для их полной ликвидации;

б) проведение передислокации войск МГБ с таким расчетом, чтобы выставление гарнизонов в наиболее пораженных районах, населенных пунктах области;

в) повышения качества оперативной работы органов и войск МГБ с тем, чтобы они своевременно обнаруживали и ликвидировали бандитов и не допускали случаев провалов операций;

г) использование зимних условий для полной ликвидации остатков банд, для чего активно проводить чекистско-войсковые операции и в населенных пунктах и поиски бандитов на полях и в лесных массивах;

д) принятие мер к дальнейшему организационному укреплению истребительных батальонов… созданию рейдовых истребительных групп;

е) использование всех оперативных возможностей для разложенческой работы в среде ОУНовского подполья и бандформирований;

ж) выселение и учет для проведения очередных мероприятий по выселению из пределов области семей активно действующих ОУНовских нелегалов и бандитов;

з) нанесение непрерывных ударов по кулацко-бандпособническому элементу;

и) принятие решительных мер по выявлению и очистке от вражеского элемента городов области, предприятий, учреждений и учебных заведений.

Секретарь Тернопольского обкома КП(б)У И.Компанец»

Звіт Чернівецького обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід виконання постанови ЦК КП(б)У і Ради Міністрів України від 20 червня 1947 р. «Про поліпшення політичної і господарської роботи в західних областях УРСР» на території області за період з 1 вересня по 1 грудня 1947 р.» № 5а/6 від 8 грудня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

… за период с 1 сентября по 1 декабря 1947 г. ликвидировано участников ОУН 219 человек. Из числа руководящего состава ОУН убиты:

кустовой руководитель ОУН Романович И.А. по кличке «Богдан»,

районный референт СБ Кутского района Станиславской области Еремчук В.С. по кличке «Мох»,

районный руководитель ОУН Вашковского района Царанюк И.И. по кличке «Рема»,

кустовой руководитель ОУН Дмитрюк Н.В. по кличке «Скорый»,

станичный ОУН Колатило Н.Е. по кличке «Запорожец».

В числе арестованных:

Кустовой руководитель ОУН Молдаван Г.Е. по кличке «Дорошенко»,

станичный ОУН Маковейчук В.М., по кличке «Рак»,

станичный ОУН Мельниченко Г.В. по кличке «Юрко»,

станичный ОУН Заводский А.Г.,

станичный ОУН Инатий И.Т. по кличке «Едица» и другие…

За этот же период в Вижницком, Садгорском, Заставнянском, Вашковским, Сторожнецком районах бандитами совершено 12 бандпроявлений… Проводимые мероприятия по ограничению кулачества, выселению семей оуновцев подорвало базу ОУН на селе…

Секретарь обкома КП(б)У В.Вовк»

Довідка МДБ України про антирадянські прояви і дії учасників ОУН і УПА на території Кам'янець-Подільської області за 1 вересня-1 грудня 1947 р. від 12 грудня 1947 р.

«Совершенно секретно

…за последнее время по области зарегистрированы 2 террористических акта… 21 сентября в Славутском районе обнаружены и изъяты националистические листовки. Управление проводит мероприятия по выявлению враждебных элементов и пресечению их преступной деятельности…

Зам. Министра Государственной Безопасности Украинской ССР Поперка»

Звіт Львівського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН на території області за період з 15 листопада по 15 грудня 1947 р.» від 15 грудня 1947 р.

«ЦК КП(б)У тов. Хрущову М.С.

Совершенно секретно

За отчетный период в результате нанесенного серьезного удара остаткам банд и подполью украинско-немецких националистов, ограничение кулачества и, особенно выселение семей бандитов и их пособников… окончательно подорвало базу украинско-немецких националистов и создались благоприятные условия для успешного проведения коллективизации сельского хозяйства и окончательного разгрома остатков банд и подполья ОУН в ближайшее время… За указанный период на территории области проведено более 83 операций с положительными результатами.

Ликвидировано полностью: антисоветских организаций 6… Ликвидировано из числа руководящего состава ОУН и бандгрупп:

член Львовского краевого провода ОУН «Ярема»,

руководитель боевки краевого провода ОУН «Вилюсь»,

референт по санитарному делу Сокальского окружного провода ОУН «Сафрон»,

районный проводник женской сетки ОУН «Русалка»,

кущевой проводник ОУН «Ульяна»,

руководитель районной боевки ОУН «Хмурый»,

районный господарчий ОУН «Салецкий»,
районный хозяйственный референт ОУН «Сокол»…

В г. Львове задержано свыше 10 связных и разведчиков краевого, окружных, надрайонных, районных проводов ОУН…

В июле месяце с. г. был ликвидирован пункт связи Львовского краевого провода ОУН «Богданко». Организационная связь между Галицким и Львовским краевыми проводами ОУН была прервана. Подполье ОУН предприняло меры к созданию нового пункта связи и такой пункт был организован… После проведенного в октябре месяце выселения семей бандитов, главари ОУНовского подполья признают для себя создавшуюся обстановку весьма тяжелой… ОУНовское руководство сильно опасается проникновения в их ряды агентуры МГБ…

ОУНовское подполье сейчас производит чистку своих рядов и одновременно пытается вербовать новое пополнение за счет переселенцев, прибывших из Польши, для этой работы посылают в населенные пункты кадровых членов ОУН, перешедших недавно границу Советского Союза… Органы и войска МГБ продолжают внедрение агентуры в надрайонные и районные провода ОУН, а также внедрение агентуры в надрайонные, районные провода ОУН – Яворовского, Золочевского и других действующих на стыке районов… Для быстрейшей ликвидации рейдирующих бандбоевок «Чабана», «Синего», «Тараса», «Сушко» за ними закреплены квалифицированные оперативные работники райотделов, обласного Управления МГБ и подвижные войсковые группы ВВ МГБ, работающих согласно разработанным планов… По состоянию на 15 декабря с. г. в области стоит на учете 59 националистических организаций.

Секретарь Львовского обкома КП(б)У Грушецкий»

Інформація Управління з перевірки партійних органів ЦК КП(б)У «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за листопад-грудень 1947 р.» від 26 грудня 1947 р.

«… в течении зимы 1947-1948 гг. партийные организации, органы и войска МГБ западных областей УССР в ноябре и декабре с. г. продолжали наносить удары по бандитским группам и националистическому подполью… несмотря на то, что в целом партийные организации, органы и войска МГБ западных областей за последнее время несколько активизировали борьбу с бандами, в некоторых областях имеет место рост количества бандпроявлений … в Дрогобычской, в Тернопольской, в Винницкой, в Черновицкой, в Станиславской, в Ровенской… число бандпроявлений значительно выросло…

Зам. Начальника Управления по проверке партийных кадров ЦК КП(б)У А.Стоянцев»

У контексті отриманих доручень війська і органи МДБ лише з 20 червня по 20 жовтня 1947 р. провели низку військово-чекістських операцій, внаслідок яких було повністю знищено 367 підпільних організацій ОУН і розбито 263 бойові одиниці УПА, вбито 750 чоловік з числа керівних кадрів підпілля і повстанців, всього було убито та захоплено в полон 10 тис. членів ОУН і УПА: лише під час оперативних заходів з 20 вересня по 10 жовтня 1947 р. на території східних областей УРСР заарештовано за антирадянську діяльність 668 українців.

З аналізу цих документів випливає єдиний можливий висновок, що незважаючи на усі заходи, здійснювані радянським режимом, спрямовані на знищення українського національно-визвольного руху у «найближчий період» домогтися їх практичної реалізації для влади було неможливим.

УПА і ОУН діяло, активно розвивались і наносили відчутні удари режиму: Святочний наказ Головного Командира УПА:

«Бійці і Командири УПА, члени визвольно-революційного підпілля!

Минає п'ять років, коли на Поліссі «Остап» розпочав на Поліссі організовувати збройні групи для боротьби з окупантами України. Ці спочатку маленькі групки, борючись одночасно з німцями і більшовицькими партизанами дали початок Українській Повстанській Армії. Через кілька місяців цей рух поширився на все Полісся, Волинь, Галичину, більшу частину Правобережжя. Цілий 1943 р. та перша половина 1944 р. ознаменовані боротьбою на два фронти. На протинімецькому фронті УПА добилася повного припинення вивозу українського населення на роботи у Німеччину та унеможливила господарське пограбування німцями українського народу. На протибільшовицькому фронті УПА не допустила до заливу українських теренів більшовицькою партизанкою. Саме УПА в цілому ряді переможних боїв розбила орди сталінських гунів, що нестримно пересувалася з північного сходу на підбій Європи.

В другій половині 1944 р. всі українські землі опинилися вже під більшовицькою окупацією. Розпочався новий період боротьби УПА, за бути, чи не бути українському народові. Перша спроба винищити український народ у передових лавах імперіалістичних фронтів більшовикам не вдалася. За закликом революційного підпілля, під охороною УПА українське чоловіче населення оминуло масового призову до більшовицької армії. Не вдалося також окупантові вигнати українське населення на каторжні роботи до Сибіру. Бачучи політично-бойові успіхи УПА, симпатії українського народу до неї, більшовики не відважились до сьогодні провести повне економічне пограбування українського народу шляхом загнання селянства у сталінські колгоспи.

Український повстанець зі зброєю в руках боронив західні окраїни українських земель перед заливом українських земель польськими боївками, а згодом і перед виселенням українського населення Закерзоння…

Безстрашні командири і бійці УПА написали на її прапорах ряд бойових кличів, що золотими буквами запишуться в історії української зброї… Відділи УПА неодноразово здобували ворожі райони і центри, вривалися в обласні центри, далекими рейдами йшло у чужі землі, засідками та наскоками турбували ворога й не давали йому можливості реалізувати плани винищення українського народу. Імена Грегота-Різуна, Яструба, Ясеня, Сторчана, Прута, Коника, Перемоги, Хрена, понесли славу української зброї далеко поза межі України.

У політичному відношенні УПА реалізуючи клич «воля народам і людині» вже у 1944 р. організовує національні відділи, грузинів, казахів та інших поневолених Москвою народів до боротьби за повалення влади Кремля і створення своїх національних держав. У листопаді 1943 р. відбулась І Конференція Поневолених Народів. УПА об'єднала усі українські самостійницькі партії, чим було створено Українську Головну Визвольну Раду, що з 1944 р. керує у Краї та за кордоном усією боротьбою за створення Української Самостійної Соборної Держави. Рейди УПА у Польщу і Словаччину придбали поневоленим Москвою народам нові лави союзників із поляків та словаків.

УПА перейшла усі сподівання, які поклала на неї УГВР та весь український народ.

Бійці і командири УПА … Ваша героїчна боротьба не має прикладів в історії людства. На героїзмі УПА і визвольно-революційного підпілля будуть виховуватись нові покоління українців… В нинішній святковий день УПА з гордим чолом дивіться у майбутнє, що завершиться перемогою…

Генерал Тарас Чупринка
Головний Командир УПА
14 жовтня 1947 р.»

За даними МВС, станом на 1 квітня 1946 р. в Україні активно діяло 479 бойових груп ОУН і УПА, на 1 січня 1947 р. у збройному українському підпіллі нараховувалось 530 бойових одиниць. У березні 1948 р. в Україні активно діяло 647 націоналістичних організацій.

З 1947 р. Відбулося реформування підпільних структур українського національно-визвольного руху. Так, 30 травня Р.Шухевич видав відповідну інструкцію згідно з положеннями якої було зрівняно повноваження членів підпілля ОУН і УПА в підпільній системі. Відтоді ОУН і УПА почали називатися збройним підпіллям. Водночас, Головне командування УПА не було розформовано.

При цьому, частина кадрів українського збройного підпілля отримала директиву легалізуватись, проникати у комуністичні структури і розкладати їх зсередини.

У 1947 р. більшість боєздатних відділів УПА командуванням були зосереджені в Карпатах в межах ВО «Говерля». У цей час керівництво УПА і підпілля ОУН плекало надії на початок нової війни між СРСР і західними державами. Тому, на випадок зміни геополітичної ситуації у світі збуло збережено військову структуру українського повстанського руху: при цьому, ефективним засобом збереження людської сили українського національно-визвольного руху були криївки, командирські, бійцівські, санітарні, господарські, розраховані на тривалий час перебування у них повстанців та збереження у них заготовлених продуктів.

2. Примусове виселення українців радянським режимом зі своїх історичних земель у Сибір

(Наказ НКВС від 22.06.1944 р. № 0078/42, причини депортації радянським режимом з рідних земель українців у Сибір, компартійні документи з питання насильницького вивезення українців, звіти компартійного керівництва про насильницьке вивезення українців у віддалені регіони СРСР, виселення кримських татар та інших народностей зі своєї батьківщини, помста українських повстанців)

Протягом Другої світової війни сталінським режимом було знищено і депортовано у райони крайньої Півночі та до Сибіру 1,5 млн. українців, головним чином жителів західних регіонів. У червні 1944 р. НКВС і НКО СРСР видали наказ про виселення «в окремі краї Союзу РСР всіх українців, що перебували під владою німецьких окупантів»:

«Приказ от 22 июня 1944 года № 0078/42 г. Москва «По народному комиссариату внутренних дел Союза и народному комиссариату обороны Союза СССР»

«Агентурной разведкой установлено: за последнее время на Украине, особенно в Киевской, Полтавской, Винницкой и др. областях, наблюдается явно враждебное настроение украинского населения против Красной Армии и местных органов власти… во многих районах враждебные украинские элементы… организовали в лесах банды, которые не только взрывают воинские эшелоны, но и нападают на отдельные воинские части… отдельные красноармейцы и командиры из освобожденных областей стали разлагаться и переходить на сторону бандитов… видно, что украинское население стало на путь явного саботажа Красной Армии и Советской власти…

Приказываю:

1. Выслать в отдаленные края Союза ССР всех украинцев, проживающих под властью немецких окупантов.

2. Выселение производить:

…украинцев, которые работали или служили у немцев… которые знакомы с жизнью во время немецкой окупации… выселение начать после того, как будет собран уражай… выселение производить … внезапно…

3. Над красноармейцами и командирами из окупированных областей установить следующий контроль:

…завести в особых отделах специальные дела на каждого…

Народный Комиссар Внутренних Дел Союза ССР Берия

Заместитель Народного Комиссара Обороны Союза ССР

Маршал Советского Союза Жуков»

Ось що нам, усім українцям, готувала радянська влада.

На щастя цей наказ виконати не вдалося. До сьогоднішнього дня ряд істориків сприймають його як фальшивку. Але Ф. Чуєв в своїй книзі «Солдаты империи», виданій у Москві в 1998 році надрукував цей наказ, чим було підтверджено його ідентичність.

В. Рясний, який у 1944 р. був на посаді наркома внутрішніх справ України також опосередковано підтверджив дійсність видання такого наказу, оскільки зазначив, що «декілька ешелонів мої хлопці заповнили і відправили…». Але згодом, виконання цього наказу припинилося.

Наголошу, що насильницьке виселення українців радянським режимом здійснювалося зі Східної, Північної, Південної та Центральної України, де український національно-визвольних рух був не такий активний, як в Україні Західній.

Як доповіли Й. Сталіну, цей наказ було відмінено, оскільки для його виконання необхідно було переселити мільйонні маси українців, що неминуче призвело б до задіяння великих військових сил та перенапруження залізничного транспорту, а можливо й до зриву військових перевезень, що в умовах війни було катастрофічним. Крім того, радянський режим збирався це зробити тоді, коли майже вся Правобережна Україна і майже вся Білорусь були ще окуповані німцями. Як на мене, то вбивчим фактом невиконання такого наказу було те, що у воюючій Червоній Армії перебувало майже 40 відсотків українців. Тому не важко було здогадатися, що це призвело б до розвалу радянсько-німецького фронту.

Однак, радянський режим зовсім не відмовився від своїх злочинних дій, спрямованих на виселення українців зі своїх історичних етнічних територій, а саме тих, які були членами ОУН чи бійцями УПА, а також членів їх сімей та симпатиків.

З метою ліквідації масової бази українського національно-визвольного руху, радянська влада вдалася до брутальних репресій проти мирних українців, а саме, вже починаючи з 1944 р. у східні райони СРСР розпочалось масове примусове вивезення українців у віддалені регіони СРСР.

Вже станом на жовтень 1946 р. на спецпоселенні перебували близько 2464 тис. українців.

Цим злочинним діям передувало рішення Політбюро ЦК ВКП (б) від 13 серпня 1947 р. № 1159/123 про виселення сімей активних оунівців у віддалені райони СРСР, на підставі якого були видані відомчі акти (відповідні інструкції) спецслужб радянського режиму про порядок здійснення цих заходів.

Примусове виселення українців розпочалось 21 жовтня 1947 р. під кодовою назвою «Захід». Відтак, восени 1947 р. було депортовано 77 тис. чол. (26322 родини) з числа сімей ОУН і УПА. Це було втричі більше, ніж за 1944-1946 рр., а всього за архівними матеріалами, в період з 1944 до 1955 рр. з території Західної України у віддалені регіони СРСР було насильницьки вивезено 65906 сімей або 203662 чол. учасників ОУН та УПА.

І це при цьому, що у 1945 р. в Україні залишилось лише 27,4 млн. людей із 41,7 млн., що проживали у 1941 р.

Важкі соціально-економічні та інші наслідки від цих втрат Україна відчуває і до сьогодні.

По кожній західноукраїнській області радянським режимом доводився план виселення (що вже на місцях місцевими компартійними нукерами перевиконувався), і компартійне керівництво кожної цієї області відзвітовувалось перед центральним компартійним керівництвом УРСР про виконання цього злочинного наказу.

Особливо цинічним є те, що у холодні регіони СРСР насильницьки вивозились жінки, діти, літні люди саме у холодну пору року (у листопаді) місяці, а попереду була сибірська зима. Все це було зроблено навмисне, щоби якнайбільше людей померли, не витримавши важку дорогу і багато замерзло вже протягом найближчої зими.

Що це була за влада ?

Ці злочини здійснювались компартійним режимом СРСР та УРСР для чого видавались відповідні інструктивні та директивні акти.

У 1945 р. в Україні залишилось лише 27,4 млн. людей із 41,7 млн., що проживали у 1941 р.

Доповідна записка Львівського обкому партії «Про винесення на розгляд ЦК КП (б) списків сімей членів ОУН і УПА та співчуваючих їм осіб, яких бажано виселити у віддалені райони СРСР» № 288/2 від 06.02.1946 р.

«Секретарю ЦК КП (б) товарищу Хрущеву Н.С.

Поступающие в последнее время данные о проявлениях украинско-немецких националистов в районах Львовской области свидетельствуют, что в большинстве своем бандпроявления совершаются в особо уязвимых объектах, причем бандиты зачастую остаются безнаказанными в связи с тем, что укрываются у бандпособников – кулаков и прочего антисоветского элемента…

Пособники продолжают укрывать бандитов… В целях очищения особо уязвимых объектов (линии железной дороги, мостов, автомагистралей, новостроек и прочее) считаем необходимым произвести выселение из отдельных сел и районов Львовской области в отдаленные места Советского Союза 4394 семейства в количестве 15388 человек…»

В районі Краковець (Львівська обл.) з п'ятнадцяти сіл з 1944 по 1947 рр. московсько-більшовицькі окупанти: арештували одну тисячу сімдесят чотири чол., заслали у Сибір – сто сорок дев'ять чол., насильно вивезли на Донбас – сто сорок дев'ять чол., вбили сто тридцять дев'ять чол., насильно мобілізували до лав ЧА одну тисячу чотириста вісімдесят вісім чол.

В районі Мостиська (Дрогобицька обл.) з семи сіл з 1944 по 1947 рр. московсько-

більшовицькі окупанти: арештували триста вісімдесят чол., вислали у Сибір – сто п'ятдесят чол., вбили – двадцять вісім чол., насильно вивезли на Донбас – сто п'ятдесят чол., насильно мобілізували до лав ЧА одну тисячу сорок чол.

В районі Кручі (Дрогобицька обл.) з двадцяти трьох сіл з 1944 по 1947 рр. московсько-більшовицькі окупанти: арештували одну тис. чотириста тридцять чотири чол., вислали у Сибір сто шістнадцять чол., вбили тридцять дев'ять чол., насильно вивезли на Донбас сто шістнадцять чол., насильно мобілізували до лав ЧА – дві тис. п'ятсот тридцять чотири чол.

В районі Яворів (Львівська обл.) з двадцяти двох сіл з 1944 по 1947 рр. московсько-більшовицькі окупанти: арештували сімсот сімдесят дев'ять чол., вислали у Сибір – двісті сімдесят вісім, на примусові роботи на Донбас насильно вивезли двісті сімдесят вісім чол., вбили двісті сорок чотири чол., насильно мобілізували до лав ЧА одну тис. чотириста п'ятдесят два чол.

У підпільному крайовому виданні «Бюро інформації УГВР» за серпень 1948 р. йшлося: «…в 12-ти районах Львівської області: Лопатинському, Радехівському, Сокальському, Великомостівському, Рава-Руському, Немирівському, Магерівському, Чортківському, Куликівському, Яричевському, Кам'янка-Бузькому, Ново-Милятинському з 17.07.44 р. по 17.07.47 р. більшовицькі злочинці заслали до Сибіру 2123 особи, в тому числі 624 чол., переважно похилого віку, 898 жінок і 601 дитину, вивезли на примусові роботи в Донбас – 649 осіб, вбили – 1917 осіб, у тому числі 120 осіб похилого віку, 90 жінок, 68 малолітніх дітей, арештували – 3479 осіб, спалили 2706 господарств, піддали грабунку та знищенню 40 українських церков…»

Більшовиками в Україні організовувались і концтабори. Такий, наприклад, було організовано у с. Берегомет (Чернівецька обл.), у якому було знищено голодом понад 200 політичних в'язнів.

Тотальні заходи радянського режиму, спрямовані на знищення українського національно-визвольного руху не принесли успіху. Для того, щоби підірвати матеріальну базу українського повстанського руху влада придумала новий злочин проти українців, що на сьогодні міжнародно-правовими документами класифікується як геноцид – виселення мирного населення у віддалені регіони СРСР.

Доповідна записка Дрогобицького обкому партії ЦК КП(б)У «Про виселення сімей активних учасників ОУН і УПА з території області» № 592/сс від 27 жовтня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Секретно

В соответствии с решением правительства в Дрогобычской области органами Министерства государственной безопасности при помощи областной партийной организации проведено выселение семей активных участников оуновско-бандитского подполья. В результате проведенной работы из области в отдаленные районы Советского Союза выселено 4559 семей в составе 1486 человек… В составе выселенных семей 2698 семей осужденных бандитов и оуновцев в количестве 8356 чел., 916 семей убитых бандитов в количестве 2912 чел., 672 семьи (2338 чел.) бандитов, находящихся на нелегальном положении и 273 семьи (909 чел.) бандпособников.

По социальному составу выселенные бандитские семьи распределяются следующим образом:

семьи кулаков – 432 или 1459 чел.,

семьи середняков – 3146 или 10182 чел.,

семьи бедняков – 792 или 2458 чел.,

семьи колхозников – 6 или 20 чел…

Имеются факты отрицательного реагирования. Так, энергетик электростанции г. Дрогобыч, Волярский в разговоре с механиком Олейниковым по вопросу выселения заявил: «Сколько я прожил на свете, а такой власти еще не видел. Это не люди, а вырвары. Не разбираясь, хватают детей, женщин, стариков и, несмотря на зиму вывозят их в Сибирь…»

Секретарь Дрогобыского обкома КП(б)У Горобец»

Доповідна записка Волинського обкому партії ЦК КП(б)У «Про виселення сімей активних учасників ОУН та УПА з території області» № 01-7/421 від 30 жовтня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

В порядке подготовки операции по выселению семей бандитов и оуновцев обкомом КП(б)У и облуправлением МГБ была проведена большая работа по учету этих семей… было проведено четыре совещания начальников райотделов МГБ и оперативного состава облуправления, непосредственно привлеченного к этой работе. В первых числах октября с вызовом начальников райотделов МГБ в облуправлении были составлены и просмотрены списки и составлен план операции по каждому району. До 15 октября с. г. вопрос о готовящейся операции был сохранен в тайне даже от секретарей райкомов КП(б)У. 15 октября было проведено инструктивное совещание секретарей райкомов партии, которым был разъяснен порядок выселения и дано указание о том, кто подлежит выселению… одновременно совместно с секретарями был подробно разработан вопрос техники проведения самой операции и привлечения партийно-советского актива.

О дне операции начальникам райотделов МГБ было сообщено 17 и 18 октября, а секретарям райкомов КП(б)У 18-19 октября. Партийно-советский актив был поставлен в известность о проводимой операции только за несколько часов до ее начала…

Министерством государственной безопасности УССР был утвержден план выселения семей оуновцев с территории Волынской области в количестве 2500. После наших настоятельных просьб этот план был увеличен до 2700 семей. В результате проведенной операции 21 октября с. г. выселено 2716 семей. Из них осужденных бандитов 1841, убитых бандитов 544 и бандитов-нелегалов – 331. Общее количество выселенных составляет 8938 человек, в том числе: мужчин 1927, женщин 4221, детей 2790…

Выселение было закончено к 24 часам 21 октября 1947 года. В период проведения операции скрылось от выселения 14 семей… В общей сложности, в период проведения операции скрылось и отсутствовало 163 человека…

Секретарь Волынского обкома КП(б)У Профатилов»

Доповідна записка Рівненського обкому партії ЦК КП(б)У «Про виселення сімей активних учасників ОУН і УПА з території області» № 994/30 від 31 жовтня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

Для проведения операции по выселению семей бандитов из Ровенской области были проведены следующие мероприятия:

15 октября с. г. обкомом КП(б)У совместно с УМГБ провел совещание первых секретарей райкомов КП(б)У и начальников райотделов МГБ по вопросу проведения операции по выселению указанных семей и сохранению оставленного ими имущества;

16 октября с. г. принято постановление исполкома облсовета депутатов трудящихся и бюро обкома КП(б)У «О порядке использования земель и имущества, оставленных после выселения семей националистов и бандитов»;

17 октября с. г. в обкоме КП(б)У было проведено совещание ответственных областных работников, командируемых в районы области… по проведению операции…

В результате проведенной 21 октября с. г. операции выселено семей больше, чем было намечено по плану… однако 338 семей не оказалось на месте…В процессе операции было обнаружено 35 схронов… Столкновений с бандитами во время проведения операции не было…

Был один случай, когда в с. Новый Двор бандиты обстреляли солдат МВД…

За период май-октябрь 1947 года в Ровенской области полностью ликвидировано 30 бандгрупп и 50 подпольных националистических организаций, убито и арестовано 2081 бандитов… Из руководящего состава ОУН ликвидировано 85 человек:

членов краевого провода – 2

членов надрайонных проводов – 4

членов районных проводов – 31

членов подрайонных проводов – 48…

отрицательные высказывания о выселении семей бандитов наблюдается только со стороны родственников выселенных и антисоветского элемента, сочувствующих украинско-немецким националистам, которые распространяют клеветнические слухи, что действующие бандгруппы в ответ на выселение активизируют диверсионно-террористическую деятельность. При этом они выражают недовольство советской властью.

Районный партийно-советский актив сейчас находится в селах, он разъясняет крестьянам политическое значение операции по выселению семей бандитов, проводит подготовительную работу к предстоящим выборам в местные советы депутатов трудящихся…

Секретарь Ровенского обкома КП(б)У Галий…»

Інформація Чернівецького обкому партії ЦК КП(б)У «Про виселення сімей активних учасників ОУН і УПА з території області» № 5а/6 від 31 жовтня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

…По области было оформлено к выселению 802 семьи участников подполья ОУН… по области выселено 616 семей 1635 человек… Подавляющее количество семей были выселены из населенных пунктов, наиболее пораженных наличием активных связей с действующими в районах этих сел бандитами ОУН…

Обком КП(б)У в целях закрепления итогов проведенной операции наметил ряд практических мероприятий по проведению политической и организационной работы среди населения в районах, пораженных бандитизмом, для обеспечения окончательной ликвидации остатков ОУН.

Секретарь обкома КП(б)У В.Вовк»

Доповідна записка Тернопільського обкому партії ЦК КП(б)У «Про виселення сімей активних учасників ОУН і УПА з території області та реагування на ці дії різних груп населення» № 2279/с від 31 жовтня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

К моменту выселения семей украинско-немецких националистов проведена большая подготовительная работа по оформлению личных дел на выселяемых, разработан план проведения операции изъятия этих семей… За два дня до операции в обкоме КП(б)У было проведено совещание первых секретарей ГК и РК КП(б)У и начальников райотделов МГБ. Для проведения этого мероприятия были мобилизированы все автотранспортные средства области… С 19 по 20 октября первыми секретарями райкомов КП(б)У и начальниками райотделов МГБ проводилась вся подготовительная работа, связанная с проведением операции, а накануне операции, в ночь на 21 октября, в райкомах КП(б)У проведены инструктивные совещания районного партийного и советского актива совместно с оперативным составом МГБ. После совещаний партийно-советский актив совместно с оперативными работниками МГБ немедленно направились в соответствующие села. По прибытии в села (3-5 часов утра) проводились краткие совещания с ранее намеченным сельским активом, после чего оперативным составом МГБ, советско-партийным активом и воинскими подразделениями сразу приступило к изъятию семей, подлежащих выселению.

Операция повсеместно была начата в 6 часов утра 21 октября и в основном была закончена к 4 часам того же дня за исключением отдельных сел…

Всего же по области выселено 5053 семьи: мужчин – 3211, женщин 6581, детей – 3382. В том числе: семей, в которых имеются члены, осужденные за бандитизм – 2491, семей, в которых члены семьи и есть убитые бандиты 1683, семей нелегалов 879, кулаков – 309…

До начала операции тайна о предстоящем выселении в районах была сохранена… скрылось 97 семей… 7 человек бежало… бандпроявлений в момент операции не было…

Секретарь Тернопольського обкома КП(б)У И.Компанец»

Доповідна записка Станіславського обкому партії ЦК КП(б)У «Про виселення сімей активних учасників ОУН і УПА з території області» № 00565 від 14 листопада 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

…областным комитетом КП(б)У совместно с облуправлением МГБ своевременно был разработан конкретный план проведения этих мероприятий…

На местах детально операция разрабатывалась райотделами МГБ с участием первых секретарей райкомов КП(б)У. Органы МГБ совместно с прикомандированным оперативным составом МГБ-МВД и «Смерш» из других областей заранее развернули подготовку к предстоящей операции, проводя ее в строгой конспирации…

Получив указание о дне проведения операции, мы 17 октября провели в УМГБ оперативное совещание первых секретарей райкомов КП(б)У и начальников МГБ, на котором рассмотрели состояние дел на местах, информировали районы о порядке проведения операции, обращении с имуществом вывозимых и сообщили сроки проведения операции…

Всего выселено 4575 семей в составе 12476 чел…. Женщин – 6185 чел… детей – 4415 чел… скрылась 601 семья в составе 2831 чел… Факт перехода значительного количества бандитских семей на нелегальное положение, что дало им возможность укрыться от выселения, объясняется тем, что несмотря на строжайшую конспирацию готовящейся операции, часть

населения и многие бандитские семьи знали, за исключением даты, о предстоящем выселении… В селах Подкамень и Долиняны Рогатинского района и ряде других сел… Тернопольской области были выявлены бандитские листовки с призывом к населению:

«Скрывайтесь, Вас будут выселять» и другие…

Осведомленность населения о готовящейся операции объясняется тем, что им известен порядок оформления документов и техника подготовки к выселению бандитских семей в прошлые годы, как-то: получение органами МГБ справок от сельсоветов, заполнение опросных листов, увеличение войсковых гарнизонов, подача на железнодорожные станции оборудованных эшелонов.

Все это дало повод многим семьям изменить постоянное место жительства и укрыться…

В проведении данной операции участвовало:

оперсостава МГБ-МВД и контрразведки – 1693 чел.,

партийно-советского актива – свыше 10 тыс. чел…,

войск МГБ и пограничных частей МВД – 5841 чел.,

автомашин – 605 штук и около 2 тыс. подвод…

Секретарь Станиславского обкома КП(б)У Слонь»

Отже, як бачимо з наведеного, гітлерівським окупантам не вдалося знищити народи СРСР, виселити їх з їхніх історичних земель. Це зробив за них сталінський режим. Першою жертвою стали 300 тис. німців АРСР Поволжя (до 1917 р. на території Російської імперії проживало 2,5 млн. німців). Після підписання пакту про ненапад з Гітлером у серпні 1939 р., Сталін за таємною домовленістю з ним, видав Німеччині 4 тис. активних німецьких комуністів, яких нацисти стратили: це було грубим і цинічним порушенням Конституції СРСР 1936 р., яка гарантувала право притулку іноземним громадянам, які зазнали переслідувань за відстоювання інтересів трудящих.

У перші місяці радянсько-німецької війни десятки тисяч радянських німців мужньо боролися на фронтах з нацистськими загарбниками. Однак, вже 28 серпня 1941 р. в указі Президії Верховної Ради СРСР «Про переселення німців, проживаючих в районах Поволжя», вони були звинувачені у зраді батьківщини і вислані до Сибіру, Казахстану, і в райони Крайньої Півночі. Під загрозою покарання строком на 20 років таборів їм заборонялося залишати населені пункти, де вони були раніше прописані.

Повертаючись до наказу № 0078/42 від 22.06.1944 р. й надалі припускаючи, що це фальшивка, слід звернутися до наступного нормативно-правового акту радянської влади, Постановления Государственного Комитета Обороны (ГОКО) № 5858 сс от 11 мая 1944 г., про примусове переселення кримських татар у віддалені райони СРСР, яке, на відміну від попереднього було «успішно» виконано, оскільки потребувало значно меншого задіяння військових і матеріальних можливостей СРСР. При цьому, спадає на думку близькість дат: 11 травня 1944 р. і 22 червня 1944 р.

Очевидно, планувалося використати «кримський» досвід з насильницького переселення корінного народу у віддалені регіони СРСР вже на українських теренах.

Основні витяги сумнозвісної постанови «ГОКО – 5858 сс» від 11 травня 1944 р. такі:

«Москва. Кремль

В период Отечественной войны многие крымские тары изменили Родине, дезертировали из частей Красной Армии, обороняющих Крым, и переходили на сторону противника, вступали в сформированные немцами добровольческие татарские воинские части, боровшиеся против Красной Армии; в период окупации Крыма немецко-фашистскими вой-сками, участвуя в немецких карательных отрядах, крымские татары особенно отличились своими зверскими расправами по отношению к советским партизанам, а также помогали немецким окупантам в деле организации насильственного угона советских граждан в гер-манское рабство и массового истребления советских людей.

Крымские татары активно сотрудничали с немецкими окупационными войсками, участвуя в организованных немецкой разведкой, в так называемых «татарских национальных комитетах» и широко использовались немцами для целей заброски в тыл Красной Армии шпионов и диверсантов. «Татарские национальные комитеты», в которых главную роль играли белогвардейско-татарские эмигранты, при поддержке крымских татар направляли свою деятельность на преследование и притеснение нетатарского населения Крыма и вели работу по подготовке насильственного отторжения Крыма от Советского Союза при помощи германских вооруженных сил.

Учитывая вышеизложенное, Государственный Комитет Обороны постановляет:

1. Всех татар выселить с территории Крыма и поселить их на постоянное жительство в качестве спецпереселенцев в районах Узбекской ССР. Выселение возложить на НКВД СССР. Обязать НКВД СССР (т. Берия) выселение крымских татар закончить у 1 июня 1944 г.

2. Установить следующий порядок и условия выселения:

а) разрешить спецпереселенцам взять с собой личные вещи, одежду, бытовой инвентарь, посуду и продовольствие в количестве до 500 кг. на семью…

в) обязать НКПС (т. Кагановича) организовать перевозку спецпереселенцев из Крыма в Узбекскую ССР специально сформированными эшелонами по графику, составленному совместно с НКВД СССР. Количество эшелонов, станции и погрузки и станции назначения по заявке НКВД СССР.

Расчеты за перевозки произвести по тарифу перевозок заключенных…

Обязать секретаря ЦК КП(б)Узбекистана т. Юсупова, Председателя СНК УзССР т. Абдурахманова и Народного Комиссара Внутренних дел УзССР до 1 июня с.г. провести следующие мероприятия по приему и расселению спецпереселенцев:

а) принять и расслелить в пределах УзССР 140-160 тыс. человек спецпереселенцев – татар, направляемых НКВД СССР из Крымской АССР.

Расселение спецпереселенцев произвести в совхозных поселках, существующих колхозах, подсобных сельских хозяйствах, предприятиях и заводских поселках для использования в сельском хозяйстве и промышленности…

Председатель Государственного Комитета Обороны И.В.Сталин»

Одночасно з кримськими татарами із Криму були примусово виселені й усі німці.

До кінця травня 1945 р. було насильницьки було переселено понад 423 тис. кримських татар. Майже половина з них загинула на початок 1946 р. Кримська АРСР була перетворена в область, а її населення скоротилося з 1196 тис. осіб до 351 тис. людей. Одна кримська татарка, яка пережила цей геноцид, пізніше згадувала: «…нас выселяли… в три часа утра дети спали, вошли солдаты и сказали, чтобы мы за пять минут собрались и вышли из дома. Нам не разрешили брать с собой ни вещей, ни продуктов… Стоял сплошной плач голодных детей. Муж сражался на фронте. Я была с тремя детьми…»

Події, що сталися раніше: 20 лютого 1944 р. нарком внутрішніх справ Л. Берія та його заступники прибули до Грозного, щоб розпочати операцію тотального виселення чеченців та інгушів. 23 лютого протягом дня все населення було зігнане на залізничної станції Грозний, Гудермес, Орджонікідзе, посаджене у товарні вагони і відправлене у віддалені регіони СРСР. Значну кількість людей, переважно жінок з дітьми, вагітних, хворих, людей похилого віку, а також тих, хто чинив опір переселенню, заганяли у колгоспні хліви або великі будинки, після чого їх розстрілювали і спалювали. У записці завідуючого сектором відділу адміністративних органів ЦК КПРС В. Тікунова і співробітника Головної військової прокуратури Г.Дорофєєва, Першому секретарю ЦК КПРС Хрущову від 31 жовтня 1956 р. зазначено: «…Після виселення чеченців і інгушів у багатьох населених пунктах і особливо в гірських районах були зруйновані та знищені всі житлові приміщення. Безжалісно були знищені багато пам'яток давньої культури, що становили велику історичну цінність…»;

8 березня 1944 р. війська НКВС за декілька годин зігнали на станцію Нальчик все населення Кабардино-Балкарської АРСР кількістю 40 тис. осіб. Їх насильно зірвали з насиджених місць і відправили до Казахстану і Сибіру.

У цей час понад 15 тис. балкарців перебували на радянсько-німецькому фронті.

Представники народів Північного Кавказу, що перебували в лавах діючої Червоної Армії протягом 1944-1945 рр., були відкликані та відправлені в спеціальні поселення східних районів СРСР. Відтак, було репресовано, знищено і відправлено до спеціальних поселень 6000 тис. чеченців, інгушів, акинців; з території Дагестанської АРСР було насильницьки виселено у віддалені регіони СРСР близько 240 тис. калмиків і понад 120 тис. карачаївців. Близько половини їх загинуло від нестерпних умов праці і побуту, знущань і переслідувань каральних радянських органів.

Чи потрібно наголошувати на тому, що в ході такого виселення було порушено головний принцип як тоді називали «соціалістичної законності», що передбачала

індивідуальність вини та покарання за неї. Радянська система помахом руки зробила злочинним увесь народ, не дивлячись на те, що десятки тисяч кримських татар героїчно воювали на той час у Червоній Армії; були серед них і Герої Радянського Союзу, кавалери орденів Слава та ін. високих нагород СРСР, але радянська влада вирішила їх долю по своєму.

Слід зазначити, що згідно з постановою Державного Комітету Оборони СРСР від 2 червня 1944 р. № 5984/цт із Криму були виселені в Гур'євську, Молотовську, Свердловську, Кемеровську області, а також у Башкирську АРСР греки (16 тис. осіб), вірмени (10 тис. осіб), болгари (близько 3 тис. осіб). У цій постанові зазначено: «...в связи с военной обстановкой и невозможностью в короткий срок проверить их деятельность на оккупированной территории... .»

Як стало відомо пізніше історикам, радянське керівництво готувалось розпочати війну з Туреччиною, а населення Криму, на їх думку, могло заважати радянському режиму у реалізації його експансії у Середземномор'ї.

У цих каральних акціях були і конкретні виконавці. Ім'я одного з них стало відомим з інтерв'ю колишнього командира сотні УПА Мирослава Симчина, яке, вже за часів незалежності України, він дав журналу «Сучасність». За плечима цієї мужньої людини шість років героїчної партизанської боротьби, майже тридцять три роки він провів в тюрмах і таборах самого суворого режиму СРСР. Волею долі йому та його сотні у складі близько 180 бійців довелось здійснити кару справедливості над карателем, який 18 травня 1944 року керував виселенням кримських татар з їх рідної землі. Його ім'я Сергій Дергачов, генерал-майор військ НКВС:

«...події розгорнулись в районі легендарного села Космач. Тут повстанці оточили і знищили численний загін енкаведистів-карателів, який змушений був по радіо запросити допомогу зі Станіслва. Повстанці перехопили цю радіограму і влаштували у трьох напрямках засідки... З однієї сторони була гірська місцевість, а з іншої гірська річка, далі був плавний поворот дороги і міст, який ми розібрали. Ми добре замаскувались у галявинах так, що дорога у нас була як на долоні. У тріскучий мороз повстанці цілу ніч просиділи у засідках, і тільки зранку з'явились каратели, що їхали на допомогу...спершу під'їхала їхня розвідка, яку ми не чіпали, а далі почали під'їжджати вантажні автомобілі забиті енкаведистами.

Перший автомобіль забуксував на розібраному повстанцями мосту. Згодом під'їхав другий автомобіль, третій, четвертий... Потім під'їхав легковий автомобіль і ще дванадцять «студебекерів» ... Я наказав без команди не стріляти, бо відкривши вогонь по голові колони, або по її середині, то задні авто могли б нас обійти. Коли підійшов останній автомобіль, я дав команду «Вогонь!»

Хлопці як відкрили вогонь, я і сьогодні як тільки згадаю це, – то там було таке, що ні в якому пеклі гірше не придумаєш. А все тому, що сотня була прекрасно озброєна, мала двадцять два легких кулемети, полковий важкий міномет, два десятки автоматів, півтори десятки напівавтоматичних гвинтівок. Були також і гранати. Тому ми зразу як ушкварили вогнем, то вони почали кидатись то в одну сторону, то в іншу, оточені з усіх боків, енкаведистам було нікуди діватись. Вогонь по них вівся з усіх сторін. Шлях назад їм був перекритий двома кулеметами. Вони залягли і почали відстрілюватися. Але наш вогонь був настільки сильним, що каратели навіть не могли підняти голову.

Вони кидались то в одну, то в іншу сторону, але скрізь їх чекала стіна нашого вогню.

Отак вони усі до одного й загинули. Наші втрати – три повстанці були легко поранені, вбитих серед нас не було.

У тому бою загинуло 405 чоловік, в тому числі й командир дивізії карателів Сергій Дергачов. Тільки у 1968 р. під час слідства, я дізнався, що це був полк дивізії карателів-енкаведистів.

С.Дергачов до війни працював в охороні московського Кремля, приймав активну участь у війні з Фінляндією. Це він командував дивізією карателів, яка виселяла кримських татар, чеченців, інгушів. Після цього цю дивізію було підсилено іншими військовими відділами і послано до нас в Карпати для знищення нашого збройного підпілля... А тоді, у січні 1945 р. ми ще не знали кого саме розгромили...»

Отже, більшовикам насильно виселити українців у віддалені регіони СРСР на мій погляд, було неможливо, ще й тому, що це потрібно було робити на території, де активно діяла УПА та збройне підпілля ОУН, що активно захищали українське населення від німецьких і більшовицьких окупантів.

3. Активізація боротьби українського національно-визвольного руху у 1947 р.

(Око за око, компартійні документи, що свідчать про активізацію українського національно-визвольного руху у 1947 р., знову організований радянським режимом Голодомор українців, акції українських повстанців з врятування українців від голоду)

Посилення антирадянської діяльності ОУН-УПА у 1947 р. тривало до 1949 р. Воно було спричинене активізацією боротьби радянського режиму проти українського національно-визвольного руху через проведення військово-чекістських операцій та виселення сімей активних українських учасників руху спротиву у віддалені райони СРСР, що відповідало рішенню Політбюро ЦК ВКП (б) від 13 серпня 1947 р. № 1159/123. У директивній вказівці Проводу ОУН, яка знаходилась у криївці керівника Олександрійського районного проводу «Сагайдачного» зазначалося: «…потрібно… сільську адміністрацію із росіян як і голів сільрад, секретарів і т. д. – знищувати… сільську адміністрацію із українців зі сходу – висилати після попередження, щоб за дві доби виїжджали, а якщо не послухають – знищувати… До питання вивезених сімей в Сибір здійснювати відплатні акції… розстрілювати росіян районної адміністрації, партійців, комсомольців, не дивлячись на їх національність… виганяти із сіл вчителів та лікарів зі сходу… не допускати, щоб на місця вивезених сімей до Сибіру осіли росіяни... під час акції нанести удар по цивільній більшовицькій агентурі… Ці акції розпочати 5 серпня, а закінчити як можна скоріше…»

Водночас, у 1947 р. не дивлячись на величезні зусилля радянського режиму, безпрецедентні засоби силового і морального тиску, більшовикам у той період не вдалося завдати вирішальної поразки силам українського визвольного руху. Про це свідчать і документи радянського режиму:

Інформація відділу ЦК КП(б)У з роботи західних, Ізмаїльської та Закарпатської областей Секретарю ЦК КП(б)У Л.Кагановичу про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН за квітень 1947 р. від 5 травня 1947 р.

«…войсками МГБ ликвидировано 26 бандгрупп и оуновских организаций, убито 390 и арестовано 635 бандитов и членов ОУН… За истекшее время наиболее активно проводилась борьба с бандами ОУН-УПА в Тернопольской области, где из проведенных 2114 чекистско-оперативных мероприятий с положительным результатом были до 45 процентов. В Станиславской, Дрогобычской, Львовской областях органы и войска МГБ продолжали вести борьбу крайне неудовлетворительно… За время с 1 по 30 апреля с.г. в западных областях совершено 179 бандпроявлений, в марте – 112 бандпроявлений… Значительно возросло количество бандпроявлений во Львовской и Ровенской областях… Бандиты… действовали мелкими группами… Наши потери от бандпроявлений составили 222 человека… резко увеличилось количество разоружений истребительных батальонов… если в марте их было 3, то в апреле – 13…Необходимо отметить, что решение ЦК КП(б)У от 5 апреля 1947 года «Об усилении борьбы с остатками банд украинско-немецких националистов в западных областях УССР» многими райкомами КП(б)У, органами и подразделениями войск МГБ не выполняются… В целях дальнейшего усиления борьбы с бандамиОУН-УПА считаем необходимым:

Обязать министра госбезопасности тов. Савченко издать приказ, чтобы органы МВД, внутренние войска не оставляли нераскрытыми ни одно бандпроявление… Предложить министру госбезопасности УССР тов. Савченко командировать во Львовскую, Тернопольскую, Ровенскую, Станиславскую, Волынскую и Дрогобычскую области группы опытных оперативных работников из восточных областей сроком на 2-3 месяца для оказания помощи райотделам МГБ в борьбе с бандами ОУН-УПА.

Зам. Заведующего отделом ЦК КП(б)У по западным областям В.Бекасов»

Інформація Управління з перевірки партійних органів ЦК КП(б)У Секретарю ЦК КП(б)У Л.Кагановичу «Про виконання постанови ЦК КП (б) від 17 серпня 1947 р. «Про хід боротьби із залишками банд і підпіллям українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» від 23 вересня 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

… Анализ оперативной деятельности органов и войск МГБ по борьбе с остатками банд

украинско-немецких националистов показывает, что партийные организации, органы и войска МГБ западных областей УССР решение партии о борьбе с остатками банд ОУН-УПА выполняют неудовлетворительно… особенно неудовлетворительно в Тернопольской, Дрогобычской и Станиславской областях… одновременно в этих областях усилились бандпроявления… Учитывая, что борьба с остатками банд и украинско-националистическим подпольем в последнее время значительно ослаблена… считается целесообразным послать секретарям указанных обкомов КП(б)У специальные письма, обратив их внимание на неудовлетворительное выполнение постановления ЦК КП(б)У от 17 августа с.г.

Зам. Начальника Управления по проверке партийных органов ЦК КП(б)У Коваль»

Інформація Київського обкому партії ЦК КП(б)У «Про дії озброєної групи УПА на території Бородянського і Макарівського районів області» К-30-1499 від 3 листопада 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У Мельникову Л.Г.

Таємно

…В ночь на 28.10.1947 года в с. Макаровская Буда Макаровского района прибыла бандбоевка УПА… вооруженная пулеметами, автоматами и пистолетами… 28.10.1947 года эта же боевка УПА… руководитель «Андрей»… прибыла в село Мигалки Бородянского района… В это же время в здании сельсовета проводило совещание актива села по вопросу подготовки к выборам в местные советы… никого не тронув, а раздав присутствующим на совещании 20 листовок националистического содержания: «Універсал», «Селяни, чи буде голод», «Допоки терпітимемо», порвав портреты вождей партии и правительства, скрылись в сторону лесного масива с. Кодра…

Зам. Зав. Оргинструктором отдеала Киевского обкома КП(б)У П.Ракин»

Інформація Управління з перевірки партійних органів ЦК КП(б)У Секретарю ЦК КП(б)У Д.Коротченку «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН у західних областях УРСР та незадовільний стан цієї роботи у Львівській області» 10 листопада 1947 р.

«Секретарю ЦК КП(б)У Коротченко Д.С.

…Состояние борьбы с бандитами… за последние двадцать дней характеризуются увеличением бандпроявлений… некоторым увеличением наших потерь…

В августе было 159 бандпроявлений, сентябре – 134, октябре – 73. Однако, в третьей декаде октября и особенно в первой декаде ноября количество бандпроявлений стало возрастать… В сентябре наши потери составили 175 человек… Проводимые органами МГБ в настоящее время мероприятия нельзя считать удовлетворительными… В августе было убито и арестовано 2697 бандитов, сентябре – 1887, октябре – 1105 бандитов… Несколько лучших результатов в борьбе с бандами, чем другие области, добились партийные организации и органы МГБ в Черновицкой и Тернопольской областях… В Ровенской области… имеется небольшое увеличение бандпроявлений… В Станиславской и Дрогобычской областях имеется незначительное снижение за указанный период бандпроявлений и наших потерь… Несколько ухудшила работу с бандами и подпольем ОУН Волынская область… Крайне неудовлетворительно проходит борьба с остатками банд украинско-немецких националистов во Львовской области, где на протяжении последних 3-х месяцев не произошло никакого улучшения…

Из приведенных данных видно, что количество бандпроявлений за последнее время начинает возрастать. Прирост бандпроявлений идет, главным образом, за счет Львовской области… Считаю необходимым обратить на это обстоятельство внимание обкомов КП(б)У западных областей, особенно Львовского обкома, а также органов МГБ…

Начальник Управления по проверке парторганов ЦК КП(б)У Мельников»

Доповідна записка Львівського обкому партії ЦК КП(б)У «Про хід боротьби з формуваннями УПА і підпіллям ОУН на території області за період з 10 жовтня по 15 листопада 1947 р.» № 2643/21 від 19 листопада 1947 р.

«ЦК КП(б)У тов. Кагановичу Л.М.

Совершенно секретно

Борьба с остатками банд украинско-немецких националистов и оуновским подпольем за прошедший месяц характеризуется, с одной стороны, усилением оперативно-чекистских мер органами МГБ..., а с другой активизацией бандитских элементов в ряде районов области: Глинянском, Немировском, Жовковском, Бусском, Радеховском, Подкаменском, Лопатинском и Перемышлянском. Бандиты и оуновцы за последнее время усилили агитацион-

ную работу и террористические акты… остатки бандитов и оуновского подполья в последнее время применяют новую тактику в изменившихся условиях. Из захваченных документов надрайонного референта СБ «Русича» видно, что основная задача бандитов: «выбить совпартактив и наш подучетный элемент, чтобы не беспокоили нас в зимний период… На случай выселения или массовых арестов жить без зимних схронов… Снег, который держится 2-3 дня для нас не представляет опасности…»

В целом подполье ОУН и участники бандгрупп в своей пропагандистско-агитационной вражеской работе и распространяемых листовках главное внимание направили против колхозного строительства… В период с 10 по 31 октября на территории области бандгруппами совершено 20 террористических актов… С 1 по 15 ноября в области совершено 25 бандпроявлений… в период с 10 октября по 15 ноября убито совпартактива 12 человек, работников МВД – 3, служащих советских учреждений – 10, бойцов истребительных батальонов 5… С 10 октября по 15 ноября на территории области проведено 68 операций, в результате которых:

ликвидировано националистических организаций – 10

убито бандитов – 42…

изъято:

пулеметов – 4

автоматов – 34

винтовок – 26…

В числе убитых оказались:

Надрайонный референт СБ Гудыма по кличке «Сычевый»

Командир районной боевки СБ Букета Ф.М. по кличке «Гучный»…

В результате проведенных агентурно-оперативных мероприятий убиты и задержаны (из числа руководящего состава ОУН, УПА):

Паук Петр по кличке «Степовой» – член Львовского краевого провода ОУН, хозяйственный референт убит,

Цар Иван – руководитель Винницкого СБ районного провода ОУН, по кличке «Ирод» – задержан,

Бубело Стефан – заместитель референта СБ районного провода ОУН по кличке «Карпо» – задержан,

Щур Богдан – пропагандист районного провода ОУН по кличке «Комар» – убит,

Дизан Иван – районный руководитель боевки СБ по кличке «Чернота» – убит,

Патиш Лука – районный проводник ОУН по Магеровскому району по кличке «Сорока» – задержан,

Калашник Андрей – политреферент районного провода ОУН по кличке «Черноморец» – убит,

Связной краевого провода ОУН по кличке «Господарь» – задержан,

Чоп Анна – руководитель женской сетки райпровода оУН по кличке «Марийка» – задержана,

кущевой господарчий ОУН «Игорь» – задержан,

Кусый Юлиан – помощник коменданта СБ районного провода ОУН по кличке «Вовк» – убит,

Мисяк Михаил – кущевой проводник ОУН по кличке «Крук» – задержан,

Бондарь Василий – руководитель куща ОУН по кличке «Остап» – убит,

За последнее время УМГБ Львовской области и Управлением погранвойск в Магеровском, Жовковском, Куликовском … районах отмечено появление перешедших через границу бандгрупп…

УМГБ совместно с Управлением погранвойск разработаны мероприятия по выявлению и уничтожению бандитов, перешедших границу…

Секретарь Львовского обкома КП(б)У Ф.Горбань»

Всього, у другій половині 1947 р. учасники збройного підпілля здійснили 538 акцій, що було набагато більше, ніж у першій половині цього ж року. Тому кінець 1947 р. не приніс більшовикам такої очікуваної і жаданої перемоги над силами українського визвольного руху, що набрав масового характеру, основу якого становили середняцько-бідняцькі особи українського села, а не заможні верстви українців, як про це стверджувала радянська пропаганда.

Тому не дивно, що саме наприкінці року, в листопаді-грудні, бої між збройним

підпіллям і органами МДБ носили особливо впертий характер. За даними ОУН і УПА втрати більшовиків у другій половині 1947 р. становили 475 вбитими, а власні втрати – 177 українських патріотів.

У 1947 р. на теренах восьми областей УРСР здійснено 906 різних збройних і збройно-політичних акцій УПА на українського збройного підпілля, що включали сутички з відділами МВС, МДБ, озброєними партійцями тощо.

Зі сторони УПА у цих сутичках загинуло 325 чоловік. За результатами облав НКВС у 1947 р. більшовикам вдалося розкрити 103 бункери УПА та криївки підпільників. У 12-ти випадках залогам бункерів вдалося прорватися з боєм крізь вороже оточення, у 91- му випадку оточені повстанці (всього 209 чоловік) боролись до останнього і, вистрілявши всі набої, останньою гранатою підірвали себе, щоб не попасти живим у руки ворога (ці дані не охоплюють Закерзоння).

Постанова Ради Міністрів УРСР і Політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи по посиленню охорони колгоспного майна в західних областях УРСР» № 153/10-з від 11 грудня 1947 р.

Совет Министров УССР и ЦК КП(б)У отмечают, что за последнее время имеют случаи нападения бандитов на колхозы в западных областях Украины…

Обязать облисполкомы, обкомы КП(б)У, Министерство государственной безопасности принять решительные меры по усилению охраны колхозного имущества и повышению бдительности местного партийного, советского актива…

Каждое бандпроявление, направленное против колхозов и колхозного актива, должно рассматриваться как чрезвычайное проишествие и ни одно из них не должно остаться безнаказанным…

Глубоко и широко разъяснять колхозникам, что дело борьбы с врагами украинского народа – украинско-немецкими националистами и кулачеством и охрана их от вражеской деятельности колхозного имущества является, прежде всего, делом самих колхозников…

Обязать Министерство Государственной безопасности (тов. Савченко):

усилить разведывательную работу по своевременному вскрытию и пресечению диверсионно-террористических намерений бандитов по отношению колхозного актива и колхозного имущества колхозников;

пересмотреть дислокацию гарнизонов войск МГБ и групп истребительных батальонов с тем, чтобы обеспечить закрытие доступа бандитам на территорию колхозов;

в наиболее пораженных бандитизмом районах усилить гарнизоны войск МГБ и выделить из их состава подвижные маневренные группы с задачей выброски на места, как возможных, так и совершенных бандпроявлений с целью полной ликвидации бандитов и выявления их пособников.

Обязать Министра внутренних дел (тов. Строкач):

в каждом колхозе создать, вооружить и обучить самоохрану из числа колхозного актива, возложив руководство этими группами на участковых уполномоченных милиции;

силами группы самоохраны организовать круглосуточное патрулирование на территории колхозов, охраняя наиболее уязвимые объекты (тока, фермы, конюшни), а также установить живую связь с дежурным по сельсовету, чтобы при появлении бандитов поднимать колхозников на борьбу с таковыми;

повести самую решительную борьбу с расхитителями колхозного имущества, с уголовными бандитскими группами, действующими на территории западных областей УССР…»

У 1947 р. сталінська кліка вирішила повторити в Україні Голодомор 1932-1933 рр. У колгоспів та селян-одноосібників забирали весь врожай і відправляли його у Польщу, Болгарію, до інших країн так званої «народної демократії» для підтримки існуючих там комуністичних режимів. До цього також додалася посуха. Східні регіони України та Молдавію охопив голод.

В Західній Україні на заваді сталінським напасникам стали бійці УПА. У 1947 р. на території восьми областей України було зафіксовано 906 різноманітних збройних і політичних акцій УПА: боїв з відділами МВС-МДБ, озброєними партійцями і радянськими чиновниками, які забирали хліб у селян, знищення ворожих господарських пунктів, транспортних зв'язків тощо. За місяцями ці акції розподілилися таким чином: січень 26, лютий – 22, березень – 36, квітень – 90, травень – 106, червень – 11, липень 91, серпень – 129, листопад – 89.

У відповідь, в результаті облав на ліси і села, де діяли повстанці радянським каральним органам вдалося розкрити 103 бункери і криївки УПА: у дванадцяти випадках оточеним повстанцям вдалося прорватися з бункерів крізь вороже оточення, у 91 випадку, оточені боролися до останнього і, вистрілявши всі набої, останньою гранатою підривали себе, щоб не потрапити у руки ворога.

За висновками українських істориків ці жертви у 1947 р. не були даремними, оскільки у цей період українські повстанці врятували українців від чергового Голодомору, здійснити який в Україні знову намагалася радянська влада. Водночас близько півтора мільйони українських селян центральної, східної та південної України вмерли з голоду: наявні численні свідчення українських селян про те, що радянські сільські активісти не лише намагалися забирати з сіл усі продукти, а й знищували ту їжу, яку собі готували селяни.

Більше того, УПА та ОУН розповсюджували між селами відозви, у яких закликалося допомагати продуктами голодуючим українцям, які масово їхали з інших регіонів України у Західну Україну з надією прохарчуватися. Так, в одному із звернень йшлося: «Пам'ятайте, що коли б у Західній Україні були колгоспи, то Ви б вмирали від голоду вже у 1946-1947 рр. А так не тільки в Західній Україні не було голоду, а ще й скільки наших братів зі Східної України врятувалося від голодної смерті».

Про всеосяжність і масштабність боротьби комуністичного режиму проти українських повстанців і підпільників свідчить той факт, що упродовж 1946-1947 рр. Політбюро, Оргбюро і Секретаріат ЦК КП(б)України, у тому числі спільно з Урядом УРСР, прийняли понад 40 постанов, спрямованих у тій чи іншій формі на придушення спротиву ОУН і УПА та ліквідацію масової бази визвольного руху.

Загалом слід констатувати, що 1946-1947 рр. стали часом найважчих випробувань, що випали на долю українських повстанців і підпільників.

У цей період наступ більшовиків на позиції українського визвольного руху в західному регіоні носив тотальний характер. За кількістю залучених радянським режимом сил і засобів (бронетехніка, авіація, артилерія) та інтенсивністю бойових дій цей наступ не мав аналогів як у попередні, так і в наступний період радянської дійсності на території України.

4. Український національно-визвольний рух у 1948 р. кінці 1950-х років

(Заходи радянського режиму, спрямовані на «остаточну ліквідацію» оунівського підпілля, нова тактика українського національно-визвольного руху, великі бої і нові завдання, нормативно-правові акти режиму, радянські спецслужби, узагальнююча історична довідка, боротьба українців за створення УССД продовжується)

МДБ СРСР наказом № 00207 у лютому 1948 р., а МДБ УРСР директивою № 8 від 28 лютого 1948 р. вимагали «остаточної ліквідації оунівського підпілля, наприклад, у Тернопільській області.

Проте, не дивлячись на усі заходи радянського режиму українське підпілля продовжувало діяти і наносити болючі втрати ворогу змінюючи тактику боротьби: восени 1948 р. Головне Командування УПА проводить розчленування й переформатування на підпільно-збройні форми боротьби також деяких відділів УПА в Карпатах і Підкарпатті.

З оглядку на те, що енкаведисти мали можливість в короткий час скупчуватися на одному відтинкові окупованої української території великі свої, а також армійські підрозділи Червоної Армії, було недоцільним оперування великими повстанськими силами, щоб не наражати їх на великі бої, а відтак, і на великі втрати.

Потрібно було зберегти живу силу українського національно-визвольного руху.

Крім того, все болючіше ставала проблема прохарчування повстанців та підпільників, оскільки блокада сіл, яку широко застосовували більшовики у Західній Україні не давали змоги належному функціонуванню продуктового постачання великих повстанських частин та підпільників, а закладені раніше в лісах продуктові припаси поступово вичерпувались, багато з них виявили та захопили спецвідділи НКВС.

Провід ОУН у своїй декларації з приводу закінчення Другої світової війни проголосив: «Впродовж останніх двох років (1945-1946) УПА провела з енкаведистськими частинами і кинутими проти неї частинами Червоеої армії кілька сот великих боїв і незліченну кількість малих боїв і сутичок, провела цілу низку саботажних акцій, знищила кілька тисяч найзапекліших ворогів українського народу з поміж партії, НКВД, більшовицької адміністрації. Революційне підпілля провело величезну протибільшовицьку політико-виховну й організаторську роботу серед українських мас. Внаслідок цього більшовицькі окупанти фактично не панують на величезній території України і не можуть успішно здійснювати тут своїх терористичних і грабункових заходів».

Згідно з дорученням УГВР та Головного командування УПА, великі відділи УПА у цей період розформовуються на оперативно-самостійні підвідділи кількістю 11-50 чоловік. Частина бійців УПА перейшла до самооборонних кущових відділів для допомоги українському збройному підпіллю. Про це йдеться у друкованому органі УГВР «Бюро інформації УГВР» (випуск 2): «враховуючи існуючі в Україні обставини, а також військові сили УПА,слід знайти такі форми і методи боротьби, які б дозволили визвольному руху вижити і боротися. З цих причин УПА і ОУН перейшли з повстанських форм масової збройної боротьби в глибоке підпілля. Водночас, великі УПА мають продовжити діяти в тих регіонах, де мають бути відповідні природно-географічні умови, головним чином у Підкарпатті.

Головним завданням підпілля у цей період були належна організаторська і широка політично-пропагандивна робота. Метою такої діяльності було повалення більшовицького панування в Україні і побудова на її українських етнографічних землях Української Самостійної Соборної Держави: перейшовши у глибоке підпілля український визвольний рух змінив характер своїх збройних акцій. Це були вже не великі бої сотень і куренів УПА, а постійні дрібні сутички з ворогом розчленованих, але тісно організаційно пов'язаних та керованих одним керівним центром повстанських і підпільних груп.

У 1948 р. на терені УРСР повстанцями було здійснено 1422 акції УПА та збройного підпілля у 12-ти областях.

Втрати більшовиків склали 910 чоловік убитими.

УПА та українське збройне підпілля втратило за цей час 347 чоловік убитими, в тому числі 122 бійців УПА та 225 членів ОУН. У цьому році НКВД вдалося викрити 94 криївки підпільників та повстанців. Лише у 7-ми випадках всім підпільникам вдалося прорватися крізь вороже кільце; у 87-х випадках оточені загинули – разом 191 чоловік, обороняючись до останнього набоя, а далі зірвали себе гранатами.

У цьому році більшовикам вдалося відшукати одну підпільну друкарню ОУН (на Волині) та одне з підпільних бюро Відділу Пропаганди й Інформації УГВР (на Болехівщині). В обох випадках працівники підпілля гранатами знищили криївки і себе.

З постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про стан і заходи по зміцненню соціалістичної законності та радянського правопорядку в Українській РСР» № 158/9-з від 28 січня 1948 р.

«…Обязать обкомы КП(б)У, исполкомы областных Советов депутатов трудящихся, Прокуратуру УССР, Министерство юстиции и Министерство внутренних дел УССР принять самые решительные меры к устранению и предупреждению нарушений социалистической законности и советского парвопорядка…

Обязать МВД УССР (т. Строкача), МГБ УССР (т. Савченко), прокуратуру УССР (т. Руденко), Верховный Суд (т. Топчия) и прокуратуру войск МВД Украинского округа (т. Семашко) в месячный срок закончить расследование и рассмотрение дел, возбужденных против лиц, виновных в нарушении социалистической законности, и привлечь их к строгой ответственности…

Обязать прокурора УССР т. Руденко, министра внутренних дел УССР т. Строкача, министра госбезопасности УССР т. Савченко, министра юстиции УССР т. Панасюка и председателя Верховного Суда УССР т. Топчия:

Повседневно воспитывать работников органов МВД, МГБ и судебно-прокурорских органов в духе беспредельной преданности партии Ленина-Сталина, беспощадной ненависти к врагам государства, глубокого сознания ответственности за выполнение служебного долга…

принять самые решительные меры к очищению этих органов от непригодных работников, морально разложившихся, и лиц, не способных проводить в жизнь советские законы. Решительно пресекать позорные фвакты взяточничества и нарушения социалистической законнгости со стороны органов МВД и судебно-прокурорских органов…

Обязать секретарей обкомов КП(б)У и председателей исполкомов областных советов депутатов трудящихся Волынской, Дрогобычской, Львовской, Ровенской, Станиславской, Тернопольской, Черновицкой и Закарпатской областей:

ликвидировать искривления классовой линии допущенные в период хлебозаготовок 1947 года, немедленно восстановить нарушенные права крестьян-середняков, неправильно зачисленных в кулаки… Виновных в искривлении классовой линии привлечь к ответственности;

покончить с нарушениями социалистической законности в западных областях УССР. Разъяснить членам и кандидатам в члены партии, всем советским работникам, что в обстановке обострения классовой борьбы в западных областей УССР малейшие нарушения законов используются враждебными элементами в целях подрыва авторитета советской власти и что интересы решительной и беспощадной борьбы с остатками банд украинско-немецких националистов требует строжайшего соблюдения социалистической законности, безусловного сохранения прав советских граждан, определенных Сталинской Конституцией, решителдьного пресечения беззакония и произвола;

всемерно повышать бдительность партийных, советских, судебно-прокурорских работников и сотрудников органов МВД и МГБ, привлекая к суровой ответственности лиц, допускающих пьянство, разгильдяйство, недисциплинированность и тем самым ослабляющих борьбу с остатками банд украинско-немецких националстов».

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про поліпшення масово-політичної роботи, подальший розвиток колгоспного будівництва і ліквідації залишків банд українсько-німецьких націоналістів у західних областях УРСР» № 166/86 від 1 червня 1948 р.

«…В западных областях создано 2313 колхозов, в которых объединено 220754 крестьянских хозяйства 14,6 процента…

Укрепление морально-политического единства бедняко-середняцких масс крестьянства западных областей подорвало базу остатков украинско-немецких националистов и их подполья…

Во многих районах западных областей созрели условия для организации новых колхозов. Все большее колличество бедняков и середняков… стремится в колхозы…

… неудовлетворительно руководят колхозным строительством Станиславский, Ровенский, Дрогобычский обкомы КП(б)У…

…усилились бандпроявления в этих областях…

ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать обкомы и райкомы КП(б)У, исполкомы областных и районных советов депутатов трудящихся Львовской, Станиславской, Дрогобычской, Ровенской, Волынской, Тернопольской и Черновицкой областей, МГБ УССР сосредоточить усилия партийных и советских организаций на задачах дальнейшего развития колхозного строительства, укрепления колхозов, развертывания работы по политическому воспитанию трудящихся масс, создания в каждом селе, колхозе, крепкого боеспособного актива…

Организовать в каждом населенном пункте систематическое проведение собраний, митингов, чтение лекций по важнейшим вопросам текущей политики, внутреннего и международного положения Советского Союза…

Принять меры, чтобы в каждом без исключения селе работали клуб, изба-читальня или красный уголок…

Органам МГБ шире привлекать к агентурной работе честных, преданных советской власти людей.

Осуществить слудующие мероприятия:

усовершенствовать формы и методы борьбы с агентурой, чтобы обеспечить своевременную связь с ней и полностью гарантировать ее от рсшифровки… очистить агентуру от балласта, двурушников…

с целью уничтожения членов и функционеров «центрального провода ОУН», организовать межобластную оперативно-чекистскую группу… и перевести ее на негласное положение;

…организовать в каждой области оперативные секторы … вменить в обязанность этим секторам контроль за работой в трех-четырех районах, наиболее пораженных бандитизмом;

...шире применять подвижные чекистко-войсковые группы, ставя перед ними конкретные задачи в течение определенного срока выявить и полностью ликвидировать банды их главарей. Запретить оперативным группам покидать районы действий..., пока они полностью не выполнят оперативное задание...

...активизировать работу чекистско-войсковых групп, действующих в так называемых подрайонах (населенные пункты, на которых базируются бандитские группы и главари оуновского подполья...)...

Обязать Управление кадров ЦК КН (б) У (т. Епишева), Министерство госбезопасности УССР (т. Савченко) и обкомы КП(б)У западных областей:

в месячный срок укрепить состав работников органов МГБ в западных областях, особенно состав начальников районных отделов, отстранив тех, кто не оправдал себя активной боевой работой на этом посту;

до 1 июля с.г. отобрать опытных, проверенных на практической работе оперативных работников из центрального аппарата МГБ УССР и направить их в западные области для использования на руководящей работе в органах МГБ;

до 15 июля с.г. полностью укомплектовать оперативно-чекистким составом областные управления, городские и районные отделы МГБ в западных областях...

Обязать Министра внутренних дел УССР т. Строкача и начальников областных управлений МВД западных областей:

в ближайшее время во всех селах западных областей УССР, в первую очередь в тех селах, где имеются или организуются колхозы, создать группы охраны общественного порядка;

принять меры к очистке существующих групп по охране общественного порядка от агентуры, засланной в них оуновцами, от лиц не внушающих политического доверия, и укомплектовать эти группы... за счет колхозного актива... обучить и вооружить бойцов этих групп. Руководство группами по охране общественного порядка возложить на участковых уполномоченных милиции:

силами групп охраны общественного порядка организовать круглосуточное патрулирование на территории сел и колхозов...

...улучшить агентурную работу...»

Влітку 1948 р. упівці провели масові акції проти запровадження колгоспів на території Волинської області. Було спалено колгоспи на Волині, Галичині, Чернівеччині та в інших регіонах Західної України.

У 1948 р. в результаті невпинних боїв та облав «чекістам» вдалося виявити 94 криївки повстанців. Лише у семи випадках підпільникам вдалося прорватися крізь вороже оточення. У 87 випадках оточені упівці чисельністю 191 чол. відстрілювалися до останнього патрона і перебуваючи у безвихідному становищі підірвали себе гранатами.

Більшовицькими карателями було також викрито підпільну друкарню ОУН на Волині та одне з підпільних бюро відділу пропаганди та інформації УГВР (на Болехівщині). В обох випадках українські підпільники запалили криївки вибухами гранат так вдало, що до рук МВС-МДБ не потрапив жоден документ повстанців.

Також влітку відділи УПА провели масові акції проти колгоспів на Волині, всього знищено 21 колгосп. У травні-червні у Львівській, Тернопільській, Чернівецькій областях знищено 47 колгоспів.

Великі бої УПА з МВС-МДБ у цей період були такими:

7 січня біля хуторів Весела Гора, Підгаєцького району, Тернопільської області зустрілась велика група повстанців з великим відділом МВД і вступила з ними у бій. На допомогу більшовикам прийшли відділи МВД з околишніх сіл. Повстанці зайняли кругову оборону і відбивши п'ятикратний наступ більшовиків, відступили в ліси. Більшовики втратили у бою 45 чоловік убитими, зі сторони повстанців загинуло 14 чоловік;

16 лютого повстанці провели бій з відділом МВД в с. Романів, Львівської області, в якому загинуло 7 більшовиків;

7 березня відділ УПА під командою хорунжого Романа провів бій з відділами МВД на Дрогобиччині. В кількагодинному бою більшовики втратили 19 вбитими, повстанців убито 2 чоловік;

4 червня відділ УПА під командою Летуна звів бій з відділом МВД, у якому 9 більшовиків було убито;

9 липня відділ УПА під під командою Гамалії звів бій з відділои МГБ, У бою загинуло 8 більшовиків.

Той же український підпільник, – Дмитро Верхоляк згадував: «…у полон до більшовиків потрапила наша зв'язкова, Ганна Попрович. Вона була важко поранена. НКВС помістило її у свій госпіталь, де її там лікували. Вона не давала місцевим більшовикам ніяких показів. Але тут один з них повідомив, що завтра приїдуть спеціалісти з Києва і вона їм все розповість… нам довели цю інформацію і нам було поствлено завдання її звільнити… було підібрано трьох наших хлопців, які добре знались на москальській мові, вони перевдягнулись у виряд НКВС, підійшли до госпіталю, де була наша поранена. Один з них дав чергу з автомата по стійковому, і коли той упав, зайняв його місце. Двоє наших увійшли у госпіталь, знищили ще одного більшовика і вибивши двері кімнати, де була наша зв'язкова, звільнили її з більшовицького полону…»

У 1949 р., як і в попередні роки збройна боротьба ОУН-УПА продовжувалася з неослабленою силою. Повстанці майже у всіх випадках билися до кінця, віддаючи перевагу смерті, ніж полону. Про це свідчать такі факти:

7 січня в с. Уїздці (район Мізоч, Рівненська обл.) відділ енкаведистів оточив криївку повстанців. Повстанці опинились у безвиході. З криками «Слава Україні!» вони підірвали себе гранатами;

13 січня на полях біля с. Мишковиці (Микулинецький район, Тернопільської обл.) три повстанці протягом двох годин вели запеклий нерівний бій з тридцятьма енкаведистами. Оточені повстанці відстрілювалися до останнього, а потім застрелились;

20 лютого в с. Гніздище (район Великі Бірки, Тернопільщина) відділ емведистів під час облави знайшов у селянській хаті криївку повстанців. Зав'язався нерівний бій під час якого обидва повстанці разом з господарем хати застрелились.

Боротьба мала запеклий характер, вона продовжувалась і в наступні роки, хоча ставала дедалі важчою. Противник врахував свій попередній досвід і постійно вишукував нові способи ведення війни з українським національно-визвольним рухом: у 1948-1949 рр. МДБ спланувало та організувало вбивство св'ященника Г. Костельника і письменника Я. Галана. Ці акції «чекісти» проголосили справою рук бандерівців і використали як привід для проведення чергових акцій репресій проти української інтелігенції.

У кінці 40-х, на початку 50-х років збройне підпілля починає відчувати нестачу зброї та амуніції: зброю повстанці здобували у ворога. Під час великих боїв це не було проблемою, та з переходом до дій малими групами, це було важко зробити.

Також великої шкоди завдавало те, що у багатьох місцях після розгрому міської і сільської підпільної мережі ОУН зменшувався її вплив на стрільців УПА, порушувались скоординованість військових акцій. Багато боївок залишилися без політичного керівництва і діяло на свій страх і ризик.

У цей період надзвичайно ускладнилася проблема харчування відділів ОУН-УПА, оскільки на початку 50-х років на західноукраїнських землях насильницькими методами було завершено колективізацію сільських господарств. Це призвело до масового зубожіння всього українського населення, внслідок чого воно було неспроможним задовольнити харчові потреби ОУН-УПА. Відтоді єдиним джерелом добування продуктів стали радянські магазини і колгоспні продовольчі склади.

Згодом, радянський режим змінив тактику боротьби з українським національно-визвольним рухом: замість масових боїв, облав великими силами, практикованих раніше, МВС-МДБ почали широко застосовувати так зване «прочісування», «розробку» провідних членів збройного підпілля. Прочісування полягало у тому, що невеликі відділи МВС-МДБ, чисельністю одна-п'ять сотень, несподівано оточували ліс чи село і за допомогою собак обстежували кожен кущ і кожну хату.

«Розробкою» керівних членів збройного підпілля займалися вищі керівники радянських каральних органів, маючи для цього цілий штат співробітників. Його зав-

дання полягало у вивченні особи даного командира, його звичок, родинних відносин, переліку хвороб, приватного життя тощо. На підставі цього вибирався спосіб, який повинен був привести до фізичного знищення такого командира шляхом нападу, засідки, провокації.

«Чекістам» вдалося дещо проникнути в організаційну мережу ОУН-УПА. На зрадницький шлях стали окремі члени ОУН. Така ганебна деградація сталася, наприклад, з одним з керівників закордонного Проводу ОУН – М.Матвієнком.

В таких важких умовах боротьба ОУН-УПА зазнавала болючих втрат:

4 листопада 1948 р. у бою з «чекістами» на околиці с. Малий Либонь був убитий видатний командир «УПА-Захід» ВО «Буг» Крайовий Провідник ОУН Львівського краю «Федір» (Зиновій Таршаковець);

31 січня 1949 р. у Львові, відстрілюючись загинув полковник УПА «Лицар» (Олександр Гасин);

У лютому 1949 р. на Волині енкаведисти вбили командира УПА, Крайового Провідника ОУН на Північно-Західних українських землях «Смока» (Петра Козака);

17 квітня 1949 р. під час облоги криївки в долині р. Лімниці застрілився командир «УПА-Захід» полковник «Шелест» (Василь Сидор);

У жовтні 1949 р. помер від отриманих ран командир «Хрін», який був широко відомий своєю боротьбою на Закерзонні, талановитий літератор, автор відомих на Заході мемуарів «Крізь сміх заліза» та «Зимою у бункері»;

5 березня 1950 р. стався найболючий для УПА удар – в с. Білогорща, що під Львовом, оточений спецвідділом МДБ, який навмисно прислали з Києва для виконання спеціального завдання з розшуку керівника УПА, смертю героя загинув Головний Командир УПА, генерал-хорунжий «Тарас Чупринка» (Роман Шухевич). Про це шеф МДБ Абакумов одразу ж особисто повідомив Й. Сталіна. Після його смерті пост командувача УПА зайняв полковник «Коваль» (Василь Кук).

Цього року боротьба за створення незалежної Української держави тривала. У цьому сенсі український визвольний рух поставив перед собою такі завдання:

1) втримати й надалі розбудовувати на українських землях свою Організацію, що в умовах більшовицької окупації, може успішно діяти тільки у підпіллі;

2) втримати і далі розбудовувати серед українського народу свої ідейні та моральні позиції шляхом поширення визвольних, самостійницьких ідей та включення у протибільшовицьку боротьбу широких верств українського населення;

3) поширювати ідеї протибільшовицької боротьби в усьому СРСР;

4) активною боротьбою маніфестувати перед усіма волелюбними народами світу самостійницькі прагнення українського народу.

Усі ці завдання УПА виконувались, а заходи реалізовувались ось уже сьомий рік в умовах більшовицької окупації. Визвольною боротьбою українського народу і підпілля керувало УГВР.

У 1949 р. УПА та українське підпілля здійснили 603 збройних акції проти більшовиків, у яких біля 1000 більшовиків було знищено. Основною тактикою УПА та підпілля у цей період були засідки та наскоки на більшовицьких окупантів.

Важливими боями у цьому відношенні є такі бої:

16.02.49 р. в с. Ставищанах (Білогірського району, Камянець-Подільської області) повстанці знищили на пошті телефонічне устаткування, приміщення сільради та клуб, де відбувалися агітації за вступ до колгоспу й популяризації радянської влади (загалом таких акцій, без збройної боротьби було вчинено близько півтори тисячі);

01.05.49 р. підвідділ «Хріна» під командою чотового старшого вістуна «Ч» зробив наскок на спецгрупу МВД в с. Волосянка, Дрогобицької області. Ворожі сили – 6 стрибків під командою ст. лейтенанта. У результаті бою ворог втратив 7 чоловік убитими і пораненими. У повстанців втрат не було, здобуто зброю та 1150 штук амуніції;

04.05.49 р. той же підвідділ провів бій з трьома спецгрупами МВД в лісі Посіцький. Ворожі сили: три спецгрупи під командуванням майора у кількості 50 чоловік. У результаті бою ворог втратив 21 чоловіка убитими і пораненими, з поміж ними майор. Втрати повстанців склали 2 убитих;

20.05.49 р. українськими повстанцями зроблено засідку в райцентрі Стрілки під командуванням хорунжого «О» на автомашини, на яких їхали більшовики, що інспектували прикордонні райони. У результаті бою ворог втратив 18 убитих і невідомо скільки поранених. Між убитими делегати з Москви і Києва. Повстанці втрат не мали;

21.05.49 р. підвідділ під командою вістуна «К» зробив засідку на шляху Головецьке-Гвоздець на групу МГБ, що поверталася з облави.

Ворог втратив 6 убитих. Було здобуто 1 кулемет, 2 автомати, амуніцію та іншу зброю та військове спорядження. Повстанці втрат не мали;

29.05.49 р. спецбоївка МВД наскочила на хату в с. Воля Районова, на Самбірщині, де квартирували 5 стрільців, що займалися заготівлею продуктів для загонів УПА (у результаті бою ворог втратив 5 чоловік. Повстанці втратили 1-го бійця; під шквальним вогнем більшовиків стрільці залягли і почали відбиватися від ворога у кількості 27 чоловік, коли вістуна «С» було поранено, він вогнем з кулемета прикрив вогнем своїх товаришів, які відступили, а вистріливши всі патрони застрілився);

03.06.49 р. стрільці під командою командира «Х» йдучи рейдом, вийшли на ворожу засідку розложену по верхах гір між селами Ластівка-Ясінка-Кіндратів. Чисельністю ворог мав 100 чоловік, які лежали на голих хребтах гір, розташувавшись у формі фронтальної лінії, що загороджувала відхід до Майданських і Неділянсько-Смілянських лісів. Група УПА складалася з 11 людей. Ворог підпустив українських повстанців під голий верх, а потім закидав гранатами. Але, у зв'язку з тим, що група не гаячи часу залягла, гранати не зробили повстанцям жодної шкоди. Навпаки, вогнем з кулемета був убитий один більшовик, а повстанці вдало відступили;

03.06.49 р. підвідділ під командою хорунжого «О» зробив між селами Стрільбичі та Біличі Старосамбірського району засідку на емведистів та більшовиків, що поверталися з колгоспної акції і силою та побоями примушували селян вступати у колгосп. У результаті бою ворог втратив 7 чоловік;

22,08.49 р. група УПА під командою «О» наскочила на 10 емведешників. У результаті бою ворог втратив 4 чоловіки, а повстанці одного пораненого;

02.09.49 р. в лісі біля с. Неділька спецбоївка МВД наскочила на групу повстанців. У результаті бою один повстанець загинув відразу, а другий – поранений, вистрілявши всі патрони застрілився.

У другій половині 40-х років більшовики розпочали суцільну колективізацію у Західних областях України. Сюди із східних областей було скеровано понад 30 тис. партійних і радянських працівників. Новоприбулі не орієнтувалися у місцевій обстановці, зневажливо ставились до місцевих жителів: для організації колгоспів застосовувався грубий тиск, залякування, терор. У цей час села Західної України були забиті військами МВС і МДБ, що складалися в основному із солдатів – вихідців з кавказьких і середньоазіатських народностей. Виконуючи настанови партії вони всіляко знущалися з українських селян. 23 грудня 1949 р. ЦК ВКП (б) прийняв постанову «Про організацію політвідділів при МТС західних областей УРСР». Для роботи у них направили 1,7 тис. партійних активістів. Політвідділи МТС підміняли собою будь-які органи влади на селі і стали осередками масованого наступу комуністичного режиму на західноукраїнське село.

З постанови ЦК КП(б)У «Про роботу Тернопільського обкому КП(б)У» № 23/158 від 25 січня 1950 р.

«...В области создано 1130 колхозов, объединяющих 83,3 процента крестьянских хозяйств...

Вместе с тем, ЦК КП(б)У отмечает наличие крупных недостатков в работе Тернопольского обкома партии и его первого секретаря т. Дружинина по руководству райкомами партии, первичными парторганизациями, советскими и хозяйственными органами и особенно организационно-хозяйственным укреплением колхозов...

Многие руководители районов и области не учитывают того, что теперь, когда, основная масса крестьянства пошла в колхозы, кулачество и остатки банд украинских буржуазных националистов пытаются, пользуясь беспечностью партийных и советских работников, насаждать свою агентуру в колхозах, пролезать на руководящие посты и, тем самым, подрывать колхозы изнутри.

Массово-политическая работа среди трудящихся, особенно на селе, поставлена плохо и она не носит боевого, наступательного характера, глубоко не вскрывается классово-враждебная сущность украинских буржуазных националистов, как злейших врагов, ведущих борьбу против интеерсов народа. Обком и райкомы КП(б)У повседневную агитационно-массовую работу на селе передоверили низовым агитаторам…, а руководящие работники… лично почти не ведут работы среди населения. В условиях западных областей, где первичных парторганизаций на селе очень мало, такая практика является особенно нетерпимой…

Бюро обкома КП(б)У неудовлетворительно занимается вопросами идеологической работы среди населения, особенно среди молодежи, учащихся институтов, техникумов, школ и других учебных заведений. Допущена засоренность учебных заведений враждебными элементами. Учащиеся и преподавательский состав недостаточно мобилизируется на разоблачение и изгнание националистических элементов из учебных заведений…

В области все еще имеются факты грубого нарушения советских законов, некоторые работники из партийно-советского актива и органов МГБ допускают случаи произвола по отношению к местному населению.

Обком и райкомы КП(б)У слабо руководят комсомольскими организациями. Неудовлетворительно ведется работа по укреплению боеспособности комсомольских организаций и повышению классовой бдительности комсомольцев… Комсомольские организации мало привлекаются к работе по коллективизации сельского хозяйства…, недостаточно проводится работа по вовлечению в комсомол местной молодежи…

ЦК КП(б)У требует от Тернопольского обкома и райкомов партии со всей решительностью бороться против нарушений советской законности… каждый случай нарушения советских законов нанисит большой политический вред и используется враждебными элементами в борьбе против советской власти…

ЦК КП(б)У требует от обкома и райкомов партии решительного усиления борьбы с остатками банд украинских буржуазных националстов, за быстрейшую ликвидацию их. Усилить руководство органами МГБ, поднять их ответственность за дело вкорчевывания оуновского подполья.

Задача быстрейшей ликвидации остатков банд требует того чтобы …партийные организации подняли широкие масы трудящихся на беспощадную войну с врагом, разжигая классовую ненависть к нему. Повысить бдительность партийных, советских, хозяйственных руководителей, привлекать к строгой ответственности тех работников, которые своей беспечностью дают возможность враждебным элементами проникать в советские, хозяйственные, земельные органы и другие организации…»

З постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про роботу Станіславського обкому КП(б)У» № 39/2-з від 15 липня 1950 р.

«…ЦК КП(б)У считает, что в руководстве обкома партии областной партийной организацией и хозяйственно-политической жизнью имеются серьезные недостатки.

Обком партии недостаточно повышает уровень политического руководства горкомов и райкомов, не использует в полной мере благоприятную политическую обстановку, сложившуюся в результате коллективизации, для решительного выкорчевывания и уничтожения остатков банд и подполья украинских буржуазных националистов.

…кулаки и оуновкое подполье проникает на руководящие посты в колхозах с тем, чтобы тормозить дело колхозного строительства…

…организационно-партийная и партийно-политическая работа во многих районах находится на низком уровне…

Обком КП(б)У не организует систематической проверки исполнения директив партии и правительства…На руководящих должностях всего лишь 11,5 процентов из местного населения.

Значительная часть населения, особенно горных районов, остается еще вне информированности о важнейших решениях партии и правительства о международном и внутреннем положении страны. Политическая агитация слабо отражает актуальные вопросы колхозного строительства…

Не во всех селах и колхохзах создан широкий беспартийный актив, на который можно было бы постоянно опираться при решении хозяйственно-политических задач. Слабо вовлекаются в общественно-политическую работу женщины, сельская интеллигенция и молодежь.

Идейно-политическое воспитание комсомольцев и молодежи ведется на низком уровне…

…Усилить охрану колхозов, МТС и сел. Организовать повсеместно группы охраны общественного порядка из числа преданных рабочих и колхозников…»

Протягом 1949 р. та першого півріччя 1950 р. загинуло 265 і затримано 261-го учасника українського національного підпілля.

Постанова Політбюро ЦК КП(б)У «Про заходи по подальшому поліпшенню роботи груп охорони громадського порядку в західних областях УРСР» № 46/24 від 23 серпня 1950 р.

«…Во многих группах крайне слабо ведется политико-воспитательная работа и боевая подготовка…недостаточно разъясняется их роль в деле охраны колхозов… плохо изучается личный состав, вследствии чего имеют место случаи приникновения в них оуновской агентуры…

Совершенно неудовлетворительно ведется работа по вовлечению в ряды ВЛКСМ молодежи, состоящей в группах.

Ряд обкомов и многие райкомы КП(б)У …слабо контролируют работу коммунистов и комсомольцев… не проявляют должного внимания к нуждам групп. Многие группы охраны общественного порядка предоставлены сами себе…

Отдельные начальники районных отделов МГБ и начальники районных отделов милиции редко бывают на участках, не оказывают участковым уполномоченным милиции и группам общественного порядка постоянной помощи, не организовано учебы…

ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать обкомы и райкомы КП(б)У, областные управления и районные отделы МГБ и милиции западных областей УССР устранить отмеченные в настоящем постановлении недостатки по руководству группами охраны общественного порядка и участковыми уполномоченными милиции и принять все необходимые меры по дальнейшему улучшению руководства ими, вовлечению их в активную борьбу против остатков банд украинских буржуазных националистов… обеспечить взаимодействие и связь групп соседних сел и колхозов для активизации борьбы с бандами.

…коренным образом улучшить политико-воспитательную работу в группах охраны общественного порядка и с участковыми уполномоченными милиции…

Обкомам и райкомам КП(б)У, областным управлениям МГБ…закончить утверждение членов групп охраны общественного порядка на общих собраниях колхозников…

Обязать ЦК ЛКСМУ, обкомы и райкомы ЛКСМУ западных областей УССР решительно улучшить политико-воспитательную работу среди комсомольцев и молодежи групп охраны общественного порядка, вовлекая лучшую ее часть в ряды ленинского комсомола.

Отделу пропаганды и агитации ЦК КП(б)У и административному отделу ЦК КП(б)У совместно с МГБ УССР… разработать программу политических занятий для групп охраны общественного порядка…

Обязать Министерство госбезопасности УССР (т. Ковальчук):

…организовать систематическую учебу личного состава групп охраны общественного порядка по боевой подготовке;

провести необходимые мероприятия, исключающие возможность проникновения в группы сомнительных лиц и оуновской агентуры…

ЦК КП(б)У требует от обкомов, райкомов КП(б)У, первичных партийных и комсомольских организаций западных областей УССР усилить массово-политическую и воспитательную работу среди колхозников, улучшить работу сельских клубов и библиотек, обеспечить своевременную доставку во все колхозы газет, журналов… развернуть в колхозах чтение популярных …лекций и докладов, регулярно проводить общие собрания колхозников, на которых обсуждать вопросы политического и организационно-хозяйственного укрепления колхозов…Обеспечить успешное и своевременное выполнение каждым колхозом всех сельскохозяйственных работ, обязательств перед государством, неуклонный рост доходов каждого колхоза и оплату трудодня колхозников…»

Постанова Ради Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У «Про облік і реалізацію конфіскованого майна господарств, які виселяються з території Волинської, Дрогобицької, Львівської, Рівненської, Станіславської, Тернопільської, Чернівецької і Закарпатської областей» № 60/24 від 4 квітня 1951 р.

«В соответствии с постановлением Совета Министров Союза ССР от 23 января 1951 года № 189-88 сс о выселении кулаков, от 13 февраля 1951 года № 377-190 сс о выселении бандеровцев и от 3 марта 1951 года № 667-339 сс о выселении участников антисоветской нелегальной секты…Совет Министров Украинской ССР и ЦК КП(б)У постановляет:

1. Разрешить выселяемым брать с собой лично им принадлежащие ценности, домашние вещи и утварь (одежду, посуду, мелкий сельскохозяйственный и ремесленный инвентарь) и запас продовольствия на каждую семью общим весом: кулакам до 2-х т…

2. Все остальное имущество конфисковать.

Конфискованное имущество выселяемых обратить на покрытие недоимок по государственным обязательствам…постройки, инвентарь, скот передать колхозам бесплатно…

Продовольствие, продовольственное зерно, зернофураж… передать государству…»

Велике значення радянський режим надавав й ідеологічній «обробці» українців. Яскравим прикладом цього є **Постанова Пленуму ЦК КП (б) з питання «Про стан та заходи поліпшення ідеологічної роботи партійної організації України» № 11/1-з від 24 листопада 1951 р.**

«…Пленум ЦК КП(б)У постановляет:

Считать главной задачей всех партийных организаций Украины быстрейшее устранение серьезных недостатков и ошибок в идеологической работе, в идейно-воспитательной работе среди населения, особенно среди интеллигенции.

Обязать Политбюро, Секретариат ЦК, обкомы, горкомы, райкомы КП(б)У и все партийные организации республики обеспечить безусловное выполнение исторических решений ЦК КП(б)У и указаний товарища Сталина по идеологическим вопросам.

Решительно улучшить руководство всеми участками идеологической работы, делом коммунистического воспитания трудящихся. Добиться дальнейшего подъема украинской советской литературы, искусства, науки, коренного улучшения работы печати, постановки народного образования, пропагандистской, массово-политической и культурно-просветительной работы.

Усилить работу по воспитанию всех трудящихся республики в духе безграничной любви к Родине, преданности великой партии Ленина-Сталина, в духе верности нерушимой ленинско-сталинской дружбе народов, являющейся источником силы и могущества нашей страны, источником процветания Советской Украины составной и неотъемлимой части великого Советского Союза.

Всеми срудствами идеологической работы неустанно пропагандировать и разъяснять трудящимся, что своими успехами в хозяйственном и культурном строительстве украинский народ обязан большевистской партии, великому вождю и учителю товарищу Сталину, дружбе народов нашей страны, своему старшему брату – великому русскому народу, что только под звездой советской власти… Украина превратилась в цветущую индустриально-колхозную социалистическую республику, все украинские земли воссоединены в едином Украинском Советском социалистическом государстве…

Партийным организациям западных областей шире и глубже разъяснять рабочим, колхозникам, интеллигенции ленинско-сталинскую политику большевистской партии, идеи дружбы народов, ярче и убедительнее показывать трудящимся победы советского народа, достигнутые под руководством великой партии Ленина-Сталина, разоблачать предательскую роль украинских буржуазных националистов…»

30 грудня грудня 1952 р. ЦК КПРС зобов'язав МВС СРСР ліквідувати «до кінця року повністю» націоналістичне підпілля і «озброєні банди» у західних областях УРСР, БРСР, Литві, Латвії, Естонії.

З Постанови Політбюро ЦК КП(б)У «Про роботу Рівненського обкому КП(б) України» № 99/17 від 23 квітня 1952 р.

«… ЦК КП(б)У отмечает, что обком и райкомы КП(б)У совершенно неудовлетворительно ведут работу по разоблачению идеологии злейших врагов украинского народа украинских буржуазных националистов, ослабили борьбу по уничтожению недобитых остатков оуновских банд, как одной из важнейших задач Ровенской областной партийной организации…

ЦК КП(б)У постановляет:

Обязать обком КП(б)У устранить серьезные ошибки и недостатки, отмеченные в настоящем постановлении, коренным образом улучшить руководство сельским хозяйсвом, промышленностью, организационно-партийной и идеологической работой, усилить борьбу за полное уничтожение остатков оуновских банд…»

Зі стенограми виступу секретаря ЦК КП(б)У О.Кириченка на засіданні Політбюро ЦК КП(б)У з приводу статті у газеті «Правда» № 72 від 4 липня 1951 р.

«…Мне кажетсся, что в западных областях наша пропаганда направленная против украинских буржуазных националистов, носит еще неконкретный, несмелый и слишком общий характер.

«Правда», например, нашла нужным и возможным прямо сказать, что стихотворение

«Люби Украину» является по своему содержанию националистическим, до конца порочным, под ним мог бы подписаться Бандера, Петлюра и т.п. А наши работники в западных областях проявляют ненужную сдержанность какой-то ложный стыд.

Во-первых. пропаганда носит нерегулярный характер, и, во-вторых, в ее отражении украинский буржуазный национализм приобретает нередко какое-то абстрактное понятие…»

Постанова Оргбюро ЦК КП (б) «Про роботу партійного комітету Київського обласного Управління МГБ» № 116/17 від 22 липня 1952 р.

«…ЦК КП(б)У отмечает, что в практике работы партийного комитета и первичных организаций Управления имеют место крупные недостатки.

Партийный комитет слабо мобилизирует коммунистов Управления на выполнение задач, поставленных ЦК КП(б)У перед органами МГБ по усилению борьбы с …антисоветским подпольем и окончательной ликвидации остатков украинских буржуазных националистов и их пособнической базы в гор. Киеве и Киевской области…

…ряд оперативных мероприятий готовятся и проводятся неудовлетворительно, а отдельные из них заканчиваются провалами и жертвами со стороны работников МГБ…»

Зі звітної доповіді Центрального комітету КП(б)У XVII з'їзду КП(б)У, вересень 1952 р.

«…в западных областях имеются факты проникновения на руководящие должности, особенно в колхозах, ставленников украинских буржуазных националистов.

Остатки разгромленных банд украинских буржуазных националистов пытаются проникнуть в колхозы, на предприятия, в учреждения, учебные заведения, чтобы изнутри вредить нашему делу. Мы должны в ближайшее время покончить с остатками оуновцев в западных областях и создать там обстановку, чтобы трудящиеся знали и чувствовали, что никто не смеет покушаться на их интересы, на жизнь людей… что их всегда защитит советская власть.

В западных областях имеется теперь многочисленный актив, выросший против кулачества и националистов, за колхозы, за проведение в жизнь мероприятий партии и правительства. Важнейшей задачей партийных организаций является всемерное улучшение дела воспитания и выдвижения проверенных, преданных партии Ленина-Сталина кадров из местного актива, воспитание их в духе политической бдительности и строгого соблюдения советской законности…

Серьезным недостатком является то, что в ряде областей мало выдвигается женщин и молодежи на руководящую партийную, советскую, хозяйственную работу. Выдвижение женщин и молодежи на руководящие посты должно было быть предметом постоянной заботы партийных, советских и хозяйственных органов…

Украинские буржуазные националисты всегда были злейшими врагами украинского народа. Все их враждебные действия направлены против самого дорогого для трудящихся ленинско-сталинской дружбы и братства советских народов, против русской культуры и ее высшего достижения – ленинизма. Змеинное жало идеологии украинского буржуазного национализма направлено против жизненной основы советского строя – политики коммунистического партии, которой украинский народ обязан расцветом хозяйства и культуры своей республики, осуществлением вековой мечты о воссоединении всех украинских земель в едином украинском советском государстве…

Буржуазный национализм – наиболее живучий и опасный пережиток капитализма в сознании людей. Мы должны разоблачать любые проявления украинского буржуазного национазма, в чем бы они не выражались. Мы должны также непримиримо бороться с проявлениями враждебной, реакционной идеологии безродного космополитизма…»

У 1950 р. більшовики повністю завершили насильницьку колективізацію України, знищивши організований український повстанський рух, а також вивізши самих активних до Сибіру.

Станом на 17 квітня 1952 р. в Україні, головним чином в її західних регіонах, продовжував вести роботу 71 провід ОУН, 84 бойові групи ОУН, а також окремі бойовики, загальною чисельністю більш як 1 тис. осіб. До кінця 1954 р. у підпіллі перебували розрізнені групи українських підпільників між якими більш як пів року не було зв'язку, останні – підпільники Карпатського Крайового Проводу командира «Грома».

На початку 50-х років ЦК КП(б)У кілька разів в своїх рішеннях зверталося до теми проведення відкритих судових процесів в західних областях України. Для цього були

прийняті відповідні постанови Політбюро ЦК КП(б)У, як то «Про проведення відкритих судових процесів над учасниками українських буржуазно-націоналістичних банд» від 5 і 11 жовтня 1951 р. Це є свідченням того, що цим процесам надавалось великого пропагандистського значення в боротьбі проти УПА і ОУН. Вони повинні були сприяти залякуванню місцевого українського населення, щоб позбавити українські націоналістичні організації підтримки з їх боку. Станом на 18 вересня 1949 р. у Західній Україні було проведено 14 відкритих судових процесів. На них до страти, з 51 члена ОУН засудили 24: «Треба проводити відкриті процеси, виносити суворі вироки. Частину бандитів засудити до розстрілу» (Д.Коротченко).

Це одна з ясравих ілюстрацій так званої «соціалістичної законності», коли ще до суду вирішувалась доля тих, кого оголошували «бандитами»:

28 грудня 1949 р. ухвалено постанову Політбюро ЦК КП(б)У «Про не притягнення до карної відповідальності учасників залишків розгромлених українських націоналістичних банд у західних областях Української РСР, які добровільно зголосилися до органів радянської влади з повинною».

Незважаючи на зовнішній «гуманізм» такого роду рішень, ставлення режиму до учасників українського визвольного руху не було однолінійним:

9 листопада 1956 р. Президія Верховної Ради УРСР прийняла указ «Про заборону колишнім керівникам і активним учасникам українського націоналістичного підпілля, які були засуджені і відбули покарання, повертатись у західні області УРСР»;

30 листопада 1956 р. Політбюро ЦК КПУ ухвалив постанову «Про перегляд справ деяких осіб, звільнених з ув'язнення і заслання».

Видання цих актів було спричинено тим, що станом на 1 грудня 1956 р. у західні області України повернулись після звільнення 60 тис. осіб, засуджених свого часу за участь у повстанському русі. Тоді влада вдалася до нових переселень, до так званого оргнабору (тобто людей примусово направляли на роботу у східні області СРСР), а також до того, щоб переконати судові органи, що бандерівців зарано звільнили, а тому їх слід повернути на місця колишнього ув'язнення.

12 березня 1954 р. було ухвалено постанову ЦК КПРС «Про завдання Комітету державної безпеки при Раді Міністрів СРСР».

Відповідні акти були прийняті і в УРСР:

постанову Політбюро ЦК КПУ «Про стан та заходи щодо подальшого поліпшення роботи органів Комітету державної безпеки в західних областях Української РСР» від 11 квітня 1955 р.;

постанову Політбюро ЦК КПУ «Про стан та заходи посилення роботи органів державної безпеки Української РСР» від 24 листопада 1959 р.

В них знаходимо відлуння тих подій, що розгорталися в Західній Україні у повоєнний час. Компартія вимагала зробити все, щоб ці події ніколи не повторилися: «Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР… покращити роботу проти центрів українських буржуазних націоналістів, по ідейному та організаційному розкладанню української національної еміграції і компрометації її керівників, використовуючи для цього поряд з оперативними і легальні можливості… Зобов'язати Комітет державної безпеки при Раді міністрів УРСР та його органи на місцях посилити роботу по попередженню, викриттю і присіканню ворожих дій націоналістичних та інших антирадянських елементів на території республіки…»

У 50-х роках компартійна влада продовжувала видавати директивні та інструктивні акти, спрямовані на подальшу боротьбу з українським національно-визвольним рухом:

Постанова Бюро ЦК КПУ «Про заходи, вжиті членами бюро ЦК КП України по наданню допомоги місцевим партійним і радянським органам західних областей УРСР у ліквідації залишків оунівського підпілля» № 13/2-з від 17 січня 1953 р.

«… 2. Считать необходимым членам Бюро ЦК КП Украины в феврале вторично выехать в западные области УССР для проверки выполнения местными партийными и советскими органами намеченных мероприятий по ликвидации остатков оуновского подполья.

3. …в феврале с. г. заслушать… на Бюро ЦК КП Украины доклад министра государствен-

ной безопасности УССР..., а также секретарей обкомов и начальников областных управлений МГБ западных областей о ходе ликвидации остатков оуновского подполья в западных областях УССР...»

Постанова Бюро ЦК КПУ «Про постанову ЦК КПРС від 26 травня 1953 року «Питання західних областей Української РСР» та доповідну записку тов. Берія до Президії ЦК КПРС» № 26/1-з від 28 травня 1953 р.

«...политическое состояние в западных областях Украины продолжает оставаться неудовлетворительным. Слабая работа местных партийных и советских органов, а также недостаточное руководство со стороны ЦК КП Украины и Совета Министров УССР привели к тому, что среди значительной части населения существует недовольство хозяйственными, политическими и культурными мероприятиями, осуществляемыми на местах.

До сего времени не применяются эффективные меры по организационно-хозяйственному укреплению колхозов...

Серьезное недовольство населения западных областей Украины... вызывают факты глубокого извращения ленинско-сталинской национальной политики. В составе руководящего советского и партийного актива западных областей очень мало работников из местного населения.

Существует огульное недоверие к местным кадрам, интеллигенции, особенно к старшему поколению, что особенно болезненно воспринимается населением западных областей. В высших учебных заведениях недооценивается преподавание на украинском языке.

Отдельные работники допускают администрирование, произвол и беззаконие по отношению к местному населению. Несмотря на многолетнюю борьбу, до этого времени не ликвидировано националистическое подполье, которое все еще существует.

За эти крупные ошибки и недостатки ЦК КПСС подверг острой критике ЦК КП Украины и Совет Министров УССР и снял т. Мельникова Л.Г. с поста первого секретаря ЦК КП Украины как не обеспечившего руководство.

Центральный Комитет КПСС поставил перед всей партийной организацией Украины одну из главных задач на ближайший период решительное оздоровление политического состояния западных областей республики и обязал ЦК КП Украины и Львовской, Дрогобычской, Тернопольской, Станиславской, Волынской, Ровенской, Закарпатской, Измаильский и Черновицкие обкомы партии вкорне перестроить всю партийно-политическую работу в западных областях Украины с тем, чтобы в ближайшее время добиться исправления отмеченных ошибок и недостатков.

Бюро ЦК КП Украины постановляет:

...4. Для обсуждения постановления ЦК КПСС от 26 мая 1953 года «Вопросы западных областей Украинской ССР» и докладной записки тов. Берия в Президиум ЦК КПСС созвать 2 июня 1953 года пленум ЦК КП Украины.

5. Во исполнение постановления ЦК КПСС в ближайшее время разработать конкретные мероприятия по практическому осуществлению постановления ЦК КПСС от 26 мая 1953 года «Вопросы западных областей Украинской ССР» и докладной записки тов. Л.П.Берия в Президиум ЦК КПСС».

Постанова Пленуму ЦК КПУ «Про постанову ЦК КПРС від 26 травня 1953 року «Питання західних областей Української РСР» і доповідну записку тов. Л.П. Берія до Президії ЦК КПРС» № 4/1 від 4 червня 1953 р.

«...Пленум ЦК КП України вважає...

Слабка робота місцевих партійних і радянських органів, а також недостатнє керівництво з боку ЦК КП України привели до того, що серед значної частини населення західних областей існує невдоволення господарськими, політичними і культурними заходами, які проводяться на місцях.

Пленум ЦК КП України відмічає, що в керівництві сільським господарством західних областей з боку Бюро ЦК КП України, Ради Міністрів Української РСР і місцевих і партійних, радянських і сільськогосподарських органів припущені серйозні помилки. Бюро ЦК КП України і Рада Міністрів УРСР глибоко не аналізували стану сільського господарства і не вирішували питань його розвитку; окремі галузі сільського господарства в багатьох районах і колгоспах західних областей ведуться без урахування місцевих особливостей...

Багато трудящих західних областей, як про це свідчать численні факти, висловлюють невдоволення діями місцевих органів влади.

Маючи сигнали про незадовільне ведення господарства в багатьох колгоспах і на підприємствах, факти грубого зневажання прав громадян... у відношенні до західно-українського

населення… Рада Міністрів УРСР, партійні і радянські органи західних областей не завжди робили з цих фактів відповідні політичні висновки, слабо боролися за зміцнення радянського правопорядку і суворого запровадження соціалістичної законності.

Серйозне невдоволення населення викликають факти грубого викривлення ленінсько-сталінської національної політики, що мають місце в західних областях України…

З 742 секретарів обкомів, міськкомів і райкомів партії лише 62 чол. з місцевого населення. Серед 599 відповідальних працівників апарату обкомів партії місцевих лише 22 чол., серед 276 відповідальних працівників апарату міськкомів і райкомів партії лише 85 чол. з числа місцевого населення.

Серед голів, заступників голів і секретарів виконкомів міських і районних Рад депутатів трудящих місцеві українці складають 44 відсотки; серед секретарів міськкомів і райкомів комсомолу – 46 відсотків; серед міських і районних прокурорів – 12 відсотків…

Таке ж нестерпне становище з висуванням місцевих кадрів на керівні пости і в наукових, культурно-освітніх, адміністративних, господарських та інших організаціях західних областей України.

…недооцінка висування кадрів західних українців на роботу в керівні органи викликає справедливі нарікання місцевого населення… У Львові з 1718 професорів та викладачів 12-ти вищих учбових закладів до числа місцевої інтелігенції належать лише 320 чоловік, у складі директорів цих навчальних закладів немає жодного місцевого українця…

…це сталося внаслідок недооцінки… політичного значення справи залучення до активної партійної, радянської і господарської роботи людей з місцевого населення, як однієї з найважливіших умов успішного здійснення ленінсько-сталінської національної політики…

…переважна більшість дисциплін викладається російською мовою…наприклад, у Львівському торговельно-економічному інституті всі 56 дисциплін викладаються російською мовою… В політехнічному інституті з 412 викладачів, українською мовою ведуть заняття лише 15… в університеті ім. Франка з 295 викладачів українською мовою – 49…

погано готуються учительські кадри… серед учителів шкіл вихідці з місцевого населення становлять трохи більше однієї третини…

Пленум ЦК КП України вважає, що ЦК КПРС своєчасно і цілком правильно вказав на те, що ЦК КП України і обкоми партії західних областей не розуміють усієї важливості збереження і використання кадрів західноукраїнської інтелігенції. Фактичний переклад викладання у вузах західних областей на російську мову, а також те, що читання лекцій і доповідей, агітаційна робота і діловодство в багатьох установах переважно ведеться російською мовою широко використовують ворожі елементи, називаючи це політикою русифікації…

…серйозною помилкою було незадовільне керівництво справою підготовки партійних, радянських і господарських кадрів з числа населення західних областей республіки, безвідповідальне ставлення до вирощування і висування місцевої інтелігенції. Так, наприклад, в мережі партійних шкіл і курсів західних областей навчається 967 чол., з них слухачів з місцевого населення лише 448 чол.

Серед студентів Львова місцева молодь становить лише половину, а в таких вузах, як поліграфічний 25 відсотків, декоративного і прикладного мистецтва 23 відсотки. У вузах м. Чернівці кількість студентів з місцевого населення не перевищує 50 відсотків.

Пленум ЦК КП України вважає неправильним, що протягом останніх років значна частина молодих спеціалістів з місцевого населення, яка закінчувала вузи направлялась на роботи у східні області УРСР, а також в інші республіки Радянського Союзу. Це перешкоджало поповненню і закріпленню кадрів спеціалістів та інтелігенції в західних областях з місцевого населення.

Пленум ЦК КП України вважає, що Бюро ЦК, обкоми, міськкоми і райкоми КП України західних областей, ЦК ЛКСМУ погано керують комсомольськими організаціями, в зв'язку з чим, ідейно-виховну роботу серед молоді в багатьох організаціях занедбано.

… таке становище в західних областях України створює ґрунт для підривної роботи ворогів радянської влади, особливо буржуазно-націоналістичного підпілля. Факти говорять, це підпілля, незважаючи на багаторічну боротьбу по його ліквідації, все ще існує, а його банди продовжують діяти…

…до цього часу не враховано те, що боротьбу з націоналістичним підпіллям, не можна вести шляхом лише масових репресій і чекістсько-військових операцій, що безглузде застосування репресій викликає лише невдоволення і завдає шкоди справі боротьби з буржуазними націоналістами. Прротягом 1944-1952 років в західних областях піддано різним репресіям дуже велику кількість людей…

Пленум ЦК КП України постановляє:

... 2. Відповідно до рішення ЦК КПРС вважати одним з головних завдань всієї партійної організації України на найближчий період рішуче оздоровлення політичного становища західних областей республіки. Зобов'язати Бюро ЦК КП України, Львівський, Дрогобицький, Тернопільський, Станіславський, Волинський, Ровенський, Закарпатський, Ізмаїльський і Чернівецький обкоми партії провести докорінну перебудову всієї партійно-політичної роботи в західних областях України з тим, щоб в найближчий час добитися виправлення серйозних помилок і недоліків, які відзначені в постанові ЦК КПРС від 26 травня 1953 року.

3. ...рішуче покінчити з перекрученням ленінсько-сталінської національної політики нашої партії, з порочною практикою висування на керівну партійну і радянську роботу в західних областях України переважно працівників з східних областей Української РСР та з інших республік Радянського Союзу, а також з недооцінкою політичного значення викладання у вузах західних областей українською мовою. Серйозно поліпшити справу підготовки і перепідготовки кадрів, сміливо висувати працівників з місцевого населення на керівні пости в партійні, радянські, профспілкові, комсомольські та господарські органи... Пленум ЦК вимагає від керівників партійних і радянських органів рішуче покінчити з шкідливою практикою огульного недовір'я західно-українських кадрів...

4. ...якнайуважніше ставитись до збереження і використання кадрів західноукраїнської інтелігенції, посилити серед неї виховну, ідеологічну роботу, сміливіше висувати її кращих представників на керівні пости в учбові заклади, а також в наукові, культурні та інші установи.

5. Пленум зобов'язує Бюро ЦК КП України забезпечити наявність в керівному складі ЦК КП України і в уряді Української РСР працівників з західних українців.

6. ...розробити конкретні заходи по дальшому розвитку економіки і культури західних областей України...

7. Бюро ЦК КП України, Раді Міністрів УРСР, обкомам партії і облвиконкомам західних областей покінчити з адмініструванням в роботі, рішуче присікати свавілля і беззаконня, що їх припускають окремі працівники у відношенні до місцевого населення, широко розгорнути серед трудящих масово-політичну і агітаційно-роз'яснювальну роботу...»

З постанови ЦК КПУ «Про постанову Пленуму ЦК КПРС від 27 липня 1953 р. «Про злочинні антипартійні і антидержавні дії Берія» від 30 липня 1953 р.

«...Запеклий ворог партії і народу Берія намагався використати недоліки в господарському, культурному будівництві, в політичній роботі серед трудящих західних областей України в інтересах своїх ворожих планів. В своїй записці про становище в західних областях він під фальшивим приводом боротьби з порушеннями національної політики партії намагався підірвати дружбу народів нашої країни, протиставити український народ великому російському народові, українців західних областей – українцям східних областей, активізувати буржуазних націоналістів – лютих ворогів українського народу... Пленум вважає найважливішим завданням партійної організації України знищення всіх решток українських буржуазних націоналістів...»

Доповідна записка завідуючого відділом адміністративних і торгово-фінансових органів В.Нікітченка «Про стан боротьби з рештками озброєних банд та оунівським підпіллям у західних областях Української РСР» від 31 грудня 1953 р.

«Секретарю ЦК КП України
тов. Кириченко О.І.

Проведеною перевіркою у Львівській, Станіславській та Волинській областях і вивченням матеріалів роботи Міністерства внутрішніх справ встановлено, що ... завершення ліквідації решткiв озброєних банд та підпілля українських буржуазних націоналістів проводиться зовсім незадовільно.

Станом на 25 листопада 1953 року за даними МВС України в західних областях продовжують діяти 106 бандитів та підпілля решткiв 15-ти оунівських проводів, які налічують 16 ть членів цих проводів..., а також 32-ть дві підпільні націоналістичні організації і групи в складі 164 х чоловік, що виявлені органами МВС.

Міністерство не знає дійсної оперативної обстановки по боротьбі з оунівським підпіллям та його бандами, не має точного обліку бандитів, що діють в західних областях, та їх посібників...

Міністерством списано з оперативного розшуку багато бандитів учасників оунівського підпілля, яких чомусь вважають як осіб, що проживають нелегально. Практика боротьби по ліквідації оунівських банд показала, що ці «нелегали» являються активними учасниками банд та мають бандитські клички.

Протягом дев'яти місяців цього року органами МВС ліквідовано в західних областях 25-ть бандитів, що не були на обліку…

В Міністерстві та обласних управліннях МВС робота по розшуку учасників оунівських банд, що вважаються нелегалами, занедбана, розшук їх не проводиться.

За даними Міністерства в західних областях налічується 794 чоловіка, що проживають нелегально…

На території західних областей за неповними даними МВС України проживає біля 15-ти тисяч бувших учасників оунівських банд, серед яких є багато таких, що вийшли з повинною за завданням оунівського підпілля, переховують зброю та активно допомагають оунівським бандитам, що залишились в підпіллі. Деякі з цих активних бандпосібників, що зараз проживають легально, пролізли на керівні та матеріально-відповідальні пости в колгоспи, окремі установи і проводять свою ворожу роботу. Але органами МВС ці особи, що вийшли з повинною, не взяті на оперативний персональний облік, не вивчаються і підозрілі в пособництві бандитам, агентурно розробляються погано, або зовсім не розробляються.

Також погано проводиться робота по викриттю осіб так званої запасної сітки ОУН, що завербовані оунівцями з завданням на випадок війни розправлятися з місцевим партійно-радянським активом.

Агентурно-оперативна робота в органах МВС, особливо в західних областях, до цього часу залишається занедбаною…

Здійснення заходів по розкриттю оунівського підпілля і розшуку бандитів зосереджують головним чином в селах, не вивчають зв'язки оунівців в містах і погано викривають антирадянські елементи, як посібницьку базу, що живить бандитів. Особливо погано ця робота проводиться у Львові, Дрогобичі, Ровно та інших містах західних областей…

…продовжують мати місце провали операцій по захопленню бандитів…

Тільки протягом 1952-1953 років у Львівській області було 20 провалів чекістсько-військових операцій та упущено 37-м бандитів. Заходи по розшуку бандитів, головним чином, зводяться до пасивного вичікування приходу бандитів до їх зв'язків.

Робота по викриттю оунівсько-мельниківського підпілля… майже не ведеться. Контррозвідувальна робота в обласному управлінні та районних відділах МВС занедбана. На території області переховується і продовжує діяти у крайовому проводі керівник пропаганди «Рута»…

Слідча робота в Міністерстві внутрішніх справ та обласних управліннях МВС знаходиться у незадовільному стані…Слідство по багатьом кримінальним справам ведеться поверхово і неякісно. Часто справи направляються за підсудністю в незакінченому стані, більше половини слідчих справ органів МВС розслідуються з порушенням встановленого законом строку, попередні допити захоплених главарів оунівських банд проводяться поверхово… їх активно не допитують і не викривають їх зв'язків з бандитами та оунівським підпіллям…

Тільки за 10 місяців цього року було 29-ть бандитських проявів в західних областях, з яких до цього часу 13-ть бандпроявів органами МВС не розкрито.

Протягом цього часу було 12-ть провалів операцій по захопленню бандитів, в результаті яких упущено 23 бандитів. Найбільше провалів чекістських операцій мали місце у Львівській області, де було провалено 6 операцій і упущено 15-ть бандитів… причини провалів операцій глибоко не перевіряються і не вивчаються, керівники органів МВС не роблять для себе необхідних висновків з цих провалів…

…робота органів МВС по виявленню оунівського підпілля в східних областях республіки також занедбана.

Це свідчить про низький рівень агентурно-оперативної роботи та незадовільне керівництво органами МВС з боку Міністерства…

Протягом 1952-1953 років по питанням посилення боротьби з рештками оунівських банд Львівським обкомом партії прийнято одинадцять постанов. Волинським – дев'ять, Станіславським – сім, але багато з цих постанов не виконано…

Станіславський обком партії двічі обговорював звіти секретарів райкомів партії і начальників райвідділів МВС Надвірнянського і Солотвинского районів про стан боротьби з бандоунівським підпіллям, але виконання прийнятих постанов не організував… Серед працівників цих райвідділів МВС політвиховна робота послаблена, мають місце п'янки, порушення радянської законності.

Волинський обком партії тричі обговорював питання про стан боротьби з бандитами та оунівським підпіллям в Колківському районі… Колківський райком партії роботою райвідділу не займається…

Перевіркою стану масово-політичної роботи серед населення та виконання заходів, скерованих на викриття ворожої ідеології українського буржуазного націоналізму, проведеною в Нестерівському, Красноярському, Пустомитівському, Золочівському районах Львівської області, Колківському районі Волинської області і Рогатинському районі, Станіславської області, встановлено, що ця робота проводиться ще дуже погано, особливо серед молоді та учнів шкіл… піонери та комсомольці складають менше половини учнів…

…встановлені факти, коли окремі вчителі зв'язані з оунівськими бандитами і ведуть в школах націоналістичну, антирадянську роботу…

У Львівському державному університеті та вузах мають місце ворожі націоналістичні прояви…

Всі ці факти свідчать про те, що партійні організації ще погано організують роботу по ідеологічному вихованню професорсько-викладацького складу, студентів, учнів шкіл та населення, незадовільно ведуть боротьбу по викриттю та викорчовуванню українських буржуазних націоналістів та антирадянської націоналістичної ідеології.

Зав. Відділом адміністративних і торгово-фінансових органів ЦК КП України Нікітченко»

Постанова Президії ЦК КПУ «Про стан ліквідації решток банд українських буржуазних націоналістів в західних областях Української РСР» № П-11/3 від 31 грудня 1953 р.

«….ЦК КП України відмічає, що міністерство, обласні управління та районні органи МВС західних областей роботу по ліквідації решток оунівського підпілля і озброєних банд проводять зовсім незадовільно.

Міністерство внутрішніх справ УРСР та обласні управління МВС Львівської, Тернопільської, Станіславської, Дрогобицької, Рівненської і Волинської областей не виконали поставленого ЦК КПРС завдання по ліквідації решток підпілля банд українських буржуазних націоналістів…

ЦК КП України постановляє:

1… ЦК КП України вимагає від керівництва міністерства внутрішніх спарв УРСР «вжити дієвих заходів і забезпечити повну ліквідацію в найкоротший строк решток оунівського підпілля та його озброєних банд.

1. Зобов'язати Міністерство внутрішніх справ УРСР, обласні управління МВС західних областей розробити і здійснити конкретні заходи по викриттю решток оунівського підпілля, захопленню та ліквідації кожного бандита, по викриттю антирадянських елементіві і підсобницької бази оунівських бандитів, звернути особливу увагу на посилення агентурно-оперативної роботи органів МВС як в селах, так і в містах…

2. Міністерству внутрішніх справ УРСР докорінно поліпшити слідчу роботу, забезпечити швидке і доброякісне проведення слідства, добиваючись виявлення всіх зв'язків бандитів з оунівським підпіллям та їх підсобницькою базою, негайно вживати заходів щодо розслідування зізнань бандитів про їх зв'язки…

3. … посилити розробку і вивчення учасників оунівських банд, що вийшли з повинною, та інших націоналістичних і антирадянських елементів, які пробралися в колгоспи, МТС, в районні радянські та господарські установи, учбові заклади, інші організації.

4. Зобов'язати міністерство внутрішніх справ УРСР і начальників обласних управлінь МВС вжити рішучих заходів щодо попередження провалів чекістських операцій…

5. …посилити рішучу боротьбу з факторами порушення дисципліни і радянської законності в органах МВС…

6. Обкомам, міськкомам, райкомам КП України західних областей поліпшити керівництво органами МВС, забезпечити необхідну допомогу і постійний контроль за здійсненням заходів по викриттю оунівського підпілля та ліквідації всіх решток бандитів. Підвищити рівень роботи керівних партійних організацій, політики масово-політичну роботу серед населення, особливо серед молоді і учнів шкіл, спрямувати її на викриття українських буржуазних націоналістів як лютих ворогів українського народу…»

Станом на листопад 1953 р. в Україні, головним чином в її західних регіонах, продовжували діяти 15 проводів ОУН, 32 підпільні організації і групи, 106 окремих бойовиків. На 17 березня 1955 р. нараховувалось 11 бойових груп, загальною чисельністю до 1 тис. українських патріотів.

Пояснювальна записка і пропозиції комісії ЦК КПУ «Про посилення роботи партійних і радянських органів республіки в зв'язку з поверненням з місць ув'язнення колишніх учасників банд і підпілля ОУН» від 2 січня 1957р.

«Станом на 1 грудня 1956 року 1956 року в західні області УРСР повернулось після звільнення з місць позбавлення волі і спецпоселення понад 60 тис. чоловік, які були засуджені за участь в бандах і підпіллі ОУН…

З метою якнайшвидшого залучення осіб, що повернулися з місць ув'язнення та спец поселення до суспільно-корисної праці в колгоспах, на підприємствах і в установах ...Рад депутатів трудящих:

в місячний строк навести точний облік всіх цих осіб;

посилити роботу по оргнабору і переселенню їх в південні області України та за межі республіки;

вжити заходів по трудовлаштуванню по місцю проживання...

4. Обкомам КП України встановити постійний контроль за роботою установ МВС УРСР по неухильному застосуванню Указу Президії Верховної Ради УРСР від 9 листопада 1956 р. «Про заборону колишнім керівникам і активним учасникам українського націоналістичного підпілля, які були засуджені і відбули покарання, повертатися в західні області Української РСР».

5... забезпечити своєчасне реагування на ворожі прояви та антигромадські вчинки з боку осіб, що повернулися з місць ув'язнення і спец поселення, приймати рішучих заходів по проведенню розслідування і розгляду справ в судах в найкоротші строки та притягненню злочинців до суворої відповідальності.

Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР посилити агентурно-оперативну роботу серед тих, що повернулися, спрямовуючи її на своєчасне викриття та запобігання створення націоналістичних організацій і груп.

Контроль за здійсненням заходів по посиленню роботи партійних і радянських органів в зв'язку з поверненням з місць ув'язнення бувших учасників банд і підпілля ОУН в областях покласти на других секретарів обкомів КП України...»

Записка комісії ЦК КПУ «Про хід вирішення питань пов'язаних з поверненням у західні області УРСР з місць ув'язнення і спецпоселення колишніх учасників ОУН і УПА та сприяючого їм населення» від 2 лютого 1957 р.

«1. В усіх західних і Закарпатській областях утворено комісії в складі: других секретарів обкомів КП України (голова комісії), начальників обласних управлінь КДБ і МВС та обласних прокурорів для розгляду матеріалів і організації роботи по переміщенню за межі західних областей осіб з числа колишніх оунівців та їх посібників, перебування яких в цій місцевості визнано небажаним.

Комісії також розглядають пропозиції органів КДБ про додаткове опротестування частини рішень комісій Президії Верховної Ради Союзу РСР про дострокове звільнення таких осіб, щоб повернути їх до місць ув'язнення або заслання.

10 січня ц.р. у м. Львові проведено нараду других секретарів обкомів партії, начальників обласних управлінь КДБ і обласних прокурорів з участю керівних працівників республіканської прокуратури, Комітету державної безпеки при Раді міністрів УРСР і ЦК КП України.

... дані вказівки організувати таким чином:

ще раз, більш ретельно, розглянути стан справ по кожному селу і району і скласти списки тих осіб, перебування яких в західних областях, враховуючи їх попередні злочини і теперішню поведінку, є небажаним;

...роботу проводити без зайвої поспішності, але таким чином, щоб переміщення зазначених осіб здійснити в основному протягом січня-березня 1957 року...

Переміщення небажаних осіб, головним чином, шляхом переселення або в порядку оргнабору робочої сили, провадити на добровільних началах... під керівництвом райкому партії. Доцільність переїзду на постійне мешкання до інших районів країни обґрунтовувати економічними причинами перенаселенням західних областей, нестачею землі, обмеженою кількістю в цих областях великих промислових підприємств, будов тощо;

...всю роботу по підготовці до переміщення цих осіб та його здійснення проводити диференційовано, з конкретним підходом до кожної особи... враховувати ставлення місцевого населення до бувших активних бандитів і оунівців факти незадоволення їх поверненням;

якщо роз'яснювальна робота з особами, наміченими до виїзду не даватиме наслідків, слід застосовувати інші засоби впливу: бесіди товаришів з числа райпартактиву, яких райкоми партії спеціально залучають до цієї роботи, і, як крайня міра, виклики до органів КДБ для поради залишити дану місцевість...

Справи на 1686 чоловік проживання яких в західних областях є небажаним, представлені республіканській комісії, яка приступила до розгляду цих матеріалів...»

Інформація-доповнення члена комісії М.Підгорного до записки від 2 лютого 1957 р. «Про хід вирішення питань, пов'язаних з поверненням до західних областей УРСР з місць ув'язнення і спецпоселення колишніх учасників ОУН і УПА та сприяючого їм населення» від 1 березня 1957 р.

«…внаслідок проведеної партійними і радянськими органами … роботи, за станом на 1 березня ц.р. з загальної кількості понад 1600 чол., намічених до переміщення за межі західних областей, вже переміщено 710 чол…

За цей же час заарештовано з числа цих осіб … 34 чоловіка…

З надісланих в КДБ Союзу і Генеральному прокурору СРСР 213 справ з опротестування рішень про дострокове звільнення з місць ув'язнення тп спецпоселення бувших активних учасників банд і підпілля ОУН розглянуто 180 справ, з яких підтримано клопотання на 99 осіб, відхилено на 81 особу, 33 справи знаходяться на розгляді.

Президія Верховної Ради Союзу РСР вже розглянула справи на 99 чол. Наслідки розгляду такі: прийнято рішення повернути до місць ув'язнення 50 чол., заборонено проживати на території західних областей 23, залишено в силі рішення комісій Президії Верховної Ради СРСР про дострокове звільнення на 24 чол…»

Ці та інші компартійні документи можна вважати своєрідною післямовою до тих історичних подій, які розгорнулися на західноукраїнських землях у 40-х – 50-х роках XX століття.

Комуністична пропаганда свого часу замовчувала факт, що боротьбу з ОУН і УПА вели внутрішні і прикордонні війська. Радянський режим відверто зробив ставку на грубу військову силу.

Узагальнююча історична довідка

УПА діяла великими силами до літа 1945 року, коли змушена була реорганізуватися через великі втрати серед особового складу, оскільки вже у 1945 році радянський режим зміг організувати систематичні й широкі заходи, спрямовані на знищення УПА. Чисельно ці війська складалися із військ МВС та НКВД, оскільки в регулярних частинах Червоної армії було багато українців, які не бажали воювати проти УПА.

В ході проведеної в УПА реорганізації окремі відділи було перетворено на менші, хворих, утомлених, виснажених старших за віком, багатодітних стрільців було відпущено додому або переведено в теренову сітку ОУН.

Надалі повстанці діяли в умовах тотального наступу ворога і блокади, яка тривала від кінця 1945 до липня 1946 років. Найважливішою роботою для УПА у цей час стали кампанії проти виборів до Верховної ради СРСР та УРСР: у лютому 1946 року мали відбутися вибори до Верховної Ради СРСР, які повинні були легалізувати радянську окупацію.

Протестуючи проти цього, повстанці поширили тисячі листівок та інших пропагандистських видань. Вони нищили документацію виборчих комісій, радянські агітаційні матеріали, вчиняли напади на виборчі дільниці та ліквідовували радянських активістів.

Тому, радянській системі довелося докласти великих зусиль, щоб довести цю виборчу кампанію до кінця. Українське населення силою та погрозами військові радянського режиму ви до виборчих урн, аби засвідчити «демократичність» комуністичного режиму.

Протягом 1945-1946 років повстанці поступово перейшли від активних наступальних методів до оборонних, а отже поступово зменшився масштаб цих акцій. В умовах блокади відділи зазнавали значних втрат.

Розпочався процес розформування сотень та куренів на підвідділи та повільного переведення їх у збройне підпілля.

Після блокади 1946 року відділи УПА діяли лише у смузі Карпат та на Закерзонні. Але на кінець 1949 року, згідно з постановою УГВР та наказом Головного командира УПА, і їх було розформовано або демобілізовано.

Бойову діяльність тепер здійснювали тільки боївки ОУН та Служби безпеки, організовуючи диверсії, засідки, саботажі й пропагандистську роботу. Бойові акції спрямовували на послаблення впливу окупаційної адміністрації, на боротьбу з агентурою і, особливо, проти створення колгоспів.

На нараді членів Центрального проводу ОУН, що відбулася літом 1948 р. в Іловському лісі Миколаївського району Дрогобицької області, перед керівниками нижчих ланок ОУН були поставлені такі завдання: «... зберегти вцілілі оунівські кадри, посилити конспірацію, переключитись на організаційну та пропагандистську роботу. Посилити роботу щодо створення нових і закріплення існуючих легальних ланок ОУН серед молоді і, перед усім, молоді, що навчається ...»

Також змінилось відношення до організаторів та керівників колгоспів, комсомольців, членів компартії, яких вже не знищували як політичних ворогів.

Навпаки, легальним членам ОУН було рекомендовано вступати до комсомолу, компартії, колгоспів, вищих навчальних закладів, служити у Радянській Армії, вступати у військові училища, органи НКВС-НКДБ з тим, щоб зберегти на майбутнє кадри і дати їм змогу зайняти відповідне місце в суспільстві, у т.ч. в органах Радянської влади, структурах КПРС, правоохоронних та ін. органах.

Зазначене підтверджується вилученим листуванням між керівниками крайових проводів з членами Центрального Проводу ОУН-Б і їх вказівок підлеглим структурам щодо виконання цих програм.

Так, провідник Крайового Проводу ОУН Північно-Західної Української Землі «Орлан» у листі до Центрального Проводу ОУН охарактеризував стан підпілля в квітні 1949 року таким чином: «…У зв'язку з великими втратами керівних і низових кадрів ОУН на Північно-Західній Українській Землі і таким малим поповненням сил ... слід займатись в основному (поки ще є кому) вихованням підпільних кадрів ОУН з народних мас».

Таким чином, повстанці остаточно змінили форму своєї боротьби: від широких повстанських та партизанських дій вони перейшли до тактики протистояння у формі збройного підпілля. Головним завданням підпілля було утверджувати в суспільстві самостійницькі ідеї. Тому провідне місце в структурі визвольного руху зайняли референтура пропаганди, що, власне, і поширювала ці ідеї, а також Служба безпеки, яка мала гарантувати захист цієї роботи.

Така зміна наголосу у визвольній боротьбі виявилася стратегічно правильною. Адже, незважаючи на те, що репресивній системі вдалося розгромити сам збройний рух, вона виявилася безсилою супроти його ідеалів, які зрештою перемогли цю систему.

Наприкінці 40-х – початку 50-х років підпілля ОУН зазнало значних людських втрат. Його поповнення майже не здійснювалось. Перед керівництвом проводу ОУН та УПА постала проблема збереження залишків підпілля, особливо керівних кадрів, створення легальних, не оформлених організаційно груп, виховання молодих революціонерів із числа старшокласників і студентської молоді, а також розповсюдження своїх ідей як на всю Україну, так і на Білорусію та Литву.

Протягом 1944-1950 років радянське військове керівництво розробляло організаційні засади боротьби з українським підпіллям. Спочатку проти відділів УПА були спрямовані окремі фронтові частини Червоної Армії, а проти учасників та прихильників підпілля – підрозділи СМЕРШ (контррозвідувальні підрозділи Червоної армії). Однак, із просуванням фронту на Захід ці функції спочатку було перекладено на тилові частини Червоної армії, а згодом і на війська НКВС: у 1944-1945 роках війська НКВС провели проти українського підпілля 26 693 операції. За даними НКВС, у ході цих операцій український рух втратив 22 474 особи вбитими та 62 142 полоненими.

Сподівання радянських органів держбезпеки і керівників компартії на те, що після смерті Р. Шухевича національно-визвольна боротьба українського народу завершиться, не виправдалися. Перші сім місяців 1951 р. підпільники на чолі з новим лідером цілком пристосувалося до нових умов протибільшовицької боротьби. Хоча головну увагу повстанці приділяли пропаганді, збереженню старих кадрів і залученню до підпілля молоді, частими були й збройні виступи. Так, до серпня 1951 р. було здійснено майже 150 збройних акцій проти радянського тоталітарного режиму. В одній лише Станіславській області, де кількість розшукуваних емгебістами повстанців була найбільшою – 586 осіб, влада зафіксувала 63 напади на своїх представників, службовців органів держбезпеки і внутрішніх справ, колгоспи тощо. Лише вбитими у цьому регіоні режим втратив 34 більшовицьких активістів.

Хоч масштаби збройної боротьби в 1951 р. були набагато скромнішими, ніж у попередні роки, радянським спецслужбам доводилося долати значний повстанський опір: у серпні 1951 р. МДБ розшукувало на території України 1 514 підпільників. Є цілком зрозумілим, що радянським спецслужбам було відомо не про всіх учасників підпілля, оскільки їх реальна тогочасна чисельність становила більше 2-х тис., без урахування легальної мережі ОУН, що діяла у населених пунктах. Продовжували

діяти Головний провід ОУН, крайові проводи на Волині, Поліссі, Поділля, Львівщині, в Карпатах, а надрайонні і районні проводи покривали половину адміністративних районів західноукраїнських областей. Лише в лютому 1951 р. емгебістам вдалося захопити керівника підпілля у Вінницькій і Хмельницькій областях В. Бея («Уласа»), якого було поранено на одній з вулиць Вінниці.

Ефективність контрзаходів органів держбезпеки була невисокою: з 1 276 операцій, проведених у січні липні 1951 р., тільки 85 з них завершилася успішно (загинуло 122 повстанці). Аналізуючи причини незадовільної боротьби керівник компартії України Л.Мельников зазначив: «Один бандит розправляється з нашими двома-трьома чекістами тому, що вони йдуть всліпу… думають, що навалом візьмуть бандитів…»

Москва вимагала до початку 1952 р. повністю розгромити повстанський рух, і українські комуністи вкотре вже взялися активно виконувати волю кремлівських господарів: 15 серпня 1951 р. Л.Мельников віддав конкретні розпорядження щодо подальшої пацифікації непокірного регіону, з цією метою у 50-ти районах Західної України, де підпілля в першій половині року було найактивнішим, передбачалося розташувати густу мережу гарнізонів внутрішніх військ МДБ, підкріплених бойовою технікою, (тільки в Дрогобицькій (нині Львівській) області у післявоєнний період радянським режимом для боротьби з українським повстанським рухом було зосереджено більше 81 тис. карателів). Планувалось посилити агентурну роботу. У кожному районі вдвічі збільшили кількість пошукових груп, кожна з яких поповнювалася 10-15 оперативними працівниками зі східних областей УРСР. Протягом останніх місяців 1951 р. режимом передбачалося повністю ізолювати повстанців від населених пунктів і шляхом прочісування лісів знищити їх, не давши можливості законспіруватися в зимових криївках і дожити до весни наступного року.

Важливим елементом остаточного придушення повстанського руху стало посилене полювання на керівників підпілля. Членів Головного проводу розшукувало 6 оперативних груп, що включали 82 оперативних працівника, 65 офіцерів, 1 224 солдатів внутрішніх військ МДБ. Керівників крайових, над районних, районних проводів розшукували 115 оперативних груп: 4 березня в с. Сухівці, неподалік Рівного оперативна група МДБ викрила головного художника УПА, всесвітньовідомого графіка, автора повстанських нагород, сотень малюнків, які висвітлювали боротьбу ОУН і УПА Ніла Хасевича («Бей-Зота»), якого розшукували за особистою вказівкою Й. Сталіна. Після відмови здатися і короткого бою Н.Хасевич з охоронцями загинув.

Найбільші удари режим спрямував на Станіславщину, що вважалася форпостом повстанського руху. В область було додатково передислоковано 2 тис. карателів внутрішніх військ.

29 квітня емгебісти захопили живими двох керівників підпілля на Київщині П.Колесника («Черника») і В. Юркевича («Змагуна»).

Із серпня 1951 до квітня 1952 рр. каратели зуміли ліквідувати 72 проводи ОУН різного рівня, 92 боївки (у тому числі на території Київської, Житомирської, Хмельницької областей, де загинуло 50 повстанців). У цих боях полягло 635 підпільників, 252 було захоплено живими.

Визвольний рух зазнав важких втрат, але на великий подив радянських спецслужб, не був ліквідований остаточно. Керівництво МДБ констатувало, що після останнього масштабного наступу підпілля не втратило керованості. Продовжував функціонувати 71 провід різного рівня разом з Головним, обласними та окружними у Станіславській, Тернопільській та Рівненській областях, а також надрайонними і районними. У розшуку МДБ і МВС перебувало понад 1 400 відомих режиму підпільників.

У Москві знову визнали незадовільними результати роботи «органів». 14 квітня 1952 р. Й.Сталін викликав керівництво УРСР і зробив їм «розгін», приділивши головну вагу ситуації в західноукраїнському регіоні. Кремлівський диктатор дуже турбувався з того, що протягом восьми років радянська каральна система не може здолати український опір: реакцією на таке незадоволення стало спеціальне засі-

дання політбюро ЦК КП(б) У, на якому розглядалось питання «Про завдання партійної організації України щодо виконання вказівок товариша Сталіна». Українські комуністи оголосили черговий етап «статочної ліквідації залишків банд українських буржуазних націоналістів», який традиційно мав позначитися зростанням збройного тиску, ідеологічною війною, дискредитацією підпілля в очах місцевого населення.

У свою чергу, вцілілі члени Головного проводу В. Кук і В. Галаса наприкінці весни 1952 р. зустрілися для обговорення становища і вироблення тактики подальшої повстанської боротьби. Було вирішено категорично заборонити будь-яку зачіпну збройну активність підпілля, вести лише ідеологічну підготовку провідних кадрів та пропаганду й виводити націоналістичний актив на Велику Україну, де, як здавалося, у той момент були кращими умови для конспірації, а смерть у боротьбі з окупантами мала сильніший виховний ефект для населення. На цій зустрічі В. Кук офіційно призначив В. Галасу своїм організаційним заступником, який, у випадку його смерті, мав очолити підпілля.

Тим часом, влітку того ж року оперативні групи МДБ завдали чергового удару структурам підпілля в Галичині: у Дрогобицькій області знищили 13 повстанців, у Львівській – 45, Тернопільській – 74. У той час організаційна мережа в Галичині охоплювала лише третину районів, та й тих залишалося в підпіллі по 3-15 борців на район. Особливо постраждали лінії зв'язку, якими користувалися керівники визвольного руху. Це загрожувало остаточній руйнації цілісної структури підпілля.

12 липня 1952 р. у Карпатах відбулась нарада останніх провідників підпілля Карпатського краю, яку скликав колишній командир ВО «Говерла» М. Твердохліб («Грім»): на зібранні було вирішено змінити систему зв'язку, звести контакти до мінімуму і підтримувати їх лише через перевірених і надійних цивільних осіб і тільки за умови крайньої необхідності. Всі організовані групи повстанців мали діяти максимально автономно, при цьому, певна звітність керівництву зберігалася.

У серпні 1952 р. В. Кук у с. Підкова, неподалік Почаєва знову зустрівся з провідником Волині та Полісся В.Галасою: Головний командир визнав, що може підтримувати більш-менш регулярний зв'язок лише з окремими проводами і боївками на Прикарпатті, Львівщині, Рівненщині, при цьому, основна маса підпільників діяла на власний розсуд.

Останні живі члени Проводу ОУН і Головного командування УПА та Секретаріату УГВР констатували, що: в наявних умовах їхнє протистояння комуністичному режиму не має жодної перспективи, єдине, що залишилося гідно загинути у боротьбі з режимом, подаючи гідний приклад майбутнім поколінням українських революціонерів…

Очевидець тих подій, М. Савчин згадував: «...Коваль оцінював оптимістично результати боротьби.. Психічно та фізично виснажений, він, однак, був сповнений душевного спокою, який давала йому свідомість ваги зробленої роботи та не змарнованого на малі речі життя. Як один з архітекторів довготривалої повстанської та підпільної боротьби, бачив її позитивні наслідки. Боротьба наближалась до кінця, але ідея, в ім'я якої вона велась, вже увійшла в душу українського народу. Коваль вірив, що наша боротьба не помре зі смертю останнього повстанця. Вона буде дріжджами ферментувати в українському народі, допоки в догідний час знову не відродиться, може, в іншій формі».

З нагоди 10-річчя УПА В. Кук видав в жовтні 1952 р. «Звернення Головного командира УПА», в якому він підвів підсумки десятирічної діяльності українського визвольного руху, а також видав два накази – «Про вшанування загиблих командирів УПА» і «Про присвоєння звань і нагороджень». Прагнути увічнити пам'ять про своїх бойових побратимів, тодішній керівник підпілля посмертно надав генеральські звання УПА І. Климіву, Д. Маївському, О. Гасину, М. Арсеничу, звання полковника УПА І. Литвинчуку, майора УПА П. Олійнику й В. Івахіву, нагородив Золотим хрестом заслуги емігрантів Я. Стецька, М. Лебедя, І. Гриньоха, полеглих І. Климіва, Я. Бусела, Д. Грицая, Д. Клячківського, Р. Волошина.

Тим часом, у Києві та Москві ретельно готувалися до остаточного розгрому залишків підпільної мережі МДБ. На той час МДБ вже мало на обліку майже всіх її членів. За матеріалами емгебістів станом на 1 січня 1953 р. в західноукраїнських областях 72 із 218 районів були «уражені бандитизмом». Зокрема, у Станіславській області нараховувалось 16 проблемних районів, Львівській – 16, Тернопільській – 13, Рівненській – 11, Волинській – 10, Дрогобицькій – 6. Повністю ліквідованими на той час вважалися структури підпілля на Закарпатті та Буковині: 5 березня 1953 р. помер Й. Сталін. У Москві розгорілася боротьба за владу, яка певною мірою позначилася й на становищі українського національно-визвольного руху. У другій декаді березня Л. Берія, який очолив об'єднані МВС і МДБ й розглядався як найбільш реальний політичний спадкоємець Сталіна, розпочав власну гру з українським підпіллям. Керівником об'єднаного МВС УРСР був призначений близький друг Л. Берії П. Мешик. Він блискавично замінив 18-ть з 25-ти начальників обласних управлінь МВС і різко розкритикував роботу своїх попередників у сфері боротьби з українським визвольним рухом. П. Мешик уважав, що своїми репресивними діями органи держбезпеки більше нашкодили справі знищення націоналістів, ніж допомогли їй. Л. Берія і П. Мешик припускали, що з українським підпіллям можна домовитися про «гідну» капітуляцію й складення зброї в обмін на гарантії непереслідування, повернення із Сибіру усіх українців-засланців, легалізації діяльності греко-католицької церкви та ін. Такі пропозиції містилися у відповідному проекті листа, якого планувалось передати В. Куку.

Л. Берія і П. Мешик добре розуміли, що знищення 53-х озброєних груп і ліквідація 181-го підпільника (таку інформацію надало управління 2н МВС УРСР станом на 1 квітня 1953 р.) не становитиме серйозної проблеми, однак компартійні лідери добре знали історію 1920-х років, коли збройний опір українського селянства й інтелігенції радянській владі вдалося остаточно подолати не репресивними заходами, а тимчасовими поступками – українізацією і непом. Таким чином, генерали спецслужб сподівалися пацифікувати Україну й Прибалтику й у 1950-х рр. Давши певне полегшення національним республікам, можна було досягнути набагато кращих результатів, ніж діючи винятково жорстоким примусом. Зважаючи на цю стратегію, Л. Берія на початку червня усунув від влади в компартії УРСР росіянина Л. Мельникова, звинувативши його у перегинах у західноукраїнському регіоні та насильницькій русифікації, і замінив його українцем О. Кириченком.

Увесь цей час збиті з пантелику «новою політикою» вони не проводили масштабних пошукових операцій проти повстанців, не здійснювали масових депортацій українців, але за допомогою своєї агентури і перевербованих зрадників продовжили полювання на керівників повстанського руху – В. Кука та В. Галасу.

З цією метою спецслужбам вдалося створити легендований провід Хмельницької області на чолі з своїм агентом «Н-26» («Скоб») і нав'язати контакт із провідником Волині та Полісся В. Галасою – «Орланом». Агент «Скоб» вийшов на зв'язок із «Орланом» і навіть 12 днів перебував з ним в одній криївці. Фальшивий провідник хмельниччини фальшиво розповідав В. Галасі про блискучі перспективи розвитку українського визвольного руху в Центральній Україні та широкі можливості для переховування або легалізації керівників підпілля.

«Орлан» повірив провокатору і в липні 1953 р. разом із дружиною та охоронцем вирушив на Схід. Він мав особисто переконатися у тому, що розповів «Скоб». У разі успішного закріплення у Хмельницькій області «Орлана» туди ж мав прибути і «Леміш». – 11 липня В. Галаса зустрівся на Хмельниччині із фальшивим зв'язковим від «Скоба», агентом «К-62». У привітній і чистій лісовій криївці в лісовому масиві поблизу с. Ямпіль, Білогірського району, Хмельницької обл. на змучених переходом і голодом повстанців чекала смачна їжа, приправлена препаратами «Нептун-47». Через декілька хвилин після обіду «Орлан», його дружина та охоронець міцно заснули. Так звані зв'язкові, які насправді були агентами і співробітниками радянських каральних органів, зв'язали підпільників і вивезли їх до Хмельницького. У обшуках у В. Галаси були знайдені записник із шифрами, «кодами» ліній зв'язку до В. Кука. Тепер питання взяття «Лемеша» стало справою найближчої перспективи.

Допоки працівники МВС вистежували «Орлана», ситуація в найвищому керівництві СРСР кардинально змінилася. Уже 26 червня Л.Берія був усунутий від влади, заарештований і згодом розстріляний, на його сталеника в Україні П. Мешика чекала така ж доля.

Новий міністр внутрішніх справ С. Круглов 9 вересня публічно звинуватив своїх підлеглих у Прибалтиці та у Західній Україні у послабленні боротьби із «залишками бандитизму». Він наказав усі території, де перебувають повстанці, безперестанно контролювати оперативними групами, що мали змінюватися через кожні п'ять днів.

Відтак, жорстке протистояння з визвольним рухом поверталося на круги своя, повстанський край після короткочасної передишки знову поринув у хвилі постійних облав, виселень і брутального насильства. На знищення повстанців режим кинув величезні військові сили і ресурси: на межі Тернопільської та Львівської областей чекісти виявили боївку «Ворона» у складі п'ятьох повстанців, озброєних ручним кулеметом, чотирма автоматами, пістолетами і ручними гранатами. Для ліквідації цих підпільників було створено 50-й зведений загін внутрішніх військ чисельністю 903 рядових і 112 офіцерів (всього більше тисячі карателів);24 серпня на хуторі Дрогобуж, Гощанського району, Рівненської області на знищення усього двох підпільників – «Байди» і «Степана» було кинуто 418 військових органів держбезпеки і внутрішніх справ.

Гігінтські сили і засоби, задіяні радянським режимом влітку 1953 р. майже повністю паралізували визвольний рух: наприкінці жовтня у МВС УРСР зареєстрували лише 29 збройних акцій підпілля на всю Західну Україну. Однак, поведінка цих, здавалося, приречених людей, їхня безкомпромісність і відвага серйозно непокоїли тоталітарну державу. Саме тоді радянські органи держбезпеки зазнали останніх найбільших втрат у сутичці з повстанцями: 28 жовтня оперативна група МВС отримала від агентури інформацію, що на хуторі Вигін, що біля с. Селиць, Голобського району, Волинської області, перебуває провідник Турійського надрайону Г. Грушевець («Хома»), якого органи держбезпеки розшукували упродовж декількох років. Разом з ним на хуторі перебував член цього ж проводу «Степан». Уночі 30 жовтня на хутір вирушила оперативно-пошукова група МВД у складі п'яти оперативних працівників на чолі з підполковником Рожковим і 20-ть солдатів внутрішніх військ під командуванням капітана Бєлого. Наступонго дня, зранку, солдати оточили хутір, де за агентурними даними, мали перебувати повстанці. Було здійснено спробу обшуку, унаслідок чого розгорівся шалений бій. Українські партизани, озброєні ручними кулеметами, залягли на горищі хати і своїм вогнем притисли до землі карателів. У ході бою було знищено декількох карателів. Однак хутір запалав, при цьому, було поранено «Степана», який згодом застрілився, а «Хома», під прикриттям диму, спробував вирватися з охопленого вогнем будинку. Прокладаючи собі шлях до порятунку, надрайонний провідник влучними пострілами убив підполковника Рожкова і ще двох оперативних співробітників з його групи. Однак, підпільника було застрелено.

На кінець листопада в Україні продовжувало діяти 15 проводів ОУН різного рівня і 32 бойові групи підпілля. У «розробці» органів держбезпеки перебувало 310 нелегалів підпілля.

31 березня 1953 р. президія ЦК компартії УРСР ухвалила грізну постанову «Про стан ліквідації решток банд українських націоналістів у західних областях УРСР», в якій різко критикувала погану роботу МВС, вимагала вжити «дієвих заходів» для забезпечення повної ліквідації підпілля та його «озброєних» банд. На міністра внутрішніх справ УРСР Т. Строкача та начальників обласних управлінь МВС Західної України покладалася особиста відповідальність за виконання поставленого партією завдання.

Початок 1954 р. приніс карателям несподіваний успіх:

17 січня в с. Бутиль було викрито і в ході перестрілки убито керівника підпілля Ковельської округи на Волині В.Сементука («Ярого»);

28 січня спецслужби виявили конспіративну квартиру референта пропаганди проводу ОУН Львівського краю Л. Гаєвської («Рути»), яка разом з охоронцем М. Миклюшем і господаркою помешкання І. Забуською, не бажаючи здаватися, застрелилася;

17 травня оперативники КДБ виявили в Надвірнянському районі, що на Станіславщині, криївку полковника УПА М. Твердохліба («Грома»), який фактично керував підпіллям у регіоні Карпат. Після короткої перестрілки «Грім» разом з дружиною застрілився.

У квітні-березні вцілілі підпільники вийшли зі своїх зимових криївок і почали відновлювати втрачені за зиму зв'язки.

У свою чергу, «фахівці» з КДБ та МВС активізували роботу з виявлення В. Кука: ще восени 1953 р. у полон каратели захопили пораненого зв'язкового Головного командира «Юрка», який погодився на співпрацю зі спецслужбами режиму. За допомогою зрадника кадебісти взяли під свій контроль декілька криївок, в яких час від часу з'являвся В. Кук разом із дружиною, Уляною Крюченко («Оксаною»). 24 травня 1954 р. «Леміш» вийшов на зв'язок до однієї з криївок у Підкаменецькому районі на межі Львівської і Тернопільської областей. Завербований зв'язковий за допомогою спецзасобу «Нептун – 47» приспав «Лемеша» та його дружину і через апарат «Тривога» викликав оперативну групу КДБ.

Керівник підпілля опинився у полоні. Це означало завершення організованої повстанської боротьби. Розрізнені групи підпільників уже не могли налагодити контакти між собою і були приречені на поступове знищення радянськими карателями.

Конкретні військові операції проти українських повстанців і підпільників, зокрема, використання Внутрішніх військ НКВС Українського округу, військ МДБ, все це планувалось у військових штабах.

При цьому, важлива роль відводилась «чекістсько-військовим операціям», які мали метою пошук та знищення підрозлів УПА та сіток ОУН. Якщо «об'єкт» пошуку був відомим – застосовувався метод оточення, якщо ні – метод пошуку у блокованому чи неблокованому районі: так, лише у Львіській області підрозділи 88-го стрілецького полку 11-го загону внутрішніх військ-охорони МДБ-МВС СРСР у 1946-1954 рр. здійснили 511 таких операцій.

Вражають і цифри, що засвідчують кількість задіяних військ у цих операціях. Так, наприклад, 5-6 листопада 1953 року було проведено військову операцію у лісовому масиві на межі Олевського, Підкам'янського і Заболотцівського районів Львівської області з метою виявлення сховища оунівського керівника. До цієї операції було задіяно загони внутрішньої охорони МВС УРСР загальною чисельністю 1500 осіб військовослужбовців.

На початку листопада 1953 року при проведенні операції «по ліквідації оунівських бандкерівників» у Львівській області було задіяно зведений військовий загін чисельністю 2020 осіб.

І це, зазначу, був 1953 рік, коли за оцінками самих же чекістських органів українські «бандгрупи» складалися із 2-х 3-х підпільників.

22 липня 1954 р. відбулася оперативна нарада працівників апарату КДБ при Раді міністрів УРСР, на якій виступив О. Кириченко. відзначивши успіхи, він водночас констатував, що в республіці (у західних і Житомирській областях) продовжують діяти Рівненський окружний, Золочівський, Ківерцівський та Рогатинський надрайонні проводи ОУН і 17 боївок. Лідер компартії УРСР наголосив на тому, що органи державної безпеки Львівської та Станіславської областей, де сконцентровано 40% учасників підпілля, працюють незадовільно. Також він відзначив, що повстанці й надалі не полишають своїх намірів поширити свій вплив на центральні області України: черговий наступ на підпілля, який розгорнувся після зазначеної наради був успішний для радянського режиму, 29 липня на Рівненщині було ліквідовано окружний провід ОУН і дві повстанські боївки. У вересні здався владі відомий на Костопільщині підпільник «Борис». Упродовж листопада-грудня у боях з пошуковими групами КДБ загинули останні партизани Радехівського району, що на Львівщині. Однак, до кінця року органи держбезпеки не зуміли повністю нейтралізувати підпільну мережу. Повстанці провели ще 19-ть збройних акцій.

Навесні 1955 р. КДБ було відомо про існування в Україні 12-ть повстанських боївок у складі 34-х осіб.

У квітні 1955 р. органи держбезпеки викрили й арештували в Тернопільській області молодіжну націоналістичну організацію «Молода Україна»; у серпні було знищено групу з 4-х повстанців на чолі з Д. Рогізом («Зубом»), які оперували в Солотвинському районі, Станіславської області. Тоді ж було ліквідовано боївку Гнатіва («Скорого») з 4-х осіб, що діяла на стику Дрогобицької і Львівської областей; у вересні кадебісти знешкодили чергову групу підпільників у Станіславській області, 2 жовтня загинув один з останніх повстанців Волині С. Линник («Сергій»). Згодом, поліг у боротьбі командир збройного підпілля на Ріненщині А. Маєвський («Ульян»). Тоді ж фізично та морально виснажений, здався надрайонний провідник підпілля В. Качор («Пугач»).

На початку 1956 р. керівники КДБ УРСР звітували у своїм керівникам Москву, що ліквідацію «збройних банд» і збройного підпілля українських буржуазних націоналістів завершено. Щоправда, протягом 1955-1956 рр. радянським режимом було зафіксовано ще 35 акцій підпілля, 63 випадки розповсюдження підпільних листівок. У цей період під час облав було вилучено 450 одиниць зброї, у тому числі 28 кулеметів. Про те, що українське збройне підпілля не було остаточно знищене радянським режимом свідчить бодай той факт, що 11 лютого 1956 р. рівненська газета «Червоний прапор» помістила на своїх шпальтах чергове звернення до українських підпільників скласти зброю.

У 1956-1957 рр. на території Станіславщини було заарештовано членів підпільної групи з шести осіб під керівництвом В. Врубеля («Марка») та Ю. Гричака («Яреми»). 20 листопада в 1956 р. у тому ж регіоні було знищено активну боївку В.Санітовича («Карого»), а в серпні 1958 р. групу надрайонного провідника ОУН С. Козьмини («Марка»). У 1959 р. оунівська п'ятірка була виявлена і ліквідована в Золочівському районі, Львівської області.

Упродовж 1954-1959 рр. перед місцевою радянською владою в Україні постала нова проблема: із тюрем і застання поверталися колишні повстанці. Уже до кінця 1956 р. у регіон прибуло 60 тис. учасників українського національно-визвольного руху, які здійснили 105 замахів і терактів на представників радянської адміністрації у регіоні, 83 підпали колгоспного майна, розповсюдили майже 6 тис. антирадянських листівок. Така активність звільнених лякала радянський режим і їм було заборонено проживати на території Західної України.

У 1958 р. органи держбезпеки звітували до ЦК КПУ про виявлені ними спроби відновити в Україні організоване націоналістичне підпілля, які здебільшого здійснювалися колишніми учасниками ОУН із залученням молоді. З огляду на це, компартійне керівництво вчергове від своїх спецслужб вимагало активізувати оперативну та ідеологічну боротьбу з «українським буржуазним націоналізмом».

Згідно з вказівками Центрального Проводу ОУН від початку 50-х років поступово почала згортатись діяльність нелегальних ланок українських націоналістів на території України, зокрема, Західної. Спецорганами режиму були захоплені живими останні члени Центрального Проводу ОУН, які перебували в Україні: Галас В.М. (липень 1953 р.) і Кук В.С. (травень 1954 р.), а до кінця 1955 р. були розшукані, захоплені живими або знищені майже всі інші керівні структури та озброєні групи українського національно-визвольного руху.

Отже, громадянська війна в Україні, спровокована радянським режимом, що велася з 1944 р. по 1955 р. між ОУН-УПА, яких підтримувало основна маса українського населення та радянським режимом закінчувалась.

І хоч окремі повстанські боївки протримались ще до середини 50-х років, вже на початку 1956 р. українське підпілля було розгромлено як єдино керований рух.

Всього за період 1944-1955 р.р. у ході протистояння УПА та ОУН з радянським режимом комуністичні каратели знищили, за власними даними, 563 проводи ОУН різного рівня, в тому числі: Головний провід, 10 крайових, 32 обласних і окружних, 84 надрайонних, 436 районних, 1 888 груп збройного підпілля. Серед загиблих і полонених підпільників був 21 член Головного проводу, 154 члени крайових, 57 обласних і 303 окружних проводів, а також 2 800 членів надрайонних і районних проводів, 4 000

керівників окремих груп підпілля. Загинули або потрапили в полон 81 командир Воєнних округів і Груп УПА, 58 курінних і 326 сотенних командирів української армії.

У боях і під час каральних експедицій більшовиків було вбито 155 108 повстанців, з них 1 746 полягли у Центральній і Східній Україні.

Арештовано за участь у повстанському русі 103 866 вояків та учасників УПА та ОУН.

76 753 повстанців за наказом командування або під тиском жорстоких обставин боротьби вийшли з повинною і легалізувалися.

За даними КДБ, повстанці провели 14 424 бойові операції, в яких загинуло 30 676 працівників спецслужб та більшовицьких посіпак, що є, очевидно, применшенням реальної кількості втрат більшовицького режиму.

Було вилучено один літак, дві бронемашини, 61 артилерійська гармата, 595 мінометів, 77 вогнеметів, 358 протитанкових рушниць, 844 станкових і 8327 ручних кулеметів, більше 26 тис. автоматів, більше 72 тис. гвинтівок, 22 тис. пістолетів, 100 тис. гранат, 80 тис. мін і снарядів, 12 млн. патронів, 18 автомобілів.

Розшукано і вилучено 100 типографій, більше 300 радіопередавачів.

УПА як єдиний організований рух опору припинила своє існування. І хоча ще залишались окремі бойові групи, про що можна було тоді прочитати у газетах, що виходили навіть у 60-ті роки, але вони вже не представляли радянському режиму серйозної загрози: Останньою ланкою підпілля, яка протягом 1959 р. виявила активність, була група колишнього члена Подільського окружного проводу ОУН П. Пасічного, до якої входили його дружина М. Пальчак і О. Центарський. П. Пасічний і П. Пальчак перебували в підпіллі з 1944 р. Повстанці діяли на стику Тернопільської та Станіславської областей, а переховувалися у лісах на Підгаєччині. За інформацією КДБ зазначена група «тероризувала компартійний актив» у селах і зривала заходи радянської влади з радянізації українського регіону. У червні 1959 р. підпільники здійснили невдалу спробу ліквідувати ст. лейтенанта КДБ Піддубного, а 13 жовтня того ж року поблизу с. Торостянець застрелили лейтенанта КДБ Стороженка. У квітні 1960 р. групу вистежили. На 12-15 квітня було призначено військово-чекістську операцію зі знищення останніїх підпільників. План їх знищення затвердив керівник управління КДБ Тернопільської області, полковник Золотоверхий. Для його реалізації було виділено 220 солдатів і оперативних співробітників КДБ. 12 квітня операція розпочалась, спершу шукали у Підгайцях, але там повстанців не було, 13 квітня вдалися до прочісування навколишніх лісів. Розшук проводили надзвичайно ретельно зі швидкістю від 400 до 1000 м.на годину, але це також не дало результату.

Наприкінці дня каратели отримали інформацію, що в лісі біля с. Шумляни, що на межі Тернопільської та Станіславської областей бачили трьох озброєних людей. Відтак, наступного дня вони розпочали прочісувати тамтешні лісі і того ж дня сержант Бахарчук помітив трьох осіб (це були українські повстанці), що пробирались в бік хутора Лази і повідомив про це свого командира, капітана КДБ Кузьміна, який дав наказ їм зупинитися. Партизани у відповідь відкрили вогонь, відразу ж поранивши одного більшовицького карателя. Вони відразу ж були оточені і зав'язався короткий, але відчайдушний бій. Пасічний і Центарський від отриманих ран загинули на місці, а Марія Пальчак важко себе поранила. Її вилікували і засудили на 15 років ув'язнення, яке вона повністю відбула у більшовицьких тюрмах і таборах.

Епізод із групою Пасічного був останнім бойовим зіткненням організованої групи підпілля з працівниками радянської спецслужби. Після цього, останні учасники підпілля просто переховувалися від радянського режиму, не виявляючи на при цьому бойової чи пропагандистської активності:

20 жовтня 1960 р. у Підгаєцькому районі, що на Тернопільщині кадебісти виявили повстанську схованку в якій їм вдалося захопити живим повстанця М. Перегинця;

того ж року на Сколівщині, що на Львівщині місцеві мешканці бачили трьох повстанців на горах Кліві та Маківці;

останній у цьому районі повстанець П. Корчинський – «Стрийко» у 1962 р. будучи важко хворим застрілився;

у 1962 р. у Львівській області був затриманий підпільник Степан Басюк, а в 1964 р. Степан Савицький;

у квітні 1965 р. в с. Улашківцях, що на Чортківщині під час спроби арешту підпільник Петро Басюк вчинив збройний опір, застрелив голову сільради, але не зумів вирватися живим і був убитий міліцією;

лише на початку 1970-х років вийшов з криївки і легалізувався повстанець І. Біда із с. Старичі, що на Львівщині;

сховок підпільника Д. Козловського («Голуба») працівники КДБ випадково виявили тільки у 1980 р.;

член СБ ОУН М. Маньковський переховувався у господарстві власної дружини, що розміщувалося у с. Угрин, Чортківського району, Тернопільської області, аж до своєї смерті в лютому 1989 р.;

стрілець Я. Галащук перебував у криївці, влаштованій у хаті сестри на околиці Тлумача, Івано-Франківської області до серпня 1991 р. і вийшов лише після проголошення незалежності України;

з 1951 р. до грудня 1991 р. на нелегальному становищі жив колишній есбіст І. Обершин;

до 1992 р. у хаті рідної сестри в с. Вишнів, Рогатинського району, Івано-Франківської області переховувалася підпільниця О. Ференчак.

Ці борці за волю України до кінця залишилися вірними своїй присязі, не зрадивши ідеалів національного визволення свого народу.

Повстанська армія та збройне підпілля ОУН програли війну за незалежність Вітчизни, але при цьому, виявили таку самопожертву, мужність і героїзм, яких до цього часу не знала українська історія. Кінець ХХ ст. показав цілковитий крах злочинного комуністичного режиму та його утопічної ідеології, а ідеали національної незалежності і свободи, за які боролася оУН і воювала УПА, знову стали актуальними і перемогли.

Зазнавши військової поразки, український визвольний рух водночас здобув цілковиту ідейну перемогу, оскільки на політичній карті світу з'явилася нова Європейська країна, Україна, і хоча ця держава ще далека від ідеалів тих людей, які жертвували за неї своє життя, все ж таки вона має усі шанси стати такою державою.

За офіційними даними, українське підпілля у цей час вчинило близько 15 тис. диверсій і терористичничних акцій, в яких загинуло більше 30 тис. представників комуністичного режиму та військовослужбовців окупаційної армії.

За словами італійського історика Дж. Боффа «майже вся західна частина СРСР, яка прилягала до кордону, палала у вогні боротьби».

Її основними вогнищами були Західна Україна і Прибалтійські республіки. Він особливо підкреслює, що в саме в Західній Україні збройна боротьба проти комуністичного режиму найбільше затягнулася, характеризувалася боями, і фактично набула рис не окремих сутичок, а справжньої війни.

Аналогічної думки дотримуються відомі дослідники зовнішньополітичної діяльності спецслужб колишнього СРСР Кристофер Ендрю і Олег Гордієвський, які вважають, що «основним центром спротиву сталінському режиму в післявоєнний час була Україна».

Український революційно-визвольний рух, – виявився добре організованим і підготовленим, ідеологічно загартованим, безкомпромісним у прагненні за будь-яку ціну вибороти державну незалежність України. Головним було те, що визвольний рух мав у своєму розпорядженні добре вишколений бойовий інструмент Українську повстанську армію, яка опиралася на широко розгалужену мережу ретельно законспірованих осередків Організації українських націоналістів та її чисельних симпатиків.

Водночас, більшовицька Москва була здатна зосередити величезні сили для придушення спротиву українських повстанців і підпільників. Офіційний Кремль усвідомлював, що діяльність ОУН і УПА перешкоджав процесам утвердження комуністичної влади у Західній Україні, негативно впливав на настрої всього Українського народу, справляв невигідне для комуністичного режиму враження на світову громадськість.

Тим часом, у керівних колах українського визвольного руху (УГВР, Провід ОУН, Головне Командування УПА) чітко простежувалося тверде прагнення довести збройну боротьбу з московським більшовизмом до переможного кінця, до здобуття Україною незалежності.

Характерною у цьому відношенні була стаття чільного діяча УГВР, ОУН і УПА П. Федуна («Петро Полтава») під назвою «Елементи революційності українського націоналізму», опублікована в офіційному виданні ОУН «Ідея і чин» за 1946 р. У цій статті наголошувалося, що «основним засобом визволення Українського народу мусить бути війна, оскільки саме у такий спосіб вороги завоювали українські землі. Але це має бути не фронтова війна, у якій більшовики матимуть беззаперечну перевагу над силами визвольного руху, а підпільна боротьба. Цю боротьбу має вести ОУН, побудована на принципі військової дисципліни і перетворена у дійсно ударну бойову силу українського народу. Український націоналізм відкидає виключно легальні, законні методи боротьби як основні методи боротьби за Українську Самостійну Соборну Державу». Він заперечує тезу про те, що «самостійність українського народу прийде як наслідок органічної, мирної його еволюції до незалежницького існування. Жодний народ, не визволився без збройної боротьби, без жертв, без намагання визволитися за всяку ціну».

Надії керівництва ОУН і УПА на радянсько-американський конфлікт, який, як вони вважали, дозволив би відновити державність України не справдились.

Фінал історичної драми був визначений: військова сила, помножена силою репресивно-каральних органів (200 тис. українців було насильно вивезено у віддалені регіони СРСР), стала вирішальним фактором упокорення українців, ліквідації опору ОУН і УПА окупаційному комуністичному режимові.

Оперативно-військові удари радянського режиму призвели до того, що в період 1951-1952 рр. підпілля знижує свою діяльність. Якщо у 1950 р. радянська сторона зафіксувала 518 акцій підпілля, то в 1951 р. – лише 189.

У 1952 р. керівник підпілля В. Кук ухвалив відповідне розпорядження суть якого полягала у тому, щоб: зберегти кадри підпілля, якомога рідше проводити активні заходи, формувати молодіжний резерв, щоб у разі необхідності перейти до широких активних дій.

Крім того, згідно з вказівкою Центрального Проводу ОУН у першій половині 1950-х років терористична діяльність нелегальних структур українських націоналістів в Україні стала поступово згортатися: до кінця 1955 р. практично перестали фіксуватися терористичні прояви з боку оунівців. Як випливає з архівних документів НКДБ-МДБ-КДБ УРСР за 1944-1953 рр. учасниками ОУН-УПА з західних областях України було здійснено: терористичних актів – 4907, нападів на озброєні групи охорони громадського порядку – 457, нападів та підпалів колгоспів, радгоспів, МТС – 325. В результаті цих акцій загинуло 22430 радянських активістів (при цьому, слід враховувати, що в 1944-1945 рр. не всі терористичні прояви, а також кількість жертв фіксувалися органами НКВС-НКДБ у зв'язку з контролем ОУН-УПА значних територій в західному регіоні України).

В 1944-1948 рр. органами МВС УРСР у взаємодії з МДБ УРСР та з залученням дислокованих в західних областях армійських частин було здійснено цілу низку оперативно-військових операцій, в процесі яких були розгромлені великі формування УПА і численні організаційні ланки ОУН.

Останній спалах активності підпілля припадає на 1956-1957 рр. Їх здійснювали колишні учасники ОУН та УПА, що повернулися з місць позбавлення волі.

У 1961-1962 рр. у регіоні радянські каральні органи конфіскували 5 тис. одиниць зброї.

На межі 1952-1953 рр. підпілля розпалося на локальні проводи і групи. Тодішню ситуацію В. Кук у квітні 1953 р. охарактеризував так: «Керівні кадри ліквідовані. Уся робота міститься у самозабезпеченні й збереженні до кращих часів. Тривале підпільне життя виснажило навіть найсильніших, панують нервове виснаження, фізична перевтома, хвороби і рани…»

Серед останніх учасників підпілля були і співробітники Служби безпеки: 17 травня 1954 р. у Станіславській області застрілився при затриманні референт Служби безпеки Карпатського Краю, полковник М. Твердохліб;

8 травня 1955 р. було захоплено референта Служби безпеки Надвірнянського району М.Зеленчука (обидва нелегали з 1944 р.);

на межі Львівської та Дрогобицької областей діяла група колишнього коменданта боївки Служби безпеки М. Гнатіва. 16 серпня 1955 р. у с. Басівка, Пустомитівського району, Львівської області його було вбито радянськими спецслужбами під час перестрілки.

Загалом, у 1955-1956 рр. було вбито троє на захоплено двадцять нелегалів ОУН. Останню групу нелегалів «Петра» співробітники КДБ ліквідували під час оперативно-військової операції поблизу хутора Лози, Підгаєцького району, Тернопільської області 14 квітня 1960 року.

За радянськими даними, у 1944 – 1953 рр. рух ОУН та УПА здійснили 14424 акції.

15 жовтня 1959 р. від руки агента КДБ за особистою вказівкою М. Хрущова було вбито у Мюнхені С. Бандеру. Він не становив особливої небезпеки для радянського режиму, але був символом для подальшої боротьби українців за незалежність, особливо для тих повстанців, що поверталися у цей період зі сталінських таборів, а тому могли продовжити національно-визвольну боротьбу.

Окремі бойові групи повстанців воювали з радянським режимом до середини 60-х років, а дехто з повстанців вийшов з підпілля після відновлення Української державності, тобто вже після 1991 року!

Рішуча позиція керівних центрів революційно-визвольного руху, їхнє палке бажання продовжувати збройну боротьбу з більшовицькою владою зумовили безкомпромісний характер протиборства між українськими повстанцями і підпільниками та комуністичним режимом. Не дивлячись на значну перевагу Москви у силах та засобах, керівники українського визвольного руху оптимістично дивились у майбутнє, покладаючи основні надії на зрослу могутність УПА, що мала широку підтримку серед українського населення, зокрема, західних регіонів республіки та очікувані національні революції поневолених народів СРСР.

Однак, слід було рахуватися з тим, що ОУН і УПА не вдалося втягнути в орбіту боротьби проти радянського режиму широкі народні маси центральних, південних і східних регіонів України.

Остаточне припинення збройних проявів з боку підпілля ОУН в Західній Україні в середині 1950-х років знаменувало, водночас, і завершення спеціальної діяльності українського національно-визвольного руху в Україні. Надалі спеціальні підрозділи продовжили функціонування в рамках закордонних націоналістичних українських центрів.

ЧАСТИНА ШОСТА
РЕЙДИ УПА

1. Рейди відділів Української повстанської армії на українські землі

(Види рейдів УПА на східні та центральні українські землі, їх мета, завдання рейдів, історична довідка, пропагандивні акції УПА під час рейдів, Гурби, рейди відділів УПА проведені у 1944 р., рейди відділів УПА проведені у 1945 р.)

Одним з найпоширеніших видів повстанської діяльності на Північно-західних і Північно-східних українських землях були рейди у зайняті ворогами українські землі.

Не вступаючи у великі сутички з численними радянськими армійськими з'єднаннями, успішними рейдами УПА проникала у «німецький» і «радянський тил».

Здебільшого такі сутички були невеликими, але досить частими. Згідно з радянськими джерелами, лише восени 1944 р. і лише на Волині УПА провела 800 рейдів.

Частими були рейди й в інші регіони України, зокрема на Галичину, центральну, східну й південну Україну.

За своїм спрямуванням вони поділялися на бойові і пропагандистські.

Метою бойових рейдів було: створити напруження у середовищі ворога; завдати йому відчутних втрат; не дати провести концентрованого наступу.

Пропагандистські рейди були націлені на популяризацію національно-визвольного руху, поширення антирадянських настроїв серед населення, створення сприятливих умов для активної повстанської діяльності.

Крім цього, завданням рейдів було:

1) відвертати увагу більшовиків від осередків УПА, провокуючи більшовиків до погоні за рейдуючими відділами;

2) зв'язувати більшовицькі сили в районних центрах, не дозволяючи їм виїздити на погромні акції в терен;

3) нищити малі більшовицькі відділи, більшовицьку адміністрацію і сексотів;

4) утримати бойову ініціативу у своїх руках.

На відміну від бойових, пропагандистські рейди проводилися як правило у слабо опанованих, або ж не опанованих повстанським рухом регіонах України та за її межами.

Історична довідка

Поширення підпільної української літератури було замало, треба було показати силу повстанського руху. Це завдання мали виконувати рейди відділів УПА по селах України: збройні відділи УПА заходили до сіл, скликало на мітинг усе населення та з'ясовували на ньому положення окупованої більшовиками України та пояснювали завдання боротьби за Українську державу, цілі і завдання українського націо-нально-визвольного руху.

У кінці 1945 р. та на початку 1946 р. ця агітаційна кампанія УПА мала велике значення з огляду на те, що 10 лютого 1946 р. повинні були відбутися вибори до Верховної Ради СРСР. У переддень виборів у кожному селі були розміщені спеціальні підрозділи внутрішніх військ, наприклад, у Жидачівському районі Дрогобицької області 5223, у Перемишлянському і Поморянському районах Львівської області.

У рейдах УПА не обмежується лише української територією.

УПА звернула увагу на приєднання до тієї боротьби інших народів, зокрема поневолених Москвою народів після німецької окупації.

У рядах УПА було біля 20 тис. чужонаціональних бійців, переважно кавказьких, закавказьких та азійських народів.

Коли фронти перейшли на Захід, командування УПА перед «національними меншинами» УПА згідно з рішеннями 1-ї Конференції Поневолених Народів Східної Єв-

ропи та Азії 1943 року поставило вибір: 1) залишатися й надалі в рядах УПА, 2) формувати свої національні відділи і пробиватися на територію своєї батьківщини (літом та восени 1944 р. збройні частини сформовані з кримських татар, калмиків, чеченців, грузинів, азербайджанців та інших вирушають у великі рейди на схід).

Сьогодні мало відомо про ті рейди, оскільки документи про це відсутні. Можливо припустити, що відділи кримських татар, калмиків, чеченців, потрапивши у себе на батьківщині у непередбачені умови безоглядного виселення цілих народів, були цілком винищені в боях з НКВС. Та багато з них таки дійшли в рідні сторони підсиливши місцеві повстанські сили, підкріпивши вісткою про те, що у боротьбі з московською окупацією ці народи не є самотніми.

Восени 1944 р. відділи УПА здійснили рейди у Білорусь. Зовсім інакше повстанці ставились до білоруського народу, на відміну від того, як це робили червоні партизани (експропріація, насильство), і цим здобули тепле відношення і симпатії білорусів.

Щоб не допустити перехід українських відділів у Білорусь більшовики поставили сильні відділи на кордонах двох республік, та це не спинило повстанців, і рейди в Білорусь відбувалися постійно.

За способом проведення рейди поділялися на кінні і піші. Піші здійснювалися переважно більшими підрозділами та з'єднаннями, як правило сотнями. Кінні рейди практикувалися невеликими підрозділами (як правило, до 60 осіб).

Рейди, як тактику боротьби з окупантом, УПА практикувала вже за німецької окупації. У другій половині жовтня 1943 р. шість сотень УПА командира Енея (з групи УПА-Північ) провела великий рейд на осередні українські землі переходячи через Житомирщину, Кам'янець-Подільщину, Київщину аж до Дніпра.

За більшовицької окупації українських земель, починаючи з 1944 року рейди набирають окремого значення й командування УПА застосовувало їх у великих масштабах. При цьому, широко розповсюджувались звернення та відозви УПА до українців східних регіонів:

«Звернення Команди Української Повстанчої Армії «Схід» до Українського населення східних теренів, червень 1944 р.

…В 1941 р. в Україну прийшов Гітлер зі своєю кровожадною зграєю. Він почав продовжувати роботу Сталіна: обдер Україну хлібом, промисловою сировиною, десятки тисяч українців наказав розстріляти, а мільйони наших батьків, братів і сестер погнав на каторжні роботи й голодну смерть у німецькі табори.

В 1943 р. повернувся в Україну Сталін…Українців з його наказу мобілізовано на страшну бойню фронт, де вони щодня тисячами гинуть, або вивезено на роботи в Сибір та на Урал.

Імперіалістична Москва міняє своє обличчя: царів-імперіалістів, що руйнували Україну та інші держави. Івана Грозного, Петра І, Катерину ІІ у Москві хвалять як «Героєв родіни»… Сталін злигався з капіталістами, проти яких готував світову пролетарську революцію, він нашими смертями в світовій бійні платить свої борги у мільярди доларів, які він позичив у капіталістів.

…Проти імперіалістичного гніту Кремля і Берліну виступила Українська Повстанча Армія (УПА). Вона поставила собі ціль – скинути імперіалістичне ярмо Берліна і Москви на збудувати на українських землях Українську Соборну Самостійну Державу. Ця держава не знатиме ні національного, ні соціального гніту, в ній не буде ні панів, ні капіталістів, ні партійної імперіалістичної кліки, її повновладним господарем, володарем просторів від Закарпаття по Кавказ буде Український народ.

Від ранньої весни 1943 р. УПА завзято громить німецьких наїзників та їх прихвоснів. Таку ж саму боротьбу веде з НКВС.

Боячись, щоб за прикладом УПА не встав на визвольну боротьбу весь український народ, більшовики намагаються оплюгавити УПА перед нашим народом, і кидає на братовбивчу війну з нею організовані так звані «істрєбільниє батальйони». Ми закликаємо не виконувати криваву волю більшовиків.

Ми прийшли, загартовані в боях з гітлерівськими людожерами, і щоб Тебе згуртувати під прапором визволення України – ми ніколи не хотіли й не хочемо проливати Твою кипучу, молодечу кров. Адже ж і ВИ – сини Українського народу, за визволення якого Ми боремося і віддаємо своє життя. Єднайтеся з нами! Знищуйте гнобителів Українського народу, переходьте та приходьте у ряди УПА!

Піднімайте на боротьбу зі Сталіним інші народи: Кавказу, Уралу та Азії.

Спільними силами знищимо ненависного ворога й на своїх етнографічних землях побудуємо – кожен народ – національні самостійні держави…»

«Слава борцям за Українську Державу!»

«Слава героїчній українській молоді!»

Команда Української Повстанчої Армії «Схід».

«Відозва до Українського юнацтва «Чи знаєш Ти?»

Липень 1944 р.

За Самостійну Соборну Українську Державу!

Воля народам!

Воля людині!

Чи знаєш Ти, молодий український юначе, за що бореться Українська Повстанча Армія (УПА), за що в бою віддають своє молодече життя її бійці, такі ж як і Ти українці?

Тобі цього не скаже партійно-сталінський дурисвіт, чи душогуб з НКВД. Навпаки, вони залякують Тебе, оббріхують перед Тобою борців УПА. Вони бояться, щоб Ти не прозрів крізь мряку кремлівської брехні та не обернув свого гніву проти брехунів і душогубів Сталіна.

УПА виступила в обороні Українського народу проти імперіалістичних загарбників Москви і Берліну. Вона б'є кровожадних гітлерівців та сталінських посіпак. Їм вже підходить неминучий кінець.

Вже повисли поневолені Гітлером народи Європи, повстав Кавказ і Україна.

Ми вже переконались у тому, що немає нам порятунку ні від кого, коли ми самі себе не оборонимо. Тільки у власній державі забезпечимо життя своєму народові.

УПА бореться за створення Самостійної Соборної Української Держави, держави без поміщиків, капіталістів і партійних паразитів. УПА не хоче загарбувати чужі землі, але своїх не віддасть на поталу чужинцям. УПА хоче створити державу виключно на українських землях.

УПА прагне до того, щоб створилася російська, білоруська, польська, грузинська і інші національні держави на територіях, що заселяють ці народи. Томи ми співпрацюємо з цими народами в боротьбі проти імперіалістів.

УПА хоче, щоб український народ сам вирішував форму своєї держави, про суспільний лад і громадський її лад.

Не слухай, юначе, кровопивців Сталіна! Вони оббрехали Тебе, хочуть запихнути в «істрєбітєльні батальйони» та таким способом спричинити братовбивчу боротьбу серед українців. Вони роблять Тебе яничаром, кидай службу, та переходь зі зброєю в руках у ряди УПА, ставай до боротьби за Українську Державу. Ми ж брати Твої, а не вороги, й винищувати себе взаємно ніяк не хочемо. Биймо ворогів спільними силами, биймо імперіалістів Москви й Берліну!».

«Слава борцям за Українську Державу!»

«Команда Української Повстанчої Армії «Схід».

До найбільших за чисельністю рейдів (1,5 2 тис. учасників) можна віднести вихід з оточення під Гурбами на Поліссі (25-27 квітня 1944 р.) з'єднань «Холодний Яр» та «Донбас»: у квітня 1944 р. більшовики зібрали на відтинку Шепетівка-Рівне-Збараж кілька десятків тис. своїх військ і в постійних боях з відділами УПА замкнули у кільце Гурбенських лісів більшість військових віддлів північної частини УПА-Північ під командуванням командира «Ясеня», а саме: курінь «Сторчана», курінь «Мамая», курінь «Докса», курінь «Довбенка», курінь «Бувалого», курінь «Андрія-Шума», курінь «Залізняка», сотні «Андрія», «Ваньки», чота «Чорногорки». Всього біля 5 тис. бійців УПА.

У наступ проти них більшовики кинули п'ять бригад військ НКВС, чисельністю 30 тис. з гарматами, танками і літаками.

Упродовж 22 та 23 квітня 1944 р. бої розгорнулись у селах Антонівка, Забари, Андрушівка. Перед переважаючими силами ворога, відділи УПА відступили в ліс по лінії Майдан-Гурби-Мости-Святе-Мощаниця-Обігів.

У цей час більшовицькі частини з'явились також з іншого боку, у результаті чого, повстанські відділи в Гурбенських лісах опинилися в оточені.

У ніч з 23 на 24 квітня повстанцям не вдалося прорвати вороже оточення, а тому почали готуватися до боїв:

«…24 квітня о 3-ій год. ночі наші відділи почали готуватися до бою, копали окопи, вкопували у землю гармати. Курінь «Сторчана зайняв північно-східний відтинок оборони Мости-Будки-Хнівка-Гурби, на якому повстанці очікували головного удару ворога. Відтинок Гурби-Майдан зайняв відділ командира «Мамая». Відтинок Обгін-Мощаниця-Свято зайняв відділ командира «Докса». Відтинок, що зближував «Сторчана і «Докса» зайняв відділ командира «Яструба» з куреня «Докса». Віддід командира «Залізняка» зайняв другу, запасну лінію відтинку «Сторчана».

Курені «Довбенка» і «Бувалого» відпочивали після минулих боїв, сотні «Андрія», «Ваньки», чота «Чорногорки» було розміщено у західних частинах лісу для забезпечення зв'язку між відділами «Докса» і «Мамая».

В лісі зібралась велика кількість оголошених до УПА чоловіків, а також велика кількість мирного українського населення з навколишніх сіл, які шукали захисту від більшовиків. Усіх їх було відправлено у глибину лісу.

...о 4-й год. ранку 24 квітня більшовики розпочали обстріл оборони, яку займав відділ «Сторчана» з гармат і мінометів. Після цього вони розпочали атаку. Коли більшовики наблизились до повстанців на відстань 200 метрів затріскотіли повстанські кулемети, затахкали міномети, загриміли наші чотири гармати. Більшовики не витримали і втекли.

Після короткої перерви більшовики за допомогою танків пішли в наступну атаку вже всіх відтинках повстанської оборони, спрямувавши при цьому головний удар на відділ «Яструба». Відділ «Яструба» не витримав тиску ворога і відступив. За ним відступив відділ «Залізняка», і, таким чином, курінь «Сторчана» попав в оточення більшовиків. Більшовики розпочали безперервно атакувати оточений курінь. Але усі ці атаки повстанці відбили і самі перейшли у контрнаступ. Трьом сотням з гарматами вдалось прорватися з оточення, однак біля шістдесяти повстанців на чолі зі «Сторчаном» більшовики щільно оточили.

Розгорілась страшна нерівна боротьба між оточеними повстанцями та великими відділами більшовиків. Геройськи повстанці оборонялись до 11 год. 24 квітня. Врешті у них закінчились патрони, хто не загинув, той стрілявся сам. Ніхто з повстанців не здався більшовикам. Усі загинули по-геройськи. Загинули: «Сторчан», сотенний «Булка», заступник сотенного «Ігор», чотовий «Хмеленко», чотовий «Корнієць» та багато інших.

За час сторчанської оборони було збудовано другу лінію повстанської оборони. При цьому, на південний відтинок було перекинуто відділ «Андрія Шума», що зайняв Гурбенську гору і по-геройськи утримував її до самого вечора. Аж увечері 24 квітня більшовикам за допомогою танків вдалося вибити відділ «Андрія Шума» із зайнятих ним позицій на горі. Інші відтинки повстанської оборони були укріплені куренями «Довбенка» і «Бувалого».

Важкий бій на всіх відтинках тривав до самої ночі. Усі більшовицькі атаки повстанцями були відбиті. Під прикриттям ночі, після кількох зустрічних боїв з більшовицькими заставами, наші відділи вирвалися з ворожого оточення.

В боях під Гурбами загинуло вісімдесят повстанців, у тому числі шістдесят безсмертних «сторчанівців». Більшовицькі втрати становили понад вісімсот вбитими, не рахуючи поранених.

Ще біля ста поранених бійців УПА та понад двісті ще не озброєних новозголошених до УПА, які потрапили у більшовицький полон, були по-варварськи закатовані.

Та на цьому тотальний наступ більшовиків на відділи УПА не закінчився. Вже наступного дня, 25 квітня частина відділів, що прорвалися з оточення під Гурбами вели бій з переслідуючими їх більшовиками, у якому загинув командир куреня «Мамай», родом з Полтавщини, відомий успішно проведеними боями з більшовицькими партизанськими загонами на східних, осередніх та північних українських землях.

Вирвавшись з Гурбенського оточення інша частина відділів УПА відступила у напрямі на Суражські ліси, а головні повстанські сили рушили на Полісся. У Бущі знову стався великий бій з більшовицькими заставами, в якому повстанським відділам вдалось розбити більшовиків і вийти на шосе Рівне-Київ.

Також 29 квітня стався великий бій біля с. Залізниця (Кременеччина), у якому загинуло двісті сорок більшовиків. Тоді ж в бою біля с. Березина загинув популярний командир УПА «Буревій», родом з Вінничини.

Два тижні пізніше, 13 травня 1944 р. у бою біля с. Кордишеві (Остріжчена) загинув командир «Кропива», начальник штабу групи УПА-Південь, член Крайового Проводу ОУН, відомий успішно спланованими боями з німецькими окупантами та більшовиками.

На Волині та Галиччині рейди відбуваються постійно».

Перші рейди за більшовицької окупації пройшли вздовж Прип'яті відділами УПА Північ, коли на Західній Україні ще стояли фронти. Вони відбувалися в умовах безперервних боїв з відділами НКВС та Радянської Армії:

Звіт про перехід фронту та діяльність групи командира «Саблюка»

15 травня 1944 р.

Підготовка до переходу фронту групи командира «Саблюка» «Південь».

«Відділ командира «Довбуша» вирушив 05.03.44 р. з теренів Галичини у Вінницьку область. Щоб перейти фронт, треба було переправитись у лісисті терени. Я вирішив піти у Брусиловські ліси. Однак, у ці терени я не дійшов з причини швидкого наближення фронту. Тоді я вирішив перебути фронт в лісах Вовковицького району. Я зайняв села Майдан і Стара Гута.

В зв'язку з тим, що у тому терені знаходилось з'єднання Іваницького відділу, відділ Слісаренка червоних партизан, законспіруватись було важко. Фронт можна було перебути лише під маскою червоних партизан. Я дав наказ понашивати усім червоні стрічки, а відділу дав назву «Чапаєва», Андріївського з'єднання. Недалеко мого відділу знаходився відділ червоних партизан командира Слісаренка, Андріївського з'єднання.

20.03.44 р. командир того відділу приїхав до мене з охороною у 20 автоматників, щоб перевірити мій відділ. Я пояснив йому, що це відділ «Чапаєва». Червоний командир повірив мені та поїхав назад. З цього часу мій відділ проводив бої лише з німцями. Під час цих боїв здобуто важкий міномет, 80 мін, два кулемети, 5 тис. амуніції…

23.03.44 р. о 5 год. ранку я почув сильний автоматичний вогонь зі сторони Стара Гута. Довідався я, що це частини ЧА звели бій з німцями. З сильними криками «Ура!», «За родину», «За Сталіна», гнали червоноармійці відступаючих німців. Частини ЧА просувалися в сторону того села, де був мій відділ.

Я виїхав з двома козаками назустріч ЧА. По дорозі зустрів командира на тачанці. Привітався з ним, представився йому як командир батальйону. Він привітав нас словами: «Приветствуем героев красной партизанки».

Цей командир подав мені руку і представився капітаном.

Поговорили ми на всі теми, він розпитував мене, де знаходяться німці. Я пояснив…

Після такої розмови я попрощався з ним, та відправився до свого відділу, який відійшов у ліс. Того ж дня увечері в лісі приєднався до мене командир «Саблюк» зі своїм почотом (охороною) і ми поміж червоноармійцями рушили в с. Мордин. Червоноармійці вітали нас, а ми їх. В с. Мордині зустрівся я з воєнним НКВС, яке покликало мене у штаб. Начальник місцевого НКВС розпитував мене, що це за відділ. Я йому відповів, що мій відділ є новоорганізований. Він діяв до місяця грудня без наказів в Кам'янець-Подільській області. У грудні з'єднався із з'єднанням командира Андрєєва, який дав мені наказ діяти тільки за відповідними завданнями. За цим наказом я діяв до 28.02.44 р.

28.02.44 р. з'єднання командира Андрєєва було розбите німцями та «націоналістами» в лісах Галичини… 03.03.44 р. до мого відділу долучили 2 командира зі штабу Андрєєва і дали мені наказ перейти у Західну Україну. Пройти було неможливо у зв'язку з значними укріпленням німців по р. Збруч. Тому я повернув назад. По дорозі мав сильний бій з німцями біля с. Шляхові Кориченці. В цьому бою втратив 30 чоловік, в тому числі цих 2-х командирів…

Енкаведисти запитали мене, де я просуваюся з відділом. Я відповів їм, що на збірний пункт за наказом Андрєєва визначено Хмельницький район. Тупоголові енкаведисти повірили мені й відпустили.

Тоді я вирішив з відділом в Хмельницький район в Брусиловські ліси. На свому шляху зустрічався з окремими відділами ЧА.

24.03. дійшов я до цих лісів. Тоді дав я наказ діяти не як червоні партизани, а як українські повстанці. З огляду на велике скупчення червоних військ ми змушені були розбитися на групи. З одною групою відійшов командир «Щорс». З другою групою залишився я з командирами «Махно» та «Мухою». Командири «Саблюк», «Ярема», «Олег» відійшли з почотом в терен відшукати провідника «Батька». Поміж собою ми мали зв'язкові пункти. У цих пунктах ми мали отримувати повідомлення груп кожний 5 днів. Я з відділом вирушив у Калиновський район.

До 20.04. були важкі оборонні бої. Тоді я вирушив з відділом на Волинь…

По дорозі звів 7 боїв з енкаведистами. Знищив їх понад 100. Здобув 1 міномет, 1 ПТР, 3 кулемети, автомати, далековиди, тисячі штук амуніції до фінок.

Здобуту зброю передав командирові «Гірнякові», що діє в терені Лановеччини.

У зворотній дорозі на Волинь втратив 16 козаків вбитими та 13 пораненими.

09.05.44 р. прибув до місця призначення.

«Слава Україні!»

«Героям Слава!»

«**Суспільно-політичний огляд подій у Кам'янець-Подільській області**
Вересень 1944 р.

З вступом більшовицьких військ, в терені появилися червоні партизани-«самозванці». Це ті, які під час німецької окупації сиділи тихо і мовчазно, виконували усі вимоги німців. Але з вступом більшовиків вони пішли в ліс, щоб так би мовити з партизанських становищ зустріти більшовицьку армію...»

Одним з найдовших піших рейдів з використанням кінного транспорту був марш на початку 1944 р. територіями Вінницької, Кам'янець-Подільської, Тернопільської, Станіславської та Львівської областей групи командира «Саблюка» (О. Качан): Командування та підрозділи УПА-Південь

«**Лист-настанова командирові «Саблюку» в тактично-оперативних справах**
6 березня 1944 р.

Друг Саблюк!

...За Ваші успішні бої у с. Лисогорці 09.01.44 у с. Петриків 20.01.44 і у с. Калівка 24.01.44 передаю Вам і усім Вашим бійцям признання і похвалу...

Я згодний з Вашим рішенням відходу на Схід...

Бажаю Вам і надальше видержати на становищі.

«Слава Україні!»

Командир УПА-Південь «Гармаш»

Примітка:

«Гармаш», «Охрім» (1946 р.). У 1944 р. військовий референт Подільської округи. 1945-1946 рр. заступник командира УПА-Південь. Сотник УПА від 24.04.1946 р.

Літом і восени 1944 р. відділи УПА-Північ провели 12 рейдів на східно-українські землі, на Житомирщину, Вінниччину й сусідні райони. Останній великий рейд на осередні східні українські землі досягнув Слобожанських лісів, де після великих боїв з військами НКВД повернув на захід.

У кінці 1944 р.чотири відділи УПА під командуванням командирів Перебийноса (буковинський відділ), «Бистрого» («Сірі Вовки»), Лісового, Павленка («Авангард»), провели пропагандистські рейди по Буковині та Бесарабії, знищивши до батальйона більшовиків:

Звіт про політичну роботу в районах діяльності підрозділу УПА від 26 вересня 1944 року.

Політробота в даних теренах призначення командирами Української Повстанчої Армії (командир «Бистрий»)

... Коли ми прибули в ці терени, про рух повстанчий по деяких селах було мало чути... Розвідку ми вели під маркою більшовиків... заходимо в село і розгортаємо свою роботу, признаємось людям хто ми є, і за що ми боремося, співаємо революційні пісні, даємо і роздаємо повстанську літературу. Деякі тіточки і дядьки вітають нас дуже радо і просять Бога, щоб нам Бог допоміг знищити сталінський і гітлерівський режим. Деякі дядьки висловлювались: "Борiться сини і ми вам поможемо, бо ви є нащадки Петлюри, бо ви боретесь як і він". деякі тіточки починають плакати, бо їх сини пішли до Червоної Армії, а ми їм говоримо: "Не плачте, тіточко, бо багато червоноармійців переходять до нас. Ми з ЧА не б'ємося, бо там є наші брати і батьки, котрі під загрозою зброї НКВД мусять іти класти свої голови. Отже ми б'ємо тільки НКВД та всяких тих злочинців, котрі доносять на нас НКВД. Ми боремося проти сталінського режиму, колгоспів і радгоспів. Ми боремося за вільне життя від сталінського і гітлерівського режиму. Бо вони говорили, що бандерівці ріжуть, палять, убивають, грабують. Кого ж ми маємо убивати? Своїх братів, матерей, сестер?... "

На другий чи третій день у другому селі, коли ми проходили, народ уже був приготовлений і чекав на нас. Кожна тітка приготувала хліба, яєць, пшона, бо люди надіялись, що ми прийдемо і щось нового розкажемо. Ми їм розказували про наші терени, що бандерівці не грабують, не палять, не вбивають невинних людей, розказували як воно має бути, порівнювали з тим, що є. Люди скаржились на сов. владу, на червоних партизан. Розказували, як вони їх грабували, розстрілювали людей в лісі...

До нас люди уже почали звертатись як до уряду. Трапилось так у с. Блігу, там ми застали близько 400 чол. у клубі на музиці. Спочатку люди злякались, але ми почали говорити, що ми такі ж самі люди як і вони. Всі притихли, а командир "Ванька" проголосив промову, в якій він говорив про сталінський терор і гітлерівський режим, про вивіз молоді на голодну

смерть до Німеччини та на каліцтво і голодну смерть на Донбас, далекий Схід, Московщину. Люди нас уважно слухали і підтверджували, що це правда..., вони зітхали і говорили, що ми можемо зробити голими руками. Ми пояснювали, яку провадим боротьбу, проти кого, і хто з нами йде. Показували це на фактах, що до складу повстанчої армії входять різні національності, які борються проти сталінського режиму, що з нами усі поневолені народи Європи і Азії... розказували, чому англо-американці помагають СССР.

По закінченні розмови була роздана література. Молодь була дуже захоплена. Побили портрети Сталіна і Леніна. Розгромили кооператив та сільраду, з кооперативу роздали нафту, сірники, інші речі для населення. Усі списки, що були у сільраді знищили. Через декілька днів було чути по районах про рух "бандерівців". Люди присилали і переказували через інших людей, щоб ми прийшли до їхнього села і знищили канцелярію сільради та настрашили голів сільрад і колгоспів, бо вони гонили людей в колгосп, а люди хотіли робити самі на себе, так як за німців.

Сильно почали нарікати на совітську владу, а хвалили початки німецької окупації, бо тоді принаймні, наїлись хліба, а тепер знову прийдеться вмирати з голоду. Голови боялись нас і не ночували вдома.

Одного дня о год. 10 вечора ввійшли ми в інше село. Тітка, яку ми зустріли по дорозі сказала, що ми йшли до колгоспної канцелярії, бо там було сільське і колгоспне управління. Ми поспішили туди, окружили цей будинок, а вони, замітивши нас, почали всі пертись до дверей. Командир "Сорока" пустив вгору чергу з автомата і крикнув: "Не бійтеся, ми не є ті бандити, що вам говорили". Командир "Ванька" почав з ними розмову... Він сказав, що місцеві мають заховати собі якнайбільше збіжжя, бо сталінська кліка постановила забрати в людей весь хліб і продукти та вивезти їх з України в Московщину, а в нас створити голод, як був у 1933 році.

Ці люди були дуже злякані. Спочатку вони думали, що ми будемо їх стріляти. "Ванька" пояснив їм, що людей хочемо повчити, а коли вони і дальше будуть шкодити українському народу, то пощади їм не буде. Тим часом вони мусять потроху служити для Москви, але тому, що вони є українцями, більше мають служити своєму народові. Ми побажали їм добрих успіхів у роботі, попрощавшись з ними словами "Слава Україні!". Вони відповіли кілька разів "Слава!".

На третій день вже скрізь люди по селах стиха, але радісно, переповідали про нашу роботу, проведену у с. Блічі з сільуправлінням, і всі прихильно ставились до нас... люди просили нас спалити колгоспи, бо тоді зібраний ними хліб роздадуть по господарствах молотити.

Одного вечора ми вирушили в інше село, щоб спалити колгосп. Підійшовши до села ми довідались, що воєнних у селі немає, є лише представник з Києва, що приїхав по зборі хліба і приручений на це село через обласне Київське НКВД один лейтенант, який школив місцевих стрибків. Їх було 200 робітників, з них 25 озброєно. Ми знали, що вони з нами битись не будуть... Ми зайшли у село. Люди нам виносили хліб і молоко...Ми казали, що допоки мають машину, нехай собі обмолочують і ховають, бо залишаться без зерна...

...В Плужанському районі стрічалися ми з населенням, яке симпатизує нам. Це мабуть тому, що близько біля бувшого кордону. Коли ми на Плужанщині затримали під лісом дві жінки, що верталися з Шумська – хоч ми звернулися до них як червоноармійці, то одна з них починає говорити, скидаючи сакви з плечей з харчами, що якби не Западна, то ми б давно вже загинули з голоду... Один дядько з цього району говорив, що пару днів назад бандерівська розвідка появилась під Куневом й через те стрибки й НКВД втікло з Плужного в Шепетівку. Загально населення нарікає на Сталіна і на поганий лад, бо немає, що їсти... але Богу дякувати є Западна, то можна дещо купити. Дядько говорить, що в Западній люди мудріші як у нас, не хочуть колгоспів. Там хоч може дещо собі сховати господар, а тут, що з поля зберуть, те й везуть до Москви...

З села Сторонище засудили дівчину на 6 років тюрми за те, що втекла з праці з шахт Донбасу й говорила, що там голод. Прохарчуватись у селян важко, бо їм також нема, що їсти.. Дядько з району Плужне говорив, що його син працює в адміністрації, і він чув розмови людей, які там працюють, що Україна в Совітськім Союзі є лише на те, щоб пшеницю в Москву доставляти, а нарід український до її послуг. Це говорили після того, як Сталін висловився, що руський народ мудріший й дорожчий над цілий СССР. Це для нас обидно.

Говорив я з одним чоловіком з району Шепетівка, с. Купіво, який сказав за усе село, бо так усі думають, що в нашому селі косили сіно воєнні, то також нарікали на своє життя, одне НКВД задоволене...

В районі Полонне зайшли до одного села в якому забрали голову колгоспу і кооперативника, які допомогли нам інформацією. Коли ми їх відпускали, а самі відходили з села, то голова сказав: "Знаєте, ми про вас різно чуємо, говорять, що ви вбиваєте всіх голів і старост,

як їх зловите". На те я відповів, що все це неправда, і цю брехню поширює НКВД, щоби нас боялися. Хтось мусить бути головою і старостою в селі. Ми домагаємося, що голова був добрий для селян, щоб не додавав ще від себе сталінського ярма. Щоби був за народ і нам не шкодив. Прийде час і люди самі дадуть йому гідну оцінку. Ми прийшли сюди, щоби люди бачили, що не усі українці годяться на сталінське ярмо. Ми воюємо лише з НКВД, що держить народ в ярмі. На це вони відповідали, що усе це правда. Дав їм трохи літератури й відпустив по домам.

В с. Нічпланах в районі Полонне один дядько говорив, що в цьому селі відремонтовано вже на цих совітів церкву (без хреста), ходять туди старики. Є і священник. Та який це священник, він раніше працював в районному НКВД в Полонному. Заходили ми часто до хат як військові, щоби прохарчуватися. Господарі похмурі, мовчки дають, що мають. Хлопці повечерявши мимо своєї волі хрестяться і цим себе деконспірують. Господарі бачучи це відразу оживають, та просять не йти, а розказати щось нове...

Стрічали й таке, як дядько чи тітка побачать нас здалеку, то усе кидають і втікають, залишаючи граблі, кошики. Населення лякається нас. Одні бояться НКВД, щоб не пришили їм зв'язок з УПА, інші – вислужники НКВД бояться нашої кари. До того ж брехлива пропаганда НКВД про нас теж лишає наслідки. Підходимо до села: співи, крики. Та коли довідуються про нас, усе навкруги завмирає. Є багато вдома вже мужчин. Як зайдеш до хати, то відразу вони перетворюються на хворих, так як в Західній Україні, коли приходять большевики на облаву... Колгоспники бідні, обідрані й голодні. Куска хліба рідко знайдеш. Є доволі воєнних інвалідів. Теж живуть нужденно, нарікають на владу. Примірно, один інвалід без правої руки – дістає щомісяно 62 крб. (с. Мокрець. район Заслав) і більше жодної допомоги.

Рагально передбачається в східних областях України голод, який уже панує в деяких районах. Урожай цього року дуже мізерний. Кажуть дядьки, що через те, що німці погноїли землю штучними навозами тоді вона краще родила, а як перестали, то врожай став гіршим. Населення проти сього страшного визиску мріє про зміни, але ці надії є слабші, ніж минулого року. Коли ми роздавали літературу, то спершу дивляться на рік видання й дивуються, що в 1945 році видана.

14.VIII.1945 р. Командир «Гармаш»

Восени 1944 р. відбулося кілька рейдів українських партизанів у Білорусію. Головною метою була спроба налагодити бойову співпрацю з білоруськими військовими силами, які, під проводом партії білоруських націоналістів – Білоруського Національно-Демократичного об'єднання, вели відчайдушну боротьбу проти сталінського режиму. В середині квітня 1945 р. загони УПА вирушають у рейд до Польщі та Литви.

Звіт про стан та діяльність УПА-Південь у серпні 1944 р. на території «22 в»

УПА-Південь «22 в» – ГО

15 вересня 1944 р.

В цьому терені майже не зроблено ніякої роботи. Терен не використаний нами, хоча можливості роботи є, може й кращі, як деінде. Населення майже повністю «виголочене» від мужчин. В терені зустрічаються тільки жінки і хлопчаки, дуже мало старих.

Настрій населення виразно проти більшовицький, але народ поки що пасивний. Люди на кожному кроці виявляють вороже ставлення до сталінського режиму, але активного спротиву не чинять…

Населення Сходу чогось чекає. По керовані кимсь, хто буде мати певну силу, дадуть втягнути себе у боротьбу, але без наявної сили, яка визначатиме шлях і ціль нашої боротьби діло не піде. Тому рейдування наших бойових відділів це негайна потреба для цього терену…

був випадок, коли полька повідомила нас про те, що більшовики готують на нас облаву і це дійсно відбулося, але успіхів це не мало, бо ми відійшли в інше місце.

«Слава Україні!»

«Роман»

Звіт-повідомлення про рейд з'єднань УПА за р. Случ

Травень 1944 р.

…25.04.44 р. з'єднання капітана «Балабана» дістали спеціальне завдання. Не гаючи часу, увечері того ж дня провівши деякі підготовчі роботи, з'єднання відправилось в дорогу. Завдання полягало пройти маршем 200 км. за р. Случ.

Через кілька днів ми були під Случем. Позаду нас залишилися Кременецькі ліси, залізниця, р. Горинь, шоссе…

Лишилося форсувати р. Случ і приступати до виконання поставленого завдання (знищити більшовицькі сили по той бік Случі на віддалі до 200 км.)

В ніч з 1 на 2 травня, форсувавши Случ, ми зустрілись з ворожою заставою, яка після короткої перестрілки втекла (це була наша перша зустріч з ворогом з часу маршу). За кілька год. після цього ми отаборилися у лісі під Яцковичами. Розіславши розвідку, ми окопались і лягли перепочивати. Але раптом залунало кілька пострілів це ворожа розвідка наткнулась на нашу заставу… Перепочинок перервано.

За кілька хвилин дійшло до великого бою. Бій розпочався на відтинку з'єднання командира «Довбенка». Ворог, чисельністю біля 150 чол. з мінометом та кулеметами намагається вдертися на наші позиції, але командир «Довбенко» стримує ворога і жде умовного сигналу від командира «Шума», котрий з загоном пішов в обхід ворогові, щоб почати наступ на ворога з різних сторін…

Знак подано, «Шум» у тилу ворога.

«Довбенко» пориває бійців до наступу. Опір ворога швидко зламано. Він панічно почав втікати та «Шум» зі своїми повстанцями настигали його …

Вправо і вліво лягають вороги від вогню славного житомирця кулеметника «Криги». Та куля ворога влучає у нього. Його замінюють земляки. Скоро стрілянина почала вщухати. Ворога розбито повністю. І тільки рідкі постріли, що лунали далеко від табору свідчили про те, що повстанці виловлюють недобитки Яцковецького побоїща.

В цьому бою відзначились славні командири «Довбенко» і «Шум». Втрати ворога 86 вбитих і багато поранених (з них, 37 важко поранених ворог напризволяще покинув у лісі). Здобуто міномет, 6 кулеметів, 27 фінок, 51 кріс.

Наші втрати: 12 вбитих, 24 поранених.

В цьому бою загинув смертю хоробрих наш командир капітан «Балабан». Після бою відбувся похорон полеглих друзів. На похороні ми подякували нашому командирові за науку, якої він нас вчив довгий час і поклялися мстити за смерть нашого улюбленого командира і друзів.

На другий день 3 травня знову дійшло до бою. Але ворог, відчувши нашу силу після Яцковецького бою після півгодинної перестрілки відступив, забравши поранених і покинувши на полі бою 11 вбитих. Наші втрати склали 1 убитий та 6 поранених…

4-5 травня зустрілись з загонами «Сірого» і «Єрмака».

6 травня 0 10 год. розпочався бій. Совіти тисли з півдня і півночі намагаючись нас оточити… Головний натиск був на відтинок загону «Бора». Тут ворог три рази переходив до атак, але «Бор» усі атаки відбив.

З'єднання «Бувалого» також добре оборонялося, не дивлячись на те, що п'яні більшовики сунули на наші позиції як мурашки. Незабаром більшовикам надійшла допомога, бій став ще гарячіший… Совіти намагаються нас оточити.

Ми, тим, що перебудовуємо свої позиції у вигляді двох паралель, перешкоджаємо їм у цьому.

Раптом «Шум» і «Бувалий» ідуть до стрімкої атаки.Ламають опір ворога і женуть його чуть не до Михалина, наганяючи і нищачи окремі групи.

На північній частині наш наступ не вдається…Вони обороняють позиції поки «Бувалий» відійшов далеко…ворог чуючи стріли все далі і далі зрозумів, що на півдні їх частини відступили, що тепер буде боротьба на один фронт, перестав тиснути і був готовим відступити. Але наші війська не перейшли до наступу, а бойовим маршем почали виходити з бою. Ворог зрозумів це як обхід з правого флангу, розпочав відступ.

Так закінчився бій 06.05.44 р. Втрати ворога становили біля 130 вбитими та біля 120 пораненими. В цьому бою вбито капітана командира акції. Здобуто багато мап, планів, документів…

Наші втрати – 35 вбитих і 26 поранених. Це був останній бій з ворогом в цьому рейді. З'єднання, виконавши своє завдання 07.05.44 р. повернуло назад.

Так закінчився 400-кілометровий рейд, де бійці проявили винесливість в марші і боях. Виявили свою рухливість і виконано завдання на тиждень раніше, як передбачалося.

Звіт про діяльність підрозділу «Дніпро»

25 вересня 1944 р.

Відділ з наказу командира «Юди» вирушив з місця постою 03.09.44 р. з завданням зробити рейд у південно-східному напрямку з метою зворушити терен, зав'язатися боями з більшовиками на Сході 05.09. брав участь в обстрілі більшовиків в с. Антонівцях. Знищено більшовицьку заставу. Наші втрати 2 легко поранені;

07.09. забрано папери з сільради Малі Садки й передано місцевим органам СБ…;

10.09. я розділив відділ на дві частини по 24 повстанця. З однією я пішов на південь (чотовий «Ярошенко»), а друга на схід з політвиховником «Тарасом» та командиром «Атосом».

12.09. знищено спостережний пункт в с. Загірцях. Здобуто: автомат, 3 кріси, 1000 шт. амуніції, 10 гранат…полонених після допиту звільнено;

13.09. зловлено 6 активних працівників Велико-Дедеркальського району і передано місцевим органам СБ;

14.09. в с. Биківці та Бриків знищено голову сільради та одну жінку-сексотку;

15.09. підвідділ із засідки на більшовиків, що поверталися з с. Боложівки, де гонили людей, щоб везли поставку знищив 14 більшовиків. Один утік. Здобуто 9 крісів, 3 автомати, взуття…З нашої сторони 1 легко поранений «Малий» (ройовий)…;

Схід:

В с. Перерослому знищено сільраду, кооперацію, нафтобазу…;

13.09. зловлено агента НКГБ, якого після допиту передано місцевим органам СБ;

16.09. мобілізовано 10 чоловік з с. Боложівки, їх озброєно…

є випадки дезертирства…її причина поворот на захід, небажання місцевих жителів йти в УПА та близькість до своїх хат.

Обидва відділи об'єдналась 18.09.44 р.

Опис рейду:

…населення є дуже захоплене нами, а ми думали, що нас тут ніхто не підтримує…рух, який створив у терені відділ підніс дух населення. Особливо засідка, де загинули прокурор Шумська, директор МТС, командир істрєбітельного отряда, агент району та інші зробила велике враження. Ця звістка протягом дня охопила весь район й призвела до того, що в м. Шумську 2 дні не приймали хлібопоставки.

Теренова сітка і боївка, що раніше старалися якнайбільше законспіруватися, тепер почали планувати свої дії

Українське населення втікає від мобілізації на Донбас. 14.09.44 р. по всьому Шумському та Дедеркальському районах забрали по дві-три родини з кожного села, відвезли до Ланівець, де погрузили на поїзд і відправили у Сибір.

Більшовики палять ті оселі, де перебували наші хлопці (наприклад, в с. Мізюринцях згоріло пів села від одної запаленої більшовиками хати, в Якимівцях підпалили три хати за те, що не виконали хлібопоставки).

На кожне найменше проявлення виступу більшовики кидають переважаючі сили на придушення.

Щоб могти перебувати відділові у відкритому терені, потрібно постійно маневрувати.

…Ідемо на схід. Хлопці усі східняки радіють, що йдуть на свої терени. Доходимо до колишньої польсько-совітської границі. Звідти час від часу чути крісові постріли, це так звані «стрибки» дають про себе знати. Це молоді 15-16-літні хлопці, яким більшовики роздали кріси і затягнули в «істрєбітельние баталіони» по боротьбі з нашим революційним рухом. Це ті, що в скорому часі мають стати спільно з нами до боротьби проти більшовиків. Поки що вони бережуть колгоспне майно… це лише про око, а дійсно нам допомагають. Очевидно не всі зрозуміли, хто їхні справжні вороги…

Наша перша акція на с. Перероосле… перетинаємо телефонне сполучення… займаємо село… заходимо до сільради… Відкриває нам жінка-сторож та 15-літній хлопчина-стрибок. Віддає нам свого кріса. Обличчя в них перелякані… Нищимо папери колгоспні та сільради, хлопчина нам допомагає… список трудоднів відкладає на бік і просить не нищити… ми не нищимо, бо це ж заробіток людей, їх хліб… та чи дадуть більшовики на ці зароблені трудодні селянам? Навряд.

Жінка розказує: «молотити гонять, а платити за трудодні не спішать. В першу чергу треба здати державі, а тоді вам, як залишиться наказує директор МТС ». «Поганий він чоловік» – докидає хлопчина – «погрожує Сибіром за невиконання хлібопоставки».

Ми їм радимо хліб розбирати зі скирт та не спішити з обмолоченням. Сходяться люди. Хочуть знищити молочарню, щоб не збирати молока. Хлопчина веде нас до молочарні, яку нищимо та палимо базу МТС… Підходимо до помешкання директора МТС. По дорозі люди остерігають нас, що директор має зброю. Йдемо його «вразумити». Вбивати його ми не збирались. Стукаємо у вікно і радимо здати зброю та вийти поговорити. Він не відповідає, а тікає на горище стріляючи у нас. Хлопці сиплять з автоматів… на горищі стихає… «Так йому і треба, гадові!», відказує якась жінка…

У рейді приймали участь 48 повстанців, після рейду залишилось 42.

«Слава Україні!»

Командир відідлу«Ягур»

Політвиховник «Тарас»

Звіт про стан та наслідки діяльності радянських партизанів в окрузі

УПА-Південь

30 вересня 1944 р.

Рух червоної партизанки ім. Ковпака по теренах округи та проведення ними терористичних дій разом з місцевими органами НКВД та «істребітєльними» батальйонами.

Дня 3 вересня 1944 р. відділи червоних партизан ім. Ковпака появились на теренах районів Острожецького і Млинівського силою біля 5 тис. чол. В тому числі 600 кавалеристів. Червона банда мала також важку зброю, гармати і тяжкі скорострільні. Провели ряд терористичних акцій по селах: Довгошиї, Петушків, Новини, Дорогої, Рудка, П'яне, попаливши хати тих господарів, в яких квартирували відділи УПА.

Грабункам і знущанням не було кінця, потерпало усе населення. У багатьох місцях у підлий спосіб насилували безборонних жінок і неповнолітніх дівчат, мордували старих. Взявши напрям через Острожецький район посунули на Луччину, через села: Лаврів, Городниця, Великооплонка, Каруків, Посвіч, Коршув, взяли напрям на Горохівський район.

5 вересня 1944 р. змінили напрям, пішли на схід, перейшли Бережацький район через села: Озеро, Дикошини, Ослиння і в околицях Любачівки мали сутичку з нашим відділом УПА. Жертви з нашої сторони: 6 убитих (в т.ч. обласний провідник «Микола») і 9 поранених.Ворожі втрати: 11 убитих та невідоме число поранених. Відділ прорвався з оточення.

З дня 5-6 вересня ц.р. зайняв дальші терени над рікою Стир, розмістившись в селах: Берестечко – 300 чол., Липа 300 чол., Шибино 200 чол. В с. Шибино відділ УПА мав бій…

У цей час НКВД районів: Демидівка, Козин, Верба, Берестечко, Радивилів біля 1000 партизан, що підтягнулись вночі, оточили села, які знаходились між шляхом Берестечко-Демидівка. Зробивши трикутник, почали підсовуватись на села: Свишів, Перекля, Лисин, Лопавши, займаючи при тім навколишній ліс… біля с. Вербень натрапили на наші відділи УПА.

В цьому трикутнику облави більшовиків опинились ще відділи «Щупака»… нашим відділам вдалося вирватись з оточення, пішовши вплав через річку Стир. У цих боях загинуло 27 повстанців, поранених було понад 30 чол. Ворог сильно зтероризував населення, яке нам допомагало, і на яке донесли сексоти. Грабували в людей одяг, продукти та речі щоденного вжитку. Було багато випадків насильства над жінками і малолітніми дівчатами.

10-15 вересня ворог перекинув свої банди на терен Дубенщини. Одна частина пішла рейдом на північ в райони Млинів, Островець на Луччину.

Друга група в числі 2 тис. чол.. подалась на південь в райони Дубенський та Мізочський. Під час рейду більшовики заходи у села, що були по дорозі в яких масово тероризували населення. Розстрілювали прилюдно навіть жінок, як це було у с. Бондар…

24 вересня більшовиками був оточений відділ «Вихра», але з оточення вдалось вийти без втрат. Ворог подався у напрямі Демидівщини та північної Млинівщини…

«Слава Україні!»

Звіт № 2 з діяльності «Гармаша»

19 листопада 1944 р.

05.03.44 р. вирушив я з Волині в напрямку на схід разом з другом «Батьком». У той час з нами була одна сотня війська з сотенним «Лемком», яка була призначена на Уманщину.

Спочатку ми мали маршрут через Галичину. По дорозі до нас до нас долучилась сотня «Боруна», яка не пішла на Схід у свій час боротьби через неможливість перейти Збруч, що був обсаджений німцями.

Також долучився по дорозі курінний «Хмара», сам, без війська, де друг «Батько» поставив його курінним при тих сотнях, що були у нас.

Фронт застав нас на Борщівщині над Серетом. Переходили ми фронт у той спосіб, що всі зброю ховали по селах і самі законспіровувались як місцеві. При переході фронту ми втратили всі верхові коні та вози.

Було в нас умовлено, що при переході фронту маємо зійтись у визначеному місці. То ж з причини довгого переходу лінії фронту в тих селах, де перебували наші війська, більша частина нашого війська, де лінія фронту пройшла швидше не витримали і вийшовши скоріше, на власну руку пішли на північ.

То ж з нами з усього війська залишилась лише одна чота та один чотовий «Воєвода», заступник сотенного «Шуляк».

Після переходу фронту ми зійшлися у Циганському лісі, де мобілізували до тієї чоти місцевих новобранців. І в силі 130 чоловік вирушили на Схід. Сотенним сотні назначено друга «Шуляка».

Вимарширували ми на Схід 05.05.44 р. Йшли всі пішки. Спосіб маршу був таким: вночі маршировали, а вдень квартирували в лісах, увечері вступали у село, де здобували продук-

ти, на місці дещо поїмо і якщо є можливість, то беремо дещо у дорогу. Однак, повністю законспірувати свій маршрут не вдалося.

Згодом ми побачили, що НКВД висилало до нас своїх шпигунів на кожний наш постій… деяких з них ми усунули, головно тих, що прийшли до нас по завданню НКВД.

Марширували ми з Галичини з Циганського лісу через Кам'янець-Подільщину на Вінниччину. Останній наш маршрут був призначений на Вінниччину у Брусленські ліси…за 20 км. до закінчення нашого рейду я залишився з другом «Батьком» і з десятьма повстанцями, щоб нав'язати зв'язки та запізнатися з тими, які мали бути скоро приєднатися до нашої справи, а це хлопці з Уманщини, Вінничини, Кам'янець-Подільщини та Заходу.

У цей час, у результаті більшовицької провокації загинув друг «Батько» разом з 6-ма повстанцями.

25.05.44 р. знайшов я нашу сотню…НКВД за нами вже слідкувало… під час квартирування у лісі вони напали на нас. Зав'язався бій. Ми втратили 10 убитими та 12 пораненими, а більшовики втратили 72 загиблими і невідомо скільки пораненими…

На наступний день ми об'єдналися з «Олегом» і «Саблюком». Друг «Олег» перебрав усе військо під свою команду і надав такий порядок. Усіх важко поранених розіслав з місцевими людьми по селах, по знаних своїх хатах, а дві чоти з чотовими на чолі, надав їм план роботи… розіслав з людьми в терен до дії. Визначені такі терени: «Нечай» пішов у Калиновський район, а чотовий «Матрос» і Хмельницький і Летичівський райони.

По розісланню людей в терен, на другий день, більшовики розпочали на нас велику акцію. Більшовики добре попрацювали, бо знали точно наше місце розташування та наші зв'язкові пункти.

Ми залишились без війська, тож не могли ставити більшовикам ніякого опору… Ми залишилось вчотирьох. Перебували цілий місяць в теренах Вінничини. То ж більшовики також цілий місяць стояли в лісах і по селах. Ми за той час довідалися, що майже всі наші поранені, що були по селах, НКВД забрало…

То ж 07.07.44 р. я вирушив з трьома друзями на Уманщину. Прибули ми туди 28.07.44 р. Нашими зв'язками не можна було скористатись, оскільки майже усі вони були розконспіровані НКВД. У кожному районі стояло військо… ми рушили назад на Захід.

На Уманщину з Вінничини йшли ми через Дашевські і Гайсинські ліси. А назад повертались південною стороною… нам було цікаво, як українське населення ставиться до нашої спільної справи.

29 вересня перейшли ми Збруч до Галичини, де зразу ж зв'язалися з нашими людьми і зв'язками…

«Слава Україні!»

«Героям Слава!»

«Гармаш»

Звіт про рейд по Кам'янець-Подільській і Вінницькій областях підрозділів «Володька» і «Панька» від 29.07. до 15.11.44 р.

23 листопада 1944 р.

УПА-Південь

Ішли через с. Моронівку, Теофіпольського району і зловлено одного стрибка (60 років) із крісом: його відпущено і кріса повернуто.

14.08.44 р. роззброєно в с. Аркадіївцях, Красилівського району голову колгоспу і двох стрибків…забрано зброю…

06.09.44 р. розстріляно 5 стрільців з відділу «Панька»: «Ясеня», «Чижика», «Сокола», «Пройдисвіта», «Кручу», які були агентами НКВД.

11.09. у с. Сахни, Летичівського району …знищено 2-х енкаведистів.

23.09. роззброєно в с. Погорілому, Летичівського району одного лейтенанта «Петрова Сергія Григоровича»… у нього забрано зброю, а самого відпущено…

«Пшеничний»

Звіт про бій з'єднання «Дорош» 28 серпня 1944 р.

УПА

Группа «Хвильовий»

З'єднання «Дорош»

…Ми вирушили з місця постою на с. Бронне на південь від Малинська і, попрямували до урочища Подлоске. Перед маршем донесла нам розвідка, що в с. Бронне перебуває 30 більшовиків. Ми вирішили їх розбити і маневрувати далі у своєму напрямку… Вислявши в с. Бро-

нне розвідку та сильне переднє і заднє забезпечення, та посередині, зі співом вмаршировали у село (перед тим, нам розвідка доповіла, що більшовики з цього села втекли). Прибувши в с. Бронне, де було спокійно, військо було розпущене по хатах, щоб повечеряти… Після вечері (45 хв.) за умовним гаслом була проведена збірка. Відділ пішов маршем далі у визначеному напрямку за залізницю.

До складу відділу входили: охорона командира «Бористена» – 80 чол., загін «Сірого» – 70 чол., з мого з'єднання – 65 чол. Оперативним заступником «Бористена» був призначений командир «Сірий», який керував розвідкою.

15.07.44 р. по полудні ми перейшли залізницю в 2 км. від ст. Малинськ, що на південь. По дорозі ми зіткнулись з групою більшовиків чисельністю 35 чол. Ми ту групу розбили.

Командир «Бористен» дав наказ вести відділ на північ за Казимирівку в більш великі ліси. Відділ вирушив, його переслідували більшовики…я дав наказ командирові «Пащенкові» зав'язати бій і з боєм відступати за нами…Ми знаходились на відкритому полі…коли всі відділи, крім командира «Пащенка», дійшла до лісу і мала творити оборонну лінію, я перебував біля командира «Бористена» і радився з ним, чи будемо битись тут, чи перейдемо за шлях, який веде з с. Казимирівна на ст. Мокрин і який їм загрожував, бо в с. Казимирка перебували 100 більшовиків.

Командир «Бористен», розмовляючи зі мною, стояв 20-30 м. від краю лісу і був повернений на схід лицем. Ворог наступав з півдня, де кипів бій з командиром «Пащенком», який прикривав наш відступ до лісу. Під час наради випадкова куля попала в командира «Бористена» в чоло, він не промовляючи ні слова, упав на землю важко поранений… ворог у той час атакував нас справа, зліва і ззаду.

Після загибелі командира «Бористена» я перебрав командування відділами на себе. Ми з боєм відступали за шлях на гори, де ми дали сильний опір і далі більшовики за нами вже не пішли. Тоді, з важко пораненим командиром «Бористеном», я відмарширував з відділами в північному напрямку на урочище Гротище, де я визначив місце постою, бо військо було дуже виснаженим.

За цей короткий час більшовики стягнули великі сили і заблокували деякі шляхи і р. Горинь. Так само заблокували колію Сарни-Рівне від ст. Немивочі аж до ст. Моквин і колію, яка веде з ст. Немовичі до Степаня. Ми стояли постоєм до 18. год. Більшовики ходили навколо нашого місця постою, але нас не зуміли виявити. Лише пізно ввечері розвідка донесла, що більшовики в необмеженій кількості прямують на наше місце постою зі сходу.

Я віддав наказ просуватись на захід. Ми вирушили в тому напрямку, і тут з північного заходу нас атакували червоні. Зав'язався бій. Ту групу, що нас атакувала першою ми повністю знищили. Згодом ворог отримав підкріплення і став нас оточувати. Я віддав наказ відходити на захід. Ми відійшли на декілька сот метрів і знову наштовхнулись на більшовиків, що відкрив по нас сильний вогонь з мінометів і легкої зброї. Не приймаючи бій, ми відійшли на північ, де вийшли з оточення ворога.

Я тоді вирішив перейти залізницю Сарни-Рівне і піти в Случанські терени. Запала ніч. Порадившись з командиром «Сірим» і ще з деякими командирами охорони командира «Бористена» і на пропозицію лікаря залишити важко пораненого командира «Бористена» десь у законспірованому місці на хуторі, я на це погодився. Я хотів вислати охорону командира пораненого командира «Бористена», щоб його відтранспортувати і законспірувати. Це я доручив командиру «Волі», але цього здійснити не вдалося, бо командир «Бористен» 29.07.44 р. помер від отриманого поранення… Поховали командира «Бористена» в лісі біля с. Казимирівки.

Командир «Стальний»

Звіт про діяльність з'єднання ім. Хмельницького

25 вересня 1944 р.

Курінь для перебуття фронту був розділений 4 січня 1944 р. на відділи:

1 відділ сотник «Коса» – 56 осіб,
2 відділ сотник «Грома» – 44 осіб,
3 відділ сотник «Зоряний» – 35 осіб,
4 відділ сотник «Остюк» – 40 осіб,
5 відділ сотник «Лис» – 45 осіб,
6 відділ сотник «Петрук» – 42 особи.

Відділи сотника «Грома» і «Зоряного» під час переходу фронту попали в тяжкі обставини і змушені були розійтись невеликими групами (роями). Ці рої згодом під натиском більшовиків змушені були розійтись. Командир «Грім» пропав безвісти.

Добре перебули фронт відділи командирів «Остюка», «Лиса», «Коси», «Петрука», які зберегли свої основні сили і з відсуненням фронту провели мобілізацію людей до своїх відділів. Відділи, які збереглись під час переходу фронту, здобули велику кількість зброї і амуніції. Здобуто: 12 кулеметів, 1 міномет, 95 крісів, 11 автоматів, біля 6 тис. амуніції, 500 шт. мін до мінометів, 300 кг. вибухових матеріалів.

Після переходу фронту створено було сотні командирів:

«Левадного» – 75 осіб,

«П'яного» – 84 особи,

«Лиса» – 97 осіб,

«Чорноти» – 103 особи,

«Коси» – 70 осіб.

Крім того, в терені діяли відділи сотників «Остюка» та «Петрука».

Сотня «Чорноти» 18 квітня відійшла на Схід в терен Житомирської області. Ця сотня була розпорошена більшовиками і змушена була повертатися маленькими групами на Захід до місця постою, де їх знову поповнено.

Сотня «П'яного» залишилась у північних теренах під командуванням командира «Вовка».

Сотня «Левадного» втрималась у Корецькомку надрайоні: 8 квітня під час акції більшовиків сотня змушена була розійтись, але за кілька днів сотня зібралась і поновила свою діяльність. 19 травня під час великої акції НКВД сотня була розформована і далі діяла окремими малими відділами.

21 вересня сотню «Левадного» передано командирові «Онищенкові». Крім того, частину стрільців передано командирам: «Тарасенкові» – 31 чол,, «Зенонові» – 10 чол., «Омелькові» – 6. Решта сотні діяла окремими відділами в терені Межирицького району.

Після повернення зі східних теренів сотня «Чорноти» діяла окремими відділами, якими командували командири: «Бедрик», «Беревій», «Голуб».

27 липня командира «Лиса» призначено командиром загону в Гощанському районі. Йому передано загін чисельністю 170 чол. На 20 вересня чисельність загону збільшилась до 268 стрільців.

1 травня до з'єднання «Хмельницького» приєднано курінь командира «Недолі» чисельністю 280 осіб. Командир «Недоля» отримав наказ продовжити мобілізацію і приготувати курінь до відходу в інший терен. Під час виконання цього наказу курінь був захоплений великою акцією НКВД в Тучинському районі. В результаті цієї акції курінь був розбитий. Командир «Недоля» з деякими своїми помічниками перейшов на сторону більшовиків.

З 27 червня по 24 вересня в терені Тучинського району, під керівництвом командира «Смілого», організовано новий відділ чисельністю у 34 стрільці, який тепер діє у цьому терені.

28 червня до з'єднання «Хмельницький» приділено боївку командира «Юренка», чисельністю 20 осіб, яка робила постійні рейди на східні терени: в Березівський та Ярунський райони. З вересня цю боївку в складі 31 особа передано командирові «Омелькові».

З 7 січня по 24 вересня з'єднання «Хмельницький» мало 24 великих і малих боїв, зроблено на ворога 5 великих засідок і 6 акцій. В результаті цього знищено 324 енкаведиста, 398 поранено. Власні втрати такі. Вбито: 37 стрільців, серед них 3-х сотенних «Свіст», «Балтієць», «Кос». Чотових 8: «Щука», «Боруля», «Юренко», «Черкес», «Клим», «Соловей», «Оскіло», «Півень», решта: ройові і стрільці. Поранено: 71 особа. З проведених боїв: виграно – 14, програно – 7. Проведено успішних засідок – 3. Під час проведення наших акцій нами були обстріляні: Межиріч, Топча, Стовпи, Сторожів, Ковильне, Річки.

Опис боїв

Бій сотні «Левадного» в с. Максимильянівці, Людвипольського району. Там нами здобуто 1 важкий кулемет.

Другий бій в с. Мала Совпа, Межирицького району, де здобуто 1 легкий кулемет.

Третій бій в с. Матіївка, Тучинського району. Бій було програно, але втрат з нашого боку не було.

Бої сотні «Чорноти»: в с. Гаміївка, Корецького району, де здобуто легкий кулемет.

Другий бій в с. Копитові, Корецького району. Здобуто 1 кулемет.

Третій бій в с. Кобильна, Корецького району. Втрат з нашої сторони не було, але й нічого не здобуто.

Четвертий бій в с. Моро зівка, Корецького району. Здобуто 1 кулемет і 2 автомати.

П'ятий бій за р. Корчик…втрат не було, але нічого й не здобуто.

Шостий бій в с. Сторожові, Корецького району. Здобуто 5 автоматів.

Бої сотні «Лиса»: в с. Залізниця, Межирицького району, де здобуто 2 кулемети і 4 автомати; бій в с. Мала Совпа, Межирицького району здобуто 2 кулемети і 2 автомати.

Бої сотні «Коса»: в с. Велика Совпа, Людвипільського району, де здобуто 1 кулемет.

Бої сотні «Остюка»: в с. Макіївка, Тучинського району, де здобуто 1 міномет.

Бої боївки командира «Юренка»:

бій в Ярунському районі, де здобуто 1 кулемет;

бій в с. Крилові, Корецького району, де не здобули нічого, але й втрат не було.

Бій «Чорноти» в Зеленому Гаї, Барановського району. Втрачено 5 кулеметів.

Бій з'єднання «Хмельницький» під с. Жеровим, Рокітненського району. Втрат з нашого боку не було.

Командир з'єднання «Хмельницький» «Кватиренко»

Звіт про рейд підрозділу ім. «Коробки»

26 вересня 1944 р.

УПА «ЗГ»

Загін ім. «Дороша»

Командирові УПА «ЗГ»

Відділ, рейдуючи в терені, був поділений на дві групи:

1-ша група під командою командира «Негуса»

2-га група під командою командира «Рубайла»

1-ша група

Політичний звіт з терену.

Відношення більшовиків до населення погане. Більшовики застосовують жорстокі репресії і терор. Починають вивозити родини тих, сини яких є в УПА, а також палять хати (в с. Біловеж – 5 родин вивезено, а їх хати спалено).

Більшовики накладають на селян великий податок у формі поставки хліба, м'яса і молока. Поставку здирають силою, хто не хоче здавати, забирають усе, навіть немолочене.

Населення страшно ненавидить їх і боїться, називають їх «кацапами», не знає як цьому перешкодити і чекає на щось нове, якоїсь переміни ладу. Страшно боїться і не хоче колгоспів.

Більшовики ведуть сильну пропаганду серед населення проти УПА. Говорять, що ми «сокирники», які вбивають мирне населення і грабують його.

Населення не вірить пропаганді більшовиків. Між собою говорять, що УПА вбиває тільки тих, які заслужили на це.

Одночасно більшовики в своїй пропаганді очорнюють нас як «вислужників» Німеччини, говорять, що ми перешкоджаємо їм у швидкому закінченні війни.

Відношення населення до нас спочатку було дуже пасивним, бо населення не мало змоги нас бачити раніше. Коли група заходила в село, всі втікали, думаючи, що ми більшовики. Коли ж довідались, що це УПА, люди починали поволі сходитися. Поговоривши з нами, люди починали більше цікавитися УПА, за що вона бореться, вони почали відчувати, що ми є оборонці мирного населення. Люди скаржились нам на більшовиків, вислужників НКВД та сексотів і почали їх видавати.

Наша пропаганда робить великий вплив на населення. Люди захоплюються нашими кличами. Вважають, що такий лад, який пропагуємо ми, буде добрим. Населення є дуже вразливим, а тому з ним треба поводитись дуже чемно та суворо дотримуватись того, що ми пропагуємо. Коли ми десь щось добре зробили, то зразу ж про це знають усі навколишні села.

В с. Біллі, район Рокітно, населення видало нам одного сексота і допомогло знищити його. Сексот цей зробив багато шкоди в селі, за його доносами НКВД вислало у Сибір 30 українських родин з цього села. Сексота цього розстріляно. Населення було вдячне нам за цей акт помсти.

Церков в терені немає. Є тільки одна церква в Біловежі. Священників також немає. Релігійний рівень серед населення є дуже великим.

Шкільництво дуже занедбане. По селах немає шкіл, ані вчителів. Тільки в с. Витковичах є одна вчителька, яка нічого не робить.

Цивільної адміністрації по селах немає, де-не-де зустрічаються десятники, які також ставляться до нас з прихильністю і погоджуються з нами співпрацювати.

При перемарші за с. Войткевичі наша група натрапила на одного підозрілого, який пас корови. Одягнений він був досить добре: військові чоботи, штани, пілотка, цивільна сорочка. Його затримали. При слідстві виявилось, що це колишній совітський партизан, а тепер проходить службу в НКВД в с. Войтковичі, нагороджений медаллю «За Отвагу» во время борьбы с националистами»…

Оперативний звіт

Під час рейду зроблено одну засідку на більшовиків, які збирали поставку з українських селян. Засідку було двома роями зроблено між с. Білля і Храпунь 11.09.44 р.: група була розташована недалеко від дороги. Застава повідомила, що їде одна підвода з більшовикаим. Негайно рої було приведено у бойову готовність. Коли підвода наблизилась наші відкрили вогонь, вбивши 1 і поранивши 3-х більшовиків. Здобуто 2 автомати, кріси… Власних втрат не було. Пораненим зроблено перев'язку й відпущено, бо це були червоноармійці.

Траса рейду: села та хутори Біловіж, Войткевичі, Будки Войткевицькі, Дубно, Храпунь, Колки, Білля, Лібіхово, Котець, Мушне, Познань, Дзержинськ, Собочин, Сорочинські Будки, Підлітичово, Мотань, Біловіж.

Час рейду: 04. -12.09.44 р.

Вишколів і відправ під час проведення рейду не було.

По господарськи терен стоїть добре. Є досить м'яса і хліба. Можна прохарчувати велику кількість війська. Пшениці дещо менше, але є достатньо. Прохарчувати можна два загони протягом одного року. З організацією продуктів є дуже погано, бо населення віддає продукти неохоче. Вони звикли до того, що совітські партизани їх постійно грабували, а отже організовувати прохарчування відділів треба як політично так і організаційно дуже обережно, щоб не настроїти проти себе місцеве населення.

2-га група

Політичний звіт з терену

Щодо відношення більшовиків до населення, то воно таке саме, як і в групі 1. Треба додати тільки репресії більшовиків. В Залав'ї вивезено у Сибір одну родину за співпрацю з УПА.

Населення відноситься до нас також добре, видає нам ви служників НКВД. В с. Глинному видали нам одного сексота, якого прилюдно розстріляли. Люди були дуже задоволені і вдячні.

Церкви в терені є в таких селах: Залав'є, Біложово, Глинне, Березів, Дроздинь, Вижиці. Натомість, священників немає жодного. В церквах не відправляється. Релігійний рівень населення дуже високий.

Шкільництво стоїть дуже погано. Шкіл немає, понищені. Вчителів також немає. Цивільної адміністрації по селах також немає, тільки в с. Дроздені був голова і секретар, які ховаються перед більшовиками.

Оперативний звіт

Траса рейду: Залав'є, Бліжово, Глинне, Березів, Підмостичне, Дроздинь, Старе Село, Вижиці, Грабунь, Підточище, Дрібчуків, Хмель, Рахновські хутори.

Час рейду: 04.12. 12.09.44 р.

Господарчий звіт

Під господарчим оглядом терен стоїть добре, можна дістати багато хліба і м'яса. Прохарчувати можна два загони протягом одного року. З організацією харчів є також важко. Це треба робити дуже обережно, з політичним підходом, щоб населення не образилось.

Розшуки військового майна і зброї не дали жодних позитивних результатів.

«Слава Україні Героям Слава!»

Командир «Стальний»

Звіт діяльності диверсійної групи «Схід»

30 вересня 1944 р.

Праця диверсійної групи «Схід»

Наша боївка була призначена в Попеленський район. В свій терен ми прийшли 29 жовтня 1943 р. в с. Калівку. Як тільки ми прийшли в село, роздали людям літературу, і люди з великим захопленням її читали. Ми стали постоєм у селі. На 3-й день сексот привів німців. Зав'язався бій. Німці старалися усіх нас перебити. Ми поставили добрий опір і німці відступили. В бою загинули 4 наших хлопці, серед них, заступник обласного «Зенон» і згоріло 2 селянських хати, а також було вбито одну жінку. Ми вбили 2-х німців і декількох поранили…

З приходом більшовиків не можна було виходити, бо по селах було повно їх війська. Весною нам вдалося зв'язатись з «Вербою»…

В Яроповецькому лісі 20 травня нас оточили енкаведисти, але ми з оточення вирвалися, вбили 2-х енкаведистів та 3-х поранили. З нашої сторони вбито командира «Барбоса». Командиром боївки став «Палій».

Примітка

Антон Камзол – «Верба» (1900-1944 рр.). У 1943-1944 рр. – провідник Андрусівського району Житомирської області.

Описи засідок та боїв підрозділів УПА

Вересень 1944 р.

Опис засідки на шляху Тинне-Зносичі 03.09.44 р.

1. Обстановка до бою

Розвідка донесла, що має їхати три машини ВВ НКВД з Сарн та Тинне. Чота з відділу командира «Пащанка» під командуванням командира «Синього» зробила на ці машини засідку на шляху Тинне-Зносичі, за 3 км. на північ від с. Тинне, у місці, де річка перетинає шлях. Місток знищено. Перед містком закладено міну посиленої могутності. Ця міна мала зірвати дві машини. Два рої розташувалися в розі річки, очима до Сарн, і мали атакувати 2-гу і 3-тю машину. Рій третій був розташований в тім же розі очима до Тинного і мав завдання бити пропущену машину, а ні, то забігати на парве крило.

2. Обстановка під час бою

Приїхала тільки одна машина в 6-й год. і за 50 м. перед містком зупинилася. Бійці повилазили з машини. Командир думав, що бійці запримітили наші становища, а тому зразу відкрив вогонь по машині. Двох вбито, один поранений, ст. лейтенанта взято в полон. Підібрано трофеї і чота відходила, коли на допомогу першій машині приїхало ще дві машини. Вони зупинились перед місцем бою до 800 м., зробили розстрільну і почали наступ.

Наші встигли відійти, зробивши перев'язку пораненому червоному бійцю, якого відпущено.

Опис бою під с. Залав'я, район Рокітно 03.09.44 р.

1. Обстановка перед боєм

Відділ командира «Негуса» і боївки командирів «Гамалії» та «Рогана» були заквартировані в 3-х км. на північ від с. Залав'я в лісі біля хутора Гать. Відділ складався з двох чот від Блажова та Залав'я. Боївки були розташовані направо від першої чоти…Цивільна і військова розвідки донесли, що у Залав'ї перебувають 40 більшовиків, які збирають поставку. Перед самим боєм командири пішли на нараду щодо справи рейду, який ми мали зробити спільними зусиллями.

2. У цей час почулися стріли від Залав'я. Командири вирушили до своїх людей. Командир «Негус» дав наказ залягти…всі залягли…тільки боївка відійшла без наказу…

Командир «Чупринка»пішов зі своєю чотою в контратаку. Але не дивлячись на це, ворог все ближче підходив до нашого становища. Коли ворог побачив, що боївка відійшла без наказу, почав заходити збоку на наше ліве крило, яке обороняв командир «Негус» (чота «Чупринки»). Командир «Негус» дав наказ відступати і зайняти нові становища. Всі відступили на 1 км. назад, зайнявши нові, більш вигідні становища.

Відділ зайняв нові становища, але ворог дійшов тільки до місця бою і скоро повернув назад, до села, забравши своїх вбитих і поранених.

Опис бою між с. Витковичі, Ленчин, Князь-Село, район Березне 08.09.44 р.

1. Обстановка до бою

Відділ командира «Мисливця» був розташований на південний захід від с. Ленчина 3 км., на північний захід від с. Михалина, на північний схід від с. Витковичі, на південний схід від с. Князь-Село.

Місце розташування віділу було стратегічно вигідним: 1-ша чота на північ; 2 – га чота на схід від Виткович, 3 – тя чота на захід від с. Ленчина, 4 та чотабез зброї була розташована між 2-ю та 3-ю чотою. Забезпечення відділу складали три стійки, секрет і 4 ри стежі, які діяли на віддалі у 2 км.

07.09.44 р. увечері вислав командир «Велес» розвідку в такі села: Михалик, Витковичі, Князь-Село, Ленчин. Розвідка з Михалина і Ленчина вернулася вночі і донесла, що в тих населених пунктах немає ворога. Розвідка з Князь-Села вступила в бій…з Виткович розвідка на той момент не повернулась. За кілька днів до цього не помічалося жодних ворожих рухів в терені чи концентрації його сил.

2. Обстановка під час бою (300 чол. НКВД штурмувало наші позиції)

08.09.44 р. зранку командир «Велес» атакує більшовиків, які підійшли дуже близько до нашого розташування. У ту ж хвилину 2-є вартових доповідають, що з півночі і заходу наступають більшовики. Командир «Велес» дав наказ: «Напрям – Михалин». У цей час розпочався сильний вогонь. Зв'язок між чотами обірвався, бо чота, що була без зброї за панікувала.Кожна чота почала діяти на свою руку. Перша чота пробилась на північ крізь ворожу лінію і поза залізницею подалась на захід… Друга чота з командиром зразу повернула вліво і подалось без бою в напрямку с. Ленчина. Третя і четверта чоти прорвались на північний схід через заставу ворога.

3. Обстановка після бою

Всі чоти зійшлись після бою під с. Ленчином. Бракувало багато людей з четвертої чоти, стрільці якої повтікали під час бою додому. Більшовики опанували поле бою. Наші втрати: 12 вбитих, 3 поранених. Зі зброї втрачено: кулемет «МГ», 5 крісів… Втрати ворога невідомі.

Опис бою під с. Жадань, район Висоцьк 15.09.44 р.

Ситуація перед боєм

15.09.44 р. відділ повертався в терен з рейду. Відділ затримався на південний схід від с. Жадань, район Висоцьк, щоб зварити обід. Місце постою було в лісі, за 1 км. від дороги Жадань-Шахи. Біля відділу була боївка командира «Чмелика». Відділ забезпечувало 6 стійок і 2 стежі в напрямку Переброди – Жадинь. Розвідка донесла, що ворога в терені немає.

2. Ситуація під час бою

Пополудні ворог підійшов тихо до стійок і почав обстріл з південного сходу… Командир «Пащенко» дає наказ залягти… відділ заліг і почав відстрілюватися… бій продовжувався 3 хв… ми, використовуючи вміло маневр відійшли.

Ситуація після бою

Поле бою опанував ворог, відділ забравши всіх людей, без втрат подався далі у своєму напрямку.

Опис засідки на шлязу Тинне-Зносичі 23.09.44 р.

1. Обстановка до бою

Цивільна розвідка донесла, що оперативний загін НКВД поїхав в с. Тинне, район Сарни, вивозити родини тих, що були в УПА і загинули. Командир «Пащенко» вирішив зробити на них засідку. Він взяв з собою рій з командиром «Гонтою» і взяв для допомоги дев'ять стрільців з боївки «Зібеля». Засідку зроблено на шляху Тине – Зносичі у віддалі 3 км. на північ від с. Тине. Командир «Пащенко» розташував стрільців скраю кущів за містком у віддалі 50 м. від дороги. Люди командира «Пащенка» були розташовані на правому крилі створеної лінії і мали вдарити по машині збоку. Люди командира «Зібеля» були розташовані справа і мали завданням вдарити по ворогу з тилу.

2. Пополудні над'їхала машина (американська), на якій сиділо 25 осіб. Командир «Пащенко» дав команду відкрити вогонь… Почався сильний вогонь по машині. Машина зупинилась. Більшовики почали зіскакувати з машини… У результаті бою 17 більшовиків було вбито і 4 поранено.

У бою відзначився старший вістун «Денис» і старший вістун «Кашпер» там, що вели по ворогові добрий вогонь і особистою відвагою.

Опис засідки на шляху Шахи – Біла, район Висоцький 23.09.44 р.

Цивільна розвідка донесла, що з м. Висоцька приїхало 24 більшовика ВВ НКВД на хутір с. Озері – Сізьки по худобу. Командир «Кузьма» з відділу «Чорногуза» відділу «Пащенка», отримав наказ зробити на них засідку на дорозі Шахи – Біла.

Командир «Кузьма» взяв з собою одну чоту (45 чол.) і розташував їх по дорозі у віддалі 4 км. від с. Шахи. Рої були розташовані так: 1, 2 та 3-й залягли в лісі на віддалі 50 м. від дороги, створюючи одну лінію. Ці рої мали завдати удари з боку ворогові, Один рій був розташований з іншої сторони шляху, який мав завданням вдарити по ворогові з чола і з флангу. На віддалі 200 м. від с. Біла була виставлена наша застава.

Обстановка під час бою

Увечері пішли більшовики шляхом. Переднє забезпечення йшло до 700 м. перед чоловою силою ворога так, що ще головна сила не увійшла в засідку, як переднє забезпечення наткнулось на нашу заставу. Розпочалась перестрілка між нашою заставою і переднім забезпеченням ворога. Коли основна сила ворога почула стрілянину, більшовики розгорнулись у розстрільну і зайшла нашій лінії збоку і з тилу…розпочався жорстокий бій.

Звіт про діяльність загону ім. «Дороша» у вересні 1944 р.

1 жовтня 1944 р.

УПА «ЗГ»

Загін ім. Дороша

Командирові УПА «ЗГ»

1. Організаційний звіт

Загально деякі відділи у вересні проходили реорганізацію і поповнювали свої бойові лави…на вишкіл відіслано 28 чол. («Негус» – 8, «Сівач» – 10, «Пащенко» – 10)…У вересні відділи командирів «Негуса» і «Пащенка» зробили рейд в терени, не опанованими дотепер нашими відділами. Під час рейду вдалося організувати в деяких пройдених селах зв'язок.

Оперативний звіт

1. Розвідка терену

07.09.44 р. приїхали в с. Глинь, район Рокітно 70 чол. ВВ НКВД стягати з селян поставку. Довідавшись, що в лісі була група УПА, втекли…

14.09.44 р. до с. Озері, Район Висоцьк приїхало 60 чол. ВВ НКВД Зібрали мітинг, на якому було всього вісім бабусь. Хотіли, щоб люди підписали подяку Сталіну за те, що «визволив» Західну Україну. Ніхто з людей не підписав. Під час того, коли одні робили схід, другі ходили по хатах, виломлювали замки і все грабували.

15.09.44 р. до с. Залужжя, району Столин приїхало 20 чол. НКВД, після того, як наші схопили сексота і «стрибка» для розслідування їх діянь.

19.09.44 р. приїхало 50 більшовиків на хутір Перестанець, району Клесів збирати сіно, де їх командир «Пащенко» розбив.

20.09.44 р. до с. Залав'я, район Рокітно приїхало 100 чол. ВВ НКВД з двома гарматами і гранатометами. Потім поїхали до с. Біловежі, де оточили село з метою виловити людей, які ховаються. Вбили секретаря сільської управи, який співпрацював з нами. Спалили одну хату, іншу розвернули, постріляли з гармат по лісу. Вивезли 5 родин тих, родичі яких є в УПА…

2. Тактика ворога і його методи боротьби проти нас.

Ведення розвідки: НКВД веде розвідку проти нас за допомогою сексотів і цивільного населення та під маркою дезертирів. Збирає всі дані про наші відділи, а коли вже має точні дані, старається нас заскочити.

Рейдування в терені: в терені ворог просувається дуже обережно. При маршах мають добре забезпечення. При маршах в лісі частина відділу йде спереду розстрільною. На акції проти нас виходять вночі і непомітно, до сіл не заходять. Кого зустрінуть по дорозі, забирають із собою, щоб не розконспіруватися. Коли знають, де стоїть наш відділ, підлізають дуже обережно і тихо.

Концентрація сил: перед розробленням акції ворог застосовує нову тактику щодо концентрації військ, які мають робити акцію. Спочатку сили концентрують на віддалі 200 км. від того місця, де мають робити акцію. Війська до місця акції підвозять поїздом.

Моральний стан ворога: про моральний стан ВВ НКВД можна дуже мало сказати. Це переважно росіяни. Правда між ними є й такі, що говорять з населенням, що Сталін програє, щоб люди ховалися…але це може бути тонким підступом до населення. Часті випадки, коли вони роблять акції і не зустрінуть нікого, то дуже з цього раді. На акції йти бояться.

Дії своїх військ: відділи командирів «Негуса» і «Пащенка» провели рейд в терені.

Реагування на дії військ НКВД: за місяць зроблено кілька засідок… ініційованих більшовиками боїв уникали.

Бої.

1. 03.09.44 р. після полудня біля с. Залав'я, район Рокітно зав'язався бій між НКВД в силі 40 чол. І відділом командира «Негуса» в силі 140 чол. Більшовиків розбито.

В цей же день зроблено засідку на шляху Зносичі-Тинне, що біля Сарн. Наші сили одна чота «Синього» з відділу «Пащенка». У засідку попав один автомобіль з 6-ма більшовикаим.

08.09.44 р. бій між с. Вітковичі, Ленчин, Князь-Село, район Березно. Сили ворога: 300 чол. НКВД. Наші сили: відділ «Мосливця» біля 90 чол. Втрати ворога невідомі. Ми втратили 12 вбитими і 3-х пораненими.

15.09.44 р. бій під с. Жадинь, Район Висоцьк. Сили ворога невідомі. Наші сили: одна чота командира «Пащенка», боївка «Чмелика» – 70 чол. Втрати ворога невідомі. Ми вийшли з бою без втрат.

20.09.44 р. засідка під. С. Лядо, хутір Перестанець… Сили ворога: 20 енкаведистів. Наші сили: дві чоти командира «Пащенка». Ворог втратив 9 чол. Власних втрат не було. Здобуто 9 крісів та автомат.

23.09.44 р. засідка на шляху Зносичі-Тинне, район Сарни. Сили ворога: 25 чол. Оперативного отряда НКВД. Наші сили: один рій з відділу «Пащенка», боївка «Зібеля». Втрати ворога: 17 вбитих і 4 поранено. Власних втрат не було.

В той же день зроблено засідку на шляху Шахи ст. Біла. Сили ворога: 20 чол. НКВД. Власні сили: одна чота з відділу командира «Пащенка» – 45 чол. Втрати ворога: 4 вбитих. Власних втрат не було.

Вишкільний звіт

Впродовж вересня зроблено 4 відправи з командирами відділів і підвідділів.

13.09.44 р. відбулася відправа з командиром «Велесом» та його командним складом. На відправі були: командир «Велес», командир «Мисливець», бунчужний «Незавидний», політичний виховник «Дружко».

Программа відправи: командир «Стальний» окреслив загальні справи та окремі доручення для підвладних командирів.

Командир «Опанас» – діловодство при відділі і підвідділі.

Командир «Несподіваний» – значення ВСБ і його завдання. Найголовніше зверталося увагу на самоініціативу командирів.

26.09.44 р. відбулася відправа з командиром «Негусом» і його командним складом. Присутні на відправі: командир «Негус», політвиховник «Поліщук», бунчужний «Петрик», чотові: «Мирний», «Чупринка», заступник командира відділу командир «Рубайло».

Программа відправи:

Командир «Стальний» загально окреслив справи та дав окремі доручення для підлеглих командирів.

Командир «Опанас» – діловодство у відділі, підвідділі, міжнародне становище, внутрішня обстановка в СССР, українські справи та революційно-політична організація НВРО.

Командир «Несподіваний» – доповів про значення ВСБ у відділах на теперішній час. Найголовнішу увагу на відправі звернталося на самоініціативі командирів.

27.09.44 р. відбулася відправа з командиром «Сівачем» та його командирським складом. Присутні на відправі: командир «Сівач», політичний виховник «Дружко», бунчужний «Незавидний», чотові «Бояренко», «Вавилон», «Кармелюк», командант ВСБ «Стрибунець».

Программа відправи та ж сама.

Загально у відділах пророюлювалося: вроряд, Полеву і внутрішню службу.

Господарчий звіт

Господарка не в поганому становищі. Дещо із зимового одягу відділи відбили убільшовиків у засідках і на дизертирах. Однак є дуже велика потреба у взутті. Запасів одягу відділи в терені не мають жодних. Необхідно прислати ремені на чоботи або черевики, куфайки, ватяні штани, білизну. Справа з забезпеченням відділі вбілизною особливо трудна.

Справа харчів: продуктами відділи більш-менш забезпечені добре. Подекуди відчувається брак хліба, м'яса. Картоплі у терені досить. Стратегічних запасів продуктів у терені немає.

Санітарний звіт

Обслуга: загін має всього два фельдшери, 5 санітарів. Гостро відчувається брак лікарів і санітарів.

Справа медикаментів: проситься, якщо є десь якась аптечка, прислати її нам.

Стан поранених – 5, всі легко.

«Слава Україні! – Героям Слава!»

Командир загону «Стальний»

Персональний старшина «Опанас Редька»

Звіт про бої підрозділу УПА

7 жовтня 1944 р.

Звіт бою, який відбувся 02.09.44 р.

1. На шляху Рудня-Бережниця засіла наша чота війська. Через деякий час під'їхала автомашина, в котрій їхали більшовики. Машину затримано… далі над'їхало ще три автомашини з військом та продуктами.

Розпочався бій…з усіх машин вдалося вискочити лише 3-м більшовикам, а 36 було вбито чи поранено. Наші почали збирати зброю, коли більшовикам надійшла допомога чисельністю 100 чол. Нас почали оточувати. Не могли поставити належну оборону, бо нас було мало, ми почали відступати. При відступі вбито 5 і поранено 6 стрільців… наших всіх підібрано…ми втратили також два скорострільці… після цього бою червоні залишили м. Бережницю і до цього часу в терені червоні не рейдували і жодних акцій не проводили.

Після цього спалено мости в с. Рудні та в с. Осові, які мали військове значення.

2. На початку місяця розвідка донесла, що червоні наловили людей і мають везти їх до Володимирця. Тому, що запізно була подана розвідка, засісти не встигли, але обстріляли збоку. Вбито декілька енкаведистів. Населення все звільнено. Власних втрат не було.

3. 28.09.44 р. знищено горілчаний завод в с. Городець. Зроблено застави на дорогах, звідки могли прибути червоні і почали готуватися до бою, але червоні не прийшли.

«Кузьма»

Примітка

Макар Мельник – «Кузьма», «Кора» (1944-1945 рр.) – командир «Стародубського» загону (гр. «Заграва», ЗГ «44»), провідник Білоруської округи ПСК (1945 р.). Сотник УПА від 24.04.1944 р.

З початком весни 1945 р. три сотні куреня «Холодноярці» під командуванням командирів «Града», «Глухого», «Грізного» провели рейди по Закарпаттю, при цьому, командування УПА не полишало поза увагою й центральні регіони України, і, як і раніше, Кам'янець-Подільщину та Вінничину:

Звіт про рейд по Вінницькій області

14 січня 1945 р.

Стан відділу перед рейдом 20 чоловік і три дівчини.

За наказом «Ясеня» і «Вира» я мав відійти в райони Вінницької області, там діяти і закріпитись на зиму, зв'язатись там з іншими відділами як «Вира» і «Панька»…ми з «Паньком» вирішили йти разом, створили з двох міцний відділ та вибрали маршрут: Кордитів, Молотків, Коківський ліс, Терешковський ліс, біля Красилова… в Чудинівцях перейшли Буг і пішли в Трибуховецький ліс, Літинського району.

Там почали оперувати по районах: Літин, Хмельник, Лютичів, Волковинці. Дії були пропагандивного характеру…

З командиром «Виром» зв'язатися не вдалося… ми майже усі захворіли тифом… вирішили повертатись з західні терени… пов'язатись з вищим проводом чи з другими відділами не вдалося…

01.11.44 р. ми пройшли через райони: Волковинський, Меджибіжський, далі через Базалію…

15.11.44 р. в Грибовій, біля Лановець нас оточили біля 300 більшовиків (навів сексот). Почався бій, який тривав 4 год. більшовики били з гармат, мінометів, автоматичної зброї. Стрільці бились героїчно до останнього подиху, та внаслідок переважаючих сил більшовиків бій закінчився для нас трагічно: вбито 20 повстанців та 3 дівчини-розвідниці. Вбито командира «Панька». Поранений, він сам себе дострілив, 7 повстанців було поранено, в тому числі і мене. «Пшеничний», політвиховник «Кленовий» поранені не важко, зараз майже здорові. Решта стрільцям вдалося прорватись, вони подалися у свої терени… Відділ перестав існувати…

«Володько»

«Інформативний звіт про соціально-економічний стан та діяльність повстанських підрозділів у Кам'янець-Подільській окрузі

31 січня 1945 р.

Життя в колгоспах

В колгоспах майже вся озимина засіяна. Осінні роботи закінчені… На трудодні людям дали дуже мало хліба. Є села, де дали 1,5 кг., є, де дали по 150 г., а є села, де населення не одержало нічого, а весь хліб вивезений. Не всюди залишилось навіть насіння…

…Переїздимо в невелике село Антонівку, де стоїмо один день і вирушаємо далі. Наступного дня квартируємо у с. Бруслинові. Це досить велике село. Тут ми ведемо сильну пропагандивну роботу, влаштовуємо у школі мітинг, ідемо в церкву. Населення бачить велику різницю між нами і червоними партизанами, які наскакують на села і грабують тільки чоботи, хліб та самогон.

На своїх постоях проводимо збірку куреня для співання пісень та загальної молитви. Маси виходять із хат, з великою увагою оглядають нас та зітхаючи говорять: «Боже! Допоможи їм».

22 грудня квартируємо у Яцківцях. Там долучається до нас відділ «Саблюка». Це сильно піднімає наш дух…

Переїздимо в с. Брусленів, де вже видно вогні артилерії та сильно чути канонаду гармат з фронту. Тут перебуваємо Новий рік, слухаємо радіо, яке дозволяє нам орієнтуватись та звертаємо на Лисогірку.

Переїжджаючи через Микулинці, роззброюємо козаків, здобуваємо 19 крісів, 2 кулемети…

Розвідка донесла, що на нас їдуть німецькі машини. Ми їх оточуємо та приймаємо бій. Здобуваємо три машини з майном: 30 тис. амуніції, 7 кулеметів, 2 міномети, 500 гранат та багато іншого майна.

Увага!

При перших кроках на Сході повстанці почували себе пригнічено, але з часом їх настрій покращився. Вони відчули, що на Сході можна гарно себе почувати і зараз вони хочуть назад на Схід.

Курінний «Бистрий»

Примітка

Ярослав Зілинський – «Бистрий» (1921-1946 рр.). У 1944 р. – командир сотні, куреня, військовий референт проводу Кам'янець-Подільської (Хмельницької) обл.

Звіт про рейд по північних районах Кам'янець-Подільської області

14 серпня 1945 р.

Маршрут

16.07.45 р. виходимо маршем згідно з завданням від Іловецького лісу (Кременеччина) на східні райони України. Стан відділу 1-26.

19.07.45 р. в с. Вілія переходимо колишній кордон. На східних теренах переходили райони почавши від Острога: Плужне, Заслав, Славута, Судилків, Полонне… По дорозі заходили до сіл: Радигош, Закерниче, Хотинь, Сториниче… Крім того, стрічали людей і говорили з сіл: Мазурка, Гущина, Станіславка, Коміни, Борисів…

Проходити Славутським лісом погано, бо цей ліс рубають… Я вважав, що коли б ми зударились з вояками-дроворубами і вони мали б жертви, то це погано вплинуло б на населення… по селах є «стрибки», але коли почують про нас, усі ховаються без жодного пострілу… ми проходили через села і вели пропагандивну роботу, харчуючись тим, що виключно добровільно дають селяни…

У лісі біля Полонного більшовики зробили на нас облаву, стягнули сили з Полонного, Шепетівки, Ізяслава… наш вартовий помітив за 100 м. від себе ворожу розвідку, що йшла за нашими слідами і пильно нас розшуковувала. Ми перейшли з цього місця далі, згубивши за собою слід, бо вже не було роси… Вони, передбачаючи наш маршрут далі на схід, обсадили сильно східну частину лісу… тому ми повернули на захід від цього місця, де були ворожі застави, але ми щасливо оминули їх.

Я помітив, що коли б силою забирали у селян продукти, то тоді б НКВД не спішило з облавами на нас, але коли добре поводитись з населенням й зі старостами, харчуватися з колгоспу, словами і вчинками робити проти більшовицьку роботу, пропаганду, тоді НКВД негайно робить облаву…

Через два дні ми завернули на південну частину лісу, звідки мали намір вийти на степову полосу, але тут напоролися на фронтовиків, які безперервними колонами, вдень і вночі йшли та їхали у напрямку Острога через Шепетівку, Полонне, – на схід, і всюди по селах були заквартировані. Люди говорили, що це ІІ Білоруська армія. Нам ці війська перерізали наш маршрут. Ми не знали, що це таке (не було виключено й те, що це така велика сила військ робитиме облаву), а тому ми повернули назад. Перебував я на сході з відділом 19 днів, зроблено 200 км. маршу…

Здобули 5 крісів та 1 автомат. Власних втрат не було. При зустрічі з населенням проведено пропаганду, роздано частину літератури. Виконано кілька акцій на колгоспи і кооперативи.

Зустріч з населенням

В Плужанському районі зустрічалися ми з населенням, яке симпатизує нам, багато чуло про нас…

Звіт про рейд повстанського підрозділу по Житомирській області

6 червня 1945 р.

УПА «ЗГ»

Загін ім. «Дороша»

Звіт з рейду пророблєного відділом ім. Тятиви по терені Житомирщини з 18.05.1945 р. по 29.05.1945 р.

18.05.45 р. я вирушив з відділом на східні терени, згідно з наказом командира «Василя». Цього ж дня ми підійшли під Борове, де хотіли перейти старий польсько-радянський кордон. Ми проминули Борове південною стороною, бо перейти кордон не вдалося, оскільки розвідка донесла, що границя та Борове осаджене більшовиками.

19.05.45 р. дійшли до хутора Загальє, де ми затримались, щоб на польських колоніях забезпечитись продуктами на деякий час. Забезпечившись продуктами 20.05.45 р. рушаємо далі, де ввечері перейшли колишній кордон.

Зранку 28.05.45 р. переходимо через Маріямполь, яке спалене війною… і дуже мало хат… через село йдемо під більшовицькою маркою…

Заходимо бойовим порядком в с. Забара, перевіряючи, чи немає там ворога. При перевірці зловлено одного узбека – комуніста, старого як дуб, озброєного крісом з 4-ма набоями. Обезброївши його, відпускаю, розказавши хто ми, і за що боремося. Після того, розбито колгосп і роздано людям жито і сіль. Комори не палили з огляду на те, що це хата одної селянки. Після

цього вирушаємо до с. Володимира, район Городниця. Там знищуємо колгосп. Люди бояться брати пашню, говорять: «Коли б ви були у нас, ми б взяли, а то ви відійдете, то завтра прийде НКВД і буде нам горе».

Стрільці швидко самі рознесли з колгоспу пашню людям. Пізніше зібрано мітинг на якому говорив командир «Менор». Після мітингу зорганізовано харчі і відмаршеровано. Я задумав обдурити ворога, тому ми повернули назад, звідки прийшли, а в лісі хотів зробити маневр, ніби далі на схід, за Володимирівкою заквартирувати, щоб відпочити, бо стрільці дуже перетомилися.

Ставлю стійки і висилаю стежу по наших слідах. Незадовго прибігає стежа і доносить, що по наших слідах їде два ворожих кіннотники, які шукають наші сліди. Я даю команду на відхід і сто метрів від постою бачу особисто помічаю 15 спішених ворожих кіннотників на розібраній вузькоколейці. Вони йшли у напрямі нашого постою.

Я завертаю у бік так, щоб не дійшло до сутички і прямую на північ, заходжу в болото. В болоті завертаю на схід, де згодом виходжу на розібрану вузькоколійку, якою йду в напрямі с. Ямча Рудня, район Ємільчино.

Увечері того ж дня підходжу під село і проваджу розвідку. Виявилося, що ворога в селі немає. Висилаю першу групу зловити голову сільради і колгоспу. Сам просуваюся з рештою відділу ззаду. Командирові «Буйтурові» вдається виконати завдання: ловить голову сільради та бригадира, яких передав мені. Далі я даю наказ розбити колгосп, молочарню, сільраду та роздати людям хліб. Завдання виконано… Людям роздано пашню та гречку. Люди були нам вдячні за це.

За цей час виховник «Летючий» збирав людей гуртками і вів пропаганду. Мітинг було зробити важко, бо село було досить великим і зібрати усіх людей в одному місці було утруднено. Голову села відпущено, бо люди ручалися за нього, бо, говорили, що добрий чоловік і дбає за населення. Населення всього села ставилося до нас дуже прихильно. У розмові скаржилися на тяжке життя в «сталінській» неволі.

Після організації харчів при допомозі бригадира рушаю далі в напрямку с. Осовка і заквартирувались в лісі, 5 км. від с. Ямча Рудня. На постій вирушили рано, я добре убезпечився, виставивши відповідне забезпечення.

Увечері прибігає секретар з-над шляху і повідомляє, що по наших слідах йдуть більшовики. Заряджую «алярм» і відходжу на південний схід. Переходжу залізницю, яку тепер охороняє «жєлєзнодорожний батальйон», який тоді стояв над шляхом Ямча Рудня і Осовка… Тут заквартировую і висилаю групу в силі двох роїв під командою «Буйтурова» в с. Підлуби для обдурення ворога.

Командир «Буйтур» розбиває і нищить там колгосп, роздає людям пашню, розбиває кооператив і дає людям сіль. Крім того, зібрано кілька гуртків людей і проведено серед них мітинг. Зловлено голову сільради, в якого забрано кріса… Група повернулася 28.05.45 р. на вихідне становище.

Населення с. Підлуби, район Ємільчино ставилось до нас дуже прихильно. Люди були дуже нами задоволені і раді, що нас побачили, бо ми там перші. Після прибуття висланої групи, рушаємо далі на с. Чміль, район Ємільчино. Прийшовши в село, розбиваємо сільраду, молочарню, сир і сметану при цьому роздаємо людям. Розбито колгоспну комору. Після зробленої роботи відходимо в ліс. Проходячи біля с. Уваровка, бачили більшовиків з «жєлєздодорожного батальйону», які там квартирують. Вони, однак, нас не чіпали.

Зайшовши в ліс, заквартировують до відпочинку, бо стрільці були дуже втомленими. В с. Чміль, наша розвідка довідалась, що з Ємільчиного виїхало на Осовку 23.05.45 р. до 20-ти енкаведистів, очевидно, на зустріч з нами.

Тому, 28.05.45 р. вирушаю зранку далі, змінюючи напрям маршу на північ на с. Рудня Мяколовицька. Проходячи мимо с. Косяк, довідуюсь, що туди вночі приїхало 20-ть енкаведистів, які вважали, що ми туди зайдемо.

Минувши с. Косяк, підійшли до с. Рудня Мяколовицька. Доступ до неї досить тяжкий, бо відкритий терен. Тому висилає бойовим порядком один вперед, решта відділу у віддалі 200 м просуваються позаду. В селі зловлено 3-х бійців і одного сержанта «жєлєздоорожного батальйону». Сержант мав кріса і чотири набої. Кріса я сказав йому повернути. З ними проведено агітаційну роботу і відпущено. Всі вони українці, були нам дуже вдячні і задоволені з нашого поступку. В селі розбито сільраду, спалено документи, розбито кооператив і роздано сіль, розбито колгосп і воєнний магазин робочого батальйону, який там квартирував. В магазині забрано 20 робочих зелених мундирів, так що відділ підтягнувся добре. З магазину забрано та роздано людям сіль, макарони, одяг. Для себе забрано тільки декілька пудів макарон і мішок пряників. Населення було дуже нами задоволене і вдячні нам за те, що ми знищили колгосп.

Після зробленої роботи вирушаю в ліс в напрямку с. Дівлин. В лісі почув навколо себе далеко стріли у віддалі 2-х км. від с. Дівлин. Маю намір цієї ночі підірвати потяг та перейти залізницю. Постріли дали мені зрозуміти, що ліс оточено. Я даю команду і відділ виходить на шлях і йдемо на Дівлин. На шляху Рудня Мяколовецька Дівлин зауважую свіжі сили кінноти, яка погналась за нами. Я вирішив змінити напрям. Єдиний вихід Білокоровичі. Вирішив йти на захід від Білокоровичів і перейти залізницю…перейти залізницю не вдалося, бо вона була обсаджена військовими, ми повертаємо назад, йдемо по компасі на північ і маршируємо далі. Це відбувалося в час глибокої ночі. З великими труднощами по болоті добираємось до залізниці…станція Дерев'яний Пост. Незадовго прибігає вартовий і доповідає про військових, що стоять неподалік від нас… ми зупинились в корчах, бо ліку немає, в 2-х км. від станції Дерев'яний Пост. Після цього змінюємо місце постою під с. Озеряни. Звідти висилаю підривну команду з завданням підірвати поїзд.

Підривна команда під керівництвом ройового «Вателяса» 26.05.45 р. вирушила виконувати завдання…

Вирушаємо в с. Озеряни, район Олевськ. Тут розбито колгосп і кооператив. Все, що було, роздано людям. В цьому селі люди нічого не хотіли брати, бо нас дуже боялися, бачили нас перший раз. Тому стрільці самі їм розносили по хатах. В селі застали ми кілька вчительок. Я і командир «Метеор» провели з ними пропагандивну розмову.

Далі вирушаємо на с. Замисловичі. У цьому селі також розбито колгосп і молочарню та все роздано людям. Люди цим були дуже задоволені і вдячні нам. Люди почали говорити, щоб знищити голову сільради і показали, куди він пішов. Я вислав кількох людей під командою командира «Вателяса» зловити голову. Голова побачивши, що до нього йдуть, почав стріляти. Я виставив «МГ» на становище і наказав стріляти по втікаючому голові…

Далі йдемо на с. Сутани. Пройшовши 7 км. по лісі передове забезпечення помітило чоловіка з крісом, який побачивши нас відійшов нам у бік. На запит нашого передового, що це таке, він відповів, що це лісозаготівля. Пройти непомітно вже було неможливо і тому я віддаю команду: «Зброя на остро» – і командую по-російськи «Подтянісь» – маневрую далі. Коло бараку стояли бійці робочого батальйону і тільки дивились на нас, не знаючи, що це таке…

Переходимо бродом р. Уборть. В с. Рудні довідуюсь, що більшовики заблокували нам спереду усі села. Ми знову переходимо бродом р. Уборть і прямуємо в с. Собачин. 28.05.45 р. заходимо в с. Собачин, де збираємо сход, на якому говорив командир «Летючий».

Після того стрільці заспівали кілька пісень. З с. Собачин відходимо надвечір до с. Михайлівна, де заночовуємо. В цьому селі командир «Метеор» провів довгу розмову з місцевими вчителями. Перед населенням виступив командир «Летючий».

29.05.45 р. перейшов колишній кордон. Рейд утруднювало те, що я не мав доброї карти. Мав карту 1: 500 000, по якій не можна було добре зорієнтуватися в терені.

«Слава Україні! Героям Слава!»

«Хмельниченко»

Звіт про рейд повстанського підрозділу по Житомирській області (від 05.05.1945 р. по 20.05.1945 р.)

16 червня 1945 р.

УПА «ЗГ»

Загін «Дороша»

Відділ «Буйного»

Моїм завданням було пройти Північну Олевщину, Південну Словеченщину і Овручанщину і назад вертати Південною Олевщиною.

Виконано: ідучи по дорозі на схід, зайшли в с. Юстенбург, район Олевськ. Розбито колгоспну комору, зерно роздано людям, розігнано ферму. Людям роздано літературу: «За що бореться УПА».

08.05.1945 р. перейшли в район Словечанський, зайшли в с. Нова Рудня, де людям роздано пашню і спалено колгосп. Далі перейшли в район Лушинський, бо так вимагали обставини. В цьому районі зайшли в с. Молоховку, де розбито колгоспну комору…роздано людям колгоспну худобу. В селах, а також зустрічаючим роздано літературу та проводили бесіди. Вертаючи назад в Словечанський район, зайшли на хутір Пароха.

12.05.1945 р. зайшли в с. Листвин, Словечанського району, де розбито сільську раду, забрано і знищено всі папери…знищено колгосп. Все колгоспне майно роздано людям.

Зайшли в с. Червінка, де роздано людям з колгоспної комори пашню та колгоспну худобу… колгосп знищено.

Після цього переходимо на Південну Олевщину… по дорозі заходимо в с. Середнюки та с. Голиші, Олевського району, де роздано пашню селянам.

Завваги.

1. Де і як відносились до нас люди?

В с. Юстинбурзі люди відносились до нас боязко, але зерно брали. На наступний день після наших операцій була за нами погоня з Олевська. В с. Рудня Нова люди ставились до нас дуже добре і охоче брали зерно. В с. Молохівка люди нас не боялись, бо знають, за що ми боремося. В цьому селі було вже наше військо і про все говорило.

В с. Литвин люди відносяться до нас посередньо, бо там часто буває НКВД і веде проти нас брехливу пропаганду і терором лякає народ.

В с. Рудня, Червонкадо нас відносились дуже прихильно.

В с. Сердюки відносились посередньо, бо нашого війська раніше не бачили.

В с. Галиші народ відносився до нас добре, бо тут часто гостюють наші повстанці.

2. Де знаходяться частини НКВД?

с. Перче, Олевський район – до 20 чол. Рудня Озерянська, Олевський район – до 15 чол., Баранівка, Олевський район – до 30 чол. кінноти – колишні «ковпаківці». Листвин, Словечанський район – 4 чол., озброєної адміністрації. У с. Сирниця, Олевський район – 80 чол.

Після кожної нашої операції робили більшовики акції навколо даного села у віддалі 10 км.

«Слава Україні! Героям Слава!»

Командир відділу «Павленко»

Звіт про рейд повстанського підрозділу по Житомирській області (від 21.07.1945 р. по 12.08.1945 р.)

10 вересня 1945 р.

УПА «ЗГ»

20.07.1945 р. більшовики стягнули у терен, де ми перебували великі сили. 19.07.1945 р. вечірня розвідка донесла, що в селах Клецька, Совпа та ін.. прибули добре озброєні більшовицькі частини, навіть з танками. Нами припускалось, що більшовики в терені будуть проводити великі акції. Терен був сильно загрожений більшовиками. Командиром підрозділу було прийнято рішення відійти з цього терену на північ за р. Случ і звідти, залежно від обставин, вирішувати про подальші дії.

23.07.1945 р. командир підрозділу зібрав командирів і виклав їм план рейду на Схід. Після цього командир «Ванька» поінформував стрільців як поводитись з населенням, адміністрацією, пораненими на фронтах червоноармійцями, що перебувають на Сході.

В обідній порі ми вирушили з місця постою в напрям Схід. Пройшли такими районами: Городницький, Ємільчинський, Лучинський, Словечанський.

Села Городницького району всі спалені німцями і майже зовсім не відбудовуються з браку робочих і фахових сил, а ще через те, що уряд СССР не надає зовсім ніякої допомоги погорільцям, які потерпіли від німців через червону партизанку. В цьому районі ми заходили до таких сіл: Дубники, Ковалевичі, Липино, Велику Глуму. Села терплять матеріальну недостачу: продуктами, одягом, взуттям та іншим. Населення виховане та нацьковане проти нас, сьогодні вже не вірить брехливій більшовицькій пропаганді, та виявляє велику прихильність до нашого руху. З нашою боротьбою населення тут досить добре ознайомлене і зацікавлене. Прикладом може бути такий факт, коли в селі Д…запитав один повстанець у малої дівчинки, чи знає вона українських повстанціві за що вони борються, то вона відповіла: «Знаю». «Вони борються за те, щоб людям краще жилося». Трохи краще матеріально стоять села Ємільчинського району, бо не спалені, але повернення колгоспів дає змогу більшовикам забрати у населення останній кусень хліба.

Населення ставиться до нас прихильно, тільки з обережністю, бо залякане терором НКВД. У багатьох селах є школи та церкви, відкриті тільки під час війни. Тут населення радо бачить та чекає українських повстанців. В цьому районі ми відвідали такі села: Мала Глумча, Ямча-Рудня, Осівка, Рудня-Мяколовицька, Клецьки, Кривотин, Амелуша. Скрізь, де населення пересвідчувалось, що це дійсно українські повстанці, висловлювало своє зацікавлення та віру в нашу перемогу, коли їм були пояснені такі питання: відношення до Червоної Армії; наші зовнішні союзники; якими засобами ми прагнемо до здобуття УССД.

У Лучинському районі ми були в таких селах: Колацько, В. Дивин, Червона Волька, М. Дивин. Сільська адміністрація, яка жорстоко ставиться до населення і почуває за собою гріхи, старається уникнути зустрічі з нами. Були й такі голови колгоспів та голови сільських рад, на яких населення не жалілося і які вже були в руках повстанців. Така людина виконує свої «здирські» обов'язки тільки поверхово, сама ж скритно сприяє нам. Народ вважає повстан-

ців за своїх Охоронців і Месників. Часті бувають випадки, що населення лякає сільську адміністрацію повстанцями, що має чималий успіх. Лучинський район не спалений, і матеріально стоїть на такому ж рівні, як Ємільчинський.

Наступний район в якому ми були – Словечанський. Він, за винятком декількох сіл, спалений. Населення тут менш освічене і бідніше, як зазвичай, скрізь на Поліссі. Тільки деякі села у відкритому терені, які не спалені, стоять матеріально краще. Як скрізь, так і тут, на-селення не задоволене колгоспами, бо через них сильно пограбоване. Скрізь населення бажає самостійно господарювати, але цього не висловлює відкрито, бо боїться репресій зі сторони уряду.

З українськими повстанцями люди діляться своїми думками. Поза тим, остерігаються навіть своїх односельчан.

Дальшим засобом експлуатації населення є кооперативи, в яких за сіль, горілку і всякі «дурнички» вимагають від населення плати продуктами, вартість яких незрівняно більша. Всі східні райони, порівняно слабо обсаджені військами. В районі перебувають кілька десятків енкаведистів та іншої озброєної наволочі.

Прихильність населення Сходу до УПА росла дуже швидко. У 1943 р. УПА мала не багато своїх прихильників на Сході з тих причин, що молодь і чоловіки були змушені обставинами, або силою загнані в більшовицьку партизанку, проти яких силою обставин ми мусили боротися. Вони мали там підтримку населення. Нас уважали українсько-німецькими націоналістами, бо там мала успіх більшовицька пропаганда. Терен через перехід фронту був нам недоступний і тому населення нас добре не знало. Але вже наприкінці 1944 р. наші рейдуючі відділи часто навідуються в східні терени і населення швидко дізналося, що є УПА, знайомиться з нашою програмою і вже на початку 1945 р. УПА широко відома на Східній Україні, де здобуто великі симпатії людей.

Можна навіть сказати, що в сучасний момент населення Східної України нам більше сприяє, як в деяких місцевостях Західної України.

На Схід ми вирушили групою у 45 чол. через Городницький район. Група не була достатньо забезпечена продуктами, літературою, як це зазвичай робиться. Але це був відділ зібраний та дисциплінований, охорона командира «Ваньки» та рій «Ваньки», знайшлася і література і робились написи кличів, що було цілковито використано. Відділ дав про себе чути вже на другий день, коли в с. Ковалечичі знищив колгосп та порозвішував наші кличі скрізь, де відділ проходив. Рівночасно поширювалась усна пропаганда. Спеціальних зібрань не робилося.

24.07.45 р. розбито кооператив та роздано населенню сіль, господарче начиння, інші речі, які там знаходились. Наступного дня роздано майно кооперативу в с. М. Глумчі… розбито сільраду, взято деякі ліки з санпункту та пару телят з колгоспу. На бажання населення худобу не роздавали і колгоспів не палено.

27.07.45 р. одна частина відділу пішла в Амелушу…там знищує колгосп, сільраду та кооператив, а їх майно віддає селянам.

28.07.45 р. під час маршу зловлено двох червоноармійців… з ними проведено бесіду та відпущено.

29.07.45 р. вислано рій людей в с. Червона Волока, де розбито сільраду та роздано кооперативне майно людям, порозклеєно наші кличі. Інша група чисельністю 6 чол. в с. Рокітно, Словечанського району зловила 6 червоноармійців. Між ними одного лейтенанта і сержанта. З ними поговорено і відпущено. Звідси ми пішли на північ Словечанського району. Йшли через с. Антоновичі, де збирали продукти, далі – через районне містечко Словечно, яке спалено… і стали недалеко в лісі.

02.08.45 р. один рій ходив в с. Мохері, що за 6 км. від району. В селі на той час перебували 4 енкаведисти, які приїхали фірманкою до сільради. Побачивши повстанців вони, не встигли зателефонувати до району, все покидали і втекли городами. В селі знищено сільраду, папери, взято з кооперативу трохи продуктів, а решту роздано людям з цього села.

Друга група в цей же час збирала продукти в с. Вакнівщина, де провела також пропагандивну роботу.

04.08.45 р. повернули знову на південь. По дорозі вислано два рої в с. Тхорень, де розбито сільраду та кооператив…майно роздано селянам та порозвішувано наші кличі.

07.08.45 р. один рій пішов у с. Дивин, де розбито сільраду та кооператив, майно роздано селянам, забрано потрібні ліки з санпункту та поміняно в сільської адміністрації одяг. Другий рій вів пропагандивну роботу в Рудні Мяколовецькій.

08.08.45 р. вислано в с. Осівка, зловлено старшину, його обеззброєно, поговорено й відпущено.

11.08.45 р. вислано 15 чол. в с. Зубковичі з завданням провести пропагандивну роботу, знищити сільраду, зібрати продукти для війська. Решта стрільців маршируючи затрималась у с. Ямча-Рудня, де знищено сільраду. На наступний день увечері ми розминулись з бандою НКВД в силі 80 чол., яку було вислано в погоню за нами. Це була перша і остання погоня під час нашого рейду по Сході.

12.08.45 р. ми повернули в район Людвиполь.

«Василь Вечеря»

Звіт про діяльність груп УПА в Житомирській області

21 вересня 1945 р.

…Робити все, що добре для народу це було і є основним завданням роботи на Сході, бо тільки у такий спосіб можна здобути симпатію та підтримку населення у нашій боротьбі… Політично-пропагандивну роботу ми вели переважно серед українців, поляків і росіян в меншій мірі, бо в призначеному нам терені їх майже немає… українці – це колгоспники, є також робітники з заводів (Андрушки, Мосієвка, Верховня, Макарівка), радгоспів (Паволоч, Хейлів, Верхівня, Макарівна, Андрушки, Мосієвка, Лебединний, Яроповичі, Війтівці).

Серед поляків вели політично-пропагандивну роботу під час маршу на Схід і Захід, коли проходили через лісові райони (Олевський, Ємільчинський, Городницький, Коростенський), де живе багато поляків, переважно робітники в лісгоспах. З росіянами зустрічалися дуже мало, бо їх по селах майже нема, а перебувають вони здебільшого у містах.

Під час перебування на Сході доводилося зустрічатись і говорити з людьми різних професій і службовцями: з учителями, з лікарями, робітниками залізничного транспорту, трактористами, студентами.

Політично-пропагандивна робота серед цих груп населення провадилася переважно в бесідах і при допомозі літератури. Теми бесід: представлення населенню дійсного обличчя сталінської політики; поневолення та визискування сталінізмом народів СССР. Пояснювали, що СССР є ні що інше, як російська імперія, яка прагне до повного закріпачення інших народів, до експлуатації народного багатства, до знищення традицій і здобутків культури неросійських народів і кінець кінцем, до повної русифікації населення, яке входить до складу російської імперії. Вказувалось на те, що УРСР і створення наркомату закордонних справ УРСР і оборони це окозамилення і відвернення народу від змагання українського народу за УССД, де владу мав би народ, який би сам, без будь-якого втручання, керував би своїм життям, який жив би на своїй землі спокійно і заможно. Пояснювалось, що таке УПА, за що вона бореться, розкривали перед людьми кращі перспективи майбутнього. Вистачало згадати про те, що ми боремося, щоб кожний селянин мав свою землю, не мучився в колгоспі, як вирівалося зітхання: «Ох, коли б скоріше пропали ці прокляті колгоспи», але частенько можна було почути, що ми нічого не можемо зробити, що цього хоче влада, що зробить щось для нас задля цього.

Але самі боротися не хотіли.

Ми пояснили людям, що ми не воюємо з червоноармійцями, а лише з НКВС.

Доводилося зустрічатися з інвалідами, колишніми червоноармійцями і командирами, які приїжджали у відпустку. Вони говорили про те, що чули про наш рух, говорили про наші листівки та кличі на передовій. Наслідком були шалені випадки дезертирства. Розповідалось також про численні вбивства поодиноких командирів, які погано поводилися з бійцями… Інший офіцер розповів, що на Кавказі є місцеві відділи повстанців…лежачи в госпіталі в Тбілісі він чув про кількаразовий напад повстанців кавказьких на продуктові склади й аптеки в Тбілісі. Розповідав також, що з Криму виселяють татар, а заселяють росіянами і східними українцями.

Всі червоноармійці, з якими доводилось говорити, висловлювали своє небажання далі воювати, проливати свою кров невідомо за що, коли його родина вдома голодує…мусить терпіти образи від сталінських погоничів голів колгоспу, сільрад, бригадирів, директорів заводів, різних завідуючих, що в тилу «наповнюють» своє черево. Всім червоноармійцям ми давали або читали нашу літературу, пояснюючи одночасно про цілі й методи нашої боротьби, вказуючи на те, що Червона Армія має повернути зброю проти тих, що гонять їх у «м'ясорубку», а жінку з дітьми гонять виконувати непосильну роботу.

Один червоноармієць розповів, що це чиста правда, що ми б'ємо лише НКВД та інших паразитів народу. Наприклад, він розповів, що під час виконання свого завдання він, разом зі взводом червоноармійців був оточений і роззброєний відділом УПА в Галичині. Повстанці дуже добре повелися з ними, всіх добре нагодували та відпустили… Про це він розповідав вдома, коли приїжджав у відпустку.

В Білій Церкві навчалися молодші командири в ряди ЧА. Ми туди декілька раз давали літературу через одну жінку, яка возила продукти своєму братові, й там розкидала цю літературу.

20 лютого в с. Ганівка, Барашівського району по дорозі на Схід з командиром «Павлом», було розібрано колгосп. Ми перейняли голову колгоспу цього села й разом з ним ходили по хатах і говорили людям, щоб розбирали все майно та худобу з колгоспу, що вони й зробили…

В загальному можна сказати, що в тих районах, де проходили наші відділи або групи люди більше ознайомлені з нашою боротьбою, там люди доступніші, та не такі залякані, хоч, правда, є ще люди, які вірять у більшовицьку брехню, що «бандерівці грабують та вбивають мирних людей».

Житомирська область – райони: Андрусівський, Попелянський, Вчорайшинський. Цей терен на загал відкритий, рівнина, на якій зрідка маленькі ліски по 60-100-200 га.

Земля тут дуже врожайна, без жодних добрив родить гарна пшениця, буряки, інші сільськогосподарські культури. В кожному селі є колгосп. По селах живуть майже самі українці, трапляються поляки, євреї та росіяни. В містах населення змішане, але українці переважають. Незважаючи на врожайність грунту, населення живе бідно, внаслідок більшовицького господарювання. Розміщення сіл дуже густе: 3-4-5 км. у віддалі одне від іншого. Хуторів зовсім немає. Хати в селах маленькі, здебільшого однокімнатні. Клуней зовсім немає. Часом можна зустріти біля хати маленький хлівець, де стоїть корова, іноді на два-три господарства. По містах живуть переважно якісь службовці, партійні, енкаведисти, яким живеться добре. Саме краще живуть партійці та енкаведисти.

Коли говорити про становище національних меншин, то треба зазначити, що всі вони живуть краще українців – колгоспників чи робітників. Для прикладу може бути один росіянин – голова сільради в с. Харліївці. Приїхав він до цього села майже голий і босий, як говорять люди. Тут він оженився. Пізніше його поставили головою сільради. На початок свого головування він «викинув» з хати одну жінку й сам там поселився. Завжди лякав людей автоматом… про енкаведистів в районах, що майже всі росіяни, або євреї нема що навіть і говорити – всі вони живуть краще від українців – колгоспників, робітників і службовців. Інший яскравий приклад – директор заводу Петро Борисович Казенюк – не українець, колишній партизан, приїхав на завод у подертій шинелі, обшарпаний. Отримав відразу окреме помешкання… щодня ходить у новому костюмі, має служиницю… таким же як він сам, дав на заводі посади, позвільнявши з них українців…

З цього можна зробити висновок, що національні меншини в Україні живуть краще українців й користуються більшими правами.

Одноосібників у цьому терені зустрічати не доводилось.

Колгоспники мають присадибні ділянко по 0,6 га. Власних коней ніхто не має. Хто має корову, запрягають у плуг і змушують обробляти колгоспну землю. Колгоспник має право тримати кури, Алу мусить здавати контингент яєць, по 120 з хати, по 150 л. молока з корови, контингент городини, картоплі. Хто сіє збіжжя на присадибній ділянці, то мусить здавати контингент збіжжя. До цього всяко долучаються різні податки, якщо їх перечислити, то колгоспнику не залишається нічого… Колгоспники ненавидять колгоспну систему.

Заробіток колгоспника за трудодні, залежить від того, скільки держава залишить в колгоспі для розрахунку з колгоспниками. Наприклад, у минулому році колгоспникам діставалося на трудодень по 300-400 г. збіжжя й то часто-густо тухлого, зіпрілого.

В радгоспах робітникам трохи краще платять. Робітники одержують пайок невеликий і зарплату. Мають по 0,5 га присадибної землі…

На заводах ситуація не краща…на виробництві працювати треба по 12 год. на добу, а заробіток незначний, коли вирахують всі податки, то залишається сума, на яку можна купити 5 кг. жита.

Жінка йде на роботу, кидаючи дітей вдома самих, які сидять в нетопленій хаті, бо немає чим цю хати нагріти.

У той час, коли українці воюють за сталінський режим їх рідні живуть дуже погано. Так, у Коростенському районі, в одному селі жінка не мала можливості обігріти холодну хату та зігріти дітей. Вона пішла до колгоспних скирт, в яких гнила солома, щоб узяти трохи тієї соломи та обігріти хату. Її зловили голова колгоспу та голова сільради і зачинили у льох. Саме у цей час приїхав у відпустку її чоловік, капітан ЧА, який не заставши жінку вдома пішов до сільради. Голова сільради і голова колгоспу повели капітана до льоху, відкрили його сміючись і почали кликати жінку, щоб виходила. Не дочекавшись відповіді, вони самі увійшли в льох і побачили, що жінка порвала на собі одяг і повісилась… капітан застрелив обох…

Штатні робітники на заводах також дуже незадоволені. Зарплата залежить від кваліфікації робітників, але ситуація така, що коли б робітник не крав цукру чи масла, то з того нікчемного пайка, що отримує, не вижив би. За незначне спізнення на роботу судять…

Доводилось читати листа від однієї дівчини, яка працює на шахтах на Донбасі, до своєї сестри в Макарівці. Отже пише вона таке: «Я вже продала одіяло і сачка, бо хочу їсти… Я зараз дуже хвора, але на роботу мушу ходити, бо тим, хто не ходить на роботу, їсти не дають взагалі. Їжа наша – це вода, де крупа, крупу доганяє».

На Донбасі бувають часті випадки самогубства. Одна дівчина повісилась, а друга – втопилась (оповідала одна жінка з Макарівки, що їздила до своєї дочки на Донбас).

Як радянська влада дбає про вчителів, лікарів, можна переконатися розмовляючи з учителем неповної середньої школи в с. Янівці, Потієвського району. Вчитель цей інвалід «вітчизняної війни», живе зі своєю великою родиною в одній невеликій кімнаті… вчитель жалівся на брак хліба, не говорячи вже про інші продукти, пайок малий, зарплата також, а давати різні подати треба…

В лікарні в Паволочі є лікар-хірург, знаний на всю область як дуже добрий лікар. І такій людині, якій виповнилось вже 50 років, не дадуть фірманки, щоб доїхати до хворого, коли його викликають у район, він 15 км. йде пішки… продуктів не хватає, є брак навіть картоплі…

Цілком інакше живуть голови колгоспів, партійці, енкаведисти, тобто ті, що найбільше грабують і експлуатують населення. Прикладів достатньо… вистачає лише зайти до їх помешкання: дорогі коври та дивани… в хліві, крім доброї корови, є свиня… в коморі – сало, мішки з мукою, а колгосник не має куска хліба.

Влада вимагає й хабарів … районні начальники, щоб звільнити свої дітей від призову в армію чи на Донбас возять хабарі в область… Одна жінка з Макарівки розповідала, що за звільнення своєї дочки від висилки на Донбас, вона майже всі кури виносила в район, зовсім не пила молока, а все збирала на хабарі…

В терені населення говорить українською мовою дуже близькою до літературної, незважаючи на те, що багато людей декілька років прослужили в армії, або були десь у Росії, де української мови не почуєш… В містах переважно говорять російською. В адміністрації української мови майже не чути.

В загальному населення малограмотне. Коли говорить про знання історії України, то її мало хто знає, за винятком людей, що дуже добре пам'ятають або брали активну участь у національно-визвольних змаганнях 1917-1920 рр. Такі люди тримаються дуже добре, розуміючи, що тюрма народів – СССР рано чи пізно розвалиться, а на її місці постане незалежна Україна, за яку боровся Петлюра, а зараз бореться УПА. Таких людей не обдурити, вони знають, що УРСР – це обман і підступ для поневолення українського народу. Ми зустрічали таких людей в Жидовицях, Кілоці, Волинцях, Харліївці, Василівці, Макарівці, Бровках, Мусіївці, Верховці, Яроповичах, Вістовцях, Городищі та інших. На їхню допомогу можна сподіватись у подальшій нашій боротьбі.

Релігія в народі ще не занепала. Старші люди ще додержуються постів і т.п. В кожній хаті є образи, так як і колись було. Цього року на Великдень майже в кожному селі святили паску. Молодь, щоправда, менше цікавиться церквою і релігією, але це не дивно, бо так вихована новою владою…

Колгоспники не беруть участі в жодній більшовицькій організації. Тільки шкільну молодь затягують в піонери та комсомол. По селах тільки сільський актив це комсомольці або партійці, але їх по селах мало.

У терені насильно вивозять людей на роботу на Донбас, переважно молодих дівчат…

В терені залишилось лише декілька старих церков… по-українськи в церквах не відправляють, а лише по-російськи.

Вечорами в кожному селі можна почути співи. То співає сільська молодь, переважно дівчата й хлопці по 15-16 років… старші хлопці всі в армії…

На роботу в колгосп молодь ходить дуже неохоче, з примусу…

В поодиноких розмовах з хлопцями або дівчатами можна почути: «Коли вже цього колгоспу не стане?, «Коли ми будемо господарями на своїй землі?».

Один хлопець з Бровок казав: «Прийдіть хлопці, спаліть наш колгосп».

Досить часто можна почути наші революційні пісні, наприклад, «Розпрощався стрілець», «Ішли стрільці до бою в Галичину», «Встань Україну».

Базуючись на спостереженнях і розмовах з молоддю, можна ствердити, що молодь нам і нашій революційній боротьбі симпатизує, хоч активної участі в нашій боротьбі не бере, за винятком випадків, де дівчата чи хлопці вели розвідку тощо. Взагалі, над молоддю треба вести ще багато роботи, щоб викорінити з неї страх перед НКВД та сліди більшовицького виховання.

Найболючіше питання, яке завжди порушують колгоспники – це питання землі, справа колгоспів, різних податків, справа війни…ми про все розповідаємо… народ згодний з нами…

люди бачать у нас своїх оборонців, заступників і приймають нас скрізь гостинно, не говорячи звичайно про тих, які мають на собі багато гріхів і бояться за свою шкуру. Ті ховаються від нас, на кожному кроці стараються нам шкодити. Таких небагато. Люди мріють про землю, добробут. Свідоміші знають, що тільки з УССД буде добре жити…

Керівним органом районів є райпарткоми. До них належать керівництво й контроль над усією роботою в районі. Коли сюди додати НКВД й НКГБ, то матимемо перед собою «власть імущих» в районі. Тут працюють тільки партійні й взагалі довіреній совітській владі люди, переважно неукраїнці. Виконавчу Владу здійснюють в районах райвиконкоми. Службовці рекрутуються переважно з місцевих людей, але більшість присланих.

Службовці сільських, колгоспних управ – це в більшості місцеві люди, за винятком, декількох, що є національними меншинами, в більшості росіянами…

В терені немає ніякої військової частини… Але можна сказати, що моральний стан ЧА дуже поганий. Частково до цього причинні самі командири переважно росіяни, які своїм нелюдським ставленням до бійців спричинили ненависть бійців до командирів, а до політруків – особливо… як розповідав один інвалід війни з с. Харліївки, він сам був свідком вбивства двох лейтенантів, які дуже погано обходились з бійцями.

Ось приклад, що характеризує моральний стан ЧА. В с. Андрушки заїхав у відпустку один танкіст і привіз з собою багато дитячих іграшок, одягу, фіранок тощо. Розповідає, що міг би привезти більше, але він не знав, що поїде у відпустку, і на декілька хвилин заскочив до першої ліпшої хати, й» поздирав, що міг». Ясний доказ того, що червоноармійці грабують разом з командирами… не тільки у Німеччині вони поводять себе так, але й в інших державах, у тому числі й Україні.

Дизертирство з ЧА – це звичайне явище… В с. Лисовицях Попелянського району був випадок, що НКВД мало перестрілку з дизертирами, які їхали автомашиною… таких прикладів можна навести дуже багато. Це свідчить про те, що люди не хочуть йти на фронт і класти голову «за родину, сталіна, колгоспи». Ніде ми, під час рейду не зустрічали бійця, що з охотою йде на фронт, Але мусить йти. Терор НКВД до цього змушує».

«Радченко»

До найдовших (985 км.) кінних рейдів належить рейд 23 січня-15 лютого 1945 р. територією п'яти областей України і Білорусі зведеної кінної групи чисельністю 56 чоловік ЗГ «44» під керівництвом «Шигунича», «Дениса» (Ф. Воробець):

Повідомлення про бої кавалерійського підрозділу УПА

Вересень 1945 р.

Кавалерія УПА

Одного вересневого дня 1945 року на Завізовських хуторах в околиці древнього Острога було гамірно і радісно. Десятки осідланих коней чекали в повній готовності… Хуторяни з заздрістю приглядалися до завзятих юнаків… Кожний з вояків не розставався зі своєї зброєю… Кожний опоясений, а на поясах кобури з пістолетами, гранатами, а на шиях висять німецькі та совєтські машинопістолі, у декого – легкі кулемети.

Це кінний відділ УПА під командою командира «Деркача».

Буденні хвилини партизанського життя перервало донесення зорців, що в сторону хуторів прямує невеликий відділ більшовиків. Командир «Деркач» видає наказ про захоплення ворогів у полон.

Сталінські посіпаки навіть незчулися як були оточені українськими повстанцями. Троє ворогів негайно зразу ж здалися в полон, сім – вскочили у яму, що була поблизу, зайняли там вигідні позиції і почали звідти відстрілюватись… партизани довго з ними не гралися, з енкаведистами, яму оточили і закидали гранатами… Хутори здригалися від вибухів гранат. Це розконспірувало цілу околицю. Постій партизанської кінноти відразу став також розконспірований.

Знищивши енкаведистів, повстанці відійшли в с. Угольці Гощанського району. Знову розставлено зорців, бойові застави… знову почалося буденне партизанське життя. Повстанці розходилися по хатах, жартували… приготовляли для відділу харчі…

Через деякий час зорець зголосив командирові, що на Башину приїхало 8 вантажний машин з енкаведистськими солдатами. Командир наказав далі спостерігати за ворогом, а всім своїм козакам приготуватися до зустрічі з ворогом – повстанці були ще відгороджені від ворога р. Горинь.

Зорці пильно стежили за енкаведистами. Більшовики шукали на Башині підводи, бо переправитись автомашинами було неможливо. Нагода «потріпати» більшовиків була дуже вигідна. Командир «Деркач» негайно наказав зробити засідку на броді.

Повстанський відділ непомітно підсунувся під р. Горинь і засіли у очереті.

Козаки-повстанці терпеливо чекали на енкаведистів-грабіжників. Вони мовчки спостерігали за тим, як більшовики поволі переправлялися через річку. Треба було чекати, щоб підійшов на середину ріки.

Врешті, перша підвода з шумом скотилася з високого берега і заїхала у воду. На ній купою сиділи більшовики… зброя у них напоготові… друга підвода також заїхала у воду…

Коли підводи досягли середини ріки, поступила команда: «Вогонь!»

Над тихою водою зчинилася буря… Коні скакали, падали, топилися. Підводи поперевертались. Одні більшовики відразу безвладно падали у воду і плили з течією – це вбиті. Інші, поранені, не могли також опиратися швидкій течії і глибині води. Кулеметний повстанський вогонь сіяв смерть над водою. Так на Горині згинуло 16 енкаведистів. Між ними, найбільший катюга околиці начальник НКВД Гощанського району.

Ще гриміли повстанські кулемети, коли зі сторонни Бугрина почувся шум моторів. Це їхали три більшовицькі автомобілі. Повстанці не злякались критичної ситуації. Кулемети вдарили ще густіше, вже по автомашинам. Автомашини зупинились, більшовики втратили багатьох вбитими і запанікували, а повстанці використали цю ситуацію і відступили.

Повстанці були на конях, а тому відступили дуже майстерно та швидко, зникнувши серед волинських хуторів. В бою було поранено командира «Деркача» і ще 3-х повстанців і що… повстанці затискали з болю зуби, але весело і радісно згадували вони про цей бій.

Багатий був день: 26 енкаведистів-чекістів не будуть вже ніколи катувати Український народ.

Цокотять по волинських дорогах і доріжках копита. Підскакують у вечірній осінній сірині високі постаті. Це повстанці їдуть. Це Україна прямує до волі…

Опис рейду кавалерійського підрозділу по території північних областей України (Житомирщина, Київщина) та південних областей Білорусі (Мозирська та Поліська)

1945 р.

…час зими поставив перед нами вимогу діяти в ширшому терені й вийти з теренів бази, щоб уникнути наступу ворога. Саму у той час ворог стягував свої сили, щоб провести на нас акцію в тому терені, з якого наша частина вирушила в рейд. Це було наприкінці січня. Потреба маневрування поставила перед нами завдання вирушити в рейд на Східноукраїнські землі.

Метою рейду було: політично-пропагандивна робота, а також проведення бойової розвідки, розвідка. Організаційна частина й стан забезпечення відділу: чота під командуванням командира «Юрка», рої охорони командирів «Романа» та «Олекси», рій командира «Деркача», всього – 56 стрільців.

Наші втрати під час рейду: 7 вбитих, 2 поранених…

Оперативна частина:

Тактика маневрування в тому числі й кавалерією це є нова річ… Вміння вивчити тактику маневрування й вміти пристосовуватись на практиці це нелегка справа, але яку треба знати і широко впроваджувати. У першу чергу це:

строга конспірація напрямку маршу;

часте змінювання напрямків маршу маневр;

часта зміна постоїв;

короткі передишки

добра охорона (стежі, секрети, вартові).

Тактика ворога: погоня по наших слідах; засідки на дорогах, де ми могли рухатись; акції на терени, щоб перерізати нам дальший шлях.

З господарським забезпеченням проблем не було, усі продукти та корм для коней брали у колгоспах.

По селах, яких ми проходили робили швидкі мітинги та роздавали людям нашу революційну літературу. Переважна більшість населення ставилась до нас з прихильністю.

В другій половині нашого рейду ворог поставив нам великі перешкоди. Проти нас НКВД провело три великі акції. Першу акцію провело Київське обласне НКВД. Другу акцію організувало Житомирське обласне НКВД. Третю акцію провело Мозирське обласне НКВД.

Перша акція була в Іванівському лісі. Не було такого села, в якому не стояли б банди НКВД. Проти на було кинуто 200 кіннотників та 150 лижників, а також невідому кількість піхоти, яка їхала на машинах і санях…

Ми взяли курс на північний захід, потім на північ, а пізніше на схід від с. Мануїльськ і були на віддалі 14 км. від р. Дніпро. Цілий день пройшов у маневруваннях по лісі… увечері було вирішено вночі вибиратись з мішка Іванків-Димер-Тетерів.

Вночі нам вдалося вирватися з того мішка, йдучи на північний захід в Кагановицький район.

Друга акція, більш серйозна була в Овруцькому районі. Дійшло до бою під. с. Магдин Овруцького району…під час маршу заднє наше забезпечення запримітило ворожих кіннотників. Ми приспішили марш, щоб вибрати вигідне місце бою для нас. Невдовзі відділ зупинився…два рої спішились і зайняли становища скраю лісу, в який ми в'їхали. За нами була галявина. Дуже швидко появилась ворожа кіннота. Спішена частина відкрила вогонь з трьох кулеметів, автоматів та крісів, підпустивши ворогів на віддаль 150 м. від себе… Енкаведисти понесли великі втрати. Згодом більшовикам надійшла велика допомога на санях, яка розстрільною пішла у наступ на нас. Три ворожі міномети обстрілювали наші позиції. Ворог одночасно атакував нас з трьох сторін… Бій тривав більше години, в якому наші стрільці пішли в рукопашний бій. Пішли у справу шаблі, гранати, багнети, приклади. В ході цього бою група більшовиків оточила пораненого кулеметника, який вистріляв всі набої, відбивався прикладом кулемета. Йому на допомогу прийшов командир «Юрко», який випустив по ворогах декілька серій з автомата, від чого всі бандити повалились вбитими.

Під натиском переважаючих сил ворога ми змушені були відступити. Наші втрати – 6 вбитих та 2 поранених.

Втрати ворога: 20 вбитих і ще більше поранених.

Третя акція була в Турівському районі Мозирської області в кожному селі були ворожі частини. Ми вночі проїхали той терен і оминули цю загрозу. Це було біля с. Тоняж і Іванова Слобода.

Кілометраж рейду склав 985 км.

У квітні-червні 1945 р. відділ УПА «Крути» здійснив пропагандисткий рейд по північній частині Правобережної України, доходячи до околиць Києва. За 70 днів відділ пройшов 900 км., провів 11 боїв з енкаведистами, знищивши до 100 більшовиків, втративши 12 чоловік. В Димерському районі відділ попав в оточення з якого він успішно вирвався. Населення скрізь виявляло прихильність до революційно-збройної боротьби та сердечно вітало повстанців.

Між 7-15 червня 1945 р. у районі Кременчука рейдував повстанський відділ з Холодного Яру, доходячи до околиць міста. Спецвідділ НКВД силою до 130 чоловік спробував оточити повстанців, але у бою був розбитий.

Між 6-30 червня 1945 р.дві сотні УПА провели пропагандистські рейди по Станіславщині.

У жовтні-листопаді відділ УПА провів пропагандистський рейд по Камянець-Подільщині, провівши два бої з енкаведистами.

Весною 1946 р. відбулись рейди по Пінській та Берестейській областях.

Ці рейди здійснювались у районах, у яких масово квартирували війська НКВД (у Жидачівському районі Дрогобицької області – 600, у Стрийському районі, Дрогобицької області – 5253, на Львівщині – 3200).

В одному із звітів командирів рейдуючих відділів УПА йдеться: «Замітним є те, що коли більшовикам з трудом приходиться організовувати свої мітинги …нашим відділам вистачає лише оголосити, коли збігається усе населення сіл і радо слухає вільне слово, незважаючи на наслідки, що можуть бути для них… все населення східних та західних українських земель радо слухає та щиро помагає українським повстанцям».

2. Закордонні рейди відділів Української Повстанської Армії

(Закордонні рейди УПА, мета рейдів, рейди в Польщу, Словаччину, історична довідка, Чехословаччину, Західну Німеччину, Угорщину, Румунію, Прусію, значення рейдів)

У середині квітня 1945 р. відділи УПА вирушили у рейди в Польщу, Білорусь та Литву.

Завданням цього рейду було: інформування польського громадянства про характер і цілі боротьби українського народу під прапорами УПА, поширення правди про московський імперіалістичний більшовизм та його підступні плани проти Польщі і цим демобілізувати поляків у їх протиукраїнських настроях.

У той же час, влітку 1947 р. частина відділу «Галайда ІІ» вирушила у рейд територією Підляшшя й Білорусі: у Білгорайському лісі рейдуюча частина затримала поїзд, у якому їхала охорона штабу Війська Польського і знищила її, по дорозі проводила пропагандистські мітинги, захопила містечко Краснобрід, ліквідувавши місцеві комуністичні відділи.

«Літом 1945 р. курінь «Підкарпатський» під командуванням командира «Прута» із Самбірщини через Лемківщину через територію Польщі здійснив рейд по Словаччині й у середині вересня повернувся у Галиччину. Для належного проведення таких рейдів видавалися відповідні вказівки. Короткі вказівки для тих, що йдуть в рейд на Словаччину: «Відділ вирядити (уніформа, взуття, зброя) мають виглядати якнайбільше репрезентативно. Подати вичерпні роз'яснення воякам і командирам відносно політико-пропагандистської і бойової тактики під час рейду.

Ціль рейду: задемонструвати нашу збройну боротьбу проти більшовицького імперіалізму, розпропагувати нашу політичну постановку, кличі, ідеї, факти гноблення більшовиками усіх народів, зміст, факти боротьби українського і інших народів.

Поведінка стрільців і командирів: щодо самих себе вести себе по товариському з урахуванням військової дисципліни. Щодо корінного населення вести себе культурно, ввічливо. Продукти у більшості випадків купувати, не займатись реквізицією, не брати і не вживати алкогольних напоїв.

Бойова тактика: слід розгорнути масову роз'яснювальну роботу (листівки, кореспонденція, мітинги, індивідуальні розмови і т.д.) під закликом: приходимо до Вас не як ворог, а як гості і приятелі.

Не слід нападати на міліцію, військо, магазини, де є не тільки чехи і словаки, а й більшовики.

При переході кордону розчленуватись на малі рухливі відділи, щоб одночасно поширити свою діяльність на більшу територію. Це продиктовано потребою бути всюди, говорити, роз'яснювати, дурити ворога щодо чисельності рейдуючого відділу. Застосовувати тактику рухливості: виринати і зникати всюди. Не затримуватися довго в одній місцевості…

Зачіпних боїв не вести. Коли на нас нападають, тоді оборонятися, маневрувати, прориватися, зникати. Коли наступатимуть чехи, то дати їм зрозуміти, що ми маємо щодо них дружні наміри. Коли наступатимуть більшовики, бити їх усією зброєю. Збройних сутичок уникати, маневрувати, але ніколи панічно не втікати.

У сутичках, коли не вдасться уникнути маневруванням битися героїчно та завзято. Пам'ятати, що на нас дивляться Чехія та Словаччина. Пам'ятати, що на цих землях ми репрезентуємо усю УПА. Тут на нас дивиться цілий світ.

Політична пропаганда: масово розповсюджувати наші листівки та літературу взагалі. Розгорнути масову переписку з впливовими інтелігентами, поліційними станицями, адміністрацією. Листи вислати поштою до Праги та Братіслави, а також до інших великих міст. Влаштовувати у селах мітинги, гуртки, товариські розмови, вести пропаганду на політичні теми, розповідати про УПА та мету її боротьби. Виступати проти сталінізму, його антинародної системи, але не виступати і не ототожнювати усе це з російським народом, запевняючи, що ми хочемо усунути лише більшовизм, а з російським народом хочемо жити у мирі та злагоді… слід пропагувати ідею союзу вільних, самостійних держав усіх слов'янських і східно-європейських народів та кавказько-азійських. Такий союз самостійних держав, що спирався б на добровільність, приязнь і дружбу, політичну і господарську співпрацю буде реальною оборонною системою слов'янських та інших народів східної Європи… пояснювати, що на зміну німецькому окупанту прийшов окупант більшовицький, розповідати про нашу проти німецьку боротьбу, говорити про те, що ми не боїмося Червоної Армії, бо у тій армії є багато наших братів і синів поневолених народів, які підтримають нашу боротьбу. В рейд взяти відповідну кількість пропагандистів, добрих, головне таких, що знають чеську, словацьку та інші мови

1945 р.»

Комуністична преса словаків, зокрема часопис «Час» у вересні 1945 р. писав про це так: «Словацька суспільність була в цих днях занепокоєна діями організованих банд (читай УПА) на терені східної Словаччини… у села цього регіону прийшов відділ близько 250 чоловік… відділ досить добре озброєний… місцеві жителі надали їм притулок та відпочинок, а також харчі …ці бандити спочатку були в Польщі, а потім перейшли словацький кордон… їх було дві групи: 1) члени Власовської армії, що прислали до німців, щоб воювати проти СРСР і 2) бандерівці, що мають в програмі

боротись за самостійність України… Зі села Суха бандити відійшли до польського кордону… Усі вони одягнені в мадярські, німецькі та словацькі однострої… народна безпека зловила двох членів цієї банди, які показали, що у Словаччині є ще є три їх відділи загальною чисельністю 1200 чоловік… дійшли вони аж до кордонів з Австрією та Німеччиною…»

На противагу радянської преси в СРСР, що негативно показувала діяльність УПА, або ж взагалі її оминала, словацька преса досить широко писала про рейди УПА, не приховуючи при цьому симпатій місцевого населення до українських повстанців. Наприклад, словацька газета «Демократ» від 20 вересня 1945 р. писала: «Останніми тижнями з'явились у північно-східній частині Словаччини озброєні групи… До цього часу не було випадків, щоб ці групи допускали насильство над громадянами…»

Таких виявів симпатій словацького народу до УПА було багато. Та цих симпатій боялася Москва, що готувала комуністичний путч у Чехословаччині, бо вони підривали можливість перевести його у «легальне» русло. Тому Москва постійно надавала свою військову допомогу у боротьбі з УПА. У січні 1954 р. між НКВС СРСР та урядовими чиновниками Чехословаччини було укладено відповідний договір у якому, зокрема йшлося: «…взаємний перехід державних кордонів відділами прикордонних військ СРСР і Чехословаччини здійснюється з метою переслідування переходячих українських банд…»

Договір було складено так, що реально НКВС мали право переходити на територію Словаччини.

Але цей договір не зупинив УПА. І вже у квітні 1946 р. відділи УПА вирушають у новий рейд у Словаччину під командуванням командира «Мирона».

Відділи УПА пройшли майже усією територією Словаччини. У зв'язку з цим, з Праги було вислано цілі військові частини для боротьби з УПА. З цими військами у рейдуючого відділу сталось дві невеликі сутички. Словацьке населення і цього разу прихильно ставилось до УПА. Під час цього рейду відділи УПРА відвідали 106 сіл, 11 міст, провели близько 120 мітингів, а також взяли участь у 8 Богослужіннях.

Про цей другий великий рейд УПА на Словаччину словацька преса, зокрема газета «Бойовик» від 1 червня 1946 р. писала: «…озброєні українські формації вже більше року після закінчення війни ведуть завзяті бої проти польської і радянської держав, а також намагалися вплинути на внутрішні процеси у Словаччині…»

Історична довідка

Влітку 1945 р. курінь «Підкарпатський» під командуванням майора «Прута» рейдував по Словаччині. Вирушивши із Самбірщини, загін УПА 22 серпня 1945 р. перейшов польсько-словацький кордон. Розділившись на менші відділи, повстанці пройшли селами в районі Межиляборців, Стронкова, Гіральтовців, Пряшева, Сабінова, Бардіївка, Гуменного і повертаються до Галичини у середині вересня 1945 р. Стрільці УПА не дозволили собі ніяких ворожих випадів стосовно місцевого населення.

Коли у квітні 1946 р. загони УПА вирушили в рейд до Словаччини і, пройшовши повітами Гуменне, Бранів, Стронків, Межиляборці, Пряшів, Сабінів, Гіральтовці, підійшли аж до м. Кошіце і побували в його передмістях, у Словаччині було проголошено військовий стан, а з Праги для боротьби з відділами УПА було виряджено окремі військові частини, з якими відділи УПА провели два бої. Словацьке населення поставилось до українських повстанців дуже прихильно, а словацька поліція і війська намагалися уникати боїв з ними. Під час цього рейду відділи УПА відвідали 106 сіл та провели 11 великих мітингів.

У червні 1947 р., коли розпочалася акція трьох великих держав на Закерзонні, в рейд на польські автохтонні землі вирушив невеликий загін УПА. Завданням рейду було інформувати польське громадянство про характер і мету українського національно-визвольного руху, поширювати правду про плани Сталіна і його кліки відносно Польщі. Той факт, що група змогла дійти аж до центральних районів Польщі і повернутися назад на українські повстанські терени свідчить про успіх цього рейду.

Влітку 1947 року сотні УПА під командою Михайла Дуди – «Громенка», Володимира Щигельського – «Бурлаки», Романа Гробельського – «Бродича» провели одну з найвідоміших акцій УПА – так званий Великий рейд із теренів Закерзоння до Баварії (Німеччина). Проходячи через Чехословаччину.

Тільки першому з названих відділів вдалося, не розпорошуючись, пройти до кінцевого пункту. Інші рухалися, розділившись на дрібні групи. Повстанці подолали з боями понад півтори тисячі кілометрів, принісши за «залізну завісу» правду про визвольну боротьбу українців. Їхня поява стала справжньою сенсацією міжнародного масштабу – про УПА писали західноєвропейські та американські газети: у 1948 р. чеське МВС – «Страж Народі Безпечності» видала окрему книжку про цей рейд, визнаючи, що ця акція УПА мала великий вплив на формування антибільшовицького руху на терені ЧСР.

У цьому рейді брали участь близько 500 чоловік.

Першими на терені ЧСР з'явились у червні 1947 р. відділи групи «Рена» під командуванням Громенка, а за ними прийшли відділи Бурлаки і Бродича. Проти цих відділів були кинуті чехословацькі поліційні частини Служби Національної безпеки, а коли вони проявили свою неспроможність знищити українських повстанців, їм було вислано на допомогу спеціальні відділи колишніх чеських партизан і спеціальні частини чеської армії. Бої з цими частинами УПА затягнулись аж до середини листопада 1947 р. В одному із боїв чехам вдалося розбити відділ «Бурлаки», що нараховував 80 повстанців, і схопити живим самого командира Бурлаку, якого разом з іншими чотирма полоненими чеський суд засудив на смерть. У тих боях загинув і командир «Бродич».

Про техніку рейдів:

...табори розкладаються зовсім близько до води. Вогонь розпалюється біля самих дерев, щоб не видно було диму... після кожного бою був положений відпочинок... спочатку йшли бойові відділи, які час від часу здійснювали наскоки, а за ними відділи пропагандивні... головним чином на Баварію... наперед завжди проходила розвідка місцевості... попереду йшов розвідувальний загін, розпитували людей, розвідували дороги, телефонні вузли... За цією частиною вирушала група нападу... вона йшла насамперед на пошту, а інші робили запас продуктів... Одночасно з цією групою вирушало основне бойове ядро групи, що обходило дану місцевість, аж до місця збору як правило у протилежному напрямі дійсного походу, щоб замаскувати напрям маршу... вслід за цими частинами прийшов Бурлака зі своїм відділом, добре підготовленим для боротьби у лісі... він оминав зустрічей з чехами, а розпитував, де словаки, оскільки словаки були більш приязними до українців... його група з 80-ти чоловік вміла маршировати так, що за собою залишала сліди начебто тудою пройшло три чоловіка... вночі крізь становища чеських військ проходили босоніж, у формі довгого вужа, тримаючи один одного за руки... до чеських військ колона УПА завжди була повернена найвужчим профілем... часом вони заходили у найбільш щільні гущавини, проходили ними і виходили на вільний шлях щойно минувши ціль чеського наступу чи район зосередження чеських військ...

Одночасно з рейдами «Бурлаки» і «Бродича» до Чехословаччини відходять кілька менших відділів УПА в рейд до Західної Німеччини та Західної Австрії. Цей похід був успішний. Близько 300 козаків УПА пробилися до Мюнхена.

Влітку і восени 1947 р. відбувся рейд УПА в Угорщину.

Зимою 1947-1948 рр. відбувся рейд УПА у Східню Прусію, у якому брали участь дві групи УПА, одна під командою «Ясеня», а друга, під командою сотника «Прірви». Завданням першого відділу було зібрати необхідну інформацію про територію для використання цієї інформації другим відділом, що мав політично-пропагандистське завдання. Відділ «Ясеня» прибув у Прусію вже у листопаді 1947 р., а відділ «Прірви» у кінці грудня 1947 р. У ході рейду відділ під командуванням сотника «Прірви» вступив у бій з Військом Польським, вийшовши з нього без втрат, однак група цього відділу під командуванням Шепеля попала в оточення і була розбита. У середині зими відділ сотника «Прірви» втратив чотирьох бійців. Обидва відділи УПА пробули в Прусії аж до весни 1948 р., ведучи роз'яснювальну роботу та підтримуючи переселене туди із Закерзоння українське населення.

За результатами пропаганди відділів УПА словаки сприймали прихід на їх терени чеських поліційних та військових частин як нову окупацію Словаччини і вважали

своїми союзниками українських повстанців, а ворогами – чехів. Знищення відділів УПА у Чехословаччині запобігло вибухові словацького протикомуністичного повстання.

Ці рейди були викликані декількома причинами. Головними серед них були дві. Про одну з них говорить Провід Закордонного ОУН у своєму «Комунікаті у справі закордонних рейдів УПА літом 1947 р.», вважаючи рейд насамперед за «зовнішньополітичну маніфестацію ідеї державної самостійності України й незламності духу українського війська, демонстрацію протибільшовицької боротьби»: «Факт приходу за кордон невеликої кількості безпосередніх учасників визвольної боротьби українського народу має велике політичне значення. Він зводить нанівець усі протиукраїнські намагання чужинців і деяких українців переконати всіх, що УПА – це чиста видумка і що збройна боротьба ще довговічна… Безпосередні бої чужинців з українськими дисциплінованими бійцями розвіюють усі казки про нацистських дезертирів, чи то бандитів… про насправді визвольну боротьбу українського народу за свою свободу і державу… Живі факти мають більшу переконливу силу, ніж слова про факти…»

Про другу частину йдеться у «Зверненні Воюючої України до всієї Української Еміграції» у жовтні 1949 р.:

«Край з прикрістю стверджує, що саме серед еміграції знайшлися люди, які довгий час сумнівалися в існуванні на українських теренах Української Повстанської Армії, Української Головної Визвольної Ради, Визвольної Організації Українських Націоналістів… Треба було аж рейду УПА, живих свідків, треба було повстанцям пройти з боями більше тисячі кілометрів, щоб остаточно переконати деяких українців в еміграції, що УГВР, УПА, ОУН існують, що вони діють і борються за Українську Державу».

Тобто, **першою причиною і ціллю рейдів УПА до країн Західного світу було звернути увагу заходу на боротьбу українського народу за свої права проти московсько-більшовицьких окупантів, а другою – переконати українську еміграцію про потребу і доцільність використання у дії на міжнародному рівні великого морально-політичного капіталу, що його створила революційно-збройна боротьба УПА-ОУН-УГВР.**

Літом 1949 р. відділ УПА під командуванням сотника «Хмари» провів рейд по території Румунії. Відділ УПА перебував на румунських теренах 2 тижні. Проти повстанців було направлено румунські армійські частини. Однак, «Хмара» виявив чудові військові здібності й успішно повернувся з відділом на терени України. Загін було забезпечено повстанською пропагандивною літературою та листівками українською та румунською мовами. Про цей рейд написано у **бюлетені «Осередку пропаганди й Інформації УГВР» за травень 1950 р.**

«В історії УПА окреме місце займають бойово-прапагандивні рейди поза кордони СССР, та території т.зв. народно-демократичних республік, народи яких опинившись під фактичним пануванням московсько-большевицьких імперіалістів, стали природними союзниками українського народу, поневоленого большевицькою Москвою.

В 1945-47 рр. відділи УПА відбули вже декілька таких рейдів: на територію Чехословаччини, Польщі, а також в межах СССР на територію Білоруської ССР. Такі рейди затіснюють дружбу поневолених большевицькою Москвою народів, здобувають розголос та симпатії для визвольно-революційної боротьби українського народу та сприяють поширенню поглядів про необхідність революційно-підпільних і повстанських методів боротьби проти большевицьких гнобителів.

Продовжуючи ці славні традиції УПА, влітку 1949 р. за наказом Головного Командира УПА генерал-хорунжого Тараса Чупринки один підвідділ УПА під командуванням сотника Хмари відбув політично-пропагандивний рейд на території т. зв. Румунської Демократичної Республіки.

Мета рейду була така:

Якнайшвидше і повніше поінформувати населення Румунії про цілі і методи визвольної боротьби українського народу, краще роз'яснити гнобительський та експлуататорський

характер московсько-большевицького режиму та закликати румунське та українське населення по той бік кордону до активної революційної боротьби з большевиками…

Підвідділ УПА перед маршем в рейд був забезпечений потрібною кількістю листівок та іншою революційною літературою українською та румунською мовами. Політичним заступником сотника Хмари був призначений командир Перебийніс.

17.06.49 р. повстанський відділ вирушив з місця постою в напрямі совєтсько-румунського кордону. В районі Жаб'є, підвідділ затримався для проведення розвідки. Тут, на полонії, повстанці зустрілись з совєтськими прикордонниками, яких повстанці після короткого бою розбили… того ж дня на горі Радека повстанці перейшли кордон і опинились на румунській території. На полонині Герту повстанці вперше зустрілися з румунським селянином. Селянин привів повстанців у село, де селяни дуже зацікавилися повстанцями, радо їх прийняли, надали харчі та провели розвідку. Після цього підвідділ зійшов з гір і пішов рейдом головним шляхом через румунські й українські села. Підвідділ пройшов околицями міст Вішав та Сигіт…Румунська міліція боялася виходити з міст, а охорона мостів перед появою повстанців зникала без бою. Населення скрізь зустрічало підвідділ радо. Два дні повстанці квартирували біля самого міста Вішав. Вони поширили тисячі листівок до селян, робітників, інтелігенції, провели ряд політично-роз'яснювальних розмов і декілька великих мітинги. Командир Перебийніс, що добре володіє румунською мовою, відповідав на численні питання румунського населення. Підвідділ установив контакт з румунським проти більшовицьким підпіллям.

Підвідділ перебував на території Румунії два тижні. Населення скрізь щиро його вітало й приймало.

Румунська комуністична влада, повідомлено про перехід підвідділу УПА большевицькою пограничною службою, кинула проти нього велику кількість війська з мінометами та артилерією. Як повідомляло повстанців населення, румунські війська нараховували декілька тисяч вояків. Повстанці успішно відступили у гірські лісові масиви. Румунська артилерія наосліп обстрілювала ліси. Завдяки умілій тактиці підвідділ Хмари успішно повернувся назад на територію рідних українських теренів, хоч кордон був сильно обсаджений стягненими з цією метою большевицькими емведівськими військами.

27.07.49 р. підвідділ в цілості, без жодних втрат, повернувся на попереднє місце постою.

Так успішно закінчився ще один політично-пропагандивний рейд УПА поза кордони СССР. Рейд відбився голосним відгомоном по всій Румунії. Населення Румунії захоплювалося УПА, її відважною визвольною боротьбою з московсько-большевицькими окупантами. Рейд УПА – пропаганда серед румунського населення, поширена протибільшовицька література, мітинги, – скріпили спротив місцевого населення проти політики румунського агентурного уряду і заклав морально-політичні основи для спільного фронту визвольної боротьби українського і румунського народів, поневолених большевицькою Москвою».

Останнім вдалим закордонним рейдом УПА стала акція повстанців на теренах Румунії. Протягом двох тижнів повстанській групі вдалося провести значну пропагандистську роботу серед румунів, поширюючи звернення-листівки. Виконавши завдання, вояки УПА зуміли, маневруючи між спеціально стягнутими силами ворога, без жодних втрат повернутися на власну територію. Такі закордонні рейди, хоч і не призвели до створення спільного антирадянського фронту, значною мірою посприяли активізації місцевих антикомуністичних рухів та допомогли донести у вільний світ правду про звитяжну визвольну боротьбу українців зі сталінським тоталітаризмом.

Таким чином, у 1947 р. відділи УПА здійснили рейди у Прусію, у 1948 р. в Західну Німеччину, а у 1949 р. – у ту ж Румунію.

Додатковим ударом для більшовиків було те, що бійці Червоної Армії, серед яких масово поширювано літературу УПА, чинили тихий спротив, коли їх посилали на боротьбу з УПА. Так, наприклад, коли після закінчення німецько-радянської війни в бій проти УПА було вислано 4-ту армію українського фронту, вона відмовилась вести боротьбу з українськими повстанцями. Армійські частини займали бойові позиції з очевидним запізненням, вночі «не бачили» повстанців і дозволяли без боїв переходити відділам УПА, що виривались з оточення. Тому боротьбу з УПА взяло на себе виключно НКВС.

Ці рейди УПА поза кордони СРСР засвідчили, що Українська Повстанська Армія залишилась міцною і боєздатною й після переходу на нові форми боротьби – малими підвідділами.

3. Українська повстанська армія на Закерзонні

(Місія Бартелемі і втрачені шанси українців, українське Закерзоння, протиукраїнські польські акції на Закерзонні, відмова радянського режиму від українських земель, приєднання Закерзоння до Польщі, винищення українського населення Закерзоння, український хід у відповідь, відозви до поляків українських повстанців щодо замирення, акції УПА на Закерзонні, операція «Вісла», геноцид українців польською владою, протиповстанські акції трьох держав, боротьба стає важчою)

Історична довідка

У перші післявоєнні роки СРСР продовжувалось врегулювання прикордонних питань з суміжними державами. Відбулось переміщення населення у зв'язку із змінами кордонів. Так, понад 40 тис. чехів і словаків виїхали (у зв'язку з включенням Закарпаття до УРСР) до Чехословаччини. У 1944-1946 рр. близько 800 тис поляків, а також українців і євреїв, які визнали себе поляками або мали змішені родини, воїхали до Польщі, а 90 тис. українців добровільно – з Польщі до України. Із середини 1945 р. польським комуністичним і радянським режимами розпочалось примусове переселення українців з Польщі до СРСР. Пересилили їх понад 480 тис.

В українській на польській історіографії побутує думка, що стосунки між українцями та поляками могли вступити у цивілізоване русло ще на початку ХХ століття, коли відроджувалися українська й польська держави і між обома народами йшла війна за території, що мали бути включені до цих держав.

Після майже двох місяців існування ЗУНР – наприкінці січня 1919 р. до Галичини прибула місія країн Антанти під керівництвом французького генерала Бартелемі для припинення війни між Польщею й Західною Україною, укладення між ними миру та навернення військ обох держав проти більшовиків. Делегація нараховувала 70 осіб (представники Великобританії, Франції, Італії, США).

У той час українці наступали, майже вся Західна Україна була в руках української армії, поляки безустанно відступали, в їхніх руках був лише Львів і вузька смуга української землі.

Українська армія ось-ось мала завершити повне оточення Львова.

Важке становище польських військ зумовило рішення якнайшвидше скерувати місію для підписання перемир'я.

Ці перемовини і припинення вогню були дуже потрібні полякам – Польща у цей час не могла перекинути до Галичини значні військові сили, бо втягнулась у військові конфлікти з Німеччиною у Сілезії, Чехословаччиною, Литвою та більшовиками. Крім того, польське військо тоді було лише в стадії організації.

Генерал армії УНР Олександр Удовиченко писав у книзі «Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917-1921» про цей період: «У середині лютого 1919 року після жвавого перегрупування українські війська приступили до виконання основного свого завдання, а саме: перетяти залізничний шлях Львів-Перемишль і, тим самим, оточити Львів із заходу. Хоч підготовка до цієї операції не була остаточно закінчена, проте політичні обставини вимагали прискорення її. 18 січня 1919 року в Парижі мусила зібратись Мирна Конференція, а тому взяття нами Львова могло послужити значним фактором для успішної політичної праці української дипломатії».

Протягом 16-18 лютого частини УГА проводили успішні бої під Львовом, де вони здобули Збоїща та між Городком і Судовою Вишнею, де вдалося зайняти села Братківці та Вовчухи і звідти обстрілювати залізницю Перемишль – Львів. Здавалося, ще одне зусилля – і галичани опанують залізницю й остаточно блокують Львів… Але, як показали подальші події, під тиском місії Антанти, командувач УГА генерал Омелянович-Павленко змушений був погодитися на припинення вогню.

18 лютого 1919 р. полковник В. Курманович отримав від Вищої Ради телеграму з вимогою припинити вогонь в районі залізниці, щоб пропустити місію до Львова. Командування УГА та особисто Омелянович-Павленко категорично відмовився припинити вогонь в момент найвищого піднесення Вовчухівської операції з метою якнайшвидшого здобуття Львова.

20 лютого Бартелемі зі Львова надіслав Омеляновичу-Павленку чергову телеграму з вимогою припинити бої і забезпечити проїзд делегації до Ходорова. Командувач української армії забезпечив проїз, але бої на фронті не припинив.

Президент ЗУНР Є.Петрушевич особисто та уряд ЗУНР вірили в шляхетність Антанти, однак ця місія таємно від українців привезла до Львова 14 000 гвинтівок з боєприпасами. 20 лютого зі Львова Бартелемі надіслав вимогу до УГА припинити бойові дії та забезпечити проїзд місії до ставки УГА в Ходорові.

Після проведення попередніх перемовин з представництвом польського уряду, члени місії 22 лютого прибули до ставки Начальної Команди УГА. Їх, як поважних гостей, на пероні вокзалу Ходорова зустріли С.Голубович та М.Омелянович-Павленко.

М. Омелянович-Павленко у своїх спогадах про ці події писав: «О 12-й годині я й полковник Курманович зі старшинами штабу зустріли на двірці представників всемогутньої в той час спілки держав Франції, Англії, Італії та США ….

Представники Америки й Італії виказували до нас свою прихильність.

Останнім з вагона вийшов насуплений і непривітний генерал Барталемі. Він сказав: «Ми, чотири заступники держав Антанти (Англії, Америки, Франції й Італії) 18 лютого звернулися до Вас з вимогою спинити бойові операції для полегшення прибуття нашої місії з Перемишля до Львова. Натомість, ви відповіли генеральною битвою по всьому фронту. Ми питаємо вас: це є виклик країнам Антанти? Коли ні, то ми ставимо вам негайне домагання через 5 хвилини припинити розпочату вами генеральну битву.

На перше питання я відповів, що оперативні обставини не дозволили нам негайно завісити зброю. На друге питання я відповів, що я лише командуючий військами, а Уряд, що стоїть наді мною, може остаточно вирішити ці питання.

Ця моя відповідь представників Антанти задовольнила».

Під час переговорів голова місії стукав по столу кулаками, а генерал Картон (представник Великобританії) висунув умову суть якої полягала у негайному припиненні наступу українцями на поляків.

22 лютого командир УГА Омелянович-Павленко погодився припинити воєнні дії на одну добу. 24 лютого на настійливі вимоги місії Антанти на українсько-польському фронті було укладено перемир'я:

стаття 1: перемир'я є тільки військовим, воно ніяк не вплине на майбутнє рішення Паризької мирної конференції, але триватиме до його проголошення;

стаття 2: описувала лінію «Бартелемі», за яку на схід мали відводитися частини УГА – від північного кордону Галичини вздовж Західного Бугу на південь, лишаючи полякам міста Кам'янку (Кам'янка-Бузька) та Бібрку, далі – Миколаїв, турківський та Дрогобицький повіти; …

стаття 4: з обох сторін «лінії Бартелемі» твориться 3-кілометрова нейтральна зона.

Умови перемир'я були надто невигідними для УГА та значно погіршували становище ЗУНР.

Воно зупинило успішний наступ українських військ у ході Вовчухівської операції. Спроби членів делегації ЗУНР Степана Витвицького, Михайла Лозинського, Осипа Бурачинського, Володимира Темницького, представників УГА обґрунтувати позицію української сторони були марними.

Одночасно, делегат США проф. Лорд запевнив польських військових, що до Польщі увійдуть Львів та нафтові родивища Прикарпаття.

В ході переговорів українській делегації було повідомлено, що за участь УГА та польської армії у війні проти більшовиків місія гарантувала визнання ЗУНР суверенною державою з урядом Президента Петрушевича та допущення її делегації на Паризьку мирну конференцію на тих самих основах, що й представників інших новоутворених держав, а також обіцяла допомогу припасами та радниками в поході проти більшовиків. За тимчасову розмежувальну лінію між Польщею та ЗУНР місія Бартелемі в ультимативній формі пропонувала тодішню бойову лінію з умовою, що

остаточні кордони будуть визначені Версальською конференцією за участю української сторони. За цими умовами українці мали відступити по всьому українсько-польському фронту на лінію Буг – Дністер, яка дістала назву «лінія Бартелемі» – західний кордон ЗУНР мав проходити по східній межі Львівського, Перемишлянського і Бібрського повітів, далі вниз по течії річки Стрий.

За цими умовами українці мали залишити полякам Львів та віддати Бориславсько-Дрогобицький нафтовий район.

На думку ряду істориків та політиків це могло стати вдалим розв'язанням українсько-польських проблем. Місія Антанти фактично запропонувала українцям поступитися полякам третиною найкращої української території.

Серед галицьких українців тоді переважала думка, що місія Бартелемі вислана спеціально для стримання їхнього успішного наступу на Львів, здобуття якого вважалося справою кількох днів. Політичне керівництво ЗУНР дослуховувалось до своїх військових.

У перемовинах з поляками був зацікавлений і голова Директорії УНР Симон Петлюра, який 24 лютого прибув до Станіслава. Через день відбулась його зустріч з Є. Петрушевичем: Головний Отаман радив членам галицької делегації прийняти пропозиції генерала Бартелемі, бо це відкриє шлях до визнання України в Європі, дасть змогу отримати допомогу амуніцією і військовими товарами для продовжен ня боротьби за незалежність України, опертися на Європу у боротьбі з більшо виками. Державний секретар закордонних справ УНР М. Лозинський також вважав доцільним прийняти умови перемир'я, бо це дозволило б зміцнити галицьку державність і зберегти її до вирішення політичного становища сходу Європи.

Є. Петрушевич, у свою чергу, домагався від С. Петлюри того, щоб він твердо заявив про те, що втримання українцями усієї Східної Галичини в її повних етнографічних кордонах разом зі Львовом та нафтовим регіоном при Українській Народній Республіці є бузумовною вимогою усієї України. Відтак, складається враження, що вже тоді С. Петлюра готовий був піти на поступки Антанті за рахунок Східної Галичини, щоб за рахунок цього отримати мир з Польщею і визнання країнами Антанти.

Є. Петрушевич керувався тим, що, у разі прийняття пропозицій місії Антанти, українці Галичини могли не зрозуміти таких політични дій: маючи велику українську армію та на рівних борючись з поляками, навіщо віддавати їм столицю Краю, яка ось-ось має дістатись українцям і промисловий важлий регіон з тридцяти відсотками української землі.

Українська делегація – Осип Бучинський, Степан Витвицький та Михайло Лозинський – відкинула пропозиції місії Бартелемі, а тому воєнні дії на українсько-польському фронті відновилися.

У ніч на 1 березня 1919 р. командування УГА скасувало домовленість про припинення вогню на фронті з поляками.

У зв'язку з відновленням бойових дій Бартелемі надіслав Омеляновичу-Павленку телеграму, у якій ультимативно заявив, що якщо українська сторона не припинить вогонь, то вона й бере на себе відповідальність за зрив перемир'я, а місія 2 березня покине Львів. У своїй відповіді Голова уряду ЗУНР С. Голубович радіограмою зазначив, що місія Бартелемі у своїй діяльності і пропозиціях врахувала лише інтереси польської сторони, мала намір віддати майже половину території ЗУНР до Польщі. Відтак, незважаючи на щире бажання українців жити мирно з усіма сусідами, українці мусять захищатися. С. Голубович пропонував надіслати у Галичину іншу, незалежну місію.

Делегація Антанти 3 березня 1919 р. виїхала до Варшави. Бартелемі прозвітував представнику Антанти у Польщі Ж. Нулансу про невдачу місії, спричинену українцями. Ж.Нуланс, висловлюючи обурення з цього приводу, здебільшого звинувачував С. Петлюру.

Цілком зрозуміло, що делегація Бартелемі склала відверто антиукраїнський звіт особисто Ллойду Джорджу, В. Вільсьну, та Ж. Клемансо й рекомендувала, посилаючись на загрозу падіння Львова і воєнні успіхи Галицької армії, якнайшвидше вислати до Польщі армію генерала Галлера та значну кількість зброї.

Упродовж квітня-травня 1919 р. Антанта надала Польщі значну військову допомогу, яка і визначила подальшу долю українсько-польської війни вже у липні 1919 р. Оцінюючи цю ситуацію з сьогодення, стає очевидним, що події лютого-березня 1919 р. були далекими від послаблення конфронтації між двома націями, а тільки започаткували складну дискусію українсько-польського порозуміння, яка триває дотепер.

Втім, українсько-польські мирні переговори за участю представників Франції та США поновилися наприкінці березня, коли політичному керівництву ЗУНР та командуванню УГА стало зрозуміло, що наступ на Львів провалився, а військова ініціатива на фронті поступово переходить до поляків. Делегація ЗУНР і тут не погодилася на умови лінії Бартелемі (Українська національна рада, що засідала у Станіславі відкинула ці пропозиції двома третинами голосів з тих підстав, що західний кордон від Польщі не був остаточно усталений, Антанта не заявила свою остаточну позицію щодо подальшої долі Великої України, Львів має належати українцям), хоча поляки погоджувалися на деякі незначні поступки, пропонуючи припинити вогонь і залишитися на тих позиціях, що їх займали українсько-польські війська на даний момент. Причому, в передостанній день українсько-польських переговорів, голова польської делегації граф А. Скарбек попередив українців, що коли і тепер не буде укладено перемир'я, то за місяць у бої з українцями включиться армія Галера і українців у Галичині буде розбито. Так воно згодом й сталося.

Л. Цегельський вважав, що це рішення західноукраїнської влади, яка, головним чином, задля Львова відкинула запропоноване міжнародне визнання ЗУНР, було історичним злочином. Це стало зрозумілим уже в грудні 1919 р., коли мирна конференція визначила, що східним кордоном Польщі буде так звана лінія Керзона – Полка, яка залишала Львів, Дрогобич, Володимир-Волинський, Мостиську українцям. Тодішній міністр закордонних справ Великобританії Керзон і державний підсекретар США Полк чітко дотримувалися думки, що Львів не повинен належати Польщі.

З висоти років, що вже пройшли слід констатувати, що місію генерала Бартелемі замовили поляки, вважаючи, що вона дозволить їм заволодіти українським Львовом, українською нафтою, іншою територією на схід, що давало б змогу розбудувати на цій території польську оборону на випадок відновлення польсько-української війни. Це їм не вдалося.

Можна вважати, що коли б навіть галичани погодились на пропозицію місії Бартелемі, то поляки, зайнявши Львів та нафтові терени Борислава й Дрогобича, ніколи б добровільно не відступили б з них, навіть коли б Антанта визнала якусь частину Галичини «Незалежною Галицькою Державою». Крім того, не виключено, що коли б поляки набрали сили, то вони б знищили і цю частину української держави, і Антанта не допомогла б українцям. Для цього був історичний приклад… Відомо, що Антанта визнала Литву як незалежну державу і місто Вільнюс, як її столицю. Однак, у жовтні 1920 р. Польща насильницьким шляхом зайняла місто Вільно. Ніхто на цю польську акцію й оком не моргнув, у тому числі й Антанта. Те саме могло статися й з Українською Галицькою Дерожавою, яка могла постати на частині української землі. Тому не слід жалкувати, що галицький уряд не вдався в торги української землі, як того пропонувала місія Барталемі.

Навпаки, ця місія мала була наказати полякам забрати свої війська зі Східної Галичини, в якій українці мали більше 70% відсотків свого населення, але Антанті це було байдуже. Поляки отримали те, що бажали, Галицька Держава впала, але цим було відкрито ворота більшовикам у Польщу та Європу.

Аналізуючи ту ситуацію об'єктивно, слід зазначити, що є й інший історичний погляд щодо тих подій: …У березні 1919 р. галицький уряд отримав запрошення за підписами президента США Вільсона, прем'єр-міністра Франції – Клемансо, Британської імперії – Л. Джорджа та Італії – Орландо, прислати свою делегацію до Версаля. До її складу увійшли наступний після Л. Цегельського державний секретар (міністр) закордонних справ В. Панейко і відомий історик професор С. Томашівський. У Версалі альянси створили ще одну комісію з метою припинення українсько-польського протистояння. За дорученням альянсів вона звернулася до української

делегації з аналогічною, як і раніше місія Бартелемі, пропозицією – про державну суверенність ЗУНР, допущення її делегації до версальської конференції, допомогу проти більшовиків. Панейко і Томашівський пропонували своєму урядові відповісти на це позитивно, однак президент ЗУНР Петрушевич та закордонна місія УНР знову виступили проти цього з тих самих причин, що й у лютому.

Слід зазначити, що на цій конференції була й делегація Директорії з Великої України, з якою альянси, стоячи на позиції неподільності Росії, навіть не бажали говорити. У той же час, місія Директорії протестувала проти самостійних переговорів галицької делегації з альянсами та міжнародного визнання ЗУНР.

Л. Цегельський згодом згадував у своїх споминах про розмову з президентом ЗУНР, коли він застерігав його про небезпеку приходу до Галичини польської армії Галера, яку готували проти більшовиків: якщо альянси визнають нас своїм союзником, міркував Цегельський, то Польща не посміє напасти на Галичину. Та президент залишався на позиції повного самовизначення…

Франція відрядила на схід польський контингент під проводом генерала Галлера. У травні 1919 р. Галлер зламав дану Вільсону обіцянку й атакував українську Галичину допомігши польським військам «відсунути» Галицьку Армію за р. Збруч.

У вересні 1919 р., коли поляки окупували Галичину, а УГА опинилася в степах України, альянси погодились на тимчасову військову окупацію Галичини Польщею, але за умови, що Польща поверне її.

У листопаді 1919 р. альянси знову запропонували галицькій делегації в Парижі проект державної автономії Галичини з сеймом, урядом і армією тимчасово на 25 років у федерації з Польщею. Більшість членів делегації цього разу вже була підтримала цю пропозицію, але президент ЗУНР Петрушевич, який перебував тоді у вигнанні у Відні, скликав присутніх там членів делегації УНР, і вони спільно відкинули цю пропозицію, яка, на їх погляд, була зрадою українських інтересів й фактично залишила Край з нічим. Серед тих, хто підтримував пропозиції Заходу щодо одержавлення Галичини, був і Цегельський.

Наступного місяця мирна конференція у Версалі сформувала окрему комісію під керівництвом англійського міністра Керзона для усталення східного кордону Польщі, і її рішенням, попри польські й українські протести, було визначено так звану лінію Керзона – Полка, за якою до Польщі відходили західне Підляшшя й Холмщина, повіти Ярослав, Любачів, Перемишль, Лісько, Сянік (близько 400 000 українського населення). На міжнародному рівні визнавалося, що Східна Галичина – це не Польща.

…Майже через два десятиліття, у 1938 році Л. Цегельський приватно зустрічався з генералом Бартелемі, й у розмові вони торкнулися подій 1919 року. Француз тоді сказав, що Антанта помилилася, поставивши тільки на польську карту, бо Польща у розв'язанні проблем на Сході Європи мирним шляхом, як виявилося згодом, зовсім не брала ніякої участі. А українці, на думку, Бартелемі, відкидаючи пропозиції перемир'я з поляками також себе не виправдали, бо самі виключили себе з числа дієвих факторів тогочасної Східної Європи.

Отже, ЗУНР цілком реально могла постати на території двох третин Східної Галичини та частини Закарпаття, східні райони які УГА контролювала до травня 1919 року. Якби наприкінці березня 1919 року між ЗУНР та Польщею було укладено мир, тоді західний фронт для ЗУНР був би ліквідований, і основний тягар боротьби перемістився би на Схід, де війська Директорії безуспішно намагалися стримати більшовицький наступ. Прихід УГА на допомогу армії УНР створив би різку військову перевагу українців на східному фронті, а тому є усі підстави вважати, що більшовицьку російську агресію було б відбито.

Але кілька реальних можливостей утвердити ЗУНР на політичній мапі Європи за допомогою Європи наші прадіди змарнували. Їхній політичний максималізм, романтичність, невміння реально оцінити власні національні можливості призвели до того, що західноукраїнські землі згодом були розшматовані поміж сусідніми державами. З нинішньої перспективи можна тільки здогадуватися, яким важливим фактором для українців могло стати існування незалежної Галицької Держави.

Відтак, можливо, і вся східноєвропейська історія пішла б іншим шляхом. Було б тоді і інша доля східноукраїнських земель. Маючи на кордоні Українську державу, радянське керівництво навряд, чи наважилося б вчинити жахливий Голодомор 1932 – 1933 років.

Принаймні, майже 20-річне існування ЗУНР зовсім не зашкодило б сучасним поколінням українців. Ровесникам ЗУНР – Литві, Латвіїі, Естонії, навіть після їх подальшої окупації радянським режимом, нині набагато легше будувати своє державне життя, ніж українцям.

А отже, Україна, навіть ставши частиною СРСР, навіть після його розвалу, мала б можливість реально інтегруватися в Європу, як це зробили Балтійські держави, Польща та інші держави Східної Європи.

У 1944 – 1950 рр. боротьба проти українського визвольного руху точилася не лише на підконтрольній СРСР території Західної україни, але й у сусідніх із нею комуністичних Польщі та Чехословаччині

Окрему сторінку історії УПА є боротьба її вояків щодо захисту українського населення Закерзоння, чисельність якого складала більше 1 млн. осіб перед терором польсько-більшовицьких банд та перед злочинним виселенням усього українського населення з землі їх прадідів. Це було продовженням того міжетнічного конфлікту, що тривав у Галичині та Волині упродовж 1942 – 1944 років, де проживало 67% українців та 23% поляків, і в якому загинули десятки тисяч людей з обох сторін.

Історичний термін «Закерзоння» виник у грудні 1919 р., коли Верховна Рада Антанти рекомендувала Польщі визнати її східним кордоном умовну лінію, що проходила через Гродно-Ялівку-Немирів-Брест-Дорогуськ-Устилуг, на схід від Гребешова, через Крилів і далі західніше Рава-Руської, на схід від Перемишля до Карпат. З 1920 р. цю умовну лінію почали називати лінією Керзона – тодішнього міністра закордонних справ Великобританії, який під час радянсько-польської війни 1920 р. звернувся з вимогою до В. Леніна припинити наступ Червоної Армії саме на цій лінії.

Давні українські землі: Холмщина, Підляшшя, Надсяння, Лемківщина, які опинилися на польській частині лінії Керзона, з того часу отримали назву Закерзоння.

Польське підпілля як прокомуністичне, так і антикомуністичне, спираючись на місцеве польське населення, починаючи вже з 1942 р., починає застосовувати проти українців кривавий терор. Від рук польських бандитів на Холмщині у 1942 р. та у першій половині 1943 р. загинули такі визначні українські військові, громадські та політичні діячі як: полковник Я. Войнаровський, М. Струтинський, Павлюк, С. Захарчук, С. Мелеша, учитель Шавала та багато інших.

Наближення німецько-більшовицького фронту зробило поляків надзвичайно зухвалими.

Взимку 1943-1944 рр. польське підпілля, головним чином, Армія Крайова, захопила ці споконвічні українські території (усю Гребушівщину, Білгорайщину, Томашівщину), а весною 1944 р. – райони Белзця та Чесанова і перейшло до масового винищення українських сіл. Причому, спочатку були знищені фізично усі свідомі українські патріоти – вбивали також при цьому їх дружин і дітей, – а від решти українського населення вимагали заяв про їх лояльність і підтримку польського повстанського руху. Участь у цих злочинах проти мирних українців також приймали такі польські націоналістично-військові формації як Армія Людова та Батальйони Хлопські.

СРСР щодо Закерзоння не мав спочатку чітко визначеної політичної позиції. На рубежі 1943-1944 рр. тодішній нарком закордонних справ УРСР О. Корнійчук публічно висунув вимогу приєднання до України її історичних земель – Підляшшя, Холмщини, Надсяння, Лемківщини але кордони України у той час визначала Москва.

Однак, після створення у Любліні у липні 1944 р. польськими комуністами Польського Комітету Національного Визволення Й. Сталін вирішив піддобритися до поляків.

Це проявилось у тому, що між Москвою та кандидатами на майбутній червоний уряд Польщі у середині 1944 р.було вже складено проект відповідної угоди про

майбутній кордон між СРСР і Польщею за рахунок українців. Вже у вересні 1944 р. між СРСР і прокомуністичним урядом Польщі було досягнуто домовленість про прийняття так званої лінії Керзона як польсько-українського кордону, з відхиленням від неї у деяких районах до 5-8-ми км. на користь Польщі, а отже про узаконення подальшої окупації поляками історичних українських земель Підляшшя, Холмщини, Надсяння, Лемківщини. Більше того, було прийнято постанову про так зване «добровільне» виселення з цих територій усього українського населення до УРСР. Така позиція офіційної Москви зустріла схвалення на Ялтинській конференції керівників урядів СРСР, США та Великобританії у лютому 1945 р. Після цього, 16 серпня 1945 р. СРСР підписав і офіційно опублікував договір з Польщею про встановлення лінії Керзона україно-польським кордоном та про передбачуване виселення українців з їх історичних земель.

Таким чином, вже у серпні 1945 р. все українське Закерзоння увійшло до складу комуністичної польської держави. На польському боці залишилася українська територія загальною площею 19500 кв. км., на якій з прадавніх часів проживали українці. У 1945 р. кількість українського населення, яке проживало на цих територіях становила 1 061920 чол. Звістка про цей договір, фактично укладений ще у 1944 р. додала польським шовіністам ще більшої наснаги до протиукраїнських акцій.

Уряд червоної Польщі, польська армія, «Міліція обивательська», Управління безпеки Польщі розпочали справжній терор проти українського населення.

З цього часу від рук польських і військово-міліцейських формувань вже гинули цілі українські села.

Як згадує Надія Дмитрів, 1930 року народження: «…вони, поляки, напали на українське село, у селі були сільські інтелігенти, був священник, був учитель, інші грамотні люди, вони всіх повбивали. Таке було у селі Бриминцях, коли вирізали всю родину моєї товаришки… яка випадково у той час не була вдома».

Згадує Ярослава Крижанівська, 1925 року народження: «…вони прийшди до священника, його вдома не було, а лише його батьки, то вони поклали їх на підлогу, зверху поклали дошки і зробили таку собі гойдалку і скакали на ній з обох сторін доти, допоки вони не повмирали під тими дошками…» Усе це робилося навмисно, щоби українці виїжджали із території Закерзоння в УРСР.

Між комуністичними урядами СРСР і Польщі вже тоді була таємна угода про взаємообмін населенням між цими державами у прикордонних районах.

Українські повстанці розуміли згубність для обох народів цього протистояння, а також брали до уваги те, що у протистоянні з комуністичними режимами СРСР та Польщі необхідно акумулювати та об'єднати всі антикомуністичні сили.

Крім того, українцям ворогів і так вистачало, їм не потрібно було мати ще одного ворога – поляків. Свідченням цього є те, що в УПА зі словаками, чехами, румунами, які лояльно ставились до української державності стосунки були приязними.

У зв'язку з цим, по всіх теренах Закерзоння українськими повстанцями було масово поширено між польським населенням таке звернення:

«Поляки! Віковий Західний Сусіде!

Спільна недоля – московський та німецько-австрійський імперіалізм – била вже не раз на протязі історії наші сусідні народи… більшовики ще вчора, а може й сьогодні масово нищили польський народ… на їхніх руках не висохла кров жертв Катині… пригадайте більшовицьку окупацію 1939 – 1941 рр., зиму 1940 р., коли у худоб'ячих вагонах при 20 і більше градусах морозу поляків масово вивозили у Казахстан і Сибір… вони знищили генерала Сікорського, що виступав за звільнення поляків з тюрем і таборів СРСР… Поляки! Пригляньтесь ближче до сучасної польської міліції та органів влади, адміністрації… Їхнє знущання над мирним українським населенням, безкарне грабування наших сіл, арешти та тортури арештованих, тісна співпраця з НКВД набирає жахливих форм… наше терпіння ними розглядається як нашу слабкість і цим провокують нас до проведення відплатних акцій, до непотрібного пролиття крові, з чого скористається наш спільний ворог.

Тому ще раз апелюємо до тих поляків, яким дорога доля польського народу!

Опам'ятайте їх, бо вони не знають, що роблять.

Хай припинять усі протиукраїнські акції, хай покинуть вислужницьку роботу ворожому НКВД… Поляки! Знайте, що таку Україну, як зараз Ваша Польща, ми вже маємо 26 років…

Горить повстанням Україна, Кавказ, Білорусь, Прибалтика, Балкани, включається уже протибільшовицьку боротьбу польський народ… цей протибільшовицький фронт міцнішає з кожним днем. Вже близький час, коли кожний народ на своїй власній землі заживе своїм самостійним життям. Хай живе згода, порозуміння та співпраця українського і польського народів у боротьбі з московським імперіалізмом. За самостійні держави всіх поневолених народів!

Лютий, 1945 р.

Українські повстанці»

Крім цієї відозви було видано польською мовою та масово поширювались між поляками багато інших, подібних за змістом відозв, летючок, брошур, в яких висвітлювалась спільна для обох народів небезпека, що полягала у їх більшовизації та закликалось поляків до припинення терору проти українського населення.

Але польський терор проти українців шаленів. Вже навесні 1945 р. польські банди розграбували та спалили багато українських сіл на Закерзонні, вимордували, включаючи жінок і дітей при цьому: у селах Пискоровичі та Кирилівці загинуло 720 осіб, у селах Сівчина та Березці 250 українців, Любленці 200, Рахові 130, Гораниці 135, Малковичах 150, у Скоповій 115, у Кобильниці 30 наших співвітчизників.

В українській церкві села Павлокома було закатовано 365 українців, а також сотні українців в інших українських селах.

Такі дії польських формувань є ГЕНОЦИДОМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ відповідно до загальновизнаних міжнародних стандартів, зокрема, норм Конвенції ООН 1948 р. про попередження злочину геноциду і покарання за нього, неухильне дотримання яких є обов'язком для усіх держав світу.

Безумовно, у такій ситуації УПА повинна була стати на захист свого рідного народу, щоби польські убивці та грабіжники зрозуміли, що писані на їх адресу звернення українців – це заклик до здорового глузду, а не вияв безсилля українців.

Відтак, щоб не бути повністю знищеними, українцям слід було активно діяти.

Місцевий український люд, вбачаючи в українських повстанцях своїх єдиних захисників, надавало їм всебічну допомогу.

Найбільш уславленими керівниками УПА у той час на Закерзонні були: «Рен» (В. Мізерський), «Бродич» (Р. Грубельський), «Хрін» (С. Стебельський), «Бурлака» (В. Щигельський), «Орест» (М. Онишкевич).

До кривавих польських розправ на мирними українцями, її діяльність на Закерзонні, особливо на Лемківщині, не мала великої популярності і активності. Місцеві сили українського підпілля були тут слабкими, щоб мірятись силою з польськими бандами та воєнізованими структурами. Ще за німецької окупації для підкріплення сил українців у Закерзоння приходить (у квітні 1944 р.) з Волині на Холмщину курені УПА із загону полковника Островського і сотня «Вовки» під «Ягоди-Черника», а з Карпат на Осяння сотня УПА з куреня «Сіроманці» під командуванням знаменитини упівського командира «Яструба».

У відповідь на винищення польською владою мирних українців, українські партизани на Закерзонні, незважаючи на їх малочисленність, у порівнянні з польськими військовими формаціями, діяли дуже активно і рішуче.

Згадує стрілець Є.Добровольський сотні «Ластівки»: «…Моя сотня дістала нове призначення – прикордоння, що біля Бірчі. В той час ми мали обчистити територію з польської сторони прикордоння. Ми польських прикордонників з польського кордону вигнали і залишились прикордонники тільки з радянської сторони… з середини 1945 року це вже була війна нашої України з комуністичними режимами СРСР та Польщі. Ми мали дуже сильну свою розвідку, яка містилася у нашій польовій жандармерії, де розвідниками було наше цивільне населення…»

Згадує Я. Крижанівська, зв'язкова УПА: «…мене направили туди, в Керманичі до сотні «Бурлаки. Коли я прибула туди я не сказала йому свого прізвища, він довго на

мене дивився зверху до низу, а потім сказав, що йому треба інформатора, він хоче знати, що відбувається у Перемишлі. Крім того, йому потрібно туди передавати інформацію та грипси. Я погодилась… проходила двадцять п'ять кілометрів туди і назад…»

На латинський Великдень 1944 р. частини УПА несподіваним нічним нападом розгромили великий загін польської Армії Крпйової в с. Посадів і за результатами інших боїв, «викидають» Армію Крайову з поясу лісів між Томашовом і Бугом. Розгромлені поляки припиняють свої бандитські напади на українські села, де під керівництвом прибулих старшин УПА організуються відділи самооборони та місцеві відділи УПА.

Однак, наближення радянсько-німецького фронту заставляє окремі відділи УПА, згідно з Інструкцією Головного Командування УПА повернутись у лісові масиви Карпат та Волині. Командування УПА мало дати нові вказівки та інструкції своїм військовим формаціям щодо подальшої боротьби за Україну у нових більшовицьких умовах.

До Чорного лісу в Карпати рейдує із Закерзоння і одинадцять Закерзонських новосформованих сотень УПА під командуванням «Рена», а також загартовані у боях сотні «Євгена», «Байди», «Громенка», «Нечая», «Остапа», «Чорного».

Відсутність відділів УПА на Закерзонні заохотило поляків до відновлення терору проти мирного українського населення цього регіону. Користуючись відходом відділів УПА із Закерзоння, поляки закріпили тут свою владу, розташували у селах загони польської місцевої самооборони та Війська Польського, більшовики, у свою чергу, розмістили на українсько-польському кордоні прикордонні війська та оперативні групи МВС. Відтак, терор українців у цих теренах з боку поляків набрав нових виразних форм.

Командування УПА і в цих умовах не зрадило своїх співвітчизників на Закерзонні. Так, восени 1944 р. пробують пробитись на Холмщину сотня «Тигри» під командуванням «Голуба» і курінь «Юрченка», але після переходу Бугу ці відділи повстанців попали в оточення прикордонних військ НКВД, з якого тільки сотні «Голуба» пощастило вирватись без великих втрат. Курінь «Юрченка» втратив убитими більше як третину бійців, решта – розпорошились, сам «Юрченко» попав у більшовицький полон.

Навесні 1945 р. на Холмщину прорвався зі своїм відділом «Ягода-Черник», а в травні 1945 р. відділи: «Кочовики», під командуванням «Штиля», «Галайда ІІ», під командуванням «Куліша» та «Ворона» і відділ під командуванням «Шумського».

Також у цей час на Посяння повертається одинадцять згаданих сотень УПА, що раніше були сформовані на Закерзонні. І тут для польсьх урядових і стихійних банд наступає «українська відплата», оскільки до їхнього повернення на Закерзоння, тут, навесні 1945 р. по Лемківщині і Перемишльщині пройшла такаж хвиля польського терору проти мирного українського населення, як раніше на Холмщині.

З ініціативи та під опікою польських окупаційних властей були організовані ненависні до українського населення польські банди у таких селах: Болутянки, Климівка, Любасів, Дошно, Глибоке, Войтушова, Довге. Під час нападів тих банд на мирні українські села було замордовано: в с. Синява – 22 українця, в с. Вороблик – 15 українців, в с. Босько – 10 українців, в с. Одрехова – 6 українців, в с. Вислючок – 5 українців та багато наших співвітчизників в інших українських селах.

В подальших боях з УПА шляхом ототожнення вбитих та полонених було з'ясовано, що членами польських банд, які чинили ці безчинства над мирними українцями були співробітники польської державної поліції, польського уряду, публічної безпеки. З цими бандами безпосередньо співробітничала й Армія Крайова, а тому й на неї лежить печатка цих злочинів проти українців.

Це є безпосереднім доказом того, що урядові чинники червоної Польщі тісно співпрацювали в здійсненні терору українського населення Закерзоння.

Тому, коли заклики УПА на адресу поляків до опам'ятання не дали бажаних успіхів, УПА видає інші звернення до поляків:

«ПОЛЯКАМ!

Ліського й Сяніцького повітів до загального відома

Останнім часом здавалося, що українсько-польські взаємини на цьому терені вже на добрій дорозі… та, на жаль, воно не так!... після короткої перерви по наших відплатних акціях… бандити з «Міліції Обивательської»… знову розпочали грабіж і палення наших сіл Берізка, Бібірка… Тому повідомляємо все польське суспільство, що за вандалізм (одного легко пораненого українця польські бандити живцем закопали в землю)… оголошуємо відплатну акцію. Цю акцію будемо проводити масово, в залежності від потреби (засідки, індивідуальний терор та інші заходи). Постараємося карати тільки винних, але зазначаємо, що куля не вибирає, і спеціальних слідств теж вести не будемо, бо відповідальність за ці звірства падає на цілу організацію, під маркою якої діють ці банди, передусім на ті станиці «Міліції Обивательської», що за їх почином і на їхньому терені ці бандитські акції проводяться.

Будемо справедливими… та застерігаємо, що коли в процесі відплатних акцій впадуть випадково невинні, то нехай польське суспільство звинувачує не нас, а своїх бандитів…

Тому закликаємо все польське суспільство цього терену на боротьбу з бандитами агентами Москви, покидьками польського суспільства… і стоять на перешкоді упорядкування українсько-польських добросусідських взаємин.

Українські повстанці

14 квітня 1945 р.»

Діяльність УПА на Закерзонні набувала все більшого розголосу. Це було небезпекою для комуністичних режимів СРСР і Польщі, і, в свою чергу, вимагало від них здійснювати заходи з протидії. Поляки розуміли, що лише повне виселення українців із Закерзоння може підірвати мобілізаційну і продовольчу базу українських повстанців та змусить їх покинути ці території. Адрій Ковальський, стрілець сотні «Залізняк» згадував: «…для поляків то було вигідно, бо в іншому випадку війна з УПА буде безкінечною… У 1946 році ми вже знищили всі польські бази на шляху до вивозу українського населення Закерзоння як в СРСР, так і в глибину Польщі. Так були знищена їх база у Вільшанці, підірвано міст, ми припинили вивіз українського населення, відтоді проти нас вже воювала ціла польська армія. Польська армія оточувала наші села, наші бази, і проводила проти нас каральні операції…»

Подібна за змістом відозва також була поширена у травні 1945 р. між поляками Перемишльського, Ярославського, Любачівського, Томашівського, Грубешівського й інших сусідніх повітів, у яких, зокрема, йшлося:

«Ми свідомі того, що боротьба між українцями і поляками недоцільна… Ми стоїмо за співпрацю з польським населенням і його революційними елементами та поєднанні спільної боротьби з кремлівськими поневолювачами, за умови, що поляки нас підтримають, але невинної крові українського народу ми не вибачимо бандитам. Тому оголошуємо, що за мордуванням українців, грабіж майна, палення сіл, акти терору, звернені проти українського населення, ми будемо проводити оборонні та караючі акції як проти міліції, так і проти цивільних банд… Постараємося карати тільки винних…»

З польської сторони відповідей на ці звернення не надійшли. Відтак, збройні відділи УПА розпочали відплатні акції проти польських бандитів.

Для захисту українського населення на цих теренах командування УПА створило окрему Військову Округу «Сян», у складі якої перебували кілька тисяч українських повстанців.

Лише упродовж одного місяця, з 15 квітня по 15 травня 1945 р. відділи УПА розгромили понад 20 дільниць польської міліції (Грозьова, Роботичі, Тисова, Вільшани, Жапалів, Брусно, Сальва та ін.), спалили польські села Борівницю та В'язовицю і покарали мешканців тих сіл, які також постійно приймали участь у мордуванні та винищенні мирних українців, а також обстріляли польські військові гарнізони у містах Берендьовичі та Конюші.

У цей час в українських селах Закерзоння за допомогою українських повстанців творяться самооборонні кущові відділи, складені з місцевого українського населення, а в багатьох польських селах УПА було проведено відповідну роз'яснювальну роботу.

Оперативне зведення про бої УПА в «Холмській окрузі» (опис боїв УПА, оперативне зведення)

«В першій половині січня 1945 р. під с. Городище боївка СБ зводить бій з відділом польської міліції, яка пограбувавши це село, поверталася додому. Вбито 4-х міліціонерів, пограбоване майно повернуто селянам, власних втрат не було.

11.03.45 р. відділ УПА («Черника» розгромив у с. Махнівок), волость Белз, станицю «стрибків», яку організували більшовицькі прикордонники, з метою переслідування українського населення. Акцію проведено з великою майстерністю: протягом кількох годин знищено 74-х більшовиків. Власних втрат не було.

15.03.45 р. відділ УПА («Черника») завдав нищівного удару по станиці польської міліції в с. Крилові, що над Бугом. Це була відплата за злочини, заподіяні цією польською станицею міліції довколишньому українському населенню. У результаті бою знищено 37 польських міліціонерів. Усіх арештованих поляків, мається на увазі цивільне населення після закінчення бою звільнено. Знищено станицю польської міліції, яку вже неможливо відновити. Власних жертв не було.

04.04.45 р. біля с. Корчунок, на Гребушівщині, НКВД оточило групу провідного активу ОУН, що складалася з 20-ти осіб. Після кількагодинного бою з десятикратно переважаючими силами ворога, загинуло смертю героїв 16-ть наших осіб, в тому числі 3 жінки. Двоє поранених попали у полон, лише двом нашим членам Організації вдалося вирватися з оточення.

25.05.45 р. відділ УПА та СБ під проводом командира «Черника» провів відплатну акцію на станиці польської міліції в с. Хороброві та містечку Варяжі (південна Гребушівщина). Будинок станиці польської міліції в Хороброві взято штурмом, а будинок варяжської міліції розбито важкою зброєю. У результаті бою повністю знищено обидві станиці польської міліції. Наші втрати один вбитий та кілька поранено повстанців.

Ось як описує подію очевидець: «…цивільне населення жінок і дітей, які сховалися у костелі, не дивлячись на те, що звідти по нас вівся кулеметний вогонь, ми не чіпали. Всіх втікаючих з міста нами було затримано й відведено в безпечне місце, а після закінчення бою відпущено. Ми покарали бандитів, вислужників більшовизму, а цивільне населення не чіпали. По цьому факту розкинено до польського населення відповідні летючки, а до решти станиць польської міліції вислано застереження. Зруйнування цього небезпечного червоного гнізда українське населення зустріло з радістю, а польські національні чинники ставилися до цього факту з розумінням».

В таких відплатних акціях проведених відділом УПА командира «Черника» та об'єднаних боївок СБ на початку травня, поляки втратили в Кристинополі 15 міліціонерів, а на Замужжі 3. В результаті відплатних акцій, проведеними цим відділом в травні червні 1945 р., поляки втратили в північній Гребушівщині 25 штурмовиків, а в південній Гребушівщині – 20».

Примітка

Мар'ян Лукашевич – «Черник», «Ягода» (1922-1945 рр.). У 1944-1945 рр. командир 1-ї Холмської сотні «Вовки», 28-го Холмського тактичного відтинка «Данилів» (ВО «Буг»). Майор УПА від 17.09.1945 р.

Внаслідок проведених українськими повстанцями цих акцій польський терор проти мирних українців на деякий час вдалося припинити, польська міліція перестала грабувати та нищити українські села. З польською антикомуністичною організацією «Воля і незалежність» було навіть укладено відповідну угоду про спільні дії проти комуністичних режимів СРСР та Польщі. У той час, УПА настільки контролювала ситуацію на цих теренах, що з середини травня до середини серпня 1945 р. на Закерзонні існувала навіть Українська Повстанська Республіка.

Про цю повстанську республіку пише у своїх споминах «Хрін», один із колишніх командирів УПА на Закерзонні:

«В терені організовано систему постачання … постали наші малі фабрики, що виготовляли тютюн, мило, шкіру, пасту… працювали майстерні… скрізь відбувалися військові й санітарні вишколи… працюють кузні й слюсарні, що дороблюють зброю…»

На цей час УПА контролювала усі шляхи сполучення, що давало можливість її забезпечувати зброєю, амуніцією, обмундируванням, дійшло до того, що навіть перехоплювали радянські військові ешелони, що йшли з награбованим майном з Німеччини до СРСР. Один з таких випадків стався восени 1945 р.: «…від нашої розвідки з Кракова надійшла інформація, що повз нами контрольований терен буде проїжджати радянський військовий ешелон наладнованим награбованим майном з Німеччини. Ми арештували місцевого начальника станції, давши йому вказівку загнати цей ешелон у тупик. Це було зроблено. Коли поїзд зайшов у глухий тупик, наша сотня відразу ж його оточила. На переговори з радянським офіцером – начальником поїзда вийшов наш сотник зі стрільцями і повідомив, що ми потребуємо харчів і теплого одягу і повідомив, що у разі відмові усі вони будуть перебиті. Начальник поїзда трохи подумав, а потім розпорядився відкрити шостий і сьомий вагони, давши команду, що нехай вони беруть все, що хочуть. Ми підігнали сорок фірманок, набили їх теплим одягом і харчами, а потім, через три-чотири години, не втративши жодного нашого вояка, з їх сторони втрат також не було, – відпустили ешелон до СРСР…»

У цей час закінчилась «добровільна репатріація» українців. Раніше, взимку 1944 р. до СРСР виїжджали справді бажаючі. Це, насамперед, мешканці знищених війною сіл Дуклянського поясу, жителі холмських сіл, оточених польською етнічною більшістю та члени і симпатики компартії СРСР.

УПА вела пропагандивну роботу серед українського населення, спрямовану проти масового виїзду українців з цих теренів, роз'яснюючи, що репатріацію польського населення із західноукраїнських земель не можна порівнювати із виселенням мешканців Закерзоння – з їхньої споконвічної батьківщини:

«Українцям Лемківщини!

На наших очах діється нечуване в культурному світі безправ'я. 45-мільйонному Українському Народові відбирається право жити на власній землі самостійним державним життям. Проти волі вікових власників західних областей українських земель, кровожадна Москва торгує цією землею і життям сорока тисяч українців. За наказом Сталіна виганяють Вас із рідних хат… роблять з Вас бездомних бурлак і заставляють йти туди, де Сталін кине кусок хліба... Від Вас відберуть усе найдорожче… Ваших дітей віддадуть до дитячих ясел і виховають з них яничар-енкаведистів, ворогів рідного народу… Там, замість терору грабіжницьких польських банд, стрінете куди страшніший терор НКВД… замість чепурної хижі – брудні бараки, голод, холод, стахановщину, норми, злидні… Чи варто міняти один терор на другий, ще страшніший… тут кожний камінь, кожний предмет чи дерево шепочуть до Вас мовою прадідів… Українці Лемківщини.. нікуди не виїжджайте… не стягайте на себе прокляття сучасних і майбутніх поколінь! Бороніть рідну землю й рідні хати. Умирайте там, де родились Ви і Ваші предки. Творіть самооборону й захищайте рідні оселі від ворожих банд.

Вересень 1945 року».

Комуністичні керівники Москви і Варшави, зустрівшись з відмовою українського населення Закерзоння від добровільного виїзду зі своїх історичних земель, вирішили перейти до примусового виселення всіх українців.

Для підготовки цієї акції польський уряд вислав восени 1945 р. на Закерзоння військові частини, завданням яких було очистити українську територію від українців та від відділів УПА.

Примусове виселення українців розпочалось 1 вересня 1945 р. польські війська оточували українські села, силоміць виганяли мирних людей з їх приміщень, і під дулами кулеметів конвоювали їх до польсько-радянського кордону, або до залізничних станцій. Їх збір тривав не більше як пів години. Людей вивозили з їх насиджених місць до СРСР. Відтак, на територію СРСР було вивезено близько 500 тис. українців.

Через окремих підпільних кур'єрів УПА всім закордонним дипломатичним установам у Варшаві було вручено такий Меморандум, написаний англійською, французькою та німецькою мовами:

«До цілого культурного світу!

Відкритий лист українців, замешканих за лінією Керзона.

…Ми, українці, мешканці української етнографічної території, розташованої в Карпатах на захід від ріки Сан, далі на північ та на захід від ріки Буг, – території, яка за рішенням Кримської конференції залишилась у рамках відновленої Польської держави звертаємось із цим Меморандумом до посольств і урядів Великої Британії, Сполучених Штатів Америки, Франції, Швеції…

На основі рішення Кримської конференції, згадана територія на північ і захід від лінії Керзона, має залишатися у рамках відновленої Польської держави… українському населенню в числі приблизно одного мільйона, що живе від найдавніших віків історії на цих теренах, мають бути гарантовані усі конституційні й громадянські права в Польській державі… Однак, теперішній польський уряд, сліпо виконуючи вказівки совєтських властей, не погодився надати українцям які-небудь людські й громадянські права, але вирішив насильно виселити ціле українське населення з його дотеперішніх одвічних земель… Теперішнє українське суспільство не хоче покидати свої оселі та землі… в рамках Совєтського Союзу, куди нас хочуть вивозити і де мешкає уся решта кількість українського народу, наш народ не має забезпечених жодних національно-політичних, релігійних, ані соціальних прав. Український нарід терпить в рамках Совєтського Союзу нечуваний національно-політичний і соціальний гніт… Тому з цілого приблизно мільйона українців, які мешкають за лінією Керзона, майже ніхто не хоче добровільно від'їжджати до Совєтського Союзу. Ціле українське населення цих теренів висловилось за надання йому громадянських і політичних прав на прадідівських теренах… Однак теперішній польський уряд, під тиском Москви, яка боїться залишити українців поза межами своїх земель вирішив насильно викинути українське населення з його прадавніх земель. Польський уряд стривожився, що порозуміння та співпраця польських та українських національних чинників може вплинути на зміцнення протибільшовицького фронту поневолених народів СРСР, які борються за своє національне визволення і державну приналежність… коли не вдалася спроба виселити українців за допомогою міліції й організованих цивільних банд, польський уряд у вересні 1945 року кинув на виселення українців військові частини… їх командирами є енкаведисти у польських мундирах… Те військо по ночах оточує села і примушує після цього до виїзду… вояки цього польського війська, за наказом згори, грабують усе майно, страшать масовими розстрілами, ґвалтують жінок, стріляють місцевих жителів, силою викидають з їхніх хат та чинять інші злочини… Тим часом у відношенні до українського народу як цілого, так і за лінією Керзона, зламано умисно й потоптано не тільки зобов'язання, положені статутом нової міжнародної Організації Об'єднаних Націй, але знищено навіть найскромніші засади християнської моралі й примітивної гуманності. Нам відмовляють навіть у тих правах, що мають безумовно забезпечуватися у культурних демократичних країнах кожна людина… Нас викидають насильно з наших хат і сіл… дітей і старих кидають у вогонь живих… навіть немовлят… арештовують наших священників і єпископів… грабують наше майно… у нас є багато сіл, які цілими місяцями перебувають зі своїм мізерним добром, з жінками і дітьми, у вогких лісах, де в землі, дебрах змушені ховатися від нелюдського терору… а роблять усе це ті, які не весь світ кричать про свою прогресивність, соціальний поступ, світову революцію… Ми, українці, жителі теренів за лінією Керзона, боремося разом з усім українським народом проти цих насильств… переконані, що наші жертви вийдуть на добро усього людства… Одночасно, звертаємося до усього Культурного Світу в надії, що всі свободолюбові й культурні народи відізвуться й підтримають боротьбу нашого народу проти польсько-більшовицької тиранії.

Жовтень 1945 року

Представники усіх верств українського населення за лінією Керзона».

Є усі підстави вважати, що Й. Сталін боявся, щоб українське населення Закерзоння жило поза межами СРСР, – а це один млн. людей, в цьому він вбачав небезпеку для свого режиму. Українці, з його точки зору, не мали жити деінде поза межами тюрми народів, а тим більше біля західного кордону СРСР.

«Цивілізований» світ мовчав, їм було не до українців, не до їх виселення, в них було безліч інших проблем, зокрема – як мирно співіснувати з комуністичними режимами СРСР і Східної Європи та не допустити нової світової війни.

У середині 1945 року через Закерзоння повертались радянські військові частини після закінчення війни з нацистською Німеччиною. Згідно з рішенням УГВР, Головного командування УПА, Проводу ОУН, частини УПА та боївки українського підпілля уникали збройних сутичок з військовими частинами і масово поширювали летючки «До офіцерів войска польскего», «Бойцы и командиры Красной Армии» тощо. Як показали подальші події, така роз'яснювальна пропаганда УПА й українського підпілля знаходила належний відгомін серед польського вояцтва.

Так, з метою виселення українського населення із Закерзоння польський комуністичний уряд спрямував на цю злочинну акцію військові частини, одним із завдань яких було знищення УПА, однак акція польського війська не дала полякам бажаних наслідків. Тоді польська влада забирає військові частини із Закерзоння і замінила їх спеціальними відділами, складеними з польських комуністичних елементів та державної безпеки, і 1 вересня розпочалось примусове виселення українського населення Закерзоння до СРСР.

УПА негайно стала до оборони українського населення й усілякими засобами чинила опір польським карателям. Її дії були спрямовані на нищення і пошкодження шляхів сполучення – підрив мостів, залізничних колій, залізничних станцій та ліквідацію переселенських комісій.

Так, протягом серпня-вересня 1945 р. українськими повстанцями було знищено три відділи Війська Польського чисельністю 45 бійців; у вересні – знищено міст на шосе Короница-Будомир; пошкоджено міст на шосе Любачів – Рава; знищено мости біля Верхрати, Тимці, на шосе Чесанів – Брусно; Горнецьк – Брусно; Оленичі – Суховоля. Знищено залізничну колію на шляху Любасів – Ярослав та Олешичі – Нова Гребля.

5 жовтня 1945 р. відділи УПА захопили залізничні станції Кристинопіль і Сокаль-Збужжя. Станції та усі вагони, призначені для вивозу українського населення було знищено, а людей відпущено по домівках. На Бузі було висаджено у повітря два мости, ліквідовано дільницю польської міліції в Кристинополі.

Також у жовтні-листопаді були знищені мости біля сіл Загір'я, Жапалова, Сухорова, а 26 грудня 1945 р. бійці УПА обстріляли з гранатометів м. Перемишль.

Крім того, українськими повстанцями були захоплені містечка: Олешичі (15.09.45), Войткова (28.09.45), Кузьмине, Бірча, Ліщава (28.10.45).

Червоний прем'єр Польщі Осубка-Моравскі повідомляє про такі польські втрати у цих боях з українськими повстанцями: «…У боях з українськими бандитами органи Міліції Обивательської понесли у 1945 році такі втрати: 1411 міліціонерів убитими, 1410 пораненими, 910 полоненими…»

З початком 1946 року військові дії УПА на Закерзонні стають активнішими. Ось дещо із реєстру:

15.02.1946 р. банда Війська Польського напали на українські села Заставне і Пискорі (Ярославщина) і кинулися грабувати й арештовувати українське населення цих сіл. На польських бандитів наскочив загін УПА «Месники» і вибив поляків із цих сіл;

05.03.1946 р. українські повстанці розігнали конвой із 70 поляків Війська Польського, що вивозили українське населення сіл Тирява, Сільна, Смушева, люди повернулися додому;

08.03.1946 р. відділ УПА провів бойову акцію на м. Любасів, де в той час квартирувало 900 чол. Війська Польського. Українські повстанці, розділившись на дві групи реалізували такі завдання: 1-а група перерізала телефонне сполучення, здобула залізничну станцію, звільнила велику групу переселенців, які перебували під конвоєм та спалила 80 вагонів; 2-га, наскочила на головний військовий штаб та знищила його; 3-тя група зробила засідку і знищила 55 польських бандитів (при цьому, їх 70 було поранено);

12.03.1946 р. на залізничному шляху Олешичі – Нова Гребля повстанці пустили під укіс поїзд, яким їхало польське військо з Ярослава до Ромашова з метою насильного переселення українців;

14.03.1946 р. зробивши засідку на шляху Милків – Старе Село повстанці знищили 16 бійців Війська Польського, що поверталися з пограбованого села Милків;

17.03.1946 р. знищено дві автомашини з польськими прикордонниками (17 убитих), у цей же день біля с. Фельбах відбувся бій з відділом повстанців та Війська Польського, втрати поляків склали 17 убитими, втрати повстанців – 1 убитий та 1 поранений;

21.03.1946 р. Військо Польське атакувало українське с. Улюч (Перемишлящина), де квартирували два відділи УПА, знищено 5 польських бійців Війська Польського. У результаті удалого наступу повстанців поляки відступили у те місце, де на них чекала повстанська засідка, втративши у бою ще 5 польських бійців, польська військова частина у паніці втекла;

у другій половині березня повстанці наскочили на польські села Залусся, Нове Брусно, Лівча, в результаті чого 67 бійців Війська Польського були убиті, українці втратили 2-х повстанців убитими;

23.04.1946 р. відділ УПА провів бойову акцію на залізничну станцію в Угневі. У місті в той час перебувало 500 бійців Війська Польського. Супротивник у паніці втік, залишивши 30 чоловік убитими, було здобуто багато зброї й амуніції, власні втрати – 11 повстанців легкопоранено;

24.04.1946 р. відділ УПА «Вовки» зробив засідку на шосе Груберів – Баряж на автоколону Війська Польського. Усі 18 автомобілів було знищено, коли на допомогу полякам прибули польські бійці ще на одній автомашині та танкеткою, їх також було знищено українськими повстанцями. Ворог втратив 51 убитими, повстанці втратили одного убитим;

27.05.1946 р. відділи УПА і військові частини польського підпілля провели спільний наскок на м. Груберів. Здобуто та знищено будівлі НКВД, звільнено українських та польських в'язнів, ворог втратив убитими – 30, повстанці втратили одного убитим, польське антикомуністичне підпілля втратило 4-х убитими;

28.05.1946 р. за результатами бою у Метлинському лісі з великою бандою енкаведистів, 32 їх було знищено, повстанці втратили 3-х убитими і 5-х їх було поранено.

Також особливої уваги заслуговує бій за м. Бірча, що його польське командування перетворило у свою військову базу. Так, упродовж 6-7 січня 1946 р. загін українських повстанців на чолі з командиром «Коником» атакував це місто, у якому перебувало 1500 польських і радянських солдатів. Місто повстанцями було взяте штурмом. Ворог втратив 70 вбитими і понад 150 пораненими, тоді як з боку повстанців було поранено 22, а загинуло 23 бійці, серед яких був і безстрашний командир «Коник»;

20 березня 1946 р. повстанські курені «Хріна» і «Мирона» атакували велике село Яселко, де зібралися відділи польських прикордонних військ і державної безпеки з усієї околиці. Ворога було повністю розгромлено, ворог втратив багато убитими, 79 польських військовослужбовців, у тому числі 12 офіцерів, було взято у полон та здобуто велику кількість зброї;

22 березня 1946 р. відділ «Дідика» вчинив партизанську акцію в с. Кам'янка. Українські повстанці знищили приміщення державної безпеки, міліції та залізничну станцію з 40 ка вагонами, призначеними для вивозу українських «переселенців».

26 березня 1946 р. загін «Хріна» розгромив у Височанах загін польської міліції чисельністю 180 чол.;

28-31 березня 1946 р. на польсько-словацькому кордоні відділи «Хріна» й «Мирона» розгромили усі гарнізони Війська Польського, взявши в полон 150 військовиків;

30 березня 1946 р. курені «Хріна» і «Мирона» звели великий бій з 32-м полком Війська Польського, в результаті бою ворог відступив.

Всього у 1946 р. українськими повстанцями було проведено більше як півтори сотні військових акцій на Закерзонні, у яких загальні втрати польських військових тільки вбитими склали більше 2 тис.

Зіткнувшись з таким могутнім опором, польський уряд вирішив тимчасово припинити злочинну акцію щодо насильницького виселення українців з їх земель: 15 червня 1946 р. він проголосив, що процес «репатріації» українців з Закерзоння закінченим, а тому визнає решту українського населення, що залишилося, поляками.

Однак, це був лише тимчасовий маневр, спрямований на перегрупування польських сил для організації нових акцій виселення українців. Весною 1947 р. на Закерзоння прибув відомий польський воєначальник К. Сверчевський, щоб на місці

вивчити ситуацію і розробити новий план бойових дій проти УПА. Однак, 28 березня 1947 р. на шосе між Балигором і Тісною у бою з українськими повстанцями під командуванням «Хріна», польського генерала було знищено.

28 квітня 1947 р. польський комуністичний режим за підтримки комуністичних режимів СРСР та Чехословаччини розпочав проти українців операцію «Вісла», суть якої полягала в примусовому переселенні українців Закерзоння у глибинні регіони Польщі, щоб позбавити УПА підтримки українського населення.

Згадує Орест Галан, політвиховник куреня «Рема»: «Радянський Союз, Польща і Чехословаччина підписали договір про знищення УПА в Карпатах, Їм це не вдалося, бо тоді Головне командування УПА видало наказ окремим повстанським відділам пробиватись на Захід, щоб там поширювати інформацію про нашу повстанську боротьбу, а іншим повстанським відділам пробиватись через польсько-радянський кордон до Карпат… у 1947 році ми не могли відкрито підійти до польського кордону великими силами, бо це було помітно, а до кордону ми могли підходити лише малими групами і поодинці, через «вікно», що було біля Старого Самбора переправлятися через кордон до Карпат… Ми пішли на південь, вибрались на якусь гору і зайняли старі радянсько-німецькі окопи, впорядкували їх, вирили нові ходи сполучення… нам не було куди відступати, бо позаду був Сян, надійшов «Бурлака» і сказав, що потрібно готуватися бо бою… через деякий час по нас почала стріляти польська артилерія і ми відійшли на другу оборони… після артилерійської підготовки на нас пішло польське війська, їх було так багато, наче саранчі. Ми підпустили їм ближче на кидок гранати, а потім поступила команда «Гранати до бою!» І тут у ворога полетіло десятки гранат, а далі – грімке наше «Слава!». Ми пішли на пробій і поляки розступились і відступили… ми прорвались в Україну, а інші відділи через Польщу, Чехословаччину, Австрію пішли на прорив у Західну Німеччину, щоб там здатися американцям і всьому Вільному світу розказати про нашу боротьбу з комуністичними режимами східної Європи…»

Сьогодні вже відомо, що першим у Вільний світ прорвався повстанський відділ під командуванням «Громенка», пройшовши півтори тисячі кілометрів, згодом прорвалися менші відділи українських повстанців…

Орест Галан в подальшому згадував: «ми твердо вирішили здатися не німцям, а американцям… американські військові нас розпитували, якою дорогою ми йшли і що бачили, ми їм то все розповідали, однак ми твердо їм заявили, щоб вони нас не розпитували про наші організаційні справи, бо ми їм про це не розкажемо… і вони нас про те не питали…»

У статті «Українські повстанці інтерновані в американській зоні» в газеті «Нью Йорк таймс» від 11 вересня 1947 року йшлося: «… сьогодні о 3-й годині ранку американськими військами в Пассау біля Чехословацького кордону оточено та інтерновано тридцять шість членів УПА, які пробилися до Баварії з їх прабатьківської землі… світ дізнався про них… як заявляють українці-повстанці: «Ми шукаємо нових союзників… ми завжди напоготові… можливо ми скоро повернемося в Україну…»

Після того як українські повстанці та підпільники залишили Закерзоння, уся активна боротьба з більшовицьким режимом продовжувалась лише в Західній Україні.

Як згадував радянський активіст Анатолій Вовк: «У Львові була тривожна атмосфера. Місцеве населення підтримувало УПА і ОУН беззастережно…»

28 травня 1947 р. у Варшаві було укладено польсько-чесько-радянський договір про спільні військові дії Польщі, Чехословаччини й СРСР проти УПА. Ті дії були тісно пов'язані з виселенням близько 300 тис. українців Закерзоння.

Метою операції «Вісла» було примусове виселення чверті мільйона українців, які ще залишилися на Закерзонні.

Операція «Вісла», за задумом її авторів, повинна була допомогти комуністам завоювати симпатії польських шовіністичних кіл. Це був час завзятої політичної боротьби після польських виборів, що відбулись у січні 1947 р., коли польські комуністи програли вибори до польського парламенту і місцевих виборних органів, а тому, щоб втримати владу, вдалися до фальсифікацій у процесі підрахунку голосів виборців.

Радянське командування перекинуло з Львівської області танкову дивізію, спеціальні протипартизанські загони і заблокувало прикордонними військами українсько-польський кордон, чехи також вислали проти українських повстанців гірську бригаду, а поляки моторизований корпус, складений з трьох дивізій.

Всі ці три військові з'єднання комуністичних держав мали на своєму озброєнню артилерію, танки і літаки.

Загальне командування каральною операцією проти українських повстанців здійснював маршал Польщі Роль-Жимерський за допомогою міністра внутрішніх справ Польщі Радневича.

Першочерговою метою каральної операції проти українських повстанців було розбити українські військові відділи на території Лемківщини й Перемишльщини, оскільки ці українські землі були відрізані від польської території смугою міліцейських частин. У ході операції польські військові каральні частини розпочали повне примусове виселення всього не лише українського, а й польського населення. Поляків виселяли тому, що вони інколи сприяли українським повстанцям: наприклад, ветеран УПА Д.Бесараб, який кілька років воював на Лемківщині згадував, що польські селяни з місцевим ксьондзом допомагали їм провіантом, ганьбили вояків Армії Людової за те, що вони мають державу, а все одно є розбійниками.

Українське населення виселялось у Південну Прусію, а польське вглиб Польщі.

Українські повстанці з метою налагодження дієвої співпраці у боротьбі з комуністичними режимами Польщі та СРСР також зверталося до польського населення:

Звернення УПА до польського населення Закерзоння у 1946 р.

«Український визвольний рух, у формах діяльності ОУН та УПА і репрезентований УГВР не є, і ніколи не був рухом фашистського типу… цей рух бореться проти імперіалістичної політики Москви, невільництва, диктатури, тиранії…

Український визвольний рух ніколи не орієнтувався на гітлерівську Німеччину. Від початку німецької окупації цей рух боровся з гітлеризмом…

В УПА немає жодного німецького старшини…

УПА старається дотримуватись правил людськості у веденні війни як щодо ворожих збройних сил, так і щодо цивільного населення. Тому УПА звільняє усіх полонених вояків Червоної Армії і Польського Війська, на яких індивідуально не лежить вина за вчинені акти насильства чи вбивства. УПА бореться проти НКВД, МГБ та ін. поліційних формацій. До цивільного населення УПА ставиться толерантно, бо наша ідеологія спирається на загальнолюдські гасла. Ми не застосовуємо терору, бо самі проти нього боремося. Основною точкою зору УПА є спільна боротьба поневолених Москвою націй. УПА не тільки не тероризує польське населення, а навпаки, входить з ним у контакт на польсько-українському кордоні, шукає порозуміння у спільній боротьбі з Москвою. УПА радо вітають у польських селах, вона співпрацює з підпільним антикомуністичним польським рухом. Сьогодні, перед загрозою обопільного поневолення україно-польський конфлікт має відійти на другий план, а згодом взагалі щезнути. Ми, українські націоналісти проводимо політику співпарці з польським народом і стоїмо на платформі спільної боротьби проти Москви. Тяжкий досвід, здобутий Польщею в останній війні, сучасне політичне становище спонукають усіх польських патріотів змінити курс польської політики. Зміна у напрямі визнання природних прав українського і інших народів Східної Європи на політичну незалежність… звинувачення більшовиків, що український визвольний рух веде антипольську політику є брехливою більшовицькою пропагандою…

Українські повстанці, 1946 р.»

Українське населення під час насильницького виселення транспортувалось під посиленою охороною на так звані «земе одзискане» (повернуті землі польські) у Південну Прусію та Сілезію. Здебільшого, їх розселяли по польських селах малими групами з метою якнайшвидшої їх асиміляції поляками. Кількість українців не мала перевищувати 10% польського населення, заборонялось також безпосереднє сусідство українських переселенців зі своїми земляками.

Крім того, як правило, українцям надавалися розграбовані або знищені колишні німецькі господарства. Українцям годі було сподіватися на будь-яку допомогу місцевої польської влади. Навпаки, 23 квітня 1947 р. Політбюро ЦК Польської робітничої партії прийняло рішення про утворення концентраційного табору для українського населення у Явожному. Він був збудований на базі філіалу колишнього нацистського табору в Освенцімі. В рамках операції «Вісла» в ньому було ув'язнено 4 тис. українських жінок, дітей та осіб похилого віку.

Протягом місяця вся Лемківщина, Перемишльщина, Ярославщина перетворились на безлюдну пустелю, оскільки все українське цивільне населення цих регіонів було примусове виселене.

У ЦЬОМУ АСПЕКТІ Я ЗАДАДАЮ ЗАПИТАННЯ, ЩО ЦЕ ЯК НЕ ГЕНОЦИД УКРАЇНЦІВ ПОЛЬСЬКОЮ КОМУНІСТИЧНОЮ ВЛАДОЮ?

Після цього розпочалось прочісування тамтешніх лісів. Відділи УПА чинили мужній опір карателям, та їх становище було дуже важким з причини величезного насичення цього Краю ворожими військами, але й з огляду на повне обезлюднення українських територій, що надзвичайно ускладнювало продовольчу проблему УПА, до того ж у новій ситуації, коли відділи УПА перебували в беззупинних маршах.

Примусове вивезення українського населення позбавило збройну боротьбу УПА на цих теренах основної мети захисту українського населення, зробило боротьбу тут безперспективною.

Тому, Головнокомандувач УПА, Р.Шухевич видав наказ припинити збройну боротьбу на українських територіях Закерзоння. У зв'язку з блокуванням радянськими прикордонниками та військовими частинами всього західного кордону СРСР, окремі загони повстанців отримали завдання з боями прориватись на Захід, а решта, де це можливо, перейти на територію СРСР. На виконання цього завдання усі повстанські відділи, що перебували на Закерзонні розчленувались на менші відділи і підвідділи і в безустанних боях, маршах, витримуючи голод, прорвалися з ворожого кільця і перейшли у рейди, одні, – на Захід, а інші, – до СРСР.

Так, наприклад, вдало відступили на територію Галичини загони УПА «Рена» і «Хріна».

Історична довідка

Антиповстанська боротьба, яку розвернула влада комуністичної Польщі у Закерзонні, тобто, території, що перейшла до Польщі за радянсько-польськими договорами 1944-1945 років про кордон, мала дещо відмінний характер. Насамперед, це пов'язано з особливою увагою до національного питання. Власне, ОУН і УПА активно перешкоджали виселенню з регіону місцевого українського населення в УРСР, як це передбачалося згідно з відповідними угодами про кордон.

Влітку, 1945 р. проти відділів УПА було спрямовано непідготовлені до протиповстанської діяльності підрозділи війська польського, тому, усі проведені заходи не мали для них жодного успіху.

Проте, починаючи з вересня 1945 року, коли розпочалась основна фаза виселення українців, польська сторона за допомогою радянського режиму перебудувала свою тактику, а саме, проти українського підпілля були направлені спеціально підготовлені частини Війська Польського, Громадянської міліції, Управління внутрішньої безпеки та Військ прикордонної охорони.

Першочерговим завданням, яке стояло перед польськими каральними органами, було виселення українців, і, як наслідок, позбавлення ОУН і УПА бази для подальшої діяльності в регіоні. Упродовж осені 1945 – літа 1946 року польській владі вдалося насильно виселити понад 500 тис. українців. Процес депортації супроводжувався постійними боями з відділами УПА та боївками місцевої самооборони. Врешті-решт, станом на осінь 1946 року польська сторона завдала українському рухові значних втрат і отримала військову перевагу. Однак, перехід українських повстанців на засади підпільної боротьби не дав полякам змоги розгромити їх остаточно.

Наприкінці 1946 року польське керівництво поставило перед собою завдання виселити в західні райони Польщі тих українців, котрим вдалось уникнути депортації.

Водночас, було вирішено остаточно ліквідувати українське підпілля. У квітні 1947 року протиповстанська операція була повністю готова поляками. Приводом до швидкого втілення задуманого поляками плану стала загибель 28 квітня 1947 року віце-міністра оборони Польщі генерал-полковника Кароля Сверчевського в результаті засідки сотень УПА «Хріна» та «Стаха». Цього ж дня польською комуністичною владою було ухвалено рішення про початок операції під назвою «Вісла», яку очолив генерал-майор Стефан Моссор.

Акція «Вісла» офіційно тривала з 28 квітня до 28 липня 1947 року. Її проводили за сприяння прикордонних військ СРСР та Чехословаччини, які перекрили свої кордони з Польщею, щоб унеможливити просування підрозділів УПА. Основною тактикою оперативної групи в боротьбі з українським підпіллям було переслідування і блокування відділів УПА. Метою цієї акції було примусове повне виселення українців з рідних земель (оскільки сталінський режим відмовився їх приймати) у північні і західні землі Польщі, які їй повернула Німеччина, і з яких було примусово виселено понад 3 млн. німців. Ця акція передбачала обов'язкове розпорошення українського населення серед польського для його якнайшвидшої асиміляції. Відповідну постанову про проведення цієї акції підписали тодішні керівника Польської держави В. Гомулка і Б. Берут. Акція розпочалася 28 квітня 1947 року силами 6-ти дивізій польського війська. Вона проводилась з надзвичайною брутальністю і жорстокістю. На збори українцям давали не більше 2-3 години. Брати з собою можна було лише найнеобхідніші речі, вантажили у товарні вагони і насильно вивозили з рідних місць. Українців виселяли з Жешувського, Люблінського і Краківського воєводств. Депортовані українці становили на землях, де їх поселяли, не більше 10% населення того, чи іншого села. За рішенням комуністичної польської влади українців не можна було поселяти ближче 50 км. від сухопутного кордону і 30 км. від морського кордону.

Для особливо небезпечних, на думку польського комуністичного режиму українців, особливо з УПА, за досвідом СРСР, рішенням Політбюро ЦК Польської робітничої партії від 23 квітня 1947 року було створено спеціальний концтабір Явожно, біля Кракова, про який вже йшлося вище. Він діяв до кінця 1949 р. Серед 4000 ув'язнених там були всі українські священники Закерзоння, багато вчителів, лікарів, до 70 жінок і навіть діти.

Кілька сотень українців, при цьому, були розстріляні.

У ході проведеної акції польські війська оперативної групи виселили 140 575 українців, поляки убили 53 і захопили у полон 792 українських повстанців і підпільників. Восени 1947 р. польській владі вдалось остаточно ліквідувати українське підпілля та повстанських рух на Закерзонні.

Це був справжній геноцид польської комуністичної влади стосовно решток українського народу на території «соціалістичної» Польщі.

Спроби обґрунтувати перед світовою громадськістю акцію «Вісла» необхідністю викорінити діяльність УПА, не витримують критики, оскільки на той час на цих землях в лавах УПА налічувалось близько 1 700 вояків, а тому, враховуючи їх малочисельність, для польської влади вони реальної загрози не становили.

У жовтні 1947 р. внаслідок облави загинув провідник ОУН Закерзонського краю Ярослав Старух на псевдо «Стяг». З огляду на це, командувач Воєнної округи «Сян» Мирослав Онишкевич (псевдо «Орест») видав наказ про розпуск вцілілих повстанських відділів.

Так закінчилась героїчна боротьба УПА на Закерзонні, якою славою вкрито не тільки українську зброю, але й створено надзвичайно важливий історико-правовий документ боротьби українського автохтонного населення Закерзоння проти злочинного та насильницького виселення з його прабатьківської землі.

Велика військова операція трьох комуністичних держав – Польщі, СРСР та Чехословаччини проти мирних українців та УПА весною і літом 1947 р. призвела до переривання дій УПА тільки на терені Закерзоння.

На теренах УРСР збройна боротьба УПА та українського підпілля ОУН проти ненависного більшовицького режиму продовжувалась.

29 червня 1945 р. у Москві був підписаний радянсько-чехословацький договір про Закарпатську Україну, в якому визнавалося, що на основі дружньої угоди обох сторін, Закарпатська Україна возз'єднується з УРСР. Цим возз'єднанням було завершено історичний процес так званого «збирання» усіх українських земель у межах однієї держави: Москва переконала Чехословаччину та Румунію відмовитись від претензій на Закарпаття та Буковину відповідно. Під кінець 1945 р. територія радянської України розширилась до понад 580 тис. кв. км. Та збільшилась до 10 млн. населення. Та найважливішим для українців територіальним питанням, що його розв'язала Друга світова війна стало включення Західної України до складу СРСР. СРСР переконав США та Великобританію погодитися на приєднання до УРСР земель, де західні українці складали більшість населення. В результаті у 1945 р. на Ялтинській конференції СРСР удалося примусити поляків поступитися своїми претензіями на м. Львів, Галичину та Волинь і провести кордон із СРСР по так званій лінії «Керзона». Як компенсацію полякам було віддано частину Південної Прусії, а також землі на захід та північ від старого польсько-німецького кордону.

Щодо заяв поляків про їх винищення Українською Повстанською Армією:

Керівництво українською партизанською боротьбою на Поліссі здійснювали Василь Івахів та Дмитро Клячківський. Коли 13 травня 1943 р. в бою з німцями загинув Івахів, боротьбу повністю очолив Клячківський.

Офіційний наказ стосовно поляків «Клим Савур» видав не пізніше червня 1943 р. Цей факт підтверджує один з місцевих командирів УПА Юрій Стельмашук («Рудий»). Він, зокрема, стверджував: «у червні 1943 р. представник Центрального проводу ОУН «Клим Савур» передав мені в усній формі таємну директиву Центрального проводу ОУН про суцільну і повну ліквідацію всього польського населення, яке проживає на території західних областей України… у червні 1943 р. я зустрівся у Колківському лісі з «Климом Савуром», заступником керівника штабу Головного командування «Андрушенком». «Савур» дав мені наказ знищити всіх поляків у ковельському окрузі. Я не мав права не виконати наказу, але виконати мені не дозволяли власні переконання. Я звернувся до «Андрушенка» який сказав мені, що це не є наказ з Центру, що це перекручено на місці… а є рішення лише про переселення поляків…»

ЧАСТИНА СЬОМА

ПІД НОВОЮ РАДЯНСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

1. Нові тактичні схеми подальшої діяльності Української Повстанської Армії

(Нові схеми подальшої боротьби українського національно-визвольного руху проти радянського режиму, «Дажбог», «Олег», «Орлик», їх загальна характеристика)

В період тотального наступу НКВС, радянської армії та політичного режиму на український визвольний рух у післявоєнний період, перед лідерами повстанського руху і українського підпілля постало завдання виробити нові схеми подальшої боротьби з більшовицьким режимом, які б не лише давали успіхи у подальшій боротьбі, але й вберегли українських патріотів від винищення.

Відтак, упродовж 1945-1946 рр. лідери ОУН та УПА в Україні, Р. Шухевич, В. Кук, О. Гасин, В. Сидор, Р. Кравчук, П. Федун та ін. виробили три наріжні тактичні схеми подальшої боротьби з режимом. Їх положення коригувалися залежно від поточної ситуації в кожному регіоні Краю.

Рішення цих завдань викладено в цих програмах, що мали зашифровані назви:

«Дажбог» – збереження підпілля і по можливості його поповнення перевіреними та ідейно-вихованими молодими кадрами.

«Олег» – виховання в легальних умовах молодих кадрів з метою подальшого їх використання або легально як носіїв національно-свідомої ідеї.

«Орлик» – розповсюдження ідей ОУН серед населення східних областей України.

Відтак, виконуючи ці програми, керівники різних рівнів підпілля в західних областях України давали вказівки референтурам українського підпілля та своїм підлеглим змінити форму боротьби, а саме: посилити конспіративність в роботі, зменшити активну бойову діяльність, припинити відкрите поширення націоналістичної літератури та листівок. При цьому, розрахунок було зроблено на збереження існуючих підпільних ланок, щоб зменшити активність операцій проти українського визвольного руху зі сторони НКВС-НКДБ.

При цьому, головною була тактична схема «Дажбог», що визначала принципи подальших дій українського національно-визвольного руху в нових умовах, спрямовані на його виживання та протидію радянському будівництву на українських землях. Конкретно ця схема передбачала: збереження кадрів підпілля шляхом легалізації та мінімізації відкритих виступів; створення оперативних позицій українського підпілля в органах радянської влади, таємна підготовка до можливого захоплення (згідно з відповідно командою) влади в Україні; зрив у різний спосіб заходів з радянізації України; посилення конспірації, дезінформування супротивника щодо реальної чисельності членів підпілля.

«Дажбог» орієнтувався на ретельну конспірацію, налагодження системи бункерів та ліній конспіративного зв'язку. Виняткове значення надавалося необхідності розбудови «легальної сітки» – груп або окремих «симпатиків» підпілля, які мешкали легально, мали можливість створювати осередки сприяння підпіллю в органах радянської влади і установах, колгоспах, підприємствах тощо: у той час у переважній більшості українських селищ і малих міст існували чоловіча і жіноча сітки ОУН, а у великих містах по 2-3 паралельні підпільні мережі.

«Ідейним» учасникам руху рекомендувалося вступати до комуністичної партії та комсомолу. Українським визвольним рухом легалізовані підпільники розглядалися як кадрове поповнення цього руху на випадок повномасштабної війни з радянським режимом.

Наслідком практичного впровадження цієї схеми стало те, що у 1945-1947 рр. «легальна» мережа вкрила всю сільську місцевість Західної та Центральної України, включаючи й Вінничину та Кам'янець-Подільщину. Точна кількість таких осередків історикам досі невідома, але загалом можна говорити про декілька десятків тисяч осередків «легальної» мережі.

Проводом ОУН (б) в Україні визначалися організаційні завдання для учасників запасної мережі, право підбирати яких закріплювалося за керівниками окружних та вищих за них за підлеглістю територіальних проводів, що зводились до такого: не вести активної боротьби проти радянського режиму, обмежуючись збиранням інформації (зв'язок з ними приписувалось здійснювати не частіше 3-х – 4-х разів на рік, що мало здійснюватися суворо конспіративно); у разі початку нової війни СРСР з іншими державами слід бути готовими негайно перейти на нелегальне становище і мати відповідні укриття, віддалені від місць можливих бомбардувань і активних бойових дій; під час такого збройного конфлікту створити «ініціативні групи», якими слід захоплювати владу на місцях від імені Української Головної Визвольної Ради, забезпечити нову українську владу збройною силою українців.

Крім учасників запасної мережі ОУН (б) у «відповідальний» момент слід було користуватися допомогою осіб, які не мали відношення до Організації, однак співпрацювали з нею на патріотичній основі. Серед них – відома українська письменниця «Ірина Вільде» (Дарія Полотнюк), яка до 1949 р. підтримувала контакти з керівником Львівського крайового проводу З. Тершаківцем.

Втілення у життя тактичної схеми «Дажбог» потребувало вжиття найактивніших спеціальних заходів по лінії Служби безпеки, що й було здійснено.

На неї, зокрема, покладалося завдання творення та організації роботи розвідувально-інформаційної мережі (у тому числі «легальної» мережі), контррозвідувальний захист нелегального середовища, здійснення «силових» акцій проти представників адміністрації та активу, негласних помічників НКВС та МДБ, забезпечення конспіративності навколо місць укриття лідерів та функціонерів підпілля, ліній його зв'язку.

Перебудова діяльності українського національно-визвольного руху за рекомендаціями «Дажбог» дала йому змогу після більшовицьких «ударів Великої блокади» швидко відновити свою діяльність. Так, у березні 1946 р. українським опором було здійснено великі відкриті антирадянські акції: у березні – 53, у квітні – 159, у травні – 218, у липні – 235.

Тактична схема «Олег» спрямовувалася на виховання і підготовку до боротьби молодих кадрів українського підпілля як основного джерела поповнення «живої» сили руху опору. Вона передбачала такі основні завдання: формування механізму підбору молодіжних кадрів; виховання української молоді в націоналістичному й націонал-патріотичному дусі; формування в молоді різнопланових (організаційних, конспіративних, пропагандистських, розвідувально-терористичних) навичок боротьби в легальних підпільних умовах; керівництво поточною діяльністю мережі молодіжних організацій.

Згідно з цією схемою керівниками українського підпілля відпрацьовувалася система підбору молодіжних кадрів. Як зазначалося в записках Організаційного референта Проводу «Захід-Карпати» В.Савчака («Сталя») від серпня 1947 р.: вказівки Центрального Проводу вимагали постійно вести роботу з підбору кандидатів для підпілля. Сільську молодь рекомендувалося вивчати не менше двох місяців та чотири місяці виховувати, міського мешканця відповідно чотири і вісім місяців.

Рік-півтора ці особи перебували рядовими підпільниками, їх відданість і морально-ділові якості перевірялися на конкретних дорученнях, у тому числі розвідувальних, з виявлення ворожої агентури, інших актах спротиву.

За тактичною схемою «Олег» запроваджувалася градація молоді на «симпатиків», кандидатів, дійсних членів підпілля. Ними вивчались програмні документи ОУН та УПА, з історії України та сусідніх народів, міжнародного становища, риторики, психології, устрою радянської держави, методів конспірації, методів діяльності радянських спеціальних служб тощо.

Згідно з вимогами інструкції «Модерна зброя підпілля» (1950 р.), в основу виховання української молоді пропонувалося покласти такі постулати, як: «конспірація», «збереження організаційних тайн», «обережність», «організованість», «розважливість», «мовчазність», «точність».

Використовуючи цю схему щороку на нелегальне становище переводилося від кількох сотень до двох тисяч молодих українців. Чимало з яких переходило до більш активнішої форми боротьби з радянським режимом.

Тактична схема «Орлик» (інша назва «Харків») передбачала поширення впливу ОУН на східні та південні регіони України. У східних областях України у 1946 р. продовжувало діяти законспіроване підпілля ОУН. У 1946 р. силами українського руху опору тих регіонів було здійснено: 80 терористичних актів, 12 диверсій, 234 напади на колгоспи та МТС тощо.

Провідні цілі «Орлика» полягали в: створенні організаційної мережі та кадрового резерву ОУН у східних та південних регіонах України; розгортанні там пропагандистської та розвідувальної роботи; пропагандистській та опитувальній роботі з вихідцями зі сходу та півдня України, що працюють у її західних областях.

Як занотував «Сталь» (загинув 20 жовтня 1949 р.) тактична схема «Орлик» є тонкою, складною і небезпечною проблемою для радянського режиму. Вести роботу на сході України необхідно на основі пропагандистських праць П. Федуна (референта пропаганди Центрального Проводу ОУН). П. Федун у травні 1950 р. розробив «Пам'ятку для українців зі східних областей», у якій пояснювалися цілі боротьби ОУН, а мешканці сходу України закликалися до саботажу політики радянського режиму, співпраці з націонал-патріотичними українськими силами.

Через великі людські втрати проблема практичного застосування «Орлика» загострилася наприкінці 1940-х років. У 1948 р. Р. Шухевич висунув гасло «Обличчям до Сходу!».

Тоді ж було ухвалено рішення готувати групи досвідчених підпільників, які добре володіли російською мовою, знали історію на побут українців Лівобережної України у взаємодії з залученими до співпраці «східняками», вони повинні були готувати опорні пункти («зачіпні хати»), вести пропаганду й розвідку на східних українських землях.

Виконуючи тактичні настанови схеми «Орлик» на Схід України були направлені досвідчені емісари ОУН. Так, у червні 1949 р. за завданням Львівського крайового проводу Київську та Чернігівську області відвідав Г. Голояд («Марта», дружина П. Федуна), яка збирала відомості про хід колективізації у цих областях та з'ясувала можливості створення там «запасної сітки» ОУН. Також у східні області була відряджена І. Ільків («Роксолана»). З нею було відправлено листа з вказівками методики насадження кадрів на випадок українського антирадянського повстання, приділення особливої уваги інтелігенції, збиранні інформації про різні сторони життя цього українського регіону.

У цей час в окремих проводах запроваджувалися окремі підрозділи з роботи на Сході України. Так, наприклад, була створена група «особливого призначення Дем'яна» у складі Рівненського обласного проводу ОУН.

Навесні 1950 р. Центральний Провід ОУН видав додаткові вказівки щодо діяльності на Сході України «вшир» (використання «східняків» для пропаганди і розвідки на Сході України) та «вглиб» (підбір «східняків» для членства в ОУН та постійній роботі на Сході України).

Такі ж настанови містилися і в інструкції «Бджола», видана у 1950 р.

Окремі проводи ОУН закріплювалися для роботи і інших регіонах і сусідніх республіках СРСР: Буковинський окружний – у Молдавській РСР, Коломийський – у Запорізькій й Дніпропетровській обл., Станіславський – у Кримській обл., Калуський – в Одеській, Миколаївській, Кіровоградській, Херсонській областях.

У тактичних вказівках проводу «Захід-Карпати», виданій у 1950 р. зазначалось на необхідність залучення даного проводу до роботи на Кубані і Кавказі, у Вінницькій, Житомирській, Харківській, Чернігівській областях.

У 1952-1953 рр. у східних областях України вже діяли десятки молодіжних груп ОУН.

Це говорить про те, що визвольний характер українського національно-визвольного руху не дивлячись на широкомасштабні більшовицькі репресії та контроль за українським населенням з боку репресивних радянських органів широко підтримувався широкими верствами українського населення в усіх регіонах України: «Для забезпечення «Орлика» підкреслював «Сталь» «вимагалося всі кроки узгоджувати з СБ. Вона мала вивчати кадри для направлення на Схід, спостерігати обстановку в регіоні, досліджувати методи реагування МДБ на просування туди ОУН».

Положення тактичних схем «Дажбог», «Олег» та «Орлик» відповідно до конкретної обстановки конкретизувалися на нарадах вищого керівництва ОУН та УПА та в їх інструктивних документах. Вони розроблялися у вигляді комплексних або сезонних «тактичних вказівок» та «інструкцій», наприклад, щодо окремих кампаній (стосовно зриву виборів до Верховних рад УРСР та СРСР, колгоспного будівництва, збирання врожаю тощо), інструкцій стосовно напрямів роботи (пропаганди, по лінії розвідки, із внутрішньої безпеки тощо), вказівок для провідників певних рівнів чи територій або окремо для референтів СБ.

2. Знищення радянським режимом українських церков

(До питання християнства в Україні, Українська православна церква Київського патріархату, до історії функціонування української церкви, державне і церковне життя на українських землях у недалекому минулому, незалежність української церкви, підступність Москви щодо організації церковного життя на українських землях, підступне знищення більшовиками незалежних українських церков, а також Української автокефальної православної церкви, масштаби більшовицької «діяльності», підступне знищення більшовицьким режимом Української греко-католицької церкви, завдання на найближче майбутнє)

На 2021 рік – рік 30-ліття незалежної України – в нашій державі сконцентровано більше половини всіх православних церков колишнього СРСР і близько 48 відсотків усіх вірян. Усі три українські лаври: Почаївська, Києво-Печерська, Святогорська на сьогодні належать промосковським попам, а тому є цілком зрозумілим, що Москві не хочеться усе це втрачати.

Звернімось до першоджерел: Київський князь Володимир прихилився до грецького обряду (християнства) і сам охрестив свою державу – Київську Русь. Було це у 988 р. Він прийняв християнство й саме його візантійський різновид, оскільки це був поміст для близьких зв'язків з Візантією, що тоді була наймогутнішою державою світу. Відтоді християнська віра стала немов би цементом, який зв'язував різні східнослов'янські племена, що тоді заселяли землі сучасної України, в одну державність. Цей цемент зв'язував племена деревлян, полян, кривичів, в'ятичів, сіверян та ін., які жили в той час на землях сучасної України. У цей час до земель Київської Русі були прилучені й землі сучасної Західної України.

В основі цієї західної орієнтації лежало прагнення підпорядкувати собі головні торгівельні шляхи, що вели на Захід, а також прокласти інші шляхи на Константинополь. Тобто, Київська Русь на той час була найбільшою державою у Європі, охоплюючи близько 800 тис. кв.км. з населенням у різний період від 3-х до 12-ти млн. людей.

Християнство у той час «пустило» глибоке коріння в Києві. Сусідство Русі з християнізованими болгарами, поляками та уграми лише прискорило цей процес.

Тіснішими стали стосунки Володимира, який тепер належав до християнської «сім'ї правителів» з іншими європейськими монархами.

Прийняття християнства мало позитивні наслідки й для внутрішнього життя країни. Оскільки вчення Візантійської церкви підтримувало монарше право на владу, київські князі віднайшли у ній ту ідеологічну опору, якої раніше не мали. До

того ж церква з її складною внутрішньою підпорядкованістю знайомила київських князів з новими, більш удосконаленими моделями управління державою.

А в самому суспільстві Київської Русі з'явилась активно діюча установа, що не тільки забезпечувала не знане раніше духовне й культурне єднання, а й справляла величезний вплив на культурне й господарське життя.

Взагалі, завдяки епохальному вибору Володимира, Київська Русь стала пов'язаною з християнським Заходом, а не з ісламським Сходом. Цей зв'язок зумовив її історичний, суспільний і культурний розвиток.

Після 988 р. в український ужиток увійшло письмо, базоване на абетці, створеній ченцями Кирилом і Мефодієм – греками, які поширювали християнство серед слов'ян.

Осередком церковної організації була столиця держави – м. Київ, де було закладено митрополію, тобто, верховне єпископство. Друге єпископство було закладено в м. Переяслав, також з правами митрополії. Керував церковним життям в Україні константинопольський патріарх, що було перервано в середині XIII ст. під час навали на землі Київської Русі татаро-монголів.

У цей час та після татарського нашестя керування церковним життям в Україні перейняла на себе Москва.

У 1458 р. після відновлення митрополії в Києві, остання розірвала церковні зв'язки з московською церквою й повернулась під верховенство константинопольського патріарха.

У 1648-му, на початку національно-визвольної війни українського народу, Б. Хмельницький неодноразово підкреслював, що однією з першочергових цілей повстання є оборона християнства, в саме – православ'я. Тому церкві щедро роздавали землі та привілеї. Внаслідок цього, майже 20 відсотків усіх орних земель тогочасної України були в її володінні, а отже, вона була значною економічною силою.

Сильним було й політичне становище церкви. За перших українських гетьманів: Б. Хмельницького, Ю. Хмельницького, І. Виговського, П. Дорошенка, київські митрополити Сильвестр Косів та Діонісій Балабан користувалися повною свободою дій у веденні церковного життя. При цьому, козацька верхівка не втручалася в справи церкви, а духовенство й церковне селянство становило майже автономний сегмент українського суспільства. Навіть у стосунках з московськими царями та польськими королями, під владою яких перебувало багато православних, київські митрополити проводили власну політику.

Після так званого возз'єднання 1654 р. така свобода української православної церкви для московітів була непотрібною. Особливо гостро це питання постало у 1658 р. через підтримку київським митрополитом Балабаном рішення українського гетьмана І. Виговського здійснювати супротив московським впливам в Україні та зміцнення зв'язків з Польщею.

Гетьман готувався до війни з Московією.

У 1658 р. було укладено Гадяцький трактат, суть якого полягала у тому, що Київщина, Брацлавщина та Чернігівщина утворювали Руське князівство, що поряд із Польщею та Литвою ставало третім рівноправним членом Речі Посполитої (новоствореному князівству надавалася широка автономія, гетьман відповідав лише перед королем і мав власне військо, суди, скарбницю, монетний двір). Польським військам заборонялося вступати на територію князівства без запрошення гетьмана, гарантувалися права козацтва, православні у Речі Посполитій отримували рівні права з католиками.

У відповідь, Москва не могла примиритися з тим, що великий пласт українських православних має намір назавжди віддалитися від неї. Тож московський цар призначив тимчасовим митрополитом Лівобережної України (у 1656 р. за спинами українців відбувся перший поділ України між поляками та росіянами, за результатами якого Лівобережну Україну окупувала Росія, а Правобережжя – Польща) архієпископа чернігівського Лазаря Барановича, таким чином, розколовши навпіл православну українську єпархію.

Більше того, росіяни вдалися до тиску на українське духовенство та Туреччину, щоб перевести українську церкву з-під зверхності патріарха константинопольського й підпорядкувати її патріархові московському.

Спочатку такому задуму українське духовенство чинило шалений спротив, вважаючи московську церкву нижчою в культурному відношенні.

Однак, у 1686 р., після десятиліть обережних і тактовних умовлянь, лівобережне українське духовенство капітулювало і новообраний митрополит, князь Гедеон Святополк-Четвертинський погодився підпорядкувати свою церкву московському патріархові. Восени того ж року московський патріарх Йоаким висвятив його у московському дусі.

Підкуп у формі соболів, червінців і наказ турецького візира примусили константинопольського патріарха погодитися з відлученням української церкви від Константинополя й підпорядкуванням її Москві.

Відтак, з того часу, українська православна церква перестала існувати.

Тим часом, православна церква Правобережної України зазнавала постійного тиску з боку поляків, а з переходом до греко-католиків таких важливих єпархій, як Львівська, Перемишльська та Луцька, вона вступила у період занепаду.

Нищівний удар по українським церквам, православній, що відродилась у період німецької окупації 1941-1944 рр. на Наддніпрянщині, та греко-католицькій в Галичині, в Карпатській Україні та на Буковині нанесла Московія у середині ХХ ст., після відступу з України німецьких окупантів.

Віра в Бога завжди була притаманна нашому народові, вона давала надію на краще майбутнє й допомагали виживати у найважчі часи. Вожді радянської влади, затяті безбожники вирішили покінчити з релігією.

Ось що з цього приводу заявляв більшовицький вождь В.Ленін: «Ми повинні дати найрішучіший і безпощадний бій чорносотенному духовенству й придушити його спротив із такою жорстокістю, щоб вони не забули цього протягом десятиліть. Церквам ми оголошуємо справжню війну».

Для боротьби з православною ідеологією в Україні більшовики активно застосовували свої спецслужби – ВУНК, ДПУ, НКВС. У цій боротьбі вони вдавалися до погроз, шантажу, а коли це не допомагало, то й до арештів, висилання священнослужителів у віддалені регіони Росії. Зокрема, на сумнозвісні Соловки.

На початку 20-х років минулого століття уряд Леніна ухвалив рішення згідно з яким зобов'язав місцеві органи влади протягом короткого терміну вилучити х храмів усі предмети, які містили золото й срібло та коштовне каміння. Цінності також мали вилучати не лише з церков, а й з монастирів, молитовних будинків, синагог, мечетей. За приховування церковного майна винуватців карали примусовими роботами до одного року.

І все ж не дивлячись на свавілля червоного режиму, восени 1921 року відбувся І Всеукраїнський православний церковний собор, на якому було обрано власну єпархію, було затверджено канони та устрій Української автокефальної православної церкви (далі – УАПЦ). Очолив її Василь Липківський. Він, за висловом академіка А. Кримського був «апостолом українського релігійно-національного відродження».

Він багато зробив для розбудови української православної церкви: за час митрополичого служіння він відвідав з особистими візитами понад 400 українських парафій.

Вже через кілька років УАПЦ мала мільйони вірян українців.

Така ситуація дуже занепокоїла більшовиків, оскільки її священники вирізнялися з поміж інших активною проукраїнською позицією, зокрема, усі богослужіння відбувалися виключно українською мовою, церковна ієрархія ґрунтувалася на виборних засадах.

Спочатку червоний режим не наважувався перейти до відкритого протистояння з українською церквою, удаючись до різних провокацій, які, на думку їхніх організаторів, мали похитнути авторитет української церкви. Та цього не сталося, навпаки, кількість вірян української церкви невпинно зростала.

Тож у жовтні 1927 р. каральні органи ДПУ звинуватили митрополита Липківського в «українському буржуазному націоналізмові й антирадянській діяльності».

Такі звинувачення режимом були висунуті усій УАПЦ. Не бажаючи наражати своїх вірян на небезпеку, невдовзі Синод Української Церкви оголосив про її саморозпуск. Однак цього червоному режиму виявилося замало: було заарештовано близько 2 тис. українських священників і майже усіх ієрархів, серед яких і митрополитів Миколу Борецького та Івана Павловського.

У другій половині 30-х років минулого століття в Україні не залишилося жодної парафії з українською мовою богослужіння. Смертю мучеників загинули тисячі представників інших напрямів у християнстві та інших релігійних конфесій України.

У цьому контексті, трагічною була й доля митрополита Липківського, восени 1937 р. його було розстріляно НКВС, й досьогодні місце його поховання невідоме.

У цей період в Україні було заборонено будь-яку релігійну діяльність. Священнослужителі мали змогу служити тільки в культових спорудах і будинках вірян: було заборонено створення біблійних гуртків та товариств. Слово «піп» радянською громадськістю сприймалось як ворог. А релігійні організації починаючи з 1933 р., тобто, коли до влади в Німеччині прийшов нацистський режим, почали офіційно називати «петлюрівсько-фашистськими осередками».

Навішування таких ярликів стало підставою для НКВС розгорнути проти усієї церкви в СРСР репресії, спрямовані на остаточне викорінення релігії, як ворожої до влади ідеології.

Війна з релігією не обійшла й Червону армію. Збереглися свідчення про вжиття в її частинах, дислокованих на теренах України, антирелігійних заходів: тілесних оглядів, спрямованих на виявлення хрестика або ікони в червоноармійців. Тих, у кого їх знаходили, не лише публічно висміювали, а й всіляко принижували.

Ось що писали декотрі червоноармійці у своїх листах взимку 1923 р., після Різдва Христового: «Під Різдво брали ікони із церков й палили їх, сміялися над Богом та священниками. Коли по церквах правили церковну службу, нас повели по місту. Під храмами примушували зупинятись і співати таких пісень, що й соромно переказати...»

Історична довідка

У 1920-1930-х роках більшовицькі варвари тільки в Києві знищили понад 70 церковних храмів, які мали велике духовне та культурно-історичне значення. Під «сокиру атеїзму» потрапило майже усе, що було пов'язане з релігією. Зокрема, панорама «Голгофа», що була розміщена на Володимирській гірці, а разом з нею й пам'ятник на місці колишньої церкви «Святої Ірини», яку ще у 1037 р. побудував князь Ярослав Мудрий на честь своєї дружини.

У 1936 р. було висаджено у повітря Золотоверхий Михайлівський монастир, який збудував ще в XI ст. князь Святополк-Михайло. На його місці радянський режим збирався розмістити адмінбудівлі. Учені Дмитро Айнагов, Фелікс Кон, – Микола Макаренко, Федір Ернст виступили проти цього, врятувати вдалося лише древні мозаїки та фрески.

Та цього борцям із релігією видалося замало, і вони перетворили на руїни Братський монастир і Духовну академію при ньому.

Більшовики знищили також і Військово-Миколаївський Собор, який збудував гетьман Іван Мазепа, Десятинну церкву з гробницями святих Володимира та Ольги, відбудовану у 1842 р., Стрітенську церкву, Успенський собор на Подолі, які побудували київські князі Мстислав та Ярополк, сини Володимира Мономаха – у цьому соборі після половецького полону молився князь Ігор Святославович.

Війну храмам більшовицький режим оголосив не лише в Києві, а й в інших містах і селах України, не було населеного пункту, де б влада не закривала, чи не знищувала культові споруди. Зокрема, у Харкові більшовицькі варвари підірвали Кирило-Мефодіївську, Каплунівську, Миколаївську церкви.

Також відібрані культові споруди більшовики використовували так, як вважали за потрібне. Наприклад, Покровський чоловічий монастир переобладнали під му-

зей, Костянтино-Єленінську церкву під редакцію газети «Радянське село», а Миколаївську церкву в Красному Куті Харківського округу – під театр. Багато культових споруд більшовики віддали під солдатські й робітничі клуби, сільради, хати-читальні тощо.

Як Анна Київська Софійський Собор, збудований її батьком Ярославом Мудрим врятувала:

У 1936 році більшовицький режим прийняв рішення побудувати на місці Софійського Собору, що у Києві велику адміністративну будівлю, а сам Собор збудований ще за часів Київської Русі у 1037 р. Київським князем Ярославом Мудрим, знищити шляхом вибуху. Про це майбутні архітектори цього будинку повідомили українських вчених та істориків, які, у свою чергу, довели про цей намір більшовиків французьких дипломатів у Києві (дипломатичні відносини між Францією та СРСР у той час вже були встановлені з великими труднощами для радянського режиму, і більшовики дуже не хотіли їх псувати).

Французькі дипломати особисто звернулись до найвищого політичного проводу СРСР з проханням не знищувати Софійський Собор, оскільки він є надбанням історичної спадщини Франції (освічена та талановита донька Київського князя Я.Мудрого вийшла заміж за французького короля Генріха І, а після його смерті тривалий час мудро управляла Францією).

Софію було врятовано.

За час панування в Україні радянської комуністичної влади десятки тисяч храмів було перепрофільовано під його вимоги, а то й узагалі було знищено. Лише після відновлення державності України почалася їх відбудова та відродження.

Під час Другої світової війни ставлення Й. Сталіна до Церкви стало більш толерантнішим. Та після її закінчення «господар Кремля» відновив політику репресій і переслідування Церкви та священників.

Українську православну церкву більшовики безцеремонно підпорядкували московському патріархату, фактично «Церковній Раді при МВД» а непокірних українських священників заарештовували за буцім то «співпрацю» з німцями і всіх знищили, а на їх місце радянським режимом було прислано інших – покірних Москві.

Греко-католицьку церкву у перші місяці нової російської окупації України більшовики спочатку не чіпали. Ця церква була наймічнішою ланкою між західними українцями та країнами Західної Європи. Вона діяла як українська національна церква.

Та незабаром черга дійшла і до неї.

До приходу радянської влади УГКЦ мала 3040 парафій, 4440 церков, духовну академію, 5 духовних семінарій, 127 монастирів. Її очолював митрополит, якому підпорядковувалось 10 єпископств і 2950 священників, понад 5 млн. вірян.

Негайно почалися репресії проти греко-католицької церкви. Після зайняття Львова митрополита Шептицького було посаджено під домашній арешт, а через кілька місяців він помер. Розпочалася підготовка до примусового включення греко-католицької церкви до підпорядкованої Москві Російської православної церкви.

12 квітня 1945 р. МБД заарештувало митрополита Йосипа Сліпого, єпископів Микиту Будку та Степана Чернецького. Згодом, у в'язниці МДБ опинились перемишльський єпископ Йосафат Коциловський, станіславський єпископ Григорій Хомишин та ін. Усі вони були засуджені до тривалих термінів ув'язнення.

Вже з осені 1945 року почалася шалена пропагандистська кампанія, схвалена особисто Сталіним щодо дискредитації цієї церкви. Її священнослужителів зображали як ворогів народу, слуг Ватикану, знаряддям українського буржуазного націоналізму. Насправді ж ця церква допомогла українському населенню західних земель вистояти, зберегти свою мову, Історію, традиції, звичаї в добу лихоліття і довготривалого чужоземного панування.

Ліквідуючи церковну ієрархію, більшовики переконали впливового священника Гаврила Котельника організувати групу греко-католиків для агітації за розрив унії з Римом.

У травні 1945 року під керівництвом і контролем НКВД була створена ініціативна група щодо розриву УГКЦ з Ватиканом і самоліквідації цієї церкви. Попередньо було

заарештовано митрополита Й. Сліпого та усіх єпископів, які перебували в Галиччині, більшість священників... Їх було засуджено до 8-10 років ув'язнення.

Опір, який викликала діяльність цієї групи, придушив НКВС, розпочавши серед духовенства кампанію терору.

8-10 березня 1946 року відбувся так званий Львівський собор (за участю 200 священників, кількох терміново висвячених у Москві єпископів та представників мирян). Згідно зі сценарієм, який створили органи НКВС, скасовано Берестейську унію 1596 року і проголошено возз'єднання УГКЦ з православ'ям і повернення у лоно руської православної церкви. У 1949 році була ліквідована греко-католицька церква і на Закарпатті. Дещо пізніше аналогічна процедура, яку супроводжувала начебто випадкова смерть єпископа Теодора Ромжі, була зроблена у Закарпатті, й до 1951 року греко-католицьку церкву в цьому регіоні також було повністю знищено.

Історична довідка

У 1946 р. у Львові, за схемою відпрацьованою на політичних процесах 30-х років, відбувся Собор греко-католицької церкви, який оголосив про її «самоліквідацію», та добровільне приєднання до Руської православної, а її культові споруди влада передала Російській православній церкві. Ні в кого не було сумніву, що Собор був інспірований чекістами. Як стало відомо пізніше, «підбором делегатів» керував полковник держбезпеки Богданов. Усі священники, які залишились вірними батьківській вірі, були інтерновані.

Ліквідація греко-католицької церкви, яка була носієм національних традицій, вирізнялася яскраво вираженою українською спрямованістю, мала величезний авторитет серед українців Західної України й вояків УПА та підпілля ОУН, беззастережно підтримувала український національно-визвольний рух, глибоко образила почуття віруючих, спричинила до активізації повстанського руху.

Понад 1400 священників УГКЦ і 800 монахів, які не визнали рішення Львівського собору, були заслані у Сибір, близько 200-розстріляно.

Зникнення церковних ієрархів, радянська тактика терору, страх за свої сім'ї, змусили багатьох священників перейти у православ'я. Тих, хто відмовлявся, усували з парафій і висилали до Сибіру. Разом із тим, багато священників і мирян, котрі ніби прийняли православ'я, продовжували таємно дотримуватися греко-католицьких обрядів і свят.

Наслідком цих заходів було ще більш вороже ставлення до радянської влади західноукраїнського населення, яке переважно було глибоко релігійним і шанобливо ставилось до своєї церкви. Воно ще активніше стало підтримувати боротьбу ОУН та УПА проти сталінського режиму.

З огляду на вищенаведене, можна навести такі узагальнюючі висновки:

Саме Москва майже 350 років тому внесла розкол в українське церковне життя, негативні наслідки якого ми пожинаємо й досі.

Сьогодні вже існує Православна Церква України під керівництвом митрополита Єпіфанія.

Українській православній церкві слід проводити наступальну політику, спрямовану на боротьбу за вірян, розбудову українських церков, а найголовніше треба виграти «інформаційну війну» з росіянами, показавши, звідки походять корені української церкви, а звідки – російської, а також висвітлити підступну політику російської церкви як в Україні, так і в РФ по відношенню до української церкви, що проводилась століттями і продовжує проводитись нею і сьогодні.

Українській православній церкві слід брати більш активну у часть у патріотичному вихованні українців, їх здатності ідентифікувати себе з рідним народом, у любові та відданості своїй Батьківщині.

У незалежній Українській державі має бути своя єдина незалежна українська церква, що має допомагати українській владі та громадянському суспільству розбудовувати та утверджувати українські державні та громадські інститути, а не бути прислужницею сусіднього антиукраїнського державного утворення.

Крім того, усі українські святині, які сьогодні перебувають під окупацією московської антиукраїнської церкви мають бути повернуті Українській церкві.

ЧАСТИНА ВОСЬМА

ДО БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНУ ВСТАВАЙ!

ПОВСТАННЯ УКРАЇНЦІВ У РАДЯНСЬКИХ КОНЦТАБОРАХ ТА УКРАЇНСЬКІ ПІДПІЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

*(Українці сподіваються на відлигу в СРСР, Українці у концтаборах радянського режиму, повстання у концтаборі «Степовий», Данило Червоний, «День*415415 *перемоги над нацизмом на Колимі», концтабір «Гірський», українські табірні організації, розвідувальна діяльність українських табірних організацій, Микола Сорока, українські підпільні організації в Україні у післявоєнний період, знищення ГУЛАГу)*

Окрему, поки що маловідому сторінку історії УПА та ОУН становлять повстання у сталінських концтаборах.

Перемога над нацистською Німеччиною в Другій світовій війні породила сподівання у фронтовиків на те, що влада гідно оцінить їхній внесок у цю справу. Багатьох із них, радянська влада сприймала як «ворогів народу», «ненадійних» громадян. Тому до тих, котрі вже перебували у неволі після великої «чистки» суспільства, додалися майже два мільйони колишніх радянських військовополонених. У цей час також десятки тисяч учасників українського національно-визвольного руху теж опинилися за колючим дротом сталінських концтаборів: є дані про те, що на той час у сталінській неволі перебувало понад 4,5 млн. громадян. Особливо нелюдські умови тримання в'язнів були в так званих особливих таборах, створених для політичних в'язнів.

До таких таборів, зокрема, належали місця ув'язнених в районі Воркути, де засуджені добували вугілля в місцевих шахтах. Якщо у 1939 р. в них перебувало вісім тисяч осіб, то після війни там утримували п'ятдесят шість тисяч осіб. Переважну більшість з них було ув'язнено за так звану антирадянську діяльність. Це були колишні військовослужбовці, бійці УПА, учасники ОУН. Саме вони вперше за всю історію існування ГУЛАГу вимагали запровадити оплату праці, скасувати носіння принизливих для людської гідності номерів на одязі, скасувати обмеження на листування з родичами. Висувались також і політичні умови, зокрема, звільнити з-під варти засуджених за політичними статтями. Одночасно організовували голодування, відмови від виходу на роботу, створювались комітети для підготовки повстань.

Повстання в таборах у 1953-1954 роках очолили політичні в'язні з-поміж українських націоналістів та бійців УПА.

У концтаборах виникали численні організації в'язнів-українців (дуже часто спільні з табірниками інших національностей, насамперед, прибалтами, адже до 1953 р. близько 10% населення Балтійських республік перебувало в радянських концтаборах або було насильницьки виселене зі своїх рідних місць у віддалені регіони СРСР), які ставили собі за мету націонал-патріотичне виховання й моральну підтримку співвітчизників, організацію акцій протесту, вивчення методів роботи 3-тіх відділів (оперативних) табірної адміністрації, здійснення контррозвідувальних заходів, ліквідацію оперативних джерел правоохоронних органів, збір розвідувальної інформації в інтересах підпілля України.

Особливу активність виявили такі організації у виправно-трудових закладах та спецпоселеннях Воркути та Інти (Комі АРСР), Норильська, гірничо-металургійних вузлах північного і центрального Казахстану.

Серед табірних організацій відомі: «Заполярний провід ОУН», «Провід ОУН північ-

них територій», «Центральний комітет ОУН», «Український козачий фронт», «Українська визвольна організація», «Заполярні соколи України», «Гамалія» тощо.

У 1950-х роках на будівництві Куйбишевської ГЕС тридцять три табірники-українці створили «Братство вільної України».

Чимало осередків «табірного підпілля» мали відповідні структури з розвідки та безпеки, створенню яких сприяла наявність великого контингенту осіб з досвідом підпільної та бойової роботи, у тому числі, по лінії Служби безпеки в ОУН та УПА, повстанської розвідки, диверсійно-терористичної роботи (станом на 1957 р. до Львівської області повернулося з радянських таборів вісім тис. осіб, з яких члени ОУН та УПА становили більш як півтори тисячі).

Про рівень конспіративної майстерності в'язнів свідчить той факт, що з Дубравського табору в Мордовії втекли колишні бойовики ОУН Семенюк та Олійник. Вони не тільки досягнули території України, а й побудували криївку, пробувши у ній на нелегальному становищі три місяці.

Розвідувальна робота спеціальних структур табірних нелегальних організацій спрямовувалася на збір інформації про промислові об'єкти, новобудови стратегічного призначення, порти, систему сухопутних комунікацій, місцеві військові частини тощо.

Налагоджувалися й канали передачі українському підпіллю зібраних відомостей. У серпні 1952 р. до Львова прибув посланець «Заполярних соколів» В.Терех з розвідувальною інформацією.

Також було налагоджено постійний канал зв'язку через провідників-українців потягу Львів-Новосибірськ, який проклали учасники ОУН з Омської та Новосибірської областей для сполучення підпілля України та Закордонними частинами ОУН.

У 1955 р. члени ОУН передали на Захід через німецьких військовополонених, які поверталися на батьківщину, підставні адреси для конспіративного листування із закордоном.

Робота контррозвідки табірних організацій спрямовувалася на: вивчення форм і методів агентурно-оперативної роботи органів держбезпеки та внутрішніх справ, інструктування щодо них в'язнів; виявлення оперативних джерел радянських правоохоронних органів, їх ліквідацію; створення такої обстановки, що унеможливлювала їх роботу.

Служба безпеки «Заполярного проводу» ефективно виявляла агентів держбезпеки та знищувала їх. У таборах Кенгіру (Казахстан) було організовано «спеціальну охорону перед сексотами», цією спеціальною охороною упродовж року було знищено до ста радянських агентів.

З іншого боку, табірна контррозвідка намагалася створити власні позиції в агентурному апараті органів державної безпеки СРСР: так, наприклад, член ОУН, агент «Сом», який, бажаючи увійти до агентури КДБ, ініціативно запропонував свої послуги як нелегального помічника і намагався підставити під вербування своїх однодумців (попередньо взявши з них підписку про нерозголошення таємниць ОУН) та через них дізнатися про службові спрямування чекістів.

Агент КДБ «Кмітливий» вів подвійну гру, контактуючи з референтом Служби безпеки Організації «Об'єднання», що у Воркуті.

Важливу роль відігравали структури безпеки під час повстань і акцій протесту в раданських концтаборах у 1959-х роках.

У 1953 р. у Воркутинських таборах, а в 1954 р. в концтаборі Кенгіра відбулися масові бунти в'язнів, які були надзвичайно жорстоко придушені військами МВС. Найбільш активними серед бунтарів були ув'язнені стрільці УПА та «Лісові брати» – учасники антикомуністичного руху опору в Литві. Засуджені члени ОУН готували також збройне повстання в Екібастузькому таборі. Учасників підготовки повстання видав зрадник.

Найбільш кваліфіковано структури безпеки створювалися і діяли під час знаменитого Кенгірського повстання 16 травня – 26 червня 1954 р.: у Степному таборі, куди входив і Кенгірський, 10 червня 1954 р. з 20 698 в'язнів понад 9 тис. були укра-

їнцями. Серед них було багато жінок, членів сімей українських повстанців та підпільників, а також учасниць українського національно-визвольного руху. У складі органів управління повстанцями був створений конспіративний центр з відділом «безпеки». До його складу входили розшукове бюро, комендатура, поліцейська дільниця, в'язниця. Загалом, у безпеці та охороні було задіяно 400 осіб-табірників. Непевних осіб та порушників громадського порядку було ізольовано. Повстанням керували колишні українські повстанці та підпільники, а також члени підпілля Прибалтійських республік. Повстанці озброїлись холодною зброєю, виготовили кілька повітряних зміїв до яких прикріпили листи з правдою про насильства, що відбувалися у цьому таборі, навіть сконструювали радіопередавач через який азбукою «Морзе» повідомляли «вільний світ» про причини і перебіг повстання. Повстанці вимагали зустрічі з кимсь із Політбюро СРСР та пом'якшення табірного режиму.

Радянська влада вирішила жорстоко придушити це повстаня. З цією метою повсталі були оточені військами із важкою технікою. Як наслідок, – повстання було жорстоко придушене із застосуванням танків. За офіційними джерелами загинуло 46, не офіційними – кілька сотень осіб. Як згадувала одна з українок – учасниць повстання: «…ми, молоді дівчата, взялися за руки і стали перед чоловіками і думали, що в тих танках сидять люди, танкісти, які не поїдуть на нас, дівчат, а вони їхали по живих людях і трощили все підряд…» – згадувала Дарія Лещак.

Цей табір мав офіційну назву «Степовий». За його колючим дротом перебувало майже вісім тисяч ув'язнених. Основний контингент становили вихідці із Західної України – члени ОУН, УПА, політичні в'язні республік Прибалтики та Середньої Азії. Повстання розпочалося у травні 1954 року після того, як охоронці табору застрелили й поранили кількох в'язнів нібито під час їхньої спроби втечі. Але подальші події в таборі вийшли з-під контролю тамтешньої адміністрації: розпочалося спорудження барикад, руйнування внутрішніх металевих загороджень. У відповідь, охоронці табору відкрили вогонь з кулеметів та автоматів по ув'язненим, які почали наближатися до зовнішніх систем огородження. Але під їхнім натиском вартові навіть не встигли залишити територію табору. Здобувши першу перемогу, в'язні озброїлися саморобними ножами та списами, визволили з карцерів керівників повстання й приготувалися до оборони звільненого від охоронців табору.

За повідомленням місцевого радіо, 22 червня повсталі дізналися, що їхні вимоги почуто та що для перемовин з ними прибуде високий партійний чин з Москви. А насправді вже 25 червня розпочалися ці перемовини за допомогою танків «Т-34» та за підтримки полку спеціального призначення МВС: солдати оточили повсталих і цілий день тримали їх під спекотним сонцем. Під час придушення цього повстання було вбито й поранено понад 700 в'язнів.

Повстання в казахстанському таборі «Степовому» стало продовженням тієї хвилі виступів в'язнів проти порядків у системі ГУЛАГу (Головного управління виправно-трудових таборів, трудових поселень та місць ув'язнення), що прокотилася територією колишнього СРСР протягом 1953-1954 рр.

Одним з організаторів повстання у Воркуті був Данило Червоний. Він у 18 років вступив до лав ОУН, з 1943 р. став бійцем УПА. У 33 роки його запроторили у воркутинський особливий табір ГУЛАГу. Пройшовши всі кола табірного пекла, незламний українець розпочав підготовку до повстання. За допомогою виготовлених плакатів, листівок він і його однодумці роз'яснили засудженим та місцевому населенню мету своїх вимог. В'язні – шахтарі Воркути висловили свої вимоги у таких гаслах: «Вугілля Батьківщині, нам – свободу», «Поважати права людини!», «Геть тюрми й табори!»

Для розгляду цих вимог 5 червня 1953 року до Воркути прибула спеціальна комісія на чолі з генералом армії І. Масленниковим. Того ж дня на роботу не вийшло понад шістнадцять тисяч осіб. Було розпочато перемовини. Представники з Москви пообіцяли запровадити дев'ятигодинний робочий день, скасувати носіння номерів на одязі, видати зароблені гроші й дозволити переказувати їх рідним. Але згодом виявилося, що ці перемовини були організовані радянською стороною для того,

щоб виграти час для підтягнення додаткових військових сил, які радянський режим сподівався використати проти в'язнів. Саме вони в ніч на 29 червня 1953 року розпочали штурм. Тоді загинуло близько 150-ти в'язнів. Але повсталі перемогли. Про це йдеться у художньому фільмі «Червоний».

Для розвідниці УПА Ніни Омельчук з куреня «Рубашенка» (Степан Коваль), відомого повстанського командира й одного з керівників Колківської упівської республіки, що постала навесні 1943 р. у німецькому тилу і проіснувала до кінця жовтня цього ж року, День перемоги над нацизмом 9 травня залишиться таким, яким вона його запам'ятала у далекому 1945 р., коли відбувала покарання за повстанську діяльність на Колимі: у цей день за розпорядженням адміністрації табору, яка святкувала перемогу над Німеччиною, було розстріляно сто п'ятдесят наших дівчат… Її брата Івана, який був господарчим Служби безпеки і станичним енкаведисти після бою, пораненого захопили у полон і разом з іншими такими ж пораненими повстанцями, ще живими, кинули у місцеву криницю… Розкопали ту криницю вже за часів незалежності України.

Історична довідка

Колківська республіка – це був острів Української незалежності та свободи. В с. Рудка Козинська, в одній з криївок, облаштованій під стодолою, був розподільчий пункт зв'язку північно-західного напрямку «Лиман». Там, у квітні 1943 р. відбулась конференція провідників ОУН північно-західних українських земель, де фактично було прийнято рішення про створення УПА. Учасником цієї конференції, серед інших, був і Роман Шухевич. Тоді вирішувалося питання, де буде столиця повстанської республіки. Спочатку думали, що в Горохові, але стратегічно кращим рішенням були Колки – невеличке містечко на Поліссі. Повстанська республіка проіснувала до кінця жовтня 1943 р., коли німці штурмом та облогою вдерлись у Колки.

Понад 20 тис. в'язнів перебувало в таборі «Гірський», що під Норильськом. У жовтні 1952 року туди прибув етап з Караганди з 1200 осіб. Більшість з них були учасниками українського руху опору проти радянського режиму. Саме вони привнесли в життя гасло: «Смерть або свобода!». Повстання розпочалося 25 травня 1953 року, коли охоронці застрелили кількох засуджених. Через місяць взяли участь у страйку майже 9-ть тисяч осіб. Апогеєм повстання стало 1 серпня, коли 400 в'язнів намагалися штурмом захопити приміщення, де перебували члени так званої московської комісії. Охоронці табору, у відповідь, відкрили вогонь на ураження.

Виступи за участю політичних в'язнів або виселених українців відбувалися часто. Так, колишній співробітник Служби безпеки ОУН Василь Підгорецький, взятий у полон в 1953 р. в Україні, засуджений на 25 років неволі, був організатором повстання у Ташкенті в 1955 р.

Відомо також про заворушення депортованих українців і білорусів восени 1959 р. в таборі у Теміртау (Казахстан).

Політично-організаційною основою для цих повстань та заворушень стало доручення ОУН-УПА, видане ще у 1947 р. під назвою «До насильно вивожуваних на Сибір і на большевицькі каторжні роботи».

В 1949 р. було встановлено конспіративний зв'язок між Проводом ОУН-УПА на Українських землях і полоненими членами ОУН-УПА, яких було вислано за межі українських земель.

Ці засланці і каторжники організували «ОУН-Північ». Їх Провід очолював Михайло Сорока. Цей Провід керував і координував страйками і повстаннями політичних в'язнів по всій території ГУЛагу.

Михайло Сорока є символом незламності українських політв'язнів: народився 17 березня 1911 р. у с. Кошляки, Підволочиського району, що на терновільщині. Навчався у гімназіях м. Тернополя та Ржевинці (Чехословаччина). Закінчив політехнічний університет у Празі в 1936 р. Отримав диплом інженера-архітектора. В ОУН з гімназійних часів. Багатолітній в'язень польських тюрем. У 1939 р. вийшов на волю, одружився з Катериною Зарицькою, а вже через чотири місяці його з дружиною було заарештовано НКВС.

У Воркуті організував підпільну мережу ОУН «Північ». У 1947 р. налагодив зв'язок між таборами, у 1949 р. з Україною.

Завдяки йому в концтаборах було ліквідовано владу кримінальних злочинців. У 1949 р. вийшов з табору у Воркуті для довічного заслання у Красноярському краї. Їздив нелегально у Галичину за підпільною літературою для Воркути.

Знову арештований у 1952 р. і через рік засуджений до розстрілу. Провів три місяці в камері смертників у Салехарді. Після смерті Й. Сталіна розстріл було замінено на 25 років перебування у кенірській тюрмі.

Під час повстання 16 травня 1954 р. тюрму розбили, а в'язнів звільнили. М. Сорока був одним з керівників цього повстання. Після його розгрому разом з іншими 305-ма його учасниками був етапований на Колиму. За станом здоров'я М.Сорока, П.Дужий та інші учасники повстання були переведені в іркутські табори, – пізніше в Мордовію.

Працівники КДБ возили М. Сороку до Львова, Києва, Тернополя, дозволили побачення з сином і вимагали тільки написати: «Зрікаюсь своєї ідеї».

Він відмовився і був відправлений назад до табору. Загалом, Михайло Сорока провів у тюрмах і таборах 36 років. Помер від третього серцевого нападу 17 червня 1971 р. в таборі № 17 с. Озерна (Мордовія).

Всього протягом 1953 – 1954 рр. прокотилася хвиля таких повстань від Воркути до казахстанського степу, від сибірської тайги до Далекого Сходу, яка й зруйнувала систему ГУЛАГу. Зокрема, було ліквідовано особливі табори для політичних в'язнів (а їх у 1953 р. було 12-ть). Протягом 1954 – 1956 рр. було реабілітовано 7679-ть осіб, багато з них – посмертно. З радянських тюрем і таборів вийшли на волю десятки тисяч засуджених сталінським режимом: припинилися такі «будови комунізму», як прокладання залізниці Салехард – Ігарка, тунелю Красноярськ – Єнісейськ, Туркменського каналу та інші, де широко використовувалась праця в'язнів.

Таким чином, незважаючи на радянський терор, велику кількість загиблих, постраждалих, учасники тих повстань зробили свою головну справу – зруйнували ненависну систему ГУЛАГу.

Чимало звільнених з радянських концтаборів українців намагалися діяти за тактичними настановами ОУН (схема «Дажбог»): зокрема, вступати до комуністичної партії, комсомолу, влаштовувалися на керівну роботу до адміністративно-господарських органів, оволодівали військовими спеціальностями.

У 1957 – 1962 рр. тільки у Львові діяли більше двадцяти антирадянських груп, до яких переважно входили особи, які відбули покарання за участь а антирадянському русі опору: лише у 1956 р. на західноукраїнських землях у населення та у схованках кадебісти вилучили 6 гармат, 3 міномети, 37 кулеметів, 172 автомати, 756 гвинтівок, 1122 пістолетів та багато іншої зброї.

У 1959 р. виник нелегальний «Український національний комітет», що нараховував близько сорока учасників, представники якого діяли у шести районах Львівської області: його учасники накопичили двадцять одиниць зброї, готували вибухові пристрої, викрали шрифт із Львівського поліграфічного інституту для випуску підпільного видання «Робоче слово», для чого обладнали бункер у лісі. У складі цього Комітету був осередок Служби безпеки, що стежив за явочною квартирою КДБ, виявив двох агентів, збирав розвідувальну інформацію на залізниці.

До нелегального «Українського національного комітету» дев'ятнадцять колишніх підпільників привнесли елементи конспіративності. За «Статутними принципами» цієї організації кожен її «вищий організаційний чинник» (група) мав інформаторів та інструкторів-конспіраторів, а її Службу безпеки очолював оперуповноважений одного з райвідділів міліції Івано-Франківської області, який був знайомий із методами агентурної роботи.

З колишніх в'язнів воркутинських таборів у 1959 р. виникла нелегальна група «Об'єднання». Вона мала референта Служби безпеки, а в її програмних настановах містилася вимога до учасників опановувати навички розвідувальної та контррозві-

дувальної роботи: «…стати мистецьким розвідником чужого середовища, терену ворожої обстановки, зривати маску ворожих підступних дій і знаходити їм концентровану протидію…»

Лише у 1957–1962 рр. в Україні діяли 62 організації, які органи КДБ кваліфікували як «націоналістичні» («Прогресивна партія України» з осередками у Львові, Києві, Рівненській області; «Український національний комітет», «Український робітничо-селянський союз визволення», «Союз боротьби» та інші). Серед їх учасників двадцять чол. колишніх активних учасників руху опору ОУН та УПА, п'ятдесят вісім чол. колишніх членів українського націоналістичного руху, які не були виявлені органами КДБ, п'ятдесят шість чол. рідних засуджених членів ОУН та УПА, понад двісті молодих людей.

Антикомуністичні нелегальні організації, програмні настанови яких формувалися під впливом націоналістичної ідеології та за участю колишніх членів національно-визвольного руху, виникали навіть у середині 1960-х років.

З матеріалів відомчих видань КДБ СРСР відомо, наприклад, про створення в 1965 р. у ВТК-48 Львова в'язнями Сторож-Якубинським та Разлуцьким (колишнім членом молодіжної мережі ОУН) «Української демократичної партії», яка діяла два роки. Тактичні настанови цієї партії передбачали необхідність творення низових законспірованих ланок, придбання зброї, друкарських засобів для розгортання антикомуністичної пропаганди.

Стратегічною метою цієї партії було відновлення Української Самостійної Соборної Держави.

Тобто, український підпільний рух продовжував діяти як в Україні, так і за кордоном.

ЧАСТИНА ДЕВ'ЯТА

ЗАКОРДОННІ ЦЕНТРИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

1. До створення закордонних центрів українських націоналістів

(Закордонні центри українських націоналістів та їх основні завдання на поточний момент, політичне розшарування української діаспори, спеціальні підрозділи закордонних центрів українських націоналістів, розвідувально-підривна діяльність радянських спеціальних служб проти закордонних центрів українських націоналістів, форми оперативної роботи комуністичних спецслужб проти закордонних центрів українських націоналістів, знаряддя боротьби комуністичних спецслужб із закордонними центрами українських націоналістів, Служба безпеки Закордонних частин ОУН, Перша та Шоста конференції закордонних частин ОУН та їх рішення, філії закордонних частин ОУН)

Після згортання активної фази боротьби з радянським режимом на українських землях надалі спеціальні підрозділи українського національно-визвольного руху продовжили функціонування в рамках закордонних націоналістичних українських центрів: Служби безпеки і розвідки Закордонних частин ОУН, розвідувальних підрозділів закордонного представництва УГВР, Служби безпеки Проводу українських націоналістів (мельниківців) та інші.

У післявоєнний період одночасно з існуванням антирадянського руху опору в Україні та після переформатування керівниками Проводу ОУН-УПА його подальшої діяльності, були створені політичні центри українських націоналістів за кордоном. Вони спрямовували свою роботу, насамперед, на ініціювання повалення радянської влади збройним шляхом та відновлення незалежної Української держави.

Важливе місце при цьому, відводилась розвідувальним, контррозвідувальним, оперативно-бойовим діям спеціальних підрозділів українських націоналістичних закордонних центрів Закордонним частинам ОУН Степана Бандери, Проводу українських націоналістів Андрія Мельника, Закордонному представництву Української Головної Визвольної Ради.

На завершальному етапі Другої світової війни розпочалася третя хвиля української еміграції та формування її діаспорних осередків з певною політичною структурою. Основу потоку емігрантів становили «переміщені особи» – радянські громадяни (переважно вихідці з України), вивезені нацистськими окупантами на примусові роботи до Німеччини.

Крім того, чимало українців опинилося за кордоном у воєнний та повоєнний періоди з різних соціальних (насильницька колективізація, радянські репресії проти заможних верств українства, релігійні та національно-культурні переслідування) та політичних (участь у русі ОУН та УПА, переслідування учасників не комуністичних громадсько-політичних організацій) причин.

Українська діаспора у цьому сенсі вирізнялася великим політичним розшаруванням (всього близько ста організацій і груп).

Слід було враховувати, що крім нових політичних структур в її середовищі існували громадсько-політичні об'єднання, створені емігрантами – активними учасниками державно-політичних і військових подій доби Української національно-демократичної революції 1917-1920 рр., прихильниками республіканської державності у формі УНР та авторитарної у вигляді гетьманату.

Також активно заявляли про себе ліві та прорадянськи орієнтовані угруповання.

Відтак, у відповідальний момент для української державності українські політичні сили не змогли консолідуватися на одній державницькій платформі.

У 1944 р. Українська Головна Визвольна Рада як «надпартійний верховний орган українського народу в його революційно-визвольній боротьбі за Українську Соборну Самостійну Державу», прийняла на своєму спеціальному засіданні рішення про відрядження за кордон двадцять із двісті сорока п'яти членів своєї Президії та Генерального секретаріату (Уряду) для організації мережі націоналістичного руху та інформування зарубіжної громадськості про спрямування його діяльності та мету.

На початку 1946 р. були організаційно оформлені підконтрольні С. Бандері Закордонні частини ОУН, а у лютому того ж року в Мюнхені ці закордонні частини підпорядкували Закордонному представництву УГВР: одним з основних їхніх завдань, включаючи їх спецпідрозділи, стало встановлення політичного контролю над підпіллям у Краї (тобто в Західній Україні), отримання вій його керівників «мандата» на представництво інтересів воюючої України перед провідними іноземними державами.

Політична диференціація «третьої хвилі української еміграції» стала першопричиною формування низки самостійних закордонних центрів українських націоналістів, у складі яких запроваджувалися спеціальні підрозділи.

Іншим фактором, який спричинив утворення спеціальних підрозділів націоналістичних закордонних центрів, стала розвідувально-підривна діяльність радянських спеціальних служб: наказом МДБ СРСР від 02.11.1951 р. було відновлено діяльність першого головного управління, тобто зовнішньої розвідки.

Й. Сталін на засіданні Комісії з реорганізації розвідувальних і контррозвідувальних служб МДБ у листопаді 1952 р. назвав розвідку святою справою, а першою базою, де потрібно мати своїх людей – Західну Німеччину.

У цьому ж контексті, відповідно до затвердженого Президією ЦК КПРС 9 січня 1959 р. Положення «Про Комітет державної безпеки при Раді Міністрів СРСР та його органи на місцях», одним з провідних завдань радянської розвідки визначалася боротьба з закордонними антирадянськими центрами.

Крім того, існували окремі підрозділи для здійснення диверсій і терору за кордоном. У складі ПГУ КДБ СРСР такі завдання виконував 13-й відділ. Як відомо, спеціальним агентом цього відділу Б. Сташинським були ліквідовані видатні діячі ОУН Л. Ребет (12 жовтня 1957 р.) та С. Бандера (15 жовтня 1959 р.)

Проти закордонних націоналістичних українських центрів органи держбезпеки СРСР та УРСР активно взаємодіяли зі спеціальними службами Польщі, Чехословаччини, Східної Німеччини.

У цей час, у післявоєнний період основними формами оперативної роботи спецслужб цих країн проти закордонних центрів українських націоналістів, їх підрозділів та з протидії їх акціям в Україні були:

• створення власних агентурних позицій у середовищі політичних угруповань української діаспори;

• оперативні ігри з закордонними центрами українських націоналістів;

• заходи з деморалізації оперативними й пропагандистськими заходами закордонних формувань.

Основним знаряддям боротьби з закордонними центрами українських націоналістів було агентурне проникнення в них для збирання відповідної розвідувальної інформації та внесення розколу у їх ряди.

Оперативні джерела здобувалися різними шляхами: виведення під виглядом утікачів з СРСР; засланням під виглядом представників націоналістичного підпілля; вербування їх учасників за кордоном; відновленням зв'язку з раніше залученими до співпраці.

Органи державної безпеки вдавалися і до пропагандивних заходів, наприклад, з метою підриву єдності українського еміграційного середовища, компрометації закордонних націоналістичних організацій та їх лідерів, керівних кадрів Служби безпеки закордонних частин ОУН та інших спеціальних підрозділів. Для цього широко використовувалися можливості комітету «За повернення на Батьківщину» зі штабквартирою у Берліні та «Товариство культурних зв'язків з українцями за кордоном».

Одночасно з творенням закордонних центрів українських націоналістів були визначені функціональну спрямованість та організаційну побудову їх спеціальних підрозділів. Найбільш ґрунтовно до їх творення підійшла бандерівська гілка ОУН (Закордонні частини ОУН), яка запровадила Службу безпеки.

Закріплення закордонним осередком ОУН(б) актуальних завдань у сфері спеціальних заходів та функцій Служби безпеки було визначено рішеннями Першої Конференції Закордонних частин ОУН у вересні 1947 р.: відповідною резолюцією зазначеної Конференції визначено, що кінцевою метою діяльності Організації є відновлення Української Соборної Самостійної Держави шляхом національної революції, а також комплексного застосування політичних і військових заходів. Також зазначалося, що робота Закордонних частин ОУН повинна тісно пов'язуватися з визвольною боротьбою на етнічних українських землях.

Визначалося два основних напрями протидії радянському режиму: організація допомоги українському підпіллю у антикомуністичній боротьбі в Україні та поборюванні за кордоном більшовицьких акцій та диверсій проти українського самостійницького руху та української еміграції.

Запроваджувалося концептуальне поняття «безпосередньої боротьби» з радянською стороною, включаючи протидію радянській агентурі, розвідувально-підривним та терористичним акціям, розкладанню націоналістичних осередків за кордоном і в Україні, а також політична, кадрова і матеріально-технічна допомога руху опору на українських землях.

Конкретними засобами контррозвідувального захисту Закордонних частин ОУН вважалося зміцнення апарату Служби безпеки: «найкращими, найздібнішими і морально найздоровішими членами Організації; санація власних лав з метою усунення симпатиків і явних прихильників комунізму й агентів МГБ; посилення перевірки нових членів ОУН, ознайомлення учасників Організації з методами розвідувально-підривної діяльності супротивника».

Широке коло завдань у сфері розвідувальної та контррозвідувальної діяльності визначила Шоста Конференція Закордонних частин ОУН, що відбулась у травні 1953 року, серед яких:

у сфері розвідувально-підривної та бойової роботи: збір інформації про Україну шляхом обробки радіоповідомлень, радянської та іноземної преси; здобуття відомостей про радянські збройні сили; підтримка зв'язку з підпіллям в Україні; підготовка кадрів організаторів «революційної дії»; військова підтримка націоналістів на спеціальних курсах та в арміях інших держав; розробка тактики партизансько-повстанських дій тощо;

стосовно контррозвідувальної роботи: подальша розбудова апарату та зміцнення кадрів; збільшення фінансування Служби безпеки у Проводі Закордонних частин ОУН та на її «теренових проводах» і «клітинах»; протидія явній та засекреченій більшовицькій агентурі та агентурі інших комуністичних сателітних держав є першочерговим завданням Служби безпеки; запровадження власних агентурних позицій в інших політичних осередках української діаспори; посилення конспірації в Закордонних частинах ОУН; організація курсів для вивчення методів роботи спеціальних служб СРСР та його союзників.

У цілому професійному «почерку» Службі безпеки була притаманна сувора конспіративність. Акцент у її діяльності робився на використанні агентурних джерел, організації масових публічних антирадянських акцій, застосуванні терору. Закордонні частини ОУН станом на 1968 р. нараховували більше 3-х тис. активних бойових членів, які мали розгалужену систему місцевих осередків. Керівним ядром виступав Провід Закордонних частин ОУН з цетральним офісом у Мюнхені, до складу якого входили референтура Служби безпеки та інші спеціальні підрозділи. Куратором спеціальних підрозділів у 1950–1960-х рр. виступав організаційний та ідеологічний референт Закордонних частин ОУН, спадкоємець С. Бандери на посту Організації проф. С. Ленкавський.

Основною базою Організації слугували Західна Німеччина і Австрія при вирішальній ролі мюнхенського осередку.

Як філії Закордонних частин ОУН розглядалися:

Ліга визволення України, що нараховувала близько п'ятдесяти філій з центральним офісом у Канаді;

Союз українців Британії, що нараховував до п'яти тис. учасників;

Організація оборони чотирьох свобод України у США, що налічувала до дев'яти тис. членів;

Об'єднання українців у Франції.

Крім того, під впливом Закордонних частин ОУН перебували:

Центральне представництво української еміграції у Німеччині;

Антибільшовицький блок народів;

Спілка української молоді (зі штаб-квартирою у Брюсселі, що нараховувала до дванадцяти тис. членів);

союзи колишніх вояків УПА.

2. Референтура Служби безпеки Проводу Закордонних частин ОУН

(Структура референтури Служби безпеки Проводу Закордонних частин ОУН, розвідка Служби безпеки Проводу Закордонних частин ОУН, референтура Крайового зв'язку, співробітники спеціальних підрозділів Служби безпеки)

У післявоєнні роки референтура Служби безпеки Проводу Закордонних частин ОУН складалася з функціональних підреферентур:

- з антикомуністичної діяльності, організаційної роботи і зв'язку;
- бойової і охоронної роботи;
- зовнішнього спостереження;
- роботи з молоддю;
- суспільно-політичного сектора;
- слідчої ланки;
- підреферентури з роботи серед репатріантів (створена у 1947 р.)

Поступово структура референтури дедалі розгалужувалася і станом на травень 1951 р. складалася з:

сектора внутрішньоорганізаційної роботи у складі відділів: зв'язку з референтами Служби безпеки територіальних проводів; контррозвідувальної роботи всередині Закордонних частин ОУН; підготовки кадрів; архіву; охорони керівного складу Закордонних частин ОУН; підрозділу з роботи у середовищі інших націонал-патріотичних організацій української діаспори;

сектора зовнішньої роботи у складі: кур'єрського зв'язку з Україною; оперативного обслуговування антибільшовицького блоку народів; слідчої ділянки.

Забезпечення внутрішньої безпеки Служби безпеки з 1948 р. пильнувала «дисциплінарна комісія» Служби безпеки Закордонних частин ОУН, яку очолювали Я. Рак, М. Матвієнко, а після його відбуття до України у травні 1951 р. – І. Кашура («Чад»).

У Службі безпеки існувала посада «референта з розвідки», яка була створена у лютому 1946 р. за ініціативою М. Лебедя, що складалася з відділів:

«Антибільшовицькі народи та політична інформація» із завданнями здобуття розвідувальних відомостей на територіях провідних європейських держав та оцінка їх готовності до війни з СРСР, вивчення можливості співпраці з антикомуністичними силами країн Балтії та Східної Європи щодо боротьби з СРСР;

«Більшовики та їх васали» із завданнями налагодження контактів з підпіллям в УРСР, країнах «народної демократії» в інтересах ОУН та іноземних розвідок;

«Боївка» із завданнями протидії розвідувально-підривним спрямуванням супротивників, винищення їх агентури, охорони членів Проводу ОУН.

Навесні 1951 р., після Третьої Конференції Закордонних частин ОУН, був створений окремий від Служби безпеки розвідувальний підрозділ. Його керівник С. Мудрик для вигляду вважався заступником шефа Служби безпеки.

Розвідка працювала надзвичайно конспіративно і рядові члени Організації навіть не здогадувалися про її існування: підрозділ збирав різнопланову інформацію про наміри радянських спеціальних служб, загрози лідерам Закордонних частин ОУН, встановлював контакти з «ініціативними» людьми зі стану супротивника.

Важливим спеціальним підрозділом Закордонних частин ОУН виступала референтура Крайового зв'язку (керівники – Б. Підгайний («Аскольд»), Г. Васькович («Павло»).

Вона контактувала з підпіллям в Україні, підбирала й готувала кадри, опитувала громадян СРСР за кордоном щодо політичних, соціальних, економічних та військових аспектів життя в СРСР.

У 1960-х роках пожвавилися контакти СРСР з іноземними державами у вигляді туризму, відвідування рідних за кордоном, службові відрядження, культурний обмін. Відтак, виникла ідейна опозиція радянському режиму (дисидентський рух). Відтоді створились референтури «підсовєтських справ» та з організації роботи в СРСР, які вивчали радянських громадян під час перебування за кордоном, переправляли націоналістичну літературу до СРСР, дбали про налагодження контактів з опозицією.

Кістяк спеціальних підрозділів українських закордонних центрів становили співробітники розвідувальних і контррозвідувальних структур руху ОУН та УПА в Україні, особи, що мали значний досвід оперативної та оперативно-бойової роботи, конспірації або пройшли відповідну спеціальну підготовку.

Як і раніше, для співробітників спеціальних підрозділів, насамперед, Служби безпеки Закордонних частин ОУН, були притаманні висока дисциплінованість та безоглядність у виконанні своїх обов'язків.

Дослідник політичного життя української діаспори А. Камінський так писав про дії есбістів С. Бандери: «Для операцій проти «опозиції» був вжитий з самого початку той апарат Служби безпеки, який виразно стояв на позиціях компетентного чинника… Керівники Служби безпеки свідомо і з великим внутрішнім переконанням виконували доручення Проводу Закордонних частин».

Співробітники спеціальних підрозділів, які потрапляли у полон до совітів, або ж були ними захоплені під час виконання ними відповідних завдань в Україні, продемонстрували, незважаючи на загрозу власному життю, вірність переконанням та твердість в ухиленні від рятівної для них співпраці з органами державної безпеки СРСР. Показовим у цьому відношенні є поведінка керівника політичної розвідки Закордонного Проводу УГВР, В. Охримовича. МДБ-КДБ УРСР намагалися використати В. Охримовича у своїх оперативних цілях: «однак в'язень 8-й (за словами чекістів, 25 травня 1953 р.) продовжує вести себе вороже, виконує наші завдання тільки через арешт… Поводить себе не щиро, відкрито заявляє про своє вороже ставлення до радянської держави… висловлює свої націоналістичні переконання і категорично відмовляється від співробітництва з органами МВС. Тричі відмовився від виконання наших завдань, наполягав на припиненні слідства і піддані його суду…»

За вироком військового трибуналу від 18 травня 1954 р. В. Охримовича радянським режимом було розстріляно.

ЧАСТИНА ДЕСЯТА

УКРАЇНСЬКА САМОСТІЙНА СОБОРНА ДЕРЖАВА У ПРАЦЯХ П.М.ФЕДУНА-ПОЛТАВИ

1. До нашої історії та майбутнього (через призму напрацювань Петра Миколайовича Федуна-Полтави, майора УПА «Петра Полтави», керівника Головного осередку пропаганди Проводу ОУН, головного ідеолога українського збройного підпілля ОУН-УПА)

(Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу, шкода марксизму ідеї нації, ідея нації і соціалістичний рух, погляди К.Маркса на нації)

Концепція Самостійної України – це концепція самостійної української держави, побудованої українським народом на його етнографічних землях.

Як показує вся історія людства, прагнення народу до самостійного державного життя є його органічним природним прагненням. Кожний народ завжди старався забезпечити своє існування і створити найкращі умови для свого розвитку через власну державну організацію. У власній державній організації народ найкраще, найповніше проявляв своє національне «я».

Глибоко органічним, природним прагненням є і прагнення українського народу до самостійного державного життя. Це прагнення завжди було властиве українському народові. Керуючись цим прагненням, український народ побудував у X-XI ст. першу у своїй історії державну організацію – Київську Русь. Керуючись цим прагненням український народ побудував у 1648 р. свою власну державну організацію – Козацьку Республіку та утворив у 1918 р. на своїх землях Українську Народну Республіку. Керуючись цим прагненням український народ ніколи не переставав, і не перестає тепер боротися за своє національне і політичне визволення в періоди бездержавного існування. Концепція Самостійної України, що за її здійснення бореться сьогодні український народ є насамперед виявом природного прагнення українського народу до самостійного державного існування, притаманного йому від самого початку його історичного існування.

Концепція Самостійної України зародилася як результат гіркого історичного досвіду українського народу. Українському народові не вдалося втримати безперервно на протязі своєї історії свою національну державну організацію. В межах чужонаціональних держав український народ цілими століттями терпів жорстокий гніт, визиск та знущання. Спочатку українськими землями заволоділи Польща, Литва та Росія, а згодом, після Польщі, Австро-Угорщина. В той час, коли інші народи робили величезні кроки вперед в усіх галузях свого життя, український народ щораз більше підупадав. Всі «демократичні» реформи у Відні, «революції» у Росії не покращували становища українського народу.

В такій ситуації українському народові неважко було зрозуміти, що єдиною причиною усіх його бід є відсутність власної держави. Конкретним виявом такої свідомості є революційна і підпільна боротьба, що її вів український народ за свою самостійну державу в період між двома світовими війнами, та боротьба, що її розвернув український народ проти гітлерівських та московських окупантів, яку він продовжує вести і сьогодні, після закінчення світової війни.

І саме ця обставина та концепція Самостійної України народилася з природного прагнення українського народу до самостійного державного життя і, як результат, його власного болючого історичного досвіду. Це відповідає найглибшим віковим прагненням українського народу, і це є висновком кількох сторіч, що їх прожив

український народ в умовах окупантського гніту і експлуатації, приводить нас до висновку, що саме ця концепція є найбільш логічною, реальною, життєво необхідною, єдино правильною і єдино можливою для українського народу політичною концепцією. Саме ця обставина є передумовою висновку про те, що український народ ніколи не перестане боротися за повну реалізацію цієї концепції, скільки б жертв це йому не коштувало б і хоча б йому прийшлося боротися проти усього світу.

Концепція Самостійної України – це також концепція такого суспільного ладу в майбутній Українській Державі, при якому не існуватиме експлуатації людини людиною. Цей лад буде спиратися на національно-державну й кооперативну власність у промисловості, банковій справі, торгівлі, на національно-державну власність на землю при індивідуальному або колективному, в залежності від волі населення, землекористуванні.

Соціальне поневолення українського працюючого народу здійснюється сьогодні класом більшовицьких вельмож, як політично, так і економічно. І саме ці два моменти є причиною нужди українського народу сьогодні. Ці два моменти зникнуть, коли український народ виборе повну політичну самостійність і побудує свій внутрішній політичний і суспільний лад на справедливих демократичних засадах. Лише тоді принцип суспільної власності можна буде повністю поставити на службу українському народові – селянам, робітникам, інтелігенції. Тоді принцип суспільної власності стане основою щасливого, заможного, культурного життя українського народу, могутнім рушієм розвитку продуктивних сил України. Тоді, поворот до капіталізму у цьому сенсі був би кроком назад, регресом. Такий висновок зробив український національно-визвольний революційний рух, враховуючи дотепершній досвід людства та українського народу, враховуючи погляд передових представників науки і політики.

Український народ живе серед багатьох народів. Національно-визвольна боротьба українського народу проходить у той час, коли десятки народів світу борються за свої політичні і суспільні ідеали, а тому ця боротьба є частиною загальносвітового процесу боротьби поневолених народів за свою національно-політичне визволення та створення національних держав. Визвольна боротьба українського народу є органічною частиною того великого історичного процесу, який сьогодні проходить у цілому світі, що ця боротьба є закономірним явищем, спричиненим могутніми у всесвітньому масштабі непереможними силами.

Більшовики докладають усіх зусиль на те, щоб доказати, що український національно-визвольний рух є нібито реакційний, що він не відповідає інтересам українського народу, а також світовим тенденціям боротьби інших народів за своє визволення. Ось, шо пише, наприклад, більшовик Новиченко: «Всякій реакційній ідеології (мається на увазі ідеологія українського націоналізму) завжди бракує хоча б видимих переконливих аргументів, які є основою для боротьби. І це пояснюється дуже просто, бо сама дійсність з основними тенденціями є найсильнішим доказом проти такої ідеології («Радянська Україна» від 30.03. 1946 р.)».Це є брехливими та шкідливими ідеями, які поширюються московсько-більшовицькими імперіалістами серед українського народу.

Концепція Самостійної України, національно-визвольна революційна боротьба українського народу є складовою частиною тієї загальної світової проблеми, що її окреслюють як «національне питання». Національне питання виникло в результаті народження ідеї нації.

В залежності від різного політичного становища різних народів світу політично конкретизувалась й ідея нації. Наприклад, у Франції, – це вимога суверенності народу з тим, щоб під народом розумілись усі громадяни держави. Франція була національно однорідною державою. Ідея нації у цьому сенсі не протиставлялась державі, а покривалася з нею. Під нацією розумівся народ, який має свою державу.

У випадку німецького та італійського народів, ідея нації сконкретизувалася як прагнення цих народів до національного об'єднання в одній національній незалежній державі (на території сучасної Німеччини існувало 296 маленьких держав, а

на території Італії – більше десяти). Це було зумовлено політичною та територіальною роздробленістю цих народів та їх державних утворень. Це гальмувало їх економічний та політичний розвиток. У той же час, інші народи, які були об'єднані в національних державах, прогресували і забезпечили собі цілковиту перевагу у світі. Піднятися з політичного та економічного занепаду німці та італійці змогли лише шляхом свого об'єднання в національних державах.

Ще інакше сформулювалась політично ідея нації там, де народи, живучи на своїй національній території, не створили національних держав і були цілковито під пануванням держави, в якій панівним народом був інший, чужий народ. Народи були піддані національному, політичному і культурному гнобленню та економічній експлуатації. Тут ідея нації сконцентрувалася політично, як прагнення окремих недержавних народів до побудови власних національних держав. Тим самим, ідея нації виступала там як сила, скерована проти існуючої держави, як сила, що прагнула до повалення існуючої держави і побудови на її руїнах нової національної державної організації.

Так конкретизувалась ідея нації у східній Європі та Азії, там у світі, де з одного боку є людські спільноти, які усвідомили, що вони є нацією, і де вони поневолені іншими чужонаціональними державами. Сьогодні цей процес набув широкого розвитку, і щоразу все нові і нові народи заявляють про своє прагнення визволитися з-під чужоземного панування.

Тому ідея нації тісно пов'язана з питанням єдиної і цілковито самостійної національної державної організації. У формі незалежної національної держави ідея нації здійснилася найскоріше і повністю у Західній Європі. Натомість, в інших частинах Європи і в цілому світі ця ідея ще не є такою, що здійснилася повністю. Тому тут так гостро стоїть національне питання. Тому на сьогодні, під ідеєю нації слід розуміти саме ідею національної незалежності народу в його власній самостійній державній організації.

Силою, що діє паралельно з ідеєю нації, є ідея конституційної, парламентської держави, ідея демократії. Без ідеї правової рівності усіх громадян держави не могла б виникнути ідея суверенності народу, адже саме з ідеї суверенності нації, розвинулася ідея національної незалежності народів у власних самостійних національних державах. Боротьба за демократичні перетворення, яка розгорнулася у XIX ст. серед усіх народів Європи, ніколи не була скерована проти ідеї національної незалежності народів. Навпаки, ця боротьба, охоплюючи широкі маси, піднімала національну свідомість, оздоровлювала внутрішні відносини, а тому скріплювала й саму націю. У цьому сенсі можна прямо сказати, що ідея нації може існувати лише разом з ідеєю політичної демократії.

Часто-густо, коли щодо власного народу буржуазія лише вульгаризує ідею нації (у нацистській Німеччині було висунуто теорію про расову вищість німецького народу, який душиться на своїй національній території, а тому має право панувати над іншими народами; італійські фашисти висунули ідею про те, що їх найвищим національним завданням є відновлення Римської імперії; Японія висунула ідею, що саме вона має панувати над азійськими народами), то щодо інших, чужих народів, буржуазія панівних народів є силою, скерованою проти ідеї нації. Буржуазія таких країн, як Росія, Німеччина, Австро-Угорщина гнобила й експлуатувала українців, поляків, чехів, словаків, сербів, хорватів, народи Прибалтики, Кавказу, Середньої Азії. Усі ці народи гнобилися і в багатьох випадках ще сьогодні гнобляться політично, економічно та культурно. Ряд західноєвропейських держав стали колоніальними державами.

Великої шкоди ідеї нації завдав марксизм, що скерований проти ідеї нації, оскільки:

нація ним розглядалась як явище історичне, а не властиве всякому суспільству. Нації виникають і складаються в основному в епоху розвитку капіталізму. Вже при капіталізмі починається процес відмирання нації, виникають протиріччя між націями, наростають елементи інтернаціональної спільноти;

історія людства – це боротьби суспільних класів між собою за свої економічні інтереси. Національний елемент в історії відігравав і відіграє цілком другорядну роль;

пролетаріат за своєю природою інтернаціональний, «він не має батьківщини». Він повинен визволятися від усяких національних забобонів, що ними є «загальнонаціональні ідеї», «добро нації», «честь нації» та ін.;

добробут людства прийде тоді, коли переможе об'єднаний робітничий клас кількох, хоча б найбільш цивілізованих країн. З моментом перемоги робітничого класу відпаде потреба у державних національних утвореннях. Нова суспільність утворить єдину соціально-економічну організацію;

здійснити ідею соціалізму пролетаріат може лише шляхом всесвітньої пролетарської революції і встановлення диктатури пролетаріату, тобто шляхом насильницького повалення існуючого політичного суспільного ладу.

Таку позицію щодо ідеї нації зайняв теоретичний марксизм у період свого виникнення, тобто у середині XIX ст. Тому, коли робітничі маси стали на бік марксизму і розпочали організовуватися у політичні партії для боротьби за здійснення цих цілей – робітники автоматично перетворювалися у силу, скеровану проти ідеї нації.

Як випливає, діючи одночасно з ідеєю нації, але скерованими проти неї виявилися імперіалістична буржуазія найбільш цивілізованих країн та соціалістичний пролетаріат. Однак, цим силам, скерованим проти ідеї нації не вдалося її знищити. Факти говорять про таке: отримали незалежність Індія, Єгипет, Філіппіни ін. держави, що були колоніальними утвореннями; у Європі розвалилась Австро-Угорщина внаслідок прагнення усіх народів, що її населяли жити самостійно, не змогла втримати польських земель і німецька буржуазія. Тобто, буржуазії не вдалося знищити ідеї нації щодо поневолених нею народів.

Поневолені і сьогодні борються за здійснення ідеї нації. Буржуазія, яка в певних випадках скеровується проти ідеї нації, мусить в подальшому капітулювати.

Стоячи на платформі ідеї нації у випадках власних народів і заперечуючи цю ідею у випадку чужих, поневолених нею народів, буржуазія втратила всяку ідейну основу для своєї колоніальної політики, а тому приречена на провал.

Не вдалося перемогти ідею нації і соціалістичному рухові, оскільки:

• всі соціалісти визнали формальне право нації на самовизначення (II Інтернаціонал) і державне відокремлення. Незважаючи на те, що у більшості випадків це зумовлено тактичними міркуваннями, це безумовно, є перемогою ідеї нації над соціалістичним рухом;

• фактичне відмова (II Інтернаціонал) від підготовки всесвітньої пролетарської революції і боротьби за диктатуру пролетаріату. На сьогодні мирна боротьба соціалістів за соціальні реформи (лейбористи в Англії, соціалісти у Франції) є об'єктивно прогресивною боротьбою і не являє собою жодної загрози для ідеї нації:

• соціалісти не звільнились від «національних забобонів» і у своїй діяльності керуються лише інтересами свого народу (таж Англія чи Франція);

• соціалізм не добився жодних успіхів у вихованні інтернаціональної свідомості пролетаріату. Вітчизняна війна велася передусім під гаслами оборони «національної державності народів СРСР» фактично національної незалежності російського народу.

На сьогодні у СРСР існує російський шовінізм, що розпалений більшовиками особливо дошкуляє неросійським народам. Тому неросійські народи прагнуть визволитися з-під російського ярма і створити власні незалежні держави.

У цьому сенсі український народ ось уже три роки, якщо не враховувати його попередньої боротьби веде повстанську і підпільну боротьбу за своє національне визволення. за відділення від СРСР і побудову своєї самостійної національної держави;

Марксизм сьогодні це не «керівництво до дії», як про це говорять більшовики, а лише ширма для виправдання і прикриття часом дуже немарксистської політики як зовнішньої, так і внутрішньої.

Нація не відмирає; національний елемент відіграє не другорядну а першорядну роль; пролетаріат за своєю природою національний; загальнонаціональні інтереси для пролетаріату важливіші, ніж справа всесвітньої пролетарської революції і диктатура пролетаріату.

Ані, Маркс, ані Енгельс не побачили вагу національного моменту в житті народів, не передбачили вирішальну роль ідеї нації у найближчу епоху. Перешкодив у цьому їх однобічний класовий підхід до оцінки історичних процесів, незнання прагнень поневолених народів, їх шовінізм. Так, розглядаючи питання польсько-німецького кордону 1848 р. і стверджуючи, що цей кордон внаслідок німецької колонізації значно пересунувся на схід на користь німців, Маркс писав: «невже не належало відступити цілі області, населені переважно німцями, і великі міста – відступити народові, який до цього часу не дав жодного доказу, що він готовий вийти з феодального стану». (Карл Маркс, Избранные произведения, том II).

Обговорюючи чеське питання у зв'язку з революцією в Австрії у 1848 р. він писав «відмираючи чеська національність зробила останнє зусилля, щоб повернути собі життєздатність, Чехія взагалі може існувати лише у складі Німеччини. Хоча велика частина її мешканців продовжує розмовляти не німецькою мовою» (Карл Маркс, Избранные произведения, том II). На сьогодні чеський народ має свою власну національну державу.

Про ірландців у листі до К. Маркса від 23.05.1856 р. Ф.Енгельс писав: «не дивлячись на весь свій національний ірландський фанатизм, властивий цим людям, вони почувають себе у власній країні як не вдома. Ірландія – для саксів. Ірландець знає, що у нього немає можливостей змагатися з англійцем, який прийшов озброєний засобами, що перевищують засоби ірландців. Скільки ірландці не старалися собі що небудь здобути як у політичному, так і економічному відношенні, вони були придушені». Отже, Енгельс не вірив в успішне закінчення національно-визвольної боротьби ірландців. Він стверджував, що Ірландія – для саксів. Тим часом, ірландці боролися ще 80 років, і в 1937 р. домоглися повної самостійності.

З'ясовуючи суть панславізму і займаючи позицію щодо цього, К.Маркс у 1852 р. писав:

«Існують 22 мільйони поляків, 45 мільйонів росіян, 8 мільйонів сербів і болгар, то, чому б не скласти сильну конфедерацію з 80-ти мільйонів слов'ян, щоб відтіснити загарбників землі руської – турків, угорців і, передусім зненавиджених, але так потрібних німців. Тому існує загроза підпорядкування цивілізованого західного світу варварському сходові».

Обговорюючи відношення соціалізму до ідеї нації, не можна не побачити те, що соціалісти панівних народів, здобувши владу в державі, стали на позиції імперіалізму. Вони відмовляють народам право на самостійне державне існування.

На позиції найреакційнішого імперіалізму стали російські більшовики. Зразу ж після захоплення влади вони приступили до придушення національно-визвольних рухів поневолених царською Росією народів.

Зламавши спротив цих народів, знищивши їх національні держави більшовики приступили до одвертої реставрації царської імперії і утворили так званий СРСР. В СРСР усі неросійські народи терплять жорстокий політичний та культурний гніт і піддаються нечуваній економічній експлуатації. Більшовики затоптали принцип самовизначення народів. Тому народи СРСР піднялися на боротьбу. Щодо українського народу, цей спротив набрав форми повстанської підпільної боротьби. Коли ж на шлях цієї боротьби стануть усі народи СРСР, а цей момент прийде як неминучий результат усієї більшовицької політики – більшовицькій тюрмі народів прийде кінець.

Тут виразно видно, що ідея нації займає домінуюче становище серед усіх інших факторів, що впливають на хід історії.

Ось лише декілька прикладів.

У 1870 р. німці оточили Париж. Кілька французьких армій було розбито. Франція була у смертельній небезпеці. Національна гордість французів була глибоко вра-

жена. Паризький пролетаріат масово вступає до національної гвардії, що починає організовуватися. Будь-які пропозиції німців про переговори, капітуляцію, здачу території відкидалися. Революція в Парижі відома в історії як «паризька комуна», була головним чином результатом вираженої національної гордості французів, які не хотіли підпорядковуватися урядові, який підписав з німцями ганебний акт про капітуляцію.

У 1920 р. більшовицькі армії досягли Варшави. В патріотичному піднесенні, усвідомлюючи загрозу національній волі, на фронт зголошуються усі, хто можуть носити зброю. І лише це патріотичне піднесення та єдність усіх класів польського народу врятувала від загибелі польську державу у 1920 р.

У 1940-1941 рр. після розгрому Франції у боротьбі з нацистською Німеччиною залишилася лише Англія. Німецька авіація безперестанно бомбила Лондон та промислові центри. Тривала й морська блокада. Треба було організувати англійців витримати усе це і зорганізувати народ до боротьби перед можливим вторгненням німців в Англію, пристосувати країну до умов повітряної війни та наполегливої праці. Усе це можна було зробити за умови патріотичного піднесення англійців. Такий патріотизм вони в той час виявили, і Англія виграла війну.

Перед українським народом у 1941 р. з моменту нової окупації більшовиками постало питання, або добровільно скоритися окупантові і віддати йому усі завоювання українського самостійницького руху, добровільно поховати таким чином ідею самостійної України, або усіма силами і до останнього чоловіка боронити себе, боронити справу Самостійності України, національно-визвольний рух. Незважаючи на те, що український народ уже поніс великі втрати у боротьбі з німецькими окупантами, він вибрав собі шлях боротьби з московськими більшовиками, боронити справу Самостійної України. Український народ усвідомлював, що це шлях надзвичайно важкої боротьби і вимагатиме великих жертв. Та, незважаючи на це, десятки тисяч найкращих українців пішли в УПА та революційне підпілля. Коли йшлося про справу Самостійної України, про честь українського народу, смерть була не страшна. Фанатична вірність ідеї національної державності дозволяє українському народові ось уже кілька років вести найважчу боротьбу проти більшовицької Москви. Український революційний рух нараховує сьогодні тисячі героїв, які застрілилися останньою кулею або зірвали себе останньою гранатою, щоб не попасти у руки більшовикам, щоб загинути вільними.

Це є переконанням того, що головною ідеєю сьогодні є ідея нації. Нація, національна незалежність – це, безумовно, найвищі вартості людства. Воно, людство, їх беззастережно визнає і готове за них умирати.

Протиріччя сьогоднішнього світу – це протиріччя між конкуруючими імперіалістичними країнами спричинюється до пришвидшення перемоги ідеї нації.

Так, в утворенні своїх незалежних держав балканські народи завдячують імперіалістичній боротьбі європейських держав проти Туреччини. Щоб послабити Туреччину, Англія допомогла Греції здобути незалежність, а царська Росія підтримувала боротьбу сербів, болгар, хорватів. Щоб послабити Англію сьогодні СРСР підтримує визвольну боротьбу Єгипту та Індії. Крім того, держави-поневолювачі послаблюють війни, що дає змогу поневоленому народові успішно розгортати визвольну революційну боротьбу, часто спираючись лише на свої власні сили. Конкуренція між імперіалістичними державами сьогодні посилюється. Вона неминуче призведе до нових імперіалістичних воєн, що сприятиме поневоленим народам у реалізації ідеї нації.

Сьогодні, коли ідея нації поширилася світом виникла псевдо наука, яка говорить про те, що на свої власні національні держави мають право тільки історичні нації, які мали в минулому, або ж мають зараз свої національні держави (італійці, німці, чехи), а етнічні нації (українці, хорвати) не мають права на свої власні національні держави. Але такими поглядами національне питання лише ускладнюється.

Щоб змагання поневолених народів до національної незалежності погодити з цілісністю держави-поневолювача, різними ученими пануючих націй висунуто ідею

так званої автономії (одні з них стоять за територіальну автономію, інші – культурну). Але історичний досвід показує, що автономія не задовольнила ні українців, ані поляків колишньої Австро-Угорщини, і вони піднялися на боротьбу за своє повне національне визволення, коли склалась відповідна сприятлива ситуація.

Вже з початку XIX ст. світ є полем завзятої боротьби народів за повне здійснення принципу самовизначення націй. Історія розвивається у напрямі створення самостійних держав. Особливо яскраво це проявляється, якщо порівняти політичні карти Європи сьогодні і сторічної давнини.

Кожна ідея стає історичною силою лише тоді, коли вона відповідає дійсним, глибоким прагненням якнайширшим народним масам – прагненням жити самостійно у власних незалежних державах.

Постійне зміцнення нації, як людської спільноти, яке відбувається внаслідок розвитку політико-суспільних і економічних відносин у світі, є основна причина того, чому ідея нації стала сьогодні найважливішою і основною силою історичного процесу. Класові антагонізми становлять значну небезпеку для ідеї нації.

Боротьба українського народу за незалежність є складовою загальносвітового процесу боротьби народів за незалежність. Більшовикам сьогодні не вдалося нав'язати народам СРСР тезу про єдність усіх його народів, де реальна незалежність підмінюється незалежністю формальною, як це видно на прикладі союзних республік. Сьогодні народи СРСР хочуть незалежності фактичної.

Єдино прийнятною для народів сьогодні політичною системою є система, при якій кожний народ мав би забезпечену політичну самостійність у власній національній державній організації.

Це свідчить про те, що тенденція до утворення національних держав, конкретним виявом якої є боротьба українського народу ще далеко не реалізована. Визвольна боротьба українського народу в загальному історичному аспекті є тим новим, що тільки зароджується в світі, є тим новим, за яким майбутнє.

Утворення незалежних держав не може бути безперешкодним. Старий світ ніколи не поступиться добровільно. Саме такий період переживаємо ми сьогодні. Історія намагається викинути за свій борт старий світ, найбільш характерною рисою якого є те, що кілька найбільш цивілізованих націй панують над десятками, часто дуже великих народів, поневолюючи і експлуатуючи їх.

Одним із способів маскування своїх дій є «фабрикування» теорій про необхідність творити великі політичні комплекси з огляду на складність сучасного економічного життя, що економіка не може творити нові політичні держави. Це є прикладом гітлерівської «нової Європи», великопростірного господарства. Аргументами економічної вигідності обґрунтував Сталін у 1922 р. потребу тісного об'єднання радянських республік в одну союзну державу. Аргументами економічної доцільності обґрунтовується також концепція «Пан-Європи».

Але це вигідно лише панівним народам, які перебувають у таких об'єднаннях та імперіалістам, оскільки за цим для народів прийшла жахлива економічна експлуатація, винищення народів, повне підпорядкування країв центрові.

Причиною цього є те, що з моменту утворення єдиного світового господарства зросла взаємозалежність народів.

Ізольованій країні сьогодні дуже важко вижити. Саме цей аргумент використовують сьогодні сучасні імперіалісти для обґрунтування їх теорій про політичне об'єднання.

Це потрібно найбільш цивілізованим країнам, оскільки дає перевагу над меншими і економічно слабшими країнами.

Немає жодних об'єктивних перешкод, щоб ідею тісного економічного співробітництва здійснити в системі вільних національних держав. Лише тоді можуть бути гармонійно поєднані як інтереси великих, так і інтереси малих країн і народів. Лише тоді може буде встановити справжнє економічне співробітництво між народами.

Лише на основі повної рівноправності народів, гарантованою їх політичною незалежністю, економічна співпраця між народами може дати справді позитивні результати, тобто може спричинити до справжнього піднесення життєвого рівня всіх народів.

Лише національна держава забезпечує максимальний розвиток продуктивних сил.

Приклад СРСР, в якому більшовицька кліка всіляко гальмує економічний розвиток національних республік, показує, що і при соціалізмі народи найкраще можуть розвиватися у своїх національних державах.

Конкретно міжнародне співробітництво має полягати у тому, щоб мирним шляхом вирішувати всі міжнародні політичні, економічні й культурні та соціальні проблеми і не допускати воєн між народами, сприяти їх загальному культурному і цивілізованому прогресові.

«Немає сумніву, що більша частина Азії, перебуває у становищі або колоній великих держав, або держав, надзвичайно залежних і пригноблених національно. Але є беззаперечним той факт, що в самій Азії умови найбільш повного розвитку товарного виробництва, найбільш вільного, широкого и швидкого росту капіталізму створились тільки в Японії, тобто в самостійній національній державі... Лишається беззаперечним, що капіталізм, розбудивши Азію, викликав і там повсюди національні рухи, що тенденції цих рухів – створення національних держав в Азії, що найкращі умови розвитку капіталізму забезпечують саме національні держави... Приклад балканських країн теж: доводить, що найкращі умови розвитку капіталізму на Балканах створюються в міру створення на цьому півострові самостійних національних держав».

Сама ідея міжнародного співробітництва є прогресивною ідеєю і ні в чому не заперечує ідеї нації.

Міжнародні організації не дбають про повне здійснення тих високих принципів, які вони проголосили як керівні у своїй діяльності. Організація Об'єднаних Націй не добилася того, щоб справді розвивати дружні відносини між націями на основі поваги принципів рівноправності і самовизначення народів, ні того, щоб здійснити міжнародне співробітництво, поваги до прав людини та основних свобод для всіх.

Більшовицький СРСР, член ООН, поневолює сьогодні народи Східної і Південно-східної Європи, народи Кавказу і Азії.

СРСР є сьогодні величезною тюрмою народів, у якій не існують найменші демократичні свободи.

ООН стараються застосувати як знаряддя своєї імперіалістичної політики.

Ідея міжнародного співробітництва може бути реалізована лише при умові повного здійснення принципу самовизначення народів.

Допоки існують панівні і поневолені народи, доти не може бути довір'я між народами, а без цього не може бути ефективної міжнародної співпраці.

Український народ щиро прагне до якнайтіснішого і найширшого співробітництва з усіма народами світу. Він, одначе, ніколи не погодиться з його поневоленням більшовицькою Москвою і буде завжди боротися усіма засобами за повне своє політичне й економічне визволення. Допоки членом ООН є СРСР, який вже понад 30 років гнобить і експлуатує Україну, доки Об'єднані Нації будуть погоджуватися з фактом поневолення України Москвою, доти український народ не може мати повного довір'я до Об'єднаних Націй, і до самої ідеї міжнародного співробітництва. Коли ж український народ здобуде свою самостійну національну державу, він буде йти в авангарді боротьби за найширше співробітництво між усіма народами світу.

Коли ж взяти програмні заяви альянтів, зроблені ними під час Другої світової війни, то вони є кроком назад навіть у порівнянні з 1918 роком, коли Президент США Вільсон висунув принцип самовизначення народів як основний принцип упорядкування світу.

У Версальському мирному договорі 1919 р. держави-переможці, хай лише формально, заявили про свою готовність «покласти в основу врегулювання європейських відносин принципи визволення поневолених народів, створення умов, що дали б кожній нації можливість самостійного національного і господарського життя».

Сьогодні ж в Атлантійській хартії висунута ідея збереження статусу, що існував до початку гітлерівської агресії, незважаючи на те, що це було грубим порушенням

принципу самовизначення народів. У другому програмному документі, статуті ООН основною метою є «підтримання міжнародного миру і безпеки», «укріплення рівності прав великих і малих націй», «розвиток дружніх відносин між націями на основі поваги принципу рівноправності і самовизначення народів». Отже, першочерговою метою є підтримка міжнародного миру, який став існувати після розгрому держав осі та їх сателітів.

Сьогодні говорити лише про повагу до принципу рівноправності і самовизначення народів це значить говорити дуже мало. Це треба виразно підкреслити, оскільки в результаті перемоги альянтів над гітлерівською Німеччиною народи майже усієї Південно-східної, а частково і Центральної Європи опинилися фактично під пануванням більшовицької Москви, і всі вони, не говорячи вже про неросійські народи СРСР, фактично позбавлені самостійності.

Більшовицька Москва – найбільший ворог самостійності народів. Хто говорить сьогодні лише про принцип «поваги до принципу самовизначення народів», той говорить про дуже мале.

На міжнародних конференціях більшовицька дипломатія, що найбільше кричить про самовизначення народів говорить «про сфери впливів», про потребу «забезпечення державних інтересів», що більшовицька Москва мусить мати біля своїх кордонів «дружні народи», тобто країни, які б більшовицька Москва могла цілковито і повністю контролювати.

Рада Безпеки ООН, членом якої є більшовицька Москва прагне зберегти той політичний уклад світу, який настав після Другої світової війни. Як царська Росія у XIX ст. відігравала роль жандарма Європи, так сьогодні більшовицький СРСР відіграє роль жандарма усього світу. Над принципом самовизначення народів тріумфує сьогодні ідея сфер впливів, державних інтересів, стратегічних кордонів. Та так, як Священний Союз не зберіг від упадку тієї політичної системи, створеної Віденським Конгресом (вже у 1848 році Європу потрясли революції), так не закріпить сьогоднішнього політичного укладу і Рада безпеки, яку більшовики прагнуть перетворити у знаряддя свого імперіалізму.

Вже сьогодні передові люди багатьох народів бачать до чого ведуть більшовики, що домагаються змін багатьох положень статуту ООН. Вже сьогодні різні держави, які є постійними членами Ради Безпеки, домагаються скасування права вето, яке прийнято в Раді Безпеки. Вже сьогодні народи Східної і Центральної Європи ведуть боротьбу проти більшовицьких імперіалістів.

Яких би заходів не вдавалися б сьогодні керівні політичні діячі, вони нічого не можуть зробити, щоб унеможливити повну перемогу ідеї нації, бо це зумовлено світовими процесами, що відбуваються сьогодні, бо серйозною силою є народні маси поневолених народів.

Концепція Самостійності України своїм політичним вістрем скерована проти СРСР, проти більшовицької тюрми народів. Коли більшовики захопили владу в Росії світ недооцінював небезпеку більшовизму. Більшість політиків світу цікавились лише тим, чи візьмуть більшовики на себе зобов'язання колишньої царської Росії по її боргах. Ніхто з керівних політиків недооцінював тієї небезпеки, що ніс більшовизм знищенням самостійних незалежних держав, утворених окремими народами на території колишньої царської Росії в 1917-1923 рр. Більшовикам дозволено придушувати національно-визвольну боротьбу українців, білорусів, грузин, народів Середньої Азії. Ніхто в світі на той час не розумів, що лише поділ Росії на окремі національні держави унеможливить відродження найреакційнішого російського імперіалізму, який впродовж багатьох сторіч був найбільшою загрозою і ганьбою світу.

Внаслідок недооцінки керівними політиками світу тієї небезпеки, яку являла собою загарбання більшовиками у 1918-1923 рр. національних держав окремих народів колишньої царської Росії, сьогодні більшовицька Москва претендує на інші держави світу та континенти.

Сьогодні більшість народів світу, мабуть, уже правильно оцінює небезпеку більшовизму. Щоб назавжди звільнитися від загрози імперіалізму Москви багатонаціо-

нальний СРСР слід перебудувати на принципі самовизначення народів. Лише, коли на території СРСР постануть незалежні держави, унеможливиться відродження імперіалізму Москви. Концепція Самостійної України буде основним елементом плану знищення більшовицької тюрми народів. Побудова українським народом Самостійної Української Держави буде величезним кроком вперед на шляху до встановлення дійсної рівноваги у світі і забезпечення миру між народами.

Історичний процес виразно розвивається в напрямі повної реалізації принципу самовизначення народів. В цілковитій відповідності з цими тенденціями залишається концепція Самостійної України українського національно-визвольного революційного руху. Ідеї українського національно-визвольного руху вірно відображають ті величезні переміни, що відбуваються в об'єктивному світі. Це означає, що вони життєві та передові ідеї. Це означає, що боротьба закінчиться повною перемогою. Такою є закономірність історичного процесу.

Концепція Самостійної України відповідає також розвитку історичного процесу українського народу. У 1918 р. український народ утворив свою національну самостійну державу. З того часу ідея Української Самостійної Держави не сходить з порядку денного українського народу.

Вона з кожним роком оволодіває все ширшими колами українського народу, мобілізує нові й нові тисячі на революційну боротьбу проти окупантів за повне національне визволення.

Український національно-визвольний революційних рух іде в ногу з тим, шо відбувається у світі. Він є складовою частиною тієї величезної сили, що сьогодні руйнує старий світ і будує новий. Він являє собою те нове, об'єктивно прогресивне, що лише зароджується.

Квітень 1947 р.

2. Про наш план боротьби за визволення України в теперішній обстановці

(Про план боротьби за визволення України в теперішній обстановці, історія України і російсько-шовіністичний імперіалізм, за що борються українські революціонери і повстанці, надії українського національно-визвольного руху і їх стиль боротьби за Україну)

У брошурі П. Полтави «Про наш план боротьби за визволення України в теперішній обстановці», віддрукованої в типографії ОУН (б) «Воля народам», у квітні 1950 р., зазначалось: «починаючи з 1946 р. український визвольний революційний рух в СРСР почав переходити від форм широкої повстанської боротьби до форм глибоко підпільної. Це проявилось у тому, що:

1) поступово, відповідно до обстановки в окремих районах розформовано відділи УПА, а їхніх учасників, командирів і бійців включено у рамки підпілля;

2) увесь побут підпілля та його роботу глибоко законспіровано;

3) протилежно до того, як це було в період широких дій УПА (головна мета полягала у сковуванні ворожих сил в обласних і районних центрах, і не дати їх поширення у сільські райони), тепер, на перший план висунено політично-пропагандистську та політично-організаторську роботу. В сучасний момент основною формою боротьби українського визвольного руху є збройне підпілля. Воно діє, зберігаючи всі вимоги якнайсуворішої конспірації.

План боротьби за визволення України в теперішній обстановці зводиться до вирішення таких завдань:

1) за всяку ціну втримати на українських землях СРСР нашу підпільну організацію та далі її розбудовувати;

2) через підпільну організацію вести серед усього українського народу та серед народів СРСР роз'яснювальну та пропагандистську роботу;

3) організувати опір українського та по можливості інших народів СРСР проти більшовицьких гнобителів і експлуататорів у всіх сферах суспільного життя;

4) проводити збройні акції, щоб не дати окупантам закріпитися на наших землях, щоб не дати можливості московсько-більшовицьким злочинцям та їх наймитам безкарно чинити злочини проти українського народу та українського визвольного руху.

Такий, якщо коротко, є теперішній план визвольної боротьби.

Від виконання цього плану залежить визволення України в сучасний історичний період. **Новітня історія вчить нас, що поневолений народ визволяється тільки тоді, коли він через найкращих своїх синів і дочок утворить відповідну визвольну організацію. Така організація є необхідною, щоб підготувати народ до загального повстання, тобто народ закликати до нього, організувати, керувати ним, та бути його передовою лінією боротьби. Коли такої організації немає, народ не здатний визволитися з-під ворожого панування, навіть при найсприятливіших умовах.**

Надзвичайно важливим є те, щоб таку організацію народ мав на своїх власних землях, а не в еміграції. У цьому сенсі важливим є існування сьогоднішньої підпільної організації в Україні. Закордон у більшості випадків сьогодні є цілком байдужий до наших визвольних змагань. Будучи бездержавним народом на протязі такого довгого часу, нам надто важко доводиться здобувати позитивні позиції у міжнародному житті. Досвідченою та доволі широко розбудованою організацією в Україні, здатною у відповідний момент повести народ до рішучої визвольної боротьби, й нею керувати є наша підпільна ОУН та наше революційне підпілля у цілому. У тому, що таку організацію ми маємо, є величезний національний здобуток. Це є найважливішою запорукою нашої боротьби та майбутнього визволення у відповідний момент. Тому найважливішим завданням у нашому плану подальшої боротьби є втримати цю організацію. Та для того, щоб ця організація була підтримана, і за нею пішли широкі верстви українського населення, є необхідним, щоб наша програма відповідала потребам і бажанням широких мас українського народу, і коли українські маси добре знатимуть нашу програму та наші цілі. Особливо це стосується українців східних областей. Переважна частина яких мало знає про нашу програму та цілі боротьби. Взагалі, значна їх частина, особливо з-поміж інтелігенції, перебуває під впливом більшовиків. Ситуацію можна змінити тільки шляхом широкої роз'яснювальної політичної роботи: розповсюдження відповідних видань, ведення усної роз'яснювальної роботи. Від виконання цього завдання залежить, з якою силою виступить український народ у відповідний історичний момент. А від сили цього виступу залежить і сама наша перемога та визволення. На сьогодні фронт боротьби за визволення України не може обмежитися боротьбою лише самого підпілля. До цієї боротьби має стати увесь народ. Треба використовувати широко легальні методи боротьби.

Передусім слід поставити якнайрішучий опір політиці русифікації українського народу з боку Москви. Ця політика загрожує повним знищенням нас, як окремого народу. На сьогодні, ми втримали, а в деяких випадках далі розбудовуємо нашу підпільну організацію. За допомогою нашої підпільної сітки ми майже суцільно контролюємо над одною третиною території України. Ми добилися значних успіхів у нашій політичній та пропагандистській роботі. Все більше українців зі східних областей довідуються про наші справжні цілі і про національно-визвольний характер нашого руху. Від українців східних областей, від людей з усього СРСР ми постійно чуємо схвальні, а то й захоплені висловлювання про нашу боротьбу.

Мають свої успіхи й наші бойові акції. Значну допомогу збройними діями підпілля надавало й далі надає західноукраїнському селянству в його боротьбі проти колективізації. Обов'язком кожного свідомого українця є допомога українському підпільному рухові: одягом, продуктами, медикаментами, будівництво схованок, поповнення в людях тощо. Особливо багато може зробити українська інтелігенція та українська молодь.

Коли українські патріоти, що живуть легально (селяни, робітники, інтелігенція), дадуть потрібну дійову підтримку підпіллю – з одного боку, та коли всі українські патріоти ставитимуть відважний опір московсько-більшовицьким загарбникам – з другого боку, – ми переможемо у нашій визвольній боротьбі!

Квітень 1950 р.

В російсько-шовіністичному імперіалістичному дусі висвітлюється й історія України, створюється атмосфера занедбання щодо захоплення рідним минулим.

Українська пресса, радіо, театр, література, наука, поставлені в Україні цілковито на службу русифікаторської політики більшовицьких поневолювачів. Вся культурна політика більшовиків має на меті повну культурну асиміляцію України з Росією, повну ліквідацію культурної самобутності українського народу.

Більшовики массово винищують український народ фізично. Три рази за час свого панування в Україні вони навмисно спричинювали голод. Жертвами цього стали близько восьми мільйонів українців. Сотні тисяч українських чоловіків і жінок заслано у Сибір, Середню Азію. Тут вони, будучи примушеними жити в найжахливіших умовах масово вмирають. Сотні тисяч українських патріотів більшовики знищили у тюрмах, засланнях, концтаборах розстрілами та у безпосередній боротьбі. Тільки за останні роки в боротьбі проти нашого національно-визвольного руху більшовики знищили кілька десятків тисяч українців.

Ось так на практиці виглядає «найкраще розв'язання» більшовиками «національного питання в СССР». То чи можемо ми, українські патріоти, бачучи усе це, не боротися протни такої політики ?

Ми, українські революціонери і повстанці, боремося проти більшовиків тому, що вони встановили в СССР режим нещадного соціального гноблення й економічної експлуатації працюючих мас. Не безкласове суспільство, не «комунізм» в СССР будують більшовики, а нову гнобительську й експлуататорську систему. Місце нових поміщиків в Україні сьогодні зайняли більшовицькі верховоди – чиновники від партії, МВД, МГБ, адміністрації, армії тощо.

Ми, українські повстанці і революціонери, сини працюючого народу, не можемо не боротися проти такої політики.

Ми, бандерівці, боремося проти більшовиків також тому, що вони побудували в СССР режим кривавої диктатури компартії, режим варварського терору МВД і МГБ.

В СССР не існує жодної демократії, не існують жодні громадянські і людські права. МВД і МГБ шпигують за кожною совєтською людиною, намагаються контролювати усе життя громадян, їх думки. Вони знищують будь-яку незалежницьку думку, тих, хто протиставляється більшовицькому режиму. Більшовицький лад перекреслює будь-яку свободу та демократію, усіх демократичних здобутків людства.

Наші найвищі ідейні гасла: «Воля народам! Воля людині!»

Ми, українські революціонери і повстанці боремося проти більшовицьких гнобителів тому, що вони переслідують нас за наш патріотизм, за нашу любов до України, за те, що вони палять українські хати, руйнують господарства, вивозять у Сибір український народ, спалюють живцем українських патріотів, знущаються над жінками.

Більшовики топчуть історію України.

Всю Західну Україну більшовицькі бандити перетворили в жахливу м'ясорубку. Немає тут сьогодні хати, де б ці душогуби когось не вбили, заарештували, вивезли у Сибір.

Більшовики у колгоспах запрягають жінок у борони, заставляють їх на плечах носити гній на колгоспні поля, засуджують колгоспників до багаторічного ув'язнення за кілька колосків, що їх вони відважуються зірвати, щоб урятуватись від голодної смерті.

Український робітник мусить постійно жити на голодному пайку, жити у нужденних житлових умовах. Він є фізично знесилений високими нормами виробітку, стахановщиною, він боїться бути покараним за найменші спізнення до праці.

У шахти та рудники на так звані відбудовні роботи більшовики зігнали жінок, де руйнується їхнє здоров'я. Таким чином, вони відірвали від матерів їхніх дітей, тому їх десятки тисяч змушені тинятися як безпритульні.

Більшовики змушують українську інтелігенцію виступати проти власного народу, кривити душею, опльовувати національні святощі, не дають їй змоги вільно віддаватися своїй творчій праці.

То чи може український патріот, який бачить і розуміє усю злочинність більшовицької політики щодо України, не боротися проти такої політики. Тому ми не припинимо своєї боротьби аж до повного визволення України з-під більшовицької експлуататорської системи.

За що ми українські революціонери і повстанці, ведемо боротьбу, які наші політичні і соціальні цілі?

Ми, українські революціонери і повстанці, ведемо боротьбу за:

1. За побудову на українських етнографічних землях Української незалежної національної держави з справедливим політичним і суспільно-економічним устроєм. Тільки незалежна Українська держава забезпечить українському народові найкращі умови для його всебічного духовного і матеріального розвитку, тільки незалежна Українська держава може бути надійною гарантією справі вільного, щасливого і заможнього життя українського народу.

2. За перебудову сьогоднішнього СССР на принципі незалежних національних держав усіх совєтських народів. Це завдасть смертельного удару великоросійському імперіалізму – найлютішому ворогу усіх сьогоднішніх совєтських народів і працюючих мас.

3. За повну реалізацію у життя ідеї вільних національних держав усіх народів світу, за усунення з міжнародного життя усякого імперіалізму. Основною перешкодою міжнародної співпраці сьогодні, є брак взаємного довір'я між народами. Це недовір'я можна усунути шляхом повного здійснення ідеї вільних національних держав усіх народів.

4. За побудову в незалежній Українській державі безкласового суспільства. Основою цього суспільства буде з одного боку, суспільна власність на знаряддя і засоби виробництва, а з другого – справжня демократія в галузі внутрішньополітичного устрою. Суспільна власність на знаряддя і засоби виробництва не допустить створення експлуататорських класів. А демократія в галузі політичного устрою виключить можливість формування нових паразитарних груп на основі політичних привілеїв.

5. За справжню демократію проти диктатури і тоталітаризму, за свободу слова і друку, зборів, світогляду, за забезпечення національних меншостей в Україні всіх національних і громадянських прав, за владу, як найвищим своїм обов'язком вважатиме служіння інтересам народу.

Не маючи загарбницьких цілей, поневолення країн і пригноблення народів у своїй державі, народна влада в Україні не витрачатиме енергії і зусиль для творення апарату гноблення та експлуатації інших народів. Українська народна влада усі економічні ресурси та всю людську енергію спрямує на побудову нового державного порядку, справедливого соціального ладу, на економічне будівництво країни, культурне піднесення народу (з програми ОУН).

Детальна програма нашої боротьби викладена в програмі ОУН, прийнятій на III – му Надзвичайному з'їзді ОУН, що відбувся 21-25 серпня 1943 року.

Ми, бандерівці, за революцію в усьому СССР, за єдиний фронт боротьби всіх поневолених народів і працюючих мас Совєтського Союзу

До реалізації наших цілей ми йдемо шляхом розгортання національно-визвольної боротьби я к в Україні, так і серед усіх інших народів СССР. До боротьби разом з нами за повалення більшовицького режиму ми кличемо усі поневолені народи СССР. Більшовицьке ярмо одинаково тисне як на український народ, так і на інші народи СССР.

Визволитися з-під більшовицького ярма народи Совєтського Союзу можуть лише шляхом революційної боротьби проти більшовицьких поневолювачів, шляхом боротьби, що її вестимуть за перебудову СССР на принципі незалежних національних держав, за справжнє безкласове суспільство, демократію.

Ми прагнемо створити єдиний протибільшовицький фронт народів України, Білорусії, Прибалтики, Кавказу, Середньої Азії, Сибіру, країн Центральної Європи, шо сьогодні окуповані більшовиками. Революційні, прогресивні елементи цих народів вже сьогодні об'єдналися для спільної протибільшовицької боротьби на пропагованій нами політичній платформі в Антибільшовицький блок народів. В еміграції вже діють окремі керівні органи цього блоку. За цим слід прийти до створення активного революційного протибільшовицького фронту і в середині СССР. Це буде великим кроком у нашій спільні боротьбі.

До боротьби проти більшовицьких поневолювачів ми кличемо також російський народ. Російські народні маси зазнають з боку кремлівських заправил такого самого політичного і соціального гноблення, як і неросійські народи.

Більшовицькі узурпатори у 1917 році насильно вирвали з рук російського народу владу, коли він повалив царизм і, прикриваючись революційними фразами, встановили на території колишньої Росії нову різновидність самодержавства, побудували нову експлуататорську соціальну систему.

Не мав політичної свободи російський народ у царській самодержавній Росії, не має він і в більшовицькому диктаторському СССР.

До російських народних мас, гноблених колись царизмом, а тепер більшовиками звертаємо ми, українські революціонери надію і плекаємо щирі симпатії у боротьбі за повалення більшовицької системи.

Як ми дивимося на наступну війну ?

На війну між СССР і його противниками ми розраховуємо як на допоміжний момент у нашій боротьбі, як на ту сприятливу обставину, яка полегшить нам визволитися власними силами. Ми завжди ставили і ставимо сьогодні на сили українського народу, на сили всіх поневолених народів СССР.

Які безпосередні завдання нашої боротьби сьогодні ?

На сучасному етапі нашої боротьби наші безпосередні завдання такі:

1) включити до активної протибільшовицької боротьби ще не включену дотепер частину українського народу;

2) шляхом революційної пропаганди повідомляти народним масам СССР усіх національностей у тому, що таке більшовизм на ділі, розкривати всю антинародність більшовицької системи, вказувати, в який спосіб народи СССР можуть визволитися з-під ярма більшовиків;

3) стимулювати виникнення організованої активної протибільшовицької боротьби в усьому СССР.

Сьогодні ми змушені вести лише збройну боротьбу. Таку форму боротьби нам запропонував наш ворог МВД і МГБ, оскільки вести боротьбу політичними методами в умовах СССР є неможливим.

Передумовою виникнення масової революційної протибільшовицької боротьби в СССР ми вважаємо виховання революційної свідомості мас СССР. Це можна досягти як шляхом революційної пропаганди, так і активної протибільшовицької боротьби.

Наші збройні акції спрямовані на те, щоб не дозволити більшовикам міцно закріпитись на окупованих ними українських землях, не дозволити їм безкарно тероризувати і грабувати український народ, експлуатувати природні багатства української землі, боронити перед терором МВД і МГБ український патріотичний елемент, зривати спроби МВД і МГБ розбудовувати агентуру, не допускати розбудови на українських землях ворожих українському народові організацій (молодіжних, культурних), знищувати особливо активних більшовицьких прислужників, боронити від МВД і МГБ нашу підпільну організацію.

Ми, українські революціонери і повстанці, не боремося проти совєтських працюючих мас.

У нашій боротьбі ми, бандерівці, виступаємо тільки проти більшовицьких імперіалістів, тобто проти партійної верхівки та всіх тих елементів, незалежно від їх соціального і національного походження, які цій верхівці вірно служать. Це підла брехня, що ми стріляємо всіх совєтських людей без розбору. Проти совєтських народних мас ми не боремося. Про це можуть посвідчити тисячі совєтських людей – колгоспників, робітників, інтелігенції, з якими ми зустрічалися, розмовляли, яким ми передавали нашу літературу. Ми знищуємо тільки керівних представників партії, МВД, ВГБ і всі ті вислужницькі, продажні елементи, які активно виступають проти нашого руху і вороже відносяться до українського народу.

Як ми, бандерівці, дивимося на перспективи нашої боротьби.

Ми знаємо, що у нашій боротьбі нас чекають великі труднощі. Ми знаємо, що наші сили малі, а сили ворога великі. Ми свідомі того, що дуже важко вести революційну боротьбу в умовах більшовицької емведівської системи. Та ми віримо у справедливість нашої справи і в народ. Ця віра завжди була основним джерелом нашої сили зараз і в майбутньому. Ми боремося за найрідніші інтереси як українського, так і всіх інших народів Совєтського Союзу. Сьогодні за нами йде значна частина України. Сьогодні на нашому боці симпатії майже всього поневоленого українського народу та поневолених народів Совєтського Союзу. Завтра активно включиться у боротьбу решта України. Завтра стануть на наш шлях усі народи Совєтського Союзу. Ми, бандерівці репрезентуємо найглибші, вічно живі і здорові прагнення народів до політичної і соціальної незалежності, до прогресу, що здобудуть перемогу над силами реакції. Таким є закон суспільного розвитку. У нашій боротьбі з більшовицькою реакцією остаточна перемога буде за нами, за бандерівцями. Уже сьогодні в УПА, в революційному підпіллі, крім українців, борються також представники інших національностей: росіяни, татари, білоруси, грузини.

В недалекому майбутньому – ми віримо в це – разом з нами, на своїх національних територіях боротимуться тисячні загони революціонерів усіх національностей СРСР.

Оптимізму нам додає те, що впродовж шести років, більшовикам не вдалося нас знищити, розбити нашу підпільну організацію. Проти нашої високої ідейності, майстерності, конспірації, масового героїзму і завзяття безсилим є навіть МВД і МГБ. Сьогодні, коли ці бої вже за нами, ми з вірою дивимось у майбутнє. Маючи потрібний нам досвід боротьби в умовах більшовицького режиму, в умовах емведівської системи, загартовані боями, зігріті тими симпатіями, що їх ми зустрічаємо скрізь, де тільки появляють повстанці, ми йдемо до нашої мети, до побудови незалежної Української Держави, до визволення народів і працюючих мас усього СССР.

Наш стиль боротьби.

Для нас, бандерівців, характерний окремий, високо героїчний стиль революційної боротьби. В його основі лежить висока, прямо безприкладна ідейність учасників нашого руху, наш глибокий патріотизм. Ми не визнаємо ані полону, ані капітуляції перед ворогом. Українські революціонери і повстанці у своїй основній масі не здаються живими в руки ворога, у безвихідному становищі стріляються останніми власними кулями або розриваються останніми своїми гранатами. Ми не визнаємо іншого життя, крім життя для активної боротьби за наші високі революційні ідеали. Нашої боротьби ми не припинимо доти, доки житиме хоч один революціонер. Нас не лякають навіть найважчі труднощі і небезпеки, навіть найважчі перешкоди. Нас не злякають ні смерть наших друзів, ні тимчасові невдачі в нашій боротьбі. В ім'я перемоги наших ідей ми добровільно підпорядковуємося залізній дисципліні, що панує в наших рядах. Борючись за національну і соціальну волю українського народу, за державну незалежність України, ми, українські революціонери і повстанці, продовжуємо справу таких великих борців за визволення України в нашій історії, як Хмельницький, Мазепа, Петлюра, продовжуємо традиції таких визвольних організацій в Україні з періоду після 1920 року, як Братство Українських Державників (БУД), Союз Визволення України (СВУ), боремося за здійснення мрій та ідеалів таких великих українців, як Тарас Шевченко, Іван Франко, Леся Українка.

Прагнучи до побудови справедливого прогресивного політичного і соціального ладу на території всього СССР, до визволення з-під національного і соціального більшовицького ярма всіх народів Совєтського Союзу, ми, бандерівці, продовжуємо традиції визвольної боротьби всіх поневолених царизмом народів, продовжуємо справу всієї тієї частини революціонерів Росії з-перед 1917 року, яка справді хотіла покласти кінець національному і соціальному рабству в Росії, яка справді хотіла здобути для народних мас Росії політичну волю і соціальну справедливість.

Ось хто такі ми, бандерівці, та за що ми боремося.

Вже шість років з України на весь Совєтський Союз лунають постріли. Невеличка територія Західної України є полем завзятих і героїчних боїв українського народу з совєтським окупантом. Хай знає кожний совєтський колгоспник, робітник, інтелігент, що на Україні розгорілося вогнище визвольної боротьби за повалення більшовицького експлуататорського режиму, за побудову на території сьогоднішнього СССР справді справедливого політичного і соціального ладу. Тут кілька сотень тисяч українських патріотів поклялися боротися за повалення комуністичного режиму.

Ми, бандерівці, боремося і вмираємо з думкою про майбутню волю українського та всіх інших народів СССР.

Ми віримо, що за нами підуть мільйони інших борців з усієї України, усього СССР, і що наша боротьба, боротьба за волю народів і людини закінчиться перемогу над більшовицькою реакцією.

Українці східних областей!

Ми, українські революціонери і повстанці, борці за волю і незалежність України, кличемо вас ширше включатися у визвольну боротьбу проти більшовицького ярма. Боротьба за волю і незалежність українського народу – священний обов'язок кожного сина України.

Поневолені народи Совєтського Союзу!

Білоруси, грузини, вірмени, азербайджанці, литовці, латиші, естонці, карелофіни, молдавани, калмики, башкири, киргизи, туркмени, татари! Піднімайтесь на боротьбу проти більшицьких поневолювачів, за перебудову СССР на принципі незалежних національних держав усіх совєтських народів.

Росіяни!

Боріться за повалення більшовицької диктатури, за знищення більшовицької експлуататорської системи – за демократичну Росію, за справжню соціальну рівність і справедливість.

Совєтські робітники, колгоспники, інтелігенти!

Совєтське ярмо щораз важче. Нужді, злидням немає кінця. Немає кінця терору і переслідуванням. Годі це вже терпіти. Піднімайте революційну боротьбу за своє політичне і соціальне визволення.

1950 рік.

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГА

Роман Шухевич – «Чупринка», головний командир УПА, генерал-хорунжий, загинув 05 березня 1950 р. у бою з більшовиками за волю України.

Дмитро Грицай – «Перебийніс», шеф Головного Військового Штабу УПА, генерал-хорунжий, 19 грудня 1945 р. розстріляний у Чехословаччині комуністичним режимом.

Олекса Гасин – «Лицар» загинув 31 січня 1949 р. у бою з більшовиками за волю України.

Іван Климів – «Легенда», керівник Організаційного відділу військової референтури, референт Проводу ОУН, генерал-хорунжий, закатований німецьким гестапо 14 грудня 1942 р. у Львові.

Василь Кук – «Коваль», Головний командир УПА, генерал-хорунжий, помер 9 вересня 2007 р.

Дмитро Маївський – «Тарас», начальник 4-го політвиховного відділу Головного військового штабу УПА, генерал-хорунжий, 19 грудня 1945 р. розстріляний у Чехословаччині комуністичним режимом.

Леонід Ступницький – «Гончаренко», Шеф крайового військового штабу групи УПА-Північ, генерал-хорунжий, загинув 30 липня 1944 р. у бою з більшовиками за волю України.

Іван Трайко – «Типов», заступник Шефа штабу з'єднаних груп «44», генерал, загинув у бою з більшовиками за волю України.

Микола Арсенич – «Михайло», начальник 2-го розвідувального відділу Головного військового штабу УПА, генерал Служби безпеки, загинув 23 січня 1947 р. у бою з більшовиками за волю України.

Василь Сидор – «Шелест», командир групи УПА-Захід загинув 17 квітня 1949 р. у бою з більшовиками за волю України.

Василь Андрусяк – «Грегіт», командир тактичного відтинку 22 «Чорний ліс», загинув 24 лютого 1946 р. у бою з більшовиками за волю України.

Ростислав Волошин – «Павленко», начальник 6-го політвиховного відділу групи «Північ», полковник, загинув у бою з більшовиками за волю України.

Василь Галаса – «Орлан», командир групи УПА-Північ, помер 5 жовтня 2002 р.

Дмитро Клячківський – «Савур», командир групи УПА-Північ, загинув 12 грудня 1945 р. у бою з більшовиками за волю України.

Роман Кравчук – «Василь», член Головного військового штабу УПА, загинув 22 грудня 1951 р. у бою з більшовиками за волю України.

Юрій Липа, начальник санітарної служби 5-го тилового відділу Крайового військового штабу групи УПА-Захід, загинув 19 серпня 1944 р. у бою з більшовиками за волю України.

Іван Литвинчук – «Дубовий», командир групи УПА-Північ, загинув 19 січня 1951 р. у бою з більшовиками за волю України.

Ярослав Старух – «Стяг», начальник 6-го політвиховного відділу штабу ВО «Сян», загинув 20 вересня 1947 р. у бою з більшовиками за волю України.

Петро Федун – «Волянський», заступник Головного командира УПА, начальник 6-го політвиховного відділу Головного військового штабу УПА, загинув 22 грудня 1951 р. у бою з більшовиками за волю України.

Володимир Якубовський – «Бондаренко», командир ВО-3 «Лисоня», загинув 17 червня 1947 р. у бою з більшовиками за волю України.

А далі – сотні тисяч інших українських героїв, відомих і невідомих.

Вічна слава Героям, які віддали своє життя за Українську Самостійну Соборну Державу.

Сьогодні необхідно створити пантеон усіх українських Героїв, які загинули у всіх національно-визвольних війнах Українського народу.

Вони боролися за Україну звитяжно та мужньо, і гинули як герої на полі бою, у палаючих хатах, вистрілюючи у ворога останні набої серед уже мертвих бойових побратимів. Молоде життя цих юнаків і дівчат було сповнене небезпеки і завершувалось у палаючих від вибухів лісах, у закиданих гранатами криївках та залитих кров'ю в'язничних камерах. Їхня боротьба була правдивою і щирою, тому вони назавжди залишаться у нашій пам'яті героями.

УПА виникла як форма протесту і захисту української нації проти німецької окупації. Її бійці відіграли певну роль у порятунку народів Європи від завойовницьких планів гітлерівської Німеччини, зробили вагомий внесок у розгром нацизму.

Після закінчення Другої світової війни УПА вступила у смертельну боротьбу з новим супротивником, людиноненависним сталінським режимом. Ця боротьба була надзвичайно виснажливою, важкою і кривавою.

Сталінські каратели закатували у Західній Україні протягом 1944-1952 рр. від 300 до 400 тис. українців.

За офіційними радянськими даними за цей період українським національно-визвольним рухом було знищено 30 тис. карателів МВС-МДБ.

Українська Повстанська Армія у німецько-радянському протистоянні виступила третьою самостійною силою.

Повстанці знали, що вони програли бій, але не програли «української справи».

Та боротьба має велике моральне значення для нашої сучасної та майбутньої української історії. Сьогодні нові покоління українців продовжують справу боротьби.

Як наслідок цієї боротьби у глибинній пам'яті українців учасники українського національно-визвольного руху, незважаючи на усі інсинуації комуністичної пропаганди, що десятиліттями несла неправду про український визвольний рух, залишилися героями, захисниками Батьківщини: за океаном, у м. Буффало (штат Нью-Йорк) споруджено пам'ятник командуючому УПА Р. Шухевичу. Пам'ятники стрільцям і командирам УПА та ОУН сьогодні стоять по всій Україні. Вони заслужили на це звитяжною боротьбою за кращу долю своєї Нації на своїй рідній, Богом даній Землі.

Після Другої світової війни ООН було створено міжнародний військовий Трибунал, щоб покарати злочинців. Його засідання відбувалися з 20 листопада 1945 р. по 1 жовтня 1946 р. Використовуючи своє становище, СРСР передав слідчій комісії Трибуналу 26 томів із підібраними матеріалами, в яких звинувачували ОУН і УПА у співпраці з німецькими нацистами та у військових злочинах.

Слідча комісія Трибуналу вивчила не тільки матеріали, надані більшовиками, а й усі інші докумети, пов'язані з діяльністю ОУН і УПА – в тому числі документи німецьких архівів.

Висновок був проголошений про те, що УПА не була у війні ворогом людства, а навпаки, УПА була воюючою стороною проти нацизму, боролася за незалежність своєї держави України. Відмову про визнання УПА агресором було затверджено відповідною резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 11 грудня 1946 р.

Саме тепер відбувається друге народження справжньої Української держави, патріотично потужної, умотивованої до єдності й високомобілізованої до опору ворогам самого її існування. Українці змогли фактично наново створити нове військо.

Нині зростає українська міць – духовна, економічна та військова. Ми упевнені в нашому успішному майбутті, і ворог ніколи не переможе Народу, об'єднаного природним прагненням свободи.

ВИСНОВКИ

Українська нація ще не стійка, нас весь час лихоманить, Україна колеться, але не розколюється.

Нація формується не елітою, а спільним досвідом, що може бути різним. Біда України не брак національної еліти взагалі, а брак розумної, хитрої еліти, яка б вправно виходила з різних несподіваних зовнішньополітичних та внутрішньодержавних ситуацій.

Більшовицький переворот 1917 р. страшний не тільки своїми наслідками, а ще й тим, що він нічого не розв'язав, його головним уроком є те, що він показав, яким шляхом людству не треба рухатися. У 1991 р. ми знову змушені були повернутися до вирішення проблем, що стояли перед нами у 1917 р. Найкращими переворотами є ті, що не завершуються, а закінчуються компромісами: англійська – 1688 р., польська і чеська – 1989 р., українська – Помаранчева. Позитивними переворотами (революціями) є ті, що не йдуть до кінця, а творять простір для вільного політичного змагання.

На сьогодні для українців залишається невирішеними поняття «національна ідея», «національне питання», «українське питання». Поняття «національне питання», «національна ідея», «українське національне питання» слід розрізняти.

Поняття «національне питання» і «національна ідея» взаємопов'язані між собою, але не тотожні.

Національне питання існує як проблема визволення від російської окупації і утвердження своєї культурної та політико-історичної ідентичності у параметрах сучасних ідеологічних та геополітичних реальностей. Не визначавшись як народ, як нація, ми не зможемо й знайти свого місця в світовій та європейській історії. Відтак, є усі підстави вважати, що сьогодні українська національна ідея – ідея визволення української нації від столітніх російських завоювань в Україні й забезпечення себе від сьогоднішніх та можливих майбутніх претензій Росії відновити своє панування над Україною, чи навіть, в ідеалі для росіян етнічно поглинути українців.

Щоби претендувати на щось, треба кимось бути.

Суть проблеми полягає у тому, що Україні слід чітко самовизначитись як окремій державі та українського суспільства як цілісного природного колективу людей, які сприймають Україну як свою батьківщину, що є суверенним простором власної життєдіяльності на основі певних спільних цінностей – культурних та історично-політичних.

Усупереч поверховим уявленням та різним політичним спекуляціям, українська та російстка культури надто різні, мають різні духовні субстанції.

Українська культура цілісніша своїми духовними підвалинами, конкурентно міцніша, а тому Росії протягом багатьох століть, не дивлячись на величезні намагання, так і не вдалося полонити українську духовність.

Російський проект нового завоювання України існує в двох варіантах: реставраційному (відновлення СРСР чи імперії докумуністичного періоду) і державницького (збереження державної незалежності України, але як зрусифікованої, в історичній перспективі йдеться про створення в межах української території окремої російської держави з назвою «Україна»).

Українські політики не розуміють політичної сутності російського імперіалізму, що має як тоталітаристсько-реставраційне, так і демократичне ідеологічне забарвлення. Сутність нашого становища не в ідеологічному самовизначенні України, а в її визволенні з ворожого полону – політичного, економічного, культурного, психологічного.

Українці хочуть об'єднати суспільство на основі державницької ідеї, не усвідомлюючи того, що в нашій ситуації незалежність та цілісність території – це ще не гарантія української свободи.

Тривала системна невизначеність українського суспільства творить світоглядну та психологічну атмосферу, в якій стають умовними, не сприймаються як знаки реальності фундаментальні поняття суспільного життя «народ», «держава», «країна», «Батьківщина», «влада», «нація», «закон», «суспільство». На ґрунті цієї екзистенційної пустоти в Україні виник і вже набрав катастрофічного характеру процес розпаду людської особистості, наслідком якого є масштабне фізичне нездоров'я української нації та злочинності в країні, кількість самогубств, жорстоких вбивств, апатія, нігілізм, втрата духовних і моральних цінностей.

Сьогоднішня криза в Україні сягнула екзистенційних основ і зачепила людину як суспільну істоту. Отже, і вийти з цієї ситуації занепаду можливо лише шляхом соціалізації, тобто засвоєння людиною елементів культури й соціальних цінностей. Поза українською культурою такий процес для українців неможливий. Як неможливе і наше порозуміння з тими співвітчизниками, зокрема, іншого етнічного походження, які підозріло, неприхильно чи й навіть агресивно-вороже ставляться до природного процесу національно-культурного та національно-політичного відродження українського народу – процесу деколонізації, дерусифікації, українізації (передусім, мовної) України. Усупереч українській правді та українській свободі політична стабільність в Україні неможлива, а без неї неможливе й економічне оздоровлення нашої країни.

Наша поразка була б поразкою права, справедливості, свободи, права, життя. Поразка росіян у цьому протиборстві була б торжеством історичної справедливості, в кінцевому підсумку, пішла б користь їм самим.

Маючи на увазі всеохоплюючу, глибоко конфліктну фрагментарність українського суспільства, зануреного у в'язке місиво невизначеності, можливо зробити висновок, що для України сьогодні перша оздоровча ідея – це ідея формування з атомізованої людності країни цілісного, природного, людського колективу. Це означає практичну інтеграцію Українського суспільства в державу Україна – в українську мову, культуру, історію. На цьому рятівному шляху ми поступово будемо утверджувати свою особистість та індивідуальність, ставати колективним народом, окремішною Нацією.

Тож українська визвольна ідея може і повинна стати об'єднавчою національною ідеєю України, шукаючи водночас свого прогностичного наповнення як ідеї самобутньої ролі нашого народу у європейській і світовій історії та культурі, бо інтеграція з Європою підштовхує нас до розвитку, а з Росією – до деградації.

Водночас, проблемою сьогодення є те, що Українська нація готова до опору агресору, а її вожді, – ні.

Для українців Росія є точкою відштовшування, що допомагає усвідомити свою українську інакшість. Для росіян же Україна, навпаки, є точкою постійного тяжіння, ревнивої уваги, є об'єктом, що треба поглинути, як щось «споконвічне своє» і переробити за власним образом і подібністю. Через те, Росією наша свобода і незалежність розглядається її політичною елітою як щось не природнє, вони розцінюють події в Україні, як такі, що є внутрішньою справою РФ, і аж ніяк не є питаннями міжнародного характеру.

Ніщо не дратує росіян, як очевидні відмінності з українцями у мові, менталітеті, культурі, історичному досвіді.

Якщо росіяни і визнають ці відміноості, то лише на рівні відмінностей, скажімо, між Володимирщиною та Рязанщиною, але ніяк не на рівні стосунків двох різних народів.

Є відомою думка, що Росія без України в імперському плані є збитковою. Річ у тому, що на традиційному російському ставленні до України тримається російська імперська свідомість. Саме ставлення до України – не до держав Балтії, не до Кавказу – є визначальним для російської імперської свідомості. Як тільки росіяни усвідомлять, що українці є дійсно іншим народом, російський імперський міф розвіється.

На словах росіяни завжди готові визнати, що українці – це окремішній народ, але «народ меншовартісний від них», «народ братній», який дещо відколовся від них у сучасному політичному розвитку, а тому «градами» та «смерчами» йому слід нагада-

ти, хто у Східній Європі є головним. За цією лукавою формулою криється тверде переконання, що росіяни і українці є одним народом, покликаним жити в одній державі зі столицею у Москві.

Говорячи про «братній український народ», більшість росіян сприймають українську мову і саме українство як процес історичного непорозуміння, історичний вивих, що виник через шкідливий вплив Литви і Польщі на український чинник.

Насправді, як свідчить історія, вивих стався з росіянами, оскільки ще у XIII ст. намітилися два протилежні історичні вектори, що визначили подальше формування українського і російського народів. Перший вектор – боротьба з Ордою в союзі з Європою, другий – боротьба з Європою в союзі з Ордою.

Персоніфікувалися вони в особах Данила Галицького і Олександра Невського. Перший вектор – природний і логічний у культурно-історичному плані. Другий вектор якнайглибше збочення з наслідками, що далеко йдуть: культурними, державними, історичними, психологічними, етичними шляхами.

І якщо король Данило Галицький – знакова фігура для України, то прийомний ханський син Олександр Невський – знакова фігура Росії.

Уже після цього не доводиться говорити про два «братніх» народи. Цивілізаційна ворожнеча зумовлена вже цими двома історичними особами.

Їх можна назвати народотворюючими. Наскільки Данило Галицький не схожий на Олександра Невського, настільки українці не схожі на росіян – у своєму ставленні до права, свободи, власності. Якщо українська самосвідомість історично тяжіє до Європи, то традиційна російська самосвідомість сприймає Європу з більшою або меншою мірою ворожнечі, недовіри і заздрості, зворотною стороною якої виступає месіанська чванливість і викривальний пафос щодо «прогнилого Заходу». Європа для росіян – це втрачний рай, звідки їх вирвали татарським арканом. Саме конфлікт між початковою європейською природою і нав'язаним азіатизмом історії і державності визначив російський психотип, усі його комплекси і фобії, усі російські неврози – від пияцтва до більшовизму.

Втративши Європу, росіяни захотіли її не просто забути – вони вирішили її зненавидіти, полюбивши при цьому своє історичне нещастя, нав'язаний долею та історією азіатизм.

Це психологічне і розумове збочення називається російським патріотизмом. Україна ж завдяки Литві і як би комусь не хотілось, Речі Посполитій, перебуваючи певний історичний період у їх складі, зберігала свою причетність до Європи, збереглась як Русь у справжньому сенсі цього поняття.

А росіяни втратили свою одвічну цивілізаційну ідентичність. І саме це є предметом російських, точніше московських ревнощів, що визначають ставлення сьогоднішньої Росії до України.

Ще на Переяславській раді (1654 р.) на горезвісному так званому «возз'єднанні», вельми вимушеному, зустрілися два різні народи, що розмовляли на мовах різних культур. В Переяславі козаки, погоджуючись дати присягу московському царю, наполягали, щоб він у свою чергу, також присягнув козакам у дотриманні їхніх вольностей. Тобто козаки заявили про себе як носіїв типово західної правової культури: мабуть, віри Москві в козаків не було, оскільки чотири козацьких полки, у тому числі полк, яким командував Іван Богун, як і він сам, московському цареві в Переяславі так і не присягнули.

Як Росія «дотримувала» козацькі вольності, добре відомо: вже незабаром після Переяславської ради розпочалася московізація України – насадження воєвод, згортання міської самоврядності, утиск козацьких прав, заохочення до доносів тощо. Московський цар закріпив за собою право затверджувати претендентів на гетьманство, розсаджував воєвод по українських містах, будував фортеці в Україні, направляв дії московських і козацьких військ. Згодом, про Переяславські угоди в Кремлі вже і не згадували.

Потім був показовий геноцид українців у Батурині (1708 р.) – відповідь Петра I на спробу гетьмана І. Мазепи відстояти залишки суверенітету України. Далі – два знищення Запорозької Січі – Петром і остаточне – Катериною. Потім було перетворення

України на набір типових губерній, царська політика насильницької русифікації і, нарешті, сталінський Голодомор як засіб придушення українського національно-визвольного опору.

Достатньо й інших історичних прикладів, як то сьогоднішня війна з Україною, як останній аргумент імперії втримати нашу Вітчизну у своїх лабетах.

Як бачимо, культурно-історичний генезис росіян і українців абсолютно різний, навіть протилежний. Росіяни небезпечні українцям тим, що вони ніби-то мають якусь руйнівну хворобу, і тому їх інстинктивно обходять усі, хто живе західніше від них: українці, прибалти, а останнім часом і білоруси.

Зате Китай притискається до Росії усе тісніше.

Поряд з ідеєю «двох братніх народів» існує вже зовсім оскаженіла ура-патріотична концепція «триєдиного російського народу», що нібито складається з великоросів, малоросів і білорусів. Ця міфологема розсипається при першому ж уважному її аналізі.

Мовна близькість? Більшість з адептів ідеї «триєдиного російського народу» не можуть зрозуміти велику частину розмовних фраз українською мовою. Мовні відмінності між росіянами і українцями є очевидними і значимими. Скажімо, серська мова також вельми подібна до російської, однак нікому з нормальних людей не приходить у голову уважати сербів і росіян одним народом. До речі, у сербів і хорватів мова взагалі одна й та ж сама, але ці народи незважаючи на загальний слов'янський корінь, зовсім не братні, а є цивілізаційно різноспрямованими. Аналогічна ситуація з сербами і чорногорцями. У них також одна мова і одна віра. Відмінностей між цими слов'янськими народами у сотні разів менша, ніж між росіянами і українцями, але ці народи є різними.

Тому відродження української державності є явищем глибоко закономірним. Це є історичною справедливістю, і росіянам це слід сприймати як об'єктивний факт. Розуміння, що Україна це зовсім інша країна, справжній закордон – ось ключ самопізнання, самозвільнення, передусім зародження нової російської ментальності без імперських та антизахідних стереотипів.

Сьогодні ми знаємо про легендарні воєнні операції українських повстанців проти німців, поляків, більшовиків, по визволенню своїх побратимів з більшовицьких та німецьких катівень. Саме про це необхідно писати книги, знімати документальні та художні фільми, на яких виховувати підростаюче українське покоління. У нас є багато своїх власних героїв, і не треба їх виховувати на чужих українцям цінностях, у нас є свої, про яких нам слід знати.

Наслідком того, що боротьба УПА стала великою моральною перемогою нашої Нації, символом незламності й нескореності її духу є те, що у 60-х роках відбулася лібералізація радянському режиму.

Український національний рух 30-50-х років минулого століття був породжений невдалою спробою українців здобути незалежність у 1917-1921 рр. та новою воєнно-політичною ситацією в ході Другої світової війни.

Сьогодні можна закинути українським націоналістам політичну короткозорість, нездатність побачити приреченість своєї боротьби за відновлення української незалежності, національний фанатизм, нездатність до пошуків компромісів тощо.

Проте всі ці «помилки» добре видно лише з погляду сьогодення, вісім десятиліть тому вони зовсім «не лежали на поверхні», та й навряд чи в більшості критичних моментів історії можна було тоді знайти більш правильний і раціональний вихід із тих складних геополітичних хитросплетінь.

Насправді, ідея відновлення української державності в роки Другої світової війни мала шанси на свою реалізацію і в 1939 р., і в 1941 р., і в 1943-1944 рр.

Зберігалися вони й у перші повоєнні роки. Однак, їх реалізація залежала від позитивних для українців геополітичних обставин, які створювалися не стільки українськими, скільки зовнішніми чинниками.

ОУН як Організація, що задекларувала своєю головною метою відновлення Української держави, просто була зобов'язана поводити себе так, щоб у випадку позитивного для української державотворчої справи розвитку європейських та світових

подій, мати можливість максимально опанувати політичну ситуацію та спрямувати її у вигідне для українців русло: сьогодні історично доведеним є той факт, що незалежна Українська держава мала постати на рубежі 1944 – 1945 рр. Це мало відбутися після 20 липня 1944 р., коли у нацистській Німеччині мав планувався військовий переворот, що мав на меті ліквідацію А. Гітлера, та прихід до влади демократичних сил. У такому разі війна мала бути закінчена, військові дії призупинені, а на тій частині Україні, де не було радянських військ і діяла УПА мала постати Українська держава. Про це заздалегідь керівництвом ОУН та УПА було домовлено з політичними колами Великобританії та США. Однак, військовий переворот у Німеччині не вдався.

1. Мужня, сильна духом, незборима Українська Нація одна із не багатьох націй світу, що тоді кинули виклик найпотужнішим на той час німецьким та російським окупантам. Без будь-якої підтримки, лише надзвичайно люблячи свою Батьківщину українське лицарство мужньо стало до бою проти чужинців.

Водночас, незважаючи на величезні старання, жертовність і впертість українського національно-визвольного руху, до середини 50-х років його як організовану структуру було знищено.

2. Збройна боротьба українського народу за свою незалежність у першій половині ХХ століття не привела до створення Української незалежної Держави.

Разом з цим, діяльність української еміграції 20-х років ХХ століття, головна мета якої – створення Соборної незалежної національної держави, призвела до створення сильної та дієвої організації (українських націоналістів), яка повела рішучу боротьбу за створення такої держави. Головною метою діяльності ОУН стало не лише створення Української держави, але й у зібранні усіх етнічних українських земель в одну державу, що були під владою російського більшовизму, Польщі, Румунії та Угорщини.

Глибоко у «підземеллі» пробуджувалося життя Українського народу, жила, як і раніше, вільна думка цього народу, жили мрії по вільне існування у своїй незалежній державі, виростали нові кадри борців за світле майбутнє. Так зване приєднання, під час Другої світової війни, Західної України, зміцнило це підземне життя.

3. Факт появи, хоча і короткочасний, на політичній карті Європи Української по духу і змісту держави під назвою «Карпатська Україна» та готовність українців з ін. держав боронити її незалежність засвідчили про невмирущі прагнення українців до своєї державності та готовності піти на самопожертву задля її оборони.

4. У 40-х роках ХХ століття події в Європі характеризувались тим, що Друга світова війна сприяла послабленню, а то й повному зникненню з політичної карти Європи держав, що мали у своєму складі етнічні українські території та консолідацією українських сил, задля створення Української держави.

Для українців повернення радянської влади означало одне – утвердження радянського окупаційно азіатського режиму.

5. Нездатність об'єднатися у вирішальний момент боротьби за свободу усіх українських сил (мається на увазі розкол між А. Мельником та С. Бандерою) мала для усього українського руху опору фатальні наслідки, оскільки це не тільки роздроблювало українські сили та вносило непорозуміння серед українського народу, хто і за що бореться, але й послаблювало роботу на звільнених від радянської влади територіях щодо налагодження цивільного життя. Тут вже навіть не нагошошується на збройних сутичках між «мельниківцями» та «бандерівцями», які підточували сили опору (у цьому аспекті організаторські можливості «мельниківців» та бойовий вишкіл «бандерівців» зіграли б велику цементуючу роль українського суспільства).

Проводи бандерівської та мельниківської ОУН не були готові виробити таку політичну лінію, яка б узгоджувалась з прагненнями всього українського народу, його ставленням до нового німецького порядку. Це пояснювалось обмеженнями можливостей у виборі засобів, з допомогою яких вони могли б обстояти право українського народу на власну державу.

Тому, щоб не залишитись осторонь стихійних прагнень мас до активного опору окупантам, провід ОУН (б) дав таємні розпорядження вести підготовку до збройної боротьби, але за сприятливих умов. Такі сприятливі умови могли виникнути після виснаження обох воюючих сторін – Німеччини та СРСР. Це відповідало політичній лінії ОУН, обраній нею з самого початку війни.

6. Невиправдана надія на зовнішнього союзника (мається на увазі Німеччину), що прийде і все зробить для того, щоб постала Українська держава під її протекторатом, і недооцінка власних сил, неналежна робота серед цивільного населення з питання створення незалежної Української держави, як один із наслідків – нездатність створити УПА на східних теренах України.

7. Проголошення незалежності Української держави у м. Львові 30 червня 1941р. свідчить про самостійну політику ОУН, головна мета якої – здобути незалежність України. Дії німецької окупаційної влади щодо арешту українських націоналістів, віддання наказів про їх знищення, а потім і заборона набирати в органи самоуправління і поліції українців свідчить про різну мету Німеччини та українських націоналістів; у той же час контроль великих територій УПА, її чисельність та підтримка населення (населення територій, що дорівнює 12-м сьогоднішнім областям України включились у боротьбу за незалежність на основі постулатів та принципів ОУН та УПА) свідчать про те, що це була справжня народна армія, яка мала власну мету у цій війні, і воювала, завдаючи серйозних втрат окупантам як німецьким, так і радянським.

8 .Розуміючи у 1943 р., що Німеччина війну програла і головним супротивником надалі виступатиме СРСР в особі НКВС, УПА, на мій погляд, було прийнято правильне рішення щодо укладення окремих місцевих угод з німцями задля збереження сил, забезпечення себе зброєю та амуніцією.

9. Окремі відплатні акції з боку УПА стосовно мирного населення, на мій погляд, не можуть бути виправданими як з військової так і будь-якої іншої мети, оскільки це суперечить усім постулатам щодо людяності, хоча з іншого боку, говорити про людяність і мораль у боротьбі з НКВС не приходиться. Чого тільки варті акти так званого комуністичного українського уряду про виселення українців з їх історичних етнічних земель. Самі умови цієї боротьби спричинили її методи.

10. Фактом є великі втрати УПА. У зв'язку із цим, здатність УПА, в залежності від обстановки, змінювати тактику боротьби: від великих загонів – до мобільних груп, а від мобільних груп – до легалізації, зміни її завдань та самоочищення від ворожих елементів, хоча заради справедливості слід сказати, не завжди гуманними шляхами, навіть з урахуванням тієї обстановки, необхідно високо оцінювати.

Як носій національних і соціальних прагнень українського народу, УПА користувалася великою пошаною. Для українських вояків було честю служити у своєму війську. Найбільші зміни в розвитку УПА припали на 1943 р., коли її діяльність було поширено на центральні, південні й східні регіони України.

УПА та ОУН діяли на території, де проживало близько 10 млн. українців, у чисельності 80-100 тис. військовиків регулярної армії, які були її ядром і пройшли спеціальний вишкіл. Аналізуючи втрати УПА та ОУН, кількість мобілізованих та легалізованих осіб у ці визвольні структури українського національного визвольного руху, а також те, що далеко не усі їх учасники були виявлені, доходимо висновку саме про таку їх чисельність.

УПА була адекватною захисною реацією українців на вороже ставлення до них польської, радянської, німецької влади. У вирі Другої світової війни УПА виступила третьою самостійною силою, розпочавши тим самим, безкомпромісну боротьбу із тоталітарними режимами, що хотіли полонити Українську націю.

11. Жорстокий та злочинний характер боротьби радянської влади проти УПА: створення лжеупівських формувань, що не тільки тероризували мирне цивільне населення, а й вчинювали злочини стосовно нього; небажання цивільної приїжджої адміністрації рахуватися із звичаями та традиціями корінного українського населення, масове виселення українців на схід, створювали надійну базу УПА та ОУНА, а

тому повстанцям ще довгий час після приходу радянської влади вдавалось обмежувати її перебування лише в укріплених населених пунктах, не даючи розбудовувати й утверджувати її інфраструктуру на місцях.

Геройська боротьба українського народу під прапорами УПА створила величезний морально-політичний капітал, що дало змогу на належному рівні розглядати «Українську справу» на міжнародному рівні. Ця боротьба перенесла «Українську справу» з площини теоретичних концепцій у площину існуючої дійсності, показуючи її світові, як «живу» проблему, як «кровоточиву рану» тогочасного політичного ладу на Сході Європи.

Геройська боротьба УПА відбилась головним відгомоном за кордоном і потрясла сумління Західного світу, який був байдужим до усіх звернень та програм різних еміграційних кіл і груп, що супроводжували українську справу.

У цьому аспекті західні політики пересвідчилися, що до уваги слід брати не заяви політичних еміграційних кіл, а бажання та інтерес Українського народу на його українських землях.

На внутрішньому фронті боротьба УПА поставила великі національні ідеали, вказала правильний шлях національних змагань, активізувала політично широкі маси українського народу, і показала велику моральну силу Українського народу, показала його велику моральну силу, скріпила віру у цю боротьбу.

Кожен українець, дивлячись на героїзм бійців УПА, і тієї матері та жінки, що з мужністю приносить у жертву Батьківщини своїх синів і чоловіків, посилаючи їх на нерівний бій в УПА, і дівчат, що не лякаючись тортур, за власним бажанням вступали в Український Червоний Хрест та зв'язкових УПА, і малих дітей, що не боячись тортур окупантів українських земель приносили бійцям УПА важливу інформацію відчувала гордість з приналежності до такого народу і впевненість у тому, що народ, який створив УПА не може програти війну за свою Незалежність.

12. Кидається в очі велика кількість загиблих учасників руху опору від своїх же співвітчизників, що перебували у т.з. винищувальних батальйонах (можемо говорити про те, що радянська влада спеціально нацьковувала одних українців на інших, що свідчить про намагання розв'язати на Західних теренах України громадянську війну).

13. Головний висновок полягає у тому, що діяльність ОУН та УПА є не тільки унікальним випадком у новітній історії України, але й в історії армій взагалі, без будь-якої зовнішньої підтримки, використовуючи тільки те, що взято трофеями у боях та черпаючи сили виключно із внутрішніх резервів, озброєна ідеєю незалежності України, армія більше десяти років воювала за створення незалежної Української держави.

У 1940-х – 1950-х роках УПА понад десять років, без усілякої допомого ззовні й тільки тією зброєю, що вона відбила у ворогів, билася з силами обох могутніх тоталітарних монстрів – гітлерівського рейху та ленінсько-сталінського колоніального «союзу».

Зовнішній світ мовчав, бо нічого не знав про УПА, ані про її боротьбу. Встановивши свою владу над величезною імперією, більшовики відразу ж взяли усі потоки інформації під цензуру, а кордон – на замок, ізолювавши населення від решти людства. Ця ізоляція стала ще більшою після Другої світової війни, з утворенням у Східній Європі поясу сателітних держав так званої «народної демократії», підпорядкованих Москві. Відтак, відразу ж після війни з нацистською Німеччиною, коли національно-визвольна боротьба українського народу набула найбільшого розмаху й запеклості, на Заході мало хто чув про Україну: причинами мовчання у самій Україні були страх перед більшовицькими репресіями та брак інформації. На схід від радянсько-польського кордону, що проіснував з 1921 по 1939 рр. мало хто знав про Українську Повстанську Армію, не кажучи вже про перебіг боротьби за відновлення української державності. Далі – несамовита пропаганда проти українського націоналізму, яку комуністичний режим провадив усіма засобами ідейного впливу; у Центральній Європі та Східній Україні знаходив сприятливий психологічний ґрунт, підготовле-

ний століттями русифікації та десятиріччями панування для підступної брехливої так званої «інтернаціоналістичної» ідеології, що слугувала інтересам Москви. Наступною причиною було те, що в Центральній та Східній Україні, налякані німецькою окупацією, мільйони українців дивилися на відновлення радянської влади як на визволення, не усвідомлюючи, що на зміну «коричневому», прийшов радянський окупант.

Українці з Великої України, особливо у зросійщених містах, вірили усім вигадкам комуністичної пропаганди про українських патріотів-націоналістів як про «німецьку агентуру», «зрадників українського народу».

Звичайно, знаходилися в Україні та на Заході люди, які добре розуміли, що не можуть бути зрадниками свого народу борці за самостійну Україну, але вони змушені були мовчати, щоб не бути знищеними.

Деформація національної свідомості великого числа українців в роки національно-визвольної боротьби УПА не є винятком історії. Боротьбу за волю завжди розпочинає і веде меншість з найкращих. Тривожним є надто повільне прокидання національної свідомості вже у нових умовах. Воно свідчить про глибоку душевну хворобу, спадок імперського травмування зросійщенням, якої українське суспільство не позбулося і дотепер, розколюючи українське суспільство на «західняків» та «східняків».

Єдиний шлях подолання цієї національної хвороби – поширення правди про Українську Повстанську Армію та Організацію Українських Націоналістів і їх героїчну боротьбу за створення незалежної Української держави шляхом викладання правдивої української історії у школах і вузах України, висвітленням у пресі, через радіо і телебачення, дослідницьких працях та документальних збірниках.

14. Боротьба проти УПА та ОУН, яку провадили у 1940-1950-х роках ХХ століття тоталітарні режими, була добре спланованою та вкрай жорстокою. Противники українського визвольного руху намагалися використати усі засоби, щоб знищити в українців прагнення до незалежності. Проти українського підпілля застосовували всі можливі репресії та силові заходи.

Основними засадами проти повстанської боротьби для Третього Рейху, СРСР, Народної Польщі та Чехословаччини були: принцип колективної відповідальності і закладництва щодо населення України; пріоритетність насильства і жорстокості; підступна агентурна діяльність; зорієнтованість на знищення української політичної еліти. Утім злочини, вчинені нацистським та комуністичним режимами проти українського народу та його самостійницьких поривань, не стали на заваді реалізації мрії мільйонів борців за волю України. Навпаки, вони довели, що неможливо знищити ідею, святу для всього народу.

Концентраційні табори як метод придушення антирадянських рухів та настроїв СРСР використовував від самого початку свого існування. Майже одразу після відновлення радянської влади у Західній Україні було видано спеціальний документ про порядок виселення членів сімей оунівців та активних повстанців у віддалені райони СРСР (квітень 1944р.). Відтак, з'явилася ще низка директив, які регулювали це питання. Упродовж періоду найактивнішої діяльності ОУН та УПА (1944-1952рр.) за межі України вислано понад 203 тис. її мешканців. Своєрідним піком депортації стала спеціальна операція «Захід», котра відбулася 21 жовтня 1947 року, в ході якої протягом одного дня із Західної України було депортовано 76192 особи. Масові депортації населення мали на меті знищити базу повстанського руху. Самих же повстанців тоталітарна система сподівалася зламати, перетворивши їх на «доброчесних радянських громадян», або знищити фізично. Умови табірного життя цілковито підпорядковувалися цьому завданню. Апогей розвитку концентраційних таборів в СРСР припадає на 1952-1953 роки. Саме в цей час чисельність в'язнів стала найбільшою: на 1953 рік – 2,75 мільйонів. Причиною цього була антиповстанська боротьба МДБ на території України проти УПА та Прибалтики (особливо в Литві) – проти «лісових братів».

Саме полонені повстанці й поповнювали ряди трудових загонів таборів. Таким чином, у таборах зосередилася значна кількість запеклих противників радянської

влади з досвідом ведення бойових дій та підривної діяльності. Усіх їх – українців, литовців, латвійців, естонців, грузинів та чеченців об'єднувала ідея створення незалежних національних держав на руїнах СРСР. Така ситуація призвела до масштабних страйків, які перетворювалися на великі повстання в'язнів. Найбільші повстання відбулися у 1953 року в Норильську та Воркуті й 1954 року в Менгірі. Хоча повстання були придушені, система ГУЛАГу дала тріщину. Почався незворотній процес її занепаду, в якому рушійною силою стали українці, котрі продовжували боротьбу за волю навіть у важких умовах ув'язнення.

15. Велике політичне розшарування української діаспори (всього близько ста організацій і груп) призвело до того, що між ними не було єдиного бачення щодо методів продовження подальшої боротьби на Українських землях та майбутнього політичного устрою незалежної Української держави.

У цій російсько-українській війні нас, українців, москалі можуть побити, але не перемогти. Ми не можемо програти, бо тоді нас чекають нові голодомори і нищення нас як нації, бо ми хочемо жити окремо від них самостійним державним життям.

16. Останні постріли українських повстанців відлунали на початку 1960-х років. Так припинилася нерівна збройна боротьба, яка тривала понад півтора десятиліття. Проте не припинився нестримний рух українців до свободи – на зміну повстанцям прийшли шестидесятники, які іншими методами продовжували справу своїх попередників. Зрештою, наприкінці 1980-х років у Східній Європі повіяв вітер змін, який не минув і України. Потужний національно-демократичний рух згуртував сотні тисяч українців довкола гасла про боротьбу за незалежність. Під їхнім натиском імперія СРСР захиталась і впала, а на її руїнах постала омріяна поколіннями українців незалежна держава.

Акт проголошення незалежності України 24 серпня 1991 року став не просто результатом голосування депутатів Верховної Ради. Передусім це наслідок багаторічних змагань багатьох поколінь українців, а серед них і сотень тисяч членів ОУН та вояків УПА, які заплатили за неї десятиліттями таборів, поклали на вівтар незалежності свої молоді життя, стали справнім поколінням нескорених.

17. Одним із головних завдань органів державної влади України сьогодні полягає, на мою думку, у необхідності інформування української нації про героїчні сторінки минущини їх пращурів, якими вони повинні гордитися, усвідомлення того, що в українській історії є місце героїчним сторінкам нашого народу – боротьби за право вільним вершити свою долю, боротьби, що зросила землю для Василя Стуса, В'ячеслава Чорновола ті ін., що стала ідейним натхненником незалежності України, оскільки без цієї боротьби не було б незалежності України. Сьогодні можна говорити про наявність міцної європейської нації – назва якої «УКРАЇНЦІ».

Як результат цієї довготривалою боротьби стало відновлення незалежності України. Сьогодні можна стверджувати, що дух та завзяття наших дідів і прадідів передався нам через їхні розповіді про ті страшні, жорстокі і водночас звитяжні та героїчні часи. Свідченням цього є сьогоднішня війна українців за свободу і незалежність з новітнім російським агресором, з онуками і правнуками тих, кому не вдалося у недалекому нашому минулому упокорити Українську Націю.

Ми Українці упевнені у тому, що ця війна для нас буде переможною!

ДОДАТОК

Совершенно секретно
Военный прокурор войск МВД Украинского округа
15 февраля 1949 г.
№4/001345
Секретарю Центрального Комитета КП (б) Украины товарищу
Н.С. Хрущеву

Докладная записка о фактах грубого нарушениясоветской законности в деятельности т.н. спецгрупп МГБ

Министерством Госбезопасности Украинской ССР и его управлениями в Западных областях Украины, в целях выявления вражеского, украинско-националистического подполья, широко применяются т.н. спецгруппы, действующие под видом бандитов «УПА».

Этот весьма острый метод оперативной работы, если бы он применялся умело, по-настоящему конспиративно и чекистски подготовленными людьми, несомненно, способствовал бы скорейшему выкорчевыванию остатков бандитского подполья.

Однако, как показывают факты, грубо-провокационная и неумная работа ряда спецгрупп и допускаемые их участниками произвол и насилие над местным населением, не только не облегчают борьбу с бандитизмом, но наоборот, усложняют ее, подрывают авторитет советской законности и бесспорно наносят вред делу социалистического строительства в Западных областях Украины.

Например:

1. В марте 1948 года спецгруппа, возглавляемая агентом МГБ «Крылатым», дважды посещала дом жителя с. Грицки, Дубовицкого р-на, Ровенской области Паламарчука Гордея Сергеевича, 62 лет, и, выдавая себя за бандитов «УПА», жестоко истязала Паламарчука С.Г. и его дочерей, Паламарчук А.Г. и Паламарчук З.Г., обвиняя их в том, что, якобы они «выдавали органам МГБ украинских людей».

«Крылатый» и участники его группы подвергали пыткам Паламарчук А.Г. и Паламарчук З.Г., подвешивали, вливали им в нос воду и, тяжко избивая, заставляли Паламарчук З.Г. и Паламарчук А.Г. дать показания, что они с органами МГБ связаны не были, а наоборот, были связаны с участниками украинского националистического подполья.

Участники спецбоевки предупредили членов семьи Паламарчук о том, что если они посмеют заявить органам Советской власти о посещении их дома бандитами, то над ними будет учинена расправа.

На основании полученных таким провокационным путем «материалов», 16 июля 1948 года Дубровским РО МГБ Паламарчук З.Г. и Паламарчук А.Г. были арестованы, причем, как заявили арестованные, сотрудники райотдела МГБ во время допросов их также избивали, заставляли продолжительное время стоять на ногах и требовали, чтобы они дали показания о связи с бандитами.

В результате вмешательства Военной Прокуратуры провокационный характер обвинения Паламарчук З.Г. и Паламарчук А.Г. был установлен, и постановлением УМГБ от 24 сентября 1948 года дело по обвинению указанных лиц было прекращено.

2. В ночь на 22 июня 1948 г. спецгруппой МГБ из с. Подвысоцкое, Козинского р-на, Ровенской области был уведен в лес житель Котловский Федор Леонтьевич, которого участник спецгруппы подвергали пыткам, обвиняя его в том, что у него в доме часто останавливаются работники из числа совпартактива и в том, что якобы он выдавал органам Советской власти бандитов.

Эти провокационные действия преследовали цель путем истязаний и угрозы лишения жизни заставить Котловского дать показания, что он является врагом советской власти.

В результате истязаний Котловский находился на излечении в больнице с 27 июля по 27 августа 1948 г.

3. В ночь на 22 июля 1948 г. той же спецгруппой был уведен в лес житель с. Ридкив, Михальчук С.В., инвалид Отечественной войны.

В лесу Михальчук был подвергнут допросу, во время которого его связывали, подвешивали и тяжко избивали, добиваясь таким путем показаний о связи с бандитами.

4. В ночь на 23 июля 1948 г. этой же спецгруппой из с. Подвысоцкое было уведена в лес гр-ка Репницкая Нина Яковлевна, рожд. 1931 г.

В лесу Репницкая была подвергнута пыткам.

Допрашивая Репницкую, участники спецгруппы тяжко ее избивали, подвешивали вверх ногами, вводили в половой орган палку, а затем поочередно изнасиловали.

В беспомощном состоянии Репницкая была брошена в лесу, где ее нашел муж и доставил в больницу, в которой она находилась продолжительное время на излечении.

Из приведенных выше примеров видно, что действия т.н. спецгрупп МГБ носят ярко выраженный бандитский характер и, разумеется, не могут быть оправданы никакими оперативными соображениями.

Не располагая достаточными материалами, т.н. спецгруппы МГБ действуют вслепую, в результате чего жертвой их произвола часто являются лица, не причастные к украинско бандитскому националистическому подполью.

Наряду с этим следует указать, что этот метод работы органов спецгрупп МГБ хорошо известен ОУНовскому подполью, которое о нем предупреждало и предупреждает своих участников. В частности, об этом свидетельствует факт обнаружения у убитого бандита «Гонты» полного отчета о провокационных действиях спецгруппы МГБ в отношении гр-на Котловского.

Не являются также секретом подобные «операционные комбинации» и для тех лиц, над которыми участники спецгрупп чинили насилия, например:

в августе 1948 года Военной Прокуратурой было прекращено дело арестованных Львовским областным Управлением МГБ Стоцкого Степана Петровича и Дмитрук Екатерины Григорьевны.

Указанные лица в сентябре 1947 года были незаконно арестованы и поскольку никаких материалов об их антисоветской деятельности не было, они были пропущены через спецбоевку МГБ, где в результате применения незаконных методов допроса вынуждены были оговорить себя.

Подобные факты деятельности спецгрупп МГБ, к сожалению, далеко не единичны и, как показывает следственная практика, если в отдельных случаях спецгруппам, путем насилия и запугивания, все же удается получить «признательные показания» от отдельных лиц о связи их с бандитским подпольем, то добросовестное и проведенное в соответствии с требованиями закона расследование неизбежно вскрывает провокационную природу этих «признательных показаний», а освобождение из тюрьмы арестованных по материалам спецгрупп влечет за собой дискредитацию советской законности органами МГБ и возможность использования каждого случая (провокаций) во вражеских, атисоветских целях украинскими националистами.

Выступая в роли бандитов «УПА», участники спецбоевок МГБ занимаются антисоветской пропагандой и агитацией.

Однако серьезная опасность подобной деятельности заключается не только в этом.

Выступая в роли украинских нацонастов, участники спецбоевок идут дальше по линии искусственного, провокационного создания антисоветского националистического подполья.

Как показало расследование, проведенное Управлением Охраны МГБ Ковельской ж. д. по делу Ногачевского Ф.И. и других, – спецгруппа Ровенского Областного управления МГБ с составе «Степового», «Верхового» и других, действуя провокационным путем, проводила среди граждан Козинского района Ровенской области, ан-

тисоветскую агитацию, обрабатывала граждан в националистическом духе, создала из местного населения антисоветскую национальную группу в составе 9 человек, через которую проводила сбор денежных средств и продуктов питания, якобы для нужд «УПА».

Не говоря уже о том, что подобная «деятельность», которую кое-кто пытается оправдать соображениями оперативного характера, прямо направлена против мероприятий партии и правительства, проводимых в Западных областях Украины, – кто может поручиться за то, что «обработанные» таким провокационным путем лица не уйдут из-под контроля органов МГБ и не совершат террористический акт, диверсию или иное злодеяние.

Участники спецбоевок МГБ совершают ограбления местных граждан. Эти грабежи, как и другие нарушения советской законности, оправдываются также оперативными соображениями и не только рядовыми работниками МГБ, но и самим Министром тов. Савченко, который в беседе со мной заявил:

«Нельзя боевки посылать в лес с консервами. Их сразу же расшифруют».

Таким образом, грабежи местного населения спецбоевками рассматриваются как неизбежное зло и политические последствия подобных эксцессов явно недооцениваются.

Насилия и грабежи, даже самый факт появления в населенном пункте спецбоевок, действующих под видом банды, как и любое бандитское проявление, действующих под видом банды, как и любое бандитское проявление, действует на жителей устрашающе и несомненно мешает делу социалистического строительства в Западных областях УССР, создает у некоторой части населения ложное мнение о том, что бандитское подполье еще сильно, что его следует бояться и т.п.

Оуновские бандиты терроризируют граждан, желающих вступить в колхозы, но если в селе появляется не ОУНовская банда, а действующая под видом банды спецбоевка, от этого положение не меняется, В этом отношении характерен следующий случай:

28 сентября 1948 года в Каменец-Пололький горотдел МГБ колхозники села Завалье по телефону сообщили, что в селе появилась вооруженная банда в составе 12 человек, которая подошла к кооперативу и колхозному амбару, проверила замки, а затем проследовала в направлении с. Слободки-Рихтецкая.

Фактитчески это была не ОУНовская банда, а спецбоевка Тернопольского областного управления МГБ. Характерно, что эту спецбоевку приняли за банду не только колхозники, но и работники Каменец-Подольского горотдела МГБ, откуда для ликвидации «банды» на грузовой машине была направлена группа сотрудников и офицеров Каменец-Подольского военного училища МВД.

Эта «операция» закончилась тем, что в результате аварии автомашины были убиты офицеры – ст. лейтенант Харченко И.П. и лейтенант Кирпачев В.М., а 16 офицеров и шофер-солдат Кондрацкий получили телесные повреждения.

Примеры из деятельности спецгрупп, повлекшие преступные результаты, можно бы было продолжить. Материалы, которыми располагает Военная прокуратура не исчерпывают всех случаев нарушения советской законности, допускаемых спецгруппами. Факты, о которых я докладываю Вам, были вскрыты в процессе расследования конкретных следственных дел, однако не каждый случай нарушения советской законности находить свое отражение в следственных делах и расследуются. Мне кажется, что большинство фактов не расследуются.

Военный прокурор войск МВД
Украинского округа полковник юстиции
Кошарский

Центральный государственный архив общественных объединений Украины (бывший партийный архив Института истории парторганизаций Компартии Украины). Ф.1, оп. 16, д.68, л. 2 – 10.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Вадим Карпенко, Руслан Ткачук Інформаційна безпека країни в контексті українсько-російського конфлікту: схеми, поняття, класифікації, висновки. Видавець Вадим Карпенкою. К., 2017. С. 160.

Атлас історії України, Картографія. К., 2012. С. 146.

Ціна свободи. Розслідування громадськими організаціями злочинів проти людяності, вчинені під час Євромайдану. Відродження. К., 2015. С. 97.

Звіт Міжнародної громадської організації про проведення контролю за розслідуванням подій на Майдані. К., 2015. С. 123.

Вклонимося доземно українському солдату. Міноборони України. К., 2016. С. 205.

В.М. Бурлаков, М.Г.Василенко, Б.А. Вижак, О.Д.Лябах, М.П.Цімох, В.Д.Шевцов Довідка про діяльність ОУН-УПА, підготовлена робочою групою співробітників Служби безпеки України., 30.07.1993. – № 1113. С.43.

Газета Народна Армія від 2 лютого 2017 року, № 5. С. 24.

Газета Народна Армія від 17 серпня 2017 року, № 33. С. 24.

Газета Народна Армія від 23 серпня 2017 року, № 34. С. 24.

Газета Народна Армія від 20 липня 2017 року, № 29. С. 24.

Газета Народна Армія від 27 липня 2017 року, № 30. С. 24.

Газета Народна Армія від 7 вересня 2017 року, № 36. С. 24.

Історія Українського Війська, випуск 8. Видання Івана Тиктора. Львів, 1936. (Репрентне видання). С. 48.

Історія Українського Війська, випуск 12. Видання Івана Тиктора. Львів, 1936. (Репрентне видання). С. 36.

Антонія Цвіт Зв'язкова світів, Повість – есей про Катерину Мандрик-Куйбіду. Львів Харків., 2017. С. 142.

Командування УПА (вікіпедія). С. 6.

Керівники органів державної безпеки радянської України (вікіпедія), (1918-1953 рр.). Матервали до біографічного довідника. С. 12.

Г.Кошарский, Военный прокурор войск МВД Украинского округа, полковник юстиции, Докладная записка о фактах грубого нарушения советской законности в деятельности т.н. спецгрупп МГБ, Секретарю Центрального Комитета КП(б) Украины товарищу Н.С.Хрущеву. 15 февраля 1949 г. – № 4/001345 «Совершенно секретно». С. 7.

Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (Відомості Верховної Ради України). – 2015, № 26, ст. 219.

Олександр Кухарчук. Київська Русь. Неополима. Купина. Рута. Житомир., 2013. С. 494.

Андрій Кокотюха Багряний рейд: історія написана вогнем. Клуб сімейного дозвілля. Х., 2016. С. 254.

В.І. Чуйков Від Сталінграду до Берліна. Видавництво політичної літератури України. К., 1982. С. 701.

Н.Г. Кузнецов Накануне. Воениздат. М., 1966. С. 345.

Н.Г. Кузнецов Курсом к победе. Воениздат. М., 1975. С. 510.

К.К. Рокоссовский Солдатский долг. Воениздат. М., 1972. С. 374.

А.А. Игнатьев Пятьдесят лет в строю, т.1. Государственное издательство художественной литературы. М., 1955. С. 589.

А.А. Игнатьев Пятьдесят лет в строю, т.2. Государственное издательство художественной литературы. М., 1955. С. 450.

М.Е. Катуков На острие главного удара. Воениздат. М., 1976. С. 430.

Б.М. Шапошиников Воспоминания: военно-исторические труды. Воениздат. М., 1982. С. 559.

А.М. Василевский Дело всей жизни (Воспоминания) книга вторая. Политиздат. М., 1982. С. 302.

А.М. Василевский Дело всей жизни (Воспоминания) книга первая. Политиздат. М., 1982. С. 318.

А.Шарипов Черняховский, повествование о полководце. Воениздат. М., 1971. С. 380.

Вторая мировая война в воспоминаниях У.Черчилля, Ш.де Голя, Д.Эйзенхауэра и др. Издательство политической литературы. М., 1990. С. 568.

И.С. Конев Записки командующего фронтом, военные мемуары. Воениздат. М., 1982. С. 559.

Борис Соколов Михаил Тухачевский: жизнь и смерть красного маршала. Русич. Смоленск., 1999. С. 615.

К.А. Мерецков На службе народу. Высшая школа. М., 1984. С. 475.

Меженська О.В. Державний переворот як політичне явище, дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. К., 2016. С. 193.

Сергійчук М.І. Тарас Бульба-Боровець. Документи. Статті. Листи. К., 2011. С. 815.

Арсен Мартиросян Трагедия 22 июня: блицкриг или измена? М. «ЯУЗА». 2006. С. 778.

Ковальчук М. Війна з більшовицькою Росією за незалежність 1917-1920 рр. К., 2007. С. 69.

Марочко В. Творці голодомору. К., 2008. С. 63.

Бульвінський А. Конотопська битва 1659 року. К., 2008. С. 62.

Кондуфор Ю., Котов В. История СССР: поступающим в вузы. К., 1987. С. 337.

Кучер П. М., Чернега В. І. Україна у Другій світовій війні (1939-1945): Посібник для вчителя. К., 2004. С. 269.

Літопис УПА: видання Головного командування УПА. Т. 1. Торонто, 1995. С. 481.

Шкляр В. Залишенець Чорний Ворон. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2011. С. 387.

Шкляр В. Маруся. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2015. С. 353.

Гальчевський Я. Проти червоних окупантів. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори», 2011. С. 358.

Горліс-Горський Ю. Холодний Яр. К.: ФОП «Стебеляк», 2015. С. 422.

Кравс А. За українську справу. Відень, 1941 р.

Станімір О. Моя участь у Визвольних змаганнях 1917-1920. Торонто, 1939 р.
Дорошенко М. Вогонь з Холодного Яру, Стебеляк. К., 2015. С. 352.
Савченко В. А. Махно: історичне досьє. Харків, 2005. С. 414.
Вегеш М. М., Віднянський С. В. Країни Центрально-Східної Європи та українське питання (1918-1939). К.; Ужгород, 1998. С. 245.
Мартынов В., Спахов С. Пролив в огне. К., 1984. С. 191.
Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932-1933 років в Україні в документах ГПУ-НКВД. К., 2007. С. 596.
Іщук О., Огороднік В. Генерал Микола Арсенич: життя та діяльність шефа СБ ОУН. Коломия, 2010. С. 195.
Літопис УПА: видання Головного Командування УПА, Волинь і Полісся: УПА та запілля 1943-1944: Документи і матеріали. Т. 2. Торонто, 1999. С. 723.
Літопис УПА, Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: директивні документи ЦК Компартії України 1943-1959. Т. 3. Торонто, 2001. С. 647.
Літопис УПА, Боротьба проти УПА і націоналістичного підпілля: інформаційні документи ЦК КП(б)У, обкомів партії, НКВС-МВС, МДБ-КДБ 1943-1959. Т. 5. Торонто, 2002. С. 572.
Літопис УПА: видання Головного Командування УПА: Документи УПА. Т. 4. Торонто, 2001. С. 659.
Савчич М. Тисяча доріг: спогади жінки-учасниці підпільно-визвольної боротьби під час і після Другої світової війни. К., 2003. С. 518.
Кульчицький В. С. Історія держави і права України: Підручник. К., 2008. С. 621.
Україна Польща: важкі питання. Матеріали XI Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни» 26-28 квітня 2005 р. Т. 10. Світовий союз воїнів Армії Крайової «Тирса». Варшава, 2005. С. 367.
Солонин М. 23 июня: «день М». М., 2007. С.509.
С.М. Буденный Пройденный путь. Военное издательство Минобороны СССР. М, 1958. С. 446.
Шаповал Ю. І. Україна 20-50-х років: сторінки ненаписаної історії. К., 1993. С. 312.
Москаленко К. С. На південно-західному напрямі 1943-1945 / книга 2. К.,1984. С. 701.
Мірчук П. Нарис історії ОУН 1920-1939 роки. 3-тє вид., доповнене. К., 2007. С. 1007.
Вєтров І. Г. Економічна експансія третього рейху в Україні 1941-1944. К., 2000. С. 231.
Хрестоматия по истории СССР: 1900 г. конец 1930 гг. М., 1988. С. 287.
Волкогонов Д. А. Тріумф і трагедія. Політичний портрет Й. В. Сталіна, книга 2. К., 1990. 672 с.
Вронська Т. В. В умовах війни: життя та побут населення міст України, 1943-1945 рр. К., 1995. С. 83.
Довженко О. Україна в огні: Щоденник. К., 1990. С. 416.
Іван Загородній Втрачені покоління. Вінниця., ТОВ «Консоль»., 2002. С. 848.
Українська повстанська армія: галицькі месники. документальний фільм.
Другая война 1919-1945. М., 1996. С. 318.
Гудериан Г. Воспоминания солдата; перевод с нем. Смоленск, 2004. С. 345.
Геббельс Й. Дневники 1945 года: Последние записки (Смоленск); перевод с нем. 1993. С. 416.
Городецкий Г. Роковой самообман: Сталин и нападение Германии на Советский Союз. М., 1999. С. 208.
Грицак Ю. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX-XX століття: Навчальний посібник. К., 1996. С. 360.
Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття: Нариси політичної історії. К., 1993. С. 288.
Скакун О. Теорія права і держави. К., 2011. 523 с.
Карель П. Восточный фронт: Гитлер идет на Восток, книга 1; перевод с нем. М., 2003. С. 557.
Карель П. Выжженная земля, книга 2; перевод с нем. М., 2005. С. 429.
Драбкин А., Исаев А. 22 июня: черный день календаря. М., 2008. С. 382.
Борець Ю. УПА у вирі боротьби (1941-1948). Торонто, 2004. С. 334.
Семенів О. Тернопіль у вогні: хроніка подій весни 1944 року. Тернопіль, 2011. С. 186.
Кентій А. В. Нариси історії Організації українських націоналістів (1929-1941 рр.). К., 1998. С. 200.
Кентій А. В. Нарис боротьби ОУН та УПА в Україні (1946-1956 рр.). К., 1999. С. 108.
Коваль В. С. Радянсько-німецький пакт 1939 р. К., 1989. С. 48.
Стаднюк І. Москва, 41-й. К., 1987. С. 301.
Москаленко К. С. На південно-західному напрямі, книга 1. К., 1984. С. 491.
Баграмян И. Х. Так шли мы к победе. К., 1988. С. 527.
Мельников А. Л. Огнем полковых батарей. К., 1984. С. 329.
Родимцев А. И. Твои, Отечество, сыны. К., 1982. С. 359.
Коваль В. С. Довкола радянсько-польської війни 1939 р. К., 1991. С. 78.
Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняній війнах (1939-1945 рр.). Спроба сучасного концептуального бачення. К., 1994. С. 58.
Лук'яненко Л. Маршал Жуков і українці у Другій світовій війні. К., 2003. С. 46.
Штеменко С.М. Генеральний штаб у роки війни. К., 1983. С. 439.
Бакланов Г. В. Вітер воєнних років. К., 1985. С. 303.
Коваль М. В. Україна у Другій світовій і Великій Вітчизняних війнах (1939-1945 рр.). К., 1999. С. 336.
Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні. Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. С. 660.
Солонин М. 22 июня, или когда началась Великая Отечественная война? М., 2006. С. 498.
Акшинський В. С. Климент Єфремович Ворошилов: біографічний нарис. К., 1981. С. 271.
Жуков Г. К. Спогади і роздуми. К., 1985. С. 839.
Сабуров О. М. Відвойована весна. К., 1975. С. 718.
Герої українського народу. К., 2014. відеофільм.
Хроніка Української повстанської армії 1942-1954. Частина перша. К., 2014. відеофільм.
Хроніка Української повстанської армії 1942-1954. Частина друга. К., 2014. відеофільм.
Покришкін О. Небо війни. К., 1982. С. 493.
Король В. Історія України. К., 1995. С. 264.
Лисенко О. Є. Церковне життя в Україні: 1943-1946 рр. К., 1998. С. 413.

Герантиди О. Превосходящими силами. М., 2005. С. 381.
Эдвард Радзинский Сталин. Москва., 2002. Вагрус. С.576.
Слабошпицький М., Стеценко В. Українська дивізія «Галичина». К.; Торонто, 1994. С. 164.
Воронин К. И. И нет конца тревогам. К., 1981. С. 183.
Мірчук П. Українська повстанська армія 1942-1952. Львів, 1991. С. 446.
Крип'якевич І., Терлецький М., Ісаїв П., Дольницький М. Історія України. Львів, 1991. С. 166.
Журавлев Д. В. Военная техника Советского Союза и Германии 1941-1945 гг. Харьков; Белгород, 2010. С. 412.
Карпов Н. Д. Трагедия белого юга 1920 год. М., 2005. С. 376.
Мельтюхов М. Упущенный шанс Сталина. Советский Союз и борьба за Европу в 1939-1941 гг.: Документы. Факты. Сведения. М., 2000. С. 608.
Мукровський І. Т., Лисенко О. Ю. Звитяга і жертовність: українці на фронтах Другої світової війни. К., 1996. С. 568.
Мюллер Н. Вермахт и оккупация (1941-1944); перевод с нем. М., 1974 С. 378.
Нариси історії Закарпаття. Т. 2. Ужгород, 1995. С. 663.
Осьмаченко С. Г. Красная Армия в локальных войнах и военных конфликтах (1929-1941 гг.): боевой опыт и военная политика. Ярославль, 1999. С. 230.
Пігідо-Правобережний Ф. Велика Вітчизняна війна. Спогади та роздуми очевидця. Київ, 2002. С. 288.
Пикер Г. Застольные разговоры Гитлера; перевод с нем. Смоленск, 1998. С. 496.
Політична історія України XX століття у 6 томах/ Україна у Другій світовій війні (1939-1945 рр.). Т. 4. К., 2003. С. 584.
Потильчак О. В. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941-1944 р.): причини і прояви. К., 1997. С. 29.
Соборність України: на шляху до об'єднання та утвердження української державності. К., 2002. С. 264.
Совершенно секретно! Только для командования! Стратегия нацисткой Германии в войне против СССР. Документальные материалы. М.,1962. С. 752.
СССР-Германия: документы и материалы о советско-германских отношениях с апреля по октябрь 1939 г. Т. 1 Вильнюс, 1989. С. 340.
Трубайчук А. Брудершафт двох диктаторів. К., 1993. С. 336.
Манштейн Э. Утерянные победы; перевод с нем. М., 2003. С. 891.
Митчел С., Мюллер Д. Командиры Третьего рейха; перевод с нем. Смоленск, 1985. С. 441.
Толивер Р. Ф., Констебель Т. Дж. Лучший ас Второй мировой; перевод с нем. Москва, 2001. С. 428.
Киричук Ю. Історія УПА. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. С. 55.
Шубин А. В. Мир на краю бездны: от глобального кризиса к мировой войне (1929-1941 гг.). М., 2004. С. 572.
Українська Повстанська Армія: історія нескорених [Центр досліджень визвольного руху]. К., 2008. С. 84.
Трубайчук А. Друга світова війна. К., 1995. С. 192.
Турчанко Ф. Г. Новітня історія України: частина перша (1917-1945 рр.). К., 1998. С. 384.
Українська державність у XX столітті: історико-політичний аналіз. К., 1996. С. 448.
Вітик І., Вітик Ю., Бєляєв О. Боротьба українського народу за незалежність на початку XX століття. К., 2012. С. 102.
Україна: від самостійності до соборності (22 січня 1918 22 січня 1919 років): Збірник історичних праць. К., 2004. С. 286.
Українська соборність: ідея, досвід, проблеми (до 80-річчя Акта злуки 22 січня 1919 р.): Збірник праць. К., 2010. С. 407.
Киричук Ю. Історія УПА. Тернопіль, Редакційно-видавничий відділ управління по пресі, 1991. С. 54.
Козлов М. М. Великая Отечественная война: Энциклопедия. М., 1985. С. 831.
Воропаев С. Энциклопедия Третьего рейха. Москва, 1996. С. 560.
Ширер У. Взлет и падение III рейха; перевод с англ. М., 2004. С. 1167.
Тике В. Марш на Кавказ: битва за нефть 1942-1943 гг. М., 2005. С. 443.
Дробязко С. И. Под знаменем врага: антисоветские формирования в составе германских вооруженных сил 1941-1945. М., 2005. С. 602.
Чайковський А. С. Невідома війна (Партизанський рух в Україні 1941-1944 рр.). К., 1994. С. 225.
Вєдєнєєв Д. На полях холодної війни, спеціальні підрозділи закордонних центрів українських націоналістів // Камуфляж. 2010. Травень. С. 34-36.
Вєдєнєєв Д. Спецслужба глибокого підпілля: Служба безпеки підпілля ОУН(б) у 1945-1950 рр. // Камуфляж. 2010. Березень. С. 20-23.
Вєдєнєєв Д. Спецслужба глибокого підпілля: Служба безпеки підпілля ОУН(б) у 1945-1950 рр. // Камуфляж. 2010. Квітень. С. 36-39.
Вєдєнєєв Д. Спецслужба глибокого підпілля: Служба безпеки підпілля ОУН(б) у 1945-1950 рр. // Камуфляж. 2010. Лютий. С. 36-39.
Вєдєнєєв Д. Спецслужба глибокого підпілля: Служба безпеки підпілля ОУН(б) у 1945-1950 рр. // Камуфляж. 2011. Січень. С. 30-33.
Вєдєнєєв Д. Спецслужба глибокого підпілля: Служба безпеки підпілля ОУН(б) у 1945-1950 рр. // Камуфляж. 2011. Грудень. С. 20-22.
Вітик І. Українці у Другій світовій // Камуфляж. 2010. Вересень. С. 32-34.
І.І. Огієнко Українська церква: нариси з історії української православної церкви, т. 1 і 2. К. Видавництво України. 1993. С.284.
Історія українського війська, т. 1. видання п'яте. К. Варта. 1994. С. 375.
Історія українського війська, т. 2. видання п'яте. К. Варта. 1995. С. 463.
Федор фон Бок Я стоял у ворот Москвы: военные дневники 1941 1945. М. Яуза. 2006. С. 507.
Уинстон Черчилль Вторая мировая война, тома 3-4. М. Военное издательство. 1991. С. 661.
Субтельний О. Україна: історія. К., 1991. С. 509.

Дни и ночи границы: Сборник рассказов. Ужгород, 1983. С. 171.
Виноградський В. І настав світанок. К., 1979. С. 263.
Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття (невідомі документи з архівів спеціальних служб). Польське підпілля 1939-1941 від Волині до Покуття: Частина перша. Т. 3. Варшава; К., 2004. С. 791.
Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках XX століття (невідомі документи з архівів спеціальних служб). Акція «Вісла» (1947). Т. 5. Варшава; К., 2006. С. 832.
Омелянович-Павленко М. Спогади командарма (1917-1920). К.: Темпора, 2007. С. 607.
Патриляк І. Встань і борись, слухай і вір, українське націоналістичне підпілля та повстанський рух 1939-1960 рр. Центр досліджень визвольного руху. Львів, 2012. С. 591.
Балей П. Фронда Степана Бандери в ОУН 1940 р. Лас Вегас; Нью Йорк, 1997. С. 373.
Гальдер Ф. Ежедневные записки начальника Генерального штаба сухопутных войск 1939-1942 гг. Т. 2. М., 1969. С. 626.
Гальдер Ф. Ежедневные записки начальника Генерального штаба сухопутных войск 1939-1942 гг. Т. 3. М., 1971. С. 402.
Слабошпицький М., Стеценко В. Українська дивізія «Галичина». К.; Торонто, 1994. С. 161.
Литвин В. М. Історія України: новітня доба: Навчальний посібник. К., 2012. С. 475.
Історія України від найдавніших часів: зб. док. і матеріалів / за ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес. К. Чернівці, 2008. С. 1100.
Історія України. Документи. Матеріали / упоряд. В. Ю. Король. К., 2002. С. 448.
Варналій З. С. Державна регіональна політика в Україні: особливості та стратегічні пріоритети. К., 2007. С. 768.
Ротан Н. Партія влади як модель функціонування політичної еліти України у трансформаційний період // Історичний журнал. 2009. № 4. С. 102.
Всесвітня історія: Навчальний посібник / Б. М. Гончар, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко, С. П. Стельмах. К.: Знання, 2011. С. 895.
Стояли насмерть [Фотоальбом] // Творч. студия «Фото и жизнь» Союза журналистов БССР. Минск, 1977. С. 87.
Федоров О. Ф. Підпільний обком діє. К.: Видавництво політичної літератури, 1981. С. 830.
Журавлев Д. В. Военная техника Советского Союза и Германии 1941-1945 гг. Харьков, 2010. С. 414.
Баграмян И. Х. Так начиналась война. 3-е изд. К.: Издательство политической литературы Украины, 1984. С. 492.
Жуков Г. К. Воспоминания и размышления. Т. 1. М., 1979. С. 381.
Жуков Г. К. Воспоминания и размышления. Т. 2. М., 1979. С. 390.
Исаенко Н. Ф. Вижу противника. К., 1981. С. 223.
Мыциков М. И. Конец Тайфуна. К., 1985. С. 239.
Біля витоків ОУН // День. 2015 р. № 174-175, 25-26 вересня.
Стаднюк И. Война. М.: Военное изд-во Министерства обороны СССР, 1981. С. 494.
Александров Г. Ф., Галактіонов М. Р., Кружков В. С. Йосиф Віссаріонович Сталін: коротка біографія. 2-ге вид. К.: Українське вид-во політичної літератури, 1947. С. 226.
Сталин И. В. Сочинения (ноябрь 1917-1929). Т. 4. М.: ОГИЗ, 1947. С. 487.
Іван Хома Переговорний процес ЗУНР із делегацією генерала Ю.Бартелемі. [Інтернет ресурс]. С. 120.
Феликс Чуев Солдаты империи: Бесседы, Воспоминания, Документы, [Интернет ресурс]. С.345.
Змарновані шанси ЗУНР, Інтернет версія газети «Галичина» від 01.11.2008 р.

ЗМІСТ

Від Автора 5
Замість вступу 7

ЧАСТИНА ПЕРША
УКРАЇНЦІ І УКРАЇНА У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ

1. Український хід у відповідь 11
(Незабутні хвилини, український рахунок у німецько-радянському протистоянні на українських землях, спомини маршала І.Баграмяна, «визволення України», насильна мобілізація українців Західної України до лав Червоної армії, сакральний Львів, до німецько-радянських відносин восени 1939 р., таємна зустріч у Львові, листопадовий 1940 р візит у Берлін, «пропозиції радянської сторони німецькій стороні під час німецько-радянської війни», події в Україні в ході радянського наступу, УПА готується до боїв з новим супротивником, злочини більшовицького режиму проти мирного українського населення, відповідь українських повстанців новим окупантам українських земель)
2. Українська дивізія «Галичина» 54
(Передумови створення української дивізії «Галичина», роль Українського Центрального Комітету у створенні дивізії, «українські» умови створення дивізії, УПА і дивізія, створення дивізії та її структура, дивізія у боях з більшовиками, в оточенні, бої за межами українських земель, останні надії щодо зміни політичного становища у Європі, епілог дивізії)

ЧАСТИНА ДРУГА
ДО БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНУ ВСТАВАЙ!

1. У боротьбі з новим окупантом 63
(Совєтський виклик Україні, радянізація України, Західна і Східна Україна під більшовицькою окупацією, стратегічна мета українських націоналістів, історична ретроспектива: до питання організації діяльності УПА: криївки, до структури груп та відділів УПА, ріст сил УПА на рубежі 1943-1944 рр., командири та командування УПА, західні і східні українці у боротьбі за Українську Самостійну Соборну Державу, до бойової тактики УПА, короткі дані про командирів УПА та визначних діячів українського національно-визвольного руху, з історії життя і боротьби одного з українських націоналістів)
2. Повсякденне життя і бої відділів УПА 98
(До військово-політичної ситуації на українських землях на початку 1944 р., щодо організаційної роботи УПА, Народно-Визвольна Революційна Організація і її документи, запілля УПА, ГВО на північно-західних українських Землях, директивні документи ВО «Заграва», підпільні структури ОУН (б) на північно-східних українських Землях, щоденна діяльність УПА, організаційні документи, бої повстанських відділів з військами НКВС під Гурбами, бої і звіти, болючі втрати повстанців, боротьба за УССД продовжується набуваючи нових форм)

ЧАСТИНА ТРЕТЯ
СЛУЖБА БЕЗПЕКИ УКРАЇНСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ

1. До питання створення Служби безпеки ОУН(б) 173
(Нагальна необхідність створення СБ ОУН (б), український генерал Микола Арсенич, на шляху боротьби за самостійність України, підготовка та вишколи есбістів, напрями підготовки есбістів, завдання Служби безпеки на поточний момент, діяльність СБ у перший період німецько-радянської війни, діяльність ОУН (б) та СБ в умовах зради Німеччини, переформатування діяльності СБ в умовах німецької окупації України, перші успіхи СБ, організаційні документи з питань діяльності СБ, союзники українського національно-визвольного руху, діяльність СБ у підрадянський період, у підготовці до боротьби в нових умовах, боротьба з новим супротивником, непідвладні компромісам, організація розвідувальної роботи в ОУН (жіноча сітка ОУН і молодіжні організації ОУН), тактика і стратегія подальшої боротьби)
2. До питання чисток у повстанському русі 211
(Загальна військово-політична ситуація в Україні у 1942-1944 рр., причини «чисток» у повстанському русі, організація роботи СБ у післявоєнний період, до історії радянських спеціальних служб, наслідки «чисток», подальша боротьба і інструктивні документи СБ, інструктивні вказівки М.Арсенича щодо подальшої боротьби СБ та ОУН проти більшовицького режиму, успішні бої відділів УПА ПСК «Одеса» проти більшовиків, нова тактика перевірок учасників повстанського руху, з листа М.Арсенича до Р.Шухевича, заклики більшовицького режиму до українських повстанців здаватися, більшовицьке полювання на керівника української спецслужби розпочалось)

3. До перспектив подальшої боротьби 235
(Щодо перспектив подальшої боротьби, демократичний світ і СРСР, дискусія щодо вироблення стратегії і тактики подальшої боротьби, примарна дійсність)
4. Специфіка боротьби радянських каральних органів у післявоєнний період з метою розшуку і знищення керівників українського підпілля 237
(До висвітлення теми: загальна характеристика військово-політичної ситуації в Україні у післявоєнний період, протистояння з більшовицькою спецслужбою, діяльність комуністичного режиму щодо знищення українського підпілля (реформування радянських спецслужб, акти ЦК КП (б) У, спрямовані на знищення української спецслужби та українського національно-визвольного руху), полювання більшовицьких спецслужб на М.Арсенича продовжується набуваючи нових форм, агентурно-бойові групи, їх створення та діяльність, злочинна робота АБГ, акти компартійного режиму, фехтування між АБГ і українським підпіллям, Комітет державної безпеки, боротьба не згасає, список полеглих працівників СБ)
5. М. Арсенич, продовження боротьби («небесний пантеон українських героїв»), до концепції подальшої боротьби 268
(Нова тактика радянських каральних органів у боротьбі з українським підпіллям, спеціальні групи МДБ-НКДБ, полювання на М.Арсенича, загибель провідника української спецслужби)

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА
УКРАЇНСЬКА ГОЛОВНА ВИЗВОЛЬНА РАДА, ЯК ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТВНИЦТВО УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У БОРОТЬБІ ЗА СТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ САМОСТІЙНОЇ СОБОРНОЇ ДЕРЖАВИ

1. До питання створення Української Головної Визвольної Ради (УГВР) 274
(Необхідність створення УГВР, персональний склад УГВР, документи та нормативно-правові акти УГВР, спрямовані на створення ідеологічної основи для подальшої боротьби та розбудови Української Самостійної Соборної Держави)
2. До організаційної структури діяльності Української Головної Визвольної Ради 280
(Основні організаційні документи з діяльності УГВР прийняті у 1944 р., УПА і український народ, роз'яснення Голови Генерального Секретаріату УГВР РЛозовського представнику Бюро Інформації УГВР щодо останніх акцій УПА та тогочасної військово-політичної ситуації на західноукраїнських землях, відзначення УПА, майор УПА «Яструб» (Дмитро Карпенко), заява Головного Командування УПА, День постання УПА, на фронтах війни поневолених народів з імперіалістами, Присяга УПА, пропагандивні та інші документи УГВР)

ЧАСТИНА П'ЯТА
БОРОТЬБА УКРАЇНЦІВ ЗА СВОЄ МАЙБУТНЄ ТА МЕТОДИ ПРОТИДІЇ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ УКРАЇНСЬКОМУ ПОВСТАНСЬКОМУ РУХОВІ

1. До питання методів боротьби радянського режиму проти українського національно-визвольного руху (за свідченнями учасників українського національно-визвольного руху армійські частини та відділи НКВС-МДБ у боротьбі проти УПА та ОУН використовували ті ж самі методи боротьби з ними, що і свого часу німці проти червоних партизан, часто навіть і в більш звірячому вигляді) 294
(До політичного портрета червоного диктатора Й.Сталіна; коротка інформація щодо відділів УПА, жахливий терор більшовицького режиму проти українців, у важких боях зі спецслужбами більшовицького режиму, більшовики шаленіють, гідна відповідь більшовикам українських повстанців, до висвітлення теми, головне завдання витримати натиск режиму, особливий вид повстанської діяльності, з документів українського національно-визвольного руху, видавнича справа УПА, підступні методи боротьби радянського режиму проти українських повстанців, з документів УПА, інструктивно-директивні документи МВС і МДБ, спрямовані на боротьбу з українським повстанським рухом, зустріч супротивників, совітизація Західної України, вибори до Верховної Ради СРСР та УРСР, звірства радянських карателів, підсумки виборів, організованих радянським режимом, звіти обкомів компартії більшовиків УРСР про протиповстанські акції радянського режиму, В.Андрусяк («Грегіт», «Різун»), який побив німців на горі Лопата у липні 1944 р., компартійні документи спрямовані на знищення українського повстанського руху, боротьба української нації за незалежність продовжується з новою силою)
2. Примусове виселення українців радянським режимом зі своїх історичних земель у Сибір 372
(Наказ НКВС від 22.06.1944 р. № 0078/42, причини депортації радянським режимом з рідних земель українців у Сибір, компартійні документи з питання насильницького вивезення українців, звіти компартійного керівництва про насильницьке вивезення українців у віддалені регіони СРСР, виселення кримських татар та інших народностей зі своєї батьківщини, помста українських повстанців)
3. Активізація боротьби українського національно-визвольного руху у 1947 р. 380
(Око за око, компартійні документи, що свідчать про активізацію українського національно-

визвольного руху у 1947 р., знову організований радянським режимом Голодомор українців, акції українських повстанців з врятування українців від голоду)
4. Український національно-визвольний рух у 1948 р. – кінці 1950-х років 384
(Заходи радянського режиму, спрямовані на «остаточну ліквідацію» оунівського підпілля, нова тактика українського національно-визвольного руху, великі бої і нові завдання, нормативно-правові акти режиму, Комітет державної безпеки при Раді Міністрів СРСР, узагальнююча історична довідка, боротьба українців за створення УССД продовжується)

ЧАСТИНА ШОСТА
РЕЙДИ УПА

1. Рейди відділів Української повстанської армії на українські землі 414
(Види рейдів УПА на східні та центральні українські землі, їх мета, завдання рейдів, історична довідка, пропагандивні акції УПА під час рейдів, Гурби, рейди відділів УПА проведені у 1944 р., рейди відділів УПА проведені у 1945 р.)
2. Закордонні рейди відділів Української Повстанської Армії 445
(Закордонні рейди УПА, мета рейдів, рейди в Польщу, Словаччину, історична довідка, Чехословаччину, Західну Німеччину, Угорщину, Румунію, Прусію, значення рейдів)
3. Українська повстанська армія на Закерзонні 451
(Місія Бартелемі і втрачені шанси українців, українське Закерзоння, протиукраїнські польські акції на Закерзонні, відмова радянського режиму від українських земель, приєднання Закерзоння до Польщі, винищення українського населення Закерзоння, український хід у відповідь, відозви до поляків українських повстанців щодо замирення, акції УПА на Закерзонні, операція «Вісла», геноцид українців польською владою, протиповстанські акції трьох держав, боротьба стає важчою)

ЧАСТИНА СЬОМА
ПІД НОВОЮ РАДЯНСЬКОЮ ОКУПАЦІЄЮ

1. Нові тактичні схеми подальшої діяльності Української Повстанської Армії 471
(Нові схеми подальшої боротьби українського національно-визвольного руху проти радянського режиму, «Дажбог», «Олег», «Орлик», їх загальна характеристика)
2. Знищення радянським режимом українських церков (написано до створення Української автокефальної помісної православної церкви) 474
(До питання християнства в Україні, Українська православна церква Київського патріархату, до історії функціонування української церкви, державне і церковне життя на українських землях у недалекому минулому, незалежність української церкви, підступність Москви щодо організації церковного життя на українських землях, підступне знищення більшовиками незалежних українських церков, а також Української автокефальної православної церкви, масштаби більшовицької «діяльності», підступне знищення більшовицьким режимом Української греко-католицької церкви, завдання на найближче майбутнє)

ЧАСТИНА ВОСЬМА
ПОВСТАННЯ УКРАЇНЦІВ У РАДЯНСЬКИХ КОНЦТАБОРАХ
ТА УКРАЇНСЬКІ ПІДПІЛЬНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Боротьба у радянських концтаборах та підпільні організації українців 480
(Українці сподіваються на відлигу в СРСР, Українці у концтаборах радянського режиму, повстання у концтаборі «Степовий», Данило Червоний, «День перемоги над нацизмом на Колимі», концтабір «Гірський», українські табірні організації, розвідувальна діяльність українських табірних організацій, Микола Сорока, українські підпільні організації в Україні у післявоєнний період, знищення ГУЛАГу)

ЧАСТИНА ДЕВ'ЯТА
ЗАКОРДОННІ ЦЕНТРИ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

1. До створення закордонних центрів українських націоналістів 486
(Закордонні центри українських націоналістів та їх основні завдання на поточний момент, політичне розшарування української діаспори, спеціальні підрозділи закордонних центрів українських націоналістів, розвідувально-підривна діяльність радянських спеціальних служб проти закордонних центрів українських націоналістів, форми оперативної роботи комуністичних спецслужб проти закордонних центрів українських націоналістів, знаряддя боротьби комуністичних спецслужб із закордонними центрами українських націоналістів, Служба безпеки Закордонних частин ОУН, Перша та Шоста конференції закордонних частин ОУН та їх рішення, філії закордонних частин ОУН)

2. Референтура Служби безпеки Проводу Закордонних частин ОУН 489
(Структура референтури Служби безпеки Проводу Закордонних частин ОУН, розвідка Служби безпеки Проводу Закордонних частин ОУН, референтура Крайового зв'язку, співробітники спеціальних підрозділів Служби безпеки)

ЧАСТИНА ДЕСЯТА
УКРАЇНСЬКА САМОСТІЙНА СОБОРНА ДЕРЖАВА
У ПРАЦЯХ П.М.ФЕДУНА-ПОЛТАВИ

1. До нашої історії та майбутнього (через призму напрацювань Петра Миколайовича Федуна-Полтави, майора УПА «Петра Полтави», керівника Головного осередку пропаганди Проводу ОУН, головного ідеолога українського збройного підпілля
ОУН-УПА) 491
(Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу, шкода марксизму ідеї нації, ідея нації і соціалістичний рух, погляди К.Маркса на нації)
2. Про наш план боротьби за визволення України в теперішній обстановці 500
(Про план боротьби за визволення України в теперішній обстановці, історія України і російсько-шовіністичний імперіалізм, за що борються українські революціонери і повстанці, надії українського національно-визвольного руху і їх стиль боротьби за Україну)

ЗАМІСТЬ ЕПІЛОГА 507
ВИСНОВКИ 509
ДОДАТОК (Докладная записка о фактах грубого нарушения советской законности
в деятельности т.н. спецгрупп МГБ) 518
БІБЛІОГРАФІЯ 521

Науково-популярне видання
ВІТИК Ігор Романович
На олтар боротьби. Боротьба українського народу за створення своєї Української соборної самостійної держави з 1945 року по наш час.

Художнє оформлення,
верстка та макет обкладинки:
Вадим КАРПЕНКО
Олексій КАРПЕНКО

Випуск у світ:
Олексій КАРПЕНКО

Видавець Карпенко Вадим Миколайович
Київ 04210, пр. Героїв Сталінграду 14/44,
E-mail: korekta@ukr.net
www.korekta-vvk.com

Свідоцтво про реєстрацію суб'єкта
видавничої справи
Серія ДК №518 від 05.07.2001р.

Друк цифровий.
Підписано до друку 21.12.2021. Зам. №221/2х

МІЖНАРОДНИЙ ВИСТАВКОВИЙ ЦЕНТР

Україна, 02002, Київ,
Броварський проспект, 15
тел./факс: +38(044) 201-11-61
www.iec-expo.com.ua

